केळवणी

પુસ્તક ૧૦ મું

રચિતકર્તા

મોહનલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

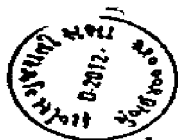
વડોદરા.

“ શ્રીકૃષ્ણમુદ્રાલય ”

સંવત્ ૧૯૫૮.

સને ૧૯૦૧-૦૨.

કિંમત રૂ. ૨) ટપાલખર્ચ જુદું.

મુંબાઇના હાલના ગવર્નરે તેવા કૉન્ફરન્સો ભરવા ખાસ હુકમ કર્યો હતો, જેને પરિણામે ગયા વર્ષમાં તેવી કૉન્ફરન્સો ઘણી જગોએ ભરાયા હતા. ગુજરાતમાં એની પહેલ અમદાવાદમાંથી થઇ હતી, અને તે પછી પંચમહાલ વગેરે ઠેકાણે એવા મેળાવડાઓના મેળાવડા થયા હતા. આપણા રાજ્યમાં પણ કડી, નવસારી, વડોદરા, વગેરે ઠેકાણે એવા મેળાવડા થયા હતા, જેમાં કેળવણી ખાતાના વિદ્વાન અધિકારીઓએ અમુલ્ય મદદ કરી હતી. આ મેળાવડાઓમાં વિશેષ જાણવા જેવો પેટલાદનો સમાજ હતો, જેના વિષે અમે ગયા વર્ષમાં કેટલીક હકીકત આપી છે. અમદાવાદનો મેળાવડો હમણાંજ પસાર થઇ ગયો છે.

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની અગમ્યાપરીક્ષા પ્રમાણે નાનાં બાળકોને રમત ગમ્મતની સાથે શિક્ષણ આપવા માટે ગયા વર્ષના કિંડરગાર્ટનની પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવી છે, જેનાં સારાં ફળ આપણે આગળ ઉપર જોઇશું.

કેળવણીસંબંધે ગયા વર્ષના આ સુખાવહ બનાવોના સ્મરણની સાથે આ કેળવણી ચોપાનિયાના માજી પ્રસિદ્ધકર્તા શાસ્ત્રી નાગેશ્વર પૂજારા કરનું મરણ માત્ર દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે, પણ એ વિષે દિલગીર થવા સિવાય બીજો કાંઇ આપણો ઇલાજ નથી. તેમણે જેવા ઉત્સાહથી આ ચોપાનિયું પ્રસિદ્ધ કરવાનો આરંભ કર્યો હતો, તેવોજ ઉત્સાહ તેમની પાછળ અમો તેના મિત્રો રાખીને કેળવણી ચોપાનિયાને ખરેખરૂં ઉપયોગી કરીશું, તોજ મૂળ પ્રસિદ્ધકર્તાનો હેતુ સફળ થશે, એમ માની આ નવીન વર્ષથી કેળવણીના લેખને કાંઇ વિશેષ સ્વરૂપ આપવા અમારી ધારણા છે. બધા જાણે છે કે કેળવણી આપવાના કામમાં મુખ્ય ત્રણ બાબતોની આવશ્યકતા છે; એક તો શિક્ષણકળા અથવા શિક્ષણસંબંધી શાસ્ત્રીય જ્ઞાન, બીજું —શિક્ષણ ક્રિયા અથવા Practical Teaching, અને ત્રીજું—શીખનારના વિષેનું જ્ઞાન બનતા સુધી આ ત્રણે વિષયોની વિભાગશઃ અમે આ નવા વર્ષમાં ચર્ચા કરીશું.

છેવટે અમારી જગન્નિયંતાને એજ પ્રાર્થના છે કે તે આ નવીન વર્ષમાં અમારા વાચકવર્ગને તન મન અને ધનથી આબાદ કરી સુખી રાખે. તથાસ્તુ

દર્શન.

અમદાવાદમાં મળેલું કેળવણી કૉન્ફરન્સ—કેળવણી ખાતાને લગતી જે કૉન્ફરન્સો ભરવાની સરકારે ગોઠવણ કરી છે તેવું એક કૉન્ફરન્સ ગયા બુધવારને દિવસે અમદાવાદમાં કેળવણી ખાતાના કામ ચલાઉ ડિરેક્ટર મી. લાઇસિના પ્રમુખપણા હેઠળ મળ્યું હતું. કેળવણીખાતા જોડે સંબંધ ધરાવનારા કેટલાક ગૃહસ્થો ઉપરાંત અમદાવાદના કેળવણીમાં લાભ લેનારા ઘણાક સદસ્યો મળી ૭૦ આસામીઓ હાજર હતા. પ્રમુખે કામની શરૂઆત કૉન્ફરન્સનો હેતુ સમજાવીને કરતાં જણાવ્યું, કે કેળવણી ખાતાની બાહેરના સદસ્યો ખાતાનું કામ કેમ ચાલે છે, ને વિષે શું વિચાર ધરાવે છે, તે કેળવણી ખાતાએ જાણવું એ કૉન્ફરન્સનો મૂળ હેતુ છે તેણે જણાવ્યું કે, આ કૉન્ફરન્સો મળ્યા પછી કેળવણી ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરોનું એક કૉન્ફરન્સ મળશે અને પછી જો જરૂર જણાશે તો દરેક વિભ-

યોના ખાસ અભ્યાસીઓની કમિટિ કરવામાં આવશે. આનરેબલ મી. સેતલવાડે પ્રાથમિક કેળવણી બાબતનો પોતાનો વિષય વાંચ્યો હતો, જેમાં ગુજરાતી ધોરણો, ગુજરાતી વાંચનપાઠમાળા, ગુજરાતી જોડણી, પરીક્ષા લેવાની રીતિ તથા જુદા જુદા વિષયો શીખવવાની પદ્ધતિ, એ સર્વમાં ખામીઓ દેખાડી તે સુધારવા સૂચવ્યું હતું. આ વિષય ઉપર તકરાર ચાલતાં એવું બતાવવામાં આવ્યું કે જે ધોરણો હાલ છે તે વિચાર કરીને થોડાજ વરસ ઉપર સુધારવામાં આવ્યાં છે. ગુજરાતી વાંચન પાઠમાળા જો કોઇ ધણી કે મંડળી સુધારીને નવી છપાવે તો ખાતા તરફથી તેને ઉત્તેજન આપવામાં આવશે, એમ પ્રમુખે જણાવ્યું હતું. બાદ ડા. નીલકંઠરાય તથા બેનજામીનનો લખેલો નિબંધ વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યા. નિશાળમાં મકાનો અને તેમની સુખશાન્તિ વિષે તેઓએ તેમાં અચ્છું વિવેચન કર્યું હતું. ત્રીજો એક નિબંધ ભરૂચના મીશનરી રેવરંડ મી. બ્લેરે વાંચ્યો હતો, જેમાં તેણે શરૂઆતની નિશાળોમાં ખેતીવાડીની કેળવણી સાથે બાયબલ શીખવાડવાની જરૂરીઆત બતાવી હતી. પ્રમુખે આ બાબત તકરાર ચલાવવાની ના પાડી હતી. સુરતવાળા મોલવી અબદુલ કાદરે શરૂઆતની કેળવણી ઉપર વિવેચન કરતાં મુસલમાનોને ખાસ સવડતા આપવાની જરૂર બતાવી હતી. આ બાબત ચાલેલી તકરારનું છેવટ એવું આવ્યું કે કેળવણી ખાતું અને સરકાર તો બનતી સગવડ કરી આપે છે પણ મુસલમાનો પોતેજ તેનો લાભ લેતા નથી. રેવરંડ મી. ટેલરે ગણિત શીખવવાની પદ્ધતિ ઉપર નિબંધ વાંચ્યો હતો, સઘળાઓ તેમાં બતાવેલી ખામી બાબત એક મત થયા હતા.

દક્ષિણમાં શિક્ષકોનું કૉન્ફરન્સ—દક્ષિણમાં પણ કેળવણીનું એક કૉન્ફરન્સ ભરાવ્યું હતું. તેમાં મુંબાઈના નામદાર ગવર્નર સાન્ડહર્સ્ટ તથા મેહેરબાન ડાયરેકટર સાહેબ પ્રથમના બે દિવસ હાજર હતા. તે સિવાય પ્રો. મેકમિલન, પ્રો. શાર્પ, ડા. ટામસન, બીજા કેટલાક યુરોપિયન અને ચાર પાંચ મિશનરીઓ પણ હાજર હતા. સભાનું અધ્યક્ષસ્થાન નામદાર કર્કહામ સાહેબે શોભાવ્યું હતું. સભા ભરાયાનું કારણ જણાવતાં નામદાર લાડિયાએ એક અસરકારક ભાષણ કર્યું હતું. જેની અસર છેવટ પર્યંત રહી હતી. ડા. ભાંડારકર, પ્રો. ગોખલે, નામદાર તિલક વગેરેનાં ભાષણો પણ છટાદાર હતાં. પ્રાથમિક શિક્ષણ કેવું છે ને કેવું જોઇએ તે વિષે રા. રા. ધારપુરે, રા. રા. યત્તે, મિસ મેરી સોરાબજી અને પ્રો. ચિ. ગં. ભાનુ, એમણે ભાષણ કર્યાં હતાં. રા. ગણેશ વ્યંકટેશ જોશી, એમણે પ્રાથમિક શાળાઓની સદ્યઃ સ્થિતિ વિષે, તથા દેશી શાળાઓનાં ધોરણો વિષે રા. વ્યંકટેશ આ. સોહની, એમણે ભાષણ કર્યાં હતાં. અને તેજ પ્રમાણે પ્રાથમિક શાળાઓનું ભૂગોળ શિક્ષણ, ધંધાનું શિક્ષણ, હસ્તકળા શિક્ષણ, અંગ્રેજી શાળાનાં ધોરણો, આરંભમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ, શાળામાં ચાલનારાં પુસ્તકો, મુસલમાનનું શિક્ષણ, વગેરે વિષયોપર રા. બી. આર. માંજગાંવકર વગેરે જુદા જુદા ગૃહસ્થોએ ભાષણો આપ્યાં હતાં.

પરદેશ.

ગયા જુલાઇની તા. ૨૮ થી તા. ૩૦ મી સુધી લીવાર્ડનમાં હોલાંડના શિક્ષકોની કૉંગ્રેસ ભરાઇ હતી, તેમાં ત્યાંના સ્થાનિક શિક્ષકો સેંકડે ૯૮ હાજર હતા, અને બેલજી-

યમ, છગ્લાંડ અને કચ છંગ્ડીઝમાંથી પ્રતિનિધિઓ આવ્યા હતા તેમાં જે બાબતો ચરચવામાં આવી હતી, તેમાં એક એવી પણ હતી કે, નિશાળના છોકરા નિશાળની બહાર ગેરવર્તણુંક ચલાવે, તો તે બાબતમાં પોલીસની મદદ લેવી કે કેમ ? કૉન્ફરન્સે તે બાબતમાં ઠરાવ કર્યો કે, એવી બાબતોમાં તપાસ કરવાને તથા છોકરાની ગેરવર્તણુક બદલમાં તપાસ કરી શાસન કરવાને પોલિસ કરતાં શિક્ષકજ યોગ્ય છે, માટે તેવે પ્રસંગે તાબડતોબ શિક્ષકને ખબર આપવી.

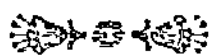
શિક્ષકે છોકરાંને અંગશિક્ષા કરવાના સંબંધમાં પ્રશિયામાં નિયમ ઠરાવી એક ઓફિશિયલ ઠરાવ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. તેનો સાર એવો છે કે, પોતાના વર્ગના કે બીજાના વર્ગના નિશાળિયાને અંગશિક્ષા કરવાને શિક્ષકને અધિકાર આપવામાં આવે છે. નિશાળિયાની નિશાળની અંદરની તેમ નિશાળની બહારની વર્તણુક પણ તેની નીતિની કેળવણીને લગતી છે, માટે શિક્ષક જેમ નિશાળિયાને નિશાળમાં સજા કરી શકે તેમ નિશાળની બહાર પણ સજા કરી શકે. માત્ર તે સજાથી છોકરાની છંદગીને જોખમ પહોંચવું જોઇએ નહિ

• શિક્ષકોને મળતા પગારના સંબંધમાં પ્રશિયાનું એક પત્ર એક અસરકારક દાખલો આપી જણાવે છે કે, પૂર્વ પ્રશિયાનો એક શિક્ષક ૨૬ વરસની ઉમ્મરનો છે શિક્ષકને લાયક થતાં પહેલાં તેને ૭ વર્ષ કાઢવા પડ્યા હતા અને એટલા વખતમાં તેને ૭૫ પૌંડ ખરચ થયો હતો. એક બીજો પોસ્ટમેન ૧૯ વરસની ઉમ્મરનો છે તે પોતાની નોકરી મેળવતાં પહેલાં મજુરનું કામ કરતો હતો, અને એટલા વખતમાં તેણે કેટલાક પૈસા એકઠા કર્યા હતા. તે બન્નેને હમણાં દર મહિને ૫૫ માર્ક જેટલો (સરખો) પગાર મળે છે ! આવાજ બનાવ એકઠો બને છે, કેમકે ઘણુંખરા શિક્ષકોને દર વરસે ૨૭ થી ૩૨ પૌંડ સુધી સાલિયાણું મળે છે

થોડા પગારમાં સારીરીતે પોસાયલા શિક્ષકો શી રીતે મળી શકે ? એ સવાલનું નિરાકરણ ઓહિઓના પ્રાંતના એક ડિસ્ટ્રિક્ટ કાઉન્સીલરે આ રીતે કર્યું છે તે કહે છે કે "જેમનું પોષણ સારી રીતે ન થતું હોય તેવા તમામ શિક્ષકોને રજા આપી દેવી ! " તેના પ્રાંતના એક શિક્ષકને એક પત્ર લખી તેણે જણાવ્યું કે " તે શિક્ષકનું પોષણ જોઇએ તેવી રીતે તેના કુટુંબ તરફથી થતું નથી, એવી વાત ગામ લોકો તરફથી તેના સાંભળવામાં આવી છે અને તે થોડા વખતમાં પોતાના કુટુંબ તરફથી પોતાનું સારી રીતે પોષણ થાય એવો બંદોબસ્ત કરી ખાતરી નહિ કરી આપે તો તેને ખાતામાંથી કમી કર્યા સિવાય બીજો ઇલાજ નથી." હવે એ વાત તો ખરી છે કે તેનું કુટુંબ મોટું છે. પણ તેની સાથે તે સુખથી રહે છે તેનો પગાર ઘણો ટુંકો હોવાથી માથા દીઠ પોષણને માટે થોડા પૈસા કામ આવે, એ વાત પણ ખરી છે વળી તે માંદગીમાંથી થોડા વખતથીજ સાજો થયો છે, તેથી શરીરે કૃશ અને અશક્ત દેખાય છે. પણ લોકોને કમી બોલ-

રાકી પોશાકીવાળો શિક્ષકો જોઇતા નથી. હવે એ કહેવાની અગો[illegible]પસ્થિત ઉઠાવનારના ને તેનું નિરાકરણ કરનારના ડાહપણથી તે શિક્ષક તો બિચારો ખરેખરી પીડામાંજ ફસાયો છે, અને તેણે કરેલી અરજીનો સંતોષકારક પ્રત્યુત્તર મળવાની તે રાહ જુએ છે.

जर्मननी केळवणी.

આપણા દેશમાં તેમ બીજા સુધરેલા દેશોમાં પણ આજ કાલ કેળવણી આપવાની પદ્ધતિ સ્થિર થએલી નથી. કેળવણીના સંબંધમાં જૂના વખતના વહેમો અને રિવાજો આપણે છોડી દેતા આવ્યાછીએ. ગોખણપટ્ટીનું કામ ઓછું કરવા લાગ્યાછીએ; અને તેને ઠેકાણે કેળવણી સંબંધી નવી નવી કલ્પનાઓ અને તર્ક આપણે કરવા લાગ્યા છીએ. ખરૂં જોતાં એ બાબતમાં આપણે પશ્ચિમના દેશોને અનુસરીએ છીએ. કેળવણી આપવાની કળામાં તે દેશમાં જે જે સુધારા થાયછે, અને જે જે પદ્ધતિઓ અજમાવી જોવામાં આવેછે, તેનો સારો અભ્યાસ કરીને આપણા દેશમાં પણ આપણે તે દાખલ કરવાનો યત્ન કરીએ છીએ. યૂરોપખંડમાં અને વિશેષે કરીને ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, આસ્ટ્રિઆ વગેરે દેશોમાં કેળવણીની સ્થિતિમાં વીજળીના જેવી ગતિથી ફેરફાર થયા કરેછે, અને તેને પરિણામે નવી નવી પદ્ધતિઓ ઉત્પન્ન થાયછે.

એક મુસાફર જેણે જર્મની તથા આસ્ટ્રિયામાં મુસાફરી કરીને તે દેશની કેળવણીની સ્થિતિ જોઇછે, તે લખેછે કે આપણે કેળવણી આપવાની જૂની પદ્ધતિને આજ સુધી વિશ્વાસથી વળગી રહ્યા હતા, પણ હમણા આપણે તે વિષે વિચાર ચલાવીએ છીએ, અજમાશો કરીએ છીએ, અને કંઇ નવું અજવાળુ પાડવાનો શોધ કરીએ છીએ. આવે વખતે આપણે બીજા દેશોમાં મુસાફરી કરીને ત્યાંની કેળવણીની પદ્ધતિ જોવી જોઇએ, અને કેળવણીના કામમાં તેમને શી શી હરકતો આવેછે, તથા તેઓ શી રીતે દૂર કરેછે, તે જાણવું જોઇએ મારા મનમાં આવો વિચાર આવવાથી એપ્રિલ મહીનાની આખરમાં યૂરોપની નિશાળો જોવાના હેતુથી હું નીકળ્યો. એમ કરવામાં મારો હેતુ એ હતો કે તેમના ઉદ્દેશ અને હેતુ સમજવા. આ બાબતમાં સ્વાભાવિક રીતે જર્મની તરફ મારૂં લક્ષ પ્રથમ ખેંચાયું તેથી હું ગોટિંગનમાં ગયો. ત્યાં મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રી અભ્યાસીઓની પાઠશાળામાં કાંઇક વિશેષ જોવામાં આવ્યું. ત્યાંથી પછી હું આઇઝેનાક તરફ જવાને નિકળ્યો. કેમકે આ નાના કસ્બામાં હરબારશન પદ્ધતિથી કેળવણી આપવામાં આવતી હતી, અને ત્યાંની નિશાળો ડિરેક્ટર એકરમાનની દેખરેખ નીચે ચાલતી હતી.

હરબારશન પદ્ધતિ કેવી છે, તથા તેના મુખ્ય સિદ્ધાંત શા છે, એ વિષે આ જગોએ હું કંઈ કહેવા ઇચ્છતો નથી; માત્ર હરબારશન સિદ્ધાંતો માન્ય રાખીને જે નિશાળો ચલાવવામાં આવે છે, તેની કંઇ હકીકત હું કહેવા ઇચ્છું છું. આઇઝેનાકમાં મેં ત્રણ અઠવાડીઆં ગાળ્યાં હતાં, અને તેટલા અરસામાં એક સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિશાળા તથા એક શિક્ષણાનુભવશાળા મેં જોઈ હતી. આ બીજી શાળામાં હરબર્ટની પદ્ધતિથી

—બ્રુ. આ બન્ને શાળાઓના પ્રિન્સિપાલ ડિરેક્ટર એકરમાન હતા. એકરમાને કરઅટેના વિષે તથા તેની પદ્ધતિ વિષે કેટલાક પુસ્તકો લખ્યા છે. ૧૮૯૪ ના મે મહિનામાં તે નિશાળમાં ૨૪૧ છોકરા હતા અને કિંડરગાર્ડનશાળામાં ૩૧ વિદ્યાર્થિનીઓ હતી. આ શાળાના નવ વર્ગ કર્યા છે. નવમા વર્ગમાં છથી સાત વર્ષની અને પહેલા વર્ગમાં ૧૫ થી ૧૬ વર્ષની ઉમરની છોકરીઓ અભ્યાસ કરતી હતી. દરેક ક્લાસમાં ચાલતા વિષયો તથા તેના કલાક નીચે આપ્યા છે.—

વર્ગ	ધર્મ	ઇતિહાસ	જર્મનભાષા	ફ્રેંચ	અંગ્રેજી	વસ્તુજ્ઞાન *	ભૂગોળ	સ્વાભાવિક ઇતિહાસ	પદાર્થવિજ્ઞાન	અંકગણિત	લેખન	ચિત્ર	ગાયન	સૂચીકર્મ	કસરત	દર અઠવાડીએ કલાક
૧	૨	૨	૪	૫	૪	૦	૧	૧	૨	૨	૦	૨	૨	૨	૦	૨૫
૨	૩	૨	૪	૪	૩	૦	૨	૨	૧	૨	૦	૨	૨	૨	૨	૩૧
૩	૨	૧	૪	૪	૩	૦	૨	૨	૦	૩	૦	૨	૨	૨	૨	૩૦
૪	૨	૨	૪	૪	૦	૦	૨	૨	૦	૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨૯
૫	૨	૨	૪	૪	૦	૦	૨	૨	૦	૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨૯
૬	૧	૨	૪	૪	૦	૦	૨	૨	૦	૩	૨	૨	૨	૨	૨	૨૯
૭	૨	૧	૬	૬	૦	૦	૨	૦	૦	૦	૪	૨	૦	૨	૨	૨૪
૮	૨	૨	૬	૦	૦	૨	૦	૦	૦	૪	૨	૦	૧	૨	૦	૨૧
૯	૦	૨	૫	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૨	૩	૦	૧	૦	૦	૧૬

ઉપરના કોષ્ટકથી માલમ પડશે કે વર્ગના પ્રમાણમાં છોકરાની હાજરીના કલાક ઓછા થતા છે નીચલી ક્લાસની છોકરા ઉપલી ક્લાસના છોકરા કરતાં નિશાળમાં થોડા કલાક રહે છે. નીચલા ત્રણ ક્લાસોમાં ફ્રેન્ચ, ભૂગોળ, સ્વાભાવિક ઇતિહાસ અને ચિત્રનું કામ ચાલતું નથી. અને સૌથી છેલ્લા ક્લાસમાં ધર્મનું તથા સૂચીકર્મનું શિક્ષણ અપાતું નથી આઠમા નવમા વર્ગમાં કસરત કરાવવામાં આવતી નથી, તેમ પહેલા ક્લાસની છોકરીઓને પણ તેમાંથી બાતલ કરવામાં આવી છે દરેક વર્ગમાં અને વિશેષે કરીને સાતમા આઠમા અને

* વસ્તુજ્ઞાન એટલે બાળકો પોતાની આસપાસ જે જે સ્વાભાવિક વસ્તુઓ જુએ છે તેની માહિતી.

નવમા વર્ગમાં સ્વભાષા ઉપર સૌથી વધારે લક્ષ આપવામાં આવે છે અને તે કારણથી દરરોજ એક કલાક તે ખાતે ખરચાય છે. છઠ્ઠા વર્ગમાં આવતા સુધી ફ્રેન્ચ શીખવવામાં આવતું નથી અને ત્રીજા કલાસમાં આવતા સુધી અંગ્રેજી શીખવવામાં આવતું નથી. સાતમા આઠમા અને નવમા કલાસમાં ગણિત ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવે છે અને પહેલાં બીજા તથા ત્રીજા કલાસમાં લખવાનું બિલકુલ શીખવવામાંજ આવતું નથી. કેમકે ત્રીજા વર્ગથી માંડીને વિદ્યાર્થીઓને લખવામાં પ્રવીણ થએલા માનવામાં આવે છે.

થોડુંક થયાં ઈંગ્લાંડની નિશાળોએ પહેલા, બીજા અને ત્રીજા ધોરણમાં વસ્તુપાઠ આપવા શરૂ કર્યા છે. જર્મનીમાં જે બાળઅમ્બત ચલાવવામાં આવે છે, તેને અહીં દાખલ કરવાનો આ પ્રયત્ન છે, અને તે ઘણો સ્તુતિપાત્ર છે; પણ જો આપણે આપણા વસ્તુપાઠ ખરેખરા ઉપયોગી કરવા હોય તો તેના બદલામાં બીજા વિષયોના કલાક ઓછા કરવા જોઇએ. આપણે અહીંનાં પહેલા ધોરણનાં છોકરાંને લગભગ છઠ્ઠા ધોરણના છોકરાના જેટલા વિષયો શીખવાના હોય છે, અને નિશાળમાં પણ તેમના જેટલા કલાક હાજર રહેછે. આ બાબત વિચાર કરવા જેવી છે.

શિક્ષણાનુભવશાળામાં દૃષ્ટસ્પૃષ્ટજ્ઞાનના બે ભાગ કરેલા છે.

अ ભૂગોળવિદ્યાને લગતું દૃષ્ટસ્પૃષ્ટજ્ઞાન.

ब પ્રાણી વનસ્પતિ આદિને લગતું દૃષ્ટસ્પૃષ્ટજ્ઞાન.

ભૂગોળવિદ્યાને લગતા દૃષ્ટસ્પૃષ્ટજ્ઞાનના કેટલાક પાઠો જોઇને મને આનંદ થયો. કદાચ આ જગોએ નવમા, આઠમા અને સાતમા વર્ગમાં એક વર્ષમાં શું શું શીખવવામાં આવે છે, તેની નોંધ આપીશું તો નિરૂપયોગી નહિ થાય.

વર્ગ નવમો—વર્ગનો ઓરડો, નિશાળનો ઓરડો, નિશાળની પાસેની રમવાની જગો, કંપાસનાં અણીઆં, સૂર્ય, ચંદ્ર, દરરોજના હવાના ફેરફાર.

વર્ગ આઠમો—નિશાળનું મકાન, નિશાળની પાસેની રમવાની જગો, જે શેરીમાં નિશાળ હોય તે શેરી, ગામનો નકશો (મુખ્ય ઇમારત સહીત), ગામની આસપાસની જગાઓ, મુખ્ય ગ્રહોનાં સ્થાન.

વર્ગ સાતમો—ગામની આસપાસની ઘણે સુધીની જગાઓ, આસપાસની ટેકરીઓ, સાસ નદી, હાર્ટ્ઝ પર્વત, પર્વતની ઉંચાઇનો સરખાવો, ક્ષીતિજ, ખમધ્યબિંદુ, સવારે બપોરે ને સાંજે સૂર્યનું સ્થાન.

દૃષ્ટસ્પૃષ્ટવિદ્યામાં જે સ્વાભાવિક ઇતિહાસ શીખવવામાં આવે છે, તેમાં જંગલમાંના છોડવા તથા જાનવરોના પાઠ હોય છે.

સાતમા વર્ગમાં દૃષ્ટસ્પૃષ્ટજ્ઞાન બહુ મોહક રીતે આપવામાં આવતું હતું. તે વરસમાં નાની છોકરીઓ પોતાના શિક્ષકની સાથે બે વખત ફરવા ગઈ હતી અને શિક્ષકે તેમને અવલોકન કરાવ્યું હતું. તેઓ નદી ઉતરીને પેલેપાર ગયાં હતાં, સામે પાર ડુંગરીઓ હતી તે ઉપર ચઢયાં હતાં તથા ત્યાં આગળ ગાસનાં કારખાનાં, લોટ દળવાનો સંચો, નિશાળ, વર્ગનાં કેટલાંક છોકરાંનાં ઘર, નદી, ડુંગરાની હારો અને કેટલીક શેરીઓ જોઇ હતી.

ક્રમા પાડીઆની આ પ્રમાણે રચના કરી હતી:—

	ક	ખ	ગ	ઘ	ચ	છ	જ	
૧	•	•	•	•	•			૧
૨	•	•		•		•		૨
૩	•	•	•	•	•		•	૩
૪	•	•	•	•	•			૪
૫	•	•	•	•	•	•		૫
૬	•	•	•	•			•	૬
૭	•		•			•		૭
૮	•	•	•					૮
૯	•	•						૯
	ક	ખ	ગ	ઘ	ચ	છ	જ	

ઉપરની આકૃતિમાં પાડેલા આંકડા, અક્ષરો, ને ટપકાં મોટા તથા લાલ રંગથી પાડેલાં હતાં. છોકરા પાસે નોટબુક હતી. તેમાં પણ તેજ આંકડા, અક્ષરો ને ટપકાં હતાં. આસપાસની જગાઓ જોઈ આવ્યા પછી શિક્ષક પાટિયા ઉપર તેનો નકશો દોરતો અને તે પ્રમાણે છોકરાં પોતાની ચોપડીઓમાં ઉતારી લેતા. એવી રીતે ધીમે ધીમે ગામની આસપાસની બધી જગાઓનો નકશો કાઢી લેવામાં આવતો. દરસ્થાનમાં સ્વાભાવિક ઇતિહાસ પણ ગામની બહારજ શીખવવામાં આવતો. હું પહેલીવાર બહારમાં જ્યારે ફરવા ગયો હતો, તે વારે નાની નાની છોકરીઓ તથા છોકરાના વર્ગ તેમના શિક્ષકની સાથે જ બહારમાં ફરતા અને છોડવાનાં પાના, ફૂલ, ફળ, પક્ષીઓ, એ વિષયોના અભ્યાસ કરતા મારા જોવામાં આવ્યા હતા.

છઠ્ઠા વર્ગની ભૂગોળમાં— -હ્રોન, -ડાઈન, વાઝર ને ડાન્યુબ નદીઓ વિષે, પૃથ્વીના ગોળા વિષે, અને આકાશના કેટલાક તારા વિષે આદિની માહિતી આપવામાં આવે છે.

પાંચમા વર્ગમાં—રૂશિયા, ઇટલી, ફ્રાન્સ, જર્મની, અને ડેન્માર્કના ભૂગોળવિદ્યા શીખવવામાં આવે છે.

ચોથા વર્ગમાં—ઈંગ્લંડ, હંગરી, સ્પેન, આસ્ટ્રિયા, અને ઉત્તર આફ્રિકાનું ભૂગોળ શીખવવામાં આવે છે.

ત્રીજા વર્ગમાં—ગ્રીનલંડ, મધ્ય અને દક્ષિણ અમેરિકા, દક્ષિણ આફ્રિકા, હિંદુસ્તાન, આસ્ટ્રેલિયા, અને પૃથ્વીના ગોળાના નકશા શીખવવામાં આવે છે.

(અપૂર્ણ)

ઈબારત

અને

નીતિનું શિક્ષણ.

આ પાઠનો ઉપયોગ સફળ થાય માટે નીચેની સૂચનાઓ કામની છે:—

૧ મુખ્ય બાબત શિક્ષકે છોકરાઓના આગળ વાંચી સમજાવવી અથવા શિક્ષક પહેલેથી વાંચી જુએ અને પછી પોતાના શબ્દોમાં વર્ણન આગળ હકીકત કહે આવી રીતે

કહેતી વખતે કેટલીક નવી બાબતો કે નવાં દૃષ્ટાન્તો તે કહી શકશે અથવા છોડી દેવા જેવાં હશે તે છોડી દેશે.

૨ જે બાબત લખવા આપવી હોય તેની મુખ્ય મુખ્ય હકીકત પાટીઆપર લખવી. અથવા શિક્ષક તે વિષે છોકરાઓને સવાલ પૂછતો જાય ને લખતો જાય, એ વધારે સારો માર્ગ છે.

૩ નિબંધની નોટો સારી રખાવવી કે જેથી કેવી રીતે નિબંધ શીખવવામાં આવ્યા છે, તે પરીક્ષક અધિકારી જોઈ શકે.

પાઠ ૧ લો.

સંતત ઉદ્યોગ.

૧ જે માણસો પોતાની મેળે ઉદ્યોગ કરે છે, તેને પરમેશ્વર મદદ કરે છે. સારો હેતું અથવા ધારણા રાખવી એટલુંજ બસ નથી; પણ તે કામ પૂરું કરવાને બળવાન ઇચ્છા અને બળવાન યત્નની પણ જરૂર છે.

૨ માણસના અપૂર્ણ પ્રયત્નો જો એકઠા કરવામાં આવે તો કેટલો મોટો ઢગલો થાય! પોતાનું કામ આરંભીને તેને સંપૂર્ણ કરવા માટે જોઇતી બળવાન ઇચ્છાની અને નિરંતર મંડયા રહેવાના ગુણની ખામીને લીધે જેમનો કીમતી વખત નકામો ગયો ન હોય અને પૈસા પણ બગડયા ન હોય એવો માણસ ભાગ્યેજ મળી આવશે.

૩ સફળ થવાનો રસ્તો કોઇ ડુંગરપર છાતીભેર ચડવાના માર્ગ જેવો છે. તેમાં જે ...ો નડે છે તે ઉપરથીજ માલમ પડી આવે છે કે આપણામાં ઉત્તમ કોણ છે.

૪ હેન્રી ફૅાસેટ જે કેમ્બ્રીજની યુનિવર્સિટિનો પ્રોફેસર થયો હતો, જે પાર્લામેન્ટમાં પ્રખ્યાત મેમ્બર હતો, અને જે પોસ્ટ માસ્તર જનરલ થયો હતો, તે જ્યારે નાનો હતો ત્યારે તેના બાપની બંદૂક અચાનક ફૂટી જવાથી તેની આંખ્યોની જોવાની શક્તિ નાશ પામી હતી. તેણે પોતાનાં ગભરાઈ ગયેલાં માબાપને આનંદથી કહ્યું કે 'બાપા, ચિંતા કરશો નહિ; મારી જીંદગીમાં મારે જે સફળતા મેળવવાની છે તેમાં અંધાપો આડે આવી શકશે નહિ.' વિઘ્નની સામે થવાનો ખરો રસ્તો આ છે.

૫ ઓલીવર ગોલ્ડસ્મિથ એક આઇરીશ છોકરો હતો. તેનું મોઢું શીતળાના ડાઘથી છુંદાઈ ગયું હતું અને તે એટલો ગરીબ હતો કે સૌ કોઇ તેની અવગણના કરતા હતા. તે શી રીતે ગુજરાન કરતો હતો? તે સાધારણ લાવણીઓ જોડીને શેરીઓમાં ગાનારા માણસોને આપતો હતો, અને એમ કરીને દરરોજ બે ત્રણ આના જેટલું કમાતો હતો. તેણે ફ્રાન્સમાં તથા ઇટાલીમાં પગે ચાલીને મુસાફરી કરી હતી, અને પોતાનો ખોરાક પેદા કરવાને ઘેર ઘેર સારંગી વગાડતો હતો. તેની ૨૮ વરસની ઉમર થઈ ત્યારે લંડન શહેરમાં તે રહેતો હતો. તેની પાસે કંઇ નહોતું તથા જેના ઘરમાં તે રહેતો હતો તે ઘરનું ભાડું વસુલ કરવાને ઘરની માલિક બાઇએ તેના ઉપર ફરીઆદી કરી અને તેને કેદમાં નંખાવ્યો હતો. તે વખતે તેની પાસેથી "વેકફિલ્ડનો પાદરી" એ નામનું એક લખેલું પુસ્તક મળી આવ્યું અને તેને વેચવાથી જે નાણું આવ્યું તે ભાડા પેટે આપી તે કેદમાંથી છૂટયો હતો. 'ઉજડ થયેલું ગામડું" એ નામનું પુસ્તક પૂરું કરવામાં તેને ત્રણ વર્ષ લાગ્યાં હતાં, પણ છેવટે તેમાં તેને યશ મળ્યો હતો. તે મરી ગયા પછી વેસ્ટમિન્સ્ટર આબીમાં તેને માનસહિત દાટવામાં આવ્યો હતો.

૬ કોલંબસે જ્યારે વાત કરી કે આટલાન્ટિક મહાસાગરમાં થઈને હિંદુસ્તાનમાં જવાનો રસ્તો મળી આવશે, ત્યારે બધા લોકોએ તેને હસી કાઢ્યો હતો; પણ એ વાત એના મનમાં ખૂંચ્યાં કરતી હતી ને આશ્રય મેળવવા માટે યુરોપના જુદા જુદા રાજ્યોમાં ગયો ત્યારે તેઓએ તેને બેવકૂફ ઠરાવ્યો હતો, પણ આખરે તેને સ્પેનના રાજા રાણીએ આશ્રય આપ્યો અને ઘણી આપદા વેઠીને ઉપરાંત તેણે અમેરિકા ખંડ શોધી કાઢ્યો ત્યારેજ સૌ કોઈએ તેને માન આપ્યું.

૭ જે માણસોને પોતાનું કામ પાર પાડતાં મુશ્કેલીઓ નડી નથી, તેઓએ ઘણું મોટાં કામ કર્યાં હોય એવા દાખલા તો ઇતિહાસમાંથી થોડા મળી આવશે પણ જેમને વારંવાર વિઘ્નો નડ્યાં કર્યાં હોય તથાપિ પોતાની ધારણાને વળગી રહીને જેઓ પાર પડ્યા હોય એવા દાખલા પુષ્કળ મળી આવશે. રીચર્ડ આર્કરાઇટના જેવો મહેનત મંડ્યા રહેવાનો ગુણ ઘણી જગ્યાએ ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. તે પોતાની જીંદગીની શરૂઆતમાં એક હજામને ઘેર ઉમેદવારી કરતો હતો પણ મરતી વખતે તેની પૂંજી પંદર લાખની હતી.

૮ બીજા બધા યશસ્વી માણસોની પેઠે આર્કરાઇટ પણ શરૂઆતમાં ઘણો સુખે મ-ટો થયો નહોતો. એક ગરીબ માબાપનો તે તેરમો છોકરો હતો, અને તેને નહિ જેવી અથવા ઘણીજ થોડી કેળવણી મળી હતી. હજામના ધંધાની ઉમેદવારીની મુદત જ્યારે પૂરી થઈ ત્યારે તે પોતાનો ધંધો શરૂ કરવાને બોલ્ટનમાં ગયો અને ત્યાં તેણે પોતાની દુકાન-પર એક મોટું પાટીયું લટકાવી તે પર લખ્યું કે 'આવો, બે પૈસે હજામત!' આથી એને ઘેર ઘણા ઘરાક જવા લાગ્યા, તેથી બીજા હજામો તેના સામા થયા અને તેનો ધંધો તોડી પાડવાને તેઓએ પણ પોતાની હજામતનો દર ઘટાડી તેના જેટલો કર્યો. આર્કરાઇટ તેથી હારી ગયો નહિ અને પોતાના પાટીઆ પર લખ્યું કે 'સફાઇબંધ હજામત! એક પૈસો!' હવે એના કરતાં દર ઘટાડવો પાલવે તેમ નહોતું. તો પણ આર્કરાઇટ તેટલામાંજ પોતાનો નિર્વાહ કરતો હતો અને તેમાંથી પણ નાણું બચાવતો હતો. પછી આર્કરાઇટનું ધ્યાન યંત્ર કળા તરફ ગયું અને બીજી કેટલીક બાબતોની સાથે 'સતતગતિ'નો સિદ્ધાંત શોધવાને તેણે યત્ન કર્યો. પછી તેણે રૂ અને ઊન કાંતવાનો સંચો શોધી કાઢવાપર લક્ષ લગાડ્યું. આ કામમાં તે એવો ગુંથાઇ ગયો કે તેણે પોતાનો ધંધો રોજગાર બધું પડતું મૂક્યું અને પોતાની પાસે જેટલાં નાણાં હતાં તે બધા ખરચી નાખ્યાં. તેની સ્ત્રીને એમ લાગ્યું કે આર્કરાઇટ આ લતમાં પડ્યો છે તેથી આપણે ભીખારી થઈ જઈશું અને ભૂખે પણ મરી જઈશું. તેથી તેણીએ એક દહાડો ગુસ્સે થઈને તેના બધા નમૂના ભાગી નાખ્યા.

૮ આર્કરાઇટથી આ નુકસાન સહેવાયું નહિ તેથી તેણે તેને છોડી મૂકી અને પોતે પ્રેસ્ટનની વ્યાકરણશાળામાં એક ખાલી ઓરડો હતો તેમાં જઈને કાંતવાના સંચા બનાવવાનો ઉદ્યોગ કરવા માંડ્યો.

૯ તેનો ઉદ્યોગ સફળ થશે એમ જણાવા લાગ્યું. આ કારણથી પ્રેસ્ટનના લોકોને ભય લાગ્યો કે રખેને કાંતવાનો સંચો નીકળે અને તેથી હાથે કાંતવાનો ધંધો કરનારા ભૂખે મરી જાય! આ પરથી લોકોએ તેને બીહીવરાવ્યો કે જો તે પ્રેસ્ટન શહેર છોડીને એકદમ ચાલ્યો નહિ જાય તો તેનો તથા તેના સંચાનો નાશ થશે.

૧૦ આર્કરાઇટે ત્યાંથી પોતાનો મુકામ ઉઠાવ્યો ને નોટિંગહામમાં ગયો; ત્યાં તેને થોડુંક ઉત્તેજન મળ્યું. એક શાહુકારને તેના કામમાં ફતેહ મળશે એવો વિશ્વાસ આવવાથી તેણે તેને નાણાં ધીરવાનું માથે રાખ્યું પણ આગળ જતાં તે શાહુકારને આ પ્રયોગ ઘણો ખરચાળ માલમ પડયો; કેમકે જેમાં કંઇ નફો મળવાની આશા દેખાય એવી મીલ ઉભી કરતા પેહેલાં ઘણાંક વરસ તો એમને એમ ખર્ચમાંજ વીતી ગયાં હતાં. જ્યારે તેમને સફળ થવા વારો આવ્યો ત્યારે બીજા કારખાનાવાળા સામા થયા અને આર્કરાઇટ પેટંટ મેળવે નહિ એટલા માટે તેમણે છૂટે હાથે પૈસા ખર્ચ્યા. આટલું કરીનેજ તેઓ બેસી રહ્યા નહિ, પણ ઘણા ગુસ્સે થએલા લોકોએ તેનું કારખાનું બાળી નાંખ્યું.

૧૧ આર્કરાઇટ આથી પણ નાહિંમત થયો નહિ; તેણે ફરી કારખાનું બાંધ્યું, અને ધીમે ધીમે સાંચાકામમાં તે સુધારો કરતો ગયો તેથી તથા સંચાનો માલ લોકોને પસંદ પડી ગયો તેથી તેને ફતેહ મળશે એમ નકકી થયું.

૧૨ આ બધાની સાથે આર્કરાઇટને એક મોટી મુશ્કેલીમાંથી પાર પાડવાનું હતું. તેનામાં કેળવણીની ખામી હતી; પણ ઉંઘમાંથી વખત બચાવીને તેણે અભ્યાસ કર્યો અને તે ખામી તેણે પૂરી કરી. ૫૦ વર્ષની ઉમ્મર પછી તે દરરોજ બે કલાક પોતાના અક્ષર સુધારવામાં, જોડણી શીખવામાં અને અંગ્રેજી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવવામાં કાઢતો હતો.

૧૩ એણે જે આ શ્રમ કર્યો તથા મોટો લાભકારક શોધ કર્યો અને દેશના વેપાર ઉદ્યોગને મોટો ફાયદો કર્યો, તેથી રાજી થઇને તે વખતના રાજા ત્રીજા જ્યોર્જે તેને નાઇટનો ખેતાબ આપ્યો. આ દિવસ તેની જીંદગીમાં તેને મોટામાં મોટો હતો.

૧૪ જે છોકરા અને છોડીઓ 'મારાથી નહિ થાય' એમ કહેતાં નથી, તેઓ આગળ ઉપર ઘણાં મોટાં ને સારાં કામ પાર પાડી શકનારાં થાય છે. જીંદગીમાં સારી આશા આપનારા અને લાભદાયક પ્રસંગો ઘણા આવે છે, પણ તે સફળ થવાનો આધાર આપણા પોતાના ઉપર છે. વિઘ્નોનો પરાજય કરીને જો આપણે આગળ વધ્યા જઇએ તો યશ નિશ્ચય મળે છે.

પાટીઆ પર લખવાની વિગતો.

૧ સંતત ઉદ્યોગ શા માટે જરૂરનો છે.
૨ મુશ્કેલીનો ઉપયોગ–પ્રોફેસર ફોસેટ.
૩ ઓલીવર ગોલ્ડસ્મિથનું વૃત્તાંત.
૪ કોલમ્બસનો સંતત ઉદ્યોગ.
૫ રીચર્ડ આર્કરાઇટનું જીવન વૃત્તાંત.
   अ. બાલ્યાવસ્થા.
   ब. હજામનો ધંધો.
   क. યાંત્રિક શોધમાં પહેલો પ્રયત્ન.
   ड. પ્રેસ્ટનમાં જવું.

इ. નોટીંગહામ જવું.
फ. ત્યાં કેવોમ
ग. ફળવણીનો વધારો
ह નાઇટની પદવી

વસ્તુપાઠ.

(ધોરણ ૨ જું.)

ચાક અને સ્લેટ પેનસીલ.

વસ્તુઓ અને ચિત્રો—ધોળા ચાકનો કકડો, સ્લેટ પેન, (બની શકે તો) ચાક-ની ખાણનું ચિત્ર તથા સ્લેટના પથ્થરની ખાણનું ચિત્ર, સાધારણ હૈડ્રોક્લોરીક આસિડ (એક શીશીમાં). બે કસોટીની નળીઓ, એક પાણીનો લોટો ને ગ્લાસ, એક રકેબી, દીવાસળીની પેટી, પલાળેલા ચાકનું ઢેફું.

વિષય ને પદ્ધતિ—કાળા પાટીઆ ઉપર અને પોતાની સ્લેટો ઉપર લખવાના કામમાં ચાક આવે છે, તે ઉપરથી ચાકનો ઉપયોગ છોકરા પાસે કહેવરાવવો. શું થાયછે? (એનાથી એક ધોળો લીટો પડે છે અને તે ઝટ દેખાય છે). ચાક શી વસ્તુ છે? (એક નરમ ખનીજ પદાર્થ) પાટીઆ ઉપર લખીને તે કપડાવતી લૂછી નાખવું ને છોકરાને બતાવી આપવું કે ચાક જલદીથી ભૂંસાઇ જાય છે, અને સહેલથી ભૂકો થઇ જાય છે તથા *તે ક્યાંથી મળી આવે છે તે કોણ જાણે છે? શી રીતે જાણે છે? ચાકની ટેકરીઓનાં* શીખર ગોળ હોય છે પણ તે ઉપર ઝાડ બહુ થોડાં હોય છે. રેલવેના રસ્તા ખોદતાં જે દેશમાં ચાક હોય છે ત્યાં વારંવાર ચાકના ગચીઆં પડીને ભાંગી જાય છે. ચાક કાઢનારા હાથથી સુરંગ ફોડીને ચાકનાં ગચીઆં છૂટાં પાડે છે તેને ગાડીઓમાં ભરીને પાસેના રેલવેના સ્ટેશનપર લઇ જાય છે કે બંદરે લેઇ જાય છે ભાગેલો ચાક પાણીમાં વહાવીને તળાવને તળીએ બેસે છે. ચાકમાં પાણી નાખીને તેના ગોળા કરીને સૂકવે છે અને તેને ધોળવાના કામમાં લે છે

પ્રયોગ—એક ચમચો અથવા ચાટીની રકાબી લેની ચાકની ભૂકીમાંથી થોડોક લઇ લગાર પલાળી તેને ચમચા ઉપર કે રકાબી ઉપર નરમ કપડાવતી ઘસવો. તે વસ્તુઓ સ્વચ્છ થાય છે, અને તેના ઉપર ઉઝરડા પડતા નથી

પ્રયોગ—ચાકની ભૂકીમાંથી થોડોક ભૂકો કસોટીની નળીમાં નાખવો અને તેના ઉપર થોડાંક ટીપાં હૈડ્રોક્લોરિક આસિડના નાંખવાં. તેમાં ઉભરો આવશે કે પરપોટા થશે; કેમકે કાર્બોનિક આસિડ ગ્યાસ ચાકમાંથી બહાર નીકળી જવા માંડે છે એક દીવાસળી સળગાવો અને તેને નળીમાં બોળો. બળતું હોલાઇ જશે

પ્રયોગ—કાચના ગ્લાસમાં ચાકના થોડાક કાકરા નાખો અને તેના ઉપર થોડોક આસિડ રેડો. તેના ઉપર દીવાસળી સળગાવીને ધરો. ગ્લાસમાં બળતું હોલાઇ જાય છે.

ચાક ભઠ્ઠીમાં બળેછે અને તેનો ઘર બાંધવાનો ચૂનો થાયછે. કાર્બોનિક આસિડ ગ્યાસ અને પાણી જતાં રહેછે અને કળીચૂનો રહેછે. રકાબીમાં થોડો કળીચૂનો મૂકો, અને લોટામાંથી થોડું પાણી લઈ તે ઉપર છાંટો. પાણીને તે એકદમ શોષી લે છે અને તેમાંથી જે ગરમી ઉત્પન્ન થાયછે તેથી રસાયની ક્રિયા થતી માલમ પડેછે. ચૂનો ફાટીને ભૂકો થઇ જાયછે તથા તેમાં કાંકરી મેળવીને કેલ કરવો હોય તો થઇ શકેછે. છોકરાં આ પ્રયોગમાં જોઇ શકશે કે ચૂનાના કાંકરા ઉપર પાણી છાંટવાથી તે ફાટેછે, અને તેનો ભૂકો થઈ જાયછે.

હવે સ્લેટ લો અને છોકરાંને પૂછો કે આના ઉપર તમે શાનાથી લખશો ? તેમને બતાવી શકાશે કે કેટલીક સ્લેટો બીજી કરતાં નરમ હોયછે. જ્યારે કોઇ છોકરાને સારી રીતે લખવું હોય ત્યારે તે શું કરેછે ? તે પોતાની પેનની શી રીતે અણી કાઢેછે ? પેનનો ભૂકો ઘણા કામમાં આવે છે.

जीभ अने तेनो उपयोग.

(સંપૂર્ણ નોંધ.)

ધોરણ ૧ લું.

૧. માણસની જીભ અને તેનો ઉપયોગ. પ્રથમ જીભના આકાર અને તેના દેખાવ વિષે પ્રશ્ન કરવા. તે મૂળ આગળ પહોળી છે અને છેડા તરફ સાંકડી છે.

૨. તેનો આકાર ને દેખાવ. જીભના ઉપરના ભાગમાં વચમાં એક લાંબો ખાડો છે તે ઉપર લક્ષ દોરવું, તથા જીભનું ટેરવું બધાંનું સરખું નથી હોતું તે બતાવવું. જીભ મોઢામાં કાંઇ કામ ન કરતાં પડી રહેલી હોયછે ત્યારે, તથા તેને કઢાય તેટલી બહાર કાઢવામાં આવેછે ત્યારે તેમાં શો ફેર પડેછે તે બતાવવું અને એ ઉપરથી સમજાવવું કે બીજા બધા સ્નાયુની પેઠે એનામાં પણ લાંબી ટુંકી થવાની સત્તા છે.

૩. તે બોલવામાં મદદ કરેછે. છોકરાને જીભનો ઉપયોગ કર્યા વગર બોલવાનું કહો.

૪. તે ચાવવામાં મદદ કરેછે. ખોરાક ચાવતી વખતે જીભ ખોરાકને ચવાઇ જવા માટે દાંતની વચ્ચે રાખેછે અને તેને થુંકની સાથે મેળવીને ભીનો કરવા માટે મોંમાં બધે ફેરવેછે, તથા છેવટે તેનો ગોળો કરીને ગળામાં લેઇ જાયછે. ગળું તેને કોઠામાં ઉતારી દેછે.

એક છોકરાને જીભનું ટેરવું પ્રથમ મીઠામાં ને પછી ખાંડમાં બોળવાને કહેવું.

૫. તે સ્વાદ પારખવામાં મદદ કરેછે. આ ઉપરથી આપણને માલમ પડેછે કે જીભ સ્વાદ પારખવામાં કામ આવેછે. સ્વાદ પારખવાની ખરેખરી શક્તિ જીભના ટેરવામાં હોયછે.

૬. સ્પર્શ પારખવાનું તે નાજુક સાધન છે

ઠેરવે. જીભ એ સ્પર્શ પારખવાનું નાજુક સાધન છે એમ બતાવી આપવું. એક જુદા છોકરાની સમાપ્તી આંખને તેના છેડા ½ ઇંચ જેટલા છેટા રાખવા પછી તેને જીભ અડકાડી જોવી, તેથી તે બન્ને છેડા જુદા જુદા લાગશે, પણ તેજ છેડા કદાચ એક ૧½ ઇંચ છેટે રાખીને ગાલ ઉપર અડકાડીશું તો તેઓ એકજ છેડા જેવા લાગશે.

अंकगणितना प्रश्नो.

આપણી નિશાળમાં ગણિતનો વિષય જેટલો ઉપયોગી છે, તેટલો બીજો ભાગ્યેજ હશે. પરીક્ષા વખતે ઘણા છોકરા ગણિતમાંજ નીકળી જાયછે જે છોકરા ગણિતમાં સારા હોયછે, તેઓ બીજા વિષયમાં પણ બહુધા સારાજ હોયછે એટલા માટે આ વિષય ઉપર શિક્ષકોને પણ વધારે ધ્યાન આપવાની તથા વધારે વખત રોકવાની જરૂર પડેછે ઘણાક શિક્ષકો અંકગણિતનાં પુસ્તકમાં અમુક રીતના જેટલા પ્રકારના દાખલા હોયછે તે ગણાવી જાયછે આમ કરવાથી ઘણીક વાર છોકરા યંત્રની પેઠે કામ કરેછે, પણ પોતાની બુદ્ધિથી ગણિતનાં કૃત્યો સિદ્ધ કરી શકતા નથી, અને ગણિત શીખવવાનો ખરો હેતુ તો એજ છે કે તેઓ પોતાની બુદ્ધિને એકાગ્ર કરી આપેલા દાખલાનો વ્યવહાર સમજી હિસાબ કરે

અંકગણિતમાંના પ્રશ્નોમાં દાખલા બહુધા બે પ્રકારના હોયછે. એક જાતના દાખલા રીતના હોયછે, એટલે તેમાં છોકરાઓ એક વાર રીત જાણે એટલે યંત્રની પેઠે તે પ્રમાણે કર્યા જાય. બીજી જાતના દાખલામાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો પડેછે, એટલે તેમાં દાખલામાં કહેલો વ્યવહાર સૂક્ષ્મ રીતે સમજીને દાખલો છોડવવાનો હોયછે આ જાતના દાખલામાં છોકરા ઘણે ભાગે ગુંચવાય છે, પરંતુ જો નીચલા ધોરણોમાંથીજ છોકરાઓને એવા દાખલા ગણવાની ટેવ પાડી હોય,—તેમની બુદ્ધિને તેવી રીતે કસવામાં આવી હોય, તો ઉપલા ધોરણોમાં તેઓ સહેલાઈથી કામ કરી શકે

શિક્ષકોને મદદ કરવાના હેતુથી આ વખતે અમે નીચલા ધોરણમાં કાળા પાટીઆપર કરાવવાના કેટલાક દાખલા આપીએછીએ. આ દાખલા શિક્ષકે કાળા પાટીઆ પર લખવા અને તેમાં કહેલો વ્યવહાર સમજવામાં તથા તેની કૃતિ કરવામાં છોકરાને સર્વ પ્રકારે સહેલાઈ કરી આપવી જરૂર.

આ દાખલા અમે ત્રીજા ધોરણના છોકરાઓ માટે ધાર્યા છે જો કે તેમાંના ઘણાક દાખલા તો એવા પણ છે કે તે બીજા ધોરણના છોકરા પણ ગણી શકશે

દરેક દાખલો શિક્ષકે પાટિયાપર લખવો, અને વાંચી બતાવવો પછી છોકરા પાસે વાંચી બતાવવો તેઓ વિચાર કરે એટલામાટે શિક્ષકે દરેક જાતનો પ્રયત્ન કરવો અને દરેક દાખલો તેઓ ગણવા માંડે તે પહેલાં તે તેમના મનમાં સારી રીતે ઉતારવો.

દાખલા—ધોરણ ૩ જું.

૧. ૧૦૦૦ તથા ૫૭૪, એ સંખ્યાઓની બાદબાકી કરતાં, ૩૫૬ અને ૮૪૫ કેટકેટલા વધારે છે ?

૨. ૫૪ ને ૧૬ના ગુણાકારમાંથી ૩૬ અને ૧૮નો ગુણાકાર બાદ કરો ?

૩. હું ૬ાા પાઇ જગજીવનને આપું છું અને એક આનો ૮ાા પાઈ મંગળને આપું છું અને ૩ આના ૪ પાઇ બચુને આપું છું. ત્યારે એક રૂપીઆ કરતાં મેં કેટલું ઓછું આપી દીધું ?

૪. એક માણસે પહેલીવાર ૨૪૪ દાડમ આણ્યાં અને પછી ૫૪૦ આણ્યાં. જો તે ૧ રૂપીઆનાં ૮ લેખે વેચે તો તેને કેટલા રૂપીઆ મળે ?

૫. જો હું એક અઠવાડીઆમાં ૩૦ આના કમાતો હોઉં અને ૨ રૂપીઆ ૩ આના ૬ પાઇ ખરચતો હોઉં તો કેટલી છ પાઈઓ હું બચાવી શકીશ ?

૬. એક ગૃહસ્થના પાકીટમાં ૬ રૂપીઆ અને ૮ાા આના છે. તેમાંથી તે માણસ ૬ અર્ધા રૂપીઆ એક છોકરાને આપે છે ને છોકરાને આપ્યું તેનું અર્ધું બીજાને આપે છે, તો તેની પાસે બાકી શું રહેશે ?

૭. એક ઘોડો, ગાય અને ટટ્ટુ મળીને ૪૦ રૂપીઆમાં વેચતાં આણ્યાં. ટટ્ટુની કીમત રૂા. ૭–૮ આના પડી અનેક ગાયની કીમત ટટ્ટુના જેટલી પડી, ત્યારે ઘોડાની કીમત શી પડી હશે ?

૮. ૭ રબારીઓમાંના દરેકને ઘેર ૪૮ ગાયો છે તો તે બધી ગાયોના પગ કેટલા થશે ?

૯. એક બાઇડી દરરોજ ૩ આના ને ૪ પાઇ કમાય છે. એવી રીતે અઠવાડીઆમાં ૭ દહાડા કમાય છે. હવે જો તે બાઇ એક અઠવાડીઆમાં ૧૫ આના ખરચે તો રૂા. ૨–૮ આના બચાવવાને તેને કેટલા દિવસ લાગશે ?

૧૦. अની પાસે ત્રણ ગીની છે અને बની પાસે પૌંડ ૨–૧૦ શિલિંગ છે. હવે જો अ, ब ને અર્ધો ક્રાઉન આપે તો પછી अની પાસે बના કરતાં કેટલા શિલિંગ વધારે રહેશે ?

૧૧. એક માણસની પાસે ૬૪૦ અંજીર છે. તેણે તેમાંથી ચોથા ભાગનાં વેચી નાખ્યાં. બાકીનાં તેણે ટોપલીઓમાં મૂક્યાં. દરેક ટોપલીમાં ૬૦ અંજીર માય છે. ત્યારે કેટલી ટોપલીઓની તેને જરૂર પડશે ?

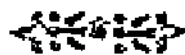
૧૨. પહેલા અને બીજા ધોરણમાં મળીને ૮૬ છોકરાં છે; પણ બીજા ધોરણ કરતાં પહેલા ધોરણમાં ૧૦ છોકરા વધારે છે. ત્યારે દરેક ધોરણમાં કેટકેટલા છોકરા હશે ?

૧૩. એક માણસ દરરોજ ૩ આના બચાવે છે, ત્યારે તેને રૂા. ૧૧–૧૦ આના બચાવવાને માટે કેટલા દહાડા લાગશે ?

૧૪. એક માણસે ૬ ટોપીઓ અને ૨ શેર પહુંઆ લીધા અને તેના રૂા. ૧–૧૨ આના આપ્યા. પહુંઆની કીમત એક શેરના ૮ પૈસા પડ્યા, ત્યારે દરેક ટોપીની શી કીમત પડી !

૧૫. એક ગૃહસ્થે ભિક્ષુકોને આઠ પાવલીઓ આપી અને તેનાથી અર્ધું બીજા લોકોને આપ્યું, ત્યારે રૂા. ૫ કરતાં તેણે કેટલું ઓછું આપી દીધું !

इवारतने माटे वात.

એક આંધળા માણસ પાસે પાંચસેં રૂપીઆ હતા, તે તેણે પોતાના ખેતરને એક ખૂણે દાટયા હતા. દાટતી વખતે તેના ખેતરના પાડોશીએ તેને જોયો અને આંધળાના ગયા પછી લાગ જોઇને છાનોમાનો તે રૂપીઆ કાઢી ગયો. બીજે દિવસે આંધળાએ જઇને જોયું તો તે ઠેકાણે રૂપીઆ દીઠા નહિ, તેથી તેના મનમાં એવો વહેમ આવ્યો કે એ રૂપીઆ જરૂર મારો ખેતરનો પાડોશી કાઢી ગયો હશે તે ઉપરથી તે આંધળો માણસ પેલા પાડોશી પાસે ગયો અને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું.—મારી પાસે પાંચસે રૂપીઆ છે તે મેં મારા ખેતરને ખૂણે દાટેલા છે, અને બીજા હજાર રૂપીઆ છે તે પણ હું તેજ જગોએ દાટવાનો છું, કેમકે ત્યાંથી કોઇ કાઢી જાય નહિ એ બાબતમાં તારી સલાહ શી છે? પાડોશીએ આ સાંભળીને ધાર્યું કે આ આંધળો માણસ હજાર રૂપીઆ દાટશે અને તે પણ હું છાનોમાનો કાઢી જઇશ. પણ પહેલા દાટેલા પાંચસે રૂપીઆવાળી જગો તે ખાલી દેખશે તો આ હજાર રૂપીઆ ત્યાં દાટશે નહિ, માટે મેં કાઢી લીધેલા હજાર રૂપીઆ પાછા દાટી આવવા અને પછી જ્યારે તે હજાર રૂપીઆ દાટી જાય ત્યારે હજાર અને પાંચસેં મળીને થએલા પંદરસે રૂપીઆ મારે કાઢી જવા એજ ઠીક છે એવું વિચારીને તેણે આંધળાને સલાહ આપી કે "તમારો વિચાર બરાબર છે. એમજ કરો." પછી પેલો પાડોશી આંધળાના ખેતરમાં જઇને પાંચસે રૂપીઆ અસલની જગોએ દાટી આવ્યો. આંધળાએ તે રૂપીઆ કાઢી લીધા અને ફરીથી રૂપીઆ ચોરી જવાનો લાગ પાડોશીને આપ્યો નહિ

शाळाओने लगतो सामान.

બાળકોની તન્દુરસ્તી માટે ઉપયોગી નિયમો.

હવે કેળવણીનો પ્રચાર વધ્યો છે, તેવડે સંગીન ફાયદા મળવા તરફ વિદ્વાનોનું સંપૂર્ણ ધ્યાન ખેંચાયું છે ઘણુંક ભાગમાં નવા નવા અખતરા કરીને કેળવણીમાં ફેરફાર કરવાનું ધોરણ મુકરર કરવામાં આવે છે કેળવણી ખાતાના ઉપરીઓ અમલદારો 'કંઇક નવું કરવું' એવા વિચારની સરણીમાં પડેલા છે શિક્ષક સમાજને મળે છે, કેળવણીના સુધારા સબંધે ચરચા ઉઠાવે છે, અને પૂરતી રીતે સુધારો થવા ખાતાના અગ્રેસરોને વિનવે છે

કેળવણીની ફતેહને માટે અત્યાર સુધીમાં થતા પ્રબળ એકજ વિષય ઉપર બહુધા છે ઉંચા પ્રકારની કેળવણી મળવા જેટલું જરૂરનું ધારવામાં આવે છે, તેટલુંજ બલકે

તેથી વધારે અગત્યનું તો એ છે કે, બાળકોની તન્દુરસ્તી જળવાય તે તરફ ધ્યાન આપવું. શાળાને લગતો સામાન પૂરો પાડવામાં શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીઓની તન્દુરસ્તીમાં કયી રીતે વધારો થઇ શકે એ બાબત ઉપર સામાન પસંદ કરનાર અમલદારોએ લક્ષ આપવું જોઇએ.

કેટલેક સ્થળે બાળકોની બેઠક માટે બેન્ચો આપવા માંડેલા છે, કેટલેક ઠેકાણે ડ્રોઇંગ દાખલ કરવાથી ડેસ્ક આપવામાં આવેલા છે. ઇત્યાદિ સાધનોમાં રહેલી ખામી સુધરે અને વિદ્યાર્થીઓની સઘળી અનુકૂળતા સચવાય એમ ધારી એ વિષય સંબંધે વાંચવામાં આવેલા બે બોલ અત્રે ટાંકવામાં આવે છે.

નિશાળનો સામન એટલે શિક્ષકો અને બાળકોની સગવડ માટે શાળાના મકાનોની અંદર રાખેલી વસ્તુઓ સમજવી. તેમાં છોકરાઓ માટેના બાંકો, તથા ડેસ્કો, શિક્ષકોની ડેસ્ક, ટેબલો, કબાટ, પડદા, વગેરે તજેહવાર ચીજો હોય છે. અને તેનો ઘણો-ખરો ભાગ સાધારણ દેશી શાળાઓમાં નહિ, પણ અંગ્રેજી શાળાઓમાં અને મોટી પાઠશાળાઓમાં હોય છે. એટલે એ દરેક વિષય સંબંધે લંબાણ નહિ કરતાં જે સાહિ-ત્યો આપણી દેશી શાળાઓમાં છે અથવા મળવાનો સંભવ છે અને જે વસ્તુઓ સાથે આખો દિવસ નિશાળીઆઓને કામ છે, એવી વસ્તુઓ માટે તથા બીજા સરસામાન માટે સાધારણ સૂચના કરી હોય તો તે નિરૂપયોગી ગણાશે નહિ.

જેમ આપણે ઘરને માટે જોઇતો સરસામાન પસંદ કરતાં ધ્યાન આપીએ છીએ તેમ શાળાઓને માટે સામાન પસંદ કરતાં પસંદ કરનારે ત્રણ બાબતો ઉપર ધ્યાન આ-પવું જોઇએઃ—

૧ ઉપયોગીપણું, ૨ શોભા, ૩ કરકસર.

સામાન ઉપયોગી ક્યારે કહેવાય? વાપરનારની સગવડ તથા સુખ સચવાતાં હોય ત્યારે. લગભગ તેટલીજ અગત્યની બાબત સામાનની શોભાને લગતી છે. બાંકો, ટેબલો અને ખુરશીઓ વગેરે દેખાવમાં બે ડોળ નહિ હોય, તેનો રંગ અને રચના સારાં હોય, તો તેથી શિક્ષક અને વિશેષે કરીને બાળકોના મન ઉપર સારી અસર થાય છે; કેમકે તેમના મનપર કેળવણી સંબંધી સારી અસર કરનારાં આસપાસનાં સાધનો જેવાં તે થઇ પડે છે. લંડનની નિશાળનો એક અનુભવી અમલદાર જણાવે છે કે,—

નિશાળનું રાચ રચીલું દેખાવમાં શોભિતું, ઉંચા પદાર્થનું અને બનાવટમાં ઉંચા પ્રકારનું હોવું જોઇએ. આસપાસની વસ્તુઓની અસર બાળકનાં મનપર વિશેષ થાય છે. સૌથી સાદી તથા સાધારણ ચીજોના આકાર અથવા રંગની સુંદરતા સાથે દરરોજ પરો-ટાતા રહેવાથી તેમના મનમાં ઉંચા પ્રકારના શોખનાં બી રોપાય છે અને તે ખીલવા માંડે છે.

રોપ તથા અમેરિકામાં તેમજ આ દેશમાં લખવાની ડેસ્કની સાથે જોડેલા બાંકો વાપરવાનો ચાલ સાધારણ થઇ પડ્યો છે, તોપણ આપણા દેશમાં ઘણે ઠેકાણે એકલા છુટા બાંકો પણ વપરાય છે, તેથી એ વિષે કેટલીક સૂચના કરવી અવશ્યની છે

છથી આઠ ફીટ કરતાં વધારે લાંબાં તે રાખવા નહિ લંબાઇમાં મોટા બાંક હોવાથી વખતે વખત ફેરવતાં વાંકા વળેલા થઇ પડે છે વળી એકથી વધારે બાંકો જોડી લેવા હોય, અને વર્ગની જગા સાંકડી હોય તો વર્ગની અનુકૂળતા સચવાતી નથી.

બાળશાળાની અંદરના બાંકોની ઉંચાઇ સાધારણતાથી નવ ઇંચની હોવી જોઇએ વધારે મોટી ઉમ્મરના છોકરાને માટે દશથી ચૌદ ઇંચ સુધી હોય તો ઠીક, પરંતુ તે બધાએ ચૌદ ઇંચ ઉંચાઇવાળા નહિ પણ થોડાક દશના, થોડાક બારના એમ ચડતા ક્રમના રહેવા જોઇએ, એટલે બેઠકમાં હરકત આવે નહિ

બેસવાના પાટિયાની પહોળાઇ આઠથી નવ ઇંચની હોય તો તે પૂરતી છે.

બાળકને અઢેલવામાટે બાંક સાથે હાથની પીઠવાળા ટેકા એટલે કઠેરા રાખવાની જરૂર છે અને એ વાત ઉપર શિક્ષકોએ વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઇએ, કારણ બાળકોની તનદુરસ્તીની જાળવણી સાથે ગાઢો સંબંધ ધરાવનારી એ બાબત છે

ઘણાં ઉંચા બાંકડા હોવાથી બાળકોને ઉપર બેસતાં તથા ઉઠીને ચાલતાં ઘણું અગવડભરેલું થઇ પડે છે તેમના પગ આખો દિવસ લટકતા રાખવાથી પગે ખોડી ઉતરે છે અને તેમાંથી કેટલીક તરેહના વ્યાધિ ઉત્પન્ન થવાનો ભય રહે છે

વળી બાંક હાલતા ન રહે તે સારૂ કેટલેક ઠેકાણે તે જડી લેવામાં આવે છે, પરંતુ તે સમજણભર્યું નહિ હોવાથી તેના (બાંકના) પગ પહોળા રાખવા અને ભોંય પર મજબુત બેસે એવું કરવાની ગોઠવણ રાખવી વધારે પસંદ કરવા જોગ છે

ડેસ્ક અથવા લખવાની ઢાળની ટેબલ,—સઘળા દેશોમાં આગળ જતાં નિશાળના સરસામાનની અંદર એ વસ્તુ સૌથી વધારે અગત્યની ગણાતી જાય છે અને તે વિષે વિશેષ વિવેચનની જરૂર છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં ડેસ્કની બનાવટ તથા રચના વિષે તરેહવાર યોજનાઓ થવા લાગી છે અને તે સંબંધી અભ્યાસ અને અનુભવ ડેસ્ક સંબંધી જે જરૂરીઆત બાબતો ઉપરથી મેળવ્યો છે તે એ કે કેવા નમૂનાની અને કેવા પ્રકારની ડેસ્કોથી શાળાનું કામ સગવડ ભર્યું થઇ પડશે? આ સવાલોનો નિર્ણય કરતાં યુરોપ અને અમેરિકાનો સમાજ નીચેનાં સાધારણ અનુમાનો ઉપર આવેલા છે

૧ ડેસ્કનું પહેલું કામ એ છે કે લખવા માટેની સગવડ કરી આપવી તેનું મથાળું જરૂર માફક રહેવું જોઇએ. તેની ઉંચાઇ, પહોળાઇ તથા ઢોળાવ ઘટતાં હોવાં જોઇએ અને કલમ તથા શાહી રાખવાની ગોઠવણ તેમાં પૂરતી હોવી જોઇએ.

ડેસ્ક સાથે સુખદાયક બેઠક છોકરાંના કદ પ્રમાણે ઘટતી ઉંચાઇ તથા પહોળાઇની હોવી જોઇએ અને અઢેલવા માટે તેને પાછળથી ઘટતો ટેકો હોવો જોઇએ. ડેસ્ક અને બાંકની વચ્ચેનો તફાવત એટલો રહેવો જોઇએ કે આંખ તથા આખું શરીર સહેલાઇથી ફેરવી શકાય તથા સુખાકારીને અનુસરતી ઢબમાં રહી શકાય.

૩ બીજી લક્ષ આપવાની બાબતો પગ મૂકવાના કઠેરા, ફાલતુ ચોપડીઓ તથા સ્લેટ મૂકવાની સગવડ, અને છોકરાંને ઉભું રહેવા માટે જોઇતી જગો હોવા સંબંધી છે.

સારી ડેસ્કના સંબંધમાં ઉપલી ત્રણ જરૂરિયાતો શી રીતે પૂરી પાડવી તે સંબંધે એક અનુભવી કહે છે કે—

ડેસ્કનું ઢળતું મથાળું પહોળાઇમાં બાર ઇંચથી ઓછું હોવું જોઇએ નહિ, અને તેનો ઢોળાવ બે ઇંચ જેટલો રાખવો. શાહી કલમ વગેરે માટે રાખેલો ઉપલો સપાટ કકડો ત્રણથી સાડાત્રણ ઇંચ પહોળો હોય તો ઘણો છે. ડેસ્કની ઉંચાઇના સંબંધમાં એવું માપ રાખવું કે છોકરું બાંક ઉપર બેસતી વેળા પોતાનો હાથ વગર અડચણે ડેસ્ક ઉપર ...ી શકે. આ પ્રમાણે લેતાં ઉતરતા વર્ગોના બાલકોમાટે ડેસ્કની ઉંચાઇ વીસ ઇંચની ... ઉપલા વર્ગોમાટે તે બાવીસ, ચોવીસ કે છત્રીસ ઇંચ સુધીની હોય તો બસ છે.

ડેસ્ક સાથે છૂટા અથવા જડી રાખેલા બેસવાના બાંકની ઉંચાઇનું માપ પણ ...વીજ સહેલી રીતે લઇ શકાશે. યાદ રાખવું કે પગના ઘૂંટણથી એડી સુધીની લંબાઇ ...ટલો ઉંચો બાંક હોવો જોઇએ અને તે વાત જર્મનીની નિશાળોની અંદર લાંબા વખત સુધી મેળવેલી અજમાયશ ઉપરથી સિદ્ધ થઈ છે. બાંકની પહોળાઈ આઠ, સાડાઆઠ અને દસ ઇંચની વચ્ચે ચઢતા ક્રમે રહેવી જરૂરની છે. લખતી વેળાએ છોકરું આગલા ભાગ તરફ ઘણું વાંકું વળે છે તેનો ઉપાય કરવામાટે બાંકનાં પાટિયાંને પછવાડેથી થોડુંક ઢળતું રાખવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે, અને તે પસંદ કરવા જોગ છે. ડેસ્કના બાંકના સંબંધમાં બીજી અગત્યની બાબત પાછળથી અઢેલીને બેસવાના ટેકાની છે. આ જરૂરિયાત પૂરી પાડવાને સૌથી સરસ રસ્તો એ છે કે બેઠક પાસેથી સાતથી દસ ઇંચની ઉંચાઈએ એક સારો કઠેરો જડી લેવો, જેથી શરીરના જે ભાગને ટેકો મળવાની સૌથી વધારે જરૂર છે એવો જે બરડાનો નીચલો ભાગ છે તેને અઢેલવાનું મળશે તથા હાથને સંપૂર્ણ છૂટથી ફેરવી શકાશે.

ડેસ્ક તથા બાંકની વચ્ચે કેટલું છેટું રહેવું જોઇએ એ અગત્યનો સવાલ છે. અને તે સંબંધી કેટલીક મુસ્કેલી રહેલી છે. લખવામાટે જેટલું છેટું રહેવું જોઇએ તે કરતાં ઉભા રહેવામાટે વધારે છેટું રહેવાની જરૂર હોવાથી બંને જરૂરીયાતો એકજ ડેસ્ક તથા બાંકના સંબંધમાં પૂરી પાડવાનું વિચારવા જોગ થઇ પડે છે. ડેસ્કનો ઉપયોગ લખવામાટે કરવો હોય ત્યારે બાંક અને ડેસ્કની વચ્ચે લગભગ કશું છેટું રહેવું જોઇતું નથી. અર્થાત્ છેટું એવું હોવું જોઇએ કે ડેસ્કના ઢળતા પાટિયાની મહિલી કાર આગળથી એક દોરી ઉભી

નાખી હોય તો તે બાંકની માહેલી બાજુની કોર ઉપર બરાબર આવી પડે. પણ ડેસ્કમાં ઉભા રહેવા માટે આ ઉભી દોરી અને બેઠકની કોર વચ્ચે પાંચ ઇંચની જગો રહેવી જોઇએ. આ બે જાતના છેટાં જુદી જુદી વખતે રાખવા માટે યુરોપ અને આમેરિકાના લોકોએ તરેહવાર યુક્તિઓ રચી છે તેમા મુખ્ય તો એ છે કે બાંકના પાટિયાને તેના પગ ઉપર મજાગરાથી જડવામાં આવે છે, જેથી ઉભા રહેતી વખતે છોકરૂ તેને ઉચકીને બાજુએ ઉભું કરી શકે છે બીજી યુક્તિ એવી છે કે ડેસ્કના ઢળતા ભાગને મથાળાના સપાટ ભાગ સાથે મજાગરાથી જોડેલો રાખે છે અને તેને માટેય મજાગરાપર ફરતા ત્રિકોણાકાર પાટિયાના ટુકડાથી ટેકાવેલો હોય છે તે ટુકડો આગળ પાછળ ફરતો રહી ડેસ્કના ઢળતા ભાગને ઉચકેલો રાખે છે અથવા પાડી નાખે છે. અને ઉભુ થતી વખતે છોકરૂ તેને પાડી-નાખી મોકળી જગો મેળવી શકે છે

પગ ટેકવવાનો આડો કઠેરો એવા આકારનો રાખવો કે પગની એડી તે ઉપર મજબૂત ગોઠવાય

ડેસ્ક ત્રણ જાતની છે (અ) નાની—જેનો ઉપયોગ ફક્ત એકજ છોકરો કરી શકે (બ) બે છોકરાઓને લાયક કરેલી (ક) એથી વધારે છોકરાઓની સગવડવાળી.

યુરોપ અને આમેરિકાની કેટલીક શાળાઓમા એક છોકરાને ઉપયોગમા આવે એવી ડેસ્ક વધારે પસંદ કરવામા આવે છે તેથી એ લાભ થાય છે કે પ્રત્યેક બાળક અલગ અલગ બેસીને નિરાંતે કામ કરી શકે છે પણ તેથી જગા ઘણી રોકાઇ જતી હોવાથી તે જાતની ડેસ્ક બધે રચવી અનુકૂળ થઇ પડતી નથી બેવડી અથવા બે છોકરાઓ માટેની ડેસ્કો સાડા-ત્રણ ફુટ લાંબી બનાવવામા આવે છે અને વર્ગમા તેની હારબંધ કરી છોકરાઓને બેસાડવા-માં આવે છે. હોલાંડ અને જર્મનીની શાળાઓમા એ ગોઠવણથી કામ લેવાય છે

ડેસ્કમાં શાહી પૂરવા માટે કેવી ગોઠવણ કરવી જોઇએ—એ કામ કોઇ જવાબદાર વિદ્યાર્થીને સોંપવામા આવે તો ઠીક ડેસ્કની અંદર શાહીનો ખાનો જમણા હાથ તરફ રાખવો જોઇએ, ડેસ્કના ઉપરા ભાગમા શાહીનો ખડીઓ એવી રીતે બેસાડવો કે તેની ઉપલી કોર લાકડાની બાહાર નીકળી આવે નહિ શાહીને ધુળથી બચાવવા માટે તે પર કોઇવાર મજાગરા સાથેનુ લાકડાનુ ઢાંકણુ કરવામા આવે છે અને ઘણા ભાગે તો ફરતા સાધારણ ખુચકણા રાખવામા આવે છે 'હાયકરીન' નામે ડેસ્કની અંદર લોખંડ-નો એક પટો એવી રીતે ગોઠવેલો હોય છે કે તેને આગળ પાછળ ફેરવવાથી કલમ બો-ળવાનાં છિદ્રો ઉઘડે છે તથા ઢંકાય છે

નિયમસર શાહી પૂરાતી રહે તે માટે તે કામ એક વડા નિશાળિયાને સોંપવુ. તેના હવાલામાં શાહીની શીશી, શાહી રેડવાની કાચની ગળણી, કુચો, ડાઘા લુછવાને ફલાલીનનો કટકો, એ સઘળુ સોંપી દેવુ

સરસામાનપર શાહીના ડાઘ પડે તે દૂર કરવા સારૂ નિચેની રસાયનિક મેળવણી તૈ-યાર રાખવી એક પાઇન્ટ પાણીની અંદર ના ઔંસ ઓક્ઝાલિક આસિડ, ના ઔંસ તાર્તરિક

આસિડ, અને ના૰ ઔંસ ઓક્ઝાલીક આસિડ પીગલાવવો. આ મેળાવણી ઝેરી છે માટે તે પોતાને કબજે હોય એવા તાળાકુચીમાં રાખવી જોઇએ.

હવે બાળકોની તન્દુરસ્તી માટે કંઇક કહેવાનું છે. તે એ કે,—

છોકરાં આખો દિવસ ડેસ્ક આગળ બેસી કામ કરતાં હોય તો વારંવાર તેમને ઉભા રહેવાની તક આપવી.

સરસામાનની સફાઇની સંભાળ કરતાં બાળકોપર ધ્યાન આપવાની બે દરકારી કરવી. નહિ. તેમનું શરીર સીધું રહે, અને સહેલાઇથી ટેકી શકાય એમ કરવાની હમેશા સંભાળ લેવી.

લખતી વેળાએ કેટલાક છોકરાઓને કઢંગી રીતે વાંકા વળવાની ટેવ હોય છે, તે દૂર કરવાની જરૂર છે; કારણ કે તેથી આંખને નુકસાન થાય છે, તથા ફેફસાનું કામ છૂટથી થતું નથી.

દરેક નિશાળ સાથે બાળકોને રમવાનો મોટો ખુલ્લો ચોક રાખવો, અને તેમાં શરીર કસવાનાં સાધનો પૂરાં પાડવાં જોઇએ. જેથી બાળકો ગમત તથા સુખાકારી સાથે જ્ઞાન મેળવી શકે.

ચીનાલોકોની સભ્યતા.

(સ્કૂલ ન્યૂસપેપર ઉપરથી.)

દરેક પ્રજામાં બોલવા ચાલવાની સભ્યતા ભરેલી રીત હોય છે. પણ જ્યારે તેવી સભ્યતા હદ બહાર થઇ જાય છે, ત્યારે તેમાં વિનોદ માત્ર ભાસે છે. ચીના લોકોમાં તેવી વાતચીતની સભ્યતા બહુવાર જોવામાં આવે છે, પણ તેનો એક તાજો દાખલો ઘણો ગમ્મત આપે તેવો છે. આ ઉપરથી તેમની કેટલીક રીતભાત પણ માલમ પડી આવશે. ચીના લોકોની એક શાળામાં એક ગૃહસ્થ ઘણા વખતથી મુખ્ય શિક્ષકનું કામ કરતો હતો. તેની શાળામાં એક બીજો ચીનો ગૃહસ્થ પોતાના છોકરાને ભણવા મૂકવા આવ્યો. શાળાના મુખ્ય શિક્ષક સાથે તેને જે વાતચીત થઇ, તેનો સાર નીચે આપ્યો છે:—

ચીનો ગૃહસ્થ નિશાળમાં આવ્યો એટલે તેને મુલાકાત કરવાના ઓરડામાં શાળાના નોકરે બેસાડ્યો. થોડીવારમાં શિક્ષક ત્યાં આવી પહોચ્યો. એટલે ચીના ગૃહસ્થે ઉભા થઇ તેના હાથ ઝાલ્યા અને બન્નેએ એકબીજાના હાથ હલાવ્યા, અને એક બીજાને ઘણું નીચા નમીને સલામ કરી. પછી શિક્ષકે પૂછ્યું:

" આપનું માનવંતુ નામ શું છે ! "

" મારૂં હલકું, અપ્રખ્યાત નામ વંગ છે. "

શિક્ષકે ચહા અને પાણીનો મંચુ લાવવા આજ્ઞા કરી. તે તત્કાળ લાવવામાં આવ્યાં, એટલે શિક્ષકે કહ્યું, " કૃપા કરી ચહાનો ઉપયોગ કરો " ચીના ગૃહસ્થે આસરે પાંચ કલાક સુધી ચહાના ઘૂંટડા ભર્યા, ત્યાં સુધી તે કાંઈ બોલ્યો નહિ. તે પછી રજા પછી તે બોલ્યો:

" આપનું પ્રતિષ્ઠિત નામ શું છે ? "

" મારું ક્ષુદ્ર, અપ્રખ્યાત નામ પીટર છે "

" આપનું પ્રતિષ્ઠિત રાજ્ય કયું છે ? " (તમારું વતન કયું ?)

" આથી હું અહીં આવ્યો છું તે નાનું અને હિમાલત વગરનું પરગણું અમેરિકાનું યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ કહેવાય છે " આમ કહેતાં તે શિક્ષકને ઘણી મુશ્કેલ લાગ્યું, પણ ચીના લોકોની સભ્યતાની ખાતર એમ કહેવું જોઈએ

" કેટલી નાની ડાળખીઓ આપે ઉછેરી છે ? " (મતલબ કે તમને કેટલા વરસ થયાં છે ?)

" મેં ત્રીશ વર્ષ નિરર્થક ગાળ્યાં છે "

" ગૃહકુટુંબના માનવંતા અને મુખ્ય પુરુષ હયાત છે ? " (શિક્ષકના બાપની ખબર પૂછે છે).

" તે વૃદ્ધ માણસ સારા છે "

" તમારે કેટલાં મૂલ્યવાન નાનાં રત્નો છે ? " (શિક્ષકના પોતાનાં છોકરાં વિષે પૂછે છે)

" મારે બે નાનાં કુરકુરિયાં છે "

" આપની પ્રખ્યાત પાઠશાળામાં કેટલા અભ્યાસીઓ છે ? "

" મારે એક સો નાના ભાઈઓ છે. "

આટલી વાતચિત થયા પછી તે ચીનો ગૃહસ્થ જે કામે આવ્યો હતો તેનો આરંભ કરવા માંડે છે. તે બોલ્યો " માનવંતા માસ્તર સાહેબ, હું મારી સાથે મારા નાના કુતરાને લાવ્યો છું અને પૂજ્ય આપથી તેને હું આપની સેવામાં સોંપું છું "

અત્યાર સુધી તે નાનો છોકરો એક ખુણામાં ઉભો થઈ રહ્યો હતો, તે હવે પાસે આવ્યો અને ગભરાટના આવેગ ઘડીએ પડી બે હાથ જમીન પર મુકી તથા પોતાના કપાળને જમીનસાથે અફાળવા લાગ્યો. શિક્ષકે તેને ઉઠાડ્યો અને નિશાળમાં મોકલ્યો, તથા તેટલા અરસામાં તેની ખાવાની જગોની તથા બીજી વ્યવસ્થા કરી. છેવટે તે ચીનો ગૃહસ્થ ઉભો થયો અને રજા માગવા લાગ્યો તે બોલ્યો

" આજ મેં તમને બહુજ દુઃખ દીધું છે ! "

" અરે નારે ! મેં તમારું અપમાન કર્યું છે ! "

પછી તે બારણા તરફ જતાં જતાં બોલ્યા કરવા લાગ્યો કે " હું ગયો છું, હું ગયો છું. " અને સભ્યતાને લીધે તે શિક્ષકને પણ તે સાંભળી શકે એટલે દૂર જતા સુધી બોલ્યા કરવું પડ્યું કે " ધીમેથી જાઓ, ધીમેથી જાઓ "

નિશાળની સારી વ્યવસ્થા.

સારી વ્યવસ્થાની જરૂર. કોઇ પણ નિશાળ સારી રીતે ચલાવવી તથા તેમાં અભ્યાસ વગેરેની સારી વ્યવસ્થા કરવી, એ શિવાય બીજી કોઇ પણ વાત વધારે જરૂરીઆતની નથી. સારી રીતે શીખવનાર, અથવા વિદ્યાર્થીઓ તેમજ માસ્તરો ઉપર વધારે વજન પાડનાર માસ્તર જેવી રીતે નિશાળને ઉપયોગી છે તેવીજ રીતે નિશાળની સારી વ્યવસ્થા થવી એ પણ અગત્યનું છે. ખરી રીતે જોતાં તો વ્યવસ્થા ન હોય અને બીજી રીતભાતો સારી હોય તો પણ તે તો નહિ જેવું કેમકે માસ્તર હોશિયાર હોય અને તે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ ઉપશિક્ષકોપર દાબ રાખી શકે એમ હોય પણ એકંદર કામની ગોઠવણ બરોબર ન હોય તો ઉપરની બે વસ્તુઓનો કંઇ પણ ઉપયોગ થતો નથી. કેમકે વ્યવસ્થા ન હોવાથી માસ્તરની હોશિયારી દેખાઇ આવે એવો પ્રસંગ ભાગ્યેજ આવે છે નાનાં છોકરાંઓની નિશાળ તેમજ પ્રથમથી શીખવવાની નિશાળને માટે એવું છે કે, નિશાળ સારી વ્યવસ્થામાં હોય તોજ તે આગળ ચાલી શકે દરેક નિશાળમાં બધા વિદ્યાર્થીઓને લેખન વાચન, ગણિત એ વિષયો શિખવવાના હોય છે; તેવીજ રીતે આ નિશાળોમાં, નાનાં છોકરાંઓએ વખતો વખત કામ કરવું, દરેક વાતપર બરોબર લક્ષ આપવું, અભ્યાસ કરવાની ટેવ પાડવી, અને જે કંઇ કરવાનું હોય તે પર મન રાખીને કરવું, વિગેરે બાબતો શીખવવાની હોય છે: વળી છોકરાઓએ જગત્માં કોની સાથે કેમ વર્તવું, એ પણ તેમને શીખવવાનું હોય છે. છોકરાની નિરીક્ષણ શક્તિ, ચોકસપણું અને વિચારશક્તિ જેણે કરીને વધે એવી તજવીજ પણ કરવાની હોય છે અર્થાત્ નાનાં છોકરાંને પોતાના આગલા આયુષ્યક્રમમાં ઉપયોગી થાય એવી જે જે બાબતો હોય છે તે સઘળીનો પાયો નાખવાનો એજ વખત છે આ સઘળી બાબતો લેખન, વાચન, અને ગણિતની પેઠેજ ઉપયોગી છે. ટૂંકામાં આ વિષયો આરંભમાં ન આવડતા હોય તો આગળ ઉપર ગમે ત્યારે આવડે, પરંતુ ઉપરની સઘળી બાબતોની જો એક વાર નાનપણમાં ટેવ પડે નહિ, તો પછીથી ટેવ પડવાની આશાજ નથી.

ઉપરની સઘળી બાબતો સાધ્ય થવામાં મોટી અડચણ એ છે કે, પ્રાથમિક શાળાઓમાં શરૂઆતમાં જે છોકરાં આવે છે તેમનાં વય અને યોગ્યતા જુદી જુદી હોય છે. આથી કરીને તે તફાવતના પ્રમાણમાં પ્રત્યેક વયના અને યોગ્યતાના છોકરાને જુદા જુદા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવું પડે છે. આ સઘળાં છોકરાંનું ધોરણનાં પ્રમાણમાં લેખન, વાંચન, ગણિત, વિગેરે સરખુંજ હોય છે. પણ તે પ્રમાણમાં, તેમને રીતભાત શીખવવાનું ધોરણ એક સરખું હોતું નથી. નાની ઉમરનાં છોકરાંની સમજણમાં અંતર ઘણો હોય છે. મોટપણે એક પંદર વર્ષનો અને બીજો સત્તર વર્ષનો છોકરો હોય તો તેમની ધારણા શક્તિ અને સમજણમાં વિશેષ તફાવત હોતો નથી; પણ જો પાંચ ને સાત વર્ષનાં નાનાં છોકરાં લઇએ તો તેમનામાં આ તફાવત ઘણો મોટો હોય છે. આ તરફ શિક્ષકની સ્થિતિ જોઇએ તો આવાં ભિન્ન વયનાં અનેક છોકરાંને શિખવવાનું છતાં તથા તેમના વર્તન તરફ લક્ષ આપવાનું છતાં તેમાં તે એકલોજ હોય છે (અપૂર્ણ.)

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસની પૂર્ણ નોટ.

અંગ્રેજી-ગુજરાતી તથા ગુજરાતી સૂચનાના ફાયદા ધોરણો તેમજ સર્વ પરીક્ષા માટે અતિ ઉપયોગી પુસ્તક પૃષ્ઠ ૪૮ પર ૨૩૨. હિંદુ મોગલ રાજ્યના મુખ્ય બનાવો, નકશા-બાદ, વગેરેમાં ૧૦૦૦ સવાલ જવાબ, નિર્વાણી પરીક્ષા કારણ, વિગ્રહ, સંધિ, મુસલમાન, મરાઠા, ટુંકા હકીકત, ન્યાય આપના મુદ્દે, પરિણામ ઉપયોગી વિગેરે કિંમત ૬॥ આના રૂ નીજ પાકી. બન્નેના ૭ ૦ ટકા ત્રીજી આવૃતિ

શિવાજી મહારાજનું ચરિત્ર — હિંદુ ધર્મ સંરક્ષક ને મહારાષ્ટ્ર સ્થાપક, તેમજ તેમનું પ્રતિપાલક મરાઠા પ્રથમ છત્રપતિની ચરિત્ર વગેરે તેની બીજી આવૃત્તિ જેમાં આર પેજ પૃષ્ઠ ૨૮૮ ગોઠવ્યું. કિંમત રૂપીઓ એક. માસ્તરો તથા વિદ્યાર્થીઓને બાર આના. પોસ્ટેજ બે આના.

મણિકલાલ એન નાણાવટી
સે. હિ. ગુજરાતી અંગ્રેજી સ્કુલ—ભરૂચ.

પુસ્તકોની પહોંચ.

વિચારદર્પણ—આ માસિકના કર્તા તરફથી તેનો ૧ લો તથા ૨ જો અંક અમને મળ્યા છે. એ આમ આભાર પૂર્વક સ્વીકારીએ છીએ. સને ૧૮૯૬ ના સપ્ટેંબરથી આ માસિક શરૂ થયું છે જુદા જુદા વિષયના વિષયો ઉપર સરળ અને રમુજી ભાષામાં લેખો નિબંધ વગેરે છે અંગ્રેજી ભાષાના તે તે વિદ્વાનના પુસ્તકમાંથી ભાષાંતર આ માસિકમાં પ્રગટ કરવાનો કર્તાના હેતુ સ્તુતિપાત્ર છે જેવા બે અંકો પ્રગટ થયા છે. તેવાને તેવા જ બીજા પણ પ્રગટ થશે તો ગુજરાતી ભાષામાં એ એક ઉપયોગી માસિક થઈ પડશે. એમ ધારીએ છીએ. કિંમત પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૧॥ છે

સુદામા ચરિત્ર-(પંચાંકી નાટક) —કર્તા કવિ ભવાનીશંકર નર્મદાશંકર તરફથી અમને એક નકલ મળી છે તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ નાટકો વિષે એવો મત છે કે ઉપરનો રસિકતાને લેખકો તેનો સઘળો નથી મનુષ્યના સ્વભાવનું બારીક અવલોકન કરી તેનો સ્વભાવ ભાવના એક ચીતરી બતાવવું કે તેનું અનુકરણ કરનાર પ્રેક્ષકોને તલ્લીન કરી નાખી પાત્રોના હેતુ સંપાદન કરી શકે, એ નાટક બનાવનારની યોજના છે એમ જોતાં સુદામાચરિત્ર નાટક રા. રા. ભવાનીશંકરે ઠીક લખ્યું છે ભાષા પણ તેને ઘટે તેવી છે. કિંમત આઠ આના, અને વસ્તુસંકલના પાનાનો છ પૃષ્ઠ ૧૬૦ નો. કિંમત રૂ ૧॥ છે.

પ્રસિદ્ધિપત્ર.

ખાસ કરીને વડોદરા કેળવણીખાતાને ઉપયોગી થાય એ હેતુથી આ ચોપાનીયું પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે તોપણ દરેક રાજ્યમાં શિક્ષકનું કામ કરનાર તેમજ અન્ય લોકોને પણ સામાન્ય રીતે તે કામનું થઈ પડે એવી ગોઠવણ કરી છે.

ચોપાનીયું હિંદુ માસની શરૂઆતમાં પ્રગટ થશે એનો દર મહિને પેજ સુદ્ધાં ૩ ૨ રાખવામાં આવ્યો છે તથા કેળવણી ખાતામાના અને બીજા ડુંડ પગારના નોકરોને તથા ગામઠી નિશાળના માસ્તરોને તેમજ ટ્રેનિંગ કૉલેજના ગ્રૅજ્યુએટોને તેનો લાભ મળે એટલા માટે જેમને રૂપિયા દશ અને તેથી અંદર પગાર મળતો હશે તેઓ તે બાબતની ખાત્રી કરી આપ્યેથી કીમત તરીકે ફક્ત આઠ આના આગાઉથી મોકલશે તો આ ચોપાનીયું મોકલવામાં આવશે. બહાર ગામના ગ્રાહકોએ બે આના પોસ્ટેજના વધારે મોકલવા. છૂટક નકલ ૧ ના ચાર આના લેવામાં આવશે.

છાપવા મોકલેલું લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અશુદ્ધ માસમાં છાપવા અગર નાપસંદ પડેલું લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જેમાં જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખર્ચે મગાવી લેવા તજવીજ કરવી. આ ચોપાનીયાને અનુકૂળ એવા ખાસ વિષયો મોકલનારને તેમની ઇચ્છા હશે તો તે યોગ્ય જણાએ પૈસા આપવામાં આવશે, માટે તેમણે એ બાબત રિપોર્ટકર્તાથી ખુલાસો મેળવવો. છાપવા લાયક નિબંધો, પ્રશ્નો વગેરે કેળવણીને લગતા વિષયો ઉપર પ્રથમ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

જાહેરખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ.	...	લીટી
॥	...	૨
૧	...	૪
૧॥	...	૭
૨	...	૧૧
૨॥	...	૧૫
૩	...	૨૦

બાર માસ વગેરે લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગિયાર મહિના લગી પા ભાગે ચાર્જ પડશે. બાર મહિનાથી ઓછી મુદત હશે તો પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછીને દર મહિને અડધો ચાર્જ લેવાશે.

એ ઉપરાંતનો ભાવ ઉપર પ્રમાણેજ.

હેંડબીલો વહેંચવાના દર.

પા તોલા સુધીના હશે તો	...	...	...	રૂ ૦-૬-૦
અર્ધા તોલા સુધીના હશે તો.	...	...	...	રૂ ૦-૮-૦
૧ તોલા સુધીના હશે તો...		...	...	રૂ ૧-૦-૦

એ ઉપરાંતને માટે પત્રવ્યવહારથી ખુલાસો મેળવવો.

મનિઆર્ડરથી લવાજમ મોકલનારે કુપન ઉપર પોતાનું નામ, ગામ અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. પોસ્ટ શિવાય બીજી ટિકીટ લેવાશે નહી.

પત્રવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો. નોટપેડ કાગળ લેવામાં આવશે નહિ.

"કેળવણી" ઑફિસ,
વડોદરા–વાડી, રંગમહેલ } છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

શ્રી.

સંવત્ ૧૯૬૨. પોષ

પુસ્તક ૧૮ મું. અંક ૨ જો

અધિકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

[illegible]

[illegible]

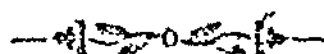
[illegible]

अनुक्रमणिका.

વિજ્ઞાપના.

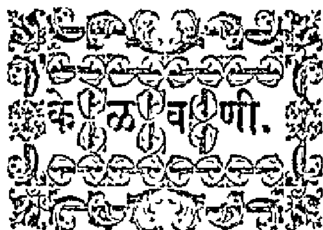
કેળવણીનો અંક મોડામાં મોડો પુનમ સુધીમાં ન મળે તેમણે જે તે માસ પૂરો થતા અગાઉ પરભાર્યું અમારા તરફ લખી જણાવવા તસ્દી લેવી, એટલે યોગ્ય ખુલાસો વખતોવખત આપવામાં આવશે. પૂનમ પછી લખનારને અંક સિલકે હશે તોજ મળી શકશે.

જોઇ જોઇને ચીતરવાના નકશા.

ગુજરાત પ્રાંતનો ગાયકવાડી રાજ્યના ભાગ સાથે		રૂ ૧) ના ૧૦૦	નંગ
હિંદુસ્તાનનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦	,,
મુંબઇ ઈલાકાનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦	,,
વડોદરા પ્રાંતનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦	,,
કડી પ્રાંતનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦	,,
નવસારી પ્રાંતનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦	,,
ગાયકવાડી રાજ્યનો ચારે પ્રાંત સાથે મોટો.		રૂ ૧) ના ૨૦	,,

ઠેકાણું.
વડોદરા—કોલાખાડી નિશાળ | મગનલાલ દ્વારકાદાસ માસ્તર.

दोधक.

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे मनमान वधाये;
प्रीति वधे वधरे जश न्यारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो. १

પુસ્તક ૧૦ મું. પોષ. સંવત ૧૯૫૩. અંક ૩ જો.

दोषदर्शन.

મહીદીપ છંદ.

દોષ દોષ શું કહે તું દોષ હું બતાવું,
દોષ કોણ જાણિ રખે રોષથી સતાવું,
ટાળવારિ વેગથી ચડે ન તે તું જાણે,
હાથ પાય જોડિ જોશિ તું રહે અજાણે. ૧
વાતમાં રસીક બન્યો નામગપ્પ કેવા,
કાજ શું સુધાર્યું ? શી કરી હરીનિ સેવા ?
જરૂરવિના વાતનું વધારિને કરે છે,
લક્ષ ન દે તોય બોલતાં ન તું ડરે છે. ૨
જ્યાં મળે ન પાઇ ત્યાં લડાઇ તું લડે છે,

પૂછતું ન કોઈ ત્યહાં તું જઇ અડે છે;
કરિ શકે ન મદદ ત્યહાં રોદડા રડે છે,
કામ વિના અન્યતણે ઘેર આથડે છે. ૩
સાચું તોય કડવું વચન વૈરબીજ રોપે,
ગુણિ તથાપિ માનહાનિ દેખિ દેખિ કોપે;
સત્ય બોલ, મધુર બોલ, નીતિ એમ કે'છે,
તોય ગર્વ રાખિને તું કટુ વચન બકે છે. ૪
ફરતું ચક્ર કાળનું તથા દશાતણું છે,
અન્યનું બજાવ્યું હીત તેજ આપણું છે;
એમ તું મુખે કહે તથાપિ નિત્ય ભૂલે,
મદથિ અન્યનું બગાડયું બુદ્ધિ પડી ચૂલે. ૫
અન્યનું તું જાણિ જોઇ ભૂંડું નિત્ય બોલે,
વાયરે ચઢયો તું કદિક આપ એબ ખોલે;
પિશુનતા તજી શકયો ન સ્વાર્થ સબળ થાવાં,
દીન થઇ ખુશામતથી અન્યને રિઝાવા. ૬
ફરજ આપની પિછાણી પણ ન તેં બજાવી !
સાચવ્યો ન તેં સ્વધર્મ જાત તેં લજાવી;
ધૈર્ય તું ધરી શકયો ન હિમતથી ટકયો ના,
લોભ વેગ ક્રોધ વેગ તુજથકિ અટકયો ના. ૭
મનતણા વિકારને તું ઝટ્ટ થયો તાબે,
દેહનાવ તેથિ તારું ચઢિ ગયું ખરાબે;
શાસ્ત્ર કહે બુદ્ધિ કહે તોય તે ન માને,
ક્ષણિક મનનિ તૃપ્તિ માટ ભૂલિ જાય ભાને. ૮
તું વૃથા વિલાસમાંહિ સમય સકળ ભરતો,
બાલબાલિકાનિ નથિ સુધારણા તું કરતો;
તત્વજાણતણું તું વચન સત્ય કહિ વખાણે,
શ્રદ્ધા નવ તોય રહી રાખતાં પરાણે. ૯
દોષકોપ શા બતાવું દુષિત રખે થાઉં,
કે હું કડવું વચન બોલનારમાં ગણાઉં;
રોષપાત્ર હું રખે જણાઉં લોક દગમાં,
સત્ય મનોહારિ વચન દુર્લભ છે જગમાં. ૧૦

દર્શન.

પ્રોફેસર ગોખલેએ પોતાના વ્યાખ્યાનમાં આપણા દેશમાં અને અંગ્રેજ સરકારના તાબા તળેના બીજા દેશોમાં કરનું ઉત્પન્ન કેટલું છે અને તેમાંથી પ્રાથમિક શિક્ષણનો ખર્ચ કેટલો થાય છે, તે સમજાવવા માટે નીચેના આંકડા આપ્યા છે —

દેશ.	કરનું ઉત્પન્ન.	શિક્ષણનો ખર્ચ	સેંકડે ખર્ચ
વિલાયત	૭૮.૭ દશલક્ષ પૌંડ	૯.૧૬ લ. પૌં.	૧૨.૫
ફ્રાન્સ	૨૭૯ દશ લક્ષ ફ્રાંક	૨૯.૬ લ. ફ્રા.	૧૦.૭
ન્યુસાઉથવેલ્સ	૪.૭ દશ લક્ષ પૌંડ	.૫૬ લ. પૌંડ	૧૨.૫
ન્યુઝીલાંડ	૨.૩ ,, ,,	.૪૪ ,,	૧૯
વિક્ટોરિયા.	૨.૫ ,, ,,	.૬૪ ,,	૨૫.૭
લંકા	૧૦.૯૫ દશ લક્ષ રુપિયા	.૬૦ લ. રૂ.	૫.૫
હિંદુસ્તાન.	૪૨૫.૨ ,, ,,	૭.૩ ,,	૧.૭

આ આંકડા જોતાં આપણા દેશમાંના શિક્ષણ તરફ બીજા દેશના પ્રમાણમાં ઘણુંજ થોડા પૈસા ખર્ચ થાય છે, એમ માનવું પડે છે. હિંદુસ્તાનની પાછળી પ્રમાણે લંકા એક છે કે જેમાં પ્રમાણમાં સેંકડે આપણા કરતાં ત્રણ ગણા પૈસા શિક્ષણમાં ખર્ચ થાય છે. જોઇએ બીજી વાત એ જોવાની છે કે, ઉપર જે દેશ ગણાવ્યા છે, તેમાંના બધા દેશોમાં શિક્ષણનો ખર્ચ ૧૦ દશ વર્ષમાં વધારે થતો ગયો છે, પણ આપણા દેશમાં શિક્ષણનો ખર્ચ જેટલો જોઇએ તેટલો વધ્યો નથી. દેશનું ઉત્પન્ન જોતાં તે વધ્યું છે અને બીજા ખાતાંનો ખર્ચ પણ ઝપાટાબંધ વધતો જાય છે, પરંતુ શિક્ષણનો ખર્ચ ઘણોજ થોડો છે તેવો જ છે. કહેવાનું એટલું જ છે કે આ બાબતનો વિચાર આપણી સરકારે અવશ્ય કરવો જોઇએ. પ્રજાની આબાદી થવાની બીજી સર્વે બાબતો કરતાં શિક્ષણની ઘણીજ આવશ્યકતા છે. માટે તેમાં યોગ્ય ખર્ચ કરવો એ સરકારનું પહેલું કર્તવ્ય છે.

એક કુશળ શિક્ષકે પોતાના ઉપરીને પૂછ્યું કે નિશાળમાં દર મહિને પરીક્ષા શું કરવા કરવી જોઇએ? મહિને મહિને નિશાળ તપાસવાના કામમાં પડવાથી શાળામાં બરાબર શિક્ષણ આપી શકાતું નથી. એ કારણ શિક્ષણ આપવાનું બંધ કરી પરીક્ષણના કામમાં પડવા કરતાં પછી શું શીખવવું અને કેમ શીખવવું, એ નક્કી કરતાં પહેલાં ઘણો વખત જાય છે. ઉપરીએ તેને જવાબ આપ્યો કે તેમ હોય તો બબ્બે ત્રણ મહિને પરીક્ષા લેતા જવું. પરીક્ષાની કસોટી વિના શિક્ષણનો અભ્યાસ નીકળતો નથી.

નિયમિત પરીક્ષા કરનારને સૂચના—ઇંગ્લાંડના એક શાળાખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરે મુખ્ય શિક્ષકોને સૂચના કરી છે કે, તમે નિયમિત પરીક્ષા કરો, ત્યારે તે સંપૂર્ણ કરજો, કાગળો બરાબર તપાસજો, અને બરાબર જણાયું હોય તેવોજ રિપોર્ટ તમારા હાથ નીચેના શિક્ષકોના કામ ઉપર કરજો. અમારા જોવામાં એક શિક્ષક એવો આવ્યો છે કે

તે પોતાના તાબાના શિક્ષકો કામ કરવામાં વધારે મેહેનત લે, તે માટે એક ઉંચા ધોરણની પરીક્ષા કરતાં વાસ્તવિક કરતાં વધારે સખ્તાઇ કરીને તેનું પરિણામ ખોટું બતાવતો હતો. આ કાર્ય ઘણું અસભ્ય તો છેજ, પણ તે સાથે તે મુખ્ય શિક્ષકની નિર્ણય કરવાની શક્તિ પણ નબળી માલમ પડે છે. કોઇ કોઇ જગોએ શિક્ષકોની અભ્યાસવૃદ્ધિની ચોપડીમાં " અતિ ઉત્તમ " એવા શેરા પણ મુખ્ય શિક્ષકે કરેલા અમારા જોવામાં આવ્યા છે. તે વિષે અમારૂં કહેવું એમ છે કે મુખ્ય શિક્ષકે પોતાના શેરાની કીમત એમ હાથે કરીને છેક હલકી કરી નાખવી પણ ઘટતી નથી. જે ખરેખરૂં 'સારૂં' નથી, તેને 'સારૂં' કહેવાથી તેની કીમત કાંઇ રહેતી નથી. મતલબ કે તમારે અતિશય સખત પણ ન થવું તેમ અતિશય નરમ પણ ન થવું. પરીક્ષા વખતે યંત્રની પેઠે શીખેલી બાબતનો બાળકો જવાબ દે અને સેંકડે ૭૫ ટકા મેળવે, તેમ કરવા કદી લોભાવું નહિ; છોકરાંની બુદ્ધિ જેમાં કેળવાય એવું શિક્ષણ આપવાનું શિક્ષકોને ઉત્તેજન આપવું.

સમયરક્ષકપણાની જરૂર—એજ ઇન્સ્પેક્ટર લખે છે કે ઘણુધા અમે જે શાળાની મુલાકાત લેઇએ છીએ, તે શાળાનું કામ શરૂ થતી વખતેજ હોય છે; કેમકે તેમ કરવાથી નિશાળનું કામ કેવી રીતે શરૂ થાય છે, તે બરાબર જોઇ શકાય છે. કેટલીક વાર શિક્ષકો મોડા આવે છે, છોકરાં મોડાં આવે છે, વેહેલાં આવેલાં છોકરાં નિશાળની પાસે તોફાન મચાવી રહ્યાં હોય છે, નિશાળ વાળેલી નથી હોતી, આવતા વેત તરતજ શાળાનું કામ શરૂ કરી શકાય એમ હોતું નથી, અને એવીજ બીજી કેટલીક ઝીણી ઝીણી બાબતો જે બીજી વખતે જોવામા નથી આવતી, તે તે વખતે જોઇ શકાય છે. ખરૂં પૂછો તો આ જમાનાનો સમયરક્ષક (નિયમિત સમયે નિયમિત કામ કરનાર)નો છે. જેઓ સમયરક્ષક થતા નથી, તે આ જમાનામાં વખણાતા પણ નથી. શિક્ષકોએ અવશ્ય કરીને સમયરક્ષક થવું જોઇએ.

શિક્ષકોએ અભ્યાસની વ્યવસ્થા કેવી કરવી.—પદ્ધતિસર કરેલું કામ થોડા વખતમાં પૂરૂં થાય છે અને તે સારૂં પણ થાય છે. કામ પૂરૂં કરવાની લહાયમાં જેઓ પદ્ધતિ છોડીને શીખવવા માંડે છે, તેમનું કામ મોડું પૂરૂં થાય છે અને તે પણ નહિ જેવું. ઈંગ્લાંડના સારા શિક્ષકો મુખ્ય શિક્ષકે કરી આપેલા ત્રિમાસિક અભ્યાસપત્રક ઉપરથી દર અઠવાડિયાનો અભ્યાસ મુકરર કરે છે અને તે ઉપરથી દરરોજ શીખવવાના કામનો પ્રોગ્રામ કરી મૂકે છે, એટલે કયે વખતે કયી બાબત કેટલી શીખવવી છે, તે વિષે શંકા રહેતી નથી. આવી રીતે કરવાથી વિભાગશઃ શીખવવાની બાબત તેમને એટલી થોડી લાગે છે કે તેથી તેમના મન પર નિરંતર આખા વરસના શિક્ષણનો બોજો રહેતો નથી, અને તેથી તેઓ પોતાને દરરોજ પોતાના કર્ત્તવ્યથી ફારક થયેલા માની સાંજરે સંતોષથી અને આનંદથી ઘેર જાય છે. આપણે અહીં પણ શિક્ષકો આ પદ્ધતિને અનુસરે તો તેમને શીખવવાના કામમાં ઘણી સગવડ થશે.

પદ્ધતિસર ઉત્તર આપવાની અગત્ય.—પરીક્ષા વખતે ઘણા છોકરા પરીક્ષકે પૂછેલા પ્રશ્નોના એવા જવાબ આપે છે કે તેથી વારંવાર પ્રશ્ન પરંપરા ઉત્પન્ન થઇને પરીક્ષકનો કાળ નકામો જાય છે તથા છોકરાનું શિક્ષણ કાચું માલમ પડે છે, માટે દરેક શિ-

હવે હરકોઈ પ્રશ્નનો ઉત્તર સંપૂર્ણ શબ્દો બોલીને, અને પૂછેલી બાબતને લગતોજ આપવાની ટેવ છોકરાને પાડવી જોઈએ જેમ કે, પ્રશ્ન–પાંચ પૈસાનું ૧૫ શેર ત્યારે એક પૈસાનું કેટલું? જવાબ–"ત્રણ" અહીં "ત્રણ શેર" કહેવું જોઈએ પ્રશ્ન–"સરોવર એટલે શું?" જવાબ–"ચારેપાસ જમીનથી વીંટાયેલા પાણીના મોટા ભાગને સરોવર અને નાના ભાગને તળાવ કહે છે" આ ઉત્તરમાં "નાના ભાગને તળાવ કહે છે" એ કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. આવીજ તરેહની અનેક પ્રકારની ભૂલો કરે છે, તે ઉપર શિક્ષકે સદૈવ લક્ષ આપવાની જરૂર છે

નિશાળની સારી વ્યવસ્થા.

(પાછલા અંકથી ચાલુ)

વર્ગ કેવી રીતે થઈ શકે.—વર્ગ કેવી રીતે બંધાય તેના એના અનેક પ્રકાર છે, તથાપિ આપણી નિશાળોમાં તો ધોરણો મુકરર થએલાં છે અને તે શીખવવાનો કાળ મુકરર થએલો છે, એટલે અમુક કાળમાં છોકરાએ અમુક અભ્યાસ કરવો, એવો સંકેત પ્રથમથીજ કરેલો હોય છે આ કારણથી, જો કે શીખનારાઓના હિતને અર્થે અનેક પ્રકારે વર્ગ બાંધી શકાય, એમ છતાં પણ, ધોરણને અનુસરીને વર્ગ બાંધવા પડે છે, એટલે પછી ધોરણ અને વર્ગ એના અર્થમાં તફાવત રહેતો નથી આ રીતે વર્ગ બાંધવાથી નુકશાન એ થાયછે કે કયો વિષય પણ મુકરર કરેલી મુદતમાં પૂરો કરાવવો પડે છે અને મંદબુદ્ધિના છોકરાને પણ વર્ષમાં ધોરણ પૂરું કરાવવું પડે છે અર્થાત્ છોકરાનું વય, તેમની બુદ્ધિ, અને તેમની આવડત, એ ત્રણ ઉપર લક્ષ આપ્યા સિવાય માત્ર ધોરણને અને પરીક્ષાના ક્રમને અનુસરીને વર્ગ બાંધવા પડે છે

હવે બીજી રીતે જોઈએ તો છોકરાનો અભ્યાસ જે જગોએ ઉત્તમ રીતે ચાલતો હોય, તે જગોએ તેને બેસાડવો જોઈએ એમ થવા માટે પાછલા અંકમાં કહ્યું છે તેમ, તેમના અભ્યાસની યોગ્યતા પ્રમાણે તેમના વર્ગ બાંધવા જોઈએ, પણ નાની નિશાળો, કે જ્યાં શિક્ષકો પૂરતા હોતા નથી ત્યાં એમ કરવું પાલવતું નથી એકજ ધોરણમાં ત્રણ નહિ તો છેવટ બે ટુકડી પણ ઉત્તમ અને કનિષ્ઠ છોકરાઓની થવાની. ટુકડીઓ નાની હોય તોપણ તેમને શીખવવાને એકજ શિક્ષક સારી રીતે શીખવતાં પહોંચી શકે નહિ, માટે જો એ પ્રકાર પસંદ કરવામાં આવે તો તેનો લાભ માત્ર મોટી શાળાઓવાળાજ લેઈ શકે એમ છે. નાની શાળાઓમાં કોઈ બીજે પ્રકારે વર્ગ બાંધવાને જોઈએ. કેટલાક કહે છે કે વિષયવાર વર્ગ રાખવા આ યુક્તિ અમારે મતે કેવળ કલ્પનામાત્ર સારી છે વાચનનો એક વર્ગ, લેખનનો એક વર્ગ, એમ કરતાં તો અનેક વર્ગો થઈ જાય, અને કાંઈ નિયમ રહી શકે નહિ જ્યાંસુધી વાર્ષિક પરીક્ષામાં પાસ કરાવવાના હેતુથી વર્ગ બાંધવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી ધોરણ પ્રમાણે વર્ગ રાખ્યા વગર તથા ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા છોકરાઓ સાથે મંદ બુદ્ધિવાળા છોકરાઓને ઘસડ્યા વગર અથવા મંદબુદ્ધિસાથે ઉત્તમ બુદ્ધિવાળાને ધીમેધીમે ચલાવ્યા વગર બીજો ઉપાયજ નથી

વર્ગ કેવડો જોઈએ—એટલે વર્ગમાં છોકરાં કેટલાં જોઈએ, એનો આધાર બહુધા શિક્ષણના વિષયપર હોય છે. જેમકે, ગણિત, લેખન, શ્રુતલેખન, એ વિષયોમાં એકજ શિક્ષક ઘણા છોકરાને સંભાળી શકે. શિક્ષકે વાંચીને કે મોઢેથી કાંઈ કહેવાનું હોય, પાટિયા ઉપર કાંઇ સમજાવવાનું હોય, અથવા કથિતપાઠ આપવાનો હોય, તે વખતે ઘણા છોકરાનો એક વર્ગ હોય તો પણ ચાલે; કેમકે આ કામ માટે થોડા થોડા છોકરાને કે દરેક છોકરાને એક પછી એક બોલાવીને સમજાવવા જેવું હોતું નથી. કદાચ આવા વિષયમાં પણ કેટલાક છોકરા કાચા માલમ પડે, તો તેમને પોતાની અનુકૂળતાનુસાર જુદા બોલાવી સમજાવી શકાય; પરંતુ વાચન, વ્યાકરણ, કવિતા, વગેરે વિષયોમાં, જ્યાં પ્રત્યેક છોકરાને સમજાયું છે કે નહિ તે બરાબર જાણી લેવાને પ્રત્યેક છોકરાને જુદું જુદું પૂછવાની જરૂર પડે છે, ત્યાં ઘણા છોકરાનો વર્ગ નભી શકે નહિ. આટલા માટે વર્ગમાં ઘણામાં ઘણી છોકરાની સંખ્યા પચીશ અને ઓછામાં ઓછી પંદર જોઇએ. છેકજ થોડા છોકરાનો વર્ગ એક જગોએ બેસાડીને શીખવવાથી શીખનારામાં અને શીખવનારામાં જોઇએ તેવો ઉત્સાહ ચાલુ રહેતો નથી.

જ્યાં પૂરતા શિક્ષકો હોયછે એવી મોટી શાળાઓની એ વાત થઇ; પણ નાની શાળાઓ કે જેમાં ધોરણ છ ચાલતાં હોય અને છોકરા થોડા હોવાથી શિક્ષક ત્રણ કે ચાર હોય, ત્યાં શું કરવું ? આવી શાળાઓમાં ધોરણવાર વર્ગ તો બાંધવાજ પડવાના; કેમકે એ તો એક જાણે હાલનો સ્થાપિત નિયમજ થઇ ગયો છે કે ધોરણ પ્રમાણે વર્ગ. પરંતુ તેવી શાળાઓનાં વખત પત્રકો એવી યુક્તિથી ગોઠવવાં જોઇએ કે જેથી લેખન વગેરે વિષયોમાં છોકરાઓને એકઠા કરી એક વર્ગ તરિકે શીખવી શકાય. ખરું પૂછો તો આપણી શાળાઓમાં શિક્ષકની સંખ્યા, ધોરણ, અને છોકરાંને બેસવાની જગાની વિશાળતા, ઇત્યાદિ બાબતો ઉપર લક્ષ રાખીને વર્ગ બાંધવાની આવશ્યકતા છે.

વર્ગ કેવી રીતે બેસાડવો.—આ વાત મુખ્ય ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે પ્રત્યેક છોકરા તરફ શિક્ષકની નજર પૂરતી રીતે રહી શકે એવી રીતે વર્ગ બેસાડવો જોઇએ. તેમજ, જો છોકરાંને માટે નકશો ટાંગવામાં આવે તો તે શિક્ષક તથા છોકરા પોતાની જગોએ રહીને જોઇ શકે અથવા પાટિયા પર લખેલું વાંચી શકે એમ પણ થવું જોઇએ. કેટલીક શાળાઓમાં બેસવાની સોઇ ન હોવાને લીધે આ વ્યવસ્થા બની શકતી ન હોય તો છોકરાને એવી રીતે બેસાડવા કે જેથી કાંઈક અંશે સગવડ થઈ શકે. જેમકે, છોકરાઓ નીચે બેસવાના હોય ત્યારે તેમને ગમે તો અર્ધવર્તુલાકૃતિમાં, બે કાટખૂણા બની શકે એવી આકૃતિમાં કે પછી સમાંતર સીધી લીટીઓમાં બેસાડવા. જો બાંકો ઉપર બેસવાનું હોય તો છેવટની બે આકૃતિમાં કે શિક્ષકની સામે ત્રણ કે ચાર ખૂણા થાય એવી રીતે બાંકો ગોઠવીને બેસાડવા. દરેક વર્ગને માટે જુદા જુદા ઓરડા હોય તે તો ઉત્તમજ વ્યવસ્થા; પણ એકજ ઓરડામાં બે વર્ગ કે ત્રણ વર્ગ જોડે બેસવાના હોય ત્યારે શીખવનારને વધારે ત્રાસ થાયછે; પણ જો એકજ મોટા દિવાનખાનામાં નીચલા ધોરણના ચાર કે પાંચ વર્ગ એકઠા બેસવાના હોય, ત્યારે તો શીખવવું એ સર્વેથી કંટાળા ભરેલું કઠિણ કામ થઇ પડે છે.

પાઠ લેવો અને પાઠ શીખવવો—આપણે અહીં છોકરાને શીખવવાની પદ્ધતિ

ઘણું આગે મુકરર થઇ ગઇ હોય તેવી છે, ને એવી રીતે કે હરકોઇ વિષયનો પાઠ આગલે દિવસે છોકરાને નીમી આપવો અને બીજે દિવસે તે સાંભળી લેવો. કેટલાક પાઠ તો અક્ષરશઃ બોલાવી જવામાં આવે છે અને કેટલાક પાઠો ઉપર પ્રશ્ન પૂછીને તે આવડ્યા ન આવડ્યાની ચોકશી કરવામાં આવે છે. વ્યાકરણ સરખો વિષય, જે છોકરાને સારી રીતે લક્ષપૂર્વક મેહેનત લેઇને સમજાવવો જોઇએ, તેનું પણ એમજ થાય છે. વ્યાકરણના કેટલાક નિયમો આગલે દિવસે મોઢે કરી લાવવા આપ્યા હોય તે બીજે દિવસે બોલાવી જોવામાં આવે છે. ઇતિહાસ અને ભૂગોળની પણ એજ દશા થાય છે. નાનાં છોકરાને ઇતિહાસ અને ભૂગોળ જે રૂપમાં ધોરણમાં શીખવવાના કહ્યા છે, તેનો મૂળથીજ તેમને કંટાળો હોય છે, અને વળી અધરામાં પૂરૂં તે શીખવવાની પદ્ધતિ ઉપર કહી તેવી હોય છે, એટલે તેથી એ વિષયો તેમને એવા અકારે પડી જાય છે કે તે તેમને જરના સુધી સારા લાગતા નથી. ગદ્યમય વાચન અને પદ્યમય કવિતાની પણ આવીજ સ્થિતિ છે. જે પુસ્તકો નિશાળમાં શીખવવાના હોય છે તેના અર્થના અને અન્વયના પુસ્તકો પણ થયેલા છે તે લેઇને છોકરા આગલે દિવસે ગોખી રાખે, એટલે શિક્ષક બીજે દિવસે બરાબર ગોખ્યા સંબંધી ખાત્રી કરી લે। માત્ર ગણિતમાં તેમ થઇ શકતું નથી, કેમકે તે વિષય જો છોકરાને સમજાયો ન હોય તો તેના નવા દાખલા છોકરાંથી ગણી શકાય નહિ. આવી રીતે બહુધા બધાજ વિષયો ગોખી મૂકવાથી તે વિષયનું જ્ઞાન છોકરાને કેવું થાય, તેની કલ્પના હરકોઇ કરી શકશે.

શિક્ષણ આપવાની રીતમાં ગોખવા સિવાય બીજો પ્રકાર પ્રશ્ન પૂછવાનો ચાલે છે. છોકરાને ઘેરથી જે તૈયાર કરી લાવવાનું કહ્યું હોય તે સંબંધી પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે. આ પ્રશ્નો સુવ્યવસ્થિત શિક્ષણપદ્ધતિને અનુસરીને જાણીતી બાબત ઉપરથી અજાણી બાબત પર જવા માટે હોય તો તેમની તર્કશક્તિને ખીલવવાનું સાધન થઇ પડવાથી તેને ખરી શિક્ષણપદ્ધતિનો એક ભાગ આપણે કહેત, પણ તેમ હોતું નથી. તેઓ જે ગોખી લાવ્યા હોય તે તેમની પાસેથી નીકળી શકે એવા આ પ્રશ્નો હોય છે. એટલે આવા પ્રશ્નો શિક્ષકને બદલે હરકોઇ નિશાળિયો પણ પૂછી શકે. આવી રીતથી છોકરાંને ગોખવાનો અભ્યાસ માત્ર થાય છે પણ તેમની બુદ્ધિનો કાંઇ વિકાસ થતો નથી. વિષય સમજ્યા સિવાય પાઠ કરવાથી તેમને કંટાળો માત્ર આવે છે, અને કોઇ પણ વિષયનો તેને કંટાળોજ રહે છે; માટે પાઠ ગોખાવવાની તથા ગોખેલું બરાબર છે કે નહિ તે જાણવા માટે પ્રશ્ન કરવાની પદ્ધતિ ફરી થવી ઘટે છે. કોઇ કહેશે કે, શું ત્યારે છોકરાને ગોખવાનું કાંઇ આપવુંજ નહિ? અને કહીએ છીએ આપવું, પણ તે એટલું થોડું જોઇએ અને સમજણ સાથે જોઇએ કે તેથી તેમની બુદ્ધિની બીજી શક્તિઓનો વિકાસ થતો અટકે નહિ. નાના છોકરાને મહેલી મહેલી કવિતા અને ગમત આપે એવા બાબતું કે સંવાદ મોઢે કરાવીએ તો તેમાં કાંઇ ખોટું કહેવાશે નહિ, પણ હમણાં તો બહુધા સર્વત્ર એવોજ પ્રકાર જોવામાં આવે છે કે શિક્ષક પાઠ કરી લાવવાનું કહે, છોકરાં ગોખી લાવે અને શિક્ષક તે બોલાવી જુએ કે પૂછી જુએ. ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં શીખેલા શિક્ષકો પણ જતે દહાડે ખરી શિક્ષણપદ્ધતિને કોરે મૂકીને આ ચાલતા આવેલા રિવાજને વળગી પડે છે. આમ થવાનું ખરૂં કારણ શું હશે તે વિચારવા જેવું છે. કેમકે

કારણ ખસેડ્યા વગર કાર્ય બનતું અટકાવવાનો યત્ન નિષ્ફળ છે.

માર્ક અને નંબર—છોકરાંના મનમાં શીખવાની સ્પર્ધા અને ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરવા માટે પ્રત્યેક વિષયમાં માર્ક અથવા નંબર આપવામાં આવે છે. પાછળ જે ગોખી લાવવાની અને પ્રશ્નો પૂછવાની પદ્ધતિ કહી છે, તેની સાથે આ માર્ક અને નંબરનો નિકટનો સંબંધ છે. જે છોકરો બરાબર ગોખી લાવ્યો હોય અથવા જે પૂછવામાં આવે તેના બિનચૂક ઉત્તર આપતો હોય તેનો નંબર ઉપર આવે અથવા તેને માર્ક વધારે મળે, એવો બહુધા નિયમ હોય છે. આથી કરીને ગોખણને વિશેષ ઉત્તેજન મળવા સરખું થાય છે. નંબર ઉપર લાવવો, એજ નિશાળમાં જવાનું સાર્થક છે એમ છોકરાંના સમજવામાં હોય છે; અને તેથી શીખવાનું તે કોરે મૂકીને કોઈ કોઈ વાર તો નંબર ઉપર લાવવા માટે છોકરા અંદર અંદર દગલબાજી અને કજીયા કરતા પણ જોવામાં આવે છે. ઉપર નંબર મેળવવા માટે એક બીજાની ચાડી કરે છે તથા એવીજ બીજી ક્ષુલ્લક ઉપાધિઓ કરે છે કે કોઈવાર તો શિક્ષકને શીખવવાનું બાજુપર મૂકી તેવા નજીવા કજિયા ચૂકાવવામાં રોકાવું પડે છે. નંબર કે માર્કવડે ઉત્પન્ન કરેલી સ્પર્દ્ધાથી કાર્ય સારૂં થાય છે એ વાત તો ખરી છે; પણ જે વખતે છોકરાંને પ્રત્યેક વિષયમાં પ્રવેશ કરાવવાનો છે તથા તે વિષયની મધુરતા તેમને લગાડવાની છે તે વખતે આવી સ્પર્ધાથી કાંઈ પણ ફાયદો થવાનો નથી; કેમકે નંબર મેળવવાની લહાયમાં કોઈવાર તો છોકરાં શિક્ષકના શિક્ષણ પર ધ્યાન આપતાં નથી, એવું જોવામાં આવ્યું છે. નંબર આપવાની પદ્ધતિથી એક તો ગોખણને ઉત્તેજન મળે છે, છોકરાંમાં સ્પર્ધાથી ઉત્પન્ન થતા અદેખાઈ, ચાડિયાપણું, વગેરે દુર્ગુણો પેસે છે, અને સિવાય કોઈ બુદ્ધિમાન્ છોકરો જે પોતાની હોશિયારીથી નંબર ઉપર ને ઉપર રાખતો હોય તેને ગર્વ થવા માંડવાથી તેને લગતા બીજા દુર્ગુણો પણ તેનામાં પેસે છે તથા પરિણામે તે આળસુ અને ખટપટી થઇ જાય છે. જે છોકરાનો છેલ્લો નંબર રહેતો હોય, તેનામાં નિરૂત્સાહ પ્રવેશ કરે છે તથા તે ઉત્તરોત્તર સુસ્ત અને બેદરકાર થતો જાય છે. આ બન્ને બાબતોનું દુષ્પરિણામ છોકરાંનાં કુમળાં મન પર થવા દેવું એ ઠીક નથી. વાસ્તવિક જોતાં નાનાં છોકરાંની નિશાળમાં તો નંબર કે માર્ક, એમાંનું કાંઇજ જોઇએ નહિ; કોઈ તો એમ સુદ્ધાં કહે છે કે પરીક્ષા કરવા માટે આવેલા સરકારી અધિકારી પણ માર્ક ન આપે તો સારૂં. શિક્ષકે આખા વર્ષમાં પોતાનું કામ કેવું કર્યું છે તે જોવામાટે વાર્ષિક પરીક્ષામાં પ્રત્યેક છોકરાને પ્રત્યેક વિષયમાં માર્કજ આપવા જોઇએ એમ કાંઈ નથી; અનુભવી અધિકારી એ વાત બીજી રીતે સહજ જાણી શકે એમ છે.

શાળાની વ્યવસ્થા સારી રાખવાના સંબંધમાં કેટલીક બાબતોનો વિચાર આ નિબંધમાં કર્યો છે. વખતપત્રક અને છોકરાંનું આરોગ્ય એ પણ શાળાની સારી વ્યવસ્થાનો એક ભાગ છે, તથાપિ આ વિષયો વિશેષ મહત્વના હોવાથી તે વિષે પ્રસંગાનુસાર જુદાજ રૂપમાં ચર્ચા કરીશું. નિશાળનું કામ કરતાં શિક્ષકોને શી શી અડચણો આવે છે, તે વિષે શિક્ષકોએ ખુલ્લા મનથી બોલવું જોઇએ; કેમકે તેમની ખરી અડચણ જેવી તેઓ જાણે તેવી પરીક્ષક અધિકારી સ્વબુદ્ધિપ્રભાવથી તર્ક કરી કરીને જાણી શકે નહિ; અને અડચણ જ્યાં સુધી બતાવવામાં આવે નહિ, ત્યાં સુધી તે ખસેડવામાં પણ શી રીતે આવે?

निबंध शीखववानुं काम.

અનુભવથી જોવામાં આવ્યું છે કે છઠ્ઠા ધોરણ સુધી શીખેલા છોકરાઓ પણ નિ-બંધ લખતાં અનેક પ્રકારની વાક્યરચનાની ભૂલો કરે છે. આજકાલ છઠ્ઠા ધોરણમાં શાળા છોડનારા છોકરા ઘણું નાના હોય છે અને તથા સ્વતંત્ર તર્ક કરીને વિષયને વિસ્તારી નિબંધ લખી શકે એવી તેમની બુદ્ધિ હોતી નથી. બીજું, તેમનું વાચન પણ વિશાળ હોતું નથી. નિશાળના અભ્યાસમાં તથા રમતમાં ઘણો વખત ગુમાવવો પડતો હોવાથી તેમને પર-ચુરણ પુસ્તકો વાંચવાનો અવકાશ પણ ભાગ્યેજ મળતો હશે. પોતાનું શીખેલું કેમન એક બાર સમય મળે તે રમતના કે ભાગ્યેજ દેશવાસીઓની સાથે ગોષ્ઠિ કરવામાં ન આવતા અનેક પ્રકારનાં પુસ્તકો મેળવીને વાંચવાનો શોખ કોઈકનેજ હોય છે. આ કારણથી નિશાળની ચોપડીઓમાં જે વંચાવવામાં આવે તે ઉપરાંત તેઓ વધારે થોડુંજ જાણતા હોય છે. એમ છતાં તેમને નિબંધના વિષય શીખવવાનો હોય છે અને તે શિ-ક્ષણમાં મદદ આપવા માટે પંડિત ... કૃત નિબંધરીતિનું પુસ્તક ઉપયોગ-માં લેવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે. વસ્તુઓનું વિવિધ જ્ઞાન ન હોવાથી તથા સામા-ન્ય વસ્તુઓ વગેરેના ... આપવાની રીતિ જોઈએ તેવી પ્રચલિત ન હોવાથી આ પુસ્તકનો જોઈએ તેવો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. કોઈ શિક્ષક " નિબંધરીતિમાંથી આ-ટલી કસરત કરી આવજો " એમ કહેતા તે માનતા છે અને, અર્થ કશો નથી. હાલ જો છઠ્ઠા ધોરણના છોકરાઓને નિબંધ શીખવવામાં આવે તો જોઈએ તો તે વાક્ય રચના પુરતોજ હોવો જોઈએ અને જો છોકરો વાક્ય માત્ર લખી શકે, સંબંધપૂર્વક તેની યોજના કરી શકે, અને તો વિરામચિન્હ શબ્દ ... પૂર્વક અર્થને અનુસરીને મૂકી શકે અને કદાચ તેના શીખેલા વિષયના પ્રમાણમાં આપેલો કે વાંચેલો વિષય શુદ્ધ ભાષામાં લખી શકે, તો તે સારો નિબંધ લખનારો માનવો. જો એ છઠ્ઠા ધોરણમાં નિબંધનો વિષય રાખવા કરનારાઓનો હેતુ એ ઉપરાંત નહિ હોય એમ અમારું માનવું છે.

૧. આ વિષય શીખવનારે પણ શિક્ષક છોકરાને વ્યાકરણમાંથી પ્રથમ વાક્યરચનાના નિયમો અને પછી વિરામચિન્હ મૂકવાનું જ્ઞાન શીખવવો જોઈએ. પણ આપણે અહીં તો વાક્યરચનાનો ભાગ બીજા વર્ગ માટે ગણેલો છે, એટલે તે ઉપર શિક્ષકો લક્ષ આપીને શું કરવા ! તોપણ એમ કહીએ છીએ કે વાક્યરચનાના નિયમો સમજવા પુરતો વ્યાકરણનો ભાગ એકવાર છોકરા સમજી જાય તો તે નિયમોને આધારે તેમને વાક્યો લખાવવા ઉપયોગી પડશે. એ વિના એક બીજી પણ સાદી રીત વાક્યરચના શીખ-વવાની છે. તે એવી કે છોકરાને એકાદ શબ્દ આપીને તે ઉપર થોડાંક વાક્યો રચવાને કહેવું. જેમ,—

(૧) " પાણી " શબ્દ જેમાં આવે તેવા બે શબ્દવાળા પાંચ વાક્યો લખો ? ત્રણ શબ્દવાળાં વાક્યો લખો ? ચાર શબ્દવાળાં વાક્યો લખો ? પાંચ શબ્દવાળાં વાક્યો લખો ? છ શબ્દવાળાં વાક્યો લખો ?

(૨) " ચંદ્ર " શબ્દ જેમાં આવે એવાં વાક્યો લખો (તે વાક્યો મોટાં

કરાવવાને પહેલા પ્રશ્નની પેઠે આમાં પણ ક્રમે કરીને શબ્દો વધારતા જવું, અને ઘણામાં ઘણા જેટલા શબ્દનું વાક્ય તેઓ રચી શકે તેટલા શબ્દનું વાક્ય રચાવવું. તેમનાં રચેલાં વાક્યોમાં પ્રસંગ આવે તો કર્ત્તા, કર્મ, વિશેષણ, ક્રિયા વિશેષણ, વગેરેનો વાક્યમાં કેવો સંબંધ છે, તે પણ બતાવતાં જવું.)

(૩) " શંકા " શબ્દ આવે એવાં વાક્યો રચો !

(૪) " કન્યાકુમારી " આવે એવાં વાક્યો રચો !.

(૫) " શિવાજી " શબ્દ આવે એવાં વાક્યો રચો?

(૬) " અકબર " શબ્દ આવે એવાં વાક્યો રચો ?

(વાક્યોમાં તેઓ ભળતીજ બાબત ગોઠવે તે કરતાં જે ગોઠવે તે ખરી અથવા સંભવિત હોય, તેમ થવાને કાળજી રાખવી.)

(૭) " પ્રતિનિધિ " શબ્દ જેમાં આવે એવાં વાક્યો રચો !

(૮) " પરોપકાર " શબ્દવાળાં વાક્યો રચો !

(૯) " કસાઈ " શબ્દવાળાં વાક્યો રચો ?

(ઘણાં વાક્યો એકજ શબ્દ ઉપર રચાવવામાં આવે, તેમાંની હકીકત તેની તેજ ન આવવા દેવી જોઇએ.)

(૧૦) " વસંતતિલકા " શબ્દ આવે એવાં વાક્યો રચો ?

અને એજ પ્રમાણે જુદા જુદા વિષયને લગતા શબ્દો આપીને અનેક વાક્યો રચાવવાં. વાક્યો લખી લાવે તેમાં શુદ્ધજ લખે (જોડણીની ભૂલો ન કરે), તથા વાક્યને અંતે પૂર્ણ વિરામ કે પ્રશ્નચિન્હ કે ઉદ્‌ગારચિન્હ વગેરે મૂકે નહિ, તો તે પણ લખવાની ભૂલ ગણી છોકરાંને બતાવવી.

૨. આવી રીતે વાક્યો છોકરાઓને લખતાં આવડયા પછી પ્રશ્નો પૂછી સંપૂર્ણ બોલાવવાં તથા લખાવવાં. જેમ,

(૧) સાચું બોલવું એ શામાટે સદ્‌ગુણ છે ?

(૨) શિવાજીએ અફઝુલખાનને શી રીતે માર્યો ?

(૩) સરવાળામાં દશે એક વદી શા માટે લેવામાં આવે છે ?

(૪) બીજાઓ કરતાં અંગ્રેજ લોકો શા કારણથી ઘણા ધનવાન્ છે ?

(૫) કલાઈવે અમીચંદને શી રીતે ઠગ્યો ?

(૬) અકબર અને ઔરંગઝેબના ગુણોનો મુકાબલો કરી બતાવો ?

(૭) પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ ફરે છે તે આપણે શા ઉપરથી જાણીએ ?

(૮) મૂરખ રાજાની કવિતા છઠ્ઠી ચોપડીમાં છે, તેની વાત કહો !

(૯) નામદાર વાઇસરૉય વડોદરામાં આવ્યા ત્યારે તમારા જોવામાં શું શું આવ્યું તે કહો ?

(૧૦) સેરડીમાંથી સાકર શી રીતે બનાવે છે તે કહો ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો વિસ્તારથી અને પૂરેપૂરા આપે નહિ ત્યાં સુધી શિક્ષકે સંતોષ માનવો નહિ. છોકરાંને એવી ટેવ હોય છે કે જેટલું તેઓ ધારે છે તેટલું બધું શબ્દોથી ન કહેતાં જેમ બને તેમ થોડા શબ્દોમાં પતાવી દે છે. ઘણીવાર કર્ત્તા, કર્મ, કે ક્રિયાપદ

તો પણ અધ્યાહાર કરી દે છે પણ આપણે તો કયાનો અધ્યાહાર ન કરાવતાં આખું વાક્ય પૂરું બોલી બતાવે તેનોજ ઉત્તર ખરો માનવો. કદાચ કોઈ ઉત્તર દેતાં વચમાં શબ્દો પડતા મૂકે તો કયા શબ્દો પડતા રહ્યા છે તે વિષે વર્ગમાં પ્રશ્ન કરી આખું વાક્ય સુધારવું. મોઢે બરાબર ઉત્તર આપી શકતા થાય ત્યારે લેખી પ્રશ્નો આપી જવાબ લખી મગાવવા.

ઉપરના નમૂનાના પ્રશ્નો છે તે શરૂઆતમાં એકાદ સાદા વાક્યથીજ જેનો જવાબ આપી શકાય એવા પ્રશ્ન પૂછવા, પછી મિશ્ર વાક્યથી કે સંયુક્ત વાક્યથી જવાબ આપી શકાય એવા પૂછવા અને છેવટે વધારે વાક્યોથી જવાબ મળે તેવા પ્રશ્નો પૂછવા.

પ્રશ્નો પૂછતાં એ યાદ રાખવું કે પ્રશ્નમાં પૂછેલી બાબતની છોકરાને સારી માહિતી છે કે નહિ? માહિતી ન હોય તો પ્રથમ બરાબર પ્રસંગ સમજાવીને પછી તે વિષે પ્રશ્ન કરવો. જવાબ લખી મગાવવામાં આવે ત્યારે તે જવાબ દરેક જણનો બરાબર તપાસી જોવો તથા તેની જોડણીના સંબંધમાં, વાક્યરચનામાં કે વિરામચિન્હ મૂકવામાં જે જે ભૂલો કરી હોય તે આખા વર્ગને પૂછી પૂછીને સુધારવી.

ઉપરના કામમાં મદદ મળવા માટે પ્રસંગોપાત તેમને વાક્યરચનાના નિયમ કહેતા જવું, તેમ વિરામચિન્હો મૂકવાના નિયમો પણ કહેતા જવું પણ એ યાદ રાખવું કે તેમ કરતાં તે પાઠ વ્યાકરણનોજ ન થઈ જાય. ગમે તો એકાદ વખત વાક્યરચના વિષે કે કોઈ વાર વિરામચિન્હ વિષે સ્વતંત્ર પાઠ આપવો યોગ્ય લાગે તો તે આપવો. નિશાળમાં ચાલતા બીજા અભ્યાસ વખતે પણ છોકરાંને જે કાંઈ લખાવવામાં આવે તે તેઓ શુદ્ધ લખે છે કે કેમ તે જોતાં રહેવું. ઇતિહાસ, નીતિ અને શારીરિકધર્મ, ભૂગોળ, વગેરેના પ્રશ્નો આપી જવાબ લખી મગાવવામાં આવે ત્યારે પણ વાક્યશુદ્ધિ તરફ સંપૂર્ણ લક્ષ આપવું. વાક્યરચના માટે જે પ્રશ્નો કરવામાં આવે તેમાં એટલું સંભાળવું કે પ્રશ્નોના ઉત્તરો બાળકોએ ગોખી રાખેલા ન હોય. બહુધા તેમના જાણવામાં હોય, પણ ગોખવામાં ન હોય તેવાજ પ્રશ્નો વાક્યરચના માટે આપવા.

૩. પ્રશ્નોના ઉત્તરો બીનચૂક લખતાં આવડે એટલે આગળ ચાલવું. એક એક પેરેગ્રાફ (વાક્યખંડ) થાય એવા પ્રશ્નો તેમને પૂછી તે લખાવી મગાવવા. ઉપર જે પ્રશ્નો આપેલા છે તેમાંથી પાંચમો, છઠ્ઠો, આઠમો, નવમો, અને દશમો, એ પ્રશ્નો એવા છે. બીજા પ્રશ્નો:—

(૧) શીતળાના રોગનું વર્ણન કરો ?
(૨) દીવાળીના તહેવારનું વર્ણન કરો ?
(૩) શરીર સ્વચ્છ શી શી રીતે રાખી શકાય તે કહો ?
(૪) ધનવાન લોકોના કયા કયા ધર્મ છે તે કહો ?
(૫) કેરોસીનના દીવા અને દીવેલના દીવાનો મુકાબલો કરો ?
(૬) બાગમાં શું શું હોય છે તે લખો ?
(૭) ચકલીનો આકાર, અવયવ, ઉદ્યોગ, માળા, અને બચ્ચાનું પોષણ, એટલાં ખાનાં એક પેરેગ્રાફમાં લખો ?
(૮) રોટલી શી રીતે કરે છે તે લખો ?

(૯) નિશાળેથી છૂટ્યા પછી ઘેર જઈ સૂતા સુધી તમે શું શું કરશો તે લખો!

(૧૦) ગંજીફા, વાઘબકરી, (અથવા છોકરા જાણતા હોય તેવી હરકોઈ રમત) રમવાની રીત લખો ?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો એકજ પેરેગ્રાફમાં જોઇએ. ઘણું લખી મગાવવા કરતાં થોડું પણ શુદ્ધ વાક્યરચનાથી લખી મંગાવવું તે સારૂં. ઉપરના જેવાજ બીજા પ્રશ્નો ઉત્પન્ન કરી તેના જવાબ છોકરાં પાસે નિશાળમાં તેમની પરચુરણ નોટમાં કે કાગળ ઉપર પેન્સીલથી લખાવી મગાવવા અને શિક્ષકે જોઇને ભૂલો વિષે ચર્ચા કરવી તથા તે ભૂલો સુધારવી. પછી તે સુધારેલો વાક્યખંડ તેમને સારા અક્ષરથી એક ચોપડીમાં લખી લાવવાને કહેવું. બીજે દિવસે બધાએ બરાબર લખ્યું છે કે કેમ તે જોઇને શિક્ષકે તેમાં પોતાનું નિશાન કરવું. આ નિબંધની નોટોમાં એજ પ્રમાણે આગળ ઉપર નિબંધનો ઉમેરો થયે જશે. અને વર્ષ આખરે પરીક્ષા વખતે પરીક્ષકને જોવી હશે તો તે નોટો બતાવવાને કામ લાગશે.

૪. આ પ્રમાણે ટુંકા વાક્યખંડ છોકરા વાક્યદોષ કર્યા સિવાય, અશુદ્ધ જોડણી લખ્યા સિવાય, અને વિરામચિન્હ ચૂક્યા સિવાય લખી શકે ત્યારે તેને શિક્ષકે ટુંકી ટુંકી એકાદ ચમત્કારિક વાત કહીને તે લખી મગાવવી. લખતી વખતે છોકરા વાતમાં કહેલી કેટલીક બાબત પડતી મૂકશે તથા કાંઈ નવા શબ્દો પણ લખશે; તથાપિ વાતનો મુખ્ય મુદ્દો કોઇએ છોડી દીધો નથી, એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. એમાં પણ વાક્યરચના (ઇબારત) ઉપરજ ધ્યાન આપવાનું છે. નમુના માટે એવી થોડીક વાતો અહીં લખી છેઃ—

(૧.) ઘણી વાર એવું બનેછે કે લુચ્ચા માણસો પ્રમાણિક માણસોને ઠગે છે. પણ કોઈ કોઈ વાર એવું બને છે કે પ્રમાણિક માણસોની યુક્તિઓ આગળ લુચ્ચાઓ ફસાઈ પડે છે. થોડાંક વરસ ઉપર કલકત્તાના એક મોટા વેપારીની દુકાનમાં ચોર પેઠા. તેમણે દુકાનમાંના બીજા માલ તરફ નજર ન કરતાં જે પેટીમાં તે રોકડ નાણાં રાખતો હતો, તે ઉપાડી જવાનો વિચાર કર્યો. થોડીક વારમાં આમ તેમ જોઇને એક સારી પેટી તેમણે શોધી કાઢી, પણ તેમાં ઘણો ભાર હોવાથી તેમનાથી ઉપડી નહિ; પણ તે બધા ચોરો મળીને ઘણી મેહેનતથી આખરે ઉપાડી ગયા. બીજે દિવસે દુકાનના માલિકે દુકાનનાં બારણાં ઉઘાડાં જોઈ ચોરી થયેલી જાણી પોલીસને ખબર આપી. પોલીસે તપાસ કરી ત્યારે ગામથી થોડેક દૂર એક ખાડામાં તે પેટી ઉઘાડી પડી હતી, તથા તેમાંનો માલ એમને એમ અનામત રહ્યો હતો! કેમકે ચોર લોકોએ આખી રાત મહેનત કર્યા પછી ઘણી લાલચથી જ્યારે તે પેટી ઉઘાડી ત્યારે તેમાંથી સીસાના ગઠ્ઠા નીકળ્યાં! ચોર લોકો સમજ્યા કે આ વેપારી આપણા માથાનો મળ્યો! અને એમ સમજીને તેઓ પેટી પડી મૂકીને ચાલ્યા ગયા હતા.

(અપૂર્ણ.)

वस्तुपाठ.

ઊન.

સાહિત્ય—ઊન, સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર, ઊનની દોરી, જાડા ફલાલીનનો કકડો, ગરમ પાણીના બે પ્યાલા, એક ચીંટનો કકડો.

ઊનનાં કપડાં આજ કાલ ઘણાં વપરાય છે, માટે આજનો પાઠ આપણે ઊન વિષે આપીએ છીએ.

આપણે કામળીઓ, કામળા, ફલાલીન, બનાત, બનુસ, અને એવા બીજા ઘણા પદાર્થો ઊનના વાપરીએ છીએ. એમાંના કેટલાક ટાઢથી આપણા શરીરનો બચાવ કરવા માટે આપણે વાપરીએ છીએ અને કેટલાક જમીનપર પાથરવાના કામમાં વાપરીએ છીએ. શિયાળાના દહાડામાં ઘણા છોકરા ઊનના કોટ (ડગલા) પહેરી આવેછે. શામાટે? એમને ટાઢ ન વાય માટે. જુઓ, આ પરમોનાબનો કોટ અને મોજાં બન્ને ઊનના છે. ઊનનો (ડગલો) થયો તે પહેલાં તે ઊન ઘેટાના શરીર ઉપર ઉગેલું હતું અને શિયાળાની ટાઢમાં તેના શરીરનું ડગલાની પેઠે રક્ષણ કરતું હતું. ઘેટાના શરીર પરનો ઊનનો ડગલો ઉતારીને આપણું શરીરે પહેરવાનો ડગલો બનાવતા પહેલાં તે ઊન ઉપર ઘણા સંસ્કાર થાય છે. ઘેટાના શરીર પરનો ડગલો શી રીતે બદલાઈને તમારે પહેરવાનો ડગલો થઈ ગયો, એ વાત તમે જાણશો ત્યારે તમને બહુ નવાઈ લાગશે. આપણે તે અનુક્રમે જોઈએ.

ઉનાળો બેઠો તો ઘેટાના શરીર પરનું ઊન કાતરી લેવામાં આવે છે. તમને એમ લાગશે કે જે લોકો માણસને ટાઢથી બચાવવા માટે ઘેટાના શરીર પરથી ઊનના ડગલા કાતરી લે છે અને તેને ટાઢે મરવા દે છે, તેમને ખરેખર આપમતલબિયાને નિર્દય કહેવા જોઈએ. પણ એમ નથી. જ્યારે ઉનાળો આવે છે ત્યારેજ તે ઊન કાતરી લેવામાં આવે છે. તે વખતે ઘેટા પણ પોતાનો ડગલો કોઈ ઉતારી લે તે માટે ખુશી હોય છે. ઘેટા તે વખતે પોતાના શરીર પરનો ઊનનો ડગલો પાતળો કરવા માટે પોતાનાં શરીર કાંટાવાળાં ઝાડવાંમાં કે વાડમાં ઘસે છે. એ વખતે ઘેટા પાળનારા ભરવાડ લોકો લાંબી લાંબી કાતરો લઈને ઘેટાના શરીર પરથી ઊન કાતરી લેવા માંડે છે, અને તેથી ઘેટા ખુશી થાય છે.

ટાઢના દહાડામાં ઘેટાના શરીર પર ઊન વધવા માંડે છે, અને તેના શરીર પર ખૂબ જાડો ઊનનો ડગલો હોય તેવું થઈ જાય છે. એ ડગલો તેમનાથી કાંઈ તમારા ડગલાની પેઠે જુદો કાઢીને ખીંટીએ મૂકાતો નથી. તેઓને રાત દહાડો પહેરી રાખવો પડે છે. તેથી તેમાં ઘણી ધૂળ ભરાય છે. ઉનાળામાં એ ઊન કાતરી લેવા પહેલાં એક વાર તેને ધોઈને તેમાંની બધી ધૂળ કાઢી નાખવી પડે છે. એક વખતે મેં ચૈત્ર મહિનામાં એવી રીતે ઘેટાંના ઊનના ડગલાને ધોતા મેં જોયા હતા, તે વાત હું તમને કહું છું—

ભરવાડ લોકોએ નાના મોટાં ઘેટા પોતાની લાંબી લાકડી ઊંચી કરીને હાંકીને એક ખેતરમાં આણ્યાં. તે ખેતરમાં એક નાનું પાણીનું ઝરણું વહેતું હતું અને ખેતરના એક છેડા પર ઊંડો ખાડો હતો તેમાં તે પાણી ભરાવાથી એક તળાવ બની રહ્યું હતું. ભરવાડ બધાં ઘેટાંને તે તળાવને કાંઠે લઈ ગયા. બધા જ ઘેટા પાણીમાં પેસવાને કબૂ-

રપૂર પાણીમાં જઈને ઉભા રહ્યા. બાકીના ભરવાડો કાંઠા ઉપર ઉભા રહ્યા અને તેમાંથી એક જણે પાંચ ૭ ઘેટાંને પકડીને પાણીમાં ધકેલ્યાં. ઘેટાંને પાણીમાં નહાવાની મરજી થઈ નહિ. તમારામાંનાં પણ કેટલાંક અણસમજુ છોકરાંને નહાવાની મરજી નહિ થતી હોય ત્યારે તેમની માતાઓ તેમને જેમ બળાત્કારે પકડીને નહવરાવે છે, તેવી રીતે આ ઘેટાં પાણીમાંથી પાછાં નાશી આવતાં અને ભરવાડો પાછા તેમને પકડી પકડીને અંદર ધકેલતા. એવી રીતે થતાં થતાં ઘેટાંના શરીરપરનું થોડું ઘણું ઉન પલળી જતું, પણ તેને પૂરેપૂરૂં પલાળવાને કમર પૂર પાણીમાં ઉભેલા એક ભરવાડ તેમને બે ત્રણવાર પાણીમાં ઝબોળતો અને પછી બીજા ભરવાડને આપતો. તે તેને ચોળી મસળીને નહવરાવતો અને ત્રીજાને આપતો. પેલા ત્રીજાને એમ માલમ પડતું કે હવે એના શરીરપર મેલ રહ્યો નથી અને ઊન બધું સાફ ધોવાઈ ગયું છે, ત્યારે તે ઘેટાને કીનારા તરફ જવા દેતો. ભરવાડના હાથમાંથી ઘેટું છૂટ્યું કે જીવ લેઇને નાસતું અને ખેતરમાં ઉગેલું ઘાસ ચરવા માંડતું. કેમકે તેમના ઉપર અત્યાર સુધી જે ભયંકર ગજબ ગુજારવામાં આવ્યો તે બીજા કશાથી ભૂલાય એમ નહોતો.

હવે ઘેટાંનું ઊન ભીનું થયું તે સૂકવવાનું કામ સૂર્યને માટે રહેવા દીધું. સૂર્યનાં કિરણોનો તાપ તેમની પીઠ ઉપર પડવાથી ધીમે ધીમે તે ઊન સુકાઇને કોરૂં થઈ રહ્યું.

સુકાયા પછી થોડે દહાડે ઉન કાતરવાનું કામ શરૂ થાય છે. આ કાતરેલા ઊનને કાચું ઊન કહેછે. ભરવાડ લોકો તે ઉનને કાતરીને તેનાં કપડાં બનાવતા નથી. તેઓ તો કોઈ વેપારીને તે ઊન વેચાતું આપે છે. અને વેપારીઓ તેની મોટી મોટી ગાંસડીઓ બાંધીને ઊનના કારખાનાવાળાને ત્યાં વેચે છે. તે કારખાનાવાળા તેની તરેહ તરેહની ચીજો બનાવે છે.

ઊનના કારખાનામાં જુદી જુદી જાતની કારીગરી તેના ઉપર કરવામાં આવેછે. પણ તે તમને કહેતા પહેલાં આ કાતરેલા કાચા ઊનનો નમુનો હું તમને બતાવું છું. જુઓ, આ થોડું ઊન હું જૂદું કાઢું છું. જૂદું કરતાં તેના ઝીણા ઝીણા રેસા જેવા વાળ દેખાય છે. એ રેસામાંના કેટલાક એવા ઝીણા છે કે તે નરી આંખે દેખાતા નથી. તેમને આ હું સૂક્ષ્મદર્શકમાં મૂકુંછું. જુઓ, હવે તે લાંબી દોરડીઓ જેવા દેખાય છે તથા તેના પર કરવતના જેવા દાંતા દેખાય છે. ઘણા ઝીણા રેસા એક બીજા સાથે વળગવાથી તે એવા દેખાય છે. સૂક્ષ્મદર્શકમાં તે તમને લાંબી લાંબી દોરડીઓ જેવા દેખાય છે, પણ ખરૂં જોતાં તે ઘણા બારીક છે, અને સાત કે આઠ ઈંચ કરતાં વધારે લાંબા નથી. જો તેમને જોડાજોડ મૂકીને પાથર્યા હોય તો એક ઈંચ જગોમાં હજારો એવા રેસા પથરાઈ રહે.

રેસા ઉપર જે દાંતા દેખાય છે તે ઘણા ઉપયોગના છે. આ કાચા ઊન તરફ ફરીને નજર કરો. જુઓ, એના વાળ એક બીજા સાથે ગુંચાઈ ગયેલા છે અને એક બીજાને વળગી રહેલા છે. કેટલાક રેસાને બીજા કરતાં વધારે દાંતા છે. જે ઊનના રેસા વધારે દાંતાવાળા હોય તે વધારે ગુંચાઈ રહેછે. ઘણા દાંતાવાળા ઊનના રેસામાંથી ઊનનાં જાડાં કપડાં વગેરે બનાવવામાં આવે છે; પણ ઓછા દાંતાવાળા રેસાના દોરા કાંતીને તેનાં કપડાં અને બીજી જણસો બનાવેછે. ઉપર કહેલા બે પ્રકારના ઊનના જુદા જુદા

વિભાગ પાડીને પછી તેમને ઉકળતા પાણીમાં ખૂબ સાબુ તથા સોડાનામે ખાર નાખીને, સારી રીતે ધુએછે, એટલે તે ઘણું સુંદર, સફેદ અને સ્વચ્છ થાયછે. એવું ઊન કપડાં વણવાના કામમાં આવેછે.

એ ઊનનાં શી રીતે કપડાં વણેછે, એ વાત તમારા ધ્યાનમાં આવવા માટે તમે ફલાલીનનો કટકો લઈને તપાસો જુઓ, એમાં આડા અને ઊભા દોરા માલમ પડેછે અને તેથી તેને ગુંથી લીધું હોય એમ જણાય છે એ રીતે ગુંથવાની રીતને વણાટ કહેછે પણ એ રીતે વણવાને ઊન લાયક થતાં પહેલાં તેના લાંબા અને મજબૂત દોરા કરવા પડેછે. એવા દોરા કરવાને, ગુંચવાઈ ગએલા ઊનને જુદું જુદું કરવાને તેને પીંજે છે ઘણાં વર્ષ ઉપર ઊનને છૂટું કરવાને હાથવતી પીંજતા હતા અને એ કામ માટે લાંબા લાંબા કાંસકા જેવા ઓજાર રાખતા હતા પણ હમણાં તો એ કામ માટે માંચો હોય છે તેમાં ઊન જાળીથી છૂટું છૂટું થઈ જાય છે એ માંચો એક મોટી પડઘમ જેવા આકારનો હોય છે. તેના ઉપર કાંસકીના દાંતા જેવા દાંતા હોયછે, એ માંચો ફરેછે તે વડે ઊન બરાબર છૂટું છૂટું થઈને તેના રેસા નરમ અને સીધા થાયછે આ રેસાઓને પછી રેંટિયા ઉપર કાંતીને તેના દોરા કરેછે એ દોરા કપડું વણવાના કામમાં આવે છે

ઊનનાં કપડાં વણવાના સંચા ઇંગ્લાંડમાં યાર્કશાયરમાં ઘણા છે. આપણે અહીં કપડાં વણવાના સંચા કેટલાક શહેરોમાં છે, તેના જેવાજ તે પણ હોય છે એક મોટા લાંબા ઓરડામાં કપડાં વણવાની સાળો હારબંધ ગોઠવેલી હોય છે, અને દરેક સાળ આગળ એક માણસ ઊભો હોયછે તે ઓરડામાં મેડાની છત આગળ એક લાકડાનો લાંબો થાંભલો આડો નાખેલો હોયછે તે વરાળ યંત્રના જોરથી ફરેછે તેના ઉપર મજબૂત ચામડાના પટા નાખીને સાળને મથાળે એક ચક્ર ઉપર તે પટા ચઢાવેલા હોયછે તેથી સાળમાંનું સઘળું કામ ચાલુ થાયછે કપડું વણવા માટે જેટલા જોઇએ તેટલા ઊભા દોરા અગાઉથી તૈયાર કરી પાથરી રાખ્યા હોયછે તેમાં એક દોરાનું કોકડું આ બાજુથી તે બાજુ જાયછે અને આવેછે તમે એકાદ કપડાં વણવાના સંચામાં જઈને આ જુઓ તો તમને તે જોઈને ઘણું આશ્ચર્ય લાગશે

આ સંચામાંથી કપડું ઉતર્યાં પછી તેને ચળકતું અને સાફ કરવામાટે તેના ઉપર કેટલીક કારીગરી કરવામાં આવેછે

જેટલાં કપડાં તમે ઊનનાં જુઓછો તે બધાં ઘેટાંના ઊનનાં બનાવેલાં નથી હોતાં; સૌથી સરસ ઊનનાં કપડાં કાશ્મીરનાં બકરાંના વાળનાં થાયછે કાશ્મીરી શાલો શામાટે વખણાયછે તે તમે આજ જાણ્યું હશે

આલપાકો અને એવાંજ બીજાં ઘણી જાતનાં કપડાં અંગોરા જાતનાં બકરાંના વાળમાંથી બનાવવામાં આવેછે એના વાળ એવા સરસ હોયછે કે તેનું ઝીણામાં ઝીણું અને રેશમના જેવું સુંવાળું તથા ચળકતું કપડું થઈ શકેછે

હવે ઊનનાં કપડાંમાં શો ગુણ રહેલો છે તે હું તમને બતાવું છું કેટલાક પદાર્થો એવા છે કે તે પોતાની આરપાર ગરમીને જવા દેતા નથી. એવા પદાર્થોને ઉષ્ણતા રોધક કહીએ છીએ ઉષ્ણતા એટલે ગરમી અને રોધક એટલે અટકાવનાર આપણે

એક સાદો પ્રયોગ કરીને એ વાત સાબીત કરીએ. એક ઉકળતી પાણીની તપેલીમાંથી આ બે ગરમ પાણીના પ્યાલા ભરેલા છે. બન્ને પ્યાલામાં પાણી સરખું ગરમ છે. હવે એક પ્યાલા ઉપર હું આ ફ્લાનેલનો કકડો ઢાંકુછું અને બીજા પ્યાલાપર આ છીંટનો કકડો ઢાંકુછું. થોડીક વાર પછી આપણે બન્ને પ્યાલાનાં પાણીમાં આંગળી બોળી જોઇશું, એટલે તમારી ખાત્રી થશે કે છીંટવાળા પ્યાલા કરતાં ફ્લાનેલવાળા પ્યાલાનું પાણી વધારે ગરમ છે. આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે ફ્લાનેલના કકડાએ પ્યાલામાંથી નીકળી જતી ગરમી રોકી રાખી અને છીંટથી તે રોકી શકાઈ નહિ. આ કારણથી ઉનના કપડાને ઉષ્ણતારોધક કહેવામાં આવે છે.

હવે એક બીજો પ્રયોગ કરીએ. આ ટેબલ ઉપર બે જગોએ થોડું થોડું પાણી ઢોળુંછું. એક જગોએ તે પાણી ઉપર આ છીંટનું કપડું નાખું છું અને બીજી જગોએ ફ્લાનેલ નાખું છું. જુઓ છીંટ પલળી ગઈ અને હવે બીજું વધારે પાણી તેમાં માંઇ શકે એમ જણાતું નથી. આ ફ્લાનેલ વધારે પાણી ચૂસી લેછે બન્ને કપડાં પાણીમાં તરબોળ થવા દેઇએ છીએ. લ્યો હવે નીચોવો. આ પ્યાલામાં છીંટમાંનું પાણી પડવા દો, અને આ બીજા પ્યાલામાં ફ્લાનેલનું પાણી પડવા દો. જુઓ, ફ્લાનેલનું પાણી વધારે છે. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે સુતરના કપડા કરતાં ઊનના કપડામાં પાણી વધારે રહી શકે છે. આ ગુણને શોષકપણું કહે છે.

આ બે ગુણોને લીધે શરીરની ત્વચા ઉપર લાગી શકે એવી રીતે પહેરવાને ઊનનું કપડું વધારે ઉપયોગી છે એમ જણાય છે. તે ઉષ્ણતારોધક હોવાથી શરીરમાંની ગરમીને જવા દેતું નથી. અને શોષક હોવાથી શરીરમાંના પરસેવાને નીકળતાં વાંતજ ચૂશી લેછે.

ઊનના રેસામાં જે કરવત જેવા દાંતા હોય છે, તેથી કરીને પણ ઊનનાં કપડાં શરીરની ચામડીને અડકાડીને પહેરવામાં વધારે ઉપયોગી થાય છે. ઊનના રેસાના કરવત જેવા દાંતા ત્વચાને ઘસાય છે અને તેથી કરીને પરસેવાની નળીઓમાંથી જે મેલ જેવો પદાર્થ નીકળીને તેનાં છિદ્રો ઉપર ઠરે છે તે લોહવાઇ જાયછે. એ રીતે પરસેવાનાં છિદ્રો ખુલ્લાં રહેવાથી શરીરની સુખાકારી બગડતી નથી.

શરીરને છેક લગતાં કપડાંની જગોએ પેહેરવાને જેમ ઊનનાં કપડાં ઉપયોગી છે તેમ બહારનાં કપડાં માટે પણ તે ઉપયોગી છે. કેમકે તે ગરમ છે, ટકાઉ છે, અને બીજાં કપડાં સાથે સરખાવતાં તેની કીમત પણ એટલી બધી ભારે નથી.

સંક્ષેપ.

૧ ઊન ઘેટાંના શરીરપરથી મળે છે.

૨ ઘેટાંને તળાવમાં નહવરાવે છે અને તેમનાં શરીર સૂકાયા પછી થોડે દહાડે ઊન કાતરી લેવામાં આવે છે.

૩ તે ઊન વેપારીઓ ખરીદી લે છે અને તેઓ કારખાનાંવાળાને ત્યાં જથાબંધ વેચેછે.

૪ કારખાનાંમાં તેના પર નીચેના સંસ્કાર કરવામાં આવેછે:—

(અ) વિભાગ કરે છે. (આ) ધૂએ છે. (ઇ) પીંજે છે. (ઈ) કાંતેછે. (ઉ) વણેછે.

શિશુચિક્ષણ નામે પુસ્તક પણ વાંચવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ.

૨૧. મોગીલાલે આ પુસ્તકનું નામ "**કિન્ડરગાર્ટનપદ્ધતિનાં મૂળતત્વો**" એવું રાખેલું છે, અને તે યોગ્યજ છે. મૂળતત્વો કરતાં વિશેષ એમાં નથી. શરૂઆતમાં મૂળતત્વોનાં પુસ્તકજ આપણે વાંચવાની જરૂર છે. રસાયન વિદ્યાનાં મૂળતત્વોની નાની ચોપડી વાંચીને સમજ્યા સિવાય કોઇ રસાયન વિદ્યાના મોટા ગ્રંથોમાં એકદમ પ્રવેશ કરવા જાય તો તે ભાગ્યેજ સફળ થઇ શકશે. ન ડૂબાય એવા થોડા પાણીમાં તરતાં તરતાંજ માણસ દરિયામાં અરધો મૈલ તરવાને શક્તિમાન થાય છે.

આરંભમાં ગ્રંથકાર કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિની શી જરૂર છે, તે સ્પષ્ટપણે સમજાવે છે. ગ્રંથકાર એ વિષે લખેછે કે, "**બાળકને જે પદ્ધતિ તેના કોમળ અવયવોને અને ઇંદ્રિયોને કુદરતદ્વારા અનુકૂળ પડે, તેજ આ પદ્ધતિ છે.** આ પદ્ધતિનો શો ઉદ્દેશ છે અને એ પદ્ધતિમાં કયાં કયાં સાધનોવડે બાળકોને પ્રવેશ કરાવી શકાય તથા તેમને કેવી રીતે ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપી શકીએ (માત્ર તેમને ભણાવવાને નહિ પણ કેળવવાને માટે) એ સઘળાનું આ નાનકડા પુસ્તકમાં દિગ્દર્શન કરેલું છે." આ ઉપરથી આ પુસ્તકનું શું પ્રયોજન છે, તે સ્પષ્ટપણે લક્ષમાં આવે છે. બાળકોનું સ્વાભાવિક વલણ જોઇને તે માર્ગે તેમની બુદ્ધિ કેળવવાની કલ્પના ફ્રોબેલ નામે વિદ્વાનને થઈ આવી અને તેને પરિણામે આ પદ્ધતિ ઉત્પન્ન થઇ છે; વગેરે જાણવા જેવી વાત, **કિન્ડરગાર્ટનપદ્ધતિની અગત્ય** એ મથાળા નીચે ગ્રંથકારે આપી છે. પુસ્તકના આઠ ભાગમાંનો એ પહેલો ભાગ છે. બીજા ભાગમાં કિન્ડરગાર્ટનનાં સાધનો વગેરેની વાત કહેલી છે. ત્રીજા ભાગમાં આ પદ્ધતિનો સંબંધ ગણિત, રંગ, ગીત, કથિતપાઠ, ઔદ્યોગિક શિક્ષણ, વાર્તા, ઇતિહાસ, અને ભૂગોળ સાથે શી રીતે છે તે બતાવ્યું છે. આ ત્રણ ભાગ વાંચતાં સુધી વાંચનારને કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ તે શું, તે હજી સ્પષ્ટપણે સમજાતું નથી. અથવા બીજી રીતે કહીએ તો કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિમાં જે કામ કરવાનું છે, તે બધાના ઉપોદ્ઘાત રૂપજ આ ત્રણ ભાગ છે. ચોથા ભાગમાં ફ્રોબેલે મુકરર કરેલી વીશ બક્ષીસોનાં નામ તથા તે વિષે સમજ આપેલી છે. કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિમાં શું કરવાનું છે તે આથી કાંઇક ધ્યાનમાં આવે છે, પણ શી રીતે કરવું તે સમજવાને આગળ વાંચવું જોઇએ. "બક્ષીસ" એવું નામ જે અહીં રાખવામાં આવ્યું છે, તે ઉપરથી કોઇ અમુક તરેહની વસ્તુરૂપ બક્ષિસ સમજવાની નથી, પણ ખરૂં જોતાં તો બાળકોને આનંદ સાથે કેળવણી રૂપ અદૃશ્ય બક્ષિસ આપવાની છે. શામાટે ફ્રોબેલે બક્ષિસ એવું નામ રાખ્યું છે, તે વિષે ગ્રંથકારે એક જગોએ સહજ ઇસારો કર્યો છે. લગાર વિસ્તારથી લખ્યું હોત તો અજાણ્યા વાંચનારને તે વધારે સ્પષ્ટ થાત.

પાંચમા ભાગમાં કિન્ડરગાર્ટનનાં સાધનોનો સામટો ઉપયોગ કહીને પછી છઠ્ઠા ભાગથી તેનો ઉપયોગ કરવાની પદ્ધતિ કહેવા માંડે છે, એક પોચા દડાનો કેટલે પ્રકારે ઉપયોગ કરી શકાય તે આકૃતિઓ સહિત બતાવવામાં આવ્યું છે; તેમ બાળકની શક્તિઓ કેળવવાને કેવા કેવા પ્રશ્નો પૂછવા તે પણ વિસ્તારથી બતાવ્યું છે. કોઇ જગોએ નાનાં છોકરાં બોલે એવી કવિતાની એકાદ કડી કે ગીત પણ મૂકી બતાવ્યાં છે.

અપૂર્ણ.

देशीकेळवणी खातुं.

વટહુકમ ૭.

૨ ૫] અને તેની અંદરની શાળાનું કરીક્યુલમ પગાર એબસ્ટ્રાક્ટમાં દાખલ કરી લેવા બાબત આ તરફથી વટહુકમ નં. ૧૨૬ તા. ૧૮-૬-૯૫નો આજ્ઞાપત્રિકા પાન ૨૧૪૯ ના ૨૦-૬-૯૫ ઉપર તથા કેળવણી ચોપાનીઆના પુસ્તક ૭ ના અંક ૧૧મા સરક્યુલર નં. ૧૪૭ના ૧-૭-૯૫ની તેમજ મે. ગા. બા. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબનો વટહુકમ નં. ૨૮ તા. ૧૬-૬-૯૫ નો આજ્ઞાપત્રિકા પાન ૨૨૫૫ ના ૧૬-૬-૯૫ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયા છતાં ઘણા ડેપ્યુટીઓ તરફથી સદર હુકમો ઉપર દુર્લક્ષ થઈ ઇસ્ટાબ્લીશમેન્ટમાંથી નાખી લેવાનો બંદોબસ્ત બાકી છે, એમ સને ૧૮૯૫-૯૬ની સાલની તપાસણીમાં જણાઈ આવ્યાથી ફરી એકવાર તાકીદહુકમ આપવામાં આવે છે કે આ વટહુકમ વિરુદ્ધ જેમની કસુર માલુમ પડશે તેમને માટે યોગ્ય તજવીજ કરવામાં આવશે. તારીખ ૧૫ માહે ડિસેમ્બર સને ૧૮૯૫.

J. A DALAL
વિદ્યાધિકારી

વટહુકમ નં. ૮.

જાહેર તજવીજમાંત રાજ્યમાં દાનાન ખાતે ખર્ચે લખી રકમના તૈયાર થયેલા બીલો, મંજુર થઈ નાણાં મળ્યે તે ખાતેવાર જમા થાય છે, પરંતુ સદર બાબત એન ખર્ચ કેટલા પડ્યા તેનો જમાખર્ચ મોટા રોજમેળમાં લખાતો નથી તે બાબતની સૂચના ગા. વા. ... પ્રાંતના એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે આજમ પેટલાદ વિભાગના ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટરની દફતરની સને ૧૮૯૩-૯૪માં તપાસણીની ટીપમાંથી કરેલી તે વડોદરા પ્રાંતના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફથી આવ્યું છે તે ઉપરથી ઠરાવવામાં આવે છે કે—ઇનામ બીલમાં પુસ્તકો અને કપડાં આવવાં એ બાબત હોય છે. પુસ્તકોના હિસાબ રોજમેળમાં અને કપડાંના હિસાબ જાગુ રોજમેળમાં રહે છે. વળી મંજુર થતાં બીલની સ્થળ પ્રત દફતરે હોય છે તેથી આવા ફુટ ખર્ચના એન ખર્ચ બાબત જમા ખર્ચ લખી કામનો વધારો કરવાની જરૂર અમોને દેખાતી નથી, માટે આવું એકસરખું અમલ થવો જોઈએ. તા. ૧૮ માહે ડિસેમ્બર સને ૧૮૯૫.

મ. મુ.

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર નં. ૭.

કેટલાક નોકરો કેજ્યુઅલ રજા જે તારીખથી જોઈતી હોય, તેની મંજુરી મળવા જેટલો વખત અવકાશ ન રાખતાં ઠેઠ નજીક તારીખે રિપોર્ટ કરી તેની મંજુરીની દરકાર રાખ્યા વગર રજાપર ચાલ્યા જાય છે તેમ કેટલાક તો વળી અમુક મુદતની રજા લીધા પછી પાછા વધારે રજા મંગાવા રિપોર્ટ કરી રજા પર રહી જાય છે એ રીત બીલકુલ પસંદ કરવા જેવી નથી. સબબ લખવાનું કે જેમને રજાની જરૂર પડે તેમણે તે મંજુર થઈ પોતાને મળે એટલો અવકાશ વચ્ચે રાખી રિપોર્ટ કરવાને તે મંજુર થઈ મળે ત્યારે રજાપર જવું. કદાપિ કોઈ રજા મંજુર થયા વગર રજાપર ચાલ્યા જશે તો પછી તેમની કેજ્યુઅલ રજા મંજુર નહીં થતાં બીન પગાર ગણાતે યોગ્ય જણાશે તે પ્રમાણે કરવામાં આવશે.

નિયમ ૨ ની ક. ૩ માં જણાવેલા પ્રસંગે રજાપર જવાની જરૂર પડે તો તેનું કારણ જણાવી રિપોર્ટ કરી રજાપર જવું. પણ તેમાં જણાવેલું કારણ

જો ખર્ચ નહીં જણાય તો પછી તેમની રજા મજુર થશે નહીં શિક્ષકોએ તો એવે પ્રસંગે એ કલમમા જણાવ્યા પ્રમાણે અમલ કરવો તા ૧૨ નવેમ્બર ૧૮૮૬ મુ વડોદરા
દલસુખ ગોવિંદલાલ J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર ન ૮ સન ૧૮૮૬-૮૭

કન્યાશાળાના દરજીઓનો તેમનો ટાઇમટેબલમા જેટલો વખત ગણ્યો હોય તેટલો વખત કામ લેવાની બાબતમા સરક્યુલર ન ૧૩ તા ૪ ૧૦ ૮૨નો ઠરાવ કરવામા આવેલો છે, તે પ્રમાણે અમલ કરવા માટે થના એ આજમ ડ ઓ ઈ તરફથી પ્રશ્ન આવવાથી તે ગદન પ્રાતના રા રા એ ન્યુ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબોના અભિપ્રાય મગાવતા તે પ્રમાણે થના તેમના અભિપ્રાય થવાથી લખવાનુ કે, જે કન્યાશાળામા ભરત શિક્ષક ૯ ૫ તેમને ટાઇમટેબલમા વખત રાખ્યા પ્રમાણે રોકના તેમનુ કામ થઈ રહે તમને જવાની પરવાનગી આપવી કદાપિ તેમનુ કામ અધરૂ હોય તે વખતે અગર પરીક્ષાનો વખત નજીક આવેલો હોય તે વખતે તેમનુ ખામકામ પૂરૂ કરાવવાને વધારે વખત રાખવાની જરૂર જણાય તો તેમને વધારે વખત રોકના હરકત નથી જરૂર વગર વધારે વખત રાકના નહીં, તેમ તે શિક્ષકોએ વખત પૂરો થયે માસ્તરની રજા લઈ જવુ તા ૨૭ માહે ડિસેમ્બર સન ૧૮૮૬ મુ વડોદરા
દલસુખ ગોવિંદલાલ J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર નંબર ૯.

દેશી કેળવણી ખાતાના નિબંધ ભાગ ૨ મા આપેલા નમુના ન. ૩૭ મુજબ જે જાતવારીનુ વાર્ષિક પત્રક આ તરફ આવતુ હતુ તેમા નવીન ખાને સુમારીને અનુસરીને કેટલો ફેરફાર કરી સરક્યુલર ન ૨૧ તા ૧-૧૧-૮૫ સાથે પત્રક છાપવામા આવેલુ તેમા હિંદની પેટા જાતોમા આસન ૧૧ મા "ઇતર" જાત જણાવવામા આવેલી છે તે જાતના ઘણુ પેટા વર્ગ પાડવાની જરૂર જણાયાથી મદદરૂ થયેલો સરક્યુલર ન ૨૧ તા ૧-૧૧-૮૫ નો રદ કરી આથી જણાવવામા આવે છે કે સાથેના નમુના પ્રમાણે દરમાન જાતવારીનુ પત્રક તૈયાર કરી મોકલવુ ચાલુ સાલનુ પત્રક પણ એજ નમુના પ્રમાણે આવવુ જોઈએ કયા કયા વર્ગમા કઈ કઈ જાતો દાખલ કરવી તેની સમજ નીચે પ્રમાણે છે, ને પ્રમાણે રજીસ્ટર વગેરેમા જાતવારીનો દાખલો રાખવો

હિંદુની પેટા જાતોમા કઈ કઈ જાતોનો સમાવેશ થાય છે તે નીચે મુજબ –

બ્રાહ્મણ—પુરબિયા, ગુજરાતી તથા દક્ષિણી બ્રાહ્મણ

ક્ષત્રી—કાઠી વાઘેર, રજપુત, ક્ષત્રી હિંદુસ્તાની મરેઠા, ભાટ, શીખ (હિંદુ) વાઘેર, મેહેર

વાણીઆ—વાણીઆ સર્વે જાતના

કણબી—કણબી સર્વે જાતના

કારીગર—ગવરે ગોધળી, ઘાંચી, સોની, ભરથરી લોહાર, તરગાળા નટ, ભવૈયા, ભાડ તુરી, રાવળીઆ, સોની, હજામ, લુહાર, પાયમળશી, સુતાર, ખગદી, લખવાર ક્રિયા ગુજરાતી, ગવડી દક્ષિણી, છીપાગી નનાર, ચિતારા, કુભારા, દરજી, બાજુબંધ, કહાર, તબોળી,

માલી, રંગરેજ, સાળવી, ભાવસાર (છીપા), ગળી-
આરા, પટવા, ભડભુંજા, હાથભરા, કારડીઆ દરજી,
ધોબી, પીંજારા, પરોજીઆ, ઘાંચી, તેલી, (તેલી હિંદુ-
સ્તાની), કંસારી, કુંભાર, સોનારી (સુનાર),
ખારવા, માછી, કલાલ, ભડભુજી, મોચી ઢાલગર, ઢાલ-
ગર ઝીનગર, ખાલપા, ચમાર, ગોલા, ભોઈ, શીક-
ગર વાસફોડા, બુરૂડ કંસારા, ટીનગિયા, કંદોઈ
બનાગિયા, પોમલા, ભવ, વાદી

કાળીપરજ—નાયકા, ધુંદિયા, તલાવિયા, ઢેબળા, ચોધરી, ભીલ,
ધાનકા, નાયકડા, ચોરંગ વારલી, વાસફોડા, ગામીત,
માવચી, કથોડી, કોકણા, માવચી, ભાટ, નીમડિયા,
દુબળા તથા ઈતર એ જાતના,

અંત્યજ—ગરોડા, ઢેડ, સાંડી, તુરી ભંગી, ઘેડ, મહાર, શીનવા,
ખાલપા, મેઘવાર

ઈતર—

પેટા વર્ગ ૧ લો અગ્નિહોત્રી, પ્રભુ કાયસ્થ પ્રભુ પાતાના, કાયસ્થ,
હિંદુ બંગાળી ઢોલ, લીંગાયત પંચમશાળી,
લીંગાયત જંગમ, લીંગાયત એ સિવાયના,
ભાટિયા, મેમણી લવાણા, ભણસાળી,

પેટા વર્ગ ૨ જો અતીત, ગોસાઈ, બાવી વેરાગી, જોગી,
નાનકપંથી જંગમ સાધુ, સન્યાસી, બ્રહ્મચારી,
કાપડી કાનફટા, ભરથરી, નાથપંથી, ફકીર,
બાવા, તપોધન, અભ્યાગી, સેવક, ગોર, ભાટ
બારોટ, ચારણ સેવક

પેટા વર્ગ ૩ જો નાયકુ (મરાઠી) લોધ, કાછિયા, ખમાર,
માળી, મરવાડા મરઠિયા, ખરક, ચામડું,
ચમારી, આહિર, ગવળી રબારી, ભાટ (ધાડી-
ગર), કુંભાર માલીના, દોરડા, ચંપાજીવરા, ભરવાડ,
ધનગર ગોલા ભાટ, ખવાસ, પખાલી ગમોરડી,
પરવારી વાગરી, વાઘરી, પાધરી, ખટકી, સાર્વ,
ફળમાળી, કસાઈ, કાગદી, પાતર, ખાલપા,
ગરોડ, નોની, પનડા, એ સિવાય બીજા ફર-
નારા ને મજુરી કરનારા તથા હલકો ધંધો કરનારા

સને ૧૯૦૫-૦૬ની સાલના વસ્તીપત્રકો આ તરફ આવી ગયા
છે. બાજુ ઉપર પ્રમાણે ઈતર જાતની પેટા કોમ જાતના આંકડાની જરૂર છે.
માટે તે જુદા જુદા આંકડા દરેક શાળાના મેહેતાજીએ પોતાના તાલુકાની શાળા
તરફ મોકલી દેવા તાલુકા માસ્તરે તે ઉપરથી એકંદર પત્રક તૈયાર કરી આ-
વતા પત્રકો સાથે રાખી આ તરફ મોકલી દેવું.

દરેક વિભાગના આસિસ્ટંટ ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઈન્સ્પેક્ટરે શાળાવાર
આંકડા ઉપર મુજબ પેટાવર્ગવાર જણાવવા જોઈએ. તા. ૧૨ માહે ડિસેમ્બર
સને ૧૯૦૬ મુ. વડોદરા

હજુર ઓફિસ

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી

મોજે તાલુકે પ્રાંત ની સરકારી નિશાળમાં માહે જુલાઈ સને ૧૮૯ આખરે બ કી રહેલા છોકરાઓની જાતવારીનું તથા બાર માહી રોજની સરાસરી હાજરીનું પત્રક.

અનુક્રમ નંબર.	શાળાનું નામ.	વર્ગ ૧ લો.											વર્ગ ૨ જો.	વર્ગ ૩ જો.	વર્ગ ૪ થો.	વર્ગ ૫ મો.	વર્ગ ૬ ઠો.	વર્ગ ૭ મો.	વર્ગ ૮ મો.	વર્ગ ૯ મો.	વર્ગ ૧૦ મો.	કુલ.	રજીસ્ટર ઉપરની બાર માહી સરાસરી.	રોજની સરાસરી હાજરી બારમાહી સરાસરી હાજરી.	શેરો.
		હિંદુ.																							
										ઈતર.															
		બ્રાહ્મણ.	ક્ષત્રી.	વાણિયા.	કણબી.	કોળી.	કારીગર.	કાળીપરજ.	અંત્યજ.	પેટાવર્ગ ૧.	પેટાવર્ગ ૨.	પેટાવર્ગ ૩.	મુસલમાન.	જૈન.	પારસી.	ક્રિશ્ચન.	સીખ.	જ્યુ.	આર્યસમાજી.	બૌદ્ધ.	ઇતર (ઉપર ન આવેલી જાતો.)				
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬

પરહુકમ નંબર ૧૦

નિબંધ ભાગ બીજાની કલમ ૭૫ માં " ગામ લોકો સાથે શિક્ષકોએ હળીમળી ચાલવું, સરકારી નોકરો હોવા છતાં તેમનાથી અળગા રહેવા કરતાં પોતે તેમના શુભેચ્છક ને આગેવાન થવાથી તેઓ જરૂર લોકપ્રિય થઇ કીર્તિ મેળવશે. ગામમાં ટોળીઓ હોય તો તેમાંથી કોઇપણ ટોળીમાં તેમણે સામીલ ન થતાં બધા પક્ષના લોકો સાથે સરખી રીતે વર્તવું " એવું પ્રમાણે જણાવેલું છતાં કેટલાક શિક્ષકો એ પ્રમાણે ન વર્તતાં પક્ષાપક્ષીની ટોળીઓમાં ભાગ લે છે એમ જણાવવામાં આવવાથી આ પરહુકમથી આ ખાતાના સર્વે શિક્ષકોને તાકીદ સાથે જણાવવામાં આવે છે કે આવી રીતે પક્ષાપક્ષી ટોળીઓમાં ભળવાથી નિશાળની આબાદી તથા શિક્ષણના કામને ભારે નુકશાન લાગે છે, માટે હવેથી કોઇપણ ઉપશિક્ષક તથા મુખ્ય શિક્ષકે પક્ષાપક્ષીનો લાભ લેવા નહીં

જે શિક્ષક ઉપર પ્રમાણે ભાગ લીધાનું જણાઇ આવે તે ઇસમ જે અધિકારીના અધિકારનો હોય તેમણે તેમની તુરત તે ગામેથી બીજે ગામે બદલી કરવી. તારીખ ૯ ડિસેંબર ૧૮૯૯

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી.

હરસુખ ગોવિંદલાલ

સૂચના મ જા નં. ૧૧.

શિક્ષકોના મારફત કામ મફત બક્ષીસ આપવાના સંબંધના કેટલાક બખાળો મંજુર કરી જેમને તેમને ત્યાં મુખતની રવાનાવામાં આવ્યા છે. તેના સંબંધમાં જણાવવાનું કે આ સૂચનાને આધારે જેમને ત્યાં મુખતની રકમનો હોય તેમણે તે ઉપરના એક માસની અંદર બીલ બનાવી ચાલતા ધારા સાથે હિસાબી ખાતે મોકલવું એટલે થએલા ઠરાવને અનુસરી હિસાબી ઓફીસથી બીલ મંજુર કરી જેમના તેમના તરફ મોકલવામાં આવશે. પૈસા જે ઇસમને મળવાના હોય તે ઇસમની જો તે ઠેકાણેથી બદલી થઇ ગઇ હોય તો તે જે ઠેકાણે હોય તે ઠેકાણે તેમના તરફ બીલ બનાવી મોકલવા જણાવવું કે જેથી પૈસા મોકલવાની હરકત ખાતાથી પડે નહીં. તારીખ ૨૮ માહે ડિસેંબર ૧૮૯૯ મુ. અમરેલી.

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી

હરસુખ ગોવિંદલાલ

સરક્યુલર ઓ. નં. ૧૨

કેટલીક પાઠશાળાઓના મેહેતાજીઓને ઘણી મુદતથી પગાર મળતો નથી એમ જાણવામાં આવ્યું છે, માટે અમલ આજમ ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરે પોતાના વિભાગની જે જે પાઠશાળાના મેહેતાજીઓને બબે મહીના અગર તે ઉપરાંતની મુદતથી પગાર ન મળ્યો હોય તે બાબતનું નિચે જણાવેલી હકીકતનું પત્રક તાકીદે બનાવી મોકલાવી દેવું

મેહેતાજીનું નામ, કઇ શાળામાં છે, કીયા માસથી પગાર મળ્યો

સિદ્ધિપત્ર.

ખાસ કરીને વડોદરા કેળવણીખાતાને ઉપયોગી થાય એ હેતુથી આ ચોપાન્યુ પ્રગટ કરવામા આવ્યુ છે, તોપણ હરકોઇ રાજ્યમાં શિક્ષકનુ કામ કરનાર તેમજ અન્ય લોકોને પણ સામાન્ય રીતે તે કામનુ થઇ પડે એવી ગોઠવણ કરી છે

ચોપાન્યુ હિંદુ માસની શરૂઆતમા પ્રગટ થશે એનો દર પોસ્ટેજ સુદ્ધા રૂ ૨ રાખવામા આવ્યો છે તથા કેળવણી ખાતાના અને બીજા ટુંક પગારના નોકરોને તથા ગામડી નિશાળના માસ્તરોને તેમજ ટ્રેનિંગસ્કૂલના સ્કૉલરોને તેનો લાભ મળે એટલા માટે જેમને રૂપિઆ દશ અને તેની અંદર પગાર મળતો હશે તેમને તે બાબતની ખાત્રી કરી આપ્યેથી કીમત તરીકે ફકત આઠ આના અગાઉથી મોકલશે તો આ ચોપાન્યુ મોકલવામા આવશે. બહાર ગામના ગ્રાહકોએ ત્રણ આના પોસ્ટેજના વધારે મોકલવા. છૂટક નકલ ૧ ના ચાર આના લેવામા આવશે.

છાપવા મોકલેલુ લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવુ. તે અમુક માસમા છાપવા અગર નાપસંદ પડેલુ લખાણ પાછુ મોકલવા બંધાતા નથી તેમ છતા જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતને ખર્ચે મગાવી લેવા તજવીજ કરવી આ ચોપાન્યાને અનુકૂળ એવા ખાસ વિષયો મોકલનારને તેમની ઇચ્છા હશે તો તે યોગ્ય જણાએ પૈસા આપવામાં આવશે, માટે તેમણે એ બાબત રિસાલાકર્તાથી ખુલાસો મેળવવો છાપવા લાયક નિબંધો, પ્રશ્નો વગેરે કેળવણીને લગતા વિષયો, ઉપર પ્રથમ ધ્યાન આપવામા આવશે

જાહેરખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ.	...	લીટી
॥	...	૨
૧	...	૪
૧॥	...	૭
૨	...	૧૧
૨॥	...	૧૫
૩	...	૨૦

બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગિયાર મહિના લગી પા ગણો ચાર્જ પડશે બાર મહિનાથી ઓછી મુદત હશે તો પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછીને દર મહિને અડધો ચાર્જ લેવાશે

એ ઉપરાંતનો ભાવ ઉપર પ્રમાણેજ

બુકપોસ્ટ પહોંચવાના દર:

પા તોલા સુધીના હશે તો	...	...	...	રૂ ૬–૮–૦
અર્ધા તોલા સુધીના હશે તો	...	...	...	રૂ ૮–૦–૦
૧ તોલા સુધીના હશે તો...		...	...	રૂ ૧૦–૦–૦

એ ઉપરાંતને માટે પત્રવ્યવહારથી ખુલાસો મેળવવો

મનિઆર્ડરથી લવાજમ મોકલનારે કુપન ઉપર પોતાનુ નામ ઠામ અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવુ. પોસ્ટ શિવાય બીજી ટિકીટો લેવાશે નહીં

વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો નોટપેડ કાગળ લેવામા આવશે નહિ

"શાળાપત્ર" ઓફિસ.
મન વાડી, રંગમહેલ
દરબાર

હીરાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

श्री.

संवत् १९५३. माघ.

केळवणी

पुस्तक १० मुं अंक ४ थो.

પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

વડોદરા

"વિશ્વેશ્વરમુદ્રાલય" માં છાપ્યું.

ઈ. સ. ૧૮૯૭.

अनुक्रमणिका.

વિજ્ઞાપના.

કેળવણીનો અંક જેઓને મોડો પૂનમ સુધીમાં ન મળે તેમણે જે તે માસ પૂરો થતા અગાઉ પરબાર્યું અમારા તરફ લખી જણાવવા તસ્દી લેવી, એઓને યોગ્ય ખુલાસો વખતોવખત આપવામાં આવશે પૂનમ પછી લખનારને જો કમિનકે હશે તોજ મળી શકશે

જોડ જોડને ચીતરવાના નકશા.

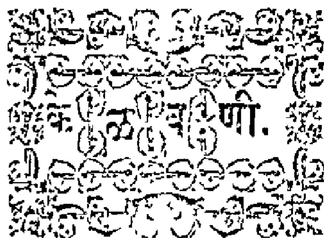

ગુજરાત પ્રાંતનો ગાયકવાડી રાજ્યના ભાગ સાથે		રૂ ૧) ના ૧૦૦ નંગ
હિંદુસ્તાનનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦ ,,
મુંબઇ ઇલાકાનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦ ,,
વડોદરા પ્રાંતનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦ ,,
કડી પ્રાંતનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦ ,
નવસારી પ્રાંતનો	કીમત	રૂ ૧) ના ૧૦૦ ,
ગાયકવાડી રાજ્યનો ચારે પ્રાંત સાથે મોટો.		રૂ ૧) ના ૨૦ ,,

ઠેકાણું.
વડોદરા —કોઠીખાડી રતનપોળ

મગનલાલ દ્વારકાદાસ માસ્તર.

दोधक.

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान वधाये;
प्रीति वधे वळी जग माने, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो. १

પુસ્તક ૧૦ મું. માહ. સંવત ૧૯૫૩. અંક ૪ થો.

નવ નાના છોકરા.

દુમિલા છંદના તાલનું ગાયન.

આહા નાના નવ બનાં'તા,
હાંરે આવી દરબાનાં'તા,
ગજવાંથી એનાં ખાનાં'તા,
હાશ ઠમકા ઠેખાતાં'તા;
તેમાંથી ખોઈયા એક,
નાચો હો છેકી નેક,
તું તો નહિ આવું ટેક;
આઠી આઠે જણ બનાં'તા,
હાંરે આવી દરબાનાં'તા. હાંરે૦ ૧

અગનિતણા આડે હોડે છે,
પાડી ભમાની ફોડે છે,
આઠે તેને ડર લોટે છે,
હેની બીજાની તોડે છે;
નાચીને નાઠો જાય,
દોડે પણ ના પકડાય,
આખી ઓછો થાય,
બસ હી સાતે જણ બનાં'તા હાંરે૦ ૨

બેફિકરા સાતે ચાલે છે,
મરજી પરમાણે મા'લે છે
ઊંચે ઊંચે તે ભાળે છે,
ખાડો રસ્તે વચ ગાળે છે;
પડિયો તેમાં જઇ પાય,
મોઢું ને નાક છુંદાય,
શો હાવે થાય ઉપાય?
બાકી છોએ જણ જાતા'તા. હારે૦. ૩

ચોરંટા છોએ ચાલે છે,
જાણે કે જાય નિશાળે છે,
બોરાંની ઢગલી ભાળેછે,
ચોરે છે તેને ઝાલે છે;
ચોરે તે માર્યો જાય,
આખર પૂરો પસ્તાય,
કોઇયે સંગી ના થાય;
બાકી પાંચે જણ જાતા'તા. હારે૦. ૪

ગરબડિયા પાંચે ભૂંકે છે,
શીખામણ ગુરુની ચૂકે છે,
બૂમો પાડી પગ મૂકે છે,
વાંદરની પેઠ હૂકે છે;
આવ્યો ત્યાં એક સિપાઇ,
ચારે જણ ગયા છુપાઇ,
પણ એક ગયો પકડાઇ;
બાકીના ચારે જાતા'તા. હારે૦. ૫

રમવાવાળા ચારે ચાલ્યા,
ભણવું છોડી ચૌટે મા'લ્યા,
ત્યાં એકતણા બાપે ભાળ્યા,
નાઠા પણ આગળ જઇ ખાળ્યા;
પકડાયો મોતીલાલ,
શા તેના થયા હવાલ,
તેનો કંઇ કરજો ખ્યાલ,
બાકી ત્રૈણે જણ જાતા'તા. હારે૦. ૬

નિર્દય ત્રૈણે જણ નાસે છે,
દીઠું કુરકુરિયું પાસે છે,
પગ ઝાલી પકડ્યું ત્રાસે છે,
બચકું ભરવાનું તકાસે છે;
એવે આવ્યો છે લાગ,
હો હો કરિ કરડ્યું નાક,
નિકળ્યું લોહી નવટાંક.
બાકીના બે જણ જાતા'તા, હારે૦. ૭

આળસુ બન્ને જણ ભટકે છે,
દફતરની દોરી લટકે છે,
નીશાળ દેખિને અટકે છે,
શિક્ષકને દેખી સટકે છે;
એવે સોટી પડિ એક,
આવ્યો તે છોડી ટેક,
શીખ્યો તે બધો વિવેક;
બાકી એકજ જણ જાતો'તો. ૮

શેખી કરિ એકજ ચાલે છે,
મનમાં રાજી થઇ મા'લે છે,
પોતાને ડાહ્યો ધારે છે,
એવે શિક્ષક ઉચ્ચારે છે.
લે છાનોમાનો ચાલ,
મોડો કયમ આવ્યો હાલ?
આ કુટેવ તારી ટાળ,
શિક્ષક શીખામણ દેતા'તા. ૯

दर्शन.

એક ઇન્સ્પેક્ટર લખે છે કે હેડમાસ્તરે પોતાની પાસે એક નોટબુક રાખવી જોઇએ, અને જે વર્ગમાં જે વિષય કાચો માલમ પડે તેની વખતો વખત નોંધ લેવી જોઇએ. આરામપર્યંત એ વર્ગમાં જઇને દરેક મિનિટ સુધી તેજ વિષય શીખવી બતાવી બાળકોને સારી રીતે દોરી શિક્ષકની ભૂલ સુધારવી. પરીક્ષા વખતે તેની શી અસર થઇ છે તે જોવું. આથી મુખ્ય શિક્ષકોને ખામીના કારણો જડી આવશે. તે સુધારવાના રસ્તા શોધવાની જરૂર જણાઈ આવશે અને તે રસ્તા કેવી ઢબથી પકડવા તે પર વિચાર કરવાની ફરજ પડશે.

વળી તેજ ઇન્સ્પેક્ટર લખે છે કે જ્યાં હેડમાસ્તર પાસે વર્ગ હોતો નથી ત્યાં તેને બીજા વર્ગોની ખામી સુધારવાને પુરતો અવકાશ મળી શકે છે. તો પણ એવા ઘણા હેડમાસ્તરો મળે છે કે ઉપરિતન વર્ગમાં શું કામ કરે છે તેની પણ તેમને ખબર હોતી નથી. તેઓ મને કહે છે કે 'અમે અમારો વર્ગ છોડી શકતા નથી.' એ ખરૂં, પણ જે વર્ગ નાના હોય તે વર્ગની મુલાકાત વખતો વખત તેમણે લેવી જોઇએ. એટલે વખત બાળ શિક્ષકદ્વારા કે કોઈ બીજી રીતે પોતાના વર્ગનો બંદોબસ્ત કરવાનો આવે તો તેમના પોતાના વર્ગને એકલા મુકવાનો સબબ ઓછો જ છે. એવી રીતે પ્રસંગોપાત લીધેલી મુલાકાતથી કાચા રહેલા વિષયો માલમ થયાની ખાત્રી થઇ હોય તો તે વિષયોની તપાસણી મુદતી પરીક્ષાઓમાં લેવાની ઘણી વાર જરૂર પડે નહિ. તેથી હું ધારું છું કે ઘણી વખત પરીક્ષાઓ લેવા કરતાં ઘણી વખત એવા વર્ગોની મુલાકાત લઇ ખામીઓ સુધારવી એ મુખ્ય શિક્ષકની મોટી ફરજ છે.

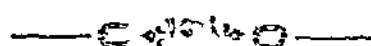
ગયા સપ્ટેમ્બરની ૧૯ મીથી ૭ મી સુધી બર્લિનમાં સ્ત્રીઓની મોટી કોન્ફરન્સ ભરાઇ હતી. એ પ્રસંગે ઘણીખરી યુરોપિયન અને અમેરિકન સ્ત્રીઓ હાજર હતી. એ સમાજમાં જુદી જુદી જાતની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિષે ચર્ચા ચાલી હતી, તે ઉપરાંત નાનાં બાળકોની સંભાળ રાખવી તથા કિન્ડરગાર્ટન સંબંધી પણ ચરચા કરવામાં આવી હતી. ચિકાગોની એક ૭૦ વર્ષની સ્ત્રીએ કેળવણીના કામ સંબંધી વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. આ કોન્ફરન્સમાં—એક અઠવાડિયામાં ૯૬ ભાષણો થયાં હતાં, જેમાં 'બાળકોની જીંદગીનો અભ્યાસ' એ વિષય ઉપર ઘણાં હતાં. કહેવાય છે કે ચાર હજાર સ્ત્રીઓની હાજરી ફક્ત એ સાંભળવાને વખતો વખત ભરાતી હતી.

મી. જોસફ ગીલોટ સને ૧૮૩૦ માં બર્મિંગહામનો એક વેપારી હતો. એક દિવસ કોઇ અકસ્માતથી તેણે પોતાના એક સોનાના હથિયારને ફાટ પાડી અને તેન-

લામાર્ટ એક નિનિટ–પહેરાયપર સહી કરવાની હતી, અને તરત પોતાની કીલ પેન નહિ મળી આવવાથી તેણે પેના ચીરાયલા હથિયારથી સહી કરી આપી આ બનાવ બહુ સારો બન્યો, કેમકે તે ઉપરથી ધાતુની પેન બનાવવાનો વિચાર ઉભો થયો એ કામ પહેલાં તો છુપી રીતે પણ ઘણી ઝડપથી કરવામાં આવ્યું અને ગીલોટની પેન પ્રખ્યાત થઈ કેળવણીના અને વેપાર ધંધાના કામમાં જેવી છાપવાની કળા જરૂરની થઈ પડે છે તેવીજ ધાતુની પેન જરૂરની થઈ પડી છે ધાતુની પેન બનાવવાના એટલા બધા કારખાના છે અને એટલો બધો જથ્થો તેઓ હમેશાં બનાવે છે કે અનંત કોટિ ઉપર તેનો હિસાબ નથી છે।

ગટાપર્ચા—આ ઉપયોગી વસ્તુનું નામ શી રીતે પડ્યું ? એવું જણાય છે કે તે એક મલાઇ શબ્દ છે અને તેનો અર્થ આ રીતે થાય છે —ગુએટા = ગુંદર, પર્ચા = કપડું આ વસ્તુ પ્રથમ સન ૧૮૪૨ માં ડાક્ટર મોન્ટગોમેરીએ દાખલ કરી હતી લંડન ખાતે તેના પહેલા નમુના સીંગાપોરથી આવ્યા હતા B

ગ્રામ્યશિક્ષકસમાજ.

કેળવણી જનસુધારણાનો મુખ્ય આધાર છે અને તે દ્વારા દેશની સંપત્તિ અને અભ્યુદયમાં વધારો થાય છે, એ વાત સર્વમાન્ય હોવાથી અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સિદ્ધ થએલી હોવાથી તેનો બહોળો ફેલાવો થાય અને પોતાની સમગ્ર પ્રજા કેળવણીનો લાભ લે એવા ઉદ્દેશથી શ્રી સરકાર સાહેબે પોતાના વિસ્તીર્ણ રાજ્યમાં ગ્રામ્યશાળાઓ ઉઘાડેલી છે અમરેલી વગેરે કેટલાક મહાલોમાં અજમાયશ તરીકે કેળવણી ફરજિયાત તરીકે પણ આપવામાં આવે છે અને તેનું પરિણામ સંતોષકારક નીવડતું જણાય છે ગ્રામ્યશાળાઓથી ગામડાના લોકોને કેળવણી આપવાનું દ્વાર ઉઘાડું થયું છે અને જે થોડાં વરસ થયાં એ પદ્ધતિ નીકળેલી છે તે ઉપર અનુભવથી જોતાં માલમ પડે છે કે એટલી થોડી મુદતમાં ઘણા માણસો–છોકરાઓ અને કન્યાઓને પણ લખતાં વાંચતાં અને સમજવાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે દિનપ્રતિદિન કેળવણી ફેલાતી જાય છે અને થોડાં વરસ પછી ગાયકવાડી રાજ્યનું કોઈ પણ માણસ અભણ નહિ રહે। આ કેળવણી તે એટલે કે વાંચતું લખતું અને ગણતું આવડતું પણ હાલના જમાનામાં સામાન્ય દૃષ્ટિએ જોતાં થોડું ઉપયોગનું છે એમ નથી ગ્રામ્યશાળાના શિક્ષકો એટલું પણ સારી રીતે શીખવી શકે તો બસ છે એ શિક્ષકો પૈકી ઘણાખરા ગુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણમાં પાસ થએલા હોય છે અને બાકીનાઓએ તો ધોરણ પણ પૂરું કરેલું હોતું નથી તેઓ ઉપરની વિસ્તારપૂર્વક દીપવી શકતા નથી, અને શ્રીમંત મહારાજા સાહેબનો ઉદ્દેશ જોઇએ તેવો પાર પડી શકતો નથી એટલા માટે વડોદરા વિભાગના સે ડેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રા રા આબાજી પ્રભાકર

બાદના મનમાં પોતાના વિભાગની ગ્રામ્યશાળાઓના શિક્ષકોને અમુક ઠેકાણે ભેગા કરી તેમની અડચણો સાંભળવાની અને તેમના જ્ઞાનમાં દિન પ્રતિદિન વધારો થાય એવી યોજના કરવાની સ્તુત્ય ઇચ્છા થઈ એ ઉપરથી તેઓ સાહેબે સન ઈ. તા. ૩-૧-૦૭ ને રવિવારે [illegible] મુકામે [illegible] પ્રથમ શિક્ષકોનો સમાજ ભર્યો હતો અને તેમાં શિક્ષકોએ પણ ઘણી હોંશથી અને ઉત્કંઠાથી ભાગ લીધો હતો. એ સમાજમાં ભરાવવા આશરે ૬૦-૭૦ માણસો હતા. [illegible] વિભાગની કેટલીક સરકારી નિશાળોના હેડમાસ્તરો અને મહેતાજીઓ તથા ગામના મુખી પટેલો અને અન્ય ગૃહસ્થો હાજર હતા. [illegible] મે. ડે. ઇ. સાહેબે પ્રમુખસ્થાન [illegible] કરી બજાવ્યું હતું. એ ઉપરાંત શાળાઓમાંની હાજરી [illegible] તથા [illegible] અને કન્યાઓની સંખ્યામાં વધારો કઈ રીતે થાય [illegible] સારી રીતે વિવેચન કર્યું હતું. સમાજમાં [illegible] સુધી ચાલ્યા પછી સમાજ બરખાસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

બીજી સભાની ગ્રામ્યશાળાઓના [illegible] રવિવારે [illegible] થી [illegible] આવ્યા હતા. એ પ્રસંગે [illegible] કેટલીક સરકારી શાળાઓના તથા [illegible] ગામના આગેવાન ગૃહસ્થો, અને [illegible] સમાજના [illegible] આ સમાજમાં [illegible] અને [illegible] કેટલીક [illegible] શિક્ષણનું [illegible] રીતે [illegible] શિક્ષકો [illegible] વિવેચન આપ્યું હતું [illegible] ગ્રામ્યશિક્ષકસમાજના [illegible] આવ્યું હતું. [illegible] વગેરે આપ્યા પછી [illegible] સમાજ બરખાસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

આ બન્ને સમાજોથી [illegible] શિક્ષકોને [illegible] અને તે ઉપરથી [illegible] એક વાર્ષિક સમાજ [illegible] એ સમાજનું નામ ગ્રામ્યશિક્ષકસમાજ [illegible] રાખવામાં આવ્યું છે, અને તે [illegible] ચાર પ્રશ્નો [illegible] તથા તે [illegible] એક પ્રશ્ન [illegible] આ રીતે [illegible] સમાજ [illegible] રીતે કામ ચલાવવામાં આવે, [illegible] રીતે [illegible] — અને તે [illegible] જ્ઞાનમાં વધારો થાય. [illegible] કેળવણીની [illegible]

શકે અસ્તુ મે અબાશંકરભાઈએ આવા સમાજને ઉપાડી તે દ્વારા પોતાના વિભાગના શિક્ષકોનુ જ્ઞાન વધારવાની આખા રાજ્યમા જે પહેલ કીધી છે તે ખરેખર અનુકરણીય અને સ્તુત્ય ધારી અમે તેઓ સાહેબને અભિનંદન આપીએ છીએ B

सिद्धपुरनो स्त्रीसमाज.

ગાયકવાડી રાજ્યમા કેળવણીની સ્થિતિ દિનપ્રતિદિન ઉચ્ચતર થાય છે તેમા સ્ત્રીકેળવણીને માટે પણ સારા ઉપાયો લેવાવા માડ્યા છે તેમાનો બે વર્ષથી ચાલુ થયેલો સ્ત્રીસમાજ ભરવાનો રિવાજ તે એક છે

તેવો સમાજ તા ૧-૧૨-૯૬ને રોજ સિદ્ધપુરમા થયો હતો, ત્યાની કન્યાશાળાની પરીક્ષા મે વીસનગર વિભાગના ડેપ્યુટી એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ગોવર્ધનદાસભાઈએ લીધા પછી સમાજની યોગ્ય તૈયારી કરી હતી

બ્રાહ્મણોની વાડીની વિશાળ જગામા માટીનુ એક મોટુ વર્તુળ કરી તેપર કળીચૂનો પૂરી તેપર વિવિધ રંગની રગોળી પૂરી હતી તેમજ જુદી જુદી જાતના ચિત્રો મૂક્યા હતા તેની આસપાસ કુડાળાના વાસડા ધારી તેપર નીતિવાક્યો લખેલા પાટિયા ભરાવ્યા હતા તેમજ સભામડપને દરેક થાભલે सत्यैव जयति , सत्ते धर्मनो जय छे, सद्गुण सर्व ठेकाणे पजाय छे એવા વાક્યોના પાટિયા ભરાવી દીધા હતા. ચકરમા બસે વાસની વચ્ચે આરસી માટલી મૂકી હતી જે કન્યાઓ ગાતી વખત ફેરવતી હતી વળી આસપાસ કિન્ડરગાર્ટનની આકૃતિઓ તથા કચુકા ગોઠવીને નીતિવાક્યો, ગુણાકાર ભાગાકાર, તેમજ બીજી આકૃતિઓ બનાવી હતી તેમજ વચ્ચે વચ્ચે ભરત ગુંથણના નમુના ભરાવી દીધા હતા

સમાજ ચાર વાગે ભરવાનો હોવાથી કન્યાશાળામાથી કન્યાઓને વાગતે ગાજતે શહેરના વસ્તીવાળા રસ્તાઓમા થઈને સભામડપમા આણવામા આવી હતી પ્રથમથી આમંત્રણ કરેલા હોવાથી સ્ત્રીઓના ટોળેટોળા સભામા આવવા લાગ્યા

સભાનુ કામ શરૂ કર્યું તે વખતે લગભગ ૨૦૦૦ સ્ત્રીઓ સભામંડપમા હતી. ત્યા પ્રજાપ્રિય વહિવટદાર સા૦ ના પત્ની જેઓ સુશિક્ષિત છે તેમને પ્રમુખ સ્થાન આપી સભાનુ કામ શરૂ કરવામા આવ્યુ હતુ શરૂઆતમા કન્યાઓએ ગોળ ફરીને —માટલી ફેરવીને—જવેરા સહિત માથે માટલી મૂકીને થોડુ ચાલ્યા વગર ગાઈ ટેકથી ફરીને ગાતા નીતિ વિષયના તથા ભણવાથી ફાયદાના ગરબા ગાયા હતા, પછી કન્યાશાળાના હેડમિસ્ટ્રેસ તરફથી શાળાનો રિપોર્ટ વાચવામા આવ્યો તેમા શાળાની સ્થિતિ જણાવી હતી કે, ૧૩૧ કન્યાઓમાથી ૧૧૩ હાજર ને ૮૫ સંખ્યા પાસ થઈ, વગેરે થયા પછી તેમણે સ્ત્રીસમાજનો હેતુ—શ્રીમંત સરકારનો કેળવણી માટે પ્રયત્ન—ભણેલી સ્ત્રીનુ સૌંદર્ય—ભણવામા પ્રેમ—પરણ્યા પછીના કેળવણીની જરૂર—ભણવાથી લાભ—ભ-

ખાતર કે મનકાર્ય અધૂરૂં મૂકવું નહિ—માતાઓએ કેળવણી કેવી રીતે આપવી, એ મુદ્દાઓપર રસિક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

વળી વીરમગામ કન્યાશાળાના હેડમિસ્ટ્રેસ આ સમાજ જાણીને ખાસ પોતાની સ્ત્રીભગિનીઓને શિખામણ આપવા અર્થે આ વખતે અત્રે આવ્યા હતાં. તેમણે સ્ત્રી કેળવણીના સંબંધે પ્રાચીન કાળની સ્થિતિ, મધ્ય કાળની મહત્તા, અને વર્તમાન કાળમાં પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર સંબંધે દાખલા દલીલ સહિત લગભગ અર્ધા કલાક સુધી વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, જેણે ઘણી સારી અસર સ્ત્રીઓના મન પર કરી હતી. પછી ઇનામ વહેંચી પ્રમુખનો તથા શ્રીમન્ત મહારાજા સાહેબનો ઉપકાર માની સમારંભ ૬ વાગે વિસર્જન થયો હતો. એકંદર સમાજની વ્યવસ્થા સારી રહી કામ ઉત્તમ પ્રકારે ચાલ્યું હતું. આવા સમાજ સ્ત્રીકેળવણીનો વધારો કરવાને ઘણા ઉપયોગી છે. આથી ઘણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને પોતાની કન્યાઓને શાળામાં મોકલવાનો ઉત્સાહ પ્રાપ્ત થાય છે. હજુ આપણી સ્ત્રીઓનો ઘણો ભાગ અજ્ઞાન હોવાથી તેમને સુધારવાનો આ સારો રસ્તો છે. આ બાબતમાં શ્રીમાન મહારાજા સાહેબે સારૂં પગલું ભર્યું છે. બીજા રજવાડા તથા બ્રિટિશ સરકાર તરફથી તેવા પગલા ભરાવાથી ગુજરાતની સ્થિતિ સુધરશે.

નારાયણ ગીરેશ્વર ઠાકર સિદ્ધપુર.

दक्षिण आफ्रिकानी हीरानी खाणो.

(અમે. ઉપરથી)

દક્ષિણ આફ્રિકાના રમુના સમ્પ્રાનના કિમ્બર્લી કરીને એક ગામ છે. આ ગામનાં ઘર જુદા રંગની માટીના બાંધેલા છે. ગામની બહાર કોઇ કોઇ જગોએ થોડાક સુંદર બગીચા બાંધેલા છે તેથીજ માત્ર તે જગો રમણિક લાગે છે. એ ગામના અંદરની જગો કેપકોલોનીમાં ઘણી ખરાબ છે. પણ તે બંદરની આસપાસ કંગાલ આવેલી ઇમારતો છે જેથી દૂરથી જોનારને જગો ઉજ્જડ વેરાન જેવી લાગે છે. કિમ્બર્લીમાં બીજું કાંઇ નીપજતું નથી, ફક્ત જ્યાં ને ત્યાં હીરાજ હીરા માલમ પડે છે. એ હીરા કાઢવા માટે યુરોપિયન લોકોની અનેક કંપનીઓ ત્યાં આવી છે, અને હીરાની પેદાશ નિયમિત રીતે થાય માટે તે બધી કંપનીઓએ એકત્ર થઇને કેટલાક નિયમો ઘડ્યા છે. તે પ્રમાણે ત્યાં વર્તવામાં આવે છે. કિમ્બર્લીમાં વસનારા ઘણા શ્રીમન્ત અને સુખિયા લોકો છે. જેનાથી બની શકે તેમણે એ સ્થાનની એક વાર મુલાકાત લેવી જોઇએ છે.

વાલ અને ઓરેંજ નદીઓની વચ્ચેના પ્રદેશમાં એક વખત એક જુવાન હબસી પોતાના ખેતરમાં કામ કરતો હતો, તે વખતે તેના હાથમાં એક ચળકતો ચીકણો નાનો પથરો આવ્યો. તે પથરો તે ઘેર લેઇ ગયો અને એક વખત ત્યાં થઇને કોઇ મુસાફર જતો હતો તેને તેણે બતાવ્યો. તે મુસાફરે તેને થોડાક પૈસા આપીને તે પથરો ખરીદ

ર્ક્યો તથા પોતે તેને ૫૦૦ પૌંડની કીમતે વેચી દીધો. કીમ્બરલીમાંથી મળી આવેલો પહેલો હીરો એ હતો. થોડા વખતમાં એ વાત ચારે પાસે પસરી ગઇ અને યુરોપીઅનોનાં ટોળાં ને ટોળાં વાલ નદીની આસપાસ શોધ કરવાને ઉતરી પડ્યાં. તેમણે શોધ કરી અને તેમને મળી પણ આવ્યા. છેલ્લાં ત્રેવીશ વર્ષમાં કીમ્બરલીમાંથી જે હીરા મળી આવ્યા તેની અડસટ્ટે માત્ર જે કીમત અંકાય છે તે ૩૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ પૌંડ જેટલી છે.

"જોન બુલ અને કંપની" નો એક માણસ લખે છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાની હીરાની કંપનીઓના જનરલ મેનેજરની નિગેહબાની નીચે હું તેની જમીનમાંની ખાણો જોવા ગયો હતો. ખાણના ખાડા આગળ આવતાં મેં નીચે નજર કરી તો મને તે ઘણો ઉંડો જણાયો. આ ખાડો ત્રણસેં ફીટ ઉંડો છે અને તે વીશ એકર જેટલી જમીનમાં ખોદેલો છે. એ ખાડામાં કાળી કીડીઓનાં ટોળાં હોય તેવા હબસી લોકો ખોદાખોદ કરી રહ્યા હતા અને તેમના હાથમાં જે ચળકતો પથરો આવતો તે તેઓ ત્યાં તૈયાર રાખેલી હાથથી ખેંચવાની ગાડીઓમાં નાંખતા હતા. તે ગાડીઓને ટંબ્લીલ કહે છે. એ ટંબ્લીલ ભરાતાં ત્યારે તેને ખાડામાં એક બાજુ ઉભા કરેલા સંચા પાસે લેઇ જતા હતા અને ત્યાં તેને ખાલી કરી લેતા હતા. સંચામાં તે પથરાઓ ઉપરની રેતી વગેરે કાઢી નાંખીને તેને સાફ કરવામાં આવતા અને પછી તેને કારખાનામાં મોકલી દેતા હતા. આ કારખાનાં એટલે હારબંધ બાંધેલી છાપરીઓ હતી. તેમાં કેટલાક ઘણાજ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિના તપાસણીદાર બેઠા હતા તથા તેમના હાથ નીચે કામ કરનારાઓ તરફ બારીક નજર રાખતા હતા. તેમના આગળ ટેબલો ગોઠવેલાં હતાં. તે ટેબલપર હીરાના પથરા મૂકીને દાતરડા જેવા દાંતવાળા એક હથિઆરથી તેને સાફ કરી હીરા શોધતા હતા. હીરો માલમ પડ્યો કે તેને એક બંધ કરેલી લોઢાની પેટીમાં નાખતા હતા. આ પેટીઓને કંપનીની ઓફીસમાં મોકલવામાં આવતી હતી, અને ત્યાં હીરાના પરીક્ષકો તેના કદ, રંગ અને સ્વચ્છતાના પ્રમાણમાં તેના જુદા જુદા વર્ગ કરતા હતા. આ વર્ગ કરેલા હીરાઓને પછી એક ટેબલમા જરકશી કપડું પાથરીને તેમાં ગોઠવી મૂકવામાં આવતા હતા. એવા એક ટેબલમાં ૨,૦૦,૦૦૦ પૌંડની કીમતના હીરા મારા જોવામાં આવ્યા હતા; અને એટલા હીરા આગલા ચાર દહાડામાં જડી આવ્યા હતા. એમાં કેટલાક હીરા ધોળા, કેટલાક પીળા, કેટલાક બદામી રંગના, કેટલાક લગાર ધોળાશ પડતા રાતા રંગના, કેટલાક નારંગિયા રંગના અને કેટલા આસમાની ભૂરા રંગના હતા.

કીમ્બરલીની હીરાની ખાણોમાં દક્ષિણ આફ્રિકાની બધી જાતોના લોકો કામ કરતા હતા. તેઓ જે રીતે પોતાની જીંદગી ગાળે છે તે તરફ સૌના કરતા કરતાં મારૂં વધારે ધ્યાન ખેંચાયું હતું. જે હબસી કંપનીની ખાણમાં કામ કરવાનું કબુલ કરે છે, તેને કંપની સાથે કેટલાક કરાર કરવા પડે છે; અને એ કરાર એવા હોય છે કે જેથી તે બિચારો જ્યાં સુધી ખાણમાં કામ કરે છે ત્યાં સુધી એક કેદી જેવી જીંદગી તેને ગાળવી પડેછે. પણ તે ભલા હબસીઓ પોતાના નસીબથી સંતુષ્ટ હોય છે. તેને ખુલ્લી હવા મળે છે, સારો ખોરાક મળે છે, અને રમતગમ્મતનાં સાધનો પણ તેમને માટે હોય છે; જો તે માંદો થાય છે તો તેની સારી રીતે સારવાર કરવામાં આવે છે. જ્યારે તે નોકરી છોડીને જાયછે ત્યારે તેના ચામડાના પટામાં (તે પટો એવો કરેલો હોયછે કે તેમાં તે પોતાની

મુઠી સંભાળીને રાખી શકે છે) આથી તે એટલી સુધી પીડ પહોંચતા હોય છે એ પીડ વડે તે બગાડી ભરી શકે છે અને તે બજારોના બદલામાં તેમને બાબડી મળે છે. આ બાબડી તેને મોટે કામકાજ કરે છે અને તેનું બાકીનું આયુષ્ય તે વડે સુખમાં ગુજારે છે

આ ખાણ ખોદનારાઓને એક મોટા કંપાઉન્ડમાં બરાકો બાંધીને તેમાં રાખવામાં આવે છે અને તે કંપાઉન્ડમાંથી ફક્ત ખાણમાં જવાનોજ રસ્તો હોય છે આ કંપાઉન્ડની ચારે બાજુએ મજબુત લોખંડના સળિયાની વાડ હોય છે, અને તેની અંદર તેઓ બે બે કે ત્રણ ત્રણ ભેગા રહે છે. તેઓ જે જે જાતના હોય તેને તેને જુદા જુદા તેમને રાખવામાં આવે છે કંપાઉન્ડના મધ્ય ભાગમાં કેટલાક એકરમાં જળનું તળાવ રાખવામાં આવે છે તેમાં તેઓ ક્રીડા કરે છે અને રમતગમત કરે છે કંપાઉન્ડની બહારના કોઈ પણ માણસ સાથે તેમને કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ થવા દેતા નથી એટલુંજ નહિ, પણ તેઓ ખાણ પર પડીને હીરા બહાર ન ફેંકી દે, એટલા માટે આખા કંપાઉન્ડ ઉપર લોઢાના બારીક તારની ઝીણી જાળી પાથરી દીધેલી હોય છે

આવી રીતે કીમ્બરલીમાં બે કંપાઉન્ડ છે અને તેમાં સર્વત્ર શાંતિ અને વ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે તેમનામાં કોઈ કોઈ વાર તકરાર થાય છે, પણ તે તેમની અંદર અંદરની જુદી જુદી જાતોના સંબંધમાં હોય છે એ તકરાર કંપાઉન્ડના ઉપરીઓ સહેલથી પતાવી શકે છે ખાણ ખોદનારાઓ જ્યારે કામ પર નથી હોતા ત્યારે તેઓને પોતાની મરજીમાં આવે તેમ કરવાની છૂટ હોય છે તેઓ રમે છે કૂદે છે, નાચે છે, ગાય છે, ખાના પીવે છે, રસોઇ કરે છે અને દરેક પ્રકારની ગમ્મતમાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરે છે ટુંકામાં, પાછળ કહ્યું કે તેમ, તેઓ ઘણા સુખચેનમાં રહે છે

એ કારખાનાઓમાં માત્ર એક જાતનીજ નિર્દયતા કરવામાં આવે છે જ્યારે કોઈ માણસ કંપનીમાં નોકર રહેવા આવે છે ત્યારે પ્રથમથીજ તેને ચેતાવવામાં આવે છે કે ત્યારે કંપનીઓના આવી આવી જાતના કરેલા હુકમોને તાબે થવું પડશે અને કંપનીના તે ધારાઓની રૂએ તેની નોકરીના છેડા આગળ તેને આ જુલમ સહન કરવો પડે છે તે નોકરી છોડવાનો હોય તે પહેલા એક અઠવાડિયાથી તેને છેકજ નાગો કરીને એકાંત કેદમાં પૂરવામાં આવે છે કંપાઉન્ડના કોઈ પણ તેના ઓળખીતા સાથે તેને વાતચિત સુદ્ધાં કરવા દેવામાં આવતી નથી તેને હાથે ઘણા મોટા અને પહોળાં આંગળાં વગરના ચામડાના મોજા પહેરાવવામાં આવે છે કે જેથી તે પોતાના હાથનો ઉપયોગ કરી શકે નહિ અને તેથી તેને તેટલી મુદત પશુની પેઠે માત્ર મોઢેથી ખાવું તથા પીવું પડે છે તેની માલમતા વગેરે જે કાંઈ તેનું હોય તે લેઈ લેવામાં આવે છે અને તેનાં અંગ બારીકાઈથી તપાસવામાં આવે છે કે રખેને એકાદ હીરો તેમાં સંતાડીને તે ન લેઈ જતો હોય તેના અંગ ઢાંકવા માટે કંપની તરફથી એક ધાબળી આપવામાં આવે છે અને તેને છોડતી વખતે તે પાછી લેઈ લે છે તેમના શરીરની આવી રીતે શોધ ખોળ કરે છે અને તેમના દાંત સુદ્ધાં તપાસે છે આ અઠવાડિયું પૂરૂં થયા પછી તે મજુરીને કંપનીમાંથી રજા આપવામાં આવે છે અને જતી વખતે તેની વસ્તુઓ તેને પાછી આપે છે

आकृति संबंधी पाठ.

આકૃતિ એટલે શું?

ગોળાકાર.

જે શિક્ષકોને વસ્તુઓ સંબંધી કથિતપાઠ આપવાનો પરિચય હશે, તેમના જાણવા આવ્યું હશે કે પદાર્થોના આકારનો વિચાર છોકરાંના મનમાં સૌથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ નાના બાળકોના મનમાં તે વિચાર સ્પષ્ટ નથી હોતો, માટે આકાર સંબંધી તેમના મનમાં સ્પષ્ટ વિચાર આણવાની જરૂર સૌથી પહેલીછે. આ કામ માટે શિક્ષકે છોકરાંના આગળ જુદા જુદા આકારની ઘણીક વસ્તુઓ લાવીને મૂકવી. તે વસ્તુઓનો કોઈ ચોકસ આકાર હોવો જોઇએ. કેટલીક વસ્તુઓ ગોળાકાર, કેટલીક નલાઆકાર, કેટલીક ખૂણાવાળી, કેટલીક ચોરસ, લંબચોરસ, ત્રિકોણાકાર, વગેરે, વગેરે; અને તેમાંથી એકાદ વસ્તુ (જેવી કે ગોળો) હાથમાં લેઇને પછી છોકરાંને તેના જેવા આકારની એક વસ્તુ શોધી કાઢવાને કહેવું.

છોકરાં તેવી એક શોધી કાઢે એટલે શિક્ષકે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન કરવાઃ—

શિક્ષક—આવી બધી વસ્તુઓઓનો આકાર ગોળ છે; મેં શું કહ્યું?

છોકરાં—આવી બધી વસ્તુઓનો આકાર ગોળ છે.

શિક્ષક—આ બીજી વસ્તુઓ તરફ જુઓ; તેમનો આકાર ગોળ છે?

છોકરાં—ના

શિક્ષક—ત્યારે આ વસ્તુઓના આકારને આપણે કેવો કહેવો જોઇએ?

છોકરાં—આ વસ્તુઓનો આકાર ગોળ નથી.

શિક્ષક—આ વસ્તુઓ સિવાય બીજી કોઇ ગોળ વસ્તુનાં નામ તમને આવડે છે.

છોકરાં કેટલીક વસ્તુનાં નામ દેશે. શિક્ષકે છોકરાંને હવે પછી તેમના જોવામાં જે જે વસ્તુઓ આવે, તેમનો આકાર ધ્યાનમાં રાખવાને કહેવું. અને જો તેમાંની કોઇ ગોળ વસ્તુ માલમ પડે, તો તેનું નામ પૂછી લાવવાને કહેવું; અને જો બની શકે તો બીજે દહાડે તેવી કોઇ વસ્તુ નિશાળે લેતા આવવાને કહેવું. જ્યારે છોકરાંના મનમાં ગોળ આકારના વિચારની બરાબર છાપ પડે ત્યારે શિક્ષકે તે શબ્દ પાટિયાપર લખવો; અને જે છોકરાં લખી શકતાં હોય તેમને તે શબ્દ લખી લેવા કહેવું અને ન લખી જાણતાં હોય તેમને જોડણી કરાવી બોલાવવો. પછી તે શબ્દની નીચે ગોળાકાર વસ્તુઓનાં નામ છોકરાંને પૂછી પૂછીને શિક્ષકે લખવાં.

નલાકાર.

શિક્ષકે પોતાના હાથમાં એક નલાકાર વસ્તુ લઇને છોકરાંને નીચે પ્રમાણે પૂછવું:—

શિક્ષક—આ વસ્તુઓમાંથી મારા હાથમાં છે તેના જેવા આકારની એક વસ્તુ શોધી કહાડો. છોકરાં તે પ્રમાણે કરશે. (જો છોકરાં તેવી વસ્તુ શોધી કહાડવા ભૂલ કરે, તે શિક્ષકે તેમને ખરી વસ્તુ શોધી આપવી નહિ, પણ પોતાના હાથમાંની વસ્તુ બતાવ્યા કરવી અને તેમની ભૂલ સુધારવી)

શિક્ષક—આ દરેક વસ્તુનો આકાર નવાકાર કહેવાય છે તે શું કહ્યું?

છોકરાં—આ દરેક વસ્તુનો આકાર નવાકાર કહેવાય છે

શિક્ષક—આ બીજી વસ્તુઓ તરફ જુઓ. એ વસ્તુઓનો આકાર નવાકાર છે?

છોકરાં—એ વસ્તુઓનો આકાર નવાકાર નથી

શિક્ષક—આ બધી વસ્તુઓમાંથી બીજી કોઈ વસ્તુઓનો આકાર તમે ઓળખી શકો છો?

છોકરાં—હા. ગોળાકાર વસ્તુઓને ઓળખી શકીએ છીએ

શિક્ષક—બતાવો જોઈએ.

શિક્ષક—આ અહીં આગળ છે તે વગર કોઈ નવાકાર બીજી વસ્તુઓ તમે જોઈ છે?

છોકરાં કેટલીક વસ્તુઓના નામ દે છે. જો ન દે, તો શિક્ષકે તેમને કહેવું કે હવે પછી તમારે જોવામાં જે જે વસ્તુઓ આવે તેના આકાર તરફ ધ્યાન રાખજો અને કોઈ નવાકાર વસ્તુ જુઓ તો તેનું નામ યાદ રાખજો. તથા જો બની શકે તો બીજે દહાડે તમે નિશાળે આવો ત્યારે તમારી સાથે લેતા આવજો

શિક્ષકે પછી નવાકાર શબ્દ પાટિયા પર લખવો. છોકરાં પાસે તેની જોડણી કરાવવી, ઓળખાવવો, તથા લખાવવો અને નવાકાર વસ્તુઓના નામ કહાવીને પૂછી પૂછીને તે નીચે લખવા. આ શબ્દોની પણ જોડણી કરાવવી, વંચાવવા, અને લખાવવા.

એજ પ્રમાણે પોતાની પાસેની વસ્તુઓમાંથી એક અષ્ટકોણ આકાર પસંદ કરવો. અથવા જે આકાર વિષે આગલાની છોકરાંને ખબર હોય તે આકારની વસ્તુ તેમને પસંદ કરવા દેવી. પછી શિક્ષકે ઉપરના બે નમૂનામાં બતાવ્યા પ્રમાણે સવાલ પૂછીને તે આકાર વિષે સમજ આપવી. આ પાઠ આપવાનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે —

૧ શિક્ષક એકાદ આકારવાળી વસ્તુ હાથમાં લઈને છોકરાંને બતાવવી.

૨ છોકરાંએ તેવા આકારની વસ્તુઓ બીજી વસ્તુઓમાંથી શોધી કહાડવી

૩ શિક્ષકે બાળકોને તે આકારનું નામ કહેવું

૪ છોકરાં બીજા કોઈ આકાર જાણતાં હોય, તે આકારની વસ્તુઓ શોધી કહાડી બતાવે.

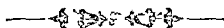
૫ છોકરાં આવા આકારની બીજી વસ્તુઓનાં નામ દે.

૬ એ આકારનું નામ શિક્ષકે પાટિયાપર લખવું

૭ એ આકારની વસ્તુઓના નામ તે નીચે લખવા. તેની જોડણી કરાવવી, વંચાવવું, અને લખાવવું.

ઘણીક વસ્તુઓ એકજ માત્ર આકારની હોતી નથી, પણ ઘણા આકાર મિશ્ર થઇને થયેલી હોય છે એને પ્રસંગે છોકરા પાસે કહેવરાવવુ કે વસ્તુનો કયો ભાગ કેવા આકારનો છે આ રીતે છોકરા ઘણાક આકારથી માહિત થાય ત્યારે જુદા જુદા આકારવાળી વસ્તુઓનો વર્ગ પ્રમાણે જથ્થો છોકરા પાસે કરાવવો

निबंध शीखववानो क्रम.

(પાછલા અંકથી ચાલુ)

૨ ફ્રાન્સમા લોઇન નદી ઉપર એક મોટા અને બારે સાંકળોનો પુલ બાંધવામાં આવ્યો હતો જ્યોર્જ સીસ્મન્ડને આ પૂલ ઉપરથી જતા તેની રચના નિહાળી એ ઉપરથી અનુમાન કરતા તેને સતોષ થયેલો જણાયો નહિ અને વધારે બારીકીથી જોવા જરા આગળ ચાલ્યો આખરે તે બોલી ઉઠ્યો—" આ પૂલ ટકી શકવો બહુ મુશ્કેલ છે જરૂરિયાત ભાર ખમી શકશે કે કેમ તેને માટે મને શક છે ધારો કે એક મોટી પલટણ એ પર થઇને જાય તો તે એટલો બધો ઝોલો ખાશે કે તેનુ પરિણામ ભયંકર નીવડ્યા વિના રહેનાર નથી " તેણે આ હકીકત ત્યાના સત્તાધીશને જાહેર કરી અને વધારે મજબૂત કરવાને માટે સૂચના આપી ચાર વરસ સુધી પૂલમા કાંઇ પણ સુધારો કરવામા આવ્યો નહિ પરિણામ એ થયુ કે એક વખત એક લશ્કરી પલટણ એ ઉપર થઇને કુચ કરતી હતી એટલામા સીસ્મન્ડના ધારવા પ્રમાણેજ પૂલની સાંકળો તૂટી, માણસો નદીમા પડ્યા અને તેમાના ઘણાખરા મૃત્યુને વશ થયા વાહ સીસ્મન્ડ તારા તર્કને '' B

૩ એક ગરીબ માણસ એક કોર્ટમા જઇ એક પૈસાદાર પર ફરિયાદ કરી કે તે વગર કારણે મારૂ ઘર બથાવી પડ્યો છે ગરીબ માણસ પાસે, એ ઘર પોતાનીજ માલકીનું છે તે બતાવવાને નાના નાના ખત હતા અને પૈસાદાર પોતાના પક્ષમા કેટલાક સાક્ષીઓ ઉભા કર્યા હતા મુકરર કરેલે દિવસે પૈસાદાર માણસે ન્યાયાધીશની મહેરબાની મેળવવા માટે પાંચસે રૂપિયા મોકલી દીધા મુદતનો દિવસ આવ્યા અને ગરીબ માણસે પ્રમાણિકપણાથી વિવેકથી પોતાની તમામ હકીકત જાહેર કરી, તથા પેલા પૈસાદારે પોતાનો પક્ષ સ્વીકારવા ન્યાયાધિશને વિનતિ કરી ચતુર અને પ્રમાણિક ન્યાયાધીશ એ બધુ સાંભળ્યા પછી પોતાની ખુરસી નીચેથી એક કોથળી ઉચકીને બોલ્યો, ' તમે સારી રીતભાત વિષે ભૂલા થયા જો, હુ લાંચ લેતો નથી અને આ પાંચસે રૂપિયા તમારી સાક્ષી પૂરી શકતા નથી પછી ન્યાયાધીશે એ કોથળી પૈસાદાર તરફ ફેંકી અને ગરીબને કહ્યુ કે તુ સાચા હતો હુ અને એ ઘર તારૂજ છે B

૪ એક ગૃહસ્થ મરણ પથારીએ પડ્યો હતો, તે વખતે તેણે પોતાના ત્રણ છોકરાઓને પાસે બોલાવી દરેકને એક પ્રશ્ન પૂછ્યો તેણે પૂછ્યુ કે—' જો તમને

એક પક્ષી થવાની કોઈ ફરજ પાડે તો તમે કયું પક્ષી થાઓ ?"

મોટાએ જવાબ દીધો—"બાજપક્ષી થાઉં, કારણ કે તે એક ઉમદા પક્ષી છે અને હમેશાં બીજાં પક્ષીઓ સાથે લડાઈ મચાવે છે.

બીજાએ કહ્યું—"હું સ્ટાર્લિંગ નામનું પક્ષી થાઉં અને [illegible] શાંતિમાં ગુજારું, કારણ કે સ્ટાર્લિંગ પક્ષી શાંતિપ્રિય છે."

ત્રીજો બોલ્યો—"હું રાજહંસ થવાને ઇચ્છું છું. લાંબી ગરદન મને બહુ ગમે છે, કારણ કે જે કંઈ વાત અંતઃકરણમાં હોય તે મોઢા પાસે આવે તે પહેલાં તે બાબત કેટલોક વખત વિચાર કરવાની મને જરૂર છે."

પ્રત્યેક છોકરાનું આ પ્રમાણે સાંભળ્યા બાદ એ ગૃહસ્થે મોટા છોકરાને કહ્યું—'તને લડાઈ ગમે છે તો હું મારી [illegible] તમામ મિલકત તને સોંપું છું, કારણ કે ઇંગ્લાંડ એ એવો દેશ છે કે કંઈ કારણ સિવાય તું લડાઈમાં જઈ શકુંજ નહિ.'

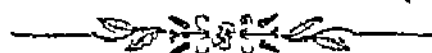
પછી તેણે બીજા છોકરાને કહ્યું 'તને સ્વાદ શાંતિ ગમે છે તો હું મારી આયર્લેન્ડની તમામ તને મિલકત સોંપું છું, કારણ કે આયર્લેન્ડ એવા તકરારીઓ અને લડવાખોરોનો દેશ છે કે તું શાંતિને શાન નાખી શકીશ.'

પછી તેણે ત્રીજા તરફ ફરીને કહ્યું—'તું આવો ડાહ્યો માણસ છું ત્યારે હું તને કંઈ પણ આપીશ નહિ, કારણ કે તને સ્પષ્ટ ખાતરી થાય છે કે તું મારા મરણ પછી તારું પોતાનું સારી રીતે ગુજરાન ચલાવવા શક્તિમાન થઈશ.' B

૫ એક બાનુના ઘરમાં તેની ગેરહાજરીમાં તેના બે દિકરા એકજ વખતે મરણ પામ્યા. એ બાનુનું નામ રબીમન હતું. તે ઘેર આવ્યો ત્યાં સુધીમાં આ આફતની તેને ખબર નહોતી. તેની વગર જાણ્યે આવતાં તેને સામી આવી મળી. એ સ્ત્રીએ ઘણી શાંતિથી અને બેહદ ગંભીરતાથી પોતાના ધણીને પૂછ્યું કે, એક વખત મને એક મોટા સરદારે બે ઘણાં કિંમતી ઝવેરાત સાચવવા આપ્યાં અને મને કહ્યું કે જ્યાંસુધી તે પાછાં માગવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મારે તે સંભાળવાં, પણ તમારી ગેરહાજરીમાં તેણે તે ઝવેરાત પાછાં મંગાવ્યાં છે અને મેં કોઈ પણ બીક કે આનાકાની વિના તે પાછાં આપ્યાં છે. મેં સારું કીધું કે નહિ ?" ધણીએ જવાબ દીધો, 'બરોબર છે.' તું શું કહે તેથી ઉલટું કરવા ધારતી હતી ?

આખરમાં પેલાં ધણીને પોતાના ઓરડામાં જ્યાં તેમના દિકરા મરી અને ચાદરથી ઢંકાયેલા પડ્યા હતા ત્યાં તે લઈ ગઈ અને બોલી, 'આપેલા પાછાં મંગાવેલા ઝવેરાત તે આ છે. તે મોટા સરદારે પાછાં લીધા છે. ઈશ્વરે આપ્યું હતું, પણ આપણે કબજે કર્યું નહિ, કારણ કે તે તેનાજ છે. તેની સ્તુતિ અને ઉપકાર માનવું આપણું.'' B

किन्डरगार्टन पद्धतिनां मूळतत्वो.

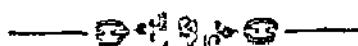
(પાછલા અંકથી ચાલુ)

એજ પ્રમાણે લાકડાનો ગોળો, નળાકૃતિ, ઘન અને તેના જુદા જુદા ભાગ, આકાર, ચીપો, સળિયો, કાગળની પટીઓ, વગેરે કેટલીક બક્ષીસો વિસ્તારથી વર્ણવી છે નાનાં છોકરાંને શી રીતે કેળવવા અને એ બક્ષિસોથી તેમને આનંદ કેમ ઉત્પન્ન કરવો, તેમનામાં ચાલાકી, વ્યવસ્થા, સભ્યતા, આજ્ઞાંકિતપણુ, ભૂતદયા, પ્રીતિ, નિયમિતપણુ, કાળજી, દઢતા, ઉત્સુકતા, ઉદ્યોગીપણુ વગેરે ગુણો શી રીતે આણવા તે ટુકામા પણ સ્પષ્ટપણે બતાવ્યુ છે સાતમા ભાગમા "**બક્ષિસોનો પદ્ધતિસર ઉપયોગ**" એ મથાળા નીચે કિંડરગાર્ટનના બે વર્ગનો એક વર્ષનો અભ્યાસ બતાવ્યો છે તથા કિંડરગાર્ટન શાળામા શીખતા બાળકોનુ દરરોજનુ ટાઇમટેબલ આપ્યુ છે.

છેવટે આઠમા ભાગમા ફ્રૉબેલના મતનુ રહસ્ય ઘણી છટાદાર ભાષાથી ગ્રંથકારે વર્ણવ્યું છે આ ભાગ ધ્યાનપૂર્વક વાચવાની અમારી ભલામણ છે એજ ભાગના છઠ્ઠા પેરામા ગ્રંથકાર લખે છે કે "**બાળકોને ઉછેરવાની ઓરડીજ જ્યારે શિશુશાળાનુ રૂપ પકડે ત્યારેજ તેઓ સુધરે અને માબાપને તેમ સમાજને પણ ફાયદો થાય.**" આ કહેવુ અક્ષરશઃ ખરૂ છે કિન્ડરગાર્ટનથી જો બાળકોના મનમા ઇશ્વરસંબધી પ્રેમનુ બીજ રોપાય તો તેના જેવુ ઉત્તમ અમે કાઇ પણ સમજતા નથી ગ્રંથકાર એજ ભાગમા એક જગોએ લખે છે કે "**બધાં બાળકોએ સમજવુ જોઇએ કે અમારૂં અંતઃકરણ એ ઈશ્વરનુ મંદિર છે; અને માણસમાત્ર, સત્ય, સુંદરતા અને પવિત્રતાનો જૉસ્સો ઇશ્વરના જુદા જુદા અંશ રૂપે તેમાં વસે છે. અમે છીએ, કારણ કે ઇશ્વર છે; અમે જાણીએ છીએ કે ઇશ્વર છે, કારણ કે અમે છીએ.**" ઇત્યાદિ બાળકોના મનમા આવી ભાવના ઉત્પન્ન થાય, અને ગહન તત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાતો તેમના મનમા બીજ રૂપે સ્થાપિત થાય એ કોને આનંદ નહિ પમાડે !

આ સિવાય આ નાના પુસ્તકમા જાણવા જેવુ ઘણુ છે દરેક શિક્ષકને અમારી ભલામણ છે કે તેમણે આ પુસ્તક મન દેઇને એકથી વધારે વાર વાચવુ ઇતર લોકોને પણ આ વાચવાની આવશ્યકતા છે પ્રત્યેક શાળામા આવા પુસ્તકોની નકલો હોવી જોઇએ છેવટે આ ગ્રંથના લખનાર રા ભોગીલાલને અમે અભિનંદન આપીને કહિયે છિયે કે તમે આવુ પુસ્તક લખીને પોતાના શિક્ષક બંધુઓ ઉપર ઉપકારજ કર્યો છે પુસ્તકની ભાષાશૈલી અને રચના પણ સારા છે આના કરતા લગાર વધારે વિસ્તારથી અને ક્રમ ફેરવીને લખ્યુ હોત તો એની ઉપયુક્તતા તેટલી વધારે થઇ હોત બીજી આવૃત્તિમા બની શકે તો તેવો સુધારો કરવા અમારી ગ્રંથકર્તાને ભલામણ છે

अभ्यास.

વિદ્યાભ્યાસ કરવાની મતલબ આનંદ, માનસિક શૃંગાર અને શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા.

માટે છે એ આનંદ મેળવવાનો મુખ્ય ઉપયોગ ખાનગી અને એકાંત વાસમાં થાય છે એ શૃંગારનો ઉપયોગ વાદ વિવાદમાં થાય છે સામર્થ્ય મેળવવાનો, અને મોટા મામ-લોના નિકાલ વિચારશક્તિ પાસેથી મળે છે. અભ્યાસમાં ઘણો વખત રોકવો એ આળસ છે. અભ્યાસને શૃંગાર માટે વિશેષ વાપરવો એમાં ગુમાન છે નિરંતર અ-ભ્યાસની રીતવડે કામકાજનો નિર્ણય કરવો એ વિદ્યાર્થીનો ઘેલો વા શોખ છે અભ્યાસ આપણી ખામીઓને સંપૂર્ણ કરે છે અને અભ્યાસને પૂર્ણતા મળે છે, કેમકે કુદરતી યોગ્યતા એ કુદરતી છોડને મળતી છે. અભ્યાસથી કાપકુપનર ઘણી વધે છે અને તેની દૃઢ અનુભવથી બાંધી રાખવાની જરૂર પડે છે લુચ્ચા માણસો અભ્યા-સનો તિરસ્કાર કરે છે, ભોળાં માણસો તેની સ્તુતિ કરે છે, ડાહ્યા માણસો તેનો ઉપ-યોગ કરે છે, કેમકે અભ્યાસ પોતાનોજ ઉપયોગ પોતે શીખવતો નથી તમે વાચવા કરો તો તે કોઇની વાતોને ઉથલાવવાને કે ભંગ કરવા માટે નહિ, તેમજ દરેક ચીજ એકદમ માની લેવાને નહિ, અથવા તો માત્ર વાતચિતનો મસાલો કરવાને નહિ, પણ દરેક ચીજનું તોલ કરવા અને તે ધ્યાનમાં ઉતારવાને માટે વાચવું જોઇએ કેટલીએક ચોપડીઓનો ઉપર ઉપરથી સ્વાદ લેવા જોઇએ, કેટલીએકને આખી ને આખી ગળી જવી જોઇએ, થોડીને ચાવી હજમ કરવી જોઇએ અથવા બીજી રીતે બોલીએ તો કેટલીક ચોપડીઓના કંઈ કંઈ ભાગ વાચવા, બીજી કેટલીક પુરેપુરી વાચવી અને ઘણી કાળજીથી નહિ, અને બીજી થોડી સંપૂર્ણ રીતે તથા ઉદ્યોગ અને ધ્યાનથી વાચવી જોઇએ. વળી કેટલીક ચોપડીઓ બીજા પાસે પણ વચાવવી જોઇએ ગાળી કરેલી ચોપડીઓ ગાળી કરેલા પાણીની માફક બેસ્વાદ હોય છે વાચવાનો અભ્યાસ રાખવાથી એક માણસ પૂરો બની રહે, વાદવિવાદના અભ્યાસથી એક માણસ કામ-કાજને માટે લાયક બને છે, અને લખવાના અભ્યાસથી એક માણસ ખરા સ્વભાવનો થાય છે. જો એક માણસ થોડું લખે તો બીજી તરફ તે બુદ્ધિમાં તત્પર હોવો જો-ઇએ જો તે થોડો વાદવિવાદ કરતો હોય તો તેની સ્મરણશક્તિ સારી રહેવી જોઇએ, અને જો તે થોડું વાચતો હોય તો જે ચીજ તે જાણતો નહિ હોય તે જાણે જાણતો હોય એવો તેણે ચતુરાઈ બતાવવી જોઇએ

B

विद्यार्थीओने बक्षीस नं १.

મેહેરબાન "કેળવણી" ના અધિપતિ સાહેબ

આપણા ગામના વિદ્યાર્થીઓની લેખનશક્તિ વધારવાને માટે અમોએ એક આ પ્રબંધ ખોળી કાઢેલો છે. જેથી તેને આપ પણ પોતે આશ્રય આપશો એમ આશા છે

આપણને ઘણીવાર એવું જણાય છે કે—આપણા વિદ્યાર્થીઓ પાંચમા અને છઠ્ઠા જેવા ઉંચા ધોરણોમાં આવેલા હોવા છતાં, લેખન વિષયમાં બિલકુલ પછાત હોયછે,–યા તો– ખરૂં કહેવરાવો તો સાર લખી શકતાજ નથી કોઇમાં વિષય લંબાવવાની તો કોઇમાં સ્પષ્ટતા લાવવાની, કોઇમાં યોગ્યતા લાવવાની તો કોઇમાં પૂર્ણતા લાવવાની, અને ઘણામાં વિરામ ચિન્હની, તેમજ વિભાગવાર લખવાના સંબંધમાં ભૂલો હોય છે, એ વગેરે જોઇ અમને એમ વિચાર થયો છે કે જેમ બને તેમ તેઓ પાસે વધારે લેખો (નિબંધો) લખાવવા, અને તે બદલ શરૂઆતમાં કાંઇક ઇનામ પણ આપવું, તેમજ બની શકે તો તે નિબંધો છપાવવા પણ ખરા આ વગેરે કારણોથી અમે આ પ્રથમ પ્રસંગે "હિંદુઓમાં ચાલતા ખરાબ રીવાજો." આ વિષય સંબંધી નિબંધો લખી મોકલવાની દરેક વિદ્યાર્થી પાસે માગણી કરીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે અમારા શિક્ષક બંધુઓ પણ પોતાના વહાલા વિદ્યાર્થીઓને અમારી આ માગણી સંપૂર્ણ રીતે સમજાવી અમારા ઉદ્દેશને લક્ષ્ય કરશેજ.

ઉપર જણાવેલો નિબંધ લખનાર વિદ્યાર્થીએ અમારી નીચે પ્રમાણેની શરતો ધ્યાનમાં રાખવી જોઇએ—

૧ દરેક નિબંધ ઓછામાં ઓછો ૧૦૦ સો લીટી હોવો જોઇએ

૨ કોઇ પણ પુસ્તક યા નિબંધના ઉતારારૂપ નહોતા માત્ર આત્મશક્તિથી લખેલો હોવો જોઇએ

૩ લખનાર વિદ્યાર્થી અમુક શાળાનો અમુક ધોરણમાં અભ્યાસ કરેછે એવી ખાત્રીની ચીઠી તે શાળાના મેં૦ હેડમાસ્તર સાહેબની સહીવાળી નિબંધ સાથે અમને મળવી જોઇએ

૪, લખનાર વિદ્યાર્થી ગાયકવાડી રાજ્યની ગુજરાતી શાળામાં અભ્યાસ કરતો હોવો જોઇએ.

૫ સદરહુ નિબંધ અમને એપ્રીલની તા ૧ લી સુધીમાં મળવો જોઇએ.

(ખરો આધાર વિદ્યાર્થીઓની પ્રમાણિકતા ઉપરજ છે)

ઉપર પ્રમાણે અમને મળેલો નિબંધ ઠરાવેલી કમેટી તપાસશે, અને તેમાં જે (૨) બે વિદ્યાર્થીઓ ઉંચે નંબરે આવશે તેમાના પહેલાને રૂ ૩–૦–૦ અને બીજાને રૂ ૨–૦–૦ એ પ્રમાણે મળી કુલ રૂ. ૫–૦–૦ કલદારનાં પુસ્તકો ઇનામ તરીકે આપવામાં આવશે નિબંધો અમને મળ્યા પછી બનતા સુધી એક માસની અંદર તપાસરાવી, જેઓના ઇનામો આવતા દરે તેમને ખબર આપવામાં આવશે, એટલે તેઓએ મગાવી લેવા. એજ વિનંતિ તા ૨૩-૧-૯૭

(નિબંધો મોકલવાનું ઠેકાણું)
જીવનલાલ અમરશી મેહેતા
મુ ચલાળા. પોષ્ટ-કુંડલા
(કાઠીઆવાડ)

લી સેવકો
દેવચંદ રામજી
અને
જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

गायकवाड सरकारनुं देशी केळवणीखातुं.

ઈનામપત્રકો.

જુલાઈ ૧૮૯૬

૧ પાટણ સ. કુંડકુલ ૩૦-૭-૯૬ મુનશી ગ્યાસુદીન તથા લાડુમીયાં વગેરે એ ખુશીથી ૨-૦-૦ શિ. છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસા વહેંચ્યા ૨ ધીણોજ મ શુ શાળા ગામના કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોએ ખુશીથી ૬-૮-૦ શિ છોકરાઓને પાણી પીવા માટે ૩ સિદ્ધપુર મ શુ કન્યાશાળા. ૧૦-૭-૯૬ મહેરબાન [illegible] ડાક્ટર સાહેબે ૦-૮-૦ શિ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૪ સિદ્ધપુર મ કુંડ કન્યા શાળા. ૨૩-૭-૯૬ મો| [illegible] ખુશીથી ૨-૦-૦ શિ કન્યાઓને ચોપડીઓ વહેંચી ૫ ઉંઝા સ મુ. શાળા શા મુળચંદ ધરમચંદે ખુશીથી ૫-૦-૦ શિ છોકરાઓને ઇનામ તરીકે ૬ ઉંઝા ,, ૬-૭-૯૬ રહેમાનખાં [illegible] ખુશીથી ૧-૦-૦ શિ છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૭ [illegible] , ૨-૭-૯૬ છગન જોઈતારામે ખુશીથી ૦-૮-૦ શિ છોકરાઓને ગોળ વહેંચ્યો ૮ વિસનગર ,, ૮-૭-૯૬ મુનશી [illegible] એમણે ૭-૦-૦ ક છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૯ કડી ,, ૧૫-૭-૯૬ શાહ [illegible] તથા [illegible] એમણે ખુશીથી ૮-૮-૦ શિ ૭-૦-૦ ક છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા પતાસા વહેંચ્યા ૧૦ [illegible] ,, શેઠ મોતીચંદ હરીચંદ તથા [illegible] નાગીનદાસ એમણે ૨-૦-૦ સીરાઈ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૧૧ [illegible] ૨૭-૭-૯૬ [illegible] ખુશીથી ૦-૮-૦ કલદાર છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૧૨ વડનગર ૧-૭-૯૬ પટેલ ઉમેદ [illegible] ખુશીથી ૦-૮-૦ ક છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૧૩ મહેસાણા મ. કુંડકુલ ૨૭-૭-૯૬ [illegible] તથા [illegible] ખુશીથી ૩-૦-૦ શિ. છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૧૪ [illegible] ૨૭-૭-૯૬ [illegible] ખુશીથી ૦-૮-૦ શિ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૧૫ [illegible] ,, ૨૨-૭-૯૬ [illegible] એમણે ખુશીથી ૦-૮-૦ શિ સદર ૧૬ [illegible] ,, ૧-૭-૯૬ [illegible] ખુશીથી ૧-૦-૦ શિ સદર ૧૭ [illegible] ,, ૭-૭-૯૬ વૈદ [illegible] ખુશીથી ૧-૦-૦ ક છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૧૮ [illegible] , ૧-૭-૯૬ [illegible] ખુશીથી ૦-૮-૦ ક સદર ૧૯ [illegible] , ૩-૭-૯૬ આત્મારામ [illegible] તથા [illegible] ખુશીથી ૧-૮-૦ ક. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૨૦ [illegible] ,, ૨૦-૭-૯૬ શા [illegible] ખુશીથી ૦-૮-૦ ક સદર ૨૧ વડોદરા ન. મ કન્યાશાળા ૮-૭-૯૬ રા [illegible] ખુશીથી ૧-૮-૦ બા કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૨૨ વડોદરા સ [illegible] ૧૮-૭-૯૬ [illegible] પટેલ [illegible] એમણે ખુશીથી ૯-૦-૦ ક છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા. ૨૩ વડોદરા સ [illegible] ૧૦-૭-૯૬ [illegible] પોતાના છોકરાનુ [illegible] ૦-૮-૦ બા છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૨૪ નવસારી સ કુંડકુલ ૧૪-૭-૯૬ [illegible] તથા [illegible] એમણે ખુશીથી ૯-૮-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસા વહેંચ્યા ૨૫ [illegible] ૧-૭-૯૬ [illegible]

દાજીભાઇ તથા કેટલાક ગ્રહસ્થોએ ખુશીથી ૩-૪-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૨૬ તવડી „ ૪-૭-૯૬ એદલજી રૂસ્તમજી બીકાજી એમણે ખુશીથી ૯-૧૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૨૭ પરજણુ „ ડાહ્યાભાઇ મોટાભાઇ તથા ગુલાબભાઇએ ખુશીથી ૦-૧૨-૦ ક. સદર. ૨૮ દેલવાડા „ ૭-૭-૯૬ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરો એ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને ખાંડ વહેંચી. ભાદ્રા „ ૧૭-૭-૯૬ સદર ૨-૪-૦ છોકરાઓને સાકર વહેંચી. માંગરોળ „ ૨૭-૭-૯૬ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બર ગૃહસ્થોએ ખુશીથી ૧-૭-૦ સદર. ૩૧ કઠોર સ ગુ. કન્યાશાળા. ૨૧-૭-૯૬ ભીમભાઇ હીમતરામે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વહેંચી. કઠોર સ. ઉર્દુ-સ્કુલ ૨-૭-૯૬ શેઠ કાલુભાઇ ફકીરાભાઇએ ખુશીથી ૪-૦-૦ છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૩૩ વરીયાવ. સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૨૦-૭-૯૬ હરીવલવ લક્ષ્મીરામે ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૩૪ ગણદેવી „ ૬-૭-૯૬ ઇનામ મેળાવડા વખતે કેટલીક સ્ત્રીઓએ ૭-૯-૦ ક. સદર. ૩૫ બીલીમોરા સ. ઉર્દુસ્કુલ. ૪-૭-૯૬ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ. ૩-૦-૦ ક. છોકરાઓને ચોપડીઓ વહેંચી. ૩૬ પલસાણા. મ. ગુ. શાળા. ૮-૭-૯૬ ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૬-૦-૦ ક. છોકરાઓને ખાંડ વહેંચી. ૩૭ બલેશ્વર. „ ૧૬-૭-૯૬ કેવળદાસ પરસોતમ તથા મેમ્બરોએ ખુશીથી ૨-૮-૦ ક. સદર. ૩૮ અમરેલી સ. ઉર્દુસ્કુલ. ૮-૭-૯૬ આસિ. ફેજનઅલી રજાભીયાંએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૩૯ મોટા આંકડીઆ સ. ગુ. શાળા ૨૮-૭-૯૬ વાલા ગોદડને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૪૦ વાંકીયા „ ૨૨-૭-૯૬ ત્રીકમજી નરસિંહ તથા ગામ લોકોએ ખુશીથી ૨-૦-૦ ક. સદર. ૪૧ દેલરવા „ ઠક્કર મુળજી ગોવિંદે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. સદર. ૪૨ ધારી સ. ગુ. કન્યાશાળા ૨૮-૭-૯૬ રૂપશંકર મોરારજી તથા મહાજન તરફથી ખુશીથી ૫-૦-૦ બા. કન્યાઓને સ્લેટો તથા પતસાં વહેચ્યાં. ૪૩ ભાડેર સ.ગુ. શાળા. ગામના પંચો તથા પટેલોએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૪૪ કોડીનાર „ ૨૧-૭-૯૬ મિયા શીવંબર શાલીગ્રામે ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. સદર. ૪૫ દ્વારકાં „ ૨૨-૭-૯૬ ઠક્કર જેરામ રાઘવજીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. સદર. ૪૬ વરવાળા „ ૨૦-૭-૯૬ ઠક્કર ઘેલા વેલજીએ છોકરાને શાળામાં બેસાડીને ૧-૮-૦ ક. સદર. ૪૭ આરંભડા „ ૨૧-૭-૯૬ નાયક ગણપતરાવજી કાનોજીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. સદર. ૪૮ સતીપરા સ. ગુ. ક. શાળા. ૨૯-૭-૯૬ કણબી માયા જીવાએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૪૯ ચોરાપાની. „ વોરા હરગોવિંદ વાલજીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. સદર. ૫૦ વીઠ્ઠલપુર. „ ૧૦-૭-૯૬ ભજનાનંદજી સ્વામીએ ખુશીથી ૧-૪-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૫૧ લાલાવદર સ. ગુ. ક. શાળા. ૧૫-૭-૯૬ માસ્તર છગનલાલ પીતાંબરે ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૫૨ પેટલાદ સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૪-૭-૯૬ આસિ. મોહન અંબાઇદાસે ખુશીથી ૩-૦-૦ બા. કન્યાઓને ડબડીઓ તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.

(અપૂર્ણ.)

देशी केळवणी खातुं.

વટહુકમ નં. ૧૧

કોઇ પણ સરકારી અમલદાર સરકારી કામ સારૂ જેટલું ત્રાંબા નાણું માગે તેટલું રૂપા નાણું મોબદલામાં આપવા બદલ મેહેરબાન રા. બા. મહાલવાનિસાધ સરસુબા સાહેબનો સરક્યુલર નંબર ૮૯ તા. ૨૭-૨-૮૩ નો હિસાબીખાતાના સરક્યુલર બુક પાન ૨૪૩ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયો છે તે પ્રમાણે અમલ કરવાનો છતાં તે વિરૂદ્ધ અહીંના વટહુકમ નંબર ૨૮૮ સન ૧૮૯૩-૯૪ નો આધાર બતાવી કેટલીક સ્કૉ-ડીમ તથા તાલુકા સ્કુલના અમલ કર્યાની હકીકત જાહેર થઇ છે પરંતુ સદર વટહુકમ ફક્ત ગામડાની શાળાઓ માટે લાગુ છે એમ તેનું મનન કરવાથી જણાય છે. માટે આવતેથી સરક્યુલર નંબર ૮૯ તા. ૨૭-૨-૮૩ પ્રમાણે એક સરખો અમલ થવો જોઇએ તારીખ ૨૬ માહે ડીસેંબર સને ૧૮૯૬

મ. મુ. J A Dalal
વિદ્યાધિકારી

વટહુકમ નં ૧૨

ગામડાની શાળાના મહેતાજીઓને કંટીજન્ટમાં ત્રાંબા નાણાંની જરૂર પડે, અને માલક ખજાનામાંથી મેળવવાની સવડ ન હોય તેવા પ્રસંગે રૂપાનાણું વટાવી છૂટા પૈસા બજાર ભાવે લેવા વટહુકમ નંબર ૨૮૮ સન ૧૮૯૩-૯૪ તા ૯-૨-૯૪નો કેળવણી ચોપાનીઆ પાન ૨૦૪મા પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તેના વધારાના પૈસા વટાવ ખાતે કંટીજન્ટ રોજમેળમા જમા કરવા ઠરાવ્યું છે. તેથી તેવા પૈસા ડીરેક્ટ ઉત્પન્નના સબજી મહાલ ખજાનામા ભરણું કરવાનો એકસરખો અમલ થવો જોઇએ. તા ૨૬ માહે ડીસેંબર સને ૧૮૯૬

મ. મુ. J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર ના નં. ૧૪.

આ ખાતાના અધિકારીઓની કમિટી ચાલુ સાલે ભરવામાં આવી હતી તે વખતે તા ૧ ઑક્ટોબર સને ૧૮૯૬ને રોજે શાળામાં પાચ-

સરક્યુલર નં. ૧૭.

ઉર્દુ શાળાઓમાં લાયબ્રેરીનાં પુસ્તકો તથા ડેડસ્ટોક સામાન પૈકી જે કમી કરવા જેવો થયો હોય તે કમી કરવા તથા હરરાજ કરવા લાયક થએલું દફતર હરરાજ કરવાની કોણે મંજુરી આપવી તે બાબત આજમ ઉર્દુ એગ્ઝામિનર તરફથી પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થવાથી જણાવવાનું કે હવે લાયબ્રેરીનાં પુસ્તકો તથા કમી કરવા જેવો થયેલો ડેડસ્ટોક સામાન કમી કરવાનો તથા હરરાજ કરવા લાયક થએલું દફતર હરરાજ કરવાની મંજુરી આપવાનો અધિકાર આજમ ડેપ્યુટીઓને તથા ઇન્સપેક્ટર સાહેબોને મળેલો છે અને આજમ ઉર્દુ એગ્ઝામિનરને નથી. માટે જણાવવાનું કે ઉર્દુશાળાનું દફતર જેમના તરફથી તપાસવામાં આવે તેમણે ઉર્દુ શાળામાં કમી કરવા લાયક થએલાં લાયબ્રેરીનાં પુસ્તક નકશા કમી કરી નિબંધમાં ઠર્યા પ્રમાણે હરરાજ કરવા લાયક થએલું દફતર પણ તેમણેજ હરરાજ કરવું ને કમી કરવાની પરવાનગી આપવી.

સદરહુ સરક્યુલર પ્રમાણે જેમણે તેમણે ચાલુ સાલથી અમલ કરવો. તા. ૪ જાનેવારી સને ૧૮૯૭ અમરેલી.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નંબર ૧૮.

અગીઆર દિવસની નોકરીએ એક દિવસ હકની રજા ગણવા નિયમ થએલો છે. પરંતુ નોકરીના દિવસોને અગીઆરે ભાગતાં જે શેષ વધે તેનો બીજી વખતે હક ગણવામાં ઉપયોગ થઇ શકે કે નહીં, તે બદલ એક પ્રાંતના રા. સા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફથી ખુલાસો પૂછાવાથી મે. રા. બા. માહાલાનીહાય સરસુબા સાહેબ તરફ નંબર ૨૧૭ તા. ૯-૧૨-૯૬ થી લખતાં તેમના તરફથી તે લગત નં. ૮૨૮ તા. ૨૧-૧૨-૯૬ થી ખુલાસો થઇ આવ્યો કે,—"રજાનો હક ગણતાં જે શેષ દિવસ રહે તે દિવસો આગળ થએલી નોકરી ઉપરથી હક ગણવામાં આવે ત્યારે એ શેષ રહેલા દિવસો અને આગળની થએલી નોકરીના દિવસો એકત્ર કરીને હક ગણવામાં આવે છે." એ પ્રમાણે ખુલાસો આવ્યાથી જણાવવાનું કે મે. રા. બા. મા. સરસુબા સાહેબ તરફથી થયેલા ખુલાસા પ્રમાણે અમલ કરવો. તા. ૪ જાનેવારી સને ૧૮૯૭. અમરેલી.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નંબર ૧૯.

મરાઠી છઠ્ઠા ધોરણમાં મરાઠી છઠ્ઠી ચોપડી વાચન તરીકે ચાલે છે અને તે પુસ્તકમાંથી કયા કયા પાઠો ભણાવવા તે નક્કી થએલું અને તે પ્રમાણે ચાલે છે પરંતુ મુંબાઇ એજ્યુકેશનલ સોસાઇટીના એજ્યુકેશનલ ડિરેક્ટર ઑફ પબ્લીક ઇન્સ્ટ્રક્શનના હુકમથી સદરહુ પુસ્તકમાં કેટલાક સુધારો વધારો થઇ નવી આવૃત્તિ છપાઇ બાહાર પડી છે તો તે પુસ્તકમાંથી હવે કયા કયા પાઠો ભણાવવા તે નક્કી ન થએલું હોવાથી એક માસ્તર તરફથી આ તરફ પ્રશ્ન થવાથી પ્રાંતના ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોનો અભિપ્રાય મગાવતાં નીચેના પાઠો ભણાવવા અભિપ્રાય આવ્યો છે પાઠ ૧-૨-૩-૪-૧૦-૧૧-૧૪-૧૭-૧૮-૧ -૨૦-૨૯-૩૧-૩૨-૩૩-૩૫-૪૧-૪૪-૪૫-૪૯-૫૦-૫૮-૬૧-૬૩-...-૬૭ એવી રીતે એકંદર છત્રીસ ભણાવવા અને કવિતા હાલમાં જે ચાલે છે તેજ ચલાવવી આ પ્રમાણે અભિપ્રાય આવ્યાથી ઠરાવ કરવામાં આવે છે કે સદરહુ છત્રીસ પાઠો વાચન તરીકે મરાઠી છઠ્ઠી ચોપડીની નવી આવૃત્તિમાંથી ચલાવવા અને કવિતા હાલમાં જે પ્રમાણે ચાલે છે તેજ પ્રમાણે ચલાવવી માટે સદરહુ સરક્યુલર પ્રમાણે [illegible] વાર્ષિક પરીક્ષા ૯૮ થયા બાદ અમલ કરવો તા ૪ જાનેવારી સને ૧૮૯૭ ઇસ્વી

હરસુખ ગોવિંદરામ

J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૨૦

મરાઠી શાળાઓમાં ... ના બીજા વર્ષમાં કવિતાના વિષયમાં નવનીતમાંથી દ્રૌપદીવસ્ત્રહરણ ચાલે છે, પરંતુ સન ૧૮૯૫ની સાલમાં સદર નવનીત પુસ્તકની પ્રગટ થએલી નવી આવૃત્તિમાંથી દ્રૌપદી વસ્ત્રહરણની કવિતા કાઢી નાખેલી છે તેથી તેના બદલામાં ઉત્તર ગોગ્રહણ અને સુભદ્રાહરણ મળી ૧૩૫ આર્યા ચલાવવા એક માસ્તર તરફથી લખાણ આવ્યાથી તે બદલ પ્રાંતના ના. રા. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબનો અભિપ્રાય મગાવતાં તે પ્રમાણે ચલાવવા અભિપ્રાય આવે છે, તેથી એવી પરવાનગી આપવી યોગ્ય લાગે છે માટે ઠરાવવામાં આવે છે કે દ્રૌપદીવસ્ત્રહરણને બદલે ઉત્તર ગોગ્રહણ અને સુભદ્રાહરણની મળી ૧૩૫ આર્યા છઠ્ઠા ધોરણના બીજા વર્ષના કવિતાના વિષયમાં ચલાવવી તા ૪ જાનેવારી સન ૧૮૯૭.

હરસુખ ગોવિંદરામ

J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકાર

પ્રસિદ્ધિપત્ર.

—❦—

ખાસ કરીને વડોદરા કેળવણી ખાતાને ઉપયોગી થાય એ હેતુથી આ ચોપાનીયું પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે, તોપણ દરેક રાજ્યમાં શિક્ષણનું કામ કરનાર તેમજ અન્ય લોકોને પણ સામાન્ય રીતે તે ઉપયોગી થઈ પડે એવા બનાવવું ધાર્યું છે.

ચોપાનીયું દરેક માસની શરૂઆતમાં પ્રગટ થશે એની દર વરસની પોસ્ટેજ સુદ્ધાં કીંમત રૂ. ૨ ઠરાવવામાં આવી છે તથા વડોદરા ખાતાના અને બીજા કેટલાક પગારના નોકરોને તથા પ્રાથમિક શિક્ષણ માસ્તરો તેમજ ટ્રેનિંગ કૉલેજના સ્કૉલરોને તેનો લાભ મળે એટલા માટે જેમને રૂપિયા દશથી ઓછો પગાર મળતો હશે તેમને તે બાબતની ખાત્રી કરી આપ્યેથી ખાસ કીંમત રૂ. ૧ આઠ આના આગાઉથી મોકલશે તો આ ચોપાનીયું મોકલવામાં આવશે. બહાર ગામના ગ્રાહકોએ ચાર આના પોસ્ટેજના વધારે મોકલવા. છૂટક નકલના ચાર આના લેવામાં આવશે.

છાપવા મોકલવું લખાણ ચોખ્ખા અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. તે અમુક કારણોથી છાપવા લાયક નહીં જણાય તો પાછું મોકલવા બંધાતા નથી તેમ છતાં જરૂર હશે તો મોકલનારે પોતાના ખર્ચે મગાવી લેવા તજવીજ કરવી. આ ચોપાનીયાને અનુકૂળ એવા ખાસ વિષયો મોકલનારને તેમની ઇચ્છા હશે તો તે યોગ્ય જણાયે પછી આપવામાં આવશે. માટે તેમણે એ બાબત શિક્ષણ ખાતાથી ખુલાસો મેળવવો. છાપવા લાયક નિબંધો, પ્રશ્નો વગેરે કેળવણીને લગતા વિષયો ઉપર પ્રથમ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

જાહેરખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ.		લીટી	
૦।	..	લીટી	બાર માસ લગી લાગલાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગિયાર મહિના લગી પા ગણો ચાર્જ પડશે બાર મહિનાથી ઓછી મુદત હશે તો પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછીને દર મહિને અડધો ચાર્જ લેવાશે
૦॥	.	૨	
૧	..	૪	
૧॥		૭	
૨	..	૧૧	
૨॥	.	૧૫	
૩	...	૨૦	

એ ઉપરાંતનો ભાવ રૂબરૂ પ્રમાણેજ.

બુકપોસ્ટ વહેંચવાના દર

પા તોલા સુધીના હશે તો	રૂ ૬–૮–૦
અર્ધા તોલા સુધીના હશે તો	રૂ ૮–૦–૦
૧ તોલા સુધીના હશે તો	રૂ ૧૦–૦–૦

એ ઉપરાંતની માટે પત્રવ્યવહારથી ખુલાસો મેળવવો.

મનિઆર્ડરથી લવાજમ મોકલનારે કુપન ઉપર પોતાનું નામ, ગામ અને શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું. પોસ્ટ સિવાય બીજી ટિકિટો લેવાશે નહિ.

પત્રવ્યવહાર નીચેને નામે કરવો. નોટપેડ કાગળ લેવામાં આવશે નહિ.

"કેળવણી" ઑફિસ
વડોદરા–વાડી, ગમેહત

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

श्री.

संवत् १९५३. फाल्गुन

केळवणी

पुस्तक १० मुं अंक ५ मो

अधिपति

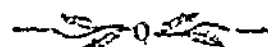
[illegible] [illegible]बेराम भट्ट.

वडोदरा

" [illegible] " मां छाप्युं.

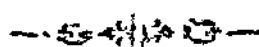
ई. स. १८९७.

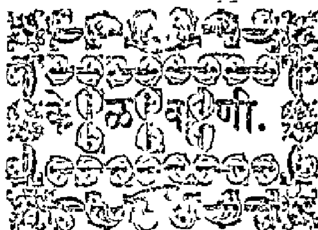
अनुक्रमणिका.

વિષય — પૃષ્ઠ.

विज्ञापना.

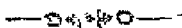

दोहरा

अर्थ मळे वर्णो धर्म सधाये, ज्ञान मळे मनमान वधाये;
प्रीति वधे प्रसरे जश मोटो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो. १

પુસ્તક ૧૦ મું. ફાગણ. સંવત ૧૯૫૨. અંક ૫ મો.

बाळकोनु गायन

(ગરબીનો ચેલ)

સરગાકુલ છંદ.

બધા છોકરા—આવો આવો આપણ રમિયે,
રમતા ખેલતાં પ્રભુને નમિયે;
નમતા નમતાં વાતો કરિયે,
વાતો કરતાં પણ કંઈ ભણિયે.
૧ છોકરો—જે ન ભણે તે કેવો હોયે?
બધા—જ્ઞાન વિનાના ઘેટા જેવો. ૧
૧ લો છો૦—આડો આડો ફેરતો ફોડે,
૨ જો છો૦—નાખે શિર પોતાનું હોડે,
૩ જો છો૦—ચાલે જેમ ચડ્યો છે ઘોડે,

૪ થો છો૦—બીજાને જઈ ધપ્પડ ચોડે,
૫ મો છો૦—બોલો બાળક તે છે કેવો ?
બધા૦—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવો. ૨

૧ લો છો૦—નિત્ય નિશાળે મોડો આવે,
૨ જો છો૦—ગજવામાં ખાવાનું લાવે,
૩ જો છો૦—સૌની વચ્ચે બેશી ચાવે,
૪ થો છો૦—વાતો કરિને શોર મચાવે,
૫ મો છો૦—બોલો બાળક તે છે કેવો ?
બધા૦—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવો. ૩

૧ લો છો૦—પાટી ફોડે ચોપડિ ફાડે,
૨ જો છો૦—મારામારી કરિને ત્રાડે,
૩ જો છો૦—અમથો અમથો ચીસો પાડે,
૪ થો છો૦—વાછરડાની પેઠ બરાડે,
૫ મો છો૦—બોલો બાળક તે છે કેવો ?
બધા૦—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવો. ૪

૧ લો છો૦—લખતાં લખતાં વાર લગાડે,
૨ જો છો૦—સ્લેટ ચોપડી હાથ બગાડે;
૩ જો છો૦—વાંકી ચૂકી લીટી કાડે,
૪ થો છો૦—લક્ષ ન દે, શિક્ષક દબાડે,
૫ મો છો૦—બોલો બાળક તે છે કેવો ?
બધા૦—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવો. ૫

૧ લો છો૦—લખવામાટે પેન જડે નહિ,
૨ જો છો૦—વાંચે શું ચોપડી મળે નહિ,
૩ જો છો૦—પૂછે તો ઉત્તર આપે નહિ,
૪ થો છો૦—છેલ્લેથી ઉપર આવે નહિ,
૫ મો છો૦—બોલો બાળક તે છે કેવો ?
બધા૦—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવો. ૬

૧ લો છો૦—મોડો ઊઠે નિત્ય સવારે,
૨ જો છો૦—દાતણ પાણી ના સંભારે,

૩ જો છો૦—ખાવું પીવું ગમે ન ક્યારે,
૪ થો છો૦—ખાવા માગે જ્યારે ત્યારે.
૫ મો છો૦—એવો બાળક તે છે કેવો ?
બધા૦—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવો. ૭

૧ લો છો૦—એવા બાળકને શું કરિયે ?
બધા૦—મળીને સહુ તેની પરકરિયે,
૨ જો છો૦—શું એવાની સાથે ફરિયે ?
બધા૦—ના ના એનાથી તો ડરિયે.
૩ જો છો૦—એવો બાળક એ છે કેવો ?
બધા૦—જ્ઞાન વિનાના ઘેલા જેવો ૮

દર્શન.

ઇંગ્લાંડની સરકારી નિશાળોના એક ઇન્સ્પેક્ટર લખે છે કે, ઇંગ્લાંડની પ્રાથમિક શાળાઓ હમણાં તેની [illegible]ની સ્થિતિમાં છે. છોકરાના અભ્યાસનું માપ ગજથી કે બરતરથી કાઢવાનો વખત હવે જતો રહ્યો છે કે જવા માંડ્યો છે. નિશાળો સંબંધી કાયદો કરનારાઓના મનમાં [illegible] કોઈ બાબત ઉપર વિચાર કરતાં મારા સમજવામાં એમ આવે છે કે ઉત્તમ શિક્ષકોને માત્ર કોઈ કોઈ વાર સૂચના આપવી એટલુંજ બસ છે અર્થાત્ જે નિશાળોમાં શિક્ષણ સારું અપાય છે તે તરફ જોવાનું આપણે કારણ નથી. કેટલાકનું મત એવું છે કે ગમે તેવી સારી નિશાળ હોય તોપણ ઇન્સ્પેક્ટરે તે નિશાળમાં જઈને કંઈ કોઈ વાર શિક્ષણ આપવાની અગત્ય છે, પણ બીજા કેટલાકનું મત એમ છે કે સારી નિશાળમાં ઇન્સ્પેક્ટર જેવો ભાગ થોડો લે તેજ સારૂં છે હું પણ આ છેલ્લા મત સાથે મળતો થાઉં છું

તેજ ઇન્સ્પેક્ટર લખે છે કે,—પરીક્ષાની રીત કાઢી નાખીને તપાસણીની રીત જ્યારે દાખલ કરવામાં આવી છે, ત્યારે બુદ્ધિમાન અને વિચારશક્તિવાળા શિક્ષકો રાખવાની જરૂર છે. જૂના શિક્ષકોને હું એવી શિખામણ આપું છું કે જેમાં વિચારશક્તિનો ઘણો ઉપયોગ કરવો પડે એવી શિક્ષણપદ્ધતિ તમારે રાખવી. હું જોઈને આશ્ચર્ય પામું છું કે, હજી પણ ઘણાખરા શિક્ષકો અમુક પદ્ધતિને આધારે શિક્ષણ આપ્યા કરે છે, પણ છોકરાંની વિચારશક્તિ કેળવાય તેમ શીખવતા નથી. કોઈ પણ ધંધામાં જ્યાં સુધી પૂરેપૂરું મન લગાડીને નિત્યનિત્ય સુધારો કરવાનું યત્ન કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે ધંધો સફળ થાય નહિ. શિક્ષણના યથાર્થ [illegible] વિવેચન [illegible] પડે છે

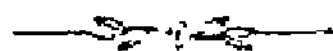
મી. પિકાર્ડ જણાવે છે કે,—થોડાક દહાડા ઉપર હું સવારના પહોરમાં ઇગ્લાં-ડની એક નિશાળમાં જઈ ચડ્યો તે વખતે બે શિક્ષકો વાચન પાઠ આપતા હતા. એકનો પાઠ 'ગ્રેટબ્રિટનના પર્વતો' વિષે હતો અને બીજાનો પાઠ 'શૌર્ય' વિષે હતો. તમે જાણીને અજાયબ થશો કે પેહેલા શિક્ષકના ક્લાસમાં યુરોપને બદલે આફ્રિકાનો નકશો ટાંગેલો હતો, અને તેમાંથી તે પર્વતો બતાવતો હતો! બીજા શિક્ષકે આખા પાઠની સમજણ આપતાં એટલુંજ માત્ર કહ્યું કે 'ડાહપણ એ શૌર્યનો સૌથી સારો ભાગ છે.' અને એટલું કહ્યા પછી બીજું કાંઇ વિવરણ તેણે કર્યું નહિ. છોકરા પાઠ વાંચ્યે ગયા અને શિક્ષક તે સાંભળ્યે ગયો. અને આ રીતે અરધોક કલાક ગરબડ ચાલ્યા પછી પાઠ પૂરો થયો.

વાચન વિષે મી. કેને હર્બર્ટની સૂચના—મી. કેને હર્બર્ટ વાચન વિષે એમ કહે છે કે (૧) વાચનમાં એકનું એક પુસ્તક પ્રતિવર્ષ ચલાવવા કરતાં જુદી જુદી જાતનાં પુસ્તકો વખતો વખત વાંચવા માટે લેવાં જોઇએ. (૨) છોકરાં નવો પાઠ વાંચે અને જે ભાગ વાંચ્યો હોય તે પોતાની ભાષામાં કહી બતાવે. (૩) તેમાં કઠણ શબ્દો કે વાક્યો આવે તેનો ખુલાસો શિક્ષકે કરવો અને વધારે ધ્યાન આપવા જેવું હોય તે કાળા પાટિયા પર લખવું. (૪) પાઠ પૂરો થયા પછી તેમાંની મુખ્ય મુખ્ય બાબતોના શિક્ષકે છૂટા છૂટા પ્રશ્નો ત્યારથી પૂછવા અને જે પાઠની કોઇ બાબતો વિશેષ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હોય તો તે કાળા પાટિયા પર લખવી.

વાચન વિષે મી. કુરેની સૂચના—મી. કુરેની વાચન વિષેની સૂચના કીમતી છે. તે કહે છે કે વાચનનો વિષય ભાષાશિક્ષણ અને વિષયશિક્ષણ માટે હોવો જોઇએ. તેમાં પણ વિષય શિક્ષણ મુખ્ય અને ભાષા શિક્ષણ ગૌણ હોવું જોઇએ. જેમ કે કોઇ વનસ્પતિ કે પ્રાણી કે વસ્તુ વિષે પાઠ હોય, ત્યારે તે વનસ્પતિ વગેરેના સંબંધમાં જે જ્ઞાન તે પાઠદ્વારા મેળવવાનું હોય તે મેળવવું જોઇએ. અને તે જ્ઞાન મળવા પૂરતું ભાષાજ્ઞાન છોકરાંને થાય, એટલુંજ ભાષા સંબંધી તેમાં શીખવવું જોઇએ; પરંતુ વાચન, મુખપાઠ, લેખન, જોડણી, શબ્દરચના, વાક્યરચના (ઇબારત) અને વ્યાકરણ, એવી બાબતો તેમાં બળાત્કારે ઘોચી ઘાલવી નહિ. વિષય સમજવાના અને યાદ રાખવાના હેતુથી પાઠ વાંચવાથી જેવાં બાળકો સ્વતઃ ઉદ્યોગ કરતાં શીખે છે, તેવાં પ્રત્યક્ષ મુખપાઠ આપવાથી બનતાં નથી, એ યાદ રાખવું જોઇએ.

મુખ્ય શિક્ષકે વર્ગોમાં તપાસણી કરવી—વારંવાર સંપૂર્ણ પરીક્ષાઓ કરવાથી સમયની હાનિ થાય છે અને શિક્ષણને કાંઇ લાભ થતો નથી, એ વાત હવે ઘણે અંશે સાબિત થઇ ચૂકી છે. માટે મુખ્ય શિક્ષકે માસિક કે ત્રિમાસિક પરિક્ષાને બદલે વખતો વખત કોઈ કોઈ વર્ગમાં જઈ ગમે તે એક વિષય તપાસવો, અને તેમાં ખામી માલમ પડે તો તેની નોંધ કરી લેઈ તે સુધારવાના ઉપાય સૂચવવા અને તે સુધારો અમુક મુદ્દતે થશે, એમ અનુમાન કરી ફરીથી જોવું કે સૂચનાનો અમલ થયો છે કે કેમ? સામયિક પરીક્ષાઓ કરતાં આવી તપાસણી વધારે ઉપયોગી થવાનો સંભવ છે.

શિક્ષણની યુક્તિઓ.

ગણિત.

જાડા આર્ટિન પેપર ઉપર એક કાગળના આંકનું કોષ્ટક કરીને ચોડવું. તે કોષ્ટકમાં ૨૦ સુધી આંક ઉભા અને આડા લખાય એવા આંકા પાડવા. નમુના માટે અમે આ નીચે એક નાનું કોષ્ટક આપીએ છીએ—

૦	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	શૂન્ય
૦	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	એક
૦	૨	૪	૬	૮	૧૦	૧૨	૧૪	૧૬	૧૮	૨૦	૨૨	૨૪	૨૬	૨૮	બે
૦	૩	૬	૯	૧૨	૧૫	૧૮	૨૧	૨૪	૨૭	૩૦	૩૩	૩૬	૩૯	૪૨	ત્રણ
૦	૪	૮	૧૨	૧૬	૨૦	૨૪	૨૮	૩૨	૩૬	૪૦	૪૪	૪૮	૫૨	૫૬	ચાર
૦	૫	૧૦	૧૫	૨૦	૨૫	૩૦	૩૫	૪૦	૪૫	૫૦	૫૫	૬૦	૬૫	૭૦	પાંચ
૦	૬	૧૨	૧૮	૨૪	૩૦	૩૬	૪૨	૪૮	૫૪	૬૦	૬૬	૭૨	૭૮	૮૪	છ
૦	૭	૧૪	૨૧	૨૮	૩૫	૪૨	૪૯	૫૬	૬૩	૭૦	૭૭	૮૪	૯૧	૯૮	સાત
૦	૮	૧૬	૨૪	૩૨	૪૦	૪૮	૫૬	૬૪	૭૨	૮૦	૮૮	૯૬	૧૦૪	૧૧૨	આઠ
૦	૯	૧૮	૨૭	૩૬	૪૫	૫૪	૬૩	૭૨	૮૧	૯૦	૯૯	૧૦૮	૧૧૭	૧૨૬	નવ
૦	૧૦	૨૦	૩૦	૪૦	૫૦	૬૦	૭૦	૮૦	૯૦	૧૦૦	૧૧૦	૧૨૦	૧૩૦	૧૪૦	દશ
૦	૧૧	૨૨	૩૩	૪૪	૫૫	૬૬	૭૭	૮૮	૯૯	૧૧૦	૧૨૧	૧૩૨	૧૪૩	૧૫૪	અગીઆર
૦	૧૨	૨૪	૩૬	૪૮	૬૦	૭૨	૮૪	૯૬	૧૦૮	૧૨૦	૧૩૨	૧૪૪	૧૫૬	૧૬૮	બાર.
૦	૧૩	૨૬	૩૯	૫૨	૬૫	૭૮	૯૧	૧૦૪	૧૧૭	૧૩૦	૧૪૩	૧૫૬	૧૬૯	૧૮૨	તેર
૦	૧૪	૨૮	૪૨	૫૬	૭૦	૮૪	૯૮	૧૧૨	૧૨૬	૧૪૦	૧૫૪	૧૬૮	૧૮૨	૧૯૬	ચૌદ

ઉપરનું કોષ્ટક અહીં ચૌદ અંક સુધીનું કાઢેલું છે, પણ ગમે તેટલું નાનું મોટું રાખી શકાય.

ધોરણ બહારના અને પેહેલા ધોરણના છોકરાઓને તેમના આંક એ ઉપરથી બતાવી શકાય. ચાર તરી બાર, પાંચ તરી પંદર, ૭ તરી અઢાર, વગેરે.

બીજા ધોરણવાળા છોકરાઓને શૂન્યથી ચૌદ સુધીના ગુણાકાર અને ભાગાકાર શીખવાડી શકાય. ૪ વાર ત્રણ એટલે કેટલા? ૭ વાર આઠ એટલે કેટલા? ત્રેસઠમાં નવ કેટલી વાર રહેલા છે? છપનમાં સાત કેટલીવાર રહેલા છે? ૭ વાર શૂન્ય લઇએ તો કેટલા થાય? ૭વાર એક લેઇએ તો કેટલા થાય? નેવુંમાંથી દશ કેટલા વાર કાઢી શકાય? પાંત્રીશમાંથી કેટલા સાત બાદ થઇ શકે? ત્રીજા ધોરણને એ કોષ્ટક પરથી ધાતો શીખવી શકાય. બે આનાની પાઇ કેટલી? ૭ માણીના મણ કેટલા? આઠ શેરના અચ્છેરા કેટલા? ચૌદ રૂ. ની પાવલીઓ કેટલી? આઠ વાલની રતી કેટલી? તેત્રીશ ફૂટના વાર કેટલા? ચોરાશી પાઇમાંથી કેટલા આના નીકળી શકે?

જો ઉપરનું કોષ્ટક વીશ સુધી વધાર્યું હોય તો કળશી અને ખાંડીની ધાતો પણ બતાવી શકાય.

ચોથા ધોરણમાં પણ એનો ઉપયોગ કરી શકાય. બાર એ એકસો આઠનો કેટલામો ભાગ છે? ત્રેશઠ નવમાંશમાંથી કેટલા પૂર્ણાંક નીકળે?

નીચલા ધોરણમાં પ્રસંગોપાત્ત આવાં કોષ્ટકો તેમની સ્લેટમાં તૈયાર કરી લાવવાને કહેવું. અથવા એવાં કોષ્ટક કાળા પાટિયાપર કાઢીને બાજુનો તથા ઉપરનો અંક આપણે પૂરીને મધ્યનો અંક તેમની પાસે ખરી જગાએ પૂરાવવો; અથવા આપણે મધ્યનો એકાદ અંક લખીને બાજુના અંકો તેમની પાસે લખાવવા. કોષ્ટકમાંની સૌથી ઉપલી હાર રાતી શાહીથી લખવી. જમણી બાજુપર જે આંકડા અક્ષરથી લખેલા છે તે ભાગાકાર બતાવનારા છે.

આવાં કોષ્ટકો દરેક નીચલા ક્લાસોમાં ભીંતે ટાંગી મૂક્યાં હોય તો તેનો સારો ઉપયોગ થવાનો સંભવ છે.

शिक्षकने सामान्य सूचना.

૧ કોઇ પણ નવો ઉમેદવાર શાળામાંથી પાસ થઇને તુર્ત શિક્ષક તરીકે કામ કરવા માંડે છે, તે વખતે તેને પોતાના કામ સંબંધી વાસ્તવિક અનુભવ ન હોવાથી તેને ઘણી અડચણો પડે છે; અને તેથી શરૂઆતમાં જેવું વજન શાળામાં તેનું પડવું જોઇએ, તેવું ન પડવાથી શિક્ષક તરીકે તે ફતેહમંદ નિવડતો નથી. એવા ઘણા દાખલા જોવામાં આવેછે કે તે શિક્ષક વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં ઘણો હોંશિયાર તથા આગળ પડતો હોયછે, પરંતુ જ્યારે તેને પોતાને તે કામ બજાવવાનું આવેછે ત્યારે

૪ લાંબી પ્રસ્તાવના કરવામાં વખત ગુમાવશો નહિ; દરેક પાઠમાં શિક્ષણ પદ્ધતિના ત્રણે ભાગનું અમુક પ્રમાણ રાખવું.

૫ તમારા શિક્ષણમાં સહાયકારી વિવિધ સવાલ લાવવા ચૂકશો નહિ, જેથી વર્ગમાં એકાગ્રતા રહે અને દરેક વિદ્યાર્થીનું લક્ષ તમારા શિક્ષણ ઉપર દોરાય.

૬ સારો શિક્ષક એ હમેશાં પોતાના કામનો ટીકાકાર છે, એટલે કે પોતાના શિક્ષણની કેવી અસર શિષ્ય વર્ગ ઉપર થાય છે, તે તે હમેશાં જોતો રહે છે.

૭ વર્ગમાં એકાગ્રતા—એકલક્ષપણું, રસ રીતભાત અને કાર્યથી પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ; સત્તાના જોરથી નહિ.

૮ લગભગ બધા વિષયના શિક્ષણમાં કાળું પાટીયું (બ્લેકબોર્ડ) ઘણુંજ મદદગાર છે, એ યાદ રાખો.

૯ છોકરાં તમારી સાથે વાત્સલ્યપ્રેમથી તમને જુએછે કે નહિ, તે વર્ગના દેખાવ ઉપરથી જાણતાં શીખો.

૧૦ શિક્ષણની બધી પદ્ધતનો ઉપયોગ કરો. એકજ પદ્ધતને વળગી રહેશો નહિ.

૧૧ વર્ગની તમારા પ્રત્યે લાગણી અને માન મેળવવાને પાત્ર થવા હમેશાં યત્ન કરો એટલે—છોકરાઓની સાથે મળી જાઓ. અને તેઓ તમારી સાથે મળી જાય તેમ કરો.

૩

કથિતપાઠ.

૧ પાઠ આપવાનો ઉદ્દેશ હમેશાં દૃષ્ટિગોચરજ રાખો. આવા પાઠનો ઉદ્દેશ ખાસ કરીને કાંઇ નવું શીખવવાનો હોવો જોઇએ.

૨ અગત્યની અને નકટી બાબતોનો તફાવત લક્ષપૂર્વક ઓળખો. તમે જે માહિતી આપો તેમાંથી બનતા સુધી થોડા પણ સત્ય સિદ્ધાંત નીકળે તેવી રીતે આપો. જેમકે પાણી વિષે કથિતપાઠ આપતાં, જેની જરૂર વધારે તે ઇશ્વરે વધારે આપ્યું છે, તે સિદ્ધાંત વગેરે.

૩ બને ત્યાં ગોળગોળ શિખવી જવાને અને કહી જવાને બદલે છોકરાઓ પાસેથી પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે પાઠના વિષય સંબંધી માહિતી કઢાવો અને તેને જ્યા પ્રમાણે ગોઠવો.

૪ જરૂર કરતાં વધારે વિસ્તાર કરી તમારો પાઠ બહુ બાબતો રૂપે બોજારૂપ ન કરશો. પાઠ આપવાના હેતુ ઉપર લક્ષ આપો અને વિષયની બહાર ન જવાની કાળજી રાખો.

૫ પાઠના વિષયને બને તો સચિત્ર સમજાવવો. એક સરખા પદાર્થોને સરખાવીને તેના સમ વિષમ ગુણોને જુદા પડાવવાની પદ્ધત એ પણ આવા વિષયના ઉત્તમ શિક્ષણની એક પદ્ધત છે.

૪

નીતિ.

૧ નીતિનો પાઠ શિખવવો એ એકંદર કઠિણ છે; તેથી તેને માટે પ્રથમથી તૈયાર

રી હોવી જોઇએ યાદ રાખો કે ધર્મશિક્ષણના પાઠ જેવું શિક્ષણ ન નીવડે

૨ છોકરાઓને અમુક નીતિના વિષયનું જ્ઞાન આપવા કરતાં તેમાંથી તેમને અનુસરવા યોગ્ય બોધ મળે એ ઉદ્દેશથી તે પાઠ શિખવો.

૩ અમુક ઉદ્દેશને ધારો અને તેને અનુસરીને તે પાઠના વિભાગ પાડો તથા તે પ્રમાણે શીખવો.

૪ વિશેષમાં બને તો ઉપરના ઉદ્દેશને અનુસરતું એક ચમત્કારક દૃષ્ટાન્ત આપો

૫

વાચન.

૧ છોકરાઓને બરાબર ગોઠવીને વર્ગના બધા છોકરાઓને જોઇ શકાય તેવી રીતે એક છેડે પણ અથવા ઉભા રહો

૨ બહુ ઉતાવળ કરશો નહિ યાદ રાખો કે વાચન સમજ્યું તો વાચન શીખ્યું ન કહેવાય

૩ આખા વર્ગને એક સાથે વંચાવતી વખતે તમારા (શિક્ષકના) જેવો જ બરોબર ઉચ્ચાર જુઓ તથા રાગ કાઢીને વાંચવાનો અટકાવ કરવા સંભાળ રાખો

૪ એકની ભૂલ બીજા છોકરા પાસે સુધારાવો અને અઘરા શબ્દોની ભૂલ સુધારવાનાં કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ કરો

૫ સમજુતી ટુંકામાં પણ પૂરતી હોવી જોઇએ વાચનપાઠ મોઢે ન કરાવવો જોઇએ.

૬ પાઠની મતલબ સમજાવી તેની જ પ્રમાણે વિરામ ચિન્હો ઉપર લક્ષ આપી વાચતાં શિખવો

૬

લેખન (કાપીબુક)

૧ શીખવો, ફક્ત તપાસો નહિ અને સુધારતાં કાળા પાટીઆનો વારંવાર ઉપયોગ કરો

૨ લખતી વખતે બેસવાની ઢબ સંબંધી સૂચના આપી ને પ્રમાણે અમલ કરાવવા ચૂકવું નહિ

૩ દરેક છોકરા થોડી લીટીઓ લખીને તમને બતાવે અને તેની ભૂલો તમે સમજણપૂર્વક સુધારો, એમ કરો

૪ અયોગ્ય જગા રાખવી, અક્ષરો જોડવામાં ભૂલ કરવી, નાના મોટા અક્ષર લખવા, અને અશુદ્ધ મરોડથી લખવાની ટેવો સુધારવા ઉપર ખાસ લક્ષ આપો.

૭

ડિક્ટેશન (શ્રુતલેખન).

૧ જોડણી વગેરે શીખવવું જોઇએ, ફક્ત પરીક્ષા રૂપે ડિક્ટેશન લખાવવું બસ નથી. શબ્દ બનાવતાં શીખવવું જોઇએ.

૨ લેખમાં ઓછો અર્ધો વખત ભૂલો શોધી કાઢી તેને સુધારવા માટે રાખવો

જોઇએ.

૩ જોડણીની ભૂલો મોઢે બોલીને નહિ પણ લખાવીને સુધરાવો, કારણ કે કાને સાંભળેલી કરતાં આંખે જોયેલી વસ્તુ વધારે યાદ રહેછે.

૪ ભૂલો સુધારવામાં ખાસ કાળજી રાખો કે તમારા અશુદ્ધ લેખનની ખોટી છાપ વિદ્યાર્થી ઉપર બેસી ન જાય.

૫ બીજામાંથી જોઇને લખવાની (કૉપી કરવાની) ટેવ અટકાવવા ખાસ નજર રાખો.

૮

અંકગણિત.

૧ આ વિષય શરૂ કરતા પહેલાં દરેક છોકરા પાસે જરૂરી સાધનો છે કે નહિ તેની ખાત્રી કરો.

૨ વર્ગ એવી રીતે ગોઠવો કે કાચા છોકરા આગળ બેસે. કાળાપાટીઆ ઉપર હિસાબ ગણવા વગેરેનું કામ આવા છોકરા પાસેથી વધારે લો.

૩ ચાલી ગયેલો વિષય અને વિષય ઉપરથી નવી રીત કે નિયમ શીખવવાનો હોય તેમાં તફાવત જોતા રહો.

૪ વ્યવસ્થા માટે ખાસ સાવધ અને ચાલાક રહેજો, જેથી કૉપી કરવાની લાલચ ન થાય. બને તો પાસે બેઠેલા છોકરાઓને જુદી જુદી રકમોના હિસાબ લખાવ્યા હોય તો વધારે સારા, જેથી કૉપીનો સંભવ ઓછો થાય.

૫ હિસાબ સમજાવતી વખતે કાળા પાટીઆનો ઉપયોગ કરવા ચૂકશો નહિ; પણ વર્ગમાં હિસાબ ગણવા આપવો તે તો મોઢેથીજ લખાવવો.

૯

વ્યાકરણ.

૧ યાદ રાખો કે આ વિષય છોકરાઓને બહુ કઠિણ ને તેથી નિરસ લાગે છે. અને તેટલા માટે શિક્ષકે પોતાનું શિક્ષણ જેમ બને તેમ સારૂં, સ્પષ્ટ અને રસિક કરવું જોઇએ

૨ જાણેલા ઉપરથી અજાણ્યા ઉપર જવું. શબ્દ વિચારનો વિષય શીખવતાં પહેલાં અમુક એક શબ્દ, પછી તેના વર્ગનું નામ અને છેવટે વ્યાખ્યા આપવી.

૩ છોકરાઓ પાસેથી અમુક શબ્દને અમુક વર્ગમાં ગણવાનું કારણ વ્યાખ્યામાંથી કઢાવવું.

૪ નિયમો બરોબર શીખવો અને તે છોકરાઓના મનમાં બરોબર ઠસવા દો અને ત્યાર પછી (તે નિયમોના) અપવાદો શીખવો.

૧૦

ઈતિહાસ.

૧ અગત્યના અને નજીવા બનાવો સંભાળપૂર્વક જૂદા પાડો.

૨ બનાવોને કાળજીપૂર્વક સાંધો કારણ કે કેટલાક ઇતિહાસો [જુદા જુદા] પુસ્તકોમાંથી ભેગાં કરેલાં અસંબદ્ધ વાક્યો રૂપેજ હોયછે.

૩ દરેક હકીકત ટુંકમાં રસિક વ્યાખ્યાનથી શીખવો અને દરેક વ્યાખ્યાનને અને પ્રશ્નોથી મુદ્દા કઢાવો અને છેવટે બધા મુદ્દા એકઠા કરાવો.

ભૂગોળ.

૧ હાલમાં આ વિષયના શિક્ષણમાં મોટી મોટી અને સામાન્ય ખામી એ છે કે— આ વિષય સંબંધી વિદ્યાર્થીને બન્ને શબ્દોજ ગોખાવાય છે, માટે ભૂગોળ સંબંધી જ્ઞાન આપવું, ફક્ત નામ નહિ.

૨ કાળા પાટીઆ ઉપર આકૃતી નકશો કાઢીને આ વિષયનું શિક્ષણ આપવું અને પછી તપાસણી વખતેજ છાપેલા નકશા વાપરવા, એ વધારે સારૂં છે

૩ દેશ પરદેશ જમીન સંબંધી વર્ણન વધારે રસિક થાય તેમ કરો પણ તેમાં અતિશયોક્તિ ન આવવી જોઈએ જરૂરી મુદ્દાઓ કઢાવી તેનું એકીકરણ કરવું

G. V P

अनियामित हाजरी.

નિશાળોમાં દરરોજ હાજરી રહે અને તે પણ વખતસર રહે એ બન્ને બાબતો શાળાની સુધારણા અને વ્યવસ્થામાં ઘણી અગત્યની છે કારણ કે એ ઉપર શિક્ષકને સફળતાથી નીવડવાનો આધાર રહેલો છે અનિયમિત હાજરીથી દરરોજના અપાતા પાઠના સામાન્ય ઉપયોગીપણાને હરકત પહોંચે છે જે છોકરાઓ હમેશા હાજર રહેતા નથી અથવા બીજી રીતે કહીએ તો જેઓ વખતો વખત ગેરહાજર રહી નિયમિત પાઠનું અનુસંધાન જાળવી શકતા નથી તેઓ એ પાઠનું કાંઈ પણ સમજતા નથી ચાલતા પાઠનો સંબંધ પાછલા પાઠ સાથે ન જાણવાથી તેઓ સંબંધ રહિત આવો પાઠ પોતાના મગજમાં ઉતારી શકતા નથી અને તેનું પરિણામ એ થાય છે કે એ પાઠ તેમને રસિક લાગતો નથી અને હોશિયારીથી તેમાં પ્રવેશ કરી જાણતા નથી આવા છોકરાઓ આખા વર્ગને અને શિક્ષકને પીડારૂપ થઈ પડે છે, કારણ કે એથી શિક્ષકનું શિક્ષણ મંદ પડી જાય છે વિદ્યાર્થીઓ ધ્યાન આપતા નથી વળી અભ્યાસ પણ કરી શકતા નથી અને શીખવવાની અસર ઓછી થઈ જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ તેથી નિશાળિયાની વિચાર કરવાની, મુકાબલો કરવાની, અને તત્ત્વ ખોળી કાઢવાની શક્તિઓ શિક્ષણથી ખીલી શકતી નથી આખરે એનું રૂપ શિક્ષકના કામને ઘણું ભયકર થઈ પડે છે બાળકોને વાસ્તવિક જ્ઞાન આપી શકાતું નથી શિક્ષક ગમે તેવો હોશિયાર હોય પણ વિદ્યાર્થીઓ હાજર ન રહેતા હોય તો તેની હોશિયારી નકામીજ છે શિક્ષક ગમે તેવા શાંત પ્રકૃતિના હોય, તથાપિ અનિયમિત ગેરહાજરીથી કંટાળે છે. કારણ કે પૂરતી રીતે જણાવવા છતાં પણ જણાવ્યાની અસર વર્ગના ઘણાખરા બાળક પર થતી નથી [illegible] હાજરી કરતાં અનિયમિત હાજરી વધારે નુકસાનકર્તા છે, જે છોકરાઓ ઘણા દિવસ ગેરહાજર રહે છે તેઓ જાતેજ નુકસાન ખમે છે, પરંતુ જેઓ અનિયમિતપણે શાળામાં હાજર રહે છે તેઓ આખા વર્ગને હરકત પહોંચાડે છે. ઘણા છોકરાઓ મોડા આવે તો ચાલતા કામને અલબત્ત પહોંચે એ દેખીતું છે. વખતસર જે રોજ આવ્યો હોય તે મંદ પડી જાય અને એકાએક ગરબડ થઈ જવાથી નિયમિત હાજર રહેનાર છોકરાઓનું ચિત્ત પણ ભટકાઈ જાય.

આ સિવાય બીજા ઘણા અનર્થ નીપજે છે એટલા માટે શાળાની હાજરી સુધારવી અને તેને નિયમિત કરવી એ શિક્ષકનું એક મોટું કર્તવ્ય કર્મ છે. વાસ્તવિક જોતાં ખરાબ અને અનિયમિત હાજરી શિક્ષકની માત્ર નબળાઇ દેખાડી આપે છે. શિક્ષકે પોતાની હોશિયારી પ્રથમ હાજરીમાં રોકવાની છે. શિક્ષક ધારે તો એ કામ બહુ મુશ્કેલ નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે બાળક એ એક અનુકરણ કરનારૂં પ્રાણી છે. શિક્ષક જો વખતસર હાજર રહેતો હોય તો તેના વર્ગનાં બાળકો વખતસર આવતાં શીખે એ ઉઘાડું છે. પ્રથમ શિક્ષકે વખતસર હાજર રહેવું અને બાળકોને વખતસર હાજર રહેતા કરવા. વળી શિક્ષકની શિક્ષણપદ્ધતિ પણ હાજરી સારી અગર નરતી રહેવાનું કારણ છે. નિશાળના કામમાં છોકરાંનું મન લાગે એવું શીખવવામાં આવે તો કદી ખાસ કારણ સિવાય છોકરાઓ ગેરહાજર રહે એમ બને નહિ. બાળકોનું ધ્યાન ખેંચવું એ તેમને શીખવવાના કામમાં જેટલું અગત્યનું છે તેટલુંજ હાજરીની બાબતમાં પણ છે. આકર્ષક વિષયો કે બાબતોમાં તેમનું ધ્યાન લગાડી પોતાના તરફ બાળકોનો પ્રેમ ખેંચવો. સમજણ પડે એવી રીતે તથા ધમકપૂર્વક શીખવવાથી તથા નવા નવા મનોરંજક પદાર્થો બતાવી નવી નવી બાબતો કહી તેમને સંતોષ પમાડવાથી, દૃઢતા અને ડહાપણ વાપર્યાથી, અનુભવની સાથે ભણાવવાનું કામ ચાલવાથી, અને બાળલાગણીનો જાતે અનુભવ કરવાથી શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓનો પ્રેમ મેળવશે, નવું નવું જાણીએ છીએ એવી તેમની ખાત્રી થશે અને એ પણ એક ગમ્મત છે, એવું જાણવામા આવશે એટલે દોડ્યા દોડ્યા તેઓ નિશાળે આવશે. આથી તમારા શીખવવાના માલ વિષેની લોકોને પણ ખાત્રી થશે. નિશાળમાં ભણાવવાનું કામ જેવું ચાલે અથવા છોકરાઓ ઘર આગળ જેવી વાતો કરે તે ઉપરથી લોકો નિશાળની પરીક્ષા કરે છે. શાળામાં શિક્ષણ સારૂં ચાલતું હોય, અને છોકરાઓ હોંસે હોંસે ભણતાં હોય, અથવા નિશાળ ઉપર પ્રીતિ બતાવતાં હોય તો લોકો ખુશીથી પોતાનાં છોકરાંને નિશાળે મોકલે છે. નિશાળમાં જે કાંઇ કામ ચાલે છે તે છોકરાંને આગળ ઉપર જે ધંધો કરવાનો તેમાં કામ લાગે એવું છે એમ જો તેના માબાપના જાણવામાં કે જોવામાં આવે, તો તેમના ધારવામાં આવે કે આગળ જતાં તેને જે ખપમાં આવશે તે ખોવડાવવું એ નઠારૂં છે. ઇંગ્લાંડની એક ગામડાની શાળાના શિક્ષકે નીચેની જે યોજનાથી પોતાની શાળાની સારી હાજરી રાખવામાં ફતેહમંદી મેળવી છે તે ઉપયોગી ધારી નમુના તરીકે નીચે આપીએ છીએ. એમ કહે છે કે,–

"અમે અજમાયશ તરીકે એક પડઘમ અને કેટલાંક વાજાં માગી આણ્યાં અને હાજર રહેનાર છોકરાઓની ટોળીઓ બાંધી. વર્ષની શરૂઆતમાં અમે છોકરાઓને તાકીદ આપી કે અમુક મુદત સુધી જેઓ નિયમિતપણે હાજર રહેશે તેઓ એ ટોળીમાં જગો મેળવવા લાયક ગણાશે. નિશાળના વર્તુલાકાર કમ્પાઉન્ડમાં જે સૌથી વધારે દિવસ હાજર હોય તેવા છોકરાના હાથમાં પડઘમ આપવામાં આવતી. ગાયનના તાલ સાથે એ પડઘમ વગાડવાનું શીખવવામાં આવ્યું હતું. એ શિક્ષણનો અભ્યાસ દરરોજ શાળાનો ટાઇમ થતા અગાઉ અડધા કલાક સુધી કરાવવામાં આવતો હતો. પડઘમવાળા છોકરાને આગળ કરી તેની આગેવાનીમાં બીજા તમામ નિયમિત હા-

હરરોજના છોકરાઓને ફેરવામાં આવતા હતા. [illegible] પ્રથમ વધાર્યો અને તેના તાલ સુધી રોજીના છોકરાઓ નામના મળ્યા એ બહુ [illegible] અને મનોરંજક લાગ્યું. એ જોઈને આજુબાજુના છોકરાઓને તેમાં ભાગ લેવાનું મન થયું અને તેથી થોડા વખતમાં શાળાના બધા છોકરાઓની સંખ્યામાં પણ થોડો વધારો થયો."

"[illegible] સાથે કસરત કરવાનું [illegible] હતું તેથી તેમના અંગ કસાતા અને તેમના શરીર [illegible] થોડા વખતના [illegible] પશુઓની અને [illegible] શૂરવીરોને [illegible] ઉપજાવ્યું. [illegible] બહુ મદદ કરી. [illegible] ગાયનની કૃતિ [illegible] કરતા [illegible] પ્રવેશ કરતા."

"[illegible] હાજરી સારી રાખનાર [illegible] તેમને ભેટ આપવામાં આવતી. [illegible] વધારે સારું મન થયું."

"[illegible] અમારી હાજરીમાં [illegible] હાજરી રહે છે."

હાજરીને માટે [illegible] નિયમો ઘણા લખી શકે પરંતુ જ્યાં સુધી [illegible] છોકરાઓ [illegible] ફરી આવતે દિવસે કોણ કોણ ગેરહાજર હતા તેની તપાસ કરી અને તેમના [illegible] કેમ તે [illegible] વિદ્યાર્થીઓને હાજર રહેવામાં તેનાં માબાપ તરફથી અડચણ થતો હોય તો તેમ-

ને બોલાવી યોગ્ય સમજુત કરી બાળકોને થતા નુકશાનની વાત તેમના અંતઃકરણમાં ઠસાવવી; જમવા, ખાવા વગેરે બહાનાથી જે વિદ્યાર્થીઓ આખો દિવસ ગેરહાજર રહેતા હોય તેમને સમજુત અને યોગ્ય છૂટ આપી થોડા વખત આવી જવાની ટેવ પાડવી; કેટલીક વખત છોકરાઓ નિશાળનું નામ દઈ રખડતા ફરે છે માટે કોઇ છોકરો લાગટ બે ત્રણ દિવસ ગેરહાજર રહ્યો હોય તો તેનાં માબાપને ખબર આપવી, વગેરે બાબતની શિક્ષકે ચોકસાઈ રાખવી.

B.

बुद्धिवर्द्धक प्रश्नो.

[પૃષ્ટ ૪૦ થી ચાલુ.]

ગુણાકાર

(૧) એક છોકરો ઘેરથી નીકળીને દર મીનીટે ૨૮ યાર્ડ ચાલે છે. ૧૭ મિનિટ ચાલ્યા-પછી તેની નિશાળ બીજા ૨૪ યાર્ડ દૂર રહે છે. તો તેના ઘરથી નિશાળ કેટલી દૂર?

(૨) બે સંખ્યાનો સરવાળો ૭૫૫ છે, તેમાંની મોટી રકમ ૪૧૮ છે; તો તે બે રકમોનો ગુણાકાર શો?

(૩) બે રકમનો સરવાળો ૧૨૦૯ છે, તેમની બાદબાકી ૩૨૩ છે, તો તે બે રકમનો ગુણાકાર શો?

(૪) બે રકમનો સરવાળો ૨૦૦૦ છે, તેમની બાદબાકી તેમના સરવાળા કરતાં ૧૩૭૮ ઓછી છે. તો તે બે રકમનો ગુણાકાર શો?

(૫) બે રકમની બાદબાકી ૨૯ છે, તેમની બાદબાકીથી તેમનો સરવાળો ૧૫ ગણો છે, તો તે બે રકમનો ગુણાકાર શો?

(૬) બે સંખ્યાનો સરવાળો ૨૦ છે, તેમાંની એક સંખ્યા ૭ છે. તો તે બે સંખ્યાનો ગુણાકાર શો?

(૭) अ એ દર બળદના રૂ ૧૭ પ્રમાણે ૧૯૬૪ બળદ વેચાતા રાખ્યા. ब એ દરઘોડે રૂ ૨૩ આપીને ૧૨૬૩ ઘોડા વેચાતા રાખ્યા; તો કોણે વધારે ખર્ચ કર્યું? અને તે કેટલું?

(૮) એક માણસે રૂ. ૪૫ ના એક લેખે ૨૮૯ ઘોડા ખરીદ્યા અને તે દર ઘોડે રૂ૬૩ લેખે વેચી નાખ્યા; તો તેને કેટલો નફો થયો?

(૯) એક માણસ દર ઘેટાના રૂ. ૪ લેખે ૧૨ ઘેટાં અને દર ઘેટાના રૂ ૬) લેખે ૨૪ ઘેટાં ખરીદે છે; અને બધાં ઘેટાં દર ઘેટે રૂ. ૫ પ્રમાણે વેચી નાખે છે. આથી તેને ફાયદો અથવા ખોટ કેટલી?

(૧૦) એક માણસે દર ઘોડાના રૂ. ૬૪ લેખે ૨૯ ઘોડા ખરીદ્યા, અને દર ઘોડાના રૂ. ૫૯ લેખે બીજા ૩૧ ઘોડા ખરીદ્યા; તેમના ખાધા ખર્ચમાં રૂ ૧૭૨ ખરચ્યા પછી ૩ ઘોડા મરી ગયા અને બાકીના ઘોડા દર ઘોડે રૂ ૭૦ લેખે વેચી નાંખ્યા તો તેને એકંદર ફાયદો અગર ખોટ કેટલી?

ભાગાકાર

(૧) ૪૫૬૪ નો ૭ મો ભાગ શું ?
(૨) કેટલા દશકા લઈએ તો ૩૧૦૦ થાય ?
(૩) કયી સંખ્યાને ૧૧ એ ગુણીએ તો ૪૦૭ થાય?
(૪) એક વાંસ ૬૦ ફુટ લાંબો છે અને દરરોજના ૩ ફુટ પ્રમાણે એક ગોકળ-ગાય તેના ઉપર ચઢે છે, તો ટોચે પહોંચતાં તેને કેટલા દિવસ લાગશે?
(૫) એક ગાડીના મોટા પૈડાનો ઘેરાવો ૯ ફુટ છે અને નાનાનો ૮ ફુટ છે, તો ૪૩૨ ફુટ ચાલવામાં નાનું પૈડું મોટા કરતા કેટલા આંટા વધારે ફરશે?
(૬) ૧૧ સિવાય બીજી કયી સંખ્યાથી ૭૭ ને (બાકી ન રહે તેમ) ભગાય?
(૭) કેટલી વાર ૯ લઈએ તો ૧૦૮ થાય?
(૮) ૭૨ માંથી ૯ કેટલી વાર બાદ થઈ શકશે?
(૯) ૬૪ માં કયી નાનામાં નાની સંખ્યા ઉમેરીએ તો ૮થી પૂરેપૂરા ભગાય?
(૧૦) ૬૨માંથી ઓછામાં ઓછા કેટલા લઈએ તો તેને ૫થી પૂરેપૂરા ભગાય?
(૧૧) કયી સંખ્યાને ૯ એ ગુણીએ તો ગુણાકાર ૭૨ આવે?
(૧૨) ૧૧ થી કયી સંખ્યાને ગુણીએ તો જવાબ ૧૩૨ આવે?
(૧૩) કયી રકમને ૩ એ ગુણીએ તો ૮૪નો ગુણાકાર આવે?
(૧૪) ૩૫ અને ૧૮નો સરવાળો તેમની બાદબાકીના કેટલા ગણો છે?
(૧૫) બે વાર ૩ કેટલી વાર લઈએ તો ૪ વાર ૯ થાય?
(૧૬) ૧૬ના સરખા ચાર ભાગ કરો. ૨૪ના સરખા ૮ ભાગ કરો.
(૧૭) ૧૦નો પાંચમો ભાગ, ૮નો ચોથો ભાગ ૧૦નો અર્ધો, ૨૧નો ત્રીજો ભાગ શો?
(૧૮) ૩ વાર ૪ અને ૪૮નો અર્ધો, ૫ વાર ૬+૧૦નો ત્રીજો ભાગ, ૬ વાર ૭+૪૮ નો ચોથો ભાગ, એટલે કેટલા?
(૧૯) ૩૬ના છઠ્ઠા ભાગમાં ૩ કેટલી વાર સમાયેલા છે?
(૨૦) કેટલી વાર ૨ લઈએ તો ૨૪નો ત્રીજો ભાગ થાય?
(૨૧) ૨૭નો ત્રીજો ભાગ ૩થી કેટલા ગણો છે?
(૨૨) ૯ વાર ૬માં ૧૮નો ત્રીજો ભાગ કેટલીવાર સમાએલો છે?
(૨૩) જો એક ઘોડો દર કલાકે ૭ મૈલ ચાલે તો ૪૨ મૈલ ચાલવાને તેને કેટલા કલાક લાગશે?
(૨૪) ૨૨૫૬૮માં ૨૧૭ કેટલી વાર સમાએલા છે?
(૨૫) ૭૩૦૪૭૮ એ ૧૫૪૭૨ થી કેટલા ગણા છે?
(૨૬) ૪૬૭૨૫૮ ને ૧૫૯ ભાગીએ તો બાકી કેટલા રહે?
(૨૭) ૨૯ સિવાય બીજી કયી રકમથી ૧૫૩૭ બરાબર રીતે ભગાય?
(૨૮) ૧૯૫૮૮૮૯ માંથી ૨૧૩ કેટલી વાર બાદ થઈ શકશે?

(૨૯) મારી પાસે ૨૦ લખોટા છે. તેમાંથી ૨૧ નો ત્રીજો ભાગ હું આપી દઉં તો મારી પાસે બાકી કેટલા રહે?

(૩૦) ૩૯૦૦૧૨૩ એમાં ૨૨૩૧૭ ઊત્તરોત્તર બાદ કરવામાં આવે તો છેવટે કેટલા બાકી રહેશે?

(૩૧) ૩૭૯ માં તેની તે રકમ કેટલી વાર ઊમેરીએ તો ૬૪૪૩ થાય?

(૩૨) ૩૦૦૪ માં ૩૧૯ કેટલી વાર ઊમેરીએ તો કુલ સરવાળો ૧૯૫૯૨ થાય?

(૩૩) ૮૭૬૨૪૭૯૨ એમાં ઓછામાં ઓછી કયી રકમ ઊમેરીએ તો સરવાળાને કંઇ પણ વધ્યા વગર ભાગી શકાય?

(૩૪) ૧૯૦૦૫૬ માંથી ઓછામાં ઓછી કયી સખ્યા બાદ કરીએ તો બાકી રહેલી સંખ્યાને ૫૧ થી બરોબર રીતે ભાગી શકાય.

(૩૫) ૪ પાઇની એક કેરી એવી ૧૨ કેરીઓને બદલે ૮ પાઇની એક એવી કેટલી કેરીઓ આવશે?

(૩૬) એક માણસે રૂ ૨૭ એ ૯ ચપ્પુ વેચ્યાં; આથી તેને દર ચપ્પુએ એક રૂપીઓ ફાયદો થયો તો દરએક ચપ્પુની મૂળ કિમ્મત શી?

(૩૭) ૩૦૦૨૦ ની નજીકની કયી રકમને બરોબર રીતે ૨૮૫ થી ભાગી શકાય?

(૩૮) પાંચ આંકડાની મોટામાં મોટી કયી રકમને બરોબર રીતે ૨૮૭ થી ભાગી શકાય?

(૩૯) ૫૭ વાર ૫૨ અને ૩૯ વાર ૨૦૭ ની બાદબાકીનો ૧૩ મો ભાગ શું?

(૪૦) એક વર્ગમાં ૧૩ છોકરા છે; તેમાંનો પહેલો છોકરો ૧૦૦ કેરીઓ લાવ્યો અને તે તેણે પોતાના વર્ગમાં સરખી રીતે વહેંચી; પછી જે બાકી રહી તે તેણે પોતાના શિક્ષકને આપી અને પોતે એક કેરી લીધી નહિ, તો શિક્ષકને કેટલી કેરીઓ મળી?

(૪૧) ભાજક ૮ છે, બાકી વધ્યો ૫ છે, અને ભાગાકાર ૭ છે, તો ભાજ્ય કેટલો?

(૪૨) ભાગાકાર ૧૧ છે, બાકી વધ્યા ૮ છે, ભાજક ૯ છે, તો ભાજ્ય કેટલો?

(૪૩) ભાજ્ય ૭૮ છે, ભાજક ૧૧ છે, તો ભાગાકાર અને બાકી વધ્યા કેટલા.

(૪૪) ભાજક ૯ અને ૧૦૨ ભાજ્ય હોય તો શેષ કરતાં ભાગાકાર કેટલો વધારે?

(૪૫) ભાજ્ય ૯૫ છે, શેષ ૧૧ છે, ભાગાકાર ૭ છે, તો ભાજક કેટલા?

(૪૬) ભાગાકાર ૧૨ છે, શેષ ૯ છે, અને ભાજ્ય, ભાગાકાર તથા શેષના સરવાળાથી ૫ ગણો છે, તો ભાજ્ય શો?

(૪૭) ૨૮૬ને ૨૨ એ ભાગવાથી જે ભાગાકાર આવે તેટલો ભાગાકાર કયી રકમને ૨૩ એ ભાગીએ તો આવે?

(૪૮) બે સંખ્યાનો ગુણાકાર ૨૧૧૮ કરતાં ૩૨૪ વધારે છે અને તેમાંની એક સંખ્યા ૬૬ છે, તો બીજી સંખ્યા કેટલી?

(અપૂર્ણ.)

જ્યાં બની શકે ત્યાં આ ઉપયોગી સામાન વટહુકમ નંબર ૩૦૨ તારી-૧૨-૭-૯૫ ને અનુસરી આપવો જોઇએ; અને તે મેળવવા માટે લાગતા-વળગતાએ યોગ્ય ગોઠવણ કરવી જોઇએ. જ્યાં તે પ્રમાણે કરવું બની શકે એમ ન હોય ત્યાં કપડાં અને પુસ્તકો આપવા હરકત જેવું નથી. તા. ૨૦ માહે ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૭.

મુ. વડોદરા. J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર જા. નં ૨૬.

નોકરોને જે પગાર આપવામાં આવે છે તે સારૂં કામ કરવા બદલ આપવામાં આવે છે. છતાં કેટલાક મુખ્ય માસ્તરો તથા ઉપશિક્ષકો, મારા વર્ગનું પરિણામ સારૂં આવ્યું છે, સંખ્યા વધારી, વગેરે જણાવી પ્રમોશન મળવા રિપોર્ટ કરે છે. આથી નાહક કામનો વધારો થાય છે. કેમકે જે પ્રમોશન આપવાનું તે કંઇ તેમના રિપોર્ટ ઉપરથી આપવાનું નથી. પ્રસંગ આવે લાયકી ને હક પ્રમાણે વગર માગે મળશે. માટે જણાવવાનું કે કોઇએ પ્રમોશન મળવા રિપોર્ટ કરવો નહીં. સરક્યુલર વિરૂદ્ધ કરશે તો તેને માટે ઘટિત થશે. કદાપિ કંઈ કારણથી બદલી કરાવવી હોય તોજ કારણો જણાવી રિપોર્ટ કરવો. તારીખ ૨૨ ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૭.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

હિ. વ. હુ. જા. નંબર ૧૬

સૂચના.

વટહુકમ નં. ૧૬ તા. ૨૬-૫-૯૬ ને અનુસરી આંટના બીલના કોષ્ઠક ૪ માં સરાસરી સંખ્યા અને દરજ્જો લખવાનો છતાં રજીસ્ટરની સંખ્યા અને દરજ્જો કેટલીક જગોથી લખાઇ આવ્યાનું તપાસણીમાં જણાઇ આવ્યું છે.

ઉપર પ્રમાણે થવાથી નાહક લખાપડી વધી નાણાં જેનાં તેને. આદા થવા ઢીલ થાય છે તે બરાબર નહીં. માટે આયંદેથી વટહુકમને અનુસરી બીલના કોષ્ઠક ૪ માં સરાસરી સંખ્યા અને દરજ્જો લખાઇ આવવો જોઇએ. તે વિરૂદ્ધ જેમના તરફથી લખાઇ આવશે તેમણે ટપાલ ખર્ચનું નુકસાન સોસવું પડશે એ ઉઘડ છે. તારીખ ૧૦ માહે ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૭.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

પુસ્તકોની પહોંચ.

નીચેનાં પુસ્તકો તેમના કર્તા તરફથી અમને મળ્યાં છે:—

૧ વિદ્યાર્થીને અર્થે ઘણો બોધ—કર્તા છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ. કીમત [illegible] આના પૃષ્ઠ [illegible] વિદ્યાર્થીને લાગુ પડતા અર્થનો [illegible] બોધ કર્યો છે. ચોપડીને [illegible] પૃષ્ઠમાં [illegible] આપી છે, ને નાનાં મોટાં સૌને વાંચવા જેવી છે.

૨ સંતોષરાજક ભારત ગુજરાતી [illegible] કર્તા [illegible] પૃષ્ઠ [illegible] કીમત ચાર આના છે. આ પુસ્તકના [illegible] તથા તેમનું [illegible] સંતોષ વિષે [illegible] છે અને તે [illegible] સંતોષ વિષે [illegible] દોહરા [illegible] છે તે પણ [illegible], કે આશા [illegible] છે અને [illegible] સુખ આપે છે, [illegible] આ દોહરાઓમાં [illegible] પ્રતિપાદન કરેલ છે. [illegible] સંસ્કૃત કવિ કહે છે,—

आशाया ये दासास्ते दासाः सर्व लोकानाम्
आशा येषां दासी तेषां दासायते विश्वम् ॥

[illegible] આ દોહરાઓમાં [illegible] ભાવના [illegible] છે કે —

जबलग आशा जगतकी तबलग सबको दास,
सबे दास सब होतहैं, जब मन होत उदास.

વળી,

सपने नाहको आस सब, तब सबको कहि दास;
मन दास नहि भये, जब दासी भइ आश.

આ બે દોહરાની [illegible] સુંદર દોહરો [illegible] છે કે:—

जब कौडीकि आश भइ तब कौडीके होय;
जब कौडीकी आश गइ तब केडी[illegible] होय.

[illegible] દોહરામાં [illegible] છે —

सब पायो पायो नहीं, जाकहि बिन संतोष;
बिन पायो पायो सबै, जो पायो मन तोष.

[illegible] આ દોહરા [illegible] ઉપદેશ [illegible] છે [illegible] દોહરાઓનો [illegible] છે દોહરા [illegible] તે [illegible] ગુજરાતી [illegible], તે પણ [illegible] કર્યું છે [illegible] સારું પુસ્તક [illegible] છે, તે માટે અમે તેમનો ધન્યવાદ [illegible]

—:o:—

૭. ગાયકવાડી રાજયનો સળંગ ઇતિહાસ—છપાશે 'પ્રસિદ્ધ કરનાર છોટાલાલ જેઠાભાઈ પટેલ તથા વાઘજીભાઈ ત્રીકમભાઈ પટેલ પૃષ્ઠ ૪૦ કીંમત આના ૮. ગાયકવાડી ઇતિહાસની સંક્ષિપ્ત નોંધ જેવું આ પુસ્તક છે. ગાયકવાડી ઇતિહાસના મુખ્ય મુખ્ય બનાવો એમાં વિભાગવાર સહેલી ભાષામાં નોંધેલા છે કે જેથી લોકો વાંચીને સમજી શકે. જેમાં ગાયકવાડી રાજાઓની વંશાવળી, ઇતિહાસમાં આવેલી લડાઇઓ, સાલવારી અને જાણવા લાયક પુરુષોની ટુંકામાં હકીકત આપેલી છે. એકંદરે શીખનાર શીખવનારને પુસ્તક ઉપયોગી કરવા માટે યત્ન કર્યો છે.

૮ શાળોપયોગી દેશીનામું—પાનગા ધોરણને ભણતા નાના મેળ સાથે સુધારેલું છે. માટે ઉમેદવારો મંગાવવા તજવીજ કરશો.

છગનલાલ લલ્લુભાઈ શાહ.

श्री.

संवत् १९६३. चैत्र.

केळवणी

पुस्तक १ मुं. अंक ६ ठो.

પ્રસિદ્ધકર્તા

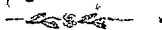
છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

વડોદરા

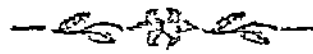
" વીરક્ષેત્રમુદ્રાલય " માં છાપ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૦૭.

अनुक्रमणिका.

विज्ञापना.

કેળવણીનો અંક મોડામાં મોડો પૂનમ સુધીમાં ન મળે તેમણે જે તે માસ પૂરો થતા અગાઉ, પરંતુ અમારા તરફ લખી જણાવવા તસ્દી લેવી, એટલે યોગ્ય ખુલાસા વખતોવખત આપવામાં આવશે. પૂનમ પછી લખનારને બુકસિલકે હશે તોજ મળી શકશે.

જેમના ગામમાં ટપાલ ન આવતી હોય તેમના અંકો ક્યી શાળા કે પોસ્ટની મારફતે મોકલવાથી તેમને જલદી મળશે તે પણ જણાવવું. શાળા ટ્રાન્સફર થાય કે તરતજ ખબર આપવી.

મેનેજર.

हिंदुस्तानना इतिहासनी पूर्ण नोट.

અંગ્રેજી-ગુજરાતી તથા ગુજરાતી સ્કૂલોના ઉપલા ધોરણો તેમજ સર્વ પરીક્ષા માટે અતિ ઉપયોગી પ્રકરણ ૪૯. પૃષ્ટ ૧૩૬ દરેક મોટા નામના મુખ્ય બનાવો, વંશાવળી, લડાઇઓ, ૧૦૦૦ સાલવાર બનાવો, રાજ્યોની પડતીના કારણ, વિગ્રહ, ઍકટો, મુકાબલા મહાન પુરૂષોના વૃત્તાંત, અંગ્રેજનાં મુલકો પરચુરણ ઉપયોગી, વિગેરે વિ. કીમત ૪॥ આના રૂ. ની પાંચ. વધુ માટે ૪૦ ટકા ત્રીજી આવૃત્તિ

શિવાજી મહારાજ ॥ વીરશ્રેષ્ઠ, હિંદુધર્મ સંરક્ષક ને રાજ્યસ્થાપક ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાલક શૂરા પ્રથમ છત્રપતિની વીરરસ રસીક નૉવેલની બીજી આવૃત્તિ ડેમી આઠ પેજી પૃષ્ટ ૨૮૮ બાઇંડુ પૂંઠું કિંમત રૂપીઓ એક. માસ્તરો તથા વિદ્યાર્થીઓને બાર આના. પોસ્ટેજ બે આના.

માણેકલાલ એન નાણાવટી
સો. હિ. સભાની અંગ્રેજી સ્કુલ—ભરૂ

दोहरा.

मां दळे द्रव्य धर्म वधारे, ज्ञान वधे मनमान वधारे;
प्रीति रचे पवित्र जश मागे, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो. १

पुस्तक ९ मुं. चैत्र संवत् १९५३. अंक १ लो

घूमो घूमोने रसिया घेरैया !

હોરી.

ઘૂમો ઘૂમોને રસિયા, ઘેરૈયા—ઘૂમો ઘૂમો.
રસિયા ઘેરૈયા ફાગ રંગ રમવા,
લાયક બની લડૈયા,
હાંરે ઘૂમો લાયક બની લડૈયા,
ઉલટ થકી જય ઘોષ ઉડાવો,
અરિવર પડીને અરૈયા—ઘૂમો. ૧
દરિદર દૂર કરીને દખોને,
કુસંપ કુવિધા કરૈયા;
હિંદ ભરમાં ગગડાટ થયેને,
શુભ ગીત ગાઓ ગવૈયા—ઘૂમો. ૨

પુરૂષ બતાવે બહુ પુરૂષાતન,
સાંભળી રાગ સવૈયા,
હાંરે શૂરા સાંભળી રાગ સવૈયા;
ઝડપ બતાવી ધસો ઝૂઝવાને,
ભડવીર હોય જે હૈયા.—ઘૂમો. ૩
રાંડની સાથ હોરી ખેલી રીઝે તે,
પુરૂષ ન એ તો પવૈયા,
હાંરે પેખો પુરૂષ ન એ તો પવૈયા;
ભાન તજી બકે ભુંડું ભવાની,
ભાંડ કે કાં તો ભવૈયા.—ઘૂમો. ૪

होरी खेले छे लोक हजार, हिन्दुस्तानमां !

હોરી

હોરિ ખેલે છે લોક હજાર, હિન્દુસ્તાનમાં, હોરિ૦ ટેક.
વણિક ખેલે છે વેપાર વણજમાં, કલમ ખોશી નિજ કાન,
સાળવી મોચી સૂતારની સાથે, સૌની રમે હોરિ સાનમાં.—હોરિ૦ ૧
રાંડો રમે કરીને કુત કાળાં પાતર ચાવીને પાન;
ફાગ ફટાણાં બકે ગુણ ફાટયાં, જઈને જૂઓ તમે જાનમાં—હોરિ૦ ૨
રંગ કસુંબાના આપીને રીઝે, ગોરીનાણાં સુણે ગાન;
હોકા રૂપી સળગાવીને હોરી, ટેટા રમે હોરિ તાનમાં.—હોરિ૦ ૩
ભોગી રમે હોરિ ભોગવવા ભોગ, ભૂલી જઈ ભગવાન;
જોગી જતી રમે જાપ જપીને, ધ્યાની રમે હોરિ ધ્યાનમાં—હોરિ૦ ૪
લોભી રમે જનને લલચાવા, દાની દઈને દાન;
કોળી રમે હોરિ રોજ કજામાં, રંક લુંટીને રાનમાં—હોરિ૦ ૫
ફાગણના ફગવા લ્હાય ફાંટે, વિધ વિધ ગાઈ વખાણ;
ભાવે રમે છે હોરિ ભવાની, ગોવિંદના ગુણ ગાનમાં.—હોરિ૦ ૬

ગાયન (પુરૂષોને) ... ... „ ૨૦
ગાયન (સ્ત્રીઓને) ... ... „ ૩૦

સૃષ્ટિવિદ્યામાં ત્રીજા વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને કૃષિવિદ્યા તથા ઉદ્યાનવિદ્યા શીખવવામાં આવે છે.

પરદેશમાં શિક્ષકોના પગાર—થોડાક વખત ઉપર પ્રશિયાની પ્રાથમિક શાળાઓની સ્ત્રીશિક્ષકોએ અરજી કરી પોતાને મળતા શરૂઆતના પગારમાં સુધારો કરવાની માગણી કરી હતી. પ્રશિયા દેશમાં ૧૦૦૦૦ સ્ત્રીશિક્ષકો છે. તેઓ વાજબી રીતે માગણી કરે છે કે અમારો પગાર શરૂઆતમાં વરસના ૭૫ પૌંડ પ્રમાણે હોવો જોઇએ અને દશ વર્ષમાં ૩૮ પૌંડ સુધી વધારી આપવો જોઇએ. ઇંગ્લાંડનું એક પત્ર લખે છે કે, આ તેમની માગણી કેવળ યોગ્ય છે; કેમકે તેમની ઉમરનાં સારામાં સારાં વર્ષ એ કામમાંજ ખરચાય છે.

ડેન્માર્કની શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓનો એક મોટો મેળાવડો — ગઈ સાલ ડેન્માર્કનાં શહેરોની શાળાના લગભગ ૧૩૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને પ્રગણાનાં ગામડામાં લઇ જવામાં આવ્યા હતા. ત્યાં તેમણે કદી નહિ જોયેલાં એવાં નદી, નાળાં, ખેતર, વાડીઓ, ઝાડ, ભીડ, વગેરે જોયાં હતાં તથા ગામડાની તાજી હવાથી અને જંગલના રમણીક દેખાવથી તેમનાં મન ઘણાં ખુશ થયાં હતાં. તેઓ ત્યાંથી વિદાય થયા તે વખતે કોપનહેગનના ગાયાળુ વિદ્યાર્થીઓએ ગામડાંનાં છોકરાંને એક વખત વળતી મુલાકાત આપવાની વિનંતિ કરી હતી અને તેમની પરોણાગત કરવાની પોતાને તક મળે એવી ઇચ્છા દેખાડી હતી. તે ઉપરથી ચાલુ સાલમાં થોડાક વખત પર લગભગ ગામડાના ૨૦૦૦ છોકરા તથા છોડીઓ તથા તેમના શિક્ષકો વગેરે કોપનહેગનમાં ગયાં હતાં. છોકરીઓને કસરતશાળાના હોલમાં ઉતારવામાં આવી હતી અને છોકરાઓને સ્ટેશન પાસે ઉતારવામાં આવ્યા હતા. નગરના લોકોમાંથી આશરે ત્રણસેં જણા તો એકેક બબ્બે છોકરાંને પરોણાગતને માટે પોતાને ઘેર તેડી ગયા હતા. ગામડાનાં છોકરાંની પરોણાગત ઉપર પ્રમાણે કરવામાં આવી હતી એટલુંજ નહિ, પણ તેમને આનંદ આપવાને નાનાપ્રકારની તજવીજો કરવામાં આવી હતી. તમામ છોકરાઓ સવારમાં સ્ટેશનની પાસેના મોટા બાગમાં એકઠા થયા હતા. ત્યાં તેમને રોટલી, કાફી, દૂધ, ચા વગેરે આપીને નાસ્તો કરાવવામાં આવતો હતો. શહેરના વાડીઆરાઓ તેમને માટે મફત રોટલી મોકલતા હતા, અને બીજા કેટલાએક કાફી, દૂધ, સોડાવૉટર વગેરે પણ મફત મોકલતા હતા. નાસ્તો કર્યા પછી તે નાના લશ્કરની જુદી જુદી ટોળીઓ બંધાતી હતી, અને શહેરમાં જે જોવા જેવું હતું ત્યાં જોવા જતી હતી. પ્રાણીઓના સંગ્રહસ્થાનમાંનો સિંહ જોઇને તે છોકરાઓને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું હતું. રેલવે કંપનીઓએ મેળાવડામાંના બાળકોને મફત પાસ આપ્યા હતા, તથા આગબોટ અને ટ્રામવેવાળાઓએ તેમને માટે પોતાના દર ઘટાડ્યા હતા, શિક્ષકોની પરોણાગત હોટલોમાં મફત કરવામાં આવતી હતી. ગામડાંમાંનાં ઘણાંક છોકરાંએ તથા કેટલાક શિક્ષકોએ પણ કોપનહેગન કદી જોયું નહોતું અને કદાચ કેટલાંક તો રેલવેમાં કદી મુસાફરી પણ કરી નહોતી. વીજળીની રોશની

તથા રસ્તા ઉપરની ફરસબંધી જોઈને ઘણું જાણવું આશ્ચર્ય પામતા હતા. તેમને મન આ એ તો દેખાવ કોઈ કવિત પાઠમાં લખેલા વર્ણન જેવો લાગતો હતો. આવા મેળાવડા કરવા જેવો ઉત્સાહ, ઐક્યતા, સફળતા. અને સુધારો આપણામાં છે કે નહિ?

મહિસુરમાં સ્ત્રી કેળવણી—ઇંડિયન એજ્યુકેશનલ રીવ્યુ લખે છે કે મહિસુરમાં સ્ત્રી કેળવણી ઘણી સંતોષકારક ચાલે છે ત્યાં બાળવિધવાઓનો વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યો છે અને તેમનો અભ્યાસમાંની કેળવણી આપવામાં આવે છે ત્યાંના વિદ્વાનો એમ ધારે છે કે વિધવાઓ બીજા ધંધાઓ કરતા શિક્ષણ આપવાનો ધંધો કરે તો તેમની જીંદગી સુખમાં પસાર થઈ શકે ઘણખરી ત્યાં જે વિધવાઓ છે, તેમને દેશી ભાષામાં કેળવણી આપવામાં આવે છે અને કેટલીક મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં પાસ પણ થાય છે તથા શિક્ષણ આપવાનો પ્રાયોગિક અભ્યાસ કરે છે વિશેષ ખુશી થવા જેવું આ છે કે તેની શાળાઓમાં અભ્યાસ કરનારી વિદ્યાર્થિનીઓમાં બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થિનીઓની સંખ્યા મોટી છે મદ્રાસમાં જો કે કેળવણીનો ઘણો પ્રચાર થયો છે, તથાપિ ત્યાંની કેળવણી લેનારીઓ કે જેઓ બ્રાહ્મણની છોકરીઓ છે ખ્રીસ્તીની છે, તેઓ ક્રીશ્ચાનની કેળવણી માત્ર લે છે, પણ મહિસુરમાં સ્ત્રી કેળવણી લેનારી સર્વ છોકરીઓ છે અને તે પણ ઉંચી નાતના બ્રાહ્મણની છે. આ વર્તમાન સંતોષ કારક છે કેમકે નીચી કોમના લોકો હંમેશાં ચડતી કોમના લોકોનું અનુકરણ કરે છે

आकृति विषे पाठ.

વસ્તુઓની લંબાઈ, પહોળાઈ, અને ઉંડાઈનો વિચાર છોકરાંના મનમાં શી રીતે આણવો ?

શિક્ષક—આ બે વસ્તુઓમાંથી જે વધારે જગા રોકે છે, તે વસ્તુ કેવી કહેવી ?

છોકરાં—મોટી કહેવી

શિક્ષક—તમે એ બેમાંથી કઈ વસ્તુને (કેવી રૂપ તેને) મોટી કહો છો ?

છોકરાં—એ બેમાંથી લાંબી હોય તેને

શિક્ષક—(એક લાંબો દોરો હાથમાં લઈને) મારા હાથમાં આ દોરો છે અને આ ચોપડી છે, એ બેમાંથી કઈ વસ્તુ વધારે જગા રોકે છે ? દોરો કે ચોપડી ?

છોકરાં—ચોપડી.

શિક્ષક—જુઓ, આ ચોપડી અને દોરો જોડે જોડે મૂકું છું . ચોપડી આટલે સુધી આવે છે અને દોરો આગળ જાય છે હવે કહો. કઈ વસ્તુ વધારે જગા રોકે છે ?

છોકરાં—દોરો વધારે જગા રોકે છે

શિક્ષક—ચોપડી પણ વધારે જગો રોકે છે ને દોરો પણ વધારે જગો રોકે છે ત્યારે એ બેમાં ફેર શો છે ?

છોકરાં—ચોપડી પહોળી છે અને દોરો લાંબો છે.

શિક્ષક—ચોપડી શા માટે વધારે જગો રોકે છે ?

છોકરાં—ચોપડી પહોળી છે માટે વધારે જગો રોકે છે.

શિક્ષક—અને દોરો શામાટે વધારે જગો રોકે છે ?

છોકરાં—દોરો લાંબો છે માટે વધારે જગો રોકે છે.

શિક્ષક—(એક કાગળનો તાવ હાથમાં લેઈને) હવે આ કાગળ, ચોપડી, અને દોરો, એ ત્રણમાંથી કયી વસ્તુ વધારે જગો રોકે છે? શી રીતે, તે કહેજો

છોકરાં—દોરો લંબાઇમાં વધારે જગો રોકે છે ; કાગળ પહોળાઇમાં જગો રોકે છે, અને ચોપડી જાડાઇમાં વધારે જગો રોકે છે.

શિક્ષક—જો મારે આ એક કાગળની આના જેવડી ચોપડી કરવી હોય તો થાય કે ?

છોકરાં—ના; ત્યારે તો તમારે ઘણા કાગળ જોઇએ.

શિક્ષક—આ એક કાગળ કરતાં એ ઘણા કાગળ વધારે જગો રોકે કે થોડી જગો રોકે ?

છોકરા—વધારે જગો રોકે.

શિક્ષક—ત્યારે હવે હું તમને ફરીને પૂછું છું કે, આ ત્રણ વસ્તુઓમાંથી કયી વસ્તુ વધારે જગો રોકશે ? દોરો, કાગળ, કે ચોપડી ?

છોકરાં—ચોપડી.

શિક્ષક—ત્યારે હવે આપણે એમ જાણવું હોય કે, બે વસ્તુઓમાંથી કયી વસ્તુ વધારે જગો રોકશે, તો આપણે શો વિચાર કરવો પડે ?

છોકરાં—એ વસ્તુ લાંબી છે, પહોળી છે, કે જાડી છે, તેનો વિચાર કરવો પડે.

શિક્ષક—આ ટુંકા દોરા કરતાં આ લાંબા દોરામાં શું વધારે છે એમ કહેવાય ?

છોકરાં—લંબાઇ.

શિક્ષક—અને પહોળા કાગળમાં?

છોકરાં—પહોળાઇ.

શિક્ષક—અને જાડી ચોપડીમાં?

છોકરાં—જાડાઇ.

શિક્ષક—વારૂ, આ મારી પાસે પાણી ભરેલું પવાલું છે, અને આ પાણી ભરેલો લોટો છે; એ બેમાં કઇ વસ્તુ વધારે જગો રોકશે?

છોકરાં—લોટો વધારે જગા રોકશે.

શિક્ષક—કેમ વારૂ?

છોકરાં—કેમ કે લોટો પવાલા કરતાં મોટો છે.

શિક્ષક—મોટો છે, એટલે એનામાં પવાલા કરતાં વધારે શું છે?

છોકરાં—એ પવાલા કરતાં ઉંચો છે, પહોળો છે, અને ઉંડો છે.

અહીં આગળ શિક્ષક છોકરાંને બતાવી શકશે કે વસ્તુ જે જગોએ મૂકી હોય, તે જગોથી ઉંચેની બાજુ તરફ ઊંચાઈ માપી શકાય છે, વસ્તુના મથાળાથી તે જે જગોપર તે વસ્તુ મૂકી છે ત્યાં સુધી તેની ઊંડાઈ માપી શકાય છે, અને જેટલી જગોમાં તે વસ્તુ જમીનપર પથરાયલી છે, તેટલામાં આડુંઅવળું લંબાઈ તથા પહોળાઈ માપી શકાય છે.

શિક્ષક—વારૂ, ત્યારે હવે કોઈ વસ્તુ કેટલી જગો રોકે તેનું નામ તમે શું કહેશો?

છોકરાં—લંબાઈ, પહોળાઈ અને ઊંડાઈ.

વખત હોય તો શિક્ષકે કેટલાક પદાર્થોની લંબાઈ, પહોળાઈ, અને ઊંડાઈના મુકાબલા કરી બતાવવા.

સુશિક્ષક.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રથમ દર્શન—પ્રથમ અનુભવ અને પ્રથમ વિચાર.

અનુભવપુર એ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારના પંચમહાલ પ્રાંતમાંનું પાવાગઢથી ઉગમણે દશેક માઈલને અંતરે આવેલું એક ગામ છે. આ ગામના પાદરે કેટલાંક વર્ષ ઉપર સરકારે એક નાની સરખી શાળા બંધાવી આપી હતી. શાળાનું મકાન ગામને એક છેડે પશ્ચિમ તરફ હતું; અને તેનાથી બહુ છેટે નહીં પણ થોડે—એક દૂર ખૂણામાં "મહેતાજીની ઓરડી" હતી. એ ઓરડી તો ગામના એક શેઠની હતી પણ આજ સુધીમાં આવેલા બધા મહેતાજીઓ તેમાંજ રહેલા, જેથી તેનું નામ "મહેતાજીની ઓરડી" એવું રૂઢ થઈ ગયું હતું.

આજરોજ આ ઓરડીમાં અત્યારે રાત્રિના આઠ વાગ્યાના સુમારે નવા આવેલા મહેતાજી પ્રભુશંકર કંઈક પત્ર લખવા બેઠા હોય એમ જણાતા હતા. કાગળ અને કલમ હાથવગાં હતાં, પણ હજી સુધી આટલા વખતમાં કાગળ ઉપર જેના માત્ર બે ત્રણેક લીટીઓ લખી હોય તેમ જણાતું હતું. મહેતાજી પોતે લાંબા વખત વિચાર વમળમાં ગોથાં ખાતા હતા, એમ તેની મુખમુદ્રા, હોઠે પડતી આ કરચલી ઉપરથી, તેમજ આંખોમાં વારે વારે ભરાતી અને કંપવા લાગતી કલમની કલમ, તથા વારે ઘડીએ આવતો થતો હાથ આ બધું કહી આપતાં હતાં. થોડીએક વાર આમ નિશ્ચેષ્ટ સ્થિતિ રહ્યા બાદ એકદમ અગ્નિનો જુસ્સો આવ્યો હોય તેમ હાથ ઉછળ્યો, ઝપાટાબંધ ખડીઆમાં કલમ બોળી કાગળ ઉપર આવી લાગ્યો: તેનો સ્પર્શ—પુષ્પ વિકસિત થઈ ગયાં; અને જાણે આગ પણ નવું સામર્થ્ય આવ્યું હોય તેમ સ્ફુરાયમાન થઈ ગયું. હાથ એકધારો કાગળ પર ફરવા લાગ્યો, અને કાગળ તથા કલમ "ક્ષ ક્ષ" કરતા સ્વરસંધાન મચાવવા લાગ્યા. કલાક ભર લખ્યા પછી પાછો સ્તંભ્યો, કલમ મૂકી દીધી, પત્ર (તરી રાખવાનું) મૂકી દીધું, અને જરા સ્વસ્થ થઈ—બેઠી નિરાંતે મોટે સ્વરે વાંચવા માંડ્યો —

પ્રેમી મિત્ર,

હું અહીંઆં કાલેજ પહોંચી જાત, પણ ટ્રેનમાં જરા ફેરફાર થવાથી આજ સવારના સાત વાગે પહોંચી શકયો છું. હું તો કુશળજ—વખતના વ્યય સિવાય બીજું કશું નુકસાન થયું નથી.

આવીને તુર્તજ શાળામાં ગયો હતો પણ ત્યાં તો વિચિત્રતાએ વિચિત્ર વાતો બતાવા માંડી!—શાળાનો નમૂનો કોઇ ઓરજ જોયો.

શાળાની પાસેના—એક મેદાન જેવા ભાગમાં વીશ પચીશ છોકરાઓ બહાર આથડતા અને ફરતા હતા; તે પરથી મને લાગ્યું કે શાળાનું મકાન આટલામાંજ હશે. સામેના ભાગમાં મકાન તો હતાંજ, પણ શાળાના મકાનના જેવાંજ બીજાં બે મકાનો પાસે હતાં જેથી નિર્ણય થઈ શકયો નહિ. એટલે એક છોકરો કે જેણે મારી સામું જોયું હતું તેને પૂછ્યું: "શાળાનું મકાન કયું?" છોકરાઓ ગમે તેમ આથડતા હતા; મસ્તી અને તોફાન કરતા હતા; નિર્દોષ નહિ પણ સદોષ રમતો રમતા હતા; અને વચ્ચે વચ્ચે અપશબ્દોનો પણ વ્યવહાર થતો હતો. મને જોતાં અને મારો સવાલ સાંભળતાંજ બેચાર છોકરાઓ મારા ભણી વળ્યા, અને પ્રથમનો છોકરો બોલી ઊઠયો: "શું કામ છે તમારે?" "મહેતાજી નથી."

"શું કામ છે?" એ ઉત્તર સાંભળતાંજ હું અચંબામાં પડયો, અને છોકરાઓને સભ્યતાનું શિક્ષણ કેવું મળે છે તેનો કંઇક તોલ મને મનમાં કરી લીધો. "આ છોકરાઓ નવા મહેતાજીને પણ નહિ ઓળખતા હોય!" "શું તેઓને ખબર નહિ હોય કે નવા મહેતાજી આવવાના છે?" આમ વિચારમાં હું પડી ગયો. પણ નિશ્ચય કરવા જેટલો વખત હતો નહિ. છોકરાને ફરી કહ્યું: "હું મહેતાજીનું પૂછતોજ નથી. નિશાળના મકાનનું પૂછું છું. છોકરે મકાન સામી આંગળી કરી. સભ્યતાને ફરી ત્રાજવામાં નાખી અને હું નિશાળ ભણી વળ્યો. મન મનમાં બોલવા લાગ્યું. "આ શું કહેવાય? છોકરાને કશી દરકાર નહિ! અને મારે—તેના શિક્ષકને પણ આવું અસભ્ય જોયા છતાં ચાલ્યુંજ જવુ? એનો—છોકરાઓનો ચાર્જ કયારે લઇશ? છોકરાઓ તપાસતાં પેહેલાં સામાન સુમન અને કાગળનાં ચીથરાં તપાસવાં! બેશક, એવો નિયમ છે અને પ્રથમ નિરીક્ષણમાં તો તેવાંને પણ એક વખત જોઈ લેવાની જરૂરજ છે. પણ—આપણે તો એકલા છોકરાઓનેજ સુધારવાનું-કેળવવાનું કામ હોય અને આ બધી ગરબડ તપાસવાનું અને સંભાળવાનું-સાચવવાનું બીજા કોઇને હોય તો કેવું સારૂં હશે, પણ હાલ તો જે માથે આવ્યું તે ઊઠાવી લેવું." કરી માથું ઊંચું કર્યું તો શાળાનો કમ્પાઉન્ડ આવ્યો જણાયો. દૃષ્ટિ શાળા ભણી વળી અને કમ્પાઉન્ડમાં પડેલો કચરો, આસપાસ દેખાઇ આવતી અસ્વચ્છતા અને અવ્યવસ્થા; વગેરે શાળાની સ્થિતિ કલ્પતો અને મકાનની બહાર શાળાસૂચક પાટીઉં પણ નથી!" આમ શંકા કરતો હું મકાનનાં પગથીયાં ચઢવા લાગ્યો. ચઢતાં ચઢતાં અંદર ચાલતી ધમ્માધમ્મીથી તેમજ દોડતા છોકરાઓના પગના ધબકારાથી કાન ભરાવા લાગ્યા. હું અંદર ગયો તો મકાન વચ્ચોવચ ત્રણ ચાર

જમણા એક મેજની આસપાસ ખુરશી નાખીને બેઠા હતા અને ગામ ગપાટા હાંકતા હતા તેના પોશાક અને ગીનજાન ઉપરથી તો નહિ પણ તેની બેઠક-ખુરશી ઉપરની બેઠકથી તે આસિસ્ટંટ છે, એમ મને લાગ્યું. આસિસ્ટંટો મને જોતાંજ જાણી ગયા કે આ નવા મહેતાજી હશે. સભ્યતા બતાવવા ખાતર તેઓ ધીમે ધીમે ઉઠવા લાગ્યા, અને તેટલામાંજ 'મહેતાજી સાહેબ ક્યાં છે?' એવા મારા પ્રશ્નથી તેના મનમાં આ નવા મહેતાજીજ છે, એમ પૂર્ણ ખાત્રી થવાથી પૂર્ણ રીતે ઉભા થયા, અને મને બેસવા સૂચવ્યું. મહેતાજી સાહેબ હજુ પધાર્યાજ નહોતા. જેથી મને શું જવાબ આપવો એમ આસિસ્ટંટો વિચારતા હતા; પણ તેટલી વારમાં હું—માગી આપો અને ગમ સારે પાસે લેવા વળગ્યા હતા શાળાની ભીંતો, નળીયું, બાંકડા, કબાટો, પેટીઓ, વગેરે સામેજ દેખાતા હતા; અને તે બધા જુના મેહેતાજીનું અંતર બતાવી આપતા હતા. આ બધા ઉપર બહોળ દૃષ્ટિ કરી લીધી ત્યાં તો એક આસિસ્ટંટે છોકરાને દોડાવ્યો અને મને "હમણાંજ આવશે" કહી "જરા બેસો" એ વધારે પૂછપરછ કરી નહિ. કેમકે મારું મન મારા પ્રિયતમ બાળકો તપાસવામાં પડ્યું હતું બાળકો એક પછી એક મકાનમાં ભરાતા જતા હતા, અને અમે ત્યાં બેઠી જોતા જતા હતા તેની બેસવાની ઢબ, તેના નિર્દોષ નિર્મળ મુખો, તેની બેસવાની જગાઓ, જગાની પાસેનો ભાગ, નિશાળોના ખુણાઓ વગેરે બેઠા બેઠા જોઈ ગયો તેટલું બધું હું સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિહાળવા લાગ્યો પણ આસિસ્ટંટોએ મને અટકાવ્યો. તેઓ ગામ સમાચાર, આવવાનું મોડું થવાનું કારણ, આ પહેલાની સ્થિતિ, ત્યાંના સુખ દુઃખો વગેરે પૂછવા મંડ્યા, અને મને ગમ્મત રાખવા તરફ એટલે કે મારી ખુશામત કરવા મંડી પડ્યા. તેટલામાં પહેલા આસિસ્ટંટે કે જે નિશાળે ગયા હતા તે આવી પહોંચ્યા; તેમજ તેડવા ગયેલા છોકરાની સાથે મહેતાજી સાહેબ પણ પધાર્યા.

મહેતાજી આવ્યા, એટલે પ્રથમ મેં મહેતાજી તરફ દૃષ્ટિ નહિ કરતાં ચુપકીથી છોકરા તરફ દૃષ્ટિ કરી લીધી, અને મેહેતાજીના પધારવાથી તેમના મન પર કંઈ અસર થઇ છે કે નહિ તે જોઇ લેવાનું કર્યું; પણ આ તો તેનું તેજ હતું છોકરાઓના મનને ખબર પણ નહોતી કે મેહેતાજી સાહેબ પધાર્યા છે. મેં બહારથી મેહેતાજી સાહેબ ભણી નજર કરી, અને નજરે નજર મળતાં ઉભા થઈ માન આપ્યું—બન્યા. હુકમ બતાવ્યો અને મારે બેસી રહેવાનું કહ્યું.

જુના મહેતાજી તકાદુન્નમ હમેશા આઠ વાગે નિશાળે આવતા હતા, અને આજ સાત વાગે આવવાનું પડ્યાં નાખુશ થયા હતા. હમેશા તેઓ સાત વાગે ઉઠતા હતા અને ત્યાર બાદ તેઓ હાથમાં એક અત્તર (તમાકુ) ની ડાબલી અને હોકાનું લઈને પોતાની ઓરડીની સામેના મકાનના વિભાગ ઓટલા પર બેસી, આસપાસના પૈરાંભકોને ભેગું કરી તડાકા મારતા હતા આજરોજ તડાકા મારવા જવાની તૈયારી હતી, તેટલામાંજ છોકરો તેડવા આવ્યો, એટલે બાપુ સાહેબને ખીજવાતા ખીજવાતાં આવવું પડ્યું હતું આ બીના મને પૈકી એક ગમન પહેલાજ મારી ઓરડીની પાસે રહેનારે એક ગામજણ કરી ગયો હતો.

ચાર્જ સોંપી દેવાનું કહેતાંજ **તડાકુરામ** બોલી ઊઠયા: "આ રહ્યું—સંભાળી લ્યો.ને. ચાર્જ ચાર્જ શું કરો છો? બેસો તો ખરા—ચાર્જ તો છેજ ના નશિબમાં." બાહ્ય સાહેબનું મન રાખવા અને મારું કામ કરવા મેં નિશાળની પૂર્વ અને હાલની સ્થિતિ, આસિસ્ટંટોની રીતભાત અને ગામ લોકોનો નિશાળપ્રત્યે રહેતો ભાવ વગેરે પૂછવા માંડયું; પણ એ તડાકાના રસવાળી મહેતાજીને ગમ્યું નહિ. જેવા તેવા ટૂંકા જવાબ આપી દેઇ મને પોતાના તડાકા તરફ વાળવા લાગ્યા અને તડાકા ખેંચાવા લાગ્યા. મેં તેમાં થોડુંજ ધ્યાન આપ્યું અને ચાર્જને માટે ઉતાવળ કરવા માંડી. તડાકુરામ ખીજ્યા અને ચાર્જના ચોપડાનો ગાંસડો લેવા ઊઠયા. સાથેજ એક સિવાયના બધા આસિસ્ટંટો પણ દોડી ગયા.

મહેતાજી સાહેબના મને લાગતા નીરસ તડાકા વખતે, અને તેમના ગયા પછી હું વારંવાર છોકરાઓ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવતો હતો; અને તેઓમાં જે વાતચિત થતી હતી તે પણ બીજે કાને અથવા બન્ને કાને ધ્યાન દઇ સાંભળતો હતો. છોકરાઓને ખાત્રી થઇ કે આવેલા માણસ તે નવા મહેતાજીજ છે, એટલે તેઓ મારી પાસે સ્વાભાવિક જીજ્ઞાસાથીજ ઊભરાવા લાગ્યા. ગડબડ કંઇક શાંત પડવા માંડી, એટલે છોકરાઓ જે મારા સ્વભાવ તરફ, મારા ચહેરા તરફ મારી બેઠક અને વર્તણુંક તરફ જોઈ રહ્યા હતા, અને તેજ સંબંધે ગુપચુપ વાતો કરતા હતા, તે હળવાં હું જરા જરા સાંભળવા લાગ્યો. વચ્ચે વચ્ચે જીજ્ઞાસામાં આવી હળવા નૂતન વાતો કરતા—પણ તડાકુરામ મહેતાજીના તડાકાની પ્રસાદી અને પ્રમાદની સમાધિમાં હમેશાં નિમગ્ન રહેતા વિદ્યાર્થીઓ પૂર્વ સ્થિતિનો પણ કંઇક ભાગ દર્શાવી આપતા હતા જોવાનો ઉમંગ હતો તો પણ તેને વ્યવસ્થાસર અને સુઘડાઇથી બેસતાં નહોતું આવડતું; એ તેના પુરાવારૂપે થતું હતું: આ બધું જોઇ મારું મન વ્યગ્ર થતું હતું અને 'ક્યારે આ છોકરાઓને હું સુધારી લઉં ?' એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવામાં પડતું હતું—પડયું હતું તેટલામાં તો મહેતાજી સાહેબ આવી પહોંચ્યા અને ચોપડાઓ મારા મો આગળ ધર્યા.

મન વિચારગ્રસ્ત હતું તોપણ આ ગરબડ શમ્યા પછી શાંત રીતે તેજ વિચાર કરી શકાશે ધારી, ચોપડા તરફ વળ્યું ચોપડાઓ ઉપર ચિઠ્ઠી તો હતીજ નહી; એટલે મેહેતાજી સાહેબજ મને નામ દેઇ ચોપડા આપતા ગયા અને હું જોવા મંડયો. ઉપર ઉપરથી જોતાંજ અંદરની ડાઘાડુઘી, થયેલી ચેરભુંસ, અને અસ્વચ્છતા—અવ્યવસ્થા વગેરે આંખ આગળ તરવા માંડ્યાં. હું કંઇક કહેવા લાગ્યો ત્યાં તો મેહેતાજી સાહેબ "એનાં કશું જોવાનું નથી, આ મહત્વનો છે," કરી બીજો ચોપડો આપવા લાગ્યા મેં ધાર્યું કે સમગ્ર અભિપ્રાય છેવટજ આપીશું; હાલ તો બધું તપાસી લેવું. પણ બધે તેમજ દીઠું: કેટલા-એકનું કામ અપૂર્ણ હતું; કંટીજંટ પગાર વગેરેના હિસાબના ચોપડા પણ મહિનો મહિનો ચડી ગયા છતાં લખ્યા નહોતા; મેં પૂરેપૂરા લખેલા માગ્યા અને તે સાંભળી આસિસ્ટંટો મનમાંજ બબડવા લાગ્યા: 'આ નવા આવ્યા વળી' 'તેને તો બરાબર જોઇએ' 'બે દીવસ ટકટકાટ કરશે—પછી તો કંઇ નહિ.' વગેરે ઉદ્ગારો નીકળવા લાગ્યા અને તે મારા સૂક્ષ્મગ્રાહી મને તેમના મુખ પરથી જાણી લીધા.

આખરે ચોપડા પૂરા થયા અને કાર્ડબોર્ડ, ક્રેયોન વગેરે તપાસવા હું બેઠો ત્યાં પણ તેનું તેવું. વિદ્યાર્થીનો ઉપયોગ તો કરેલ એવું ગોઠવ પુસ્તકો તો એકાદ બે જ નહોતાં, પણ તેમાં ઉપર ચડેલી ધૂળથી પુસ્તકો નવાં અને સારાં હોવા છતાં બગડી ગયાં હતાં. કેટલોકનું પણ એમજ હતું; કાર્ડો પાણીમાં અને ધૂળમાં ખરાબ થઈ ગયા હતા. પરંતુ તેનો કોઈથી વપરાશ ઉપયોગ થયો હોય એમ જણાતું નહોતું. ઉપર નંબરવાર ઉપર ગયા, તો ત્યાં પણ તેમજ દેખાતું હતું. નંબરવાર ગોઠવેલાં પત્રકો સમાન કાપડીઓ બાંધી ગાદીની રાખેલાં હતાં. તેમ જણાતું હતું. પત્રકોમાં વગેરેના દરરોજના પત્રકો કહીક ઠેકાણાની બાંધી પાની પેટી (બોક્સ)– ઓમાં ભરી રાખ્યા હતા. અને કેટલીક પેટીઓ તો અંદર નામ જાતે ગણી મૂકી હતી. આ પ્રમાણે મેં તમામ સામગ્રી નંબરવાર ગોઠવેલી જોઈ. અને ' આવા વ્યવસ્થિત પત્રો નંબરવારનું નામ ન હોય તો શું થાત ? " એવું એવું વિચારતો હું આગળ ચાલવા લાગ્યો. આખરે છોકરાઓની હાજરી પત્રક જોયું. તેમાં આસિસ્ટંટ તરફથી હાજરી ભરી હતી. પત્રકમાં બેસી રહેનાં છોકરાઓને ગણી બતાવ્યા. હાજરી સંખ્યા ૧૫૦ હતી, પણ હાજરી ૧૦૦ જ નીકળી. હું આવ્યો ત્યારે તો આ હાજર તેમ મને જણાતું નહતું. પણ કંઈક મન નવાઈ લાગી, સ્વાભાવિક રીતે કેટલાએક છોકરાઓ રોજ આવતા હશે પણ હું જોતો નહિ, તો પણ હાજરી પ્રમાણે આ ખરી ઓછી છે, એવું ફક્ત મેં મારા મનમાં આસિસ્ટંટોને બતાવી દીધું.

આ પ્રમાણે આજે તપાસણી સમાપ્ત થતાં મારો ઉત્સાહ અભિપ્રાય સંભળાવા તત્પર મારે થયું. પણ તેના મુખ ઉપરથી જ જણાતું હતું કે તેને મારા અભિપ્રાયની કંઈ પડી નથી. એટલે મેં અભિપ્રાય મનમાં રાખ્યો; અને આ નવે બીજા વસ્તુસ્થિતિ તરીકે કાર્યકર્તા અધિકારીને અને મારા મનના ઉપરી અધિકારીને જણાવવા વિચાર કર્યો. મનના અધિકારીને તો અત્યારેજ જણાવું છું. પણ ઉપરી અધિકારીને તો હજુ કંઈક વાર જણાવી છે. ઉપર વિચાર થયા. આજે તો મારી પણ ઘણું શીખવાનું મળી છે. જોયું અને આસિસ્ટંટો કે જે મારું પાલન કામ છે, તેનો ન મળ્યાનું નથી. મારે તો તેમનાજ સ્વભાવ અને સગવડનો આજે ખ્યાલ હતો. ઘણા મહિનાઓ પાસેથી તે બધાનો અનુભવ મળ્યો હતો; પણ તે ધારણા પાર પડી નથી. હવે, હવે હું આત્મવિશ્વાસથીજ તે બધું સંભાળી લઈશ.

મારો ઉત્સાહ અને આનંદ બંને મારે છે. તેને માટે જો કે હજુ હું કશું કરી શક્યો નથી; પણ હું ઘણું કરી શકીશ, એમ મને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. મારી એ મારી મહત્વની ભૂમિકા જેવું પહેલું કામ તેજ છે. મારી શિક્ષક તરીકેની સ્થિતિમાં—ચિંતા જાગતી છે એમ હું માનું

પણ તારો પત્ર હું વિસરી ગયો નથી. મને તે હમેશાં યાદ છે અને રહેશે હું. વારે વારે વાંચી લઉંછું તેમજ મન સાથે નિરાકરણ કરૂંછું પરંતુ મને તો મારો મતજ ખરો લાગે છે.

હાલ તો એજ. પછીના પત્રમાં વધારે વિગત અને યોગ્ય કર્તવ્ય લખી શકીશ.

લિ. ત્હારા પ્રેમી અંતઃકરણપર દ્રવતો—પ્રવીણ.

કુસુમ. (અપૂર્ણ.)

मरकी तथा चेपी रोगो चालता होय त्यारे लोकोए पोतानी रहेणी करणी केवी राखवी.

(લખનાર—કરૂણાશંકર જયશંકર પાઠક.)

વિષયનુ વર્ણન કરતાં મારે કહેવું જોઇએ કે ચેપી અથવા સાંસર્ગિક રોગોમાં મરકી એ મુખ્ય છે. એ સિવાય પત, શીતળા, અછબડા, ખસ, દાદર, વિસ્ફોટક, એવા બીજા કેટલાક ચેપી રોગો છે. પણ તેમાંના ઘણા ખરા મરકી પેઠે અમુક વખતમાંજ ખાસ વિસ્તાર પામે એમ ઘણું કરીને હોતું નથી. તેમજ એમાંના કેટલાક મરકીના જેવા ભયંકર નુકશાન કરતા નથી. તો પણ તેઓ ચેપી રોગો તો છેજ; અને થોડું ઘણું પણ નુકશાન કર્યા વગર રહેતા નથી. અને કેટલાક તો વધારે પણ નુકશાન કરે છે. માટે મરકી એ પ્રધાન વિષય લઇ બાકીના ઉપર જણાવેલા ચેપી રોગોના સંબંધમાં સાથે સાથેજ જ્યાં જ્યાં જરૂર લાગશે ત્યાં કહેતો જઇશ અને મુખ્યત્વે કરીને મરકીના સંબંધમાં મારે વધારે કહેવાની જરૂર પડશે.

મરકી થવાનાં કારણો. જાણ્યા સિવાય તેના ઉપાયો કહેવા એ ગુનોહ જાણ્યા સિવાય તેની શિક્ષા કરવા જેવું છે અને એમ થવું બરોબર નથી, માટે તેનાં કારણોનો આપણે પ્રથમ વિચાર કરીએ.

મરકી થવાનાં કારણો:—મરકી એ ઝેરી રોગ છે એ વાત નિઃસંદેહ છે; પરંતુ એનું વિષ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને એ રોગ થવાનું શું કારણો છે, તે હજુ સુધી નિશ્ચયાત્મકપણે સમજી શકાયું નથી. તો પણ ઘણાખરા વિદ્વાન લોકો ઘણું કરીને તેનાં આ પ્રમાણે કારણો ધારે છે:—

૧ મરકી જેને લાગેલી હોય એવા રોગીનો સંસર્ગ. ૨ દૂષિત હવા. ૩ દૂષિત પાણી, ૪ દૂષિત ખોરાક, ૫ અસ્વચ્છતા, અને બીજાં કેટલાંક સામાન્ય કારણો.

હવે આ દરેક કારણોના સંબંધમાં આવા વખતમાં (મરકી ચાલતી હોય ત્યારે) લોકોએ પોતાની રહેણી કરણી કેવી રાખવી એ ફાયદાકારક છે, તેનો આપણે અનુક્રમે વિચાર કરીએ.

૧ સંસર્ગ—મરકી તથા ચેપી રોગો જેને થયા હોય તેનો સંસર્ગ જેમ બને તેમ ઓછો રાખવો એ આવા વખતમાં બહુ ફાયદાકારક છે. જો કે બિલકુલ સાજો અને દૃઢ મનનો માણસ હોય તે પણ એવા રોગીની સાથે વધારે સંસર્ગ રાખવાથી તેમાં સપડાઈ જાય છે એવા ઘણા દાખલા છે, તેમાંના એક બે પ્રસિદ્ધ દાખલા હું અત્રે આપું છું.—

ઇસ્વીસન ૧૮૯૪માં હૉંગકૉંગમાં મરકી થઈ હતી તે વખતે એક સુલતાનશા નામે મુલ્લાં હતો, તે મુસલમાન કોમના મુડદાને ધર્મની ક્રિયા કરાવતો હતો. એક દિવસમાં એ રોગથી મુએલા લગભગ પચ્ચીસ માણસોનો તેણે સંસર્ગ કર્યો અને તેથી તેનું પરિણામ એવું આવ્યું કે ઠેઠ તેજ દિવસે સાંજરે તે મુલ્લાજી પણ તે રોગમાં સપડાઈ ગયા અને ત્રીજું સવાર થતાં સુધીમાં તો તેઓ મૃત્યુનો ભોગ થઈ પડ્યા.

બીજો એક ડૉક્ટર મિ. ક્લેરનો દાખલો તેવોજ ધ્યાન ખેંચનારો છે. ઇ. સ. ૧૮૯૭માં કોલ્હાપુરમાં મરકી ચાલતી હતી, ત્યારે મિ. ક્લેર નામે ડૉક્ટર રોગીની સારવાર કરવાને ખાસ નીમેલા હતા. એઓ ભલે ડૉક્ટર હતા અને પોતે જાણતા હતા કે આ રોગનો સંસર્ગ રાખવો સારો નથી તેથી પોતાને એ રોગ લાગુ પડે તે માટે ઘણાજ સાવચેત રહેતા. તોપણ તેમને પોતાના ધંધાને લીધે એ રોગીઓમાંના ઘણાનો સંસર્ગ કરવો પડ્યો, અને તેથી તેમને પણ એ રોગ લાગુ પડ્યો. તેઓ પોતે ડૉક્ટર હતા અને ઘણી ઘણી સાવચેતી રાખતા હતા તેથી જો કે તેઓ મૃત્યુના મુખમાંથી આ વખતે ઘણાજ પ્રયાસથી બચી શક્યા તોપણ ઉપલા દાખલાઓથી એમ તો ખાત્રી થશે કે મરકી એ ચેપી રોગ છે, અને રોગી માણસોના સંબંધ થવાથી બીજાને પણ એ રોગ લાગુ પડે છે.

પ્રસ્તુત વિષયની સાબીતીને માટે ઉપલા બે દાખલાઓ બસ છે. તો પણ વિશેષ સાબીતીને માટે, હાલમાં મુંબઈમાં મરકી બહુજ જોરથી ફાટી નીકળી છે તેમાં એકના સંસર્ગથી બીજાને રોગ લાગુ પડવાના ઘણાજ દાખલા બનેલા છે અને આ પ્રમાણે રોગનો ફેલાવો થતો અટકે માટે એવા રોગીઓને જુદાજ દવાખાનામાં રાખવા સરકારે અમલ કર્યો હતો. પરંતુ ત્યાં (દવાખાનામાં) મરતી વખતે ધર્મની ક્રિયા કરવાની પૂરતી અનુકૂળતા ન હોવાથી મરણક્રિયા સાચવી શકાતી નહિ અને તેથી લોકોની ધર્મ સંબંધી લાગણી દુખાવાથી સરકારને એ

રસ્તો પાછળથી મૂકી દેવો પડ્યો હતો. તોપણ એ તો નક્કી છે કે એ રોગનો થતો ફેલાવો અટકાવવાને માટે એવા રોગીઓને જેમ બને તેમ જુદા રાખવાની ઘણીજ જરૂર છે. તેની સાથે જેમ બને તેમ ઘણાજ થોડા માણસોએ સંસર્ગ રાખવો. સારવાર કરવા એકાદ જણને ખાસ તેની પાસે રહેવું પડે તો તેણે બહુ સંભાળ રાખવી. તેના ખાવા પીવાનાં વાસણો તથા તેને વાપરવાની ચીજો જુદીજ. રાખવી. તેનાં વાપરેલાં પહેરવા ઓઢવાનાં વસ્ત્ર પણ જુદાંજ રાખવાં. તેનો બીજાએ ઉપયોગ કરવો નહિ. ને રોગીનું મૃત્યુ થાય તો એ કપડાં વગેરે હલકી ચીજો તેની સાથેજ બાળી દેવી કે તેની તેનું ઝેરી તત્વ હવામાં ફેલાતું અટકે. અને જો એ રોગી સારો થાય તો એનાં વાપરેલાં કપડા તથા વાસણો દશ પંદર દિવસ સુધી કોઇએ ઉપયોગમાં લેવાં નહિ. પછીથી તેને તડકે સૂકવીને સાફ કરી કે ઝાટકી જરૂર પડે તો ઉપયોગ કરવો.

પત, શીતળા, બળીયા એ પણ ચેપી રોગો છે અને મરકીની પેઠે એ પણ સંસર્ગથી બીજાને લાગુ પડે છે. આપણા લોકોમાં જે છોકરાંને શીતળા અગર બળીયા નીકળ્યા હોય તે છોકરાની મા ઘણું કરીને બીજાનાં છોકરાંને તેડતી નથી અથવા પોતાનાં છોકરાંને તેની પાસે જવા દેતી નથી, એવો સામાન્યતઃ રિવાજ છે, તે ઘણો સારો છે. અને તે આવાજ કારણથી પડેલો હશે. સમજુ માતાઓએ એ પ્રમાણે સાચવવું ઘણુજ સારૂં છે.

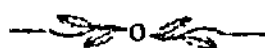
જે ગામ કે શહેરમાં મરકી વગેરે ચેપી રોગો ચાલતા હોય તે ગામ કે શહેરમાં ઘણા લોકો સમજીનેજ બીજે ઠેકાણેથી આ વખતમાં ત્યાં જતા નથી અને તેમ થાય તે સારૂં છે, તેથી આ વિષે તો વધારે કહેવાની જરૂર નથી; પણ જ્યાં એવા રોગ ચાલતા હોય ત્યાના લોકો એ રોગથી બચવાને ત્યાંથી ગામ પરગામ પોતાના સગાંવહાલાં કે ઇષ્ટ મિત્રોને ત્યાં જતાં રહે છે. આવા નાશભાગના વખતમાં કોઇ એકાદ રોગી એક સારા ગામમાં દાખલ થઇ જાય તો ત્યાં પણ એ રોગ લાગુ પડે છે. ઇસવીસન ૧૮૭૫ ની સાલમાં પંઢરપુરની જાત્રામાં મરકી ચાલી હતી અને ત્યાંના જાત્રાળુ લોકો પૈકી જે જે રોગ લાગેલો માણસ આસપાસના ગામમાં દાખલ થયો ત્યાં ત્યાં એ રોગ લાગુ પડ્યો હતો. માટે આવા વખતમાં લોકોને આવવાનાં દ્વાર જેવાં કે સ્ટેશન, બંદર વગેરે ઠેકાણે સરકાર તરફથી ખાસ ડૉક્ટરો રાખી ઉતારૂઓની તપાસ કરવી જોઇએ. અને તેમાં કોઇ રોગી માલૂમ પડે તો તેને બધા જનસમૂહમાં દાખલ થવા ન દેતાં જુદાજ દવાખાનામાં અગર તેને એક અનુકૂળ પડતા જુદા મકાનમાં રાખવાની તજવીજ કરવી જોઇએ. સરકાર એ રૈયતના પિતા તુલ્ય છે માટે તેણે પોતાની ઔરસ સંતતિની માફક તેની સંભાળ રાખી તેને ખાવાપીવાને માટે તથા દવા વગેરેને માટે તજવીજ રાખવી જોઇએ. આમ કરવામાં સરકારને થોડું ખર્ચ કરવું પડશે, પણ રૈયતના ખરા સુખને માટે એમ ખર્ચ કરવુ પડે તો તેમાં સરકારે પાછા હઠવું ન જોઇએ. હાલમાં મુંબઇમાં

મરકી આવે છે તેથી સરકારે આ પ્રમાણે તજવીજ અને બંદોબસ્ત જારી કર્યો છે, એ ઘણું પ્રશંસનીય છે. વડોદરા, અમદાવાદ વગેરે સ્ટેશનો ઉપર ઉતારૂઓની પુરતી તજવીજ થાય છે. અને તેને માટે જોઈતી સાવચેતી રાખવામાં આવે છે તેથી જ મુંબઈનો રોગ આપણા તાલુકામાં દાખલ થવા પામ્યો નથી, એમ કહેવાને જરાએ હરકત નથી. શરૂઆતમાં મુંબઈથી જળમાર્ગે ઘણા લોકો કરાંચીમાં ગયા હતા અને ત્યાં પુરતી તજવીજ આ પ્રમાણે ન રખાવાથી ત્યાં પણ એ રોગ પુર જોસમાં દાખલ થયો હતો, એ આપણા જાણવામાં જ છે માટે આ પ્રમાણે તપાસ અને બંદોબસ્ત રાખવાની પણ જરૂર છે.

હવે કોઈ એમ શંકા કરે કે મરકી, તાવ, શીતળા, બળિયા વગેરે રોગો સાંસર્ગિક અથવા ચેપી છે તો જ્યાં એ રોગો લાગુ થાય ત્યાંના બધાજ માણસો કેમ મરી જતા નથી ? આ શંકાનું નિવારણ કરવાને આપણે એક સાધારણ દાખલાનો વિચાર કરીએ. શીતળા એ ચેપી રોગ છે એમાં તો હવે જરાએ શંકા રહી નથી. કેમકે આપણે નજરો નજર જોઈએ છે કે ગામના ડૉક્ટરો એકનો ચેપ લઈ બીજા છોકરાને શીતળા ટાંકે છે અને તેથી ત્રણચાર દિવસે ત્યાં ફોલ્લા ઉપસી આવે છે. અને તેમ થયા પછી તે છોકરાને ઘણું કરીને શીતળા નીકળતા નથી. હવે એટલું માનવા છતાં કે જેના સાંસર્ગિકપણા માટે જરાએ શંકા નથી તે એક છોકરાને નીકળ્યા એટલે તે ઘરના બધા માણસોને નીકળતા નથી કદાચ નીકળે તો બીજાં છોકરાને નીકળે છે પણ મોટાંને નીકળવાનો સંભવ ઓછો છે. આનું કારણ શું આપણે એમ માનીએ કે એક જણને શીતળા નિકળ્યા છે તેની સારવાર કરવાને ત્રણ માણસો છે એક એવો કે જેને શીતળા નીકળી ગયા છે. બીજો એવો કે જેને શીતળા ટંકાવેલા છે ત્રીજો એવો છે કે જેને શીતળા ટંકાવેલા નથી, અને નીકળ્યા એ નથી. આ ત્રણે માણસો એ રોગીના સરખી રીતે સમાગમમાં આવે છે તો આ ત્રણમાંથી શીતળા નીકળવાનો વધારે સંભવ એ ત્રણમાંથી કોને છે ? તો આપણે જરૂર કહી શકીશું કે ત્રીજા માણસને કે જેને શીતળા ટંકાવેલા નથી, તેમ નીકળેલા પણ નથી એને નીકળવાનો વધારે સંભવ છે, કેમકે આ ત્રણેમાં એની રોગબાધક પ્રકૃતિ અથવા જેને અંગ્રેજીમાં “પ્રીડિસ્પોઝીશન ઑફ હેલ્થ” કહે છે તે વધારે છે. આ પ્રમાણે જેની રોગગ્રાહક અથવા વિકૃત પ્રકૃતિ વધારે હોય છે તેને એવા ચેપી રોગો પ્રથમ લાગુ પડવાનો સંભવ છે. ગરીબ લોકો કે જે કાચું કે રૂ અથવા ગમે તેવું ખાય છે તો પણ તેને કશું થતું નથી, પણ સુકુમાર માણસોના એકાદ વખતજ ટાઢું આહુ ખાવામાં આવવાથી ઝટ ચુંક પેટમાં આવે છે આનું કારણ પણ આજ છે અને આવા વિકૃત પ્રકૃતિના માણસોને મરકીના વખતમાં ઘણું સહન કરવું પડે છે, એ મેં પ્રત્યક્ષ જોયેલું છે. માટે એવા વિકૃત પ્રકૃતિના માણસોએ ચેપી રોગોનો બિલકુલ સંસર્ગ રાખવો નહિ. તેમ બીજા માણસોએ પણ આગળ કહ્યા પ્રમાણે આવા ચેપી રોગો ચાલતા હોય ત્યારે સમાગમના પ્રસંગમાં સાવચેતી રાખવી જોઈએ કે જેથી રોગનો ફેલાવ થતો અટકે. (અપૂર્ણ)

---

* बाल केलवणी.

(લખનાર—ચંદ્રિકાગૌરી વિઘ્નહરરામ મેહેતા.)

શ્રીસરસ્વતીસ્તુતિ.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

માતા મુજ સરસ્વતી મતિ મને આપો રૂડી નિર્મળ;
તે સાથેજ વધારજો અમતણું નિત્યે સુબુદ્ધિ બળ.
એ આશા પરિપૂર્ણ શું ઓ કર તું આણી દયા માત રે;
જોડી હાથ સ્તુતિ કરૂં ભગવતી દેવી તું સાક્ષાત રે.

બહેનો—

શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સયાજીરાવ મહારાજા સાહેબે વડોદરા રાજ્યની પ્રજા પર કૃપાવંત થઇ આ સ્ત્રી સમાજની સ્થાપના કરી છે. માટે તેમનો તથા આપણાં મહારાણી ચિમનાબાઇનો અંતઃકરણથી ઉપકાર માની આજનું મારૂં "છોકરાં પ્રત્યે માતાની કેલવણી" નામનું ભાષણ શરૂ કરૂં છું.

આ દુનિયામાં સ્ત્રીનું શું કર્તવ્ય છે એ વાત હાલ સ્થળે સ્થળે ચરચાય છે. જે જે કામ પુરૂષ કરી શકેછે. તે તે કામ કરવા સ્ત્રી શક્તિમાન છે કે નહિ, અને હમણાં શકિતમાન ન હોય તો યોગ્ય ઉપાયથી ભવિષ્યમાં થાય કે નહિ, એ વિષયપર ભારે તકરાર ચાલેછે. આ બધી ચરચાનું કારણ હાલની કેલવણીથી થયલા નવા વિચારો છે. કેટલાએક લોકો કહેછે કે જે હક્ક પુરૂષ ભોગવેછે, તે બધા સ્ત્રીને આપવા જોઇએ. ઇશ્વરને ત્યાંથી કંઇ સ્ત્રી અને પુરૂષમાં ભેદ થયો નથી. પુરૂષોએ ઇર્ષ્યાથી સ્ત્રીને બાતલ કરી દીધી છે, અને પોતે આગળ પડ્યા છે. મારા ધારવા પ્રમાણે આ તકરાર વ્યાજબી નથી. સ્ત્રી અને પુરૂષ વચ્ચેનો ભેદ ઇશ્વરને ત્યાંથીજ સરજાયો છે. શરીર સંબંધી રચના જોતાં સ્ત્રીના અને પુરૂષના મગજમાં તફાવત છે. આ સ્વાભાવિક રીતે સ્ત્રીઓમાં દયા, હેત, ભક્તિ, ક્ષમા, લજ્જા અને જે બીજા ગુણો છે, તેને જે કામ કર્યાથી પોષણ મળે એવાં કામ કરવાનો સ્ત્રીનો અધિકાર છે. તે કામ કયાં ?

ગીતિ.

સજ્જ થઇ સંગ્રામે, નથી કરવા ક્રૂર ખડ્ગના ઘાવ;
નથી ખોળવા દેશો, નથી રચવાં ઘર મહેલ ને નાવ.

* પાટણ સ્ત્રીસમાજમાં આ ભાષણ ચંદ્રિકાગૌરી બેને વાંચ્યું હતું. આ વિષે ગયા વર્ષના ફાગણ માસના અંકમાં અમે વિસ્તૃત હકીકત આપી છે. તે સમાજમાં થયેલાં બીજાં ભાષણો પણ અમે અનુકૂળતા પ્રમાણે બનતા સુધી પ્રસિદ્ધ કરીશું— એડીટર.

નથી રચના મહાયંત્રો, નથી વ્યાપારે મેળવવું વિત્ત,
કસરત કાર શુકોમળ, નથી ધરતું નર ધંધામાં ચિત્ત
ઘર છે વિદ્યા સ્ત્રીનો, ઘર આગળનું સઘળું મહારાજ;
ઘરકે રાજ્ય યુવતીનું, ઘરગૃહિણીનું પ્રતાપિ દિવ્યાજ.

આ ઘરની રચના ગણી છે. અને ઘરની ઉત્તમ પ્રકારે તેની વ્યવસ્થા રાખવી, એ તેની મોટી ફરજ છે. પણ એ વિષય સાથે આજના ભાષણને સંબંધ નથી માટે સ્ત્રીનો બીજો મુખ્ય ધર્મ પોતાના છોકરાની કેળવણી છે, તે ઉપર હવે હું બોલું છું.

બાળક જન્મે ત્યારથી તે મોટું થતા સુધી ઘણુંખરૂં તે માતા પાસે રહે છે તેનું પોષણ કેળવણી તથા નીતિ, એ બે બાબતો ઘણીખરી તેનાપર આધાર રાખે છે ઉમરે મોટું થાય તેમ બાળકને જોઈતી કસરત આપવી, શિક્ષણ આપવું, સીધે રસ્તે ચલાવવું, કુટેવ, કુચાલ, અને કુવચન ન શીખે એવી સંભાળ રાખવી, એ સર્વ માતેજ કરવાનું છે ટુંકામાં મનુષ્યની આખી જીંદગીનું બંધારણ બાલ્યાવસ્થામાં થાય છે અને તેનો મુખ્ય આધાર માતા પર રહેલો છે માર્કંડેયપુરાણમાં મદાલસા અને ઋતુધ્વજનું આખ્યાન છે, તેમા મદાલસા સ્ત્રીએ તેના ત્રણ છોકરાને છેક બાલ્યાવસ્થામાંથીજ બ્રહ્મજ્ઞાનનો બોધ આપ્યો હતો અને તેથીજ તે રાજકુંવરો આ સંસારનો ત્યાગ કરી મોટા યોગેશ્વર થયા હતા. અને અલર્ક નામના ચોથા છોકરાને સંસારમાં કેવી રીતે ચાલવું અને સદ્ગુણો કેવી રીતે કહેવડાવવું, તેનો બોધ આપ્યો હતો, અને તેથી તે મોટો રાજા થયો હતો. તાત્પર્ય એ કે બાલ્યાવસ્થામાં સારી અથવા નઠારી કેળવણીથી બાળકના મનપર માતા જે છાપ પાડે છે, તે છાપ ધીરે ધીરે વધતી જાય છે જેમ નાના છોડ સારી અથવા નઠારી માવજતથી મોટા વૃક્ષ થઈ સારાં અથવા નઠારાં ફળ આપે છે, તે પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થામાં જેવી કેળવણી માતા તરફથી મળે છે, તેવા મોટપણે છોકરાં થાય છે સ્વાભાવિક રીતે માતાની નીતિ, વાણી, ટેવ, સોબત વગેરે બાબતનું બાળક અનુકરણ કરે છે માતાનો સ્વભાવ નમ્ર હોય છે. તો બાળક પણ મોટપણે નમ્ર થાય છે. માતા જો વિદ્વાન હોય તો તેના સંબંધથી બાળક આગળ જતાં મહાકવિ અને મહાવિદ્વાન થાય છે તેનામાં આગળ જતાં સત્યતા, ભલમનસાઈ, પ્રમાણિકપણું, ઈશ્વરભક્તિ, નિષ્કપટતા, પરોપકાર, દયા, ક્ષમા, વગેરે ગુણો આવે, એ માટે પ્રથમજ તેનો પાયો જ્ઞાન મનથી ચણવો જોઈએ બાળક સાથે ઘાંટો પાડીને ન બોલવું, જે કાંઈ કહેવાનું હોય, તે ધીમેથી કહેવું, કારણ કે ધીમે કહેવાથી જેટલી અસર થાય છે, તેટલી ઘાંટો પાડવાથી થતી નથી આપણી આજ્ઞાને આધીન થવાની ટેવ પાડવી. દરેક વાતની મર્યાદા રાખવી અને તેને ખોટી ટેવ પડે, એવાં લાડ ન કરવાં સાચું બોલવાની નાનપણથીજ ટેવ પાડવી. જો તે બરાબર પાળશે, તો કેટલાએક સ્વભાવિક ગુણો એની મેળેજ પ્રાપ્ત થશે બાળકના દેખતાં અપશબ્દો બોલવા

નહિ, તેમજ સોગન પણ ખાવા નહિ; તથા તેને બીક લાગે, તેવી વાતો કરવી નહિ. આપણા લોકમાં લાડમાં એવું બોલવાનો રીવાજ છે કે સાધારણ રીતે છોકરીને "રાંડ, મોઇ," વગેરે કહેવામાં આવે છે, તેથી તેને મોટપણે એવું બોલવાની કુટેવ પડે છે. વૈદકશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે પહેલાં સાત વર્ષ પર્યંત મનની તેમજ તનની કેળવણી પર વધારે લક્ષ આપવાનું છે. છોકરીઓને માટે એ નિયમ પળાય છે; પણ છોકરાને માટે એ થોડોજ પાળવામાં આવે છે. પોતાનો છોકરો ભણીગણીને વહેલો કૉલેજમાં પાસ થાય અને સારૂં કમાઇ લાવે, એ વિષે વધારે લક્ષ આપવામાં આવે છે. તેનું પરિણામ એ થાયછે કે છોકરાંનાં શરીર નિર્બળ થઇ જાય છે. શાળાઓમાં કેળવણી આપવાની શરૂ કરતા પહેલાં ઘરમાં માતા તરફથી તે સારી આપી શકાય છે; કારણ કે માતા હજારો શિક્ષકો કરતાં વધારે છે. પહેલી ચોપડીના પહેલા પાઠને મથાળે જે ચિત્ર છે, તે આ વાતની સાબીતી પૂરે છે. વળી એથી કરીને બાળકને નિશાળનો ત્રાસ ઓછો થાય છે. આંક તથા મૂળાક્ષર ઘણાજ થોડા વખતમાં શીખવી શકાય છે. છોકરીઓને આ કેળવણી ઉપરાંત ઘરમાં વાશીદું વાળવું, ચોટલો વાળવો, સાથીઆ પૂરવા, રાંધવું, ભરવું, શીવવું, નીતિના પુસ્તકો વાંચવાં, વગેરે બાબતો શિખવવાની અગત્ય છે. પોતાનાં છોકરાં ધર્મ પર શ્રદ્ધા રાખે, ને નાસ્તિક ન બને, તે વિષે ઘણુંજ લક્ષ રાખવું. આપણા સ્વધર્મ પર આસ્થાવાળાં થાય અને હમેશાં પોતાના રિવાજ પ્રમાણે નિત્યકર્મ કરે, એવી ટેવ પાડવી જોઇએ. હાલમાં ધર્મપર વિશેષ લક્ષ અપાતું નથી, તેથી આ સર્વ માતાઓનેજ કરવાનું છે. પુરૂષથી એ ન થાય, એમ નથી, પણ માતાનો પ્યાર અને પ્રીતિ તેમજ તેના નિરંતર સહવાસ માટે એ તક માતાને વધારે મળે છે, માટે માતા ભણેલી હોવી જોઈએ, એ અવશ્યનું છે; કારણ તે વિના આમાંનું કાંઈ વ્યવસ્થિત બની શકે નહિ. બોધના ચોપાનિયામાં લખ્યું છે કે:—

દોહરો.

કે' નેપોલિઅન દેશને, કરવા આબાદાન;
સરસ રીત તો એજ છે, દો માતાને જ્ઞાન.

માટે સ્ત્રીઓને સારૂં શિક્ષણ હોવાથીજ હાલની તથા આવતી પ્રજા તેમજ આપણો દેશ સારી સ્થિતિમાં આવશે, એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

गायकवाड सरकारनुं देशी केळवणी खातुं.

ઇનામ પત્રકો.

કડીવિભાગ—નવેંબર ૧૮૯૬

૧ કણોલી તા. દેહગામ ૨-૧૧-૯૬ મજકુર ગામવાળાના મેહેરબાન ડાહ્યાભાઇ ગુલાબચંદે પોતાની ખુશીથી ૧-૦-૦ રૂ. છોકરાઓને બરફી વેહેંચી ૨ મહીજ તા. દેહગામ ૧-૧૧-૯૬ વેદ બાપુરામ કૃષ્ણરામે શાળાની પરીક્ષા લઇને પોતાની ખુશીથી ૧૦-૦-૦ રૂ. શાળાના તમામ છોકરાઓને ઇનામ આપી

Jivanlal M. Gandhi,

પ્રાણલાલ મેહેતર — ડે. એ. ઇ. વિભાગ કડી

વડોદરાવિભાગ—નવેંબર ૧૮૯૬

૧ ટીંબર ૧૧-૧૧-૯૬ પટેલ નાથા રામજી ૦-૮-૦ આ. પટેલ ફુલા રામા ૦-૮-૦ આ. પટેલ બેહેચર ભાણજી ૦-૮-૦ આ. શાસ્ત્રી વલ્લભ હરજીવન ૦-૮-૦ આ. ગામલોકો તરફથી ૦-૩-૦ આ. છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૨ કોઠીઆ ૧૨-૧૨-૯૬ હીરાભાઇ રેખુદાસ ૦-૪-૦ આ. કાછીઆ વીક્રમ મગન ૦-૮-૦ આ. રૂપા આબેનીન ૦-૪-૦ આ. નાથાભાઇ ભીખા ૦-૪-૦ આ. બહેચર અમરસીંગ ૦-૪-૦ આ. બાપુ અમરસંગ ૦-૪-૦ આ. કરમન અમરા ૦-૪-૦ આ. ગામલોકો તરફથી ૦-૨-૦ આ. છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા

અબારાકર ભીખારાકર

ડા. છગનલાલ દલપત. — ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર વ. વિભાગ.

નવેંબર ૧૮૯૬

૧ કોસંબી ૮-૧૨-૯૬ [illegible] ૦-૮-૦ આ. મનોર [illegible] ૦-૮-૦ આ. [illegible] ૦-૪-૦ આ. [illegible] ૦-૪-૦ આ. [illegible] ૦-૨-૦ આ. ગામ [illegible] પાક્ષી [illegible] ૦-૧૧-૯ આ. છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેંચ્યા ૨ ખંભાપુર ૯-૧૨-૯૬ ગામલોકો તરફથી ૧-૩-૦ આ. મદદ. ૩ કેશવપુરા ૧૧-૧૧-૯૬ નાનજી [illegible] ૦-૮-૦ આ. [illegible] ૦-૮-૦ આ. [illegible] ૦-૫-૦ આ. મદદ ૪ [illegible] ૧૧-૧૨-૯૬ સુધી [illegible] ૧-૦-૦ આ. મદદ ૫ [illegible] ૧૫-૧૨-૯૬

૨-૯-૯૬ છીપા જીવા અલેજી ભગતે ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને રેવડીઓ વેહેંચી. ૩૨ અમરેલી અત્યંજ બોર્ડિંગ સ્કુલ મેમણ અબદલાગનીવાસા વડવાળાએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૩૩ દેવળીયા સ. ગુ. શાળા ૨૮-૯-૯૬ શેઠ ઓધવજી કમળશીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૩૪ વાંકીયા ,, ૫-૯-૯૬ વકીલ સવજીભાઇ રાજનભાઇએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૩૫ ખાખાપુર ,, ૨૫-૯-૯૬ પટેલ જેરામ નારણે ખુશીથી ૧-૪-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૩૬ ઢોલરવા ,, મેહેરબાન અમરેલી મહાલના વહીવટદાર સાહેબે ૦-૮-૦ ક. સદર. ૩૭ ધારગણી ,, ૩૦-૯-૯૬ ભુરા જુમાએ ખુશીથી ૦-૪-૦ ક. સદર. ૩૮ કોડીનાર ,, ૨૪-૯-૯૬ મેહેરબાન રા. બા. અમરેલી પ્રાંત ન્યાયાધીશ સાહેબ એમણે ખુશીથી ૨-૮-૦ ક. સદર. ૩૯ કોડીનાર સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૨૪-૨-૯૬ સદર ૧-૦-૦ ક કન્યાઓને સાકર વેહેંચી. ૪૦ કોડીનાર સ. ઉર્દુ સ્કુલ ૨૫-૯-૯૬ ડાહ્યાભાઈ જેઠારામ તથા કરીમ કાસમે ખુશીથી ૨-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૪૧ ધાંટવડ સ. ગુ. શાળા. ૧૫-૯-૯૬ ગોર નારાયણ આતમારામે ખુશીથી ૦-૪-૦ ક. સદર. ૪૨ દાંગંકાં ,, ૨૧ ૯-૯૬ હરિભાઇ વેલાભાઇએ ખુશીથી. ૦-૧૦-૦ ક. સદર. ૪૩ ધારગણી. ,, ૧૪-૯-૯૬ ઠકકર ગીરધરદાસ જેઠાએ ખુશીથી ૯-૦-૬ ક. છોકરાઓને ચોપડીઓ સ્લેટો ને પતાસા વેહેંચ્યાં. ૪૪ બ્રાહ્મણવેલ ,, ૧૬-૯-૯૬ શેઠ ગીરધરદાસ જેઠાભાઇએ ખુશીથી ૯-૮-૬ ક. છોકરાઓને ચોપડીઓ, છીંટ તથા પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૪૫ સતીપરા સ. ગુ. ક. શાળા. ૨૪-૯-૯૬ માસ્તર સરફુદીન નુરૂદીનને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થવાથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૪૬ ચોરાપા સ. ગુ ક. કન્યાશાળા. આસિ. કલ્યાણજી શામજીએ ખુશીથી ૧-૮-૦ ક કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૪૭ નાનાભંડારીયા સ. ગુ. ક. શાળા. ૮-૯-૯૬ પાંચા મુળા તથા શેઠ નરસી ભવાને ખુશીથી. ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૪૮ ચકરગઢ સ. ગુ. ક. કન્યાશાળા ડાહ્યા દેવશીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વેહેંચી ૪૯ કેરીયાનાગ સ. ,, ૧૨-૯-૯૬ ગામ લોકોએ ખુશીથી ૦-૪-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વેહેંચી. ૫૦ સોજીત્રા સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૦-૯-૯૬ આજમ ફોજદાર સાહેબનાં વહુએ ખુશીથી ૧-૮-૦ બા. કન્યાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં. ૫૧ સદરને લગતો ઝનાના વર્ગ ૧૦-૯-૯૬ સદર ૦-૮-૦ બા. સદર. ૫૨ નાર સ. ગુ. શાળા. ૨૦-૯-૯૬ પટેલ દાસનાથાભાઇએ ખુશીથી. ૨-૦-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૫૩ નાર સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૮-૯-૯૬ સદર ૧-૦-૦ બા. કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૫૪ ભાદરણ સ. ગુ. કન્યાશાળા ૯-૯-૯૬ નરસિંહભાઇ જેઠાભાઇએ ૦-૧૨-૦ બા. કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૫૫ કાસર સ. ગુ. શાળા. ૨-૯-૯૬ બાઈલાલ ગલા તથા મનોર ઇચ્છારામે ખુશીથી ૫-૦-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૫૬ આંગા સ. ગુ. કન્યાશાળા ૨૮-૯-૯૬ ગામલોકો તરફથી ૩-૦-૦ બા. કન્યાઓને સ્લેટો આપી. ૫૭ ડભોઉ સ. ગુ. શાળા ૨-૯-૯૬ બાપુજી આશારામ તથા વહરીશાહએ ખુશીથી ૦-૧૨-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૫૮ મેહેલાવ

પ્રસિદ્ધિપત્ર

ખાસ કરીને નેટીવ કેળવણીખાતને ઉપયોગી થ... એ હેતુથી આ ચોપાનીઉં પ્રગટ કરવામા આવ્યું છે તોપણ ... કામ કરનાર તેમજ અન્ય ... પણ સાધારણરીતે તે કામનું થઇ પડે એવી ... કરી છે

ચોપાનીઉં દર માસ ની શરૂઆતમાં પ્રગટ થશે એનો ... પોસ્ટેજ સુદ્ધાં ... ના ખાતામા આવેલી છે તથા ... માસ્તરોને તથ ... નિશાળના માસ્તરોને તે ... સઘળાના ... તેનો લાભ ... એટલા માટે ... કીમત ... આઠ આના ... ખરીદી ... સાથે મોકલશે તો આ ચોપાનીઉં મોકલવામા આવશે ... દરેક ... ના ... આના ...

છાપવા ... ના ... એક જ બાજુએ લખવું ને ... માસમા છાપવા ... પાછું મ... નહીં તે ... જરૂર ... આ ચોપાનીઆ ... એવા ખાસ ... તો ... પૈસા આપવામાં આવશે માટે તેમણે એ બાબત ... મોકલવા ... પ્રશ્ના ... ને લગતા ... ધ્યાન આપવામા આવશે.

જાહેરખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ	લીટી	... માન ... જાહેર ...
૦॥	૨	તે પ્રથમ ... અને તે પછી
૧	૪	ના ... સુધી ...
૩॥	૭	... પછી ...
૨	૧૧	...
૨॥	૧૫	...
૩	૨૦	... લખશો

... ઉપર પ્રમાણે જ

હિંદુસ્તાનની બુક પોસ્ટ ... દર

... તોલા સુધીના હશે તે	...
... તોલા સુધીના હશે તો	...
૧ તોલા સુધીના હશે તો	... ૧૦ ...

એ ઉપરાંતને માટે પત્રવ્યવહારથી ખુલાસો મેળવવા

મનિઓર્ડરથી લવાજમ મોકલનાર કુપન ઉપર પોતાનું નામ ... ઓ શી બાબતના પૈસા છે તે ચોખ્ખે અક્ષરે લખવું પોસ્ટ શિવાય બીજી રીતે લવાજમ લેવાશે નહિ

પત્રવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો. નોટપેડ કાગળ લેવામા આવશે નહિ.

"... " આફીસ

श्रीः

संवत् १९५२. वैशाख:

કેળવણી

पुस्तक ९ मुं. अंक ७ मो.

પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

વડોદરા

[illegible] માં છાપ્યું.

[illegible]

अनुक्रमणिका.

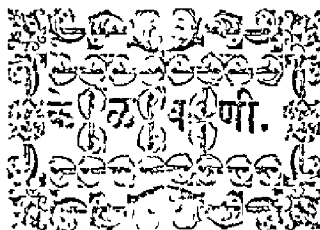
विज्ञापना.

કેળવણીનો અંક મોડામાં મોડો પૂનમ સુધીમાં ન મળે તેમણે જે તે માસ પૂરો થતા અગાઉ પહોંચાડું અમારા તરફ લખી જણાવવા તસ્દી લેવી, એટલે યોગ્ય ખુલાસો બંદોબસ્ત આપવામાં આવશે. પૂનમ પછી લખનારને અંક કિંમતે મળશે તોજ મળી શકશે.

જેમના ગામમાં ટપાલ ન આવતી હોય તેમનાં અંક કઈ શાળાની કે મોરરની મારફતે મોકલવાથી તેમને જલદી મળશે તે પણ જણાવવું. શાળા ટ્રાન્સફર થાય કે તુરતજ ખબર આપવી.

મેનેજર.

हिंदुस्तानना इतिहासनी पूर्ण नोट.

दारक

अर्थ पडे वधां धर्म गजावे, ज्ञान पढे मनमान वधावे;
प्रीति रचे सर्व जग गाजे, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो. १

પુસ્તક ૯ મું. વૈશાખ સંવત ૧૯૫૩ અંક ૭ મો.

મનને શીખામણ.

સોરઠા.

મહા ચપળ તું મન, કોઈ ઠામ ઠર્યું નહીં,
ભાગે તેથી મન, નવનીતસમ અથડી. ૧
તુજથી મોટું કોણ, ગાયા તે સૌને વશી,
હવે અહુ શું ચાહું, તુજને કો બાંધી શકે. ૨
કરવું મેરૂ તુજને પળમાં રજ વળી કરે,
મન તું તો મહાભૂત, કો' ન કહ્યું કોઈનો. ૩
મહા નહિ રહે રંચ, વિશે મન તું પરસ્ત્રી;
થયું ઘડે મન ભંગ, શત્રુ મારે વખુશી વળી. ૪

---

૧ ઠાર

છોડ આળપંપાળ, ડિમ્મર કાઢી અવનિમાં;
ભરે ધુમ્રની[2] બાથ, કારજ કાંઇ સરે નહીં. ૫
આ દુનિયામાં એમ, ઉનમત્ત થઇ ભૂલી ગયો;
પણ નભશે તેં કેમ, શાણપણે સમજ્યો નહીં. ૬
કરશે હાલબેહાલ, વૃદ્ધપણે જાતાં વળી;
અણત આવશે કાલ શુદ્ધ નહિ રહે શરીરની. ૭
પાપી કાળ વિકાળ, જોતામાં ઝટ ઝાલશે;
ન ગણે યુવાન[3] બાળ, પલક એકમાં પકડશે. ૮
ન ગઇ ભૂમી સાથ, માંધાતા જેવા ગયા;
ન ભરે મન તું બાથ, અરે જવું છે સર્વને. ૯
માટેજ મન વિચાર, મનુષ્યદેહી પામીને;
કર તું સફળ અવતાર, સમજી લઇને સારમાં. ૧૦
દુનિયામાં પણ દુઃખ, કારણ બંધન મોક્ષનું;
મનથી છે દુઃખ સુખ, વિકાર નહિ છે જેહને. ૧૧
કામ ક્રોધ ને લોભ, વિકાર સૌ છે મનતણા;
મોહમત્સરનો થોભ, દુઃખદાઇ દેખાય છે. ૧૨
મન માયાની માંહ, ડુબ્યા તે નીકળ્યા નહિ;
જળના ડૂબ્યા ક્યાંહ, હજુ નીકળે કોઇ દી. ૧૩
રાગ દ્વેષની જાળ, હું મારૂં મનથી કર્યું;
માથે લેછે આળ, કર્ત્તા નાથ કૃપા ધણી. ૧૪
કરતાં ક્રોડ ઉપાય, ધાર્યું ઇશનું નીપજે;
ભાવી તે તો થાય, વણબનવાનું બને નહીં. ૧૫
તજ ઉરથી અભિમાન, સદા નમ્ર થઇને રહે;
જગમાં પામી માન, પ્યાર સકળનો મેળવી. ૧૬
કીધું સુકૃત શુંય, આ જગમાં તેં જનમીને;
મન વિચારતો હુંય, જનમીને જાતો રહ્યો. ૧૭
એમ જ મન તું આણ, મૂઢ રહીને માનવું;
પૃથ્વીમાં જમ પાણ, કુખ લજાવી માતની. ૧૮
ભરે ભૂમિમાં ભાર, ઉપયોગે આવ્યો નહિ;
ડૂબ્યો કરિ વ્યવહાર, જગતતણાં બહુ જાતના. ૧૯
મૂરખ મમતે મૂઢ, જર જોરૂમાં જઇ પડ્યો;
નવ સમજ્યો કંઇ ગૂઢ, ભટક્યો પેઠે ભૂતની. ૨૦

૧ દુનિયાની અનેક પ્રકારની ઉપાધિ. ૨ ધૂમાડો ૩ જુવાન.

૫. વાચનથી માણસમાં પરિપૂર્ણતા આવેછે
૬. કોઇ જાતનો એક હુન્નર પરિપૂર્ણ શીખવો.
૭. પૂરું કરમાય, ભર્યું ઠલવાય, ચડેલું પડે.
૮. ઢોંગ કે આડંબર કર્યા વગર ભક્તિ કરવી.
૯. જ્યાં સુધી જાણવાનું બાકી રહે ત્યાં સુધી અભ્યાસ કરવો.
૧૦. ડહાપણ અને સદ્ગુણ એ અખંડ પૈસો છે.
૧૧. પ્રમાણિકપણાનો ધોકો, ને કરતાં ગજવું બાલું પહોંચે.
૧૨. ઉદ્યોગ સારા નશીબની માતા છે.
૧૩. આજની કીમત બેકાલ જેટલી ગણીને હકાવો.
૧૪. તનની તથા મનની શક્તિ મહેનત વગર સુધરતી નથી.
૧૫. દુઃખને સુખ મનાય એ ગોઠાવરો બાજી કુદરત છે.
૧૬. સંતોષ વગર એશ શોખને માટે તો દુનિયાની દોલત પૂરતી નથી.
૧૭. તમે તમારાથી ઉતરતા આદમીપર દયા કરશો તો તમારા ઉપરી તમારા ઉપર દયા કરશે.
૧૮. એજ માણસ કે જેના શુભ વિચાર બીજાને કામ લાગે.
૧૯. દાન ગજા પ્રમાણે નહિ આપવું તે પણ કરજ છે.
૨૦. વ્યાપારે વસતી લક્ષ્મી.
૨૧. સખાવત વગરની દોલત કોડી જેટલી કીમતની નથી,
૨૨. નિમકહલાલ એ સુવર્ણથી પણ અધિક છે.
૨૩. જ્યાં પ્યાર છે ત્યાં પ્રમાણિકપણું છે.
૨૪. સ્ત્રી, સ્નેહ અને ભગવાન દુઃખ વખતે સાચું જણાય.
૨૫ ખુશામતખોરોનો વિશ્વાસ કરશો નહિ.
૨૬. સ્વતંત્રતાનો રસ્તો સાંકડો છે, પણ આગળ જતાં સાફ છે.
૨૭. સુરતનો નાશ થાય, પણ કીર્તિ અમર રહે છે
૨૮. કોઇનું આળ જન્મ્યાનો છૂટ સાપોસ નહિ.
૨૯. સુખ દુઃખનો આધાર મગજ પર રહ્યો ને તે કર્મયોગે થાય છે.
૩૦. સંતોષ સમાન સુખ નથી ને ઇચ્છા સમાન દુઃખ નથી; ઇચ્છાની શાંતિ, એજ મોક્ષ.
૩૧. જગતમાં અનેક પરપોટા થાય છે, ફૂટે છે ને વળી થાય છે, એમ સંસાર છે.
૩૨. મોજમજાહનું મૂળ તનદુરસ્તી છે. તે વિષયમાં પડી ગુમાવી નાખશો ના.
૩૩. કસરત અને મિતાહારને પેટેજ તનદુરસ્તીએ જન્મ લીધો છે
૩૪. અભિમાન આંખોને આંધળી બનાવી દેઇ ક્રૂર કર્મ કરાવે છે.
૩૫. દિલગીરી આગળથી આવે છે; ખુશાલી કંઇ કરાર સાથે લાવે છે.
૩૬. સંકટ આપોઆપ આવે છે ને મોજમજા મહેનતથી લાવવી પડે છે.
૩૭. મગરૂરી છોડી ગરીબાઇ પકડ.
૩૮. અતિશે લોભ પાપનું મૂળ; બહુ પૈસો, બહુ પીડા.

૩૯. કર્મનો ઉપયોગ કરાવનારી ક્રિયા કે નીતિના દર્શન થાય નહિ
૪૦. જીંદગી એ મુસાફરી છે મોત આપણું ઘેર પહોંચાડે છે
૪૧. એક પ્રહર પારનો ભૂખ તે એક મહીનો ઉપવાસ
૪૨. પડતી દશા આવે ત્યારે ... મગાયા વગર આવે.
૪૩. જ્ઞાનમાં કહેલું મોઈ વાર સહેલું ... માનવામાં આવે છે
૪૪. જે જલદી મળી જાય તેને હજમ કરતાં વાર લાગે
૪૫. નવીન કોઈનો બનાવ બને છે, પણ ઉપયોગ નથી કરતાં આવડે
૪૬. બહુ દિને ના ચડે ન પચાવેલા ...
૪૭. જે ઘર મળતી ... ન ... થાય છે
૪૮. ક્ષમા કરી વિસ્મૃત થવું ને દરગુજર કરી ભૂલી જવું
૪૯. દયા વિનાનો આ દેહ શોભા પામતો નથી
૫૦. નિરંતર પ્રભુનું ચિંતન અને મનન, મનથી વચનસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.
૫૧. મનને માટે મુક્તિ અને બંધન ... છે.
૫૨. સંસાર સત્ય ... જાણ્યું ...
૫૩. બહુ બુદ્ધિ ... ... છતાં ... નથી
૫૪. ગુરુકૃપા વગર આત્મસ્વરૂપ જણાતું નથી
૫૫. આત્મજ્ઞાનથી દેહાભિમાન ટળે છે, બીજો ઉપાય નથી
૫૬. વિચારવડે હું આત્મજ્ઞાની છું, એવું જ્ઞાન તે મહા
૫૭. ગુરુ તથા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ એજ જ્ઞાનનું સાધન છે
૫૮. સુખ દુઃખ ટાળવાના ઉપાય કર્યા કરતાં સહન કરવું, તે ઉત્તમ છે
૫૯. ટાઢ તડકો સહન કરવો એ દેહના ધર્મ છે, આત્માના નથી
૬૦. દુઃખ વગર આનંદ આવતો નથી, ... સુખ પણ આવે છે
૬૧. ભક્તિથી જ્ઞાનનો ... થાય છે ... બુદ્ધિ ... છે
૬૨. સમતાથી ક્રોધનો નાશ થાય છે
૬૩. શાંતિથી કામનો નાશ થાય છે
૬૪. સંતોષથી મોહનો નાશ થાય છે
૬૫. સત્ય ગુણનો ઉદય થવો, એજ સ્વર્ગ સુખ.
૬૬. તમો ગુણનો ઉદય થવો, એજ નર્ક
૬૭. આત્મજ્ઞાન આપનાર ગુરુ, એજ પ્રભુ.
૬૮. ... દેહ, એજ ...
૬૯. ... ધનવાન
૭૦. ... એજ, નિર્ધન
૭૧. ઇંદ્રિયોને જીતી નથી, એજ ગુલામ.
૭૨. વિષયાદિકમાં આસક્ત, એજ પરતંત્ર.
૭૩. બ્રહ્મભક્તિ, એજ મોટો લાભ.
૭૪. સર્વ વિદ્યામાં આત્મવિદ્યા ઉત્તમ છે

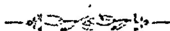
અસુધરેલા દેશોમાંજ હોયછે એમ કાંઇ નથી; સુધરેલા દેશોમાં પણ તેનું પરિબળ જોવામાં આવેછે, તેથી ત્યાં સ્પર્ધા ઘટેછે.

વળી જ્યાં એકજ મનુષ્ય કોઇ કાર્ય કરનાર હોય, તેને કોઇની સાથે સ્પર્ધા કરવાની નહિ હોવાથી, ત્યાં સ્પર્ધા થતી મુદ્દલે જોવામાં આવતી નથી. દૃષ્ટાંત તરીકે, અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં અફીણ ને મીઠાનો વહેવાર છે; તો તેનો ભાવ ઠરાવવામાં કોણ સ્પર્ધા કરી શકે? અથવા તો—એકજ વિદ્યાર્થીને એકજ માસ્તર કોઇ ઠેકાણે શિક્ષણ આપવાનું કામ કરતો હોય તો તે ઠેકાણે ને વિદ્યાર્થી અથવા તો માસ્તરને કોની સાથે સ્પર્ધા કરવી? વળી ઉપરના વિચારમાં તો "બીજાનું સારૂં જોઇ તેવા અગર તે કરતાં ચડતા થવાનો મનનો જે જુસ્સો તે સ્પર્ધા" એવી વ્યાખ્યાને બાધ આવેછે; જેથી સ્પર્ધા કરનાર એકલો હોય ત્યાં સ્પર્ધાનો અવકાશજ નથી.

સ્પર્ધાની વ્યાખ્યા ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ સમજાય છે કે હાલની સ્થિતિ કરતાં ચડતી સ્થિતિ કરવનાર આ ગુણ છે. મનુષ્યની બધી—શક્તિઓ તેથી જાગૃત થાયછે. આ જગતમાં જે ઉત્તમ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થયછે. ને મહાન્ મનુષ્યો થઇ ગયાંછે, તે આ મહત્વાકાંક્ષાના ગુણને લીધેજ. વહેપારરોજગાર, સંસારવ્યવહાર, વિદ્યાવિનોદ કશું સ્પર્ધાવિના ઉત્તમ થતું નથી. વહેપારમાં તેથી થોડે ખર્ચે સારી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી શકાયછે, સંસારમાં તેના વડે ઉત્તમ ગુણો પ્રકાશેછે, ને વિદ્યાકળામાં નવા નવા શોધો પણ તેનાથીજ હાથ લાગેછે, એટલુંજ નહિ, પણ ખરી ને સત્ય હકીકત શોધી કાઢવામાં સ્પર્ધા ઘણી મદદ આપેછે. કોઇ પણ માણસ કંઇ પણ વસ્તુની કિંમત ગમે તેમ કહેતો હોય, તો તેની સાથે બીજો હરીફાઇમાં ઉતરે તો તેની ખરી કિંમત જણાઇ આવે. ને એટલા ઉપરથીજ "જ્યાં સ્પર્ધા છે ત્યાં બે ભાવ રહી શકે નહીં" એ નિયમ સ્થાપિત થાયછે. (અપૂર્ણ.)

રા. મ. પટેલ.

सुशिक्षक.

(પૃષ્ઠ ૧૧૪ સાંધણ.)

પણ પંચાઇ રહ્યો ગાળો—આજનો જોયેલો વિચિત્ર ખેલ દૃષ્ટિ આગળ ખડો થનો ગયો; અને છેવટના વિભાગે મિત્રે ભાતામાં આપેલા વિચારો પણ યાદ કરી દીધા. પત્ર પડતો મૂક્યો અને ગાદીની પાછળ પડેલા તકીયા ઉપર અઢેલી વિચારલીન થવા લાગ્યો. પગ પહોળા કરી દીધા અને પટ્ટાબેઠ થઇ, ડાબા હાથની કોણી તકીયાના પૃષ્ઠ ઉપર મુકી, હથેળી ઉપર માથું મૂકતો બોલવા લાગ્યોઃ " મારો મિત્ર આમ કેમ

કહે છે? તે વિચારો અનુભવમાંજ આવશે છે, શાસ્ત્ર એણે તપાસ્યાંજ નથી અને શાસ્ત્રનો સ્વાદ ચાખ્યોજ નથી શાસ્ત્ર શીખેલા તો તેને મન ઘેલા છે, પણ તેનું કહેવું શું ઉંકજ ખોટું છે? હા—હા—યોગ્ય તો નથીજ." આમ કહેતો કહેતો વિચારમાં પડી સ્તબ્ધ થવા લાગ્યો. મિત્રે અનાયાસ આપેલો પત્ર ફરી ફરી વાંચવા લાગ્યો. વાંચતાં વાંચતાંજ કંઇક નેત્રો ચડાવવા લાગ્યો, સ્મિત કરવા લાગ્યો, વિચારમાં પડવા લાગ્યો, નિશ્ચય કરવા લાગ્યો, અને વળી વળી પત્ર નિહાળવા લાગ્યો, પણ પત્રમાં એવું શું હતું? શાથી એ ફરી ફરી વાંચતો હતો? કયો વિચાર તેને મુંઝવતો હતો? વિચાર અને પત્ર તો આજ હતો—

"વ્યવહારના પ્રવીણ અનુભવી મિત્ર, આજ દિવસ સુધી તો આપણે બન્ને સાથે હતા, અને તારા તરંગી વિચારો સાથે સંગ્રામ મચાવવા મારા વિચારો સમર્થ હતા; પણ હવે આપણે છૂટા થઇએ છીએ, જેથી તને કેટલાએક એવા વિચારો આપું છું કે જેની સાથે તારા મનને તું હમેશાં લડાવજે અને અનુભવમાં લેજે."

"તેં શિક્ષણપદ્ધતિશાળામાં રહી એટલે ઉત્તમ પવિત્ર જ્ઞાન મેળવ્યું છે પણ તે શાસ્ત્રીય જ્ઞાન છે; અનુભવી નહી. આપણા લોકોને—શિક્ષકોને થયેલો અને થતો વ્યાવહારિક અનુભવ તને બીલકુલ નથી; તેમજ સંસારથી પણ તું ઉંકજ બહાર રહ્યો છે, સંસાર તો તારે મન સ્હેલ છે અને તેની દુર્ઘટ ઘટમાળ તે તારે મન પુષ્પમાળ છે, પણ મારા બડા ભાઇ, તેમ નહી બની શકે સંસારના વિચિત્ર રંગો અનુભવવાના તો હજી તારે બાકી છે.'

"તારા શાસ્ત્રીય વિચારો તે શાસ્ત્રમાં શોભે—નિશાળોમાં નહી. નિશાળોમાં તો અનુભવનું કામ છે. શાસ્ત્ર મોટી મોટી વાતો કરી પંડિત બનાવી શકે—છોકરાઓને ઉપયોગી પાઠો શીખવી શકે નહી. શીખવવું એ તો અનુભવીનુંજ કામ. જેમ જેમ અનુભવ વધતો જાય, તેમ તેમ સારૂં શીખવી શકાય. શીખવવામાં અનુભવથી સિદ્ધ કરેલી પદ્ધતિઓનું કામ છે; ફીલસુફીનું નહી. તમે તો બધા ફીલસુફી ચ્હોળનાર નાની વાતોને મોટી કરી દેનારા—કે જે વિચારો બાળકો સ્વપ્ને પણ સમજી શકે નહી. તમારી આગળ કંઇ નિશ્ચિત પદ્ધતિ છે? તમે બધા કામ આગળ વિચાર કરવા માંડો 'આનું શું થશે?' 'આ કેમ શીખવાશે!' કરી દિવસ આખો ડોલ્યા કરો. અનુભવીનું ટુંકું ને ટચ—અમારા અમ—પદ્ધતિઓ તો આમ કહે—મોઢે રહે; એટલે કશી વારજ નહી"

"અને હાકમારીને પણ લક્ષમાં રાખજે—હાલનો સમય તપાસજે હાલ તો જે વધારે હાક બનાવી શકે—ભભકો મારી શકે—ડોળ કરી શકે—વાક્ચાતુર્ય વાપરી લોકોને અને જોનારાઓને આડુંઅવળું પણ પાંસરૂં કરી સમજાવી શકે—જોવા આવનારાઓની પદ્ધતિઓ જાણી લેઇ તે પદ્ધતિઓને અનુસરી શકે-અને તેને રાજી કરી શકે; તે એવી રીતના બધા અનુભવમાં જે પ્રવીણ હોય તે વિજય પામે"

"તું હાકમારીને તો નકામો ગણે છે, કાંને પાપ માને છે, અને માત

શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તોથી બાળકોને કેળવવા મથે છે; પણ અનુભવ વગરના ભાઈ, તારાં શાસ્ત્રો ત્યાં કામનાં નથી."

"તારા જેવા બધા જેઓ શાસ્ત્ર ભણે છે, તેઓ પહેલાં તો એમજ માનતા હોયછે કે એકદમ જઈને સુધારો કરી દઉં, નિશાળ આખી ફેરવી નાખું, પદ્ધતિ ફેરવી નાખું, અને બાળકોના મનમાં શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ભરી દઉં; વગેરે વિચારો આકાશ જેવડા કરતા હોય છે; પણ એવા કેટલાએ તેમ કરી બતાવ્યું તે તો જો. બધાને અનુભવ ન હતો ત્યાં સુધી બકતા હતા. અનુભવ થયો એટલે કર્તવ્ય સૂઝી ગયું. આ રહ્યા એ બધાય તડાકા મારનારા—તારી નજર આગળજ છે; પણ જોયું ! તેઓ શું કરે છે ? શું એ તારા જેવાંજ શાસ્ત્ર નહોતા શીખ્યા; ? પણ શાસ્ત્રમાં દમ હોય તો ના—દમ તો અનુભવમાં છે પ્રથમ શિક્ષણપદ્ધતિશાળામાં જઈ આવે છે, પણ અનુભવશાળામાં આવતાં શિક્ષણપદ્ધતિ પછવાડે મૂકે છે અને અનુભવ પદ્ધતિ પકડે છે."

"ધીરજ રાખ; તારૂં પણ તેમજ થશે. તું પણ બધાની પેઠે બે એક દિવસ–શાસ્ત્રીય અંકુરો રહેશે ત્યાં સુધી—તડાકા મારીશ; પણ આખર શાસ્ત્ર તે "શીખવા માટે" અને અનુભવ "અનુભવવા માટે" છે એ નક્કી કરી શકીશ."

લી.

"તારો કરેલો પણ ખરૂં લાગે તે કહેનો
એક અનુભવી મિત્ર."

કુસુમ. (અપૂર્ણ).

मरकी तथा चेपी रोगो चालता होय त्यारे लोकोए पोतानी रहेणीकरणी केवी राखवी ?

---

૨. દૂષિત હવા.

મરકી થવાનું બીજું મુખ્ય કારણ દૂષિત હવા છે; અને તેથી કરીને આપણા લોકોમાં જ્યાં મરકી ચાલતી હોય ત્યાં "હવા બગડી છે" એમ સાધારણ રીતે કહેવાનો રિવાજ છે. મરકીનો રોગ જેને થયો હોય તેના જુલાબમાં અને વાંતિમાં એ રોગના વિષનાં તત્વો હોય છે અને એ જુલાબ અને વાંતિ હવામાં ખુલ્લાં રહેવાથી એ ઝેરી તત્વો હવામાં ફેલાય છે અને તેથી હવા બગડે છે. એવી બગડેલી હવા શ્વાસોશ્વાસને લીધે માણસના પેટમાં જઈ રોગ લાગુ પડે છે; માટે આવી રીતે હવા બગડે નહિ એટલા વાસ્તે એ રોગની વાંતિ અને જુલાબને હવામાં ખુલ્લાં રાખવાં નહિ. તેને ઉંડો ખાડો ખોદી ખાસ મજબુત રીતે દાટી દેવાં અથવા તેમ ન બને તો તેના ઉપર સારી રીતે ધૂળ નાખી હવામાં તેનો ફેલાવો થતો અટકાવવો. હવે એ ગંદકીથી જ્યાંની હવા બગડેલી છે

ત્યાં રહેવું નહિ, પરંતુ આમાં અડચણ એ છે કે હવા સારી છે કે બગડેલી તે જાણવાને આપણી પાસે પૂરતાં સાધન નથી. શો ફેરફાર થવાથી હવા બગડેલી છે, એમ સમજવું, એ બરોબર રીતે કહી શકાતું નથી. તોપણ હવામાં મુખ્ય ભાગ ઑક્સિજન વાયુ અથવા જેને આપણા પ્રાચીન લોકો પ્રાણવાયુ કહેતા તેનો છે અને એ વાયુ માણસોના જીવનને આરોગ્યને માટે જરૂરનો છે જ્યાંની હવામાં એ વાયુ થોડા પ્રમાણમાં હોય ત્યાંની હવા બગડેલી છે એમ સમજવું અને એ બગડેલી હવા શ્વાસવાટે માણસના પેટમાં જવાથી તેની આરોગ્યતા બગડવાનો સંભવ છે. ઑક્સિજન વાયુનું ઓઝોન નામનું તત્ત્વ શરીરને હિતકારક છે, અને જ્યાંની હવા બગડેલી હોય ત્યાં એ તત્ત્વ ઘણું ઓછા પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે એ ઓઝોન તત્ત્વ હવામાં છે કે નહિ તે "ઓઝોન ટેસ્ટ પેપર" નો રંગ બદલાવા ઉપરથી સમજી શકાય છે. દાખલા તરીકે-ડૉક્ટર ક્રૂકનું નામ તો આપણા સર્વના જાણવામાં હશે તેઓ હમેશાં પોતાની રોગીના તાબડામાં એ "ઓઝોન ટેસ્ટ પેપર" રાખતા. તેઓ કુટુંબ સાથે અહમદનગરમાં રહેતા હતા તેમને એક [illegible], તેઓ એક વખત કંઈ કામ માટે અહમદનગરથી જવા માટે નીકળ્યા તે વખતે એ પેપરનો રંગ ફીટ્યો અથવા બદલાયેલો તેમને જણાયો કે તેમને ત્યાંની હવા બગડવાનો તુરતજ ભય પડ્યો અને તાબડતોબ પોતાના કુટુંબ વગેરેને અહમદનગર છોડી બીજે ઠેકાણે રહેવાનો બંદોબસ્ત કર્યો અને ધાર્યા પ્રમાણે પછીથી બે ચાર દિવસમાં એ ગામમાં ભયંકર મરકી ફાટી નીકળી આ વિદ્વાન ડૉક્ટરનો અનુભવ ધ્યાનમાં લઈ આ પ્રમાણે કે બીજા હરકોઈ ઉપાયથી હવા બગડવાનો આપણને શક પડે કે તુરતજ તે સ્થળ છોડી દઈને માટે પોતાની આરોગ્યતા સાચવવા તથા રોગથી બચવા બીજે ઠેકાણે રહેવા જવું કેમકે રોગનો ઉપદ્રવ લાગુ થયા પછી નાસભાગ કરવી પડે છે તે કરતાં અગાઉથી સાવચેત રહેવું એ ઘણું ફાયદાકારક થઈ પડે છે.

હવા ઘણી ગરમ હોય ત્યાં આ રોગ થાય છે, એમ કેટલાકનું કહેવું છે, જો કે એ ઘણે દરજ્જે વાસ્તવિક છે, તોપણ કેટલીક વખત બિલકુલ ઠંડા દિવસોમાં પણ આ રોગ ચાલુ થયાના દાખલા છે તેથી ઉષ્ણ હવાથીજ આ રોગ થાય છે એમ ખાત્રી થતી નથી; તોપણ જ્યાં સખત ઉનાળો હોય ત્યાંથી બની શકે તો ઠંડા પ્રદેશમાં હવા ખાવા જવું સારું છે. આવા વખતમાં સારી અને તાજી હવા લેવાની ઘણી જરૂર છે. રાજાઓ તથા શ્રીમંતોએ આવા વખતમાં સિમલા નિલગિરિ વિગેરે ઠંડા પ્રદેશમાં હવા ખાવા જવું જોઈએ. સાધારણ લોકોએ આ વખતે જો બની શકે તો પોતાના આસપાસના (જો હોય તો) કે વાડીઓમાં ખુલ્લી તાજી હવામાં ગામ બહાર રહેવું અથવા તેમ પણ બની ન શકે તો સવાર સાંજના વખતમાં કલાક અર્ધો કલાક ગામ બહારની ખુલ્લી તાજી હવામાં કે બાગમાં ફરવા તો જવું જ.

જ્યાં આગળ એ રોગ ચાલતો હોય ત્યાંની ઝેરી હવા જે દિશા તરફ

વહેતી હોય તેથી બીલકુલ વિરૂદ્ધ દિશામાં રહેવા જવું સારૂં છે. જેમકે પવન પૂર્વ પશ્ચિમ ચાલતો હોય તો બિલકુલ ઉત્તર દક્ષિણમાં રહેવાનું પસંદ કરવાનું કરવું. લશ્કરનો સેનેટરિ નિયમ પણ એવોજ છે કે આ પ્રમાણે રોગી પવનની વિરૂદ્ધ દિશાએ કુચ કરવી. પોતાના ગામમાંજ રોગ હોય તો જે તરફના ભાગમાં એ રોગ હોય તે તરફનાં બારીબારણાં બંધ રાખવાં અને ખુલ્લી હવા આવજા થવાને એથી વિરૂદ્ધ દિશાનાં બારીબારણાં ખુલ્લાં રાખવા હરકત નથી.

હવા નહિ બગડવા દેવાના ઉપાયઃ—રોગ ચાળાના વખતમાં સામાન્ય રીતે રંગારા, ખાટકી, ચમાર વગેરેનાં કારખાનાં કે જેઓ હવામાં બિગાડ કરેછે તેમને ગામની બહાર એવી જગાએ રાખવાં કે જ્યાંથી હવા ગામમાં ન આવતી હોય પણ બીજી બાજુએ વહી જતી હોય. તેજ પ્રમાણે ગામમાં રોગ લાગુ પડ્યો હોય તો મુડદાં બાળવા કે દાટવાનાં સ્મશાન પણ એવેજ ઠેકાણે ગામથી દૂર રાખવાં જોઇએ. આવા વખતમાં મુડદાં દાટવાનાં કરતાં બાળવાં વધારે ઠીક છે; કેમકે એથી રસાયનિક ફેરફાર થઇ જઇ હવામાં બિગાડ થતો અટકે છે. મુસલમાન વિગેરે કોમમાં અથવા શાસ્ત્રનિયમ પ્રમાણે હિંદુ કોમમાં નાનાં બાળકને દાટવાની જરૂર પડે તો લગભગ માથાપૂર ઉંડો ખાડો કરી; આસપાસ પૂરતી કહણ માટી અને ચૂનો નાખી મજબૂતાઇથી ખાડો પૂરવો કે જેથી અંદરની હવા બહાર નીકળી શકે નહિ.

ગામમાં કે એકજ ઘરમાં ઘણાં માણસોએ એકઠાં થવું નહિ. જાત્રા, મેળા વગેરેમાં ઘણા માણસોને એકઠા થવા દેવા નહિ. એકજ ઘરમાં ઘણાં માણસોએ રહેવું નહિ; કેમકે એમ થવાથી બધાને પૂરતી તાજી હવા મળી શકતી નથી. વળી માણસો પોતાના ઉચ્છ્વાસમાં કાર્બોનિક એસિડ (પ્રાણઘ્ન વાયુ) બહાર કાઢેછે અને તે ઘણી ઝેરી હવા છે. સારા વખતમાં પણ આ હવાનો સંસર્ગ થવાથી નુકશાન છે તો આવા રોગચાળાના વખતમાં ઘણાં માણસો એકઠાં થઇ હવામાં કાર્બોનિક એસિડનો વધારો કરે એ વિશેષ નુકસાનકારક છે. વળી ગીર્દી થવાથી માણસને જરૂરનો પ્રાણવાયુ (ઑક્સિજન) બધાને વહેંચાતો એટલે કે થોડો થોડો મળે છે. એ પણ નુકસાનકારક છે; માટે આવા રોગ ચાળાના વખતમાં જાત્રા ભરવાનું, મેળા ભરવાનું, નાત મેળા કરવાનું એકજ ગામમાં કે ઘરમાં ઘણાં માણસોએ એકઠા થવાનું અને એકજ ઘરમાં ઘણાં માણસોએ રહેવાનું બિલકુલ બંધ કરવું જોઇએ.

હવા સુધારવાને આવા વખતમાં ગંધક વિગેરેની ઠેકાણે ઠેકાણે ધુણી કરવી જોઇએ. આપણા પ્રાચીન લોકો મરકી એ માતાના કોપથી થાયછે એમ માની તેને શાંત કરવાને હોમ હવન કરે છે તે ઘણું સારૂં છે; કેમકે હવનમાં ઘી વગેરે કેટલાક એવા પદાર્થ હોમવામાં આવેછે કે જેથી હવા સુધરે છે; અને લોકોનો વહેમ મટે છે; માટે પ્રાચીનોએ જે જે કંઇ રિવાજો આવા કર્યા છે તે ઘણાજ ડહાપણથી કરેલા હોય એમ લાગે છે અને તે પ્રમાણે અનુસરવું ઘણી બાબત ફાયદાકારક પણ પડે છે.

(અપૂર્ણ)

ક. જે. પાઠક.

"विद्यार्थीओने बक्षिस नं. १."

મેહેરબાન "કેળવણી" ના અધિપતિ સાહેબ,

વિ. વિનંતિ—

લખવાને દિલગીર છીએ કે, અમે પ્રથમ વખત "વિદ્યાર્થીઓને બક્ષીસ નં. ૧" નામનો પત્ર લખી, આ વખતે પણ તેનો તેજ લખી શકીએ છીએ અમારા જેવા કમનસીબનાં એવા ભાગ્ય ક્યાંથીજ હોય કે, "વિદ્યાર્થીઓને બક્ષીસ નં. ૨" લખી શકાય! આ વખતે અમને આશા હતી કે, આપેલી બક્ષીસ નં. ૧ નો હેવાલ આપી, બક્ષીસ નં. ૨ લખીશું પણ આશા તે અમારીજ ધારેલી, ને નિષ્ફળ થાય એમાં શું?

આપ જાણોજ છો કે, અમે આપના 'કેળવણી'માં 'બક્ષીસ નં. ૧' લખી ગાયકવાડી રાજ્યના ઉંચા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ પાસે 'હિંદુઓમાં ચાલતા ખરાબ રીવાજો' વિષે નિબંધ મગાવ્યા હતા, પણ આજે અમારી મુદત ઉપરાંત પાંચ દિવસ થયા, તોપણ નિબંધો આખા આઠજ આવ્યા છે. ગાયકવાડી રાજ્યની ઉંચા ધોરણોવાળી ઓછામાં ઓછી લગભગ ૨૦૦ શાળાઓ પૈકી નિબંધો આખા આઠજ તેમાં વળી ૭ તો અહીંનાજ ચલાળાનાજ, એક તવડી તાલુકે નવસારીની શાળાનો, અને એક તો શાળાથી બહાર છતાં ગણેશપુરૂ તાલુકે કડીના રહીશ વિદ્યાર્થીનો, એટલે કે બહાર ગામની શાળાના વિદ્યાર્થીઓનો લખેલો એકતો આખો એકજ અમારે અહીંના મુખ્ય માસ્તર રા. રા. હરગોવિંદ શામજી અને તરકાના મુખ્ય માસ્તર રા. રા. પ્રાણજીવન કલ્યાણજીનો આ બાબત ઉપકાર માનવો ઘટે છે કારણ કે આખા રાજ્યમાં ફક્ત તેમનીજ આ કામમાં કાળજી અમને પ્રતીત થઇ છે અમે માનતા હતા કે ઓછામાં ઓછા ૧૦૦ નિબંધો તો અવશ્ય બહાર ગામથી આવશેજ, પણ તેને બદલે ઉલટની બે શૂન્યોજ આવી ગઈ!! શું એમાં અમે અમારી ઇચ્છા પૂરી પાડીએ? શું એમાં અમારી કમીટી પરીક્ષકોને તસદી આપે? અને શું એમાં ઇનામ આપે? દિલગીર!

અમને વિચાર થાય છે કે આમ થવાનું શું કારણ? શું વિદ્યાર્થીઓને વિષય અઘરો પડ્યો? પણ બેશક અઘરો તો નથીજ; કારણ કે વિદ્યાર્થીઓને ચાલી ગએલાં વાંચન પુસ્તકોમાં પણ એનું એટલું બધું વિવેચન છે કે જેમાંથી બે લીટી સહેજજ યાદ આવે ત્યારે શું વિદ્યાર્થીઓમાં લખવાની શક્તિ નથી? પરંતુ તે એકાદ બેના સંબંધમાં બને, આખા રાજ્યના સંબંધમાં તો નજ બને ત્યારે શું તેઓમાં મોકલવાની હિંમત ન હોય તો તેઓને હિંમત આપવાને અમારા શિક્ષક બંધુઓ દરેક સ્થળે હાજરજ હતા ત્યારે ખબરજ નહિ હોય? અમારા બંધુઓએ તેમને ખબર નહિ કરી હોય? ખબર કરી હશે તો જે

રીતે કરવી જોઇએ તેવી રીતે નહિ કરી હોય ? વિદ્યાર્થીઓને એ ખાતર ઉત્સાહિત નહિ કર્યા હોય ? પણ તેમ કરતાં અમારા બંધુઓને કંઇ હરકત તો નહોતી, અને નથીજ, ત્યારે શું થયું ? કોણ જાણે શું થયું ! !

કોઈ પણ કાર્યને જ્યાં સુધી ઉત્તેજન આપનાર મળતા નથી; ત્યાં સુધી તો તે કાર્ય ઉન્નતિ થઇ શકતું નથીજ; પણ જ્યારે ઉત્તેજન આપનાર મળેછે ત્યારે તો અવશ્ય ઉન્નતિએ ચઢવા માંડે છે; પરંતુ અમારા કાર્યમાં તો ઉલટું અવળું થયું. ઉત્તેજન વગર વસ્તુ પડી રહે એ દેખીતું છે; પણ ઉત્તેજન મળતાં છતાં ઉત્તેજન યોગ્ય વસ્તુ બહાર ન આવે એ તો ખાસ વિચિત્રતાજ છે.

હજુ અમે અમારા બંધુઓને અને વિદ્યાર્થીઓને ફરી વિનંતિ કરીએ છીએ; અને વધારે ઉત્તેજનની ખાતર હજુ વધારે બે માસની એટલે ૧ લી જુન સુધીની મુદત વધારી આપીએ છીએ. આશા છે કે તેટલા વધારે મળેલા વખતનો અમારા બંધુઓ લાભ લઈ પોતાના વિદ્યાર્થીઓને ફરી સૂચના કરવાની પણ તસ્દી લેશે અને આ વખતે પણ અમે પ્રથમની પેઠે પાછા નહિ પડીએ. જો એમજ થશે તો અમારે પરાણે પરાણે પણ પાછું અમારૂં કામ સમાપ્ત કરવું પડશે.

છેવટ પણ આપને અમે એટલી વિનંતિ કરીએ છીએ કે, જ્યારે રાજ્યમાં અમે આવું ઉત્તેજનનું કામ શરૂ કરીએ છીએ; ત્યારે અમને ઉત્તેજન આપવાની ખાતર પણ આપે અમારા-આપણા શિક્ષક બંધુઓને સૂચના કરવી જોઇએ અને તેઓને જણાવવું જોઈએ કે આ વખતની વધારેલી મુદતમાં પોતાના વિદ્યાર્થીઓ પાસે પ્રથમ જણાવેલી બક્ષીસનો અવશ્ય લાભ લેવરાવવો યોગ્ય લાગે તો તેમ કરશો. એજ વિનંતિ તા. ૫ એપ્રિલ સન ૧૮૯૭.

મુ. ચલાળા પોષ્ટ કુંડલા, કાઠિયાવાડ.	લી. હર્ષિત થવાને ઉછાળા મારતા પણ આખરે દિલગીરીમાં પડેલા સેવકો. દેવચંદ રામજી અને જીવણલાલ અમરસી મહેતા.

*** બક્ષિસ આપવાને ઉત્સુક ગૃહસ્થોએ, બક્ષિસની દરકાર વિદ્યાર્થીઓએ કરી નહિ, એમ માની શરૂઆતમાંજ પોતાના સ્તુતિપાત્ર કાર્યમાં ના ઉમેદ થવું જોઇતું નથી. અમારા ધારવા પ્રમાણે ઘણાખરા શિક્ષકોએજ આ વાતની દરકાર ન રાખીને તે વાતને પોતાના વિદ્યાર્થીઓ આગળ જોઇએ તેવા રૂપમા પ્રગટ નહિ કરી હોય. આશા છે કે બક્ષિસ આપનાર ગૃહસ્થોની ઉત્સુકતા ઉપર તથા વિદ્યાર્થીઓને નિબંધ લખવાની હોંસ વધે તે ઉપર ધ્યાન આપી તેને શિક્ષકો પોતાના વિદ્યાર્થીઓને માઘ માસના કેળવણીમાંથી આ બાબતની સમજ આપશે.—એડીટર.

गायकवाड सरकारनुं केळवणीखातुं.

વટહુકમ સ. ન. નં. ૨૭.

વિદ્યાર્થીની સંખ્યા કમી થવાથી શાળાનો એક ઉતરે તો કસુર-વાર શિક્ષકોને શિક્ષા થવાની બાબતમાં ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઈ ઠરેલ જે હુકમ તે ઉપરથી જણાવવામાં આવે છે કે—આવા પ્રસંગે જે શિક્ષકો કસુરદાર જણાય તેમને કસુરના પ્રમાણમાં યોગ્ય શિક્ષા પ્રાંતના સ. સ. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે પોતાના અધિકારમાં કરવી જોઈએ. પોતાના અધિકાર ઉપરાંત શિક્ષા કરવાની જરૂર જણાય તો તેના કારણો સાથે તેની ભલામણ આ તરફ તેમણે કરવી જોઈએ. શાળાનો એક કમી થવાથી જે શિક્ષકો તે શાળામાંથી કમી થવાના તેમનો નવે નિયમ મુજબ કરવા જોઈએ તેની તજવીજ કરવી જોઈએ. તા. ૪ માર્ચ સને ૧૮૯૦ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

હુકમ મે વિ. દફાવ.

વટહુકમ નં. ન. ૨૮.

પાઠશાળાના મહેતાજીઓના પગાર છોકરાઓની સંખ્યા ઉ-પર ઠરાવવામાં આવે છે તેને બદલે હાજરી ઉપર ઠરાવવાની બાબતમાં ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં ચર્ચા થતાં એમ જણાવવામાં આવ્યું કે—પાઠશાળાના કેટલાક મહેતાજીઓ એમ સમજે છે કે એક વર્ષમાં ૧૩૦ દિવસ શાળા ભરી બાકીના દિવસોમાં શાળા બંધ રહે તો હરકત જેવું નથી આ સમજણ બરાબર ન હોવાથી નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે—

અ પાઠશાળાઓ એક વર્ષમાં ૧૩૦ દિવસ ભરવી એમ નથી જેટલા દહાડા શાળા ભરી શકાય તેટલા દહાડા ભરવી.

બ પાઠશાળામાં એક વર્ષમાં નીચે પ્રમાણે રજાઓ આપી શકાય—

૧ દર પૂનેમ તથા અમાસ.

૨. તહેવાર વગેરે વિભાગના આસિસ્ટંટ ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર મેમો નં. ૧૧૯ તા. ૧૭-૧૨-૯૫ ના આધારે મંજુર કરે તે દિવસો.

ક દર વર્ષમાં ૪૦ (ચાળીસ) દિવસ મહેતાજીને ખાતે પગારે રજા મળી શકે આ રજા એકી વખતે દશ દ-હાડા કરતાં વધારે આપવી નહીં. આ રજા ઉપર જતાં મહેતાજીએ શાળા ચલાવવાનો બરાબર બંદોબસ્ત કરવો

૪. દશ દહાડા સુધીની રજા ઉપરની પેટા કલમ–૩ મુજબ ગામના મુખી તથા ગ્રામ્ય પંચો આપી શકે, પરંતુ તે બાબતનો લેખી દાખલો મેહેતાજીએ તુરત પોતાના ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર તરફ મોકલવો.

પ. આ ઉપરાંત વધારે રજા ભર પગાર કપાતે મળશે, ને તે વિભાગના આજમ ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર આપશે.

क. પોતાની શાળાની હાજરી સરસ રાખવા દરેક મેહેતાજીએ યત્ન કરવો જોઇએ.

ઉપર પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે. તે બાબતનો અમલ લાગતાવળગતાઓએ કરવો. તા. ૪ માર્ચ સને ૧૮૯૭. મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૨૯.

જે ગામે એકલી ઉર્દુ સ્કુલ હોય ત્યાં હિંદુના છોકરા ભણવા આવે તો તેમને માત્ર ગુજરાતી શીખવવાની બાબતમાં ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઇ છેવટ નિચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છેઃ—

૧ જે ગામે એકલી ઉર્દુ સ્કુલ હોય ને તેમાં હિંદુના છોકરા ભણવા આવે તો તેમને ઉર્દુ ધોરણને અનુસરી માત્ર ગુજરાતી શીખવવું, એટલે ઉર્દુ વિષયોમાંથી તેમને મુક્ત કરવા.

૨ પરીક્ષક અધિકારીઓએ પણ તેમની પરીક્ષા માત્ર ગુજરાતીમાં લેવી, ને નિયમ મુજબ તેને પાસ કે નાપાસ ગણવા.

૩ આવા હિંદુ છોકરાઓની ફીની બાબતમાં નિયમ મુજબ તજવીજ કરવી જોઇએ.

ઉપર પ્રમાણે લાગતાવળગતાઓએ અમલ કરવો. તા. ૪ માર્ચ સન ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૩૦.

શાળાઓમાં જે સંગ્રહસ્થાન રાખવામાં આવે છે તે સંબંધમાં ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઇ તે સંબંધમાં નિચે મુજબ જણાવવામાં આવે છે કેઃ—

૧ ગણિતમાં વપરાતા પારિભાષિક શબ્દોનું જ્ઞાન થવાને માટે

ગણિતમા વપરાતા તોલ માપ જેવાકે—નવટાંકી, અધોળી, ગજ, ફુટ, વગેરેના નમુના ફંડીજંટમાથી ખરીદ કરી સંગ્રહસ્થાનમા રાખવા નિયમને અનુસરી મહેતાજીઓએ તજવીજ કરવી

૨ સંગ્રહસ્થાનમા કેટલીક નકામી તથા હલકી ચીજો રાખવામા આવે છે, તે રાખવી ન જોઇએ આવી ચીજો પરીક્ષક અધિકારીઓએ પરીક્ષા તથા ભેટ વખતે કમી કરવી જોઇએ

ઉપર પ્રમાણે અમલ થવો જોઈએ તા ૪ માહે માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ વડોદરા

J A DALAL

હસમુખ ગોવિંદ વિદ્યાધિકારી

વટહુકમ ન. ૩૧.

કન્યાશાળાઓમા કપડા વેતરાવવા માટે તેના નમુના રાખવા બાબત ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમા વિચાર થયેલો તે સબંધમા જણાવવાનું કે—કન્યાશાળાના દરેક ધોરણમા જે જે કપડા તૈયાર કરાવવામાં આવે છે, તે દરેક કપડાનો નમુના જેવા કે—બંડી, કબજુ, ચોળી, ઝભલું, વગેરેના નમુના ધોરણવાર શાળાના દફતર પાસે હેડમીસ્ટ્રેસ કે હેડમાસ્તરે તૈયાર રખાવવા આવા નમુનાવડે કન્યાઓને વેતરવા વગેરેનુ કામ શિખવવા સુગમ પડશે તા ૪ માર્ચ સ ૧૮૯૭ મુ વડોદરા

J A DALAL

હસમુખ ગોવિંદ વિદ્યાધિકારી

વટહુકમ ન. ૩૨

મિશ્રશાળાઓમાં કન્યાઓનો અભ્યાસ વગર અને પહેલા ધોરણમા કન્યાશાળાના ધોરણ મુજબ ચલાવવાની બાબતમા સરક્યુલર નં. ૨૬ તા. ૨૭-૧૦-૯૩ નો થયેલો, તેમા ફેરફાર કરવા બાબત ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમા વિચાર થઈ ઠેરાવ એવો કરાવવામા આવ્યો છે કે—મિશ્રશાળાઓમા કન્યાઓનો અભ્યાસ છોકરાની નિશાળના ધોરણ પ્રમાણે તમામ ધોરણોમા સરખો રાખવો. આનો અમલ ચાલુ સાલની પરીક્ષા થઇ ગયા બાદ કરવો તા. ૪ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા

J. A. DALAL

હસમુખ ગોવિંદ વિદ્યાધિકારી

વરહુકમ નં. ૩૩.

અન્ટ્રેન્ડ શિક્ષકોને પ્રમોશન નહીં આપવા તથા ટ્રેનિંગની પરીક્ષા પસાર ન કરે તેવાને કમી કરવા વગેરે બદલ નિયમ થવા ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર ચાલી તે સંબંધમાં છેવટ નિચે મુજબ કરવાનું ઠરાવ્યું છેઃ—

૧ આ ખાતાના રૂ. ૧૦) દશ અને તેની અંદરના પગારના શિક્ષકોને ટ્રેનિંગસ્કુલના પહેલા વર્ષની પરીક્ષામાં પસાર થયા સિવાય પ્રમોશન આપવામાં આવશે નહીં.

૨ આ નિયમ તા. ૧-૮-૯૩ પછી નોકરીમાં દાખલ થયેલા શિક્ષકોને લાગુ કરવામાં આવ્યો છે.

૩ આવી જગાઓને માટે ઉપર બીજી કલમનો વિચાર રાખીને ટ્રેન્ડ થયેલા ઇસમો મળે તો તેવાઓને એ જગાઓ આપવા પહેલી પસંદગી આપવી.

ઉપર પ્રમાણે લાગતા વળગતાઓએ અમલ કરવો. તા. ૪ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ ગોવિંદ.

વરહુકમ નં. ૩૪.

રાત્રીશાળાના શિક્ષકોની સર્વિસબૂકો ભરવી કે કેમ એ સંબંધમાં ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઈ છેવટ એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે—રાત્રીશાળામાં જે શિક્ષકો ખાસ તે શાળાનીજ નિમનોકના હોય તો તેમની સાર્વિસબૂકો ભરવી જોઇએ; પરંતુ જે શિક્ષકો દિવસની શાળામાં નોકર હોય ને રાત્રીશાળામાં નોકરી કરતા હોય તેવાઓની સર્વિસબૂકો ભરવાની નથી.

ઉપર પ્રમાણે નિયમને અનુસરી જેણે તેણે અમલ કરવો. તા. ૪ મા સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ ગોવિંદ.

વરહુકમ નં. ૩૫.

ગ્રામ્યશાળાના ત્રીજા ધોરણમાં ગાયકવાડી ભૂગોળ ચલાવવાની બાબતમાં વરહુકમ નં. ૩ તા. ૨૫-૮-૯૬ નો થયેલો છે; પરંતુ પરીક્ષાપત્રકમાં તેના કેટલા દોકડા રાખવા તે ઠરાવવામાં આવ્યું નથી,

સબબ જણાવવાનું કે—સદર ત્રીજા ધોરણમાં ભૂગોળની બાબતનો ત્રીજો વિષય ગણવો ને તેના ૫૦ (પચાસ) દોકડા રાખવા તા. ૪ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J A DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ ગોવિંદ

પરક્રમ નંબર ૩૬

શાળાઓમા વિદ્યાર્થીઓના અક્ષર લખાવવાનું કામ સારા અક્ષર-વાળા શિક્ષકને સોંપવા બાબત ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમા વિચાર થઈ ઠરાવ નિચે મુજબ ઠરાવવામાં આવે છે:—

૧ જે શાળાઓમા ચિત્રશિક્ષક હોય અગર હવે પછી નિમાય તે શાળાઓમાં અક્ષર લખાવવાનુ કામ તેમણે કરવુ ચિત્ર-શિક્ષકોએ રોજ પાચ કલાક શાળામા કામ કરવાનુ છે, તેમા આ કામનો પણ સમાસ કરવો વિદ્યાર્થીઓના અક્ષર સુધરે ને સારુ લખે એવી તેમણે તજવીજ કરવી

૨ આવે ઠેકાણે સારા અક્ષરને માટે પરીક્ષા વખતે બે ત્રણ ઈનામ પરીક્ષક આપવા, પરંતુ તેથી ઇનામની એકંદર રકમ નિયમ કરતા વધવી ન જોઇએ

૩ જ્યા ચિત્રશિક્ષક ન હોય ત્યાં નિબંધ ૨ ની કલમ ૫૭ મુજબ તજવીજ થવા પૂરતી કાળજી રહેવી જોઇએ

ઉપર પ્રમાણે લાગતાવળગતાઓએ અમલ કરવો જોઇએ તા. ૪ માર્ચ સને ૧૮૯૭. મુ. વડોદરા

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ ગોવિંદ

પરક્રમ નં. ૩૭.

આ રાજ્યની કેટલીક મોટી કન્યાશાળાઓમા અનુભવ સિદ્ધ રસોઈનું કામ ચલાવવામા આવે છે, પરંતુ તમામ શાળાઓમા તે પ્રમાણે થવાની સવડ ન હોવાથી પાકશાસ્ત્રની પરીક્ષા પ્રત્યક્ષ રસોઈ કરાવી લેવા તથા તે બાબતનો ખર્ચ તે શાળાના કંટીજંટમાથી કરાવવા વગેરે બાબત ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઈ ઠરાવ નિચે પ્રમાણે કરેલ છે—

૧ કન્યાશાળાના જે ધોરણમાં પાકશાસ્ત્રનો વિષય છે, તે ધોર-

સુમાં પ્રત્યક્ષ રસોઇ કરી પરીક્ષા આપવા જે ઠેકાણે કન્યાઓ રાજી હોય, ને તેવી કમીમાં કમી દશ કન્યાઓ પરીક્ષા આપવા હાજર હોય તો, ને તે કન્યાઓ પોતપોતાને ઘેર રસોઇનું કામ શીખેલી હોય તો તેવે ઠેકાણે અનુભવસિદ્ધ રસોઈની પરીક્ષા લેવા પરીક્ષક અધિકારીને હરકત નથી.

૨ પાકશાસ્ત્રના વિષયમાં જે દોકડા આપવાના તે તો હાલ ચાલતા નિયમને અનુસરી આપવા. પ્રત્યક્ષ રસોઇ કરાવી જોઈ તે ઉપરથી તે દોકડા આપવાના નથી. પ્રત્યક્ષ રસોઇ કરાવવાની બાબત ઐચ્છિક સમજવાની છે.

૩ આ પ્રમાણે રસોઇ કરાવવા માટે જે સીધું સામાન જોઇએ તેનો ખર્ચ તે શાળાના કંટીંજંટમાંથી કરવો, ને તે બદલની મંજુરી યોગ્ય અધિકારીની મહેતાજીએ મેળવવી જોઈએ.

૪ રસોઇ કરવા માટે વાસણ, ચૂલા વગેરે જોઇએ તેનો સમાસ ઉપરની કલમ ૩ માં થતો નથી. એ બાબતની તજવીજ જેની તેણે કરી લેવી જોઇએ.

૫ આ બાબત બે ત્રણ ઇનામ પરીક્ષક અધિકારી આપી શકે, પરંતુ તે શાળાખાતે નિયમ પ્રમાણે ઇનામની જે રકમ મુકરર થાય તેમાંજ એનો સમાસ કરી લેવો. નિયમ મુજબ ઈનામની જે રકમ થાય તે ઉપરાંત વધારે ખર્ચ કોઇ રીતે થવો ન જોઇએ.

ઉપર પ્રમાણે ઠરાવ્યુ છે, તેનો અમલ લાગતાવળગતાઓએ કરવો. તાઃ ૪ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.

દલસુખ ગોવિંદ. વિદ્યાધિકારી.

વરઠુકમ નં. ૩૮.

વાર્ષિકપરીક્ષા વખતે શાળાઓનાં છોકરાંની કેટલા દિવસની હાજરી જોઇએ તેની મુદત ઠરાવવા બાબત ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઇ છેવટ નિચે પ્રમાણે ઠરેલું છેઃ—

અ સરકારી શાળાઓમાં પાંચમા અને તે ઉપરાંતના ધોરણોમાં પરીક્ષા આપવા બેસનાર વિદ્યાર્થી તે શાળામાં કમીમાં કમી ત્રણ માસ અગાઉ દાખલ થયેલો હોવો જોઇએ. આવા વિદ્યાર્થી પરીક્ષા આપવા બેસવા માટે પાત્ર થાય છે. એ બાબતમાં નિયમ થયેલો છે, પરંતુ તેમની હાજરી

બાબત કંઈ નિયમ નથી એ બાબત એવું ઠરાવવામાં આવે છે કે—પાંચમા અને તે ઉપરાંતના ધોરણોમાં કોઇ પણ વિદ્યાર્થી જેની મુદત ત્રણ માસ કરતા કમી હોય તેવાને અને જેની હાજરી કમીમાં કમી (ચાલીસ) દિવસની ન હોય, તેવાને મેહેતાજીએ પરીક્ષામા બેસારવા નહીં

ખ ચોથા અને તેથી ઉતરતા ધોરણોમા જે વિદ્યાર્થી પરીક્ષા વખતે એક માસ કરતા કમી મુદતનો શાળામાં દાખલ થયેલો હોય તથા જેની હાજરી ૧૫ (પંદર) દિવસ કરતા કમી હોય, તેવાને પરીક્ષામા બેસારવા નહીં, એટલે તેવાને ગેરહાજર ગણવો.

ગ પરંતુ આ રાજ્યની કોઇ પણ શાળાનો વિદ્યાર્થી પોતાના બાપ કે વાલી વારસ અગર જેમની પાસે રહી ભણતો હોય તેવા સરકારી નોકરની તે શાળાની તે સાલની વાર્ષિક પરીક્ષા થવા અગાઉ બદલી થવાના કારણથી બીજી શાળામા દાખલ થવા જાય તો તેને આ સાથેના નમુના પ્રમાણે મહેતાજીએ દાખલો આપવો. તે દાખલા આધારે તે ધોરણમા તે છોકરાને દાખલ કરવો ને પહેલાની નિશાળના હાજર દિવસ શેરાના આસનમાં પરીક્ષાપત્રકમા જણાવવા આવા પ્રસંગે ઉપરની કલમ ક, ખ મુજબ વાંધો ન લેતા તેને અનુસરી હાજરી વગેરે હોય તો પરીક્ષક પરીક્ષા લેવી એકજ સાલમા બે ઠેકાણે કોઇ વિદ્યાર્થી વાર્ષિક પરીક્ષા ન આપે એ ખાસ જોવું જોઇએ આ દાખલો ખાસ સરકારી નોકરની બદલી થવાના કારણથી તથા કોઇ શાળામાથી વર્ષની અધવચમાં પાંચમું અને તે ઉપરાતના ધોરણ પૈકી એકાદ ધોરણ કમી થવાના સબબથી વિદ્યાર્થીને બીજે ગામ જવુ પડે ત્યારે આપવાનો છે

ઉપર મુજબ ઠરાવવામા આવ્યુ છે, તેનો અમલ આવતી સાલથી કરવો તા. ૪ માર્ચ સને ૧૮૮૭ મુ. વડોદરા.

J A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

હંસમુખ ગોવિંદ.

વટહુકમ નં. ૩૮ તા. ૪-૩-૯૭ ની કલમ ક માં જણાવેલો નમુનો.

મોજે તાલુકે પ્રાંત ની સરકારી શાળામાંથી આપવામાં આવેલો દાખલો. વટહુકમ-નં તા. અનુસરીને.

વિદ્યાર્થીનું નામ.	જાત.	જન્મ તારીખ, માસ ને સન.	ચાલુ વર્ષમાં હાજર દિવસ. (આંકડે લખવા.)	કીયા ધોરણમાં છે તે (આંકડે લખવું.)	ચાલુ સાલમાં કીયા ધોરણની વાર્ષિક પરીક્ષા આપી છે કે નહીં.	દાખલો આપવાનું કારણ. (મુખતેસર લખવું.)	કઈ શાળામાં દાખલ થવા દાખલો આપ્યો તે.

હું નીચે સહી કરનાર જણાવું છું કે—આ દાખલો ખાત્રી કરી શાળામાં દાખલ થવા માટે તે વિદ્યાર્થીના માગવાથી વગર ફીએ આપવામાં આવ્યો છે. તા. માહે સન

(સહી)

શાળાના મહેતાજી.

સમજુતઃ—ચાલુ વર્ષમાં હાજર દિવસ લખવાના તે ગઈ વાર્ષિક પરીક્ષા થઇ ગયા બાદની મુદતના ગણવાનું સમજવું.

J. A. DALAL.

વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ ગોવિંદ.

સરક્યુલર નં. ૩૯

એક તાલુકાની મુખ્યશાળાની ભેટ લેવામાં આવી તેમાં છઠ્ઠા ધોરણના છોકરા પણ વ્યાકરણ, ભૂગોળ, વાંચન વિગેરે બધી બાબતમાં પણ સાધારણ જવાબ આપી શક્યા નહીં તેથી એવું માનવાને કારણ ઉત્પન્ન થાયછે કે પરીક્ષાઓ જોઇએ એવી રીતે સખત લેવાતી નથી. કેમકે નરમાશથી લેવાય તેથી શિક્ષકોને જોઇએ તેવું સારૂં શિક્ષણ આપવાની કાળજી રહેતી નથી સબબ પરીક્ષા લેવાની રીતમાં સુધારો થવો જોઇએ.

વર્ગ ચઢાવામાં પણ જે નિયમો થએલા છે તેનો મજબુત અમલ થવો જોઇએ છોકરાઓ ઉઠી જશે અગર બીજી ખાનગી શાળાઓમાં જતા રહેશે એવો વિચાર મનમાં લેવાનો નથી. અધૂરા જ્ઞાનવાળા છોકરાઓને ઉપલા વર્ગમાં ચઢાવવાથી પાછલો અભ્યાસ બરોબર ન થએલો હોવાથી ઉપલા વર્ગનો પણ અભ્યાસ કાચો રહેછે તેથી છોકરાઓનો સ્વાર્થ બગડે છે જો સારી રીતે મહેનત કરાવી શિક્ષણ આપવામાં આવશે તો પછી અભ્યાસ સારો થઇ વર્ગ ચઢાવવામાં પણ હરકત આવશે નહીં ને જે સખ્તી રાખવાની તે રહેશે નહીં, પણ સારૂં શિક્ષણ મળશે ને ઉલટા છોકરાઓ વધશે. માટે શિક્ષકોએ એ વાત લક્ષમાં રાખવી. તા. ૧૦ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. સિદ્ધપુર

J A. DALAL.

હસ્તુખ ગોવિંદ, વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર નં ૪૨.

મોજે કણજટ તાલુકે પાદરાની સરકારી ગુ શાળાના માજી મહેતાજી ત્રીભોવનદાસ હરખજીવનદાસ કે જેઓ મોજે ડુધવાડ તાલુકે પાદરાના રહીશ છે તેમણે મોજે કારેલી તાલુકે જંબુસરની સ. ગુ શાળાના મહેતાજીની સહીનું છઠ્ઠા ધોરણમાં પાસ થયા બદલનું સરટીફીકેટ આજમ ચોરંદા વિભાગના ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટરને રજુ કરી નોકરી પ્રથમ માધ્યશાળામાં મેળવેલી ને તે પછી તેઓ સરકારી શાળાના મહેતાજી થયા બાદ તે સરટીફીકેટ ખોટું છે એમ રા રા. વડોદરા પ્રાંતના એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના જાણવામાં આવવાથી તેમણે કારેલી શાળાના મહેતાજીથી તપાસ કરતાં તે છઠ્ઠા ધોરણમાં પાસ થએલા નથી: ને જે સરટીફીકેટ છઠ્ઠા ધોરણમાં પાસ થવાનું રજુ કરેલું તે ખોટું છે એમ જવાબ

આવ્યું. તે પ્રકરણ મજકુર ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફથી શેરા નં. ૩૫૭ તા. ૨૨-૧-૯૭ થી આ તરફ આવ્યા ઉપરથી જણાવવાનું કે, આ પ્રકરણ આવતાં પહેલાં તેણે પોતાની જગાનું રાજીનામું આપી દીધેલું તે મંજુર થઇ ગયેલું છે તેથી હવે એના સંબંધે બીજું કંઇ કરવાનું રહેતું નથી, પરંતુ હવેથી તેમને આ ખાતામાં કોઇએ જંગા આપવી નહીં. તા. ૧૫ માર્ચ સને ૧૮૯૭. મુ. પાટણ.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર નં. ૪૧.

ચાલુ માસમાં એક ગુજરાતી શાળાની વિઝિટ કરવામાં આવી તે વખતે ત્યાં એક મુસલમાન ઉપશિક્ષક જોવામાં આવ્યો. એ રીતે કેટલીક ગુજરાતી શાળામાં મુસલમાન ઉપશિક્ષક છે ને ઉરદુશાળામાં ગુજરાતી ઉપશિક્ષકો છે. તેના કરતાં મુસલમાનોને ઉર્દુશાળાઓમાં ને ગુજરાતીઓને ગુજરાતી શાળામાં જો ઉપશિક્ષકોની જગોએ નેમવામાં આવે તો કામ સારી રીતે ચાલે સબબ જે ગુજરાતી શાળાઓમાં મુસલમાન ઉપશિક્ષક હોય તેમને ઉરદુશાળાઓમાં જે તે અધિકારીએ પોતાના અધિકારમાં નિમવા અને એ પ્રમાણે મુસલમાન ઉપશિક્ષકો જોગ મળતા જાય તેમ તેમ તેમને ઉરદુશાળાઓમાં નિમી ત્યાંથી ગુજરાતી ઉપશિક્ષકને ગુજરાતી શાળામાં નિમવા જોઇએ. તા. ૨૫ માર્ચ સને ૧૮૯૭. મુ. કલોલ.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૪૨.

દરસાલ દરેક મહેતાજીએ અંગ્રેજી શાળામાં કેટલા છોકરા મોકલ્યા તેનું નામનીશવાર કયા ધોરણના તે જણાવી પત્રક પ્રાંતના ઇન્સપેક્ટર સાહેબ તરફ વર્ષ આખરે મોકલવા બદલનો સરક્યુલર નં. ૨૫ તારીખ ૨-૧-૯૫ નો થયો છે. સદરહુ સરક્યુલરનો હેતુ જે ગામે અંગ્રેજી શાળા હોય તે ગામના ગુજરાતી શાળાના માસ્તરેજ પત્રક મોકલવાનો છે; પરંતુ હાલમાં એક પ્રાંતના ઇન્સપેક્ટર સાહેબના લખાણથી જણાઈ આવ્યું છે કે જે ગામે અંગ્રેજીશાળા નથી તે ગામના મહેતાજીઓ પણ ફક્ત શૂન્ય ભરી પત્રકો મોકલેછે. માટે જણાવવાનું કે જે ગામે

અધિકારીઓ હોય તેજ ગામના શ્રી શાળાના મહેતાજીએજ ફક્ત સરક્યુલર મોકલવાનો વહિવટ રાખવો તા. ૨૬ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. કલોલ

J A. DALAL

હસમુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

પત્રકક્રમ નં. ૪૩ સન ૧૮૯૬-૯૭

વડોદરા દેશી કેળવણી ખાતા સંબંધી સુધારો વધારો કરતા નીમાયલી મંડળીની ભલામણ ઉપરથી કસરતનું કામ કરવા બદલ દર માસે રૂ. ૨ બે આગાઉ પ્રમાણે પગાર આપવા સન ૧૮૯૬-૯૭ ની સાલના બજેટમાં કેટલીક શાળાઓમાં જગાઓ રાખવામાં આવી છે તેમ હવે પછી રાખવામાં આવે તે શાળાના મુખ્ય માસ્તરે નીચે પ્રમાણે હકીકત જણાવી પ્રાંતના રા. રા. મે. ઇ. સાહેબ તરફ લખવું જોઈએ એટલે તેઓ પોતાનો અભિપ્રાય આ તરફ જણાવશે તે ઉપરથી યોગ્ય તે થશે

૧ પે. મા. કસરતનું કામ કરાવી શકે તેમ હોય તો તેને માટે અગર જો તે ન કરાવી શકે તેમ હોય કે તેમની ખુશી ન હોય તો પછી બીજો જે કોઈ શિક્ષક કસરતનું કામ કરાવી શકે એમ હોય તેમને માટે પુરતા કારણો સાથે ભલામણ કરવી

૨ જેમને માટે ભલામણ કરવામાં આવે તે ટ્રેન્ડ છે કે કેમ તથા શાળાના કામ બદલ આસિસ્ટંટ તરીકે કેટલો પગાર મળે છે તે તથા તેમનો હોદ્દો લખવો.

૩ ચાલુ સાલે જે શાળાઓમાં તેવી જગાઓ રાખવામાં આવી છે તે જગાઓ પુરવાને માટે આ તરફથી જનરલ ફેરફારી થઈ ગયા પછીથી ઉપર પ્રમાણે હકીકત લખી ભલામણ કરવી એટલે પ્રાંતના મે. ઇ. સાહેબ તે ઉપરથી પ્રાંતનું પત્રક બનાવી કાગળો સાથે આ તરફ મોકલશે તે ઉપરથી યોગ્ય તે થશે દર વર્ષે પત્રક કરવાનું નથી

૪ પરીક્ષા વખતે કસરતનું કામ કેવું ચાલે છે તે તથા જે શિક્ષક શીખવે છે તે કામમાં જોઈએ તેવો કુશળ છે કે કેમ તે હકીકત વાર્ષિકપરીક્ષાના રીપોર્ટમાં જણાવવાનો વહિવટ રાખવો તા ૩૦ મી માહે માર્ચ સન ૧૮૯૭ મુ કલોલ

J. A. DALAL.

હસમુખ ગોવિંદલાલ વિદ્યાધિકારી

પત્રકક્રમ નં. ૪૪ સન ૧૮૯૬-૯૭

નવસારી અને અમરેલી એ બે પ્રાંત ખાતે એક એક ઇન્સ્પે-

૪

કટર સાહેબની નીમણુંક છે તેને બદલે એ બે પ્રાંત ખાત્તે જુદા જુદા ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોની નીમણુંકો કરવાથી તે પ્રાંતો ખાતે બબે ડેપ્યુટીઓની જગાઓ છે તેને બદલે પ્રાંતવાર એક એક જગો રાખવામાં આવ્યાથી હવે નીચે પ્રમાણે તે પ્રાંતોને માટે હોદ્દા રાખવામાં આવ્યા છે તો તા. ૧-૪-૯૭ થી લાગતાવળગતાએ એ હોદ્દે રીતસર લખાણ કરવાનો વહિવટ રાખવો.

નંબર.	પ્રાંત.	હોદ્દો.	હાલ સદર સ્ટેશન.
૧	નવસારી.	ઇન્સ્પેક્ટર.	નવસારી.
૨	,,	ડેપ્યુટી.	,,
૩	અમરેલી.	ઇન્સ્પેક્ટર.	અમરેલી.
૪	,,	ડેપ્યુટી.	,,

વડોદરા પ્રાંત માટે એકસ્ટ્રા ડેપ્યુટીની નવી ઓફીસ તા. ૧-૪-૯૭ ની ઉઘડવાની છે, ને તેમનું સદર સ્ટેશન વડોદરા રાખવામાં આવ્યું છે, તેમને ફક્ત પરીક્ષાનું કામ કરવાનું છે તો તે સંબંધે લખાણ કરવાની જરૂર પડે તો એ હોદ્દે લખવું. નીમણુંક વગેરે સંબંધી લખવું પડે તો વિભાગના ડેપ્યુટી તરફ લખવું. અભિપ્રાયને માટે લખાણ તેમણે પરીક્ષા લીધી હોય તો તેમની મારફત મોકલવાને હરકત નથી. તા. ૨૭ મી માહે માર્ચ સન. ૧૮૯૭ મુ. કલોલ.

J. A. DALAL.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૪૫ ૧૮૯૬-૯૭.

સલામ દીગર લખવાનું કે એક શાળામાં એક કરતાં વધારે શિક્ષકો સાથે રજા ઉપર રહે છે એમ જાણવામાં આવ્યું છે. એક ઠેકાણે તો પહેલો અને બીજો આસિસ્ટંટ એ રીતે બંને જણ રજા ઉપર હતા. આ પ્રમાણે થવાથી શાળાના કામને અડચણ આવે એ સ્વાભાવિક છે, માટે એ પ્રમાણે થાય એ ઠીક નહીં. સબબ જણાવવાનું કે કંઈ આકસ્મિત બનાવ કે કંઇ જરૂરના કારણ સિવાય એક શાળાના એક કરતાં વધારે શિક્ષકોને સાથે બર પગાર કપાતે રજા સિવાય બીજા કોઇ પણ પ્રકારની રજા ન આપવા લાગતાવળગતાઓએ વહીવટ હવે પછીથી રાખવો જોઇએ.

મુખ્ય માસ્તરે રજાની માગણીના રીપોર્ટમાં શાળાનો બીજો શિક્ષક રજા ઉપર છે કે કેમ તે હકીકત જણાવ્યા સિવાય રજાની માગણી કરવી નહીં તેમ આસિસ્ટંટની કેજ્યુઅલ રજા પોતાના અધિકારમાં છે મંજુર કરવાની તેને માટે ઉપર પ્રમાણે અમલ કરવો. તા ૨૭ મી માહે માર્ચ સન ૧૮૯૭ મુ કડોલ.

J. A. DALAL,

હરસુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૪૭૮

પાઠશાળાના ઘણા મહેતાજીઓ "કેળવણી" ચોપાનીયું ખરીદ કરતા નથી. સબબ તે લેવાની તેમને ફરજ પાડવાની બાબતમાં આપણા ખાતાની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઈ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે—"કેળવણી" ચોપાનીઆમાં કેળવણી સંબંધી બાબતો હોવાથી આ ખાતાના શિક્ષકોને તે જાણવાનું છે, માટે દરેક પાઠશાળાના મહેતાજીએ પોતાના દરમાહામાંથી સદર ચોપાનીયું ખરીદ કરવું જોઈએ.

૨ આ પ્રમાણે ખરીદ કરેલા ચોપાનીયા સરકારી મીલકત ગણાશે, એટલે મહેતાજી નોકરી છોડી જાય અગર બદલી થાય ત્યારે આ ચોપાનીયા પોતાની ખાનગી મીલ્કત સાથે લઈ જઈ શકશે નહીં

૩ સદર ચોપાનીઆનું લવાજમ વગેરે વર્ષની શરૂઆતમાં એટલે કે દર ફાગણ શુદ ૧૦ સુધીમાં, જે સરકારી શાળાના મહેતાજી મારફત પોતાનું લવાજમ જવું આવતું હોય, તેના તરફ પાઠશાળાના મહેતાજીએ મોકલી પાવતી લેવી

૪ ઉપર પ્રમાણે સરકારી શાળાના મહેતાજી તરફ પૈસા આવે તે તેમણે કુલ ભેગા કરી તેના મેનેજર તરફ મોકલાવવા તજવીજ કરવી.

૫ જે સરકારી શાળા સાથે લવાજમ આપવા જવાનો સંબંધ હોય તેની મારફત પાઠશાળાના મહેતાજીઓને ચોપાનીઆ પહોંચાડવા તેના મેનેજરે તજવીજ કરવી.

૬ ચોપાનીઆની માગણી વગેરેજ કલમ ૫ ની હકીકત મેનેજરને જણાવવી જોઈએ

૭ ઉપર પ્રમાણે આ બાબતમાં લાગતાવળગતાઓએ તરફથી અમલ થવો જોઈએ. તા ૩૧ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. કડોલ.

J. A. DALAL.

હરસુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

અહીંના નિબંધમાં દાખલ કરવાની જરૂર રહેશે નહીં. તા. ૨૨ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા

J. A. DALAL.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૫૩.

કારેલીના સ. ગુ. શાળાના આસિસ્ટંટ આશાભાઇ પરશુદાસે તે શાળાના મહેતાજીની વિરૂદ્ધમાં મેમ્બરોના નામની અરજીઓ લખી તે શાળામાં ભણનાર વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી મેમ્બરોના નામની સહીઓ કરાવી તેમજ શ્રીમંત મહારાજા સાહેબના સંબંધે અઘટિત શબ્દોવાળી મહેતાજીના નામવાળી તે શાળાના વિદ્યાર્થી હાથીભાઇ મુળજીભાઇએ અરજી કરી તેમાં પણ આસિ. આશાભાઇની ઉશ્કેરણી હોવાનું જણાઇ આવ્યું છે. તે ઉપરથી આસિસ્ટંટ આશાભાઇ પરશુદાસને આ ખાતામાંથી કમી કરવા તથા બીજી કોઇપણ જગ્યાએ આ ખાતામાં દાખલ નહીં કરવા તથા અરજી લખનાર વિદ્યાર્થી હાથીભાઇ મુળજીભાઇને શાળામાંથી કાઢી મુકવા તથા ફરી કોઇ શાળામાં દાખલ નહી કરવા ઠરાવ કરવા આવ્યો છે માટે તે તે પ્રમાણે જેમણે તેમણે અમલ કરવો. તા. ૩૧ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. કલોલ.

J. A. DALAL.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૫૪

સર્વિસ બુકો ભરવા સંબંધે સરક્યુલર નં. ૨૦ તા. ૧૯-૧૧-૯૧ નો કરવામાં આવેલો છે. તે બદલના કેટલાક પ્રશ્નો રા. રા. નવસારી અને અમરેલી પ્રાંતના એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફ પુછાવેલા તે સબંધ મે. રા. બા. આકાઉંટંટ જનરલ સાહેબ તરફથી નં. ૯૫૮ થી ૧૬-૫-૯૨ ખુલાસા થયેલા છે અને તે પ્રમાણે અમલ થવા સારૂં પ્રાંતના રા. રા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબો તરફ તે પ્રકરણ મોકલવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ તે પ્રમાણે અમલ થતો જણાતો નથી. માટે બધે એક સરખો વહીવટ રહેવા સારૂ નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવે છે.

૧ સર્વિસ બુકના આરંભે જે તપસીલ આપેલી છે તેની કલમ ૫ માં જે વય દાખલ કરવાની છે તે, સર્વિસ બુક જે તારીખે ભરવામાં આવે તે તારીખ સુધીની દાખલ કરવી અને જન્મ તારીખથી કઇ તારીખ સુધીની તે વય છે એ કોંસમાં લખવું.

૨ કલમ ૫ માં ફક્ત જન્મ તારીખ લખેલી હશે તો ચાલશે

નહીં, પણ તેની સાથે માસ અને સન લખવાનો રીવાજ રાખવો.

૩ હાથે લખેલી અને આંકોને તૈયાર કરેલી સર્વિસ બુક ઉપયોગમાં આવશે નહીં સરકારમાંથી જે છાપેલી મળે છે તેમજ હકીકત ભરી તે પર સહીઓ થવી જોઈએ છાપેલી બુકો તમામ મહાલોમાંથી વેચાતી મળશે.

૪ આસિસ્ટંટોની સર્વિસ બુકના કોઠક ૯ મા વર્ણક બદલ જે શેરો લખવાનો છે તે હેડમાસ્તરે લખવો અને તે બદલની સહી પણ તેજ આમનમા તેમણે કરવી નોકરની બદલી થાય તે વખતે એવો શેરો લખવાનો હેડ માસ્તરે રીવાજ રાખવો.

કોઠક ૯ મા જે સહી થવાની છે તે વર્ણક બદલની નથી પણ નોકરી શરૂ થવા બદલની છે માટે તે કોઈએ વરિષ્ઠ અધિકારીની સહી કરવાનો જેમને અધિકાર છે તેમણે નોકરી શરૂ થવી વખતે સહી કરવી

૫ મહેતાજીની સર્વિસ બુકના કોઠક ૯ મા જે વર્ણક બદલ શેરો કરવાનો છે તે તેમની એક ગામેથી બીજે ગામે બદલી થાય ત્યારે અગર નોકરીમા કાંઇ પણ ફેરફાર થાય તે વખતે જે તે પ્રાન્તના ગ રા એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે કરવો તથા આસન ૧૨મા સહી પણ તેમણેજ કરવી.

કોઠક ૯મા જે સહી થવાની તે કલમ ૪મા બતાવ્યા પ્રમાણે જે તે અધિકારીએ સહી કરવી

સદરહુ સરક્યુલર આ ખાતાના તમામ નોકરોને લાગુ છે સબબ ઉપર પ્રમાણે અમલ જેમણે તેમણે કરવો તા. ૧ માહે એપ્રિલ સને ૧૮૭૫ મુ. કલોલ

J A DALAL

દસ્તુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

પરિપત્રક નમ્બર ૫૫

નિબંધ ભાગ ૨ જાની કલમ ૩૭૪ મુજબ કોઈ પણ નોકરને બે કલાક સુધીની રજાનો લાભ એક માસમા કેટલા દિવસ આપવો તે નકી કરવાની બાબતમા મારુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થઈ એવું ઠરાવવામા આવ્યુ છે કે—કોઈ પણ નોકર ઉપરની કલમ ૩૭૪ મુજબ એક માસમા બે દહાડે બે કલાક સુધીની રજા લે તો તે બે દિવસ તેને હાજર ગણવો, પરંતુ એક માસમાં બે દિવસ કરતાં વધારે દહાડા આ પ્રમાણે બે કલાક સુધીની રજા લે તો તે નોકરને હાજર ન ગણતા તે

સાલની અધિકારીઓની કમિટીમાં વિચાર ચાલેલો, તે વખતે એમ જણાયેલું કે—છોકરાઓને વર્ગ ચઢાવવાની સત્તા મુખ્ય મહેતાજીને હોવાથી ગમે તેવા છોકરાને વર્ગ ચઢાવવાના દાખલા કેટલેક ઠેકાણે બને છે. ઘણા કાચા છોકરાને વર્ગ ચઢાવવાથી પરિણામને નુકશાન પોહોંચે છે, સબબ તે સંબંધમાં નિચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છેઃ—

અ છઠ્ઠા ધોરણના બીજા વર્ષમાં કોઇ પણ નાપાસ થયેલા વિદ્યાર્થીને પરીક્ષક અધિકારીની લેખી પરવાનગી સિવાય લેવો નહીં.

બ વમર ધોરણ અને પહેલા ધોરણ સિવાય બાકીના તમામ ધોરણોમાં કોઈ પણ બે વિષયમાં (હેડમાં) પસાર થયેલા વિદ્યાર્થીને ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવા.

ક જે શાળાઓમાં સંસ્કૃત વિષય ચાલતો હોય તે શાળાઓમાં તે વિષયમાં નાપાસ થનાર વિદ્યાર્થી કોઇ પણ બે વિષય (હેડ) માં પસાર હોય તો ઉપલા વર્ગમાં લેવો.

ડ ઉપરની કલમો વિરૂદ્ધ કોઇ વિદ્યાર્થીને વર્ગ ચઢાવવો હોય તો પરીક્ષક અધિકારીની લેખી મંજુરી લેવી

ઉપર પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે, સબબ તે પ્રમાણે મુખ્ય મેહેતાજીઓએ હવેથી અમલ કરવો. તા. ૨૨ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. ——————— વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૬૦.

મુખ્ય શિક્ષકે શાળાના દરેક કલાસની વિઝીટ કરવી જોઈએ, તેમાં કેટલો વખત ગાળવો અને તેની કેવી વ્યવસ્થા કરવી તે વિશે આ તરફથી સરક્યુલર નં. ૩૨ તા. ૨૮-૧૧-૯૫ નો થયેલો છે. તે પ્રમાણે એક તાલુકા સ્કૂલની ભેટ લેતાં બરાબર અમલ થયેલો છે એમ જણાયું; પરંતુ તેવી બીજી શાળામાં એવી સૂચનાની નોંધો વગેરે બીલકુલ રખાયું નથી, અને હેડમાસ્તરનું તેના ઉપર લક્ષ ગયું હોય તેમ પણ જણાતું નથી, અને તે બાબત ઉપર પરીક્ષક અધિકારીઓનું ધ્યાન ખેંચાયું હોય તેમ તપાસ કરતાં જણાયું નથી. માટે આ ફરીથી વટહુકમ કરવામાં આવે છે કે—ઉપર જણાવેલા સરક્યુલરમાં બતાવ્યા પ્રમાણે જેમણે તેમણે બરાબર અમલ કરવો અને તે પ્રમાણે અમલ થાય છે કે નહીં તે બાબત પરીક્ષક અધિકારીઓએ ખાસ કાળજી રાખી તપાસ કરતાં રહેવું. તા. ૮ એપ્રીલ ૧૮૯૭ મુ. વિશનગર.

J. A. DALAL.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. ——————— વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૬૧ ૧૮૯૬-૯૭.

ડિસ્ટ્રિકટમાં ફરતાં કેટલીક કન્યાશાળાઓની ભેટ લેવામાં આવી તેમાં એમ જણાઇ આવ્યું છે કે—કન્યાશાળાઓમાં કન્યાઓની સંખ્યા વધારવા લોકોને કન્યાઓને કેળવણીથી થતા ફાયદા સમજાવી બોધ આપવાનો પ્રયત્ન શિક્ષકો તરફથી જોઇએ તેવો થતો નથી સબબ જણાવવાનું કે—તે પ્રમાણે બોધ કરી સંખ્યા વધારવા શિક્ષકોએ પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

સંબંધ વધારવાને જે શિક્ષકો મેહેનત કરે તે બદલ યોગ્ય બજાવે તો તેમના ઈનામ, કમીશન વગેરે આપવા પરીક્ષક અધિકારીએ વાર્ષિકપરીક્ષાના રિપોર્ટમાં ભલામણ કરવી.

જે કન્યાશાળામાં પુરૂષ શિક્ષક હોય તે શાળામાં ૧૨ વર્ષ સુધીની કન્યાઓને રાખવા નિયમ ભાગ ૨ જાની કલમ ૬૭ ની પેટા કલમ ક મા જણાવેલ છે પણ હવે કેળવણી ખાતાને જોવામાં એમ આવ્યું કે હવે કેળવણીનો પ્રસાર થવાથી કન્યાઓના માબાપ જે શાળામાં ભરોસાદાર પુરૂષ શિક્ષક હોય ત્યાં તેવી મોટી ઉમરની કન્યાઓને પણ ખુશીથી મોકલે છે આ પ્રમાણે થવું ઘણું ફાયદાકારક છે, વળી એક પુખ્ત ઓફીસરના કહેવામાં એમ હતું કે "ઠરેલ નિયમ કરતાં વધારે ઉમરની કન્યાને દાખલ કરવી એ રૂઢી વિરૂદ્ધ છે માટે એનો અમલ કરવાને બદલામાં તજવીજ કરવામાં આવશે" પણ એમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી જ્યાં સુધી મોટી ઉમરની છોકરીઓ આવે તો વખતના નિયમનો બાધ ન લેતાં આવવા દેવી જોઈએ કે જેથી તેમને કેળવણી લેવાને હરકત થાય નહિ પરંતુ શિક્ષકના વર્તણુક વગેરે ઉપર અધિકારીઓએ વખતો વખત વિશેષ લક્ષ આપતા રહેવું

કન્યાશાળાના ઉપલા ધોરણમાં મોટા મોટા વિષય શીખવવામાં આવે છે (જેમકે મોટી ઉપલા ધોરણમાં નફાનું ગણિત નામના (હું કે) તે ફક્ત નામનો જ કેમકે વ્યાવહારિક રીતે છોકરીઓથી નફાનું બહુ શીખી શકાતું નથી એવી જે જણ મોટી કન્યાશાળાઓના રિપોર્ટ આવ્યાથી ખાતરી થઈ છે એ વિશે નવી ધોરણ આગળ ચાલતા નક્કી કરવામાં આવશે પણ તે દરમ્યાન ઇન્સ્પેક્ટરોને ભલામણ છે કે તેઓ ફેરફાર અમુક શાળાઓને માટે મહાલની મંજુરી લઈને કરવા હરકત નથી. મોટા ગણિતમાંથી 'ઈંટરનો નફાતોટો' એવું ગણિત નામનું ભણાવવા કરતા હુન્નર, ભરત, ભરતકામ, અને ઉદ્યમ પ્રકારનું શિક્ષણ ઉપલા ધોરણોમાં દાખલ થાય અને તેના માટે ટાઈમ ટેબલમાં વધારે વખત રોકવામાં આવે, અને તેવું શીખવી શકે એવા શિક્ષકો દાખલ કરવામાં આવે તો વધારે ફાયદો છે. માટે રા. રા. એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોએ એ ઉપર લક્ષ આપવું તા. ૮ એપ્રીલ સન ૧૯૦૭ નું વિગેરે.

J. A. DALAL

હસમુખ ગોવિંદલાલ — વિદ્યાધિકારી.

હજુરહુકમ નં. ૬૨.

શાળાનો પગાર લેઈ ટ્રેનિંગ સ્કુલમાં શીખવા ગએલા આસિસ્ટન્ટો પૈકી જેઓ પહેલા વર્ષમાં પગાર લઈ બીજા વર્ષમાં અભ્યાસ કરતા રહે તો તેમનું રાજીનામું લેવું કે નહિ આ પછી તે નક્કી થવા માટે આ સાલના અધિકારીઓની કમીટીમાં વિચાર થઈ તે સંબંધમાં ઉપર નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે —

૧ આ નિયમ મુજબ આવા શિક્ષકોને શાળાનો પગાર લેઈ એક વર્ષ સુધી ટ્રેનિંગ સ્કુલમાં ભણવા મોકલી શકાય

૨ ઉપર પ્રમાણે મોકલેલા આસિસ્ટન્ટો પૈકી જેઓ પહેલા વર્ષમાં પગાર લઈ બીજા વર્ષમાં અભ્યાસ કરવા ટ્રેનિંગ સ્કુલમાં જારી રહે તો તેમને એક વર્ષની બિનપગાર પગાર ઉપરાંત રજા

યોગ્ય અધિકારીએ તેમની માગણી ઉપરથી શાળાની જગ્યા ઉપરથી આપવી.

૩ આવે પ્રસંગે પહેલા વર્ગની પરીક્ષા પૂરી થાય કે તરત તેવા આસિસ્ટંટોએ વડોદરા કલાભવનના મેહેરબાન પ્રિન્સિપાલ સાહેબની સહીનો દાખલો મેળવી પોતાની નોકરી ઉપર હાજર થવુ; અને ટ્રેનિંગ સ્કૂલની પરીક્ષાનુ પરિણામ જણાયે પસાર થયેલા હોય તેઓએ ઉપરની કલમ ૨ મુજબ રજા લેવા તજવીજ કરવી.

૪ ઉપર કરતાં વધારે રજા તેમને મળશે નહી

ઉપર મુજબ લાગતા વળગતાઓ તરફથી અમલ થવો જોઇએ.

તા ૨૨ માર્ચ સન ૧૮૯૭ મુ વડોદરા J. A. DALAL

વિદ્યાધિકારી

દેશીકેળવણીખાતુ. ૫. નં. ૩૮૪.

મોજે વરણામા તાલુકે વડોદરા ગામના લોકોએ ગામ ઉઘરાણું કરી વિદ્યાને ઉતેજન આપવા સારૂ રૂ ૧૦૦) અંકે સો બાબાસાઇની રકમ એકઠી કરી તે રકમ મજકુરના રહીશ ખા. કાળીદાસ ઇંદરભાઈની દુકાનના વહીવટ કરનાર પટેલ છોટાભાઇ શામળભાઇની દુકાને દર વરસે રૂ ૭) સાત બાબાશાઇના વ્યાજે મુક્યા છે અને તે ફક્ત વ્યાજના આત રૂપિઆ દરસાલ વાર્ષિક પરિક્ષા વખતે સદરની સરકારી સાળામા પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન તરીકે ઇનામ આપવાના કામમા વાપરવા ઠરાવ્યુ છે આવી રીતે વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવાના કામમા ગામ લોકોએ ઉત્સાહ બતાવ્યો છે એ ઘણી સંતોષની વાત છે. અને આવો દાખલો લઇ બીજા ગામના લોકો વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવામાં મદદ કરશે એવી આશા રાખવામા આવે છે. તા. ૨૬ માર્ચ સન ૧૮૯૭ મુ કલોલ. J. A. DALAL.

દલસુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

વરહુકમ નં. ૬૩.

આ રાજ્યની દીવાની, કે બીજી કોઇ કોર્ટમાં શાળાના કોઇ દફતર સાથે હાજર થવા મુખ્ય મેહેતાજી ઉપર સમન્સ આવવાથી તે પ્રમાણે ગયા હોય અને અસલ દફતર તે કોર્ટ માગે તો આપવું કે શી રીતે, તે બાબત ચાલુ સાલની અધિકારીઓની કમિટીમા વિચાર ચાલ્યો હતો આ બાબતમાં શાળા ખાતાના અધિકારીઓ તથા મુખ્ય મેહેતાજી-ઓને જણાવવાનુ કે—ઉપર જણાવેલી કોર્ટો તરફથી સમન્સ આવે તેમા જણાવ્યા મુજબ દફતર કે કાગળ લેઇ જેને હાજર થવા લખ્યુ હોય તેણે તે કોર્ટમા તે સાથે જવુ જોઇએ. કોર્ટના અધિકારી તરફથી તે અસલ દફતર કે કાગળની માગણી કામમા સામેલ રહેવા માટે થાય તો તેવે વખતે તેની નકલ પોતાની સહી સાથે આપવાનું જરૂર કરવું; તેમ છતા પણ કોર્ટને અસલ કાગળ કે દફતરની જરૂર લાગે તો તે આપવા હરકત નથી. અસલ કાગળ કે દફતર જે કોર્ટમા આપવામાં આવે તે બાબતનો તરત લેખી રીપોર્ટ આ તરફ કરવો જોઇએ. અસલ દફતર કે કાગળો આપવામા આવે તેની પહોંચ રીતસર લેવી જોઇએ. તા. ૨૨ માર્ચ સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL

દલસુખ ગોવિંદલાલ. વિદ્યાધિકારી.

પ્રસિદ્ધિપત્ર.

ખાસ કરીને વડોદરા કેળવણીખાતાને ઉપયોગી થાય એ હેતુથી આ ચોપાન્યું પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તોપણ હરકોઇ રાજ્યમાં શિક્ષકનું કામ કરનાર તેમજ અન્ય લોકોને પણ સામાન્યરીતે તે કામનું થઇ પડે એવા ઉપયોગનું કરી છે.

ચોપાન્યું હિંદુ માસની શરૂઆતમાં પ્રગટ થશે અને દર પોસ્ટેજ સુદ્ધાં રૂ. [illegible] લેવામાં આવ્યો છે; તથા કેળવણી ખાતામાં અને બીજા [illegible] પગારના નોકરોને તથા ગામડી નિશાળના માસ્તરોને તેમજ ટ્રેનિંગકૉલેજના સ્કૉલરોને તેનો લાભ મળે એટલા માટે તેમને રૂપિયા દશ આને તેની અંદર પગાર મળતો હશે તેમને તે બાબતની ખાત્રી કરી આપેથી રાહત તરિકે ફક્ત આઠ આના અગાઉથી મોકલશે તો આ ચોપાન્યું મોકલવામાં આવશે. બહાર ગામના ગ્રાહકોએ પોતું આનો પોસ્ટેજ વધારે મોકલવા. છુટક નકલ [illegible] ના ભાવે આપવામાં આવશે.

છાપવા મોકલેલું લખાણ એક બાજુએ કાગળની એકજ બાજુએ લખવું. જો ચોપાન્યામાં છાપવા લાયક ન હોય તો લખાણ પાછું મોકલવા બંધાતા નથી. જો જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખરચે મંગાવી લેવા તજવીજ કરવી. આ ચોપાન્યામાં [illegible] એવા ખાસ વિષયો મોકલનારને તેમની ઇચ્છા હશે તો તે યોગ્ય જણાયે પૈસા આપવામાં આવશે માટે તેમણે એ બાબત વિષે કોઇએ પુછવું [illegible]. છાપતા [illegible] વિષયો, પ્રશ્નો, વગેરે કેળવણીને લગતા વિષયો ઉપર પ્રથમ ધ્યાન આપવામાં આવશે.

જાહેરખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂ.		લીટી
૦॥	...	૨
૧	...	૪
૧॥	...	૭
૨	...	૧૧
૨॥	...	૧૫
૩	...	૨૦

[illegible] સુધી લાગલાગટ હોય તો પ્રથમ પ્રમાણે ચાર્જ અને તે પછી ના અગિયાર મહિના સુધી આઠઆના ચાર્જ પડશે બાર મહિના થી ઓછી મુદત હશે તો પહેલે મહિને પુરો ચાર્જ અને પછીને દર મહિને [illegible] ચાર્જ લેવાશે.

એ ઉપરાંતનો ભાવ પત્રક પ્રમાણે.

[illegible] લેવાનો દર.

૫૦ નોકલા સુધીના હશે તો	રૂ. [illegible]
[illegible] નોકલા સુધીના હશે તો	[illegible]
૧ નોકલા સુધીના હશે તો	રૂ. [illegible]

એ ઉપરાંતને માટે [illegible] જણાવશો.

[illegible] ચિઠ્ઠી [illegible] નામ, ઠામ [illegible] સિવાય બીજો [illegible] નહિ.

[illegible] કરવામાં આવશે નહિ.

[illegible] — [illegible] નાગેશ્વર [illegible]

[illegible]

श्री.

संवत् १९५३. जेष्ठ.

केळवणी

पुस्तक ९ मुं अंक ८ मो.

પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

વડોદરા

"વિજયમુદ્રાલય" માં છાપ્યું.

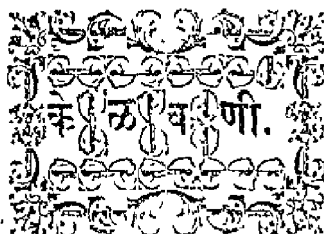
કિં [illegible]

अनुक्रमणिका.

विज्ञापना.

दोहरो

अर्थ मळे पळे धर्म मनाये, ज्ञान वधे सनमान पमाये;
प्रीति वधे प्रसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૬ ઠું. [illegible] સંવત ૧૯૪૩. અંક ૮ મો.

વિદ્યા.

દોહરો

કેળવણી મન માનથી, મહિ કેળવણી ગાર,
આ "કેળવણી" કર ગ્રહી, જાણતણો લ્યો પાર. ૧.

ઉધોર છંદ

વિદ્યાભણું જન ધરિ પ્રીતિ, જગમાં મેળવે સંદ્કીર્તિ,
ટળશે દુ:ખની સહુ ભીતિ, મળશે ન્યાય નીની રીતિ. ૧

વિદ્યાથી કરો મન શોધ, મળશે જ્ઞાનનો સદબોધ,
વિદ્યાથી મળે મનમોદ. વિદ્યાની [illegible] પરિતાપ ૨

વિદ્યા મેળવે અતિમાન, રિદ્ધી સિદ્ધિ ફળ ને પાન;
જેણે નવ ગ્રહ્યું એ દાન, જન તે જાણવો નાદાન. ૩

ગ્રહગણ સૂર્ય ચંદ્ર અપાર, તેનો પામિયા સહુ પાર;
કીધી ગણતિ અન્ય અમાપ, તે સૌ જ્ઞાનનોજ પ્રતાપ. ૪

વિદ્યા નવ ભણ્યો જન જેહ, પશુ સમ ફરે ભૂપર તેહ;
વિદ્વદ્વર્ગમાં ન મનાય, જન તે મૂર્ખમાંજ ગણાય. ૫

વિદ્યારૂપી જળનો કૂપ, જેણે પાન કીધું અનૂપ;
(જો) તે કદી રંક બનશે ભૂપ, ખિલશે પ્રૌઢ તેનું રૂપ. ૬

વિદ્યાથી મળે ઉર શાન્તિ, વિદ્યાથી ટળે સૌ ભ્રાન્તિ;
વિદ્યા દૂર કરશે ક્રોધ, ત્હાળે દુખતણો અવરોધ. ૭

નિર્ધન હોય જો વિદ્વાન, તોપણ પામશે જગમાન;
નૃપતિ જો કદી અજ્ઞાન, પામે લેશ નહિ સંન્માન. ૮

નૃપ નિજ દેશ મધ્ય પુજાય, જ્ઞાની સર્વ દેશ પૂજાય;
વિદ્યાનોજ એ મહિમાય, મુખથી વર્ણવ્યો નવ જાય. ૯

સાધન મંત્ર તંત્રો ખગોળ, જંત્રો આદિ ઇંદ્રજાળ;
પ્રાણાયામ આદિક યોગ, જાણ્યા અન્ય સર્વ પ્રયોગ. ૧૦

ટેલીફોન ટેલિગ્રામ, અગ્નિરથતણો આયામ;
નિરખો બલુનનું અતિમાન, જાણે ઇંદ્રનું વૈમાન. ૧૧

ધારેલે સ્થળે લઇ જાય, પળમાં બસો મૈલ પળાય;
લાખો અન્ય એવા ખેલ, જ્ઞાનીતણે મન સૌ સ્હેલ. ૧૨

શાસ્ત્રો વેદ ને પુરાણ, બાઇબલ પાઠ ને કુરાન;
ભારત સ્મૃતી શ્રુતિનું જ્ઞાન, વિદ્યા બળે લયો અતિ લ્હાણ. ૧૩

વિદ્યા જે ભણે નર નાર, તેનો સુધરે સંસાર;
તેનું દુઃખ દૂર પળાય, અંતે મોક્ષ તેનો થાય. ૧૪

ગીતિ

આવે અબુધો વિદ્યા, ભવસાગર પાર ઊતરી જાશે
કરશે સ્મરણ હરીનું, નિશ્ચય તમ તેનું હર સહુ થાશે ૧૫

શિવલાલ નરભેરામ ભ.

शाळामां विद्यार्थीओनी हाजरी.

નિશાળમાં વિદ્યાર્થીઓની હાજરી ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની ઘણી જરૂર છે. કેમકે હાજરી ઉપર લગભગ બધો શિક્ષણનો આધાર છે. શિક્ષક શીખવવામાં ગમે તેવો હોશિયાર હોય પણ હાજરી સારી ન રહેતી હોય તો શિક્ષકનો ઉત્સાહ ભાંગી જાય છે અને શાળા તરફ બેદરકારી આવી જાય છે પણ જો હાજરી સારી રહેતી હોય તો શિક્ષક શીખવવામાં ઉત્સાહી અને આનંદી રહે છે અને તેથી શાળા આબાદ થાય છે.

હાજરીના પ્રકાર-હાજરી બે પ્રકારની છે (૧) વખતસર હાજર રહેવું અને (૨) હમેશાં હાજર રહેવું આ બેઉ જાતની હાજરી ઉપર શિક્ષકોએ ધ્યાન આપવાનું છે. પ્રથમ આમાંની પહેલી બાબત ઉપર હું કહીશ.

હમેશાં ન આવે તેમજ કદી વખતસર ન આવે એવા વિદ્યાર્થીઓથી શાળાને વધારે નુકસાન થાય છે એમ હું ધારું છું. કેમકે આખા દિવસ ન આવનાર છોકરો પોતે એકલો નુકસાન પામે છે પણ વખતસર ન આવનાર છોકરો તો બીજાને નુકસાન આપે છે. એ ઉપરાંત નિયમિત હાજર રહેનાર છોકરાઓને પણ ગેરફાયદો થાય છે. કેમકે પાઠ ચાલતો હોય તે વખતે એ મોડો આવે તેથી શિક્ષકનું ધ્યાન તેના તરફ દોરાય તેથી શીખવવામાં વિઘ્ન પડે અને બીજા છોકરાઓને ખમવું પડે. વળી શરૂઆતમાં આ પ્રમાણે ગરબડ થવાથી શિક્ષક નાસીપાસ થઈ આખો દિવસ તેના મગજમાં ગ્લાનિ રહે વિગેરે કારણોથી વિદ્યાર્થીઓ વખતસર હાજર રહે એમ કરવાની ઘણી જરૂર છે. તેમ શી રીતે થાય તે માટે કેટલાએક સામાન્ય નિયમો લખી તે ટુંકામાં વિવેચન નીચે આપ્યું છે. તે ઉપર વિચાર કરી હાજરી સારી રાખવા પ્રયત્ન કરી શકાશે.

૧. શિક્ષકે પોતે પ્રથમ વખતસર હાજર રહેવું.
૨. પહેલો પાઠ રસિક, આનંદનો અને છોકરાઓને ઘણી શિખવી જાણતા હોય એવો હોવો જોઈએ.
૩. દરેક કામ વખતસર કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ.
૪. નિશાળમાં આવવાનો વખત મુકરર રાખવો તે પછી જેઓ આવે તે

ડુંગરી ટેકરી ઉપર પીતળની એક તોપ મુકેલી છે. એ તોપ સલામીની અથવા ઇશાર્ન કરવાની છે. એ તોપ ત્યાં ગોઠવવાનું કામ ઘણું કઠણ હતું; તે કોઇથી બનશે નહિ, એમ સહુને લાગતું હતું. પરંતુ કોઈ એક મોટા કારીગર ઉપર કાંઈ આરોપ આવેલો હોવાથી તેને ત્યાં કેદમાં રાખ્યો હતો તેને છોડી મુકવાનું અભય વચન આપીને તેની પાસે એ કામ કરાવ્યું હતું.

દોલતાબાદનો કિલ્લો એક વખત હાથ લાગ્યો એટલે કયો માણસ કેટલો પ્રબળ થશે એનો નિશ્ચય નથી, એમ બાદશાહને લાગતું, તેથી કરીને તેની ઉપર ઘણો જાપતો રાખવો પડતો. તે એવો કે જેને દોલતાબાદની સુબેદારી આપવામાં આવતી તેની પાસેથી પહેલો આ કરાર કરાવી લેતા કે તેણે પોતાના કુટુંબનાં સઘળાં માણસને હૈદ્રાબાદમાં ઓળના માણસો તરીકે રાખવાં જોઇએ અને એવા સુબેદારના વર્તવામાં જરા કાંઈ તફાવત માલમ પડયો કે તે માણસોના જીવનું આવી બન્યુંજ, એવો ભય રહેતો. અકબર અને જહાંગીર એમની કારકિર્દીમાં આ દોલતાબાદમાં ત્રણ વર્ષ કરતાં વધારે વખત કોઈ સુબેદારને રહેવા દેતા નહિ.

સ્ત્રીવર્ગ ઉપર પડતાં સંકટોમાં શૌર્ય અને વિપત્તિમાં ધૈર્ય રાખવા વિષે.

(લખનાર—બેનજી હરિગર, પાટણ સ. ગુ. ક.શા. હેડમિસ્ટ્રેસ.)

પ્રિય બહેનો ! આજનો દિવસ મંગળકારી છે; કારણ આપણ સર્વને જે સદ્ગુણો પૈસા ખરચતાં પણ મળવા દુર્લભ છે તેવા સદ્‌ગુણો તથા એક બીજાનાં વિચારો ભાષણદ્વારા જણાવી એક બીજાને ઉપયોગી થઇ પડવાનો આવો સુખદાયક સમય કૃપાધીશ મહારાજાધિરાજ સયાજીરાવે આપ્યો છે કે જે ખરેખર આપણી આ ભારતભૂમિની ચડતી અને સુખનું મુખ્ય કારણ છે. તો મારી પ્રિય બહેનો, આ ક્ષણે આપણે ખરેખર શ્રીમંત કૃપાળુ મહારાજાનો ખરા મનથી જેટલો આભાર માનીએ તેટલો થોડો જ છે; માટે મારી સદ્‌ગુણી બહેનો, આપણી સઘળી બેહેનોએ એક મોટે અવાજે ગર્જના કરવી કે " મહારાજા શ્રીસયાજીરાવનો જય થાઓ, જય થાઓ. " મારી સુજ્ઞ બેહેનો મારૂં શરીર માંદગીને લીધે ઘણુંજ અશક્ત છે તે આપ સઘળી બેહેનો જુઓછોજ અને આમાંની ઘણીખરી બેહેનોને મારા શરીરને માટે ખેદ પણ થાયછે. તોપણ સેવા બજાવવી એમ ધારી હું આજ " સ્ત્રીઓએ સંકટ વખતે શૌર્ય એટલે હિંમત—બહાદુરી—હોશિઆરી રાખવી, અને વિપત્તિમાં એટલે નિર્ધન અવસ્થામાં ધીરજ રાખવી એ વિષે બે બોલ બોલવા રજા માગુંછું; તો સભાસદ પ્રિય બેહેનો, આ મારા બે શબ્દોમાં મારી અલ્પ મતિથી થયેલી ભૂલચૂકને માટે માફી આપશો એવી આશા રાખું છું.

સુજ્ઞ બહેનો ! આ સંસારમાં સ્ત્રીઓ ઉપર જેવાં સંકટો આવી પડે છે, તેવાં પુરુષો ઉપર આવવાનો સંભવ થોડોજ હોય છે વળી સ્ત્રીઓના ઉપર પડતાં સંકટો એવાં હોય છે કે જો તેવી વખતમાં હિંમત ના રાખે તો જરૂર તેને આત્મહત્યા કરવી પડે તે જો આત્મહત્યા કરી પોતાના જીવનો નાશ કરે છે તો પછી પરમ કૃપાળુ ઇશ્વરને ત્યાં પણ ક્યાંથી મુક્તિ મળે વારૂ ? નજ મળે અને કહ્યું છે કે ' આત્મઘાતી મહાપાપી " આત્મહત્યા કરનારને મુક્તિ ન મળે એટલુંજ નહિ, પણ તે નરકનું અધિકારી થાય માટે મારી પ્રિય બહેનો ! આપણી સ્ત્રીજાતિ ઉપર જે જે સંકટો ને વિપત્તિ આવી પડે તે સર્વે ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખી સહન કરે જવું, આવી મારી વિનતિ આ બિરાજેલી બહેનો પ્રત્યે છે; નહિતો બહેનો ! આપણે ઘણીખરી વખત જોઇએ છીએ ને સાંભળીએ છીએ કે ઘણીખરી સ્ત્રીઓને તેમના ઘરમાં સાસુ, નણંદ, દેરાણી, જેઠાણી, કે પોતાના સ્વામી સાથે તકરાર થાય તો લાગલી કુવામાં પડવા કે ઝેર ખાવા તૈયાર થઇ જાય છે, ને કેટલીક તો તેમ કરીને પોતાનો જીવ ખોઇ આત્મહત્યા કરે છે એને માટે જો દાખલો જાણવો હોય તો હાલ થોડાક મહિના ઉપર આપણા આનંદકુવાના ઠોકર કુબેરભાઇની સ્ત્રી ઘરમાં સાસુવહુને બોલવું થવાથી કુવામાં પડવા ગયેલાં, ત્યાંથી સમજાવી લાવેલાં. એવીજ રીતે કોઇ એક બ્રાહ્મણી બાઇ દામોદર નામના કુવામાં પડી મૃત્યુ પામી. માટે મારી પ્રિય બહેનો ! એમ નહિ કરતાં આપણે માથે જે જે સંકટો ને વિપત્તિ પડે તે ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખી સહન કરે જવું એ વિષે કવિતામાં કહ્યું છે કે "મહાકષ્ટ કાળે મહા ધૈર્ય ધારો" માટે પ્રિય બહેનો ! આપણી સ્ત્રીજાતિ ઉપર જે જે સંકટો ને વિપત્તિ પડે તે તે ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખી સહન કરવાં અને એવાં પડતાં સંકટો વખતે ધૈર્ય રાખી શૌર્ય બતાવવું. અને એમ કરીએ ત્યારેજ આ દુનિઆમાં જન્મ લીધો ખરો કહેવાય

સ્ત્રીએ શૌર્ય બતાવેલું તેને માટે પણ તાજોજ અને હમણાં બનેલો દાખલો મળ્યો છે, અને તેની અત્રે પધારેલ બહેનો પૈકી કોઇકને ખબર પણ પડી હશે, તોપણ તે દાખલાથી હું ધારૂં છું કે ઘણીખરી બહેનો અજાણ હશેજ તો તે દાખલો એ છે કે:— કોઇ એક સ્ત્રી હમણાં થોડાક મહિના ઉપર એના બાપને ઘેરથી આગગાડીમાં બેસી પોતાના એકના એક બાળક પુત્ર સાથે પોતાના પતિને ઘેર જવા નીકળી હતી પછી કોઇ એક સ્ટેશન આગળ એને ટીકીટ બદલાવવાની હોવાથી તે સ્ટેશને ઉતરી ટીકીટ બદલાવવા જતાં ટીકીટમાસ્તરની નજરે પડી. એ બાઇ પાસે આશરે હજારેકના દાગીના હતા તેથી પેલા તારમાસ્તર તથા ટીકીટમાસ્તર વગેરે બધાએ સંપ કરી ટીકીટ આપવા વિલંબ કર્યો જેથી ગાડી ઉપડી ગઇ ત્યાર પછી પેલા દુષ્ટોએ તે બાઇને ઓરડીમાં બોલાવી દાગીના ઉતારવા કહ્યું એટલે તે સ્ત્રીએ હા પાડી હવે આવી વખતે એ બાઇએ કેવી રીતે શૌર્ય બતાવ્યું તે સાંભળો — પેલા લોકોને તે બાઇએ એવી થાપ દીધી કે "ભાઇ મારે જંગલ જવું છે અને એમ કરતાં જો તમને પ્રતીત ન આવતી હોય તો આ બાળક પણ તમારી પાસે મૂક્યું; પછી તો નહિ જતી રહું !" એમ કહેવાથી તે સ્ત્રીને બહાર જવા દીધી બહાર નીકળતાં વાર તે બાઇએ એકદમ તે ઓરડીના બારણાં બંધ કરી સાંકળ વાસી દીધી પેલા દુષ્ટો-

એ તેને ધમકી ઘણી બતાવી પણ તે બાઇએ ધમકીની દરકાર ન કરવાથી તે દુષ્ટોએ કહ્યું, બારણું ઉઘાડ, નહિતો આ તારા બાળકના ચૂરેચૂરા કરી નાખીશું. તોપણ તે બાઇએ જોયું કે પોતાના એકના એક છોકરાનો મરણ કાળ આવ્યો જાણ્યો છતાં દુષ્ટોને ખરી રીતે ખરો હાથ બતાવવો એમ ધારી બારણું ન ઉઘાડ્યું.

છેવટ તે લોકોએ છોકરાના ચૂરેચૂરા કરી જાળીમાંથી બતાવ્યા તો કહો બેહેનો! આ વખતે તે બાઇએ કેવી ધીરજ અને હિમ્મત રાખી હશે! છેવટ એ દુષ્ટોને ફાંસીનાં લાકડાં જોવાં પડયાં. વળી એવીજ રીતે આગળના વખતમાં ઘણી સ્ત્રીઓએ પોતાના ઉપર પડતાં સંકટોમાં શૌર્ય અને વિપત્તિમાં ધૈર્ય રાખેલું છે. જેમ કે સીતાને જે વખતે રાવણ ઉંચકી લઇ ગયો અને એમને અશોક વાડીમાં રાખ્યાં હતાં તે વખતે ત્યાં એમની ચોકી કરવાને જે રાક્ષસીઓ રાખી હતી ને રાક્ષસીઓએ એ સીતા માતાને શું થોડાં સંકટ પાડ્યાં હતાં? તોપણ પોતે હિંમત નહિ હારતાં પોતાના શૌર્ય; વડે રામચંદ્રજીના આવતાં સુધી કેવાં ટકી રહ્યાં હતાં! એવીજ રીતે લીલાવતી. જુઓ એક વખત તેનો સ્વામી લીલાવતી સૂઇ રહી હતી તે વખતે તેનું બધું ઘરાણું ગાંઠું લઈ ગુણકાને ઘેર જતો રહ્યો. હવે ગુણકાના પાશમાથી તેને પોતાના શૌર્યવડે કેવી રીતે છોડાવ્યો છે! પોતે મહિયારી થઇ દૂધ વેચવા જાય વગેરે કેટલાં સંકટો એના ઉપર પડેલાં! તોપણ પડતાં સંકટમાં કેવું શૌર્ય બતાવી પોતાના સ્વામીને ગુણકાને ત્યાંથી પોતાને ઘેર લાવી! એવીજ રીતે સોન રાણીને માથે પણ થોડાં સંકટો પડયાં છે? તોપણ સંકટ સમે કેવી હિંમત રાખી હતી ને જુઓઃ તેના ઉપર સંકટ નાંખનાર પાદશાહ હતો તેના સામી પોતે હિંમત રાખી ગઇ ને ત્યાં ગાયન વગેરેથી બહાદુરી વાપરી પોતાના પતિને ફાંશીમાંથી બચાવી શત્રુઓનાં મોં કેવાં કાળાં કર્યાં! તેવીજ રીતે વનરાજની માતા રૂપસુંદરી જુઓઃ જ્યારે રાજા ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચે લડાઇ ચાલતી હતી તે વખત રૂપસુંદરી એઓધાનવાળી હતી છતાં વનમાં જવું પડ્યું હતું! તો શું એ રાજાની રાણીને આવી વખત થોડું સંકટ હશે? તોપણ રૂપસુંદરીએ હિંમતથી વનમાં રહી વનરાજને જન્મ આપ્યો એટલુંજ નહિ પણ વનરાજ જેમ જેમ મોટો થતો ગયો તેમ તેમ પોતાના શૌર્યવડે પોતાના બાળકને શૌર્યવાન બનાવતી જતી હતી. તેમજ મીનળદેવી સિદ્ધરાજની માતા જુઓઃ તેમજ પાંડવોની સ્ત્રી દ્રૌપદિ જુઓઃ કૌરવોએ સભા વચ્ચે તેનાં ચીર તાણવા માંડયાં તોપણ પોતે કેવી ધીરતા રાખી છે! તેમજ એક વહાણવટીની સ્ત્રી જ્યારે તેના ધણીનો ધમધોકાર વેપાર ચાલતો હતો ત્યારે તે સ્ત્રી પૈસે ટકે સુખી હતી; પણ દૈવયોગે કરી વહાણ ડૂબી ગયાં, વેપારમાં ખોટ ગઇ, ઘેર ચોરી થઇ, ને લેણદારોએ તાકીદ કરી, જેથી વહાણવટી પોતે ઘણો ગભરાઇ ફાંસો ખાવા તૈયાર થયો તે વખતે તેની ધીરજવાન સ્ત્રીએ પોતાના પતિને કેવી હિંમત તથા દીલાસો આપી મરતો અટકાવ્યો છે! પછી પોતે પોતાના બાપને ઘેર ગઇ ને કહ્યુંઃ "પિતાશ્રી અમારે માથે આવી આવી વિપત્તિ પડી છે તો આપ આ વખતમાં મારા સ્વામીને પૈસાની થોડી ઘણી મદદ કરો તો આ આપની રાંક પુત્રી ઉપર આપનો મોટો આભાર થશે, માટે કોઇ પણ પ્રકારની મદદ આપો." પણ સાંભળનાર બહેનો!

જુઓ પૈસાદાર બાપ! પોતાની છોકરીને મદદ ન જ કરી' તોપણ તે બહાદુર બાઈએ પોતાનું ધૈર્ય ન છોડતાં પોતાની મેહેનત મજુરી કરી પોતાના કુટુંબનું ભરણપોષણ કરેલું છે. એ તો કહ્યું છે કે, "સંપતના તો નગારાં થાય, વિપત પડે તો અગાર જાય" માટે મારી પ્રિય બેહેનો! આપણું સ્ત્રીજાત ઉપર પડતાં સંકટોમાં ધૈર્ય ને વિપત્તિમાં ધીરજ રાખવી એજ આપણું ભૂષણ છે વળી પ્રિય બેહેનો! આ વિશાળ સંસારમાં સધવા સ્ત્રી કરતાં વિધવા સ્ત્રી ઉપર ઘણાં સંકટો ને વિપત્તિ આવી પડેછે કારણ કે વિધવા બિચારી હાલે તેટલા નિયમ ધ્યાન કરતી હોય, ઇશ્વરથી તેમજ દુનિયાથી બીહીને ચાલતી હોય, પોતાની ખરી ફરજ બજાવતી હોય, તોપણ સધવા કરતાં બિચારી વિધવાને સંકટ વધારે એમ કહીએ તો ચાલે

વડોદરામાં મેહેતાપોળમાં એક મોટો પૈસાદાર વાણીઓ રહેતો તે વાણીઓ પોતાની સ્ત્રીને મુકી મુજરી ગયો. જેથી પછી વિધવા બાઇને તેના ભત્રીજા વગેરે પૈસા માટે ઘણુ સતાવવા લાગ્યા. પણ પેલી બાઈ કહે, હું જીવતી છું ત્યાં સુધી તમારૂં શું ચાલે વચ્ચે છો? વગેરે બાજુઓથી પોતાના ઉપર પડતાં સંકટોમાં હિંમત રાખેલી છે. આ મે ટુંકામાં બે બોલ લખ્યા છે. પુરેપુરી હકીકત લખવા બેસીએ તો પાર પણ ન આવે પણ મારી સધવા તેમજ વિધવા બેહેનોને આ મારી ખાસ વિનંતિ છે કે આ વખે માથે હાવે તેવી આફત આવે તોપણ હિંમત હારવી નહિ કદાચને કોઇ એમ પુછે કે સધવા કરતાં વિધવા ઉપર સંકટો વધારે કેમ ? તો સાંભળો કે વિધવા ઉપર કેવાં સંકટોને વિપત્તિ આવે છે— કોઈ વિધવા બાઈ પોતે ઇશ્વર ઉપર આસ્થા રાખી ધરમ ધ્યાન કરી તથા સારી નેકવાળી પોતાની ખરી ફરજ બજાવતી હોય ને તેથી કદાચિત્ થોડામાં તેનું સારૂં કહેવાનું હોય પણ એવી રીતે તેનાં વખાણ થતાં સાંભળી કોઇ સ્વચ્છંદી અને દુષ્ટ બાળમ બીજાનું સારૂં નહિ દેખી ખમાવાથી તે ગરીબ બિચારી નિર્દોષીને માથે એવું તો એવી ગપનો પથરો ફેંકે કે જેથી તે બિચારીને કાંઇ બાકી રહે નહિ. તોપણ તે વખતે તે શું કરે? ફક્ત ઇશ્વર ઉપરજ આધાર રાખી હિંમત અને ધૈર્ય રાખે તોજ તે તરે કારણ આખરે સત્ય તોજ તરે છે ને સત્યને કાંઇ આંચ આવતી નથી. પણ તે ક્યારે? હિંમત અને ધીરજ રાખે તોજ

આપણને મનુષ્ય દેહ મળ્યો છે અને તે આપનાર ઇશ્વરજ છે તથા આપણે માગ્યા વગરનો જવાબ પણ તેનેજ આપવાનો છે માટે મારી વહાલી બેહેનો, હું ખરૂં કહું છું કે આપણે સઘળાએ ઇશ્વર ઉપરજ આધાર રાખી પડતાં સંકટોમાં ધૈર્ય ને વિપત્તિમાં ધૈર્ય રાખવા; નહિતો દુનિયા કેવી હોય છે તે સાંભળો —"રંગીને કહે નારંગી, આવતીને કહે નાર, ને બેઠીને કહે મારી' જાણે મારી કેટલીએક બેહેનોને સમજણ પડી નહિ હોય, તો બેહેનો' સાંભળો. નારંગી નામનું ફળ એ ઇશ્વરે કેવું રમણીય કર્યું છે! એનો રસ કેવો કેસરી છે! જેના આવવાને કેવો પ્રિય લાગેછે! ને કેવું રંગદાર દેખાય છે! છતાં પણ લોકો તેને નારંગી કહેછે, કોઇ હરિયાળામાં ચાલતી હોય છે અને માણસોને એક કાંઠેથી ઉઠની આવેછે પણ લોકો તેને "નાર" એટલે નથી આવતી એમ કહેછે. વળી એવીજ રીતે પુરૂષો અફીણ પીએછે ને તે પીતી વખત નાનું સરખું શીશું હાથમાં રાખેછે તે શીશું તો ગોળાનું હોય છે કે તે આપણને

અથવા હરકોઇને ગંદુ લાગ્યા વિના રહે નહિ. છતાં પણ લોકો એને "સાધ્વી" એટલે સાફ કહેછે. માટે બ્હેનો, દુનિઆ તો આવી છે: ખરાનું ખોટુ ને ખોટાનું ખરૂં કરવા જ્યારે ચૂકે નહિ ત્યારે શું કરવું? સ્વસ્થ આશાએ "हरि टेविल तैसे रहावे" નિરાંતે જેમ ઇશ્વર રાખે તેમ રહેવું. કહ્યું છે "પ્રભુને ગમે તે સમે સર્વ સહેવું, સદા રાજી રાજી રૂદેમાં રહેવું." માટે અમારી બિરાજેલી સઘળી બ્હેનો પ્રત્યે અમારી બંને હાથ જોડી નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ છે કે આપણા આ સ્ત્રીવર્ગ ઉપર આવી પડતાં સંકટોમાં શૌર્ય અને વિપત્તિમાં ધૈર્ય રાખવા કદી પણ પાછાં પગલાં ભરશો નહિ, એવી હું ખરા અંતઃકરણથી આશા રાખુંછું; અને એમ પણ ધારૂંછું કે આપ સર્વે સકળગુણ સંપન્ન બ્હેનો આ મહાસાગર રૂપી સંસારમાં વિપત્તિરૂપી વમળ પોતાનાં વિવિધ રૂપ ફેરવી નાનાં મોટાં સર્વેને નડેછે, માટે એમાંથી તરવાને એટલે તે વમળ રૂપી સંકટની સામે થવાને હિંમત, ધૈર્ય, અને શૌર્ય આપ સર્વે રાખશોજ. પોતે તેવાં થશો એટલુંજ નહિ પણ તમારાં સગાંવહાલાં તથા પાડાપાડોશી વગેરે સર્વેને પણ સંકટ વખતે શૌર્ય અને વિપત્તિ વખતે ધૈર્ય રાખતાં શીખવશો એવી મારી આ દુનિઆને દીપાવનાર અને મનુષ્યરૂપી અમૂલ્ય રત્નની ઉત્પત્તિના સ્થાનરૂપ માયાળુ માતાઓ તથા પ્રિય બ્હેનો પ્રત્યે ખરા અંતઃકરણની વિનંતિછે.

સ્પર્ધા.

(સાંધણુ પૃષ્ટ ૧૩૪ થી.)

સ્પર્ધાના સદ્ગુણને લીધે વહેપારી, કારીગર, શિક્ષક, વિદ્યાર્થી, લેખક, વક્તા વગેરે વ્હેલું કે મોડું ઇષ્ટ પરિણામ મેળવેછે, પરંતુ સઘળે પ્રસંગે ને સર્વ સ્થળે તેનું ઇષ્ટજ પરિણામ થતું જોવામાં આવતું નથી; વખતે અનિષ્ટ પરિણામ પણ દૃષ્ટિ ગોચર થાયછે. તો તેનું શું કારણ હશે? તે તપાસવાની ખાસ અગત્ય છે.

હમણાં આપણને માલુમ પડશે કે જે ઠેકાણે અનિષ્ટ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઠેકાણે તે સ્પર્ધા નથી; પણ તેનાથી વિરૂદ્ધ ફળ આપનાર કોઇ જૂદોજ ગુણ છે. બીજાના જેવા તથા તેથી ચઢતા થવાના બે માર્ગ હોય શકે એક રસ્તો તેના જેવો શ્રમ કરી જઈ તેને મળવું, ને બીજો સામાને મળાય નહિ તો જ્યાં આપણે હોઇએ ત્યાં કે તેથી પણ નીચે સામાને ઘસડી પાડવો. પહેલો માર્ગ નીતિનો છે: બીજો અનીતિનો છે. પહેલામાં સામાને પૂજ્યભાવથી કે મિત્રભાવથી જોવાય છે ને બીજામાં તેને દુશ્મનભાવે જોવાય છે. પહેલા ગુણના અનુભવમાં આનંદ, ઉત્તમતા ને ધર્મ રહેલોછે, ને બીજામાં ક્લેશ; નીચતા ને પાપ છે; ને તેથીજ એકનું પરિણામ ઇષ્ટ છે, ને

બીજાનું અહિત છે તે એવી રીતે કે આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે પહેલાથી મહાન મનુષ્યોને ઉત્તમ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાયછે, પરંતુ બીજાથી તો નીતિની અધોગતિ થાયછે, તેનું ફળ હમેશાં ભોગવ્યા કરેછે, ને લાભ કાંઇ થતો નથી એ બીજાનું નામ અદેખાઇ વગેરે ઉત્પન્ન કરનાર હરીફાઇ. બન્નેના મૂળનો હેતુ એક હોવાથી, ને જુદું જુદું ફળ આપનાર છતાં આપણે ભૂલાવો ખાઇએ છીએ

ઉપર પ્રમાણે ભૂલાવો ખાઇ શિક્ષકો અનિષ્ટ પરિણામના ભોક્તા ન થાય તેને માટે તેમને શિક્ષકોની પોતપોતાની સ્પર્ધામાંજ કાળજી રાખવાની છે, એમ સમજવું નહિ; તેમણે તો વિશેષે કરીને વિદ્યાર્થીઓની સ્પર્ધામાં પણ વિશેષ કાળજી રાખવી જોઇએ. કેમકે શિક્ષકને વિદ્યાર્થીનો સંબંધ નિકટનો છે તેમના લાભાલાભ એક બીજા ઉપર આધાર રાખેછે, માટે શિક્ષક જો વિદ્યાર્થીની સ્પર્ધામાં દુર્લક્ષ રાખે, તો તેજ સ્પર્ધા ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે બીજું સ્વરૂપ ધારણ કરી ટુંકી મુદતમાં નાશ પામશે અથવા તો લાભને બદલે ગેરલાભ કરશે માટે શિક્ષકોએ લાભ મેળવવાના હેતુએ સ્પર્ધાને વ્યવસ્થિત કરવા સારૂ વિદ્યાર્થીના મગજમાં એવી છાપ પાડવી જોઇએ કે પોતાના સહાધ્યાયીને હરાવવામાં મોટી આબરૂ છે ને હાર ખાવામાં મોટામાં મોટી ગેરઆબરૂ છે, પરંતુ યાદ રાખવું કે તેવી છાપ સહેજમાંજમાં પડી શકતી નથી તેમ થવાને માટે તો હરાવનાર વિદ્યાર્થીને આબરૂ મળે તેમ જાહેરમાં પ્રસંગોપાત નામ આપવાની તજવીજ શિક્ષકે કરવી જોઇએ, અને હારનાર વિદ્યાર્થીને પોતાની ગેરઆબરૂ થઇ તેવી ખાત્રી કોઇ પણ ઉપાયથી થવી જોઇએ એટલે કે નિશાળમાં ને નિશાળની બહાર પણ તેવી માનની જગાને લાયક ને ખ્યાતિ પામેલો વિદ્યાર્થીજ હોવો જોઇએ

આ ઠેકાણે હારનાર ને હરાવનાર વિદ્યાર્થીની પરીક્ષામાં ભૂલાવું ન જોઇએ કેમકે આપણે પહેલાં જોયું કે અનીતિને માર્ગે પણ બીજાને હરાવી શકાય છે છોકરાઓ એક બીજાને હરાવવામાં ચોરી કરે છે, જૂઠું બોલે છે, લાંચ આપે છે અથવા તો જેને હરાવવાનો છે તેને જેમ [illegible] એટલે ટા વચ્ચે રસ્તામાં ફાળો નાખી શરતમાં હરાવી તે પ્રમાણે વચ્ચે વિઘ્નો નાખી હરાવવા પ્રયત્ન કરેછે તે વિઘ્નો એવાં હોયછે કે–જેની સાથે તે હરીફાઇ કરેછે તેની આગળ ચલાવવાની ગતિ કોઇપણ પ્રકારે પાછી હઠે અગર તો અટકી પડે તેમ ન થવા દેવા માટે સ્પર્ધા થવા દેવામાં ઘણી સાવચેતી રાખવી કે–જેની સાથે સ્પર્ધા કરવાની તેની લાયકી નથી તેની સાથે સ્પર્ધા કરતા તેની નિર્બળતાને લીધે તે સ્પર્ધા સ્પર્ધાજ રહેશે નહિ પણ હરીફાઇ થશે વળી હદ વગરની સ્પર્ધાથી સદ્‌ભાવ નાશ પામેછે એ પણ ધ્યાનમાં ખાસ રાખવા જેવું છે

શિક્ષકોની પોતપોતાનીજ સ્પર્ધામાં જો તેઓજ અનીતિનો ઉપયોગ કરે કે– જોડીદાર શિક્ષક રજા ઉપર હોય તો, તેના ક્લાસને શીખવવુંજ શું છે! જોડીદારના ક્લાસનો વિદ્યાર્થી કાંઇ શીખવા કે સમજવા આવે તો બતાવવુંજ નહિ! અગર તો પરિણામ નજી આવી વખતે બીજાની હરીફાઇમાં ચઢતા થવા વિદ્યાર્થી ચોરી વગેરે અનીતિને માર્ગે આચરતા હોય, તો તેમાં અભ્યાસ કરવા, અગર તેમ કરવામાં તેમને ઉત્તેજન આપવું,” તેવા શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓનું ભલું શી રીતે કરી શકે? ને પોતાના

આચરણથીજ વિદ્યાર્થીને પોતાના જેવી સ્પર્ધા કરતાં શીખવશે; કારણ આચરણ સુધર્યા વગર મોંએથી આપેલી શીખામણ વિદ્યાર્થીને અસર કરી શકે નહિ

માટે સ્પર્ધાને ઉત્તેજન આપતાં કયી કયી રીતે સ્પર્ધા થઇ શકે, વિદ્યાર્થીને કયી રીતે માન અપમાન આપી શકાય, (એ બધી રીતોનું વિવેચન કરતાં વિષયનું લંબાણ ઘણું થાય તેમજ તે રીતો સર્વ સ્થળે એક સરખી હોતી નથી જેથી) તે રીતો શિક્ષકે અભ્યાસ, અનુભવ ને વિચારથી નક્કી કરી અમલમાં લાવવી જોઇએ. એ પ્રમાણે સ્પર્ધાને ઉશ્કેરતાં જે સારી રીતે જાણેછે, તેના હાથમાં શિક્ષણનું પરમ સમર્થ સાધન આવ્યું છે એમ જાણવું. અને જો તે સાધનની કદર કરી તેનો ડહાપણથી સારી રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે, અને વિદ્યાર્થીના વર્તનને અંકુશમાં રાખવા, તેને યોગ્ય ન્યાય આપવા, તથા કરેલા નિયમો પળાવવા શિક્ષક કાળજી રાખે, તો ખરેખર તેનું સારૂં ફળ મેળવ્યા સિવાય ને રહેશે નહિ.

શિવાભાઈ મથુરભાઈ પટેલ.

लश्करी कवायत.

સાર્વજનિક શાળાઓમાં લશ્કરી કવાયત કરાવવી કે કેમ ? એવો પ્રશ્ન કેટલાક વખતથી ઉભો થયોછે. તેનો જવાબ હારવર્ડ કોલેજના દાક્તર સાર્જંટે બોસ્ટન જરનલ-ઓફ્ એજ્યુકેશન નામના પત્રમાં આપ્યોછે તે જાણવા લાયક જાણી અહીં ઉતારીએ છીએ. તે લખેછે કે, નિશાળોમાં છોકરાઓને લશ્કરી કવાયત શીખવવાથી છોકરાઓનાં શરીર સુધરવાની સાથે તેમની નીતિનો સુધારો થતો હોય એમ નથી. લશ્કરી કવાયતમાં એક સરખો પોશાક કરવામાં આવેછે. કવાયતમાં સરસ નીકળનારને ઇનામ આપવામાં આવે છે. જાહેર જગોમાં ભપકાથી કવાયત કરાવવામાં આવેછે. પીતળનાં વાજાં વગાડવામાં આવેછે. એ સઘળું જો છોડી દેવામાં આવે તો લશ્કરી કવાયત છોકરાંને નીરસ અને કંટાળા ભરેલી લાગશે. કવાયત કરતી વખતે છાતી આગળ કબજાનાં બટન સજડ કરી લેવામાં આવેછે, અને તેથી કરીને સ્વાભાવિક શ્વાસોચ્છ્વાસને હરકત થાયછે. શરીરના સ્નાયુઓને વારાફરતી વિશ્રામ આપવામાં આવતો નથી, પણ એક સરખી સ્થિતિમાં રાખવામાં આવેછે. આથી કરીને મગજને, તથા જ્ઞાનતંતુને એકે વખતે વધારે જોર પડેછે. ખરૂં પૂછો તો કવાયતને વખતે એ બંનેને વિશ્રામ મળવો જોઇએ. દુનિયાના સઘળા લશ્કરી લોકો જાણેછે કે માણસના મન તથા તનની ખીલવણીને માટે ધંધાઓની અમુક શાખાઓ બસ નથી અને તેથી કરીને લશ્કરીખાતાના કાયદામાં લશ્કરી સિપાઇઓએ કસરત કરવી કે જેથી કરીને તેમની સારી સ્થિતિ રહે એવો નિયમ કરેલો હોયછે. છોક-

ગની શારીરિક સ્થિતિ સુધારવી હોય તો લશ્કરી કવાયત કરતાં કસરત વધારે ઉપયોગી છે. ખરૂ પૂછો તો નિશાળમાં લશ્કરી કવાયત શીખવવાથી છોકરા અભિમાની, જબરાઈ ખોર અને અમર્યાદ થશે કેમકે તેઓ નિશાળમાં યત્કિંચિત્ લશ્કરી કવાયત જાણતા હશે તોપણ અમે પણ લશ્કરી કામ જાણીએ છીએ, એવો તેમના મનમાં ફાકો આવશે. આપણી અહીંની શાળાઓમાં તો લશ્કરી કવાયત કરાવવી તેમાં એક પ્રદર્શન કરતાં કાંઈ વિશેષ નથી.

सुशिक्षक.

(પૃષ્ઠ ૧૦૬ થી)

શાસ્ત્ર અને અનુભવ વચ્ચે દુનિયામાં અનાદિથી તકરાર થયા કરે છે. શાસ્ત્રવાળાઓ કહે છે કે—"અમેજ વધારે જાણીએ છીએ" અને અનુભવીઓ કહે છે કે—"અમે ચઢિયાતા છીએ" બન્ને પક્ષ ન્યાય તપાસતા નથી, અને માત્ર સ્વાભિમાને લડ્યા કરે છે. પણ શાસ્ત્ર તે શું છે? શાસ્ત્ર એ જુદા જુદા વિદ્વાનોના સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિથી કરેલા અવલોકનમાં જણાયેલા તત્ત્વોનો સમૂહ છે, અને અનુભવ એ એકજ માણસે કરેલો સમૂહ છે. "એક માણસનો સમૂહ તે એક માણસને માટે બસ નથીજ" પહેલાના વિદ્વાનો અને બુદ્ધિમાનોએ કરેલા અવલોકન—અર્થાત્ શાસ્ત્રના તત્ત્વો—એટલે કે શાસ્ત્રો—જાણવાની સંપૂર્ણ રીતે આવશ્યકતા છે. પણ તે જાણવાનું અભિમાન વ્યર્થ છે. શાસ્ત્ર અને અનુભવ બન્ને વસ્તુઓ શીખતાં તેમાંથી મળતા તત્ત્વો એ પાત્રના પ્રમાણમાં મળે છે. શાસ્ત્રમાંજ જો અમુક તત્ત્વો આપવાનો પ્રભાવ હોય, તો તે શા માટે શાસ્ત્રના દરેક અભ્યાસીને નથી આપતું? અનુભવમાં પણ તેમજ છે. જે અનુભવ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી—સૂક્ષ્મ તત્ત્વોને નિરીક્ષણ કરતો થાય છે તે જુદો છે; અને જે અનુભવ કે જેને આપણે "વડીલવાદ" કહીએ છીએ તે જુદો છે. તેમજ શાસ્ત્રને પણ પોપટની પેઠે ભણી જાય તે શું શીખે? કશું નહીં. બન્નેમાંથી બુદ્ધિમાનજ યોગ્ય અને સાચું મેળવ્યું કરી શકે છે. ચકચકિત અને રમણીય "અવલોકન-અનુભવ મણકાઓમાંથી તત્ત્વગ્રાહી બુદ્ધિ ઝવેરીજ ઓળખી લે છે. બીજાઓને મન તો તે મણકાજ રહે છે. ત્યારે શાસ્ત્ર જાણનાર અને અનુભવ કરનાર બન્ને સરખા? નહીં. પહેલો ઘણું વધારે જાણે છે, અને જાણી શકે છે. વિદ્વાનોએ શાસ્ત્રમાળામાં ગુંથેલા સત્યકુસુમો શાસ્ત્રમાળાના અભ્યાસીને પોતાનો મધુર આમોદ આપે છે, તેના અંતઃકરણને સત્યરસભોગી કરે છે. અને એવી રીતે વિદ્વાનોના હૃદયની અદ્ભુત શક્તિ તેના વિચારોદ્વારા કંઇક માણસનું વિચાર કરનાર શાસ્ત્રના અભ્યાસીના હૃદયમાં જાય છે, તેને વધારે વધારે જિજ્ઞાસુ બનાવે છે, અને બુદ્ધિને તીવ્ર અને તેજ કરી મૂકે છે. આખર તે પોતેજ પોતાની પાસે આવતા સત્યસમૂહને વિચારી શકનો—સમજી શકનો થાય છે અને એમ કરતાં અગમ્ય વિચારો પણ સમજી શકે છે. અનુભવીને તેવું કશું મળતું નથી. તે બિચારો થોડામાંજ રમ્યા કરે છે. "અનુભવના વીશ વર્ષ કરતાં શાસ્ત્રાભ્યાસના એક વર્ષમાં વધારે

શીખાયછે; અને શાસ્ત્રને માર્ગે ભય નથી; પણ અનુભવને માર્ગે તો ડાહ્યા કરતાં દુઃખી વધારે થવાયછે. " આ રૉજર ઍસ્કુમનું " કહેવું યથાર્થછે. પણ બેશક, શાસ્ત્રવાળાઓને હજુ જાણવાનું રહેછે; શાસ્ત્રથીજ સમાપ્તિ થતી નથી. તેનાં તત્વો વિચારાઈ ગયાં હોય--સમજાઇ ગયાં હોય તેટલાથીજ પૂર્ણતા નથી, પણ તેને ઉપયોગમાં લેવાનું અને અવલોક નથી પૂર્ણ કરવાનું મહદ્કાર્ય હજુ બાકીછે. અને તે કામ જેવું ધારીએ તેવું સહેલું નથી. પ્રથમથી એકદમ અવલોકન વગર મુશ્કેલ વાતને સહેલ માની લઇએ, પણ તેટલી સહેલી હોતી નથી. એ તો ધીર, વીર, અને ઉત્સાહી શિક્ષકજ એ બધું સાધી શકેછે.

આપણા પ્રવીણશંકર મહેતાજી આ બધા વિચાર જ્યારે તેના અનુભવી મિત્ર સાથે અનુભવ અને શાસ્ત્ર વચ્ચેનો વિવાદ થતો ત્યારે ત્યારે વિવાદના અંત ભાગમાં એકલા પડતા ત્યારે કરતા, તે આજે પાછા સાંભરી આવ્યા. ઉપરાઉપરી જુસ્સો આવવા લાગ્યો અને હાથમાંનો પત્ર પડતો મૂકી દીધો—હૃદયમાં ઉભરાયલા અત્યંત ઉત્સાહ અને આગ્રહના વેગે મૂકાવીજ દીધો ; ઉદ્દગારો નીકળવા લાગ્યા. " શા માટે " અનુભવીઓ તેમજ શાસ્ત્રીઓ ગુમાન રાખતા હશે? ગુમાન રાખવું એ તો મૂર્ખતાજ " છે. બેશક શાસ્ત્રજ્ઞ તે અનુભવી કરતાં—માત્ર અનુભવી કરતાં ઘણું વધારે જાણેછે. " અને જે કંઇ અનુભવની વાત ઓછી જાણેછે, તે તે થોડીજ મુદતમાં શીખી " શકેછે."

ઘડીક શાંત થયો પણ વળી પત્રનો એક ભાગ સાંભરી આવ્યો " શાસ્ત્ર શીખેલા " એ બધું કેમ ભૂલી જતા હશે ? શા માટે તેને અનુભવમાં સંયુક્ત નહીં કરતા હોય? " શું એમ કરતાં દુઃખ થાય છે? મારે પણ તેમ થશે શું ? બીલકુલ નહીં થવા દઉં. " શું હું એનાથી ડરી જઇશ ? ત્યારે તો હું ? બાયલો–મૂર્ખ, અને શઠજ. પણ એ " બધા શા લોભે કરેછે ? એ તો એવાજ. થોડામાં ડરી જનારા. શિક્ષકો શિક્ષણ પદ્ધતિ " અને શિક્ષણશાસ્ત્ર શીખ્યા, પણ કંઇ ઉત્સાહ અને શિક્ષકની સ્વાભાવિક શક્તિ શીખ્યા છે? પણ એ કંઇ શીખવાય એમ પણ છે? ભલે નથી ; તોપણ આગ્રહી મનુષ્ય " ધારેતો થોડી ઘણી પણ મેળવી શકે. ત્યારે શું તેઓ પ્રયત્ન નહીં કરતા હોય ? એમજ હશે. આળસુ થઇ જાય. અભ્યાસના શ્રમથી કંટાળેલા તે આ વખત નિવૃત્તિનો મજ્યો માને. મારી સાથે પણ તેવા ક્યાં નહોતા ? પણ શું શીક્ષણનો " ઇતિહાસ–"

પ્રિયતમ પુસ્તક સાંભરી આવ્યું અને સમર્થ લેખકના સમર્થ વિચારો હૃદય મંદિરમાં પેસવા લાગ્યા. પુસ્તક પાસેજ હતું, અને ઉત્સાહિત અંતઃકરણની આજ્ઞા માનવાને તત્પર થએલા ઉત્સાહિત હાથે તરતજ ઉપાડી લીધું. નેત્ર અને મન વાંચવા તૈયાર થઇ ગયાં ; અને સ્વાભાવિક રીતે નીકળી ગએલો ધર્માત્મા લૂથરનો ભાગ વાંચવા માંડયો. " જે ઉદ્યોગી અને ધાર્મિક શિક્ષક છોકરાંને ખરા મનથી શીખવેછે, તેને બદલો ફેનાથી આપી શકાય તેમ છે ? " " મારે ધર્માચાર્યનું કામ છોડી દેવું પડે તો હું તો શિક્ષક સિવાય બીજો ધંધો પસંદ કરું નહીં." વગેરે વાક્યો નેત્ર દ્વારા મનમાં પેસવા લાગ્યાં ; અને ઉત્સાહી મન મારો ઉત્સાહ ક્યારે પૂરો થશે, એમ તનમનાટ કરવા લાગ્યું.

(અપૂર્ણ.) કુસુમ.

પારવતીએ ખુશીથી ૦-૧૫ ૦ છોકરાઓને ખાંડ વહેચી. ૬૨ પોંસરા. ,, ૨૨-૧૦-૯૬ માસ્તર નથુરામ કૃષ્ણારામે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૬૩ ધામણ. ,, ૨૭-૧૦-૯૬ બાવાજી લાલદાસગુરૂ પરભુદાસ એમણે ખુશીથી ૦-૮-૦ છોકરાઓને ખાંડ વેહેચી. ૬૪ પરથાણ. ,, ૨૬-૧૦-૯૬ ગામ લોકોએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૬૫ હથુરાણ ઉર્દુ ઉર્દુ સ્કુલ. ૩૦-૧૦-૯૬ મુનશી તુરેબાજખાં ફતેહખાંએ ખુશીથી ૦-૨-૦ ક. છોકરાઓને છીબડા વહેચ્યાં. ૬૬ ક્રોસંબા સ. ગુ. શાળા ૩૧-૧૦-૯૬ કુવરજી ફકીરભાઇએ ખુશીથી ૦-૪૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૬૭ કામરેજ. ,, ૧૫-૧૦-૯૬ સદાશીવ વીષ્ણુએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેચી. ૬૮ ક્રોસમાડા. ,, ૧૭-૧૦-૯૬ મે. કામરેજ મહાલના ફોજદાર મમરેજખાંએ વીઝીટ કરીને ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૬૯ ઓરાણા. ,, ૨૨-૧૦-૯૬ પટેલ મોરાર પ્રભુએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને મીઠાઇ વહેચી. કંઠોર. ,, ૧૫-૧૦-૯૬ શાહ. હરજીવન ધરમચંદ તથા હરીલાલે ખુશીથી ૧-૬-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૭૧ ડોલવાણ. ,, શેઠ. બરજોરજી કુંવરજીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને બરફી વહેંચી. ૭૨ નવસારી. દાદાકન્યાશાળા શેઠ. એદલજી માણેકજી દામલા તથા શેઠ. માણેકશાહ એદલજીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને મીઠાઈ ખવડાવી. ૭૩ ભીમકટા. સ. ગુ. શાળા ૨૯-૧૦-૯૬ રાયચંદ નરભેરામે ખુશીથી ૧-૩-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેચી. ૭૪ વાંકીયા. ,, ૯-૧૦-૯૬ પટેલ દેવરાવજ જીવાએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. સદર. ૭૫ નવાગામ. ,, ૨૧-૧૦-૯૬ રાજગર કાળા હરજીવને ખુશીથી ૦-૮-૦ સદર. ૭૬ રતનપુર. ,, ૨૯-૧૦-૯૬ મેહેરબાન દામનગર મહાલના વહીવટદાર સાહેબે ૧-૦-૦ સદર. ૭૭ પાડરસીંગા. ,, વૈદ રૂપજી મકનજી એમણે ખુશીથી ૨-૦-૦ ક. સદર. ૭૮ ચળાલા. સ. ગુ. કન્યાશાલા ૨૨-૧૦-૯૬ કામાઠણબાઇ ઉમૈયાજોશીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૭૯ સરસીયા સ. ગુ. શાળા ૧૫-૧૦-૯૬ ગોવિંદ ગંગાધર એમણે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૮૦ ડાભેર. ,, ૧૫-૧૦-૯૬ શેઠ. કાળા લાધાએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. સદર. ૮૧ કોડીનાર સ. ગુ. કન્યાશાળા ૨૦-૧૦-૯૬ દરજી. વેલજી મૂળજીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વહેચી. ૮૨ ધાંટવડ. સ. ગુ. શાળા ૧૬-૧૦-૯૬ મહેતાજી. વખતરામભુલેશ્વર એમણે ખુશીથી ૧-૧૨-૦ સદર ૮૩ ડોલાસા. ,, ૨૧-૧૦-૯૬ મદન નાનજી તથા ઠકર નારણદાસ તથા ઠકર કેમવલાલ દ્વારકાંદાસે ખુશીથી ૮૫ વરવાળા. ,, ૧૫-૧૦-૯૬ સોની લાલજી લક્ષ્મણ તથા ઠકર પુરૂષોતમ આણંદજી એમણે ખુશીથી ૩-૪-૦ સદર. ૮૬ ધીણકી. ,, ૧૦-૧૦-૯૬ ગોસાઇબાવા નથુએ ખુશીથી ૦-૪-૦ ક. સદર. ૮૮ ધ્રાસણવેલ સ. ગુ. શાળા ૧-૧૦-૯૬ નરસીંહભાઈ મથુરાંએ ખુશીથી ૨-૦-૦ છોકરાઓને ગોળ વહેચ્યો. ૮૮ બેટ સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૭-૧૦ ૯૬ સોની દેવજી હાકરસીંહ તથા માવજી શંકરે ખુશીથી ૦-૧૨-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વેહેચી. ૮૯ બેટ સ. ગુ. શાળા. ૧૯-૧૦-૯૬ આસિ માવજી શંકરે ખુશીથી ૧-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૯૦ કણબીપરા સ. ગુ. ક. શાળા ૧-૧૦-૯૬ વરજીવન લાલજીએ ખુશીથી ૦-૬-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં.

(અપૂર્ણ.)

देशीकेलवणीखातुं.

દેશીકેળવણીખાતાની શાળાલાયબ્રેરીઓમાં રાખવાસારૂ નીચે જણાવેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો મંજુર કરવામાં આવે છે તેની યાદી.

સૂચના—* આવી નિશાનીવાળાં પુસ્તકો ફક્ત કન્યાશાળામાં રાખવાનાંછે

ટેક્સટબુક સિવાયનાં બીજાં પુસ્તકો

અનુ	પુસ્તકનું નામ.	કર્તા અથવા પ્રગટ કર્તા	કિંમત રૂ	આ	પૈ	[illegible]
૧૨૬	વિદ્યાર્થીસંગ્રહ	ભોગીનાથ જાભાભાઈ ગાંધી	૦	૮	૦	
૧૨૭	દેશદર્પણ અંક ૧૦	વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યે	૦	૦	૬	
૧૨૮*	રામગીતનું પુસ્તક.	મોતીલાલ નેમચંદ	૨	૦	૦	
૧૨૯	અનેક વિદ્યાના મૂળતત્વ	ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી	૧	૦	૦	
૧૩૦	કુળવંતી.	દાનશા માણેકજી ધાતરીઆ	૦	૮	૦	
૧૩૧	જ્યોતિષવિદ્યા	કૈખશરૂ બરજોરજી દેસાઇ	૬	૦	૦	
૧૩૨	સંગીતાદિત્ય.	લક્ષ્મીરામ આદીતરામ.	૨	૮	૦	
૧૩૩	સોરઠી તવારીખ	ભાણજી ગોકુળ	૧	૮	૦	
૧૩૪	નાટકકથારત્ન ભા. ૧	સુવિચારદર્શક મંડળી	૦	૧૨	૦	
૧૩૫	નીતિજ્ઞાનપ્રભા	બાજીરાવ બૈરામ ભાગે	૦	૧૨	૦	
૧૩૬	મર્કન્ટ ટુ અને એકાઉન્ટન્ટ	ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી	૦	૧૨	૦	
૧૩૭	રણજીતસિંહ		૦	૧૨	૦	
૧૩૮	કમળાઇ જતો પ્રેમ.	એન, એમ, એન્ડ કો	૦	૬	૦	
૧૩૯	ગાયકવાડી જુલમનો ટુંકો દેખાવ	ગોવિંદ બાપુજી આઠવલે.	૦	૦	૬	
૧૪૦	પ્રેમ પંચોતરી.	જીવરામ અજરામર ગોર	૦	૮	૦	
૧૪૧	ભારતખંડના મહારાજા વિક માહિત્ય	કૃષ્ણલાલ ગોવિંદલાલ દેવા-શ્રયી	૦	૩	૦	
૧૪૨	ભાગ્યદીનું સુરાદ	એન. એમ એન્ડ કો	૦	૪	૦	
૧૪૩	અક્કલ વેચનારની દુકાન	ગણપતરામ સુખરામ- વામે	૦	૮	૦	
૧૪૪	વાણી અને અર્થ	દયાશંકર જેશંકર ધોળકિઆ.	૦	૪	૦	
૧૪૫	મનોરંજક આખ્યાયિકા	નથુરામ ઉદયશંકર.	૦	૧૦	૦	
૧૪૬*	આજ અરમાબળી. [માટે)	મગનરામ લક્ષ્મીરામ.	૦	૨	૦	
૧૪૭	સંસ્કૃત પાઠમાળા (સ શ	રાજારામ દેવશંકર.	૧	૦	૦	
૧૪૮	બાળકનો આનંદ ભાગ ૧	ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઇ	૦	૧૨	૦	
૧૪૯	" ભાગ ૨	"	૦	૧૨	૦	
૧૫૦	ટીપુ સુલતાન.	"	૧	૪	૦	
૧૫૧	ગુજરાતી શબ્દાર્થસિંધુ.	વિઠ્ઠલ રાજારામ દલાલ.	૩	૦	૦	
૧૫૨	દીવાંપુષ્પ.	વરજીવન દામોદરદાસ મરચન્ટ	૦	૮	૦	
૧૫૩	મનોરંજક પ્રતાપ કાવ્ય	ખાનશંકર છગનલાલદાસ.	૦	૮	૦	
૧૫૪	શિક્ષકનો બે મિત્રો.	લાલજી માનજી માલી.	૦	૩	૦	
૧૫૫	સતુ સાતબાઇ.	લલ્લુભાઇ કાળીદાસ.	૦	૬	૦	
૧૫૬	ગૃહિણી.	પૂર્ણાનંદ મહાનંદ ભટ્ટ	૦	૬	૦	
૧૫૭	ગૃહ વ્યવસ્થાને આરોગ્યવિદ્યા	ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી	૦	૮	૦	
૧૫૮	શ્રીરત્નપદ્ય.	મહાદેવરામ કૃષ્ણરામ.	૪	૦	૦	
૧૫૯	ગુજરાતી વ્યાકરણનો ટુંક	છોટાલાલ સાકરચંદ.	૦	૬	૬	

	સાર.				
૧૬૦	મૃત્યુશોક નિવારણ.	વનમાળી લાધા મોદી.	૦	૩	૦
૧૬૧	નિબંધ તથા રિપોર્ટ સંગ્રહ.	મોરારજી વલ્લભભાઇ.	૦	૮	૦
૧૬૨	યુકલીડ ભુમિતિના મનોયત્નનો ખુલાસો.	પીતાંબરદાસ ત્રીભોવનદાસ.	૦	૧૨	૦
૧૬૩	સુબોધ સંગ્રહ.	છોટાલાલ મોહનલાલ.	૧	૮	૦
૧૬૪	ભગવદ્ગીતાનું ભાષાંતર.	મુળજી મેઘજી મુખાંઆજી.	૨	૮	૦
૧૭૦	ગાયકવાડી રાજ્યનો ઇતિહાસ.	છોટાલાલ જેઠાભાઈ અને વાઘજીભાઇ ત્રીકમભાઇ.	૦	૩	૦
૧૭૧	શાળોપયોગી વ્યાકરણ.	જહાંગીરજી નસરવાનજી.	૦	૪	૦
૧૭૨	મહારાણી વિકટોરીઆનું જીવનચરિત્ર. [ગાટે)	મગનલાલ નરોતમદાસ.	૦	૨	૦
૧૭૩	સંસ્કૃતકથાસપ્તતિ (સં.શા.	મંગીકલ રામશાસ્ત્રી.	૦	૫	૦
૧૭૪	સદ્બોધ વચનાવળી.	જગજીવન કાશીરામ પંડયા.	૦	૪	૦
૧૭૫	ગુસાતીનુસ્સલાતીન. (હિંદી)	ખાનગીમાંથી.	૨	૧૩	૦
૧૭૬	આયુષ્યવર્ધક વૈદકશાસ્ત્ર.	કલ્યાણજી મુળજી.	૧	૦	૦
૧૭૭	લેખા ભા. ૧	આભાધર રણછોડજી.	૦	૧	૦
	ભા. ૨	,,	૦	૧	૩
	ભા. ૩	,,	૦	૧	૬
	ભા. ૪	,,	૦	૧	૯
	ભા. ૩	,,	૦	૨	૩
૧૭૮	ગુંથણકળા.	ખરશેદભાઇ પેશતનજી.	૧	૧૨	૦
૧૭૯	લોર્ડવિલીયમ બેન્ટીક.	ઈચ્છારામ સૂર્યરામ.	૧	૪	૦
૧૮૦	નીતિ મણિમાલિકા.	મણિશંકર પ્રભુરામ.	૦	૪	૦
૧૮૧	નંતિશતપત્ર.	શંભુપ્રસાદ ગૌરીનાથ.	૦	૨	૦
૧૮૨	ભામિની ભૂષણ અલંકાર.	દલીકદાસ ઇચ્છારામ.	૧	૦	૦
૧૮૩	પ્રખ્યાત સ્ત્રીઓના ગુણકીર્તન.	ગુજરાત વાર્નાકયુલર સોસાઇટી.	૦	૪	૦
૧૮૪	લોર્ડ લોરેન્સ.	ઇચ્છારામ સૂર્યરામ.	૧	૪	૦
૧૮૫	નીતિસુધાતરંગીણી.	સવિતા નારાયણ ગણપતી. ઇ૦ ઇચ્છારામ સૂર્યરામ.	૧	૦	૦
૧૮૬	ગુજરાતી વ્યાકરણનાં મુ ત.	કરસનદાસ નારણદાસ.	૦	૮	૦
૧૮૭	ગ્લેડસ્ટનનું જીવનચરિત્ર.	ભગવાનલાલ રણછોડલાલ.	૩	૦	૦
૧૮૮	વિદ્યાભ્યાસ કરવા સંબંધી સૂચના.	મગનલાલ દલસુખરામ.	૦	૦	૯
૧૮૯	હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસની પૂર્ણ નોટ ભાગ ૧.	માણેકલાલ નરોતમદાસ.	૦	૪	૬
૧૯૦	સંસાર ચરિત્ર કાદંબરી.	મગનલાલ નરોતમદાસ.	૧	૮	૦
૧૯૧	જાલદડાનો ખેલ.	ખાનગીખાતા તરફથી.			
૧૯૨	કમાન દડાનો ખેલ.	,,			
૧૯૩	શ્રમ અને વિશ્રાંતિ.	બાપુ સખારામ આઠવલે.	૦	૨	૦
૧૯૪	દરિયાપારના દેશોની વાતો.	ગણપતરામ અનુપરામ.	૨	૦	૦
૧૯૫	ભરતખંડનો ઇતિહાસ.	કરસનદાસ નારણદાસ.	૦	૧૦	૦
૧૯૬	લોનટેનીસ.	ખાનગીખાતા તરફથી.			

૧૯૭	પ્રાચીન ભરતખંડનો મહિમા	ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટી	૦	૮	૦
૧૯૮	જગડુ ચરિત (ગુ અને સં.)	મગનલાલ દલપતરામ	૧	૦	૦
૧૯૯	દુનિયાની બાલ્યાવસ્થા.	ગુજરાતવર્નાક્યુલર સોસાઇટી.	૦	૩	૦
૨૦૦	બોધક ચરિત્ર.	"	૦	૪	૦
૨૦૧	શ્રીઅભિજ્ઞાન શકુન્તલા નાટક	ઝવેરીલાલ ઉમીયાશંકર.	૧	૧૨	૦
૨૦૨	હેલ્પ ટુ ઇંગ્લીશટ્રાન્સલેશન	R. D Prio1	૧	૪	૦
૨૦૩	નિબંધ કરવાના ભા. ૨ જો	કરીમઅલી રહીમઅલી	૦	૧૦	૦
૨૦૪	હિંદુસ્તાનમાં પ્રવાસ ભા ૧	"	૦	૮	૦
૨૦૫	ક્રોંન્દિકરવાકેળવણીતરજુમોભા ૧	"	૧	૨	૦
૨૦૬	સદર ભા. ૨	"	૧	૨	૦
૨૦૭	સદર ભા. ૩	"	૧	૨	૦
૨૦૮	કરણઘેલો	નંદશંકર તુળજાશંકર.	૧	૮	૦
૨૦૯	ભોજ અને કાળીદાસ.	હરજીવન ગોકળદાસ	૧	૦	૦
૨૧૦	યુવતિસૌભાગ્યરત્ન	શાસ્ત્રી અંબાશંકર કલ્યાણજી.	૦	૮	૦
૨૧૧	વિક્રમોર્વશીય	જગજીવન ભવાનીશંકર	૦	૨	૬
૨૧૨	માલવિકાગ્નિમિત્ર	"	૦	૨	૦
૨૧૩	અભિજ્ઞાન શકુન્તલા	"	૦	૩	૬
૨૧૪	કન્યાવિક્રયકુરિવાજ	કૃપાશંકર ઝીણાભાઇ	૦	૬	૦
૨૧૫	સતીનાટક	ધીવાભાઇ મોતીલાલની કંપની	૧	૦	૦
૨૧૬	સંક્ષિપ્ત ગુજરાતીશબ્દાર્થ કોષ	હરજીવનદાસ ગોકળદાસ.	૪	૦	૦
૨૧૭	જાપાનદેશ સંબંધી થોડી ઉપયુક્ત માહિતી	વિનાયક ભાસ્કર આપટે	૦	૩	૦
૨૧૮	હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસ ભા ૧	પરશુરામ નાગરદાસ	૦	૨	૬
૨૧૯	હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસ ભા ૨–૩	પરશુરામ નાગરદાસ	૦	૩	૬
૨૨૦	સદુપદેશ અંક ૧થી ૮ (ભાગ)	વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યે	૦	૩	૦
૨૨૧	સદ્ગુણ સંપદ. (ટીકરાની શા	છબીરાજ બ્રુડાભાઇ.	૦	૧૦	૦
૨૨૨	બાલાસુખબોધમાળા	બાલાસુખરામ હરજીવનદાસ	૦	૬	૦
૨૨૩	ગુજરાતના મુસલમાનોનો વટ	પુસ્તક પ્રકાશક મંડળી	૦	૮	૦
૨૨૪	હિંદુસ્તાનની ભુગોળવિદ્યા	તુલસીદાસ આનંદજીલાખાણી.	૦	૩	૩
૨૨૫	ભૂતનું અસ્તિત્વ છે કે નહીં	નારાયણરાવ બાબાજી	૦	૧	૦
૨૨૬	વડોદરારાજ્યનો સરળ ઇતિહાસ	લીલાચંદ હેમચંદ	૦	૩	૦
૨૪૭	બેડાવાળ સુબોધશતક	બાળકૃષ્ણ પંડયા.	૦	૨	૦
૨૨૮	જ્ઞાતિજ્ઞાનોપદેશ.	મગનલાલ ગણપતરામ ભટ.	૦	૨	૦
૨૨૯	વિદ્યાર્થીની ફરજ	રતનસી ગજી ખુશાલસી ગજી	૦	૩	૦
૨૩૦	શરીર આરોગ્ય.	વિઠ્ઠલરાવ ભગવંત દેશપાંડે	૦	૬	૦
૨૩૧	હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ	બાલાસુખરામ હરગોવિંદદાસ.	૦	૧	૦
૨૩૨	ઇશપકૃત કલ્પિત વાતો.	રણછોડદાસ નારણજી.	૦	૧૨	૦
૨૩૩	બાળબોધિની.	મોરેશ્વર રામચંદ્ર ફાટક.	૦	૨	૦
૨૩૪	કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિનામૂળતત્વો	લખાભાઇ લલ્લુભાઇ.	૦	૮	૦

દલસુખ ગોવિંદલાલ J A. DALAL વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલરો.

સરક્યુલર જા. નં. ૬૪.

વિઝીટ લેતાં ઘણુંખરૂં બધે ઠેકાણે એવું જોવામાં આવ્યુંછે કે બધા ધોરણોમાં પાઠ વંચાવીને તેની સમજણ પૂછવામાં આવેછે ત્યારે છોકરાઓ ફકત જે શબ્દો અને વાકયો પોતે વાંચી ગયા હોય તેજ શબ્દો અને વાકયો અતિશ્રમ અને તરેહવાર ફાંફાં મારીને પાછાં બોલી જવાનો યત્ન કરેછે. અને શિક્ષકો પણ એવીજ આશા રાખતા જણાયછે. શબ્દોના અર્થોનું જ્ઞાન ભાગ્યેજ આપવામાં કે પૂછવામાં આવેછે. પરીક્ષક અધિકારીઓ પણ "સમજણમાં" ફક્ત એનેજ સંતોષકારક માનતા હશે, પણ એમ થવું બરોબર નથી. આમ થવાથી જે વાંચ્યું તેની ખરી મતલબ અને શબ્દોના અર્થ સમજવા રહી જાયછે એટલુંજ નહીં પણ ત્રાસદાયક બોજો છોકરાઓની મનશકિત ઉપર પડેછે. માટે પરીક્ષક અધિકારીઓએ આવી રીતે છોકરાઓ બોલી જાય તેના ગુણ નહીં આપતાં જે વાકયો વાંચ્યાં હોય તેની સમજણ બરાબર પડીછે કે નહીં તે ઉપર આધાર રાખીને ગુણ આપવા.

આશા છે કે આવતા વર્ષની વિઝીટમાં આ બાબત વિશે સારો ફેરફાર થયેલો જોવામાં આવશે. તા. ૨૩ એપ્રીલ ૧૮૯૭ મુકામ પીજ.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર જા. નં. ૬૫.

ચાલુ સાલે કેટલીક શાળાઓની ભેટ લેતાં એક બે ઠેકાણેથી એવું જોવામાં આવ્યું છે કે જૂના વખતના કેટલાક નાલાયક શિક્ષકોને જેમ તેમ કરી નભાવવામાં આવેછે અને તેવા છોકરાની શાળામાટે લાયક ન હોય તો પછી તેને કન્યાશાળામાં દાખલ કરી દેવામાં આવેછે. એ પ્રમાણે કરવું એ વ્યાજબી નથી. સબબ જે તે અધિકારીએ પોતાના અધિકારના એવા નાલાયક શિક્ષકો માલુમ પડે તેમને માટે રૂલ પ્રમાણે યોગ્ય તે બંદોબસ્ત તુરત કરવો જોઇએ તા. ૧૦ સને ૧૮૯૭ મુ. પેટલાદ—

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

---

૧૮ હુકમ ન ૬૬.

શાળાઓની વાર્ષિક પરીક્ષા, છોકરાઓને ઉતાવળથી પાસ કરીને કામ અરોપી ન નાખવાના કારણે બગેબર સખત રીતે લેવા વિશે સરકયુલર નં. ૩૯ તા ૧૦ માર્ચ સ ૧૮૯૭નો થયેલોછે. તેમજ પરીક્ષામા પાસ થાય કે ન થાય તોપણ આખા વર્ગોને ઉપરના વર્ગોમા ચઢાવી દેવાનો રિવાજ પડી ગયેલો છે તેમ ન થવા બાબત વટહુકમ નં ૫૦ તા ૨૯ માર્ચ સ. ૧૮૯૭ નો થઇ ગયેલો છે તે પ્રમાણે જેમના તેમના તરફથી તજવીજ રહેશે, તોપણ એ વિશે ફરીથી જણાવવામા આવેછે કે,

હાલમાં તપાસણી માટે એક શાળામા અમાર જવુ થયુ હતુ તે વખતે ખાત્રીપૂર્વક એવું જોવામા આવ્યુ કે ચાલુ રિવાજથી છોકરાઓને અભ્યાસમાં ગેરલાભ થાયછે એટલુજ નહી પણ મોટા મોટા ઉચા વર્ગો ને ધોરણો ઉઘાડવાથી મોટા પગારના આસિસ્ટંટનો શિક્ષક સખ્યામા વધારો થઇ તેનો ખરચ સરકારને માથે પડેછે જે બરોબર રીતે સખત પરીક્ષા લેવાઇ લાયક છોકરાઓનેજ વર્ગ ચડાવવામા આવ્યા હોત તો તેવા વર્ગ ખોલાત નહી અને સરકારને માથે નકામો ખરચ પડત નહી માટે આ જરૂરી બાબત ઉપર ફરીથી પરીક્ષક અધિકારીઓનુ ધ્યાન ખેચવામા આવેછે કે—હવે પછીની વિઝિટો વખતે આવી રીતનો રિવાજ ચાલુ રહેલો જોવામા આવશે તો તે બદલ પરીક્ષક અધિકારીઓને જવાબદાર ગણવામા આવશે. તા ૧૦ મે. સ ૧૮૯૭ મુ પેટલાદ

J A DALAL.

૬ ગો. વિદ્યાધિકારી.

સરકયુલર નં. નં. ૬૭

પેટલાદ ઉરદુ શાળાની ભેટ તા ૮-૫-૯૭ને રોજે લેવામા આવી તેમાં ગઈ સાલ નિચે પ્રમાણે ફેરફારી થયલી જોવામા આવી —

૧ પહેલા આસિસ્ટંટની ચાર વખત.
૨ બીજા આસિસ્ટંટની ત્રણ વખત
૩ ત્રીજા આસિસ્ટંટની ચાર વખત
૪ ચોથા આસિસ્ટંટની ત્રણ વખત
૬ છઠ્ઠા આસિસ્ટંટની બે વખત

ઉપર પ્રમાણે ફેરફારીઓ થયેલીછે તે સબધે જણાવવાનુ કે આ પ્રમાણે ઘણી ફેરફારીઓ થાય તેથી શિક્ષણના કામને ખલેલ પોહોચી શાળાને ધોકો લાગેછે સબબ આવદે કોઇ પણ આસિસ્ટંટની જગા ઉપર

વર્ષમા એથી વધારે વાર ફેરફાર ન થવો જોઇએ અને અવશ્ય કારણસર ત્રીજી વખત ફેરફાર કરવો પડે તો અહીંની મન્જુરી લેવી જોઇએ.

ઉપર પ્રમાણે જેમણે તેમણે તજવીજ રાખવી તા ૧૦ મે સ ૧૮૮૭ મુ પેટલાદ

J A DALAL.
વિદ્યાધિકારી

હિ વ હુ જા નં ૧૭
સરક્યુલર જા ન ૬૮

આ ખાતાના નિબધ ૧ ની કલમ ૩ મા શાળાના ૭ ગ્રેડ ઠરાવેલા છે તેમા પહેલો ગ્રેડ-જે શાળામા ચારસે અને તે ઉપરાત વિદ્યાર્થીઓની સખ્યા હોય તેને ગણવામા આવેલો છે પરતુ ચારસે ઉપરાત તે કયા સુધી એ હદ ઠરાવેલી ન હોવાથી પાચસે અને તે ઉપરાત અને છસે ને ઉપરાતની સખ્યા માટે બે નવા ગ્રેડ ટીપણ ન ૬૬ તા ૨૩-૨-૮૭ લગત હુજુર હુકમ ન ૫૦ તા ૧૪-૪-૮૭ થી મજુર કરાવવામા આવ્યા છે તેથી પ્રથમ ૭ ગ્રેડ હતા તેને બદલે હવે આઠ ગ્રેડ થયા તે બે નવા ગ્રેડમા ત્રણ અને ચાર વધારેના ઉપશિક્ષકો આપવાની મન્જુરી થઇ છે એટલે હેડમાસ્તર સુદ્ધા પહેલા ગ્રેડમા ૨૦, બીજામા ૧૭ ત્રીજામા ૧૩, ચોથામા ૧૦, પાચમામા ૮, છઠ્ઠામા ૬, સાતમામા ૪, ને આઠમામા ૨, એ પ્રમાણે શિક્ષકોની સખ્યા ઠરીછે તા ૧૦ મી માહે મે અને ૧૮૮૭ મુ પેટલાદ

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

વટહુકમ

પગારપત્રકના રિમાર્કમાં ફીગ્રબળ રજા (તાત્કાળિક) દાખલ થઇ આવેછે, તે લખવાની જરૂર નથી, એવો મેહેરબાન રા બા એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબ તરફથી તુમારે શેરો ન $\frac{૨૪૩૧}{૧૯૫૩}$ તા ૮-૧-૮૭ નો આવ્યોછે, માટે તે પ્રમાણે આયદેથી સર્વે ઠેકાણે અમલ થવો જોઇએ તારીખ ૧૩ માહે મે અને ૧૮૮૭

J A DALAL,
વિદ્યાધિકારી

देशी केळवणीखातुं.

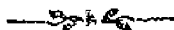
મોરબી પ્રાંતમાં તા. ટંકારાના રહીશ શેઠ સુંદરજી ડોસાએ નિશાળની [illegible] ગામની સ. ગુ. નિશાળના છોકરાઓને પાણી પાવા માટે પોતાના ખર્ચથી [illegible] પાણી પાવાનું કામ તા. ૧-૪-૯૭ થી શરૂ થયું છે. તે આગળ [illegible] સુધી, એટલે ચાલુ એક સાલ [illegible] ત્યાં સુધી રાખવા [illegible] [illegible] [illegible] થી. આ તરફ જણાવ્યું છે. આવા પ્રકારના ઉપયોગના કામ માટે શેઠ સુંદરજી ડોસાને ધન્યવાદ ઘટે છે. તા. ૨૦ એપ્રિલ સને ૧૮૯૭ [illegible]

J. A. DALAL,

મો. [illegible]

પુસ્તકની પહોંચ

સંગીત [illegible] નાટક, જેના કર્તા રા. દુર્ગાનાથ ગૌરીનાથ દવે, એમના તરફથી મળ્યું છે. પુસ્તક [illegible] પેજ ૧૭૮ પૃષ્ઠનું છે. કીમત રૂ. ૧ છે [illegible] [illegible] છે. [illegible] આવાં પુસ્તકોને [illegible] ની જરૂર છે. આ પુસ્તકનું વિશેષ વિવેચન આવતા અંકના આવરણમાં આવશે.

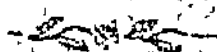
બુદ્ધિવર્ધન—એક કવિતાબંધ [illegible] રચનાર [illegible] [illegible] પાના પૃષ્ઠ ૬૦ કીમત આના બે. વિવેચન હવે પછી.

[illegible]—રચનાર કવિ [illegible] કીમત ૦-૩-૦ વિવેચન હવે પછી

अनुक्रमणिका.

વિષયો.	પૃષ્ઠ.
૧. કાતરે વિષે...	૧૫૯
૨. સોય વિષે...	૧૬૦
૩. ટપાલના કાગળ વિષે પાઠ.	૧૬૧
૪. નીતિ અને બુદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ	૧૬૩
૫. ગામડાની કેળવણીની વ્યવસ્થા.	૧૬૫
૬. મરકી તથા ચેપી રોગો ચાલતા હોય ત્યારે લોકોએ પોતાની રહેણી કરણી કેવી રાખવી.	૧૬૭
૭. સુશિક્ષક.	૧૬૯
૮. ઈમારતમારે વાત.	૧૭૧
૯. શુદ્ધ કેળવણી.	૧૭૨
૧૦. ઈનામ પત્રક	૧૭૫
૧૧. દેશી કેળવણી ખાતું	[illegible]

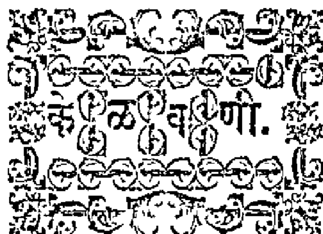
विज्ञापना.

કેળવણીનો અંક મોડામાં મોડો પુનમ સુધીમાં ન મળે તેમણે જે તે માસ પૂરો થતા અગાઉ પરભાર્યું અમારા તરફ લખી જણાવવા તસ્દી લેવી, એટલે યોગ્ય ખુલાસો વખતોવખત આપવામાં આવશે. પૂનમ પછી લખનારને અંક સિલકે હશે તોજ મળી શકશે.

જેમના ગામમાં ટપાલ ન આવતી હોય તેમના અંકો કયી શાળાની કે પોસ્ટની મારફતે મોકલવાથી તેમને જલદી મળશે તે પણ જણાવવું. શાળા ટ્રાન્સફર થાય કે તરતજ ખબર આપવી.

મેનેજર.

दोधक.

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे मनमान पमाये;
प्रीति वधे पसरे जश मारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૯ મું. આષાઢ સંવત ૧૯૫૯. અંક ૭ મો.

કાતર વેષ

(ગરબી.)

કાતર તારી કુટેવ છે કંઈ, કાતર તારી,
તજ ટેવ એ તત્ખેવ રે, કહું કાતર તારી. (ટેક)
કાતર રાખી ફરે બન ઠાગ,
ચાતુર પુરૂષતણાં ... ન ચાગે;
મનુષ્યને નાખે છે મરી રે કહું૦ ૧

આરર ઘરર ફરતી ... ,
કાતર કપડાં ઉપર ... ,
કાળજે રાખી ... રે કહું૦ ૨

કઠણ હૃદય કરી કપડાંનું કાપે,
મન તારૂં કુટિલ મપાય ન માપે;
હૈયાફૂટી હત્યારી રે. કહું૦ ૪

તાન આણીને તું કાપતી તંતુ,
છળ કરી કપડાંને પાડતી છતું;
શઠની લઈ સરદારી રે. કહું૦ ૫

તરત જુદા કરે ફાડીને તાકા,
સંપ તજાવી જુદી કરે શાખા;
ભવાની કીમતી થાન ભારી રે. કહું૦ ૬

સોય વિષે.

(ગરબી.)

સોય તને શાબાશ રે, સહુ દે છે શાબાશી. (ટેક)
સંપ કરાવીને તંતુ તું સાંધે,
બખેવડે કપડાં શીવી બાંધે;
ખુબી તારી એવી ખાસી રે. સહુ દેછે૦ ૧

જુદા જુદા હોય તેને તું જોડે,
કુસંપ તજાવતી સોય તું કોડે;
અજબ ગતિ તારી આ શી રે. સહુ દેછે૦ ૨

કાતરે કીધા નકામા જે કકડા,
જતન કરીને તેં સંપથી જકડયા;
ઉરમાં હતા જે ઉદાશી રે. સહુ દેછે૦ ૩

નાખી દીધેલાં જે કપડાં નકામાં,
જરકશી હીરના ફાટેલ જામા;
તેં સાંધી લીધા તપાસી રે. સહુ દેછે૦ ૪

નમણી નાની શી તું ગોરી ન માની;
જનને જરૂરની તોય જણાણી,
બતાની બાણુક પ્યારી ભામી રે. સહુ દેખ૦ ૫

ટપાલના કાગળ વિષે પાઠ.

આ પાઠ ચોથા ધોરણના છોકરાઓને આપી શકાય. કાગળ કેમ લખવા, એ શીખવવાની આ સરસ યુક્તિ છે. આમાં કાગળ પાટિયું વગેરે હમેશના સામાન ઉપરાંત એક નોટપેપર, પરબીડિયું, અને અરધા આનાની એક ટીકીટની જરૂર છે.

પહેલો આરંભ જે માણસ (પોસ્ટમેન) મકાનમાં કાગળવાળાનું નામ મોટેથી બોલતો બોલતો ઘેર આગળ આવીને આપને કે મને નાનું મજાનું અપેરાણું પરબીડિયું આપે છે, ત્યાંથી કરો. આ પરબીડિયું વળી આતુરતાથી ફોડવામાં આવે છે અને તેમાંની હકીકત વંચાય છે. આ પરબીડિયાને શું કહેવાય છે ? કાગળ. છોકરો લક્ષ આપીને સાંભળશે અને પાઠમાં બરાબર ધ્યાન આપશે તેને એક ખરેખરો કાગળ મળશે. આ કાગળ જેવોજ એક કાગળ આપણે આજ લખવાના છીએ. અહીંઆ શિક્ષક કાગળ બતાવે છે. આ પ્રકારનો ભાગ પરબીડિયું કહેવાય છે. હવે જુઓ, હું એમાંથી કાગળ કાઢું છું. એની ઉપર કેટલાક શબ્દો લખેલા છે. શબ્દો કેવી રીતે ગોઠવ્યા છે તે જુઓ. આ પહેલું પાનું છે. એને મથાળે જમણી બાજુ ઉપર (મથાળો પૂછી હકીકત કહાવવી) કાગળનું મથાળું લખેલું છે. કાગળ ક્યાંથી આવ્યો તે એ ઉપરથી સમજાય છે. આ ટુંકી લીટીમાં ' પ્રિય મિત્ર ' એવા શબ્દો લખેલા છે, તે લખનાર મને કેવી રીતે લખે છે તે જણાવે છે. કાગળનો બાકીનો ભાગ આ બે ત્રણ પૃષ્ઠમાં સમાયો છે તેમાં હકીકત લખેલી છે અને આ છેવટની લીટી, કાગળ કોના તરફથી આવ્યો છે, તે મને જણાવે છે. (આ બધું નમૂનાના કાગળથી બતાવી આપવું) હવે આપણે આ નમુના પ્રમાણે કાગળ લખવાનો છે. માટે પહેલાં તો કાગળ ક્યાંથી આવ્યો તે લખવું જોઇએ. કાગળને મથાળે લખનાર જ્યાં રહેતો હોય તે ઠેકાણું લખવામાં આવે છે. આપણા કાગળ ઉપર આપણી નિશાળનું નામ લખીશું કારણ કે ત્યાંથીજ કાગળ રવાના થવાનો છે. (અહીંઆ શિક્ષકે સમજાવવું કે કાગળને ઠેકાણે કાળું પાટિયું છે) મથાળું લખે છે. આ કાગળ કોને લખવો તેની મને ખબર નથી, કારણ કે પાઠ ઉપર વધારે ધ્યાન કોણ આપશે તે આગળથી હું કહી શકતો નથી. માટે ' પ્રિય મિત્ર— ' એટલું લખીને જે છોકરાનું નામ લખવાનું છે તે છેવટ સુધી ખાલી રાખવામાં આવશે. પછી શિક્ષક કોઈ છોકરાને સારો કાગળ લખે છે અને છોકરાને રસ પડવા માટે તેમાં જે લખેલું હોય તેને બંધબેસતા આવે એવા શબ્દો વચમાં વચમાં

પૂછતો જાય છે. કાગળનું એક પૃષ્ટ ભરાય તેટલું લખાય તો બસ છે. હવે કાગળને છેડે શું લખવું ? હું એક છોકરાને કાગળ લખું છું એમ ધાર્યું છે. મારે માટે શો શબ્દ વાપરવો ? **ગુરૂ—માસ્તર.** હા, તે બરોબર છે ! પણ મારા ધારવામાં તેનાથી એક સારો શબ્દ છે. હું તમને હમેશાં કહું છું કે હું તમારો મિત્ર છું. ખરેખર તમારાં માતાપિતા પછીનો તમારા ઉપર હેત રાખનાર હું તમારો ખરેખર મિત્ર છું. (હેત રાખનારનો અર્થ સમજાવવો.) આ મેં મારું નામ લખ્યું. હવે પાટિયા ઉપર લખેલો કાગળ આ કાગળમાં ઉતારું છું. તે લખતી વખતે તમારે એક એક શબ્દ તેમાંથી વાંચવો. શિક્ષક લખેછે અને છોકરાં નીચે પ્રમાણે વાંચે છે:—

વડોદરા, મેહેતાપોળ, ગુ. શાળા. નં. ૨.
તા. ૮મી જુન સન ૧૮૯૭.

પ્રિયમિત્ર.——

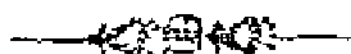
તમે તમારી હમેશની રીત પ્રમાણે નાહીધોઇને સવારમાં વેહેલા નિશાળે આવ્યા તેથી હું ખુશી થયો છું. મારી ખાત્રી છે કે તમને નિશાળે આવવું ગમે છે ; કારણકે તમારા પાઠ ઉપર તમે હમેશાં બરાબર ધ્યાન આપો છો અને તમારો શિક્ષક જે કરવાનું કહે તે બધું કરવાનો યત્ન કરો છો. જો બધા છોકરા અને છોડીઓ આ પ્રમાણે કરે તો ખરેખર નિશાળ એક સુખદાયક જગા થઇ પડે. તમે જ્યારે મોટા થાઓ ત્યારે, મને આશા છે કે તમને જે શીખવવામાં આવ્યું છે તે બરાબર યાદ રાખશો. અને સૌથી સારી વાત એ છે કે તમે માયાળુ અને સાચા બોલા થશો.

લી. તમારા ઉપર પ્રીતિ રાખનાર મિત્ર
મૂળજી ગોવરધન.

કાગળ લખી રહ્યા પછી છોકરાઓને બતાવવો. અને શિક્ષકે પાઠ હજી ચાલું રાખવો. હવે બીજું કામ કરતા પહેલાં જે છોકરો આ કાગળને માટે લાયક છે તેને ચુંટી કાઢવો જોઇએ. (છોકરાઓને પૂછીને અથવા શિક્ષકે પંડે છોકરાની પસંદગી કરવી). જે છોકરો કાગળમાં લખેલી હકીકત પ્રમાણે બરોબર વર્તતો હોય તેનેજ પસંદ કરવો જોઇએ. અને એ રીતે સદ્દગુણનો એક પાઠ શીખવ્યો કહેવાશે. છોકરો પસંદ કરીને તેનું નામ લખવું. કાગળની સફાઇ બંધ ગડી વાળીને તેને પરબીડામાં મૂકવો. પછી સરનામું લખીને તે વર્ગમાં બતાવવું અને ટિકેટ ચોઢવી. હવે રવાના કરવાને માટે કાગળ તૈયાર થયો. અહીંઆં કાગળ મોકલવાની અને વેહેંચવાની સમજણ પાડવી. કાગળ કેવી રીતે પોસ્ટ ઑફીસમાં લેઇ જવામાં આવે છે, કેવી રીતે પેટીમાં નંખાય છે, પોસ્ટમેન કેવી રીતે તે બધા એકઠા કરે છે અને શહેરની મુખ્ય ઑફીસમાં લેઇ જાય છે, કેવી રીતે કાગળોના જથા પાડવામાં આવે છે, અને છેવટે પરબીડા ઉપર લખેલે ઠેકાણે શી રીતે પહોંચાડવામાં આવે છે, તે સઘળું સમજાવવું. એક છોકરાને કાગળ ટપાલમાં નાંખવા માટે અને

બીજા છોકરાને કામ બરાબર થાય છે કે નહિ તે જોવા જવાને માટે પસંદ કરવો જે છોકરાના નામથી કાગળ લખ્યો હોય તેને તે અમુક વખતે મળશે એમ કહેવું. વળી તેને સૂચના કરવી કે, તે વાંચવો અને નિશાળે આવતી વખતે સાથે લેતા આવવો કે જેથી વર્ગના બીજા છોકરાઓના જોવામાં આવે.

" નીતિ અને બુદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ ".

શિક્ષકોનું કર્તવ્ય " નીતિ અને બુદ્ધિની કેળવણી " આપવાનું છે નીતિ એટલે શું અને બુદ્ધિ એટલે શું, તે ઘણા શિક્ષકો સારી પેઠે સમજે છે, તેથી તેની વ્યાખ્યા આપવા મારો વિચાર નથી, પરંતુ ' નીતિ અને બુદ્ધિનો ' કેવો સંબંધ છે તે તપાસવાનું છે જો યોગ્ય રીતે તપાસવામાં આવે તો શિક્ષકને કંઈ પણ લાભકારક છે એમ મારા સમજવામાં છે. કારણ કે જે કામ કરવું ઘટે છે તે સારી રીતે કરવું ઘટે છે અને સારી રીતે કરવા માટે સારા વિચારો પણ આવશ્યક છે, અને જ્યારે સારા વિચારોથી સારું કામ કરી શકવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ને તેથી ફાયદો છે તો સારા વિચારો કરવાથી પણ ફાયદો છે. નીતિ અને બુદ્ધિની કેળવણી આવશ્યક છે તો તે સંબંધે વિચાર કરવા પણ આવશ્યક છે.

નીતિ અને બુદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ જાણવા માટે ' સંબંધ ' એટલે શું ? તે આ સ્થળે સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે અને સ્પષ્ટ કર્યા વગર આગળ ચાલતાં જતાં આગળ્યાગળ ઠોકર ખાવા સરખું બનવાનો સંભવ છે. માટે સંબંધના ભેદ વિચારીએ.

સંબંધ ઘણી જાતના છે, તે માંહેથી કેવો સંબંધ બુદ્ધિ અને નીતિ વચ્ચે છે તે આ પ્રસંગે શોધી કાઢવાનું છે

સંબંધનો એક પ્રકાર એવો છે કે સંબંધ તૂટે તોપણ દરેક પોતાનું કાર્ય કરી શકે એટલે કે પિતા અને પુત્ર એમનો જે સંબંધ છે તે આપણે જાણીએ અને એવો નિકટ સંબંધ બીજો થોડોજ છે છતાં પિતા પુત્ર એક બીજાથી જુદા પડી શકે, એટલે કે બન્નેને વિરોધ થાય તોપણ તેમનો વ્યવહાર અટકી પડવાનો ઓછો સંભવ છે

બીજો પ્રકાર એવો છે કે બન્નેમાંથી એક જુદું થાય તો તે બેમાંના એકનો નાશ થાય પાણીને માછલાનો સંબંધ એવા પ્રકારનો છે, સંબંધ તોડવામાં આવે તો માછલું મરી જાય.

ત્રીજો પ્રકાર એવો છે કે બન્નેને જુદાં પાડવામાં આવે તો બન્ને નષ્ટ થાય. દેહ અને આત્માનો સંબંધ એવા પ્રકારનો છે. (આત્મા નષ્ટ થાય એમાં એટલુંજ જાણવાનું છે કે તે જે ક્રિયા કરે છે તે બંધ પડે છે.) અગર વધારે સ્પષ્ટતા માટે એમ પણ કહી શકાય કે એક વગર બીજું નિરૂપયોગી છે. યંત્રોમાં વપરાયેલા વિભાગો કે જેને એક બીજાથી છૂટા કરવા આવે તો શક્તિ બંધ થાય.

વગેરે સંબંધોના ઘણા પ્રકાર છે અને તપાસવા માંડીએ તો ઘણા નીકળી શકે, પણ આપણને ઉપયોગી હકીકત એટલામાંથીજ મળી શકે તેમ છે.

હવે જે સંબંધો જોડવાથી જોડી શકાય અને તોડવાથી તોડી શકાય તેને સંબંધ છે એવું નામ આપવું. એ એવું છે કે, કોઇ પણ પ્રાણીને મારીએ તો મરી જાય અને જીવાડીએ તો જીવી શકે, તે પ્રાણી અગર છે એવું નામ આપવાની ભૂલ જેવું છે. ત્યારે ખરો સંબંધ કયો? ખરો સંબંધ તો તેજ કે "જ્યાં સુધી એક રહે ત્યાં સુધી બીજું તેની સાથેજ રહે." તેનું નામ સંબંધ.

હવે બુદ્ધિ અને નીતિને કેવો સંબંધ છે? તપાસ કરીએ. તપાસ કરવા માટે તેમની રહેઠાણો તપાસવી જોઇએ. રહેઠાણો ક્યાં છે! માણસોમાં. તપાસવાનું એટલું છે કે બુદ્ધિ હોય છે ત્યાં નીતિ હોય છે કે કેમ? અને નીતિ હોય છે ત્યાં બુદ્ધિ હોય છે કે કેમ? જોવાનું એટલું છે કે બુદ્ધિવાન માણસ નીતિવાન થઇ શકે કે કેમ? અને નીતિવાન માણસ બુદ્ધિમાન માણસ થઇ શકે કે કેમ? જાણવાનું એટલું છે કે બુદ્ધિની કેળવણીથી નીતિ આવે છે કે કેમ? અને નીતિની કેળવણીથી બુદ્ધિ આવે છે કે કેમ?

ઉદાહરણથી સ્પષ્ટતા જોઇએ તેટલી થશે માટે તે તપાસીએ. ખરા ચોર, ધુતારા, લાંચ લેનારા, પ્રપંચી, ખોટા લેખ અને શીક્કા બનાવનાર, એને આપણે ઓછી બુદ્ધિના છે એમ કહી શકીશું? કદી નહીં. હવે ઔરંગઝેબ, અલાઉદ્દીનખુની, મહમદ, પહેલો વિલિયમ, રાણી મેરિ, ઇલિઝાબેથ ઇત્યાદિ ઓછી બુદ્ધિનાં હતાં? માણસો પડતા મૂકો-જીવ જંતુઓને અવલોકો. કરોળીઓ પોતાની જાળ બનાવવામાં, મધમાખી મધ બનાવવામાં, બિલાડી ઉંદરને પકડવામાં, કીડીઓ ભવિષ્યને માટે ખોરાક સંઘરવામાં, ગાય પોતાના વાછરડાને પારખી કાઢવામાં, શિકારી પશુઓ શિકારને પકડવા, પોતાની કેટલી બુદ્ધિ વાપરે છે? ઇંગ્રેજી ભણેલા અને ભણનાર કરતાં નાનું બાળક ઓછી બુદ્ધિનું છે? કે જેને કોઇપણ ભાષાનું જ્ઞાન નથી હોતું તેવે વખતે (બોલવા શીખવાની શરૂઆતમાં) પોતે વગર સાધને ભાષા શીખે છે? વગેરે ઘણા દાખલા મળી આવે. પણ આ બધામાં નીતિનો એક અંશ પણ છે? નથી.

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થયું કે "બુદ્ધિ નીતિ વગર રહી શકે છે." હવે નીતિ એ બુદ્ધિ વગર રહી શકે છે કે કેમ, તે તપાસીએ.

નીતિવાન થવાને બુદ્ધિનો ખપ પડે છે. જો ખરા ખોટાની સમજણ ન હોય તો અનીતિ શું? અને નીતિ શું? તે સમજી શકાય નહીં. ચોરી એટલે શું? જૂઠું એટલે શું? પાપ એટલે શું? એની જેને ખબર ન હોય તે શી રીતે નીતિવાન થઈ શકે? એવો એક પણ દાખલો નથી કે જે નીતિવાન છતાં બુદ્ધિને માટે શૂન્ય હોય. અર્થાત્ જે નીતિવાન છે તે બુદ્ધિવાળા પણ છે, અને એવાં ઉદાહરણો સર્વને વિદિતજ છે

આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ થાય છે કે બુદ્ધિ નીતિ સાથે સબંધ રાખતી નથી પણ નીતિ બુદ્ધિ સાથે સંબંધ રાખે છે દાખલો એવો છે કે આ સ્થળે કોઈને આશ્ચર્ય થાય એટલે કોઈ એમ કહે કે મારે ચુનીલાલ સાથે સંબંધ નથી પણ ચુનીલાલને મારી સાથે સંબંધ છે જોતાં જરા ગુંચવણ જેવુંજ છે પણ જરા વધારે જોઈશું તો ઉપરનો દાખલોજ સત્ય ઠરશે. જીવ કહે છે કે દેહ મારો છે, પણ હું દેહનો નથી મને છોડીને શરીરથી નહીં જવાય પણ હું તો જઈ શકું.

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સબંધના જે ત્રણ પ્રકારોજ માત્ર આપણે તપાસ્યા તેમાંના બીજા પ્રકારનો સબંધ બુદ્ધિ અને નીતિ વચ્ચે છે પાણી માછલાં વગર એટલે કે બુદ્ધિ નીતિ વગર રહી શકે, પણ માછલું પાણી વગર એટલે નીતિ બુદ્ધિ વગર રહી શકે નહીં. એવા દાખલા ઘણા છે દીવા બત્તી વગેરે વગર રહી શકે નહીં પણ બત્તી વગેરે દીવા વગર રહી શકે પ્રાણીઓ ખોરાક વગર રહી શકે નહીં પણ ખોરાક પ્રાણીઓ વગર રહી શકે. ઝાડો જમીન વગર રહી શકે નહીં પણ જમીન ઝાડો વગર રહી શકે. વહાણને દરીઆ વગર ચાલી શકે નહીં પણ દરીઆને વહાણ વગર ચાલી શકે ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

ત્યારે એટલું નક્કી થયું કે બુદ્ધિ નીતિ વગર રહી શકે, પણ નીતિને બુદ્ધિની આવશ્યકતા છે. પહેલી બુદ્ધિની કેળવણી અને પછી નીતિની કેળવણી આપવી એજ ન્યાયપુરઃસર છે.

દ. હી. બારોટ

ગામડાની સ્ત્રીકેળવણીની વ્યવસ્થા.

સ્ત્રી કેળવણીની કેટલી જરૂર છે, તે સર્વ જાણે છે, માટે એ વિષે ન લખતાં એ કેળવણીનો હેતુ કવી વ્યવસ્થાથી પાર પડે, તે તરફ જોવું ઉચિત છે.

દરેક ગામે કન્યાશાળા થવી મુસ્કેલ છે. હાલ દરેક ગામે છોકરાની શાળા જોવામાં આવે છે, તેમાં આપણી વ્યવસ્થા સહજ થાય એવું છે.

ધોરણ પેહેલામાં પાંચથી સાત વરસની ઉમરનાં છોકરાં હોય છે અને તેઓને હાલ ત્રણ કલાક કેળવણી અપાય છે. અને વચ્ચે ત્રણ કલાક રમવા, ફરવાની રજા આપવામાં આવે છે. તેથી રમવાની છુટ મળે છે ખરી, પણ પૂરતી * સ્વતંત્રતાવાળી નથી. માટે એઓને માત્ર એક વેળા બોલાવામાં આવે, તો કોઇ પણ જાતની અડચણ ન પડતાં છોકરાઓ ખુશીથી બેસશે અને કેટલીક વેહેવારી ચીજોનું અવલોકન કરશે. એ બંને બાબતો ઘણી અગત્યની છે, તે હાલના બાળકો ગુમાવે છે. તેઓના અભ્યાસ ક્રમમાં ફેરફાર કરવાની ઝાઝી જરૂર રહેતી નથી. માત્ર શાળામાં આવવાના વખતની વ્યવસ્થા દરરોજ ત્રણ કલાક મુજબની થશે. એટલે બસ.

આમ થવાથી સાંજના ત્રણ અવરમાં ઉપર કહેલા વર્ગના શિક્ષકફુરસદવાળા થયા. હવે આપણે ગામડાની સ્ત્રીઓ તરફ જોઇશું, તો તેઓ બે વાગતા સુધી ઘરવ્યવહારમાં ગુંથાયલી હોય છે. અને તે વ્યવહાર છોકરીઓને તેઓની મા તરફથી સમજાયલો હોવો જોઇએ.

અને તે સમજુતી હાલ અપાય છે અને અપાશે. પરંતુ બપોર પછી તમામ છોકરીઓ ફુરસદવાળી હોયછે, અને એ વખત તેમને શિક્ષણ આપવાને અનુકુળ પડે એવો છે. માટે સાંજની વખતે તમામ છોકરીઓ ભણવા આવે. એમને બેસવાની વ્યવસ્થા જુદી થાય એ મુજબ કરવાને આપણે શક્તિમાન છીએ. કારણ કે પાછળ કહ્યું તેમ થાય તો શિક્ષકો તે વખતે ફુરસદ વાળા હોય છે. આ વ્યવસ્થાથી બાર વરસ સુધીની કન્યા દરેક ગામે દાખલ થઈ શકશે, એટલે સ્ત્રી કેળવણીની અડચણ દૂર થશે. એઓનો અભ્યાસક્રમ દરરોજના ત્રણ કલાક મુજબ ચાર વર્ગ પાડી વહેંચાય, તો વ્યવહાર પૂરતી કેળવણી આપવાને અડચણ આવે નહિ. અને એ મુજબ એટલાજ વખતમાં અભ્યાસની ગોઠવણ થશે, એમાં ઝાઝી અડચણ નથી. માટે ગોઠવણ લાભકારી થઇ પડે ખરી.

નારાયણજી ગોપાળજી.—

---

* જે જાતની કેળવણી શિક્ષકની દેખરેખ નીચે છોકરાને રમાડીને તેમને આપવાનો હેતુ છે, તે હેતુ છોકરાં પર આગળ એકલાં રમે તેથી સિદ્ધ થવાનો સંભવ નથી, એ વાત લેખકે સ્મૃતિમાં રાખવી જોઇતી હતી.

અધીપર.

मरकी तथा चेपी रोगो चालता होय त्यारे लोकोए पोतानी रेहेणीकरणी केवी राखवी.

(પૃ ૧૨૮ થી.)

૩ દૂષિત પાણી

મરકી થવાનું ત્રીજું મુખ્ય કારણ દૂષિત પાણી છે, માટે જ્યારે મરકી વગેરે રોગો ચાલતા હોય તે વખતે પાણી સ્વચ્છ અને શુદ્ધ પીવું; એટલુંજ નહિ પણ નહાવા ધોવામાં કોગળા કરવામાં અને વાપરવામાં પણ સ્વચ્છ પાણીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. રોગીનો સંસર્ગ લાગેલું કે બીજી રીતે દૂષિત થયેલું પાણી પીવાના કે વાપરવાના ઉપયોગમાં લેવું નહિ એક બીજાનું એઠું (બોટેલું) પાણી પીવું નહિ.

અસ્વચ્છ પાણી પીવાથી કેવું નુકસાન થાયછે તેનો એક અસર કારક દાખલો હું નીચે આપું છું.

ઇંગ્લાંડ દેશમાં એક ખેડૂત એક વખત કાંઇ કામે પરગામ ગયો હતો ત્યાંથી આવતા રસ્તામાં તેને મરકી લાગુ પડી. ઘેર આવ્યા પછી શૌચકૂપમાં બહાર જવા ગયો. મે પ્રથમ કહેલુંજ છે કે મરકીના વિષનાં તત્વો રોગીની વાની અને જુલાબમાં હોય છે હવે આ શૌચકૂપ સાથે પીવાના પાણીના નળની ટાંકી હતી તે ભોંયભેગ ફરતી હોવાથી શૌચકૂપમાંથી એ વિષ ઝૂરેરે રસ્તેથી પાણીમાં દાખલ થયું અને એ પાણી ઘરના બધાં માણસોના પીવામાં આવતું હતું, તેથી એ ઘરમાં લગભગ ૧૦-૧૨ માણસો રહેતા હતાં તે બધાંજ એ રોગથી ટુંક ટુંક મુદતમાં મરી ગયાં, અને ઘર બિલકુલ ઉજડ થઇ પડયું. આ પાણીના નળનો આસપાસના જે લોકો ઉપયોગ કરતા હતા તે બધાને ક્રમે ક્રમે આ રોગ લાગુ થયો. પણ એના નજદિકમાંજ એક ઘરવાળો હતો, તે કાંઇક કારણથી એ પાણીનો ઉપયોગ પહેલેથીજ કરતો નહોતો, તેથી તે ઘરમાં કોઇનેજ એ રોગ લાગુ થયો નહિ. આ ઘરની પાસે એક માણસ રહેતો હતો તેની મા બીજા કોઇ મહોલ્લામાં રહેતી પણ તેને આ નળનું પાણી પસંદ હોવાથી તેનો છોકરો તેને અહીંથી પાણી મોકલતો હતો. અહીં આ પ્રમાણે પાણીમાં વિકાર થયા પછીનું પાણી ત્યાં ગયું અને તે પીધું તેને બીજે દિવસે તે ડોસીને પણ એ રોગ લાગુ પડયો. એ ડોસીને ત્યાં તેની બેન મળવા આવી હતી તેના પીવામાં એ પાણી આવ્યું તેથી તેની પણ એજ દશા થઇ આ પ્રમાણેની હકીકતનો તપાસ કરી ડાક્ટરે પાડ્યાથી એ મહોલ્લામાં મરકી

થવાનું કારણ એ પાણીજ હતું એમ ઘણા પ્રયાસથી શોધી કાઢયું અને એ પાણી ઉપયોગમાં લેવાતું બંધ કરવાથી એ રોગ શાંત થયો. હવે જો આ વખતે એ પાણીનો ઉપયોગ થયો ન હોત તો આવો અનર્થ ગુજરત નહિ. એ વાત નિઃસંદેહ છે, માટે આ અનર્થનું કારણ દૂષિત પાણીજ હતું. આપણા ગુજરાત દેશમાં ઘણાં ઘરોમાં ટાંકાનાં પાણી પીવાનો રિવાજ છે, અને તે ઘણું કરીને સંડાસખાનાના નજદિકમાં હોય છે., કર્મ સંજોગે ટાંકું જરાતરા ફાટેલું હોય તો ઘણો અનર્થ થવાનો સંભવ છે. સખત રોગ (મરકી) ચાલતો હોય ત્યારે આવા શંશય યુક્ત ટાંકાના પાણીનો ઉપયોગ બિલકુલ કરવો નહિ. આવા વખતમાં તળાવ કરતાં કૂવાનું, અને કૂવા કરતાં નદીનું પાણી પીવાના ઉપયોગમાં લેવું સારૂં છે. નદીમાં પણ ધરો (નદીની અંદર ખાડો કે જ્યાં આગળ પાણીનો પ્રવાહ ન ચાલતાં તે ઘેરાઇ રહેતું હોય તેવી જગા) હોય તે ભાગના કરતાં વહેતું હોય તે ભાગનું પાણી પીવાના ઉપયોગમાં લેવું જોઇએ. કૂવાનું પાણી પીવામાં લેવાતું હોય તો કૂવાની આસપાસ ગંદકી થવા દેવી નહિ. કૂવા બહાર ઢોળાતું પાણી મેલું થઇ પાછું અંદર ન જાય તે માંટે ઢાળબંધ ચૂનાનો ચોતરો કૂવાની આસપાસ કરવો. તળાવનું પાણી ઉપયોગમાં લેવાતું હોય તો આવા વખતમાં તેમાં નહાવાધોવાનું બંધ કરવું જોઇએ. ઢોરને એ તળાવમાં પાણી પાવાને ઉતારવાં નહિ. જેમાં ક્ષારનો ભાગ વધારે હોય એવું પાણી પીવામાં લેવું નહિ કૂવા કે તળાવનું પાણી પીવાનું હોય તો તે આવા વખતમાં ફિલ્ટરથી ગાળીને પીવામાં લેવું જોઇએ. ફિલ્ટરથી ગાળવાથી પાણીમાંનો દોષ નહિ સરખો થાય છે પાણીને ઉકાળી ઠંડું પાડી પછીથી ગાળીને પીવામાં ઉપયોગ કરવો એ સારૂં છે. આવા વખતમાં કોઇ પણ પાણી ગાળ્યા સિવાય પીવાના ઉપયોગમાં લેવું નહિ. વાશી પાણી બીજે દિવસે ઘણું કરીને પીવાના ઉપયોગમાં લેવું નહિ; પણ તેનો વાપરવામાં ઉપયોગ કરવો. કદાચ પીવામાં લેવાની જરૂર પડે તો ફરીથી ગાળીને ઉપયોગ કરવો. નદીનું પાણી પીવામાં આવતું હોય તો એ નદીમાં મુડદાં નાંખવાં નહિ. સંન્યાસીને જલસમાધિ કરાવવાનો આપણામાં રીવાજ છે. તે પ્રમાણે મોટી નદીના મુખ આગળ કે ભર દરિયામાં થાય તો બહુ હરકત સરખું નથી, કેમકે તેમાં મોટા મગર મચ્છ વગેરે પ્રાણીઓ હોવાથી તેઓ મુડદાંને ખાઇ જઇ ઝાઝો બિગાડ થવો અટકાવે છે; પણ નાની નદીઓમાં એમ થવું ઘણું નુકસાન કારક છે. જ્યાં નદી નથી હોતી ત્યાં આવો પ્રસંગ આવે તો જેમ બીજો રસ્તો શોધવો પડે છે, તેમજ આવા વખતમાં નાની નદી કાંઠેના ગામોવાળાએ પણ પોતાના ગામની પાસે નદી નથીજ એમ સમજીને બીજો રસ્તો કરવો. કદાચ જલસમાધિજ કરવાની જરૂર હોવતો નદીના મુખ આગળ મુડદાંને લઈ જવું.

જે ગામો નદી કિનારે હોય તેમણે વિશેષ સાવચેતી રાખવાની કે, નદીનો પ્રવાહ જે દિશાએથી આવતો હોય તે તરફના એટલે ઉપરના ભાગમાં નદીના કિનારા ઉપરના કોઇ ગામમાં મરકી ચાલતી હોય તો તે બંધ થાય તેટલી મુદત નદી કિનારાના નીચેના ભાગના લોકોએ એ નદીનું પાણી ઉપયોગમાં લેવું નહિ. કેમકે ઉપરના ભાગના લોકો વિષનાં તત્વો પાણીમાં જાણેઅજાણે નાખે. અને તે પ્રવાહ મારફતે નીચેના ભાગમાં

આવી તે પાણીનો ઉપયોગ કરવાથી ત્યાં પણ એ રોગ લાગુ પડવાનો સંભવ છે માટે તે ઉપરના ગામમાં રોગ શાંત થતાં સુધી એ નદીના પાણીનો ઉપયોગ ન કરવો.

સુશિક્ષક.

(પૃષ્ઠ ૧૫૬ થી)

"બસ આજ બરોબર છે મારે બદલાની કે લાભની દરકારની અપેક્ષા નથી. "મારૂં કામ બીજાઓ જુએ, અને તેની બુઝ જાણે, તેટલા માટે મારે કરવું, કે કરવા "યોગ્ય છે માટે કરવું ? નહીં. યોગ્ય છે માટેજ કરવું યોગ્યની યોગ્યતા એની મેળેજ "પ્રકાશશે; અને પ્રકાશે તોપણ શું ? મારે સ્ટર્મની પેઠે ભાગ્યશાળી થવુંજ નથી મારે "તો મહાત્મા પેસ્ટેલોઝીની અને ફ્રાબલ જેવા શિક્ષણવીરની પ્રથાની અનુસરવી છે."

શિક્ષણ વીરના નામ લેતાંજ શિક્ષણુતાર્વ આવવા માંડ્યું, અને તેજ મહા ભાગ-મહાત્મા પેસ્ટેલોઝીનો પોતાનો વૃત્તાંત વાંચવા માંડ્યો પેસ્ટેલોઝીના પોતાના વિચારો —તેના નીતિશિક્ષણના સિદ્ધાંતો—બાળકોની વૃત્તિઓને અનુસરી તેને પરિવર્તન કરી દેનાર સિદ્ધાંતો—અને તત્સમ તેના બધા વિચારો યથાશક્તિ વિચારવા લાગ્યો—મન-માંજ અનુભવવા લાગ્યો. મહાત્માને પડેલા અનહદ દુખો સ્મરણમાં આવ્યા "અહાહા! "આવા મહાત્મા અને બીજાને માટે સર્વ સમર્પણ કરનારને આવા દુખ! પણ તે દુખ "તેને મન દુઃખરૂપ હતાંજ ક્યાં? બરાબર એમજ જોઇએ."

વળી વિચારવા લાગ્યો અને આખર પેસ્ટેલોઝીના બાલસ્વભાવને અનુકૂળ વિચારોને યોગ્ય શાસ્ત્રીય રીતિમાં ગોઠવનાર પ્રખ્યાત શિક્ષક ફ્રાબલને વાંચવા માંડ્યો. તેનું ઉત્સાહ—તેનું સામર્થ્ય અને તેની અદ્ભુત શિક્ષણશક્તિ આ બધામાંથી કંઇક કંઇક લેવા માંડ્યો, આખર મસ્તિષ્ક ભરાઇ આવ્યું હોય તેમ, પુસ્તક મૂકી દઇ "બસ-બસ-શિક્ષકને તે વળી બીજું શું જોઇએ?" કરતો એકદમ ઉભો થઇ ગયો. નિશ્ચય-થી આવી જતું મન પણ સાથેજ ખડું થઇ ગયું, અને ઉભા થયા—પણ ધીમે ધીમે ફરતા શરીરની સાથે ફરવા માંડ્યું—સિદ્ધાંતો ગોઠવવા માંડ્યા "ત્યારે કરવું શું? "શરૂઆત થી કરવી? કાલેજ અનુભવ કરવાનો છે પ્રથમ તો વર્ગ સ્થિતિ જોઇ લેવી "ઉપર ઉપરથી તો જોયું છે—છે તો બધું ઠીકઠીક શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ કરવાનું ઠેકાણું "નથી. ત્યારે! ત્યારે સંચો ફેરવવો. પણ શું એકદમ ફેરવી? એકદમ તો નહીંજ ફેરે "ધામધૂમ કરવા જઇશું તો બધાય ફરી જશે. શિક્ષકો જાણશે કે 'અમે કહ્યું તે બધું "ખોટું અને આ આઇ કરે તે સારું' એમ કરવાનો આમનો ઉદ્દેશ છે અને તેથી "તેઓ મારા વિચારને સંમત નહીં થતાં વિમુખ થશે તો આનાથકે શું કરવું? તેમજ "તો ફરી પણ ધામધૂમ વગર અને જૂની વ્યવસ્થાની ઇમારતનો નાશ કર્યા વગર તેના "જૂના જુદા દરેક ભાગોને દુરસ્ત—મજબૂત અને ઉપયોગી કરી અને એવી રીતે નવીન "ઇમારત બનાવતાં છતાં ઇમારત નવી થાય છે, અને જૂની નષ્ટ થાય છે એવી કોઇને "પણ ખબર પડવા દીધી નહીં. કદી આઇના કે ઉતાવળ ગભરાવ્યા વગર ખરાબ "વસ્તુને સ્થળે સારી મૂકી દીધી, મારે પણ તેમજ કરવું જોઇએ, એકદમ

"શિક્ષકોને કહીએ કે તમારા વિચાર અને તમારી પદ્ધતિ ખોટી છે,
"તો તેઓ વિરૂદ્ધજ થાય, આપણી પદ્ધતિ યોગ્ય હોય તો પણ સ્વિકારે નહીં,
"ત્યારે-શું કરવું ? પ્રથમ તેનો સ્વભાવ-તેનું વર્તન ગુપ્ત રીતે જોઈ લેવું; તેની
"પદ્ધતિઓ પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે નીરખી લેવી; તેનો ઉત્સાહ તેને શિક્ષણ સમયમાં
"જોઇ લેવો ; તેના વિચારો અને આપણા વિચારો મેળવવા; પ્રથમ તેને મળતા હોઇએ
"તેમજ દેખાવું; પણ પછીથી તેની જરા ભૂલ દેખાડી તેનાં પરિણામ બતાવી આપવાં;
"આપણું બતાવવું. આપણા જ્ઞાનનો વિસ્તાર વિસ્તારવાની ખાત્તર નહીં; પણ માત્ર
"તેના પરના પ્રેમ અને તેને વિરૂદ્ધ રસ્તે જતા અટકાવવાની ખાતરજ છે,
"એમ પણ બતાવી આપવું; વળી તે આપણને મારા શિક્ષક થઇને બતાવેછે એમ ન ધારે,
"પણ મિત્ર અને હિતેચ્છુ થઇને બતાવે છે; જે બતાવે છે તે યોગ્યજ બતાવે છે,-
"બતાવવુંજ એમ ધારીને નહીં, એમ પણ સમજાવી આપવું; અને તે બધું તેના પર પુષ્ક-
"ળ પ્રેમ રાખીને, તેને મારા બંધુ-મિત્ર જેવા ગણીને બંધાઓ પ્રત્યે એમ કરવું. તેઓ
"કંઇ છેક અધમ તો નહીંજ હોય? માણસ છે, માણસ માણસપર પ્રેમ રાખે તો વશ કેમ
"ન થાય ? શું મનુષ્યને વશ કરવાના તે વળી મંતર મંતર જોઇતા હશે ? દુનિયામાં એવાં
"ઘણાં થાય છે; પણ તેથી શું વશ થતાં હશે ? અને તેમાં પણ ભોળી બાઇડીઓ તો
"શાસ્ત્રી પુરાણી ઢોંગી બાવાઓ આગળ વશીકરણ વિદ્યાજ શીખ્યા કરે છે. શું તેઓને
"પ્રેમ રાખતાં ઈશ્વરે નહીં શીખવ્યું હોય ? પ્રેમ હોય તો એવું શા માટે જોઇએ ? ફોગટ.?
"એનુંજ નામ વૃથા ફાંફાં."

એની મેળેજ હાથ તરછોડાઇ ગયો. અને મુખ પર સ્મિત તરી આવ્યું. પણ વિચાર બંધ થયા નહીં. "અરે હું ત્યાં ક્યાં ગયો ? મારે તો શિક્ષકો અને બાળકોજ વશ કરવાં
"છે શિક્ષકો તો વશ થવા સહેલ છે; પણ બાળકોજ નથી. નહીં, નહીં; ભૂલ્યો. બાળકો
"વશ થવાં સહેલ છે; શિક્ષકો નથી. બાળકોનું કોમળ-પ્રેમાળ-નિર્દોષ-આનંદી-હૃદય,
"નવું નવું જાણવાની સ્વાભાવિક જિજ્ઞાસા: એ એમને વશ કરી લેવાને ઉત્તમ સાધન
"છે. તેજ શિક્ષકોને પણ છે. પણ શિક્ષકોતો ઘડાઈ ઘડાઇ કઠણ થએલા-તેનાં હૃદય કોમ-
"ળ નહીં નો ! પરંતુ તેથી શું ? કંઇ લડાઇ કરવાને તો તૈયાર હોયજ નહીં? ત્યારે-એમની
"સામે પ્રેમ ન કરે એવું કોણ છે ? વળી શિક્ષકોને તો લાલચ હોય છે. આપણી પાસેથી
"કંઇક તેઓને લાભ પણ ખરો તો-પોતાની નોકરી રાખવાનો-પગાર વધારવાનો અને
"એવો એવો. પણ બાળકોને શું ? તેને એવું તો કંઇ નહીં. એનું તો નિર્દોષ હૃદય અને
"નિર્મળ જિજ્ઞાસા એજ આપણને વશ કરવાને માટે બસ છે. ત્યારે-શરૂઆતમાં બાળકો
"ની સાથે કેવો વ્યવહાર કરવો ?"

આ પ્રશ્ન થતાંજ જે ગ્રંઇદોના પ્રથમ મુલાકાતમાં ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય વિચારો સાંભરી આવ્યા. ગાદી ઉપર પાછો બેઠો; અને બેસતાં બેસતાંજ-પુસ્તક ઉઘાડી-વાંચવા માંડ્યું. "પહેલાં તો તમારે અલ્પ ભાષણની પદ્ધતિ રાખવી. પછી બધી વાતનું અવલોકન કરવા માંડવું; અને દરેક છોકરાની વિશેષ પ્રકૃતિ અને આખા વર્ગની સામાન્ય
"વૃત્તિઓની પરીક્ષા કરવી. પણ એટલું યાદ રાખવું કે તમારૂં પણ 'ભેગું' અવલોકન

“ થાય છે બોલવાની અને આજ્ઞા આપવાની તમારી રીત, તમારો અવાજ, અને તમારી “ મિજાજી તમારું વર્તન અને તેના ગુણ દોષ મારા ધ્યાન છે. અને ચપળ વિદ્યાર્થીઓ તે “ સ્મરણમાં રાખે છે. પણ તમારે ફરી દમ કરવો નહીં; સખત થવું નહીં; સરળતા અને સજ્જનતા રાખવી.” વગેરે ઉપદેશક વાક્યો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. અને આમાંનું તેને પોતાને કેટલું લાગુ પડે છે તે મન વિચારતાં–ઝુરવું પાડવા લાગ્યું.

પ્રસ્તાવ ભરી દીધું. ભુખારે રાત્રીના બારનો વખત થવા આવ્યો હતો, એટલે નિદ્રાએ પણ અમલ જમાવવા માંડ્યો. આંખો ઘેરાવા લાગી, અને વિચારગ્રસ્ત મન નિદ્રાવશ થવા લાગ્યું. રાત્રી અને નિદ્રા વધારે વધારે જોર પર આવતા ગયા, અને આખર સર્વ શાન્તમય થઈ ગયું.

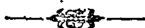
સી. એક રમતું, કુસુમ.

इमारतमाटे वात.

અમેરિકામાં જ્યારે સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા માટે લડાઈ થઈ ત્યારે તેનો મુખ્ય સેનાપતિ જોર્જ વાશિંગ્ટન હતો. એક વખતે એક મોટો દુર્ગ ઘડવાનો હતો અને તેના ઉપર એક ભારે પાટડો ચડાવવાનો હતો. આ કામ માટે એક નાયકને કેટલાક સિપાઈઓની ટોળી સાથે નીમવામાં આવ્યો હતો. કામના પ્રમાણમાં માણસો થોડા હતા તો પણ તે નાયક પોતાના હોદ્દાના રોફમાં તેમને લગાર પણ મદદ ન કરતાં ભભકથી બાજુપર ઉભો રહીને આમ કરો, તેમ કરો, એવા હુકમો આપ્યા કરતો હતો. એટલામાં એક સરદાર સાદા પોશાકમાં ઘોડા ઉપર બેસીને ત્યાંથી જતો હતો તેણે તે જોયું. કોઈ મદદ ન આપતાં ઉભા થઈ રહેલા નાયકને તેણે પૂછ્યું કે પાટડો ચડાવવાના કામમાં તમે સિપાઈઓને મદદ કેમ આપતા નથી? નાયકે જવાબ દીધો, “ તમે નથી જાણતા કે હું નાયક છું!” તે સરદાર ઘોડેથી ઉતર્યો અને સિપાઈઓની પાસે જતા બોલ્યો “ એમ કે! તેની મને ખબર નહોતી.” એમ કહી પોતાના ડગલા ઉપર પરસેવો વળતા સુધી તેણે સિપાઈઓની સાથે કામ કર્યું. પાટડો ચડાવીને તેની જગાએ ગોઠવ્યા પછી નાયક તરફ ફરીને તેને સલામ કરી અને કહ્યું “ નાયક સાહેબ, સલામ. હવેથી આવા કામ માટે જ્યારે તમારી પાસે થોડા માણસો હોય ત્યારે સેનાપતિને બોલાવવા મોકલજો વખતે કરીશ મદદ કરવાને હું ખુશીથી આવીશ. તે સરદાર વાશિંગ્ટન પોતે જ હતો!

ગૃહકેળવણી.

(બેન ઉમધા નારણજીએ પાટણ સ્ત્રીસમાજમાં આપેલું ભાષણ.)

પવિત્ર તથા પૂજ્ય બહેનો, આપણે આ વખતે ભેગાં મળી જે વાત કરીશું તે જોવાને મારો આ પાટણમાં બીજો વખત છે. અને તેથી આજ હું પોતાને મોટી નશીબદાર માનુંછું. કારણ કે ગમે તેવો રૂડો વખત હોય તો પણ આજે આપણે જેટલાં ભેગાં મળ્યાં છીએ તેટલાં ભાગ્યેજ મળત, એટલુંજ નહિ, પરંતુ હર્ષ પણ ભાગ્યેજ હોત. જાણવા પ્રમાણે હાલના આપણા શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ પોતાની રઇયતને--પછી તે સ્ત્રી પુરુષ, વાણિયા, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, શુદ્ર વગેરે કોઇ પણ જાતનો હોય તોપણ તેનો ભેદ ન ગણતાં ઉલટું કોળી, ભીલ, વાઘરી, અને ઢેડ વગેરે કેળવણીની બાબતમાં પાછળ પડેલી જાતને-સુધારવા અતિશે ખંતી છે. તેમાં પણ સ્ત્રીજાતિને સુધારવા તરફ અતિશે ખંતી છે. તેનાં દેખાતાં ઝાડ જેવાં કે કન્યાશાળા, ફિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, વગેરે છે. તે તથા છેવટે તેનું ફળ હજુ જોઇએ તેવું તો પાકટ નહિજ પણ જે કંઇ મરવા રૂપે આજ આપણે ભેગાં મળ્યાં છીએ તે શ્રીમંત મહારાજાની ઉદાર પ્રીતિની પ્રસાદી છે, માટે આપણે આપણો વિષય શરૂ કરતાં તે મહારાજાની જય વાંચીશું. દુનિયામાં કેળવણી ત્રણ જાતની છેઃ (૧) તનની, (૨) મનની, અને (૩) નીતિની. ગૃહ કેલવણી એ ત્રણેનો પેટા ભાગ છે.

ઘઉંના લોટને પાણીથી બાંધીને હાથવડે મસળી થોડી વાર પલાળી વળી તેને મસળવો પડે છે; તેમાં થોડું થોડું પાણી લેતાં જઇએ છીએ, તથા રોટલી થાય એવો કેળવીને તૈયાર કરીએ છીએ, તે ઘઉંના લોટને કેળવ્યો કહેવાય છે.

આપણામાં બૈરાં કહેછે કે ઘઉંના લોટનું જે કરીએ તે થાય; માત્ર તે તૈયાર કરવાની રીત તથા તેમાટે જોઇતો સામાન જુદાં છે. અને તેથીજ તેની જુદી જુદી ચીજો થઇ શકે છે. ત્યારે આપણે શરૂઆતમાં એક લોટ રૂપ છીએ; અને લોટનું જેમ ઘેબર લાડુ, લાપશી, શિરો, જલેબી વગેરે થઈ શકે છે, તેમ આપણને આપણાં માબાપ જેમ કેળવે તેમ આપણે પણ ગૃહ એટલે ઘરને કેળવીશું. આપણો સારાં નરસાં નીવડવાનો તમામ આધાર આપણાં માબાપ ઉપર હતો તેમ આપણાં છોકરાં છૈયાંનો આધાર આપણા ઉપર જાણવો.

ગમે તે જાતનો ધંધો હોય અને તે શીખવામાં સહેલો કે અઘરો હોય, તોપણ બીજા પાસે જોયા વગર અથવા શીખ્યા વગર થઇ શકેજ નહિ. કહેવાનું એટલુંજ કે કાંઇ

કામ કરવા પડેછે તે શીખવું પડે છે; તે વિના તે સારૂં આવડેજ નહિ. આ પરથી જણાય છે કે કોઇ પણ હલકું કામ જ્યારે પોતાની મેળે સારૂં થઇ શકે નહિ ત્યારે સ્ત્રી-કેળવણી કે જે ઉપર આખા દુનિયાનો મુખ્ય આધાર છે, તે તો શીખ્યા વગર આવડે-જ નહિ એ ઉઘાડું છે. પણ આ કેળવણી કાંઈ નિશાળમાં શીખવવામાં આવતી નથી. પરંતુ જેવું ખાનદાન ઘર તે પ્રમાણે તે ઘરના માણસમાં ઘર કેળવવા સંબંધી ઓછું વત્તું જ્ઞાન હોય છે. ઉપર લખવામાં આવ્યું છે કે કેળવણી ત્રણ જાતની છે તેમાં પહેલી જાતની એટલે શરીરની કેળવણી છે. શરીર સારૂં રહ્યું તો પછી મનની કેળવણી શરૂ થઇ શકે છે અને પછી નીતિની કેળવણી ઘણું કરીને દરેકમાં દાખલ થાય છે. હવે જે ત્રણ જાતની કેળવણી કહેવામાં આવી, તે દરેક બાબે લખીએ તો ઘણું લંબાણ થાય. પરંતુ આપણે સ્ત્રી કેળવણી બાબેજ બે શબ્દ વધારે બોલીશું. આપણામાંથી જે બાઇ અને બહે-નોને પારસી અથવા અંગ્રેજ લોકો સાથે સંબંધ થયો હશે. બહેનોની ખાત્રી થઇ હશે કે આપણા હિંદુ કરતાં તે લોકો સ્ત્રી કેળવણીમાં બહુ આગળ છે. સ્ત્રીકેળવણી એ લોકોની ઉંચી જાતની ગણવામાં આવેછે. મારા ધોરણે એ વાત કબુલ કરે છે. એ લોકો શી વાત ઉપર મુખ્ય ધ્યાન આપે છે તે વાત પ્રસંગોપાત કહું છું. તે એ કે છોકરાઓને તનની કેળવણી તો જ્યાં તેઓ ઉંચી જાતની આપે છે, છોકરા કેવી રીતે સુખી રહેશે, દરેક ઋતુમાં અન્ન વસ્ત્ર કેવાં આપવાથી તેમનાં શરીર સુધરશે, એની કાળજી તેમનાં માબાપને અત્યંત હોય છે. એટલુંજ નહીં પણ છેક નાની ઉમરના હોય, ધાવતાં બાર માસનાં અને બે વરસનાં થાય ત્યારે રોટી, દૂધ, ખોરાક ખવરાવે અને આપવા તેના વિચારમાં તેઓ બહુજ વખત ગાળે છે. જે કારણ શરીર જરા નરમ થાય અથવા તેમને કંઈક બેચેન જેવું દેખાય, તો તેજ વખતે તેના આપવા ડાકટરને તેડે અને પછીથી જેવા તે આપે તેવું એટલે વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે તે ઘણુંખરૂં ઓસડ કરીને મટાડે છે. પણ જ્યારે એમનું ન ચાલે ત્યારે ઘર બહારનો વૈદ બોલા-વે છે. પણ ખરા રોગ વિશે જાણવામાં બહુજ હોશિયાર હોય છે. તેનો હમણાંનોજ એક દાખલો છે કે, હાલના માજીસ્ટ્રેટની પહેલાંના માજીસ્ટ્રેટ પેસ્તનજીના ધણીયાણી હીરાબાઇ સાહેબ એ કામમાં બહુજ હોશિયાર હતાં. એટલુંજ નહિ, પણ તેમના ઘરમાં જે બાપા નાખે છોકરાં મારે થાય રાખી છે, તે તો ઘણુંજ હોશિયાર હતી ને કેટલાક બાળક માટે પણ એવી સારી ખાતરી રાખવામાં આવતી કે જેને વૈદના ઓસડથી પણ ન મટે તેને તેની દવાથી તરતજ સારૂં થતું. ખાસ મોટાં અને નાની ઉંમરનાં બહાર સીવવા એ લોક આપે છે. બાકી ઘણું ભરત ગુંથવું તથા બાળકોને પહેરવા ઓઢવાનાં તો હમેશ સીવવાનો તેમ-નામાં ચાલ છે. ઉપર કહ્યું તે કરવા બાબતમાં આપણે હિંદુ લોકો ઘણાં કાચાં છીએ. આપણાં છોકરાંને શું થયું છે તેની ખબર માત્ર પણ આપણને જલદી પડતી નથી. તેમ તેને ગમતાં આવડતું પણ નથી. તેમને તેની સેવા પણ હોતી નથી. કેટલાક લોક સારા હોશિયાર હોય છે પણ તે બહુજ બીકણ અને કાચા મનનાં હોય છે, જેથી તેમને આવડેલું બીજાના મનમાં ઠસાવવું આવડતું નથી. તેઓ છોકરાંને સારૂં ઉછેરી જાણતાં પણ નથી. કેટલાં-ક તો છોકરાનું સમજુ ઠીકનું હશે તો તેને માટે કરજને ઓસડના વગર આવ્યો. દવા બનતો નથી તો પણ પાછળા દશ વીશ વરસ કરતા દાખલા આપણા દેશના ઘેર ...

સુધરતાં જાય છે. એ વાત ખરી છે કે પારસી જાત કરતાં આપણાં હિંદુ બૈરાંને નાત જાતના રીતિ રિવાજ વગેરે વચ્ચે નડે છે. પણ ઘરનાં છોકરાં ઉછેરવાં અને ઘરનું કામ કરવું એમાં તેવી કશી નડતર છેજ નહિ. એ બધી વાતો તો જાણે થોડી ઘણી સૌ કોઇ પણ કરી શકે છે અથવા બીજા પાસેથી પૈસા આપી કરાવી શકે છે, પણ જે છેક બહુ જરૂરની છે, તેનો તો આપણા દેશમાં ધડોજ થતો નથી. પારસી લોકો નાનપણથીજ કદી અંદર અંદર બૈરાંને કે ભાયડાને તુંકારાથી બોલે ચાલે નહિ, પણ નોકર ચાકર સાથે પણ તેવીજ માનભરી રીતે બોલે ચાલે છે. અને તેમજ આપણી હિંદુ જાતમાં જે સૌથી ઉંચી જાત નાગરની ગણાય છે તેમાં પણ તે ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. પરસ્પર તુંકારાથી બોલવાં ચાલવાની રીત બીજા કરતાં બહુ હલકી કહેવાય પણ તે ઉપર આપણે ધ્યાન આપતાં નથી. નાનું બાળક સહેજ સાજ બોલતાં શીખે ત્યારથી બધાની સાથે માન ભરી રીતથી બોલે ચાલે, ચોખ્ખાઇ શીખે, ભલી રીતે ચાલે, ચોરી કરે નહિ, જુઠું બોલે નહિ, એમ કરવાને તેઓ ઘણીજ સંભાળ રાખે છે. તેમ જુઠું ન બોલવા માટે તથા ચોખ્ખાઇ માટે તો તેઓ બહુજ કાળજી રાખે છે; તે કરતાં પાંચ વરસનું છોકરૂં-તો છોડી કે છોકરો ગમે તે હોય તો પણ તેને ભણાવવા તરફ તેઓ અતિશય ધ્યાન આપે છે. આપણે તેમાં જરા પણ સમજી શકતાં નથી તેમ આપણા મનમાં પણ તેવા વિચાર આવતા નથી. એથી આપણા હિંદુઓ બીજાના કરતાં વધારે કંગાલ છે. નાના છોકરાને બાળપણમાં વધારે સુઘડ કરીને કેળવીશું તો મોટપણે બધી રીતે સારે રસ્તે ચાલશે એટલે એનાં ફળ બધી રીતે સારાંજ થવાનાં. આપણાં બૈરાંમાં ઘણું ભાગે પાણીઆરૂં ધોઇ સાફ રાખવાનું અને પાણીઆરામાં વાસણ કાચ જેવાં સાફ રાખવાનું, કંઇ થોડું ઘણું આવડે છે, પણ જાતે ચોખ્ખાં રહેતાં નથી. વખતે માથું છૂટેલું, વાળ વિખરાએલા, ઘરમાં લુગડાં લત્તાં ગમે તેમ રખડતાં, ઘણી વખત નજરે જોઈએ છીએ. એથી આપણા ઘરમાં જોવા આવનારને આપણા માટે બહુ હલકો વિચાર થાય છે, એટલુંજ નહિ, પણ જેમ બિલાડીના પેટમાં ખીર ટકે નહિ, તેમ બીજાના ઘરની વાત સાંભળી કે જોઇ તો આપણાં બૈરાં તરતજ પાડોશીને કે બીજા કોઇને કહે ત્યારેજ ટાઢક વળે. એથી પગ તળે રેલો ને પારકી વાત કરવા જેવું થાય છે. આપણે આપણા ઘરમાં કંઇ પણ સુધારો કરી શકતાં નથી અને બીજાના ઘરમાં તેવું જોઇ ચૂગલી કરી છીએ એ આપણી રીત બહુજ નઠારી છે. સારા ઘરનાં બૈરાં આ રીવાજને સારો ગણતાં નથી. ઘરમાં ધોઇ વાળી ઝાડી લીપી ગુંપી સારૂં રાખવું, વાસણ માંજી ધોઇ સાફ રાખવાં, ઘરનો દરેક સામાન-તેમાં જે ચીજની જ્યાં જરૂર હોય તે ચીજ ત્યાં ગોઠવવી, પછી તે આપણા ભાયડાની, છોકરાની કે છોડીઓની ગમે તે માણસની હોય. એમ કર્યા પછી ઘરમાં નવી આવેલી ચીજો તરતજ જે જગો ઉપર ગોઠવવાની હોય ત્યાં ગોઠવી દેવી એટલે પાણીઆરનું વાસણ પાણીઆરે, સીધા સામાનની જણસ ઓરડામાં, ઘરેણાં ગાદાં ને લુગડાં લત્તાંની નવી ચીજ પેટી પટારાંમાં, ભીનાં ધોએલાં લુગડાં સુકવવાને ઠેકાણે અને રસોડાની ચીજ રસોડામાં ગોઠવી દેવાનો રિવાજ રાખવો, એ એક જાતની ઘર કેળવણી છે.

(અપૂર્ણ.)

इनामपत्रको.

(પાછલા અંકથી ચાલુ.)

૫૧ નાના ભંડારીયા. સ. ગુ ૬ શાળા ૪–૧૦–૯૬ વાલજી કરનજી તથા મેરુભરોએ ખુશી-થી ૧–૦–૦ ક. છોકરા ઓને સાકર વહેંચી ૫૨ લાલાવદર. „ ૨૦–૧૦–૯૬ ભાભર રૂપા મેધાને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૧–૪–૦ ક. સદર ૫૩ નાના ભડારીયા સદર અતંજ શાળા ૩૦–૧૦–૯૬ મહેતાજી અમલા વહાલા એમણે ખુશીથી ૦–૮–૦ ક સદર. કુલ ૧૦૭–૪–૦ બા. ૧૬–૧૪–૦ શિ ૯૨–૧૩–૦૬

J A DALAL

તૈયારકનાર.	ત્ર્યમ્બક ગોવિંદ	વિદ્યાધિકારી.
ભાઈલાલ નાથાભાઈ પટેલ		સ્ટેટ વડોદરા.

પ. નં. ૩૬૬

વડોદરા રાજ્યની દેશી કેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં માહે નવેમ્બર સન ૧૮૯૬ ના માસમાં પરચુરણ વહેંચાયેલાં ઇનામનું પત્રક.

૧ હારીજ સ ગુ શાળા ૨૧–૧૧–૯૬ ઠકર નાગર લક્ષ્મીરામે મેળાવડા વખતે ૧ શિ છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૨ આધાર„ ૨–૧૧–૯૬ મહારાજ જગાપુરી તથા ગામ લોકોએ ખુશીથી. ૮–૪–૦ ક. શાળામા ધડીયાળ તથા છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૩ ચાણસ્મા. „ ૧૧–૧૧–૯૬ તારાચંદ કુનેહચંદે છોકરાને શાળામા બેસાડીને ૧–૦–૦ શિ. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં ૪ ચાણસ્મા સ. ગુ કન્યાશાળા. ૨૬–૧૧–૯૬ મોહનલાલ મગનલાલે ખુશીથી ૦–૪–૦ શિ કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યા. ૫ ધીણોજ. સ. ગુ શાળા. ૧૭–૧૧–૯૬ દરજી ભાઇચંદ ભવાનચંદ ને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૨–૦–૦ શિ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં. ૬ બેચરાજી સ ગુ કન્યાશાળા ૧૯–૧૧–૯૬ બાઈ સુરજ રતનજીએ ખુશીથી.૦–૮–૦ શિ. કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યાં. ૭ ડભોડા સ ગુ શાળા ૧૪–૧૧–૯૬ રેહેમાનખાં અલીદાદખાએ ખુશીથી. ૧–૦–૦ શિ. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં „ ૮ કાંસા ૧૫–૧૧–૯૬ મેમ્બર લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૦–૮–૦ શિ. છોકરાઓને ખાંડ વહેંચી. ૯ ગોઝારીયા. સ. ગુ. કન્યાશાળા ૨૫–૧૧–૯૬ અમીન. કકુભાઇ ઉમીઆભાઈ ખુશીથી. ૦–૮–૦ક. કન્યાઓને ચાણા વહેંચ્યા.૧૦ મેરીતા. સ. ગુ શાળા ૧૧–૧૧–૯૬ લક્ષ્મીદાસ ચંદા ભાઇએ ખુશીથી ૦–૮–૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં ૧૧ નાગદીપુર ૨૨–૧૧–૯૬ રાવળ. હરીલાલ ઉમીયાશંકર તથા ભટ. બાલાજી પ્રાણશંકર ખુશીથી ૧૮–૮–૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા

નારદીપુર. સ. ગુ. શા. ૨૧-૧૧-૯૬ સદર. ૭-૮-૦ ક. કન્યાઓને પુસ્તકો વહેચ્યાં. ૧૩ સેરથા. સ. ગુ. શાળા. ૨૮-૧૧-૯૬ મણીલાલ અમૃતલાલ તથા. માસ્તર. મનસુખરામ મથુરાંદાસે ખુશીથી. ૦-૧૧-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યાં ૧૪ ઉનાઉ.,, ૨૭-૧૧-૯૬ બાબુરાવ રાજારામ એમણે ખુશીથી- ૨-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૧૫ રાંધેજા. ,, ૩૦-૧૧-૯૬ ઠાકોર. ગંભીરસંગ. તથા સ્કુલકમેટીના મેમ્બરોએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૧૬ છત્રાલ. ,, ૭૦-૧૧-૯૬ સોની. ત્રીભોવનદાસ નથુભાઇએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ સદર. ૧૭ કોલવાડા. ,, ૨૮-૧૧-૯૬ મહેરબાન. કલોલ અને કડી વિભાગના દરોગા સાહેબે. ૧-૦-૦ ક. સદર. ૧૮ બહીયલ. ,, ૨-૧૧-૯૬ બાથાભાઈ ગોબરભાઇ તથા. બકોરભાઇએ ખુશીથી. ૧-૪-૦ સદર. ૧૯ નાંદોલ. ,, ૧૪-૧૧-૯૬ પટેલ. ભગવાનદાસ જેસીંગદાસે ખુશીથી. ૧-૦-૦ ક. સદર. ૨૦ નાંદોલ સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૧૪-૧૧-૯૬ સદર. ૦-૪-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૨૧ આતરસુંબા સ. ગુ. શાળા. લવાર. જેઠાભાઇ ઝવેર ખુશીથી. ૧-૮-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૨૨ દેવકરણના મુવાડા ૧૭-૧૧-૯૬ નાગર વાણીયાની નાતના પંચ તરફથી. ૯-૮-૦ ક. શાળામાં ઘડીયાળ આપ્યું. ૨૩ ધારીસણા. ,, ૯-૧૧-૯૬ શા. મગનલાલ વરધમાને ખુશીથી. ૦-૪-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં ૨૪ પ્રસતપુર મોટા. ,, ગામ લોકોએ ખુશીથી. ૧૩-૮-૦ ક. શાળામાં ઘડીયા આપ્યું. ૨૫ વડોદરા. સ. મ. શા. નં. ૧. ૭-૧૧-૯૬ મે. કાશીનાથ વિઠલરાવ એમણે ખુશીથી. ૧-૧૫-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો વહેચ્યાં. ૨૬ વડોદરા. સ. ગુ. કન્યાશા. નં.૨ મેહેરબાન રા. બા. નેપાળના ડિરેક્ટરસાહેબે વિઝીટ કરીને ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્ય ૨૭ વેસ્મા. સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૨૬-૧૧-૯૬ અત્રેની સ. ગુ. શાળાના મહેતાજીએ ખુશીથી ૦-૪-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વહેંચી. ૨૮ મરોલી. સ. ગુ શાળા. ૧૯-૧૧-૯૬ અંબાલાલ વસનજી એમણે ખુશીથી. ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને દાબડીઓ વહેંચી. ૨૯ નડોદ.,, ૨૨-૧૧-૯૬ શા. ડાહ્યા વજાજી તથા. ભાવસાર જોગી દેવાએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાંને ખાંડ વહેચી. ૩૦ હથુરણ. સ. ઉર્દુસ્કુલ. ૨૪-૧૧-૯૬ મુનશી. તુરેબાજખાં ફતેહખાંએ ખુશીથી. ૦-૨-૦ ક. છોકરાઓને જામફળ વહેંચ્યા. ૩૧ વરીયાવ. સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૨૭-૧૧-૯૬ મેમ્બર. ભીમભાઇ ગોવિંદજી એમણે ખુશીથી. ૦-૮-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૩૩ ગણદેવી. ,, ૧૭-૧૧-૯૬ હેડમીસ્ટ્રેસ. ઉજમ પ્રેમશંકરે ખુશીથી. ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને પુસ્તકો વહેચ્યાં. ૩૨ બગુમરા. સ. ગુ. શાળા. ૧-૧૧-૯૬ કણબી નથુભાઇ ત્રીકમે ખુશીથી. ૦-૨-૦ક. છોકરાઓને ચણા વહેચ્યા. ૩૪ નીચોળ.,,૩૦-૧૧-૯૬ દુલભભાઇ નારણભાઇ તથા. સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ ખુશીથી. ૫-૪-૦ છોકરાઓને મીઠાઈ વહેંચી. ૩૫ સોનગઢ. સ. ગુ. કન્યાશાળ. ૨૮-૧૧-૯૬ મહેરબાન રા. સા. વ્યારા અને સોનગઢના ન્યાયાધીસ સાહેબે. ૦-૮-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૩૬ વાંકીયા. સ. ગુ. શાળાં ૨૪-૧૧-૯૬ પટેલ. જેરામ પુંજાએ ખુશીથી. ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેચી. ૩૭ બાબાપુર. ,, ૩૦-૧૧-૯૬ સદર. ૦-૪-૦ સદર. ૩૮ મોટામાંડવડા. ૪-૧૧-૯૬ લાખા સુથારાએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ ક. સદર. ૩૯ જાળીયા. ,, ૫-૧૧-૯૬

પટેલ રામા જેસંગે ખુશીથી. ૦-૪-૦ ક. સદર. ૪૦ રાજકોટ. ,, ૧૦-૧૧-૯૬ વાલજી-ભાઇ મથુરભાઇ તથા શા માધા ભાવજીએ ખુશીથી ૦-૧૧-૦ સદર ૪૧ રતનપુર ,, ૨૪-૧૧-૯૬ રામચંદ સીતારામે ખુશીથી. ૦-૮-૦ સદર ૪૨ ધારી ,, ૧૮-૧૧-૯૬ માધવજી, લવજી તથા. કલ્યાણજી. મેઘજી તથા કહાનજી પુરસોતમે ખુશીથી ૨-૦-૦ ક છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૪૩ ચલાળા ,, ૧૫-૧૧-૯૬ વહોરા ઇસબ અલીભાઇ તથા વાઘા ભગવાનજીએ ખુશીથી ૩-૦-૦ ક સદર ૪૪ ચલાળા સ. ગુ કન્યાશાળા ૨-૧૧-૯૬ સદર. ૧-૮-૦ કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યા ૪૫ કોડીનાર. સ ગુ શાળા શેઠ નહાલ દેવચંદે ખુશીથી ૧-૪-૦ છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૪૬ દ્વારકા ,, ઉપાધ્યા કાનજી નારણે પોતાના છોકરાને શાળામાં બેસાડીને ૩-૦-૦ ક છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૪૭ વરવાળા " ૨૮-૧૧-૯૬ આમ લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૮-૮-૦ ક છોકરાઓને ઇનામ પુસ્તકો તથા સાકર વહેંચી ૪૮ આરંભડા ,, ૨૭-૧૧-૯૬ મહેરબાન. રાણા સાહેબ સીમાજી જીભાઇ તરફથી ખુશીથી ૬-૦-૦ ક. સદર ૪૯ બેટ સ ગુ કન્યાશાળા. ૨૧-૧૧-૯૬ શેઠ વસનદાસ જેરામ એમણે ઇનામ મેળાવડા વખતે ૪-૮-૦ ક કન્યાઓને કપડાં ને પતાસા વહેંચ્યા ૫૦ સનીપરા સ ગુ ક. શાળા ૨૫-૧૧-૯૬ જત. ભાવજી ભીખાએ ખુશીથી ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૫૧ કણબીપરા ૧-૧૧-૯૬ માસ્તર હરી શંકર મોહનજીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ સદ. ૫૨ ચોરાપા સ ક ગુ કન્યાશાળા ૧૧-૧૧-૯૬ ઠાકર ગોવીંદજી અમરશીને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૫૩ ગીરીયા સ ગુ ક શાળા ૨૭-૧૧-૯૬ મેહેરબાન રાવસાહેબ નાયબ સુબા સાહેબે વિઝીટ કરીને ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૫૪ સોજીત્રા સ ગુ શાળા ૧-૧૧-૯૬ માસ્તર કુબેરભાઇ સવદાસે ખુશીથી. ૧-૮-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૫૫ સોજીત્રા સ અંત્યજ શાળા. ૧૭-૧૧-૯૬ મહીજી વીસનગામે ખુશીથી. ૦-૮-૦ આ સદર ૫૬ નાર સ. ગુ. શાળા. ૯-૧૧-૯૬ ચીમનભાઇ નથુભાઇએ ખુશીથી. ૧-૮-૦ આ સદર ૫૭ નાર સ ગુ કન્યાશાળા ૨-૧૧-૯૬ શા છગનલાલ પુરસોતમે ખુશીથી. ૧-૦-૦ આ. કન્યાઓને સુખડી વહેંચ્યા ૫૮ આદરણ સ ગુ. શાળા ૧૦-૧૧-૯૬ ગોપાળરાવ બાબુરાવે ખુશીથી. ૩-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૫૯ કાસોર સ. ગુ શાળા ૧-૧૧-૯૬ બાબર છગન તથા કાભઇ જોઇતાએ ખુશીથી ૫-૦-૦ આ. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૬૦ સીસવા સ ગુ. કન્યાશાળા ૨૩-૧૧-૯૬ પે માસ્તર લલ્લુભાઇ છપરદાસે ખુશીથી. ૦-૪-૦ આ કન્યાઓને કોપરૂ વહેંચ્યુ. ૬૧ વસો સ ગુ શાળા. ૭ ૧૧-૯૬ અમીન. બાપુલાલ નરસી તથા શા મુળજીએ ખુશીથી. ૫-૦-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં. ૬૨ પાડગોળ ,, ૧૭-૧૧-૯૬ પટેલ છોટાભાઇ રેવાભાઇએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ આ સદર ૬૩ રૂદેલ ,, ૨-૧૧-૯૬ પટેલ ભાખરભાઇ ખુશાલ. તથા મથુરભાઇએ ખુશીથી ૧-૮-૦ આ સદર. ૬૪ રૂપુર ,, ૧૦-૧૧-૯૬ શા વલ્લભભાઇ તથા ગીરધર તથા મથુરભાઇએ ખુશીથી ૨-૮-૦ આ. સદર ૬૫ વડુ ,, ૨૭-૧૧-૯૬ શા. રેવાદાસ ભાઇચંદ તથા ઇશ્વરભાઇ હરીભાઇએ ખુશીથી ૨-૦-૦ આ.

૩. કારીગર વર્ગ પૈકી સવાર, સુતાર, દરજી, તથા મજુર વર્ગ પૈકી મશાલચી, ધોબી, ભંગી, ભીસ્તી, પાણુકો અને નગાર ખાનાના નોકરો હલકીવાળા, સીગાડીઆ, ગાડાવાળા, વગેરે તથા આવી પ્રકારના નોકર પૈકી જેમની કચેરીના વખત જેટલા વખતમાં પુરેપુરા વખત દરરોજ નોકરી ઉપર હાજર રહી નોકરી કરવી પડતી નથી એવા નોકર લોકોને.

૪. જે નોકરોને પગાર રૂ. ૧૦) ખા. ના અંદર છે પરંતુ તેમને બીજા કામ બદલ પગાર અગર પગારમાં વધારો મળતો હશે તે સુદ્ધાંતા પગારની રકમ રૂ. ૧૦)થી જાસ્તી થતી હશે તો તેમને મોંઘાઇની રકમ મળવાની નથી. ઉદાહરણ શાળાખાતા પૈકી કેટલાએક માસ્તરને મૂળ પગાર રૂ. ૧૦)ની અંદર છતાં નાઇટ સ્કુલ બદલ તેમને બીજી રકમ મળતી હશે અને તેવા રકમ સાથે તેનો પગાર રૂ. ૧૦)થી વધારે થતો હોય તો તેવા નોકર લોકોને.

ઉપર પ્રમાણે ફરમાન થયેલું છે તે વિરૂદ્ધ જે લોકોને પ્રથમના વટહુકમ નં. ૩૮૦. ૨૬-૪-૯૭ના આધારે મોંઘાઇ એલાઉન્સની રકમ આકારી અદા કરી હશે તે પરત વસુલ કરી તીજોરીમાં ભરી દેવી અને આપંદે આકારી નહીં આપવા તજવીજ કરવી. તારીખ. ૨ માહે જુન. સન ૧૮૯૭.

J. A. DALA..

અંબાશંકર પ્રભાશંકર.　　　　　　　　વિદ્યાધિકારી..

વટહુકમ નં. ૭૦

ગુજરાતી તથા મરાઠી છોકરાઓની શાળાઓ માટે જે ધોરણો ઠરાવેલાં છે તેમાં છેલા મોટામાં મોટા ધોરણને છઠ્ઠા ધોરણનું બીજું વર્ગ એમ ગણવામાં આવેલું છે તે પ્રમાણે હવેથી ન ગણતાં તેને સાતમું ધોરણ ગણવું.

૨. સદરહુ સાતમું ધોરણ કોઇ શાળામાં કાઢવાની જરૂર પડે તો પ્રાંતના રા. રા. ડેપ્યુ. ઇન્સ્પેકટર સાહેબની મારફતે અમોની મંજુરી મેળવી કાઢવું.

૩. સાતમા ધોરણમાં સાત કરતાં વધારે વિદ્યાર્થી થાય અને તે આખર પરીક્ષા સુધી જારી રહેશે એમ ખાત્રી થાય તોજ તે વર્ગ કાઢવાની મંજુરી માગવી. સાત ઉપરાંત સુધીનો વર્ગ કાઢવાને કોઇએ મંજુરી માગવી નહી.

કોઇ શાળામાં હાલ સાતમું ધોરણ ચાલતું હોય ને તેમાં સાત અગર તે કરતાં કમી વિદ્યાર્થી હોય ને તે વર્ગ ઉઘડે છમાસ થયા હોય ને તે જારી રાખવાની જરૂર જણાય તો તેનાં કારણો જણાવી રા. રા. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની મારફતે મંજુરી માગવી ને રા. રા. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે કારણો ઉપરથી યોગ્ય તે અભિપ્રાય આપવો. એ વર્ગ ઉઘડે કદાપિ છમાસ થયા ન હોય ને વિદ્યાર્થીની સંખ્યા સાત કરતા વધારે ન હોય તો તે વર્ગ એકદમ આસ્તરે બંધ કરવો. ચાલુ સાલની વાર્ષિક પરીક્ષા થવાને મહીનો કે બે મહીના બાકી હોય તો એ વર્ગ બંધ ન કરતા જારી રાખવો. તે માટે મંજુરી માગવાની જરૂર નથી.
તા. ૨ જુન સન ૧૮૯૭ મુ. નવસારી

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી.

કલમ ગૌણિક

હિ. ન. હુ. ના નં. ૪૦

દેશી કેળવણી ખાતુ

જાહેરખબર

અહીંનું હિસાબીખાતું કમી કરવા સંબંધમાં શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબનો ખાસ હુ. હુ. નોંધ અંક ૭૫. ૧-૫ વાળો હુકમ થયો છે તે સંબંધમાં નિચે પ્રમાણે તા. ૧ લી જુલાઇથી અમલ થવો જોઇએ.

૧ અરજનામા અને પડેલા પૈસાની રકમ એન. સાર્વજનિક કામનો સદ આ તરફ મોકલવાનું બંધ કરવું.

૨ સરકારના નાણા જેના તેને અદા કર્યાની પહોંચ પાવતીઓ મોકલવાનું બંધ કરવું

૩. શ્રાવણ વ. શાળાની ઓફીસોના માલ માલીકીની કબુલત તથા તેની હકીકતનું પત્રક વિગેરે મોકલવાનું બંધ કરવું

ઉપર પ્રમાણે થવાથી કેટલુંક કામ કમી થશે અને તે ઉપરાંત બીજુ કમી કરવાના સંબંધમાં તજવીજ જારી છે. તેનો નિકાલ થયે કરવાની

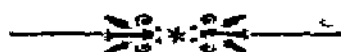
કામનો બોજો કમી થવાથી શિક્ષણનું કામ સારી રીતે થવાની આશા રાખવામાં આવેછે. તારીખ. ૨ માહે જુન સને ૧૮૯૭ નવસારી.

J. A. DALAL.
અંબાશંકર પ્રભાશંકર. વિદ્યાધિકારી.

શ્રી.

૫–જા ન. ૪૭૧

જાહેરાત.

મોજે સંખેડા તાલુકે મજકુરના ગામમાં અગ્નિ થવાથી કેટલાક ગરીબ લોકોનાં ઘર બળી જઇ નિરાધારી થઇ ગયા. તેઓ પોતાના છોકરાંઓને શાળામાં ભણવા મોકલે પણ તેમની પાસે સ્લેટ ચોપડીઓ તથા માસિક ફીનું સાધન નહીં હોવાથી કેટલાક ઉદાર ગૃહસ્થોએ નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે વિદ્યાને ઉત્તેજન ખાતર મદદ કરી તેઃ—

૮–૦–૦ કલદાર મે. રા. બા. જયસિંગરાવ આંગ્રે સાહેબ.

૧૫–૦–૦ બાબાશાઇ શેઠ. મનસુખરામ પીતાંબરદાસ.

૭–૦–૦ બાબાશાઇ મહાજન તરફથી આગેવાન દેસાઇ બાપુ ભાઇ હરિલાલ.

૩૦–૦–૦

ઉપર મુજબ સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી થયેલી ઉદારતા બદલ તેમને માટે ખાતા તરફથી સંતોષ જાહેર કરવામાં આવે છે. તા. ૧૯ માહે મે. સન ૧૮૯૭ મુ. ડભોઇ.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

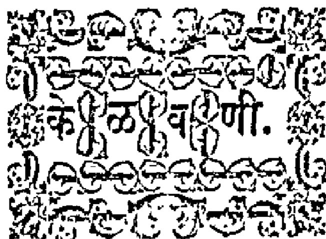
अनुक्रमणिका.

વિજ્ઞાપના.

કેળવણીનો અંક મોડામાં મોડો પૂનમ સુધીમાં ન મળે તેમણે જો તે માસ પૂરો થતા અગાઉ પરબાર્યું અમારા તરફ લખી જણાવવા તસ્દી લેવી, એટલે યોગ્ય ખુલાસો વખતોવખત આપવામાં આવશે. પૂનમ પછી લખનારને અંક સિલક હશે તોજ મળી શકશે

જેમના ગામમાં ટપાલ ન આવતી હોય તેમના અંકો કયી શાળાની કે પોસ્ટની મારફતે મોકલવાથી તેમને જલદી મળશે તે પણ જણાવવું. શાળા ટ્રાન્સફર થાય કે તરતજ ખબર આપવી

મેનેજર.

दोधक

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे मनमान वधाये;
प्रीति वधे प्रसरे जश गाजे, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૯ મું. શ્રાવણ. સંવત્ ૧૯૫૩. અંક ૯ મો.

ઉડી જા પંખી આકાશે!

(મરાઠી લાવણી.)

ઉડી જા પંખી આકાશે, પણે પારધી ઊભો પાસે,
જીવ નહિ તો તારો જાશે, ઉડી જા પંખી આકાશે. (ટેક)
ફરે પારધી નાખી ફાંસો;
જીવના પડશે ત્રાસો;
જગમાંહિ ઉડીને નાસો!
દૂર દેખી વડની ડાળ, બેસિયાં બાળ,
મનોહર માળ, ઉગરવા આશે. ઉડી જા૦ ૧

ગીત ગમત કરી શીદ ગાતું;
ખુશીથી ફળ મીઠાં ખાતું;
જલદી ઉડી દૂર જાતું;
તજી દેતું તનનું તાન, ન બન નાદાન,
સમજ તું સાન, જીવ તુજ જાશે. ઉડી જા૦ ૨

પારધી પંખિને પૂરી;
આવરદા કરે અધુરી;
ઝટ મરશે ઝૂરી ઝૂરી;
તું ટોળી કર તૈયાર, વધુ નવ વાર-
લગાડ લગાર, વેરી છે વાંસે. ઉડી જા૦ ૩

ચેતાવ પંખીની ટોળી;
ભલી જાત તમારી ભોળી;
ખુશીથી મારગ લે ખોળી;
નહિ તો પકડી નાદાન, પલકમાં પ્રાણ,
જરૂર લે જાણ, ઉદય રેહે સારો. ઉડી જા૦ ૪

વણ મૂલથી પછી વેચાશો;
ખુશીથી ફળ ફુલ કયાં ખાશો ?
જમ હાથ પંખીડાં જાશો;
વનનો તજી દે તું વાસ, ઊડ આકાશ.
ભયંકર ભાસ, ભવાની ભાસે. ઉડી જા૦ ૫

સુશિક્ષક.

પ્રકરણ ૨ જું.

વિચારનું સવાર.

ઉત્તમપદને શબ્દમય થતા વખત આવ્યો, પ્રાણીઓ જાગ્રત થવા માંડ્યાં; આ વખતે આપણા પ્રવીણ શંકર મહેતાજી સપરાટાબંધ જાગી ઊઠયા. રાત્રિના ચાર થયા હતા. નિદ્રા માત્ર ચાર કલાક થઈ હતી, તોપણ તેઓ સવળમન હતા. નિદ્રા વધારે જોર કરે તો પણ હવે તેમ ન હોતું કારણ કે " રાત થોડી અને વેશ ઘણા " કહેવાના ઢંગ એ આપણા મહેતાજીનું પ્રવીણ મન જાણતું હતું મને મનનું કામ કરવા માંડ્યું—કેટલા વેત પણ રતિવિચારો પાછા ઊભરાવા માંડ્યા, ' નવા દિવસ આવ્યો—આજ શું કરવું ? રાત્રિએ અપૂર્ણ વિચાર રહી ગયો ! નિદ્રા ! તું પણ ગાઢ જ ખાઉં કરે છે કાં ? મારું ધાર્યું કરવામાં મદદગાર નથી થાય ? રાત્રે તો ન થઇ પણ અત્યારે તો થા " સ્વગત થયેલ ગાદી ઉપર ટટાર બેઠા અને વિચાર માળા પકડી. " સ્નાન સંધ્યા પહેલાં નિશાળે જવું. આનિશ્ચય તો ઠીક વિદ્યાર્થીઓ આવ્યાજ હશે. નહી આવ્યા હોય તો ? પ્રથમ દિવસમાં તેમ કહેવાય નહીં. કદાચ મોડા આવે પણ તેમ હશે તો બોલાવી લઈશું—સમજાવીશું—સ્નાન થઇને સ્નાન કરીશું. પણ વિદ્યાર્થીઓ ! વિદ્યાર્થીઓ તો આવ્યાજ હશે નવા નવા ને જાણવાની સ્વાભાવિક ઉત્કંઠાથીજ વહેલા આવ્યા હશે. આજ તો તેમ થશે, પણ કાલ હમેશાં થશે ? હમેશાં થાય એટલે શું કરવું ? તેના ચિત્ત મારી તરફ ખેંચી લેવા કેવી રીતે ? તેની રસિકવૃત્તિને ઉશ્કેરીને શિક્ષા વૃત્તિ જાગૃતી કેમ ? જોઈએ—પ્રેમ જ પડાય. પ્રેમથી તેને નિશાળ, પ્રેમથી તેની ઉન્નતિ ચાહવી જોઈ. પણ એમ કરતાં તે માથે ઉપર ચડી જાય તો ?—પ્રેમનો અયોગ્ય લાભ લે તો ? ના—ના એમ શું થાય ' એથી નહિ ડરવું બાળકોની પ્રીતિ વધે; આપણને પોતાના હિતેચ્છુ તરીકે માને પણ ત્યારે ' ભય વગર પ્રીતિ નથી " એ શું કહ્યું છે ! અકરમાણીએ; સજા કરીએ, ડરાવી બતાવીએ તો પ્રીતિ થાય, એમ ' ના—ના—એનો અર્થ ખરાખરા અજ્ઞો સમજે છે. વાસ્તવિક તો " પ્રીતિ વગર ભય નથી. " છોકરાઓપર પૂર્ણ પ્રીતિ રાખવી, તેઓ અંત કરણથી ચહાય, પણ તે ભય તેના હમેશના ભલાની ખાતર—તેને કેળવવાની ખાતર. તેઓ જરા પણ ખોટા રસ્તે જતા માલમ પડે તો બેશક ચોક્કસ તે શિક્ષા પણ કરવી. જો ગુન્હા થતા છતાં પણ શિક્ષા ન કરીએ, દયા રાખીએ અને એવે વખતે પણ પ્રીતિની ખાતર માફ કરીએ તો તે કદાપિ સુધરવાના નહીં. એવે વખતે આપણી રાખેલી પ્રીતિ ઊલટું નુકસાન કરે. પ્રીતિ તેને સુધારવાની ખાતર—અમે તેમ વર્તવા દેવાની ખાતર નહી. વર્તનમાં જરા પણ ચુક કરે તો બેશક સજા કરવી અને સજા કરતાં પણ તેઓ જાણે જોઇએ કે ' મહેતાજી સજા કરે છે તે તેમના પોતાના કંઈ પણ અર્થની ખાતર નહી, પણ આપણને ગુન્હાઓ અટકાવવાની ખાતર. જ્યારે આપણે ગુન્હાઓ નહીં કરીએ ત્યારે આપણું તેનું પ્રીતિનું પરમ પાત્ર થઈ પડીશું " પણ આવી સમજ ના-

ઉપર ઉપરથી જોતાં કદાચ થોડો લાગે, પરંતુ એક માણસ પ્રથમ ઘણોજ અવ્યવસ્થિત રીતે કામ કરતો હોય અને પછી જ્યારે વ્યવસ્થાપર આવે, ત્યારે તેને તેના વધારે અને ખરા લાભની કદર થાય છે. છોકરાઓ-શિક્ષકો-મનુષ્યો દરેકના ઉપર એની કેટલી બધી અસર! દરેકના મનમાંથી બધા ગરબડગોટા કહાડી નાખી એક નિયમિતપણાની છાપ મારનાર! માટે તેનેજ પ્રથમ અમલમાં લાવવી. તે પ્રમાણે થતાં બધું વ્યવસ્થિત થઇ જશે." (અપૂર્ણ)-કુસુમ.

इतिहास शिक्षण.

(મથુરભાઇ કાળીદાસ, હેડમાસ્તર—કોડીનાર.)

ઇતિહાસ = *ઇતિ+હ+આસ=ઇતિ એટલે એવં-એ પ્રમાણે +હ એટલે કિલ-નિશ્ચય+આસમાં આસ્ ધાતુ ઉપવેશન (રહેવું-હોવું) ના અર્થમાં છે; તે પરથી ઇતિહ, એટલે એ પ્રમાણે પરંપરાથી ચાલતો આવેલો ઉપદેશ-પરંપરાથી થતા આવેલા બનાવો, અને એ ઉપદેશ-બનાવોની હકીકત જેમાં છે તે ઈતિહાસ. મતલબ કે ઇતિહાસનો અર્થ બનેલા બનાવની હકિકતો જે પ્રમાણે બની હોય તેજ પ્રમાણે આપવી એવો થાય છે.

ઇતિહાસ ફક્ત રાજ્યકીય બનાવોની હકીકત સંબંધીજ હોઇ શકે એમ માની લેવાનું નથી. કારણ કે બનાવો સમાજ, વ્યવહાર અને કુદરતમાં નિરંતર ઘણી જાતના બન્યા કરે છે, માટે તે બનાવોની હકીકતવાળા ઇતિહાસો પણ ઘણી જાતના હોઇ શકે; ઉદાહરણ તરીકે વ્યાપાર, કૃષિ, ભાષા, જન સમાજ, રીતભાત, જમીનનાપર થયેલા ફેરફાર, ગૃહોનો શોધ, મનુષ્યોનો સુધારો, ધર્મ અને શિક્ષણ અને એવા ઘણા વિષયોપર તે લખી શકાય છે.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં આપણા દેશમાં વિદ્યાર્થીઓને ઇતિહાસ શિક્ષણ આપવાનો હેતુ બરાબર સમજવામાં ભાગ્યેજ આવે છે અને હેતુ નહિ સમજવાથી તેનો ઉપયોગ બહુ કઢંગી રીતે થતાં એ વિષય વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો સુદ્ધાંને ઘણીવાર ત્રાસદાયક થઇ પડે છે.[૧] હરકોઇ કામ કરતાં પહેલાં તેનો હેતુ સમજવો જોઇએ; હેતુ સમજવાથી તેનું સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઇએ તે સમજાય છે. અને સ્વરૂપ સમજવાથી તેનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવાથી તે ફળીભૂત થશે તે સમજાય છે. આ પ્રમાણે ઇતિહાસ શિક્ષણ ફળીભૂત કરી શકવા માટે આપણે ઇતિહાસ શિક્ષણનો હેતુ શો છે તે સંબંધી વિચાર કરીએ.

ઇતિહાસ શિક્ષણ આપવાનો હેતુ વિદ્યાર્થીઓની કુતૂહલ લાગણીઓને શાંત કરવાને

---

* જુઓ તા. ૪ એપ્રીલ સન ૧૮૯૭ નાં 'ગુજરાતી' ન્યૂસમાં થયેલી ચર્ચા.

૧ એરિસ્ટાટલનો કારણ ચતુષ્ક્ય વિચાર.

કે માત્ર ટુંકી ટુંકી નીરસ હકિકતોનું જ્ઞાન આપવાનો નથી; પણ દેશની વિદ્યા, હુન્નરકળા, વ્યાપાર, રાજ્યનીતિરીતિ, આબાદીને પડતી, પ્રજાના સુખ દુઃખ, તેમના રીતિ રીવાજો, તેમનું આગળ વધવું કે પાછા પડવું અને તેમના જય પરાજય વગેરે હકિકત જે પ્રમાણે બની હોય તે પ્રમાણે સમજી–વિચારી તેપરથી ઉપયોગી કારણો શોધતા કરવાનો છે. દુનિયાના ભૂતના બનાવોજ માત્ર જાણવાથી કશો લાભ નથી, પણ એ બનાવો સાથે સંબંધ રાખતા વિચારો–તેથી બીજી બાબતો પર થયેલી અસર અને તેનાં યોગ્યાયોગ્ય કારણો, તે ઉપરથી ગ્રહણ ધારણ કરવા યોગ્ય આચરણ, સામાજિક, વ્યવહારિક અને પારમાર્થિક જ્ઞાન વિચાર, દેશની અને સમાજ વ્યવહારની દરેક બાબતની ચડતી પડતીના કારણો, અંધારણનું સ્વરૂપ અને તેનાં કારણો, તેની યોજનાઓ અને તેપરથી નજર રાખવા યોગ્ય દૃષ્ટાંતો વગેરે હકિકત મેળવવી, એ ઇતિહાસશિક્ષણનો હેતુ છે

ઇતિહાસશિક્ષણથી ભૂત કાળમાં કયી પ્રજા આગળ પડતી થઇ ગઈ અને કયી હાલના સમયમાં પણ આગળ પડતી છે કયા સુધારામાં આગળ વધેલી છે અને કયી સુધારામાં ગરક થઈ ગઈ છે, વગેરે હકિકત તેના કારણો સાથે સમજાય છે મહાત્મા અને દેશ ભક્ત દેશહિતૈષિઓનાં જીવનચરિત્ર જાણવાથી તેમના કાર્યથી થયેલા પરિણામ અંતઃકરણમાં ઉલ્લાસ આપે છે. આપણાં કર્તવ્યો બજાવવાને સારો અને સરળ રસ્તો બતાવે છે. તે પ્રમાણે કાર્યો કરી સમાજમાં કીર્તિ મૂકી જવાની ઇચ્છા થઇ આવે છે. અને આ પ્રમાણે થવાથી આળસુ મનુષ્યો પણ ઉદ્યોગી થતા પોતાના જીવનને દિવ્ય બનાવી પોતાને અને સમાજને લાભ આપી શકે છે વળી એથી વિકટ બનાવો અને ત્યારે કેવીરીતે ધૈર્યતા રાખી રસ્તો ખોળવો, શી રીતે તે હરકત દૂર કરવી કયા વિશેષ કારણો પર આધાર રાખીને આચરણ કરવું, કેવી રીતે સંતોષ મેળવવો, કયી બાબતની તૃષ્ણા રાખવી અને કેવી રીતે સંતોષ કરવો વગેરે વિચાર સમજાય છે, ઉત્સાહ અને આગ્રહ સાથે પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવાને નવું સામર્થ્ય, ઉચ્ચતર ભાવનાઓ અને સદ્‌ગુણો દાખલ થાય છે

ઇતિહાસ એ * ભૂત કાળના બનાવોની હકિકતો, મનુષ્યાચરણ, તેમની રીતભાત અને ગુણ દોષ, સમાજ બંધારણ અને કાર્યના સારા નરસા, લાભાલાભ અને તેથી થતા– થયેલા પરિણામના પ્રદર્શન રૂપ છે, કારણકે એથી ભૂતકાળના મનુષ્યો, તેમની સ્થિતિ, આચરણ, વિચાર અને તમામ બનેલા બનાવો સાથે પરિચય થાય છે સાર ગ્રહણ કરવાથી તેમાંથી ઘણો બોધ અને શીખવાનું મળી શકે છે, જ્ઞાન આપવાની સાથે બુદ્ધિને કેળવણી કેળવે છે કેટલીક વાર સમાજ વ્યવહારમાં કેટલાક નાના મોટા મનુષ્યો નાના નાના બનાવો જોઈ ને કે તેવી હકિકતો સાંભળીને, નાના નાના પરોપકારી કામો કરીને, અને નાની નાની ફતેહમંદીઓ મેળવીને આત્મપ્રશંસામાં પડી જાય છે, મોટા મોટા સુખ–વૈભવના પદાર્થોનો સ્વાદ ચાખતા– અનુભવ લેતા પોતાને આખી દુનિયાના ભૂત અને વર્તમાન જનસમૂહ કરતા વધારે સુખી ધારી મગરૂર થઇ જાય છે, નાના

---

* ઇતિહાસમાં વર્તમાન સમયના હોય તોપણ બનેલા બનાવો દાખલ કરવામાં આવે છે માટે ભૂત કાળના બનાવ કહ્યા છે.

સરખા બનાવો સાંભળતાં કે અનુભવતાં તેમાં * આખી દુનિયાના તમામ બનાવોનો સમાવેશ કરી દેછે;પણ ઈતિહાસ શિક્ષણથી આ અજ્ઞાન રુપી અંધકારનો નાશ થઈ તેને સ્થળે તેજસ્વી વિચાર રુપી પ્રકાશ દાખલ થાય છે. એથી મનુષ્યો અને વિદ્યાર્થીઓ પોતાના ગુણ દોષની પરીક્ષા કરી શકે છે; પોતે કયે સ્થળે ઉભો રહેલો છે અને કયે સ્થળે ઉભો રહેવાને લાયક છે તેની પરીક્ષા કરી શકવાને શક્તિમાન થાય છે. નાના સરખા બનાવો, હકિકતો, હરકતો, સુખ દુઃખોને સમજે છે, જેથી પરિણામે સુખમાં અહંપદી–મગરૂર ન થતાં સંતોષ રાખી આગળ વધવા અપેક્ષા રાખે છે અને દુઃખથી ગભરાઇ જતો નથી, પણ + બીજાં દુઃખો જાણીને પોતાનું દુઃખ કશા લેખામાં નથી એમ વિચારીને ધૈર્યતાથી તેનો નાશ કરી સુખ મેળવે છે. શું, કેવી રીતે અને શા માટે કરવું તે સમજે છે. અમુક વખતે કેવું રુપ ધારણ કરવું અને કયો રસ્તો પકડવો કે જેથી પરિણામે ધારેલી ધારણા ફળીભૂત થાય તે સમજાય છે. જૂદા જૂદા સમયોની રીતભાત, ધર્મઅસર, વ્યવહાર અને આચરણ વગેરે સમજી સારા નરસાનો વિચાર કરવાને શક્તિમાન થવાય છે. જ્યારે મનુષ્યો બીજી હકિકતોની પરીક્ષા કરી ગુણ દોષ શોધે છે ત્યારે થોડા આત્મ-પ્રયાસથી પણ પોતાની રીતભાતના સારાસારની પરીક્ષા કરી શકે છે, અને મુકાબલો કરતાં સત્ય રસ્તો હાથ લાગે છે. એકંદર વિચાર પરથી સમજાય છે કે ઈતિહાસ શિક્ષણ એ આનંદ સાથે બુદ્ધિશક્તિ કેળવવાને અને હૃદય પર સારી અસર કરવામાટે બહુ સારો અને ઉપયોગી વિષય છે; અને એવી રીતે ફળીભૂત થાય એજ ઇતિહાસ શિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ છે.

આ પ્રમાણે આપણે ઈતિહાસશિક્ષણનો હેતુ પ્રદર્શિત કર્યો. હવે એ હેતુ ફળીભૂત કરી શકવા માટે તેનું સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઇએ તે સંબંધી વિચાર કરીએ.

(અપૂર્ણ.)

---

* હાલના મુંબઇમાં ચાલતા મરકીના રોગ (બ્યુબોનિકપ્લેગ) થી કેટલાક લોકો જાહેર-માં જ્યાં ત્યાં બોલ્યા કરે છે કે " હવે દુનિયા નાશ પામવાની છે; ઇશ્વરનો કોપ થયોછે; ખોદા સારી આલમનો નાશ કરવા તૈયાર થયેલા છે; + + + +." પણ જુઓ તેઓ આવી એક નહીં પણ અનેક વાર દુનિયા પર બનેલા બનાવોની હકિકત ઈતિહાસમાંથી વાંચે તો તેમને સમજાય કે "આવીજ ભયંકર અને બલ્કે આથી પણ વિશેષ ! એકવાર નહીં પણ અનેક વાર દુનિયા પર આફતો આવી પડેલી છે, તોપણ દુનિયામાં વસ્તી તો ઉત્તરોત્તર પ્રમાણમાં વધેલીજ જણાય છે."

+ યુધિષ્ઠિર રાજા નળ રાજાનું દુઃખ સાંભળી—જાણી પોતાનું દુઃખ દૂર કરી શકે-લા—સંતોષ મેળવી શકેલા એ સર્વ વિદિત છે. જુઓ મે. ક. નળાખ્યાન.

शाळोपयोगी पत्रो.

વ્હાલા શિક્ષક બંધુઓ,

આપણા ધંધાનો એટલો બધો પ્રદેશ વિસ્તીર્ણ છે કે,—તે સંબંધનું સારૂં જ્ઞાન થવાને ઘણી ચર્ચાની જરૂર છે હાલ ક્યાંયે જે ચર્ચા થાય છે તે "પાશેરામાં પહેલી પૂણી" ની બરાબર છે. યુરોપ જેવા સુધરેલા-કેળવણીમાં આગળ વધેલા દેશમાં પણ હજુ શિક્ષણના પ્રદેશ સંબંધી ઘણી ચર્ચાની આવશ્યકતા પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો જણાવે છે ત્યારે તે પ્રમાણમાં અરણ્ય-વતાં આર્યાવર્તમાં શિક્ષણના વિષયો—પ્રદેશ—સંબંધે ચર્ચા થવાની કેટલી આવશ્યકતા છે? દેશોન્નતિનો પણ મહોટો આધાર શિક્ષક બંધુઓની અને તેના કાર્યની ઉન્નતિ ઉપર છે એટલા માટે પણ શિક્ષણ સંબંધના અનેક લેખો-વિષયો-લખાવા જોઈએ, જુદા જુદા વિષયોની જુદા જુદા અનેક પ્રકારે ઘણી ચર્ચા થવી જોઈએ, અને શિક્ષણ શાસ્ત્રના સંપૂર્ણ પ્રદેશને જાણવાની આપણ દરેકને જરૂર છે.

ઉપરના અનેક હેતુથી "શાળોપયોગી પત્રો" આ વિષય લખવો શરૂ કર્યો છે. કોઈ પણ અમુક વિષય ઉપર જેવી રીતે બે મિત્રો પત્રદ્વારા ચર્ચા કરે, તેવી રીતે આ વિષય લખવાનો ઉદ્દેશ રાખેલો છે વખતે આમાંના વિચારો કોઈકના વિચારને મળતા હશે; કોઈના વિચારથી વિરૂદ્ધ હશે, કારણ કે હું જે તત્ત્વને સાચું ગણતો હોઉં—જે સત્ય મને માન્ય હોય, તેજ તત્ત્વ-સત્ય-બીજાને અસત્ય—અમાન્ય હોય છે, અને વળી ત્રીજાને તેનો કેટલોક ભાગ સાચો અને કેટલોક અસત્ય પણ હોય છે આમ થાય છે એટલે એ બધામાંથી સત્ય-માન્યતત્ત્વ શોધવું એ કાર્ય મોટું ને કીમતી થઈ પડે છે, માટે જે કોઈ સાહેબોને-શિક્ષક બંધુઓને—આ વિષયમાં વિચારની વિરૂદ્ધતા લાગે—અયોગ્ય માન્યતા લાગે તે જણાવી આભારી કરશોજી. તા. ૩૧-૭-૯૭

શ્રી સરિતાના પૂર પર પડેલા એક
"जीवन"
ના પ્રણામ.

પત્ર ૧ લો.

નવીન શિક્ષકને સૂચના.

"રાજનગર-સોમવાર"
(સવારના ૧૦ વાગે)

પ્રેમી મિત્ર "મોહનલાલ,"

" તમે અહીંથી નીકળ્યા આજે આઠ દિવસ થયા, પણ હજુ પત્ર આવ્યો નથી. ધાર્યું કે આજ કાલ આવશે, પણ તે પહેલાં કંઈક લખવાનો વિચાર થતાં લખવાનું કે —

તમે અહીં બે વર્ષ અભ્યાસ કરી, છેવટની પરીક્ષા આપી, શિક્ષકના ધંધાનો અનુભવ મેળવવા; બે પૈસા કમાવા; સંસાર સાગરના અનેક ખેલો જોવા; એકાદ વર્ગનો અધિકાર લેવા; અને આગળ ઉપર આખી નિશાળનો સ્વતંત્ર અધિકાર લેવા; આ અને એના જેવી અનેક બાબતો જોવા, વિચારવા, અને અનુભવવા શક્તિમાન થયા છો-પાત્ર થયા છો. આ તમારો પ્રથમ પ્રસંગ છે-પ્રથમ દિવસ છે; તેથી તમારા મનમાં ઉત્સાહ, આનંદ, અને નવીન સ્થળ ઉપર—અજાણ્યા સ્થળમાં સુયશ પ્રાપ્ત કરવાની અભિરૂચિ છે, હવે તમે અભ્યાસક્રમની માથાફોડથી મુક્ત થયા છો; તેથી તમને તમારા અભ્યાસનાં પુસ્તકો યાદ આવતાં નહીં હોય. હવે વિશ્રાંતિના દિવસ આવ્યા એમ માનતા હશો; કારણ કે મેં એવા અનેક દાખલાઓ જોયા છે. પણ એ બાબતમાં-વિશ્રાંતિના દિવસ આવ્યા ગણવામાં મોટી ભૂલ કરોછો; એ મારે સૂચવ્યા શિવાય ચાલતું નથી. એ તમારી ધારેલી વિશ્રાંતિ ક્યાં સુધીની છે ? એક કે બે દિવસ, પંદર કે વીશ દિવસ, મહિનો કે બે મહિના, છ મહિના, કે વર્ષ; પણ એ વિશ્રાંતિ સદૈવ ટકી રહેવાની નથી. તમે સારી રીતે જાણોછો કે, તમે સ્વીકારેલો ધંધો-શિક્ષકનો ધંધો એટલો બધો વિસ્તીર્ણ છે કે, તે સંબંધે આખી જીંદગી સુધી અભ્યાસક્રમ ચાલુ રાખો તોપણ તે ધંધામાં પૂર્ણ થવાય તેમ નથી. હજુ તમે વિદ્યાવાડીના દરવાજા પાસે આવ્યાછો. વિદ્યાવાડીમાં જોવા-જાણવાનું શું શું છે, તે તમે સાંભળ્યું છે, તે જોવા-જાણવાની તમારી ઉત્કંઠા છે, તેથીજ દરવાજા પાસે આવી ઉભા છો; પણ હજુ દરવાજાની અંદર પેઠા નથી. દરવાજો બંધ છે, પણ કુંચીઓ તમારા હાથમાં છે. દરવાજો ઉઘાડી અંદર પ્રવેશ કરશો, ત્યારે અનેક પ્રકારની નવીનતા-આજ સુધીની જીંદગીમાં ન જોએલી-પણ સાંભળેલી-નવીનતા તમે નજરે જોશો. જોતાંજ તે પ્રાપ્ત કરી લેવા પ્રબળ વેગથી તમારી મનોવૃત્તિ તે તરફ દોડશે; કારણ કે દરેક મનુષ્ય ઉત્તરોત્તર પોતાની અભિવૃદ્ધિ જોવાને આકાંક્ષા ધરતા હોય છે. તમને વિચાર આવશે કે, એ અભિવૃદ્ધિ કયે રસ્તે કરી શકાતી હશે,' વિચારાંતે જણાશે કે, 'આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય સમજી તે પ્રમાણે વર્તન કરવાથી.' વળી પ્રશ્ન ઉઠશે કે 'મારૂં મુખ્ય કર્તવ્ય શું ?' "મોજ મજા ભોગવવી." "પૈસા ઉપાર્જિત કરી વૈભવ શોખ ભોગવવો." "દિકરા દીકરી પરણાવી, નાત વરા કરી, આબરૂ મેળવવી-સંસારનો લ્હાવો લેવો." આવા અનેક વિચારોને જો કે તમે યોગ્ય-તમારા કર્તવ્યમાંના ગણશો, પણ એ બધામાં પ્રાધાન્ય પદ "**શિક્ષણશાસ્ત્ર શું છે તેનો કેટલો વિસ્તાર છે; શિક્ષક-મારી પાસે આવતી વસ્તુ-બાળકોના સંબંધે મારે શું શું કરવાનું છે; મારો મારા દેશ પ્રત્યે-દુનિયાપ્રત્યે કયા પ્રકારનો ધર્મ છે, વગેરે બાબતો જાણવી; જાણીને વર્તનમાં અનુભવવી**" એનેજ આપશો.

પ્રિય ભાઇ, આપણે જાણીએ છીએ કે, ફક્ત અભ્યાસ ક્રમની ચોપડીઓ વાંચેથીજ આપણા-શિક્ષકના કર્તવ્ય સંબંધી પૂરતું જ્ઞાન મળી શકતું નથી. અભ્યાક્રમનાં પુસ્તકો માર્ગદર્શક છે. જેમ કોઇ અજાણ્યા પ્રવાસીને એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે જવા માટે માર્ગ જાણનાર ભોમિયાની મદદ લેવી પડે છે; તેમ અભ્યાસક્રમનાં પુસ્તકો એ અગમ્ય વિચાર-

માર્ગદર્શક મેળવવાની જરૂર છે. પૂર્વના શિક્ષકો આપણને આપણા સર્વોત્કૃષ્ટ થવા સંબંધી માર્ગે ચલાવવા હાજર નથી, એટલા આપણા કમભાગ્ય તો ખરાજ; પણ "નથી નથી" કરી તેને માટે શોક કરવો એ યોગ્ય નથી. સારા ભાગ્યે હાલ કાળે તેમના વિચારો-અત્યુત્તમ વિચારો પુસ્તકદ્વારા આપણને મળી શકે તેમ છે માટે તે જાણવાની ખાતર અનેક પુસ્તકો—શિક્ષણશાસ્ત્ર સંબંધનાં પુસ્તકો વાંચવાં-અવલોકવાં. ક્યા ક્યા વિદ્વાને કયું કયું તત્ત્વ સ્વીકાર્યું છે, એમાં કયું યોગ્ય છે, કયાની પદ્ધતિમાં કેટલો અને ક્યા પ્રકારનો તફાવત છે, તેમાં કઈ યોગ્ય-ગ્રાહ્ય છે, વગેરે જાણી, વિચારી, અને ગ્રાહ્ય લાગે તેજ ગ્રહણ કરવી.

ભાઈ, આપણે બજારમાં જઈએ છીએ તો કોઈ એક વેપારી લમણે હાથ દઈને વેપારમાં આગળ શી રીતે પડવું? ફલાણાનું કપાસનું સારું છે તેનું શું કરવું? અમુક વેપારમાં ખોટ જાય છે તેનો ખટલો કયે રસ્તે વાળવો? આવા અનેક વિચારમાં ગરક થઈ બેઠેલો નજરે પડે છે. સામે પીઠ પર બોજો ઉંચકી એક માણસ અમુક ધારેલે સ્થળે જલદી જવા અને પાછો બીજી વખત જલદી ચૌટામાં આવવા, કેવો ત્વરાથી ચાલતો આવતો જણાય છે? તો વળી કોઈ જુના ચોપડાના પાના ઉથલાવવામાંજ ગરક થઈ એક ચોપડાને ફેંકતો, બીજાને લેતો, ત્રીજાને ફેંકી ચોથાને લેતો, એમ પાના ફેરવતો બેઠો છે. કારીગર વર્ગ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં તે પોતાના કાર્યમાં એટલો બધો લીન થયેલો જણાય છે કે, તેને આપણે આવ્યાની ખબર સુદ્ધાં નથી. તેમજ એક ચિતારાને ચિત્ર ચિતરવામાં એટલો મશગુલ થયેલો જોઈએ છીએ કે, તેની પછવાડેથી એક મોટું સૈન્ય ચાલ્યું જાય તોપણ તેને કાને તેનો જરા રવ પણ જતો નથી. અહાહા! નિર્જીવ પદાર્થો પર કામ કરનારા પણ તન-મન-અને ધનથી કેવી અનહદ મહેનત કરે છે ત્યારે સજીવ ઉપર કામ કરનારાઓ-એ તો કેટલી બધી મહેનત કરવી જોઈએ? આ બાબતનો વિચાર કરવાનું હું તમનેજ સોંપું છું.

કેટલાક શિક્ષકની પદવી મળી એટલે આળસુ થઈ પડે છે અને વિદ્યા—જ્ઞાન મેળવવા તરફ હંમેશાં બેદરકાર રહે છે. તે એટલે સુધી કે પોતે પ્રથમ મેળવેલું જ્ઞાન પણ હતું નહતું થઈ જાય છે, પરંતુ આળસના સામ્રાજ્યમાં તેની તેને ખબર સુદ્ધાં પડતી નથી. તમે તેવા થશો એમ હું માનતો નથી; પણ સાથેના શિક્ષકો તેવા હશે—વખતે હોય પણ ખરા, એટલા માટે સૂચવું છું કે તમે આ બાબતમાં કોઈ પણ વખતે ભૂલ ખાશો નહીં.

વળી કેટલાક એવા પણ થાય છે કે આળસુ થતા નથી પણ આગળ વધવા-ના ચિંતનમાંજ મશગુલ રહે છે. આ વિચાર એટલો બધો પ્રબળ થઈ પડે છે કે, પોતાનું-મારું કર્તવ્ય શું છે, મારે કયે રસ્તે જવું છે, હું પ્રથમથી કયે સ્થળે જવાના રસ્તે આવ્યો છું" એ પણ ભૂલી જાય છે; આ યત્ન હિતકારક નથી. અમુક ધારેલે રસ્તેથીજ ધારેલા સ્થળે જવાના વિચાર કરવા ને તેનો સતત યત્ન કરવો એ હિતકારક છે.

મિત્ર આ બાબત ઘણી અગત્યની છે, માટે આજે આ મુખ્ય સૂચનાઓજ કરી. વળી બીજા કોઈ પ્રસંગે "શિક્ષકના ગુણ" "શિક્ષકનું કર્તવ્ય" એ વિષયમાં સવિસ્તર કહેવા-

ના વિચારથી બંધ કરૂં છું. પ્રત્યુત્તર તુર્ત લખશો–હમેશાં લખતા રેહશો. મિત્ર મંડળ કુશળ છે; તમારી કુશળતા જાણવાને અતિ આતુર છે.

લી.
તમારા શુભેચ્છક
"પ્રાણુ લાલ" ના પ્રેમાલિંગન
જીવન. (અપૂર્ણ.)

ગૃહકેળવણી.

ભાયડાની કમાણી પાંચ પંદર કે પચીસ રૂપીઆની હોય તે ઉપર વિચાર કરી ખાધાખરચ, લુગડાંલત્તાંનું ખરચ, અને આખતી પાખતીનું પરચુરણ કંઇ ખરચ આવે તો કાઢતાં પણ જરૂરજ કાંઇ બચાવ થાય એમ તજવીજ કરવી, એ બૈરાંના હાથમાં હોય છે. આપણામાં કહેવત છે કે ભાયડો કમાઈ જાણે અને બૈરાં કેળવી જાણે. ઘરની ખરી શોભા બૈરાં છે, એમ જો આપણે માનીએ તો ભાયડાની કમાણી જોઇને ખરચ કરવો અને તેમાંથી પણ કંઇ બચાવ થઇ પડયું રહે એમ કરવું, એ આપણું કર્તવ્ય છે. આ કામમાં આપણાં બૈરાંની ચતુરાઈ બહુજ કામમાં આવે છે નાનપણમાં છોકરાંને ઉછેરવાં અને સારે રસ્તે દોરવાનું કામ જેમ બૈરાંનું છે, તથા ઘરની નાનામાં નાની ચીજની સારી નરસી કેળવણી કરવી એ બૈરાંના હાથમાં છે, તેમ ઘર બહારની બધી જોખમદારી ભાયડાના માથા ઉપર છે. ઘરમાંનાં છોકરાં છૈયાં ભલી ભૂંડી ચાલનાં નીવડે તો ઘરનાં મુખ્ય બૈરાંનો લોકો દોષ કાઢે છે; તેમ બહારના કામમાં વટ વહેવારમાં ભાયડો રીતસર ચાલે તો તેનો દોષ કઢાય છે. એથી પરમેશ્વરે બૈરાંને ઘરના કામકાજની અને આબરૂ ગેરઆબરૂની ફીકર મૂકી છે ને ભાયડાને બહારના કામનીજ ફીકર છે. એ બેમાં જેની હુંશીઆરી ઓછી, કેળવણી ઓછી, તે તેટલું ફજેત થાય છે–તેનું ઘર ફજેત થાય છે, અને બધી રીતે દુનિયામાં હલકાં ગણાય છે, માટે બૈરાંએ સમજવું જોઇએ કે ભાયડાની આબરૂ તે મારી, અને મારી આબરૂ તે ભાયડાની, તથા ભાયડાની તે આખા ઘરની. માની કેળવણીથી ઘરમાં છોડી સારી નીવડી અને તે સાસરે ગઇ અને ત્યાં બધી રીતે વખાણ પામે એવી રીતે ચાલી, તો તેથી તેની માને માટે લોકો સારૂં બોલશે, તેથી ઘરનાં ને ઘરનાં બધાં માણસની આબરૂ સારી ગણાશે, નાત જાતમાં પંકાશે, તથા બધું સારૂં થશે. છોકરાંને ખવરાવી પીવરાવી મોટાં કર્યાં એટલેથી બધું સારૂં થયું માનવાનું નથી; પણ તેમાં તેઓને સારી સારી શીખામણો આપીને સારે રસ્તે ચઢાવવાથી, સારૂં સારૂં ભણતાં શીખવવાથી, દુનિયાના, નાત જાતના, પાડોશીના અને મહોલ્લાના લોકો સાથે શી રીતે ચાલવું, બોલવું, બેસવું, અને વહેવાર રાખવો, એ પણ શીખવવું. સારા દાખલા આપી શીખવવું કે આ રસ્તે

ચાલવાથી દુનિયામાં સારૂં કહેવાય, એ રસ્તે ચાલવાથી આબરૂ વધે, આ રસ્તો સહેલો અને વખણાય એવો છે, બધા સારા માણસ એવે સારે રસ્તે જાય છે તેથી એમનું સારૂં થાય છે, માટે એ રસ્તે ચાલવું છોકરીઓને પીયરમાં ચાલવાના અને સાસરામાં ચાલવાના દરેક રસ્તાથી માહીત કરવી જોઇએ. છોકરી જ્યારથી બોલતાં શીખે ત્યારથી કેટલાક ઘરોમાં ઢીંગલા ઢીંગલીની ખરાબ રમતોથી તેનું મન, રીતરીવાજ, અને ચાલ ચલગત બગડે છે, પરંતુ એવી ખરાબ રમતો મુળથીજ રમવા ન દેવી. જે રમત રમે તે એવી જોઇએ કે નાના છોકરાં એથી બગડે નહિ, અને એની રમતથી બીજાઓને કંઇ પણ શીખામણ લેવાનું બની શકે. છોકરાં બેઠાં રમવાની તો કદી રજા આપવીજ નહિ જેમ જેમ મોટી ઉમર થતી જાય તેમ તેમ ઘરમાનું જે કામ મોટાં લોગ કરે છે, તેનું તમામ કામ ધીમે ધીમે શીખવવું તથા પીયરમાં મા, બહેન, ભાઇ, બાપ, ભોજાઇ, વગેરેની સાથે શી રીતે ચાલવું, પડોશી અને દરેક મહોલ્લાના માણસો સાથે કેમ બોલવું, કેમ ચાલવું, તે શીખવવું સાસરામાં સાસુ સસરા નણંદ વગેરેની સાથે શી રીતે ચાલવું એ બધું શીખવવું એમ કરેથી આપણું ઘર સારૂં દેખાય છે અને આપણું જરૂર દુખી થતું નથી છોકરાની જાતને બહારના કામમાં કેમ વરતવું તે શીખવવું આ ઉપરથી બૈરાંને માથે ભણતર કરતાં કેટલું વધારે ઘરનું જોખમ છે, તે અહીં બેઠેલા સુજાણ તમામ બહેનો, સુલક્ષણીઓ, અને પૂજ્ય માવડીઓ સારી રીતે સમજી શકશે જો આપણે ખરૂં સમજીશું તો બૈરાંના ઉપર બધા ઘરનો આધાર અને આબરૂ છે પણ તેમાં આપણેજ કંઇ જોઇએ તેવું સમજતાં નથી, તો છોકરાંને ક્યાંથી સમજાવી શકીએ કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે! સુનીગડાની ચોપડી આપણાં દરેક ભણેલાં બૈરાંને વાંચવાની અને જેઓ નથી ભણેલાં તેઓને કોઇની પાસે સાંભળવાની માગી ભલામણ છે. એ ચોપડી પરથી જણાય છે કે આપણાં હિંદુસ્તાન સુધાં દુનિયામાં બહુજ વખણાતો તેમાં બૈરાં એવાં એવાં તો ભણેલાં થઇ ગયેલાં છે કે જેમની વાતો આપણે સાંભળી રાજી થઇએ. હાલમાં ધીમે ધીમે તેવો વખત આવતો જાય છે આપણે બૈરાં મળ્યાં છીએ એજ એવો વખત આવવાની મોટી નીશાની છે માટે દરેક બહેનોએ દર રવીવારે આજના પેઠે ભેગા મળવું તથા તેમાં આપણાં બૈરાંને સુધારવાની વાતો કરી આપણે રાજી થવું આપણાં બૈરાં સુધરે તો આપણો સંસાર સુધર્યો જણાય. જેની આબરૂ સારી નથી. તે રૂપવાન હોય કે ધનવાન હોય, જાતવાન હોય કે ગુણવાન હોય તો પણ તેનું જીવતર નકામું છે, માટે આપણાં ઘરની, વરની અને સંસારની આબરૂ વધારવી હોય તો ધનને મુળથી કેળવો તથા તે શી રીતે કમાવારી ને શીખો પછી આપણાં છોકરાં છોકરીઓને કેળવો. પૈસા પ્રમાણે ખરચ કરો પૈદાશમાંથી કરકસર કરીને જેટલો બચાવ થાય તેટલો કરો ઉડાઉ ખરચ ન કરો નકામાં ઘરેણાગાંઠાં માટે ધણીને નકામું દુઃખ ન દો. ઘરનાં બધાં કામની આવડ શીખો અને શીખવાડો આપણામાંથી જે બૈરાં ધર્મની વાત જાણતાં હોય તેમના પાસે બે ઘડી બેસીને સારો સારો બોધ લો અને જ્ઞાનના બોલ શીખો; સારી વાતો કરો, નકામાં ટંટા અને બાપાપીતાની કુથલીઓ મુકી દો ઝીણાં અને ઝાઝાં મુલવાળાં તથા જેમાંથી આપણું શરીર દેખાય એવાં લુગડાં ન પહેરો તથા આપણાં છોકરાં છોકરીઓને તેવાં પહેરતાં ન શીખવો, પહેરે તો તેને તે વાતની ખુબ ખાતરી પહેરતા અટકાવો

संगीत कादम्बरी नाटकनुं अवलोकन.

(પૃષ્ટ ૧૭૪ કીમત રૂ. ૧)

આ સપ્તાંકી નાટક બાણકૃત સંસ્કૃત કાદંબરી પરથી મરાઠી ભાષામાં લખાયલું છે, તેનું અનુકરણ છે. સામાન્ય પુસ્તકોનાં અનુકરણ કરવાં અને ગદ્યપદ્યાત્મક નાટકનાં અનુકરણો કરવાં એમાં મહદંતર છે. આવાં પુસ્તકોનાં ભાષાંતર જેમણે ભાષાપર કાબુ મેળવ્યો હોય છે તથા કવિતા કરવાનો સારો અભ્યાસ હોય છે તેજ સારાં કરી શકે છે. વાંચનાર એક દિવસમાં આવું પુસ્તક વાંચી જાય, પણ તેવું સુરસ પુસ્તક લખવામાં કેવો પરિશ્રમ છે તે તો તેનો લખનારજ જાણે છે.

આ નાટક કેવું છે તથા તેમાં શી વાત છે, ને વાંચનારને જણાવવા માટે સંક્ષેપમાં વસ્તુ તથા તેની સંકલના બતાવીએ છીએઃ—

આ નાટકનો પ્રારંભ કરતાં રીતસર એક ગાયનથી નાન્દી કરીને પછી નટી સૂત્રધારનો પ્રવેશ કરાવ્યો છે. બાણ કવિને મૂળ ગ્રંથના કર્ત્તા માની તેનાં નામ ગોત્રાદિ કથન કરી કાદંબરી નાટકની પ્રશંસા કરી કાવ્યશાસ્ત્રાનુસાર એકાદ ઋતુનું વર્ણન કરતાં અહીં વસંત ઋતુનું વર્ણન કર્યું છે. આ વર્ણનમાં પણ આ ગ્રંથમાં જે પ્રધાન રસ છે, તેનું સૂચન કર્યું છે. જેમ,—

ખમાચની ઠુમરી.

સંયોગીને સુખકર દુઃખકર વિરહીને આ રમ્ય વસંત. ધ્રુવ.
વિવિધ વિચારો કાન્તશું કાન્તા, કરતી આ કાલેજ અનંત. સં૦ ૧
અભિનવ પત્રે પુષ્પે પ્રફુલિત, આ મધુમાસ વધૂ વિલસંત. સં૦ ૨
લલિત લિલા, લલના અવલોકી, ચલિત થાય પણ સાધુ સંત. સં૦ ૩
સદય હૃદય પ્રણયી દયિતાનાં, સ્મરસખ સુભગ કરેજ સચંત. સં૦ ૪

પછી કાવ્યશાસ્ત્રોક્ત યુક્તિથી પાત્ર પ્રવેશ કરાવી પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરી છે.

પછી પહેલો અંક શરૂ થાય છે અને મહાશ્વેતા, તથા તેની સખીઓ મંજુઘોષા અને તરલિકા પ્રવેશ કરે છે. આ જગોએ સ્ત્રી પાત્રની ભાષા વધારે પ્રૌઢ જણાય છે. કદાચ દિવ્ય પાત્રો માની નાટકકર્ત્તાએ તેમ કર્યું હશે. અહીં વનશ્રીનું ઉત્તમ વર્ણન છે. મહાશ્વેતા આ જગોએ પુંડરીક નામે મુનિકુમારને જોઇને લોભાય છે. પુંડરીકને પણ વનશ્રીથી કાંઇક ચમત્કારીક અસર થાય છે. પુંડરીક વનશ્રી જોઇને કહે છે કે—

તાલ દાદરાની.

મધુમત્ત મધુકર સમૂહ ભ્રમણ અહિં કરે,
ગુંજે મન મુદિત થઇ મંજુલ સ્વરે, મધુમત્ત૦ ધ્રુવ.

પરિતુષ્ટ દિસતિ પરભૃતા અમીત ચિત્તમાં,
સ્વર પંચમથી મગ્ન રહે મધુર ગીતમાં,
વળિ મંદ મંદ મરૂત વહન થતું દિગન્તમાં,
કુસુમ સુરભિ સરસ સકળ સ્થાન વિસ્તરે મધુમત્ત. ૧

ઇત્યાદિ. બીજો અંક અહીં પૂરો થાય છે

પુંડરીક મહાશ્વેતાને જોઇ કામુક થાય છે. તે જોઇ તેનો મિત્ર કપિંજલ તેને ઉપદેશ કરેછે કે—

ઉપજાતિ વૃત્ત.

મોહાન્ધ ! કામાન્ધ ! વિચારશૂન્ય ! પ્રભૂત તારૂં પરવાર્યું પુન્ય !
રે મૂઢ ! થોડી મતિ દુષ્ટ કાજે, જન ભ્રષ્ટ ! તારો કરૂં ત્યાગ આજે !!

આ પ્રમાણે નાયક નાયિકાના રતિ બીજનું ઉદ્ઘાટન કરી એકજ પ્રવેશમા પ્રથમ અંક પૂરો કર્યો છે

બીજા અંકમા પ્રથમ પ્રવેશ પુંડરીકના મિત્ર કપિંજલનો છે. મહાશ્વેતાના મોહમાં સપડાઇ ગએલા પોતાના મિત્રનો તિરસ્કાર કરી એક વાર તે જતો રહેલ પણ મિત્ર પ્રેમથી પાછો તે તેને શોધવા લાગે છે અને કામ નામના વિકારને દોષ આપે છે. પોતાના મિત્રની કામવિહ્વળાવસ્થા જોઇને તે વિલાપ કરતા જે વચનો બોલે છે તે ખરેખર બોલવાલાયક છે. તે કહેછે કે—

હરિગીત—ભૈરવીની ગઝલ

પ્રતિક્ષણ વિચક્ષણ સમજિ શિક્ષણ, આપ્યું ગુરૂએ તેજ આ !
વદ મિત્ર કે શું, ધર્મશાસ્ત્ર વિષે શિખ્યો શું સર્વ આ ?
શું ધર્મનિષ્ઠ શુભ પ્રાપ્તિનો કદ એજ આજ ઉપાય છે ?
છે શુભ વ્રત કે તપ શું આ કે સ્વર્ગ આથી સધાય છે ?
છે મુક્તિ માર્ગનિ યુક્તિ કે છે નિયમ અન્ય પ્રકારનો !
આચાર છે, કે સાર છે, સો તપનશા અંગારનો !
છે નિંદ્ય પણ નહિ વંદ્ય પદ આ સાધુ જનને સર્વથા,
પછિ કેમ બુદ્ધિને ચિંતિને કરો આરંભ તું અન્યથા !

સવૈયાએકત્રીશા—ખમાચની ઠુમરી.

પરિણામે પીડાકારક ને તારક છે નહિ જે તલભાર;
એવો કુપથ વિષય સુખ કેરો, આચરવે જે હોય ગમાર;
નિર્લજ્જનું એ નીચ કૃત્ય છે, તપનિધિથી જે નિંદ્ય ગણાય;
અહિમંડળમાં વિચરી ભોગી, તૃણવત્ તુચ્છ હમેશ મનાય
ધર્મ માર્ગ સમજીને સૌએ વીસરવા વન આવી સ્નેહ,

ખડ્ગ લતાને આલિંગે છે, અરવિન્દાવલિ ગણીને તેહ.
કૃષ્ણ સર્પને આલિંગે છે, ગણિને કૃષ્ણાગરુનો ધૂમ;
ઉપહાસાસ્પદ થાય સર્વ સ્થળ, જે સમયે તે પાડે બૂમ.
મૃણાલની ભ્રાંતીથી ખેંચે, દુષ્ટ ગજોના દંત અપાર;
રત્ન રમ્ય સમજીને લેછે, પામર જન કરમાં અંગાર. ઇત્યાદિ.

બીજો પ્રવેશ મહાશ્વેતા તથા તેની સખીઓનો છે. પોતાના મિત્રને સદુપદેશની હદથી બહાર ગયેલો જોઇને કપિંજલ કહે છે કેઃ—

મરાઠી સાખી.

ઇંદ્રિયદમને દક્ષ જ્યાં સુધી, ત્યાં સુધી સઉ ઉપદેશ;
સ્મરશરવિદ્ધ મનુષ્ય થયા પછી, તો આશા નહિ લેશ;
જાયે ઝટ ગળિ તે, જળ જ્યમ ભગ્ન ઘડેથી રે. ૧.

બીજા અંકના આરંભમાં અચ્છોદ સરોવરપર મહાશ્વેતાના ધ્યાનમાં બેઠેલા પુંડરીકને મળવા મહાશ્વેતા જાય છે. ચંદ્રકિરણથી પીડિત થયેલો પુંડરીક ચંદ્રને શાપ દે છે કે તું મૃત્યુ લોકમાં જન્મીશ અને વિયોગમાં મૃત્યુ પામીશ. ચંદ્ર તેને પણ એવોજ શાપ દે છે. કપિંજલ મહાશ્વેતાને વિનતિ કરી તેડી લાવવા ગયો હતો, તે એવે આવે છે અને પોતાના મિત્રાને મરેલો જોઇ શોક પામે છે. મહાશ્વેતા પણ દુઃખિત થઈ પ્રાણ તજવાનો વિચાર કરે છે. એવે આકાશ વાણી થાય છે કે એવું સાહસ ના કરીશ; તારો સ્વામી તને ફરી મળશે. ત્રીજો અંક પૂરો થાય છે

ચોથા અંકના આરંભમાં ધર્મસિંધુ અને જ્ઞાનસિંધુ નામે બે મુનિ શિષ્યોના પ્રવેશક દ્વારા ચંદ્ર ચંદ્રાપીડ થઇને અને પુંડરીક વૈશંપાયન થઇને અવતરે છે, તે કથા કહી દીધીછે. બીજા પ્રવેશમાં ચંદ્રાપીડ અચ્છોદ નામના સરોવરે આવી પહોચે છે. અહીં કવિએ સરોવર વગેરેનું વર્ણન ઉત્તમ કરેલું છે. એ જગોએ એક શિવદેવળમાં મહાશ્વેતાને તપસ્વિનીના રૂપમાં તે જોઇ ચકિત થાય છે. ચંદ્રાપીડ તેને એમ કરવાનું કારણ પૂછે છે અને તે પોતાનો પાછલો ઇતિહાસ કહે છે. આ ઇતિહાસ લાંબો હોવાથી કવિએ માત્ર સ્થલ બદલવાને ત્રીજો પ્રવેશ એજ પાત્રોને કરાવ્યો છે, જે આધુનિક નાટ્ય રીતિ પ્રમાણે યથાયોગ્ય નહિ ગણાય. અહિંયાં પુંડરીકના પ્રેમપાશમાં પડેલી મહાશ્વેતા જ્યારે એમ કહે છે કે આમ સ્વામીના પુનર્મેલનને વિશ્વાસે બેસી રહેવા કરતાં તો સહગમન કર્યું હોત તો પણ સારું થાત! જેના ઉત્તરમાં ચંદ્રાપીડ કહે છે કે—

ગજલ તાલ દાદરાની.

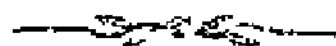
સહગમનથિ મૃતપતિ શું સજીવ થાય છે?
એમ કર્યે સૌખ્ય કાંઇ તેને થાય છે? સહગમન. ધ્રુવ.
ઉત્તમ પદ, પ્રાપ્ત થાય, શું એ બળિ મરે?

કે પતિ લે, બેટ દયા,—આવિષુ આ તરે ;
નીચ મતિ, નિવારની, છે શુ યુક્તિ તે !
જો વિચારિ, શોધિ જરા, હે સુચિત્તે ! સહગમન ૧

ઇત્યાદિ સહગમન ન કરવા વિષે ગદ્યપદ્યમા સારો બોધ કર્યો છે અને બહુધા તેમા મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથમાનાજ વાક્યખંડ જણાઈ આવે છે

(અપૂર્ણ)

गायकवाड सरकारनुं केळवणीखातुं.

ઇનામ પત્રીકા.

(પાછલા અંકથી ચાલુ)

૯ સુદ્દીપ સ. શુ શાળા ૩૦-૧૨-૯૬ ડાગાભાઇ મથુરભાઇ તથા હરીભાઇ વખતાભાઇએ ખુશીથી ૧-૮-૦ રૂ. છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૧૦ જારકા , ૧૯-૧૨-૯૬ શાહ મોહન આધરે ખુશીથી ૦-૮-૦ છોકરાઓને ગોળ વેંહેંચ્યો ૧૧ વાલમ , ભાવસાર માધુ હીરાચંદે. ૫-૦-૦ બા જમણ આપી ૧૨ કડી સ શુ કન્યાશાળા ૫-૧૨-૯૬ માધવલાલ કેવળરામે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક કન્યાઓને સાકર વહેંચી ૧૩ વડુ. સ શુ શાળા ૨૬-૧૨-૯૬ મેહેરબાન નાયબ સુબાસાહેબે વિઝિટ કરીને ૦-૮-૦ ક છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૧૪ મેડાઆદરજ ,, ૧-૧૨-૯૬ પટેલ અમથા પુંજા તથા પટેલ જેવર ચેલદાસ તથા પટેલ માના મોરાર એઓએ ખુશીથી ૪-૬-૦ ક છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૧૫ ચોળ. ,, ૩૦-૧૨-૯૬ પટેલ પ્રહ્લાદ જવરદાસે ખુશીથી ૦-૪-૦ ક છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૧૬ કણોલ. ,, ૧૨-૧૨-૯૬ ટોડા નાથ અમુખે ખુશીથી ૧-૪-૦ ક છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૧૭ મેરથા ,, ૧૩ ૧૨ ૯૬ ગામલોકો તથા પટેલ હાંગાકમીએ શાળા નવા મકાનમા જવાથી. ૧૪ ૪-૦ ક છોકરાઓને વહેંચ્યા ૧૮ સતેજ ,, ૨૫-૧૦-૯૬ ત્રિકમરામ વિશ્વનાથ તથા છોટાલાલ બેમચંદે ખુશીથી ૨-૦ ૦ બા ૫ ૦ ૦ ક ઇનામ તરીકે આપ્યા મહેતાજીને ૧૯ દસક ,, પટેલ મોતીરામ દાજીદાસે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૨૦ અડીવન , ૧૪-૧૨-૯૬ પોચર મગનભાઇ માળીભાઇએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ બા છોકરાઓને. પતાસા વહેંચ્યા ૨૧ આતરસુબા. ,, ૧૩-૧૨-૯૬ ભાવસાર પ્રભુદાસ મુગાજીએ ખુશીથી ૧-૦ ૦ બા. સદર ૨૨ ધારીસણા ,, ૫-૧૨-૯૬ સ્કુલકમેટીના મેમ્બર તથા અમૃતલાલે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક સદર ૨૩ પરાતીયા ,, ૯-૧૨-૯૬ નારાયણ રાવ તથા મુલાભાઇ એમણે ખુશીથી ૧-૧૨-૦ બા. સદર ૨૪ ડેમાઈવા ,, ૨૮-૧૨-૯૬ શેઠ બાદરચંદ નાથાએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક સદર ૨૫ હાથીજણ , ૨૫-૧૨-૯૬, જોઈભાઇ હરીભાઇ એમણે ખુશીથી ૦-૧૨-૦ ક સદર ૨૬ વડોદરા સ. શુ કન્યાશાળા નં. ૩. ૧૧-૧૨-૯૬ મુગાઇની બાઇ જશોદાબાઇ નાગોજીએ ખુશીથી. ૦-૮-૦ બા. કન્યાઓઓને પતાસાં વહેંચ્યાં ૨૭ વડોદરા સ. શુ કન્યાશાળા નં ૨

ઇચ્છા દેવશંકરે ખુશીથી. ૧-૦-૦ બા. કન્યાઓને પેંડા વહેચ્યા. ૨૮ અમરેલી. સ. ઉર્દુસ્કુલ. ૭-૧૨-૯૬ અસગરઅલી હુસેનઅલીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૨૯ અમરેલી. સ. અંત્યજ બોર્ડીંગ ૩૧-૧૨-૯૬ અબદુલ ગફૂરખાંએ ખુશીથી. ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૩૦ મોટાઆંકડીયા સ. ગુ. શાળા. ૧૭-૧૨-૯૬ મુરતેજામીયાં તથા રામજી મના તથા ગોવનજીએ ખુશીથી ૩-૦-૦ ક. સદર. ૩૧ ભીમકટા. ૨૮-૧૨-૯૬ લાલજી પુરસોતમ તથા માસ્તર હરગોવિંદ એમણે ખુશીથી ૧-૬-૦ સદર. ૩૨ દેવળીયા. ,, ૧૧-૧૨-૯૬ ઓધવજી નરસિંહદાસે ખુશીથી. ૦-૧૨-૦ ક. સદર. ૩૩ દામનગર. સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૧૪-૧૨-૯૬ મહેરબાન. રા. બા. અમરેલી પ્રાંતના સુબાસાહેબે. ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૩૪ સાખપુર. સ ગુ. શાળા. ૩૧-૧૨-૯૬. મહેરબાન દામનગર મહાલના વહિવટદાર સાહેબે. ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૩૫ પાડરસીંગા. ૧-૧૨-૯૬ રૂપજી મકનજી તથા ડાહ્યા દામજીએ ખુશીથી. ૨-૮-૦ ક. સદર. ૩૬ કોડીનાર. સ ઉર્દુસ્કુલ. મહમદઅલી વલનમીયાંએ ખુશીથી ૨-૦-૦ ક. સદર. ૩૭ દ્વારકાં સ. ગુ શાળા (કન્યા.) ૧૯-૧૨-૯૬ ઠક્કર. વીઠ્ઠલદાસ સીલાધર એમણે ખુશીથી ૬-૦-૦ ક. કન્યાઓને કાપડ વહેચ્યું. ૩૮ ઇશ્વરીયા. સ. ગુ. શાળા ફેરબદ્યાત. ૧૯-૧૨-૯૬ મહેરબાન. ખા. બા. વિદ્યાધિકારી સાહેબે વીઝીટ કરી ત્યારે ૦-૪-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૩૯ ભુતીયા. ,, ૧૮-૧૨-૯૬ સદર ૦-૪-૦ સદર ૪૦ ગાવડકા. ,, ૨૮-૧૨-૯૬ સદર. ૦-૪-૦ સદર. ૪૧ ફતેહપુરા. ,, ૩૧-૧૨-૯૬ ભગત રામજી અરજણે ૦-૮-૦ સદર. ૪૨ વિઠ્ઠલપુર. ,, ૩૧-૧૨-૯૬ ગામ પંચ લોકોએ. ૨-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વહેચ્યાં. ૪૩ સણોસરા. ,, ૨૭-૧૨-૯૬ સદર. ૧-૮-૦ સદર. ૪૪ ચકગઢ. ,, ૨૧-૧૨-૯૬ પટેલ. હરદાસ તથા. મોજારામ બાવાએ ખુશીથી ૩-૪-૦ સદર. ૪૫ ચકગઢ સ. ગુ. ક. કન્યાશાળા. ૨૧-૧૨-૯૬ પટેલ. હરદાસ રાજારામ એમણે ખુશીથી ૧-૮-૦ કન્યાઓને પુસ્તકો વહેચ્યાં. ૪૬ ચાંપાથળ. સ. ગુ. ક. શાળા. ૩૧-૧૨-૯૬ ગામ પંચ લોકોએ. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૪૭ કેરીયાનાગસ સ. ગુ. ક. શાળા. ૧૯-૧૨-૯૬ મહેરબાન ખા. બા. વિદ્યાધિકારી સાહેબે વીઝીટ કરીને. ૦-૮-૦ કન્યાઓને સાકર વહેચી. ૪૮ પેંસરા. સ. ગુ શાળા. કલ્યાણજી હરીભાઇએ ખુશીથી. ૮-૧૪-૦ ક. છોકરાઓને ચોપડીઓ ને મીઠાઈ વહેચી. ૪૯ પરચાણુ. ,, ૩૮-૧૨-૯૬ પટેલ. ગાંડા ભાઇ પ્રાગજીએ ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૫૦ કામરેજ. ,, ૨૫-૧૨ ૯૬ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૪-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૫૧ વાત. ,, ૭-૧૨-૯૬ સદર. ૩-૨-૦ સદર. ૫૨ કોસમડા. ,, ૬-૧૨-૯૬ સદર. ૬-૮-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકોને પતાસાં વહેચ્યાં. ૫૩ ઓરણા. ,, ૧૫-૧૨-૯૬ સદર. ૧-૧૨-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૫૪ ધળાં. ,, ૧૭-૧૨-૯૬ દલપત ભીખા તથા સોની ઉત્તમ ખુસાલે ખુશીથી. ૧-૦-૦ સદર. ૫૫ વરીયાવ ,, ૨૬-૧૨-૯૬ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૨-૮-૦ સદર.

(અપૂર્ણ.)

હી. વ. ફ. ભા. ન ૨૭

પઠ હુકમ.

મે- રા. ભા. એકાઉન્ટંટ જનરલ સા ની યાદી ન ૧૬૫૮/૫-૫-૯૭ મા નીચે પ્રમાણે આદેશથી બંદોબસ્ત થવા લખી આવ્યું છે.

૧ બદલી થયેલા ઇસમને ઉચક અગાનો દાખલો નગદી હિસાબી નમુનાની બુક પાન ૨૮ ઉપર નમુનો છે તે (નમુના) પ્રમાણે આપવો

૨ બદલી થવા પ્રસગે નવીન જગોનો ચાર્જ જે વખતે લેવામા આવે તે વખતે પગારપત્રકના શેરાના કોષ્ટકમા ચાર્જ કયારે કઇ વખતે લીધો વ સદરહુ ઇસમને તૈયારીની રજા વિગેરે આપી હોય તો કોના હુકમથી કઈની આપી તે પણ માહીતી આપવી.

૩ પગારપત્રકના શેરાના કોષ્ટકમા લખી હકિકત બાબત પગારપત્રક સોબત જે પત્રકો હોય તે ઉપરથી માહીતી મળી શકે છે છતા શેરાના કોષ્ટકમા પણ હકિકત લખી આવે છે તેની હવે જરૂર નથી ઉપર પ્રમાણે એકસદા અમલ થવો જોઇએ તા ૧૫ જુન ૧૮૯૭.

J A DALAL

મ મુ. વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર ન. ૭૩ સને ૧૮૯૬-૯૭.

જે ગામે આશ્રયશાળા હોય તે ગામે સરકારી શાળા થવાથી અગર બીજા કારણથી આશ્રયશાળા બધ થાય તો તે શાળા ખાતે સામાન પુસ્તકો મળેલા હોય તે સામાન પુસ્તકો બીજી કોઇ જે આશ્રયશાળામા સામાન પુસ્તક મળેલા ન હોય તે શાળામા કે બીજી નવી ઉઘડતી આશ્રયશાળામા આપવા બદલ મેમો. ન. ૩૩૦ તા ૧૪-૫-૯૩ નો થયો છે અને ત્યાર બાદ જે આશ્રયશાળાની સરકારી શાળા થાય તેનો સામાન તથા પુસ્તકો બીજી આશ્રય શાળામા ન આપતા તેજ સરકારી શાળામા રાખી રજીસ્ટરમા દાખલ કરવા મેમો નં ૯૧ તા. ૧૬-૧૨-૯૩ નો થયો છે પરંતુ ગામ ઉઘરાણામાથી પુસ્તક સામાન અપાવ્યો હોય અગર ઉઘરાણાની રોકડ સિલીક હોય તે સંબધે શુ કરવું તેનો સ્પષ્ટ ખુલાસો ન હોવાથી ફરી આ સરક્યુલર કરવામા આવે છે કે— જે આશ્રયશાળા બીનકુલ બધ થાય તેના સામાન પુસ્તક સબધે નિચે પ્રમાણે આજમ ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરે તજવીજ કરવી.

मराठी शाळाओनी लायब्रेरीमां राखवा लायक पुस्तकोनुं लिस्ट.

अनुक्रम नंबर.	पुस्तकाचें नांव.	ग्रंथकर्त्याचें नांव.	किंमत.			रिमार्क
			रु.	आ.	पै.	
१	सृष्टिशास्त्राची मूलतत्वें.	बाळाजी प्रभाकर मोडक.	२	८	०	
२	मोक्ष मूलरकत धर्म विषयक व्याख्यानें.	गोविंद वासुदेव कानिटकर.	५	०	०	
३	वायुचक्रशास्त्र.					
४	स्त्री-धर्म नीति.	रमाबाई.	१	४	०	
५	रसायनशास्त्र पूर्वार्ध.	बाळाजी प्रभाकर मोडक.	२	८	०	
६	रसायणशास्त्र उत्तरार्ध.	,,	२	०	०	
७	अबला संजीवन.	भालचंद्र कृष्ण भाटवडेकर.	१	०	०	
८	शारीरशास्त्र.	भिकाजी अमृत चोभे.	०	५	०	
९	राजगुरु दादोजी कोंडदेव. आणि छत्रपति शिवाजी महाराज.	नागेशराव विनायक बापट.	१	०	०	
१०	छत्रपति संभाजी महराज	,,	१	४	०	
११	सद्गुणी स्त्री.	आत्माराम कान्होबा.	०	५	०	
१२	बाजीराव बल्लाळ.	नागेशराव वि. बापट.	०	८	०	
१३	शिक्षण मीमांसा.	वासुदेव गणेश सहस्रबुद्धे.	१	८	०	

१४	शिक्षण विद्यार्थ्यांचा मित्र	महादेव विठ्ठल राहाळकर.	०	१२	०
१५	ग्रंथ विमोचन.	गो. ना. क्षीरसागर.	०	८	०
१६	सार्वजनिक आरोग्य.	भालचंद्र कृष्ण भाटवडेकर.	०	१२	०
१७	मुलांस उत्तम बक्षीस.	विनायक कोंडदेव ओक.	०	८	०
१८	मुलांस उपदेश.	यशवंत श्रीधर पंडित			
१९	नवनीत.	रावजी शास्त्री गोडबोले	१	०	०
२०	मुक्तामाला.	लक्ष्मण मोरेश्वर शास्त्री हळबे			
२१	मंजुघोषा.	नारो सदाशिव रिसबूड.	१	६	०
२२	सुशिक्षितस्त्री.	वासुदेव मोरेश्वर पोतदार	०	१२	०
२३	निबंधमाला.	विष्णु कृष्णशास्त्री चिपळूणकर.	३	०	०
२४	हेमंतव्याख्यानमाला	आर्यभूषण छापखाना	५	०	०
२५	मराठी व्याकरण नवीन.	कृष्णशास्त्री गोडबोले	१	१२	०
२६	वाक्यमीमांसा.	गोपाळ गणेश आगरकर	०	९	०
२७	वेताळपचीसी सटीक.	दादोबा पांडुरंग.	१	०	०
२८	अनेक विद्यामूलतत्वसंग्रह.	कृष्णशास्त्री चिपळूणकर.	१	०	०
२९	बालमित्र भाग १ ला.	सदाशिव काशिनाथ छत्रे			
३०	बालमित्र भाग २ रा.	"			
३१	इसापकृत कल्पितगोष्टी.	"	०	४	०
३२	संसारचोपडी.	रावजी श्रीधर गोंधळेकर.	०	४	६
३३	गणित भाग १ ते ६.	दाजी छापखाने कृत.			

३४	कृषीकर्मविद्या.	रामचंद्र सखाराम गुले.	३	८	०
३५	हिंदुस्थानकथारस.	विनायक कोंडदेव ओक.	०	१०	०
३६	शिवछत्रपति म. यांचें चरित्र.	मल्हारराम चिटनीस.	०	८	०
३७	नानाफडणीसाचें चरित्र.	वासुदेव वामनशास्त्री खरे.	१	१२	०
३८	लार्डक्लाइव्हचें चरित्र.	विनायक नारायण भागवत.	०	११	०
३९	आल्फ्रेदधिग्रेत् याचें चरित्र.	विनायक कोंडदेव ओक.			
४०	नेलसनचें चरित्र.	रंगराव नारायण मोहोळकर.			
४१	वारनुहेस्तिंग याचें चरित्र.	विनायक कोंडदेव ओक.			
४२	विष्णुशास्त्री चिपळूनकरांचें चरित्र.	खंडेराव भिकाजी बेलसरे.	१	०	०
४३	जार्ज वाशिंग्टनचें चरित्र.	विष्णु परशराम रानडे.	०	६	०
४४	बाळसंगोपन विषयावर व्याख्यान.	कृष्णशास्त्री गोडबोले.			
४५	पद्य रत्नावली.	कृष्णशास्त्री चिपळूणकर.	०	८	०
४६	हरि आणि त्रिंबक.	गोविंद शंकर शास्त्री बापट.			
४७	नेपोलियन बोनापार्टचें चरित्र.	,,	१	०	०
४८	नीति मंदिर.	,,	०	१०	०
४९	पंच तंत्र सार.	,,	०	८	०
५०	उत्तम राम चरित्र नाटक.	परशुरामपंत गोडबोले.			
५१	वेणी संहार नाटक.	,,			
५२	मृच्छकटिक नाटक.	,,			

જાહેરખબર.

રા. રા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાનાં રચેલાં પુસ્તકોની નવી આવૃત્તિઓ —

પ્રવીણ	૦-૪-૦
કેવી કોંગણતીને ફ્રીશરન ભા. ૧.	૦-૬-૦
કેવી કારોબારીને ફ્રીશરન ભા. ૨	૦-૬-૦
અંધેરી નગરીનો ગર્ધવસેન	૦-૧૨-૦
ગંદીપૂર ની મુસાફરી.	૦-૪-૬
બે બહેનો	૦-૮-૦
નાની રૂપસુંદરી	૦-૪-૦
* શબ્દ વ્યાકરણ.	૦-૧-૩
* નવું વ્યાકરણ	૦-૧૨-૦
* નવું અંગ ગણિત.	૧-૪-૦
* ભૂગોળવિદ્યા.	૦-૭-૦
નીતિ અને શૈક્ષિક ધર્મ.	૦-૨-૩

* નિશાનીવાળા પુસ્તક વડોદરા ગવર્નમેન્ટ ડાયરેક્ટરી અને આસીસ્ટન્ટ વીદ્યાધિકારી મુકરર કરેલ છે. તેઓને લેવી પડશે. પુસ્તકો નવું વ્યાકરણ અને નવસારી ઓફીસ સુરતના મળી શકશે, કિંમતે મળશે.

નવીન અને અત્યુપયોગી પુસ્તકો.

(દેશી કેળવણી ખાતા તરફથી મંજુર થયેલાં)

પુસ્તકનું નામ	પ્રસિદ્ધ કર્તા	કીમત.	
કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિનાં મનગમતાં	લખુભાઈ લલુભાઈ હેડમાસ્તર મ. શૂ. શા. નં ૧ વડોદરા.	૦-૮-૦	
વ્યાપાર કરનારની દુકાન ભા. ૧	મા. મનુભાઈ જુગલરામ વ્યાસ કારકુન, વિદ્યાધિકારી ઓફીસ વડોદરા	૦-૫-૦	અસલ કિ. ૦-૮-૦ હતી તે ઘટાડી છે.
વિદ્યાર્થીસુખ	મોતીલાલ ભીખાભાઈ ગાંધી હેડમાસ્તર નાનુભાઈ પટેલ	૦-૮-૦	

ઉપરના પુસ્તકો લાઈબ્રેરી અને ઈનામ-વાંચન માટે મંજુર થયેલાં છે તો જે જે શિક્ષકો અને મહમ્મદ સાહેબો લેવાની ઇચ્છા કરે તેઓ કૃપા કરી વાસ્તે આવશ્યકતા જણાવીને મંગાવી લેવા તજવીજ કરશે એવી આશા છે. ટપાલ ખર્ચ લાગશે નહિ.

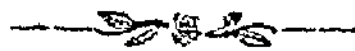
પાદરા તા. ૧૦-૬-૯૭

મોતીલાલ ભીખાભાઈ ગાંધી

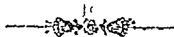
છપાંવી બહાર પડ્યું છે.

સુશીલ રામ રત્નમ નાટક—આ નાટક મુંબઈ સુરત શહેરોમાં (૬૦૦) નાટકો ભજવાયું. એક સુંદર ચિત્ર સાથે તેની ઉંચી-જાડા કાગળ પર સુંદર છાપેલી છે. કીમત ફક્ત આઠ આના. કના પરગણાં ડકીનીઓ—પે. ૩ રમાર ગામ.

अनुक्रमणिका.

विज्ञापना.

કેળવણીનો અંક મોડામાં મોડો પૂનમ સુધીમાં ન મળે તેમણે જે તે માસ પૂરો થતા અગાઉ પરબાર્યું અમારા તરફ લખી જણાવવા તસ્દી લેવી, એટલે યોગ્ય ખુલાસે બખનોવખત આપવામાં આવશે. પૂનમ પછી લખનારને નકલ કિંમતે હશે તો જ મળી શકશે.

જેમના ગામમાં ટપાલ ન આવતી હોય તેમના અંકો કઈ શાળાની કે પોસ્ટની મારફતે મોકલવાથી તેમને જલદી મળશે તે પણ જણાવવું. શાળા ટ્રાન્સફર થાય કે તરતજ ખબર આપવી.

મૅનેજર.

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान पमाये;
प्रीति वधे पमरे जश मारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૯ મું. ભાદ્રપદ. સંવત્ ૧૯૫૩. અંક ૧૧ મો.

બાળગીત.

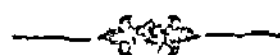
બિલાડી.

બિલ્લી વાઘ તણી માશી, જોઈને ઉંદર જાય નાશી. ટેક
ચામડી ઉપર ચટાપટા ને, પુંછડી પટપટ થાય,
મૂછો વચ્ચેથી ઓળી ઓળીને, ઉંદર ઝટપટ સહાય બિલ્લી૦ ૧
ભૂરી આંખે તો બહુ સૂઝે ને, હોય અંધારૂં ઘોર,
એકજ ઘરમાં બેઠે નહિ તે, આખા ગામની ચોર. બિલ્લી૦ ૨
જીભ વતી એ પાણી પીએ ને, આંખો મીંચીને ખાય;
કૂતરો એનો કાળ છે માટે, દેખીને નાશી જાય. બિલ્લી૦ ૩

(શોધ અને સુધારો) જીવન

(આ ઉપરથી બિલાડીનું અને વાઘનું શરીર બન્ને દેખાવમાં મળતાં હોયછે, બિલાડી ઉંદરને મારેછે, તેની આંખો ભૂરી હોયછે, અંધારામાં પણ બિલાડી જોઈ શકેછે, બિલાડીનો સ્વભાવ. ખાતી વખતે આંખ મીંચી રાખેછે. શ્વાનની પેઠે એ [illegible] નહીં

પણ જીવવતી પાણી પીએછે, કૂતરો એને મારેછે માટે કૂતરાથી બહુ બીએછે, વગેરે બિલાડીના સંબંધનું ઘણું જ્ઞાન એક સરસ કથિત પાઠની પેઠે શિક્ષક બાલકોને આપી શકે).

હવાનો આરસો.

જૂના ચિત્રકારો પોતાનાં ચિત્રોમાં ઘણી વાર કાલ્પનિક દેખાવો ચીતરે છે, તે સૌ કોઇ જાણે છે. તેઓ બે મોંઢાવાળું હરણ ચીતરે છે, આઠ હાથીને લેઇને ઉડી જતુ પક્ષી ચીતરે છે, શુંડવાળો સિંહ ચીતરે છે, અને એવાંજ બીજાં કાલ્પનિક ચિત્રો ચીતરે છે. જંગલનો દેખાવ ચીતરી તેમાં સિંહ ચીતરે છે, નદીનો પ્રવાહ ચીતરી તેમાં જલઘોડો, જલહાથી કે વેંતીયાં માણસ ચીતરે છે, અને દરિયાનો દેખાવ ચીતરી તેમાં દરિયાઇ અજાયબ જેવાં પ્રાણીઓ અને રાક્ષસો ચીતરે છે

આવાં ચિત્રો જોઇને ભોળા લોકો તે તે પ્રાણી પદાર્થોનું અસ્તિત્વ માની લે છે; કેટલાક તેવાં પ્રાણી વગેરે જોવાના ગપ્પાં હોકે છે; બીજા તે વાતને ખરી તરીકે વધારીને ફેલાવે છે; અને એવી રીતે અનેક અદ્દ્ભુત વાતો જન્મ પામે છે.

દરિયામાં મુસાફરી કરનારને બહુ વખત એવા દેખાવ નજરે પડે છે કે જે જોઇને તેઓ આશ્ચર્ય પામે અને ભયભીત થાય. ઉપર કહી તેવી કાલ્પનિક વાતો સાંભળીને તેમના વહેમી થયેલાં મનમાં એવા દેખાવો કોઇ દૈવી પ્રાણીની માયા છે એમ લસે છે, અને તેથી તેઓ ભયભીત થાય છે. વિદ્યાનો પ્રસાર થવાથી કેટલાક ચમત્કારિક દેખાવો સંબંધે ખુલાસા થઇ ગયા છે, તથાપિ હજી ઘણાક એવા છે, કે વિદ્વાનો પણ તે વિષે કાંઇ નિર્ણય પર આવી શકયા નથી.

જે ખલાસીઓ ઉત્તર તરફના દરિયામાં મુસાફરી કરે છે, તેમના જોવામાં ઉત્તર અરૂણુ પ્રકાશ આવે છે. એ પ્રકાશ કયાંથી આવે છે, તેનો યથાર્થ ખુલાસો હજી થયો નથી. તેઓ કોઇ વાર પાણીના ઉડતા ફુવારાઓથી ઘેરાઇ જાય છે; હજી તેનું કારણ જાણવામાં આવ્યું નથી. કોઇ વાર એકાએક ૩૦ થી તે ૬૦ ફીટ ઉંચાં મોજાં ઉડતાં આવીને તેમનાં વહાણોને તરણાંની માફક હીંદોળે ચઢાવી દે છે, આ મોજાં ભૂકંપથી થાય છે, એમ કેટલાક કહે છે. કોઇક વાર વહાણના ડોલને મથાળે પ્રકાશિત બળતાં આવીને નાચે છે; વહાણવાળા તેને સેન્ટ એલ્મોનો અગ્નિ કહે છે. કોઇ વાર તેઓ ગોળા જેવી કે પાથરેલી મોટી ચાદર જેવી અથવા વિચિત્ર આકારવાળી વીજળી જુએ છે. કોઇ વાર તેઓ ફોસ્ફરસવાળી હવામાંથી થઇને વહાણ હંકારી જાય છે, તે વખતે તેમના જોવામાં અનેક ચમત્કાર આવે છે. વળી તેઓ અકસ્માત તોફાનને આધીન થાય છે. ધુમ્મસ તેમની દૃષ્ટિને નકામી કરી મેલે છે; અને ચંદ્ર પ્રકાશ તેમને વિચિત્ર ભ્રમ ઉત્પન્ન કરે છે.

ટુંકામાં, મહાસાગર એ ચમત્કારિક દેખાવોની કોઇ સૃષ્ટિ હોય તેવો છે. તેમાં

અને તેમાં દેખાતાં પ્રતિબિંબ તમારા ચાલવાની સાથે આગળ આગળ ચાલતાં હોય તેમ દેખાયછે, તેમજ, મૃગજળમાં પડેલાં પ્રતિબિંબ પણુ તમે જેમ જેમ આગળ જતા જાઓ તેમ તેમ આગળ જતાં જાય છે. વહાણુના સંબંધમાં એમ થાયછે કે, પેલો હવા રૂપી આરસો તમારા ઉપર આકાશમાં દેખાયછે, અને જે વહાણુ તમારી નજરે ન પડે એવી રીતે દૂર ક્ષિતિજ પર હોયછે તેનું પ્રતિબિંબ તેમાં પડેછે. વાતાવરણની જુદી જુદી અવસ્થાઓમાં તેમાં જે જે વિચિત્ર રંગનાં અને વિચિત્ર આકૃતિનાં પ્રતિબિંબ પડેછે, અથવા આભાસ દેખાયછે, તે સર્વના ખુલાસા કરવાનું પાંડિત્ય હું કરતો નથી. ખરું પૂછો તો એ કઠણુ કામ છે અને વિદ્યાલયની પ્રયોગશાળામાંજ તે બરાબર સમજાવી શકાય.

"સમુદ્રપરીઓ" નો દેખાવ પણુ હવા તથા કિરણોનુંજ કોઇ રૂપાંતર થવાથી દેખાય છે. એ દેખાવ ઇટાલીના પગનો નીચલો પંજો અને સીસીલી બેટની વચ્ચે જે સામુદ્રધુની છે તે ઉપર દેખાય છે. જ્યારે સૂર્ય તેની યથાયોગ્ય દિશામાં આવે છે અને પાણી તથા હવા તેનાં કિરણોને મદદ કરેછે, તે વખતે સામા કિનારા પર અનેક પદાર્થોના અજાયબ જેવા આકારો નજરે આવે છે. એ આકારો પ્રસંગોપાત્ત નાના મોટા થાય છે તથા તેમની પછવાડે વિચિત્ર રંગના ધૂમસનું પડ દેખાય છે.

એમ કહેછે કે ઉનાળાના કોરા દહાડામાં જ્યારે સૂર્ય માથે હોય ત્યારે એકાદ સીધા રસ્તાની સપાટીની લગોલગ આંખ રાખીને જોવાથી મૃગજળ દેખાય છે; પણુ મેં તે કદી અજમાવી જોયું નથી.

ઉપર કહ્યા તે અને બીજા દેખાવો જોઇને તેના ખુલાસા સમજાયા ન હોય ત્યાં સુધી બીજા અજાણ્યા મુસાફરો અને અભણુ ખલાસીઓ તેમના વિષે તરેહવાર તર્ક કરે તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

संभाषण.

શણુ અને હુજારી.

આ સંભાષણમાં એક ઊંચો અને એક નીચો છોકરો જોઇએ. તેમણે આ બે છોડવાને અનુસરતો પોશાક કર્યા હોય તો ઠીક. શણુનું નામ ધારણુ કરીને જે છોકરો ઉભો રહે તે બીજા ઉપર પોતાનો રૂવાબ બતાવી શકે એવો બોલનારો જોઇએ: અને બીજો ઘણો નમ્ર અને ગરીબ દેખાવ કરનારો જોઇએ.

શણુ—અરે, આ દુનિયામાં તું શી રીતે આવ્યો ?

હુજારી—એ વાત મારા જાણુવા બહાર છે.

શણુ—અને તું આટલો બધો મારી અડોઅડ આવીને ઉભો છે, તે શરમાતો નથી?

કુમારી—અશક્ય નહિ.
રાજુ—હું કેટલો ખપી ગયો છુ તે તું દેખતી નથી!
કુમારી—ઘણો ગયો.
રાજુ—અને વળી સુંદર.
કુમારી—ખરી વાત.
રાજુ—તને મારી બીક નથી લાગતી?
કુમારી—હમારે નહિ
રાજુ—તું કેવી ઠીંગણી છે!
કુમારી—ઘણી.
રાજુ—અને કંઇ વિશાળ વખતે!
કુમારી—એમજ
રાજુ—અને કરાપો!
કુમારી—એ વાત ખોટી છે.
રાજુ—કેમ તારા જેવી બીજી કંઇ નહિ જુએ
કુમારી—તમે જુઓ.
રાજુ—કોઇ બેતરમાં હશે ખબર છે તેજ તારા સામુ જોતા નથી.
કુમારી—ખરી વાત?
રાજુ—તેમનાથી મારા તારુ જોવા વગર નથી રહેવાતુ
કુમારી—ના ના, મને ખાતરીજ છે કે તેમનાથી નથી રહેવાતું!
રાજુ—(ગુસ્સાથી રાતોચોળ થઇ જઇને) તેઓ વખાણે છે ને તું બજેજ છે
કુમારી—મને ખાતરી છે કે હું લાયક નથી
રાજુ—તું ખરેખરો ભરોંસોજ છે
કુમારી—વિશ્વાસ ખુશ કરે છે
રાજુ—અરે, એ મારી નજરોએ તું પડે તો તું આખુ બેતર આપી દે!
કુમારી—મારી પાસ એવી નથી
રાજુ—પણ તારે વિષે વિચાર કેમ કરે!
કુમારી—[illegible] મીઠાશ
રાજુ—હું ખરું કહું કે [illegible] હવે બેતરમાં [illegible]
કુમારી—હું પણ ખાતું
રાજુ—તું શું કરવા એમ ધારે છે?
કુમારી—કારણ હું ધારું છું ખરેખર
રાજુ—હા હા. તું નથી ધારતી [illegible] મારા મનમાં એમ કે તેઓ તારી
 [illegible] જુએ.
કુમારી—નહિ, ખરેખર મારી [illegible] નથી
રાજુ—પણ તેઓ [illegible] નથી.

હજારી—હું એવી આશાજ રાખતો નથી.
શણ—બસ, હવે હું તારા ભણી પીઠ ફેરવીને ઉભો રહીશ.
હજારી—ભલે !
શણ—તેથી તને ઘણું ખોટું નથી લાગતું ?
હજારી—બિલકુલ નહિ.
શણ—હું તને હલકો ગણું છું.
હજારી—ખરી વાત ?
શણ—તારા ભણી જોતાં મને લાજ લાગે છે.
હજારી—ત્યારે તમે મારા ભણી ન જુઓ તેમાં ડહાપણ કહેવાય.
શણ—તારી તાકાદ નથી કે તું મારા સામે પીઠ ફેરવે (મોઢું અવળું ફેરવે છે.)
હજારી—ના રે, હું બિચારો એક નાનો સરખો છોડવો છું. (શણ તેના સામે ફરે છે.)
હજારી—કેમ પાછું મારા સામે જોયું ?
શણ—ઓ બાપ રે !
હજારી—કેમ શું છે ?
શણ—કાપનારા આવે છે !
હજારી—તમારે તે જોઇતા નથી ?
શણ—હાય હાય ! મને બીક લાગે છે કે તે મને કાપી નાખશે ! તેમણે અમારા બધા ભાઇબંધોને કાપી નાખ્યા છે !
હજારી—આહા ! તમે એટલા બધા ઉંચા છો ને !
શણ—હાય ! હાય !
હજારી—પણ આટલા બધા સુંદર છતાં ?
શણ—હરે ! હરે !
હજારી—જરૂર તેઓ તમારા ભણી નિહાળીને જોશે !
શણ—અરે નહિ; હું તારા જેવો ઠીંગણો હોત તો કેવું સારૂં ! ,
હજારી—હું તો ઘણો ઠીંગણો છું.
શણ—તેથી તો તેઓ તને દેખશે નહિ.
હજારી—ના, મારા સામે કોઇ જોતું નથી.
શણ—રામ રામ, હજારી, મેલા પાસે આવ્યા છે; તેઓ મને કાપી નાંખશે !
હજારી—રામ રામ !
શણ—મેં તારી સાથે બહુ જંગલીપણું કર્યું છે; તું મને માફ કરીશ ?
હજારી—એવું કાંઈ બોલશો નહિ.
શણ—તું મારે માટે દિલગીર થાય છે ?
હજારી—હા, મારા ખરા મનથી.
શણ—તું ખરેખર એક નાની, વાહાલી ને માયાળુ ચીજ છે !
હજારી—ઘણા પ્રેમથી તમારો આભાર માનું છું.

શાખુ—તેં કોઇ દહાડો પોતાની વડાઇ પોતાને મોઢે કરી નથી

હુજારી—મારે તેમ કરવાનો વખતજ ન હોતો.

હુજારી—ગરીબ શાખુ! હવે તે ફરી બોલી શકનો નથી! રાતે ઊંઘવા માટે હું આંખ મીંચતો હતો એવામાં તો દાતરડું એની પાસે આવી પહોચ્યું હતું, અને સવારમાં જાગીને હું જોઉં છું તો તે મારા આગળ લાંબો થઇને પડેલો છે! હું તેના કમનસીબ ઉપર વિચાર કરું છું એટલામાં એક ગાડાનું પૈડું મારા ઉપર ફરી વળ્યું, અને હું બેવડો પડી ગયો. મને લાગ્યું કે હવે હું ફરીને પાછો ઉઠનાર નથી પણ થોડી વારે મારામાં પાછું જોર આવ્યું અને હું પાછો ઉભો થઇને હમેશના જેવો આનંદમાં રહેવા લાગ્યો. આ ઉપરથી વળી મારી વધારે ખાત્રી થઇ કે ઊંચા થવા કરતાં નીચા રહેવું એ સારૂં અને અભિમાની થવા કરતાં સાદા થવું એ સારૂં, વળી મને એમ પણ લાગ્યું કે આખા ખેતરને શોભાવનારા સુંદર તથા ઊંચા શાખુના છોડ થવા કરતાં નાના અને ગરીબ હુજારીના છોડ થવું એ સારૂં છે.

---

* अंकगणितना अजायब दाखला.

(૧) એક માણસ એકી વખતે બે સરખી રકમો અનુક્રમે ૫ ટકા અને ૪ ટકાને દરે વ્યાજે લેછે. તેને માલમ પડે છે કે, જો હું વ્યાજ સાથે બીજી રકમ આપું, તે પહેલા ૬ મહિના અગાઉ પહેલી રકમ વ્યાજ સાથે આપું તો મને રકમોને બદલે એક સરખી રકમ એટલે અગીઆરસે રૂપિયા આપવા પડશે ત્યારે તે શી રકમ વ્યાજે લે છે, અને કેટલી મુદતનું વ્યાજ તે આપે છે?

(૨) બે વાંદરા એક બાગમાંથી કેટલાક જામફળ અને તેનાથી વધુ ગણા કેળાં ચોરીને ખાવા બેઠા. એટલામાં રખવાળને લાકડી લઇ આવતા દીઠો. રખવાળ ૨$\frac{1}{2}$ મીનીટમાં તે વાંદરાની પાસે જઇ પોહોચે તેમ હતું. તેથી એક વાંદરો ૧ થી મા ૧૦ હોય $\frac{2}{3}$ વખતમાં તે જામરૂખ ખાઇ ગયો અને બીજા સાથે કેળાં ખાવા લાગ્યો રખવાળ આવી પહોંચ્યો કે બન્ને મળી બધાં ફળ ખાઇ ગયા હવે પેહેલો વાંદરો જામરૂખ કરતાં કેળાં ત્રમણી ઝડપથી ખાઇ શકે છે તો પેહેલો બીજો વાંદરો કેળાં દરમિનિટે કેટલાં ખાતો હશે?

---

* આ દાખલાઓ સંબંધી હરકોઇ ખુલાસો જેને જોઇતો હોય તેણે નીચે લખેલા શિરનામે અરધા આનાની ટિકિટ મોકલી મંગાવવો.

જવેરભાઇ ઉમેદભાઇ,
યુનિયન પ્રેસ—અમદાવાદ
ઠે. ઢકશાળ.

(૩) બે વરસ પછી લેહેણી થવાની એક રકમની તુર્ત કિંમત રૂ. ૫૦૦. થાય છે, અને તેજ રકમ ૪ વરસ પછી લેહેણી થવાની હોય તો તેની તુર્ત કિંમત રૂ. ૪૫૦ થાય છે. ત્યારે તે રકમ અને વ્યાજનો દર શોધી કાઢો?

(૪) રુપીઆના ૧૨ શેર ચોખા મળતા હતા ત્યારે એક કટુંબનો એકંદર માસિક ખર્ચ રૂ. ૫૦ થતો હતો; અને જ્યારે રૂપીઆના ૧૪ શેરના ચોખા થયા ત્યારે દર મહિને રૂ. ૪૮ ખર્ચ થવા લાગ્યો. (બીજો બધો ખર્ચ તેનો તેજ રહ્યો) તો જ્યારે રૂપીઆના ૧૬ શેરના ચોખા મળવા લાગ્યા ત્યારે તે કુંટુંબનો માસિક ખર્ચ કેટલો થશે?

(૫) ૮ અને ૯ વાગ્યા વચ્ચે હું ઘેરથી નીકળ્યો. જ્યારે હું ઘેર પાછો આવ્યો અને ઘડીઆળમાં જોયું ત્યારે ૧૧ અને ૧૨ વાગ્યા વચ્ચેનો વખત થયો હતો; અને તે ઘડીઆળના બન્ને કાંટાની જગ્યા બરાબર અદલ બદલ થયેલી દીઠી એટલે ઘેરથી નીકળતી વખતે જે જગ્યાએ કલાક કાંટો હતો તેજ જગ્યાએ (આવ્યો તે વખતે) મિનિટ કાંટો હતો અને મિનિટ કાંટાની જગ્યાએ કલાક કાંટો હતો. ત્યારે હું બરાબર કેટલા વાગે ઘેરથી નીકળ્યો હોઇશ!

सुखमृत्यु.

૧ જીવવાની બીકે મરવાના કરતાં મરવાની બીકે જીવવું બહેતર છે. રખે હું નહિ જીવું એના કરતાં રખે હું નહિ મરું, એ બીક ભલી. લાંબો કાળ નહિ જીવાયું એવી નિરાશાના કરતાં વખતસર મરી જવાયું, એ આશા ભલી છે.

૨ મરવાનું તો છેજ. ક્યારે, તેની કોઇને ખબર નથી. કદાચ આવતી કાલમાં, કદાચ આવતી પળમાંજ. માટે મરવાની વકી તો રાખવીજ જોઇએ. જે વકી રાખે છે, તે તૈયાર રહે છે અને જે તૈયાર રહે છે, તે સુખે મરે છે.

૩ દુખે જીવવાના કરતાં સુખે મરવાનું ભલું. સુખમાં જીવવું સારૂં તો છે પણ સુખમાં મરવું વધારે સારૂં છે. મરતી વખતે સુખી તે આખી જીંદગી દુઃખમાં ગુજરતા છતાં ખરો સુખી.

૪ દુઃખે કોણ મરે છે? જેને મરવાની બીક હોય તે—જે મરવાને તૈયાર નથી તે.

૫ સુખે કોણ મરે છે? જેને મરવાની બીક નથી; જે મરવાની વકી અને આશા રાખતો હોય; જે મરવાની વકીને લીધે મરવાને તૈયાર રહેતો હોય; જેને પોતાનું કામ પૂરૂં કરવાનો સંતોષ હોય; જેને અચ્યાંનું સુખ હોય; તે સુખથી મરે છે.

૬ સુખથી મરવા માટે ખામુખા સુખથી જીવવાની જરૂર નથી. સુખથી મરનારને

સુખથી જીવવાનો ભરોસો નથી. સુખથી મરનારને દુ:ખથી જીવવાની બીક નથી સુખથી મરનારને દુખી જીંદગીમા દુ:ખ નથી. સુખથી મરનાર ગમે તેટલાં દુ:ખની જીંદગીમા સુખી છે અને મોતમાં પણ સુખીજ છે

B

परोपकारी.

૧ સખી તે સુખી છે. સુખી માણસ સખી નથી, પણ સખી માણસ સુખી છે.

૨ સખીનું સુખ સંતોષમા છે. બખીલનું દુ:ખ અસંતોષમા છે સંતોષ ફરજ બજાવ્યાનો છે, અસંતોષ ફરજ નહિ બજાવ્યાનો છે.

૩ ફરજ એટલીજ કે પારકાનું ભલું કરવું પોતાનું ભલું કરવું એ ખાસ ફરજના વર્ગમાં નથી પારકાનું ભલું કરવું એજ ફરજના વર્ગમા આવે છે

૪ પારકાનું ભલું પૈસાથી થાય છે તેમ પૈસા વગર પણ થાય છે જાત મહેનતથી માણસના બળથી, લાગવગથી પારકાનું ભલું કરી શકાય છે

૫ ભલા ગુણોથી ભલું કરનાર પૈસાથી ભલું કરનારના જેટલોજ સખી છે પૈસાદાર સખી પૈસા હોય તોજ ભલું કરી શકે છે, ભલા ગુણોથી ભલું કરનાર પૈસા વગર પણ સખી થઇ શકે છે.

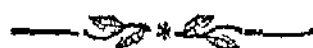
૬ પોતાનું ભલું કરવું બહુ મુશ્કેલ છે, પારકાનું ભલું કરવું બહુ સહેલું છે; પોતાનું ભલું કરવાથી સંતોષ કદી પ્રાપ્ત થતો નથી, પારકાનું ભલું કરવાથી જલદી સંતોષ મળે છે.

૭ પોતાનું ભલું કરવા માટે પણ જોઇએ છીએ. પોતાનું ભલું કરનાર પોતાને રાજી કરી શકતો નથી. તેને વધારે ને વધારે જોઇએ છિયે અને જેમ વધારે મળેછે તેમ વધારે માગેછે એટલે તેને સંતોષ મળતોજ નથી.

૮ પારકાનું ભલું કરવા માટે પણ જોઇતું નથી—જે થોડું પણ હોય તેટલું બસ છે માટે પારકાનું ભલું કરનાર પોતાને અને પારકાને સહેજમા રાજી રાખી શકે છે અને તેથી તેને જેટલો જોઈએ તેટલો સંતોષ મળી શકેછે

B.

भलां माणस अने पाणीनी तुलना.

૧ ભલા માણસો પાણીને મળતા આવેછે. તેઓ પાણી જેવા નરમ સાફ-ચોખ્ખા, દુનિયાનો મેલ ધોનારા અને બીજાની ખાતર પોતાનો ભોગ આપનારા છે. તેઓ પાણીની માફક નીચી સપાટી શોધેછે પણ પોતાની સમ સપાટીએ પાછા આવેછે. તેઓ પોતાની અસલ સપાટી પાછી મેળવે નહિ ત્યાં સુધી દર પડીને રહેતા નથી. પોતાની સપાટીએ તેઓ સ્થિર અને શાંત રહેછે. ગમે તેવા પાતાળમાં ઉંડા વહેછે પણ સપાટી ઉપર સ્વસ્થ રહેછે.

૨ તેઓ પાણીની પેઠે સર્વ જગોએ પ્રસરે છે, સર્વ ખુણામાં ફરી વળેછે, પણ જ્યાં ફરી વળેછે ત્યાં ચોખ્ખાઇ, ઠંડક અને શાંતિ ફેલાવે છે. તેઓ પથ્થરને ઘસીને સુંવાળો બનાવે છે, પહાડોને ફોડી નાખે છે, ખડકોને કોરી કાઢેછે, અને મુલકોને ધોઇ કાઢેછે.

૩ તેઓ પાણીની પેઠે બળતી આગ હોલવી નાખેછે, નાપાકી ટાળેછે. રોગ મારે છે, અને ગલીચીનો નાશ કરેછે.

૪ ભલા માણસો દરિયા જેટલા પહોળા, નદી જેટલા લાંબા, કૂવા જેટલા ઊંડા અને ઝરા જેટલા ઝીણા અને પાતળા હોય છે.

૫ તેઓ પાણીની પેઠે વાસણમાં બંધ પણ રહી શકે છે. અથવા છૂટા મૂકે તો જ્યાં ગમે ત્યાં ફેલાઇ પણ શકે છે. કબજામાં પણ શાંત અને બંધનમાં પણ શાંત રહે છે નરમાશથી ઢોળાઇ જાય છે, અને ગુપચુપ રેસો પણ ઉતરી જાય છે. ઉંચેથી નીચે ઉતરે છે અને નીચેથી ઉંચે પણ ઉડે છે.

शब्दोना अर्थ.

પાઠને મથાળે આપેલા શબ્દોના અર્થ કરવાની પદ્ધતિ પ્રત્યેક શાળામાં પણ અર્થ કરવાનો હેતુ શું છે? તે લક્ષમાં રાખ્યા વગર અર્થ કરાવવાથી અર્થ કરવામાં શિક્ષકથીજ અનર્થ કરાય છે. એટલે કે અર્થ કરાવવાનો હેતુ લક્ષમાં ન હોવાથી અર્થ કરવા જેવા શબ્દોના પણ ખરા ખોટા અર્થ કરી આપી છોકરાંને ગોખાવવા માંડે છે, તે ખરી રીતે કંઇ ફાયદો ન થતાં ઉલટું નુકશાન થાય છે. દાખલા તરિકે જોઇએ,—બોલીએ=ઉચ્ચાર કરીએ. અક્ષરે=હરફે. ચોપડીઓ=પોથીઓ. મન=ચિત્ત. વગેરે, વગેરે.

વાસ્તવિક રીતે જોઇએ તો અર્થ કરાવવા એટલે અઘરા શબ્દને બદલે સહેલો શબ્દ કરી આપવો, કે જે છોકરાના મન પર સારી રીતે ઠસે અર્થાત્ પાઠની મતલબ સારી રીતે સમજાય માટે તેમાંના અપરિચિત શબ્દોને બદલે પરિચિત શબ્દો આપવા. આમ ન કરતાં પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ કરવો, આનો દુરૂપયોગ કરવામાં આવે તો ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સહેલા શબ્દોના બદલામાં અઘરા શબ્દો આપવાથી છોકરાના મન પર કશો શુ ફાયદો થશે.

તાત્પર્ય એ છે કે ચોપડીને મથાળે આપેલા પ્રત્યેક શબ્દોના અર્થ કરાવવા જોઇતા નથી હોતા. તેમાંના કેટલાક પરિચિત હોય છોકરાઓ સહજ સમજી શકે તેવા હોય છે તેવા શબ્દોના બદલામાં તેનાથી વધારે સારા શબ્દો ન મળે તો તેનો અર્થ નજ કરાવવો એ ઠીક છે. અને જે શબ્દો અઘરા છે તે મથાળામાં કે પાઠમાં ગમે ત્યાં હોય તોપણ તેના બદલામાં છોકરા સમજી શકે તેવા શબ્દ આપવા એજ શ્રેયસ્કર છે

આ લખનારની સમજ આવી છે તેથી વિરૂદ્ધ કોઇનું મત હશે ને તે આ પત્રદ્વારા ખરી સમજ આપશે તો તેનો આભાર થશે

ઈશાનુ

स्त्रीकेळवणी.

(સાંધણ પુસ્તક-૯ ના પૃષ્ઠ ૨૦૦ થી)

આ વિષયનો શરૂઆતનો ભાગ વાચવાથી સમજાશે કે મારો વિચાર આ વિષયને ઉદ્દેશીને માત્ર એક જ બાબત ઉપર વિવેચન કરવાનો છે તેમાંની પહેલી બાબત સ્ત્રીકેળવણીની જરૂર છે કે નહિ એ વિષે તો હું કહી ચૂક્યો છું હવે બીજી બાબત કેટલાક લોકો સ્ત્રીકેળવણી સામે વાંધા લે છે તે ખરા છે કે કેમ? એ બાબતને ઉદ્દેશીને કહેવાનું છે

સ્ત્રીકેળવણીથી વિરૂદ્ધ વિચારના લોકો એ કેળવણી સામે બે મુખ્ય તકરારો લાવે છે તે એ કે ૧. કેળવણી લઇને સ્ત્રીઓને કાંઇ કમાવા જવું નથી ૨ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી અનીતિ વધશે આ બે સિવાય બીજા કદાચ નાના વાંધા હશે, તોપણ તેઓ વિશેષ મહત્વતાવાળા નથી માટે આ બે મુખ્ય પૂર્વપક્ષ લઇને તેમાં તેમનું સમજવું કેટલે દરજ્જે ખરું છે તેનો આપણે અનુક્રમે વિચાર કરીએ

૧ કેટલાક લોકો કહે છે કે કેળવણી લઇને સ્ત્રીઓને કાંઇ કમાવા જવું નથી. "સ્ત્રીઓને કમાવા જવું નથી" એ તેમનું કહેવું ખરું છે; પણ કેળવણી લેવી તે ફક્ત કમાવાને માટેજ છે એ તેમની સમજ ભૂલ ભરેલી છે. શિક્ષાપદ્ધતિના ઉપોદ્ઘાતની શરૂઆતમાં તથા શિક્ષણશાસ્ત્રના બીજા પ્રસિદ્ધ પુસ્તકોમાં કેળવણીની વ્યાખ્યાજ એવી મતલબની છે કે "બાળકોને કેળવણી આપવી એટલે આ સંસારમાંનાં પોતપોતાનાં કર્તવ્યો કરવાને લાયક કરવાં." આ વ્યાખ્યા ઉપર વિચાર કરવાથી સમજાશે કે કેળવણી એ ફક્ત કમાવાને માટેજ નથી, પણ તેમાં તે સિવાય બીજી બાબતોનો પણ સમાવેશ થાય છે. એટલે પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ પોતપોતાનાં કર્તવ્યો આ દુનિયામાં યથાર્થરીતે બજાવી શકે એમ કરવું એનું નામજ કેળવણી આપવી. આ પ્રમાણે થવાની જરૂર છે. એમાં તો કોઇ પણ આનાકાની કરશે નહિ. ભણાવવું એ એક કેળવણી આપવાનું સાધન છે. ભણવાથી પુસ્તકોમાં રહેલું જ્ઞાન તે લઇ શકે છે અને તેથી તેનાં જ્ઞાનચક્ષુ ઉઘડે છે. તોપણ અભણ સ્ત્રીઓને બિલકુલ કેળવણી મળતી નથી એમ કહેવું અર્થ વગરનું છે. અભણ સ્ત્રીઓને પણ અનુભવ, વડીલોનો ઉપદેશ વગેરે બીજાં સાધનોથી થોડી ઘણી કેળવણી તો મળે છે. માત્ર એટલું તો ખરું છે કે અભણ સ્ત્રીઓ કરતાં ભણેલી સ્ત્રીઓને કેળવણી લેવાની જોગવાઇ વધારે મળે છે. તેથી તેઓ વધારે સારી રીતે કેળવાય છે. સ્ત્રીઓને કેવી રીતે અને કેવી કેળવણી આપવી એ વિષે મતભેદ છે; તોપણ સ્ત્રીઓને ગૃહકાર્ય, ગૃહવ્યવસ્થા, બાળશિક્ષણ, બાળરક્ષણ, સ્ત્રીના ધર્મ અને નીતિ વગેરે વિષયો શીખવવા જરૂરના છે. સ્ત્રી અને પુરૂષનાં કર્તવ્યો જૂદાં છે માટે તેમને કેળવણી પણ જુદી જાતની મળવી જોઇએ. સ્ત્રીઓને પોતાની ફરજ બજાવવામાં ઉપયોગી થઇ પડે, માટે, તથા તેમને ઘરરાજ્ય સંભાળવાને તથા પતિવ્રત પાળવું વગેરે સુગુણોને પાત્ર કરવાને કેળવણી આપવી જોઇએ. આ હેતુ પાર પાડવાને આપણા હાલના બંધારણમાં થોડો સુધારો કરવો પડે એમ છે. કાળે કરીને તેમાં સુધારો થતો જાય છે અને જેમ જેમ અનુકુળતા આવતી જશે તેમ તેમ આગળ ઉપર પણ થશે એમ લાગે છે. કેમકે આપણા રાજ્યના વિદ્યા ખાતાના અમલદારોના લક્ષમાં આ વાત છેજ અને એ હેતુ સફળ થવાને દર વર્ષે સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો ખાતા મારફત પ્રસિદ્ધ થાય છે તથા મારા જાણવા પ્રમાણે સ્ત્રી ઉપયોગી નવી વાચનમાળા પણ તૈયાર થાય છે. આ પ્રમાણે કેળવણી મળવાથી સ્ત્રીઓ પોતાનાં કર્તવ્યો ઘણી સારી રીતે ફતેહમંદીથી કરી શકે, એજ તેનું સાર્થક છે. કમાવા જવાને માટેજ કાંઇ કેળવણી આપવાની નથી.

૨ કેટલાક લોકોની એવી સમજ છે કે સ્ત્રીઓને કેળવણી મળવાથી તેઓ સ્વતંત્ર અને અમર્યાદ થશે, અને અનીતિ વધશે. આ દલીલ પાયા વગરની છે. કેળવણી તો દુર્ગુણને દૂર કરે છે. અને તેમ થાય ત્યારેજ તેણે કેળવણી લીધી એમ માનવું. સ્ત્રીઓ કદાચ અનીતિને રસ્તે જાય તેમાં કેળવણી કે વિદ્યાનો દોષ નથી. વિદ્યા તો સદા પવિત્ર છે; અને પોતાના અનુયાયીઓને પવિત્ર કરે છે. પણ જે સ્ત્રી ધર્મ ... [illegible] ની કેળવણી નથી મળતી તેજ ખરાબ સોબતમાં પડી અનીતિમાન્ થાય છે. વ ... [illegible] તાં ખરી કેળવણી પામેલી

સ્ત્રીઓ તો પ્રકૃતિએ પણ નીતિ છોડતી નથી. દુરાચારને ભણતર સાથે શો સંબંધ છે? શું અભણ સ્ત્રીઓ દુરાચારી નથી નીવડતી! સુપાત્રને પ્રાપ્ત થયેલી વિદ્યા સારા ફળને આપનારી છે અને કુપાત્રમાં એથી ઉલટું બને છે. વળી સેંકડોસાજ લખતા વાંચતાં આવડ્યું એ કાંઈ ખરી કેળવણી લીધી એમ કહેવાય નહિ. આવા કુપાત્રો પોતાને મળેલા સાધનોનો દુરૂપયોગ કરે તો તેમાં વિદ્યાનો દોષ ન હોતાં "અધૂરો ઘડો છલકાય" એ પ્રમાણે પૂરી કેળવણી મળી નથી એમ સમજવું. સ્ત્રીઓનું મન પુરૂષના મન કરતાં કોમળ હોવાથી તેને નાનપણથી સારી સોબત હોય અને ધર્મ નીતિની કેળવણીની છાપ તેના હૃદયમાં બરોબર રીતે પાડવામાં આવી હોય તો પછી તેની અસર જીંદગી પર્યંત તેમનામાંથી જતી નથી. વળી સતિ સ્ત્રીઓના ચરિત્ર તથા તેના સત્વને લીધે દુનિયામાં તેમના વધેલા નામવર્ડ તેમને બરોબર રીતે ભાન કરાવવું જોઈએ. આ પ્રમાણે આપેલી કેળવણી અનીતિ વધારશે નહિ પણ મિષ્ટ ફળને આપનારી થશે તથાસ્તુ. K

निबंधमालिका.

ભાગ ૧ લો.

વિષય ૧ લો. ધીરજ અને ખંતથી પર્વતો પણ ઓળંગી શકાય છે

પ્રવેશક વ્યાખ્યા. જેમ પર્વતો બાણીજ ખંત અને ધીરથી કેટલીક મુદત વીતતા પણ ઓળંગી શકાય છે, તેમ ગમે તેવી મુશ્કેલી હોય તોપણ તે દૂર કરી શકાય છે.

૧ અધીરો માણસ પોતાની આગળ સઘળી હરકતોને એક જથ્થામાં જુએ છે, અને એકદમ તેને ખસેડવા માગે છે. પણ શાંતીલો અને ધૈર્યવાન માણસ ઘણી બારિકાઈથી સર્વ જૂએ છે અને ધીમે ધીમે તેને ખસેડવા ઇચ્છે છે

૨. અધીરો માણસ પર્વતના પહેલેથી મોટા દેખાવથી હબકી જઈ એ શી રીતે પાર ઉતરાશે એવા નિરાશાના શબ્દો બોલેછે, અને તેની શક્તિઓ મંદ પડી જાયછે. ધીરજવાળો માણસ તેને ઝીણા રજકણોનો એક સમૂહ ધારે છે અને તે રજકણોને થોડે થોડે છૂટા પાડી દૂર કરવાનો યત્ન કરવાથી પોતાના કામમાં ફતેહ જુએ છે અને તેની આશા વધે છે

૩ અધીરો માણસ પોતાની શક્તિ ઉપરાંત મુશ્કેલીની સામો થાય છે અને તેથી પરિણામ એ થાય છે, કે તેનો સ્વભાવ ચીડીઓ થાય છે અને મિથ્યા યત્નોમાં તેનો વખત જાય છે; પણ ધીરજવાળા માણસને ચીડાવાની અને સામે થવાની કાંઈ જરૂર હોતી નથી કારણ કે તે પોતાનાથી થઈ શકે છે, એટલુંજ કામ આદરે છે અને તે પાર પાડવા યત્ન કરેછે વળી તે પોતાના કામનો ધીમે ધીમે વધારો કેમ થાય છે તેની વાટ જુએ છે.

પછિ નિષ્ફળ, ઘન ગગન તળે ગર્જના કરે;
પછિ નિરુપયોગી, અવનિતલે, ઉપવને ઠરે;
પછિ ધવલ,—ચંદ્રિકાનું રહ્યું કામ શું અરે ?
પછિ મલય મરુત, વ્યર્થ મહી–મંડલે ફરે.
મહીમંડલે ફરે, નહીં આશ તો સરે. : પછી મદન૦ ૨

આમ કરતાં મહાશ્વેતા પર વૈશંપાયન (પુંડરીક) અનુરક્ત થાય છે, પણ મહાશ્વેતા તેને ઓળખતી ન હોવાથી તેને તજીને જતી રહે છે.

બીજા પ્રવેશમાં વૈશંપાયનને શોધવા આવેલા અનુચરો અકસ્માત્ ચંદ્રાપીડને મળી જાય છે અને વૈશંપાયન ખોવાયાની વાત કરે છે. ચંદ્રાપીડ તેની પાસે જવા નીકળે છે એટલામાં મહાશ્વેતા વૈશંપાયનને શાપથી બાળી મૂકી પોપટ બનાવી દે છે. ચંદ્રાપીડ તે જાણી દુઃખી થાય છે. સાતમા અંકમાં પરસ્પર શાપવિમોચન અને પરસ્પર ઓળખાણ થઇ મહાશ્વેતા પુંડરીકને મળે છે અને કાદંબરી ચંદ્રાપીડને મળે છે. સંક્ષેપમાં નાટકનું વસ્તુ તથા સંકલના ઉપર પ્રમાણે છે.

કાદંબરીની કથાજ મૂળમાં તો સુરસિક છે,તથાપિ તેમાંથી દોહન કરીને યથાયોગ્ય નાટક જેણે મરાઠીમાં લખ્યું છે તેને ઓછો ધન્યવાદ ઘટતો નથી. અને તેમાંનો રસ જાળવી રાખી ગુજરાતી ભાષામાં આવું સુરસ ભાષાંતર જેણે કર્યું તે દુર્ગાનાથને પણ ઓછો ધન્યવાદ ઘટતો નથી. હમણા ખરૂં પૂછો તો નાટકોના નામથી બહુધા પંડિતોને કંટાળો આવે છે. તેવા સમયમાં આ એક અનુત્તમ નાટકનું ઉત્તમ ભાષાંતર કરવામાં રા. દુર્ગાનાથે પોતાનું ઉત્તમ નૈપુણ્ય દર્શાવ્યું છે. નાટક શાકુંતલાદિ સંસ્કૃત નાટકોની પદ્ધતિ પર લખાયલું છે. તેમાં નવીન નાટક ભજવનારાઓને સુગમ પડે એવાં ગાયનો મૂકયાં છે. ગાયનોના રાગ પસંદ કરવામાં રા. દુર્ગાનાથે સારી રસજ્ઞતા બતાવી છે. આ નાટક જો ભજવવામાં આવે તો તેમાં કાંઇ પ્રકારનો ફેરફાર કરવો પડે એમ અમને લાગતું નથી. રસિક વિદ્વાનો તો તેને જોઇને જરૂર પ્રસન્ન થશે; કેમકે પ્રધાન રસ શૃંગાર અને અંગી રસ કરુણ તથા અદ્ભુત યથાયોગ્ય જમાવવામાં આવ્યા છે. તે સિવાય પવિત્ર અવ્યભિચારી પ્રેમ અથવા રતિ સ્થાયીભાવ, દઢ મિત્ર પ્રીતિ અથવા મિત્રવિષયા રતિ નામનો ભાવ, સૃષ્ટિનું સૌંદર્ય અથવા વિવિધ રસોના ઉદ્દીપન વિભાવ, ઇત્યાદિ અનેક ઉત્તમ નાટકને લગતી બાબતો યથાયોગ્ય વર્ણાઇ છે. પતિ મરતાં સહગમન કરવાથી કાંઇ ફળ થતું નથી પણ મહાશ્વેતાની પેઠે મનુષ્યે આપત્તિમાં ધૈર્ય રાખી ધીરજથી કાળક્રમણ કરવું. ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે. રાજપુત્રોએ પરદેશ ફરીને પૃથ્વી જોવાથી વિવિધ રત્નોની તેને પ્રાપ્તિ થાય છે, ઇત્યાદિક ઉપદેશ એ આ નાટકનું ફળ છે.

આ નાટકમાં જો કોઇ કાંઇ વાંધો કાઢે તો તે પાત્રોની ભાષા પરત્વે છે. એમ છતાં પણ એમાંનાં બધાંજ પાત્ર ઉત્તમ છે. કેટલાંક દિવ્ય છે અને કેટલાંક દિવ્યાદિવ્ય છે, તેથી નાટ્યશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે તેમની ભાષા સંસ્કૃતપ્રાય હોય, તો તેથી કાંઇ વિદ્વાનો તેમાં દોષ જોઇ શકશેંનહિ. તથાપિ જો એ નાટક રંગભૂમિ પર લાવવું હોય અને સામાન્ય

પ્રેક્ષકોને પણ તેનો ભ્રમ થવાડવો હોય, તો બાધ કાંઈક સહેલથી થવાની જરૂર છે ખરી. મૂળના કરતાં એમાં વધારે વખાણવા જેવું લાગે છે તે એનાં ગાયનો છે. ભલે તે ભાષાંતર હો, તથાપિ એ ગાયનો જોઈને અમે કહી શકીએ છીએ કે રા. દુર્ગાનાથ એક સારા કવિ છે. કવિ વિના કવિતાનું ભાષાંતર કવિતામાં કોઈ કરે તો તેમા આના જેવો પ્રસાદ અને માધુર્ય ભાગ્યેજ આવી શકે.

નાટકની રચનામાં ચોથા અંકમાનો બીજો પ્રવેશ થઈ રહ્યા પછી માત્ર સ્થળાંતર કરવાની ખાતર પ્રવેશ બદલ્યો છે. કદાચ મૂળ કથાને અનુસરવા માટે તેમ નહિ કર્યું હોય તો એકનો એક પ્રવેશ બહુ લાંબો થઈ જવાથી તેમ કર્યું હશે. પરંતુ હમણાંની નાટકભૂમિ ઉપર દેખાવ બતાવવું હોય તો તે ભાગ્યેજ યથાયોગ્ય લાગશે કેમકે એકના એક પાત્ર રંગભૂમિ ઉપરથી ગયા પછી તરત તેઓ પાછા બીજા પડદામાં પ્રવેશ કરીને આવેલા પ્રેક્ષકો દેખશે. પણ એ વાત સાથે ભાષાંતરકારને લાગતું વળગતું નથી. ભાષાંતર કર્તાએ તો પોતાનો શ્રમ કરવામાં બાકી નથી રાખી એ સિદ્ધજ છે. સુરસિક વાચક વર્ગ તરફથી રા. દુર્ગાનાથને સારૂ ઉત્તેજન મળેલું જોવાને અમે ઇચ્છીએ છીએ

આ કાદંબરીનું મરાઠી નાટક રચનારને શ્રીમંત હોળકર મહારાજાએ રૂ. ૯૦૦) નું ઈનામ આપ્યું હતું એમ કહેવાય છે. કાવ્યની કીમત જાણનાર મહારાજાને એ યોગ્યજ છે. આ પુસ્તક લખનારે પણ મરાઠી પુસ્તકનો આશ્રય લેઈને આ નાટક રચવામાં થોડો શ્રમ નથી કર્યો. તેની કદર પણ રસજ્ઞ આશ્રયદાતાઓ જાણશેજ. શૃંગારરસપ્રધાન નાટક છતાં સ્ત્રીઓના હાથમાં નિર્ભયપણે મૂકી શકાય, એવું પુસ્તક હોવું દુર્લભ છે. તથાપિ આ નાટકમાં એટલે સુધી તો નીતિના નિયમ જાળવવા પર લક્ષ આપ્યો છે અને એટલે સુધી તો લખાણમાં મર્યાદા સાચવવામાં આવી છે કે નીતિને ચાહનારા માણસો ખુશીથી આ નાટકને સ્ત્રીઓના હાથમાં મૂકી શકે. આટલી સાવધાની રાખી છે એ પણ રચનારને ભૂષણરૂપ છે.

गायकवाड सरकारनुं केळवणीखातुं.

ઇનામ પત્રકો.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

૩૭. ડાકોર સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૫-૧૨-૯૯ ડાક્ટર વિઠ્ઠલદાસ શીતાંબર એમને ખુશીથી રૂ. ૧૦-૦ કન્યાઓને ઇનામ વહેંચ્યું ઉમરેઠ સ. ગુ. શાળા, ૧૫-૧૨-૯૯. મહેરબાન ... વિદ્યાધિકારી સાહેબે તીજોરી કરી ત્યારે રૂ. ૦ ૪ ૦

७७	अंकगणित भाग २ रा.	,,	०	९	६
७८	सन्मार्ग दीपिका.	नारायण भास्कर पंडित	०	२	६
७९	तोंडचे हिशेब.	,,	०	१	६
८०	शब्द व्युत्पत्ति प्रदीप.	गोविंद शंकर बापट.	०	२	६
८१	महाराष्ट्र देशाचा इतिहास.	रावजी सदासिव गोडबोले.	०	२	०
८२	मोडी पहिलें पुस्तक.	सिताराम विश्वनाथ पटवर्धन.	०	२	६
८३	उजळणीचें पुस्तक.	,,	०	१	०
८४	मराठी व्याकरण.	दादोबा पांडुरंग.	१	८	०
८५	वृत्तदर्पण.	परशुराम बल्लाळ गोडबोले.	०	२	०
८६	मुंबई इलाख्याचा भूगोळ.	सिताराम वि० पटवर्धन.	०	१	०
८७	हिंदुस्थानचा भूगोळ.	,,	०	१	०
८८	मोडी दुसरें पुस्तक.	,,	०	३	०
८९	मराठी बीजगणित.	जमशेदजी अरदेसर.	१	४	०
९०	चारी खंडांचा भूगोळ.	सिताराम वि० पटवर्धन.	०	१	९
९१	तोंडचे हिशेब भा १।२	नारायण भास्कर पंडित	०	१	०
			०	१	६
९२	भूमीतिचीं पहिलीं ६ पुस्तकें.	रावजी मोरेश्वर देवकुळे.	०	११	०
९३	लघुव्याकरण.	दादोबा पांडुरंग.	०	१	०
९४	सासुरवास चंद्रिका.	विनायकराव गोविंद लिमये.			
९५	वाक्यमीमांसा.	गोपाळ गणेश आगरकर.	०	९	०
९६	अश्वघाटी प्रबोधिका.	सिताराम बाबाजी गुर्जर.	०	२	६
९७	भास्करराव दामोदर पाळंदे यांचे.	भास्कर बल्लाळ निमकर.	०	६	०

J. A. DALAL.
विद्याधिकारी.

श्री.

गायकवाड सरकारनुं केळवणी खातुं.

સરક્યુલરો, વટહુકમો,

ઇત્યાદિ.

સને ૧૮૯૭-૯૮

વડોદરા

શ્રી.

સરક્યુલર જા. નં. ૧

કેટલીક ગામઠી રજીસ્ટર થએલી શાળાઓના મહેતાજીઓ નિચલા ધોરણો આબાદ કરવા કે તેમા સારૂ શિક્ષણ આપી સારૂં પરિણામ લાવવા કાળજી ન રાખતા બહારની બીજી શાળાઓમાં ઉપલા ધોરણોમા શીખેલા છોકરાઓને પોતાની શાળામાં વધારે આટ મળવાની લાલચે દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન કરી દાખલ કરે છે એવા છોકરાની મુદત જો કે નિયમ પ્રમાણે હોય તોપણ એવી રીતથી વધારે આટ મેળવે એ ચલાવા લાયક નથી માટે પરીક્ષક અધિ-કારીઓને જણાવવામા આવે છે કે, એવી હકીકત જે ગામઠી રજીસ્ટર થએલી શાળામાં બનેલી જણાય તે ગામઠી શાળાના મહેતાજીને આટ આપવાની રકમ કેટલી થાય છે તે જણાવી પૂર્ણ હકીકત ખુલાસાવાર આ તરફ અભિપ્રાય સહ જણાવવી ને ઉપરથી જે પ્રમાણે યોગ્ય હુકમો આ તરફથી આપવામા આવે તે પ્રમાણે આટની રકમ આપવા સંબંધે તજવીજ થવી જોઈએ. તા. ૧૨ અગષ્ટ સન ૧૮૯૭

J. A. DALAL.

હરસુખ ગોવિંદલાલ — વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર જા. નં. ૨.

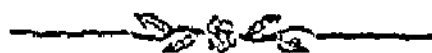
આ રાજ્યના જમા ખર્ચની હેડવારી (સદરવારી) માં શાળાખાતાનુ હેડ ૨૧ મુ હતુ પણ હેડવારી (સદરવારી) મા ફેરફાર તા. ૧ અગષ્ટ સને ૧૮૯૭ થી કરી નવી હેડવારી તા ૨૫-૨-૯૭ ની આજ્ઞાપત્રિકાના ભાગ ૨મા મે. રે. મા. અકાઉંટંટ જનરલ સાહેબ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. તેમા શાળાખાતાનો હેડનો નં. ૨૨ ઠરાવેલો છે ને પેટા હેડ જે હતા તેજ કાયમ રાખેલા છે માટે આ ખાતાના અધિકારીઓ, સ્પેશિયલ ઇન્સ્ટ્રક્ટર વગેરે તથા શાળાના માસ્તરોએ તા ૧ અગષ્ટ સને ૧૮૯૭ થી એ પ્રમાણે અમલ કરવો. તા. ૧૪ અગષ્ટ સને ૧૮૯૭

હરસુખ ગોવિંદલાલ — J. A. DALAL.

વિદ્યાધિકારી.

જાહેરખબર.

વડોદરાકલાભવનની પ્રવેશકપરીક્ષા.

કલાભવનની ચિત્ર, શિલ્પ, યંત્ર, રંગ, કૃષિ, અને શિક્ષણપદ્ધતિ શાળામાં દાખલ થવાની ઇચ્છા રાખનારા વિદ્યાર્થીઓની પ્રવેશક પરીક્ષા સોમવાર, તા. ૨૭ મી સપ્ટેંબર સને ૧૮૯૭ ને રોજ સવારના અગીઆર વાગતાથી ભવનના મકાનમાં શરૂ થશે.

૧. પરીક્ષા દેશી કેળવણી ખાતાના છટ્ઠા ધોરણના વિષયોમાં લેવામાં આવશે. ઉમેદવારો ગુજરાતી અથવા મરાઠી ભાષામાં પરીક્ષા આપી શકશે.

૨. શિક્ષણપદ્ધતિશાળામાં દાખલ થવા ઇચ્છનાર વિદ્યાર્થીની વય ઓછામાં ઓછી સત્તર વર્ષની હોવી જોઇએ; અને એ સિવાય ઇતર શાળામાં દાખલ થવા ઇચ્છનારની ઓછામાં ઓછી તેર વર્ષની જોઇએ.

૩. શિક્ષણપદ્ધતિશાળા સિવાય બીજી શાળાઓમાં કારીગર વર્ગમાંના લગભગ બધા ઉમેદવારોને દાખલ કરવામાં આવશે. જો તેમાંના કોઇને વાંચતાં લખતાં નહીં આવડતું હોય તો કલાની સાથે તે પણ શિક્ષણાનુભવશાળામાં શીખવવામાં આવશે.

૪. પ્રવેશક પરીક્ષામાં ઉપલે નંબરે પાસ થનારા વિદ્યાર્થીઓને, અને કારીગર વર્ગના યોગ્ય ઉમેદવારોને શિષ્યવૃત્તિઓ (સ્કોલર શીપો) આપવામા આવશે.

૫. બધી શાળાઓના કારીગર વર્ગ સિવાયના બધા ઉમેદવારોએ છટ્ઠા ધોરણમાં પાસ થવાનાં અથવા અંગ્રેજી ત્રીજા ધોરણ સુધીના અભ્યાસનાં પ્રમાણપત્રો (સર્ટીફિકેટો) બતાવવાં પડશે.

૬. પરીક્ષામાં બેસવા માટેનાં વિજ્ઞપ્તિપત્રો તા. ૧૫ મી સપ્ટેંબર સુધીમાં આ તરફ રવાના કરવાં. વિજ્ઞપ્તિપત્રનાં છાપેલાં ફાર્મો આ ઓફિસમાંથી મળી શકશે.

૭ શિક્ષણપધ્ધતિશાળામા દાખલ થવા ઇચ્છનારે પોતે વડોદરા રાજ્યના વતની છે એમ સાબીત કરવાને સર્ટીફિકેટ મોકલી આપવાં.

કલાભવન
વડોદરા, તા. ૯મી અગષ્ટ
સને ૧૮૯૭.

RAOJIBHAI PATEL
પ્રિન્સિપાલ–કલાભવન.

જાહેરખબર.

રા. રા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાનાં રચેલાં પુસ્તકો [illegible] આ- વૃત્તિઓ:—

પ્રવીણ	૦– ૪–૦
દેશી કારીગરોને ઉત્તેજન ભા. ૧.	૦– ૪–૦
દેશી કારીગરોને ઉત્તેજન ભા. ૨	૦– ૬–૦
અંગ્રેજી નગરોનો અર્થવંશ	૦–૧૨–૦
ગાદીસુતની મુસાફરી.	૦– ૪–૦
બે બહેનો	૦– ૮–૦
ગાંડી ગુજરી	૦– ૪–૦
* મધુ વ્યાકરણ, ...	૦– ૧–૩
* નવું વ્યાકરણ	૦–૧૨–૦
* નવું અંકગણિત.	૧– ૪–૦
* ભૂગોળવિદ્યા.	૦– ૧૦–૦
નીતિ અને સૈનિક ધર્મ.	૦– ૨–૬

* નિશાનવાળા પુસ્તક વડોદરા [illegible] અને બાકીના [illegible] મુદ્રણ [illegible] નામાથી કે કોઈને ત્યાંથી મળશે. સુધારેલું નવું વ્યાકરણ અને [illegible] જન [illegible] વિદ્યા [illegible] કામને મળશે.

નવીન અને અત્યુપયોગી પુસ્તકો

(દેશી કેળવણીખાતા તરફથી મંજુર થયેલાં)

પુસ્તકનું નામ	પ્રસિદ્ધકર્તા	કીમત	
હિન્દુસ્તાનના [illegible]નાં ખુલાસો	લખાભાઈ [illegible]ભાઈ હેડમાસ્તર [illegible] વડોદરા	૦-૮-૦	
[illegible] દુકાન [illegible]	[illegible] [illegible] વ્યાસ કારકુન. વિદ્યાધિકારી ઓફીસ, વડોદરા	૦-૫-૦	અસલ કિ. ૦–૮–૦ હતી તે ઘટાડી છે.
વિદ્યાર્થીગુણ	મોતીલાલ ભીખાભાઈ ગાંધી હેડમાસ્તર [illegible]	૦-૮-૦	

ઉપરનાં પુસ્તક લાઈબ્રેરી અને ઈનામ અને [illegible] મંજુર થયેલ છે તો જે જે શિક્ષક અને સદ્ગૃહસ્થોને લેવાની ઇચ્છા હશે તેઓ કર્તા તરફથી પોસ્ટમાસ્તરને [illegible] મંગાવી લેવા તજવીજ કરશે એવી આશા છે તેઓને [illegible] ખરચ લેવામાં આવશે નહિ.

તા. ૧૦–૬–૯૭

મોતીલાલ ભીખાભાઈ ગાંધી

છપાઈ બહાર પડ્યું છે.

સંગીત રામ રાવણ નાટક—ખ્યાલી જુદા જુદા [illegible] રાગનાં (૧૦૦) ગાયનો [illegible] શુદ્ધ [illegible] [illegible] [illegible] છે. કીમત [illegible] [illegible] [illegible]—[illegible] નામે.

श्री

संवत् १९३५. आश्विन.

केळवणी

पुस्तक ९ मुं. अंक १२ मो.

અધિકારી

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ

વડોદરા

"શ્રીવિદ્યાપ્રકાશ" માં છાપ્યું.

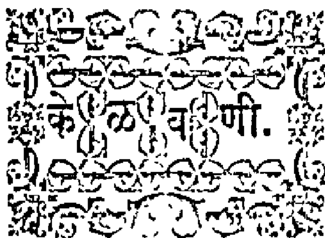
ઈ. સ. ૧૮૭૯

અનુક્રમણિકા.

અનુક્રમણિકા.

अर्थ मळे वळी धर्म वधारे, ज्ञान मळे सनमान वधारे;
प्रीति वधे वधारे जग सारो, ए निशुदिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૯મું. આશ્વિન. સંવત્ ૧૯૫૩ અંક ૧૨ મે.

पण वीर उठो उठो नमे, करवा देश उदय !

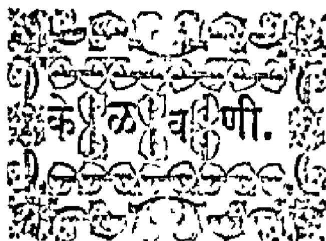

[દોહરા.]

સજજો સન્નીતિ આભૂષણ, તજજો નિર્લજ ગર્વ;
ગજજો કીર્તિ પૃથ્વી પર, લજજો દુશ્મન સર્વ. ૧
હારી ધાર નવ આપશો, ધારી ધૈર્ય અપાર;
ભારી ભાવ વધારશો, સારી સર્વ શાર. ૨
સદા સભ્યતા શીખજો, કદા રહે ન કુટેવ,
જદા સુશિક્ષ તરુ રોપશો, તદા સુફળ સુખદેવ. ૩
ધરતાં ધીરજ દાખજો, કરતાં નિજ સત્કર્મ,
ડરતાં અપના ઓપથી, હરતાં મનના મર્મ. ૪
વિનય ભાવ દર્શાવજો, વિશેષ વધુ ધરિ વહાલ,

ક્ષમા ક્ષેમકર સૂચવજો, કાઢી ચાલ [illegible]
વસાવજો વકતૃત્વપણું, રસાવજો રસ [illegible]
ફસાવજો ફટ ફેલને, ઠસાવજો [illegible]
ક્રોધ રોધ થાવા કરો, બોધ ભલો [illegible]
શોધ સુધારાનો થવા, ચઢાવશો [illegible]
તૃપ્તિ તરસ સમે મળે, જળ સુખ પીતાં [illegible]
સંતોષી સૌ વાતથી, કરો સકળ [illegible]
નળ નૃપ સમ નિરખાવશો, સત્ય વચનને [illegible]
હરિશ્ચંદ્રના હારદે, નભાવશો [illegible]
કચરામાંથી કનક કર, ઉપાડવું [illegible]
એ પણ શીખ બહુ કામની, જેનાં અધિક [illegible]
જળ તરુ વિણ કો નવ કરે, પરમ અરે [illegible]
સહનશીલ સવિતા શશી, એ પણ [illegible]
જગત જ ગત જન્મી થયા, સ્મરણ ન જેનું [illegible]
પણ વીર ઉઠો ઉઠો તમે, કરવા બેધ [illegible]

પંડિત જટાશં[illegible]

अर्थ मळे यश धर्म गमावे, ज्ञान मळे मनमान दमावे;
प्रीति वधे पगरे जग गावे, ए शिशुहितदर्श धर्म प्रसारे.

પુસ્તક ૬ઠ્ઠું. આશ્વિન. સંવત્ ૧૯૫૩ અંક ૧૨ મો.

पण वीर उठो उठो तमे, करवा देश उद्धार !

[સંવાદ.]

મગન—અરે જગુ
મને મળ્યા છે તે તે પૈસા મારા મહેનતના છે

હરિ—ઠીક, આજ તો તું અને જગુ બન્ને જણ નશીબદાર નીવડ્યા છો. જગુ એક કામ કરવા જવાનો છે તેનો એને પા રૂપિયો મળવાનો છે અને તું તો તારા કામના પૈસા લઈને આવ્યો છે

જગુ—તને કેટલા પૈસા મળ્યા છે ને તું શું કામ કરવા ગયો હતો?

મગન—દયાળજીને તેની વાડીમાં છોડવાને પાણી પાવાના મને ચાર આના આપ્યા.

જગુ—દયાળજી!

હરિ—જગુ! જગુ!

ક્ષમા ક્ષેમકર સૂચવજો, કાઢી ચાલ કુચાલ. ૫
વસાવજો વક્તૃત્વપણું, રસાવજો રસ રંગ;
ફસાવજો ફટ ફેલને, ઠસાવજો ઠીક નેગ. ૬
ક્રોધ શોધ થાવા કરો, બોધ ભલો ભરપૂર;
શોધ સુધારાનો થવા, ચઢાવશો ઉર શૂર. ૭
તૃપ્તિ તરસ સમે મળે, જળ સુખ પીતાં જેમ;
સંતોષી સૌ વાતથી, કરો સકળ શિશુ તેમ. ૮
નળ નૃપ સમ નિરખાવશો, સત્ય વચનનો ટેક;
હરિશ્ચંદ્રના હારદે, નભાવરાવો નેક. ૯
કચરામાંથી કનક કર, ઉપાડવું નિર્વાણ;
એ પણ શીખ બહુ કામની, જેનાં અધિક પ્રમાણ. ૧૦
જળ તરુ વિણ કો નવ કરે, પરમ અરે પરમાર્થ;
સહનશીલ સવિતા શશી, એ પણ સદૈવ સાર્થ. ૧૧
જગત જ ગત જન્મી થયા, સ્મરણ ન જેનું લેશ;
પણ વીર ઉઠો ઉઠો તમે, કરવા બેશ ઉજેશ ! ૧૨

પંડિત જટાશંકર રવિશંકર.

જગુ—આજ બપોર પછી મને એક પાવલી મળવાની છે. અને તે મારી પોતાનીજ કહેવાશે ને મારી મરજીમાં આવશે તેમ હું વાપરીશ.

હરિ—તે તને ક્યાંથી મળશે ?

જગુ—તે હું કમાઇ લાવવાનો છું.

હરિ—પણ કેમ કરીને ?

જગુ—કમાઠી બાગ આગળ પેલા દયાળદાસ પોતાની વાડીમાં રહે છે તેમને તું ઓળખે છે ?

હરિ—હા, હા. પણ તેનું શું ?

જગુ—તેણે મને ગઇ કાલે કહ્યું હતું કે, જો હું તેની વાડીમાં ફૂલના છોડ છે તેને

ટામ્મ વાર્ડ.

ટામ્મ વાર્ડ નામે એક નિશાળિયો લંડન શહેરની એક શાળામાં ભણતો હતો. તેણે નુબીશી વખતે સૌથી વધારે પ્રખ્યાતિ મેળવી હતી. છેલ્લા ૮૩ વર્ષથી તેની તેજ શાળામાં તે અભ્યાસ કરતો હતો. એટલા વખતમાં ૮૨૮૨ વખત શાળા ભરવામાં આવી હતી. પરંતુ એટલા વખતમાં એ કોઈ દહાડો જરા પણ મોડો કે ગેરહાજર થયો નહોતો. લંડનની એ શાળામાં સૌથી સારી હાજરી રાખનારને દર વર્ષ એક ચાંદ આપવામાં આવે છે તેવા નવ ચાંદ તેણે મેળવ્યા હતા. અને તે બધા આ વખતે તેણે પહેર્યા હતા. આ વખતે પણ તેની હાજરી સારી હોવાને લીધે તે દશમો ચાંદ મેળવવાને લાયક થયો હતો, પરંતુ લંડનની ગુફાઓમાં ૯૭ સિક્કા તૈયાર કરાવ્યા નહોતા એને સ્કુલ બોર્ડ તરફથી ચાંદ કરાવવાની પરવાનગી નહિ મળે તો તેને બદલે તે છોકરાને આ પ્રસંગે એક સુંદર ચોકઠામાં જડેલી તસબીર આપવામાં આવશે, અને તેવી તસવીર તે છોકરાને વધારે પસંદ પણ છે. ઉધ્ધાં પણ વરસથી તો તે નિશાળથી અરધા કલાકના રસ્તા જેટલે દૂર રહે છે. લંડનમાં આટલી સરસ હાજરી માટે કોની નોંધ લેવામાં આવી હોય એવો એટલો એજ છોકરો છે, અને તે નોંધ પણ સામાન્ય નથી-એક નુબી ચીજ છે કેમકે તારીખ ૨ જી જુન ૧૮૮૭ (નુબીલીનું વર્ષ) થી તે તા. ૩૧ મી મે ૧૮૯૭ સુધી તે છોકરાની હાજરી નોંધવામાં આવી છે તા. ૨૩ મી જુનને રોજ જ્યારે નામદાર મહારાણી સાહેબનો વરઘોડો નીકળ્યો ત્યારે તે છોકરો પોતાના નવ ચાંદ પહેરીને નામદાર મહારાણીને માન આપવાને નિશાળ આગળ ઉભો હતો તથા તે વખતે દશમો ચાંદ પણ તેણે ધર્યો હતો. એ છોકરો તેજ વર્ષમાં સાતમા ધોરણમાં પસાર થયો હતો.

— —

મગન—અરે મનુ— મહિલક.

મને મળ્યા છે ને તે પૈસા મારા ગજવામાંજ છે

હરિ—વાહ, આજ તો તું અને જગુ બન્ને જણ નસીબદાર નીકળ્યા છો. જગુ એક કામ કરવા જવાનો છે તેનો એને બા રૂપિયો મળવાનો છે અને તું તો તારા કામના પૈસા લેઈનેજ આવ્યો છે

જગુ—તને કેટલા પૈસા મળ્યા છે ને તું કયા કામ કરવા ગયો હતો?

મગન—દયાળદાસે તેની વાડીમાં છોડવાને પાણી પાવાના મને ચાર આના આપ્યા

જગુ—દયાળદાસે!

હરિ—જગુ! જગુ!

મગન—અરે શું છે ? શું છે? દયાળદાસ કહેતા'તા કે એક બીજો છોકરો એ કામ કરવા આવાનો હતો; પણ તે ના આવ્યો ત્યારે તેણે એ કામ મને સોંપ્યું.

જગુ—એ તો બહુજ ખોટું થયું—પાવલી ગઇ, દડી ગઇ, ને ચપ્પુએ ગયો.

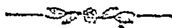
મગન—કેમ, ત્યારે ત્યાં ના આવ્યો તે છોકરો તુંજ છે કે?

જગુ—હા ભાઇ હા. મેં જાણ્યું કે ઉતાવળ કરવાની શી જરૂર છે? તે કોઇ બીજાને કામ સોંપી દેશે એમ મેં ધાર્યું નહોતું.

હરિ—અને તેથીજ તેં શેખસલ્લીની પેઠે પૈસા મળ્યા પેહેલાં મેહેલ બાંધવા માંડયા હતા.

જગુ—હવે કોઇ પણ કામ કરવાનું હશે તે તરતજ કરીશ.

" अनसूया. "

શિનોર તાલુકામાં નર્મદાની ઉત્તર તટે-કાંઠા નજીક આ મહાદેવીનું દેવાલય છે. નજીકમાં પૂર્વ બાજુ ઝાંઝડ કરીને એક નાનું ગામ છે, ને પશ્ચિમમાં અંબાલી નામનું ઇનામી ગામ છે. (અંબાલી નામ કાશી રાજાની પુત્રીના નામ ઉપરથી પડ્યાનું કહેવાય છે) ઘણું કરી એ બન્નેની મધ્યે આ રમણિક સ્થળ આવેલું છે. ત્યાં વૃક્ષોની ઘટા વગેરે ઠીક છે, તેમજ ધર્મશાળા બંધાવેલી છે જેથી અઠવાડીઆમા જ્યારે મંગળ, ગુરૂ ને રવિવારે આસપાસના પાંચ પાંચ કોસના લોકો દર્શનેચ્છાએ ત્યાં આવે છે, ત્યારે તેમને વિશ્રામ લેવાને—અન્ન ભોજન કરાવવાને ઘણું સુગમ પડે છે. કેટલાક ભાવિક ભક્ત જનો તેના દર્શન સિવાય અન્ન પાણી અગ્રાહ્ય માને છે, ને કેટલાક અહર્નિશ ત્યાં હમેશાં જાય છે.

પહેલાં માતાજીની રમણીય મૂર્ત્તિ ગુલેરના વૃક્ષ નજીકમાં હતી. તે પ્રસંગે ઉપર બતાવેલા પાસેના ઝાંઝડ ગામમાં " રામશંકર " નામના વિદ્વાન શાસ્ત્રી હતા, તેમણે શ્રીમંત " " ગોવિંદરાવ " મહારાજના આગળ માજીની પ્રશંસા કરવાથી તેમણે એક નાનું દેરૂં બંધાવી આપ્યું. ત્યાર પછી ફત્તેસિંહરાવ મહારાજે મોટું દેવાલય બનાવરાવ્યું, ને ખંડેરાવ મહારાજે તેના પાછળના બાગમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરાવી હાલનું રમણીય દેવળ બનાવ્યું. આ પ્રમાણે શ્રીમંત સરકાર નામદાર ગાયકવાડ મહારાજ તરફથી અદ્યપિ પર્યંત

મહાત્મ્યમાં લખ્યું છે, (દેવળ ક્યારે બંધાયું, વગેરે હકીકત સિવાય લેખ નથી, તેથી ખરેખરી જાણવાની નથી—તોપણ બહુ પુરાતની નથી એમ જણાય છે)—અને પૂજન વગેરેનો વહીવટ કરેછે એ-શંકરાચાર્યના પક્ષનો પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે.

અહીંઆં હમેશાં એક નૈવેદ્યનો થાળ માતાજીને ધરાવવામાં આવે છે, અને ઘીનો અખંડ દીવો બળે છે, તથા દરેક યાત્રાળુને કાચું સીધું ને પરદેશવાસીઓને પાકું સીધું આપવામાં આવે છે. આ સઘળો ખર્ચ નામદાર ગાયકવાડ સરકાર તરફથી થાય છે તેમજ ચૈત્રી ને કાર્તકી પુનમ તથા નવરાત્રીના તેહેવારે—જ્યારે મોટો મેળો ભરાય છે ત્યારે—જે ખરચ કરવામાં આવે છે, તે શ્રીમંત ગાયકવાડ તરફથી મળવાનું જણાય છે. પ્રથમ એ ખરચ સારૂં [illegible] હતો, પણ તેમાંથી [illegible] પડવાથી હાલ ખરચમાં રોકી ઓછીસરના કામમાં રહે છે ને ઉપરના [illegible] આવે છે અને પાંચીને તે પાછો મગાવી લે છે આ પ્રમાણે [illegible] કેટલીક [illegible] આવે છે એ ખરચ આશરે વીશ હજાર રૂપીઆનો છે એમ તપાસ કરતાં માલૂમ પડે છે

પૂજારીને દરસાલ રૂ. ૧૮૦ આપવામાં આવે છે, તેમાંથી થાળ વગેરેનો ખર્ચ કરી બાકીનું તેનું વેતન ગણાય છે, અને [illegible] તાલુકાના [illegible] ગામની ઉપજ પણ આના ખર્ચમાં વપરાય છે, એટલે તેમાંથી મહંત તથા યાત્રીઆ મનુષ્યોને માટે [illegible] દવાખાનાનો ખર્ચ થાય છે પ્રથમ આ ગામ જ્યારે દવાખાનું નહોતું ત્યારે સરકાર તરફથી [illegible] હતી, પણ હાલ તેનો વહીવટ સરકાર તરફથી થાય છે તેમજ માતાજીના દેવળમાં ને પગથીયાં ઉપર ઘણી ને રાજ્યાકાર શાસ્ત્રીના [illegible] [illegible] આવતા, પણ તેઓની આરોગ્યતાની દરકાર ન થતી હતી—તેની વ્યવસ્થા કરી આપવા માટે—સરકાર તરફથી એક [illegible] મુકવામાં આવ્યો છે, ને તેમને [illegible] મુજબ [illegible] આપે છે

આ પૂર્ણિમાખી દેવાલય [illegible] કેટલા હજાર છે, તોપણ તે દેવાની અપાદીથી [illegible] થતી નેત્ર દર્શન [illegible] કહે છે દેવળ આગે આગી છે, તેનું નામ એરંડી મગર છે ત્યાં સ્નાન કરવા [illegible] [illegible] [illegible] પગથીઆના બે ઓવારા બાંધેલા છે આ આગીનો મહિમા ઘણો કહેવાય છે ને એવી રીતે કે, નજીકમાં [illegible] ગામમાં [illegible] જન્મ થયેલા કાન [illegible] નામનો એક [illegible] જન્મથી આંધળો હતો. તે એક વખતે [illegible] [illegible] ભરી લાવ્યો ને વરસની અંદર [illegible] તે કાષ્ટ માટે નાંખવા તેણે અનેક જાતના [illegible] ભાજનની બાધા કરી. ને તેથી માતાએ [illegible] ને [illegible] "દૃષ્ટિ" દેખાતી [illegible] પણ એક દિવસે તેના મુખ તથા દૃષ્ટિ [illegible] આવ્યા ને જ્યારે દૃષ્ટિ ન દેખાય ત્યારે, "હવે પાને કરીછે, ને [illegible] આ મગમાં દૃષ્ટિ દેખાય છે" એ ભાજનેથી [illegible] તે [illegible] કરી ને ન દેખાવાનું [illegible]—"એરંડી મહાત્મ્ય" લખ્યું તેથી બીજે દિન તેણે તે આગીમાં સ્નાન કરી [illegible] પ્રાપ્ત કરતાં [illegible] આગમાંથી દૃષ્ટિ દેખાતું બંધ થયું હાલમાં પણ ત્યાં

મગન—અરે શું છે ! શું છે? દયાળદાસ કહેતા'તા કે એક બીજો છોકરો એ કામ કરવા આવવાનો હતો; પણ તે ના આવ્યો ત્યારે તેણે એ કામ મને સોંપ્યું.

જગુ—એ તો બહુજ ખોટું થયું—પાવલી ગઇ, દહી ગયું, ને ચપ્પુએ ગયો.

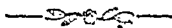
મગન—કેમ, ત્યારે ત્યાં ના આવ્યો તે છોકરો તું જ છે કે?

જગુ—હા ભાઇ હા. મેં જાણ્યું કે ઉતાવળ કરવાની શી જરૂર છે? તે કોઇ બીજાને કામ સોંપી દેશે એમ મેં ધાર્યું નહોતું.

હરિ—અને તેથીજ તેં શેખસલ્લીની પેઠે પૈસા મળ્યા પેહેલાં મેહેલ બાંધવા માંડયા હતા.

જગુ—હવે કોઇ પણ કામ કરવાનું હશે તે તરતજ કરીશ.

" अनसूया "

સિનોર તાલુકામાં નર્મદાની ઉત્તર તટે-કાંઠા નજીક આ મહાદેવીનું દેવાલય છે. નજીકમાં પૂર્વ બાજુ ઝાંઝડ કરીને એક નાનું ગામ છે, ને પશ્ચિમમાં અંબાલી નામનું ઇનામી ગામ છે. (અંબાલી નામ કાશી રાજાની પુત્રીના નામ ઉપરથી પડ્યાનું કહેવાય છે) ઘણું કરી એ બન્નેની મધ્યે આ રમણિક સ્થળ આવેલું છે. ત્યાં વૃક્ષોની ઘટા વગેરે ઠીક છે, તેમ બે ધર્મશાળા બંધાવેલી છે જેથી અજવાળીઆમાં જ્યારે મંગળ, શુક્ર ને રવિવારે આસપાસના પાંચ પાંચ કોસના લોકો દર્શનેચ્છાએ ત્યાં આવે છે, ત્યારે તેમને વિશ્રામ લેવાને—અને ભોજન કરાવવાને ઘણું સુગમ પડે છે. કેટલાક ભાવિક ભક્ત જનો તેના દર્શન સિવાય અન્ન પાણી અગ્રાહ્ય માને છે, ને કેટલાક અહર્નિશ ત્યાં હમેશાં જાય છે.

પહેલાં માતાજીની રમણીય મૂર્તિ ગુફાના જેવા નજીકમાં હતી. ને પ્રસંગે ઉપર બતાવેલા પાસેના ઝાંઝડ ગામમાં " રામશંકર " નામના વિદ્વાન શાસ્ત્રી હતા, તેમણે શ્રીમંત " " ગોવિંદરાવ " મહારાજના આગળ માજીની પ્રશંસા કરવાથી તેમણે એક નાનું દેરું બંધાવી આપ્યું. ત્યાર પછી ફત્તેસિંહરાવ મહારાજે મોટું દેવાલય બનાવરાવ્યું, ને ખંડેરાવ મહારાજે તેના પાછળના ભાગમાં કેટલોક સુધારો વધારો કરાવી ઘાટનું રમણીય દેવળ બનાવ્યું. આ પ્રમાણે શ્રીમંત સરકાર નામદાર ગાયકવાડ મહારાજા તરફથી અદ્યાપિ પર્યંત

ગાયકવાડ સરકારનું કેળવણી ખાતું.

વટહુકમ જા. નં. ૩.

મોંઘવારી સબબે મોંઘવારી એલાઉન્સ આપવા સારૂ ઓગષ્ટ સન ૧૮૯૭ આખર સુધી આપવા ભાગ ૫ મા વટહુકમ નં ૩૮૦ તા ૨૬-૩-૯૭ નો ઠરાવ કરવામાં આવેલો છે. મોંઘવારીનું માન નિયમિત રહેવું જણાયાથી રૂ ૧૦) અને તેથી ઓછી પગારના નોકરોને મોંઘવારી એલાઉન્સ દરમાહ રૂ ૧) પ્રમાણે માહે ઓક્ટોબર સને ૧૮૯૭ સુધી પગારપત્રકમાં આકારી રીતસર અદા કરવા બાબત મે. રા. રા. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબ તરફથી વટહુકમ નં. ૭ તા. ૪-૬-૯૭ વાળા ૬-૯-૯૭ ની આજ્ઞાપત્રિકા પાન ૧૧૨-૧૧૩ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તે આધારે આ ખાતાના નિશાળોના માસ્તરો તથા પરીક્ષક અધિકારીઓ વગેરેને આ વટહુકમથી જણાવવામાં આવે છે કે:—

મજકુર નં. ૨૧ તા ૨૬-૩-૯૭ મા જણાવેલા નોકરો શિવાયના બીજા પોતાના તાબાના રૂ ૧૦) અને તેથી નીચેના પગારના નોકરોને ઓક્ટોબર આખર સુધી મોંઘવારી એલાઉન્સ દરમાહ રૂ ૧) પ્રમાણે આ પગારપત્રકમાં આકારી અદા કરવા માટે રીતસર તજવીજ કરવી. માગનાર એલાઉન્સ પગારપત્રકે દાખલ થઈ આવે ખાતાના અધિકારીઓ રીતસર આગ રૂપની તજવીજ કરવા બાબત મે. રા. રા. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબ તરફથી તજવીજ થઈ ગએલી છે તા. ૧૩-૮-૯૭

હસમુખ ગોવિંદરાવ. J. A. Dalal
વિદ્યાધિકારી

૨૨૩	લેખાં પો. ૨	સદર	૦	૧	૩
૨૨૪	,, ૩	સદર	૦	૧	૬
૨૨૫	,, ૪	સદર	૦	૧	૯
૨૨૬	,, ૫	સદર	૦	૨	૩
૨૨૭	ગુણગ્રહણકળા	ખુરસેદજી પેસ્તનજી	૧	૧૨	૦
૨૨૮	લાર્ડ વિલીયમ બેન્ટીક	ઇચ્છારામ સૂર્યરામ	૧	૪	૦
૨૨૯	નીતિમણિમાલિકા	મણિશંકર પ્રભુરામ	૦	૪	૦
૨૩૦	નીતિ શતપત્ર	શંભુપ્રસાદ ગૌરીનાથ	૦	૨	૦
૨૩૧	ભામિની ભૂષણ અં. ૪	રસીકદાસ ઇચ્છારામ	૧	૦	૦
૨૩૨	પ્રખ્યાત સ્ત્રીઓના ગુણ દર્શન	ગુ. વ. સોસાયટી	૦	૪	૦
૨૩૩	વિક્રમની વીસમી સદી	મોતીલાલ ત્રીભોવનદાસ	૨	૦	૦
૨૩૪	શિવાજી	માણેકલાલ નરોતમદાસ	૧	૦	૦
૨૩૫	લોર્ડ લૉરેન્સ	ઇચ્છારામ સૂર્યરામ	૧	૪	૦
૨૩૬	નીતિ સુધા તરંગિણી	સચ્ચિદાનારાયણ અણુપર્તી	૧	૦	૦
૨૩૭	ગુજરાતી વ્યાકરણનાં મૂળતત્વ	કરસનદાસ નારાયણદાસ ગુરુમાસ્તર	૦	૮	૦
૨૩૮	સ્ટારરટનનું જ્ઞાન અ-દ્રિત	ભગવાનલાલ રણછોડલાલ	૩	૦	૦
૨૩૯	બાળોપદેશ	મગનજી રઘુનાથજી	૦	૮	૦
૨૪૦	હિંદુસ્થાનના ઇતિહાસની પૂર્ણ નોટ	માણેકલાલ નરોત્તમદાસ	૦	૪	૬
૨૪૧	સંસારચિત્ર કાદંબરી	મગનલાલ નરોત્તમદાસ	૧	૮	૦
૨૪૨	શ્રમ અને વિશ્રાન્તિ	બાપુ સખારામ	૦	૨	૦
૨૪૩	દરીઆ પારના દેશોની વાતો	[illegible]	૨	૦	૦

૨૪૪	દીપક ચરિત્ર	ગુ. વ. સોસાઈટી	૦	૪	૦	
૨૪૫	અભિજ્ઞાન શાકુન્તલ નાટક	ઝવેરીલાલ ઉમીયાશંકર	૧	૧૨	૦	
૨૪૬	[illegible]	આર. ટી. [illegible]	૧	૪	૦	
૨૪૭	નિબંધ રત્નમાળા ભા. ૨	કરીમઅલી રહીમઅલી	૦	૧૦	૦	
૨૪૮	હિંદુસ્તાનમાં પ્રવાસ ભા. ૧	સદર	૦	૮	૦	
૨૪૯	[illegible] નાટકો ભા. ૧-૨-૩	સદર	૧	૭	૦	([illegible])
૨૫૦	કરણ ઘેલો	નંદશંકર તુળજાશંકર	૧	૮	૦	
૨૫૧	ભોજ અને કાલીદાસ	[illegible]	૧	૦	૦	
૨૫૨	યુવતી [illegible]	[illegible]	૦	૮	૦	
૨૫૩	[illegible]	[illegible] ભવાનીશંકર	૦	૨	૬	
૨૫૪	માલવિકાગ્નિ મિત્ર	સદર	૦	૨	૦	
૨૫૫	અભિજ્ઞાન શાકુન્તલ	સદર	૦	૩	૬	
૨૫૬	રામાયણ સાર ભા. ૧	[illegible] મહેતા	૦	૧૨	૦	
૨૫૭	[illegible]	કૃપાશંકર [illegible]	૦	૮	૦	
૨૫૮	[illegible]	[illegible]	૧	૦	૦	
૨૫૯	સતી નાટક	[illegible] મોતીલાલ	૧	૦	૦	
૨૬૦	સંસ્કૃત ગુજરાતી શબ્દ કોષ	[illegible]	૪	૦	૦	
૨૬૧	[illegible]	[illegible]	૦	૧૦	૦	[illegible]
૨૬૨	[illegible] બોધમાળા	[illegible]	૦	૧	૦	
૨૬૩	[illegible] અસ્તિત્વ છે કે નહીં	[illegible]	૦	૧	૦	
૨૬૪	[illegible]	[illegible]	૦	૮	૦	
૨૬૫	[illegible]	[illegible] હેમચંદ	૦	૩	૦	
૨૬૬	[illegible]	[illegible]	૦	૨	૦	
૨૬૭	[illegible]	[illegible]	૦	૩	૦	

૨૬૮	વિદ્યાર્થીની ફરજ	તખ્તસિંહજી ખુમાનસીહજી	૦	૩	૦	
૨૬૯	શરીર આરોગ્ય	વિઠ્ઠલરાય બળવંત દેશપાંડે	૦	૬	૦	
૨૭૦	ઇસપકૃત કલ્પિત વાતો	રણછોડદાસ નારણજી	૦	૧૨	૦	
૨૭૧	કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિનાં મૂળતત્વો	લખાભાઇ લલ્લુભાઇ	૦	૮	૦	
૨૭૨	ચરિત્ર ચંદ્રિકા	કેશવજી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી	૨	૮	૦	
૨૭૩	સ્ત્રીબોધ	રેવાશંકર પીતાંબર વ્યાસ	૦	૦	૯	કન્યાશાળા માટે ખાસ
૨૭૪	વિદુર નીતિસાર	સદર	૦	૦	૯	
૨૭૫	મનોરંજક સુબોધ	હરિશંકર દયારામ વ્યાસ	૦	૮	૦	
૨૭૬	સોક્રેટીસનુ જીવનચરિત્ર અને પ્લેટોના પ્રશ્નોતર આવૃત્તિ ૨	અલાદીન શરીફ શાલે મહમદ	૦	૪	૦	
૨૭૭	બાળવાચન ભા.૧	પુસ્તક પ્રસારક મંડળી	૦	૧	૦	
૨૭૮	પાંડવાશ્વમેધ	મણિશંકર ગોવીંદજી શાસ્ત્રી	૨	૦	૦	
૨૭૯	ચેસ્ટરફીલ્ડનો પુત્ર પ્રતિ ઉપદેશ	હરિલાલ વિહારીદાસ તથા મણિલાલ નભુભાઈ	૦	૧૨	૦	
૨૮૦	જાપાન દેશ સંબધી થોડી ઉપયુક્ત માહિતી	વિનાયકભાસ્કર આપટે	૦	૩	૦	
૮૧	દેશ દર્પણમાળા અં.૧–૮	વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યે	૦	૩	૦	
૨૮૨	બાળબોધિની	મોરેશ્વર રામચંદ્ર ફાટક	૦	૨	૦	

દેશી કેળવણી ખાતા તરફથી તૈયાર થયેલાં પુસ્તકો. ૦ ૨ ૦

૬	ક્રિકેટ અથવા દડીમારની રમત	છગનલાલ ઠાકોરદાસ	૦	૧૦	૦	કન્યાશાળામાં
૭	પાકશાસ્ત્ર ભા.૨	સદર	૦	૩	૦	
૮	ગેડી દડા	સદર	૧	૩	૦	
૯	બિલ્લિકની રમત	સદર	૦	૩	૦	
૧૦	ભોજ પ્રબંધ	મણિલાલ નભુભાઇ	૧	૦	૦	
૧૧	નીતિ વાક્યામૃત	રામકૃષ્ણ હર્ષજીશાસ્ત્રી	૦	૧૦	૦	
૧૨	સમાધી શતક	મણિલાલ નભુભાઇ	૦	૪	૦	
૧૩	કમાન દડાનો ખેલ	છગનલાલ ઠાકોરદાસ	૦	૪	૦	
૧૪	જાળ દડાનો ખેલ.	સદર	૦	૧	૬	
૧૫	રાજધર્મ	સદર	૦	૧૦	૦	

J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકારી

देशी केळवणी खाताना मराठी शाळाओमां इनाममां आपवाने सारुं नीचे जणावेलां पुस्तको मंजूर करवामां आवे छे.

अनुक्रम नंबर	पुस्तकनुं नाम	कर्ता अथवा प्रकट कर्ता	किंमत रु	आ	पै	विशेष हकीकत
१५०	मानसिक उद्योग	मल्हार रामचंद्र मुळे	०	६	०	
१५१	गोष्टी व मनोरंजक गोष्टी	वि. बा. नाडकर	०	१	६	
१५२	विविध विषय संग्रह	गोपाळ गणेश आगरकर	०	१२	०	
१५३	हिंदुस्थानातील सामाजिक इति. भा. १	मल्हार रामचंद्र मुळे	३	०	०	
१५४	मधुरस्तुति हरीकथा	बाबाजी अनंत गोकुळकर	२	०	०	
१५५	मधुरकृष्ण भजन भा. १ २ ३	सदर				
१५६	[illegible]	विनायक वामन भोरे	०	४	०	
१५७	[illegible] चरित्र.	काशीनाथ नारायण	०	१०	०	
१५८	पदार्थदृष्टमाला	[illegible] मजमुदार	०	१२	०	
१५९	पाकदर्पण	सौ. [illegible]	०	४	०	कन्याशाळा माटे
१६०	रत्नमाला	भास्कर रामचंद्र पाळंदे	०	६	०	
१६१	महाराष्ट्र देशाच्या गोष्टी व संक्षिप्त इतिहास	विनायक गोविंद लिमये	०	१	०	
१६२	कुलीनदर्पण नाटक	[illegible] वामन शास्त्री	०	८	०	
१६३	निबंध संग्रह भा. १ २ ३	[illegible] कुलकर्णी	१	०	०	(शिक्षकों)
१६४	भागाबाई व [illegible]	भाउ कृष्ण गोखले	१	४	०	शिक्षकोनी शाळामाटे
१६५	[illegible] मंदीर	विनायक गोविंद लिमये	०	१२	०	
१६६	हिंदुस्थानचा इतिहास	जनार्दन महादेव गुर्जर	०	६	०	
१६७	बालबोध पहिलें पुस्तक	महादेव कृष्ण	०	२	०	
१६८	आर्य [illegible]	विनायक गोविंद लिमये	०	२	०	
१६९	प्राचीन हिंदुस्थान समीक्षा	वासुदेव नरहर उपाध्ये	०	८	०	
१७०	गोष्टी [illegible]	महादेव नारायण जोशी	०	१	६	
१७१	तुकाराम चरित्र	कृष्णाजी [illegible]	१	४	०	
१७२	[illegible] निबंध	[illegible] मोदी	०	२	०	
१७३	गौतमी चरित्र	विनायक गोविंद लिमये	०	६	०	
१७४	[illegible]	सदर	०	४	०	
१७५	विदुरनीति भा. १	रघुनाथ भास्कर [illegible]	०	०	६	
१७६	सदर भा. २—३	सदर.	०	१	०	(शिक्षकों)
१७७	सदर भा. ४	सदर	०	२	०	
१७८	[illegible]	[illegible]	०	११	०	
१७९	श्रीमती [illegible] अहल्याबाई होळकर यांचे चरित्र	गोविंद [illegible]	०	१२	०	
१८०	सुभेदार मल्हारराव होळकर यांचे चरित्र	[illegible]	१	४	०	

१८१	बाजार्चा पेटी वाजवीण्याचें पुस्तक	शिवराव सदाशिव मनोहर	०	१२	०
१८२	माडी क्त्ति	महादेव नारायण जोशी	०	०	३
१८३	श्रीशिवछत्रपति	शिवराम गोविंद	१	८	०
१८४	इन्ग्लिश गावन शाळां करितां प्रथम पुस्तक	सदाशिव गोविंद	१	०	०
१८५	ज्योज वाँशिंगटननु चरित्र	मोरो विठ्ठल वाळवेकर	०	१०	०
१८६	आया काय	राघोबा गोपाळ	०	३	०
१८७	मुंबई इलाख्याचें वर्णन	पुनाचित्र शाळा प्रेस	०	१	०
१८८	विचार शिक्षा	जनार्दन (जोशी केशवजी नाईक चाचळ)	०	१	०
१८९	मनुष्य आणि त्याचीं कर्तव्यकर्मे भा १	कृष्णाजी गणेश	०	४	०
१९०	औरंगजेब बादशाहचें चरित्र	चिन्तामण गंगाधर गोगटे	१	८	०
१९१	डा बेन्जामिन फ्रँकलीनचें चरित्र	रा गोविंद गोपाळ टीपणीस	१	८	०
१९२	निबधमालादर्श भा १	रघुनाथ बळवंत	०	१	६
१९३	मराठी विद्या	नारायण हरीपनकी	०	८	०

खानगी खात्यातर्फे छापलेलीं पुस्तकें.

७	अधक	गोविंद गंगाराम सरदेसाई	०	०	९
८	धोधवचनें	सिमियन बेंजामिन	१	१२	०
९	फ्रान्सचा जुना इतिहास	कृष्णाजुन केळुसकर	१	१२	०
१०	नीति वाक्यामृत	नारायण धोंडदेव साडेकर	०	१०	०
११	इराण	शंकर विष्णु पुराणिक बी ए	१	१२	०
१२	स्पानीश मुरलोव	रामकृष्ण भवाराम आठवले एम ए	१	१२	०
१३	सूपशास्त्र अंक १ भा १	यशवंत रामचंद्र मराठे	२	८	०
१४	सदर अं ३ भा २	सदर	२	०	०

J. A. Dalal
विद्याधिकारी

ગ્રામ્યશાળાના શિક્ષકોને અગત્યની સૂચના.

કેટલીક મુદત પર મહેરબાન મા. મા. વિદ્યાધિકારી સાહેબે એવો હુકમ કર્યો છે કે પ્રત્યેક ગ્રામ્યશાળાના મેહેતાજીએ કેળવણી ચોપાનિયું રાખવું. આ ઉપરથી ઘણાક ગ્રામ્યશાળાના મેહેતાજીઓ આ તરફ તેનું વાર્ષિક લવાજમ તથા તે શી રીતે મોકલવું વગેરે પૂછે છે તેમના જાણવા માટે નીચે હકીકત આપી છે, તે ઉપર તેઓ ધ્યાન આપશે એવી આશા છે.

સામાન્ય વાર્ષિક લવાજમ.	રૂ. ૨-૦-૦	પોસ્ટેજ રૂ ૦-૩-૦.
રૂ ૧૦) થી ઓછા પગારના મેહેતાજીઓ તથા વિદ્યાર્થીઓ માટે વાર્ષિક લવાજમ.	૦-૧૨-૦	પોસ્ટેજ માફ.
છુટક એક અંકની કીમત.	રૂ. ૦-૪-૦	પોસ્ટેજ માફ.

સંવત ૧૯૪૪ની સાલથી નવા થનારા ગ્રાહકોએ આસુ વદના માગશર સુદી ૧૫ સુધીમાં આવતા વરસના કેળવણીના લવાજમના પૈસા ઉપર લખ્યા પ્રમાણે મોકલી આપવા કે જેથી તે હિસાબે કાર્તિક માસથી ચોપાનિયા મોકલવામાં આવે. એ મુદત વીત્યા પછી ગ્રાહકને અંકો થોડા હશે તોજ મોકલી શકાશે

જુના ગ્રાહકો પૈકી જેમના લવાજમના નાણાં ૧૯૪૪ કારતક વદી ૧૦ સુધીમાં અમને નહિ પહોંચે, તો તેમનાં ચોપાનિયાં બંધ કરવામાં આવશે, અને તેમના નામ ગ્રાહકના રજીસ્ટરમાંથી કમી કરવામાં આવશે.

કોઈ મેહેતાજી વરસની અધવચમાં ગ્રાહક થઈને અધુરા અંકો મગાવી તેના પ્રમાણમાં લવાજમ આપવા ઇચ્છતા હશે, તો તેમ કરવામાં નહિ આવે.

ચોપાનિયાં કોની મારફતે અથવા કયા પોસ્ટમાં મૂકીને મોકલવાથી જલદી મળશે, એ વાત સ્પષ્ટ લખ્યા સિવાય ચોપાનિયું મોકલવામાં નહિ આવે

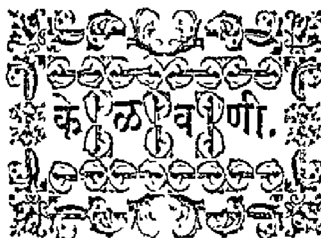
જે માસનું ચોપાનિયું તે માસની પુનમ સુધીમાં ન મળે તો તે માસ પૂરો થતા અગાઉ અમને ખબર આપવી જોઈએ. માસ વીત્યા પછી ખબર આપનારે પોતે તે અંક ખોઈ નાખ્યો છે એમ માની તેની પાસેથી ઉપર લખેલા છુટક અંકની કીમત લેવામાં આવશે. તા. ૧૫-૮-૮૭

મેનેજર.

अनुक्रमणिका.

જાહેરખબરો.

છપાઇ બહાર પડ્યું છે.

अर्थ मळे वधो धर्म वधारे, ज्ञान मळे सनमान वधारे;
प्रीति वधे पसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મું. કાર્તિક સંવત્ ૧૯૫૪. અંક ૧ લો

ईश्वरप्रार्थना.

દોહરો.

ત્રેપનનું ત્રાસે ગયું વિક્રમકેરૂં વર્ષ,
પણ ચોપનમાં પ્રભુ હવે, કરો અધિક ઉત્કર્ષ.

મહીદીપ છંદની ચાલનું ગાયન.

વરસ ગયું નરસ મહા ત્રેપનનું ત્રાસ ભર્યું;
મરકિ શરદિ દેશ વિષે દેશ તણું હીર હર્યું;
કાળ પડ્યો કોટિ મનુષ્ય ભૂખ મરો પામિ ભર્યું;
ધરતી ધ્રૂજી કંઇક ઠામ સુખ સહુ વિનાશ કર્યું;
માનવી નિરાશ કર્યું,
કોઈ નથી સ્થીર ઠર્યું,
તોં ન કશું ધ્યાન ધર્યું. 'વરસ૦ ૧

તું દયાળ જગતપાળ ભક્તિ તારિ સકળ કરે,
યોગિ ભોગિ બુદ્ધિનિધી સર્વ ધ્યાન તારૂ ધરે;
સૂર્ય ચંદ્ર વાયુ વન્હિ દેવ તાહરાથી ડરે,
નિયમ ધારિ નિત્ય કામ આપ આપકેરૂં કરે;
ભાવ રાખિ સકળ સ્મરે,
કોપ દેખિ સકળ ડરે,
તારિ કૃપા પામિ ઠરે. તું દયાળ૦ ૨

કંઇક કરી કુટિલ કરમ પાપ પંક માંહિ પડે,
દુઃખ પડે, વ્યાધિ નડે, તોય પાપથી ન ખડે;
ચોરી કરે, જૂઠ વદે, સુજનનોય ઘાટ ઘડે,
સ્વાર્થ થવા મોહમંદ પાપશ્રેણિ ઉપર ચડે;
તેમને ન કા તુ નડે,
સકળ પ્રજા શાથિ છડે,
આશરો હવે ન જડે. કંઇક૦ ૩

અજ્ઞ અમો હે પરજ્ઞ! જાણિયે ન તારિ કૃતિ,
તું અપાર જ્ઞાનનિધી, મંદ છે અમારિ મતિ;
સર્વ વ્યાપિ વિશ્વમાં તું, ક્યાં ત્યહા અમારિ ગતિ,
વિશ્વનો પતી તુ, અમે નિજ શરીરનાય નથી;
આપ હવે બુદ્ધિ છતી,
હામ ટકે જેથી જતી,
સાંભળી બધી વિનતી. અજ્ઞ અમો૦ ૪

જગત જાળ આ વિશાળ તારિ બધી ખેલવણી,
મમત માન માનવિનું તારી બધી ટેલવણી;
આપ તું દયાળુ દેવ! કોક કૃપા રૂપિ મણિ,
નીતિજ્ઞાન કેરિ મળે જેથિ કંઇક "કેળવાણી;"
ભક્તિકે [illegible] ણી,
મુક્તિ [illegible]
એજ દે [illegible],

ગત વર્ષ.

જગન્નિયંતા પરમેશ્વરની કૃપાથી આજ આ ચોપાનિયાનું દશમું વર્ષ શરૂ થાય છે ગયાં નવ વર્ષમાં આ ચોપાનિયે પોતાના નામ પ્રમાણે કામ બજાવ્યું છે, અને હવે પછી પણ તેજ પ્રમાણે તે પોતાનું કામ કર્યે જશે, એવી આશા છે આ ચોપાનિયું શાળા ખાતાના શિક્ષકોને ઉપયોગી થવા વખતો વખત બનતો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, અને તેથી તે વાચકવર્ગની પ્રીતિનું પાત્ર થઇ પડ્યું છે, એ એક હર્ષની વાત છે ગયા વર્ષમાં ઘણાક શિક્ષકોએ શિક્ષણ સંબંધી વિષયો આ ચોપાનિયામાં પ્રકટ થવાને મોકલ્યા છે, જેમાના કેટલાકને વખતો વખત જગા આપી પ્રકટ પણ કર્યા છે. શિક્ષણ સંબંધી લેખ લખવા-જેટલા શિક્ષકો આગળ વધે છે તથા વિચાર કરે છે, એ આ ચોપાનિયાના સંબંધમાં પણ અતિ આનંદની વાત છે આ માસિકને વિશેષ ઉપયોગી કરવાને ગયા વર્ષમાં શાળાખાતાના કેટલાક વિદ્વાન અધિકારીઓએ શિક્ષકોને ઘટતી સૂચનાઓ અને બીજા લેખ આ ચોપાનિયામાં પ્રસિદ્ધ કર્યા હતા, તેમનો હું આ પ્રસંગે ઉપકાર માનું છું કેટલાક મિત્રોએ શિક્ષણના સંબંધના ઉપયોગી બાબતો લખી મોકલી હતી તેમનો પણ ઉપકાર માનું છું અને આશા રાખું છું કે ચાલતા વર્ષમાં પણ શિક્ષણકળાના સંબંધમાં શિક્ષકો પોતપોતાનો અનુભવ આ પત્રદ્વારા પ્રકટ કરી શિક્ષકબંધુઓ ઉપર ઉપકાર કરતા રહેશે.

શાળાખાતાના મેહેરબાન વડીલ સાહેબોને વખતમાં ઘણી શાળાઓની મુલાકાત લેવાનો પ્રસંગ આવે છે અને તે તે વખતે ત્યાં ત્યાં ચાલતી સામાન્ય ખામીઓ કે સુધારણા તેમની નજરે પડે છે તેઓ સાહેબને માલૂમ પડતા હશે કે હવે પછી પ્રસંગ મળતાં તેવી તેવી ખામીઓ કે સુધારણાની પોતે નોંધ લેવી ઘટતી જણાય અથવા શિક્ષણ કે શિક્ષકવર્ગના સંબંધમાં જે સૂચનાઓ આપવાની ઘટે તે આ પત્રમાં પ્રકટ કરવા મોકલશે.

ગયા વર્ષમાં નમુના તરીકે કેટલાક વસ્તુપાઠ, કવિતપાઠ, બાળગીતો, ભૂગોળ અને ગણિત વગેરેના બુદ્ધિવર્ધક પ્રશ્નો, સમશ્યાઓ અને કવિતાઓ દાખલ કરી છે આ વિષયો અમારા શિક્ષકબંધુઓને ઘણા પસંદ પડ્યા છે, એમ કેટલાક મિત્રોના કહેવાથી જણાય છે અને તેથી બનતા પ્રયત્ને આ વર્ષમાં પણ તેવાજ નવીન વિષયો દાખલ કરી અમારા વાચકવર્ગને પ્રસન્ન કરવા અમે યત્ન કરીશું.

પ્રસંગવશાત્ આ માસિકમાં પોતાના લેખ પ્રકટ થવા મોકલનાર મિત્રોને વિનતિ કરવામાં આવે છે કે તેમણે બહુધા શિક્ષણના અનુભવની વિગતથી ભરેલા નિબંધો કરતા શિક્ષણકળા વિષે લખવા ઉપર વધારે ધ્યાન આપવું. દરેક શિક્ષક પોતપોતાના અનુભવની નોંધ કરે અને તે સર્વોપયોગી હોય તો તેને અમે આ પત્રમાં પ્રથમ પદ આપીશું કલ્પના કરતાં અનુભવ શ્રેષ્ઠ છે એ સર્વ કોઇ જાણે છે, માટે અનુભવ દર્શાવનારા લેખ વિશેષ ઉપયોગી થવાનો સંભવ છે.

ગત વર્ષમાં આ દેશમાં અનેક દૈવકૃત ઉપદ્રવો થવાથી પ્રજા હેરાન થઈ હતી. આ વર્ષમાં તેમ ન બને અને સર્વ કોઇ સુખશાંતિમાં રહે એવી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી અમે અમારા વાચકવર્ગની આબાદી ઇચ્છીએ છીએ.

सुशिक्षक.

(પુ. ૯ માના પૃષ્ઠ ૨૨૦ થી શરૂ.)

એ જરૂર પણ હવે પૂરી પડી હતી. હાલમાં શાળામાં પાંચ આસિસ્ટંટો થયા હતા. પહેલો આસિસ્ટંટ **નરભેરામ**, ત્રીજો આસિસ્ટંટ **વિદ્યાશંકર**, ચોથો આસિસ્ટંટ **શાંતિરામ** અને પાચમો આસિસ્ટંટ **બાળકરામ** એ ચારે **અનુભવપુરનાજ** રહીશ હતા. માત્ર બીજો આસિસ્ટંટ **સેવકરામ**, બહાર ગામથી હમણા એક વરસ થયાં શિક્ષણપદ્ધતિ શાળાના પ્રથમ વર્ષમાં નાપાસ થઈ આવ્યો હતો. કાલ રોજ નવા આવેલા મહેતાજીને સારી રીતે ઓળખવા—તેની પ્રકૃતિને જાણી લેવા, અને તેના મળતીઆ થઇ જવા બધા આસિસ્ટંટો આતુર હતા. હમેશાં જેઓ સાત સાત અને આઠ આઠ વાગે મરજી પડે ત્યારે આવતા તેઓ આજે સાડા છ થયા તેટલામાં તો આવી હાજર થઇ ગયા હતા. અને ભેળા મળી નવા મેહેતાજીને માટે જૂદાં જૂદાં અનુમાનો કરતા હતા. કાલ રોજે દફતર તપાસતાં તેમણે આગેલાં તૈયાર કામથી તેઓ જાણી ગયા હતા કે એમને અપૂર્ણ કે ગરબડવાળું કામ ગમતું નથી. તેથી આજરોજ તેવું કોઇનું ન દેખાય, તેને માટે તેઓ સાવચેત હતા. કારણ તે બાબતમાં પ્રમાદ થશે તો કદાચ મેહેતાજી સાહેબની અપ્રીતિ થઈ જશે એમ તેમને પૂર્ણ ધારતી હતી.

જ્યારે જ્યારે બે એક બીજાને માટે છેકજ અજ્ઞાન મનુષ્યો એકજ કાર્યમાં યોજાવાને માટે મળે છે; ત્યારે ત્યારે પ્રથમ તેઓ પરસ્પર સામાન્ય પ્રેમની દૃષ્ટિથી જુએ છે; અને પરસ્પર પ્રીતિ મેળવવાને માટે એક બીજા—દરેકના તરફથી ખાસ પ્રયત્ન થાય છે. જેમ બને તેમ સામાની પ્રીતિનું પાત્ર હું થઇ પડું તેમ દરેકને પોતાના અંતઃકરણપૂર્વક વિચાર હોય છે. પરંતુ જ્યારે તેઓ વધારે સહવાસમાં આવતાં જાય છે, એક બીજાને એક બીજાનો અનુભવ વધતો જાય છે, દરેકની સ્વાભાવિક ચેષ્ટા અને યથેચ્છ આચરણો થતા જાય છે; ત્યારે તેમાં વધારો અથવા ઘટાડો થવા માંડે છે. જો બન્નેનાં શુદ્ધ અને સ્વાભાવિક આચરણો પરસ્પર યોગ્ય અને લાભ કરનારાં લાગે, તો તે બંન્ને પુષ્કળ પ્રેમથી હમેશાં રહેવા માંડે છે; અને ધીરેધીરે તેનો પ્રેમસંબંધ વિશેષ ગાઢ થતો જાય છે; પરંતુ જો ઉભયનાં આચરણો એક બીજાને અયોગ્ય અને હાનિકર લાગે, તો પ્રથમ સંમિલનમાં ઉદ્ભવેલો જે સામાન્ય પ્રેમ તે પણ નષ્ટ થવા માંડે છે; એક બીજાનાં દૂષણો જાણીજાણીને જોવાય

છે; આમાનાં કરેલા સત્કાર્યોમાં પણ દોષ દર્શિત થાય છે, અને એ પ્રમાણે અપ્રીતિના કારણો સહેજે સહેજે મળતા જાય છે—વધતા જાય છે.

આનો સુપ્રસિદ્ધ અને હમેશા પ્રત્યક્ષ આવતો દાખલો જોવો હોય તો આપણો હિંદુ ગૃહસંસાર છે. આપણા લગ્નની રૂઢી એવી છે કે જેમાં એકજ કાર્યને માટે—એકજ ગૃહતંત્ર ચલાવવાને માટે દરેકને માટે છેકજ અજ્ઞાન એવા બે મનુષ્યો યોજાય છે. આવી રીતે મળેલા દરેકના સ્વભાવ, ચેષ્ટા વગેરેથી અજ્ઞાન સ્ત્રી પુરુષો પ્રથમ પ્રસંગમાં તો પરસ્પર સામાન્ય પ્રેમથી જોડે છે, અને પછીથી પરસ્પર પ્રેમ વૃદ્ધિ કરવા મથે છે. જો તે બન્નેના સ્વભાવ અને વર્તન આગળ ઉપર પણ મળતાજ રહે છે, તો પછી તેઓ વિશુદ્ધ અને ગાઢ પ્રેમથી બંધાય છે, અને જો બન્નેના સ્વભાવ અને વર્તનો ભિન્ન અને વિરુદ્ધ જણાય તો તેઓ પ્રેમશૂન્ય થઈને માત્ર ગૃહબંધમાં આવી પડે છે.

પરંતુ જ્યારે એકજ કાર્યમાં યોજાતા બે મનુષ્યો દરેકને પ્રથમથીજ જાણતા હોય, ત્યારે પરિણામ જૂદુંજ આવે છે. જો તેઓ બન્ને પ્રથમથી દરેકને શુદ્ધ—નિર્મળ કલ્પના, સદ્ગુણી અને એકંદરે પોતાના કામને માટે યોગ્ય માનતા હોય તો તેઓ વધારે સબળ પ્રેમથી જોડાય છે, અને તેમના તે પ્રેમ દિનપ્રતિદિન વિશેષ વૃદ્ધિંગત થતો જાય છે. તેમજ તેમને સુપ્રત થયેલું—તેમનું સંસારકાર્ય પણ નિર્વિઘ્ન રીતિએ જઈ ફતેહમંદ થાય છે. આનો બરોબર તો નહી પણ જેવો તેવો દાખલો જોઈતો હોય, તો આપણા પશ્ચિમાત્ય ભાઈઓનો ગૃહસંસાર છે. તેમાના દરેક સ્ત્રી પુરુષો પ્રથમથીજ પોતાને જેની સાથે જોડાવાનું હોય, તેને તપાસે છે, તેના સ્વભાવ અને વર્તનો જાણે છે, અને એવી રીતે જાણ્યા પછીથીજ પોતાને યોગ્ય લાગે તો જોડાય છે. આથી તેઓ વિશુદ્ધ અને ગાઢ પ્રેમથી બંધાઇ, આપણા ઘણાખરા લોકોને દુઃખમય લાગતા ગૃહસંસારને સુખમય સ્વર્ગ જેવો કરી રહી શકે છે.

પણ જો કોઈ વખતે ભાગ્યવશાત્ એવું બને, કે જેમાં પરસ્પર એક બીજાને પોતાના ઇચ્છિત કામને માટે નાલાયક ગણાતા મનુષ્યો એકજ કાર્યમાં યોજાય, તો તેમાં પરિણામ પણ વિષમ આવે છે. કહેવું પડે છે કે આવા દાખલાઓ કેટલેક ઠેકાણે આપણી નોકરીઓમાં બને છે. કારણ કે આપણે આપણા ઘણાખરા શિક્ષક બંધુઓને થોડાઘણા પણ ઓળખતા હોઇએ છીએ. એટલે તો પોતાનેજ પણ ઘણાખરાને સારી રીતે ઓળખતા હોઇએ છીએ અને એવી ઓળખાણમાં આપણે ઘણાખરાને માટે સારા અથવા નરસા અનુમાનો અગાઉથી મનમાં દૃઢ કરી લીધા હોય છે. જ્યારે એક બીજાને માટે જેના સારા અનુમાનો હોય તેવા માણસો એકજ શાળામાં મળે, ત્યારે તો શિક્ષક પરસ્પર પૂર્ણ પ્રેમ અને શાળાની ઉન્નતિ થાય. પણ જ્યારે એક બીજાને માટે જેના નરસા અનુમાનો હોય, તેવા માણસો એક શાળામાં મળે ત્યારે પૂરી કમનસીબી. શાળાની અધોગતિ અને શિક્ષકોમાં સદાય ટંટા: આવા દાખલાઓ પણ બને છે,—નથી બનતા એમ નથી.

પણ આપણા પ્રવીણશંકરને માટે તેમ બને તેમ નહોતું. આસિસ્ટંટો પ્રવીણશંકરના સ્વભાવ અને વર્તનથી અજ્ઞાન હતા. પ્રવીણશંકરે માત્ર એટલું જણાવ્યું હતું કે આસિસ્ટંટો કામ કરવાથી આળસુ થઇ ગયા છે પણ તેનો દોષ તેણે તકદીર પર મૂક્યો

ગત વર્ષમાં આ દેશમાં અનેક દૈવકૃત ઉપદ્રવો થવાથી પ્રજા હેરાન થઈ હતી. આ વર્ષમાં તેમ ન બને અને સર્વ કોઇ સુખશાંતિમાં રહે એવી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી અમે અમારા વાચકવર્ગની આબાદી ઇચ્છીએ છીએ.

सुशिक्षक.

(પુ. ૯ માના પૃષ્ ૨૨૦ થી શરૂ.)

એ જરૂર પણ હવે પૂરી પડી હતી. હાલમાં શાળામાં પાંચ આસિસ્ટંટો થયા હતા. પહેલો આસિસ્ટંટ **નરભેરામ**, ત્રીજો આસિસ્ટંટ **વિદ્યાશંકર**, ચોથો આસિસ્ટંટ **શાંતિરામ** અને પાંચમો આસિસ્ટંટ **બાળકરામ** એ ચારે **અનુભવપુરનાજ** રહીશ હતા. માત્ર બીજો આસિસ્ટંટ **સેવકરામ**, બહાર ગામથી હમણા એક વરસ થયાં શિક્ષણપદ્ધતિ શાળાના પ્રથમ વર્ષમાં નાપાસ થઈ આવ્યો હતો. કાલ રોજ નવા આવેલા મહેતાજીને સારી રીતે ઓળખવા—તેની પ્રકૃતિને જાણી લેવા, અને તેના મળતીઆ થઇ જવા બધા આસિસ્ટંટો આતુર હતા. હમેશાં જેઓ સાત સાત અને આઠ આઠ વાગે મરજી પડે ત્યારે આવતા તેઓ આજે સાડા છ થયા તેટલામાં તો આવી હાજર થઇ ગયા હતા. અને ભેળા મળી નવા મેહેતાજીને માટે જૂદાં જૂદાં અનુમાનો કરતા હતા. કાલ રોજે દફતર તપાસતાં તેમણે માગેલાં તૈયાર કામથી તેઓ જાણી ગયા હતા કે એમને અપૂર્ણ કે ગરબડવાળું કામ ગમતું નથી. તેથી આજ રોજ તેવું કોઇનું ન દેખાય, તેને માટે તેઓ સાવચેત હતા. કારણ કે બાબતમાં પ્રમાદ થશે તો કદાચ મેહેતાજી સાહેબની અપ્રીતિ થઈ જશે એમ તેમને પૂર્ણ ધારતી હતી.

જ્યારે જ્યારે બે એક બીજાને માટે છેકજ અજ્ઞાન મનુષ્યો એકજ કાર્યમાં યોજાવાને માટે મળે છે; ત્યારે ત્યારે પ્રથમ તેઓ પરસ્પર સામાન્ય પ્રેમની દૃષ્ટિથી જુએ છે; અને પરસ્પર પ્રીતિ મેળવવાને માટે એક બીજા—દરેકના તરફથી ખાસ પ્રયત્ન થાય છે. જેમ બને તેમ સામાની પ્રીતિનું પાત્ર હું થઇ પડું તેમ દરેકને પોતાના અંતઃકરણપૂર્વક વિચાર હોય છે. પરંતુ જ્યારે તેઓ વધારે સહવાસમાં આવતાં જાય છે, એક બીજાને એક બીજાનો અનુભવ વધતો જાય છે, દરેકની સ્વાભાવિક ચેષ્ટા અને યથેચ્છ આચરણો થતાં જાય છે; ત્યારે તેમાં વધારો અથવા ઘટાડો થવા માંડે છે. જો બન્નેનાં શુદ્ધ અને સ્વાભાવિક આચરણો પરસ્પર યોગ્ય અને લાભ કરનારાં લાગે, તો તે બંન્ને પુષ્કળ પ્રેમથી હમેશાં રહેવા માંડે છે; અને ધીરેધીરે તેનો પ્રેમસંબંધ વિશેષ ગાઢ થતો જાય છે; પરંતુ જો ઉભયનાં આચરણો એક બીજાને અયોગ્ય અને હાનિકર લાગે, તો પ્રથમ સંમિલનમાં ઉદ્ભવેલો જે સામાન્ય પ્રેમ તે પણ નષ્ટ થવા માંડે છે; એક બીજાનાં દૂષણો જાણીજાણીને જોવાય

છે, સામાન્ય કરેલાં સત્કાર્યોમાં પણ હોશ દર્શિત થાય છે; અને એ પ્રમાણે અપ્રીતિનાં કારણો સહેજે સહેજે મળતાં જાય છે—વધતાં જાય છે.

આનો સુપ્રસિદ્ધ અને હમેશાં પ્રત્યક્ષ આવતો દાખલો જોવો હોય તો આપણો હિંદુ ગૃહસંસાર છે. આપણા લગ્નની રૂઢી એવી છે કે જેમાં એકજ કાર્યને માટે—એકજ ગૃહતંત્ર ચલાવવાને માટે દરેકને માટે છેકજ અજ્ઞાન એવાં બે મનુષ્યો યોજાય છે. આવી રીતે જોડેલાં દરેકના સ્વભાવ, ચેષ્ટા વગેરેથી અજ્ઞાન સ્ત્રી પુરુષો પ્રથમ પ્રસંગમાં તો પરસ્પર સામાન્ય પ્રેમથી જોડે છે, અને પછીથી પરસ્પર પ્રેમ વૃદ્ધિ કરવા મથે છે. જો તે બન્નેના સ્વભાવ અને વર્તન આગળ ઉપર પણ મળતાંજ રહે છે, તો પછી તેઓ વિશુદ્ધ અને ગાઢ પ્રેમથી બંધાય છે, અને જો બન્નેના સ્વભાવ અને વર્તનો ભિન્ન અને વિરુદ્ધ જણાય તો તેઓ પ્રેમશૂન્ય થઈને માત્ર ગૃહતંત્રમાં ગાળે છે.

પરંતુ જ્યારે એકજ કાર્યમાં જોડાવાનાં બેઉ મનુષ્યો દરેકને પ્રથમથીજ જાણતાં હોય, ત્યારે પરિણામ જુદુંજ આવે છે. જો તેઓ બન્ને પ્રથમથી દરેકને શુદ્ધ—નિર્મળ હૃદયનાં, સદ્ગુણી અને એકંદરે પોતના કામને માટે યોગ્ય માનતાં હોય તો તેઓ વધારે સત્વર પ્રેમથી જોડાય છે, અને તેમના તે પ્રેમ દિનપ્રતિદિન વિશેષ વૃદ્ધિ મત પામતો જાય છે. તેમજ તેમને સુપ્રત થયેલું —તેમનું કાર્ય પણ વિશેષ ઉત્સાહથી જઈ ફળીભૂત થાય છે. આનો બરોબર તો નહીં પણ જેવા તેવા દાખલો જોઈતો હોય, તો આપણા પશ્ચિમાત્ય ભાઈઓનો ઘરસંસાર છે તેમાંના ઘણાંએક સ્ત્રી પુરુષો પ્રથમથીજ પોતાને જેની સાથે જોડાવાનું હોય, તેને તપાસે છે, તેના સ્વભાવ અને વર્તનો જાણે છે, અને એવી રીતે જાણ્યા પછીથીજ પોતાને યોગ્ય લાગે તો જોડાય છે. આથી તેઓ વિશુદ્ધ અને ગાઢ પ્રેમથી બંધાઈ, આપણા ઘણાખરા લોકોને દુઃખમય લાગતા ગૃહસંસારને સુખમય સ્વર્ગ જેવો કરી રહી શકે છે.

પણ જો કોઈ વખતે આશ્ચર્યકારક એવું બને, કે જેમાં પરસ્પર એક બીજાને પોતાના ઇચ્છિત કામને માટે નાલાયક ગણાતાં મનુષ્યો એકજ કાર્યમાં જોડાય, તો તેમાં પરિણામ ઘણું વિષમ આવે છે. કહેવું પડે છે કે આવા દાખલાઓ કેટલેક ઠેકાણે આપણી નોકરીઓમાં બને છે. કારણ કે આપણે આપણા ઘણાખરા શિક્ષક બંધુઓને પેટાપણામાં પણ ઓળખતા હોઈએ છીએ. એટલુંજ નહીં પણ વખતે પોતાનેજ પણ ન શોભે એવાને સામાન્યને ઓળખતા હોઈએ છીએ. અને એવી ઓળખાણમાં આપણે ઘણાખરાને માટે સારા અથવા નરસા અનુમાનો આપણા મનમાં દૃઢ કરી લીધા હોય છે જ્યારે એક બીજાને માટે જેના સારા અનુમાનો હોય તેવા માણસો એકજ શાળામાં મળે, ત્યારે તો શિક્ષક પરસ્પર પૂર્ણ પ્રેમ અને શાળાની ઉન્નતિ થાય. પણ જ્યારે એક બીજાને માટે જેના નરસા અનુમાનો હોય, તેવા માણસો એક શાળામાં મળે ત્યારે પૂરી કમનસીબી. શાળાની અવનતિ અને શિક્ષકોમાં લડાઈ ટંટા આવા દાખલાઓ પણ બને છે,—નથી બનતા એમ નથી.

પણ આપણા પ્રવીણચંદ્રને માટે તેમ બને તેમ નહોતું આનિરુદ્ધ પ્રવીણચંદ્રના સ્વભાવ અને વર્તનથી અજાણ હતા. પ્રવીણચંદ્રે માત્ર એટલું જાણ્યું હતું કે આનિરુદ્ધ શાળા કરવામાં આગળ થઈ ગયા છે પણ તેનો દેખાવ તેણે તડાકામ પર મૂક્યો

હતો. તડાકરામેજ તેમને આળસુ બનાવી દીધા છે, એમ તેણે વિચારી લીધું હતું. જેથી ઉભય પરસ્પરના સ્વભાવ અને સામાન્ય વર્તનથી અજ્ઞાન હતા. અને તેમ હોવાથીજ આસિસ્ટંટો અત્યારે મહેતાજીને સામાન્ય પ્રેમથી મળવા આતુર થઇ રાહ જોઈ રહ્યા હતા. પ્રવીણશંકર પોતે પણ સામાન્ય રીતે અનુરક્ત છેજ એ આપણે પ્રથમ જાણી ગયા છીએ.

આ તરફ પ્રવીણશંકર નિશાળમાં આવવા ઓરડીથી નીકળી ચૂક્યો હતો. અત્યારે તેનું મગજ સ્વચ્છ થયું હતું, વિચારનો ગોટો નીકળી ગયો હતો અને શાંત ચિત્તથી પ્રસન્ન મને ચાલ્યો આવતો હતો. વચ્ચે વચ્ચે નવા ગામની નવી દેખાતી રચના નિહાળતો હતો. અને ગામલોકનો દયાળુ અને પ્રેમહૃદયના પ્રણામ સલામના રૂપમાં સ્વીકારતો હતો. ઓરડી નિશાળથી વધારે દૂર ન હતી. જેથી થોડીવારમાંજ આવી પહોચાયું. ઘડીઆળમાં જોતાં પોણા સાત થયા જણાયા. "બરોબર વખતસર પહોંચાયું છે" કરી કંપાઉન્ડમાં દૃષ્ટિ કરી તો છોકરાઓ તેમાં આથડતા હતા. આડા અવળા ગમે ત્યાં ફરતા હતા. નવા મહેતાજીને આવતા જોઇ છોકરાઓ ચૂપ થઇ ગયા. અને ફરતા બંધ રહી ચારે તરફ ટોળું વળી ઉભા. પણ મહેતાજીને તે ગમ્યું નહીં. આસિસ્ટંટો પણ મહેતાજીને આવવાના ખબર–સાંભળી બહાર આવી ઉભા હતા, અને શબ્દ પડતાંજ તેની ઇચ્છાને અનુસરવા તૈયાર હતા. મહેતાજીએ તુર્તજ છોકરાઓના વિભાગ પાડવા માંડ્યા- ધોરણવાર છોકરાઓને જૂદા જૂદા બોલાવીને હારબંધ ઉભા રાખવા માંડ્યા, તોપણ તેઓ આડા અવળા અને વાંકાચૂકા ઉભા. તેમને અસંસ્કારી ગણી, સીધા અને ટટાર ઉભા રહેતાં સૂચવ્યું--શીખવ્યું અને એક પળવારમાં રખડતા અને ટોળું મળી ઉભા રહેના છોકરાઓને સફાઇબંધ સીધા અને ટટાર ઉભા રહેલા કરી દીધા.

આમ કરતાં પાંચ મિનિટ થઈ ગઇ—પહેલો ઘંટ કરવાનો વખત થયો. પણ આસિસ્ટંટોને એની મેળે ઘંટ કરવાની સરત ન રહી કારણ કે તેમ કરવાની હમેશાંની ટેવ ન હતી. જો કે તેઓ જાણતા હતા કે હમેશાં ટાઈમ પહેલાં દશ મિનિટે પહેલો ઘંટ કરવો જોઇએ; પરંતુ તે હમેશની ટેવ શિવાય ભુલી ગયા. ને અત્યારે તો નવા મહેતાજીનો નવો ખેલ જોતાં ભૂલી જાય એ સહજ હતું.

મેહેતાજીએ સભારી આપ્યો કે તુર્તજ પહેલો ઘંટ કરવામાં આવ્યો. આ તરફ છોકરાઓ પાસે મહેતાજીએ કવિતા બોલાવવા શરૂ કરી. સાદી ઇશ્વરસ્તુતિ વાંચન પાઠમાંજ આવેલી એવી પોતે બોલતા ગયા અને છોકરાઓ પાસે બોલાવતા ગયા. આથી બધા છોકરાઓ કંઇ ઇશ્વરનું સ્તવન સમજતા હતા અને શાંત રહેતા હતા એમ નહીં; પણ તાલબંધ ગાવાનું અને ક્રમબંધ ઉભા રહેવાનું હોવાથી સ્વાભાવિક રીતેજ તેમાં તેને રસ પડ્યો; જેથી તેઓ શાંત રહ્યા. મેહેતાજીની આજ્ઞાને અનુસરવા માંડ્યા અને મેહેતાજીને પ્રેમની દૃષ્ટિથી નિહાળવા લાગ્યા. મહેતાજીએ આ પ્રેમાર્દ્ર દૃષ્ટિ જોઇ લીધી—જાણી લીધી અને તેનો લાભ લેવા માંડ્યો—તેની રસીક વૃત્તિને વધારે ઉશ્કેરવા માંડી:—

"છોકરાઓ, તમારે હમેશાં હમણાં ઘંટ થયો તેવો ઘંટ થતાં સુધી બહાર રમ્યા કરવું. પણ ઘંટ થાય કે તુર્તજ કંપાઉન્ડમાં આવી ધોરણવાર હારબંધ--હમણાં ઉભા

છો તેમ—ઊભા રહેવું. પછી તમારા શિક્ષક આવી તમને કવિતા ગવરાવશે—કવાયત કરાવશે વગેરે કરશે અને થતા થતા જ્યારે બીજો ઘંટ થાય ત્યારે તરતજ તમારે નિશાળમાં હારબંધ-છુટા છુટા થઇને નહી પણ આવીજ હારોથી એક પછી એક દાખલ થઇ જવું ”

આ પ્રમાણે છોકરાઓને કહી શિક્ષકો તરફ જોયું:—

“ સમજ્યા કે નહી માસ્તર. તમારે પણ પ્રથમ ઘંટ થાય એટલે બહાર રોકવાના છોકરાઓ તરફ ધ્યાન આપવું ને તેને મહાઠેકાણે ઉભા રાખવા કવિતા ગવરાવવી—કવાયત કરાવવી વગેરે કરી ત્યાર પછી બીજો ઘંટ થાય એટલે હારબંધ શાળામાં લાવવા કેમ એ ઠીક પડશે કે નહીં ? એથી ગરબડ બીલકુલ નહી થાય—છોકરાઓને ગમ્મત પડશે અને બધું કામ શાંતિથી થશે ”

શિક્ષકો કબુલ થયા મ્હેતા પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓને શાળામાં દાખલ કર્યા અને હવે અભ્યાસની શરૂઆતનો વખત આવ્યો

લિ
ઉન્હાળાના તાપથી કરમાતું,
કુસુમ.

निबंधमालिका.

વિષય ૩ જો—એકી વખતે એકજ કામ.

(જે બે મસલાનો સાથે શિકાર કરવા જાય છે તે એક છોડી દે છે અને બીજુ ખુએ છે.)

પ્રવેશવ્યાખ્યા—જ્યારે બે અથવા બે જુદી જુદી અને કદાચ વિરૂદ્ધ દિશાઓમાં દોડે છે ત્યારે કોઇ પણ શિકારીને બંનેની પાછળ પડવું એ બહુ અશક્ય થઇ પડે છે. અને તેની પેઠે કોઈ પણ માણસ બે કામ એક વખતે સારા કરી શકે નહીં

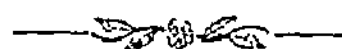
૧ જ્યારે આપણું ધ્યાન બે અથવા વધારે વસ્તુઓ તરફ એકી વખતેજ ખેંચાય છે ત્યારે આપણા વિચાર ભેદાય છે અને શક્તિઓ વહેંચાય છે, તેથી જે કામ આપણે હાથમાં લીધાં હોય, તે લીધેલા એકજ કામના જેવું સારૂં થતું નથી

૨. જ્યારે બે કામ એકજ વખતે લેવામાં આવે ત્યારે એક કામથી બીજા કામ તરફ જવાને ઘણો વખત જાય છે.

૩ કોઇ પણ કામ સારૂં કરવાને મગજને તેમાં રસ પડવો જોઇએ પણ વખતો વખત ધ્યાન એકથી બીજા તરફ બદલાઈ જવાથી એ રસને ઉત્તેજન મળતું નથી. અથવા હોને કે થાય છે તો પણ તે તરત ભંગ થાય છે

યામાં એક ભાગેલા વાહાણ ઉપર કામ કરતાં એક ડુબકી મારનારો ઘણી મુશ્કેલીથી બચ્યો હતો. એ વાહાણ એક મોટી આગબોટ હતી કે જે ખરાબા સાથે અથડાઇને દરિયાને તળીએ ગઈ હતી એની ઉપર કેટલોક કીમતી સામાન અને ત્રણ ચાર કાગળની થેલીઓ હતી. આ થેલીઓમાંના કેટલાક કાગળોની તે વખતે ઘણીજ જરૂર હતી, અને તેથી એક ડુબકી મારનારને તે લેવા મોકલ્યો. તેણે પોતાનો પોશાક પેહેર્યો હતો અને દરિયાને તળીએ ભાગેલા વાહાણની ઓરડીમાં કાગળો શોધતો હતો. એકાએક પાછું ફરીને જોતાં પોતાની પાસે એક શાર્ક માછલીને તેણે જોઇ. શું કરવું તેની એને સુઝ પડી નહીં. તે ઓરડીના એક ખુણા પાસે ઉભો હતો અને તેની અને બારણાની વચ્ચે ભયંકર શાર્ક હતી. તે માણસ તદન શાંતતાથી ઉભો રહ્યો અને શાર્ક પણ રહી રહીને પોતાની પાંખો થોડી થોડી હલાવતી. તે ડુબકી મારનારાએ પોતાના છરાનું મ્યાન ઢીલું કર્યું અને શાર્ક હુમલો કરે કે તરતજ તેની સાથે હડથી લડવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે શાર્કની સામે તાકીને જોઇ રહ્યો અને તે પણ લગાર બીનેલી જણાઈ. કદાચ એને ડુબકી મારનારના દસામણા ટોપથી બીક લાગી હશે. આખરે શાર્કે બારણા નજીક તરીને જવા માંડયું. પછી તે માણસે પણ ખસવા માંડયું. શાર્કે જેવો તેને ખસતો જોયો કે તરત જેટલી બની તેટલી ઝડપથી તે નાશી ગઇ. થોડા વખતમા તે ડુબકી મારનારો પણ ગયાળે આવ્યો.

नोकरीमां सावचेती.

(મળેલું.)

સરકાર અગર કોઇ ખાનગી ગૃહસ્થ જે પ્રકારની જેવી નોકરી ઉપર આપણને જ્યાં મોકલે, ત્યાં આ વિષય ઘણો ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય અને અતિ ઊપયોગી છે. પોતાને જે કામ કરવાનું હોય, તે નિયમસર અને વખતસર કરવું. નોકરીના કામમાં આળસ રાખવું નહિ, તેમ બેફિકરા કે ગાફેલ રેહેવું નહિ, પોતાનું કામ સાફસુફ અને ચોખવટવાળું રાખવું. રોજનું કામ રોજ કરવું. કામ ચઢી જવા દેવું નહિ; જ્યારે જોઇએ ત્યારે પોતાનું જેટલું કામ જોઇએ તેટલું તૈયાર હોવું જોઈએ. આપણા હાથમાં નાણાં સંબંધી હિસાબ હોય તો તેમાં બરોબર પ્રમાણિકપણું રાખવું. એમાં ગફલત થવાથી પોતાનું કામ બગડે છે, અને પોતાની નોકરી તથા આબરૂને ધોકો લાગે છે, માટે એ વાત બહુ ધ્યાનમાં રાખવી, અને પોતાની હાથ નીચેના માણસ પણ એવી ગરબડ ન કરે એવી સાવચેતી રાખવી.

તાબાના નોકર પાસેથી વખતસર કામ લેતા જવું. કામ આગળ પાછળ કે બે દિવસ પછી કરી આપવાની તેમને લઢણ પાડવી નહિ. એક બે દિવસ તેમ થયું તો પછી તેમની પાસે કામનો ભરાવો થઇ જવાનો અને તેમાં પરિણામે આપણનેજ પોતાનેજ નુકસાન, માટે કામની સાવચેતી જેવી આપણે રાખવાની, તેવીજ તાબાના માણસ પાસે રખાવવી.

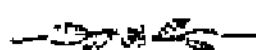
તાબાના માણસો સાથે હદથી જાદે હળી જવું નહિ તેમના ઉપર હદથી જાદે આકના કે ઈતરાજી રાખવા નહિ આપણી વર્તણૂંક એવી ન જોઈએ કે, જેથી બીજાઓને માઠી અસર થાય આપણી સારી વર્તણૂંકથી એમને સારૂં પરિણામ બતાવી આપવું કે જેથી તેઓ પણ સારે માર્ગે ચાલે, તાબાના માણસો સારા કે ખોટા હશે, તેથી આપણી કીર્તિ સારી કે ખોટી થશે, માટે નઠારા માણસને સુધારી સારો કરી લેવા આપણાથી બનતો પ્રયાસ કરવો. તેમ છતા ન સુધરે તો તેને વેગળો કરવો ઉત્તમ છે

અજાણ્યા લોકોમા આપણી નોકરી હોય તો તે લોકોના સ્વભાવ, રીતભાત, અને આચરણથી બરાબર વાકેફ થયા વિના તેમની સાથે પરિચય રાખવો નહિ. અને ખરી ખાત્રી સિવાય કોઈનો ભરૂસો રાખવો નહિ તેમ એવે ઠેકાણે પોતે સાહસ કરી કોઈની સાથે અદાવત કે કજીઓ કરી બેસવો નહિ. તેમજ કોઈના ઉપર મિજાજ ચલાવવો નહિ; સર્વના ઉપર સમાન દૃષ્ટિ રાખવી અને સૌ સાથે હળી મળીને ચાલવુ પાછળથી પોતાના વખાણ થાય એવી વર્તણૂક ચલાવવી પોતાને માથે શત્રુના ઘરા દેવી નહિ શત્રુને વશ થવું નહિ. પણ શત્રુને વશ કરવા, બીજાના ઉપકાર તળે આવવુ નહિ, પણ બીજાને ઉપકાર નીચે લેવા

તાબાના નોકરોને સત્તામા રાખવા અને પોતે પોતાના ઉપરીની સત્તામા રેહેવુ પોતાના ઉપરી પ્રત્યે આપણા તાબેદારીના ધર્મ પ્રમાણે ચાલવુ, પોતાને સોંપેલી નોકરી બરોબર એકનિષ્ઠાથી કરવી પોતાની નોકરી અને પગારમા સતોષ માનવો પોતાનુ કામ ભૂલ વગરનું અને જોઈએ તેવુ હમેશા તૈયાર રાખવુ, "પોતાના કામનો જવાબ ઉપરી જ્યારે માગે ત્યારે પૂરેપૂરો આપી શકાય, એવા સાવચેત રહેવું"

(અપૂર્ણ)

ચર્ચાપત્રો.

૧

મેહેરબાન કેળવણીના અધિપતિ સાહેબ.

સલામ સિવાય વિનતિ કે—આપના તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા કેળવણી ચોપાનીયાના પુસ્તક ૯ અંક ૧૧ ભાદરવાના પૃષ્ઠ ૨૦૩ ઉપર "આંકગણિતના અભ્યાસના દાખલા" એ હેઠ નીચે જે ૫ દાખલા આપેલા છે તે ગણતા નીચે પ્રમાણે જવાબ આવે છે તો તે આપના ચોપાનીઆમા પ્રસિદ્ધ કરવા મેહેરબાની કરશોજી

દાખલાનો નબર. જવાબ

૧—પાંચ ટકાવાળી રકમ રૂ ૧૦૦૦ ની લીધેલી તે બે વરસે વ્યાજ સાથે રૂ ૧૧૦૦ આપવી પડશે.

આર ટકાવાળી રકમ પણ રૂ. ૧૦૦૦ ની લીધેલી તે અઢી વરસે વ્યાજ સાથે રૂ. ૧૧૦૦ આપવી પડશી.

ટીપ—જો બન્ને મળીને રૂ. ૧૧૦૦ આપવા પડ્યા હોય તો દરેક રકમ રૂ. ૫૦૦ ની વ્યાજે લે છે અને રૂ ૫૫૦ દરેકને બદલે આપેછે.

૨—બીજો વાંદરો દરમિનિટે $૧૩\frac{૧}{૩}$ કેળાં ખાય.

૩—વ્યાજનો દર ૬ા ટકા. અને લેણી થવાની રકમ રૂ. ૫૬ ૨૮–૦

૪—રૂ. ૪૬–૮–૦

૫—૮ ઉપર ૫૮$\frac{૧૦૬}{૧૪૩}$મિનિટ.

ઉપરના જવાબ પ્રસિદ્ધ થવા મે. થશે.

લી. તા.

કુબેરભાઇ શવદાસ.

૨

ભૂમિતિ.

યુકિલડ ભૂમિતિ સ્કંધ ૧ લાના સિદ્ધાંત ૨ જાનો પ્રશ્ન ૧.

૧. એક આપેલા બિંદુમાંથી એક આપેલી અમર્યાદ સીધી લીટીને મળે, એવી એક આપેલી લંબાઇની લીટી દોરો ?

નિચેના પ્રશ્નો પહેલા સ્કંધના ગમે તે સિદ્ધાંતની સહાયતાથી સિદ્ધ કરો.

૨. કોઇ પણ ત્રિકોણની બે બાજુઓને દ્વિભાગી, તો દ્વિભાગનારી લીટી પાયાને સમાન્તર થશે, અને તેનાથી અર્ધી થશે.

૩. એક ત્રિકોણના પાયાને સમાન્તર એવી એક લીટી દોરો, કે તે દોરેલી લીટી, તથા પાયા વચ્ચેની ત્રિકોણની બાજુઓનો સર્વાળો દોરેલી લીટીની બરાબર થાય.

ઉપરના પ્રશ્નો વિષે નીચેની સરતો વાંચોઃ—

૧. દરેક પ્રશ્નનો ઉત્તર છઠ્ઠા ધોરણના વિદ્યાર્થી પાસેથીજ મળવો જોઇએ !

૨. પ્રશ્નોના ખુલાસા મને તા. ૨૦–૧૧–૯૭ ના અંદરજ મળવા જોઇએ !

૩. ઉપરની બન્ને કલમોનો અમલ થયો હશે, તેમનેજ નિચે લખેલાં ઇનામનો લાભ મળી શકશે.

		રૂ. આ. પા.
પ્રશ્ન ૧ લાનો ખુલાસો કરનારને ઇનામનું પુસ્તક.		૦–૬–૦
,, ૨	સદર	૦–૬–૦
,, ૩	સદર	૦–૭–૦

ઉપર પ્રમાણે જેમને તેમને (યોગ્ય ખુલાસો હશે તોજ) ઈનામ આપવામાં આવશે.
ત્રણે પ્રશ્નોના ખુલાસા કરનારને રૂ ૧ા ની કિમ્મતના પુસ્તકો આપવામાં આવશે.
(આ રાજ્યના તેમજ પરરાજ્યના ધોરણ ૬ ઠ્ઠા વાળાનો પણ હક્ક છે)
દરેક ખુલાસા નીચેને શીરનામે મોકલવા

ટ્રેનિંગ કૉલેજ સ્કોલર.
રાજ્ય વડોદરા.

રણછોડલાલ કુંવરજી ભટ્ટ
મુ॰ ચાવંડ
પોસ્ટ લાઠી.
(કાઠિયાવાડ)

नवीन अनुभव.

મિત્રો ! હું આ નીચે જે જણાવીશ—લખીશ તે ' કલ્પિત નથી, પણ સત્ય છે ' એમ સાબિત કરવાનો નહિ, પણ વસ્તુત આપણું સર્વને નિરુપયોગી નહિ થાય, તેવી આનો—આ લેખનો આશય છે જો કે એક મનુષ્યનો અનુભવ એક માણસને માટે પૂરતો નથી, તોપણ આ—યતકિંચિત્ નવીન દશાનનો નવીન અનુભવ શિક્ષણના ધંધામાં મદદનિશ હોવાથી—લાગવાથી સઘળા વાચક વર્ગમાંથી કોઇકના કાંઇ વૃદ્ધિ કરશે, તો કોઇકને વિસ્મૃત થયેલા સત્યોનું ભાન કરાવશે, તો કોઇકને કાંઈક ને કાંઇક આનંદ આપી તેની વિચાર શક્તિને ઉત્તેજન આપશે—વિકસિત કરશે, વગેરે

એક સમયે હું ને મારો પ્રિયમિત્ર ટ્રેનમાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર વાતો વિનોદ કરતાં કરતાં મુસાફરી કરતા હતા. વિશેષ, અમે બંને એકજ માર્ગી હોવાથી અમારા માર્ગને અનુસરતા હતા, ને તેથીજ અમારા મનોમાંથી એકને તેમાં લગારે અરુચિતા નહોતી, પરંતુ તે રસ અમો વધુ વખત લઇ શક્યા નહિ. કેમકે—અમારા વિયોગ થવાનું સ્થાન જે સ્ટેશન તે આવ્યું ને ટ્રેન ઉભી રહેતાંજ—તેમાંથી કેટલાક ઉતરી સ્વધામ માર્ગે—પગ રસ્તે મુસાફરી કરવા જવા સારૂ નકામો વખત ન જાય, તેટલા માટે— અધિરા થઇ પાછી ટીકીટ તપાસી લેનાર માસ્તરની રાહ જોતા ઉભા, કેટલાક બીજી આવનાર ટ્રેનમાં—બીજી તરફ મુસાફરી કરનારામાંના કોઇક મનની અસ્વસ્થતાને લીધે—અગર બીજા વિચારથી આગળની ટીકીટ લેવા ગયા, ને કેટલાક નવી આવનાર ટ્રેનની રાહ જોતા બેઠા. તેમાં મારો મિત્ર પણ જઈ બેઠો. હું તો તેની તેજ ટ્રેનમાં—જે મારી માગે અગર માગથી પણ આગળ ઉતરનાર હતા, તેમની સોબતમાં મારા મિત્ર તરફ દૃષ્ટિ રાખી બેઠો છું. તેમાં મારા મિત્રને લેવી જનારી—તેને લઈ જનારી ટ્રેન આવી. તેમાં તે વગર વિલંબે તે સ્થિર પડતાંજ ચઢી બેઠો. સાર પછી હું જે ટ્રેનમાં બેઠો હતો, તે ટ્રેન-ઉપડવાની સૂચના—સીટી થતાં તેની દૃષ્ટિ પણ મારા તરફ થઇ. મારી તો તેના તરફજ હતી. આ સમય અમે બંને શબ્દ ન સાંભળી શકાય તેટલા દૂર હોવા છતાં કાંઇક બોલી નેત્ર કર પલ્લવી કરી—જુદા પડવાનો વિવેક સાચવી લીધો, અને દૃષ્ટિ તો અમે બંને એક બીજાને અગોચર થતા સુધી તેમની તેમજ

પ. જા. નં. ૯૫.

વડનગરની શાળાઓમાં ઇનામ આપવા માટે એક ફંડ ઉભું થયેલું, તેમાં સાંના શેઠ નથુભાઇ સાયકંડવાળાએ રૂ. ૧૦૧) શિકકાઈ આપ્યા છે તેથી તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે તા. ૮ અકટોબર સન ૧૮૯૭.

J. A. Dalal.
અં. ૫. વિદ્યાધિકારી.

इनाम पत्रको.

(પાછલા અંકથી ચાલુ.)

૬૭ સીમરડા. ,, ૨૬-૧૨-૯૬ ગામ લોકોએ ખુશીથી ૧-૦-૦ બા. છોકરાઓને ખારેકો વેહેચી. ૬૮ પીપળી ,, ૧૯-૧૨-૯૬ ભટ્ટ વિશ્વનાથ પ્રાણશંકરે ખુશીથી ૦-૪-૦ બા. છોકરાંઓને પતાસાં વેહેંચ્યા. ૬૯ દંતાલી. ,, ૪-૧૨-૯૬ પટેલ ગોવિંદભાઇ ત્રીકમભાઇએ ખુશીથી. ૦-૮-૦બા. સદર. ૭૦ ઉમોલ. ,, ૨૦-૧૨-૯૬ ગામ લોકોએ ખુશીથી. ૧-૮-૦બા. સદર. ૭૧ કલાલી. ,, ૨૧-૧૨-૯૬ પટેલ લલ્લુભાઈ દેશાઇભાઇ તથા રણછોડ ઇશ્વર તથા નર્મદાશંકર રેવાશંકર માસ્તર એમણે ખુશીથી ૮-૮-૦ બા.છોકરાઓને જમાડયા. ૭૨ કરચીયા ,, ૨૫-૧૨-૯૬ ગામ લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૫-૧૨-૦ બા. છોકરાઓને ચોપડીઓ વહેચી. ૭૩ ડભોઇ. ,, ૨૪-૧૨-૯૬ ગામના સદ્ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૧૦-૦-૦બા સદર. ૭૪ શીનોર. ,, ૧૪-૧૨-૯૬ માણેકલાલ છોટાલાલે ખુશીથી ૨-૦-૦ બા.છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૭૫ ફેફુળીયા. ,, ૧૧-૧૨-૯૬ છગનલાલ નાગરજીએ ખુશીથી. ૧-૦-૦બા.સદર. ૭૬ કોલીયાદ. ,, ૩-૧૨-૯૬ કાશી બહેચરને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી. ૧-૮-૦ બા.સદર. ૭૭ ચાંગા. ,, ૧૦-૧૨-૯૬ પટેલ ઝવેરભાઈ દાજીભાઈએ ખુશીથી. ૦-૮-૦ બા.સદર. ૭૮ રદેલ. ,, ૧૪-૧૨-૯૬ મોતીલાલ ઝવેરભાઇએ ખુશીથી. ૦-૮-૦ બા. છોકરાઓને સાકર વહેચી. ૭૯ પીપળી. ,, ૪-૧૨-૯૬ વિશ્વનાથ પ્રાણશંકરે ખુશીથી. ૦-૪-૦ બા.સદર. ૮૦ ડાલી. ,, ૨૬-૧૨-૯૬ પટેલ ઉમેદભાઈ તુલશીભાઇએ ખુશીથી. ૦-૮-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં.

તૈયાર કરનાર કા. કુલ. બા. ૭૯-૧૨-૦ શિ. ૭-૬-૦ ક. ૯૬-૦-૦.
માણેકલાલ નાથાભાઇ પા.
૧૬-૪-૯૭.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

પેટલાદ વિભાગની ગ્રામ્યશાળાઓમાં વેહેંચાયલું ઇનામ.
માહે એપ્રોલ સન ૧૮૯૫.

૧ કાંસીંદરા તાલુકે પેટલાદ. છબાઇ મથુરભાઇ કરમસદના. ૨ બા. છોકરાંને પતાસાં.

માહે મે સન ૧૮૯૫.

૧ પનોલ તાલુકે પેટલાદ પ્રભુદાસ ત્રિકમભાઇ વગેરે બારૈયાના ૩ બા છોકરાને ચોપડીઓ ૨ બોરીયા તાલુકે પેટલાદ પા૦ હીરાભાઇ વગેરે પાટીદારના ૩ બા છોકરાને મીઠાઇ ૩ રીશાવ તાલુકે પેટલાદ તા ૧૫-૫-૯૫ મથુરભાઇ ગનાભાઇ ૧ બા છોકરાને પતાસાં. નમીસરા તાલુકે માતરી તા ૧૫-૫-૯૫ પા૦ મથુરભાઇ જેઠાભાઇ મુખીના ૨-૪-૦ ક ૧-૮-૦ બા છોકરાને પતાસા તથા ચોપડીઓ ૫ કોસીંદરા તાલુકે પેટલાદ તા ૨૯-૫-૯૫ પા૦ મથુરભાઇ બેચરભાઇ ૧ બા છોકરાને પતાસા એકુન્ધ ૨-૪-૦ ક ૯-૮-૦ બા.

માહે જુન સન ૧૮૯૫.

બાકરોલ તાલુકે પેટલાદ કન્યા૦ ૧૮-૬-૯૫ બાકરોલના ગામ લોકો ૦-૮-૦ ક. ૦-૮-૦ બા. કન્યાને પુસ્તકો તથા પતાસા ૨ લાલપુરા તાલુકે પેટલાદ ૧૭-૬-૯૫ પા૦ કાશીભાઇ ખુશાલભાઇ ૧-૦-૦ બા છોકરાને પતાસા એકુન્ધ ૦-૮-૦ ક ૧-૮-૦ બા.

માહે આગસ્ટ સન ૧૮૯૫.

ધીણોજ તાલુકે પેટલાદ તા ૧-૮-૯૫ બાવા નરસી મહારાજ રામદાસ ૧-૦-૦ બા. છોકરાને પતાસા.

માહે સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૯૫.

આરડી તાલુકે પેટલાદ તા ૧૨-૯-૯૫ બાવા ભગવાન ૧-૦-૦ બા છોકરાને પતાસાં.

માહે નવેમ્બર સન ૧૮૯૫.

નવાગામ તાલુકે પેટલાદ તા ૩૦-૧૧-૯૫ ગણજી બુલાભાઇ ૧-૦-૦ બા. છોકરાને ચોપડીઓ તથા પતાસા.

માહે ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૫

લાલપુરા તાલુકે પેટલાદ ૧૮-૧૨-૯૫ કાશીભાઇ ખુશાલભાઇ ૧-૦-૦ બા. છોકરાને ચોપડીઓ ૨ દેવા વાડા તાલુકે પેટલાદ ૧૯-૧૨-૯૫ ગામ લોકો ૧-૦-૦ બા છોકરાને પતાસા કુલ ૨-૦-૦ બા

માહે જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૬.

૧ બોરીઆ તાલુકે પેટલાદ ૧૪-૧-૯૬ માસ્તર પચો ૩-૦-૦ ક ૧-૦-૦ બા. છોકરાને ચોપડીઓ તથા પતાસા. કુલ ૩-૦-૦ ક ૨-૦ ૦ બા

માહે ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૬.

૧ સમડાલા તાલુકે પેટલાદ ૬-૨-૯૬ ધોલાસરના કારભારી છગનલાલ વિગેરે. ૨-૦-૦ બા રૂ. ૧) છોકરાને પતાસા તથા રૂ ૧) મેહેતાજીને પાઘડીના.

માહે માર્ચ સન ૧૮૯૬.

૧ પીપલોઇ તાલુકે પેટલાદ ૧૨-૩-૯૬ જ્યેષ્ઠના મેહેતાજી વિગેરે ૧-૦-૦ બા.

બા. ,, લક્ષ્મણ જગરૂપ ૦-૪-૦ બા. ,, નરસી જેઠા ૦-૮-૦ બા. ,, દાદા ઉકા ૦-૪-૦ બા. ,, કુલ. ૯-૧-૦ બા.

અંબાશંકર પ્રભાશંકર.
ડે. એ. ઈન્સ્પેક્ટર વ. વિ.

વડોદરા દેશી રાજ્યની કેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં પરચુરણ વેહેચાયેલાં ઈનામ.

જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૭.

૧ પેટલાદ સ. ગુ. શાળા મુક્તપ્રસાદ નંદાભાઇ તથા મેહેરબાન પેટલાદ મહાલના વહીવટદાર સાહેબ તથા ડાક્ટર સેવકલાલ માણેકલાલ એમણે મેળાવડા વખતે છોકરાઓને ૫-૦-૦ બા. પતાસા વેહેચ્યાં. ૨ પેટલાદ સ. સંસ્કૃતશાળા મેહેરબાન ડાક્ટર સાહેબ તથા રા. રા. હીરાલાલભાઇ તરફથી ૮-૦-૦બા. છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૩ સોજીત્રા સ. કન્યાશાળા ૧૫-૧-૯૭ પટેલ ચુથાભાઈ તળશીભાઇએ ખુશીથી ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૪ ભાદરણ સ. ગુ. કન્યાશાળા ૨—૧—૯૭ ભાદરણ નેટીવ જનરલ લાયબ્રેરી ખાતેથી ૧-૦-૦ બા. કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૫ કાસર સ. ગુ. શાળા ૧-૧-૯૭ પટેલ જીવાભાઈ દાદાભાઇએ ૨-૦-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. બામણગામ સ. ગુ. શાળા ૨૦-૧-૯૭ ગામ મંજુસરના મહાજન તરફથી ૧-૮-૦ બા. સદર. ૭ સીસ્વા સ. ગુ. શાળા ૨૦-૧-૯૭ ઝવેરભાઇ બકોરભાઇએ ખુશીથી ૦-૮-૦ બા. સદર. સીસ્વા સ. ગુ. કન્યાશાળા ૨૦—૧—૯૭ સદર ૧-૦-૦બા. કન્યાઓને પતાસાં ... ૯ પીઝ સ. અંગ્રેજશાળા ૨૫-૧-૯૭ પીરમહમદ અબદુલામીયાંએ ખુશીથી. ... બા. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૧૦ ડભકા. સ. ગુ. શાળા. ૫-૧-૯૭ ... ભગજી કેસુરે ખુશીથી. ૦-૮-૦ બા. સદર. ૧૧ સાધી. ,, ૨૦-૧-૯૭ પટેલ મથુરભાઇ કાળીદાસે તથા પરશુદાસ એમણે ખુશીથી. ૦-૮-૦બા. સદર. ૧૨. ધાયજ. ,, ૧-૧-૯૭ નર્મદાશંકર ભવાશંકર એમણે ખુશીથી. ૨-૦-૦બા. સદર. ૧૩. કણઝટ. ,, ૭-૧-૯૭ પા. જેસંગ બાવસંગે ખુશીથી. ૦-૮-૦ બા. છોકરાઓને સાકર વહેંચો. ૧૪ છાણી. ,, ૨૫-૧-૯૭ કાછીયા પ્રાગજી રાયજીએ ખુશીથી. ૦-૮-૦બા. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૧૫. વરણામા. ,, ૧૫-૧-૯૭. પટેલ જેઠાભાઇ ગીરધરભાઇએ ખુશીથી. ૨-૦-૦ બા. સદર. ૧૬. તરસાલી. ,, ૨૦-૧-૯૭ પટેલ પ્રભુદાસ વરજભાઇએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ બા. સદર. ૧૭. સેવાસી. ,, ૭-૧-૯૭ પટેલ કાનદાસ તથા પટેલ ગીરધર નરોતમે ખુશીથી. ૦-૮-૦ બા. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૧૮. ડભોઇ સ. ઉર્દુસ્કુલ. ૭-૧-૯૭ પરી. પ્રેમાનંદ નાથાભાઇએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૧૯. મંડાળા. સ. ગુ. શાળા. મેહેરબાન ડભોઇ મહાલના વહીવટદાર સાહેબે. ૧-૦-૦ બા. સદર. ૨૦ બાધરપુર સ. ગુ. શાળા. આસિ. હરિશંકર મુળજીએ ખુશીથી. ૦-૪-૦ બા. છોકરાઓને સાકરીયાચણા વહેંચ્યા. ૨૧ વાસણા ,, ૩૧-૧-૯૭સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૩-૦-૦ બા છોકરાઓને પુસ્તકો તથા સાકર વેહેંચી. ૨૨. કોરીદ્રા. ,, ૨૦-૧-૯૭ ગામલોકો તરફથી.૪-૧-૦ બા.૨-૧૪-૦ક. સદર. ૨૩. શીનોર ,, ૧-૧-૯૭ દેશાઇવિનાયકરાવ

રેખજીરાવ એમણે ખુશીથી ૧-૮-૦ બા. સદર. ૨૪ નેનગામ. „ ૨૧-૧-૯૭ પટેલ લલ્લુ વિઠ્ઠલે ખુશીથી. ૧-૦ ૦ બા સદર. ૨૫. માસર „ ૨૩-૧-૯૭ હરીલાલભાઇ ગુલાબભાઇએ ખુશીથી ૧-૦-૦ સદર ૨૬ વરાજ. „ ૨૭-૧-૯૬ મોજમુદાર મગનલાલ નગાભાઇએ ખુશીથી. ૧-૦ ૦ બા છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૨૭ સાવલી. „ ૧૯-૧-૯૭ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા શ્રીકૃષ્ણનાથ પ્રેમાનંદ મુનશી એમણે ખુશીથી ૨૬-૦-૦ ક છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૨૮ સાવલી મ. ગુ કન્યાશાળા ૧૧-૧ ૯૭ શ્રીકૃષ્ણનાથ પ્રેમાનંદ એમણે ખુશીથી ૧૧-૮-૦ ક કન્યાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા. ૨૯ સાવલી સ. ઉર્દુસ્કુલ ૨૭-૧-૯૭ સદર. ૪-૦-૦ક છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૩૦ બાલીમણ્ય સ. ગુ શાળા. ૭ ૧ ૯૭ મહેરબાન દાજીભાઇ હરગોવન એમણે ૨-૦-૦ શિ ૧૨-૧૨-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસા વહેંચ્યા ૩૧ વાઘોડીઆ „ ગામના મહાજન તથા જીભાઇ મથુ તથા ગા. લલ્લુચંદ એમણે ખુશીથી ૧-૮-૦ ક છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૩૨ સરીસદ „ ૧૩-૧-૯૭ સ્કુલકમેટીના મેમ્બરોએ મેળાવડા વખતે ૨-૦-૦ શિ છોકરાઓને મીઠાઇ વહેંચી ૩૩ કુભેર „ ૧૬-૧-૯૭ મનાજચંદ અમરામે ખુશીથી. ૧-૦-૦ શિ. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૩૪ જગરાન , ૧૦-૧-૯૭ ગામના સદ્ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૧૦-૨-૬ ક છોકરાઓને ચોપડીને પતાસા વહેંચ્યાં ૩૫ પેરાજી. મ. ઉર્દુસ્કુલ. ૫-૧-૯૭ મન્તુબા જેદખાએ ખુશીથી ૦-૮-૦ બા છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં ૩૬ સીપોર મ ગુ શાળા ૧૮-૧-૯૭ શેઠ મોકમચંદ ભાઇ તરફથી ૧-૦-૦ શિ. સદર. ૩૭ કરબડીઆ „ ૨૬-૧-૯૭ શેઠ અમથારામ અમીચંદે ખુશીથી ૨-૪-૦ શિ. સદર. ૩૮ ચાણોદ , ૨૦-૧-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૩-૮-૦ શિ. સદર. ૩૯ વિશનગર „ મહેરબાન રા. બા એસિસ્ટન્ટ જનરલ સાહેબે. ૨-૦-૦ બા સદર ૪૦ વાલમ. „ ૧૨-૧-૯૭ શ્રીશંકર તથા કેવળદાસ તથા મેઘરલાલ તથા વીઠા નેમીદાસ એમણે ૧૦-૦-૦ શિ. છોકરાઓને લાડુ વહેંચ્યા મગજના. ૪૧ વિજાપુર „ ૨૩-૧-૯૭ મોની બાબાભાઇએ પોતાને ઘેર પુત્રનો જન્મ થવાથી ૧-૮-૦ બા. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૪૨ વિજાપુર મ ગુ કન્યાશાળા ૨૩-૧-૯૭ સદર. ૧-૧૨-૦ બા કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૪૩ વિજાપુર સ ઉર્દુસ્કુલ ૨૩-૧-૯૭ સદર. ૧-૪-૦ શિ. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૪૪ ગોઝારીઆ સ ગુ. કન્યાશાળા. ૨૧-૧-૯૭ કેટલાએક સદ્ગૃહસ્થોએ ખુશીથી ૨-૪-૦ શિ. ૧-૦-૦ ક સદર. ૪૫ આજોલ સ ગુ શાળા. ૧૪-૧-૯૭ ચકુલાલ તથા મોતીલાલ તથા માણેકલાલ એમણે ખુશીથી. ૩-૦-૦ ક સદર ૪૬ કડી „ સદ્ગૃહસ્થોએ મેળાવડા વખતે ૫- ૨-૦ બા. ૧-૮-૦ ક. સદર. ૪૭ વીડજ. , ૨૫-૧-૯૭ નવું ભણવાને છોકરાને શાળામાં બેસાડીને. ૧-૦-૦ ક છોકરાઓને મીઠાઇ વહેંચી. ૪૮ બુટેજ „ ૨૫-૧-૯૭ વીસાજી ભગુજીએ ખુશીથી. ૧-૦-૦ બા છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૪૯ મહેસાણા „ ૨૫-૧-૯૭ દેસાઇ ગુલાબે ખુશીથી ૧-૦-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં ૫૦ કલોલ. „ ૨૧-૧-૯૭ મોહનલાલ જેઠાલાલે ખુશીથી. ૩-૪-૦ ક. સદર. ૫૧ દેહગામ. „ ૧૫-૧-૯૭ જીવાભાઇ મીઠાભાઇએ ખુશીથી. ૧-૮-૦ ક. સદર ૫૨ બાદીપરા. „ ગામ લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે. ૧૨-૦-૦ બા છોકરાઓને જુગડાં તથા ચોપડીઓ

વહેચી. ૫૩ આતરસુંબા. ,, ૩૧-૧-૯૭ ચુનીલાલ સાંકળચંદે ખુશીથી. ૧-૮-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૫૪ હાથીજણ. ,, ૧૬-૧-૯૭ પટેલ કેવળ દલાસાએ ખુશીથી છોકરાઓને જમાડ્યા. ૫૫ નવસારી ,, ૨૨-૧-૯૭ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થોએ ખુશીથી. ૩૬-૮-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસાં વહેચ્યાં. ૫૬ નવસારી. સ. ગુ. કન્યાશાળા ૮-૧-૯૭ શા. ત્રિજવલ્લભ મગનલાલે તથા ઘેલાભાઇ એમણે ખુશીથી ૩-૦-૦ બા. કન્યાઓને મીઠાઇ વહેચી. ૫૭ નવસારી ઝનાના વર્ગ. મે. ઇજનેર સાહેબના પત્ની તથા બાઇ દોલતગવરી તથા સીતાગવરી એમણે ૭-૦-૦ ક. કન્યાઓને પુસ્તકો પતાસાં વહેચ્યાં. ૫૮ મરોલી. સ. ગુ. શાળા. ૫-૧-૯૭ બારોટ ખુશાલ ગોવિંદે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને ખાંડ વહેચી. ૫૯ તવડી. ,, ૧૦-૧-૯૭ કેટલાક પારસી ગૃહસ્થોએ ખુશીથી ૮-૦-૦ ક. છોકરાઓને મીઠાઇ વહેચી. ૬૦ પરથાણું. ,, ૯-૧-૯૭ મહેરબાન નવસારી મહાલના વહીવટદાર સાહેબે વીઝીટ કરીને ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૬૧ વેળાંછા ,, ૧૩-૧-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ઇનામ મેળવડા વખતે ૪-૩-૦ ક. સદરે. ૬૨ ટ્રાસંબા. ,, ૭-૧-૯૭ સદર. ૧-૪-૦ ક. સદર. ૬૩ માંગરોળ. ,, ૧૮-૧-૯૭ સદર. ૪-૦-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો મીઠાઇ વહેંચી. ૬૪ કંટવા. ,, ૨૦-૧-૯૭ સદર. ૪-૦-૦ ક. સદર, ૬૫ ગણદેવી. ,, ૨૭-૧-૯૭ માસ્તર રામચંદ્ર આશારામ એમણે ખુશીથી. ૩-૧૫-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૬૬ ગણદેવી. સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૨૪-૧-૯૭ પોષ્ટમાસ્તર ભાનુભાઇ એમણે ખુશીથી. ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૬૭ બીલીમોરા સ. ગુ શાળા. ૧૮-૧-૯૭ સ્કુલકમેટીના મેમ્બર સોરાબજી એમણે ખુશીથી ૪-૧૪-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. બીલીમોરા. સ. ગુ. કન્યાશાળા. ૧૮-૧-૯૭ સદર. ૪-૧૪-૦ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૬૯ સોનગઢ સ. ધાણુકા બોર્ડિંગ. ૧૬-૧-૯૭ ટોકરવાના રહીશ ઉમરીવા ખાલપાએ ખુશીથી ૩-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૭૦ પાડરસીંગા સ. ગુ. શાળા ભાવનગરના વસુલાત અધિકારી લલ્લુભાઇ સાહેબે. ૫-૦-૦ ક. છોકરાઓને મીઠાઇ વહેંચી. ૭૧ ધારી ,, મુનસફ સાહેબ રૂપશંકર મોરારજી એમણે ખુશીથી. ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૭૨ ચલાલા. ,, ૧૧-૧-૯૭ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થોએ ખુશીથી. ૫-૪-૦ ક. સદર. ૭૩ કોડીનાર. ,, ૧૫-૧-૯૭ સદર. ૫-૮-૦ ક. સદર. ૭૪ દ્વારકાં. ,, ૧૪-૧-૯૭ લીલાધર દાગજીએ ખુશીથી. ૨-૪-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેચી. ૭૫ ગોરીયાળી. ,, ૧૧-૧-૯૭ શેઠ કાનજી હીરજીએ ખુશીથી. ૧-૧૩-૦ ક. સદર. ૭૬ ચોરાપા સ. ગુ. ક. કન્યાશાળા. ૫-૧-૯૭ શાળાના તમામ આસિસ્ટંટોએ મળીને. ૧-૮-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૭૭ નાનાભંડારીયા સ. ગુ. ક. શાળા. ૧-૧-૯૭ શાળાના માસ્તર તથા સદ્‌ગૃહસ્થોએ ૩-૯-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેચી. ૭૮ ગીરીયા ,, ૧૫-૧-૯૭ ગામ લોકોએ ખુશીથી. ૧-૪-૦ ક. સદર. ૭૯ નાનામાંચીયાલા. ,, ૭-૧-૯૭ સદર. ૧-૦-૦ ક. સદર. ૮૦ લાઠાવદર. ,, ૧૪-૧-૯૭ મહેરબાન આ. બા. વિદ્યાધિકારી સાહેબ તથા સદ્‌ગૃહસ્થોએ. ૨-૧૦-૦ ક. સદર. ૮૧ વડોદરા શહેર ઉર્દુસ્કૂલ. ૧-૧-૯૭ આસિ. હીમતલાલ ભોગીલાલે ખુશીથી. ૧-૦-૦ બા. છોકરાઓને મીઠાઈ વહેચી. ૬૫-૧-૦ બા. ૨૦-૮-૦ શિ. ૨૦૬-૫-૬ ક.

J. A. Dalal,
વિદ્યાધિકારી.

જાહેરખબર.

[illegible] —

[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible] ભા. ૧	...	...	[illegible]
[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible]		...	[illegible]
[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible]	...	...	[illegible]
[illegible]	...		[illegible]
[illegible]	...		[illegible]

[illegible]

શોનેરી તક [illegible] મળી છે !!

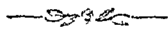
[illegible]

" [illegible] " [illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible] } ભગનલાલ [illegible] પટેલ.

[illegible] } " [illegible] " [illegible]

ગ્રામ્યશાળાના શિક્ષકોને અગત્યની સૂચના.

કેટલીક મુદત પર મહે૦ આન૦ ના વિદ્યાધિકારી સાહેબ તરફથી ફરમાન થયું છે કે પ્રત્યેક ગ્રામ્યશાળાના મેહેતાજીએ કેળવણી ચોપાનિયું રાખવું આ ઉપરથી ઘણા ગ્રામ્યશાળાના મેહેતાજીઓ આ તરફ તેનું વાર્ષિક લવાજમ તથા તે શી રીતે મોકલવું, વગેરે પૂછાવે છે તેમના ખુલાસા માટે નીચે હકીકત આપી છે, તે ઉપર તેઓ ખરાપર ધ્યાન આપશે એવી આશા છે

સામાન્ય વાર્ષિક લવાજમ	રૂ. ૧-૦-૦	પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૩-૦
રૂ ૧૦) થી ઓછા પગારના મેહેતાજીઓ તથા વિદ્યાર્થીઓ માટે વાર્ષિક લવાજમ.	૦-૧૧-૦	પોસ્ટેજ માફ.
છુટક એક અંકની કીમત.	રૂ. ૦-૪-૦	પોસ્ટેજ માફ.

સંવત ૧૯૫૪ ની સાલથી નવા થનારા ગ્રાહકોએ આવતા વર્ષના આસો સુદી ૧૫ સુધીમાં આવતી સાલના કેળવણીના લવાજમના પૈસા ઉપર લખ્યા પ્રમાણે મોકલી આપવા કે જેથી તે હિસાબે પ્રતિ મોકલવા ચોપાનિયાં છપાવવામાં આવે. એ મુદત વીત્યા પછી ગ્રાહકને અંકો સીલકે હશે તો મોકલી શકાશે

જુના ગ્રાહકો પૈકી જેમનાં લવાજમનાં નાણાં ૧૯૫૪ કારતક વદી ૧૦ સુધીમાં અમને નહિ પહોંચે તો તેમનાં ચોપાનિયાં બંધ કરવામાં આવશે, અને તેમનાં નામ ગ્રાહકના લીસ્ટમાંથી કમી કરવામાં આવશે

કોઈ મેહેતાજી વરસની અધવચમાં ગમે ત્યારે ગ્રાહક થઈને અધુરા અંકો મંગાવી તેના પ્રમાણમાં લવાજમ આપવા ઇચ્છતા હશે, તો તેમ કરવામાં નહિ આવે

ચોપાનિયાં કોની મારફતે અથવા કઈ પોસ્ટમાં થઈને મોકલવાથી જલદી મળશે, એ ખાતરીથી જણાવ્યા સિવાય ચોપાનિયું મોકલવામાં નહિ આવે.

જે માસનું ચોપાનિયું તે માસની પુનમ સુધીમાં ન મળે તો તે માસ પૂરો થતા અગાઉ અમને ખબર આપવી જોઈએ. માસ વીત્યા પછી ખબર આપનારે પોતે તે અંક ખોઈ નાખ્યો છે એમ માની તેની પાસેથી ઉપર લખેલા છુટક અંકની કીમત લેવામાં આવશે તા. ૫-૮-૯૭

મેનેજર—કેળવણી.

श्री

संवत् १९५४. मागशर.

કેળવણી.

पुस्तक १० मुं. अंक २ जो

પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નર્ભેરામ ભટ્ટ.

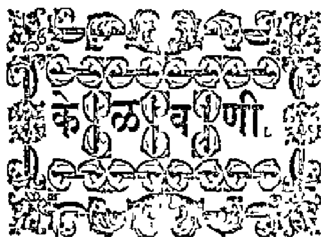
વડોદરા

"[illegible]" માં છાપ્યું.

ઈ.સ. ૧૮૯૭

અનુક્રમણિકા

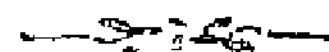
જાહેરખબરો.

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे मनमान पमाये;
प्रीति वधे पसरे जश मारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મુ   માર્ગશીર્ષ   સંવત ૧૯૫૪   અંક ૨ જો.

संकडाशो नहि.

વૈકુંઠધામા છંદ.

સંકડાશો નહીં, સંકડાશો નહીં, ભૂમિ મોટી ઘણી, સંકડાશો નહીં,
દેશ દીસે બહુ, માળ મેદાન છે, બાગ ને છે બગીચા સુઝાશો નહીં;
પર્વતો પેખતાં પાર આવે નહીં, દૂર જાતાં જરા થાક પાશો નહીં,
ઝાડની ઝાડીમાં કૈં ઘટા કુંજ છે, વાઘ તેમાં વસે, જોઈ નાસો નહીં. ૧

સંકડાશો નહીં, સંકડાશો નહીં, પાણી પેખી તમે સંકડાશો નહીં,
પાણી મોટું વહે વાહિનીમાં જુઓ, હોડી તેમાં તરે દાખિ થાશો નહીં,
છે તળાવો ભરેલાં સમુદ્રો સમાં, નાવ તેમાં જઈને ગભરાશો નહીં,
છે સમુદ્રો મહાસિંધુ શા, છે મહાસિંધુ આકાશ જેવા, તણાશો નહીં. ૨

સંકડાશો નહીં, સંકડાશો નહીં, જોઈ આકાશને ગભરાશો નહીં,
વાયુ તેમાં વહે, મેઘ તેમાં રહે, પક્ષિ ઊંચે ચઢે દેખિ ધ્રુજશો નહીં,

વીજળી નીસરે, ગર્જના થાય છે, સુસવાટા સુણી કાંઈ ત્રાસો નહીં,
એ ચમત્કાર છે સૃષ્ટિનૃપતણા દિવ્ય, ભોળા થઈ ભૂલ ખાશો નહીં. ૩

સંકડાશો નહીં, સંકડાશો નહીં, ઉંચું ભાળો હવે સંકડાશો નહીં,
સૂર જો દૂર કોટિક ગાઉ ભમે સાંજ સુધી, હજી સ્થિર થાશો નહીં;
ચંદ્ર આકાશમાં દેખ ઉંચો તથા પૂર્ણ કેવો પ્રકાશેલ, ભાસ્યો નહીં?
તારકા કોટિ સંખ્યા થકી છે ઘણા, દેખિ બ્રહ્માંડ નાખો નિસાસો નહીં. ૪

સંકડાશો નહીં, સંકડાશો નહીં, સૃષ્ટિ જોતાં જરી સંકડાશો નહીં,
તેથી મોટું હજી માનસેંદ્રિય છે, પાસ તેને તમે કાં તપાસો નહીં?
છૂટથી ત્યાં વિચારો ગમે તે સમે ને ગમે તેટલું કાંઈ થાસો નહીં,
યાદ વિદ્યાતણા, ભેદ ભૂમિતિના, શીખિ ભોળા સમા છેક ભાસો નહીં. ૫

સંકડાશો નહીં, સંકડાશો નહીં, ઇશને શોધતાં સંકડાશો નહીં,
પાર તેનો ન પામે કદી માનસેંદ્રિય, મૂકો તમે કૈં નિશાસો નહીં;
પ્રેમ જ્યાં ત્યાં પ્રભુ, એમ કે છે ખરા લોક, તોયે તમે ભૂલ ખાશો નહીં,
અંતરાત્મા વિષે રાખિ એકાગ્રતા શોધતાં તે જડે સંકડાશો નહીં. ૬

अभ्यासीओने सूचना.

જે અભ્યાસીઓ પોતાની મેળે અથવા કોલેજમાં અભ્યાસ કરી પરીક્ષા આપવાનો ઈરાદો રાખતા હશે તેમને તેમજ નિશાળોમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓને પણ આ સૂચનાઓ કામની છે.

૧ દરેક અઠવાડીઆમાં અભ્યાસ કરવાના કલાકો મુકરર કરવા તથા કયો અભ્યાસ કયી વખતે કરવો તે પણ મુકરર કરવું. જેમ આપણે હમેશા નિયમિત રીતે ખાઈએ છીએ એટલે સવાર સાંજ ખાવાનો સમય આપણે ચૂકતા નથી, તેમ અભ્યાસનો સમય પણ ચૂકવો નહિ. આ કામ પ્રથમ તો લગાર મુશ્કેલ માલમ પડશે. પણ પછી મહાવરો પડી જવાથી એ ટેવ એવી તો સજ્જડ થઈ જશે કે તેને તમે છોડશો તોય છૂટશે નહિ.

૨. બે ચાર જણે ભેગા મળીને અથવા જ્યાં વાતો ચાલતી હોય ત્યાં અભ્યાસ કરવો નહિ. એવા થોડાજ અભ્યાસીઓ હોય છે કે જેઓ આસપાસનું બનેછે તે તરફ લક્ષ ન જવા દેતાં એકાગ્રતાથી પોતાનો અભ્યાસ કર્યા કરે. આસપાસ છાનીછાની વાતો થતી હોય અથવા વાતો ન કરતાં પણ બીજું કોઇ પાસે બેઠું હોય તે વખતે અભ્યાસમાં ખલેલ પડ્યાનો સંભવ ઘણો છે.

૩. આરામ ખુરશી ઉપર બેસીને કે નીચા ટેબલ ઉપર અભ્યાસ કરવાનો મહાવરો રાખવો નહિ; કારણો ખુલ્લાંજ છે.

૪. વાંચતી કે શીખતી વખતે ટટાર બેસવું અથવા તેમ ન બને તો તે કામ ચાલતાં ચાલતાં કરવું.

૫ થોડું તો થોડું પણ જેટલું વાંચવું તેટલું સારી રીતે સમજીને વાંચવું. ઉપર ઉપરથી જોઈ જવાની ઘણાંની ટેવ હોય છે, પણ તેથી તેમનો કીમતી વખત નકામો જાય છે, એ તેમણે જાણવું જોઈએ.

૬ દરેક અઠવાડીઆની આખરે અઠવાડિયાનો અભ્યાસ ફરીને તપાસી જવો જોઇએ. આ ઉપરથી કયો અભ્યાસ કાચો છે અથવા શું રહી ગયું છે તે માલમ પડશે.

૭ અઠવાડિઆમાં મુકરર કરેલા મથાળો મળી જતાં, લખવાનું તે લખી નાખવું અને મુકરર કરેલો અભ્યાસ પૂરો કરવો. પાછળ પડી જવું નહિ. જો કદાચ મંદવાડથી કે બીજા કોઇ અગત્યના કારણથી પાછળ રહી જવાય તો ઉદ્યમથી અને યુક્તિથી વધારે અભ્યાસ કરવાની ગોઠવણ કરી ઠરાવેલા અભ્યાસ ક્રમને આવી મળવું.

૮. એક જાતના અભ્યાસથી મન થાકે એટલે તેને વિસામો આપવાને બીજી જાતનો અભ્યાસ કરવા માંડવો, પણ બિલકુલ અભ્યાસ બંધ કરવો નહિ. અભ્યાસની જાત બિલકુલ બદલી નાખવાથી મનને પાછો નવો જુસ્સો પેદા થાય છે, એ ખરેખર આશ્ચર્યકારક છે.

૯ કેટલાક અભ્યાસ કરતી વખતે શું વાંચે છે તે પણ જાણતા હોતા નથી, અને કેટલાક કાંઇ બીજોજ વિચાર કરતા હોય છે, આ બન્ને વાતો અભ્યાસને હાનિકારક છે. અભ્યાસીએ પ્રતિક્ષણે પોતે શું કરે છે તે સમજવું જોઇએ, અને પોતાનું ભટકતું મન પાછું વાળી આધીન સ્થિર કરવું જોઇએ. જો વાંચતી વખતે મન ભટકવા લાગે તો ભૂમિતિનો એકાદ સિદ્ધાન્ત સિદ્ધ કરવા માંડવો કે ગણિતનો એકાદ દાખલો ગણવા માંડવો.

૧૦ જ્યારે કામ કરતાં મન થાકી જાય ત્યારે કામ બંધ કરવું. પણ કામ બંધ કરતાં પહેલાં વિચારવું કે મન અભ્યાસના અતિ શ્રમથી થાક્યું છે કે અભ્યાસ કરવામાં મન લગાડવું ન હોવાથી કંટાળ્યું છે.

૧૧. બની શકે તેટલું વધારે ચાલવું. દરરોજ ઓછામાં ઓછો એક કલાક કસરત કરવી. દરેક વિદ્યાર્થીને જેથી પોતાના મનને ગમ્મત થાય એવું કાંઇને કાંઇ પણ હોવું જોઈએ. અનિયમિત વખતે કસરત કરવી જોઈએ નહિ. કસરત આટલી અને આ વખતે કરવી એનો નિયમ હોવો જોઈએ. આ બાબત બહુ ધ્યાન આપવા જેવી છે, કેમકે કુદરતના ઔષધમાં મહેનત કરવાથી જે શક્તિ આપણે મેળવવા ચાહતા હોઇએ તે ન મળતાં ઉલટું નુકસાન થાય છે.

૧૨. તમારો ખોરાક સાદો અને નિયમિત જોઈએ. શારીરિક મહેનત કરનારાઓ એમ મજુરી કરીને પોતાનો ખોરાક પચાવી શકે છે, તેવો પ્રસંગ વિદ્યાર્થીઓને હોતો નથી, માટે તેમણે અપચો થવા દેવો નહિ.

૧૩. અભ્યાસ કરતી વખતે પોતાનું મન જેટલું તેમાં રોકી શકાય તેટલું રોકવું; અભ્યાસ ન કરતા હોઇએ તે વખતે તે વિષે વિચાર પણ ન કરવો.

૧૪. દરેક વિષયને માટે નોટ બૂક તૈયાર કરવી; તમામ અભ્યાસનાં પુસ્તકો જોઈતાં હોય ત્યારે હાથ લાગે એવી રીતે રાખવાં.

(અપૂર્ણ).

ગુરુવાર બેટ.

પૂનામાં જેમ શુક્રવાર પેઠ, શનવાર પેઠ, વગેરે વારનાં નામ ઉપરથી સ્થળનાં નામ પાડેલાં છે, તેમ આસ્ટ્રેલિયામાં પણ એક ગુરૂવાર નામનો બેટ છે. એ બેટ આસ્ટ્રેલિયાની ઉત્તરે નાના દ્વીપસમૂહમાં છે તેમાં ઘણા અંગ્રેજો વસ્તી કરીને રહેલા છે. અઠવાડીયાના બીજા દિવસોને ભૂલી જવામાં આવ્યા નથી; કેમકે ત્યાં શુક્રવાર બેટ, શનિવાર બેટ, અને એજ રીતે અઠવાડિયાના બધા વારના નામના નાના નાના બેટ પાસે પાસે છે. આગબોટમાં બેશીને તે દ્વીપ સમૂહમાં જતાં આવતાં અમે તેમાના બહુધા ઘણાખરા બેટ જોયા હતા, પણ અમારૂં વહાણુ અમે ગુરૂવાર બેટના બંદરમાં લંગર વાર કર્યું.

આ નાના બેટમાંથી કયો માલ દેશાવર ખાતે ચઢાવવામાં આવતો હશે? સોનું, રૂપું, કલઇ, ત્રાંબું, એવું કાંઇ એ બેટમાંથી પરદેશ ખાતે મોકલવામાં આવતું નથી. ત્યાં શું હશે? હું કહુછું; દરિયાઇ છીવડા અને કાળુ માછલીની સીપો.

એક જાતની લાળી માછલી થાય છે, તેને આ દેશમાં બૂમલાં કહે છે. એને દરિઆ-માંથી કાઢી સુકવે છે અને પછી તેની ગાંસડીઓ બાંધી પરદેશ ખાતે ચઢાવે છે. ગુરૂવાર બેટમાંથી ઘણામાં ઘણો જે માલ પરદેશ ચઢે છે તે આ છે.

આ બેટની નજીકના દરિઆમાંથી મોતી નીકળે છે. તેથી ત્યાંના લોકોનો મુખ્ય ધંધો મોતીની સીપો કાઢવાનો છે. મોટા મોટા વેપારીઓની લગભગ ત્રણસે હોડીઓ મો-તીની સીપો કાઢવાના કામમાં હમેશ રોકાયલી હોય છે. અને તેમના માલિકોને આમાંથી ઘણો સારો નફો મળે છે. મોતીની સીપોની હમેશાં ખપત થયા કરે છે એટલુંજ નહિં, પણ ઘણીવાર તેમાંથી એવાં મોતી પણ નીકળી આવે છે કે જેના એક દાણાની કીમત ૨૦૦ થી તે ૬૦૦ પૌંડ સુધી ઉપજે છે. આથી કરીને એ બેટમાં આવો ધંધો કરનારને એકદમ શ્રી-મંત થઇ જવાનો ઘણો સંભવ છે.

અમારા વહાણમાં બીજા માલની સાથે ૭૦ ટન જેટલી મોતીની સીપોજ ભરેલી હતી અને તે બધી બરમીંગહામ અને શેફિલ્ડ ખાતે મોકલવાની હતી. ત્યાં તેના ચપ્પુના હાથા, બટન, અને એવી બીજી જણસો બનાવવામાં આવે છે,

મોતી કાઢનારાઓનો પહેરવેશ ઘણો વિચિત્ર તથા અજાયબ ભરેલો હોય છે, એમ મારા જોવામાં આવ્યું, કેમકે મોતીની છીપો દરિયાને તળિયે ઘણા ઊંડાણમાં હોય છે અને તેથી ડૂબકી મારનારને પાણીના દબાણથી બચાવવાને માટે ખાસ ઊનનાં કપડાં પહેરાવવામાં આવે છે વળી તેના જોડાના તળિયા સીસાનાં હોય છે અને તે દરેકનો ભાર દશ શેર હોય છે. તેના માથાનો ટોપ એ લોખંડ જેટલો એટલે લગભગ અધમણ કરતા પણ વધારે હોય છે

જે માણસો પોતાને ધનવાન કરવાને ઇચ્છતા હોય તેમને આ ગુરૂવાર બેટ સારૂં સ્થળ છે. હમણાં ત્યાં થોડી ઘણી દુકાનો અને તેની પાછળ થોડાક સુંદર બંગલા છે તથા એક દવાખાનું છે આ ટાપુમાં એક નાનું દેવસ્થાન છે તથા થોડાક પુસ્તકોની લાઇબ્રેરી છે; પરંતુ આગળ જતા એ મથક મોટું મુખ્ય શહેર થવાનો સંભવ છે પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગોમાંથી આવનારાઓને માટે નાનું બંદર પણ અનુકૂળ છે.

નોકરીમાં સાવચેતી.

(પાછલા પૃષ્ઠ ૧૩ થી)

હમેશાં ચીવટ રાખવી કે, ' હમણાં ઉપરી આવશે, અને આપણું કામ માગશે; ઓચિંતા, હમણાં અધિકારી આવીને આપણી તપાસ કરશે એ ચિંતા આપણી બદલી થશે, અને માથે ઠોકરા પડશે ઓચિંતા એકદમ રજા ઉપર જવું પડશે એમ સમજીને હમેશાં નિયમિત અને ચોખ્ખું કામ રાખવું કે તેને પ્રસંગે હરકત આવે નહિ. પણ ધારવું કે, "હજુ ઘણો વખત છે, કોણ જોવાનું છે? કોણ આવનાર છે? હમણાં કાંઈ ફીકર નથી," એમ આળસ રાખવું તો કામ અને ગુમાસ્તાના એવા હાલ થવાના કે, ઉપર લખેલા પ્રસંગે જરૂર ગભરાવાના અને દુઃખી થવાના માટે નોકરીમાં હમેશાં સાવચેતી રાખવી.

સાવચેતી રાખવાના ફાયદા અને ન રાખવાના ગેરફાયદા ઉપર આ દૃષ્ટાંત જુઓ.

વડોદરા શહેર જેવા એક મોટા રાજ્ય નગરમાં એક ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ રહેતો હતો તે સ્ત્રી, સંતતિ અને સમૃદ્ધિ, વગેરેથી પરમ સુખી હતો. પોતાના શહેરમાં અને શહેરોમાં તેની ચાર દુકાનો ચાલતી હતી તેની પાસે બે ઉમેદવારો મગનલાલ અને છગનલાલ નોકરી માટે આવ્યા શેઠે આ બંનેને વેપાર કામમાં નિપુણ જોઈને એકને મુંબાઈ અને બીજાને કરાચીની પેઢી ઉપર મોકલ્યા, પણ જતી વખતે શેઠે બંનેને કહ્યું કે, જુઓ ભાઈ "હું મારી મરજીમાં આવશે, ત્યારે તમને તમારા કામ ઉપરથી અહીં પાછા બોલાવીશ, અને મારી ઇચ્છા થશે, ત્યારે તમારા કામનો હિસાબ માગીશ" "બહુ સારૂં" કહી બંને જણા પોતપોતાની નોકરી ઉપર ગયા.

મગનલાલના મનમાં આવી ગયું કે, કોણ જાણે કયે વખતે અને કેટલી મુદતે મને શેઠ પાછો બોલાવશે, અને તે વખતે મારે તેના હુકમ પ્રમાણે મારું કામ આરોપી તેની પાસે જવું પડશે, માટે અત્યારથીજ મારે સઘળી વાતે સાવધ રહેવું જોઈએ. એમ વિચારી તેણે જુના કારભારીના હાથમાંથી સઘળો વહીવટ તપાસી લીધો, અને ચોપડા ઉપરથી પેઢીનું દેવું લહેણું સમજી લઈ રોકડ સીલક, માલમત્તા, બરાબર તપાસી લઇ, પોતાના શેઠને જણાવી દઈ, પોતે નવેસરથી પેઢીનો વહીવટ કરવા લાગ્યો.

પોતાના હાથ નીચેના માણસોને તાકીદ કરી ઉઘરાણી ચોંપથી કરવા માંડી. લેણદારોને થોડીઘણી નાણાંની રકમો અને વળી પડતો માલ આપી, તેમનો વ્યવહાર સાચવ્યો: પોતાને ત્યાં નહીં ખપે એવો માલ, શેઠની બીજી પેઢીઓથી ખબર મગાવી, જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં મોકલી દીધો અને પછી સુખેથી નવા માલની ખરીદી, વેચાણ, સાટાં, વગેરે ઉત્તમ પ્રકારનો વ્યવહાર ચલાવી, અસલ કરતાં પેઢીની સાખ સારી વધારી.

તે રોજનો હિસાબ રોજ બંધ કરતો; દેશાવરના આવેલા કાગળના ઉત્તર તુરત લખતો, અને પોતાને ત્યાંથી લખવાના પત્ર પણ વખતસર લખતો. વરસ આખરે આખા વરસનો હિસાબ શેઠના માગતા પહેલાં તુરત મોકલતો. એ પ્રમાણે બે ત્રણ વરસમાં શેઠને સારો નફો કરી આપ્યો. આ ઉપરથી શેઠે તેને સારો શિરપાવ મોકલી આપ્યો.

પછી એક વખત મગનલાલે વિશ્રાંતિને માટે પોતાને વતન આવવા શેઠની રજા માગી. શેઠે તેનાં વખાણ કરી તેના પગારમાં વધારો કરી આપી, લખી જણાવ્યું કે— તમોએ અમારી પેઢી ઉપર બેશીને અમારી પ્રતિષ્ઠામાં અને અમારા દ્રવ્યમાં બહુ વૃદ્ધિ કરી છે, માટે અમે તમને હાલ છોડવા ચાહતા નથી અને હાલ અમારી પાસે તમારા જેવો માણસ પણ નથી; તમે વિશ્રાંતિને માટે રજા માગો છો, તો તમારા હાથ નીચે અમારા પગારથી એક માણસ વધારે રાખજો. પણ અમારી ઇચ્છા છે કે હજુ કેટલીક મુદત અમારું કહેવું માની રહેવું, અને અમારી પેઢીની પ્રતિષ્ઠા વધારવી. આ ઉપરથી મગનલાલે રજા લેવી મુલતવી રાખી પોતાનું કામ સાવધપણે ચલાવવા માંડ્યું.

છગનલાલે નોકરી ઉપર જતાં, જૂના કારભારી પાસેથી ચાર્જ સંભાળી લીધો. જૂનો કારભારી બહુ સાવધ હતો, અને તેણે કામનો વહીવટ સારો પાડ્યો હતો, તેથી કેટલાક મહીના સુધી તો ઠીકઠીક ચાલ્યું; પણ હવે છગનલાલ પ્રમાદી અને અસાવધ હતો. તેના મનમાં હતું કે હમણાં શી ઉતાવળ છે? હમણાં ને હમણાં કોને હિસાબ આપવાનો છે? ફલાણું કામ થાય છે, કરીએ છીએ, શું નહી થાય છે? એમ કરી એક ઉપર એક કામ મુલતવી રાખવા માંડ્યાં. એવું દેખીને તેના હાથ નીચેના માણસો પણ ઢીલા પડી ગયાં. તેઓ વખતો વખત ઉઘરાણી કે નામું ચઢાવી રાખતા; જ્યારે પોતે એકાએક તાકીદ કરે, ત્યારે હોજી. હવે એક બે દિવસમાં કરી આપીએ છીએ, એમ કહી હાથ નીચેના માણસો હિસાબ અને નામું ચોખ્ખું કરવા મંડી જતા. ઉતાવળમાં ભૂલો આવતી અને તેથી વરસ આખરનો પણ હિસાબ મેળવતાં બહુ મેહેનત પડતી.

દેશાવરના કાગળોમાં આજ કાલ ઢીલ થવાથી, તથા દેશાવરમાં માલ રવાને કરવામાં ઢીલ થવાથી, અને પાછળથી બજાર મંદ પડવાથી ઘણું નુકસાન ખમવું પડ્યું હતું.

મજાતસર ઉઘરાણી ન કરવાથી, સામો આસામી નબળો પડ્યાનું જાણ્યા છતાં નાણાં કાઢી લેવાની હીંમત અગર નાણાં બદલે માલ લઈને પણ નીકાલ કરવાની યુક્તિ નહિ વાપરવાથી દર સાલ ઘણી ખોટ જવા લાગી, અને ચોતરફ અવ્યવસ્થા થવા લાગી. વરસ આખરે શેઠને હિસાબ મોકલી શકતો નહિ, અને મોકલે તો તે સંતોષકારક નહિ આસપાસના સમાચાર ઉપરથી શેઠે વિચાર કર્યો કે આ માણસને અગર દિવસ રાખવામાં આપણે મોટા નુકશાનમાં આવી જઈશું, માટે ત્યાં મોકલવા બીજું માણસ શોધી કાઢો. છગનલાલને પાછું આવવા હુકમ લખ્યો, *શેઠનો હુકમ આવતાંજ છગનલાલનું કાળજું છળી ગયું, તેને એકે દિશા સુઝી* નહિ. હાય, હવે શું કરવું? શેઠને હવે શો જવાબ આપીશ! શેઠે તો મને અણુચિંતવ્યો તેડાવ્યો મને એક વરસની મુદત આપી હોત તો હું સઘળું તૈયાર કરી ચોખ્ખું કરત, પણ અરે દેવ! હવે આ વાત કોને કહું! (અપૂર્ણ)

निवधमालिका.

(પૃષ્ઠ ૯ થી ચાલુ.)

વિષય ૫ મો:—પહેલી શરૂઆત થયેલા અડધા કામની બરોબર છે

પ્રસ્તાવિક વ્યાખ્યા—લડાઇમાં ફતેહ મળશે કે નહિ તે પહેલા હુમલામાં વપરાયેલા ડહાપણ અને જોરસા ઉપરથી જણાય છે તેવીજ રીતે કોઇ પણ કામની ડહાપણ ભરેલી શરૂઆત પરિણામ કહી આપે?

૧ દરેક કામની પહેલી સરૂઆત ઘણી અઘરી હોય છે અને તે અઘરો ભાગ બહાદુરીથી અને ખંતથી ઓળંગાય તો એ કામમાં અંતે ફતેહમંદ થવાશે એવો તર્ક સહેજ બંધાય છે.

૨ જેમ જેમ કામ થતું જાય છે, તેમ તેમ તાજો ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થતો જાય છે. તાજા ઉત્સાહથી શક્તિ, આમદ, દઢ નિશ્ચયને ઉત્તેજન મળે છે.

દષ્ટાંત અને રૂપક—આગગાડીને ગતિમાં રાખવી તેના કરતા તેને ગતિમાં આણવી તે મુશ્કેલ છે એક વખત ગતિમાં આણી એટલે ચલાવનારને મહેનત નથી પડતી

ब—જો વૈદ નાડ તપાસી અને વ્યાધિ ખોળી કાઢી દવા આપી અને રોગીને બચાવી તો અડધો રોગ ઘટ્યો એમ કહેવાય

क—ફળદ્રુપ જમીનમાં ઉગી નીકળેલા ઝાડના મૂળ કે પાંદડા ઉપરથી—આગળ જતા સારા ફળની આશા રાખવી

ड—પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથીજ જણાય.

इ—ઘરનો પાયો જો મજબુત કર્યો હોય તો આગળ ઇમારતને પડવાની દહેશત ન

રહે. એને પાયો જો મજબુત ન કર્યો તો ઉપરથી ઇમારત ચણવામાં ગમે તેટલી મહેનત કરી હોય તોપણ તે ફોગટ છે.

क. દેવતા સળગાવવામાં પણ લાકડાં બરાબર ગોઠવ્યાં હોય તો ઝટ સળગી ઉઠે છે. પરંતુ બરાબર ન ગોઠવ્યાં હોય તો ફુંકી ફુંકીને મરી જઇએ તોપણ વારંવાર ઓલાઇ જાય છે. જરાક સળગ્યું એટલે તમામ સળગ્યું.

ग એક લખોટાને ગતિમાં મૂકવા એક ટકોરો મારવો જોઇએ. અને યોગ્ય દિશામાં ટકોરો માર્યો કે તે તેજ માર્ગે ચાલ્યો જશે.

ह જો આ ખરાબ થઇ હશે તો તેમાં તમે ગમે તેટલી ખાંડ નાખશો પણ તેનો ખરો સ્વાદ કદી મળશે નહીં.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત—હેનીબાલ કહેતો કે તેણે તેની સઘળી જીત શરૂઆતના જોસ્સાદાર હુકમથીજ મેળવી છે.

च કેસીની લડાઇનું પરિણામ તેમાં થયેલા પહેલાજ હુકમથી નક્કી થયું હતું.

આંથિક દૃષ્ટાંત—જો ડાળી નમે તો ઝાડ નમે.

च છોકરાને કેળવો અને પછી જુઓ.

સમાપ્તિ—માટે...............................

વિષય ૬ ઠ્ઠો—બહારના દેખાવથી મોહી જતા નહિં.

પ્રસ્તાવિક વ્યાખ્યા—કેટલીક વસ્તુઓ બહારથી સારી દેખાય છે પણ અંદર જોઇએ તો ખરાબ હોય છે. તેવી રીતે સાધારણ રીતે બહારના દેખાવથી બહુ લોકો ઠગાય છે.

૧. અકસ્માત, બહારના દેખાવમાં વારંવાર ફેરફાર કરી નાખે છે; જેમકે ન્યુકાસલના ખાણ ખોદનારાઓનો રંગ તેમના આકસ્મિક ધંધાથી નિગ્રો જેવો કાળો થઇ જાય છે.

૨. પૃથ્વીની સપાટીની અંદર શું શું છે તેની કોઇને ખબર નથી. બહાર ઉકરડા પડયા હોય એવી જમીનની અંદર જોઇએ તો કદાચ કીમતી હીરા અને માણેક આદિ રત્નો નીકળે છે.

૩. આંખ કેટલીક વખત ભૂલાવો ખાય છે અને કંઇને બદલે કંઇ જુએ છે. ઝાંઝવાનાં પાણી હરણ પીવા આવે છે અને પાછળથી પસ્તાય છે.

૪. અજ્ઞાનતા પણ કેટલીક વખતે તર્ક—કલ્પનામાં ગોથું ખવડાવે છે. જેમકે—પ્રકાશના (પરાવર્તનના) નિયમો ન જાણતો હોય એવો માણસ વહેળા કે નદીની ખરેખરી ઉંડાઇના સંબંધમાં કેટલીક વાર ઠગાય છે.

૫. ઘણી ખરી બાબતોમાં સારા અને માઠાની એટલી બધી મેળવણી થઇ ગઇ છે કે સારૂં શું અને માઠું શું તે બરોબર ઓળખી શકાતું નથી; અને જે જાણે છે કે સારામાં માઠું અને માઠામાં સારૂં સમાતું નથી તેમને ભૂલ થવાનો વિશેષ સંભવ છે.

દૃષ્ટાંત અને રૂપક—માછી લોકો જાળ નાખે છે તેમાં લોટના મોહથી માછલી પકડાઈ જાય છે અને ઉપર પસ્તાય છે.

ब. રોટલા કે દૂધથી ઠગાયલો ઉંદર કોળવામાં પકડાય જાય છે

क કેટલાંક ઝાડને પાંદડાં બહુ હોય છે, પણ ફળ બિલકુલ આવતાં નથી.

ड ઓપવાળો રૂપિયો અથવા પારો ચઢાવેલો રૂપિયો

इ ખોટો રૂપિયો ચળકે ઘણું

फ. હાથ ચાલાકીના ખેલ.

ग ઇંદ્રવારણાનું ફળ.

ह ભસતા કુતરા કરડે નહિ. ગાજ્યામેઘ વરસે નહિ.

ऍ વાઘ અને શિકારી પોતાના ભોગને ઠગવા માટે સંકોચાય છે. અને જાણે ઉંઘતા હોય એમ દેખાય છે

ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત—ઘણા માણસો વિશ્વાસે માર્યા જાય છે.

ब ઘણા માણસો ઠગાઇને પકડાઇ જાય છે

क ઘણા માણસો પોતે ન ઓળખાય એવા હેતુથી ભેખ બદલી નાખે છે.

આંથિક દૃષ્ટાંત—હાથમાં માળા અને હૈયામાં લાળા.

ब મોઢે મીઠું બોલે અને પેટમાં કાતી રાખે.

क મોઢે સાકર અને મનમાં ઝેર

ड ઉજળું એટલું દૂધ નહિ.

इ જેટલા રણશીંગા ફુંકે છે તેટલા બધા શિકારી હોતા નથી.

फ ઘણા હસમુખા ચહેરાવાળા માણસો નાકમેદીવાળા અને ગોકળગુરે હોય છે

સમાપ્તિ—માણસો અને વસ્તુઓની પરીક્ષા કરવામાં બહુ ઉતાવળા થતા નહિ.

गज़ल.

ते क्यहां कायम् रह्या जे बेवफाई करी गया;
मरि गया आखर् न कोईथी आशनाई करी गया.
उमर परपोटा समाके ते उपर उन्माद आ;
मोतथी तेओ न छूट्या जे खुदाई करी गया.
आयनामा छाय निजनी जोईने आणी गरूर;

૬.

મેવો.

બોર રાતું ને જાંબુ કાળું છે;
આ લીંબુ તે કેવું રૂપાળું છે.
દાડમ જુઓ દેખાય છે ગોળ કેવું,
સ્વાદે બીજું નથી કોઇ તે જેવું.
નારંગીની વાત આજ નહીં આવે;
જામફળ બાળકને બહુ ભાવે.
જુઓ સીતાફળો જોયાં જેવાં;
કેળાં લાંબાં લાંબાં ને છે કેવાં.
ગળપણમાં કેરી બહુ સારી;
શેરડીની પૂણી પણ ભારી.
દ્રાક્ષ, ચારોળી, ને બદામ સાથે;
ખાઓ પિસ્તાં અંજીરને લઇ હાથે.
એ બધી મેવાની જાત મીઠી,
એ અમે બધાએ છે દીઠી.

(હ. શા૦)

(આ ઉપરથી જુદા જુદા મેવાની જાતો, તેમની હકીકત—સ્વાદ, વગેરે શીખવવાની સાથે તેની ઉપયુક્તતા શીખવી શકાય.)

सुशिक्षक.

પ્રકરણ ૩ જું.

નવા શિક્ષકની નવી વ્યવસ્થા.

વિદ્યાર્થી વગર ગરબડે—શાંતતાથી જે સ્થળે તેમના શિક્ષકો હમેશ બેસારતા હતા, ત્યાં બેશી ગયા; અને શિક્ષકો પણ આ નવી યુક્તિનો લાભ વિચારતા સ્વસ્થાને બે-

હતા ખાંઆ શિક્ષકો—આસિસ્ટંટો વિચારતા હતા કે 'નવા મહેતાજી આપણી સાથે કંઈ વાત કરશે કે નહી ! ધાર્યું કરીને હમણાજ આપણને નિશાળ સંબંધી કંઇક પૂછશે, એટલે તેને આપણે વાતોમા નાખશું, નવીન નવીન વાતો કહી આપણી પટુતા, નિશાળ ચલાવવાની હોશિયારી, તેમજ તેમાં જોઈતી નિપુણતા જણાવી આપશું. અને તેઓ પોતે પણ તે કામમાં પ્રવીણ છે, અમર થશે વગેરે વગેરે કહી, તેમના વખાણ કરીને પણ તેમને હમણાજ ખુશ કરી લેઇશું, મોઢમા નાખ્યા રાખીશું; અને એમ કોઇ પણ વાતે તેના પ્રીતિનાં પાત્ર હમણાંજ થવા માંડશું' આમ અનેક કલ્પના તરંગો આપણા ઉપશિક્ષકોના મનમાથી ઉછળતા હતા; અને તે બધાનો ચિતાર તેમના હર્ષમિશ્રિત, આતુર અને ખાસ મહેતાજી તરફજ વિકસી રહેલા નેત્રો કહી આપતા હતા પણ પ્રવીણશંકરને તે જોઇતું ન હોતું: તેને તો તેનું કામ જોઇતું હતુ બધા ઉપશિક્ષકો ઠેકાણે બેશી ગયા, એટલે પ્રવીણે પણ પોતાનુ ઠેકાણું સંભાળવા માંડ્યું ઠેકાણે બેસી હવે અભ્યાસનું કામ ચલાવાશે-ઘણા દિવસથી જેને માટે વાટ જોઇ રહ્યો હતો તે આનંદ પામે જવાશે-એમ ધાર્યું, પણ બેસતા પહેલા ચોપાસ દૃષ્ટિ કરી, તો શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓ અને પોતે આ બધાની બેઠકોમાં વિચિત્રતા લાગી.

શાળાનુ મકાન ૨૦૦ વિદ્યાર્થીઓ માય શકે, તેટલા પુરતું હતું, તોપણ તેની વ્યવસ્થા જોઇએ તેવી બીલકુલ નહોતી એક મોટો ઓરડો આશરે...૫૮ લાંબો અને..૫૮ પહોળો એવો સમગ્ર મકાનના મધ્ય ભાગે પશ્ચિમાભિમુખ આવેલો હતો. " કે જેને આપણે હવે પછી નં ૧ ના નામથી ઓળખીશું " અને તે ઓરડાની બન્ને પડખે પશ્ચિમ બાજુએ તેના બે નિશાળ પાદ હોય તેમ, બે ઓરડાઓ દરેક આશરે..૫૮ લાંબો અને...૫૮ પહોળો એવા આવી રહ્યા હતા. " કે જેને હવે પછી આપણે અનુક્રમે નં ૨ અને નં. ૩ ના નામથી ઓળખીશું " આ આમ આવી રહેલા ઓરડાના બન્ને બાર એક બીજાની સામે ઉત્તર અને દક્ષિણ અભિમુખ હતા, અને મધ્ય ઓરડાના મધ્ય ભાગમા ઉભા રહેતાં, આ બન્ને ઓરડામા દૃષ્ટિ પડી શકે તેમ મૂકેલા હતા મધ્ય ઓરડાના પણ મધ્યે એક ભીંતવતી બે સરખા વિભાગ કરવામા આવ્યા હતા અને તે દરેક વિભાગને એકેક નિશાળ બાર પશ્ચિમાભિમુખ મૂકેલું હતું. તેમજ તેની સામેની ભીંતમા પણ તેનાજ જેવાં અને બરોબર તેનીજ સામે આવે તેમ, બે નિશાળ બાર પૂર્વાભિમુખ મૂકેલા હતા. મધ્ય ઓરડાની મધ્યે આવેલી ભીંતમા પણ એક નિશાળ દરવાજો મૂકેલો હતો કે જે દરવાજામાથીજ બધા ઓરડામા દૃષ્ટિ પડી શકતી " મધ્ય ઓરડાની પૂર્વ તરફ એક નાની એવી ઓશરી ઓરડાને લગોલગ રાખવામા આવી હતી, અને ઓશરીના બન્ને છેડાએ બે નાની ઓરડીઓ પણ રાખી હતી, ઓશરીની પછીના ભાગમા થોડું એક છુટું મેદાન હતુ, તેમજ મધ્ય ઓરડાના પાદ તરીકે રહેલા ઓરડાઓની વચ્ચે પણ થોડી એક જમા હતી આખર આ બધાની આસપાસ ફરતો કંપાઉન્ડ પણ કરી આપેલ હતો.

આ રીતે મકાન જો કે મોટવાળું હતુ; તોપણ બેઠક બહુજ વિચિત્ર થતી નં ૩ વાળા ઓરડાના છેક પ્રાન્ત ભાગમા જૂના મહેતાજી તડકારામ પોતે એક પાછળ પડતી બારી આગળ, પાછળ આવી રહેલા ઝાડમાથી આવતો ઠંડો પવન લેતા; તેમજ આગાડી

થઇને જતા આવતા લોકોના તમાસા જોવાને માટે, ચોથા ધોરણનો વર્ગ લઇને બેસતા હતા. ત્યાર પછી તેનેજ લગભગ અડીને તે વખતના દોઢ મેહેતાજી **નરભેરામ** તઠાકરામની સાથેજ ખુરશી નાખીને, તેની સહેજ સાજ વાતોમાં પણ ભાગ લઇ શકાય અને ચુપકીથી પણ વાતો કરી શકાય એવી રીતે, છઠ્ઠા ધોરણનો વર્ગ લઇ બેસતા; અને એવી રીતે નં. ૩ વાળો ઓરડો પૂરાઈ જતો.

ત્યાર પછી નં. ૧ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ, તો તેના એક જમણી તરફના ભાગમાં બીજા આસિસ્ટંટ **સેવકરામ** ધોરણ પાંચમું તથા પહેલું એમ બે વર્ગ લઇ બેસતા હતા. સેવકરામ કંઇક "ટ્રેન્ડ" થયો હતો, એટલે તે વધારે કામ કરવા શક્તિમાન છે ધારી, તેની પાસેથી ખાસ વધારે કામ લેવાને માટેજ **નરભેરામ**ભાઇના હુકમથી તઠાકુરામ ભાઇએ તેને બે વર્ગ આપ્યા હતા; કારણ કે તેમ થાય તોજ "ટ્રેન્ડ" માણસો નરમ પડી શકે; એમ **નરભેરામ**નું માનવું હતું. ન. ૧ ના ડાબી તરફના ભાગમાં આસિ. **બાળકરામ** વગર ધોરણનો વર્ગ સાચવી બેસતા હતા. અને નં. ૨ વાળા ઓરડામાં આસિ. **શાંતિરામ** તથા આસિ. **વિદ્યાશંકર** બન્ને જણા અનુક્રમે ધો. ૩ જું તથા ૨ જું લઇ બેસતા હતા.

આ રીતે વર્ગની વેહેંચણ તેમજ બેઠક ચાલી આવતી હતી; તે પ્રમાણે આજ પણ છોકરાઓ અને શિક્ષકો બેસી ગયા. પણ મેહેતાજી ચારે તરફ જોઈ રહ્યા "આશું? મેહેતાજીની અહીં બેઠક? જેનું કામ ચોપાસ દૃષ્ટિ રાખવાનું તે એક ખુણામાં? શું મારે આળસુ થઇને અહીં સુઇ રહેવું છે—અથવા તો જતા આવતા લોકોના તમાસા જોવા છે કે, અહીં બેસવું? બેશક નહીં."

તુર્તજ નક્કી કર્યું અને **નરભેરામ**ને બોલાવ્યો:

"નરભેરામ, આ બેઠક મને નથી પસંદ."

નરભેરામને સાથે લઇ ત્રણે નંબર ફરી વળ્યા, અને બધાની બેઠક તથા વર્ગ જોઈ લીધા. "ઠીક છે. હું હમણાં ગોઠવણ કરી આપું છું." કહી આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી:—

પ્રવીણશંકરને પોતાને મધ્યભાગના એટલે નં. ૧ ના મધ્યભાગે જે દરવાજો છે તે દરવાજા વચ્ચેજ આસન રાખીને, નં. ૧ ની ડાબી તરફ વર્ગ બેસારીને બેસવું કે જે આસન પરથી નં. ૧ ના બન્ને ભાગો તથા નં. ૨ અને નં. ૩ ના મુખ્ય ભાગો તરફ બેઠાં બેઠાંજ દૃષ્ટિ રાખી શકાય; તેમજ પૂર્વ તરફની ઓશરી અને પશ્ચિમ તરફના કંપાઉન્ડમાં પણ થતી બીના તેનાથી અજાણી ન રહે. આ પ્રમાણે શાળાના સૂત્રધારની શાળાના મુખ્ય ભાગો તરફ દૃષ્ટિ રહે એમ ગોઠવણ કર્યા પછી તેને પડખેજ ધો. ૨ જું લઇ **વિદ્યાશંકર**ને બેસવા નિશ્ચય કર્યો; અને એ પ્રમાણે નં. ૧ નો ડાબી તરફનો ભાગ પૂરો થયો. જમણી તરફ **સેવકરામ**નેજ રહેવા દીધો. નં. ૨ માં **બાળકરામ**ને મોકલ્યો, અને **નરભેરામ**ને પણ મૂળ જગાએ રહેવા દઈ જૂના મેહેતાજીની જગોએ **શાંતિરામ**ને મોકલ્યો.

આ પ્રમાણે બેઠકની સવડ કરી લીધા પછી હવે અભ્યાસ તપાસવાનો વખત આવ્યો. તેમની પાસે ધો. ૪ થું હતું, કે જે ઉંચું પણ નહીં તેમજ નીચું પણ નહીં ધોરણની આ ગોઠવણ પણ શું બરાબર હતી?

દરેક નિશાળમાં એક મુખ્ય શિક્ષક અને બાકીના ઉપશિક્ષક એ પ્રમાણે આખા રાજ્યની શાળાઓમાં શિક્ષકો વહેંચાયલા છે. અને દરેક નિશાળમાં છેક નીચા ધોરણથી એટલે કે વગર ધોરણથી છેક ઉંચા ધોરણ સુધી વર્ગ રાખેલા હોય છે; પરન્તુ તેમાં મુખ્ય શિક્ષકે કયો વર્ગ રાખવો ? મધ્ય વર્ગ રાખવા એ તો કંઇ સવાલજ નથી કારણ કે સૌથી ઉંચા વર્ગમાં અને સૌથી નીચા વર્ગમાં જેટલી મુશ્કેલીઓ છે, તેટલી ઘણું કરીને મધ્યમ વર્ગમાં નથી. માટે સૌથી ઉંચો વર્ગ રાખવો કે સૌથી નીચો રાખવો ? આ એક સવાલ છે અને તે વિચારવા જેવો છે.

બેશક આ નિરાકરણમાં પ્રથમ એ જાણવાની આવશ્યકતા છે કે મુખ્ય શિક્ષકની યોગ્યતા કેટલી છે ? જો મુખ્ય શિક્ષકમાં એવા મહત્વના ધોરણો શિખવવાની યોગ્યતાજ ન હોયતો તો અલબત તેને તે ધોરણો નહીંજ આપવા, પણ એ પ્રમાણે હોવું અજાયબ છે, અથવા તો ધારવું એ માનસૂચક છે કે મુખ્ય શિક્ષક તરીકે નિમાયેલ થયેલા છે, તેમાં તેટલી યોગ્યતા છે અથવા હગીજ, એમ આપણે માની લેવું જોઇએ. મેહેતાજી લલ્લુરામ જેવા હોય તો તો અલબત તેને મહત્વનું ધોરણ નહી આપવું જોઇએ, પણ આપણે તો બધા મુખ્ય મેહેતાજી પ્રવીણશંકર જેવા છે એમ માનવું જોઇએ.

ત્યારે હવે આપણે આપણા મૂળ વિચાર ઉપર આવીએ પ્રથમ એમ જણાય છે કે, ઉંચાં ધોરણોમાં જે વિષયો શીખવવાના છે તે જરા વધારે વિસ્તીર્ણ જ્ઞાનવાળો, અને વધારે બુદ્ધિવાળો હોય, તેજ સારી રીતે વિદ્યાર્થીઓને સમજાવી શકે. કારણ કે તેવા ધોરણોમાં જે વિષયો રાખવામાં આવેલા છે, તે નાના ધોરણોની પેઠે વાચનજ્ઞાન થવાને અથવા માત્ર સામાન્યજ્ઞાન થવાનેજ નહીં, પણ બુદ્ધિ વગેરે શક્તિઓના પ્રરોહનની ખાતર. મહત્વનું જ્ઞાન આપવાની ખાતર ઉંચા ધોરણોમાંથી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓની સાથે પ્રથમની પેઠે હવે પછી શિક્ષકથી રહેવાય તેમ નથી તેટલા માટે તેમણે તેનામાં એવી કોઇક શક્તિઓ મૂકવી જોઇએ કે જેના વડે આગળ તેઓ પોતાના કોઈ પણ કાર્યમાં માર્ગ શોધી શકે, અને કાર્યને સરળ કરી શકે આ પ્રમાણે ઉંચા ધોરણોમાં કરવાનું કામ તે સાધારણ માણસ-શિક્ષક-થી બની શકે તેમ નથીજ. માટે તેને માટે તો મુખ્ય શિક્ષકની જરૂરજ છે

જો ઉંચું ધોરણ મુખ્ય શિક્ષકોની પાસે રહે એમ ઠરાવ કરીએ, તો પછી નીચાં ધોરણો કોને સોંપવાં ? નીચા ધોરણમાં આવતા વિદ્યાર્થીઓ નિશાળના કામની પ્રથમજ શરૂઆત કરે છે. નિશાળમાં નવાજ આવે છે જેથી તેમની રસીક વૃત્તિને જાણી લઇ તેમને નિશાળમાં બેસવા-નિશાળમાં આનંદ અને ઉત્સાહથી આવે તેમ કરવું, નિશાળના કામમાં તેઓ તેની મેળે લાગે અને મતન મચ્યા રહે, તેમ કરવું: અને એવી રીતે તેમને પૂર્વની રમત ગમતમાંથી મુક્ત કરી, નિશાળના નવલ કામને પૂર્વના કામ સાથે સંબદ્ધ કરી, પછીથી તેમાંજ વધારે આનંદ છે એમ દર્શાવી, સલગ્ન કરી દેવાં-એ કામ પણ જેવું તેવું નથીજ, અને જેવા તેવાથી બને તેવું પણ નથીજ. સિવાય એ પણ ખરૂં છે કે જો વિદ્યાર્થીઓને પાયાનું શિક્ષણ પણ સારૂં અને તેની સ્વાભાવિક શક્તિઓનું સંકોચન નહીં પણ પ્રરોહન થાય તેવી રીતે મળે છે, તે વિદ્યાર્થીઓ આગળ જતા આત્મશ્રમથી પણ રાખી શકે છે. આ પ્રમાણે આ કામ પણ મુશ્કેલ છે. અને તેને માટે પણ મુખ્ય શિક્ષકની જરૂર છે.

(અપૂર્ણ) કુસુમ

' વિદ્યાર્થીઓને બક્ષીસ નં. ૧ ' નું પરિણામ.

મેહેરબાન " કેળવણી " ના અધિપતિ સાહેબ,

વિ૦ વિ૦ " વિદ્યાર્થીઓને બક્ષીસ નં. ૧ " નામે આપને પત્ર લખી આપણા ગાયકવાડી રાજ્યના ઉંચા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ પાસે " હિંદુઓમાં ચાલતા ખરાબ રીવાજો, " વિષે નિબંધ લખી મંગાવ્યો હતો. પ્રથમ વખતે બહાર ગામનો ફક્ત એકજ નિબંધ આવેલો હોવાથી અમે આપને બીજો પત્ર લખી કેટલીક સૂચના કરેલી તેની મુદત પૂરી થતાં પરિણામ તુર્તજ તૈયાર કરી રાખ્યું હતું, પરંતુ અમારામાંના એક પર એવો અકસ્માત આવ્યો કે જેથી મુદતસર અમે એ લખાણ આપને પહોંચાડી શકયા નહીં. બીજી વખત કેટલાક બીજા ઉપયોગી કાગળો સાથે એ લખાણ આપને પહોંચાડવા માણસ સાથે મોકલેલું, તે પણ આપની એક ચીઠીપરથી જણાય છે કે આપને મળી શકયું નથી. આમ ઉપરા ઉપરી બે વખત થવાથી પરિણામ જણાવવાને મુદત ઉપરાંત વધારે દિવસો વહી ગયા છે, તેને માટે અમે બહુ દિલગીર છીએ.

આવેલા નિબંધોનું પરિણામ ટૂંકામાં નીચે મુજબ છે:—

કુલ નિબંધો ૨૦ આવેલા હતા, (અગીઆર નિબંધો બીજી વખતની મુદત પણ વિતી ગયા બાદ આવેલ હોવાથી તે તપાસવામાં આવ્યા નથી. મોડા આવેલા ૧૧ અને મુદતસર આવેલા ૨૦ મળી કુલ ૩૧ નિબંધો આવ્યા હતા.) તેમાંનો એક નિશાળ બહારના એટલે ઉઠી ગએલા વિદ્યાર્થીનો હતો, તે જોકે પ્રમાણમાં સારો હતો, પરંતુ નિશાળમાંથી ઉઠી ગએલ હોવાથી તેને ઇનામ આપવાનું કમીટીના સભાસદોને યોગ્ય લાગ્યું નથી. આમ થતાં મોજે ચલાળા તા૦ ધારીના વિદ્યાર્થી ડાહ્યા માધવજી પહેલે નંબરે, તથા મોજે તવડી તા૦ નવસારીના રહીશ વનમાળી ભીખા બીજે નંબરે ઈનામને લાયક કમીટીના સભાસદોના મત પ્રમાણે ઠર્યા છે. તેમાંના પહેલા નંબરનું ઈનામ વિ૦ ડાહ્યા માધવજીને 'ચલાળા ગુ. શાળા જ્ઞાનવર્ધક શાખા સભા'ની રૂબરૂ આપી દેવામાં આવ્યું છે; અને તવડીના રહીશ વિ૦ વનમાળી ભીખાએ પોતાનું ઇનામ નીચેને શીરનામે ૦-૨-૬ ની ટીકીટો મોકલી મગાવી લેવા તજવીજ કરવી.

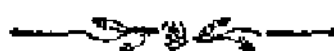
આ પરિણામ ઉપરથી કમીટીના સભાસદોએ પોતપોતાના વિચાર દર્શાવ્યા છે તે અને આ પ્રથમ વખતના અનુભવથી અમને પોતાને શો સંતોષ અથવા તો ખેદ થયો છે તે સારાંશ રૂપે જણાવવાના હતા; પરંતુ આ વખતે મૂળ કાગળોની અગવડતાને લીધે જણાવી શકતા નથી; પણ થોડાજ વખત પછી દ્વિતીય પ્રયત્નના પ્રારંભમાં અવશ્ય જણાવીશું.

આ ફક્ત વિદ્યાર્થીઓના હિતાર્થેજ આરંભાયલા કાર્યને મદદ કરવા ખાતર મહેરબાન નિબંધ તપાસનાર સહૃદયહૃદય સાહેબોએ જે તસદી લીધી છે, તે બદલ અમે તેઓ સાહેબના પૂર્ણ આભારી છીએ. એજ તા૦ ૧-૧૧-૯૭.

(શીરનામું.)
જીવનલાલ અમરશી મહેતા.
" નૂતનવિલાસ પ્રેસ. "
વડોદરા.

આભારી સેવકો
દેવચંદ રામજી
અને
જીવનલાલ અમરશી મહેતા.

पुस्तकोनी पहोंच अने अवलोकन.

સચિત્ર બાળશિક્ષા.

વિશેષે કરીને બાળકોને ચિત્ર જોવાનો તથા વાર્તા આદિના વાંચવાનો વિશેષ શોખ હોય છે, એ મર્મ કોઈના અનુભવમાં આવેલું છે જે નિશાળના શિક્ષક પોતાના શિષ્યોના પાઠ રસિક કરવા ઇચ્છતા હોય તેમણે છોકરાને પાઠની સાથે સંબદ્ધ કરીને એકાદ ઐતિહાસિક કે પછી કલ્પિત વાર્તા પણ તેમણે કહેવી. વાર્તાઓ સાંભળવાને છોકરા એટલા તો આતુર જોવામાં આવ્યા છે કે તે માટે તેઓ પોતાનું રમવાનું તો શું, પણ જમવાને ખાવાનું સુદ્ધાં મુલતવી રાખે છે. આ તત્ત્વ ઉપર વિચાર કરીનેજ પહેલાના કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ ચિત્રપ્રધાન, બાળકથા, ડાકણી અને ઇસપનીતિ જેવા પાઠોના પુસ્તકો વાચનમાળા માટે પસંદ કર્યાં હતાં. ચોપડી પહેલી હાથમાં આવે એટલે છોકરા પ્રથમ તેમાંના ચિત્રો જોઈ જાય છે, અને તે પછી વાંચતા શીખેલા છોકરા તેમાંની વાર્તાના પાઠ જોઈ જાય છે, તથા કવિતાના શોખીન કવિતાઓ જોઈ જાય છે. આ ઉપરથી એ તો સ્પષ્ટજ છે કે બાળકોને ચિત્ર તથા વાર્તાઓ ઘણાં પ્રિય છે તથા તેમનું મન એકાગ્ર કરીને તેમાં બોધ કે શિક્ષણ ભરવું હોય તો સચિત્ર વાર્તાઓ જેવું બીજું સારું સાધન નથી.

પરમાર કુબેરસિંહ અભેસિંહ જમાદાર અને ગણપતરામ ડુંગરરામ વ્યાસ વગેરેએ મળી સચિત્ર બાળશિક્ષા નામનું એક વાર્તાનું નાનું સરખું પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે તેની એક નકલ તેમણે અમારા તરફ મોકલી છે તેનો ઉપર કહેલા હેતુઓ માટે આનંદપૂર્વક સ્વીકાર કરું છું. આ પુસ્તક કેળવણી ખાતાએ ઇનામ તથા લાયબ્રેરી માટે મંજુર કરેલું છે, એ યથાયોગ્યજ થયું છે. એ પુસ્તકની ગોઠવણી પણ સારી યુક્તિથી કરેલી છે. પ્રત્યેક વાર્તાને યથાયોગ્ય બનતા સુધી સુંદર ચિત્રો આપ્યા છે અને તે પણ વાર્તાને અનુસરતાંજ છે. પ્રત્યેક વાર્તાને છેડે તે વાર્તામાંથી શી શીખામણ લેવાની છે તે સાર રૂપે આપેલો છે અને બહુધા વાર્તાની પૂર્વે એકાદ બોધવચન આપી એકાદ વાક્યથી તેનું વ્યાખ્યાન કર્યું છે. બધા મળીને એવા સાઠ બોધવચન અને છત્રીસ વાર્તાઓ છે. પુસ્તકની ભાષા નાના છોકરાં સમજે તેવી સહેલી અને શુદ્ધ છે. કીંમત રૂ. ૦-૨-૦ છે. આવી જાતનો પ્રયત્ન જારી રાખવાને પ્રયત્નકર્તાઓને અમારી ભલામણ છે.

પ્રભાકર.

આ નામના માસિક ચોપાનિયાના પુસ્તક ૧ લાનો અંક ૫ મો તેના પ્રકાશકો તરફથી મળ્યો છે જે જોઈને અમને અતિ આનંદ થાય છે એ અંકમાંનું લખાણ વાંચી જોતાં તે સારા કેળવાયલા વિદ્વાનોને હાથે લખાયું હોય તેમ જણાય છે. એમાંની કવિતા પણ સારી છે, લેખ પણ ઉત્તમ છે, વિષયો પણ ઉપયોગી છે. ભાષા પ્રૌઢ છતાં આડંબર વિનાની છે. આવા સારા માસિકને પ્રજા તરફથી સારું ઉત્તેજન મળેલું જોવાને અમે ઇચ્છીએ છીએ.

૧૧-૩-૦ આ. કન્યાઓને શેરડી કેળાં તથા રમકડાં વેહેચ્યાં. ૨૯ નવસારી સ. ગરાડીશાળા ૧-૨-૯૭ મે. હરિપંત કવડેકર તરફથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને પાણી પીવા માટે. ૩૦ નવસારી સ. ઉર્દુ સ્કુલ અઠામીયાએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. સદર. નવસારી સ. અંત્યજ બોર્ડિંગ ૯-૨-૯૭ મુંબાઇના શેઠ રૂસ્તમજી કાવસજી એમના તરફથી ૨-૦-૦ ક. છોકરાઓને ગોળધાણા વેહેંચી. ૩૨ મરોલી સ. ગુ. શાળા ૨૪-૨-૯૭ દેશાઇ રણછોડ તથા ડાહ્યાભાઈ રઘનાથ એમણે ખુશીથી ૦-૧૦-૦ ક. છોકરાઓને ખાંડ વેહેંચી. ૩૩ તવડી ,, ૧૨-૨-૯૭ પારસી ગૃહસ્થો તથા એક બાઇએ મળીને ૩-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૩૪ પરથાણ ,, ગોવિંદભાઈ નથુભાઈએ ખુશીથી. ૦-૮-૦ક છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૩૫ કોર ,, ૪-૨-૯૭ ગામના વકીલ મંગળ તથા સભ્ય ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૧૭-૬-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસાં ને કન્યાઓને કપડાં વેહેચ્યાં. ૩૬ કઠોદરા ,, ૧૨-૨-૯૭ ગામ લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૬-૦-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો ને ખાંડ વેહેચી ૩૭ ધમડાછા ,, ૧-૨-૯૭ ડાહ્યા ગોવિંદ તથા દુર્લભરામ તથા સોની રણછોડ ગીરધર એમણે ૧-૧૨-૦આ. છોકરાઓને પતાસાં વહેચ્યાં. ૩૮ બગુમરા ,, ૨૭-૨-૯૮ ગામના સદ્ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૩-૧૨-૦ આ. છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૩૯ સેખપુર ,, ૧૬-૨-૯૬ તલાટી ઇચ્છારામ સુંદરરામે ખુશીથી ૦-૮-૦આ. છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૪૦ અમરેલી સ. ગુ. અંત્યજ બોર્ડિંગ ૨૪-૨-૯૭ રસોઇઆ રામા દેસાએ ખુશીથી ૦-૪-૦આ. છોકરાઓને ખાંડ વેહેચી. ૪૧ વાડીયા સ. ગુ. શાળા ૧૮-૨-૯૭ પટેલ દેવરાજ છવાએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૪૨ બાબાપુર ,, ૧૪-૨-૯૭ પ્રેમજી બેચર તથા જેરામ નાગજીએ પરીક્ષા વખતે ૧-૦-૦ ક સદર. ૪૩ ઢોલરવા ,, ૧૫-૨-૯૭ દેવશંકર કસનજીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. સદર. ૪૪ દામનગર ,, ૧૭-૧-૯૭ શેઠ જગજીવનદાસ તથા શેઠ જેઠાલાલ એમણે મેળાવડા વખતે ૪-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં ૪૫ દામનગર સ ગુ. કન્યાશાળા ૧૭-૨-૯૭ સદર. ૨-૦-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યા. ૪૬ ચાવંડ સ ગુ. શાળા ૨૫-૨-૯૭ મેહેરબાન દામનગર મહાલના વહીવટદાર સાહેબે વીઝીટ કરીને ૦-૮-૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૪૭ ચલાળા ,, ૧૫-૨-૯૭ મહેરબાન રા. બા. આસીસ્ટંટ જનરલ સાહેબે ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૪૮ ચલાળા સ. ગુ કન્યાશાળા ૨૨-૨-૯૭ દોસી ડાહ્યા પ્રાગજીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ આ. કન્યાઓને સાકર વેહેંચી ૪૯ ખાંભા સ. ગુ. શાળા ૧૧-૨-૯૭ મે. ડાક્ટર સાહેબ તથા ગામલોકોએ ૩-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૫૦ કોડીનાર સ. ગુ. કન્યાશાળા ૨૫-૨-૯૭ ડાહ્યાભાઇ જેઠાલાલે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વહેંચી. ૫૧ છારા સ. ગુ. શાળા ૨૦-૨-૯૭ શેઠ પ્રેમજી મુળજીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાને સાકર વહેંચી. ૫૨ દ્વારકાં ,, ૪-૨-૯૭ ઠકર જેઠાભાઇ રતનસી તથા કાળીદાસ વલ્લભએ ખુશીથી ૮-૮-૦ ક. સદર. ૫૩ દ્વારકાં સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૨-૨-૯૭ ગઢ નાગભાઇએ ખુશીથી ૧૧-૦-૦ આ. કન્યાઓને ઇંટ તથા પતાસાં વહેંચ્યાં. ૫૪ દ્વારકાં સ. સંસ્કૃત પાઠશાળા શેઠ કાળીદાસ ભુલા તથા ઠકર જેઠાએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૫૫ વરવાળા સ. ગુ. શાળા ૧૩-૨-૯૭ શા. બાબુજી રામજી તથા હરીદાસ

તથા લાલજીએ ખુશીથી ૧-૮-૦ ક છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૫૬ ધ્રાસણવેલ ,,૧૦-૨ ૯૭ સુતાર દરજી કાનજીએ ખુશીથી ૦-૨-૦ ક સદર. ગોરીયાળી ,, મેહેરબાન હરીસંગજી સાહેબે ૦-૧૦-૦ ક સદર ૫૮ ચોરાપા સ ગુ ક કન્યાશાળા ૧૭-૨-૯૭ મણીશંકર પુરશોત્તમે ખુશીથી ૦-૪-૦ ક કન્યાઓને શેરડી વહેંચી ૫૯ ગાવડકા સ. ગુ. ક શાળા ૧૬-૨-૯૭ શેઠ ધીરચંદ કરમચંદે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૬૦ પેટલાદ મ. ગુ કન્યાશાળા ૧૮-૨-૯૭ ડાક્ટર સેવકલાલ માણેકલાલ એમણે ખુશીથી ૨-૦-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૬૧ પેટલાદ સ ગુ કન્યાશાળા ૨૨-૨-૯૭ મે ગોવીંદ ક્રીમનર ઓરીમના કારકુને ખુશીથી ૧-૦-૦ આ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૬૨ મોરજા સ ગુ શાળા ૧૭ ૨-૯૭ પટેલ કાશીભાઈ નારણદાસે ખુશીથી ૧-૮-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૬૩ મોરજા મ ગુ કન્યાશાળા ૧૭-૨-૯૭ સદર ૧-૮-૦ આ સદર ૬૪ મ ગુ મોરજા કન્યાશાળા ૨-૨-૯૭ મેહેરબાન રા. બા મહાલાનીદાર સરસુબા સાહેબ જવસ મ ન આગ્રે સાહેબ તથા રા. રા. પટેલ કાલાભાઈ વેહેરીભાઈ તરફથી ૫-૦-૦ આ કન્યાઓને ચીટ તથા મીઠાઈ વહેંચી ૬૫ મોરજા મ અંત્યજ શાળા ૧૭-૨-૯૭ ગામલોકોએ ખુશીથી ૦-૮-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં ૬૬ નાર મ ગુ કન્યાશાળા ૧૫-૨-૯૭ મુખી કેશવભાઈ તથા પાનાચંદ એઓએ ખુશીથી ૦-૮-૦ આ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૬૭ ભાદરણ મ ગુ શાળા ૨૭ ૨ ૯૭ મેહેરબાન રા બા મહાલાનીદાર સરસુબા સાહેબે એમણે પીગીટ કરાને ૧૦-૦-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૬૮ ભાદરણ મ ગુ કન્યાશાળા ૨૭-૨-૯૭ સદર ૨-૦-૦ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૬૯ કાસર સ ગુ શાળા ૨ ૨-૯૭ પટેલ વરજભાઈ કીશોરભાઈએ ખુશીથી ૨-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૭૦ આગાસ મ ગુ કન્યાશાળા ૬-૨-૯૭ જુના આપ્રુએ ખુશીથી ૦-૮-૦ આ કન્યાઓને આરેકો આપી. ૭૧ ગાડા મ. ગુ શાળા ૨૪-૨-૯૭ પટેલ ભોડાભાઈ બનાનભાઈએ ખુશીથી ૧-૦-૦ આ છોકરાઓને પતાસા આપ્યાં ૭૨ વસો ,, મોતીલાલ તથા અબ્જદાસ તથા રણછોડભાઈ તથા ગામ લોકોએ મળીને ૭-૦-૦ આ ૧૦-૦-૦ ક છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસા વહેંચ્યા. ૭૩ વસો મ. ગુ કન્યાશાળા ૪-૨-૯૭ સદર ૧૦-૦-૦ આ કન્યાઓને રેશમ વહેંચ્યા ૭૪ વસો સ. અંત્યજ શાળા ૪-૨-૯૭ સાધુ ભગવાન ગણેશદાસે ખુશીથી ૧-૦-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૭૫ પીજ મ ગુ શાળા ૨૦-૨-૯૭ મે. દીપતીચ સાહેબે ખુશીથી ૨-૦-૦ ક છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૭૬ માણેજ ,, ૨૮-૨-૯૭ ગામલોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૦-૮-૦ આ. ૩-૪-૦ ક છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૭૭ જોલ ,, ૨-૨-૯૭ પટેલ મોતીભાઈ એમણે ખુશીથી ૦-૮-૦ આ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૭૮ ચાંગુમદ ,, ૨૦-૨-૯૭ પટેલ માધવ કુબેરે ખુશીથી ૧-૦-૦ આ સદર ૭૯ વડુ ,, ૨૫-૨-૯૭ પટેલ નાથાભાઈ પ્રભુદાસે ખુશીથી ૧-૦-૦ આ. સદર ૮૦ માલી ,, ૧૦-૨ ૯૭ આણિ દલસુખભાઈ મજુકોડે ખુશીથી ૧-૮-૦ આ સદર. ૮૧ સેગાકુવા ,, ૧૮-૨-૯૭ પટેલ રણછોડ ઝવેરે ખુશીથી ૧-૦-૦ આ સદર. ૮૨ ભાદરી સ ગુ શાળા ૧૮-૧-૯૭ પટેલ ચતુરભાઈ જુગાભાઈએ ખુશીથી ૧-૮-૦ આ. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં ૮૩ વરખુણા સ ગુ શાળા ૮-૨-૯૭ પટેલ દેસાઈભાઈ કહાનદાસે ખુશીથી ૧-૦-૦ સદર.

૪ રવાદ સ. ગુ. શાળા ૨-૨-૯૭ બીહારીલાલજી ભગતપ્રસાદે ખુશીથી ૧-૦-૦ બા. છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૮૫ સાકેદ સ. ગુ. શાળા ૨૪-૨-૯૭ બાપુ પરતાપ તથા લલ્લુ કચરા એમણે ઇનામ મેળાવડા વખતે ૩-૪-૦ બા. છોકરાંઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૮૬ નડા સ. ગુ. શાળા ૨૭-૨-૯૭ ગામલોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૦-૮-૦ બા. ૧-૧૧-૦ ક. સદર. ૮૭ સંખેડા સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૫-૨-૯૭ મેહેરબાન નામદાર વડોદરાના એ. ગવરનર સાહેબે વીઝીટ કરીને ૫-૦-૦ ક. કન્યાઓને છીંટ ને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૮૮ શીનોર સ. ગુ. શાળા ૨૨-૨-૯૭ મે. ચીમનલાલ મોતીલાલ એમણે ખુશીથી ૨-૦-૦ બા. છોકરાંઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૮૯ શીનોર સ. ગુ કન્યાશાળા ૨૩-૨-૯૭ સદર ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૯૦ વડજ સ. ગુ. શાળા ૮-૨-૯૭ નામદાર માંડવા દરબાર સાહેબે ૬-૦-૦ બા. છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૯૧ સાવલી સ ઉર્દુ સ્કુલ ૧૨-૨-૯૭ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરો તરફથી ૧૨-૮-૦ બા. છોકરાઓને સ્લેટો ને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૯૨ બાકરોલ સ. ગુ. શાળા ૪-૨-૯૭ સોની પીતાંબર ઝવેર તથા શેઠ પરસોતમે ખુશીથી ૨-૦-૦ બા. કન્યાઓને સ્લેટો ને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૯૩ રણોલી સ. ગુ. શાળા ૩-૨-૯૭ ગામના કેટલાક સદગ્રહસ્થોએ મેળાવડા વખતે ૪-૧૨-૦ બા. છોકરાંઓને ચોપડીઓ વેહેચી. ૯૪ કોરલ સ. ગુ શાળા છગનલાલ તથા પંડ્યા પ્રભાશંકર એમણે ખુશીથી ૧-૦-૦ બા. છોકરાઓને મીઠાઇ વેહેચી. ૯૫ કરણ સ. ગુ. શાળા ૧૫-૨-૯૭ ગામના સદગ્રહસ્થો તરફથી મેળાવડા વખતે ૧-૦-૦ બા. ૭-૧૫-૧૧ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૯૬ ચોરંદા સ ગુ. શાળા ૧-૨-૯૭ હાથીભાઇ તથા કાળીદાસ એમણે ખુશીથી ૧-૮-૦ બા. છોકરાંઓને મીઠાઇ વેહેચી. ૯૭ કોસીંદ્રા સ. ગુ. શાળા ૧૪-૨-૯૭ ગામના સદગ્રહસ્થોએ મેળાવડા વખતે ૩૦-૦-૦ બા છોકરાંઓને પુસ્તકો લુગડાં તથા સાકર વેહેચી. ૯૮ પાછીયાપુરા સ. ગુ. શાળા ૫-૨-૯૭ શા. પીતાંબર રણછોડ એમણે ખુશીથી ૧-૧૫-૦ બા. છોકરાંઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૯૯ બોડકા ગુ. શાળા ૨૨-૨-૯૭ શીવાભાઇ મનોરભાઇએ મેળાવડા વખતે ૩-૪-૦ બા. સદર. ૧૦૦ ધાવટ સ. ગુ. શાળા ગામલોકો તરફથી પરીક્ષા વખતે ૨-૦-૦ બા. છોકરાંઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૧૦૧ આલુસ્તુ સ. ગુ. શાળા ગામના આગેવાન લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૩-૧૨-૦ બા. છોકરાંઓને પુસ્તકો તથા સાકર વેહેચી. એકુણ ૧૨૫-૫-૦ બા. ૨-૦-૦ શી. ૧૬૦-૦-૨.

તૈયાર કરનાર — J. A. Dalal.
માણેકલાલ નાથાભાઇ પટેલ. — વિદ્યાધિકારી.

કલોલ વિભાગ-ફેબ્રુવારી સન ૧૮૯૭.

૧. નાદરી તા. ૩ કલોલ ૩-૨-૯૭ કલોલના વકીલ ભોગીલાલ મોહનલાલ ૧-૮-૦ ક. ૦-૮-૦ પતાસાં ૦-૮-૦ પુસ્તકો છોકરાંને શાળામાં. ૦-૮-૦ ઘડીઆળ લાવવા રોકડો.

(આગળ.)

देशी केळवणी खातानी मराठी शाळाओमां इनाममां आपवाने सारुं नीचे जणावेलां मराठी पुस्तको मंजुर करवामां आवे छे.

अनुक्रम नंबर	पुस्तकनुं नाम	कर्ता अथवा प्रकट कर्ता	किंमत रु.	आ.	पै.	विशेष हकीकत
१९४	समाज सुधारणेच्या कित्येक बाबी	रा. रा. बापूजी बडोदा प्रांत सुधा ऑफिस	१	०	०	
१९५	स्त्रियांचे कर्तव्य	रा. रा. नारायण भास्कर अन्न सावळा बापु घार गायकर	१	८	०	
१९६	कन्या शिक्षण	रामचंद्र गंगाधर बाळकृष्ण परांजपे	०	६	०	
१९७	सस्तुन मराठी बोध	बाबा पदमनजी	०	८	०	कापडाचा पुठ्ठा
			०	६	०	कागदाचा पुठ्ठा.
१९८	सद्गुणी मूल	भानु विजय गांगनाईक दत्तात्रय विश्वनाथ शास्त्री	०	१४	०	
१९९	इसाप नीति भा. २	हरी कृष्ण दामले	०	४	०	
२००	उपदेशपर मनोरंजक गोष्टी भा. १-२	रा. बा. वि. गु. भाटे	०	०	९	
			०	१	६	
२०१	पदार्थ वर्णन भा. १	बाबाजी प्रभाकर मोडक.	१	०	०	
२०२	स्त्रिया हेमन चर्चा	गोविंद नारायण पटवर्धन.	०	४	०	मराठी छठ्ठा ने सात-मां धोरणना विद्या-र्थी माटे
२०३	चोर व गीतिपर गाणी स्त्रीयांची गोष्ट	जनार्दन हरिश्चंद्र वैद्य	०	१२	०	मराठी कन्याशाळा माटे
२०४	बालोद्यान शिक्षण पद्धति	महादेव कृष्ण पाटे	०	१२	०	
२०५	प्राचीन भरतभूमी	गोविंद अमृत वैद्य	१	८	०	
२०६	निबंध मार्गदर्शक भा. १	रघुनाथ भास्कर ठे पुळे	०	३	०	
२०७	इतिहासाचा विषय गोष्ट	महादेव नारायण जोशी	०	२	०	
२०८	रघुपति मदन	रघुनाथ शास्त्री कृत भाषां-तकार नारायणराव हरी	०	५	०	मस्तुन शाळामाटे
२०९	एकडीलमाई अथवा गृह कलह नाश	श्रीधर भंडारी	०	१	६	
२१०	गुजरात देशनो इतिहास	तुकाराम जावजी निर्णय सागरप्रेसना ओफीस.	१	४	०	

(अपूर्ण.)

દેશી કેળવણી ખાતાની ગુજરાતી શાળાઓમાં ઇનામમાં આપવાને સારૂ નીચે જણાવેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો મંજૂર કરવામાં આવે છે.

અનુક્રમ નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	કર્તા અથવા પ્રગટ કર્તા.	કિંમત. રૂ.	આ.	પૈ.	વિશેષ હકીકત.
૨૮૩	ઓખામંડળના વાઘેરોની માહિતી અને દ્વારકાં પ્રવાસ	દુર્લભજી જટાશંકર.	૦	૧૨	૦	
૨૮૪	પદ્મસંધ.	નગીનદાસ પુરૂષોત્તમદાસ.	૦	૮	૦	
૨૮૫	પ્રીન્સેસ એલીસનું ગુજરાતીમાં ભાષાન્તર.	બાઇ સૂનાબાઇ દીનશાજી આરદેશર.	૫	૦	૦	
૨૮૬	ઝાંસીનાં માહારાણી લક્ષ્મીબાઇ સાહેબનું ચરિત્ર.	કૃષ્ણાલીંગ રામલીંગ.	૨	૦	૦	
૨૮૭	દુખ અને સહનશીલતા.	કાશીશંકર મુળશંકર.	૦	૩	૦	
૨૮૮	કાશીનાથ ત્રિંબક તેલંગનું જીવનચરિત્ર.	મોહનલાલ પ્રસાદરાય.	૦	૨	૦	
૨૮૯	હિંદુસ્તાનનાં ગામડાંની આરોગ્યતા.	ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી.	૦	૦	૩	
૨૯૦	સ્વામી શ્રી દયાનંદ સરસ્વતીનું જીવનચરિત્ર.	શ્રી આર્યોત્કર્ષક મંડળી અમદાવાદ.	૦	૧૪	૦	
૨૯૧	સચિત્ર બાળશિક્ષા.	રા. ગણપતરામ મુગટરામ વ્યાસ વડોદરે	૦	૨	૦	
૨૯૨	પંચોપાખ્યાન.	મણીશંકર હમીયાશંકર.	૧	૪	૯	
૨૯૩	નરસિંહ.	કાળીદાસ ચુનીલાલ તથા ગોરધનદાસ દામોદર.	૦	૪	૦	
૨૯૪	બાળકેળવણી.	ગીરધરલાલ હરગોવિંદ.	૦	૨	૦	
૨૯૫	દૃષ્ટાંતમાળા ભા. ૧	કેશવજી જેરામ.	૦	૪	૦	
૨૯૬	મુકુલ મર્દન.	કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ.	૦	૮	૦	ફક્ત છોકરાની શાળા ખાતે.
૨૯૭	તુકારામ ચરિત્ર.	કાશીનાથ રાવજી ઘોંગડે.	૦	૮	૦	
૨૯૮	નર્મ કવિતા ભા. ૧.	જયશંકર નર્મદાશંકર.	૦	૬	૦	
૨૯૯	બેન્જામીન ફ્રેંકલીન.	ગુ. વર્નાક્યુલર સોસાયટી.	૧	૦	૦	
૩૦૦	ઇસ્કંદર અને ઇંદુના.	રા. રા. અમદાવાદ યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના મેનેજર.	૦	૧૨	૦	
૩૦૧	ઉદ્ધવકૃત રામાયણ.	ગુ. વર્નાક્યુલર સોસાયટી.	૧	૧૨	૦	

(અપૂર્ણ)

ગ્રામ્યશાળાના શિક્ષકોને અગત્યની સૂચના.

કેટલીક મુદત પર મહેરબાન ખા૦ બા૦ વિદ્યાધિકારી સાહેબ એમનું ફરમાન થયું છે કે પ્રત્યેક ગ્રામ્યશાળાના મેહેતાજીએ કેળવણી ચોપાનિયું રાખવું આ ઉપરથી ઘણા ગ્રામ્યશાળાના મેહેતાજીઓ આ તરફ તેનું વાર્ષિક લવાજમ તથા તે શી રીતે મોકલવું, વગેરે પૂછાવે છે તેમના ખુલાસા માટે નીચે હકીકત આપી છે, તે ઉપર તેઓ બરાબર ધ્યાન આપશે એવી આશા છે

સામાન્ય વાર્ષિક લવાજમ.	રૂ. ૨-૦-૦	પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૩-૦
રૂ ૧૦) થી ઓછા પગારના મેહેતાજીઓ તથા વિદ્યાર્થીઓ માટે વાર્ષિક લવાજમ.	૦-૧૧-૦	પોસ્ટેજ માફ.
છુટક એક અંકની કીમત.	રૂ. ૦-૪-૦	પોસ્ટેજ માફ.

સંવત ૧૯૫૪ની સાલથી નવા થનાર ગ્રાહકોએ ચાલુ વર્ષના આસો સુદી ૧૫ સુધીમાં આવતી સાલના કેળવણીના લવાજમના પૈસા ઉપર લખ્યા પ્રમાણે મોકલી આપવા કે જેથી તે હિસાબે કાર્તિક માસથી ચોપાનિયા છપાવવામાં આવે. એ મુદત વીત્યા પછી ગ્રાહકને અંકો સીલકે હશે તોજ મોકલી શકાશે

જૂના ગ્રાહકો પૈકી જેમના લવાજમના નાણાં ૧૯૫૪ કારતક વદી ૧૦ સુધીમાં અમને નહિ પહોંચે, તો તેમના ચોપાનિયા બંધ કરવામાં આવશે, અને તેમના નામ ગ્રાહકના લીસ્ટમાંથી કમી કરવામાં આવશે

કોઈ મેહેતાજી વર્ષની અધવચ્ચ માસે ત્યારે ગ્રાહક થઈને અધૂરા અંકો મંગાવી તેના પ્રમાણમાં લવાજમ આપવા ઇચ્છતા હશે, તો તેમ કરવામાં નહિ આવે.

ચોપાનિયા કોની મારફતે અથવા કઈ પોસ્ટમાં થઈને મોકલવાથી જલદી મળશે, એ વાત સ્પષ્ટ જણાવ્યા સિવાય ચોપાનિયું મોકલવામાં નહિ આવે.

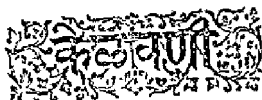
જે માસનું ચોપાનિયું તે માસની પુનમ સુધીમાં ન મળે તો તે માસ પૂરો થતા અગાઉ અમને ખબર આપવા જોઈએ માસ વીત્યા પછી ખબર આપનારે પોતે તે અંક ખોઈ નાખ્યો છે એમ માની તેની પાસેથી ઉપર લખેલા છુટક અંકની કીમત લેવામાં આવશે. તા ૨૫-૮-૯૭

જેમણે ચાલુ સાલના પૈસા પૂરેપૂરા નહિ મોકલ્યા હશે, તેમનું ચોપાનિયું આવતા માસથી બંધ થશે.

મેનેજર—કેળવણી.

श्री.

संवत १९४९. पौष.

पुस्तक १० मुं. अंक ३ जो.

પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

વડોદરા.

"વીરક્ષેત્રમુદ્રાલય" માં છાપ્યું.

ઈ. સ. ૧૮૯૩.

अनुक्रमणिका.

પુસ્તકોની પહોંચ.

નીચે લખેલા પુસ્તકો તેમના કર્તા તરફથી અમને ભેટ મળ્યાં છે, જેનો સ્વીકાર કરતાં અતિ આનંદ થાય છે.

कल्याण मंदिर स्तोत्र—ગદ્યપદ્યાત્મક ભાષાન્તર સહિત રચનાર અને પ્રસિદ્ધ કરનાર હરજીવન રાયચંદ શાહ. કીંમત ચાર આના

श्रीभक्तामर स्तोत्र—સમશ્લોકી પદ્યાત્મક ભાષાન્તર તથા ગદ્ય ભાષાન્તર અને નોટ સહિત પ્રસિદ્ધ કરનાર હરજીવન રાયચંદ શાહ. કીમત ચાર આના.

निर्णयसागर छापखानानी सने १८९८ नी रोजनिशी—પ્રસિદ્ધ કરનાર નિર્ણયસાગર પ્રેસના માલિક તુકારામ જાવજી. આ ડાયરી સુશોભિત પૂઠાની અને સારા કાગળની છે શરૂઆતમાં ૧૮૯૮ નું સંક્ષિપ્ત પંચાંગ આપી તે સાલમાં થનારા ગ્રહણો વિષે સવિસ્તર હકીકત આપી છે. પછી ટપાલ સંબંધી માહિતી, રેલવેસ્ટેશનોના ભાડાના દર, વિવાહ તથા ઉપવીતના મુહૂર્ત, ખત તથા ફરિયાદીના સ્ટેમ્પની સુચના, બ્રીટીશ હિંદુસ્તાન સંબંધી માહિતી, પગાર ગણવાનો કોઠો, વગેરે હકીકત આપી છે

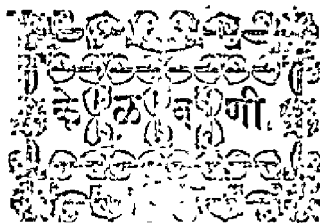
છપાઇ બહાર પડ્યું છે.

સંગીત રામ રાવણ નાટક—બહુધા જુદા જુદા મેંહેરો રાગના (૬૦૦) ગાયનોથી ભરપૂર એક રમુજી ફાર્સ સાથે જેની મેહેરો નકલો ટુંક મુદતમાં ખપી છે. કીમત ફક્ત આઠ આના. કર્તા પરવતસિંહ હમીરસિંહ. ઝણોર, પોસ્ટ ચમારગામ.

નવીન મંજુર થયેલાં અતિ ઉપયોગી પુસ્તકો. મંગાવો અને ખાત્રી કરો.

કિન્ડરગાર્ટનપદ્ધતિના ગુજરાતનો લખાભાઇ લલ્લુભાઇ પટેલ હે. મા. શા. શાળા પેટલાદ ૦-૮-૦. ચાકલ વેચનારની દુકાન ભાગ ૧ લો. ગણપતરામ ગુમટરામ વ્યાસ કડાદે

વિદ્યાધિકારી ઓફિસ વડોદરા	૦-૫-૦
સચિત્ર બાળશિક્ષા " "	૦-૬-૦
નિઘંટુ શુદ્ધ ગુણ ભોગીલાલ ભીખાભાઇ ગાંધી હેડ માસ્તર શુ. શાળા દડી	૦-૮-૦

अर्थ मळे वळी धर्म [illegible] मनमान वधारे;
नीति वधे [illegible], [illegible] धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મું [illegible] સંવત ૧૯૬૪ અંક ૩ જો.

મ્હોટો [illegible] માઠું!

—— ——

ગીત.

([illegible])

મ્હોટો [illegible] [illegible], [illegible],
મ્હોટીબાઈ [illegible], [illegible] બહુ [illegible]. મ્હોટો. ૧
[illegible] કરી [illegible] [illegible],
આવી રીતે [illegible], [illegible] [illegible]. મ્હોટો. ૨
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
વેપારીનો [illegible] [illegible] [illegible] રહેવું [illegible]. મ્હોટો. ૩
ખાઈ પીને પતિ બેસશે રે, સુને બાળકની સાથ,
[illegible] ને વળી [illegible] તો, [illegible] [illegible] નાથ. મ્હોટો. ૪
નથી મોટું પેટ નાથજી રે, નથી કરવું નામ;
આવી રીતે નહિ આજથી, કરો સાહસ કામ. મ્હોટો. ૫
પતિ તમારી કેડ પાતળી રે, [illegible] [illegible] રે [illegible];

તંતુની પેર ટુટી જશે, મોત વિના મરાય. મંકોડા. ૬
કંથજી પંથ કેમ કાપશો રે, ચાલતાં ના ચલાય;
હિંડતાં વળી તમે હાંફશો, મસ સંકટ માંય. મંકોડા. ૭
ચોંપે ગજું જોઇ ચાલતાં રે, સુખ મળશે સદાય;
માટે **ભવાની** માનીને, વળો થાઓ ન વિદાય. મંકોડા. ૮

(૨)

મંકોડો કહે સુણ માનુની રે, બોલે એવા શા બોલ;
થોડું ઘણું તેથી થાયછે, તારી બુદ્ધિનું તોલ. મંકોડા. ૧
હામ ધરીને જાઉં હોંશથી રે, લેવા લાખોનો લાભ;
ટકા સારૂં સમુદર તરૂં, ઉડી જાઉં હું આભ. મંકોડા. ૨
કોડથી જાઉં પહાડ કૂદીને રે, નદી નાળાંનાં નીર;
વન વટાવી જાઉં વેગથી, સંબળ મારૂં છે શરીર. મંકોડા. ૩
ગોળ વિના ન ગળે ઉતરે રે ગળ્યો લાગેછે ગોળ;
ભોજન લૂખું ન ભાવતું, મ્હોમાં આવેછે મોળ. મંકોડા. ૪
કાંધે ધરીને લાવું કોથળો રે, ગાંઠે બાંધીને ગોળ;
માળવે મળે વિના મૂલનો, ખરી કીધી મેં ખોળ. મંકોડા. ૫
ખાતાં ખવાય એમ ખાઇને રે, વળી કરશું વેપાર;
વધતો નફો ખાઇ વેચશું, પછી ધનનો શો પાર. મંકોડા ૬
માટે મૂકી દે ને માનુની રે, તારી લૂખી આ તાણ,
માળવે જાતાં મને મળે, ખરી દોલત ખાણ. મંકોડા. ૭

सर विलियम जोन्स.

સર વિલિયમ જોન્સના નામથી અત્રેના થોડાજ વિદ્યાર્થીઓ અજાણ્યા હશે. જો કે આ નામીચા વિદ્વાનનું બાલપણ કેટલાએક છોકરાઓના જેવું અચરત સરખું નથી, તોપણ તે જાણવા જોગ હોવા સાથે તેમાંથી બીજા કેટલાક પાઠ મળે છે, જેથી તે અહિંયાં લખવાની વધારે જરૂર જણાય છે. આ વાત ઉપર દેશી છોકરાઓ કરતાં દેશી માતાઓએ અને દેશી શિક્ષકોએ વધારે ધ્યાન આપવું જોઇએ. આ વાત ઉપરથી જણારી કે એક શીખેલી અને ચંચળ માથી એક બાળક બચપણથી કેવું કેળવાયછે, અને આગળ જતાં

કેવી પ્રખ્યાતિ મેળવે છે. તેમજ શિક્ષકોને જણાશે કે, શીખનાં છોકરાઓને રમત અને ગમત આપવાથી તેમના જ્ઞાનમાં કેટલો વધારો અને મગજમા કેટલો સુધારો થાય છે.

સર વિલિયમ જોન્સ પૂર્વ તરફની ભાષાઓનો મોટો વિદ્યાર્થી થઈ ગયો છે, ને સાથે તે એક ઘણેજ ધારા જાણનાર હતો, અને હિંદુસ્તાનમાં એક નામીચો અને માયાળુ ન્યાયાધીશ થઈ ગયો હતો.

સર વિલિયમ જોન્સ જ્યારે ત્રણ વરસનો હતો ત્યારે એનો બાપ મરણ પામ્યો હતો. એથી એની કેળવણીનો સઘળો આધાર તેની વિધવા માતા ઉપર આવી પડયો. વિલ્યમનાં સારા ભાગ્યે તેની મા સારી કેળવાયલી, મહેનતુ અને સાવચેતીવાળી સ્ત્રી હતી; જેથી પોતાના આ નાના છોકરાને સારી પેઠે કેળવવા માટે મહેનત કરવા લાગી. આ ચંચળ માએ વિલ્યમને થોડા વખતમાં એવો તો ચપળ કર્યો કે, ને ચાર વર્ષનો થયો એટલામાં તો તેના હાથમાં જે અંગ્રેજી ચોપડી આપે તે તે સહેલાઇથી અને ઝડપથી વાંચી જાય. એ પ્રમાણે વિલ્યમને સારી પેઠે વાચતા આવડ્યા પછી તેની સ્મરણ શક્તિ ખીલવવાને તેની ભલી માએ તેને શેક્સપીઅર અને બીજાઓની બનાવેલી કથાઓમાંની કેટલીક રસીલી કથાઓ મોઢે કરાવી. આ પ્રમાણે બાળપણથીજ તેની યાદ શક્તિ મજબુત કરવાથીજ તે મોટપણે ઘણી અને કઠણ ભાષાઓ શીખવાને અને કાયદાઓ જાણવાને શક્તિવાન થયો હતો.

એ પ્રમાણે નાનો વિલ્યમ સાત વરસનો થયો ત્યારે તેની માએ ઘરમાં કેળવણી બાદ "હેરો" નામની સ્કૂલમા મોકલ્યો. અહીં તેણે બે વરસ સારી પેઠે અભ્યાસ કર્યો. પછી કોઈ અકસ્માતથી તેનો પગ ભાંગી ગયો જેથી તેને નિશાળ છોડી એક વર્ષ સુધી ઘરમાં રહેવું પડ્યું. આ આખું વર્ષ વિલ્યમે ઘરમા આળસુપણામા કાઢ્યું નહિ તેની સાબીતી એટલાજ ઉપરથી મળશે કે જ્યારે તે નિશાળમા પાછો આવ્યો, ત્યારે તે નિશાળમાં હોત અને જે વર્ગ ચડત, તે વર્ગમા તેને બેસાડવામા આવ્યો. એ પ્રમાણે કેટલાક વરસ ગયા પછી જ્યારે વિલ્યમ બાર વરસનો થયો ત્યારે તેને મોટી નિશાળમા મોકલવામાં આવ્યો. અહીં તેની મજબુત સ્મરણ શક્તિનો ચળકાટ પહેલવહેલો નજરે પડ્યો. એક દિવસે તેની સાથેના નિશાળીઆઓએ એવો ઠરાવ કર્યો કે તેઓએ પોતપોતામા એક નાટક કરવું. તેનો વિચાર થતા વિલ્યમે નામીચા શેક્સપીઅરના 'ટેમ્પેસ્ટ'નું નાટક કરવાની ભલામણ કરી તે બધાને પસંદ આવ્યું પણ તે ક્યાંથી લખી લાવવું તેનો વિચાર પડ્યો. પણ એ વિચારમાં નાના વિલ્યમે તેમને વધારે વાર ગુંચવાવા દીધા નહિ. વિલ્યમની માએ તેને ઘરમા શીખવની વેળાએ જે શેક્સપીઅરમાંની કેટલીક વાતો મોઢે કરાવી હતી, તેમા "ટેમ્પેસ્ટ"નું નાટક પણ કરાવ્યું હતું. તે તેને બરાબર મોઢે હોવાથી તે લખી આપવાને તેણે માથે લીધું, અને તે પ્રમાણે તે મોઢેથીજ લખી આપ્યું. એ નાટક કરતી વેળાએ "પ્રોસ્પેરો"નો ભાગ વિલ્યમે પોતે ભજવ્યો અને સઘળો ખેલ મનમાનતી રીતે પાર ઉતર્યો.

એ સ્કૂલમાં તેણે પોતાનો અભ્યાસ ઘણો આગળ વધાર્યો અને થોડાક વખતમાં ગ્રીક ભાષાની સારી પેઠે માહીતી મેળવી, અને ગ્રીકની કેટલીક કવિતાનો તથા વારજીલનાં કેટલાંક ભાષણોનાં અંગ્રેજીમાં કવિતા રૂપે તરજુમો કર્યો. એ સિવાય

તો પણ તેને એકજ શાળામાં રાખી શકાય, અને તે પ્રમાણે દરેક શાળામાં તેવા શિક્ષકો પૂરા પાડી શકાય એ વસ્તુસ્થિતિમાં બને તેવું નથી.

સુધારણાનો બીજો ઉપાય એ છે કે, દરેક શાળામાં જે ઉપશિક્ષકો છે, તેનેજ ધોરણો સોંપવાં; અને મુખ્યશિક્ષકે માત્ર ઉપર ફરતું—તેની દેખરેખ રાખતું રહેવું. ઉપશિક્ષકોની શિક્ષણપધ્ધતિઓ તપાસવી; તેની ભૂલો તપાસવી; પદ્ધતિનો કોઇ સરસ નમુનો વખતો વખત બતાવતાં રહેવું; અને એમ દેખરેખ રાખતાં દરેક શિક્ષકોની પદ્ધતિઓ સુધારવી. આ ઉપાયથી પણ પદ્ધતિઓ અને શિક્ષકો સુધરી શકે તેમ છે, પણ વસ્તુ સ્થિતિમાં એ ઉપાય ચાલી શકે તેમ નથી; કારણ કે ધોરણો અને વિદ્યાર્થીઓ એટલા બધા હોય છે, અને શિક્ષકોની સંખ્યા એટલી થોડી હોય છે, કે જેથી મુખ્ય શિક્ષકોને અમુક વર્ગ રાખ્યા વગર છૂટકો થતોજ નથી. ત્યારે તેમ વર્ગ રાખતાં છતાં પણ સારૂં થઇ શકે કે નહીં?

જ્યારે વર્ગ રાખવો એમજ નક્કી છે, ત્યારે પછી ઉંચો રાખવો કે નીચો રાખવો એ સવાલ પાછો આવી પડે છે.

જો વિદ્યાર્થીઓનું શક્તિપ્રકટીકરણ કરવું એજ મુખ્ય કર્તવ્ય હોય, તો તો બેશક નીચોજ વર્ગ રાખવો, એ મુખ્ય શિક્ષકને માટે યોગ્ય છે. કારણ કે તેના સિવાય બીજો કોઈ પણ તે નહીં કરી શકે; પરંતુ ઉંચા ધોરણમાં જે ઉચ્ચતર જ્ઞાન આપવાનું છે, તે પણ તેના વગર બીજો કોઈ નહીં કરી શકે.

આમ દરેક રીતે બન્ને વર્ગમાં મુખ્ય શિક્ષકની જરૂર છે. પણ આપણે એકથી ચલાવ્યા વગર છૂટકો નથી. માટે હાલતો ઉપાય એજ છે કે, મુખ્ય શિક્ષકે ઉંચો વર્ગ રાખવો અને ઉંચા વર્ગમાં જે ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાનું છે, તે આપતાં વચ્ચે વખત મેળવી, નીચેના વર્ગો તપાસતાં રહેવું. ઉંચા ધોરણોનું શિક્ષણ આપતાં વચ્ચે વખત નહીંજ મળી શકે એમ તો કંઇ કહેવાયજ નહીં. કારણ કે અભ્યાસના છ કલાકમાં જે જે શીખવવાનું આવે છે, તે તે બધામાં શિક્ષકને એક સરખીજ મહેનત લેવી પડે છે એમ કંઇ નથી. કેટલાક વિષય એવા છે કે જેમાં શિક્ષકે ખાસ લક્ષ આપવાનું છે; કેટલાક વિષય એવા છે કે જેમાં શિક્ષકે સહેજ સાજ લક્ષ આપવાનું છે; અને કેટલાક વિષય એવા છે કે જેમાં માત્ર ઉપર ઉપરથી દેખરેખ રાખવાની છે. અને જે વિષયોમાં ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે; તેમાં પણ હમેશાં કંઇ તેવું ને તેવું લક્ષ આપવું જોઇતું નથી. જો તેમ કરવું પડે તો તે શિક્ષકના શિક્ષણમાંજ ખામી છે; કેમકે જે વિષય પ્રથમ પુષ્કળ લક્ષથી શીખવાતો હોય, તે વિષય પાછળથી એટલો સરળ થાય છે કે વિદ્યાર્થીઓ પોતાની મેળે પણ શીખી શકે છે. આમ મુખ્ય શિક્ષકને પ્રથમના ભાગમાં કદાચ થોડી વધારે મહેનત પડશે, પણ પ્રથમ જો તે વિષયોને ક્રમવાર ગોઠવી પાયરી બંધ એવી રીતે શીખવશે કે પાછળનો ઘણોખરો ભાગ વિદ્યાર્થીઓ તેની મદદ વગર પણ કરી શકે, તો પછી તેને ઉંચું ધોરણ શીખવતાં છતાં, અને શીખવતાં છતાં વખત પણ મળી શકશે; અને તે વખતનો ઉપયોગ બીજાં નીચેનાં ધોરણ ઉપર દેખરેખ રાખવામાં સુખેથી કરી શકાય.

વળી દેખરેખ રાખવામાં પણ મુખ્ય શિક્ષકને કંઇ દિવસના દિવસ નથી જોઇતા, કે અભ્યાસનો બધો વખત નથી જોઇતો; પણ માત્ર તેનો થોડો ભાગજ. હમેશાં તેવો થોડો ભાગજ મુખ્ય શિક્ષક દેખરેખની ખાતર રાખે, અને તેટલા વખતમાં બીજાં ધોરણોને

શીખવતા ઉપશિક્ષકોના શિક્ષણનું નિરીક્ષણ કરે, અને તેમાં યોગ્ય ફેરફાર સૂચવે, અથવા પ્રસંગોપાત કરી બતાવે તો તેથી પણ શિક્ષકોમાં અને શિક્ષણપદ્ધતિઓમાં ઘણો ફેરફાર થઇ જાય.

આ પ્રમાણે વિચારો જ્યારે પ્રવીણશંકર શિક્ષણપદ્ધતિશાળામાં હતો, અને જ્યારે જ્યારે પોતાના સહાધ્યાયીઓની સાથે, 'આપણે દરેક આપણને મળવાની શાળા શી રીતે સુધારીશું?' 'આપણું કર્તવ્ય શી રીતે બજાવશું?' વગેરે પ્રશ્નો વિચારતો, ત્યારે ત્યારે કરતો; અને ઉપર પ્રમાણે નિશ્ચય પર આવતો. આજે તે નિશ્ચયનો ઉપયોગ કરવાનો સમય પાસે આવ્યો હતો.

પોતાનો વિચાર ઉપર પ્રમાણે ઉચું ધોરણ રાખવાનો હતો, તોપણ હાલ તેની પાસે આવેલા ચોથા ધોરણને એકદમજ ફેરવી નાખવું, એ તેને અયોગ્ય લાગ્યું. અત્યાર સુધી જે જે ધોરણો જેની જેની પાસે છે, ને તેનું કામ કેવી રીતે ચલાવે છે, તે તપાસી લેવું, અને પછી તેમાં ફેરફાર કરવો, આમ નક્કી કર્યું. પણ એ પ્રમાણે થતા પહેલાં આસિ૰ બાળકરામ પોતાના હમેશના રિવાજ મુજબ છોકરાઓને બોલાવવા જવાને માટે રજા લેવા આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે "મારી પાસે જે છોકરા છે તે બધા નાના નાના છે, જેથી બોલાવ્યા વગર કોઇ પણ દિવસ શાળામાં આવતા નથી, હમેશાં સવારમાં અને બપોરે પ્રથમ તો એજ કામ કરવું પડે છે લગભગ એક કલાક સુધી એ માટે આખા ગામમાં ફરી લીધા પછી નિશાળનું કામ ચલાવાય છે" મુખ્ય મેહેતાજી એ પ્રમાણે કરવાને બીલકુલ ખુશી ન હતા; કારણ કે તેઓ સમજતા હતા કે એવો રીવાજ રાખવાથીજ એ પરિણામ આવે-છે. જેથી નરભેરામને બોલાવી પૂછ્યું, તો તેમણે પણ તેનું જ કહ્યું —

"આ ગામજ એવું છે કે જે છોકરાઓને બોલાવવા ગયા વગર મોકલતુંજ નથી. જો આપણે બોલાવવા જવાનું બંધ કરશું, તો છોકરાઓ આવવાજ મુશ્કેલ છે."

કુસુમ.

अभ्यासीओने सूचना.

અમારા ગયા અંકમાં અમે અભ્યાસીઓને અભ્યાસ કરવાના સંબંધમાં કેટલીક સૂચનાઓ આપી ગયા છીએ, હવે આ ભાગમાં અભ્યાસીઓના વર્તન સંબંધે બે વાતો કહીશું તો તેમને ઉપયોગી થશે. જે માણસને કોઇ પણ ધંધામાં પ્રતિદિન થવું હોય તે માણસે અમુક પ્રકારની સારી સારી ટેવોને આધીન થઇ જવું જોઇએ.

૧ સંતત પ્રયત્ન એ કાર્યસિદ્ધિ માટે બહુ ઉપયોગનો ગુણ છે કોઇ પણ કાર્યની પાછળ અનેક વિઘ્ન છતાં પણ હિમ્મતથી લાગી રહી પ્રયત્ન કરવો તેને સંતત પ્રયત્ન કહેવામાં આવે છે. જો તમારામાં આ ગુણ હોય, પણ તમે જો એકાદ બાબત હાથમાં લીધા

પછી તેથી કંટાળી જઈ તેને છોડી દો અને વળી બીજી બાબત હાથમાં લ્યો, તો તમારો આ ગુણ બેશક નાશ પામશે. એટલા માટે કોઈ કામ હાથમાં લીધું એટલે પછી આગ્રહ અને ઉત્સાહથી તે કામ પૂરૂંજ કરવું.

૨ **समय रक्षण** એ પણ કાર્યસિદ્ધિને માટે અવશ્યનો ગુણ છે. નીમેલે સમયે નીમેલું કામ કરવાની ટેવને સમયરક્ષણ કહે છે. આ ગુણ માત્ર નોકરોને અને ધંધાદારીઓનેજ પોતાના કામપર વખતસર હાજર થવાને ઉપયોગી છે, એમજ નથી; પણ અભ્યાસીઓને દરરોજના કે અઠવાડિયાના અભ્યાસક્રમને પણ અતિ ઉપયોગી છે. અભ્યાસીએ દરરોજનું ટાઇમ ટેબલ કરી રાખવું, અને આગ્રહથી તેને વળગી રહેવું, તેથી આ ગુણ પ્રાપ્ત થશે.

૩ **वेहेला उठवुं** આ ગુણ કાર્યસિદ્ધિ માટે જરૂરનો છે સવારમાં મનઃશક્તિ તાજી અને તીવ્ર હોય છે. આ ટેવ પાડવામાં તમને ગમે તેટલી મુશ્કેલી પડે તોપણ આ ટેવ તો તમારે જરૂર પાડવી જોઇએ.

૪ **मननी एकाग्रता** આ ગુણ કાર્યસિદ્ધિ માટે અત્યંત આવશ્યક છે. ઘણું હઠાગ્રહ વિના આ ગુણ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. કાર્યસિદ્ધ કરનાર તથા કાર્યમાં નિષ્ફળ થનાર માણસો વચ્ચે જે મોટો તફાવત છે તે આ ગુણનો છે. જે કાર્ય ઉપર તમે તમારૂં મન ચોટાડવાનું ધાર્યું હોય તેના ઉપરથી ગમે તેવી ઉપાધિઓ છતાં પણ તેને ખસવા દેવું નહિ જો કોઈ કામ કરવા લાયક છે એમ તમને લાગે તો પછી તમે તે કરો, અને વળી સારૂં થાય તેમજ કરો; તમારી જેટલી શક્તિ હોય તેટલી બધી ખર્ચીને પણ તે સારૂંજ કરો.

૫ **निरीक्षण** આ ગુણ પણ કાર્યસિદ્ધિ માટે કામનો છે તમને જે કોઈ મળે તેની પાસેથી તમે કાંઈ પણ શીખો. કોઈ મૂર્ખમાં મૂર્ખ માણસની પાસેથી અથવા દરરોજ બનતા તુચ્છ બનાવોમાંથી પણ તમે કાંઈ જાણવા જેવી વાત મેળવી શકશો.

૬ **सूक्ष्मदृष्टि** આ ગુણ પણ કાર્યસિદ્ધિ ઇચ્છનારે મેળવવા જેવો છે. શબ્દોના અને વાક્યોના અર્થનો નિશ્ચય કરવામાં તેમજ સિદ્ધાંત અને સ્થાપિત તત્વોનો નિશ્ચય કરવામાં આ ગુણ વગર ચાલતુંજ નથી. જો તમારામાં આ ગુણ હશે. તો ઘણીવાર અનિશ્ચિતપણે આમ તેમ મનને અથડાવામાં જે વખત જાય છે તે બચશે. જો તમને કોઇ શબ્દના અર્થ વિષે કે જોડણી વિષે સંદેહ હોય તો એકદમ ઊઠો અને કોશ જુઓ. જો કોશની અનુકૂલતા તત્કાળ ન હોય તો તે શબ્દ તે દહાડે તો તમારી નોંધબુકમાં લખી રાખો. તમારે જો કોઇ પ્રમાણ જોઇતું હોય તો જેમાંથી તે જડે તેમાં તરતજ જુઓ. પણ તે આમ કે તેમ હશે, એમ ઉપલક દૃષ્ટિથી અનિશ્ચિતપણે માની લેવામાં ખરૂં જ્ઞાન મળતું નથી, એટલુંજ નહિ, પણ નઠારી ટેવ પણ પડી જાય છે.

૭ **परिमितता** એ પણ કાર્યસિદ્ધિમાં ઉપયોગી છે. ભોજન, કસરત, અને ઊંઘમાં પરિમિતપણું રાખવું એ વિદ્યાર્થીને તેમ બીજા બધાને ફાયદાકારક છે. બીજા લોકોના કરતાં ખાવા પીવામાં વિદ્યાર્થીઓ કાંઇક તુરંગી હોય છે. જેમને બેશીને કામ કરવાનું છે જેમના કામનો સ્વભાવ, શરીરને વ્યાયામ આપે એવો નથી, તેમની ભોજનની રૂચિ સારી હોતી નથી; અને તેથી તેઓ રૂચિ ઉત્પન્ન થવાને ભોજનના અનેક પ્રકાર બનાવે છે, અને

તે પ્રકારો પરિણામે જઠરાગ્નિને મંદ કરીને વ્યાધિ ઉત્પન્ન કરે છે તથા અકાળમરણમાં પ્રવેશ પહોંચે છે.

૮ નિર્ણય શક્તિ આ શક્તિ અભ્યાસીઓની કાર્યસિદ્ધિમાં જરૂરની છે. સ્વસ્થપણે પૂ-શાવડે કોઈ બાબતના ખરા ખોટાપણા વિષે કે સંભાવ્ય અસંભવપણા વિષે જ્યાં સુધી તમે નિર્ણય કરી શકો નહિ, ત્યાં સુધી તમારું વાચન નકામા એકઠા કરેલા કચરા જેવું જાણવું. નિર્ણયશક્તિને કેળવવાવડે તમારા એકઠી પચશે અને વહેમ નાશ પામશે.

શાળોપયોગી પત્રો.

(ગયા વર્ષના પૃ ૧૭૦ થી ચાલુ)

પત્ર ૨ જો.

એક સારી શાળાનું ચિત્ર.

" વસંતપુર "

શુક્રવાર

(પ્રાતઃકાળ)

પ્રેમી પ્રિય પ્રાણ,

અહીં હું ગયા સોમવારે પહોંચ્યો છું. અહીંયાં કોઈ પણ જાતની હરકત વેઠવી પડી નહોતી, પણ વખતે આપ સર્વેનો વિયોગ યાદ આવતાં મન ઉદાસ થતું ખરું, પણ નવા ઉત્સાહને લીધે તુરતજ શાંત થતું હતું અને શાળાપર દાખલ થયા પછી તો તેવું વખતેજ બન્યું હશે.

ભાઈ આ ગામ શહેર નથી, તેમજ ગામડું પણ નથી એવું મધ્યમ સ્થિતિનું છે. વ્યાપારી વર્ગ—ઊજળી કોમ કરતા મજુરો, ખેડૂ, કુંભાર, વગેરેની વસતી પ્રમાણમાં વધારે હોવાનું શાળાના વિદ્યાર્થી પરથી જણાય છે, પણ શાળાની સ્થિતિ ઘણી સારી છે. હાલ શાળામાં કુલ ૨૦૦ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ છે, એક મુખ્ય શિક્ષક, ૭ ઉપશિક્ષક, મળી કુલ સાત શિક્ષકો છે. એક પટાવાળો પણ છે. શાળાના પ્રમાણમાં મકાનની ખામી અગવડ છે. શાળાની અન્ય બાહેરની સ્થિતિ કેટલીક તને જણાવવા જેવી છે, તે જણાવું છું

(૧) શિક્ષકો—મુખ્ય શિક્ષક ઉત્સાહી, ખંતી, ખરા મહેનતુ અને સતત ઉદ્યોગ કરનારા છે, તેની સાથે પોતાના ધંધા સબંધી પણ એમણે ઘણું સારું જ્ઞાન અને અનુભવ, એ બેઉ મેળવ્યાં છે. વિદ્યાર્થીઓપર, અને સહવાસમાં આવતા જન મંડળપર, અસર ઉપજાવવાની તેમની શક્તિ ઉત્કૃષ્ટ છે. કેટલાકને જ્ઞાનના પ્રભાવે, કેટલાકને સ્વભા-

ગુણેના પ્રભાવે, અને કેટલાકને " જરૂરને પ્રસંગે બનતી મદદ કરવી. " આ વગેરે ગુણોના પ્રતાપથી તેમણે તાબાના શિક્ષકોની, આમ્પજનોની, અને વિદ્યાર્થીઓની પ્રીતિ સારી સંપાદન કરી છે. (વગેરે હકીકત મને એક આસિસ્ટંટે કહી હતી જે કેટલીકનો અનુભવ પણ કર્યો.) આ ઉત્સાહી શિક્ષકના ઉત્સાહથી ઉપશિક્ષકો પણ ઉત્સાહી થયા છે; તેમાં જો કે કેટલાએક મનમાં ને મનમાં કચવાતા હશે પણ ખરા; પણ માસ્તર સાહેબે પોતાના ગુણોની મદદ વડે તેમને એટલા બધા વશ કરી લીધા છે કે–તેઓ જાણે દરેક પુતળાંજ હોય (!) તેમ વર્તેછે.

(૨) હાજરી—સારી હાજરી અને તે પણ નિયમિત એ શાળાસુધારકનો મુખ્ય મદદગાર વિષય છે. શાળામાં હાજરી ન રહે તો શાળામાં જે જે વિષયો શીખવાય, તે તે તમામનું હાર્દ ગેરહાજર રહેનાર વિદ્યાર્થીઓ ન સમજે. વળી હાજરી સારી રહેતી હોય પણ તે નિયમિત ન હોય તો કશા લાભની નથી. એક વિદ્યાર્થી સાત વાગે આવે, એકાદ બે સાડાસાત વાગે આવે, અને એકાદ બે સાડાઆઠ વાગે આવે એ શા કામનું ? સાડાઆઠ સુધી અપાએલું શિક્ષણ સાડાઆઠ વાગે આવનાર વિદ્યાર્થીઓને ક્યાંથી મળે ? તેનું હાર્દ તેઓ ક્યાંથી સમજે ? આમ થાય ત્યારે એક વર્ગ ખરાબ થાય, ને તેજ નિયમે બધા વર્ગો–આખી શાળા–ખરાબ થાય. આ શાળામાં તેવું બનતું નથી. કારણ કે ટાઇમ પહેલાં અધા કલાક દરેક શિક્ષકો આવે છે. ' માસ્તર સાહેબ આવી ગયા હશે તો આપણે મોડા ગણાઇશું ' એવા હેતુથી વિદ્યાર્થીઓ વહેલા આવે છે. વહેલા આવવાના નંબરો પૂરાવવામાં આવે છે, એટલે નંબરની લાલચે પણ વહેલા આવે છે. વળી ટાઇમટેબલ એવી રીતે ગોઠવેલાં છે કે વિદ્યાર્થીઓને પ્રથમનો અર્ધો કલાક રમત ગમતનો–વિદ્યાર્થીઓને રસુજ પડે તેવા વિષયનો રાખેલો હોય છે, ને તેથી પણ વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં વહેલા વહેલા આવે છે. પ્રસંગોપાત્ત એમ પણ કરવામાં આવતું જણાય છે કે આખા મહીનામાં જે છોકરો બધા દિવસ હાજર રહે તેને અમુક–કાગળ–પેનસિલ–અમુક ઉપયોગી–તેમની પસંદગીની–ચોપડી–વગેરે ઇનામ આપવામાં આવે છે. વળી દરરોજ હાજર અને ઉંચો નંબર (હાજર થવામાં) રાખનારને તેથી વધારે ઈનામ આપવામાં આવે છે. આ અને એના જેવી યુક્તિઓ સારી અને નિયમિત હાજરી રાખવામાં બહુ મદદ કરે છે. વખતે કોઇક વિદ્યાર્થી રહી ગયો હોય તો ટાઇમ પહેલાં અર્ધા કલાકથીજ બોલાવવાની તજવીજ કરવામાં આવે.છે, એટલે ટાઈમ થતાં અગાઉ જોઈતી હાજરી થઇ રહે છે.

(૩) વ્યવસ્થા.—

અ. વર્ગોની વ્યવસ્થા.—ટાઇમ થતાં પહેલાં દશ મિનિટે પહેલો ઘંટ વગાડવામાં આવે છે; ઘંટ થતાંજ તમામ વિદ્યાર્થીઓ વર્ગવાર કંપાઉન્ડમાં ઊભા રહે, એટલે દરેક શિક્ષકો પોતપોતાના વર્ગને કવાયત કરાવે છે. શ્રીમંત મહારાજા સાહેબના ગુણગાનની, ઇશ્વર પ્રાર્થનાની, વગેરે કવિતાઓ કવાયત થયા બાદ ટાઇમ થતાં સુધી બોલાવવામાં આવે છે. બરાબર ટાઇમે બીજો ઘંટ કરવામાં આવે છે. બીજો ઘંટ થતાં વિદ્યાર્થી હમેશના સ્વસ્થાનકે અનુક્રમે જઈ બેસે છે. દરેક વર્ગોની જગા નિયમિત છે એટલે બીલકુલ ગરબડ ન થતાં વર્ગો બરાબર ગોઠવાય છે. વર્ગો બેસાડવાની જગોએ વિદ્યાર્થીઓને વ્યવસ્થા શીખવવાની ખાતર ચૂનાની લીટીઓ દોરેલી છે. તે એવી રીતે કે, વિદ્યાર્થીને બેસવાની સામે એક લીટી, તેની સામે દફતર, પાટી, વગેરે સામાન મૂકવાને માટે એક

લીટી. આખી વિદ્યાર્થીઓની અને તેના સામાનની વ્યવસ્થા એવી સરસ સચવાય છે કે, તે જોઇ જોનારને આનંદ થયા સિવાય રહેતુંજ નથી. બધાનો સરસામાન સીધી લીટીમાં એક સરખો રહે, વિદ્યાર્થીઓ ઊભા થાય ત્યારે તેમના પગની આંગળીઓ સામેના લીટીને બરાબર અડકીને રહે. પલટણની હાર કરતાં પણ ઘણીજ વ્યવસ્થિત હારનો દેખાવ દેખાય; આ અને તે રીતે સાથે વાંચતી વખતે ચોપડી કયા હાથમાં ઝાલવી કેમ ઝાલવી, આંખથી કેટલી દૂર રાખવી, ચોપડીવાળો હાથ કેમ રાખવો, બીજો હાથ કેમ રાખવો, કેમ ઉભા રહેવું આ અને એના જેવી ઉપયોગી અનેક પદ્ધતિ આ શાળાના વિદ્યાર્થીઓને ટેવાઇ ગએલી હોવાથી દેખાવ તો એવો ખુબસુરત થાય છે, અને પ્રેક્ષકને એવો તો આનંદ લાગે છે કે બસ. આ બધો પ્રતાપ વ્યવસ્થાનોજ છે.

ઘ દફતરની વ્યવસ્થા—દરેક ઉપશિક્ષકોને પોતાને કરવાના દફતરી કામની વહેંચણી કરી આપેલી છે. ને તે સબંધનું તમામ દફતર જે તે શિક્ષકો પાસેજ રહેવા માટે દરેક ઉપશિક્ષકોને અલેકી પેટી આપવામાં આવી છે આમ કરવાથી કોઇ શિક્ષકને દફતરનો વધારે બોજો ન પડતાં નિયમિત રીતે દફતરનું કામ દરેક શિક્ષક હાલતુ પુરૂ કરે છે. બધા ઉપશિક્ષકોને દફતરી કામ બહુ આવડે એટલા માટે દર ત્રણ ત્રણ માસે દફતરની અદલા બદલી કરવામાં આવે છે દરેક શિક્ષકોના દફતરના પેટીઓ એક અલાહદી ઓરડીમાંજ રાખવામાં આવે છે, કે જેથી કોઇ પણ કાગળ, ચોપડા, વગેરે બહાર હોય તો રખડતું ન રહે. અને મુખ્ય શિક્ષકને તપાસવાનું ઠીક પડે

ચ. સ્વચ્છતાને માટે વ્યવસ્થા—શાળામાં સ્વચ્છતા રાખવા સબંધનું ઘણું ખરૂં કામ પટાવાળાને સોંપવામાં આવ્યું છે પણ તેને માટે શિક્ષકો તદ્દન બેદરકાર ન રહે, તેટલા માટે જે વર્ગ જે જગોએ બેસે છે, તેટલી જગામાં સ્વચ્છતા રાખવાનું તે વર્ગના શિક્ષકને સૂચવેલું હોય છે શિક્ષક અને પટાવાળો આ બેના કાળજીથી શાળાની સ્વચ્છતા ઘણી ઉત્તમ પંક્તિની રહે છે. આખી શાળામાં કોઇ પણ જગોએ થુંકો અથવા શાહીનો ડાઘ ભાગ્યે જોવામાં આવતો નથી તેનું કારણ પણ આજ છે વખતે કોઇ વિદ્યાર્થી અજાણતાં શાહીનો ડાઘ પાડે તો તુરત પટાવાળા પાસે ધોવરાવી નાખવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓ સવારે દાતણ કરી મોં ધોઇ, અને બપોરે નાહી, ધોઇ કપાળમાં ધર્મ મુજબ ચાંલ્લો, વગેરે કરી, ધોએલાં સ્વચ્છ ફાટ્યાતૂટ્યાં વિનાનાં (ફાટેલાં હોય તો સાંધીને) કપડાં પહેરી શાળામાં આવે છે

છ. સભાસ્થાનની વ્યવસ્થા—સભાસ્થાનની વ્યવસ્થા ઘણી ઉત્તમ પ્રકારની છે જો કે સરકાર તરફથી સભાસ્થાનની સારી વ્યવસ્થાને માટે જોઇતો સામાન મળેલો નથી. તોપણ થોડા ખર્ચે જે વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે તે ઘણીજ ઉત્તમ છે એક ઓરડામાં આથેરી (આગગાડીના પાટીઆની) ગોઠવી તે પર સભાસ્થાનનો તમામ સામાન ગોઠવેલો છે તે એવી રીતે કે, દરેક ઉપર નજર ફેરવી, એકદમ ગણતરીથી જોઇ શકાય, જે વસ્તુ જે જગાએ મુકવામાં આવી છે તે જગોએ તે વસ્તુના નામની ચીઠી સ્વચ્છ સાફ સુઘડ રીતે આંકી-લખી-ચોડેલી છે તે એટલાજ માટે કે અમુક વસ્તુ લઈ પાછી મૂકતાં જગા શોધવામાં વખત ગાળવો ન પડે. અને વળી જગા ફેર ન મુકાય વગેરેને જુદા જુદા રંગ બેરંગી કાગળો વડે સુશોભીત કરેલી છે, કે જેથી વિદ્યાર્થીઓનાં મન સહેજ તે તરફ આકર્ષાય અને શાળાની શોભામાં વધારો થાય

૬. શિક્ષણના સહાયક સાધનોની વ્યવસ્થા—અહીં શિક્ષણને ઉપયોગી સાધનોની જેવી વ્યવસ્થા મેં જોઇ તેવી ઉચ્ચ વ્યવસ્થા આજસુધી જોઈ નહોતી. વાંચન પુસ્તકોમાં આવતા સુતર, રેશમ, ઉન, અને તેથી થતા દોરા, કપડાં, વગેરેના જુદા જુદા અનેક નમુનાઓ તકતાઓમાં ગોઠવી તેવા ઘણા તકતાઓ ભીંતોપર હારબંધ ગોઠવેલા છે, ને તેનો ઉપયોગ પણ હરવખત શિક્ષણ આપતી વખતે કરવામાં આવે છે. ખુબી એ છે કે વ્યવસ્થા સાચવવાની ખાતર તકતાઓ માટે જે ચુંકો ભીંતોમાં નાંખેલી છે તે પણ વ્યવસ્થિત ને એક સીધી લીટીમાં છે. **શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ સયાજીરાવ બહાદુરની મોટી છબી-ફોટોગ્રાફ** શાળાદ્વારની સામેજ-શાળામાં આવનારને પ્રથમ દર્શન થાય, તેવીજ રીતે સુશોભિત બનાવી લટકાવેલી છે. ઇતિહાસમાં આવતા પ્રખ્યાત પુરૂષો સ્ત્રિઓ જેવાં કે, ટીપુ સુલતાન, હૈદરઅલી, લાર્ડ રીપન, છત્રપતિ શિવાજી મહારાજ, હિંદોધ્ધારક પૂજ્ય દાદાભાઇ નવરોજજી, કૈસરે હિંદ મહારાણી વિકટોરિયા, ઝાંશીની રાણી, એ અને એવાજ અનેક મહાજનોના ફોટોગ્રાફો તેમનાં ટુંક જીવન ચરિત્રો સાથે લટકાવેલાં છે, તેથી વિદ્યાર્થીઓને એ ઈતિહાસનો વિષય ઘણોજ રમુજી થઇ પડે છે. ધર્મ-ફરજ—બાળકો સમજે એટલા માટે કેટલાંક પૌરાણિક ચિત્રો, શંકર, ગણપતિ, સરસ્વતી, કૃષ્ણ, વગેરે દેવતાઈ, યુરોપ, અમેરિકા, વગેરે સુધરેલા દેશોના રીતિ રીવાજો દર્શક, નવીન યંત્રો દર્શક, પદ્ધતિઓ દર્શક, એવા અનેક ફોટોગ્રાફો લટકાવવામાં આવ્યા છે. રંગની હકીકત શીખવવાની ખાતર એક રંગનો તકતો બનાવેલો છે, તે જોવાથી સાધારણ માણસ પણ કયા રંગના મેળાપથી કયો રંગ થાય છે, ને કયો રંગ કયા કયા બે રંગ મળીને થાય છે, એ ઝટ સમજી શકે તેવું છે. તેમજ વગર અને પહેલા ધોરણનો વર્ગ બેસે છે તે જગોએ ભીંતપર આકારનાં જુદાં જુદાં ચીત્રો કાઢેલાં છે. ને નકશો ચીતરનારને માટે નકશા ચીતરી પાટીઆપર ચોડી જે તે વર્ગના ઉપયોગને માટે જે વર્ગ જે જગોએ બેસે છે તે ઠેકાણે મૂકેલા છે.

બાઇ, શિક્ષણના સાધનોની વ્યવસ્થા એ સારી અને નિયમિત હાજરીના જેવુંજ કામ કરે છે એમ મને આ શાળા પ્રથમ અનુભવ આપે છે. (અપૂર્ણ) जीवन.

माणस केटले उंचे चढी शके छे?

બાબીલનનો મિનારો બાંધવા માંડયો ત્યારથી તે આજ લગી માણસો ઊંચે સ્વર્ગ ભણી જવાનો સંતત યત્ન કરતા આવ્યા છે. છેલ્લાં કેટલાંક વરસથી નવી નવી શોધો કરવાના હેતુથી તથા વિદ્યા સંબંધી કેટલીક ચમત્કારિક માહિતી મેળવવાની ઇચ્છાથી આકાશ તરફ ગમન કરવાના પ્રયત્નો થયા કરેછે. આ પ્રયત્નો તેમની હિંમતને માટે વખાણવા જેવાછે; અને વિદ્યાના શોધને માટે તે વળી વધારે પ્રશંસાપાત્ર છે.

થોડુંક થયાં બર્લિન શેહેરમાંથી એક નાનું છડું બલુન ઉડાડવામાં આવ્યું હતું; અને તે, આજ સુધીમાં મનુષ્યો પોતાનાં સાધનો વડે ઘણામાં ઘણા જેટલે પહોંચી શકયા હતા તે કરતાં પણ વધારે ઉંચે પહોંચ્યું હતું. તે બલુનમાં કોઇ માણસ ચઢયો

નહોતો, પણ તેમાં એક બારોમીટર અને થર્મોમીટર મૂકવામાં આવ્યા હતા. એ બંન્ને યંત્રો એવી બનાવટનાં હતાં કે બલુન કેટલે ઉંચે ચડયું છે તથા ત્યાં હવા કેટલી ઠંડી છે, તેનું માપ તેમાં એની મેળે રહી શકે. જ્યારે તે બલુન પાછું પૃથ્વીપર આવ્યું, ત્યારે તેમાંના બારોમીટર ઉપરથી જણાવામાં આવ્યું કે તે બલુન સાડા અગિયાર માઇલ ઉંચે ચડયું હતું; અને તેમાંના થર્મોમીટરનો પારો શૂન્યની નીચે ૭૫ અંશ ઉપર હતો.

ઘણે ઉંચે ચડવું એ મનુષ્યને માટે ઘણું ભયંકર કામ છે. દરીઆની સપાટીથી ચાર માઇલ જેટલે ઉંચે ઘણા થોડા માણસોજ પહોંચી શક્યા છે. એટલે ઉંચે પહોંચ્યા પહેલાં વચમાંજ હવાના પાતળાપણાને લીધે તથા અતિશય ઠંડીને લીધે જીવવું મુશ્કેલ થઇ પડે છે. એમ છતાં પણ વિદ્યા સંબંધી શોધ કરનારા ઘણાક માણસો એવું સાહસ કરતાં અટકતા નથી.

પાછલાં થોડાંક વરસોમાં આકાશમાં ઘણી મુસાફરીઓ કરવામાં આવી હતી—તેઓ બલુનમાં બેસીને સાડા પાંચ માઇલ જેટલે ઉંચે ચડયા હતા. આટલી ઉંચાઇએ ઉંચામાં ઉંચા જાતના તરતાં વાદળાંને સમસૂત્ર તેઓ જઇ પહોંચ્યા હતા. સને ૧૮૬૨ની સાલમાં અંગ્રેજી વાયુશાસ્ત્રીઓ કોકસવેલ અને ગ્લેશર ૨૯૦૦૦ ફીટ જેટલી ઉંચાઇએ ચડયા હતા; પણ ત્યાં તેઓ બેભાન થઇ ગયા હતા, અને તેઓ જે પાછાથી જીવતા રહ્યા એ કોઇ કુદરતી ચમત્કારજ માનવો જોઇએ. સને ૧૮૭૮ માં ત્રણ ફ્રેંચ શોધકો પણ લગભગ એટલી ઉંચાઇએ ચડયા હતા. તેમણે જો કે આક્સિજનનો જથ્થો પુષ્કળ સાથે રાખ્યો હતો, તથાપિ હવાની તંગીને લીધે તેમાંના બે મરણ પામ્યા હતા.

ઉંચે ચડવાનો સૌથી આશ્ચર્યકારક પ્રયત્ન જે કરવામાં આવ્યો હતો તે છેક હમણાંનો છે. સને ૧૮૯૩ માં ડાક્ટર બર્સન બલુનમાં બેસીને લગભગ છ માઇલ જેટલે ઉંચે ચડ્યો હતો. તે સ્થળમાં થર્મોમીટરનો પારો શૂન્યની નીચે ૫૪ અંશ જેટલો રહ્યો હતો. પૂરતા જથામાં આક્સિજનનો શ્વાસ લેવાનું તેનાથી બની આવ્યું તેથી તેને ઘણી આપદા પડી નહોતી. આટલી ઉંચાઇએ આજ સુધીમાં માણસ ઘણામાં ઘણું ઉંચે પહોંચી શક્યું છે.

બલુન ઘણું ઝડપથી ઉંચે ચડે છે, અને તે વખતનો તેનો દેખાવ બહુધા મનુષ્યની ઉંચે ચડવાની ધાસ્તીમાં વધારો કરે છે. ગ્લેશર પચાસ મીનીટમાં પાંચ માઇલ ગયો હતો અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો એચ. એ. હેજન પાંચ મિનિટમાં એક માઇલ એ પ્રમાણે ઉંચો ચડ્યો હતો.

માણસો બલુનની મદદથી જેટલી ઉંચાઇએ ચડી શકે છે તેના કરતાં પતંગ ઘણોજ ઉંચો ઉંચે ચડી શકે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના બોસ્ટન શહેર પાસેની બ્લુહિલ નામની ડુંગરી પરની વેધશાળામાંથી એક પતંગ ચડાવવામાં આવ્યો હતો, તે ડુંગરી પરથી ૮૪૭૦ ફીટ જેટલે ઉંચે ગયો હતો. અને એમ કહે છે કે હજી સુધી પતંગ એથી વધારે ઉંચે ચડ્યો હોય એમ જણાવામાં નથી.

પ્રશિયા અને ફ્રાન્સની લડાઇ વખતે એક માણસ બલુનમાં બેસી, ઉંચે ચડી પારીસની બહાર નીકળી ગયો હતો, તેણે પોતાની આકાશી મુસાફરીનો વૃત્તાંત લખ્યો છે તે

લગાર રમૂજી જાણી અહીં ઉતાર્યો છે. તે લખે છે કે, હું જેનું ઘણી ઘણી સંભાળથી જતન કરૂં છું તે ફક્ત કૂતરાની ચામડી છે-મોટા કાળા કૂતરાની ચામડી છે. પણ તે ચામડીની અંદર શું સમાયલું છે? ઘણી વખત માણસ જાતમાં જે પ્રેમભક્તિ અને અક્કલ માલમ પડતી નથી, તે એવી કાળી કૂતરાની ચામડીની અંદર સમાયલી છે.

એક વાર લડાઈમાં જ્યારે હું જખમી થયો હતો અને કોઇ મારી મદદે આવે એમ નહોતું. તે વખતે એ કાળા કુતરાએ મારો પ્રાણ બચાવ્યો હતો. એ એકજવાર બચાવ્યો હતો એમ નહિ, એવા તો ઘણાએ પ્રસંગમાં તેણે મારી સેવા બજાવી હતી.

બીજો એક દાખલો આપું છું. એમ બન્યું કે એક વાર અમે પારીસમાં ગયા હતા. પ્રશિયન લશ્કરે તે વખતે પારીસ શેહેરને ઘેરો ઘાલ્યો હતો અને તેથી અમે પણ શેહેરમાં સપડાઇ ગયા હતા. જો અમારે શેહેરમાંથી બહાર નીકળી જવું હોત તો અમને પાસ મળવાનો સંભવ હતો, તથાપિ ગમ્મત જોવાની ખાતર પાસ બાસની દરકાર કરી નહિ. ગમ્મત જોવાનો મને એવો શોખ હતો કે અમને (મને અને મારા કૂતરાને) ભૂખ લાગી હતી, અને બિલાડીના માંસના એક ટુકડાના પાંચ શિલિંગ પડતા હતા (લડાઇ અને ઘેરાને લીધે એવી મોંઘવારી થઇ ગઇ હતી.) તથાપિ હું રોકાયો.

મારા વહાલા કૂતરાને હું મારી નજર આગળથી જરા પણ દૂર ખસવા દેતો નહોતો. કૂતરાના માંસનો ભાવ શેરના બે શિલિંગ જેટલો ચઢી ગયો હતો, અને તેના શિકારીઓ રાત દહાડો લાગ જોતા ફર્યાજ કરતા હતા.

એક વખત અમે પારીસની પ્રખ્યાત હોટેલ ડી વીલી-આગળ થઇને જતા હતા. શાંતિનો સમય હો કે લડાઇનો હો તથાપિ આ હોટેલ આગળ કાંઇ ને કાંઇ ગમ્મતની ધમાચકડી ચાલીજ રહેતી હતી. આ વખતે ત્યાં આગળ ફ્રેન્ચો એક બલૂનમાં ગ્યાસ ભરી રહ્યા હતા. કેમકે કેટલાંક અઠવાડીયાંથી ઘેરો પડેલો હતો તેથી બહારના લોકો સાથે વ્યવહાર ચલાવવાને તેમને એટલું એજ સાધન હતું.

તે જગોએ આસપાસ કેટલાક થાંભલા રોપી તે પર જાહેર ખબરો ચોડી દીધી હતી. તેમાંની એક જાહેર ખબર વાંચવાને હું રોકાયો. તે જાહેર ખબરમાં એમ લખેલું હતું કે કેટલાક અગત્યના લેખપત્ર તેજ રાત્રે બહાર મોકલવાની જરૂર છે; અને જે માણસ એ લખોટા બહાર લેઇ જવાનું માથે રાખશે તેને સારૂં ઇનામ આપવામાં આવશે.

મેં કૂતરા સામું જોયું અને કૂતરે મારા સામું જોયું. તેણે પૂંછડી હલાવી અને મેં માથું હલાવ્યું. પછી અમે ત્યાંથી ચાલ્યા અને તેની ઓફીસમાં ગયા. આ કામ સોંપવાને અમે પૂરતા વિશ્વાસ પાત્ર છીએ, એ વાતની ઓફીસના અમલદારોની અમે સહેલથી ખાતરી કરી આપી; માત્ર એક એજ વાત મુશ્કેલ હતી કે અમારા બેમાંથી એકે જણે પહેલાં બલૂનમાં બેશીને મુસાફરી કરી નહોતી.

પછી તે દિવસે બપોર પછી આખો વખત એક બલૂન સંબંધી માહિતી ધરાવનાર માણસની પાસે બેશી તે વિષે સારીપેઠે માહિતી મેળવી. આખા પારીસમાં પણ તે વખતે એટલો એજ માણસ બલૂન સંબંધી જ્ઞાનવાળો રહી જવા પામ્યો હતો.

સાંજ પડી એટલે ઓફીસરે મને દસ્તાવેજના લખોટા આપ્યા, અને મેં તે મારા

ગજવામાં મૂક્યા એ ઉપયોગ મારા કૂતરાને આપ્યા હોત તો જેટલા સલામત રહેત તેના કરતાં મારી પાસે વધારે સલામત રહે એમ નહોતું, પણ તમે જોઈોજ છો કે તેને ગજવાં નહોતાં.

રાત અજવાળી હતી, ફક્ત થોડાં વાદળાં હતાં અમારો વિચાર એવો હતો કે એકાદ મોટું વાદળું આવીને ચંદ્રમા ઢંકાઈ જાય તે વખતે બલૂન છોડવું, કેમકે દુશ્મનો છૂપા અનુચરો દ્વારા અમારી છાની વાત જાણી ગયા હતા, અને આ હવાઈ વહાણ જેવું બારીમાંથી બહાર નીકળવાને ઉંચે ચડે કે તરતજ તેનો નાશ કરવાને ઘણાક માણસો બંદૂકમાં ગોળીઓ ભરીને તૈયાર થઈ તાકી રહ્યા હતા

એક મોટું વાદળી આવ્યું, ચંદ્રમા ઢંકાઈ ગયો, અને અંધારું થયું કે તરતજ બલૂનની દોરીઓ છોડી દેવામા આવી. અમે ઉપડયા ઉંચે ચડવા લાગ્યા ઉંચે-ઉંચે-ઉંચે ચાલ્યા. બલૂન પણ શરૂઆતમા ધીમે ધીમે ચડવાને બદલે ક્ષણે ક્ષણે નવો નવો વેગ જાણે ઉત્પન્ન કરતું હોય તેમ ઝપાટાબંધ સડસડાટ ચાલ્યું ચાલ્યું તે ચાલ્યું, પછી અટક્યુંજ નહિ આ વખતે મારા મનને એક જાતની નાખુશકારક લાગણી ઉત્પન્ન થઈ આવી અને તેને ભૂલી જવા માટે મે ટોપલામાંથી માથું બહાર કાઢી નીચે જોયું

એક ક્ષણ વાર આ મોટું શહેર મારી નીચે જાણે તરવા લાગ્યું, પછી શહેરની આસપાસ શત્રુઓના ઘેરામા શત્રુને નાખવાને જે અગ્નિ કર્યાં હશે, તે જાણે બળતાનું એક મોટું ચક્ર હોયની એમ મને ભાસવા લાગ્યું મે કેટલાક ઉપરા ઉપરી થતા અવાજ સાંભળ્યા અને મારી નીચે દૂર બળતાના ઝબકારા જોયા તરતજ મે મારું માથું પાછું ટોપલામા ખેંચી લીધું.

હવે ટાઢ ઘણીજ વાવા લાગી. શ્વાસ પણ મહામુશ્કેલીથી લેવાવા લાગ્યો, એક ક્ષણમા અમારી બેઠકમાંની દરેક વસ્તુ ભીની ભીની થઈ ગઈ પેલા કાળા બાપડાએ અતિ બીકકારક અવાજથી રડવા માંડ્યું કૂતરાનું એવું રડવું તમે કદી સાંભળ્યું પણ નહિ હોય, આ તેનો પહેલોજ અવાજ હતો મે તેને બે વાતો કહેવાનો યત્ન તો કર્યો પણ પવન અને ઠંડીને લીધે મારો અવાજ ઉડી ગયો ફરીને હું તેને કાંઈક કહું છું, એટલામા એક બીજો વેગવાળો ફુંફાડો બલૂને માર્યો અને સફેદ સ્વચ્છ ચળકાટ અમારા મોઢા ઉપર પડ્યો.

તરતજ મારી ખાતરી થઈ કે જે કાળું વાદળું શહેર ઉપર તરતું હતું તેમા થઈને અમે પસાર થયા છીએ, અને હજી પણ ઉંચેજ ચડતા જઈએ છીએ એ વિચાર મારા મનમા આવ્યો, એટલે મારું માથું ભમવા લાગ્યું

પછી બલૂનનું ઢાંકણું ઉઘાડવાને મે દોરડું પકડ્યું અને ખેંચવા માંડ્યું હું દોરડું ખેંચું છું એમ હું જાણતો હતો ખરો, પણ ઠંડીથી કે પછી કોણ જાણે શા કારણથી મારા હાથ એવા બેહેર મારી ગયા હતા કે દોરડાનો સ્પર્શ મારા હાથને લાગતો નહોતો ગમે તેમ, પણ બલૂનનું શું થયું તેની મે કાંઈજ દરકાર કરી નહિ હું એક વાર એક પાસે અને પછી બીજી પાસે એમ ઝોલાં ખાવા લાગ્યો કૂતરો હજી બૂમો પાડતોજ હતો, પણ તે જાણે એક નેશ ઉપર હોય એમ મને લાગતું હતું મારા હાથ દોરડા પરથી ખસી પડે છે એ

મને સમજાતું હતું, પણ પાછા તેને ખસેડીને દોરડા પર મૂકવાનું મારા કાબુમાં રહ્યું નહોતું. પછી હું ઢગલો થઇને એકદમ નીચે પડી ગયો એવું મને ઝાંખું ઝાંખુ યાદ આવે છે.

ત્યાર પછી કેટલી વારે મેં મારી આંખ ઉઘાડી તેની મને ખબર નથી, પણ હું સારો સુદ્ધિમાં છું એમ મને લાગ્યું પછી હું કયી જગોએ છું તેનું મને સ્મરણ થયું. હું તરતજ ઉભો થયો. અમે એક ફળબાગ ઉપર તરતા હતા. ત્યાંથી પાસેજ એક ગામડું હતું. આ બધો બનાવ શી રીતે બન્યો તે જાણવાને મેં આસપાસ જોયું તો ટોપલાને એક છેડે મારો વહાલો ઘરડો કૂતરો બેઠેલો હતો; તે પોતાના પ્રિય પ્રાણુને માટે કમર બાંધી મેહેનત કરતો હતો. તે ઢાંકણાનું દોરડું દાંતમાં ઘાલીને તેની જેટલી શક્તિ હતી તે પ્રમાણે ખેંચતો હતો. એની રાતીચોળ થઇ ગયેલી આંખો ઉંચી થઇ અને મારા પર ઠરી, તથા એની પૂંછડીનો છેડો હલાવવાને તે મેહેનત કરતો હોય એમ મારા જોવામાં આવ્યું.

મેં લંગર નાખ્યું અને પછી અમે જમીન પર ઉતર્યા. તે વખતે એ કુતરો એટલો ખુશી થયો કે કાંઇ કહેવાની વાત નહિ. તે એક વાર ભઠાને બહાર કૂદી પડયો અને જાણે સ્પષ્ટ શબ્દો બોલીનેજ કહેતો હોયની તેમ તેણે જણાવ્યું કે " શું તમે એમ નથી ધારતા કે આપણા બેમાંથી એક જણ પણ બલૂન સંબંધી કાંઇક જ્ઞાન મેળવે, તે વગર આપણે ફરીથી બલૂનમાં બેશીને ઉંચે ન ચઢીએ એજ ઠીક છે ? "

चर्चापत्र.

ડભોઇથી જમીઅતરામ મનસુખરામ પંડ્યા પૂછે છે કે,

૧ છઠ્ઠી ચોપડીના પાઠ ૭૫માં બીજા પેરિગ્રાફની લીટી ૫ માં " છાપવાને સારુ તૈયાર કરેલાં પરબીઆં સલ્લાનો થર પાથરી તેના પર તે બધો છાપો ઊતારી લેછે. " એમાં સલ્લા શબ્દ વાપર્યો છે તે શું હશે ?

૨ છઠ્ઠી ચોપડીના પાઠ ૭૮ માં પેહેલા છપ્પામાં છેલ્લી ટૂંકમાં " સદ વિદ્યાવિના પામર જન પ્રૌઢા પશુ " આ ઠેકાણે પામર માણસો મોટા પશુ માફક છે એમ અર્થ લેવાય છે કે શી રીતે ? " જો પ્રૌઢા જન પામર પશુ " આમ હોત તો મારા ધારવા પ્રમાણે કાંઇ વાંધા જેવું નથી. વળી પામર અને પ્રૌઢા એ શબ્દોની માત્રા પણ એક સરખીજ છે જેથી એમ લેઇ શકાય કે નહિ ?

૩ છઠ્ઠી ચોપડીમાં મનને ઉપદેશ કવિતા ૧૨૪ માંછે તેમાં " તું ગાને જરા જગદીશ તણા " આમ છે. મારા ધારવા પ્રમાણે જરા ને બદલે જશ હોયતો વધારે સારૂં. તો મૂળ એમજ હશે કે પ્રૂફનીજ ભુલ થઇ હશે ?

૪ " સલામ દાગર " એમાં દીગર શબ્દનો અર્થ શું હશે ?

જવાબ.

૧ ગાપાણુને પકવીને તૈયાર કરેલો ચૂનો, એવો અર્થ આ જગોએ સલ્લાનો લેવો.

૨ મનુષ્યના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં મુક્ત, મુમુક્ષુ, વિષયી, અને પામર, એવા ચાર ભેદ વિદ્વાનોએ પાડેલા છે. પરલોક સંબંધી જ્ઞાન તો રહ્યું, પણ નિદાન સંસારના સુખભોગ પણ જે ભોગવી જાણતા નથી, પણ કેવળ ઢોરની પેઠે વૈતરૂંજ કરી જાણે છે અથવા એદીની પેઠે નિરર્થક આયુષ્ય ગાળેછે તેમને પામર કહેછે. એવા પામર જન મોટા પશુ જેવા છે. એમ કહેવાની કવિની મતલબ છે; તેને ફેરવવાની જરૂર નથી. તમારા ધારવા પ્રમાણે પશુનું વિશેષણ પામર થઇ શકે નહિ.

૩ પ્રૂફની ભૂલ છે. ' જશ ' શબ્દ ખરો છે.

૪ દીગર એટલે બીજું.

देशी केळवणी खातुं.

इनाम माटे मंजूर थयेला मराठी पुस्तको

(पृ ११ थी चालु)

अनुक्रम नंबर	पुस्तकनुं नाम	कर्ता अथवा प्रकट कर्ता	किंमत रु.	आ	पै	विशेष हकीकत.
२११	मगधाचा पद्मनद्ध ज्ञान-झाग	जनार्दन महादेव गुर्जर	०	७	०	
२१२	बालगुरु मित्र	गोविंद दामोदर दीक्षित	०	१	६	
२१३	नशीब आणि उद्योग	गणपतराव गणेश मजुमदार.	०	४	६	
२१४	डायमंड ज्युबिली एल्बम भा १	मोतीलाल नेमचंद मोदी				
२१५	विण कामाचें पुस्तक	बाई सेरन बाई व अंबाबाई	०	८	०	कन्याशाळा माटे.
२१६	लोकराचें विणकाम भा १	बाई लक्ष्मीबाई गजगोरा	१	०	०	
२१७	सद्बोध मंदिर.	शंकर रामचंद्र हातवळणे.	१	०	०	

J A. DALAL
विद्याधिकारी.

ઇનામમાં માટે મંજૂર થયેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો.

(પૃ આગલાથી ચાલુ)

અનુક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ.	કર્તા અથવા પ્રગટ કર્તા.	કિંમત રૂ.	આ	પૈ	વિશેષ હકીકત.
૩૦૨	મહિમ્ન મંત્ર.	રા. રા. દુર્લભ છગનલાલ.	૦	૩	૦	
૩૦૩	પશુહિત રક્ષક	ની. દાદી એદલજી કર્તા પ્રગટ કરનાર મુંબઈ અનાથ [illegible] આટલા [illegible]	૦	૨	૦	
૩૦૪	વિદ્યાર્થીને અભ્યાસનો બોધ	રા. છગનલાલ હરજીવન	૦	૧	૦	
૩૦૫	ઘરમાં રમવાની રમતો	રા. રા. ગોવિંદભાઇ હાથી ભાઇ દેસાઇ	૦	૪	૦	
૩૦૬	ગુજરાતી વ્હેમ	હરજીવન મોહનદાસ	૦	૧	૦	
૩૦૭	આત્માનંદ દીપક	મોટાભાઇ. આશુજી મોરારજી	૦	૧૨	૦	
૩૦૮	ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડ અને હિંદુસ્તાનની ભૂમીની નોંધ પ્રશ્નોત્તરરૂપે.	રા. રા. જીવનલાલ ભગવાનલાલ	૦	૨	૦	

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૭.

અભ્યાસ કરવાને માટે છોકરાઓ રાતે શાળામાં કે શિક્ષકને ઘેર સુઇ રેહે છે એવી હકીકત જાણવામાં આવીછે. આ રીવાજ પસંદ કરવા લાયક નથી. આ બાબત ચાલુસાલની આ ખાતાના અધિકારીઓની કમિટીમાં પણ ચર્ચા ચાલી હતી, સબબ જણાવવાનું કે—શાળામાં કે શિક્ષકને ઘેર છોકરા અભ્યાસને માટે સુઇ ન રહે એવી તજવીજ દરેક શાળાના મુખ્ય મેહેતાજી તરફથી રેહેવી જોઇએ. તા. ૨૨ નવેંબર ૧૮૯૭.

J. A. DALAL.
દલસુખ. વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૮ સન ૧૮૯૭—૯૮.

આ તરફથી વટહુકમ નં. ૫૯ તા. ૨૮—૩—૯૭ નો નાપાસ થએલા છોકરાઓને વર્ગ ચઢાવવાની બાબતમાં કરવામાં આવેલો છે, તે બાબત ચાલુ સાલની આ ખાતાના અધિકારીઓની કમિટીમાં એમ જણાવામાં આવ્યું કે—કેટલેક ઠેકાણે નાલાયક છોકરાઓને આ વટહુકમના આધારે મેહેતાજીઓને વર્ગ ચઢાવવાની જરૂર પડે છે. આ પ્રમાણે બનતું હોય તો તે બરાબર નથી, સબબ તે અટકાવવાની જરૂર જાણી નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવે છે:—

૧ ઉપર જણાવેલા વટહુકમ નં. ૫૯ ની પેટા કલમ ૨ માં કોઇ પણ બે વિષય (હેડ)માં પસાર થએલા વિદ્યાર્થીને ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવા લખેલું છે. આમાં કયા હેડ (વિષય) તેની વિગત આવી નથી, સબબ લેખન અને ઇતિહાસ ભૂગોળ એ બે વિષયમાં નાપાસ થએલાને ઉપલા ધોરણમાં લેવા હરકત નથી; પરંતુ ગણિત અને વાંચન એ બે વિષયમાં નાપાસ થનારને ઉપલા ધોરણમાં લેવા નહીં.

૨ છેક કાચા છોકરાને વર્ગ ચઢાવવામાં આવતા તે અટકાવવાની ખાતર ઉપરનો વટહુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. આ વટહુકમ પ્રમાણે હકીકત હોય તે છતાં ખાસ નાલાયકીના કારણે કોઇ વિદ્યાર્થીને ઉપલા ધોરણમાં ન લેવા જેવો જણાય તો તેમ કરવાની મુખ્ય મેહેતાજીને સત્તા છે. કેમકે શાળાના પરિણામની પત્રાએક દર જવાબદારી તેમના ઉપર રહેલી છે.

જન મત... ઠરાવવામાં આવ્યું છે. તો તે પ્રમાણે તમામ શાળા-
... રૂર નથી. તમારા ... તા. ૨૨ માહે નવેંબર સન ૧૮૯૭

" ' જશ ' શબ્દ ખરો છે.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૯.

જે કન્યાશાળાઓમાં પાઠશાળાઓનું અનુભવ સિદ્ધ જ્ઞાન એટલે પ્રત્યક્ષ ઉપયોગ કરવા સંબંધી શિક્ષણ [illegible] ને શાળાઓની હેડમીસ્ટ્રેસ અગર હેડમાસ્તર [illegible] એમ થાય સા- હની [illegible] ખાતાના અધિ[illegible] [illegible] જણાવવાનું કે-એવું [illegible] ૧૮ [illegible] કે ૬ માસ્તર જે હોય તેમણે હાજર રહેવું [illegible] અને એ કામ [illegible] એમ કરવું જોઇએ. કદાપી કોઇ કારણથી એકાદ વખતે હાજર ન રહેવાય તો પોતાના મદદગાર આસિસ્ટંટને હાજર રહેવા કહેવું જોઇએ, અને તે બદલ પ્રાંતના ના. [illegible] એજ્યુ૦ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને લખી ખબર આપવી. તા. ૨૨ માહે નવેમ્બર સન ૧૮૯૭

J. A. DALAL
દસ્તખત વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૧૦.

આ ખાતાના નિબંધ ભાગ ૨ જાની કલમ ૧૭૮ માં આગળી નિશાળાની દર ત્રણ મહિને તમામ નિશાળમાં રીતસર પરીક્ષા લેવાનું જણાવેલું છે, તે પ્રમાણે તમામ શાળાઓમાં થતું નથી એમ થાણું સાહેબની અધિકારીઓની ટકોરીમાં જણાવવામાં આવેલું હતું. આ બાબત વિચાર થઇ સદંર જુમને ફરી સરક્યુલર કરવાનું કરતાં આ ખાતાની તમામ શાળાઓના મુખ્ય મેહેતાજીઓને નીચે મુજબ જણાવવામાં આવે છે—

૧ ઉપર જણાવેલી કલમ પ્રમાણે દર ત્રણ મહિને વરફથી બરાબર અમલ થવો જોઇએ અને વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે પરીક્ષક તે કામ પણ બદલ ખાત્રી કરવી જોઇએ

૨ શાળાના સઘળાના મેહેતાજી આવી પરીક્ષા વખતે રજા ઉપર જાય તો ઇન્ચાર્જ મેહેતાજીએ પરીક્ષા લેવી જોઇએ. કદાપિ એક ત્રિમાસિક પરીક્ષા થઇ ગયે બે માસ થઇ ગયા હોય તો મુખ્ય મેહેતાજીએ પરીક્ષા લેઇ રજા ઉપર જવું જોઇએ. અર્થાત એક પણ ત્રિમાસિક પરીક્ષા બાકી રહી જાય એવો પ્રસંગ ન આવવો જોઇએ

૩ એકાદ ત્રિમાસિક પરીક્ષા વખતે મુખ્ય મેહેતાજીની બદલી થાય તો નવા આવનાર મેહેતાજીને તે બદલની સંબંધી સૂચના આપતા જવું જોઇએ

ઉપર પ્રમાણે ત્રિમાસિક પરીક્ષાના સંબંધમાં વહીવટ રાખવો.
તા. ૨૨ નવેંબર સન ૧૮૯૭

J. A. DALAL
દસ્તખત વિદ્યાધિકારી.

કમી થયોછે, કારણ કે એવા ફેરફારમાં ઉપર પ્રમાણે તે પૂરો [illegible] છે.

૩ [illegible]

ઉપર [illegible] ને પૈ. [illegible] નો અમલ આવતી [illegible] બાંધેલા નથી. તા ૨૦–૧૧–૯૭ મુ ધોળા.

J A DALAL.

દસ્કત —— વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નં. ૨૬ સન ૧૮૯૭–૯૮.

આ ખાતાના નિબંધ ભાગ ૨ ના કલમ ૧૫૬ મા નીચે પ્રમાણે જણાવેલું છેઃ—

" નિશાળો ઉપર સામાન્ય દેખરેખ માટે સ્થાનિક અધિકારીઓ "
" તથા સભ્ય ગૃહસ્થો જેઓ નિશાળના કામમાં ઉલટ ધરાવતા "
" હોય તેઓની એક સ્કુલ કમિટી તાલુકાના વહિવટદારની ભ "
" લામણથી ડિરેક્ટરે નીમવી કમિટીમાં ત્રણથી ઓછા અને "
" પાંચથી વધારે મેમ્બર નીમવા નહીં કમિટીના મેમ્બરો "
" પૈકી રાજીનામું આપવાથી કે બીજા કારણથી જે કમી થાય "
" તેની જગા પુરવા માટે મેહેતાજીએ ઇન્સ્પેક્ટરને રિપોર્ટ કરવો, "
" ઇન્સ્પેક્ટરે વહીવટદારના અનુમતથી લાયક માણસ મુકરર "
" કરી કમિટીમાં દાખલ કરવા મંજુરી આપવી "

સદર કલમમાં સુધારો કરી તેને બદલે નીચે પ્રમાણેની દાખલ કરવામાં આવે છે—

" નિશાળો ઉપર સામાન્ય દેખરેખ રાખવા માટે સ્થાનિક "
" અધિકારીઓ તથા સભ્યગૃહસ્થો જેઓ નિશાળના કામમાં "
" ઉલટ ધરાવતા હોય તેઓની એક સ્કુલ કમિટિ તાલુકાના વહી- "
" વટદાર સાહેબની ભલામણથી ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પે- "
" ક્ટરે નીમવી કમિટીમાં ત્રણથી ઓછા અને પાંચથી વધારે "
" મેમ્બર નીમવા નહીં કમિટીના મેમ્બરો પૈકી રાજીનામું આ- "
" પવાથી કે બીજા કારણથી જે કમી થાય તેની જગા પુરવા "
" માટે મેહેતાજીએ ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને રિપોર્ટ "
" કરવો; ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરે વહીવટદાર સાહે- "
" બના અનુમતથી લાયક માણસ મુકરર કરી તેને કમિટીમાં "
" દાખલ કરવા મંજુરી આપવી "

ઉપર પ્રમાણે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે, અમલ તેને અનુસરી હવેથી લાગતા વળગતાઓ તરફથી અમલ થવો જોઇએ તા ૨ માહે નવેમ્બર સન ૧૮૯૭ મુ ધોળા.

J. A. DALAL.

દસ્કત — વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૧૭

ચાલુ સાલે શાળાઓની તપાસણી કરતાં જણાયું છે કે છઠ્ઠા ધોરણના છોકરાઓ પણ વ્યાકરણ તથા અંકગણિતના વિષયમાં ઘણા કાચા રહે છે. ભાષા અને ગણિતના પેટા વિષયોના માર્કની ગોઠવણ જોતાં એમ જણાય છે કે પરીક્ષામાં કોઇ છોકરાને વ્યાકરણ અથવા અંકગણિતમાં અથવા બંનેમાં શૂન્ય માર્ક મળે તો પણ તેના બીજા પેટા વિષયોના માર્કનો સરવાળો તે મુખ્ય વિષયના કુલ માર્કનો એક તૃતિયાંશ થાય તો તે પાસ થઇ શકે છે; અર્થાત્ કોઇ છોકરાને બીજાથી છઠ્ઠા ધોરણ સુધીમાં માત્ર મોઢાનાં લેખાંજ સારાં આવડે અને અંકગણિત બિલકુલ ન આવડે તો પણ તે છઠ્ઠા ધોરણ સુધી દરેક ધોરણમાં પાસ થઇ શકે છે; તેજ પ્રમાણે વ્યાકરણ પણ ન આવડતા પાસ થઇ શકે છે.

૨ આ પ્રમાણે થવું યોગ્ય જણાતું નથી. સબબ ઠરાવવામા આવે છે કે દરેક ધોરણના અંકગણિત તથા વ્યાકરણના પેટા વિષયોમાં જે વિદ્યાર્થીને એક ચતુર્થાંશ માર્ક ન મળે, તેને પરીક્ષક અધિકારીઓએ તે મુખ્ય વિષયમાં નાપાસ ગણવો.

૩ આ હુકમ હાલ તરત સર્વ પ્રકારની છોકરાઓની શાળાઓને લાગુ પાડવામાં આવે છે

૪ આ હુકમ પ્રસિધ્ધ થએ તેનો અમલ કરવાનો છે.

૫ આશા છે કે વ્યાકરણ તથા ગણિતના અભ્યાસ ઉપર હવે પછી વધારે સારૂં ધ્યાન અપાશે તા. ૨૭ નવેંબર સને ૧૮૯૭

J. A. DALAL.

દલસુખ —— વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નંબર ૧૮.

વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે નમુના નં. ૧૨ મુજબ વગર ધોરણના છોકરાંનું અભ્યાસ પત્રક લેવામા આવે છે, તેમાં "દાખલ થતી વખતે અભ્યાસ" એવું આસન છે તેમાં ફેરફાર કરવા ચાલુ સાલની આ ખાતાની અધીકારીઓની કમિટીમાં વિચાર થયો તે ઉપરથી જણાવવાનું કે—સદર પત્રકમાં "દાખલ થતી વખતે અભ્યાસ" એવું આસન છે તેને બદલે "દાખલ થતી વખતનો અભ્યાસ અગર ગઇ વાર્ષિક પરીક્ષા પહેલાંનો વિદ્યાર્થી હોય તો "ગઇ પરીક્ષા વખતનો અભ્યાસ" એ પ્રમાણે દાખલ કરવું. વગર ધોરણમાં ઘણે ભાગે નવા વિદ્યાર્થી હોય છે એટલે તેમનો દાખલ થતી વખતનો અભ્યાસ પૂરવો અને જે જુના વિદ્યાર્થી ગઇ સાલના હોય તેમનો ગઇ પરીક્ષા વખતનો અભ્યાસ દાખલ કરવો તા. ૧ ડીસેંબર સને ૧૮૯૭.

J. A. DALAL.

દલસુખ —— વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નંબર ૧૯.

કેટલાક મહેતાજીઓ પોતાની શાળાના આસિસ્ટંટ પાસેથી કરિયાણાનો સામાન ખરીદ કરી તેની પાવતી લે છે. એમ એક ઠામે જોવામાં આવ્યું છે. આવી રીતે આસિસ્ટંટ પાસેથી સામાન લેઇ તેની પાવતી લેવી એ [illegible] આવી શિક્ષકો સરકારી નોકરીમાં હોઇ ખાનગી ધંધો કરે છે એમ માનવાને કારણ મળે છે. આ રિવાજ જ્યાં ચાલતો હોય ત્યાં તુરત બંધ થવો જોઇએ. તા. ૮ ડિસેમ્બર સને ૧૮૯૭ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.

દામોદર. આં. મે. —— વિદ્યાધિકારી.

अनुक्रमणिका.

સ્વીકાર.

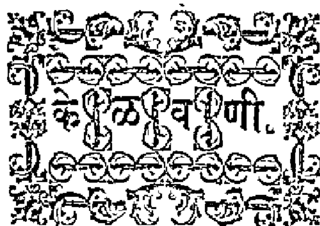
બાળ મનન પોથી આ નામની ચોપડી તેના કર્ત્તા તરફથી મળી છે નાનાં છોકરાને અંક વગેરે કેમ શીખવવા એ સંબંધી એમાં કેટલીક યુક્તિઓ બતાવી છે : ધોરણ બહારના શિક્ષકો તેથી યુક્તિઓ કામે લગાડે તો સારૂં. આંકના કોઠા આવી રીતે જોડે તેના મનોયત્નો આપ્યા છે, તે પણ ઉપયોગી છે. વળી એક નીતિની વાત આપી છે તે પણ નાનાં છોકરાને ઘણી અસર કરે તેવી છે. એકજ વાતમાં સાવચેતી, સ્પર્ધા, સંતોષ, ખંત, વગેરે અનેક ગુણો બતાવી આપ્યા છે, તે વખાણવા લાયક છે, છેવટે કોષ્ટકો પણ આપ્યાં છે. શાળા ખાતાના શિક્ષકો એકાદ વાર આ પુસ્તક વાંચી જશે તો તેમને તે ઉપયોગી થશે. કીમત રૂ. ૦-૨-૦ છે. મુંબાઇ, સુરત, વડોદરા, અમદાવાદ, વગેરે ઠેકાણે પ્રખ્યાત બૂક સેલરો પાસેથી મળે છે.

અગત્યની સૂચના.

આજના અંક સાથે **શિવાજી** નૉવેલના જે હેન્ડબીલો વહેંચવામાં આવેલાં છે તેના ઉપર અમારા ગ્રાહકોનું પૂરતું ધ્યાન અમો ખેંચીએછીએ અને જણાવતાં ખુશી ઉપજે છે કે જાનેવારીની મુદતને બદલે નામ નોંધાવવાની મુદત એપ્રીલ આખર સુધીની વધારી છે મે. વડોદરા ખાતે એજંટ મુકુન્દરાય પરમાનંદ મુનશી છે.

છપાઇ બહાર પડયું છે.

સંગીત રામ રાવણ નાટક—અષ્ટાંકી જુદા જુદા સેકડો રાગનાં (૬૦૦) ગાયનોથી ભરપૂર એક રમુજી ફારસ સાથે જેની સેકડો નકલો ટુંક મુદતમા ખપી છે કીમત ફક્ત આઠ આના. કર્ત્તા **પરવતસિંહ હમીરસિંહ. ઝણોર, પોસ્ટ ચમારગામ.**

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान पमाये;
प्रीति वधे पसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મું. માઘ. સંવત્ ૧૯૫૪. અંક ૪ થો.

मृत्युनो भय.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

જો તું વિશ્વ અપાર જ્યાં ગ્રહગણો આવી રહ્યા વિસ્તરી,
ત્યાં છે વસ્તિ અનંતકોટિ, ગણના તેની શકે કો કરી?
આ ભૂમંડલ અલ્પ ત્યાં અણુ સમું, ત્યાં લેખું તારૂં કશું?
જીવે કે મરિ જાય તોય જગમાં ઊણું પડે ના તસુ. ૧

કાચો કુંભ જળે ભર્યો વણસતાં શી વાર લાગે કહે?
એવી કાય, અપાય લાખ જગમાં, શી આશ તેની વહે?
મારાં દેહ ધનાદિ ધામ ધરણી એવાં મમત્વે ભર્યાં,
છોડીને સહુ એક બે પલકમાં કૈં કો નથી સંચર્યા! ૨

ચાલે ત્યાં લગી દેહની જતનથી તું નિત્ય રક્ષા કરે,
આ પાસે અનિવાર કાળ જનને જો નિત્ય ભક્ષ્યા કરે;
માયા મો'બત માન મોહ મદને તું તો જમાવ્યા કરે,
તે આ ક્રૂર કુટીલ કાળ પળમાં સર્વે શમાવ્યા કરે ૩

ચાહ્યું જો કદિ તેં ચતૂર ચિતમાં લાંબા કરી તર્કને,
રોગી એક જિવાડવા બહુ દવા આણી ઘણા અર્કને;
ડાહ્યા શારિરશાસ્ત્રિઓનિ મદદે, બુદ્ધી બળે, જ્ઞાનથી,
વિદ્યાથી, અતિશે પ્રયોગબળથી, શે સિદ્ધ થાતું નથી ? ૪
માટે ધીરજ રાખ દાખ ન જરી તું દીનતા દેહમાં,
મૃત્યૂ હાય ! લઈ જશે, રહિ જશે માયા બધી ગેહમાં !
જ્યાં ત્યાં તો જગમધ્ય જીવન કરી થોડાંક વર્ષો લગી,
છેલ્લે જાવું જરૂર તો પછી કહે આ સૃષ્ટિ કોની સગી ! ૫
થા થા શૂર, ન દીન થા, મરણ તો સ્વાભાવિ છે મર્ત્યને,
ના બીતો મરવાથિ જે મરિ ગયા તેમાં કરી સર્તને;
સોક્રેટીસ સિકંદરાદિ મનુ ને વ્યાસાદિએ ના રહ્યા,
તારા બંધુ પિતા પિતામહ અને માતામહો-ક્યાં ગયા ? ૬
તારાથી અધિકા ભયાર્ત્ત, ધનમાં તારાથિ શ્રીમંત જે,
તારાથી અતિ કોમળા, સુખિ નરો, તારાથિ ધીમંત જે;
તારાથી અધિકા કુટુંબિ સહુના આધાર જે એકલા,
તેઓ મૃત્યુમુખે પડ્યા, તવ હવે કાં બીક રાખે ભલા ! ૭
કોટી જીવ મરે દરેક પલકે તેની નથી કાળજી,
તું આ એક મલીન દેહ બચવા ઈચ્છા કરે છે હજી !
કેં કો જીવિ કરીશ શો જગન તું, જાતાં રહી શું જશે !
માયાથી ભય મોહ થાય જનને વીચારથી તે ખસે. ૮
જીવ્યા જો દશ વીશ વર્ષ અદકાં તોએ ન તૃપ્તી થશે,
વૃદ્ધાપો વધશે, અપંગ બનશે, તો શે સુખે જીવશે ?
રોગે દુઃખિ થશે, સુતાદિ દમશે, આશા નહિ ખૂટશે,
મૃત્યુનો ભય તોય આજ સરખો છોડ્યો નહીં છૂટશે. ૯
છોડી એક અવાસ અન્ય સદને વાસો કરો છો તમો,
કાઢી જૂનું નવીન વસ્ત્ર ધરતાં ક્યારે ડરો છો તમો ?
છોડી 'બાળપણું' સુવાન બનિને નિત્યે વિલાસે રમો,
તો આ દેહ તજી નવીન ધરવો, એમાં ભયે શે ભમો ? ૧૦
આ તો જ્ઞાન કથા વૃથા, નથિ થવું ત્યાગી વિરાગી હજી,
ભ્રાતા, એમ ન માન, સત્ય કહું છું તે માનિ રે'જે સજી;
જ્યાં સૂધી નવ મોહ જાય મનથી ત્યાં સૂધિ આ ત્રાસ છે,
જાતાં મોહ ભયાદિ સર્વ શમશે જાણી પ્રભૂ પાસ છે. ૧૧

નીતીથી નિત્ય વર્તતાં ભવ વિષે, ભીતી તજી કાલ્યની,
બીતી માણસની નિહાળિ મરતાં, જોતા ગતી કાળની,
સેવ્તાં 'શાંતિથિ વર્તમાન બનતુ, સંતોષને સેવતા,
રેવું નિત્ય નિહાળિ કામ નબળાં જાણી જનોથી મતા. ૧૨

सर एडमंड सानुडरस.

બીજા ચાર્લ્સ પાદશાહના વખતમા સર એડ્મન્ડ સાન્ડરસ નામે ઇગ્લાડની વડી કોરટનો એક વડો ન્યાયાધિશ થઇ ગયો છે આ નામીચા ન્યાયાધીશના બાળપણનો હેવાલ જોતાં આપણને ઘણું આશ્ચર્ય પેદા થાય છે અને જેઓ ગરીબાઇનુ બાદલુ કરી પોતાની સારી હાલતમા પાછી રહેના દો તેમને મોટો નિશ્ચય અને ભારે હિંમતથી પેદા થશે આ મુલકમાં કહેવત છે કે, " પૈસા મેળવવાનો રસ્તો બજારના જેવા ધોરી છે " વળી બીજી એવી પણ કહેવત છે કે " જ્યા મન છે, ત્યા રસ્તો છે " આ બે કહેવતો આ નામીચા ન્યાયાધીશની જીંદગીના હેવાલ ઉપરથી ખરી પડે છે. ગરીબાઇને લીધે જેઓએ દુનિયામા વધવાની તક ખોઇ હોય, તેઓએ આ વાત વગી ખાસ સમુગી પકડવી જોઇએ છીએ, પણ જેઓએ એવી તક ખોઇ નહિ હોય, તેઓએ આ વાત પોતાના અંતઃકરણમા ખૂબ યાદ રાખવી દુનિયાના ધોરી રસ્તા ઉપર આથડવુ નહિ પણ ચઢીને દોડવુ જોઇએ

સર એડ્મન્ડ સાન્ડરસ કે જેના નામની આગળ આપણે સર એવો માન ભરેલો ઇલકાબ જોઇએ છીએ, અને જેને આપણ ઇંગ્લિશનમાંના સર્વે વડી કોરટોનો સર્વથી મોટો ન્યાયાધિશ જાણીએ છીએ, તે બાળપણમા એવી ગરીબ હાલતમા હતો કે તે આગળ જતા મોટે દરજ્જે પહોંચશે, એવુ જો કોઇ તેનુ ભવિષ્ય કહેત તો ખચીત તેને દિવાનાનો પાદશાહ કરીને કહેત સર એડમન્ડ જ્યારે નાનો છોકરો હતો, ત્યારે તે તદન વારસા વિનાનો તથા ઘરબાર વિનાનો અને ભીખારી હાલતમાં હતો તેના માબાપ કોણ હતાં, અને તેઓ ક્યારે મરણ પામ્યા તે તે પોતે કદી જાણતો ન હતો, તેમજ તે વિષે બીજું પણ કોઇ જાણતું નહોતું તેનું કોઇ પણ સગુ નહોતું. જાણે કે સર એડમન્ડને આકાશ ઉપરથી કોઇ ફેંકી દીધેલો હોય, તેમ તે જિંદગીમાં એકજ નિરાધાર હતો. તેનું પેટ ભરવાનો આધાર કેઇ લોકોની દયા ઉપરજ હતો નાનો એડમન્ડ એકવાર એક વકીલની ઓફિસમાં દાખલ થયો ત્યા ત્યાના કામનારા માણસો તેને જે કામ સોંપે તે તે કરતો, અને તેઓના સાથે તે ખરીજ ગરીબાઇથી અને અતિશય નમ્રતાથી વર્તતો. તેના બદલામા તે કામનાગાઓ તેને જે કાંઇ આપતા તે ઉપર તે બિચારો પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો. આ નાના છોકરાની આવી ગરીબાઇ અને નમ્રતાઇ જોઇને ઓફિસના સઘળા માણસોને તેની ખરીજ દયા આવતી અને તેને જેથી ફાયદો થાય તેવુ કરવાને તેઓ ઇચ્છતા. ગરીબ

એ વિચારજ કાઢી નાખવો; અને આપણે આપણી મેળે સાત વાગે, બે વાગે, અથવા અમુક વાગે નિશાળે જવાનું છે, આ વિચાર દાખલ કરી દેવો. ”

આ પ્રમાણે પ્રથમ ઉપર ઉપરનો પ્રતીકાર સૂચવ્યા પછી હવે ખરો પ્રતીકાર બતાવવા માંડયો:—

“ વળી છોકરાઓને જેમ બને તેમ વેહેલા હાજર કરવાનો ઉપાય ખરૂં પૂછાવો તો આપણાજ હાથમાં છે— આપણે જે શિક્ષણ આપીએ છીએ તે શિક્ષણમાંજ છે. તમે જે બાબતો છોકરાઓને શીખવોછો, તે બાબતમાં જો એવું કરી શકો કે છોકરાઓને તેમાં રસ પડે–તે શીખવાનું તેને ખાસ મન થાય; તો તેઓ પોતાની મેળેજ, પોતાનાજ ખરા ઉમંગથી, વગર બોલાવે અને તેઓના માબાપોના પણ કહેવા વગર, તમારા વખત પેહેલાં આવીને હાજર થશે. પણ ખરા સિક્ષકોનું શિક્ષણ જેમ છોકરાઓને કંટાળા રૂપ થઇ પડે છે; અને જ્યારે તે કંટાળો આપતું શિક્ષણ છોકરો નથી લેતો, ત્યારે પછી તેને માથે સોટી પડેછે; એટલે એવા શિક્ષણથી છોકરો ત્રાસ પામી ભયથી નિશાળમાં વહેલો આવવા અને વધારે રહેવા પસંદ નથી કરતો. જ્યારે છોકરાઓને એમ લાગે કે શીખવું એમાં પણ કંઇક આનંદની સાથે જાણવા જેવું છે; નિશાળમાં રહેવું તે કેદખાનામાં રહેવું નથી, પણ એક ઉત્તમ સોબતમાં રહેવું છે; તેમજ શિક્ષકના સંબંધમાં પણ શિક્ષકની પાસે રહેવું, તે કોઇ કાળમૂર્તિ પાસે રહેવું, એમ નહીં, પણ પોતાના પૂજ્ય–માબાપ તુલ્ય વડીલ પાસે રહેવું છે, એમ ગણે—“ એવી ભાવનાઓ જ્યારે છોકરાઓના મનમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે છોકરાઓ હોંસે હોંસે નિશાળે આવે—કોઈ દિવસ ગેરહાજર રહે નહીં, તેમજ મોડા પણ થાય નહીં. ”

“ આ પ્રમાણે કરવા તમે ધારો, છોકરાઓને તમારા શિક્ષણમાં કંઇક છે એમ સાબીત કરી આપો, અને તમે પોતે પણ તેનાથી વધારે દૂરના દેવી પુરૂષો છો એમ નહીં પણ તેના ઇષ્ટ મિત્રો–પૂજ્ય વડિલો અને તેના ઘરનાજ કોઇ મુખ્ય માણસ છો એમ રહો; તો અવશ્ય તે તમારી સંગતિ પસંદ કરશે; અને સાથેજ તમારૂં શિક્ષણ તેમને રસિક લાગશે; તો તે તમારી પાસે આવ્યા વગર રહેશેજ નહીં. એટલુંજ નહીં પણ નિશાળના વખત સિવાય પણ તમે જ્યારે કહેશો ત્યારે આવશે. ”

નરભેરામ અને બાળકરામ તો પાસેજ ઉભા હતા, પણ દૂર બેઠેલા બીજા બધા આસિસ્ટંટ મેહેતાજીનું આ ભાષણ સાંભળી રહ્યા હતા. તેમને પણ છોકરાઓને બોલાવવા જવું એ કંટાળા ભરેલું તો લાગતું; તો પણ તેઓને કોઈ દિવસ એમ નહોતું સૂઝ્યું કે તેમ ન કરવાનો ઉપાય પણ આપણાજ હાથમાં છે. આસિ૰ સેવકરામ ટ્રેનિંગમાં જઈ આવ્યો હતો. તેને આ બધું લક્ષમાં હતું; પણ તે સદવાસના પવને ભૂલાવી દીધું હતું. બે ચાર દિવસ તેણે એવી માથાકૂટ કરી હતી; પણ પછીથી ભૂલી જવું પડયું હતું; અને ગાડરીઆ પ્રવાહમાં તણાવું પડયું હતું. આજે પ્રવીણશંકરનું આવું ભાષણ સાંભળી તેને પણ પૂર્વનો અભ્યાસ યાદ આવ્યો, અને હવે પછી પોતાને વધારે આનંદ અને વધારે સારા વિચારો આ મેહેતાજીની પાસેથી મળી શકશે એમ સમજી તેમના તરફ માનની લાગણીથી જોવા લાગ્યો. આસિ૰ વિદ્યાશંકર પણ વિદ્યાનો સંસ્કારી હતો. જો કે તેનો અભ્યાસ થોડો

ધોરણથી વધારે નહોતો, તો પણ તે સ્વાભાવિક રીતે શિક્ષક થવાને સરજેલો હતો. શિક્ષણ અથવા માનસશાસ્ત્રનું ઉત્તમ પ્રતિનું જ્ઞાન તે વધારતો. તોપણ આપણે છોકરાઓને કંઈક શીખવવાનું છે, આપણી પાસે તેઓ શીખવા આવે છે, તેને જે કંઈ કહેવાનું છે તે તેઓ સમજે તેમજ કહેવાનું છે. આ બધું તેના લક્ષમાં હતું. સિવાય તે પોતે પણ હમેશા પોતાનું જ્ઞાન વધારવાને ઉમંગી હતો. કંઈક કંઈક પુસ્તકો વાંચવાનો તેને શોખ હતો. અને વાચવાના પુસ્તકોમાં પણ શિક્ષણનો વિષય વાંચવાને તે વધારે તત્પર રહેતો. કોઈ પણ પુસ્તકમાંથી મને શિક્ષણ સંબંધી કંઈક મળી શકે, અને હું કંઈક મારું કામ સારી રીતે કરી શકું એમ થઈ શકે, તેમ કરવા તે હમેશા યત્ન કરતો. "કેળવણી પ્રકાર" અને "શિક્ષણપદ્ધતિ" એ બે પુસ્તકો તેને મળ્યાં હતા, ને તેની પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વાંચી સમજી ગયો હતો. અને તેને કર્તવ્યમા ઉપયુક્ત કરવાનું તેના ધ્યાનમાં હતું, પણ તડાકરામ માર્કના પ્રતાપી રાજ્યમા જ્યા સુધી નરભેરામ માખનો મળતા સૂર્ય તપતો હતો, ત્યા સુધી કોઈનાથી એવી વાત કાઢી શકાતી નહી ત્યારે તો નરભેરામ કહે તેજ શિક્ષણપદ્ધતિ, અને તેજ નિશાળનો મુખ્ય નિયમ રાખવો પડતો તો પણ વિદ્યાશંકર પોતાના વર્ગને શીખવવામા પોતાના લક્ષ્યને છેક જ ચૂકી જતો નહી જ્યારે જ્યારે પાઠ સમજાવતો, ત્યારે ત્યારે તે જેમ બને તેમ સમજાવવાને વધારે પ્રયત્ન કરતો આજ રોજ એ વિદ્યાશંકર મેહેતાજીનું આ પોતાને રુચિકર લાગતું કથન સાભળી અત્યંત સંતુષ્ટ થયો, અને હવે પછી મારો જ્ઞાનવૃદ્ધિનો ક્રમ ગ, અને તેમા પણ શિક્ષણ સંબંધી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવાની ખાસ ઉમેદ એ આ મેહેતાજી સાહેબ આગમનથી ઘણી ખરી પૂરી પડશે સમજી આનંદિત થયો (અપૂર્ણ)

कुसुम.

निर्वंधमालिका.

(પૃષ્ઠ ૩૩ થી ચાલુ)

વિષય ૭ મો—જૂઠું બોલવું એ ખોટો વેપાર છે.

પ્રસ્તાવિક વ્યાખ્યા—ઘણા માણસો હમેશ અને વખતે નીચ ફાયદો મેળવવા ખાતર જૂઠું બોલે છે પણ આ રીત ઘણીજ ખોટી અને ખરાબ છે.

૧. જૂઠું બોલવાથી આપણા પૈસાની આબરૂ ગુમાવીએ છીએ

૨. પાડોશીઓને પણ એથી નુકશાન થાય છે.

૩. જૂઠું બોલવું એ જૂઠું બોલનારને પણ નુકશાનકારી છે

૪. જૂઠું બોલનાર સાચું બોલે તો પણ તે મનાતું નથી એનો વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે.

૫. દુનિયામાં એવાં બીજાં કેટલાક પાપ છે કે જે દુનિયા જાણી શકે છે પણ જૂઠો હમેશ ધિક્કારને પાત્ર નીવડે છે.

૬. જુઠાનું અંતઃકરણ તેનેજ ફોલી ખાય છે,

દૃષ્ટાંત અને રૂપક—વાઘ આવ્યો, વાઘ આવ્યો, વાઘ આવ્યો, કરીને બૂમો પાડનારો છોકરો.

च કઠીઆરો અને દેવતા. જુઠા કઠીઆરાએ પોતાનો હતો તે પણ કુહાડો સોનાના કુહાડાની લાલચમાં જુઠું બોલ્યો તેથી ખોયો.

फ હંસની ચાલ ચાલનારો બગલો.

ज મોરનાં પીછાં ઘાલનારો કાગડો.

ह આપણા કુદરતી વાળ જેટલા ચોટાડેલા વાળ શોભતા અને બંધ બેસતા આવતા નથી.

फ એક કાચબાએ પક્ષીની પેઠે હવામાં ઉંચે ઉડવાનું ધારી નીચેની યુક્તિ કાઢી. તેણે એક ગરૂડને કહ્યું, કે તું મને તારી પીઠ પર બેસાડીને લઇ જાય તો હું એક કીમતી ખજાનો ખોળી આપું. તે બંને ઉંચી ઉંચાઇએ પહોંચ્યા પછી જુઠાણું પકડાઇ આવ્યું. જે ઉપરથી તે ગરૂડે તે કાચબાને પીઠ ફેરવી પાડી નાખ્યો અને જમીન પર નીચે એટલો બધો ફેંક્યો કે બિચારો પડતાં પડતાંજ મરી ગયો.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત—

આંથિક દૃષ્ટાંત—જુઠાને પગ નથી પણ પાંખો છે.

च એક માણસ જુઠું બોલે છે તે જુઠને સાચું ઠરાવવામાં બીજા એકવીસ માણસોની જરૂર પડે છે.

વિષય ૮ મો—સૂર્ય પ્રકાશે ત્યારે ઘાસ સૂકવી લ્યો.

પ્રવેશક વ્યાખ્યા—સુકું ઘાસ વરસાદ અને ધુમાસથી બગડી જાય છે તેથી ચતુર ખેડુત સૂર્યના તડકાની તક જવા દેશે નહિ. આ વાત બધા વિલંબ કે ઢીલ કરનારા માણસોને લાગુ પડે છે. આવેલી તક જવા દેવી નહીં. સારા પ્રસંગ આવવા એ ઈંગ્લાંડમાંના વાદળની પેઠે અનિશ્ચિત છે માટે જે શુભ તક આવે તે પકડી લેવી જોઇએ.

च જીંદગી અનિશ્ચિત છે અને કાલે શું થશે તે કોઇ જાણતું નથી.

फ તંદુરસ્તીનો ભરોંસો નથી. આજ કોઈ માણસ શક્તિમાન્ અને આરોગ્ય હોય અને આવતી કાલે ઘણોજ અશક્ત થઇ જાય.

ड એક તક ખોઇ તો બીજી તક શાથી જાણ્યું કે આપણાથી ઝડપી લેવાશે?

ट હરીફાઇ એટલી બધી છે કે આપણે વિલંબ કર્યો તો ઘણા બાહોશ અને ચતુર હરીફો આપણને પછવાડે પાડયા વિના રહેવાના નથી.

फ બજારમાં મેળો ભરાયો હોય તે વખતે જવું જોઇએ તેને બદલે વિલંબ

૨૭. તમારા આખા દિવસના કામની નોંધ કરી તેનો નિયમિત વખત ઠરાવો; અને તે મૂજબ–બરાબર ટાઈમ સર જે તે કામ કરતા રહો.

૨૮. બે આંખો બે કાન, સઘળાને સંસારમાં;
ધરે દ્વિગુણ મતિમાન, જ્ઞાનીને લોચન ઘણાં.

૨૯. બીજાની ચડતી જોઈ તેમાં ખલેલ કરવા યત્ન કરશો નહીં; પણ તેવા થવા સતત યત્નો કરવા મંડો.

૩૦. આત્મસ્તુતિ અભિમાની બનાવે છે, માટે આત્મસ્તુતિથી અલગ રહો.

૩૧. વિદ્યા વિનાનો માણસ અને પશુ એ બંને સરખી પંક્તિનાં પ્રાણી છે.

૩૨. વિદ્યા અને જ્ઞાન મેળવતી વખત તમારા કરતાં વિદ્વાન અને જ્ઞાની તરફ દ્રષ્ટિ કરો; તેની સાથે અજર અને અમર છો એમ માનતા રહેજો.

૩૩. સુખ દુઃખની વખતે તમારા કરતાં હલકી સ્થિતિના મનુષ્યં તરફ તમે દ્રષ્ટિ કરો; ને તેના કરતાં તમે સુખી છો, એટલામાટે ઈશ્વરનો ઉપકાર માનો.

૩૪. દાન ધર્મ કરતી વખતે તમે અજર અને અમર છો એમ માનશો નહીં; પણ અત્યારેજ તમને કાળે પકડ્યા છે–તમારો આ દુનીઆપરનો છેલ્લો વખત છે, એમ માનજો.

૩૫. કોઈ પણ કામ પૂર્ણ પણે વિચાર કરીનેજ યોગ્ય લાગે તો શરૂ કરવું; પણ આરંભ્યા પછી પૂર્ણ કર્યા સિવાય રહેવું નહીં. (મતલબકે કોઇ પણ કામ શરૂ કરતાં અગાઉ વિચાર કરવો, ને શરૂ કર્યા પછી અધુરૂં છોડી દેવું નહીં.)

૩૬. જેમ બને તેમ ઓછાં વચન આપવાં; પણ આપવાં એટલાં તો અવશ્ય પાળવાં.

૩૭. સંગતિ શુદ્ધ, નમ્ર, અને સ્પષ્ટ હૃદયના માણસની કરવી.

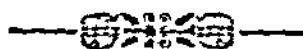
૩૮. ઉડાઉ થતાં પહેલાં ન્યાયી થવું. (મતલબ, ઉડાઉ થવું નહીં.

૩૯. જુગાર કે સટ્ટો ખેલવો; નહીં; અને તેવાઓની સંગત પણ નજ કરવી.

૪૦. માદક પદાર્થોનું પાન કરવું નહીં. (અપૂર્ણ.)

મુસાફર.

नोकरीमां सावचेती.

(પૃષ્ઠ ૩૧ થી ચાલુ.)

આ વખત તેને પોતાનો મિત્ર મગનલાલ સાંભરી આવ્યો. તેના ઉપર પોતાની સ્થિતિનો પત્ર લખી ત્યાંથી ... મારફતે કાસદ મોકલ્યો. કાસદે આવી મગનલાલને પત્ર આપ્યો, ને ... લે લખ્યું છે કે, " શેઠજીએ મને હાલને હાલ આરૂં કામ ... છે. પણ હવે હું કેવી રીતે જાઉં ! અત્રે સઘળું ... ચતુર હરાકા આવણન પછવાડ ... મને એમ છે. ગમે એટલી તાકીદ કરતાં પણ ... ફ બજારમાં મેળો ભરાયો હોય તે વખ ... ગયા જેવી લાગે છે, સીવકે નાણાં પૂરતાં

કરનારા માણસ જ્યારે તેને વિખરાઇ જવાનો વખત આવે ત્યારે માત્ર થઇને જાય

૧૫૬ અને દૃષ્ટાંત—જ્યારે શિયાળ પાછળ શિકાર માટે પડવામાં આવે છે ત્યારે તે જરા પણ ઊભું રહેતું નથી તેથી તેને પકડવામાં બહુ મુશ્કેલી પડે છે, પણ એક સસલું જે વધારે ઉતાવળું દોડી શકે છે તે ઘણી સહેલાઈથી પકડાઇ જાય છે; કારણ કે તે શિકારીઓના અવાજ સાંભળવાને વાર વાર અટકી પડે છે

ख સસલું અને કાચબાની વાત (ઇસપનીતિ)

क રોગની વખતસર દરકાર ન રાખીએ તો તે વધી જઇ હઠીલો થાય છે

ड તક—પ્રસંગ મેઘધનુષ્યના જેવા છે (થોડાજ અને થોડો વખત રહેનારા)

इ કમનુમાં વાવેલાં બી કદી ઊગી નીકળતાં નથી.

फ લોઢું ગરમ થાય છે ત્યારેજ વળી શકે છે પણ ઠંડુ પડે છે કે પાછું સખત થાય છે

ग એક મુસાફરે ખીલો આપ્યો નહિ અને પોતાના ઘોડાનો નાળ ખોયો; નાળ વખતસર આપ્યો નહિ અને તેનો ઘોડો લુલો થયો તેણે લંગડાપણાની દરકાર કરી નહિ. ઘોડો ઠોકર ખાઇને પડયો અને મુસાફર મરણ પામ્યો

ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત—રોમન ઐતિહાસિક કહે છે કે જો હેનીબાલ, કેનીની લડાઇ પછી તરતજ રોમ ગયો હોત તો તે એ શહેરનો ધણી થાત

ख ટોમસ હેમીલ્ટને કહ્યું છે કે—જે આજ થઇ શકે એવું છે તે કાલ ઉપર મુલતવી રાખવું નહિ ૧.

આંખિક દૃષ્ટાંત—લોઢું ગરમ થાય ત્યારે તેને ટીપો.

ख વિલંબ એ વખતનો ચોર છે (ડા યંગ)

क એક આજ તે બે કાલના બરોબર છે (ડા ફ્રાંકલીન)

મો મી ગાંધી.

शाळोपयोगी पत्रो.

(પૃષ્ઠ ૫૮ થી ચાલુ)

(૪) તનની કેળવણી.—શરીર કેળવવા માટે કસરતની જરૂર છે એકો એ-

દરિયાના જે તળિયામાં વિશેષે કરીને મોતીની સીપો મળી આવે છે તે 'તળિયું' ખડકવાળું હોય છે અને ઘણું કરીને તે ખડક પરવાળાંના હોય છે. ઉંડાણની આશ્ચર્યકારક ખુબીઓ આ જગોએથી મળી આવે છે.

ચોખ્ખા પાણીમાં ડૂબકી મારનારો પંદર વીસ ફીટ સુધી પોતાની આસપાસ જોઇ શકે છે; એવી જગાએ દરિયાઇ પેદાશ એવી સુંદર હોય છે કે તેની જુદી જુદી આકૃતિઓ તથા ભભકા ભરેલા રંગનું સૌંદર્ય મારા જેવો માણસ વર્ણી શકેજ નહિ. જ્યારે એકાદ દશ બાર ફીટ ઉંચી વાદળી (sponge) જોવામાં આવે છે, અગર પરવાળાના કે વાદળીના નાના મોટા અનેક પ્યાલા નજરે પડે છે તથા તેની આસપાસ દરિયાઈ રોપા ઉગેલા હોય છે, ત્યારે ઉપર કહ્યું તેવું સૌંદર્ય જોનારને આશ્ચર્ય પમાડે છે.

આ જગોએ વિલક્ષણ આકારનાં અને ઈંદ્રધનુષ્યમાંના સઘળા રંગોથી ચિત્રવિચિત્ર થયેલાં દરિયાઇ ફૂલ ધીમેધીમે આગળ પાછળ ડોલી રહ્યાં હોય છે, અને તેની ઉપર પતંગિયાંની પેઠે બદામી રંગની સુંદર ઝીણી ઝીણી લાખ્ખો માછલીઓ એક બીજીની પાછળ પડી દોડાદોડ કરી રહી હોય છે. આ જોઇને જોનાર આશ્ચર્યથી દિગ્મૂઢ બની જાય છે. કવિઓ જેમ કહે છે તેમ અહીં જળદેવતાનું રાજ્ય છે અને જલચર પ્રાણીઓ તેની પ્રજા છે. મારા જન્મારામાં આના જેવો દેખાવ મેં કદી જોયો નથી !

મોતીની સીપવાળી માછલી એકલીજ માલમ પડે છે. બે સીપો પાસે પાસે હોય એવું તો ક્વચિતજ જોવામાં આવે છે. કેટલીકવાર તો ડુબકી મારનારો માઇલના માઇલ સુધી રખડે છે ત્યારે તેના હાથમાં બે કે ત્રણજ સીપો આવે છે. પણ જો જમીન ફળદ્રુપ હાથ લાગી જાય તો આખા દહાડામાં થઇને કેટલાંક સૈકાં એકઠાં થાય ખરાં. એક મરજીવાએ એક દિવસમાં અગિયારસેં મોતીની સીપો વીણી લીધી હતી એમ મારા જાણવામાં છે. એટલી સીપોનું વજન એક ટન કરતાં પણ વધારે થયું હતું અને દોઢસો પૌંડ જેટલી તેની કીમત ઉપજી હતી.

માણસ પોતાનું ગુજરાન એકલી મોતીની સીપો ઉપર ચલાવી શકતો નથી; કેમ કે ઘણું કીમતી મોતી ક્વચિત્‌જ મળી આવે છે. જે સાચાં મોતી ઘરેણાંમાં વાપરવાને કામ આવે છે. તે ફક્ત કાળુ માછલી કે મોતીની સીપવાળી એક જાતની બીજી માછલી થાય છે તેની સીપમાંથીજ નીકળે છે. બાકી બીજી બધી માછલીની સીપોમાંથી મોતી તો નીકળે છે, પણ તે ઘણાં હલકી કીમતનાં હોય છે.

મોતીની સીપો દરિયાને તળિયે કાદવના પાતળા પડમાં અરધી દટાયલી સ્થિતિમાં મળી આવે છે, તથા નીચેને પાસે સીપમાંથી કેટલાક મૂળીયાં જેવા રેસા નીકળેલા હોય છે તે વડે તે કાદવમાં ચોંટી રહેલી હોય છે. તેને ઉખેડી કાઢવાને લગાર જોરથી એકાદ આંચકો માર મારવો પડે છે. પછી તેને મરજીવો પોતાની પાસેની ટોપલીમાં નાખે છે. બહાર કાઢ્યા પછી તેને ઉઘાડે છે, તેમાંથી મોતી શોધી કાઢે છે, તેને સાફ કરે છે, અને બજારમાં વેચવાને માટે તૈયાર કરે છે.

(અપૂર્ણ.)

નથી, ઘણી જાતનો માલ દુકાનમાં પડી રહ્યો છે દુકાનનું નામું પણ કેટલેક દરજ્જે ચોખ્ખું નથી. અરે, હું જઇને શું મો દેખાડવાનો હતો ! ચાર દિવસથી મને અન્ન ભાવતું નથી. હું ઘણો ગભરાયેલ છું. શું કરવું તે મને સુઝતું નથી. આ તો હું ખમા મારો પ્રાણ તજી દેવો યોગ્ય ધારૂં છું. મારા વડીલના અપરાધ માફ કરશો અને મારા કુટુંબની બરદાસ રાખજો

મમનલાલ પત્ર વાંચી રહેતાંજ બોલ્યો કે " હુ તેને કહેતોજ હતો કે, તું તારું આળસ તજી દે. એ આળસ તને કોઇ દહાડો ખરાબ કરશે જો કે શેઠનું બુરૂં કરવાની મતલબથી આ બન્યું નથી, પણ તેના આળસથીજ બન્યું છે પણ ફીકર નહિ, માણસની ભૂલ થાય છે એટલા સારૂ એણે આપઘાત કરવો ? નહીં, નહી આ માટે મારે શો ઉપાય યોજવો !

ઘણો વિચાર કરી, છગનલાલે હવે શી રીતે કરવું, અને શી યુક્તીઓ કામે લગાડવી, વગેરે મતલબનો કાગળ લખી, બીડી, તે કાસદને આપ્યો, અને પોતાની તીજોરીમાંથી દશહજાર રૂપીઆ રોકડા કઢાવી, શેઠની કરાચીની દુકાન ખાતે રૂપાની થેલીઓ કરી, મોર છાપ લગાવી, બોટમાં ચડાવી. સાથે પોતાનો એક વિશ્વાસુ ગુમાસ્તો આપી પેલા કાસદને વિદાય કર્યો

બીજે દિવસે તેઓ છગનલાલ પાસે આવી પહોંચ્યા છગનલાલે મમનલાલનો પત્ર વાંચવા માંડ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે "તમારો પત્ર વાંચી હુ બહુ ખેદ પામ્યો છું પણ ગમે તેવી વિપત્તિ સમયે સુજ્ઞ માણસે ધીરજ રાખવી. પોતાના દેહ ઉપર તિરસ્કાર લાવવો એ કાયર મનુષ્યનું કામ છે ભાઇ, એમાં તમારી ભુલ છે તમે શેઠના વચન કેમ વીસરી ગયા ? શેઠે આપણને કહીને ચેતાવ્યા હતા. પણ કહી ન કહ્યું હોય તો પણ શું ? આપણે એટલું સમજવાનું નથી કે શેઠ આપણને ઓચિંતા બોલાવશે ? માટે આપણે સાવધ રહેવું જોઇએ !

" કોણ જાણે કાલે શું થશે અને શી આપત્તિ આવી પડશે, તેની કાળજી રાખી નિત્યનું કામ નિત્ય કરવું જોઇએ કોઇ પણ કામ આવતા વખતને માટે મુલતવી રાખવાનું ખોટું છે. આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ ઉપરથી તમારે એ કુટેવ તદન છોડી દેવી જોઇએ, અને હવેથી કોઇ પણ દિવસે આજ કરવાનું કામ કાલ ઉપર નાખતા નહિ હાથે કરવાનું કામ બીજાને સોપતા નહિ જે સમય જાય છે તે પાછો આવતો નથી પણ આપણું આયુષ્યમાંથી ઓછો થાય છે હાથમાં લીધેલો ગ્રાસ મોઢા આગળ ગયા છતાં તે લેવાતો નથી, અને દેહનો નાશ થાય છે, એવા નાશવંત દેહના આગળ ફવાણું કામ ફવાણે સમે કરીશું ! હમણાં શી ઉતાવળ છે, એવો વિચાર કરનારને કેવો મૂર્ખ ગણવો ? તમે રોજનું કામ રોજ કરતા ગયા હોત તો, આવો વખત આવત નહિ.

મેં આ દશ હજાર રૂપીઆ મોકલ્યા છે તે આપણા શેઠની આબરૂને ખાતર લેણીઆત માત્રને તાકીદે ચૂકાવી આપજો જે માલ તમારે ત્યાં પડી રહ્યો છે, તેમાંથી કેટલોક મારા તરફ અને કેટલોક મારો મુનીમ બતાવે તે પ્રમાણે, આપણા શેઠની બીજી પેઢીઓ તરફ મોકલી દેશો, અને બાકીનું કામ તમે અને આ મુનીમ મળી જલદી આટોપી લેશો, અને શેઠને જવાબ લખજો કે, આપના હુકમને આધીન થઇને હું એક બે માસમાં આવીને હાજર થઇશ,

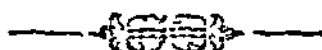
મેં તમને કાગળમાં અસભ્ય અને ઠપકાનાં વચન લખ્યાં છે તે ઉપરથી ખોટું લગાડવું નહિ. તમારા હિતને માટે અને તમે આળસમાંથી જાગૃત થાઓ, માટે મેં મિત્ર-દાવે લખ્યું છે. માટે તમે હવે સાવધ થાઓ, જેથી પરમેશ્વર તમને સુખી કરશે.

પોતાના મીત્રના આવા પત્રથી છગનલાલે બહુ ચાનક, ચીવટ, અને હિંમત રાખી, તે પ્રમાણે કર્યું, તેથી તે જય પામ્યો અને પેઢીના સારા સમાચાર સાંભળી, શેઠના મનમાં આવેલો ખરખરો પણ દૂર થયો, અને કેટલીક મુદતે બંને મિત્રો ભેગા થઈ પરમ સુખ અને આનંદ પામ્યા, આહા ! નોકરીમાં સાવચેતીનો કેટલો પ્રતાપ.

પ્રિય વાંચનાર, આ વિષય વાંચી તમારી વૃત્તિ એક બીજા અમૂલ્ય માર્ગે જવી જોઇએ.સકળ જગતનું મૂળ સ્વરૂપ જે પરમાત્મા તે પોતાના અંશ ભૂત જીવોને આ નરદેહ રૂપી પેઢીઓ ઉપર કારભાર કરવાને મોકલે છે. તે મોકલેલા જીવને એકદમ ક્યારે પાછો બોલાવી લેશે અને શો જવાબ માગશે, તે વાતથી આપણે તદન અજાણ્યા છતાં અજ્ઞાનતામાં, આળસમાં, કે સંસારીક વૈભવમાં ડૂબીને ઇશ્વરપ્રાપ્તિ સંબંધી કશા ઉપાય યોજતા નથી; પણ ઓચિંતો કાળ આવી પહોંચશે અને આ હાથ આવેલો મનુષ્ય દેહ રૂપી હીરો ખોવાઇ જશે, માટે આ જીવતી મુક્તિને માટે પરમેશ્વરની ભક્તિમાં સદા સર્વદા અને પળે પળે સાવધ રેહેવું જોઇએ.

ગંગાશંકર હરગોવિંદ.

मरजीवा.

દરિયામાં ડુબકી મારીને મોતી કાઢવાનું કામ કરનારને મરજીવા કહે છે. દરિયામાં જ્યાં જ્યાં મોતી નીકળે છે ત્યાં ત્યાં મોતી કાઢનારા વેપારીઓ પોતાના વહાણ તથા મરજીવાઓને સાથે લેઇને જાય છે, તથા ત્યાં આગળ વહાણને લંગરવાર કરે છે. મરજીવા શી રીતે મોતી કાઢે છે, તેની કેટલીએક હકીકત એક ડુબકી મારનારે લખી છે, તે વાંચનારને રમૂજ સાથે તે સંબંધી માહિતી આપશે એમ જાણી અહીં ઉતારી છેઃ—

" હું કાણુ માછલીઓને પકડવા ગયો હતો. કાણુ માછલીની સીપો વિલાયતી સાબુની ગોટીઓ જેવડી થાય છે, અને તેમાંથી મોતી નીકળે છે.

મારે પહેલાં તમને કહેવું જોઇએ કે જ્યારે હું કાણુ માછલીની સીપો પકડવા તૈયાર થયો ત્યારે મારે ઘણો બેડોળ દેખાવનો પોશાક પહેરવો પડ્યો; એવો બેડોળ કે તે જોઇને તમને હસવું આવે, અથવા તમે ધારો કે આ કોઇ નવીન તરેહનું બેડોળ પ્રાણી છે. જેની અંદર પાણી પેસી શકે નહિ એવો એક પગથી માથા લગીનો આખો પોશાક તૈયાર કરેલો હતો. ગળા આગળ તેને બાકું હતું, તેમાં થઇને હું તેમાં ઉતર્યો એટલે મારા પગ પાટલૂનની બે બાંયોમાં ગયા તથા પેટ અને છાતીની આસપાસ ડગલાની પેરે તે પોશાક બંધ બેઠો. બે હાથ બે હાથની બાંયોમાં પેઠા. મારું માથું અને ગળું ઉઘાડું રહ્યું.

गायकवाड सरकारनुं केळवणी खातुं.

इनाम पत्रको.

(પૃ૦ ૪૬ થી ચાલુ)

૨ પાનસર તા દેહેગામ ૨૫–૨–૯૭ પરીક્ષા વખતે મેહેતાજી રામેશ્વર બાપુજીએ ૧–૦–૦ ક છોકરાઓને આંકની ચોપડીઓ.

૩. મહુધરા ૨૨–૩–૯૭ પરીક્ષા વખત ગામ લોક તરફથી ૧–૦–૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં.

Jeevanlal M. Gandhi.

મુનતલાલ બેહેચર. ——— ડે. એ ઈ વિ કડીલ

વડોદરા રાજ્ય—માહે માર્ચ સન ૧૮૯૭.

૧ કડોલ સ. ગુ શાળા ૨–૩–૯૭ મેહેરબાન પરમાનંદ ભોળાભાઈ મુનસફ સાહેબ ૨૪–૦–૦ તથા ગામના ગૃહસ્થોએ મળીને મેળાવડા વખતે ૨૭–૮–૦ ૪–૦–૦ બા ૪૭–૮–૦ રૂ. છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા પતાસા વહેંચ્યા. ૨ કડોલ સ ગુ કન્યાશાળા ૩૦–૩–૯૭ સદર ૧૧–૦–૦ ક. કન્યાઓને ચોપડીઓ તથા પતાસા વહેંચ્યાં. ૩ ટીંટોઈ સ ગુ શાળા મેમ્બર જુગાભાઈ રઘુછોડદાસે ખુશીથી ૨–૦–૦ ક છોકરાઓને પાણી પીવા માટે ૪ ઉમરેઠ ,, અંબાલાલ નાથાભાઈ ભગવાને ખુશીથી ૦–૮–૦ ક છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યા. ૫ દેહગામ ,, ૩૧–૩–૯૭ મે રા. રા કેશરાવ રતનજી સેટલમેન્ટ કમીશનર સા ૫–૦–૦ ક સદર ૬ દેહગામ સ ગુ કન્યાશાળા સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરો તરફથી ૧–૮–૦ ક કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૭ હાથીજણ સ ગુ શાળા ૩૦–૩–૯૭ પટેલ મગનભાઈ દેસાઈભાઈએ ૧૨–૦–૦ ક છોકરાઓને લાડુ જમાડ્યા ૮ વિસનગર સ. ગુ કન્યાશાળા ૧૦–૩–૯૭ વ્યાસ શીવશંકર કુબેરજીએ ખુશીથી ૦–૮–૦ ક. કન્યાઓને પેંડા વહેંચ્યા ૯ ગુંજા સ. ગુ. શાળા ગોકળદાસ લીલાચંદે ખુશીથી ૧ ૦ ૦ બા. છોકરાઓને પાણી માટે આપ્યા ૧૦ ,, ૨૨–૩–૯૭ ભગવાન મુળજી તથા ગોવરધને ખુશીથી ૧–૦–૦ બા ૧૧–૫–૦ ક તથા શાળામાં ઘડીયાળ આપ્યું ૧૧ ભાન્ડુ ,, ૨૫–૩–૯૭ છગનલાલ કહાનદાસે ખુશીથી ૧–૦–૦ શિ. છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૧૨ ખેરાળુ ,, ૨૭–૩–૯૭ ઠાકરલાલ છગનલાલે ખુશીથી ૧–૮–૦ બા છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યા ૧૩ ખેરાળુ સ ગુ. કન્યાશાળા ૨૭–૩–૯૭ સદર ૧–૦–૦ બા કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૧૪ ખેરાળુ ઉર્દુ સ્કુલ ૨૩–૨–૯૮ મુનસી અબદુલ કરીમે ખુશીથી ૦–૮–૦ બા. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા, ૧૫ સિદ્ધપુર સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૧–૩–૯૭ મેહેરબાન રા. રા. વિદ્યાધિકારી સાહેબે વીઝીટ કરીને ૩–૦–૦ બા. ૧–૦–૦ ક કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યા ૧૬ સિદ્ધપુર સ ઉર્દુ સ્કુલ ૧૫–૩–૯૭ આસિ. મહમદ ચાંદભાઈએ ખુશીથી ૧–૦–૦ બા. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં ૧૭ સિદ્ધપુર સ ગુ. ઉર્દુ કન્યાશાળા ૧૫–૩–૯૭ સદર ૦–૮–૦ બા. કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યા ૧૮ ઉંઝા સ ગુ કન્યાશાળા ૨૩–૩–૯૭ મેહેરબાન રા. રા વિદ્યાધિકારી સાહેબે વિઝીટ કરીને ૧–૦–૦ ક. કન્યાઓને ગોળ વહેંચી ૧૯ ઉંઝા સ. અંગ્રેજી શાળા ૧૦–૩–૯૭ જેઠા ગોવિંદે ખુશીથી ૧–૮–૦ બા. છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં. ૨૦ વડનગર સ ગુ શાળા ૪–૩–૯૭ શા. પ્રતાપ માનચંદે

ખુશીથી ૦-૮-૦ શિ. છોકરાઓને ગોળધાણા વહેંચ્યાં. ૨૧ વસાઇ ,, મોદી મગનલાલ દેવચંદે ખુશીથી ૧-૦-૦ શિ. છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૨૨ જગરાલ ,, ૧૫-૩-૯૭ સ્વાર હેદરખાં સુમેરખાંએ ખુશીથી ૦-૪-૦ બા. છોકરાઓને ખજુર વહેંચ્યું. ૨૩ પાટણ સ. ગુ. કન્યાશાળા નં. ૨ ૬-૩-૯૭ મેમ્બરો તરફથી તથા મે. ખા. બા. વિદ્યાધિકારી સાહેબે મળીને ૩-૦-૦ બા. ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૨૪ સદર નં. ૧. ૧૫-૩-૯૭ મેહેરબાન ખા. બા. વિદ્યાધિકારી સાહેબે વિઝીટ કરીને ૧-૦-૦ ક. સદર. ૨૫ આજોલ સ. ગુ. શાળા ૧૦-૩-૯૭ છોટાભાઇ અમુલખે ખુશીથી ૨-૮-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૨૬ ચરાડ ,, ૧૦-૩-૯૭ સોની મહાજન તરફથી ૧-૦-૦ ક. સદર. ૨૭ વસાઇ સ. ગુ. શાળા ૩-૩-૯૭ પારેખમંડળ તરફથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૨૮ લાડોલ ,, ૧૨-૩-૯૭ આ. દરોગા બાકુશંકર ગીરધરલાલે ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને સાકર. વહેંચી. ૨૯ વિજાપુર સ. ગુ ઉર્દુ સ્કુલ ૫-૩-૯૭ સદર શાળાના મુનસીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ બા.. છોકરાઓને વહેંચ્યાં. ૩૦ વિજાપુર સ. ગુ. કન્યાશાળા ૫-૩-૯૭ વકીલમંડળ તરફથી ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને પેંડા વહેંચ્યાં. ૩૧ વિજાપુર સ. ગુ. શાળા ૩-૩-૯૭ સદર ૨-૪-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૩૨ સુરજ ,, ૧૦-૩-૯૭ લવજી મગને ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. સદર. ૩૩ થોળ ,, ૧-૩-૯૭ જેશંકર ઓડાએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. સદર. ૩૪ વેરમા ,, ત્રીભોવન પ્રાગુનલવે ઇનામ મેળાવડા વખતે ૪-૦-૦ સદર. ૩૫ વેરમા સ. ગુ. કન્યાશાળા ૧૩-૩-૯૭ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ મેળાવડા વખતે ૧-૦-૦ ક. કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૩૬ મરોલી સ. ગુ. શાળા ૧૦-૩-૯૭ કોળી નાગરજી દાજીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને ખાંડ વહેંચી. ૩૭ તવડી ,, ૧૫-૩-૯૭ શેઠ હોરમજજી હીરાજી તથા જીવાઇ એમણે ખુશીથી ૪-૮-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યાં. ૩૮ પોસરા ,, ૨૭-૩-૯૭ ગોપાળજી પ્રાગજીએ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૩૯ પરજણ ,, દાયાળજી મકનજીએ ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. છોકરાઓને ખાંડ વહેંચી. ૪૦ નાદોદ ,, ૨૬-૩-૯૭ શાહ ખુમાચંદ કસ્તુરચંદે ખુશીથી ૦-૪-૦ ક. સદર. ૪૧ સીમળગામ ,, ૧૫-૩-૯૭ દેશાઇ એદલજી બમનજી એ ખુશીથી ૧-૦-૦ ક. છોકરાંઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૪૨ કઠોર સ. ગુ. કન્યાશાળા ૩૧-૩-૯૭ કીસનલાલ ફુલચંદે ખુશીથી ૦-૪-૦ ક. કન્યાઓને સાકર વહેંચી. ૪૩ વરીયાવ સ. ગુ શાળા ૧-૩ ૯૭ દલપતરામ દેવશંકરે ખુશીથી ૦-૮-૦ ક. સદર. ૪૪ કંટવા સ. ગુ. શાળા ૨૦-૩-૯૭ ગામલોકોએ ખુશીથી ૧-૪-૮ ક. છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૪૫ વડોદરા સ. અંત્યજ શાળા ૩૧-૩-૯૭ દાદા રેહેમાને ખુશીથી ૦-૩-૦ બા. સદર. ૪૬ વડોદરા સ. ગુ. કન્યાશાળા નં. ૨ ૧૭-૩-૯૭ મી. પાલમકોટ તથા તેમના બાઇએ ખુશીથી ૭-૦-૦ ક. કન્યાઓને પુસ્તકો વેહેંચ્યાં. ૪૭ સરસીયા સ. ગુ. શાળા ૨-૩-૯૭ ડોસારાવ તે તથા લલુભાઇ નરસીંહ એમણે ૦-૧૨-૦ ક. છોકરાઓને સાકર વેહેંચ્યાં. ૪૮ ધારી સ. ગુ. શાળા ૧૩-૩-૯૭ ગામલોકોએ તથા તલાટી જગજીવનદાસે ખુશીથી ૨-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં. ૪૯ ધારી સ. બટાલીયનસ્કુલ ૧૧-૩-૯૭ મેહેરબાન લીન સાહેબે મેળાવડા વખતે ૫-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેંચ્યાં. (અપૂર્ણ)

देशी केळवणी खातुं.

પરઠુકમ. જા. નં ૨૭

જે શાળાઓમા ચિત્રનો વિષય ચાલેછે ત્યાના વિદ્યાર્થીઓને દરેકને સાન મજુસા ચીરીઝની બે કાપીઓ તથા નંબરવાળી એક પેનશીલ સરકારમાંથી મફત આપવાનું ઠરવાથી તે અદલ રકમની પ્રાંતવાર વહેંચણી કરી જે તે પ્રાંતના શા. ખા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફ જણાવવામા આવી ગયેલુ છે ને તેમણે એ વિગતને જે શાળામા ચાલેછે તે તે શાળા તરફ જણાવી પણ દીધુ છે પણ એ સામાન શાળામા રાખવો કે વિદ્યાર્થીઓને તેમને ઘેર લેઈ જવા દેવો એવા પ્રશ્નો કેટલાક તરફથી આવેછે સબબ એક સરખો વહીવટ રહેવા માટે જણાવવામા આવે છે કે, એ સામાન વિદ્યાર્થીઓને તેમને ઘેર નહીં લેઈ જવા દેતા શાળામા રાખવો.

કોઇ છોકરોકે છોકરી ઉઠી જાય તો તેની કાપીઓ તથા પેનશીલ નવીન દાખલ થયેલા છોકરા તથા છોકરીને આપવા તા. ૧૫ ડીસેંબર સ. ૧૯૦૭.

J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકારી.

દયસુખ

પરઠુકમ. જા. નં. ૬૧

રાત્રી શાળાઓમા ફી લેવાનુ ઠરવાથી તે સબંધમા સરક્યુલર જા. નં. ૫૬ તા. ૭ એપ્રીલ સ. ૧૯૦૭ નો કરવામા આવ્યો છે તેમા પુનઃ પ્રવેશક ફી લેવા સબંધે જે નિયમ છે તે નિયમ આ શાળાઓને પણ લાગુ છે એમ જણાવેલું છે પુન પ્રવેશક ફી. ફી આપનાર તથા સેંકડે વીસ પ્રમાણે જે માફી હોય તે, જે માસમા ઉઠી જાય તે માસની તા ૧ થી બાર માસની અંદર શાળામાં ફરી દાખલ થવા આવે તેની પાસેથી રૂ ૦-૪-૦ ચાર આના લેવા એ પ્રમાણે નિયમ છે તે પ્રમાણે લેવાની છે.

રાત્રી શાળાઓમા જે માસથી ફી લેવાનું ઠરેલું છે તે માસથી ઉઠી જનાર છોકરાઓ પાસેથી પુન પ્રવેશક ફી ઉપરના નિયમ પ્રમાણે લેવી એમ સ્પષ્ટ થાય છે જુના એક પ્રાંતમાંથી ફી લેવા જે માસથી ઠર્યું તે પેહેલાનાં ઉઠી ગયેલા વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી પુનઃ પ્રવેશક ફી લેવી કે કેમ એવો સવાલ આવેલો છે સબબ તેનો ખુલાસો થવાને એક સરખો વહીવટ રેહેવા માટે આ

વરહુકમથી ખુલાસો કરવામાં આવેછે કે, રાત્રી શાળાઓમાં જે માસથી ફી લેવાનું ઠરેલું છે તે માસથી જે વિદ્યાર્થીઓ ઉઠી જાય તે માસ બારની અંદર દાખલ થાય તેમની પાસેથી નિયમને અનુસરી પુનઃ પ્રવેશક ફી લેવી જોઇએ. તે પ્રમાણે રાત્રી શાળાઓના મેહેતાજીઓએ અમલ કરવો તા. ૧૯ ડીસેંબર સન ૧૮૯૭.

J. A. DALAL.
દલસુખ વિદ્યાધિકારી.

વરહુકમ નં. ૨૨.

આ ખાતાના નિબંધ ભા. ૧ લાની ક. ૭૨ માં દરેક નિશાળની હેડમાસ્તરને પોતાની શાળાના આસિસ્ટંટો, સિપાઇ તથા કામાઠીને છ દિવસ સુધીની તથા ક. ૭૩ માં એક ગામે એક કરતા વધારે શાળાઓ હોય તો બીજી શાળાના મુખ્ય માસ્તરોને છ દિવસ સુધીની કેઝ્યુઅલ રજા આપવા અધિકાર છે તેમાં ફેર ફાર થઇ એટલે છ દિવસને બદલે રજાના નિયમ પ્રમાણે કેઝ્યુઅલ રજા આપવાનો અધિકાર આપવા ટીપણ નં. ૩૫ ના. ૧૩-૧૧-૯૭ નું કરેલું તે લગત નામદાર દિવાન બહાદુર દિવાન સાહેબની હજુરથી શેરો નં. ૭૨ તા. ૧૪-૧૨-૯૭ થી તે પ્રમાણેની મંજુરી થઇછે. સબબ લખવાનું કે સંદર હુ બે કલમમાં જે છ દિવસ સુધીની કેઝ્યુઅલ રજા આપવાનો અધિકાર મુખ્ય મેહેતાજીને છે તેને બદલે હવે તેમને ઉપરની મંજુરી અન્વયે રજાના નિયમમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કેઝ્યુઅલ રજા આપવાનો અધિકાર આપવામાં આવેછે સબબ તે પ્રમાણે તેમણે અમલ કરવો. તા. ડીસેંબર સ. ૧૮૯૭.

J. A. DALAL.
દલસુખ વિદ્યાધિકારી.

વરહુકમ નં. ૨૩.

ગણદેવી મહાલમાં કેટલેક ઠેકાણે તથા તેની આસપાસ અને તળ વડોદરા વિગેરેમાં પ્લેગનો રોગ ચાલે છે. તેથી છોકરાંઓની સંખ્યા બરાબર હાજર રહી શકતી નથી. તેમ જે ભાગમાં પ્લેગનો રોગ ચાલતો હોય તે ભાગનાં છોકરાંઓને શાળાઓમાં આવતાં અટકાવવામાં આવે છે વળી કેટલાક લોક બહાર રેહેવા જવાથી તેમનાં છોકરાં શાળામાં આવી શકતાં નથી તેમાં જેમની ફી ન આવે તેમનાં નામ શાળામાંથી કમી કરવામાં આવે છે તેથી સંખ્યામાં ઘટાડો થાય છે ને તેમ થવાથી શાળાઓના ગ્રેડ ઉતારે છે તે નહીં ઉતારવા તથા એ કારણે ઉઠી ગયેલા છોકરા ફરી દાખલ થવા આવે

તેમની પાસેથી પુન પ્રવેશક ફી નહી લેવા તથા શાળા બંધ કરવાની જરૂર પડે ગમે તેટલી મુદત બંધ રાખવાનો અધિકાર નળવા ટીપણુ નંબર ૫૩ તા ૧૫—૧૨—૯૭ નું કરેલુ તે લગત શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબ એમનો હુજુર હુ નં ૧૬ તા. ૨૯—૧૨—૯૭ નો બે મહીનાની મુદત માટે નીચે પ્રમાણે થયો છે

" બે મહીના સુધી છોકરા ઓછા આવે અથવા શાળા બંધ રાખવી વિદ્યાધિકારી હુકમ આપે તો તેથી શાળાની એક કમી થશે નહીં બે મહીના સુધી વિદ્યાધિકારી શાળા બંધ રાખી શકશે. પણ બે મહીના કરતા વધારે મુદત એમ ચાલે અથવા બંધ રાખવાનો પ્રસંગ આવે તો એક પ્રમાણેજ કે કેવી રીતનો પગાર આપવો તે બદલ દિવાન સાહેબનો હુકમ મેળવવો. છોકરાઓ ઉઠી જઈ ફરી દાખલ થાય તો પુન પ્રવેશક ફી માફ થશે નહીં."

ઉપર પ્રમાણે હુકમ થયેલો છે સબબ જણાવવાનું કે—એ હુકમ બે મહીનાને માટે છે ને મુદત ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮ આખરે પુરી થાય છે. સબબ સદરહુ કારણે સબબ કમી થશે તો ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮ આખર સુધી એક કમી થશે નહીં સબબ તે પછી શાળાઓ જમે એમ તજવીજ રાખવી પરંતુ વધારે મુદત એ પ્રમાણે ચાલે તો જે તે માસ્તરે તુરત રિપોર્ટ તા. ૧૫—૪—૯૮ સુધીમા આ તરફ પોહોંચી જાય એ રીતે કારણ જણાવી મોકલી દેવા તા. ૧૮ જાનેવારી સન ૧૮૯૮

J A DALAL.

દસ્તખ — વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર જા. નં. ૨૮

જે કન્યાશાળામાં ટ્રેઈન્ડની નિમનોક ૩ રૂ સુધી હોય તે શાળામાં રૂ ૨૫) ઉપરાંત અને જ્યાં ૩ રૂ) કરતા વધારે નિમનોક હોય ત્યાં રૂ ૫૦) ઉપરાંત ટ્રેઈન્ડની સિવાય અહીંની ખાસ પરવાનગી સિવાય નહીં રાખવા મ ન ૪૮ તા ૯—૨—૯૪ નો કરવામાં આવેલ છે તેનો અમલ એક સરખી રીતે થતો નથી એટલે કેટલીક કન્યાશાળાવાળા જ્યારે જ્યારે એ પ્રમાણે બનાવ બને છે ત્યારે ત્યારે અમલ કરે છે ને કેટલીક કન્યાશાળા-વાળા વરસ આખરે અમલ કરે છે એમ જણાઈ આવ્યું છે સબબ જણાવ-વામાં આવે છે કે વર્ષના કોઈ પણ ભાગમાં એ પ્રમાણે રૂ ૨૫) અને રૂ ૫૦) ઉપરાંત ટ્રેઈન્ડની શિક્ષક થાયતો તે અહીંની પરવાનગી સિવાય કોઈ પણ કન્યાશાળાવાળાએ રાખવા નહીં તા. ૧૬ જાનેવારી સને ૧૮૯૮

J A DALAL.

દસ્તખ. — વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર જા. નં. ૨૫.

તા. ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી સ. ૧૮૯૮ ને રોજ ફળ, ફૂલ વિગેરેનું પ્રદર્શન થવાનું છે તેની જાહેર ખબરની ગુજરાતી નકલ મહેરબાન ગાર્ડન સુપરિંટેંડેંટ સાહેબ તરફથી તેમના ઈમેજી નં. ૮૪૦ તા. ૧૫-૧૨-૯૭ ના લખાણ સાથે આવેલી આ સાથે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. સબબ જણાવવાનું કે—આઠમા વર્ગમાં જણાવેલી બાબતો પ્રદર્શનમાં મૂકવા શાળાના વિદ્યાર્થીઓ બનતો પ્રયત્ન કરે એમ યોગ્ય તે તજવીજ માસ્તરો કરશે. અને વર્ગ ૧ લાના જથામાં વિદ્યાર્થીઓ મેળવી શકે એવા થોડા ખર્ચવાળા છોડના સુકા નમુનાનો તેમજ તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી ચીજોના નમુનાનો પણ સમાસ થાયછે એ બાબતની વિશેષ માહીતી અથવા સલાહની જરૂર જણાય તો મહેરબાન ગાર્ડન સુપરિંટેંડેંટ સાહેબ તરફ પરબાર્યા લખ્યાથી તેમના તરફથી મળી શકશે. બીજા વર્ગો માટે પણ યત્ન થશે તો હરકત નથી તા. ૨૭ જાનેવારી સ. ૧૮૯૮.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ.

फळ, फूलादीक प्रदर्शन.

વડોદરા—સને ૧૮૯૮.

શ્રીમંત સરકાર મહારાજા ગાયકવાડ સાહેબનો હેતુ બાગાયત કામને ઉત્તેજન આપવાનો હોવાથી હજુરની આજ્ઞાનુસાર વડોદરામાં ફળ, ફૂલ ઇત્યાદિનું વાર્ષિક પ્રદર્શન ઉઘાડવામાં આવનાર છે. તેથી બાગાયતી કામમાં ઉત્સાહ રાખનારા સર્વે ગૃહસ્થોને આ પ્રદર્શનમાં પોતાનાં ફળ, ફૂલ ઇત્યાદિના નમુના મોકલવાનું આમંત્રણ કરવામાં આવે છે.

પહેલું પ્રદર્શન સને ૧૮૯૭ ના ફેબ્રુવારી માસની તારીખ ૧૯ ને શનિવારના રોજ ઉઘાડવામાં આવે છે.

પ્રદર્શનમાં આવનારી ચીજોના વર્ગ નીચે મુજબ રાખેલા છે.

વર્ગ ૧ લો—કુંડામાં લગાડેલાં જાતુનાં ફુલઝાડ.

જથો—૧ ઓછામાં ઓછી દશ ઉત્તમ જાતનો પરચુરણ સંગ્રહ, દરેક જાતનાં બે કુંડાથી વધારે હોવાં જોઇએ.

૨ ઉત્તમ અકલબેર (ઇંગ્રજી નામ કેનાસ)

૩ ઉત્તમ ગુલદાવરી (ઇંગ્રજી નામ ક્રીસન્થીમમ) ૩ થી ઓછી જાત નહીં

૪ ઉત્તમ ગુલાબ (રોઝીસ) ૬ થી ઓછી જાત નહીં

૫ ઉત્તમ જાસુદી (હાઇબીસ્કસ) ૪ થી ઓછી જાત નહીં.

૬ ઉત્તમ ઢગલીકલ્લું (પીટોનીઆ) ૪ થી ઓછી જાત નહીં.

વર્ગ ૨ જો—કુંડામાં લગાડેલાં વર્ષાયુ ફૂલઝાડો.

ઈનામ. ૧ ઓછામાં ઓછી બાર ઉત્તમ જાતનો પરચુરણ સંગ્રહ; દરેક જાતના ત્રણ કુંડાથી વધારે હોવા જોઇએ નહીં.

૨ ઉત્તમ " સ્નેપડ્રેગન " (ઇંગ્રજી નામ) ૭ કુંડાથી ઓછા નહીં.

૩ ઉત્તમ " મીનોનેટ " (ઇંગ્રજી નામ) ૭ કુંડાથી ઓછા નહીં.

૪ ઉત્તમ " ફ્લોક્સ " ઇંગ્રજી નામ) ૭ કુંડાથી ઓછા નહીં.

૫ ઉત્તમ ગુલનમગી (બાલસમ) ૭ કુંડાથી ઓછા નહીં.

વર્ગ ૩ જો—ગાલીચા ભરવાના કામમાં આવતાં ફૂલો.

ઈનામ.—૧ ઉત્તમ ગુલાબના ફૂલ.

૨ ગાલીચા ભરવાના કામમાં આવતા ઉત્તમ ફૂલનો સંગ્રહ.

૩ ફૂલથી [illegible] ગારેલી ઉત્તમ જાજમો, જેમકે ફૂલદાની, કંઠા, કલગી, વિગેરે

૪ સ્ત્રીઓનો બનાવેલો ટેબલ ઉપર મૂકવાનો ઉત્તમ શણગાર.

૫ છોકરાઓનો બનાવેલો ટેબલ ઉપર મૂકવાનો ઉત્તમ શણગાર.

૬ ફૂલ વગેરેનો દેશી ઉત્તમ શણગાર, જેવા કે ફૂલના હાર, તોરા, કલગીઓ, ગજરા, કંઠા, વેણી, ધૂપ વિગેરે

વર્ગ ૪ થો—સુશોભિત પાંદડાંવાળા છોડ.

ઈનામ.—૧ ઓછામાં ઓછી બાર ઉત્તમ જાતના સુશોભિત પાંદડાંવાળા ઝાડનો પરચુરણ સંગ્રહ

૨ ઉત્તમ ખજુરી, નાળીએરી, તાડની જાતના છોડ

૩ ઉત્તમ ફર્ન્સ (ઇંગ્રજી નામ).

૪ ઉત્તમ ક્રોટનના ઝાડ.

૫ ઉત્તમ કોલીઅસ (ઇંગ્રજી નામ).

૬ ટાંગવાની ટોપલીઓમાં અથવા બેઠકો ઉપર ગોઠવેલા કુંડામાં રોપેલા ઉત્તમ છોડ.

૭ કોઈપણ જાતનો એક ઉત્તમ છોડ.

૮ કોઇપણ નવોનુંઅને કવચિત્ જેવામાં આવતો છોડ.

વર્ગ ૫ મો–શોખી ગ્રહસ્થોએ માત્ર શોખની ખાતર ઘરઘરાઉ વાવેલી શાકભાજી.

જથ્થો.–૧ દરેક વિલાયતી શાકભાજીના ઉત્તમ પ્રકારના નમુના.

૨ દરેક દેશી ઉત્તમ પ્રકારની શાકભાજીના નમુના.

૩ ઉત્તમ અજમુદર (સેલરી).

૪ ઉત્તમ કુંગળી.

૫ ઉત્તમ ટૅામેટો.

૬ ઉત્તમ વટાણા.

૭ ઉત્તમ મરચાં.

૮ ઉત્તમ ગકાઇ.

વર્ગ ૬ ઠો–કાછીઆ, ખેડુત અને જેલ તરફથી વાવેલી શાકભાજી.

જથ્થો.–૧ ઉત્તમ દેશી અને વિલાયતી શાકભાજીના નમુના.

૨ ઉત્તમ કંદ મૂળ જેવા કે બટાકા, સુરણ, રતાળુ વિગેરેના નમુના.

૩ ઉત્તમ જાતનો શીયાળુ પાકનો નમુનો.

૪ ઉત્તમ લીલું ઘાસ, ઘોડા વિગેરેને ખાવાનું, જેવું કે લુસર્ન, ગીની વિગેરેના નમુના.

૫ ઉત્તમ શેરડીના નમુના.

વર્ગ ૭ મો– ફળ (સર્વ માટે ખુલ્લું છે.)

જથ્થો.–૧ ગુજરાતમાં થતા ફળ મેવાના ઉત્તમ પ્રકારના નમુના.

૨ ગુજરાતમાં નહીં થતા ફળ મેવાના ઉત્તમ પ્રકારના નમુના.

૩ ઉત્તમ સુકા ફળના નમુના.

૪ ઉત્તમ કેળાંના દરેક જાતના નમુના.

૫ ઉત્તમ ખાટાં લીંબુ, બીજોરા, ગધા લીંબુ વિગેરે.

વર્ગ ૮ મો—પરચુરણ.

જથો.—૧ વેપારોપયોગી ઉત્તમ જાતનો સંગ્રહ જેમાંથી રસ્સાં અથવા દોરડાં બનાવવાના રેસા, રંગ, ઇમારતી લાકડું તેલ, દવા વિગેરે બને છે

૨ "હરબેરીયમ" યાને વનસ્પતિ સંગ્રહ માટે સુકવેલી વનસ્પતિ.

૩ પાકા રંગના વૉટર કલરના ઝાડના ચિત્રો, તેમજ છાપાની વેલબુટીઓ તથા કીનારીઓ

૪ બાગના શણગાર જેવા કે કુમાનો, કુંડાં મુકવાના સ્ટૅન્ડ, યા ધરુથી વિગેરે.

શરતો

ઉપરના દરેક વર્ગ તથા જથા માટે ઇનામો આપવામાં આવશે, બનતાં સુધી બીજા તથા ત્રીજા નંબરના ઇનામો પણ આપવામાં આવશે

ઇનામોમાં રોકડ રકમ, ચાંદ, કારીગીરીની વસ્તુ, કાર્ડ, પ્રમાણપત્ર યાને સર્ટીફીકેટ ઇત્યાદી આપવામાં આવશે આ બાબત કમીટીમાં હજુ નક્કી કરવાની છે તે થયા બાદ યોગ્ય વખતમાં જાહેર કરવામાં આવશે

એકજ જાતની ચીજ એક કરતાં વધારે જથામાં આવતી હશે તો પણ ઇનામ એકજ જથા માટે મળશે

સાધારણ નિયમ તરીકે કોઇ પણ ચીજ ફક્ત એકજ માણસ તરફથી આવી હશે અને તેનો મુકાબલો કરવા બીજા કોઇ તરફથી નહીં હશે તો તેનું ઇનામ મળશે નહીં, છતાં તેજ ચીજ ખરેખર ઉત્તમ પ્રકારની હશે તો તે બદલ ખાસ ઇનામ આપવાનું પરીક્ષકોને યોગ્ય જણાયેથી આપવામાં આવશે

વડોદરા રાજ્યના બાગોના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટના તાબામાં સરકારી બાગો પ્રદર્શનમાં ચીજો ખુશીથી મુકશે પણ ઇનામ માટે હરીફાઇ કરશે નહી.

પ્રદર્શનમાં મોકલનાર ગ્રહસ્થોએ પોતાની ચીજો તેમના ખર્ચથી પ્રદર્શનની જગો ઉપર લાવી તે સારૂ મુકરર કરેલી જગામાં ગોઠવવી જોઇએ.

કુંડાવાળાં ઝાડ અને બીજી ચીજો પ્રદર્શનના આગલે દિવસે બપોરના ચાર વાગતાં સુધીમાં ગોઠવવાં જોઇશે. અને શાકભાજી તથા ફળાદિક

ચીજો પ્રદર્શનના દિવસે સવારના સાત વાગતા સુધીમાં અને ગલાસી ભરવાના ફુલો તથા ફુલથી શણગારેલી વસ્તુઓ બપોરના બે વાગતાં સુધીમાં ગોઠવાઈ તૈયાર થવું જોઇએ.

પ્રદર્શન માટે છાપેલી ટીકીટો તથા દાખલ થવાના ફૅારમો નીચે સહી કરનારને લખવાથી મળી શકશે. દાખલ થવાના ફૅારમો બરાબર સ્પષ્ટ રીતે ભરીને બનતી તાકીદે નીચે સહી કરનાર તરફ મોકલવા, અને તારીખ ૧૨ ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૮ થી મોડા આવવા જોઇએ નહીં. વખતસર નહીં આવેલી ચીજો કદાચ સ્વીકારવામાં આવશે નહીં અથવા તેને સારૂ જગો કદાચ મળી શકશે નહીં.

પ્રદર્શનમાં મુકનાર ગ્રહસ્થોએ તારીખ ૨૦ ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૮ ના સવારના કલાક દશ વાગતાં પહેલા તેમની ચીજો ઉપાડવી નહીં અથવા પ્રદર્શનની જગો ઉપર વેચી શકાશે નહીં.

પબ્લીક પાર્ક, વડોદરા. } G. H. KRUMFIEGEL.
તા. ૨૬ નવેમ્બર ૧૮૯૭. } સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ, સ્ટેટ ગાર્ડન્સ,

---

૩ ઉત્તમ જાતના તમાકુ પાકના નટ

૪ ઉત્તમ લીલું ઘાસ, ઘોડા વિગેરેને ખાવાના વિગેરેના નમુના.

૫ ઉત્તમ શેરડીના નમુના.

વર્ગ ૭ મો— ફળ (સર્વ માટે ખુલ્લું છે.

જથો.—૧ ગુજરાતમાં થતા ફળ મેવાના ઉત્તમ પ્રકારના નમુ

૨ ગુજરાતમાં નહીં થતા ફળ મેવાના ઉત્તમ

૩ ઉત્તમ સુકા ફળના નમુના.

૪ ઉત્તમ કેળાંના દરેક જાતના નમુના.

૫ ઉત્તમ ખાટાં લીંબુ, ઓરેન્જ, ગળ્યાં લીંબુ વિગે

પ્રસિદ્ધિપત્ર.

ખાસ કરીને વડોદરા કેળવણી ખાતાને ઉપયોગી થાય એ હેતુથી આ ચોપાન્યુ પ્રકટ કરવામા આવેછે તોપણ હરકોઈ રાજ્યમા શિક્ષકનુ કામ કરનાર તેમજ અન્ય લોકને પણ સામાન્યરીતે તે કામનુ થઇ પડે એવી ગોઠવણ કરીછે એનો દર નીચે પ્રમાણે છે

સામાન્ય વાર્ષિક લવાજમ.	**રૂ. ૨-૦-૦**	**૦-૩-૦ પોસ્ટેજ.**
રૂ ૧૦) થી ઓછા પગારના મેહેતાજીઓ તથા વિદ્યાર્થીઓ માટે વાર્ષિક લવાજમ.	**૦-૧૧-૦**	**પોસ્ટેજ માફ.**
છુટક એક અંકની કીમત.	**રૂ. ૦-૪-૦**	

મનીઆર્ડર મોકલનારે પોતાનુ સરનામુ તથા પૈસા શા બદલના છે તે કુપન ઉપર સ્પષ્ટ અક્ષરથી લખવુ ટિકેટો મોકલનારે દર રૂપિયે અરધા આનાની વધારે મોકલવી ટિકેટો પોસ્ટનીજ મોકલવી. નાણાની પહોચ જોઇતી હોય તેણે તે બદલ પોસ્ટેજ મોકલીને મગાવી લેવી

ઘણાક મેહેતાજીઓ શાળાના નાણા મોકલતા અમારા નામની વરાત કઢાવી મોકલે છે જેથી તેના નાણા મેળવવામા અમારો વખત ઘણો રોકાય છે માટે હવેથી કોઈએ અમારા નામની વરાત કઢાવી મોકલવી નહિ. કોઇ મોકલશે તો તે પાછી મોકલીશુ

કોઇ મેહેતાજી વર્ષની અધવચ ગમે ત્યારે ગ્રાહક થઇને અધૂરા અંકો મગાવી તેના પ્રમાણમા લવાજમ આપવા ઇચ્છતા હશે, તો તેમ કરવામા નહિ આવે

જે માસનુ ચોપાનિયું તે માસની પુનમ સુધીમા ન મળે તો તે માસ પૂરો થતા અગાઉ અમને ખબર આપવી જોઇએ. માસ વીત્યા પછી ખબર આપનારે પોતે તે અંક ખોઇ નાખ્યો છે એમ માની તેની પાસેથી ઉપર લખેલા છુટક અંકની કીમત લેવામા આવશે

છાપવા મોકલેલુ લખાણ ચોખ્ખે અક્ષરે કાગળની એકજ બાજુએ લખવુ. અમુક માસમા છાપવા અગર નાપસંદ પડેલુ લખાણ પાછુ મોકલવા બંધાતા નથી. તેમ છતા જરૂર હોય તો મોકલનારે પોતાને ખરચે મગાવી લેવા તજવીજ કરવી આ ચોપાનિયાને અનુકૂળ એવા ખાસ વિષયો મોકલનારને તેમની ઇચ્છા હશે તો યોગ્ય જણાયે ઉત્તેજન તરિકે પૈસા આપવામા આવશે માટે તેમણે એ બાબત રિપ્લાઈ કાર્ડથી ખુલાસો મેળવવો આધુનિક શિક્ષણ સંબંધી વિષયો ઉપર પ્રથમ ધ્યાન આપવામા આવશે

જાહેરખબરો છાપવાના ભાવ.

રૂા	લીટી
૧	૪
૨	૧૧
૩	૨૦

બાર માસ લગી લાગ લાગટ હશે તો પ્રથમ પૂરો ચાર્જ અને તે પછીના અગિયાર મહિના લગી પોણો ચાર્જ પડશે બાર મહિનાથી ઓછી મુદત હશે તો પહેલે મહિને પૂરો ચાર્જ અને પછીને દર મહિને અરધો ચાર્જ લેવાશે

ચોપાનિયા સાથે હેન્ડબીલ વહેંચવાના હશે તો ૧ તોલા સુધીના રૂ૩) લેવામાં આવશે તે ઉપરાંતને માટે પત્રથી ખુલાસો મેળવવો.

મેનેજર—કેળવણી.

श्री.

संवत् १९५४. फागण.

पुस्तक १० मुं. अंक ५ मो.

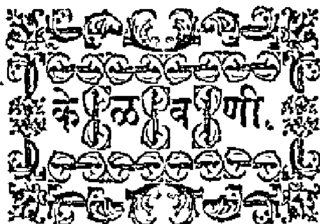
પ્રસિદ્ધકર્તા:

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

વડોદરા.

[illegible] છાપ્યું.

ઈ.સ. ૧૮૯૮

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान पमाये;
प्रीति वधे पसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મું. શ્રાવણ. સંવત્ ૧૯૫૪ અંક ૫ મો.

ऋतुनुं चक्र.

शार्दूलविक्रीडित.

वीती देख वृथा तृषा नव मटी सतापनी रे रती,
शोरै दर्द वधायुं शोकज्वरनुं हेमन्त मूथी जनी,
वेठी टाढ विशोकनी शिशिरमा, शुद्धी वसन्ते हरी,
आवे ग्रीष्म त्वराथी मांद्य–शर–थी लूना अशाय मरी १
दुःखीने ऋतुचक्र नक्र सरखुं भासे मुसीबा खरे,
देखे ते तृण एक फेरु सरखुं जे दुर्बळापी करे;
ची रीते दिन एहना जइ शके अभ्यास आनंदमां,
काढे काळ कराळ काळ उदरे राखी गती मंदमा. २

ग. रा. भट्ट.

(નિસ્તાર)
ખોયાં વર્ષ પચીશ દીવસ ગયા તે સૌ દુખે ખેદમાં,

પામ્યા કાંઇ ફતેહ તેહ મહિં ના સંધી અને ભેદમાં;
આશા વારિ વિલોકવા જલદનું રાખી રહ્યા, તો અતી,
बीती देख वृथा तृषा नव मरी संतापनी रे रती. १
વારંવાર સુખેથિ હાય ભણતાં કાયા ઘટી ક્લેશથી,
પામ્યા કેવળ દુ:ખ ડાઘ હૃદયે ચિંતા રૂપી મેશથી.
લેવા લાભ દિવાળિના દિવસનો આશા અગાડી હતી,
शर्दे दर्द वधार्युं शोकज्वरनुं हेमन्त सूधो अती. २
જાણ્યું આગળ જોઇતું સુખ થશે એ રીત આશા ધરી,
बेठी टाढ विशोकनी शिशिरमां शुद्धी वसन्ते हरी;
ગાળ્યા એમ અનેક દીન દુખમાં અદ્યાપિ તોયે હરી;
आवे ग्रीष्म त्वराथि भीष्म-शर-शी लूना झपाटा मरी. ३
વર્ષામાં ઘરમાં ગળે, શરદમાં તાવે બળે, હીમથી—
વેઠે દુ:ખ શિશીરમાં, શરિરમાં શાંતી વસંતે નથી;
ઊનાળે પગમાં બળે, જળ વિના કે તે તૃષાએ મરે,
दुःखीने ऋतुचक्र नक्र सरखुं मासे भुमीमां खरे. ४
જેને સાધન હાથ હોય બળથી તે બાથ ભીડે સદા,
રાખી હિમ્મત આપદા ઝડપથી અંતે કરે તે અદા;
જે છે વિત્ત રહીત ભીત ભયથી, ને ચિત્ત ચિંતા ધરે,
देखे ते तृण एक मेरुसरखुं जे दुर्बळाथी डरे. ५
આવ્યો આ નરદેહ કાંઇ ન થયું, ચાલી વહી આ યુવા,
દીઠું ના જરિ સૂખ, આશ નથિ વા વૃદ્ધા વિષે પામવા;
એ રીતે મન શોક રાખિ દિન જે કાઢે છ આક્રંદમાં,
शी रीते दिन तेहना जइ शके अभ्यास आनंदमां ? ६
ઘેરો ભીષણ સર્વ પાસ નિરખી શી રીત નાશી જવું,
ફેડા આ અધિભૂત તાપથી તનૂ શી રીતથી રક્ષવું;
કોપ્યો દૈવ, કશું રહ્યું ન કરમાં, એ શોકના વૃંદમાં,
काढे काळ कराळ फाळ उदरे राखी मती मंदमां. ७
દેખી દુ:ખ નિદાન દેહિ સહુનું ઇચ્છ્યું, ચહે જે જવા—
આઘા આ દુનિયાંથી, ચાહ અથવા આયુષ્ય ટૂંકું થવા;
જો તેઓ શિર દુ:ખ ડુંગર કદી આવી પડે આપથી,
शोचावा तणुं काम तेह वखते शाणा नरोने नथी. ८

फरग्युसन.

ફરગ્યુસન નામે એક ખ્યાતિનો તત્વજ્ઞાની અને જ્યોતિષ શાસ્ત્રી થઈ ગયો છે. આ વિદ્વાનને નાનપણમાં કશી ભણવા લાયક ઊંચી કેળવણી મળી નહોતી, તો પણ તે વખતમાં તે પોતાની જાતિ મહેનત અને ચપળાઈથી શીખીને આગળ જતાં દુનિયામાં એક મોટો માણસ થઈ ગયો. ફરગ્યુસન સ્કાટલંડ દેશના કીથ નામના એક નાના ગામડામાં ગરીબ માબાપને ઘેર જન્મ્યો હતો. તે સમજણો થયા પછી તેનો બાપ પોતાના મોટા છોકરાને વાંચતાં શીખવતો હતો, તેનું સાંભળીને પોતાની મેળે તે વાંચતાં શીખ્યો. ત્યાર પછી તેના બાપે તેને આશરે ત્રણ મહિના એક નિશાળમાં રાખી ઉઠાડી લીધો. ફરગ્યુસનને બરાબર નિશાળની કેળવણી જો કાંઈ પણ મળી હોય, તો તે માત્ર આ ત્રણ મહિનામાંજ હતી.

ફરગ્યુસન આઠ વરસનો થયો ત્યારે તેના કુદરતી મગજનો પ્રકાશ બહાર દીસવા લાગ્યો. એટલામાં તેણે છરી અને એક લાકડાનો કકડો લઈ તેનો એક નાનો સંચો બનાવ્યો, તે સંચામાં યંત્રશાસ્ત્રનાં મૂળતત્વો જોવામાં આવતાં હતાં. ફરગ્યુસનનો બાપ ઘણો ગરીબ હોવાથી તેને હવે ઘેર રાખવા એ બાબત તેણે વિચાર કર્યો, અને ઉંમરે તેને એક પાસેના ખેડૂતને ત્યાં ચાકરીએ રાખ્યો. તે ખેડૂતે તેને પોતાનાં ઘેટાં ચારવાનું કામ સોંપ્યું. આ વખતમાં નાનો ફરગ્યુસન પોતાના ધણીની ચાકરી બરાબર બજાવવા બાદ તે પોતાના જાતિ ઉદ્યમોથી કેટલાક અભ્યાસ પાછળ પણ લાગ્યો હતો. દિવસે તે ઘેટાં ચારતી વખતે ફુ હાલવાના સાંચાના નમૂના સાંધે, અને એવું એવું કામ બનાવતો અને રાતે મેદાન ઉપર આવીને આકાશ માંહેના તારાઓને લગતું અવલોકન કરતો. થોડોક વખત આ ખેડૂતની ચાકરીમાં રહ્યા પછી ફરગ્યુસનને બીજા ખેડૂતને ત્યાં રહેવું પડ્યું. સારે ભાગ્યે તેને આ ખેડૂત ભલો મળ્યો, કારણ કે પાછળ લખેલા તેના અભ્યાસને અથવા યત્નને જેમ બને તેમ તે ટેકો આપવા લાગ્યો. આથી કરીને ફરગ્યુસનને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાને વધારે સ્વતંત્રતા મળી. રાતે તે તારાઓનું અવલોકન કરતો અને તેની પછી નોંધ બીજે દહાડે સવારે કરતો. આ અવલોકન કરતી વખતે ફરગ્યુસન મેદાન ઉપર ચતો સૂતો અને એક હાથ લાંબા દોરામાં નાના મણકા પરોવી, તેને પોતાની આંખ ઉપર ધરી તેની મદદથી તે તારાઓની જગા અને તેમની ગતિ મુકરર કરતો!

ફરગ્યુસનનું ધ્યાન વિદ્યાની શોધ પાછળ આવું લાગેલું જોઈ પેલા ખેડૂતે પોતાની પિછાનના એક ગૃહસ્થને તેને મદદ કરવાની ભલામણ કરી. તે ઉપરથી તે ગૃહસ્થે ફરગ્યુસનને પોતાના ઘરમાં રાખ્યો અને તેને થોડુંક ગણિત શીખવવાને તેના બુટલેરને સોંપ્યો. એ ભલા બુટલેરે તેને દશાંશ સુધી ગણિત, અક્ષર ગણિત અને થોડી ભૂમિતિ શીખવી, પણ આખરે ફરગ્યુસનને એ ઘર છોડવું પડ્યું, અને તેથી તે પાછો પોતાના બાપને ઘેર ગયો. ઘેર આવ્યા પછી એક ભૂગોળની ચોપડીના આધાર ઉપરથી એક લાકડાનો ગોળો બનાવી તેના ઉપર કાગળ ચોડી તે ઉપર પૃથ્વીનો નકશો પાડ્યો, અને તેમાંથી તેણે

પણું જ્ઞાન મેળવ્યું. પણ બિચારા નાના અને ચાલાક ફરગ્યુસનથી તેના બાપની પણી ગરીબ હાલતને લીધે વધારે વાર ઘરમાં પડી રહેવાયું નહિ, તેથી તેને ઢોર ચારવાની નોકરી શોધવાની જરૂર પડી, અને તે તેને મળી; પણ કમનસીબે તે એટલી તો કઠણ મળી કે તેથી તેની તંદુરસ્તી વધારે બગડવા લાગી. તો પણ નાના ફરગ્યુસને તેવી ચાકરી બજાવવા છતાં, પોતાનો પાછલો અભ્યાસ જારીજ રાખ્યો. આ વખતે એક મોટું વાગવાનું તથા એક ગજવામાં રાખવાનું એવાં બે ઘડીઆળો અંદરથી એક વાર જોયા પછી, તેવાં તે લાકડાનાં બનાવવા મંડી ગયો અને તેમાં તે લગભગ પાર પડ્યો. આ વાતની ખબર પડ્યા પછી તેને ઘડીઆળો સાફ કરવા વગેરેનું કામ મળવા લાગ્યું એ સાથે વળી ફરગ્યુસન પોતાનીજ મેળે ચિત્રો કાઢતાં પણ શીખ્યો હતો અને તેથી સ્ત્રીઓના ભરતના નમુના પણ તેને ચીતરવાને મળવા લાગ્યા. આ બે કામ તેના હાથમાં આવવાથી તેને એટલા પૈસા મળવા લાગ્યા કે તેમાંથી તે પોતાનું ગુજરાન કરવાને અને તે ઉપરાંત પોતાના બાપને કાંઈક મદદ કરવાને શક્તિમાન થયો. એ પછી તે દિવસે દિવસે ચિત્ર કાઢવાના હુન્નરમાં વધારો કરતો ગયો, અને થોડા વખતમાં તે માણસોનાં સરસ ચિત્રો ચીતરવા લાગ્યો. એથી કરીને તેને પોતાનું ગુજરાન ચલાવવાને પણી અનુકૂળતા થઈ, અને તે સાથે પોતાના જ્યોતિષ વિદ્યાના અભ્યાસમાં પણ વધારો કરવાને તેને સારી તક મળી. આખરે આગળ જતાં તે એક મોટો તત્વજ્ઞાની અને જ્યોતિષશાસ્ત્રી થયો અને ઘણું માન પામ્યો.

K. C.

निबंधमालिका.

પણ એમ મિત્રો ઉપર અસર થાય છે જેમકે, જો એક માણસ રડતો હોય કે હસતો હોય તો જે માણસો એવું જુએ છે તેમનામાં પણ એવી અસર થાય છે. કોઇ વીર રસનું કે કરુણા રસનું કાવ્ય બોલે છે તે સાંભળીને કેવા જોસ્સા-માં ઉતરી જઇએ છીએ અથવા દયાર્દ્ર થઇએ છીએ।

ङ મગજમાં નહિ આવેલા એવા કેટલાક દુર્ગુણો ખરાબ સોબતથીજ મગજપર ઘણીજ અસર કરે છે. નઠારા મિત્રો સિવાય મગજને ખરાબ વિચાર સૂઝતાજ નથી

રૂપક અને દૃષ્ટાંત—એક શાહીનું બિંદુ એક ચોખ્ખા પાણીથી ભરેલા પ્યાલામાં નાખીશું તો બધું પાણી બગડશે અને કાળું થશે

ध એક ઘેટું આડું ચાલે તેનું જોઇ આખું ટોળું આડું ચાલે

क રાતના અંધારામાં સૃષ્ટિના સુંદર પદાર્થો પણ દેખાતા નથી.

ङ વિસુવિયસ નામના જ્વાળામુખીની પડોશમાં આવ્યાથી હરક્યુલેનિયમ અને પોમ્પીઆઇ નામના મોટા શહેરો નાશ પામ્યા

इ પડોશીને ઘેર આગ લાગી હોય તો આપણને પણ ભય રહે છે

क પડોશમાં કોલેરા કે મરકી ચાલે છે ત્યારે આપણને પણ ભય પેસે છે મુંબ-ઇની મરકી.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત—(કહુવા)

સાંધિક દૃષ્ટાંત—ખરાબ માણુસોની સોબત રાખશો તો તમે પણ ખરાબ કહેવાશો.

ध કાદવવાળી જગામાં જઇએ તો પગે ખરડાયા વિના ન રહીએ.

क કોલસાના વેપારથી હાથ કાળાજ થાય.

ङ ખરાબ વ્યવહાર સારી રીતભાતને બગડે છે

इ દુર્ગુણ ઝટ શીખી જવાય છે.

क એક પાન સડ્યું હોય તો તેથી બધાં સડે

વિષય ૧૦ મો—ઉદ્યોગીપણું એ જીંદગીનું મીઠું છે,

પ્રસ્તાવિક વાખ્યા—જેમ ખોરાકમાં મીઠું ગુણકારી છે તેમ તેમ સતત અને સારો ઉદ્યોગ મન અને શરીરપર સારી અસર કરે છે.

૧. મીઠું સાફ કરે છે, દુર્ગંધીટાળેછે તેજ પ્રમાણે ઉદ્યોગ મનને સ્વચ્છ કરેછે. સુધારે છે.

૨. મીઠું ઘણા વખત સુધી આથાણાને કે ખોરાકને બગડવા દેતું નથી તેવીજ રીતે સારો ઉદ્યોગ પ્રવૃત્તિ, અંતઃકરણ, મન અને શરીરને બગડતા અટકાવે છે

૩ મીઠું ખોરાક સ્વાદિષ્ટ કરે છે, મીઠા સિવાય ખોરાક ફીકો અને બેસ્વાદ લાગે છે. એવો ખોરાક પચતો પણ નથી. તેવીજ રીતે ઉદ્યોગ જીંદગીને મોહક આપનો છે, તે જીંદગીમાં રસ ઉપજાવે છે

૪. તંદુરસ્તી જાળવવા માટે ખોરાકમાં મીઠું જેમ બહુ જરૂરનું છે, તેમ ઉદ્યોગ પણ થોડો અગત્યનો નથી.

૫. મીઠું લોહીને સુધારે છે. ઉદ્યોગ પણ તંદુરસ્તી આણવાની અને આનંદ ઉપજાવનારી અમુલ્ય ઔષધિ છે.

૬. મીઠું બહુ ખવાય તો ઝાડો વગેરે થાય છે. તેમ ઉદ્યોગ હદ ઉપરાંત કરવામાં આવે તો શરીર અને મન બગડે છે.

૭. મીઠાથી ખોરાક ઉપર માંખો બેસતી અને ગણગણતી અટકે છે, તેમ ઉદ્યોગી થવાથી ખરાબ આળસુ સોબતીઓ દૂર રહે છે. તેવા બેરોજ અને આળસુ સોબતીઓ હરેક પાપ અને લાલચમાં નાખે છે.

૮. મીઠું જીંદગીને બહુ ઉપયોગી છે કેમકે તે સિવાય લોહી થતું નથી; અને મહેનત કે ઉદ્યોગ સિવાય પણ માણસ જીવતો મુએ કહેવાય છે.

રૂપક અને દૃષ્ટાંત—વહેતું પાણી સ્વચ્છ, મધુર અને તાજું હોય છે પણ સ્થિર પાણી ગંદું અને નુકસાનકર્તા હોય છે.

ख. પવનથી હવા આવ જા કરે છે તેથી તે ગુણકારી અને શ્વાસ લેવામાં ઉપયોગી જીવન તત્વ કહેવાય છે; પણ બંધિયાર જગોની હવા રોગિષ્ટ હોય છે અને તેનો શ્વાસ લેવાતો નથી.

ग. ખેડાણથી જમીન સારો પાક આપે છે પણ પડતર (ખેડાણ વિનાની) જમીન ઉપર વેલા અને ઝેરી વનસ્પતિ ઉગી નીકળે છે.

घ. જ્યારે લોઢું વપરાય છે, ત્યારેજ ઉજળું રહે છે નહિ તો કટાઇ જાય છે.

ङ. હાથ કામ કરવા, પગ ચાલવા, ઇંદ્રિઓ જાગૃતિમાં રહેવા, તર્કશક્તિ યુક્તિઓ ખોળી કાઢવા, ઈશ્વરે બક્ષેલી છે. જો તેઓ વપરાતી નથી તો ગરી જાય છે.

च. પૈસો ચાલતા વ્યવહારમાં દુનિયાનું એક મોટું ઉચ્ચાલન છે.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત—સર રિચર્ડ વ્હીટીંગટન છેક ગરીબ અવસ્થામાંથી માત્ર ઉદ્યોગી સ્વભાવને લીધેજ લંડનનો લોર્ડ મેયોર થવા પામ્યો.

ख. આર્કરાઇટ ઉદ્યોગથીજ મોટી પદી પામ્યો અને ત્રીજા જોર્જ રાજાએ નાઇટની ઉપમા આપી.

ग. ડેનીંગ કહેતો કે 'હું શારીરિક નિયમોને અનુસરીશ.'

घ. આલ્ફ્રેડ ધ ગ્રેટ તેના ઉદ્યોગીપણાને માટે બહુ વખણાયો છે. તેણે દિવસના ત્રણ ભાગ પાડયા હતા; જેમાંનો એક અભ્યાસમાં, બીજો કામ કાજમાં અને ત્રીજો આરામમાં લેતો.

ङ. પિટર ધ ગ્રેટ જ્યારે રૂશિયાની ગાદી પર બેઠો ત્યારે તેણે પોતાની પ્રજાને અજ્ઞાન, આળસુ અને મૂર્ખ જોઈ. એથી તેણે સઘળી મોજમઝા છોડી

ઉપયોગી કળાઓ શીખવા બહાર નીકળી પડ્યો. એવી આશાથી કે એ કળાઓમાં પ્રજાને રોકી ઉદ્યોગ કરી શકે આ વિચારથી તેણે વિદેશમાં મુસાફરી કરી અને જુદાજુદા યાંત્રિક વ્યાપારોમાં તે માહિતગાર થયો, તથા ખંત-મહેનત અને સયુક્તિક શિક્ષણથી તેણે પોતાની પ્રજાને એટલી બધી સુધારી દીધી કે એનું નામ હજી સુધી આખી દુનિયામાં મશહૂર છે

ક જ્યારે ઈશ્વરે આદમને બનાવ્યો અને ઈડન નામના બાગમાં મૂક્યો ત્યારે તેને તે ખેડવાનું અને પાણી પાવાનું ફરમાવવામાં આવ્યું હતું

સાંપ્રિક દૃષ્ટાંત—પૈસાદાર લોકોનો ઘણો ખરો ભાગ રોગિષ્ટ અને કંતાયલો રહે છે તેનું કારણ એજ છે કે તેઓ આળસુ અને એકજ જગોએ પડી રહેનારા હોય છે

ખ આળસુ માણસો મન અને શરીર એ બેમાંથી એકમાં પણ સારા હોતા નથી. તેઓ જરા જરામાં કંટાળો ખાય છે, ચીડાઈ જાય છે, રડતા બેસે છે, નિસાસા નાખે છે, શંકા ખાય છે અને શોચ કરે છે તેમની જીંદગી તેમને પોતાને દુઃખદાયી અને બીજાને બોજા રૂપ હોય છે તેમના મગજ મૂર્ખ કલ્પનાઓથી ભરેલા રહે છે.

ગ આળસ એ મનનો કાટ, શરીરનું હાડકું, તામસી પશુની માતા અને દુઃખનું મૂળ છે એથી અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે જો મનને ઉદ્યોગમાં ન રોક્યું તો તે નુકસાનના ખાડામાં નાખી છેવટ પસ્તાવો કરાવે છે

ઘ ઉદ્યોગ વિનાની જીંદગી નિરર્થક અને લૂખી છે. (બેકન)

સમાપ્તિ—તેથી... ... .

मो. मी. गांधी.

शाळोपयोगी पत्रो.

—⁂—

૪૧. લાભ કરતાં નીતિને વધારે ચહાવી

૪૨ આપણે બધા એક પ્રભુ-પિતાના પુત્ર છીએ, એ મનમાં હમેશ લક્ષમાં રાખી, જનના વર્ગનો બધાનું સુખ વધારવા કરવું.

૪૩. વિદ્યા મેળવ્યા પહેલાં અન્ય સંપત્તિ મેળવવા દોડવું, એ હવામાં બાચકા ભરવા જેવું છે—મૂર્ખતા છે

૪૪ પોતાનાંજ કૃત્યો સિવાય ચાલ ચલગતને ભારી હાનિ પહોંચતી નથી.

૪૫ મોટા સાથે, સરખા સાથે, અને ન્હાના સાથે વર્તતાં હમેશાં સભ્યતા, વિવેક, અને માન લક્ષમાં રાખવું.

૪૬. આપણી નિંદા કરનાર તે આપણી નહીં પણ પોતે પોતાનીજ નિંદા કરે છે; એમ ગણી આપણે નિસ્પૃહ રહેવું.

૪૭ વિદ્યાસંપત્તિ, જ્ઞાનસંપત્તિ, અધિકાર, પૈસો, વગેરે જે કંઇ ઇચ્છિત હોય તે ઉદ્યોગથીજ મળી શકે છે. અથવા બીજા રૂપમાં કહીએ તો સતત ઉદ્યોગ, દૃઢ આગ્રહ, અને પ્રમાણિકપણાથી અસાધ્ય પણ સાધ્ય થઇ શકે છે.

૪૮. વખતસર અને નિયમિત કામ કરવાની ટેવથી ધારેલાં કાર્યો સહેલાઇથી પાર પડે છે.

૪૯. 'આપણને ઉત્પન્ન કરનાર—આ સઘળી સૃષ્ટિનો અધિષ્ઠાતા—કોણ હશે,' એવો પ્રશ્ન તમારા મનમાં આવે છે ? ન આવતો હોય તો લાવો; અને આપણા ઉત્પાદક જગન્નિયંતા સમર્થ પ્રભુને ઓળખાવા યત્ન કરો.

૫૦. માણસ જ્યારે વધારે વધારે ભણતો જાય છે, ત્યારે જાણેછે કે, 'માણસ કેટલું થોડું જાણે છે."

૫૧. માણસ માત્રની ભૂલ તો થાય, પણ મૂર્ખ માણસ ભૂલને જાણ્યા પછી પણ તેને ચાલુ રાખે છે.

૫૨. જે કોઇ ખરેખરા સ્વતંત્ર થવાની આકાંક્ષા રાખતા હોય તેણે એક મહામંત્રનોજ પાઠ કરવો. તે મંત્ર એજ કે "**પોતાના ઉદ્યોગ ઉપરજ પોતાનો આધાર રાખવો.**"

૫૩. જગતના માણસોને સાનુકૂળ કરી લેવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા મનને દૃઢાગ્રહી બનાવો.

૫૪. મૂર્ખ લોકોને અસર કરવા માટે વિદ્વત્તાનો ડોળ કરી અત્યંત સૂક્ષ્મ પ્રયત્ન કરવો એ ચપ્પુથી પર્વતને કાપવાના પ્રયત્નની બરાબર છે.

(ખાસ તરૂણો માટેજ એક વિદ્વાનનું અનુકરણ.)

૫૫. જનમંડળના કલ્યાણનો આધાર જન સમુદાયના સ્વભાવ ઉપર છે.

૫૬. જનમંડળનો સ્વભાવ અરસપરસનાં અન્ય સાધનોથી—મુખ્યત્વેકરી બાલ્યાવસ્થાના શુભાશુભ સંસ્કારો—સહવાસોથી રચાય છે.

૫૭. જનમંડળનું કલ્યાણ એજ આત્મકલ્યાણ છે.

૫૮. મનુષ્યકર્તવ્યો સ્વાભાવિક રીતેજ મનુષ્યના પ્રેમને પાત્ર છે.

૫૯. મનુષ્યો અરસપરસ ભાઇઓ છે, ભાઇઓ પર પ્રેમ કરવો, બંધુઓના કલ્યાણના ઉપાયો યોજવા, એ માનવ જાતિનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

૬૦. કર્તવ્ય પાલનાર્થેજ આ મનુષ્યસૃષ્ટિ છે.

૬૧. આ સ્થૂલ શરીર સ્વાર્થ નિમિત્ત નહીં, પણ પરમાર્થ નિમિત્ત છે.

૬૨. પોતે નીતિપરાયણ—સદ્ગુણ ધારક થવું એ પ્રથમ કર્તવ્ય; અને બીજાઓને તેવા કરવા, એ પછીનું—બીજું કર્તવ્ય છે.

૬૩. દેશોન્નતિ એ આત્મોન્નતિ—પરોન્નતિ—અને પરત્રોન્નતિ છે.

૬૪ ઉચ્ચ વ્યક્તિથી, ઉચ્ચ વ્યક્તિ પાસે કર્તવ્યોનો ઉપદેશ કરો, પણ તે પહેલાં તો પોતે કર્તવ્ય બજાવવામાં તત્પર થાઓ.

૬૫. જનસમુદાયના સુખ નિમિત્તે સ્વસુખનું બલિદાન કરો, અને લોકોને પ્રતિજ્ઞાનો ઉપદેશ કરો એક બીજાના કલ્યાણાર્થે કટિબદ્ધ રહો.

૬૬ જ્યાં સુધી તમે સ્વાર્થત્યાગ અને પરોપકારમાં કટિબદ્ધ રહેશો ત્યાં સુધી તમારા દેશનું જીવન અમર રહેશે

૬૭. હમેશાં યાદ રાખવું કે જ્યારે મનુષ્ય તુચ્છસ્વાર્થમાં તત્પર રહે છે, ત્યારે તેનું જીવન તુચ્છ છે, અને જ્યારે સર્વત્ર બંધુભાવ રાખે છે—પ્રાણી માત્રમાં પ્રીતિ રાખે છે—પરોપકારાર્થે પ્રાણ અર્પણ કરવામાં પોતાનું અહોભાગ્ય સમજે છે—દુઃખીઓને આશ્વાસન અને દિલાસો આપે છે, અને એવી એવી રીતે જે મનુષ્ય મનુષ્યકર્તવ્ય સમજે છે તેનું જીવન શ્રેષ્ઠ છે

૬૮. " संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता ॥
समुद्रश्चैकरूपो हि सदा भाति धरातले " ॥ १ ॥

६९. परोपकाराय सतां विभूतयः

૭૦. મનુષ્યે જે કર્તવ્ય કરી મહત્ત્વ મેળવવાનું છે તે કર્તવ્ય કયું? આપણા સ્વદેશનો ઉદ્ધાર—સત્ય ઉદ્દેશ

૭ શિક્ષા—આ શાળામાં શરીર શિક્ષાનો પ્રસંગ જવલ્લેજ આવે છે મને દાખલ થયાં આજે ચાર દિવસ થયા છે. પણ તેટલી મુદતમાં શરીરશિક્ષા કરવાનો પ્રસંગ ભાગ્યેજ આવ્યો નથી ' શિક્ષણ સંબંધી શરીર શિક્ષા કરવામાંજ આવતી નથી, પણ વખતે અન્ય કારણ માટે કરવામાં આવે છે—તો તે પણ થોડુંજ ' એમ મારી સાથેના ઉપશિક્ષકને પૂછતાં જણાયું છે

૮ સભા—અઠવાડિયામાં એક વખત આ શાળાના અને આસપાસની નજીકની શાળાઓના શિક્ષકો અહીં સભાના રૂપમાં એકઠા મળે છે, અને આપણા ધંધાના સંબંધ-નાજ બાબતો ઉપર એક બીજાના જ્ઞાનની આપલે કરે છે શિક્ષકોને શિક્ષણમાં પડતી હરકતોનું નિરાકરણ પણ વખતોવખત કરવામાં આવે છે આવી સભાથી શાળાને અને શિક્ષકોને ઘણોજ લાભ છે શિક્ષકોની બુદ્ધિ સુધરે છે, અને શંકાઓનું નિરાકરણ થાય છે, પોતાના ધંધા સંબંધી જ્ઞાન મળે છે, શીખવવાના વિષયો શીખવવાની પદ્ધતિ જણાય છે, અને વક્તૃત્વશક્તિ વધે છે. આ સભામાં બાળકોને પણ સભામાં કેમ બેસવું, કેવી રીતે વર્તવું, કેમ બોલવું, વગેરે બાબતો એની ખાતર બેસાડવામાં આવે છે, વખતે તેમને વિષયો પણ આપવામાં આવે છે. તેનો લાભ મોટા વિદ્યાર્થીઓ સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયો સંબંધી ટીકા પણ કરે છે. આ બધું સભાની નોંધ વાંચતાં મને જણાઈ આવ્યું છે

આખું, ઉપર મુજબ આ શાળાની સ્થિતિ છે આવી શાળા મને મળી છે તે બદલ હું ઈશ્વરનો પૂર્ણ આભાર માનું છું કારણ મને અહીંથી ઘણું નવું નવું શીખવાનું મળે

જોઇએ કે સરકાર રૈયત ઉપર જુલમ કરવાને માટે નહિ પણ તેમના ભલાને માટે બધા ઉપાયો કરે છે. અને જ્યારે એ પ્રમાણે તેમના સમજવામાં આવશે ત્યારે તેઓ સરકારના દરેક કાર્યમાં અંતઃકરણથી મદદગાર થઇ પડશે. કદાચ એકાદ કામ રૈયતને જુલમ તરીકે લાગે તો તે વાત સરકારે પડી મૂકવી જોઇએ પણ તે સખ્તાઇથી દાખલ કરી લોકોનાં મન દુખાવવાં નહિ. મ્યુનિસિપાલ સત્તાવાળાઓએ તથા બીજા અધિકારીઓએ પણ લોકો સાથે નરમાશથી તેમના સંબંધમા આવી તેમની અડચણો બનતી ત્વરાથી દૂર કરવી જોઇએ. શીતળાનો રોગ ચાલતો હોય તો ઠામ ઠામ શીતળા ડાકટરો ફરતા કરી શીતળા કઢાવવા એ ઉત્તમ રસ્તો છે, અને એમ કરવાથી ઘણું કરીને એ રોગ શાંત થાય છે. મરકીના વખતમાં પણ સરકારે ડાકટરોની મદદ લોકોને આપવાની ઘણી જરૂર છે. સરકાર તરફથી લોકોની સરવાર કરવાને ડાકટરો અને ઔષધોની મદદ મળે તે પ્રમાણે ખાનગી ડાકટરોએ પણ આવા વખતમાં પૈસાનો વિશેષ લોભ ન રાખતાં ગરીબ દુખિયારી પ્રજાનું દુઃખ મટાડી તેની આશિષ લેવા ઉપરજ લક્ષ રાખવું જોઇએ. મરકીનું સાંત્વન જેટલું ડાકટરો કરી શકે તેટલું બીજાથી ભાગ્યેજ બની શકે માટે તેમણે આવા વખતમાં પૂરતી મહેનત લેવી જોઇએ. પણ "પડે ઉગમણી બૂમ આપ આથમણા ધાએ" એ પ્રમાણે મરકી ચાલતી હોય ત્યાંથી પલાયન કરવાનો રસ્તો ન લેવો જોઇએ, કેમકે તેમણે તો ઉલટા લોકો ગભરાય નહિ માટે તેમને ધીરજ આપી ગભરાટ મટાડવો જોઇએ. ખોટો ગભરાટ એ પણ કેટલીક વખત ઘણું નુકશાન કરનારો છે માટે પ્રથમ રોગ ન આવે તેને માટે પૂરતી સાવચેતી રાખ્યા છતાં દૈવસંયોગથી આવી પડે તો પછી ગભરાટ કરવાથી વિશેષ નથી; પણ પૂરતા સાવચેત રહી તેને મટાડવાને તથા તે આવતો અટકાવવાને હરેક પ્રકારે કમર બાંધવી જોઇએ.

क. जे. पाठक.

मरजीवा.

(પૃષ્ઠ ૭૮ થી ચાલુ).

બધા ગરમ દેશોમાં જેમ પક્ષીઓ અને ફૂલો પોતાના તરેહવાર સુંદર રંગને લીધે પ્રસિદ્ધ હોય છે તેમ ગરમ દેશના દરિયામાની માછલીઓ પણ એવી એવી ભભકાદાર રંગવાળી હોય છે કે એક કરતાં બીજી ચઢિયાતી જોયાજ કરીએ છીએ. એકાદ માછલી ૭ આંગળ જેટલી લંબાઇની અને તેના ઉપર મેઘધનુષ્યમાંના સાતે રંગ જુદા જુદા સ્પષ્ટ માલમ પડી આવે એમ ચીતરાઇ રહેલા હોય એવું તો દરિયામાં ઘણીએ વાર દીઠામાં આવે છે.

એક વાર તેવી માછલીઓમાંથી એક માછલી મેં પકડી લીધી હતી. તેનું માથું

લીલું હતું, આંખો આસમાની હતી, પીઠ રાતી હતી, બીજું શરીર પીળું હતું, ઝાલર લીલી હતી, બે પાસા પર એક એક કાળો લીટો હતો, અને તેની પૂંછડી પર પીળા પીળા ડાઘા હતા આ માછલીને હું બહાર લાવ્યો, પણ હવામાં ખુલ્લી મૂકવામાં આવી કે થોડી વારમાં તેના ઉપરના તમામ રંગ જતા રહ્યા અને તે ઝાંખા ભૂરા રંગની થઇ રહી

મોટી માછલીઓના ઉપર એટલા બધા રંગ હોતા નથી મોતીના કાંઠાની ભૂમિમાં જે માછલીઓ સામાન્યત માલમ પડે છે તે શાર્ક, સૉર્ડફિશ, રૉકકૉડ, અને કાચબા હોય છે એમાંના છેલ્લા બેમાંથી એકાદ જો સુભાગ્યે આપણા હાથમાં આવે તો તેનું ભોજન સરસ થાય છે, પણ પહેલાં બે તો માણસના દુશ્મનજ છે

જ્યારે પહેલવહેલવા ડુબકી મારવાનો હું અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે જો એકાદ શાર્ક મારા જોવામાં આવે તો મને ઘણી બીક લાગતી અને હું મારા ખુલ્લા હાથ મારી છાતી આગળના વજનમાં સતાડી દેતો હતો પછી મારા પગપને હું નીચેનો કાદવ ઉખેડી પાણી એવું ડહોળું કરી મૂકતો કે મારાથી કશું દેખી શકાય નહિ, અને તરત જોરથી દોરડું હલાવતો એટલે મને ખેંચી લેવામાં આવતો પાણીમાં ચઢતા ચઢતા પણ મારા પગવતે જોરથી લાતો કે કરતો, કેમકે રખેને મને મારી પાછળ આવતો હોય એવી મને બીહીક રહેતી હતી. રૉક કૉડ પણ પહેલાં તો મને ઘણાજ બીડીવડાવતો હતો કેટલાક રૉક કૉડ બમો કે ત્રણસો પૌંડ વજનના હોય છે તથા તેમની આંખો અને મો એવા મોટા હોય છે કે તેવા તમે કદી જોયા પણ નહિ હોય, પણ તેઓ માણસને ઈજા કરતા નથી

જ્યારે હું તેમની ઓળખાણથી વધારે વાકેફ થયો, ત્યારે તો પછી તેમને જોઇને હું મારી મેળે ખડકમાં સંતાઇ જતો, અને એક લાંબા આંકડાને છેડે ગળને ઠેકાણે રાતુ ચીંથરું બાંધી તેમને પકડતો. તે આંકડાને એક દોરડું બાંધેલું રહેતું અને તેનો એક છેડો હોડીમાંના માણસો ઝાલી રહેતા જ્યારે મચ્છ આંકડામાં સારી રીતે ભરાય ત્યારે હું તે દોરડું હલાવતો એટલે ઉપરના માણસો તેને ખેંચી લેતા અને હું નીચે બેઠો બેઠો તેના ઉપર ખેંચાવાની મઝા જોયા કરતો હતો માણસે જ્યારે ડુબકી મારવાનો પોશાક પહેર્યો હોય છે ત્યારે તેના ઉપર હલ્લો કરીને શાર્ક ફાવી આવતો નથી, અને પછી વખત જતા માણસ તેનાથી માહિતગાર થઈ જાય છે, એટલે પછી ભય રહેતો નથી

માછલીઓ ઘણી જીજ્ઞાસુ હોય છે કોઇ કોઈ વાર હું નાની માછલીઓના સમુદાયની વચ્ચે સ્થિર થઇને દરિયાને તળિયે ઉભો રહેતો, તે વખત મારી આસપાસ માછલીઓનું બરાબર ગોળાકાર ચક્ર થઇ રહેતું કેટલીક માછલીઓ મારી આંખોના કાચ જોયા કરતી અને કેટલીક મારી આંગળીઓ તપાસવા આવતી, અને આ નવીન પ્રાણી કોણ છે એમ આશ્ચર્ય પામતી !

પણ એકવાર મે દરિયામાં સ્વારી કરી હતી તેની હકીકત તમને કહેવી રહી જાય છે. એકવાર અમે ' બીગલ્સ બે ' નામની જગોએ ડુબકી મારતા હતા, કેમકે તે વખતે તે જગોએ મોતીની સીપો અને કાચબા ઘણા હતા એક મોટો કાચબો મળી આવે તો હોડીમાંના બધા ખલાસીઓને ત્રણ ચાર દહાડા ભરપૂર ખોરાક મળી શકે, અને તેથી એકાદ તેવો કાચબો પકડી લાવવાની મને ઇચ્છા થઇ ડુબકી મારવાનો ધંધો મેં થોડા વખતથીજ

કરવા માંડયો હતો તેથી કાચબા પકડવાની રીતથી હું માહિત નહોતો. આ ઉપરથી મેં મારા એક ભાઇબંધને તે વિષે પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે કાચબો પકડવામાં બહુ સાવચેત રહેવાની જરૂર છે, કેમકે તે ઝટ હાથમાં આવતો નથી, પણ કદાચ નુકશાન પણ કરી બેસે છે. કાચબાને તેના પાછલા ભાગ આગળથી કોટલું ઝાલી પકડવો અને તરતજ તેનું માથું ઉંચું રહે એવી રીતે આપણી છાતી તરફ ઉછાળવો, અને તરતજ પોતાને ઉપર ખેંચી લેવાની સૂચના કરવી. કાચબાઓનો એવો સ્વભાવ છે કે જે દિશામાં તેમનું માથું હોય તે દિશામાં તેઓ જલદીથી પોતાના મજબૂત પગના પાવડાવતી મેહેનત કરીને નાશી જવાને દોડશે. મતલબ કે તમે અને તેઓ જોડેજ દરિયાની સપાટી પર પહોચશો.

આ વાતને કેટલાક દહાડા થયા પછી એક વાર હું દરિયાને તળિયે કામ કરતો હતો તેવામાં એક મોટો કાચબો દરિયાઇ ઘાસ ખાતો મારી નજીક મારી નજરે પડયો. હું સાવધાનીથી તેની પાછળ ગયો, અને પછી એકદમ કૂદકો મારીને મેં તેની પીઠ પર બે હાથ મૂકયા અને પછી તરતજ તેનું કોટલું પકડવાને મેં મારા હાથ પહોળા કર્યા. પણ હું જોઇએ તેટલી ઝડપ કરી શકયો નહિ: કેમકે હું તેને ધાર્યા પ્રમાણે પકડીને ઉછાળું તે પહેલાં તો તેણે મને પકડયો, અને પછી બન્યું તેટલી ઝડપથી મને લેઇને તે પાણીમાં તરતો તરતો દૂર ખેંચી જવા લાગ્યો.

અમે બન્ને ઘણે દૂર નીકળી ગયા. કાચબો મને પાછળ મૂકી દેવાનો યત્ન કરતો હતો અને હું મારા બધા જોરથી તેની પાછળ લટકી રહ્યો હતો; કેમકે સમુદ્રનું તળિયું નજરે ન પડે એટલે આધે અમે ગયા હતા, તથા મારા પોશાકમાં હવા થોડીજ રહી હતી, તેથી મને ભય લાગ્યો કે રખેને હું એને મૂકી દઇશ તો પથરાની પેઠે એકદમ પડી જઇશ, અને તે કારણથી તેને છોડી દેવાની મારી હિમ્મત થતી નહોતી. છેવટે મારા દોરડાની હદ આવી રહી—મારી "આયુષ્ય દોરી" હવે આગળ વધી શકે એમ ન હોતું. એક સખત આચકો લાગ્યો અને કાચબો મારા હાથમાંથી છૂટી ગયો, તથા હું ઉંધે માથે પાણીમાં પડયો. સારે ભાગ્યે એક મોટી વાદળી ઊગી હતી તેમાં હું અફળાયો, તેથી નીચે પડતાં અટકયો પણ તેથી મને ખૂબ તરછોડ લાગ્યો અને ફરીથી કોઈ કાચબાને પકડવાની મારામાં શક્તિ આવવાને ઘણી મુદત લાગી.

स्वीडन वोर्ग

(અવલોકન)

સ્વીડનબોર્ગ, એ નામ કદાચ વાંચનારાઓને અપરિચિત લાગશે, એટલા માટે પ્રથમ મારે જણાવવું જોઇએ કે એ નામનો એક તત્વજ્ઞાની હતો; તેણે સ્વર્ગ નરક વિષે કાંઇક જાણવા જેવાં સત્યો જગતને જાહેર કર્યાં છે, તથા તે સ્વર્ગ નરકમાં શાં સુખદુઃખ છે અને તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાયછે, તે પણ તે જાતે જોઇને આપણને કહે છે. 'જાતે જોઇને આપણને કહે છે' એ શબ્દો લગાર વિસ્મયકારક છે ખરા, પણ અહીં હવે તે સંબંધીજ ઉલ્લેખ કરવાનો છે, એટલે અધીરા થવાનું કારણ નથી.

સ્વીડનબોર્ગે "લગ્નસ્નેહ અને તેનાં વિશુધ્ધ સુખો" એ નામનું એક પુસ્તક લખ્યું છે. આ પુસ્તકનો સંક્ષેપ ડાકટર બ્હાદર નામે વિદ્વાને લખ્યો છે તથા તે ઉપર

ડા. વિલ્કિન્સનની ટીકા છે આ સઘળા ગ્રંથોને આધારે પ્રો. મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ એમણે પ્રસ્તુત ગુજરાતી પુસ્તક લખ્યું છે

આ પુસ્તકમાં અદૃશ્ય તત્ત્વો અને માનસિક પદાર્થો વિષે બહુધા વિચાર કરેલા છે એ સૂક્ષ્મ વિચારોને યથાર્થ સમજીને તે વિષે અભિપ્રાય આપવો અથવા તેના ઉપર ટીકા કે વિવેચન કરવું, એ તેવાજ વિષયજ્ઞનું કામ છે તથાપિ એ ગ્રંથમાં શો વિષય છે, અને શા માટે તે વિષયનો અભ્યાસ કરવો ઉપયોગી છે, એ બાબત કાંઇક યથામતિ દિક્પ્રદર્શન માત્ર કરવાનો ઇરાદો છે

ઘણાક માણસોના અભ્યાસ વશાત્ કે એવાજ બીજા કારણથી અમુક અમુક બાબતો વિષે મત સ્થાપિત થઇ ગયેલા હોય છે, અને તેમણે તેને અર્થે પ્રમાણો પણ તૈયાર કરી રાખેલા હોય છે. પ્રમાણ ઉપરથી એકાદ મતનું સ્થાપન કરવું એ જુદી વાત છે, અને મતને સ્થાપન કરવાને પ્રમાણો શોધી આણવા એ જુદી વાત છે, એમ વિદ્વાનો સમજે છે, તથાપિ કોણ જાણે શા કારણથી અમુક માણસો અમુક મતના આગ્રહી હોય છે. એવા મતાગ્રહી પુરુષો બીજાના વિરુદ્ધ મતનો યથાર્થ નિર્ણય ભાગ્યેજ આપી શકે ગ્રંથકારે પ્રસ્તાવનામાંજ એ વાત બીજે રૂપે કહી બતાવી છે વિશેષમાં મારે એમ પણ કહેવું છે કે આવા ગ્રંથોના તાત્પર્યનો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અભ્યાસ કર્યા પછીજ તે વિષે વિચાર બાંધવાથી લાભ છે

પ્રસ્તાવનાના છેવટના ભાગમાં આ ગ્રંથ લખવાનો હેતુ બતાવી ગ્રંથકાર એમ પણ કહે છે કે "પ્રસ્તુત સંક્ષેપમાં સુદ્ધાં એવા કેટલાક બાબતો આવે છે કે જે હાલ હું સમજી શકતો નથી. છતાં એ બાબતો મેં દૂર રાખી નથી તે એટલા માટે, કે તે બીજીની સાથે સંબદ્ધ હોવાને લીધે *છૂટી પાડી શકાતી નથી* " આ બાબત કદાચ બીજાને આશ્ચર્યકારક લાગશે, તથાપિ પ્રમાણાગોચર અદૃષ્ટ વસ્તુ વિષે બોલતાં નિરભિમાની યથાર્થવક્તા એમજ કહી શકે.

સ્વીડનબોર્ગ પ્રથમ સ્નેહ, બુદ્ધિ અને સ્મૃતિની સત્તા સ્થાપન કરી તેને આધિદૈવિક સૃષ્ટિ કહે છે. "પિંડે તે બ્રહ્માંડે" એ કહેવત પ્રમાણે તે એમ પણ કહે છે કે "મનુષ્ય એ જગતના સંક્ષેપ રૂપ છે" મનુષ્ય દેહનું અને વિરાટ દેહનું અથવા વ્યષ્ટિ અને સમષ્ટિનું સામ્ય વર્ણવ્યું છે તેના જેવું આ કાંઇક લાગે છે મનુષ્ય મરે છે ત્યારે દેહાદિ દૃશ્ય ભૂતો (જેમને ગ્રંથકાર અશુદ્ધ તત્ત્વો નામ આપે છે) નો ત્યાગ કરી કુદરતના શુદ્ધતર પદાર્થો (સૂક્ષ્મ ભૂત,ઇંદ્રિયો, વગેરે હશે) રાખે છે અને તે શુદ્ધતર પદાર્થો તેના સૂક્ષ્મ શરીરનું કામ કરે છે.

આપણે જેમ સાંખ્ય મતે માનીએ છીએ કે સત્તર (કે પછી વત્તા ઓછા) તત્ત્વોનું સૂક્ષ્મ શરીર સ્થૂલ દેહમાં છે, તે સુખદુઃખાદિ ભોગ જીવતાં અને મુઆ પછી પણ ભોગવે છે. તેના જેવીજ આ કલ્પના લાગે છે (સ્વીડનબોર્ગે તો તેને અનુભવ કહેલો છે, એટલે પછી તેમને મતે 'કલ્પના' શબ્દ ઘટતો નથી).

વળી ગ્રંથકાર પરમાત્માથી આધિદૈવિક સૃષ્ટિનું ઉત્પન્ન માને છે, અને આધિદૈવિકમાંથી આધિભૌતિકનું ઉત્પન્ન માને છે આ માનવું કારણથી સૂક્ષ્મ, અને સૂક્ષ્મથી સ્થૂલ સૃષ્ટિ થવા જેવું પરિણામ વાદને મળતું જણાય છે

જેઓ સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ અને કારણ સૃષ્ટિનાં સ્વરૂપ સમજતા હશે તેમને સારી રીતે સમજાશે કે, આધિભૌતિક અને આધિદૈવિક સૃષ્ટિનાં સ્થળ કાંઇ જૂદાં નથી; તાત્પર્ય એમ સમજાય છે કે જે કાંઇ આ આધિભૌતિક સૃષ્ટિમાં છે, તે સઘળું આધિદૈવિક સૃષ્ટિમાં સૂક્ષ્મ રૂપે છે. આપણી કલ્પનાના પદાર્થોની પેઠે અથવા સ્વપ્નદૃષ્ટસૃષ્ટિની પેઠે આધિદૈવિક સૃષ્ટિ પણ જોવામાં અનેઅનુભવવામાં આવે છે. સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં જેમ જાગ્રતનાં સ્થળ કાળ અને પ્રકાશનો સંભવ નથી તેમ આધિદૈવિક સૃષ્ટિમાં પણ નથી; તફાવત માત્ર એટલોજ છે કે સ્વપ્નસૃષ્ટિ કલ્પિત છે– જાગ્રતની અપેક્ષાએ તેનું અસ્તિત્વથી નથી, અને આધિદૈવિક સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ છે.

સ્વીડન બોર્ગનું સૂક્ષ્મ શરીર તેના સ્થૂલ દેહમાંથી નીકળીને આધિદૈવિક સૃષ્ટિમાં વસતા દેવ દેવીઓની મુલાકાત લેઈ આવતું. મનોવશીકારદ્વારા આ બધું સંભાવ્ય છે.

આધિભૌતિક સૃષ્ટિનો સંપૂર્ણ નમુનો આધિદૈવિક સૃષ્ટિ છે. ત્યાં ઘર છે, ગામ છે, નદી છે, વન છે, પર્વત છે, બધુંય છે. માત્ર તેનાં નામ જુદાં હશે કે એક, એ વિષે કાંઇ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી.

સૂક્ષ્મ શરીરવડે સ્વર્ગ લોકની મુલાકાત લેવાની શક્તિ સ્વીડનબોર્ગમાં કુદરતી હતી, એટલે તેને ગર્ભયોગી કહીએ તો ચાલે. બીજાએ એ શક્તિ શી રીતે પ્રાપ્ત કરવી એ વિષે કાંઇ વિચારો આ ગ્રંથમાં કરેલા જણાતા નથી; માત્ર તે શ્વાસ રોકી શકતો હતો એમ લખ્યું છે. આ ઉપરથી પ્રાણાયામ જેવી કોઇ ક્રિયા તેને અવગત હોવી જોઇએ. શ્વાસનો મન સાથે કેવો સંબંધ છે તે અહીં ગ્રંથકારે ઘણી સ્પષ્ટતાથી બતાવ્યું છે.

સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરનારને આ હકીકત વાંચવાથી ઘણો ફાયદો છે. જો તેને પતંજલિ આદિ મુનિપ્રણીત યોગશાસ્ત્રના ગ્રંથો ઉપર અને ક્રિયાઓ તથા તજ્જન્ય ફળ ઉપર શ્રદ્ધા નહિ હશે તો આ પ્રકરણ વાંચવાથી તે પ્રાપ્ત થશે, અને ડગમગતી શ્રદ્ધા હશે તો દૃઢ થશે. સ્વીડનબોર્ગના આ ગ્રંથમાંથી જીવની અમુત્ર ગતિ વિષે જેઓ શંકાશીલ રહે છે તેમને ઘણી જાણવા જેવી વાત મળી આવશે. અને જો તેઓ તેને સત્ય કરીને સમજશે તો પછી આ સ્થૂલ દેહ છોડવાથી ઉપજતો ભય ઘણે દરજ્જે દૂર થઇ જશે; કેમકે ત્યારે તો તેઓ માનશે કે, એક ઘર છોડીને બીજા ઘરમાં જવું, અથવા એક કપડું ઉતારીને બીજું પહેરવું, તેના કરતાં એક દેહ છોડીને બીજા દેહમાં જવું એમાં કાંઇ વિશેષ નથી.

ઉપર કહેલો ગ્રંથ માત્ર ઉપોદ્ઘાત છે. ગ્રંથનો મુખ્ય વિષય જે “ લગ્ન સ્નેહ અને તેનાં વિશુદ્ધ સુખો ” તે વિષે હવે આરંભ થાય છે. ખરો લગ્ન સ્નેહ કોને કહેવો જોઇએ, એ બાબત સમજવામાટે સ્વીડનબોર્ગના સ્વર્ગ નરકની, આધિ ભૌતિક અને આધિદૈવિક સૃષ્ટિની તથા આધિદૈવિક સૃષ્ટિની પોતે લીધેલી મુલાકાતોની પ્રથમ સમજ આપવી જરૂરની હોવાથી તદ્વિષયક ઉપોદ્ઘાત કર્યો છે વિષય એવો સૂક્ષ્મ અને આકર્ષક છે કે ઉપોદ્ઘાતમાં છે તેથી પણ વધારે સ્પષ્ટીકરણ જોવાની વાંચનારને ઇચ્છા થાય. પરંતુ ગ્રંથનો વિષય અન્ય હોવાથી અપ્રસ્તુત વિષયના વિસ્તારથવાના હેતુથી સંક્ષેપ કર્યો છે. વળી પ્રા. ભટ્ટ એ વિષય ઉપર એક વિસ્તૃત અને સ્પષ્ટતર પુસ્તક લખવાની ઇચ્છા રાખે છે. એ જાણી વાંચનાર આનંદ પામશે. હવે ખરા લગ્નસ્નેહ વિષે ગ્રંથમાં શું લખ્યું છે, તે જોઇએ.

અપૂર્ણ.

देशी केळवणी खातुं.

અ. જા. નં. ૨૧૩ સન ૧૮૯૭-૯૮.

અમરેલી પ્રાન્તની શાળાઓના તમામ મુખ્ય શિક્ષકો તરફ.

સલામ સિવાય લખવાનું કે, સરકારી ગુજરાતી કન્યા, ઉર્દૂ, અને ફરજીઆત શાળાઓનાં રજા પત્રક તથા વ્યવસ્થા પત્રકો તપાસતાં તેઓ નીચે પ્રમાણે ખામીઓવાળાં તથા અધુરી હકીકતનાં આવે છે હવે પછી નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ચોકસ તપાસી મોકલશો.

૧ નિમણુંક એક્ટિંગ કે, કાયમ હોય તે હોદ્દાની સાથે સ્પષ્ટ જણાવવી

૨ શાળામાં એક્ટિંગ વગેરેથી થવાથી અમુક કાયમના ઇસમની જગાએ કોઇ બીજો ઇસમ એક્ટિંગ કામ કરતો હોય અને કાયમનો હક તેની અસલની જગાએ હોય તો તે દરેક જગાએ કાયમના ઇસમ તથા એક્ટિંગ કામ કરનાર ઇસમ એમ બન્નેના કાયમ તથા એક્ટિંગ હકની કોલમ સાથે નામ આપવાં અને જે તે જગાએ જેટલા દિવસ કામ કર્યું હોય અથવા હક રખાયો હોય તે નંબર તારીખ સાથે સ્પષ્ટ બતાવવું હાલ તો માત્ર કામ કરનાર ઇસમનું નામ જણાવવામાં આવે છે તે બરાબર નથી

૩ ઉમેદવારની જગાએ ઇસમ ન મળવાથી ખાલી રાખવી હોય તો જગા રજા પત્રકમાં બતાવવામાં આવતી નથી એ બરાબર નથી. માટે હવે પછી કાયમકી પત્રકના નિમણુકી આંકડા પ્રમાણે બરાબર નામો પગાર વગેરેની હકીકત આપવી જોઇએ

૪ મજુરી વગેરે હકીકત નહીં આવવાથી રજાપત્રકો લાંબી મુદત સુધી મોકલવામાં આવતાં નથી, તે પણ બરાબર નથી રજા પત્રકો તો મુદતસર રવાના કરવાંજ જોઇએ અને મજુરી મળવાથી નંબર તારીખ પુરાવા વખતો વખત રીપોર્ટ કરી સુધરાવવા લખવું

૫ તમામ શિક્ષકોને સમજ પડે માટે આ સાથે રજા પત્રકનો નમુનો આપ્યો છે. તે પ્રમાણે બરાબર પૂરેપૂરી હકીકત આપવી જોઇએ

૬ હવે પછી જેમના તરફથી ગેરવાજબી રખાશે તેમને માટે શીક્ષા-ગીરી માટે સખત ઇલાજ લેવાની જરૂર પડશે. તારીખ ૧૫ માહે જાનેવારી સન ૧૮૯૮ મુ૦ કારકા

Nagindas Gokaldas

એજ્યુ૦ ઇન્સ્પેક્ટર અમરેલી પ્રાંત

મોજે દામનગર તાલુકે દામનગર પ્રાંત અમરેલીની સરકારી ગુજરાતી નિશાળના નોકરોનું રજાપત્રક માહે આગષ્ટ સન ૧૮૯૭.

અનુક્રમ નંબર	આ ખાતામાં દાખલ થયાની તારીખ.	રૂ. ૧૦) તથા તે ઉપરાંત પગાર થયાની તારીખ.	શિક્ષકનું નામ.	હોદા.	પગાર: નિમણુંકી.	પગાર: હાલ મળતો.	હાજર દિવસ.	રવિવાર.	તેહેવાર.	તાત્કાલિક રજા: કઇ તારીખથી.	તાત્કાલિક રજા: કઇ તારીખ સુધી.	તાત્કાલિક રજા: કુલ દિવસ.	હક્કની રજા: કઇ તારીખથી.	હક્કની રજા: કઇ તારીખ સુધી.	હક્કની રજા: કુલ દિવસ.	માંદગીની નિમે પગારે રજા: કઇ તારીખથી.	માંદગીની નિમે પગારે રજા: કઇ તારીખ સુધી.	માંદગીની નિમે પગારે રજા: કુલ દિવસ.	ખાનગી કામ સારૂ નિમે પગારે રજા: કઇ તારીખથી.	ખાનગી કામ સારૂ નિમે પગારે રજા: કઇ તારીખ સુધી.	ખાનગી કામ સારૂ નિમે પગારે રજા: કુલ દિવસ.	ભર પગાર કપાત રજા: કઇ તારીખથી.	ભર પગાર કપાત રજા: કઇ તારીખ સુધી.	ભર પગાર કપાત રજા: કુલ દિવસ.
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫
૧	૨૬-૧૦-૭૫	૧-૧-૮૧	દુરમજી કલ્યાણજી.	મેહેતાજી કાયમ	૨૫	૨૫	૨૫	૪	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૨	૨૮-૧૨-૯૫	૧-૬-૯૫	ગંગાશંકર ગૌરીશંકર.	પે. ૧ આ. કાયમ	૧૦	૧૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
	૨૧-૧-૯૭	-૯૭	સ. બ. ત્રીકમજી ધનજી.	એકટીંગ બી. આ.	,,	,,	૨૩	૪	૨	૨	૩	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૩	,,	૦	ત્રીકમજી ધનજી.	બી. આ. કાયમ	૮	૮	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
,,	૧૦-૮-૯૭	૦	સ. બ. ગકનજી રાજારામ.	એકટીંગ ત્રી. આ.	,,	,,	૨૫	૪	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૪	૦	૦	ખાલી.	ત્રી. આ.	૭																			
૫	૧૫-૮-૯૭	૦	લક્ષ્મણ દેવશી.	સિપાઇ.	૮	૮	૧૦	૨	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦

• ટીપ—કપાતભુઆલ તથા બીજા પ્રકારની રજા લીધી હોય, તે પૈકી થોડી આગલા માસના રજાપત્રકમાં પુરાઇ ગઇ હોય પણ પાછળથી તે રજા

એકંદર કુલ દિવસ.	ચાલતા વર્ષમાં આ માસમાં રજા ભોગવી તે તથા તેના પાછલા માસોમાં રજાઓ ભોગવેલી તે મળીને કુલ ચાલતી સાલમાં કેટલી રજાઓ ભોગવી તેનો પ્રકાર										રજા ક્યા હુકમ નંબર, તારીખના આધારથી ભોગવવા મંજુર થઈ તે રજા કેટલી મંજુર થઈ છે	૧ ૧૦) ને તે ઉપરાંતના નોકરે હક વિગેરે પ્રકારની રજા ભોગવવા માગી હોય તે પેહેલા છેવટમાં છેલ્લી હક વિગેરેની રજા ક્યા નંબર તારીખના હુકમથી કઈ તારીખથી કઈ તારીખ સુધી કેટલી ભોગવેલી ને તે ભોગવ્યા પછી હકની રજા કેટલી શિલક રહેલી તે, ને ત્યાર પછી આ રજા ભોગવતા પેહેલાની તારીખ સુધીમાં રજાનો હક કેટલો ચઢાવી લીધો ને મળી કેટલો હક થયો તે જણાવવું	વિશેષ હકીકત.
	તાકીદિક રજા	હક્કની રજા.		માંદગીની ઠરાવ મુજબ		ખાનગી કામ સારૂ નિમે-પગારે		બરપગાર કે-પાતે રજા					
	દિવસ	માસ	દિવસ	માસ	દિવસ	માસ	દિવસ	માસ	દિવસ				
૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮
૩૧	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦			
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦		પરીક્ષા કે કમાશાળા ન ૩ મા ઓર્ડર મળેલો પણ છે	
૩૧	૨	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦		માત્રેના આ ન ૧૬ તા ૧ ૮ ૯૭થી મજુર મે, રા આ એ ઇ સા ના ન ૧ તા ૧-૮ ૯૭ આધારેની માયા એકટીંગ	
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦		પેહેલા આસિ૦ ની જગ્યાએ એકટીંગ કામ કરે છે	
૩૧												મે. રા સા ડેપ્યુટી એજ્યુ સા તરફથી મંજુરી માગી છે આવેથી નબર જણાવીશુ
૧૩	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦		મે.રા સા ડેપ્યુટીસા ના ન ૪૫ના ૨૫-૮-૯૭થી તા ૧૯ થી ત્રણ માસ માટે એકટીંગ રાખવા મંજુરી મળી છે.	

ન પહોંચવાના કારણથી એ રજા જેમાં ગણવા હુકમ થયો હોય તેમાં આગલા મહિનામાં ભોગવેલી રજા ગણવા માટે બીજા માસના રજા

તૈયાર કરનાર　　તપાસનાર　　મદદ　　મેહેતાજી ના. રજુ કામનાર.

સરક્યુલર. જા. નં. ૨૬

રા. સા. ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઈન્સ્પેકટરોને પોતાના વિભાગની શાળાઓના મુખ્ય માસ્તરો તથા રૂ ૧૦) ને તે ઉપરાંતના બીજા શિક્ષકોને નિયમ પ્રમાણે કેજ્યુઅલ રજા આપવાનો અધિકાર ટીપણ નં. ૩૬ તા. ૧૩–૧૧–૯૭ લગત નામદાર દિ. બા. દિવાન સાહેબના નં. ૭૫ તા. ૧૮–૧૨–૯૭ ના શેરાથી મંજુર થયો છે સબબ લખવાનું કે, સદરહુ અધિકાર પ્રાપ્ત થયા પ્રમાણે રા. સા. ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેકટરોએ અમલ કરવો. તેમ શાળાના માસ્તરોએ પણ તે પ્રમાણે એટલે કેજ્યુઅલ રજા મળવાના રિપોર્ટો તેમના તરફ કરવા. માસ્તરોને કેજ્યુઅલ રજા આપવાના જે અધિકાર છે તે આથી રદ થતા નથી. તા ૨૭ જાનેવારી સ. ૧૮૯૮

J. A DALAL

દલસુખ. વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર જા. નં. ૨૭

માસ્તરોની ફેર બદલીઓ થાય છે ત્યારે ચાર્જ આપ્યા લીધાનાં વિગતવાર પત્રકો આ તરફ આવે છે. તે પત્રકો માસ્તરોને ડુપ્લિકેટ કરવાં પડે છે. તેમાં એકેક નકલ શાળાના દફતરે રહેછે. આથી માસ્તરોને બમણું કામ કરવું પડે છે ને તે દરેક પત્રક આ તરફ પણ તપાસી જવું પડે છે. સબબ લખવાનું કે હવેથી એવી રીતે પત્રકો ન કરતાં ડેડસ્ટાક રજીસ્ટર, લાયબ્રેરી રજીસ્ટર, સંગ્રહસ્થાનના પત્રક, મોટો રોજમેળ, કંટીજંટ રોજમેળ ને દફતરની ફેરીસ્ત, વિગેરે દફતરોમાં ચાર્જ આપ્યા લીધાના એક બીજાએ શેરા કરવા અને તેમા જે જે ખામીઓ હોય તેટલાજ પુરતો રિપોર્ટ કરવો.

પુસ્તકનું પુઠું ફાટેલું છે, પાનું ચીરાયલું છે, ખુરશીને તડ પડી છે, ટેબલને કારો નથી, એવી એવી નજીવી બાબતો માટે લખવું નહીં. કોઇ પણ વસ્તુ ચાર્જમાં ન મળે તે બદલજ લખવું. ફાટયા તુટયા વિગેરે નજીવી બાબત બન્નેની સહીનો દાખલો ઈલાયદો દફતરમાં રાખવો. મહત્ત્વની ફાટતુટ વિષે લખવું.

ડેપોના ચાર્જ સંબંધે પણ ઇલાયદાં પત્રકો ન મોકલતાં દફતરમાંજ શેરા કરવા. ને કમી જાસ્તી બાબત ઇલાયદો રિપોર્ટ ડેપો દફતરે કરવો. તા. ૩૧ જાનેવારી સ. ૧૮૯૮

J. A. DALAL.

દલસુખ. વિદ્યાધિકારી.

વરહુકમ નં. ૨૮

કસરત શિક્ષકોને કેઝ્યુઅલ તથા ભર પગાર રૂપાને રજા આપવા સંબંધે સરક્યુલર નં ૧૩ તા. ૨૦-૧૧-૯૭ નો કરવામા આવેલો છે. કસરત શિક્ષકને કેઝ્યુઅલ રજા આપવામા ને રજાનો હક તે કસરત શિક્ષકની જગામાં દાખલ થયો તે તારીખથી ગણવામા કેટલીક ગરબડ થવાનો સંભવ છે, કેમકે એ જે શાળામા ઉપશિક્ષક છે તે શાળામાથી બીજી કોઇ શાળામા કે જ્યાં કસરત શિક્ષકની જગા નથી તેવી શાળામા તેની બદલી થાય ને પછી વળી જે શાળામા કસરત શિક્ષકની જગા હોય તેવી શાળામાં બદલી થાય, ત્યારે તેની કેઝ્યુઅલ રજાનો હક પાછો એ ને એ જગાનો નવીન નોકર ગણી કરવો કે પ્રથમનો જુનો નોકર ગણી કરવો એ પ્રશ્ન રહે છે સબબ એ સબંધે સરળતા ખાતર આ વરહુકમ કરવામા આવેછે કે, તે ઇસમ ખાતાનો કંઇ નવીન નોકર નથી સબબ તેને ઉપશિક્ષક તરીકે જે રીતે કેઝ્યુઅલ રજા આપવામા આવે છે તેજ રીતે કસરત શિક્ષક તરીકેની પણ તેમને કેઝ્યુઅલ રજા આપવી પરંતુ એ બંને જગાની કેઝ્યુઅલ રજા તેને જુદે જુદે વખતે ન આપવી જે વખતે એ કેઝ્યુઅલ રજા માગે તે વખતે બંને જગાની સાથેજ આપવી એજ પ્રમાણે નાઈટ શાળાના મેહેતાજી માટે પણ અમલ કરવો તારીખ ૫ ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૭

J A DALAL

દસ્તુખ વિદ્યાધિકારી

વરહુકમ નં. ૨૯

શાળાઓની ભેટ લેતાં જણાય છે કે છોકરાઓની સંખ્યા ગામની વસ્તીના પ્રમાણમા બહુ કમી હોય છે દરેક મેહેતાજીનો તથા આસિસ્ટંટનો ધર્મ છે કે સંખ્યા વધારવી એ સ્થાનિક નોકરો જેટલું કરીશકે તેટલું ઉપલા અમલદારોથી થઇ શકે નહી છોકરીઓની સંખ્યા તો કેવળ નજીવી હોય છે આ હેતુ પાર પાડવા સારૂ સંખ્યા વધારે તેને ઉત્તેજન મળવું વાજબી છે, તથા બેદરકારી બતાવે તેને શિક્ષા થવી જરૂર છે માટે આ વરહુકમથી સર્વે મેહેતાજીઓને જણાવવામા આવે છે કે હવેથી નીચે પ્રમાણે અમલ કરવામા આવશે

૧ દરેક ગામે નિદાન પુરૂષ વસ્તીના સેંકડે ૮ ટકા પ્રમાણે તથા સ્ત્રી વસ્તીના સેંકડે ૨ ટકા પ્રમાણે સંખ્યા શાળામા રેહેવી જોઇએ; જ્યાં આથી કમી સંખ્યા રહેશે ત્યાના હેડમાસ્તર અથવા હેડમીસ્ટ્રેસને તે વિષે જવાબદાર ગણવામા આવશે. અને તેમની બેદરકારી જણાયે તો યોગ્ય તે પ્રમાણે શિક્ષા કરવામા આવશે જ્યાં કન્યાશાળા જુદી ન હોય ત્યાં દરેક ઠેકાણે છોક-

રાઓની શાળાના મહેતાજીએ છોકરા તથા કન્યા બંનેની સંખ્યા બતાવવાની છે. જ્યાં આટલી સંખ્યા કમીમાં કમી ન હોય ત્યાંને માટે પરીક્ષક અધિકારીએ તુરત રિપોર્ટ કરવો.

૨ જ્યાં પુરૂષ વસ્તીના સેંકડે ૧૨ ટકા તથા સ્ત્રી વસ્તીના ૧૦ ટકા પ્રમાણે સંખ્યા હશે તે શાળાના મેહેતાજીનું કામ એ બાબત વિશે ઉત્તમ પ્રકારનું ગણવામાં આવશે. અને તેની પોતાની મેહેનતથી આવું ચઢતું પરીણામ આવ્યું હશે તો ગ્રેડ પ્રમાણે તેને તે જગાએ ચઢતા પગારથી કાયમ કરવામાં આવશે.

૩ જે મેહેતાજી એક વર્ષમાં પોતાની શાળાની સંખ્યામાં છોકરાનો સેંકડે ૨ બે ટકા જેટલો અને છોકરીઓનો સેંકડે ૨ બે ટકા જેટલો વધારો કરશે તેને ઇનામ રૂ ૨૦) મળશે. ફક્ત છોકરીઓનો સેંકડે ૨ ટકા જેટલો વધારો કરશે તો રૂ ૧૦) મળશે.

૪ આવાં ત્રણ ઇનામો જેને મળ્યાં હશે તેને ઉપલી ગ્રેડમાં બઢતી આપવામાં આવશે. તા. ૧૦ ફેબ્રુઆરી સ. ૧૮૯૮ મુ. ઊમરાટ

J. A. Dalal.
વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ

વટહુકમ નં. ૩૦

આ તરફથી વટહુકમ નં. ૨૩ તા. ૧૮ જાનેવારી સ. ૧૮૯૮ નો સંવત ૧૯૫૪ ના માહા માસના કેળવણી ચોપાનિયામાં પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. તેમાં છેવટમો પેરેગ્રાફ " ઉપર પ્રમાણે હુકમ થયોછે સબબ જણાવવાનું કે–" એ વાક્યથી શરૂ થાય છે, તે તમામ પેરેગ્રાફ છેવટ સુધી રદ કરી તેને બદલે નીચે પ્રમાણે પેરેગ્રાફ મૂકવામાં આવ્યો છે.

> " ઉપરના હજુરના ફરમાન અન્વયે છોકરાંની સંખ્યા બે માસ સુધી ઉપરના કારણે કમી થશે તો તેટલી મુદત લગી તે શાળાનો ગ્રેડ કમી થશે નહીં. એ મુદત વિત્યા બાદ મૂળ ગ્રેડમાં શાળા આવી જાય એવી તજવીજ લાગતા વળગતા તરફથી રેહેવી જોઇએ. તેમ છતાં વધારે મુદત એ પ્રમાણે ચાલે તો પુરતી હકીકત સાથે મુદત વીતે તરત રિપોર્ટ આ તરફ કરવો જોઇએ."

ઉપર પ્રમાણે પેરેગ્રાફ સમજનો. તા. ૧૦ ફેબ્રુઆરી સ. ૧૮૯૮ મુ. ઊમરાટ.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

દલસુખ

વટહુકમ નં. ૩૧

વટહુકમ નં. ૨૮ તા ૪-૩-૯૭ નો કરવામાં આવેલો છે તેમાં પરીક્ષા પેહેલાની નિશાળમાં દાખલ થવાની તથા હાજરીની મુદત અમુક થવાની હોવાનું જણાવ્યું છે પરંતુ હાલ પ્લેગનો રોગ કેટલેક ઠેકાણે ચાલે છે તેથી એવે સ્થળેના લોકો પોતાના છોકરાઓને બીજે ગામ મોકલી દે છે ને તે ત્યાંની શાળામાં અભ્યાસ કરવા દાખલ થાય છે પરંતુ પરીક્ષા વખતે તે શાળામાંની તેના દાખલ થવાની તથા હાજરીની મુદત કમી હોય તો તેને પરીક્ષામાં બેસાડવા કે કેમ વિગેરે બાબત રા. સા. નવસારી પ્રાંતના ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી લખાણ આવેલું તે ઉપરથી ઠરાવવામાં આવે છે કે, એવે પ્રસંગે બીજે ગામ જનાર વિદ્યાર્થીને હાલની શાળાવાળાએ ઉપર જણાવેલા સરક્યુલરમાં બતાવેલા નમુના પ્રમાણે દાખલો આપવો ને દાખલાના આધારે તે છોકરાને તે ધોરણમાં બીજી શાળાવાળાએ દાખલ કરવો ને પેહેલાની શાળાના જણાવેલા હાજર દિવસ પરીક્ષા પત્રકના આમેનમાં જણાવવા.

૨ પરીક્ષક અધિકારીએ સદર નં ૩૮ તા ૪-૩-૯૭ ના વટહુકમની કલમ અ વ પ્રમાણે નોંધ ન લેતા તેને અનુસરી હાજરી હોય તો તેને પરીક્ષામાં બેસાડવો પરંતુ કોઇ વિદ્યાર્થી એકજ સાલમાં બે ઠેકાણે પરીક્ષા ન આપે એ ખાસ જોવું જોઇએ

૩ આ દાખલો પ્લેગનો રોગ ચાલતો હોય ને તે કારણે વિદ્યાર્થી જાય તો તેને આપવાનો છે

૪ આ વટહુકમ સરકારી તથા ગ્રાન્ટશાળા બંનેને લાગુ છે સબબ જે જે સરકારી શાળા સાથે જે જે ગ્રાન્ટશાળાનો સબંધ હોય તે તે સરકારી શાળાના માસ્તરે તે તે ગ્રાન્ટ શાળાના મેહેતાજીને ખબર આપી દેવી. તા ૧૧ ફેબ્રુઆરી સ ૧૮૯૮ મુ ઉમરગઢ

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

દસ્તખ
ડિ. જા. નં. ૩૬૭

સરક્યુલર.

'શિશુ શિક્ષણ' અને 'દેશી રમતો' આ પુસ્તકો રાની અને સંસ્કૃત શાળા સિવાય દરેક શાળામાં આપવાની તજવીજ થએલી છે, અને તે પુસ્તકનો ઉપયોગ દરેક શાળામાં થવાની જરૂર છે. સબબ આ પ્રાંતની શાળામાં સદરે પુસ્તકોની પ્રત ન હોય તેમણે આ સરક્યુલર છપાવાની તારીખથી પંદર દિવસમાં પોતાના વિભાગના સા. સા. ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ મારફત રિપોર્ટ કરવો એટલે તે બદલ યોગ્ય તે તજવીજ કરવામાં આવશે. તારીખ ૨૮ માહે જાનેવારી સને ૧૮૯૮ મુકામ ડભોઈ.

Chhaganlal T Modi
એજ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર, વડોદરા પ્રાંત

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान पमाये;
प्रीति वधे पसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो

પુસ્તક ૧૦ મુ   ચૈત્ર સંવત ૧૯૫૪   અંક ૬ ઠ્ઠો.

शिक्षण—रत्न—मालिका.

[दृष्टान्तिक दोहरा]

(૧)

અનુચિત આડંબર વડે, ગુણીજન નહીં થવાય,
દૂધ વિનાની ગાયો નહિ, ઘંટડિયો વેચાય

(૨)

ઉચ્ચ આસને બેસતાં, ગૌરવ પ્રાપ્ત ન થાય;
મ્હેલ શિખર પર કાગ તે, ગરૂડ કૈં કે'વાય?

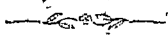
(૩)

ગુણીજન ખેદ ન પામતા, દેખી ગુણીનો દોષ,
કલંક ચંદ્ર વિષે છતાં, સુજન ગણે ન તોષ.

(૪)

દુર્જન મલિન પડે પર, માનહાનિ કરનાર;
રૂધિર મલિનથી અગ્નિપર, સુગંધ ધ. પડનાર.

શાળાની મુલાકાત.

હેડમાસ્તરની નોટબુક—ઘણી નિશાળોમાં હેડમાસ્તર શાળાનો વૃત્તાંત જણાવનારી સારભૂત નોટબુક રાખે છે. જો નિશાળ મોટી હોય તો તેવી નોટબુક હેડમાસ્તરનેજ માર્ગદર્શક થઇ પડે છે. હેડમાસ્તરના દરરોજના કામની તેમાં સંક્ષિપ્ત નોંધ રાખી હોય તો વધારે સારૂં. એક શાળામાં હેડમાસ્તરે એવી નોંધ રાખી હતી અને તેમાં નીચે પ્રમાણે હકીકત દાખલ કરેલી હતી.—

સોમવાર—હાજરી નિયમિત રાખવા વિષે નિશાળમાં સૂચના કરવામાં આવી; ત્રીજા ધોરણમાં કથિત પાઠ અપાતો હતો તે ઉપર દેખરેખ રાખી. ચોથા ધોરણમાં અપૂર્ણાંક વિષે પાઠ આપ્યો, કેમકે છલ્લી ત્રિમાસિકમા એ ધોરણનો એ વિષય કાચો હતો.

મંગળવાર—કોપી કાઢવાના વખતમાં દરેક વર્ગની મુલાકાત લીધી, કલમ બરાબર રીતે ઝલાવવા બદલ સૂચના કરી.

બુધવાર—ધોરણ પહેલામાં કેટલોક વખત કાઢ્યો; આ વર્ગ ઘણો નબળો હતો. મોઢેથી ગણિત સંબંધી પાઠ આપ્યો.

આવી નોટબુકમાં દરેક અઠવાડિયાની આખરે અઠવાડિયાના મુખ્ય કામનો સાર નોંધવામાં આવે તોય ચાલે.

ત્રિમાસિક પરીક્ષાનું પરિણામ--આપણે અહીં ત્રિમાસિક પરીક્ષાઓ શાળામાં કરવામાં આવે છે ખરી, પણ તેનું પરિણામ ભાગ્યેજ શિક્ષકની નોટબુકમાં હોય છે,-ઘણું ખરૂં તો તે ફાઇલમાંજ રહે છે. એક શાળામાં નીચે લખ્યું છે તે ત્રિમાસિક પરીક્ષાનું પરિણામ પાટિયાપર ચોડી રાખ્યું હતું:—

ધોરણ.	ગણિત.	લેખાં.	વાચન.	[illegible]	વ્યાકરણ.	[illegible] વાચન.	[illegible] લેખન.	[illegible]	ભૂગોળ.	ઇતિહાસ.
૪	કા.	ઠી.	સા.	ઠી.	વિ કા.	ન.	સા.	ઘ. સા.	ઘ ન.	ઉ.

ઉપર જે નિશાનીઓ કરી છે તેના અર્થ આ પ્રમાણે છે.—કા–કાચું. ઠી–ઠીક. સા–સારૂં. વિ. કા.–બિલકુલ કાચું. ન.–નબળું. ઘ. સા.–ઘણું સારૂં. ઘ. ન–ઘણું નબળું. ઉ–ઉત્તમ ઇત્યાદિ.

કવિતા—ઘણીક શાળાઓમાં કવિતા બોલવાની પદ્ધતિપર ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. એકજ છંદ બોલવાની ધાટી જુદી જુદી શાળાઓ જુદી જુદી હોય છે. દુર્ભાગ્યે આપણી શાળાઓમાં ગાયનનો વિષય ચાલતો ન હોવાથી કવિતા કર્ણમધુર રાગથી શિક્ષ

રોજ બોલી ન શકે તો બાળકોને શી રીતે શીખવી શકે ? કવિતા બોલવામાં તાલ, અને સ્વર બે જાણવાની જરૂર છે જો એકથા તાલ માત્ર સરખા રાખવામાં આવે તો કવિતા બોલવાની ધાટી સરખી થાય ઉપેન્દ્રવજ્રા, અનુષ્ટુપ્, આર્યા, ગીતિ, વગેરે છંદો બોલવામાં છોકરા સર્વત્ર સરખીજ ભૂલો કરતા જોવામાં આવ્યા છે. જૂના કવિઓની જે કવિતા છંદોબદ્ધ નથી, પણ પદ, ગરબાં દેશી, ધોળ, કે સિલાવર વગેરે રાગમાં છે, તે તો છોકરા બરાબર બોલી શકતા નથી અથવા ગમતી જુદી જુદી ધાટી કરીને બોલે છે સુભાગ્યે શાળાખાતાના મુખ્ય અધિકારી ખા બા દલાલ સાહેબનું ધ્યાન આ તરફ ખેંચાયું છે, અને તેથી આશા રહે છે કે કવિતા અને પદ દેશીઓ બોલવાનું ધોરણ થોડા વખતમાં એક સરખું થશે. ગાયન શાળાના શિક્ષકો તરફથી એવી એકાદ સહેલી [illegible] પદ્ધતિ તૈયાર કરીને શાળાઓમાં આપવામાં આવે તો વધારે અનુકૂળતા થાય ખરી.

સાધારણ માહિતી વિષે પાઠ આપવા—વખતે શાળાઓમાં ઉપલા ધોરણના છોકરાઓને વ્યવહારની સાધારણ બાબતો વિષે પ્રશ્નો કરવામાં આવે છે તો તેમાં તેઓ અજાણ્યા માલમ પડે છે તેઓ અમેરિકા અને જાપાનની જૂની વાતો કહેશે, કેમકે તે પુસ્તકોમાં લખેલી હોય છે અને તે પુસ્તકો શાળાઓમાં ચાલતા હોય છે પણ તેમને હાલની ચાલુ બાબતોનું જ્ઞાન થોડુંજ હોય છે કેમકે તેઓમાંના ઘણા ન્યુસપેપર વાંચતા નથી હોતા. તેમને જે બાબતોની માહિતી નથી હોતી તેમાંની થોડીક અહીં નમુના તરીકે જણાવી છેઃ—

૧ રબ્બર સ્ટાંપની શાહી ક્યાં બનતી હશે ?

૨ હિંદુસ્તાનમાં ગમે ત્યાં કાગળ મોકલવો હોય તો અરધા આનાની ટિકિટમાં કેટલું વજન જઈ શકે ?

૩ ટપાલમાં સોના રૂપાના દાગીના મોકલવા હોય અને કદાચ તે ખોવાય તો આપણને નુકશાન ન લાગે માટે શું કરવું ?

૪ પોસ્ટ ખાતા સંબંધી બીજા અનેક પ્રશ્નો.

૫ હાલની [illegible] તાલુકાના અધિકારી અને તેમની સત્તા, તથા સ્થાનિક રાજ્યો અને સાર્વભૌમ [illegible] વિષે પ્રશ્નો

૬ સી. પી., બી બી સી આઈ., એમ. પી., વગેરે સાધારણ પરિચયમાં આવતા આદ્યાક્ષરોના અર્થ વિષે પ્રશ્નો

૭ ચાલુ વખતના પ્રખ્યાત માણસોની તેમના કામને લીધે ઓળખ તથા હાલના વખતમાં થઇ ગયેલા પ્રખ્યાત માણસોના હવાલ

૮ કાગળ કે ચીઠી લખવાની રીત, સરનામું કરવાની રીત, વગેરે

बेनिननो राजा ओवरामी.

(સ્કૂલ ન્યૂસપેપરમાંથી)

બેનિન દેશનો રાજા " ઓવરામી " હાલમાં કેદી તરીકે પકડાએલો છે તેના વિશે એક ટુંકી હકીકત મારા પ્રિય વાચકોના આગળ હું મુકું છું:—

એ તો સૌને યાદ હશે કે બેનિન એ આફ્રિકામાં નાઈજરકાંઠાના પ્રદેશમાંનો એક ભાગ છે. તે દેશમાં ત્યાંના રાજાની ઇચ્છા નહિ હોવાથી તેમજ લોકોની જંગલી રીતભાતને લીધે વેહેપાર રોજગાર ચલાવવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલ છે.

સન ૧૮૯૭ના જાન્યુઆરી માસની પેહેલી તારીખે કાંઠા તરફથી એક ગોરા લશ્કરની ટુકડી સલાહનું કહેણુ લેઈ બેનિન શહેર તરફ આવી. બેનિન લોકોના રાજાએ આખી ટુકડીની કતલ કરી નાંખી એવી ત્રાસદાયક ખબર એજ મહિનાની તા. ૧૧ મીને રોજ સાંભળવામાં આવી, પણ તેમ નહોતું.

તે ટુકડીમાંના બે અંગ્રેજો તેમાંથી બચીને નાશી ગયા હતા, તેમાંનો એક એ સંબંધી એવી હકીકત કહે છે કે જ્યારે અમે દેશી લોકોની બંદુકોના અવાજ પહેલ વહેલા સાંભળ્યા ત્યારે અમે ધાર્યું કે અમને સલામી અપાતી હશે અને તેથી તે મુબારકબાદીની નિશાની છે એમ અમે જાણ્યું. પણ એટલામાં તરતજ અમને માલમ પડ્યું કે આ કંઈક અમારી ઉપર હુમલો થયો હોય એવું છે અને તે ખરૂંજ હતું; કેમકે તેમાંના કેટલાએક અમારાં જે માણસો પાછળ રહ્યાં હતાં તેમના તરફ હથિયાર લુંટી લેવાના ઈરાદાથી ધસ્યા.

પેહેલ વેહેલાં તો અમારાં માણસોએ સારી પેઠે તેમના સામે ટક્કર લીધી, પણ પછીથી તેમની પાસે કંઈ હથિયાર રહ્યાં નહિ ત્યારે તેમણે તેમનાથી બનતા પ્રયાસે તેમની પાસેની લાકડીયોથી પોતાનો બચાવ કર્યો. દેશીઓ અમારી નજીક આવવાને ઘણા નાખુશ હતા, પણ તેઓ ઝાડ પછવાડે સંતાઈ રહીને અમારા ઉપર પોતાની બંદુકોના અવાજ કરતા હતા.

તેમણે અમારામાંનાં કેટલાએક માણસોને ઘાયલ કર્યા પછી બેનીન લોકોએ પાછળથી છાનામાના આવીને અમારા બે સિવાયના સઘળાઓને જીવથી મારી નાંખ્યા, અને અમે બે છાનામાના ઝાડીમાં નાશી ગયા. કેટલાએક દિવસ સુધી અમારી પાછળ પડનારાઓથી સંતાઇને જંગલમાં રખડ્યા પછી આખરે અમો એક નાની ખાઈમાં આવી પહોંચ્યા. અહીં અમોને અમારા સ્વદેશી ભાઇઓ મળ્યા. તેમણે અમને તેમની નાની હોડીઓમાં સંતાડ્યા અને હોડી હંકારી અમને બેનિન નદીમાં લેઈ ગયા. અમારી પાંચ દિવસની રખડપટીમાં અમારી પાસે, સવારમાં પાંદડાં ઉપર જે ઝાકળ પડતું હતું તેના પાણી સિવાય, બિલકુલ ખાવાનું કે પીવાનું કંઈ હતું નહિ. આ બેમાંનો એક કહે છે કે હું ધારૂં છું કે એક દિવસ વધારે અમારે રખડવું પડત તો નિશ્ચય પાણી સિવાય અમારા બંન્નેના જીવ જતા રહેત.

જ્યારે બ્રિટિશ સરકારને આ કતલ વિષેની ખબર થઇ ત્યારે તેમણે બેનિનના રાજાને શિક્ષા કરવાને અને ગોરા લોકો જે સલાહ શાન્તિથી સદેશો લેઇ તેમની મુલાકાતે

આવ્યા તેમને મારી નાંખવા નહિ જોઈએ એવું તેની પ્રજાને શીખવવા માટે એડમીરલ રૉસનને એક હથિયાર બંધ લશ્કર આપી મોકલ્યો. આ લશ્કરની ટુકડી તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરીને રોજ કુચ કરી તા. ૧૮ મીએ બેનિન શેહેરમાં આવી પહોંચી. જ્યારે લશ્કર રાજધાનીના મેદાનમાં આવી પહોંચ્યું ત્યારે દેશી લોકોએ તેમને ઘણી રીતે સતાવ્યા. પછી જ્યારે મુખ્ય ધોરી રસ્તા ઉપર તેઓ આવ્યા ત્યારે તેમને માલમ પડ્યું કે દુશ્મને દૃઢ નિશ્ચયથી અટકાવ કરવાને લશ્કર એકઠું કરેલું છે

ગોરા અને કાળા બન્ને લશ્કર વચ્ચે ઘણુંજ જુસ્સાથી લડાઈ ચાલી. અંગ્રેજોને આઠ કલાક સુધી સૂર્યની સખત ગરમીમાં અને તે પણ ઝાડીમાં વગર ફાવટની લડાઈ લડવી પડી હતી.

ઘણીજ ભયંકર લડાઈ ચાલી અને આખરે અંગ્રેજો જય પામ્યા. તેમને આખું શેહેર માણસના લોહીની નીકોમાંથી નીકળતી વરાળથી છવાયેલું માલમ પડ્યું. ઘણા માણસો ઝાડ ઉપર ચઢી ગયા હતા, તેમના મુડદા ત્યાંજ લટકતા હતા અને તેમાંથી લોહીની ધારાઓ વેહેતી હતી. રાજા અને તેના કેટલાક અમીર નાશી ગયા હતા, તેમની શોધને માટે કેટલીવાર સુધી તપાસ કીધી પણ કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ

રાજાને તેની રાજધાનીમાં પાછો આવતો અટકાવવાનો અને આવી રીતે જુલમથી તેને રાજ્ય નહિ કરવા દેવાનો વિચાર કરી એક દેશી સિપાઈના લશ્કરની ત્યાં છાવણી નાંખી અને એક ટુંકા વખતમાંજ અજાયબ જેવો ફેરફાર થઈ ગયો. મનુષ્યની જીંદગી અને મિલકતનું સંરક્ષણ પ્રથમ તે દેશમાં કોઈ વખતે નહિ થયેલું તેવી રીતે કરવામાં આવ્યું.

તારીખ ૫ મી આગસ્ટને રોજ રાજા પોતાની મેળે તાબે થઈ બેનિન શેહેરમાં આવ્યો અને તેની અને તેના સરદારોની આ બાબત તપાસ ચાલી છ સરદારોને ગુન્હેગાર ઠરાવ્યા પણ રાજા પોતે આ કતલમાં સામેલ હોય તેવું કાંઈ સાબીત થયું નહિ

જે છ સરદારો ગુન્હેગાર માલમ પડ્યા તે પૈકી એક તો તપાસ ચતાં પેહેલાંજ ગુજરી ગયો, બે જણે આપઘાત કર્યો, બેને ફાંસી દેવામાં આવી, અને બાકીનો એક જે રાજાની પછીનોજ પદ્દીનો હતો તેના વિષે હજી મુલતવી રાખવામાં આવ્યું છે. તે દરમિયાન રાજાને કબજે રાખવામાં આવ્યો હતો

હાલમાં તેને "આઈવી" આગબોટમાં બેસાડી "ઓલ્ડ કેલેબાર" લઈ જવામાં આવ્યો છે. આ લેઈ જવાના માર્ગમાં આવતાં જુદા જુદા ગામોના લોકોને તે રાજા અંગ્રેજના હાથમાં બરોબર સપડાયેલો છે એવું બતાવવાને આખી મુસાફરીમાં આ કાળા નિગ્રોજ રાજાને આગબોટના તુતક ઉપર રાત દિવસ રાખવામાં આવ્યો હતો.

એક અંગ્રેજ વેપારી જે સોળ વરસ સુધી બેનિન ડિસ્ટ્રીક્ટમાં રહ્યો હતો અને જેણે ઘણી વખત બેનિન શેહેરની મુલાકાત લીધેલી હતી તેમજ રાજા સાથે પણ ઘણીવાર વાતચિતના પ્રસંગમાં આવેલો હતો, તે એમ જણાવે છે કે આ કતલ શરૂ થઈ ત્યાં સુધી રાજાને તે વાતની ખબર હોય એમ તે માનતો નથી

હબશી રાજા તરીકે આ રાજા ઘણા ખુશનુમા ચહેરાનો માણસ છે. તેની આંખો જો કે જરા નાની છે તથાપિ હસમુખા દેખાવની છે. તેની દાઢી ટુંકી અને ગુચ્છાદાર છે. અને બધી રીતે જોતાં તેનો ચહેરો તે પોતે ઘણોજ બુદ્ધિમાન છે એવું સ્પષ્ટ જણાવે છે.

S. N. B.

सुशिक्षक.

(પાછળ પૃષ્ઠ ૯૯ થી ચાલુ).

આસિ.શાંતિરામના મનમાં તો શાંતિજ હતી; કારણ કે ત્યાં તો કોઇ પણ વખતે અમુક કર્તવ્યને માટે શું કરવું છે, કેવી રીતે કરવું છે, અથવા કંઇક પણ કરવું છે, એ વગેરે વિચારવાનો અવકાશજ નહોતો. જેમ આવ્યું તેમ કરી દેવું, કોઇક બતાવે તો તેમ; અગર તો પોતાની મેળે ગમે તેમ. પરંતુ તે યોગ્ય થયું કે નહીં એ વિચારવાનું કંઈ નહીં. એમ ગમે તે દોર ઉપર ચાલતા **શાંતિરામને** મહેતાજીના ઉપરના બોલવાથી કંઇ શોચ પણ થયો નહીં, તેમજ આનંદ પણ થયો નહીં. કારણ કે કોઇ પણ તેવી-પ્રવૃત્તિમાંથી મળતા આનંદને તે આનંદ માનતોજ નહોતો. તેને મન તો નિવૃત્તિ-શાંતિ એજ પરમ સુખ-આનંદ હતું.

આસિસ્ટંટ **નરસેરામ** અને **બાળકરામ** આ બન્નેને એની અસર જૂદીજ હતી. કારણ કે તે બન્નેને શિક્ષક તરીકેનો કશો પણ સંસ્કારજ નહોતો. છોકરાઓને બોલાવવા જવાની જરૂરજ નથી; જો આપણા શિક્ષણમાં રસિકતા હોય તો તેઓ તો એની મેળેજ આવે; આવું આનું સાંભળી તેઓ તો ચકિત થઇ ગયા. આપણું શિક્ષણ રસિક થાય, અને તેથી છોકરાઓ હોંસે હોંસે વહેલા આવે; આ બીના તેને મનતો હવામાં બાચકાં ભરવા જેવીજ લાગી. કેમકે તે બન્નેએ તેવો કોઇ પણ નમૂનો જોયોજ નહોતો; એટલુંજ નહીં પરંતુ તેવો કોઈ નમુનો હશે એમ વિચારમાં પણ આવ્યું નહોતું. તે તો એ રિવાજ કાઢી નાખવાથી પોતાના ખાનગી કામ થતાં અટકશે, અને હવે તે શી રીતે કરાવી શકાશે, એજ વિચારમાં પડ્યા હતા. આખર તેમણે પોતાના મનથીજ રસ્તો શોધી કાઢ્યો. ' હશે, આપણે હમણાં કંઇ બોલવું નહીં, મહેતાજીની આ યુક્તિથી કંઈ છોકરાઓ હાજર થઇ જશે નહીં, એટલે એની મેળેજ મહેતાજી ઠેકાણે આવશે ' આમ ધારી તેઓ છાનામાના પોતપોતાને ઠેકાણે જઈ બેશી ગયા.

પ્રવીણશંકર માનતો હતો કે મારા આ બોલવાનો કંઇક પ્રત્યુત્તર મળશે. પણ તેઓ ચુપચુપ ચાલ્યાજ ગયા, જોઈ તેઓએ મારા કહેવા ઉપર કંઈ વિચારજ કર્યા નથી-લક્ષજ આપ્યું નથી, એ સમજી ગયો. તેમણે વિચાર્યું કે-" હજી એમાં શિક્ષણીય સંસ્કારોજ નથી. માટે આપણે તેમની સાથે શિક્ષણનીજ વાતો કરવી: શિક્ષકનું અમુક કર્તવ્ય છે, અને તે આવી રીતે, આસ્લા માટે, કરવાનું છે, એ તેને પ્રસંગોપાત્ત તેની લાગ-

રીતે અમલ કરે તેમ કહેવું; તેની સાથેજ ખાનગી વાતોમા પણ ભાગ લેવો; અને તે વાતોમા પણ શિક્ષણની વાતોને ભેળી દેવી હવે પછી એના પ્રત્યે એજ કર્તવ્ય છે "

" આજરોજ મેં એને છોકરાઓને ભેળાવવા જવાની વાતો કહી, અને તેને માટે શિક્ષણમાં રસ આણવાની યુક્તિ બતાવી, પણ તેમા હાલ હુ સફળ થઇ શકીશ નહી કારણ કે હાલ તો તેમને પોતાને પણ શિક્ષકના ધંધામાં રસ પડતો હોય એમ જણાતું નથી તેમને ધંધામા રસ લાગે, અને છોકરાઓને પણ રસભર લાવી શકે, તેમ થતા તો હજી બહુવાર લાગશે, પણ તે પ્રમાણે કર્યા વગર છૂટકોજ નથી ધીરે ધીરે રહેતા રહેતા તેને શિક્ષણના વિચારો આપી શકીશ, તેના વિચારોને સુધારી શકીશ, અને તેની પદ્ધતિને ફેરવી શકીશ "

" વારુ; એ બધું ઠીક છે, હવે પછી કરીશુ " કહી તે વખતે તો બંધ કર્યું અને પોતાનું ધોરણ તપાસવા માંડયુ પ્રથમ તો બધો અભ્યાસ ઉપર ઉપરથી જોઇ ગયો, અને પછી નવો શરૂ કરવો આમ ધાર્યું પણ શુ જુએ ? તડાકેરામભાઈએ શીખવ્યુ હોય તો જુએ કે ! તેમનું શીખવવુ કેવું અને ક્યારે ? જ્યારે પરીક્ષા આડા બે માસ રહે ત્યારે ભાઇ સાહેબ ખરેખર મંડે છોકરાને ઠોકાઠોક, માસ્તરોને ઠોકાઠોક, અને આખો દિવસ ગોખાગોખ પોતે પણ આખો દિવસ મથ્યા રહે, સોટી લઇ દરેકની પછવાડે લાગ્યા રહે; અને આપેલો પાઠ બરાબર ગોખાયો છે કે નહી તે તપાસ્યા કરે છોકરાઓ બિચારા ગોખી જાય; પાડ કરી લખે, અને એવીજ રીતે દરેક વિષય કે જે ધીરે ધીરે સમજથી શીખવતા વર્ષ પણ ઓછુ પડે, તે બે માસમા તડાકેરામભાઇની અદ્ભુત શક્તિથી કડકડાટ આવડી જતો આ પ્રમાણે પરીક્ષા પહેલાના બે માસમા આખો દિવસ કામ ચાલ્યાજ કરતુ, એટલુજ નહી, પણ રાત્રિએ સુદ્ધા ધમધોકાર મચી રહેતી રાત્રિના સાતથી દશ સુધી છોકરાઓને " મેહેતાજીના ઓરડા " એ જવુ પડતુ અને ત્યા પણ દિવસના જેમજ ધમાચકડી ચાલી રહેતી આમ મોસમમા ચાલતા કપાસ પીલવાના સંચાની પેઠે રાત્રિ દિવસ ધમધોકાર કામ ચાલ્યા કરતુ --પરન્તુ તે ઉપર કહી મોસમેજ,--સિવાયના વખતમા તો ભાઇ સાહેબ નિશાળમા પડી રહે, તડાકા મારે, અગર તો ઉંઘી રહે છોકરાઓ પણ વખતે ભાઇ સાહેબને રાજી કરવા હજુરમા બેસી તડાકામા ભાગ લે, અગર તો ખાસ પોતાનુજ મંડળ જમું કરી તેમા તડાકા મારે

જેમ માસ્તરનુ ચાલતુ તેમજ આસિસ્ટંટોનું પણ ચાલતું. નરભેરામ ભાઇને તો એવુંજ જોઇતુ હતુ. તે તો માસ્તરનાજ સહવાસી, અને માસ્તરનાજ દોસ્તભાઇ, તેની સાથે બેસી રહે, ગામગપાટા હાંક્યા કરે અને છોકરાઓ એની મેળે એના જેવુ બન્યા કરે. આસિસ્ટંટોમાં જે કોઇ સારા હતા, તેમને પણ તેના જેવુ થવું પડતુ એટલે કે તેઓ તેમાં બધી રીતે અગર હમેશા ભળતા નહી, તો પણ કેટલીકવાર ભળવુ પડતુ હતું, અને એમ આળસુ અને પ્રમાદીના સમાગમ રહી તેનો પણ કંઇક અસર લેવો પડતો એટલુંજ નહીં પણ આખરે તેઓમા પણ

" રહે ન વાન તોય સાન સંગ તેની આવશે "

જેવુ થયા વગર રહ્યુ નહોતુ અંતરથી તેઓ નાપસંદ હતા, તોપણ એ બધુ ભૂલી ગયા હતા, અને ઉપર ઉપરથી ગમે તેમ ચલાવતા હતા.

આ પ્રમાણે શીખવાડેલા કામમાં પ્રવીણશંકરને કંઇ પણ ન જણાય, એ સ્વાભાવિકજ હતું. અત્યારે તો પરીક્ષાને ગયે હજુ બેજ માસ થયા હતા એટલે અભ્યાસ કંઇ હોયજ શેનો ? હજુ તો અભ્યાસ પુસ્તકોમાં બે ચાર દિવસ થયાં છોકરાઓ પાસે આવ્યો હતો. છોકરાઓને પૂછવા માંડયું, પણ તેમણે પુસ્તકોજ ઉઘાડયાં ન હોતાં, પાછળનું પૂછવા માંડયું તો તેઓ ગોખેલું કંઇક તડાક તડાક બોલી ગયા. અને કંઇક તો બહુ ગોખેલું હોવાથી ભૂલીજ ગયા હોય એમ જણાયું. ઈતિહાસ વગેરેમાં અમુક રાજાના અમુક બનાવની પ્રથમની જરા હકીકત કહેતાં પાછળની ચોપડીમાં લખેલી લીટીઓ અક્ષરશઃ બોલી જતા; પણ જ્યારે પ્રથમ ભાગ કહ્યા વગર પૂછવામાં આવતું; ત્યારે ધબડક થતું. સિવાય તેમાં કંઈ બુધ્ધિ ચલાવવાનું પૂછવામાં આવતું તે તો તેમને વિચિત્રજ લાગતું. આખર એમાં અત્યાર સુધીમાં કંઇજ નથી એમ જોઇ લીધું. પણ ' હરકત નહીં. હજુ કંઇ ગયું નથી. ' કહી હિમ્મત ધરી. વખતપત્રક (ટાઈમટેબલ) હાથમાં લીધું, અને જોયું કે અભ્યાસ કયા ક્રમે શીખવાય છે; પરંતુ ત્યાં સુધ્ધાં અંધેર હતું. ત્રિમાસિક હપ્તો બદલાઈ ગયો હતો; પણ વખતપત્રક કરે કોણ ? તે પહેલાનું તો પરીક્ષાનો પ્રસંગ હતો, એટલે ચોડવું પડયું હતું. નહીંતર તો તેના સામું જુએજ કોણ ? બીજા વર્ગોમાં પણ પોતે જઈ જોઈ આવ્યા; તો ત્યાં પણ તેનું તેજ હતું. " ઠીક છે; તેની વાત દસ વાગ્યા પછી લઇશું " કરી હાલ કામ ચાલવા દીધું. અને પોતે બધાનું શી રીતે ચાલે છે; એ વખતપત્રકની કંઇ પણ ગરજ પડે છે કે નહીં; વર્ગ કેવી રીતે શીખવાય છે; વગેરે જોવા માંડયું. પરિક્રમણ કરી બધા વર્ગનું જોઇ લીધું, પણ કોઇને કશુંય કહ્યું નહીં.

(અપૂર્ણ.) कुसुम.

निबंधमालिका.

વિષય ૧૧ મો—નજીવી બાબતો મોટાં પરિણામ નિપજાવે છે.

પ્રસ્તાવિક વ્યાખ્યા—જેને આપણે નજીવું કારણ કહીએ છીએ અને ધ્યાન પર લેતા નથી તેજ કારણથી વખતે મોટાં પરિણામ નીવડે છે.

1. નકામી ગણાતી વસ્તુઓને ઘણી નાની વસ્તુ ઉપયોગી બનાવે છે. જેથી એક એકડો મીંડાને ઉપયોગમાં આણે છે. એકડા વિનાનાં સો મીંડાં નકામાં.
2. કોઈ સંખ્યાની હારમાં જો ઘણો નજીવો ઉમેરો કરીએ તો આગલી સંખ્યાની કિંમતના ગુણાકારમાં ઘણો મોટો ફેરફાર થઈ જાય છે. જેમ ૬ × ૭ એકમનો ગુણાકાર* ૭૨૦ છે, પણ એક સંખ્યા જો ઉમેરીએ તો તેનો ગુણાકાર ૫૦૪૦ સુધી થઈ જાય છે.

× આ પ્રમાણે—૧×૨×૩×૪×૫×૬=૭૨૦
પણ—૧ × ૨ × ૩ × ૪ × ૫ × ૬ × ૭=૫૦૪૦

૩ ઘણીજ બારીક બનાવ વખતે ભયંકર પરિણામ ઉપજાવે છે જેમ કે, દારૂગોળાના ઢગલામાં દેવતાનો તણખો પડે તો સળગવાનો ભય રહે છે. દીવાસળીનો તણખો પડે તો મરવાનાય વાળી મૂકે છે.

૪ એક નજરે અને તાત્કાલિક બનાવ ઉપરથી થયેલો નુકશાનથી ધારેલો ધારણા ફળીભૂત થવાની આશા જ થાય છે

૫ અકસ્માત્ બનાવ થોડી મુદતના પાયમાંથી કરી નાખે છે કે સ્થિતિ સુધારી દે છે

૬ નાનુ અને મોટુ, ઉપયોગી અને નજીવુ, એ સઘળુ ઉપયોગ જાણનારાઓજ સમજી શકે છે રેલવેના પાટાની વચ્ચે એક મોટુ લાકડુ નાખવું એ એન્જીન સબંધી માહિતી વિનાના માણસને મન કાંઈ નથી, પણ જેઓ જાણે છે તેઓ તો સમજે કે તેથી મોટા અનર્થ નીપજે છે

દૃષ્ટાંત અને રૂપક—આંગળીમાંનો એક ફાંસો (Splinter) માણસને બહુ દુઃખ કરે છે અને જીંદગીને પણ વખતે જોખમમાં નાખે છે

ક વડનુ બી સઘળા બી કરતાં નાનુ હોય છે પણ સઘળા ઝાડ કરતાં તેનુ ઝાડ બહુ મોટુ થાય છે

ખ દેવતાનો એક તણખો સૂકા ઘાસના પડ ઉપર પડવાથી મોટામાં મોટુ જંગલ નાશ કરે છે

ગ સાગનો કીડો આખા વહાણને ભાંગી નાખે છે હજારોના મોત આણે છે અને લાખોને શોક ઉપજાવે છે

ઘ જરાક ઝેર પીવાથી મૃત્યુને વશ થવાય છે

ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંત—એમ કહે છે કે નેપોલિયનને તેના બચપણના વખતના તેના મિત્રો તરફથી એક પિત્તળની તોપની ભેટ મળી હતી ને ઉપરથી બારમા વર્ષથીજ તેનામાં લડાઈની પ્રીતિના મૂળ રોપાયાં હતાં

ક લંડનમાં ૧૬૬૬ ની સાલમાં જે મોટી આગ લાગી હતી તે એક નોકરથી બની હતી. તે નોકર પાસે (! મીણબત્તીનો તણખો બેદરકારીથી એક ઝુંપડી-પર પડ્યો અને બીજા ચાર રાતના વખતમાં મોટી ભયંકર આગ લાગી.

ખ ઝાડ પરથી ફળ નીચે જમીન પર પડ્યુ ને ઉપરથી સર આઈઝાક ન્યૂટનને ગુરૂત્વાકર્ષણનો તર્ક સૂઝ્યો

શાંતિક દૃષ્ટાંત—જીંદગી એ અકસ્માત્નો ભારો છે.

ક નાનો તણખો મોટી આગ સળગાવે છે

ખ થોડી બેદરકારીથી મોટા અનર્થ નીપજે છે.

ગ નજીવી બાબતો માણસના સુખમાં ઉમેરો કરે છે

સમાપ્તિ—આપણે આપણા તમામ વિચારોમાં સમાજનું જોઈએ અને આપણા માર્ગ બારીક બારીકીથી તપાસવા જોઈએ

મો. ક. ગાંધી.

इमारतने माटे वात.

તમારી ફરજ બજાવો.

દરેક વસ્તુ કહેવા કરતાં કરવી મુસ્કેલ છે. વાત કહેવી એ સહેલું છે, પણ તેને અમલમાં લાવવી એ અઘરૂં છે. માટે હમેશાં કંઈપણ કરી બતાવવા કરતાં કરી બતાવવાની ટેવ પાડવી એ જરૂરનું છે. એ બાબતમાં નીચે બતાવેલા એક નાના દૃષ્ટાંત ઉપરથી સહજ ધ્યાનમાં આવશે.

એક ગૃહસ્થને ત્રણ નાનાં નાનાં છોકરાં હતાં. તેને ત્યાં એક પોપટ અને એક પાળેલો કૂતરો હતો. આ બે જનાવર તે ત્રણે છોકરાંને બહુજ વ્હાલાં હતાં. પણ " બોલતું છોકરૂં સૌને વ્હાલું લાગે છે " તે પ્રમાણે પોપટને તે છોકરાંએ " તમારી ફરજ બજાવો, " એટલા શબ્દો સારી રીતે શિખવ્યા હતા. અને તેથી તે વારંવાર " તમારી ફરજ બજાવો " " તમારી ફરજ બજાવો, " એમ પાંજરામાં બેઠો બેઠો બોલ્યા કરતો હતો. તે ઉપરથી તે બધાને બહુજ વ્હાલો લાગતો હતો. કૂતરો એ મૂંગો પ્રાણી હોવાથી તે કંઈ બોલી શકતો નહોતો અને તેથી તેના ઉપર પોપટના કરતાં કંઈક ઓછું લક્ષ્ય આપવામાં આવતું હતું.

એક દિવસ તે ત્રણે છોકરાં પોતાના ઘરની આસપાસ નજીકના એક મેદાનમાં રમવા ગયાં હતાં. ત્યા સાથે પોપટને લઈ ગયા, અને કૂતરો પણ તેમની પાછળ પાછળ ગયો. આ મેદાનમાં થઇને પાણીનો એક વહેળો પુષ્કળ જોરથી વહેતો હતો. ત્યાં આગળ રમતાં રમતાં તેમાંનું એક સૌથી નાનું છોકરૂં તેના કિનારા ઉપરથી ગબડી જઈ પાણીમાં પડ્યું અને તણાવા લાગ્યું. તે વખતે પોપટ ગભરાટમાં બોલ્યો કે " તમારી ફરજ બજાવો, " " તમારી ફરજ બજાવો, " " તમારી ફરજ બજાવો. " ઘેલાં છોકરાંને હવે શું કરવું તેની કંઈ સૂઝ પડી નહીં, અને બહુજ ગાભરાં બની ગયાં. પણ એટલામાં પાણીમાં ઓચિંતો એક ધબાકો સંભળાયો, અને તરતજ તેમણે કૂતરાને પોતાના મોંમાં છોકરાને પકડી કિનારા તરફ આવતાં જોયો. એક ક્ષણમાં બન્ને ભાઇઓએ કૂદકો મારી તેમના નાના ભાઇને પકડી લીધો, અને તે પળથી હવે કૂતરો તેમનો ઘણોજ માનીતો થયો તે કૂતરો " તમારી ફરજ બજાવો " એમ મોઢેથી કંઈ કહી શક્યો નહીં, પણ તેણે તે પ્રમાણે કરી બતાવ્યું, અને તેના આ ઉમદા કાર્યને લીધે તે ઘણોજ સ્તુતિપાત્ર થયો. તાત્પર્ય એ છે કે પોપટની પેઠે મિથ્યા ભાષણ કરવા કરતાં કંઈપણ કાર્ય કરી બતાવી તેમાં જય મેળવવો એ અતિ પ્રશંસનીય છે.

चर्चापत्रो.

૧

ગાડાનાં માસ્તર પ્રાણલાલ માણેકલાલ લખે છે કે—નીચેનું ચર્ચાપત્ર આપના કેળવણી ચોપાન્યામાં દાખલ કરી તેનો ખુલાસો તેના કર્તા મિ. છગનલાલ લલ્લુભાઇ રૂદ તરફથી આપના ચોપાન્યાદ્વારા પ્રગટ થાય તેમ કરશો મહેરબાની થશે.

પૃષ્ટ. ૨૧ મા કારતક વદી ૮ નો મેળ મળવા સારૂ જે રકમો આપી છે તેમા એક રકમ નિચે મુજબ છે —

બાબત.

“ પા. લખુ લલ્લુને રૂપીઆ જોઇતા હતા તેથી પાછલા રૂ. ૨૨૪ાા ના હતા તે વાળી લઇ બાકીના રૂપીઆ આપી, રૂ ૨૯૫ાા નુ નવુ ખત લખાવી લીધું. ” આવી રીતની હકીકત છે તેથી લખુ લલ્લુને ખાતે રૂ ૨૯૫ાા મધાળે ઉધારીને ફાડમા વીગત આવે અને જે જુના રૂ ૨૨૪ાા વાળી લીધા તે તેને નામે જમા કરવા જોઇએ તેને બદલે તેમ ન કરતા ફક્ત રૂ. ૭૦ાા સદરે ઇસમને નામે ઉધારેલા છે, તો તે બદલ વિસ્તાર સાહનો શો ખુલાસો છે, કે જેથી ખરી હકીકત કારણ સહિત જાહેરમાં આવે અને શીખવનારની અડચણ દૂર થાય. ૨

પુનાસણ આમશાળાના મેહેતાજી હરિશંકર મુળજી લખે છે કે, બીજી ચોપડીના તેત્રીસમા પાઠમાં “ પશુ પંખી નર નારને, જુઓ જન્મની વાર, ઘણું કરી ઘી દૂધ છે, એજ ખાવું આધાર. ” એમ છે. હવે પશુ, નર અને નારીને તો ઘી દૂધનો આધાર ખરો, પણ પંખી તો એકલો ચારોજ ખાય છે તથા તેમના માદાઓને થાન નથી, માટે તેમને ઘી દૂધનો આધાર કેમ મનાવે ?

ग्रंथावलोकन.

અનાચારનો અખાડો કિંવા કન્યાવિક્રયનો કોપ—કર્તા પમાસાકર રતનજી ઉપાધ્યાય. પ્રકાશક પેપટલાલ વિ. હંસરાજ શેઠ, મોઢ સુબોધક પત્રિકાના તંત્રી, ભાવનગર. આ પુસ્તક મોઢ સુબોધક પત્રિકાના ગ્રાહકોને ભેટ આપવામા આવ્યુ છે. કન્યાવિક્રય કરનારા કેવા નિંદ્ય છે તથા તેથી કેવી હાનિઓ અને અનાચાર ફેલાય છે, તે વિસ્તારથી એક વાર્તાદ્વારા વર્ણવ્યુ છે. વર્ણનશૈલી ઠીક છે શરૂઆતમા પિતા સાથે પુત્રી પોતાના સંબંધનો બળાપો કરી ઉપદેશ કરે છે એમ વર્ણવ્યુ છે, ત્યા પુત્રીને બદલે બીજુ કોઇ પાત્ર યોજ્યું હોત તો વધારે ઠીક થાત ઉતરતા ભાગમા વાર્તાપ્રસંગ પણ ઠીક વર્ણવ્યો છે કન્યાવિક્રયના લોભમા ફસાએલા મનુષ્યોએ અવશ્ય વાચવા યોગ્ય છે પૃષ્ઠ ૧૨૮ ની કીમત દશ આના છે

ઘરસંસાર—આ પુસ્તક રા. રા. મથુરભાઇ કાલિદાસ પટેલ, એમણે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે એમા બધા મળીને નવ પ્રકરણ છે પ્રથમ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની જરૂર છે, એ વિવિધ રીતે સિદ્ધ કર્યું છે બીજા પ્રકરણમા સ્ત્રીઓનું કુટુંબ સાથે આચરણ કેવુ જોઇએ તે વિષે બોધ કર્યો છે કુટુંબમા છોકરા, સ્વામી, નણંદ, જેઠ, જેઠાણી, સાસુ સસરો, દિયર દેરાણી, દાસ દાસી, વગેરેનો સંબંધ જુદો જુદો કરી તે પ્રત્યે પ્રત્યેક સ્ત્રીના

શા ધર્મ છે તે બતાવ્યું છે. ત્રીજા પ્રકરણમાં રસોઇ સંબંધી અને ચોથામાં ઘર વ્યવસ્થા સંબંધી ઉપદેશ છે. તે પછીનાં પ્રકરણોમાં સ્ત્રીઓએ નવરાશનો વખત કેમ ગાળવો, ખર્ચ ખૂટણમાં કેમ વર્તવું, સંતતિને સારી શી રીતે કરવી, વગેરે વિષયનો બોધ કર્યો છે. પુસ્તક કેળવણીબોધથી ભરપૂર છે. આવાં પુસ્તકો સ્ત્રીઓ વાંચે અને તેને અનુસરે તો તેમને બેશક લાભ થાય. પૃષ્ટ ૭૦ કીમત રૂ૦-૬-૦ છે. કર્તા પાસેથી તથા વડોદરામાં બુકસેલર દોલતરામ મગનલાલ શાહ પાસેથી મળશે.

स्वीडन बोर्ग.

(પાછળ પૃ. ૯૯ થી ચાલુ)

ખરું લગ્ન સ્નેહ શું છે એ બતાવવા માટે સ્વીડનબોર્ગે પોતે સ્વર્ગમાં જોયેલા એક લગ્નપ્રસંગનું વર્ણન આપ્યું છે. આપણને એ વાત જાણે સ્વપ્નમાં જોયેલી વાતનું કથન હોય એવી લાગે છે, એમ છતાં સ્વીડન બોર્ગને મતે એ વાત જાગ્રત સૃષ્ટિના જેટલીજ સત્ય છે. એ કથા ઉપરથી ફલિત એ થાય છે કે સ્વર્ગનાં લગ્ન વિશુદ્ધ હોય છે તથા ત્યાંની કુમારિકાઓ અશુદ્ધ સ્નેહથી સ્વભાવતઃ દૂર જાય છે.

ગ્રંથકાર અહીં આગળ બીજો એક એવો સિદ્ધાંત કરે છે કે આ લોકમાં જે સ્ત્રી છે તે સદાકાળ સ્ત્રીજ રહે છે, અને પુરુષ છે તે પુરુષજ રહે છે. આ બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ પછીના પ્રકરણમાં પૃષ્ટ ૩૩ માં જોવામા આવે છે. ત્યાં લખે છે કે શરીરની ઉત્પત્તિ મનમાંથી છે; અને મન ઇચ્છાનું પરિણામ છે. મનુષ્યના સૂક્ષ્મ શરીરમાં સંસ્કાર સહિત મન બદલાતું નથી, એ વાત તો અધ્યાત્મવિદ્યા જાણનારાઓને માન્ય છે. હવે જો મનથી શરીરની ઉત્પત્તિ માનીએ તો ઉપર કહેલી વાત માનવા જેવીજ છે. પણ આ બાબતનો વિવાદ પ્રસ્તુત પ્રકરણને વિશેષ ઉપયોગી નથી માટે એ વિષે વિશેષ વિસ્તાર કરવાનું કારણ નથી.

સ્વર્ગનાં શરીરો સૂક્ષ્મ હોવાને લીધે તેમનાં લગ્નમાંથી બાળકો પરિણમતાં નથી. પણ તેમાંથી સ્નેહ અને જ્ઞાન પરિણમે છે અહીં એક શંકા થાય છે કે સ્નેહ અને જ્ઞાન લગ્નમાંથી પરિણામ પામે છે, ત્યારે લગ્ન પૂર્વે તેની ઉત્પત્તિ ન હોવી જોઇએ. વળી એ સ્નેહ અને જ્ઞાન પતિવ્યક્તિનાં ભિન્ન ભિન્ન હોવાં જોઇએ. વળી તે પરિણામજન્ય કાર્યરૂપ હોવાથી નશ્વર હોવાં જોઇએ. જો આ પ્રસંગમાં વપરાતા સ્નેહ અને જ્ઞાન શબ્દોની સ્પષ્ટતર વ્યાખ્યા આપી હોત, તો કદાચ આ શંકાઓને અવકાશ મળત નહિ.

" પ્રભુ આપણાં હૃદય સ્વર્ગમાં કે નરકમાં જ્યાં હોય ત્યાં આપણને પ્રકટ કરે છે " આ એક સ્વર્ગમાં વિશુદ્ધ લગ્ન સ્નેહ પરત્વે સંબંધી સૂત્ર વચન છે. માણસની કોઇ કલ્પના નિષ્ફલ નથી—' કૃત નાશ ' થતો નથી—એ સિદ્ધાંતને લીધે મનુષ્યો પ્રકૃત્યનુસાર સ્વર્ગમાં જીવન સ્થાપે છે એ સયુક્તિક છે.

પૃથ્વીપરના સ્ત્રી પુરૂષોનો મૃત્યુ પછી સબંધ થાય છે, એ બાબતનું હવે વિવેચન કર્યું છે. પણ જે વ્યક્તિઓને જે નામ રૂપથી આ લોકમાં આપણે ઓળખીએ છીએ તેજ નામ રૂપથી પરલોકમાં ઓળખીશું કે કેમ તેનો કાંઈ ઉલ્લેખ અહીં કર્યો નથી. સ્થૂલ દેહનો નાશ થવાની સાથે આ લોકના નામ રૂપ પણ નાશ પામી સ્વર્ગમાં નવાં નામ રૂપ પ્રાપ્ત થવાનું અર્થાત્જ સંભવ છે, એમ ધારી કદાચ એ બાબત વિશેષ નહિ લખ્યું હોય. અહીં એકજ વિવાહિતની અને અવિવાહિતની સ્વર્ગમાં કેવી રીતે સ્થિતિ થાય છે તેજ બાબતનું નિરૂપણ કર્યું છે

આ પછીનું પ્રકરણ ખરા લગ્ન સ્નેહ સબંધી છે લગ્ન સ્નેહનું ખરૂં કારણ ઈશ્વરી પ્રેરણા કે સત્ય જ્ઞાનનું પરસ્પર આકર્ષણ છે. તે ન સમજનારા, પણ ખરા લગ્ન સ્નેહથી બંધાયલા મનુષ્યો નાના પ્રકારના સ્વાર્થને કે જરૂરયાતોને લગ્ન સ્નેહના કારણ માને છે ખરો લગ્ન સ્નેહ ચિરસ્થાયી અને ઐકાન્તિક છે જીવન અર્પણ કરતા લગ્નની ગાંઠ પવિત્ર, દૃઢ અને ન છૂટે એવી સઘળા લોકો શા માટે માનતા આવ્યા છે તેનું કારણ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે ખરો લગ્નસ્નેહ વિયોગ સહન કરી શકતો નથી, અને તેથી, પ્રાચીન કાળમાં હિંદુ સ્ત્રીઓ સ્વામીની પાછળ બળી મરતી હતી તે ખરા લગ્ન સ્નેહનુંજ પરિણામ હતું, એમ અહીં આપણને સમજાય છે

સાધુતા અને કઠોરતાના સંયોગમાંથી લગ્નસ્નેહનો પ્રભવ થાય છે એ પ્રકરણ સમાર વિસ્તારથી લખેલું છે તેમાં પ્રથમ એમ બતાવ્યું છે કે સ્ત્રી સ્વભાવત પુરૂષને અનુસરનારી છે તેમનામાં જે ભેદ છે તે સ્વાભાવિક છે આ પુરૂષની સમાનતા માનવી એ ભૂલ છે. લૅન્ડપાલ, મિલ્ટન, ટેનીસન, વગેરે વિદ્વાનો આ બાબતમાં સ્વીડનબોર્ગના મતને મળતા છે, તથાપિ સ્વીડનબોર્ગ યુક્તિવાદથી આ બાબત સાબીતજ કરી આપે છે મનમાં કે સત્યમાં લખ્યું છે તેમ પુરૂષ મધ્યબિંદુ છે અને સ્ત્રી પરીઘ છે અથવા બીજી રીતે કહીએ તો પુરૂષ આધાર છે અને સ્ત્રી આધેય છે એજ બાબતની વિશેષ સ્પષ્ટતા આપણા શબ્દોમાં આ રીતે છે સ્નેહ એક તત્વ છે પુરૂષમાં તે બુદ્ધિરૂપે પરિણમે છે, અને સ્ત્રીમાં તે પુરૂષની બુદ્ધિના સ્નેહરૂપે પરિણમે છે આ વચનોએ સ્થળમાં જે આ પુરૂષનો સંબંધ વર્ણાવ્યો છે તે ખરેખર મનન કરવા યોગ્ય છે અમુક પુરૂષને અમુક સ્ત્રી ચહાય કે ન ચહાય તેના કારણો એ પછીના પ્રકરણમાં વિગતે કર્યા છે

સ્ત્રી પુરૂષ સમાન બુદ્ધિ છે તેઓ મનની શક્તિઓમાં પણ પુરૂષની સમાન છે તથા તેમને સમાન હક મળવા જોઈએ, ઇત્યાદિ વાદનો ઉત્તર આપવા માટે આ પ્રકરણમાં સ્વીડનબોર્ગે પૂર્વપક્ષીઓનું ખંડન કર્યું છે તે માટે પણ એ ભાગ જીજ્ઞાસુઓને વાંચવા જેવો છે.

વિશુદ્ધ, અશુદ્ધ અને નશુદ્ધ (વિશુદ્ધ નહિ કે અશુદ્ધ પણ નહિ), એવા ત્રણ પ્રકાર લગ્નસ્નેહના કહી તે વિશુદ્ધિ, અશુદ્ધિ તથા નશુદ્ધિનો શો અર્થ છે તે બતાવી સ્ત્રી પુરૂષના આત્મા અને મનના સંયોગ સબંધી વર્ણન આ પ્રકરણમાં કર્યું છે, અને તેથી એમાં ઘણી જાણવા જેવી બાબતો છે લગ્નસ્નેહની ઉત્તમતા બતાવવા સંપ્રકાર યથાર્થ લખે છે કે,

"લગ્ન સ્નેહમાં સરળતા, શાંતિ, આંતર મિત્રતા, પૂર્ણ વિશ્વાસ, અને એક બીજાનું બને તેટલું હિત કરવાની ઇચ્છા રહે છે; આ ઉપરથી સંતોષ સુખ અને ઉલ્લાસ ઉદ્‌ભવે છે, અને એ સર્વના નિરંતર ઉપભોગથી સ્વર્ગસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે."

સ્વીડનબોર્ગ હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં સાબીત કરે છે કે અવિવાહિત રહેવા કરતાં લગ્ન સંબંધથી જોડાવું એ સારૂં છે પ્રસંગોપાત તે પતિપત્નીનાં આભિમુખ્ય, હૃદયસંમેલન, સ્પર્શસુખ, ઇત્યાદિના ઘણા હૃદયંગમ ખુલાસા આપે છે. દંપતીની પરસ્પર સમક્ષ રહેવાની ઇચ્છા અને કોઇ વખત પણ છૂટાં ન પડવાની ઇચ્છાનું કારણ પણ ખરો લગ્નસ્નેહ છે, એ અહીં ઘણી સારી રીતે બતાવ્યું છે. ગ્રંથકાર આગળ વધીને એટલે સુધી કહે છે કે લગ્નસ્નેહ આખી સૃષ્ટિમાં વ્યાપ્ત છે કેમકે તે પરમાત્માનો પ્રવાહ છે; પૃથ્વીપરનાં લગ્નો વિશુદ્ધ નથી હોતા; ને સ્વર્ગમાં ઇશ્વરી પ્રેરણાથી લગ્ન થાય છે અને તે વિશુદ્ધ હોય છે.

બાકીના ગ્રંથમાં પતિપત્નીની વચ્ચે શૈત્ય અથવા અનાદર થવાનાં કારણો, લગ્નમાં બાહ્યસ્નેહ અને મિત્રતાનાં કારણો લગ્ન થયા પછી પતિપત્નીને ન બને તો છૂટાં પડવું હિતાવહ છે કે નહિ, એમાંથી એકનું મરણ થતાં પુનર્લગ્ન કરાય કે કેમ, એક પુરૂષ અનેક સ્ત્રીઓ કરી શકે કે નહિ, લગ્ન સ્નેહમાં ઇર્ષ્યા જોવામાં આવે છે એ શું છે અને શાથી ઉત્પન્ન થાય છે, શિશુસ્નેહનો લગ્નસ્નેહ સાથે સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે, ઇત્યાદિ વિષયો યથાસ્થિત વર્ણ્યા છે. આ ગ્રંથમાંનું પ્રત્યેક વાક્ય એવા ગંભીર અર્થથી ભરેલું છે કે જેથી તેના અર્થનો સંક્ષેપ લખી વાંચનારને ગ્રંથના વિષયનું ભાન કરાવવું મુશ્કેલ છે. તથાપિ ગ્રંથના કેટલાક ભાગમાં જે વિષય સમાયલો છે તેનું દિક્‌પ્રદર્શન ઉપર કરાવ્યું છે તે ઉપરથી વાંચનારને ગ્રંથની ઉપયોગિતા સંબંધે કાંઇક ભાન થશે એમ આશા રહે છે. ગ્રંથના છેવટના ભાગમાં ઉપસંહાર કર્યા પછી દેવલોકનાં વૃત્તાંતો આપ્યાં છે તે પણ વાંચવા ને વિચારવા જેવાં છે.

પ્રો. મણિશંકર ભટ્ટે આ ગ્રંથ લખીને ગુજરાતી વાંચનારને એક અજ્ઞાત વિષયનું ભાન કરાવ્યું છે એટલુંજ નહિ, પણ તે સાથે ખરો લગ્નસ્નેહ શી વસ્તુ છે, તેનું સુખ કેવું છે, પરલોકમાં તે કેવું ફળ આપે છે, શામાટે અવિશુદ્ધ લગ્નસ્નેહ અનાદરણીય છે, વ્યભિચારથી વાસ્તવિક શી હાનિ છે, અનેક સ્ત્રીપરિગ્રહ શામાટે ન કરવો, પુનર્લગ્ન સશાસ્ત્ર અશાસ્ત્ર કરાવવા ઇચ્છનારે કયા તત્વો ઉપર વિચાર ચલાવવો, ઇત્યાદિ અનેક સમાજને અને વ્યક્તિને ઉપયોગી વિષયો વિચારવા માટે આપ્યા છે. મૂળમાં વિષય ઘણો સૂક્ષ્મ છે અને તે પાછો સંક્ષિપ્ત રૂપે લીધો છે, એટલે થોડા અક્ષરોમાં ઘણો અર્થ સમાવવા જેવું થયું છે. અને એ કારણથી સાધારણ વાંચનારને એ ગ્રંથ કઠણ લાગે અથવા કદાચ દુર્ગમ પણ લાગે, તથાપિ તેના ઉપયોગ તરફ લક્ષ રાખી ધીમેથી અભ્યાસ કરનારને કાંઇક નવીન સત્ય જડી આવશે એમ મારૂં માનવું છે છાપ વગેરે સુંદર છે પૃષ્ઠ ૧૦૩ કીમત આના દશ છે. વડોદરામાં નૂતનવિલાસ પ્રેસમાંથી મળી શકશે.

देशी केळवणी खातुं.

પરચુરણ હિ. આ. નં. ૩૨

મે રાં. આ. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબના પરચુરણ નંબર ૨૭ તા. ૪-૬-૯૭ ના આધારે તા. ૧-૮-૯૭ થી નવાણ પેન્શનના ખરચે ખાતા માટે ડુપ્લીકેટ ફોર્મ નહિ મોકલવાનો એક પ્રત મોકલવા ઠરેલું છે, અને તે પ્રત પેન્શનખાતેથી હજુર એકાઉન્ટન્ટ ખાતે જાય છે, તેથી નવાણ પેન્શનના ઉમેદવાર દાખલો જોવા ગયા ઠરેલું નથી, જે કારણે મે રાં. આ. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબના સરક્યુલર નંબર ૧૦૬ તા. ૧૦-૭-૯૭ આધારે આ ખાતાના સ. આ. નં. ૨ તા. ૨-૮-૯૭ મુજબ 'લાસ્ટ પે સર્ટીફીકેટ' (છેલ્લે માસનો દાખલો) મંગાવા દરકાર આવે છે માટે નોકરી બદલ સરકારને અનુમતી જે પ્રમાણે 'લાસ્ટ પે સર્ટીફીકેટ' મેળવવાનું હશે તેની તેના માગના ખરચ પ ગયા સારૂ મોકલવાના પગાર પત્રક સાથેજ માગણી કરવી એટલે પેન્શન લાસ્ટ પે સર્ટીફીકેટ મંગાવા દરકાર નહીં આવે. સઘળા એ પ્રમાણે વર્તવું તા. ૧૮ ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮

J. A. DALAL.

અ. પ્ર. વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નંબર ૩૩

મોટી ઉર્દુ શાળાઓમાં ૨ ૮ ૧ નો રાગના મુજબ આપી ફુરાનનું શિક્ષણ આપવા સંબંધે સાહુ આમની આ ખાતાના અધિકારીઓની તનિગમાં પ્રશ્ન ઉઠતાં તે પર અભ્યાસ કર્યા વિચાર કરેલું છે કે રાગના મુજબ આપી શાળાના ઠરાવમાં એવું શિક્ષણ આપી શકાય નહીં. સાવક મુનશી આવુ શિક્ષણ ... ખબર આપવા રાજી હશે અને તે છોકરાના સંખ્યા વિગેરે જણાવી ખાસ મંજુરી ... તરફ મોકલવાથી માટે ખાનગી દરખાસ્ત આ શિક્ષણ એચ્છિક સમજવાનું છે તા. ૨૫ માહે ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮ મુ. ઉમરાદ.

J. A. DALAL.

કમાલુદ્દીન મોલવી સાહેબ. વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નંબર ૩૪

નવીન અધિકારીથી શાળાના કામે થએલા દફતરની દરમ્યાન ગ. આ. પ્રાંતના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ કે વિભાગના ... સા ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર મંજુર કરી શકે છે કેટલીક વખતે ભારે વિગેરે કામ ન બનતા બાર કામ માટે ઘણી વાર રોકાવું પડે છે ને તેથી તેમના બીજા કામ માટે દરકાર વેઠી પડે છે, એમ જાહેર થયું આવું કામે થએલું દફતર મંજુરાત ફરમાવી શકાય એમ નિયમ થવા ચાલુ સાલની આ ખાતાના અધિકારીઓની તનિગમાં પ્રશ્ન નીકળતા તે પર અભ્યાસ થઇ તે પાસ થવાનું કે આવું કામે થએલું દફતર મેહનતાણું ફરમાવી અને બાદ તે બદલ મંજુરી પરિસ્થિત અધિકારીની લેવી. સઘળા તે પ્રમાણે શાળાના શિક્ષકોએ અમલ કરવો. તા. ૨૫ માહે ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮ મુ. ઉમરાદ.

J. A. DALAL.

કલમ. વિદ્યાધિકારી

સરક્યુલર નંબર ૩૫

શાળાના મકાનની આસપાસ સફાઈ જોઈએ તેવી ઘણીવાર રહેતી નથી એમ ચાલુ સાલની આ ખાતાના અધિકારીઓની તનિગી વખતે જાહેર થવા ઉપરથી ઠરાવવાનું કે શાળાના મકાનની આસપાસ સફાઈના તજવીજ જોઈએ મહોલ્લે કેટલેક ગામ નોકરોમાં કે સરકારના ખાતાના નોકરોમાં ભંગીઓની નિમણુક હોય છે. તેમનાથી આ કામ કરાવવા સારૂ તે તજવીજ કરવી. જ્યાં આવી સગવડ નહીં હોય ત્યાં તે કામ કંટીજંટને ખરચે કરાવવા તજવીજ કરવા અડચણ નથી. તા. ૨૮ માહે ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮ મુ. ઉમરાદ.

J. A. DALAL.

કલમ વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નંબર ૩૬.

ચાલુ સાલની આ ખાતાના અધિકારીઓની કમિટીમાં એક વખતની શાળા હોય ત્યારે એકજ વખતના નંબર પૂરવાનું રાખવા બદલ પ્રશ્ન નીકળતાં તે પર ચર્ચા થઈ તે ઉપરથી જણાવવાનું કે હમેશ હેટશોગમાં વિદ્યાર્થીઓના સાંજના અને સવારના એમ બે વખતના નંબરો પૂરવામાં આવે છે પણ ઉનાળાના વખતમાં કે શનિવારે અગર એવે બીજે પ્રસંગે જ્યારે શાળા માત્ર એકજ વખતની હોય ત્યારે સાંજના અને સવારના એમ જૂદા જૂદા બે વખતના નંબર ન પૂરતાં એકજ વખત પૂરવામાં આવે તો હરકત નથી. સબબ લાગતાવળગતાઓથી તે પ્રમાણે અમલ થવો. તા. ૨૮ માહે ફેબ્રુઆરી સ. ૧૮૯૮ મુ. ઉમરાટ.

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

દસ્તુખ.

સરક્યુલર નંબર ૩૭

નિબંધ ભાગ ૨ જાની કલમ ૨૫૬ ની પેટા કલમ ૮ પ્રમાણે મેહેતાજીઓએ રૂ. ૧૦) અને તેની ઉપરના પગારના નોકરોએ ભોગવેલી રજાઓનું બારમાહી રજાપત્રક રાવબહાદુર પ્રાંતના ઇન્સ્પેકટર સાહેબ તરફ મોકલવાનું છે; તે પત્રક મોકલવાનું બંધ થવા ચાલુ સાલની આ ખાતાના અધિકારીઓની કમિટીમાં પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થઇ ચર્ચા થયા ઉપરથી જણાવવાનું કે હવેથી મેહેતાજીઓએ આવું બારમાહી રજા પત્રક મોકલવાનું બંધ કરવું. તા. ૨૮ ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮ મુ. ઉમરાટ.

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

દસ્તુખ.

સરક્યુલર નંબર ૩૮

રાવસાહેબ ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરો તરફથી ગામ્ય શાળાના મેહેતાજીઓના રજા હક નિમણુંક વિગેરેના દાખલા મોકલવા સંબંધી ચાલુ સાલની આ ખાતાના અધિકારીઓની કમિટીમાં પ્રશ્ન નીકળતાં તે પર વિચાર થયા ઉપરથી જણાવવાનું કે રજા હક નિમણુંક સંબંધી લખાણ મેહેતાજી તરફ જે ને વખતે મોકલવું. એટલે તે પરથી તે નિમણુંક તથા રજાનો દાખલો ગામના મુખીને ત્યાં રહેતા ચાકરીઆત લોકના હાજરી પત્રકે રખાવશે. રા. સા મહાલના વહીવટદાર સાહેબ તરફ એકંદર ત્રુમાહી દાખલો જે ગામમાં પગાર આપવાનો હોય તે મહીનાની તારીખ પાંચમી ઉપર રા. સા ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરે મોકલશે. છ માહી હપ્તાપત્રક પણ ફરતી મુદ્દતે મોકલી આપવાના છે તા. ૨૮ માહે ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૮ મુ ઉમરાટ

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી

દસ્તુખ.

સરક્યુલર નંબર ૩૯

નિબંધ ભાગ ૨ ની કલમ ૧૪૩,મા વાર્ષિક પરીક્ષા લેવાઇ રહી ઇનામ વેહેંચાય કે બીજે દિવસથી નિશાળોમાં ત્રણ દિવસ રજા આપવા ઠરેલું છે કેટલીક વખતે પરીક્ષા થઇ રહ્યા છતાં પણ ઇનામ આપવાને વિલંબ હોય છે. માટે આ કારણથી ઇનામ વેહેંચાયાનો આધાર ન રહેતા પરીક્ષા પૂરી થયા પછી તરતજ પરીક્ષાની રજા આપવા નિયમ કરવા બાબત પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં તે પર વિચાર થયા ઉપરથી જણાવવાનું કે કંઇ કારણસર ઇનામ પાછળથી વેહેંચવાનું હોય તો પરીક્ષા પૂરી થયા પછી તરતજ પરીક્ષાની ત્રણ દિવસની રજા આપવી. ઉપર જણાવેલી કલમનો ઇનામ વેહેંચાવાનો આક્ષેપ લેવો નહીં. તા. ૨૮ માહે ફેબ્રુઆરી સ. ૧૮૯૮ મુ. ઉમરાટ.

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી

દસ્તુખ.

શબ્દાર્થ સાથે.

(૨૦) ड વ્યાકરણ સાદું પદચ્છેદ, નાના વ્યાકરણમાંથી (વાક્ય રચના સિવાય).

(૨૦) इ છુટા અક્ષરનાં લેખ પત્ર વાંચવા.

૧૦૦ ૬ ત્રીજો વિષય-લેખન.

(૨૦) अ વાંચન ચોપડીમાંથી ડિક્ટેશન પાંચ લીટીનું એમાંથી કોઇ પણ લિપિમાં.

(૨૦) ब ગુજરાતી અક્ષર લખેલી કોપી બુકના.

(૨૦) क બાળબોધ અક્ષર લખેલી કોપી બુકના.

(૨૦) ड ઇબારત ગોઠવણી. ઘરેણીઉ ખત, વેચાણ ખત, વારસનામું, સાધારણ અરજી કરતાં.

(૨૦) इ નીતિ વાંચન ચોપડીમાંથી.

૧૦૦ ૯ ચોથો વિષય-ભૂગોળ, ઇતિહાસ.

(૫૦) अ ઇતિહાસ ભરતખંડના સરળ ઇતિહાસમાંથી મુસલમાની અમલ પુરો.

(૩૫) ब ભૂગોળ હિંદુસ્તાનની.

(૧૫) क નકશો હિંદુસ્તાનનો ચીતરવો.

ધોરણ સાતમું.

૧૦૦ ૬ વિષય પહેલો-ગણિત.

(૬૦) अ ગણિત દશાંશ, પાંતી, નફો તોટો, સોતરૈર, ક્ષેત્રફળ ને ઘનફળ.

(૨૦) ब દેશી હિસાબ પાછલાનું પુનરાવર્તન તથા કાપું વ્યાજ.

(૨૦) क દેશીનામું ચડતી જાતનું, ખાતાવહી ને રોજમેળ.

૧૦૦ ૯ બીજો વિષય-વાચન.

(૨૦) अ વાંચન ગુજરાતી સાતમી ચોપડીના પાઠ ૧૫૦. (ઇતિહાસ, ભૂગોળ તથા વનસ્પતિ શાસ્ત્રના પાઠ સિવાય).

(૨૦) ब વાંચેલા પાઠની મતલબ શબ્દાર્થ સાથે.

(૨૦) क વાંચેલા પાઠની તમામ કવિતાની સમજુતી શબ્દાર્થ સાથે ને તેમાંથી

૨૬ લીટી પાઠ ૩૯ ની

૩૨ લીટી પાઠ ૬૭ હિંદુસ્તાન પર ઇશ્વરના ઉપકાર વિશેની.

૧૮ લીટી પાઠ ૧૧૭ મરણના ભય વિશે.

૨૩ લીટી પાઠ ૧૨૩ મનઉપદેશી.

૧૮ લીટી પાઠ ૧૪૮ ઉપદેશ વિશે.

૧૧૭ લીટીનો કુલ પાઠ.

(૨૦) ड વ્યાકરણ અઘરું પદચ્છેદ નાના વ્યાકરણને આધારે.

(૨૦) इ હાથે લખેલા કાગળો વાંચવા.

૧૦૦ ૮ ત્રીજો વિષય-લેખન

(૨૦) अ ડિક્ટેશન વાંચન ચોપડીમાંથી પાંચ લીટીનું એમાંથી કોઇપણ લિપીમાં.

(૨૦) ब ગુજરાતી અક્ષર લખેલી કોપી બુકના.

(૨૦) क બાળબોધ અક્ષર લખેલી કોપી બુકના.

(૨૦) ૬ ગ્રેએસી કે સાબગીથી બાબત ઉપર સારો નિબંધ.
(૨૦) ઇ નીતિ, વાંચન ચોપડીમાંથી.
૧૦૦ ૮ ચોથો વિષય–ભૂગોળ, ઇતિહાસ
(૪૦) અ ઇતિહાસ ભારતખંડના સરળ ઇતિહાસમાંથી અકબર સમયનો.
(૩૦) ૨ ભૂગોળ એશિઆ ને ગ્રેટબ્રિટન.
(૨૦) ક આરોગ્યવિદ્યા પુરી.
(૧૦) ૪ હિંદુસ્તાનનો નકશો ચીતરવો અક્ષાંશ તથા રેખાંશ સાથે.

મુ ઉમરેઠ-તા-૨૮-૨-૯૮

J A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

પરિપત્રક નં. ૪૭

જે શાળાઓના મકાનમાં મેડેગીઓ હોય છે ત્યાં વર્ગની ફેરબારી થતી વખતે તેમજ તે ઓરડામાં દાખલ થતી વખતે ગેરવ્યવસ્થા થાય છે તે ન થવા દેવાથી બે ફાયદા થશે. એક તો એ કે ગોટ ઓછો થશે ને બીજો કવાયત ને કસરતની બાબતમાં વર્ગની બહાર થતી મેહેનત લેવામાં આવે છે ને વર્ગની અંદર લેવાથી વધારે ફાયદો થશે. માટે મેડેગીની દરેક ઉપર નીચેની બેઠક ઉપર કેટલા છોકરાઓએ બેસવું તે ભાગ્યારે વર્ગવાર નક્કી કરવું જોઇએ. પછી છોકરાઓને એવી રીતે કવાયત આપવી કે મેડેગી ઉપર પગથી જરા પણ શોર થવા વિના અને એકમેક સાથે અથડાયા વિના સૌ પોત પોતાની જગાએ ઉભા રહી શકે તા. ૨૩ માર્ચ સન ૧૮૯૮ ડભોઇ.

J A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

ઠકમુખ

પરિપત્રક નં. ૪૮

એક તાલુકા સ્કુલની વિજિટ કરતાં જણાયું કે એક શિક્ષકે સેકેટર એક પાઠ આપવાની દરમિયાન બે ચાર મુદ્દાઓ તથા અર્થો ઘણા સારા કહ્યા પણ છોકરાઓ પાસે નોટ બુકો ન હોવાને લીધે તેમનાથી લખી લેવામાં આવ્યા નહીં આવા થાય વિષેના ભારે સબ્દો પ્રશ્ન એક બે વખત સાંભળવાથી છોકરાઓને કંઇ યાદ રહી શકે નહીં માટે જણાવવાનું કે, ચોથા ધોરણથી છોકરાઓ પાસે નોટબુકો રખાવવી, તેમાં એક સારી નોટબુકમાં શબ્દના અર્થ પેનસીલે લખી લે ને તે સારી નોટબુકમાં ઘેરથી શાહીએ ઉતારી લાવે અને શિક્ષકે તેમની અમુક અઠવાડિયે તપાસીને પોતાની દસ્તખત કરીને પાછી આપવી. જો અઠવાડિઆમાં એકાદ દિવસ પણ કે અમુક કલાક દરેકની નોટબુક તેના હાથમાં આપીને અથવા બીજા છોકરાના હાથમાં આપીને શિક્ષક એક નોટબુકમાંથી ધીમેથી વાંચી જઇને સુધરાવે તોપણ બની શકે તેમ છે શિક્ષકે નોટ આપતી વખતે ધીમેથી કહીને દરેક પાસે ઉતરાવી લેવી જોઇએ કે જે એમ થવાથી નોટ થોડી આપશે તોપણ તેનું પરિણામ સંતોષકારક આવશે. તા. ૨૭ માર્ચ સન ૧૮૯૮ મુ ડભોઇ.

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી.

ઠકમુખ.

પરિપત્રક નં. ૪૯

ગઇ સાલ ખાતાની સમજણ બાબત સરક્યુલર નં ૬૪ તા ૨૩ એપ્રીલ સન ૧૮૯૭ નો કરવામાં આવ્યો છે તે છતાં પણ હજુ કેટલીક શાળાઓની બેટ લેતાં એ વાત શિક્ષકોના લક્ષમાં હોય એમ જોવાતું નથી માટે ફરીથી પરીક્ષક અધિકારીઓને સુચના કરવામાં આવે છે કે—જો હજી એમાં સુધારો નહીં થશે તો "હાકમોની સાથે સખત ઉપાય લેવામાં આવશે. જે પ્રમાણે મુર્ખના ટોપી છે તે પ્રમાણે શીખવવાનું બની શકે નહીં એમ

જાહેરખબર.

રા. બા. [illegible] દ્વારકાદાસ [illegible] રચેલાં પુસ્તકોની [illegible] નીચે—

[illegible]	૦— ૬—૦
[illegible] ભા. ૧.	૦— ૪—૦
[illegible] ભા. ૨.	૦— ૬—૦
[illegible]	૦—૧૨—૦
[illegible]	૦— ૪—૦
[illegible]	૦— ૮—૦
[illegible]	૦— ૪—૦
* [illegible]	૦— ૧—૬
* [illegible]	૦—૧૨—૦
* [illegible]	૧— ૪—૦
* [illegible]	૦— [illegible]—૦
[illegible]	૦— ૨—૬

* [illegible]

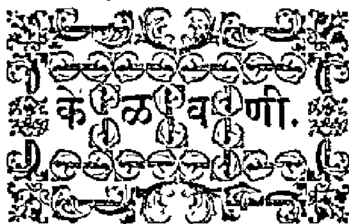
સોનેરી તક-કિંમતી ભેટ!

મહાજન-મંડળ.

" મહાજન મંડળ " નામે [illegible]

મુ. અમદાવાદ. [illegible]

મગનલાલ નરોત્તમદાસ પટેલ.
" [illegible] " [illegible]

धर्म मळे वळी धर्म सधावे, ज्ञान मळे सनमान पमावे;
प्रीति वधे पसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુ ૧૦ મું. વૈશાખ સંવત્ ૧૯૫૪. અંક ૭ મો.

कवीश्वर दलपतरामनो स्वर्गवास अने गुणकीर्तन.

દોહરા.

કવિવર દલપતરામનો, સુણી સ્વર્ગમાં વાસ,
ગુર્જર કવિગણ મંદ પડિ, નાખે છે નિ:શ્વાસ. ૧
કવિગુરુમંડળના રવિ, જાતાં દલપતરામ;
તેજ રહિત કવિગણ થઇ, ઉચરે મુખ " રે રામ ! " ૨
ઉતરી નહિ મહાકલેશની, વહી શોકની રેલ;
ખેદ વમળમાં શું ખડ્યો ભાળી ખોટો ખેલ. ૩
ખોટો ખેલ અરે કર્યો, કાળે જે આ વાર,
તે દેખી દિઙ્મૂઢ બન્યો, ઉચરૂં શું ઉચ્ચાર ? ! ૪
કવીશ દલપતરામના, સુગુણોના ઉદ્ગાર;
ઉરમાં ઉછળે આ પળે, ગણપતને નિર્ધાર ૫
પણ પદ ઘાયલ છે થયું, ને ચચરે છે ચિત્ત,
પ્રેરે કર મન વ્યગ્ર છે, દાખું ગુણ શી રીત ? ! ૬

ગુણગણગણના થાય નવ, દેખું એટલા દષ્ટ;
કષ્ટ વિષે જાતાં કળા, દાખું ગુણ શું સ્પષ્ટ ?! ૭
તો પણ તૂટ્યા મન થકી, ઊતારવા ઉરભાર;
કવિવર દલપતરામના ભાખું ગુણઉદ્ગાર. ૮

હરિગીત છંદ.

ઉદ્ગાર કવિઆભારના, આ વાર અત્ર કથું કશા,-
દલપત કવિ નર નાર, બાળ જુવાન વૃદ્ધ સુખે વસ્યા;
લીધો ભલો અહિં લા'વ, અતિ પ્રખ્યાત ગુજરાતે થયા,
કવિતા-કિરણ શુભ નીતિમાર્ગે, પ્રસારિ પરલોકે ગયા. ૧

રાગ પરજ.

ગયા કવિ દલપત એવા રે. થવા દુર્લભ છે તેવા; ટેક.
સન અઢારવિશ જાન્યુઆરિની, તારિખ વિશ ને એક,
વર્દ્ધમાન નગરે જન્મ્યા કવિ, રાખણ ગુર્જરિ ટેક. ગયા૦ ૧
સામવેદિ બ્રાહ્મણ શ્રીમાળી, ડાહ્યાભાઈ ઘર દેહ,—
અમૃતબા ઉદરે ધરિ પ્રગટ્યા, અમર કીર્તિકર તેહ. ગયા૦ ૨
બાલ્યાવસ્થામાં બુદ્ધીબળ, અકળ જોઈ નરનાર;
સાંભળિ કવિતા બાળકવિની, રિઝતાં વારંવાર. ગયા૦ ૩
મૂળી ગામ[૧] ગયા મામા સહ, બાળ કવી એક વાર;
સાધુ કવી દેવાનંદે ત્યાં, જોયા શુભ સંસ્કાર. ગયા૦ ૪
સંસ્કારી જાણી જોઈ પાણી, આણી સ્નેહ અપાર,—
કાવ્યકળા શીખવી અતિસ્નેહથી, દીપ્યા બહુ દરબાર. ગયા૦ ૫
સમસ્યાપૂર્તિ શીઘ્ર કવીતા, ચિત્રકાવ્ય ચમત્કાર;—
દાખવિ જન મન રંજન કીધાં, પામ્યા શુભ સત્કાર. ગયા૦ ૬
વિક્રમના વિશમા સૈકામાં, ઉદય પામિ અવિધાર;
સંવત ઓગણીશ ચારમાં ચળક્યા, રાજનગર મોઝાર. ગયા૦ ૭
ગુજરાતને ગુણ કરવા શુભેચ્છુ, ભલપણનો ભંડાર;
આવ્યા વિલાયતથી ફાર્બસ, તેણે રાખ્યા ગુણઆગાર. ગયા૦ ૮
ગુજરાતનાં રાજસ્થાનોનો રચવા શુભ ઇતિહાસ;-
ફાર્બસને કવિ દલપત મળિયા, પૂરણ બુદ્ધિપ્રકાશ. ગયા૦ ૯
"બુદ્ધિપ્રકાશ"[૨] તણો શુભ ઊદયજ, એ કવિરાજે કીધ;

---

૧ મૂળી ગામ કાઠિયાવાડમાં સ્વામીનારાયણનું ધામ છે. ૨ "બુદ્ધિપ્રકાશ" ચોપા-

વર્નાક્યુલર સોસાઇટિ જેથી, પુરણ થઈ સુપ્રસિદ્ધ. ગયા૦ ૧૦
કેળવણીનો બાગ સુધારી, રાખવા અવિચળ નામ;—
સાહેબ હોપને આપિ મદદ, નવાં પુસ્તક રચવા કામ. ગયા૦ ૧૧
વાચનમાળાનાં પુસ્તકમાં, એવી કવિતા કીધ;—
પાંચ વર્ષનું બાળક રીઝે, ભાવતું ભોજન દીધ ગયા૦ ૧૨
જુવાન વૃદ્ધ વાંચીને સમજે, તે ઉત્તમ ઉપદેશ;
બાળ મળે ઊતરી રહે મોંએ, કવિ કવિતા બહુ બેશ ગયા૦ ૧૩
બાળકિયો માટે ગરબાવળિ, વેળિ રચી અતિ મિષ્ટ;
પ્રસરી પાણી પેઠ તડાકે, સુણિ રીઝે જન શિષ્ટ ગયા૦ ૧૪
શાળામાં શીખતી બાળાઓ એ ગરબા વળિ ગાય;
અભણ સ્ત્રિયો તેના બોલો લઈ ગાય અને હરખાય ગયા૦ ૧૫
એ ગરબાવળિ પછિ બીજી ગઈ બાળકિયોને કામ,
પણ ઢોળિ શી દલપતકૃતની, દોડ બમણી ઠામ ગયા૦ ૧૬
જૂના કવિઓની કવિતાનું, દોહન કરી શુભ રીત,
રંગ લગાડ્યો લોકોને—કવિતાનો પ્રેમ સદીત. ગયા૦ ૧૭
છંદ પ્રબંધ અનેક રચ્યા, રચિયા બહુ બેશ નિબંધ,
સાહિત્ય ગુર્જરિ કેરૂં વધાર્યું ધરિ યશકેરો ધંધ ગયા૦ ૧૮
કેળવણીના કરાવનિ પૂરવી—માહિ કરી મદદ,
બીલચ્યું સાહિત્ય ગુર્જરિ વાણીનું શાશા કરૂં હું વખાણું. ગયા૦ ૧૯
[1]લેખણ દાર્થક એક કરી શુભ, વાંચ્યા સુધારા બીજ,
કવિતા અમૃતવારિવૃષ્ટિ કરિ ન કરી ખોટી ખીજ ગયા૦ ૨૦
ગંગાજળ શી નિર્મળ કવિતા, ગાતાં ઉપજે જ્ઞાન,
નહિ મહિ ગાઢો સરળ શુદ્ધ રતિ, સમજે જન અજ્ઞાન ગયા૦ ૨૧
ગુજરાતી કવિતા કરતા થયા—પારસી મુસલમાન,
પ્રતાપ તે કવિ દલપતનો છે, અપૂર્વ મહિમાવાન. ગયા૦ ૨૨
કવિતાનો ઠોકો ભરનારા, બાના બહુ છે આજ,
પણ કવિ તેજ કવિગુણ તેમનું, એજ હતા કવિરાજ. ગયા૦ ૨૩
શાળામાં શીખતા કવિ-કવિતા, લાગ્યો મુજને રંગ
હું નથિ કવિ પણ કવિ કહેવાયો, વિના પ્રયાસ પ્રસંગ ગયા૦ ૨૪
ઉત્તમ કવિતાની[2] અરસાતમાં, દેખી મુજ ઉત્કર્ષ;

---

૧ બીજાની સુધારાની રુચિ કરાવવામાં બરબાદ થનારની આશી સ્થિતિ જેવા ઠાલો ન કરો. ઇત્યાદિ. ૨ જુઓ. કવિતાની હરિફાઈનું " પાર્વતીકુંવર ચરિત્ર " નું ૬. ૨૦૭) સભાઓ ઓનરરી સેક્રેટરીએ આપનો કવીશ્વરનો પોતાને મળેલ એવો શુભ આશય તા. ૪ થી આક્ટોબર સન ૧૮૬૦ મા કર્યું હતું.

ઉચર્યો'તા કવિ નિજ સમ ગણવા–સુજને, આણી હર્ષ. ગયા૦ ૨૫
મોટું મન જન રંજન ગુણના, જશ જેના સૌ ગાય;
મરતાને મેર કહે નહિ કદિ, એવા એ કવિરાય. ગયા૦ ૨૬
ગુજરાતે સર્વ સ્થળમાં, પ્રસરાવી કીર્તિ પૂર્ણ;
નર નારી બાળક મુખ વસિયા, જોયો જશ સંપૂર્ણ. ગયા૦ ૨૭
સન અઢાર અઠ્ઠાણું માર્ચની, તારિખ પચિશ પ્રમાણ;
અગનાશી વર્ષે કવિ ઉપડયા, લઇ બહુ જશની લા'ણ. ગયા૦ ૨૮
પૈસો પુત્ર પ્રતિષ્ઠા મૂકી—ગયા એ ગુણની ખાણ;
તે જાતા ગુર્જર ભુમિને છે, અરે રે મોટી હાણ ! ગયા૦ ૨૯
સંસ્કૃત કવિ ભારત માર્તંડ, ગયા શુભ ગટ્ટૂલાલ;
તેમનિ ખોટ પડી'તી એવે, રાંડિ ગુર્જરિ હાલ ! ગયા૦ ૩૦
આ દશકામાં નરરત્નો, આ દેશ વિષેનાં સાર;
કાળે ગુમ કર્યાં છે કારમા, કયા કરવો પોકાર ! ગયા૦ ૩૧

દોહરા.

ગયા કવી દલપત, રહ્યા ગુણ જેના અભિરામ;
દેજો સુખ પ્રભુ તેમને, દિવ્ય તમારે ધામ;
ગમ્યું તમોને તે ખરૂં, ખપ ગણિ તેડયા દ્વાર;
તો ગણપત શાને કરે, મુખથી વ્યર્થ પુકાર. ૨

ગ. રા. ભટ્ટ.

मद्रास इलाकामां केळवणी.

મદ્રાસ ઈલાકાના સને ૧૮૯૭ ની સાલના કેળવણી ખાતાનો વિસ્તૃત રિપોર્ટ બહાર પડેલો છે, તેમા મદ્રાસ ઇલાકાની કેલવણી સબંધી ઘણી જાણવા લાયક અને વિગતવાર હકીકતો આપી છે મદ્રાસ ઇલાકામાં કેલવણી કેવા પ્રકારની આપવામાં આવે છે, તેની કેટલી શાખાઓ છે, કેટલા વિસ્તારમાં તે વધેની છે, તથા તે ઉપર સરકાર અને પ્રજા કેટલો ખરચ કરે છે, કેવા પ્રકારની તેની વ્યવસ્થા કરેલી છે, શિક્ષણ અને પરીક્ષણની શી વ્યવસ્થા છે, ઇત્યાદિ અનેક બાબનો તેમાં જાણવા જેવી છે, તેમાંથી કેટલીક સામાન્ય વિગત, અમારા વાંચનારા માટે અહીં આપીએ છીએ —

સને ૧૮૯૭ ના માર્ચની ૩૧ મી તારીખે મદ્રાસ ઇલાકામાં કેટલી શાખાઓ હતી અને તેમા કેટલાક વિદ્યાર્થી ભણતા હતા, ને નીચેના કોષ્ટકથી માલમ પડશે

સંસ્થાનો વર્ગ.	શાળાઓની સંખ્યા.	વિધાર્થીની સંખ્યા.
સરકારી.		
યુનીવરસીટી.	૪૩	૪૪૨૩
સામાન્ય શાળાઓ, બીજા દરજ્જાની, છોકરાની,	૫૪૧	૭૧૪૨૫
" " છોકરીઓની	૨૦૫	૧૫૧૮૬
પ્રાથમિક શાળાઓ, છોકરાઓની, ઉંચા દરજ્જાની	૪૫૬૭	૧૨૨૨૮૪
" " નીચા દરજ્જાની	૧૫૦૧૫	૩૬૧૬૮૦
" છોકરીઓની, ઉંચા દરજ્જાની	૩૭૧	૨૧૦૬૩
" " નીચા દરજ્જાની	૪૨૯	૧૨૯૫૫
ખાસ શાળાઓ, ટ્રેનીંગ સ્કુલો, પુરૂષ શિક્ષકોની.	૬૪	૧૪૨૫
" " સ્ત્રી શિક્ષકોની	૧૯	૩૧૭
બીજી ખાસ શાળાઓ, છોકરાઓની	૩૦	૩૦૯૭
" " છોકરીઓની	૯	૫૫૩
	૨૧૭૦૫	૭૧૮૩૦૫
ખાનગી શાળાઓ.		
ઉંચા અભ્યાસવાળી, આરબી અને ફારસી, છોકરાની	૩૫	૨૨૮૦
" સંસ્કૃત, છોકરાની	૧૫૯	૧૭૬૭
શરૂઆતના અભ્યાસવાળી, દેશી કે મુખ્યત્વે દેશી.	૪૧૫૯	૭૪૧૬૯
કુરાન, છોકરાની	૭૩૩	૨૩૭૪૧
" છોકરીઓની	૪૮	૧૦૬૬
શાળાખાતાના ધોરણ પ્રમાણે નહિ શીખવનારી શાળાઓ	૧૩	૧૫૨૫
કુલ ખાનગી શાળાઓ.	૫૧૬૭	૧૦૪૫૪૮
કુલ શાળાઓ	૨૬૮૭૨	૮૨૨૮૫૩

ઉપરની શાળાઓમાંથી કેટલીક સરકારી વ્યવસ્થા હેઠળની છે અને કેટલીક ખાનગી વ્યવસ્થા હેઠળની છે, તે નીચે બતાવી છે

સરકારી વ્યવસ્થા હેઠળની શાળાઓ.	શાળા	વિધાર્થી
સરકારી.	૪૧૪	૨૩૫૬૯
બોર્ડના તાબાની.	૩૨૬૧	૧૫૧૩૫૩
દેશી રાજ્યના તાબાની.	૧	૮૦
ખાનગી વ્યવસ્થા હેઠળની શાળાઓ.		
સરકારની મદદવાળી.	૧૧૪૧૦	૩૯૫૪૭૨
નહિ મદદવાળી	૬૬૧૯	૧૫૪૧૨૧
કેવળ ખાનગી.	૫૧૬૭	૧૦૪૫૪૮
એકંદર.	૨૬૮૭૨	૮૨૨૮૫૩

મદ્રાસ ઇલાકાની એકંદર વસ્તી ૩૫૬૩૦૪૪૦ પૈકી ૮૨૨૮૫૩ વિધાર્થી ભણે છે; એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે ૬૨ ૪૩ માણસે ૧ વિધાર્થી ભણે છે. નીચેના કોઠા ઉપરથી

માલમ પડશે કે નિશાળે આવવા લાયક છોકરાછોકરીઓ પૈકી કેટલાં છોકરા શાળાના શિક્ષણનો લાભ લે છે

નિશાળે આવવા લાયક ઉમરવાળા છોકરાની વસ્તી		શાળામા આવે છે		સે કડે સરાસરી.		કુલ વસ્તીના પ્રમાણમા સે કડે કેટલા ભણે છે.
છોકરા	છોકરીઓ	છોકરા	છોકરીઓ	છોકરા	છોકરીઓ	
૨૬૪૨૯૦૮	૨૭૦૧૯૫૭	૭૦૬૧૦૬	૧૧૬૭૪૭	૨૬ ૭	૪-૩	૧૫-૪

ઉપર બતાવેલી કેળવણી પાછળ એ ઇલાકામા કેટલો ખરચ થાય છે તેના એકંદર આંકડા નીચે બતાવ્યા છે

ખરચની બાબતો	કુલ ખરચ
યુનિવરસીટી	૮૫૨૬૬૫
બીજા દરજ્જાની શાળાઓ	૨૦૦૭૩૦૪
પ્રાથમિક શાળાઓ	૨૦૫૭૦૯૫
ટ્રેનીંગ વગેરે ખાસ શાળાઓ	૪૯૩૫૦૫
યુનિવરસીટીની વ્યવસ્થા	૧૭૧૮૬૮
ડિરેકટર અને ઇન્સ્પેકટરોના પગાર વગેરે	૪૫૫૧૬૬
શિષ્યવૃત્તિઓ	૭૬૯૪૫
મકાનો બંધાવવાનો તથા ખાસ બક્ષિસોનો.	૩૨૩૪૨૦
પરચુરણ	૨૪૯૧૫૬
એકંદર ખરચ	૬૬૮૭૧૨૪

એ ઈલાકાની પ્રાથમિક શાળાઓમા ઉપલા દરજ્જાની અને નીચલા દરજ્જાની એવા બે વર્ગ છે તે શાળાઓમા કિન્ડરગાર્ટન, વસ્તુપાઠ, આલેખન સુચિકર્મ, ભૂગોળ, ગાયન, સાર્વજનિક આરોગ્યવિદ્યા ઇતિહાસ, કૃષિશાસ્ત્ર, અને માપકરણ, આ વિષયો ઐચ્છિક છે સુચિકર્મ ફક્ત છોકરીઓની શાળામા શીખવવામા આવે છે, કિન્ડરગાર્ટન ફક્ત નીચલા દરજ્જાની શાળાઓમા ચાલે છે, અને ઇતિહાસ, કૃષિ, તથા માપકરણ ફક્ત ઉપલા દરજ્જાની શાળાઓમા ચાલે છે કૃષિ અને માપકરણ કન્યાશાળાઓમા ચાલતુ નથી.

सुशिक्षक.

(પૃષ્ઠ ૧૦૬ થી ચાલુ)

ઉનાળો ખતમ થવા પર થયો અને છોકરાઓને રજા આપી ત્યારે શિક્ષકોને 'જરા થોડીવાર આપણે વાત કરી છે' કહી પ્રવીણે રોકયા બધા પાછે આવી બેઠા, અને પાને વાત ઉપાડી

"માફ નરભેરામ, તમને હું પૂછું છું કે છઠ્ઠું ધોરણ નથી ઠીક પડતું. તમે મારી પાસેનું ચોથું રાખો, અને છઠ્ઠું મને આપો."

નરભેરામને તો છઠ્ઠું અને ચોથું બન્ને સરખા હતાં. તેમને મન તો છઠ્ઠા ધોરણમાં જે શીખવવાનું, તેજ ચોથા ધોરણમાં શીખવવાનું હતું એટલે તેમણે તો વગર વિચારે "ભલે ખુશીથી તેમ કરો." કહી વાળ્યું.

પ્રવીણે વાતુ શરૂ કર્યું. "સેવકરામ, તમને પણ પાંચમું અને પહેલું એ વધારે પડતું છે, તોપણ હાલ તો તે વગારી પાસેજ રાખવું સિવાય સરત નથી. તમને એ બાબતમાં હું મદદ આપીશ, અને વધારે બોજો પડવા નહીં દઉં."

આમ સેવકરામને દિલાસો દઈ તરીક શાન્ત રહી બધાની મુખમુદ્રા તરફ જોઈ રહ્યો અને પછી આગળ વધ્યું. "પણ અત્યારે મેં તમને રોકવા તેનું ખાસ કારણ એક જુદુંજ છે તે એજ કે, તમે કંઈ પણ કામ ચલાવવા ને માટે અમુક નિયમ રાખો છો કે નહીં? અમુક વિષય અમુક વખતે શીખવવો અને અમુક વિષય અમુકજ વખતે શીખવવો એ તમને પસંદ છે કે નહીં? આપણે તેવો નિયમ કરીએ તો શી હરકત?"

નરભેરામને એ પ્રમાણે કરવાનું પસંદ હતુંજ નહીં, કારણ કે તે માનતો હતો કે વખત પત્રક એ માત્ર અધિકારી સાહેબોને દેખાડવાને માટેજ કરવાનું છે. તે અત્યારે—આમ અભિપ્રાય આપવાને વખત કેમ છાનો રહે? પહેલોજ બોલી ઉઠ્યો.— "મહેતાજી સાહેબ, વખતપત્રક પ્રમાણે કામ ચલાવવાનું આપણાથી બને તેવું નથી. એ તો ઉપરી સાહેબોને દેખાડવાને માટેજ કરવાનું છે. આપણે આપણી મરજી પ્રમાણે ગમે તે વખતે શીખવીએ, ધોરણ પૂરું કરી દઈએ, અને પરીક્ષામાં પાસ કરી દઈએ, તોપછી વખતપત્રકની શી જરૂર?"

પ્રવીણશંકર—"પણ રખતે અકસ્માત્ અધિકારી સાહેબ તપાસવા આવે ત્યારે શું જવાબ આપશો?"

નરભેરામ:—"ત્યારે વળી તે પ્રમાણે ચલાવીશું. પણ હમેશા એમ તે કાંઈ ઠીક પડે? આપણને હરકત પડે, વખત વધારે જાય, અને છોકરાઓને આવડે નહીં કંઈ પણ."

પ્રવીણશંકર:—(જરા દિલગીર ચેહેરે) "ના, ના, ના, ના, તેવું કંઈ એમાં નથી બનતું. કેમ સેવકરામ તમારો શો મત છે? બીજાઓ પણ બોલો. હું આમાં બધાનો મત માગું છું."

સેવકરામ:—"વખતપત્રકને હું નાપસંદ તો કરી શકતો નથીજ. પણ એ પ્રમાણે શીખવતાં બરાબર ધોરણ પૂરું કરી શકાતું નથી એ વાત ખરી છે. મેં વખત-પત્રક પ્રમાણે શીખવવાની એક શાળા જોઈ છે અને તેમાં પરિણામ એવુંજ આવ્યું છે. ત્યાં એમ બનતું કે તેઓ અર્ધો વખત પાછળનું તપાસવાને અને અર્ધો વખત નવું શીખવવાને રાખતા; પણ તે પ્રમાણે તેમનાથી કદાપિ પૂરું થતું નહીં. એથી કામ નિયમિત થાય છે એ ખરું; પરંતુ અપૂર્ણ રહે—વર્ષ આખર ધોરણ પૂરું ન થાય. તે શા કામનું? વળી અમુક વિષય શીખવતાં તેનો વખત પૂરો થઈ જાય તો વિષય બંધ કરવો પડે. આ એમ દરેક વિષયમાં થાય એટલે બધા વિષયો અધૂરા રહે."

વિદ્યાશંકરઃ—" એનું મુખ્ય કારણ મને તો એજ જણાય છે કે વખતપત્રકોની ગોઠવણજ એવી થાય છે. અમુક વખતમાં અમુક એવો વિષય રખાય છે કે જે પાછલો તપાસાય અને નવો શીખવાય, ત્યાં તો તેના કરતાં દોઢો વખત જાય છે; એટલે પછી વખત પત્રકના વખતને મૂકી દેવો પડે છે અને ગમે તેમ ચલાવવું પડે છે.

પ્રવીણશંકરઃ—પણ એ તકરાર તો વખતપત્રકની ગોઠવણ સારી થાય તો મટીજ જાય. હું તો એમજ કહું છું કે, તમે પોતે તમે જાતે મુકરર કરેલા અમુક વખત પ્રમાણે શીખવોજ છો ના ? અથવા અમુક અમુક દિવસે અમુક વખતમાં તમે અમુક વિષયો તો શીખવોજ છો ના ? તે વિષયો તો તમે ધાર્યા પ્રમાણે પૂરા કરી શકો છો ના? ક્વચિતજ તેમાં ફેર પડતો હશે. ત્યારે તેવુંજ વખતપત્રક તમને મળે તો ?"

" તો કંઇ વાંધોજ ન આવે." સેવકરામ અને વિદ્યાશંકર બન્નેએ હા પાડી.

પ્રવીણશંકરઃ–"કેમ નરભેરામ ! તમને કેમ લાગે છે?"

નરભેરામઃ–" એ પ્રમાણે થાય તો અમારે કાંઇ વાંધોજ નથી. પણ એમ થશેજ નહીં."

પ્રવીણશંકરઃ–" પણ તે વિચાર તમારે ક્યાં કરવાનો છે? તમે દરેક મને એવું એક લીસ્ટ કરી આપો કે અમે અમુક અમુક દિવસે અમુક વખતમાં આટલા આટલા વિષયો શીખવી શકીએ છીએ. તો પછી હું તેને વખતપત્રકના રૂપમાં ગોઠવી આપીશ. પછી તો તે પ્રમાણે કરી શકશો કે નહીં. !"

નરભેરામઃ–" તો ભલે કરીશું. એ કંઈ અમારા કામથી વિરૂદ્ધ નથી."

પ્રવીણશંકરઃ–" ત્યારે તમે આજે બપોરે આવો તે વખતે મને એ લીસ્ટ કરી આપજો. અને એમાં પણ લક્ષમા રાખજો કે ઘણા શિક્ષકોને એવી ટેવ હોય છે કે હમેશાં છાકલાકમાં વિદ્યાર્થીઓને જેટલા વિષયો ચાલતા હોય તેટલા બધા તપાસવા; અને એમ દરરોજ બધા વિષયો ચલાવવા. તમે તે પ્રમાણે નહીં કરતા હો અગર હવેથી નહીં કરશો. કારણ કે એવી રીતે એક સાથેજ આખો લાડવો ખાવા જનાર જરા પણ ખાઈ શકતો નથી, અને ઉલટા દાંત પાડી દેછે. તમારા વર્ગમા ચાલતા બધા વિષયો હમેશાં ન શીખવાય પણ અમુક અમુક વિષયોજ અમુક દિવસે શીખવાય; એમ તમે રાખો તો તેથી દરેક વિષયપર તમે એટલું બધું ધ્યાન આપી શકશો કે તે દરેક તમે પકડો કરાવી શકશો. જ્યારે હમેશાં બધા વિષયો શીખવવા ધારો, ત્યારે ઉતાવળે ઉતાવળે બધા ઉકેલવા પડે છે; પણ જ્યારે દરરોજ ત્રણ ચાર વિષયોજ શીખવવાના હોય ત્યારે તેના પર વધારે ધ્યાન આપી શકાયજ. પહેલા ક્રમથી દરરોજ તપાસાય એ ખરૂં; પણ તે દરરોજ ઉતાવળે એટલે તેનાથી ફતેહ કંઇ પણ થાય નહીં. આ બીજી રીતથી પણ અઠવાડીયામાં દરેક વિષયો ઓછામાં ઓછા બે વાર શીખવાનું તો તમને મળીજ શકશે. અને તે દરેકને માટે પેહેલાંના કરતાં એટલો બેવડો વખત મળી શકશે કે જે સારી રીતે શીખવી શકાશે; અને તપાસી શકાશે. એટલા માટે એ ખાસ લક્ષમાં રાખજો કે દરેક વિષય પૂરતી રીતે શીખવવાને અને તપાસવાને માટે વખત પૂરો રહે છે કે નહીં. વિષય અઠવાડીયામાં વધારે વખત આવે તેને માટે વિચાર કરશોજ માં. પણ અમુક અઘરો વિષય તમને વધારે વખત સુધી શીખવવાનો મળે છે કે કેમ એ વિચાર કરજો અને એ પ્રમાણે બધી ગોઠવણ કરજો."

"વળી હું તમારા કામની વહેંચણી કરવા ધારૂં છું. નિશાળનું કામ અને વિશેષે કરીને દફતરી કામ તમને બધાને આવડી શકે, અને દરેકને માથે બોજો સરખો પડે. કોઈને પણ કામ વધારે આવી જ્યાથી ત્રાસ થાય તેમ કરવાની મારી ઇચ્છા નથી. વખતે તમને સ્વતંત્ર રીતે શાળા ચલાવવાનું મળે તો પણ તે વખતે તમે ગભરાઈ ન જાઓ, અને કામની કસોટી વિશેષ ગાઢિતી બતાવો તેટલા માટે તમારે એ બધા કામ જાણવાની જરૂર છે જેથી કયું કામ કોને કરવું. એ વગેરે હું આજે બપોરે ગોઠવી રાખીશ, અને તમને સૂચવીશ."

આ પ્રમાણે આસિસ્ટંટોને દાદ પાડી તેમજ કામમાં પણ નિયમિત થઈ જવાનું કહી પ્રવીણરાયે ઘેર જવા સૂચવ્યું અને બધા સાથે પોતે પણ ગયા

વિશ્વવિદ્યા.

ચણોઠી—ગુંજા.

એને હિંદુસ્થાનમાં ગુંગચી, રતી ચિરમટી, સંસ્કૃતમાં ગુંજા, કૃષ્ણલ, કાકચીંચી, અને ફારસીમાં ચશ્મખુરોસ કહે છે મરાઠીમાં એનું નામ ગુંજા છે

સ્થાન—ચણોઠીનો વેલો થાય છે અને આ વેલો ઘણો સુંદર હોય છે આ વનસ્પતિ ભરતખંડના સર્વ અરણ્યોમાં, હિમાલયના ૩૦૦૦ ફુટ ઉંચા પ્રદેશોમાં અને સિલોનમાં થાય છે.

ડાક્તર સાહેબ એની ત્રણ જાતી ગણાવે છે—

પહેલી—કાળી આંખવાળી રાતી ચણોઠી. એનાં ફૂલ ગુલાબી રંગનાં થાય છે.

બીજી—ધોળી આંખવાળી કાળી ચણોઠી એનાં ફૂલ કાળા રંગના થાય છે

ત્રીજી—ધોળી ચણોઠી એનાં ફૂલ પણ ધોળાંજ થાય છે

એનો ઉપયોગ ઓસડિયાં થાય છે એન્સલી મ ફ્રેન્ચ કહે છે કે એના મૂળનો ઉપયોગ જેઠીમધને ઠેકાણે થઈ શકે છે, અને કેટલેક ઠેકાણે એનાં મૂળીયાં જેઠીમધને બદલે વેચવામાં આવે છે પરંતુ ડૉ ખારી કહે છે કે જેઠીમધ કરતાં એમાં મિઠાશ ઘણી થોડી છે અને તેથી તેને જેઠીમધને બદલે વાપરી શકાય નહીં

ડૉ મુદીન શેરીફ કહે છે કે "એનાં પાનાં ઘણાંજ સ્વાદિષ્ટ છે અને આ પાનાંનો ઘણોજ ઉત્તમ પ્રકારનો અર્ક નિકળી શકે" એ પાનાં મીઠાં હોય છે.

સંસ્કૃત ગ્રંથકારો એના મૂળિયાને ઝેરી ગણે છે, અને કહે છે કે એ ખાવાથી ઉલટી થાય છે.

મૂળિયાં રૂચ્ય જાતાં, ઘણી શાખાવાળાં હોય છે તેની છાલ પાતળી, અને રા
૨

...ની ચૂર્ણની હોય છે, અને તે સ્વાદે કડવાં પણ પાછળથી મીઠાં લાગે છે. ...કડું પીળું હોય છે અને ભાગવાથી ચમત્કારિક વાસ આવે છે.

મૂળિયાં પરમિયામાં ઉપયોગી છે. રૉકસબર્ગ સાહેબ કહે છે કે "આશરે પાવશી ભાર લઇ તેને કૂટી રસ નીચોવી, તે રસ સાકર સાથે આપવો." પૂનામાં ધોળી ચણોઠી ઘણી ઉત્તમ ગણાય છે, અને તેનાં મૂળિયાંને જેઠીમધને બદલે વેચે છે.

મૂળીયાંનુ ચૂર્ણ કરી તેમાં સુંઠ કે કોઈ બીજા વાતઘ્ન પદાર્થો મેળવી તે ચૂર્ણ ખાંસી ઉપર અપાયછે. આપવાનું પ્રમાણ ૪ થી ૬ રતી સુધી. મૂળનો ટાઢો કવાથ શ્વેત પ્રદર ઉપર પણ અપાય છે. મૂળિયાંની છાલ અર્ધો ઔંસ લઈ તેનો ૧૦ ઔંસ પાણીમાં કવાથ કરી, તેમાં બીજા વાતઘ્ન પદાર્થો મેળવી ખાંસી ઉપર આપવું. ઔષધનું પ્રમાણ ૧થી બે ઔંસ સુધી. વળી આ કવાથ નાના છોકરાને કંઠરોગમાં સારો ફાવદો કરે છે.

ચણોઠીનાં પાનાંને ઊના રાઇના તેલમાં ડુબાવી તે તેલ સંધીવાથી દૂખતા ભાગો ઉપર લગાડવામાં આવે છે. શરીરનો કોઇ ભાગ સૂજી ગવાથી દૂખતો હોય તો તેના ઉપર પ્રથમ ઊનું દીવેલ ધસવું અને પછી ચણોઠીનાં પાનાંને ઊનાં કરી બાંધ્યાં હોય તો સોજામાં થતી કળતર અને બળત્રા મટી જાય છે. પાનાંનો રસ કાઢી કોઇ નરમ તેલ સાથે મેળવી દૂખતી જગા ઉપર લગાડવાથી આરામ થાય છે.

જ્ઞાનતંતુના વિકાર ઉપર બીયાં ખાવામાં આવે છે. અને ત્વચા, વ્રણ, કે કેશરોગ ઉપર ચોપડવામાં આવે છે. ચોપડવા સારૂં ચણોઠી, પારો, ગંધક, લીંબોળીનાં બીજ, ભાંગનાં પાન, અને કપાસની મીંજેનું ચૂર્ણ વપરાય છે. ચણોઠીનાં બીજ ઘણાંજ ખાધામાં આવે તો ઝેરી અસર થઇ ઝાડો થઇ જાય છે અને કૉલેરાના જેવાં ચિન્હો થાય છે. એમ માનવામાં આવે છે કે આ ઝેરી ગુણ બીયાંના રાતા ફોતરામાં રહેલો છે.

બીયાંને દુધમાં ઉકાળી, તેમાં થોડી ઇલાયચી નાંખી, તે દૂધ પીવાથી, જ્ઞાનતંતુઓ મજબુત થઇ, ધાતુપૌષ્ટિક અસર થાય છે. દૂધમાં ઉકાળવાના ચૂર્ણનું પ્રમાણ ૧ થી ૩ ગ્રેન સુધી. બીયાંના ચૂર્ણને ઉકાળ્યા વગરજ પીવામાં આવે તો ઝાડો અને ઉલટી થાય છે. ધોળી ચણોઠીમાં બીજા પણ કેટલાક પદાર્થો મેળવી તેનો પાક બનાવે છે. મૂળીયાંનો પણ પાક બને છે. આ પાક ઘણો બળવર્ધક ગણાય છે.

ડૉકટર મુદ્દીન શેરીફ કહે છે કે "જો ચણોઠીના રંગ ઉપરથીજ તેની જાતો પાડવામાં આવે તો તેની દશ કરતાં પણ વધારે જાતો થઇ શકે. કેટલીક ચણોઠી બિલકુલ કાંળી, ધોળી, પીળી, અથવા ગુલાબી હોય છે અને એવીજ જાતોનો ઉપયોગ ઔષધના કામ માં કરવામાં આવે છે. જે ચણોઠીઓ ઉપર બીજા રંગની આંખો છે તેઓ દવાના કામમાં વપરાતી નથી.

ધોળી ચણોઠી શોધક છે. એટલે શરીરના સ્વાભાવિક માર્ગોમાંથી મળને દૂર કરી તેમને ખુલ્લા કરે છે. પાણીમાં ઘસીને સોજા ઉપર લગાડવાથી બળત્રા કમી થઇ, સોજો ઉતરી જાય છે.

ચણોઠીનું ઝીણું ચૂર્ણ કરી સુંઘવાથી શરદીથી થએલી ગોઠી મસ્તક પીડા મટે છે. ચણોઠી જ્યારે લોહી સાથે મળે છે ત્યારેજ ઝેરી અસર ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથી ચમાર લોકો ઢોર મારવામાં, એનો ઉપયોગ કરે છે.

નીચેનું મિશ્રણ ચણોઠીનું ઝેર ઉતારવામાં ઉપયોગી છે: ૨ ભાગ સરકો, ૩ ભાગ ખાંડ અને ૧ ભાગ કાગદી લીંબુનો રસ. એ મિશ્રણમાંથી ૬૦ ગ્રેન આપવું.

ચણોઠીનાં બીજાં નેત્રસ્રાવ કરવાના કામમાં વપરાય છે. એનું પાણી આંખમાં ભરવાથી, તેમાં બળતરા થઇ, પરુ વગેરે વહેવા માંડે છે અને તેથી ડોળાને કે કીકીને કાંઇ પણ નુકસાન ન થતાં, દવા કર્યા વગરજ ૧૦–૧૫ દિવસમાં આંખ સારી થઇ જાય છે. માટે જ્યારે આંખનો સ્રાવ કરવાની જરૂર પડે ત્યારે ૧૫૫ ગ્રેન છાલ કાઢી નાખેલા બીજાના ભૂકાને ૧૦ ઔંસ ટાઢા પાણીમાં ૨૪ કલાક પલાળી રાખી, પછી તેને ગાળી લઇ તે દ્રાવણ વાપરવું.

ખોરાક—એમ કહેવાય છે કે મિસર દેશમાં ચણોઠી ખોરાક તરીકે વપરાય છે. એને ઉકાળીને ખાવાથી શરીર સારૂં થાય છે પણ કાચી ખાવાથી માથું દુખે છે.

શરીરમાં ગુંજના રસની પિચકારી મારવાથી વિષ વ્યાપે છે. આ ઝેરી ગુણ ઉની કરવાથી નાશ પામે છે. માટે જ્યારે એને પાણીમાં ઉકાળવામાં આવે છે, ત્યારે તેમાંનું વિષ નિર્ગુણ થઇ જાય છે. અથવા જો માત્ર ખાવામાં આવે તો પેટમાંની ગરમી અને ખિનારાથી એના ઝેરી ગુણનો નાશ થઇ જાય છે. ૧૦૦° ઉષ્ણમાને એ ઝેરી ગુણ નિર્ગુણ થાય છે.

ડૉક્ટર વૉરિંગે અરધી ગુંજ પાણીમાં ઘસી તેની પીચકારી એક બિલાડાને મારી, તો તે બિલાડું ૨૪ કલાકમાં મરી ગયું. એજ સાહેબે ચણોઠીમાંથી એક એસીડ કાઢ્યો છે તે આબ્રિક એસિડ કહેવાય છે, અને એવું સિદ્ધ કરેલું છે કે એ એસીડ ઝેરી નથી. ચણોઠીને એમની એમ ખાવાથી વિકારક છે રાંધીને ખાવાથી નથી.

આદાડ અને ચમાર લોક ચણોઠીનો ઉપયોગ ઢોરને ઝેર દઇ મારી નાખવામાં કરે છે. એનો લોટ કરી તેમાં લોઢાની સોયને બોળી ઢોરના શરીરમાં દાખલ કરવાથી તે મરી જાય છે. વળી લોટનીજ સોયો બનાવી સૂકવી રાખે છે. પછી ઢોરના શરીરમાં પ્રથમ છેદ પાડી તે છેદમાં પેલી લોટની સોય ખોસી દે છે. આથી જનાવર ગભરાઇ જાય છે. જો ખોળી કાઢીને સોયને કાઢી નાખે તો જનાવર બચે છે, નહી તો શરીરમાં બળતરા થઇ ને મરણ પામે છે. એક ડૉક્ટર લખે છે કે … ચણોઠીના લોટ મેળવી કરેલી એક ગોળી તેણે એક મરેલી ગાયના મૂત્રમાર્ગમાંથી ખેંચી કાઢી હતી.

ઉપયોગ—એની ચણોઠી તોલ કરવામાં કામ આવે છે. એક ગુંજાનું વજન આશરે ૧.૭૫ ગ્રેન થાય છે. પંજાબમાં એક ચણોઠીનું વજન આઠ ચોખાની બરોબર થાય તો તેને ખરી ચણોઠી ગણે છે. એમ કહેવાય છે કે જગત્પ્રસિદ્ધ કોહીનૂર હીરાનું પ્રથમ વજન ગુંજાથીજ કરવામાં આવ્યું હતું. ગુંજાને રતી કહે છે. રતી શબ્દ ઉપરથી અરબી શબ્દ 'किरात' થયો. અને તે શબ્દ ઉપરથી ઇંગ્રેજી 'कॅरॅट' શબ્દ (સોનું રૂપું હીરા વગેરે મૂલ્યવાન વસ્તુઓ તોલવાનું વજન બતાવનાર શબ્દ) થયો. એક કૅરૅટનું વજન ૩⅙ ગ્રેન એટલે લગભગ બે રતી થાય છે. ગુંજની માળાઓ અને કાનમાં પહેરવાના દાગીના વગેરે બનાવે છે. વળી નાની નાની પેટીઓ ટોપલીઓ ઉપર પણ ગુંજનું ભરતનું કામ કરવામાં આવે છે.

છ. રા. ત્રિવેદી.

રંગનો ઉપયોગ.

(ચલાળા જ્ઞાનવર્ધક સભામાં માણેકચંદ અમરશી મેહેતાએ આપેલું ભાષણ.)

રંગનું મહત્વ.

રંગ આ વસ્તુ લોહચુંબકના જેવી છે. જેમકે લોહચુંબકને દેખી લોઢું ખેંચાય છે, તેમજ રંગ આ ચીજ એવી છે કે, જેનો ઉપયોગ થવાથી માણસ માત્રનું મન તે તરફ આકર્ષાય છે. ને રંગ ઉપર દરેક માણસ ફીદા અગર આશક્ત હોય છે. જ્યારે આ પ્રમાણે છે ત્યારે આપણને તો નાનાં બાળકોનાં મન ખેંચવાને માટે આ શક્તિ અત્યંત ઉપયોગી થઇ પડશે ને આપણે આપણા કામમાં સફળ નીવડીશું. તો મિત્રો! હવે આ અમૂલ્ય અગર ઘણીજ કામની ચીજ કયે કયે સ્થળે વાપરશું તે તરફ લક્ષ ધરીએ.

પ્રથમ આપણે છોકરા તરફ વિચાર કરીએ કે, આ અમુલ્ય ચીજ ક્યાં ક્યાં વાપરવી. બાળકોનાં સાધનો તરફ જરા વિચાર કરીએ. બાળકોનાં મુખ્ય સાધનો, ભણવાની ચોપડીઓ, આંકવાને માટે આંકણીઓ કિંવા ચપાટિયાં, અને સ્લેટો તથા ચોપડીઓ, નાંખવાને દફતરો હોય છે. હવે તેમાં ધારે તો શિક્ષક રંગનો ઉપયોગ કરી શકે. મિત્રો હવે આપણે આગળ વિચાર કરીયે.

આંકવાનાં ચપાટીયાં, વાંચવાની ચોપડીઓ, તેમજ ચોપડીઓ નાંખવાનાં દફતરો પણ રંગીત કરવાં.

આંકવાનાં ચપાટિયાં રંગીત કરવાં, જેથી શોભિત લાગે ને વળી એક સરખો દેખાવ દેખાય જેથી બાળકો પણ ખુશી થાય. આપણે ઘણી વખત નાનાં બાળકોને ચોપડીઓ ફાડતાં કિંવા દફતર ઉપર લીટા લુસતા જોઇએ છીએ. પણ તેને બદલે તેને સારી સુશોભિત ચોપડી અગર સારાં રંગીત દફતરો આપ્યાં હોય તો તે ફાડવાને માટે અચકાશે. કારણ, આ તો સારી ચોપડી છે તેને કેમ ફડાય? એવો વિચાર તરતજ આવશે. ને આથી ચોપડીઓ ફાડવાની અગર દફતરો બગાડવાની ટેવ જશે. તેમજ એક રંગનાં દફતરોથી વર્ગ પણ સુશોભિત લાગશે તથા ચોપડીઓ પણ સારી દેખાશે.

પહેરવાનાં કપડાંમાં પણ રંગનો ઉપયોગ કરવા ધારે તો સારી રીતે કરી શકે.

શિક્ષક ધારે તો બધા વિદ્યાર્થીના પોશાક એક રંગના અગર એકજ જાતના કરી શકે. જેમ કે, લાલ ટોપી, પીળું પાટલુન ને નારંગી કોટ. આ પ્રમાણે અગર આથી જુદા

* એ શિવાય શાર્ડુંન્દર કુષ્ટ રોગ ઉપર ચણોઠીનો ઉપયોગ કરવાનું કહે છે. માથા ઉપરથી કેશ જતા રહી તાલ પડી હોય તો તેના ઉપર ગુંજાનો લેપ કરે છે. (બા. ક.)

રંગનો પોશાક કરવા ધારે તો થાય; ને આ પ્રમાણે દરેક વિદ્યાર્થીના સરખા પોશાક કરવાથી કેટલોક ફાયદો પણ છે કારણ, નાનાં બાળકો નઠારી વસ્તુ જેને માને છે તેને ઝટ ભાગી નાખી કકડે કકડા કરે છે, તથા જેને સારી વસ્તુ માને છે તેને તો સાચવીને રાખે છે. જ્યારે આ પ્રમાણે છે ત્યારે તેને સારા રંગીત કપડાં પહેરવાને કહ્યું હોય તો તે વધારે સાચવે કે મેલાં ઘેલાં કપડાં હોય તો તે વધારે સાચવે ? સારાં કપડાં માટે તે વધારે કાળજી રાખે. કારણ, તે જાણે છે કે આ સારાં છે માટે આપણે સાચવવાં જોઈએ. ને જે મેલાં કપડાં હોય તો તે એમ ધારે કે આ તો ફાટેલ છે હવે શું ? એ તો મેલાં છે, માટે એની ઉપર શાહીનો ડાઘ હશે આવી રીતે કેટલીક વખત બાળકોને બોલતાં પણ સાંભળીએ છીએ. માટે પોશાક રંગીત કરવાથી ઘણો ફાયદો છે બીજું આખા વર્ગનો પોશાક એક સરખો હોવાથી બહુ શોભા આપે છે, તથા બાળકો પણ પોતાનાં કપડાં સાચવવાને માટે કાળજી રાખે છે

કૉપીબુકમાં રંગનો ઉપયોગ થાય.

કૉપીબુકમાં પણ રંગનો ઉપયોગ બરાબર થાય, તેમજ રંગીત ચોપડા વગેરેમાં પણ તેનો ઉપયોગ કરી શકાય.

કૉપીબુક લખવાના ખડીયા ઉપર પણ રંગનો ઉપયોગ થાય તથા
ખડીયા મૂકવાને માટે રંગીત કાંધી કરવા ધારે તો સારી રીતે થાય.

કૉપીબુક લખવાના ખડીયા ઉપર પણ રંગીત પટીઓ નાખ તેમજ નંબર સાથે કરી શકે, ને બધા ખડીયા મૂકવાને માટે સુંદર રંગીત કાંધી કરવા ધારે તો કરી શકે. ને તે રંગીન કાંધી ઉપર ખડીયા નીચેના ક્રમ મુજબ ગોઠવે, તો તેથી બેવડો ફાયદો છે જેમ કે, રાતો ખડીયો, પછી નારંગી, ત્યાર પછી પીળો, એ ક્રમ મુજબ. બાળકોને આ પરથી કયે કયે રંગ મળી કયો રંગ થાય છે તે પણ બરોબર સમજાવી શકાય જેમ કે રાતો તથા પીળો મળીને નારંગી વળી આથી બાળકો ખબરદાર તેમજ પોતાના ખડીયા ઉપર હાથ ન પાડવાને માટે પૂરતી કાળજી રાખે છે ને તે કાંધી ઉપર મુકવાથી તે ઉપર બાળકો ખડીયા બરોબર સાચવીનેજ મૂકે છે, કારણ ઢોળાવાની બીક રહે છે બીજું શાળામાં ખબસુરતી લાગે છે, જેથી બાળકોનું મન શાળા તરફ આકર્ષાય છે તો આ પ્રમાણે ખડીયાઓની ગોઠવણ દરેક શિક્ષક ભાઈઓએ કરવી, એવી મારી ખાસ ભલામણ છે. વળી કોઈ એમ કહે કે, એ તો થાય નહિ પણ ભાઈઓ મહેનત તથા દક્ષપણાથી દરેક કામ થાય છે

(અપૂર્ણ)

ચર્ચાપત્રો.

૧

બીથળીના મેહેતાજી મગનલાલ દલપતરામ જોશી લખે છે કે—

૧ દીલ્હીમાં હસ્તિનાપુરના અનંગપાળ કુંવરને ફક્ત બે પુત્રીઓ હતી. તેમાં મ્હોટીને A જમેરના સોમેશ્વર ચહુવાણ સાથે અને ન્હાનીને કનોજના રાઠોડના રાજા સાથે પરણાવી

... મ્હોટીનો પુત્ર પૃથુરાજ ચહુવાણ અને ન્હાનીનો પુત્ર જયચન્દ્ર રાઠોડ એ માશી માશીના થાય. જયચન્દ્રની પુત્રી સંયુક્તા સાથે તેની માશીનો પુત્ર પૃથુરાજ ચહુવાણ પરણ્યો હતો, એમ ચરિત્રચંદ્રિકા, સતિમંડળ, પૃથુરાજ નાટક, તથા ભરતખંડનો હંટરકૃત, હિન્દનો ટુંકો, ભરતખંડનો સરળ, મુખ્તેસર હેવાલ, વગેરે ઈતિહાસો, વાર્તાઓમાં મારા વાંચવામાં આવ્યું છે તો એવી રીતે માશી માશીના નિકટ સંબંધમાં લગ્ન વ્યવહાર થાય એનું કારણ શું હશે ? કેમકે એ બાબતનો આપણી હિન્દુ કોમમાં પ્રતિબન્ધ છે. કદાચ સ્વયંવરના કારણથી તેમ થયું હોય તો તે પણ લખી જણાવશો.

૨ બીજી બાબતની હકીકતો નીચે મુજબ છે, તેનો નિર્ણય થઇ શકતો નથીઃ—

૧ ભરતખંડના સરળ ઇતિહાસમાં—પૃથુરાજની હકીકત છે. તેમાં લખ્યું છે કે, શાહબુદીન ઘોરીએ પૃથુરાજને પકડીને કેદ કર્યો અને પછી કતલ કરાવ્યો.

૨ પ્રતાપ નાટકમાં અકબર બાદશાહના વખતમાં દિલ્હી દરબારમાં પૃથુરાજ હતો તેણે પ્રતાપસીંહરાણા પર જંગલમાં પત્ર લખ્યો હતો તે એજ પૃથુરાજ હશે કે બીજો ?

૩ ચરિત્ર ચંદ્રિકામાં શાહબુદીનના હાથે પૃથુરાજ પકડાયા પછી તેને આંધળો કરી તુરંગમાં નાંખ્યો હતો. એક દીવસ શાહબુદીન મેહેલ પર બેઠો હતો તે સમય ચંદ કવિએ કહ્યું કે,

ચાર વંચ ચોવીસ ગજ, અંગુળ અષ્ટ પ્રમાણ;
ઇતને પે સુલતાન હે, મત ચૂકે ચહુવાણ—૧.

આથી પૃથુરાજે બાણ મારીને સાત તવા લોઢાના છેદીને શાહબુદીનને માર્યો.

૪ ગહિપતરામ કૃત ઇતિહાસમાં, પૃથુરાજને શાહબુદીને રણક્ષેત્રમાં માર્યો હતો. એ વગેરે હકીકતો મળી આવે છે તો એ સઘળી બાબતોમાંથી, પૃથુરાજને ઘોરીએ માર્યો તે, કે ઘોરીએ પૃથુરાજને માર્યો તે, કિંવા પૃથુરાજને આંધળો કર્યો તેથી શાહને પૃથુરાજે માર્યો તે, કે કેયી બાબત ખરી છે તે પૂર્ણ તપાસ કરી લખી જણાવી, શંકા દૂર કરશો.

૨

ગાવડકા કુમિશ્રિઆત શાળાના મેહેતાજી ભવાન અમરશી લખે છે કે—

૧ લાલશંકર કૃત નાના અંકગણિત-મનોયત્ન ૧૭ નો દાખલો ૨૪ સાર 'વર્ષે ૩૬૫ દીવસનું ગણીએ ત્યારેજ જવાબ મળે છે તો તેનું કેમ ?

૨ વાંચનમાળામાં જનાવર વગેરેના વર્ણનમાં કેટલેક ઠેકાણે 'છટકી' શબ્દ લખેલો હોય છે, ને કેટલેક ઠેકાણે 'સટકી' હોય છે. (જુઓ શુ૦ ચોથીનો પાઠ ૧૨૦ તથા બીજીનો પાઠ ૧૨). તો તેનો એકજ અર્થ કરવો કે કેમ ?

૩ શુ૦ ચોથી ચોપડીના પાઠ ૧૫૫ ને મથાળે 'ચડપ' શબ્દ લખેલો છે ને અંદર 'ઝડપ' શબ્દ આવે છે. તો એ મથાળાનો શબ્દ તે 'ઝડપ' ને અર્થે મૂકેલો હોવો જોઇએ કે શું ?

૪ તેજ ચોપડીના પાઠ ૧૨૪ ને મથાળે 'વહેવારીઓ' શબ્દ મૂકેલો છે પણ તે અંદર નથી તે કારણથી તેને નિરર્થક ગણાવો કે શું ?

૪ (સેન્સસ થયા પછીની—નવી આવૃત્તિની) મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળ—ભાગ ૧ લામાં પાન ૭ ઉપર આ રાજ્યની હકીકત—વસ્તિ ક્ષેત્રફળ વગેરે આંકડા ખોટા દાખલ છે, તે સુધરાવવા જોઈએ.

૩

૧ ગૌરીશંકર અને પૂંજાભાઈ લખે છે કે વાચન ચોથી ચોપડીના પાઠ ૧૩૯ની કવિતામાં ત્રીજી લીટીમાં " લોભે ભલો રહ્યો નહિ ભાર " તથા ચોથી લીટીમાં " લોભે ભારે હળવો થાય. " એનો અર્થ એકજ મુદ્દા ઉપર હશે કે જૂદા ? જો જૂદા ઉપર હશે તો ખુલાસો કરશો.

૨ પાઠ ૧૪૨માંની " ભદ્ર " વિષેની કવિતામાં 'ભદ્ર'નો અર્થ 'કલ્યાણ' કરવો કે 'મહાન' ?

૩ એજ 'ભદ્ર'ના વર્ણનમાં " સ્વર્ગ નર્ક આ લોકના સઘળા રમ્યા સહેજ " એની આ સ્થળે શી જરૂર છે ? જો કદી જરૂર જણાતી હશે, તો તો ભદ્રના વર્ણનને લગતો ખુલાસો કરશો.

૪

વાંકાનેર નિવાસી મ. જ. ઓઝા નીચેના પ્રશ્નોના ખુલાસા મેળવવા ઇચ્છે છે —

૧ મારા મિત્ર તરફથી એક પત્ર આવ્યો છે તેમાં એવું લખેલ છે કે, તમે ભુંડાંમાં ભુંડી ચીજ ભોગવશો. આ તો ભુંડામાં ભુંડી ચીજ કઈ તે હું જાણતો નથી. માટે તે ભુંડામાં ભુંડી ચીજ કઈ તે લખી મોકલવા મે. કરશો.

૨ ધોરણ વગરમાં જે છોકરાઓ નવીન આવે, તેમને કેવી રીતથી શીખવવું કે લખતાં વેળાસર આવડે ?

૩ ચાલુ સાલના માગશર માસના કેળવણીમાં બાલગીત આપેલ છે, તેમાં ૩—૫ ગીતમાં નીચે 'શો. અને સુધારો' એવું લખેલ છે. ને ૪—૬ ગીતમાં હ. શા. લખેલ છે. તેમાં એક ગૃહસ્થે મને પૂછ્યું 'કે શો. અને સુધારો' લખવાનું કારણ શું, ને 'હ.શા.' લખવાનું કારણ શું ? તેના જવાબમાં મેં એટલુંજ કહ્યું કે શો. અને સુધારો એટલે આ બાલગીતો આગળ કોઈએ બનાવેલાં હશે, તે શોધીને તેમાં સુધારો કર્યો હશે ને ૪—૬ નંબરનું ગીત નીચે સહી કરી છે તેણે પોતેજ બનાવ્યા છે. તો આ કહેવું મારું વ્યાજબી છે કે ખોટું તે પણ જણાવવા કૃપા કરશો.

૪ ગાયકવાડી રાજ્યના ઇતિહાસમાં મહારાજા મલ્હારરાવ મહારાજને બે રાણીઓ હતી. તેમાં એક ઠેકાણે લક્ષ્મીબાઇ તથા માલસાબાઇ નામ આપેલ છે. ને એક ઠેકાણે પાર્વતીબાઇ નામ આપેલ છે. તો લક્ષ્મીબાઇ નામ ખરૂં કે પાર્વતીબાઇ નામ ખરૂં તે જણાવવા મે. કરશો.

૫

મોતીલાલ તુળસીદાસ પટેલ. સ્કુલમાસ્તર—તા. પેટલાદ લખે છે કે મહેરબાન સાહેબો—નિચેના પ્રશ્નોનું ખરૂં સ્વરૂપ સ્પષ્ટતાથી વિવેચન સહ જણાવશો.

૧ ઋતુઓના સૃષ્ટિમાં ચાલતા ભિન્ન ભિન્ન વિકારોની પરીક્ષા કરી. કયી ઋતુ શ્રેષ્ટ, તે દર્શાવો?

૨ નીતિ એ કાળને આધીન છે કે કાળ નીતિને આધીન છે.?

૩ અતિલોભી એ શ્રેષ્ટ કે અતિ સંતોષી શ્રેષ્ટ?

૪ વાયુ (પવન) કોને આધીન છે. (સુધરેલા લોકોએ પવનચક્કી વગેરે બનાવ્યાં છે તે સિવાય)?

૫ કાવ્યરસોના સંબંધી અને વિરોધિ ભાવ દર્શાવો.

૬ પરોપકારી અને પરગજુ માણસમાં શો ભેદ છે.

૭ હોપપુસ્તકમાળાની પહેલી અને બીજી ચોપડી (ધો. ૧. અને ધો. ૨માં વાંચન વિષયમાં આવે છે તે) શા હેતુ પર રચેલી જણાય છે?

*** ઉપરનાં ચર્ચાપત્રો અને પ્રશ્નોના ખુલાસા કોઈ લખી મોકલશે તો તેમાંથી યોગ્ય હશે તે પ્રસિદ્ધ કરીશું.—એડીટર.

इबारतनेमाटे वात.

એડમીરલ કેમબેલ.

એડમીરલ એટલે દરિયાઈ લશ્કરનો સહુથી વડો સરદાર. કેમબેલ જ્યારે નાનો છોકરો હતો, ત્યારે તેને એનાં માબાપે સ્કાટલંડના કિનારા ઉપર ફરતા એક વહાણમાં કપતાનના હાથ તળે શીખવા માટે મૂકયો હતો. એક વેળા દરિયામાં એવું બન્યું કે, તે વહાણને શત્રુની તરફના એક લડાઈના વહાણે પકડયું અને તે ઉપરના એક અમલદારે તેના વહાણ પર આવી, કપતાન અને નાના કેમબેલ સિવાય બીજા બધાઓને બંધીવાન કરી પોતાનાં વહાણમાં લઈ જવાનો હુકમ કર્યો. આ કમનશીબ બંધીવાનોમાં પેલા વહાણનો એક માલમ પણ હતો: તે બઇરાંછોકરાંવાળો હોવાથી પોતાપર આવી કમબ્ખતી આવી પડેલી જોઇને નાનાં છોકરાંની માફક રડવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે માલમને રડતો જોઈ નાના કેમબેલને એટલી તો દયા આવી કે, તે તરતજ પેલા અમલદાર પાસે ગયો, અને તેને હીમતથી કાલાવાલા કરીને કહ્યું, " સાહેબ! આ બિચારા માલમને બદલે મને પકડીને લઇ જાઓ તો સારૂં." આ નાના છોકરાની આવી દયા અને હીમત જોઇ પેલો અમલદાર એટલો તો ખુશી થઈ ગયો કે, તુરત તે વાત કબુલ કરી અને બોલ્યો; " હા છોકરા! હું તેમ [illegible] કરૂં છું. કારણ કે આવા બીકણ પુરૂષને પકડી લઇ જવા કરતાં તારા જેવા હીમતવાન [illegible]રાને લઇ જવાને હું વધારે પસંદ કરૂં છું." એમ કહી પેલો અમલદાર પેલા રડતા [illegible]લીને મેલી દઇ, બીજા બંધીવાનોની સાથે કેમબેલને પોતાના વડા અમલદારની આગળ ઉભો કરી તેની હીમતની વાત તેને કહી. તે સાંભળી પેલો વડો અમલદાર એટલો તો ખુશી થયો કે, તરતજ નાના કેમબેલને પોતાના વહાણમાં એક કામપર જગા આપી.

એ પ્રમાણે કેમબેલ સરકારી અને લશકરી ચાકરીમાં દાખલ થયા પછી, તે પોતાની હીમત અને ચંચળાઈથી આગળ ચાલતાં એટલો વધ્યો કે, છેલ્લે તે " રેડ સ્કવાડ્રનનો વાઇસ એડમીરલ" થયો, એટલે એક દરિયાઈ કાફલાનો વડો સરદાર થયો. K. C.

गायकवाडसरकारनुं केळवणी खातुं.

इनाम पत्रको.

(પૃષ્ઠ ૪૬ થી ચાલુ)

૭૭ સુંબાસર ,, ૮-૩-૯૭ ગામના મહાજનશેઠીયાઓએ ૧-૯-૦ બા સદર ૭૮ સિહોલ ,, ૨૦-૩-૯૭ પટેલ હરીભાઈ દાભાઈએ ખુશીથી ૦-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૭૯ સુરસામળી , ૨૨-૩-૯૭ દરે કંભારકર શીવલાલે ખુશીથી ૦-૮-૦ બા છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૮૦ સાથી ,, ૧૬-૩-૯૭ ગામ લોકોએ ખુશીથી ૨-૬-૦ બા છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૮૧ માતર ,, ૨૭-૩-૯૭ પટેલ ગીરધર ભીખાએ ખુશીથી ૦-૮-૦ બા છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યાં ૮૨ કોબલી ,, ૩૧-૩-૯૭ ઠાકર બાપુ ભટ્ટે ખુશીથી ૨-૬-૦ બા સદર ૮૩ વરસોલા ,, ૩૧-૩-૯૭ સદર ૧૪-૧૫-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૮૪ નરસાળી ,, ૬-૩-૯૭ ગામ લોકોએ ખુશીથી ૪-૧૦-૩ બા. સદર ૮૫ કલાલી ,, ૨૨-૩-૯૭ પટેલ ગણપતરામ શીવરામે ખુશીથી ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૮૬ દશરથ ,, ૨૨-૩-૯૭ ગોભાઈ નરસીહભાઈથી અગ્યાભાઈઓએ ખુશીથી ૦-૮-૦ છોકરાઓને ચણા વહેંચ્યા ૮૭ પેર ,, ૨૨-૩-૯૭ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ મગાવેલ વખતે ૪-૮-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૮૮ અનીયાદી ,, ૫-૩-૯૭ ગામ લોકોએ મેળાવડા વખતે ૬-૪-૦ બા. સદર ૮૯ ધુનાદી ,, ૧૭-૩-૯૭ સદર ૨-૯-૬ બા. સદર ૯૦ દોધાર ,, ૧-૪-૯૭ સદર ૨-૮-૦ બા સદર. ૯૧ કુંડેલા ,, ૧-૪-૯૭ સદર ૦-૮-૦ બા છોકરાઓને સાકર વહેંચી. ૯૨ સોનપુર સ. ગુ. શાળા ૨૨-૩-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ૪-૦-૦ બા. છોકરાઓને ઇનામ આપ્યા. ૯૩ માનેજા , ૨૨-૩-૯૭ મહાલકર લલુભાઈએ ખુશીથી ૫-૦-૦ કે છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૯૪ શીનોર ,, ૧૬-૩-૯૭ પટેલ મોતીભાઈ રણછોડભાઈએ ખુશીથી ૪-૮-૦ કે. સદર ૯૫ શીનોર સ. ગુ. કન્યા શાળા ૧૬-૩-૯૭ સદર. ૧-૦-૦ બા. કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૯૬ કરનાળી સ. ગુ. શાળા ૩૧-૩-૯૭ શેઠ ચીમનદાસ કાનેરદાસ એમણે ૨૮-૦-૦ બા છોકરાઓને ઇનામ વહેંચ્યા ૯૭ કરનાળી સ. ગુ. કન્યાશાળા ૩૧-૩-૯૭ સદર ૭-૦-૦ બા સદર ૯૮ ડુંગર સ. ગુ. શાળા ૨૨-૩-૯૭ તલાટી કૃષ્ણરાવે ખુશીથી ૨-૧૨-૦ બા છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૯૯ પનસોર ,, ૧૬-૩-૯૭ શા નાયક વલભદાસ ખુશીથી ૦-૮-૦ બા સદર. ૧૦૦ સોખડા ,, ૩-૩-૯૭ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બર તથા ઉમેદભાઈએ ખુશીથી ૧-૦-૦ બા. સદર. ૧૦૧ ઇટોલા ,, ૩-૩-૯૭ શેઠ દામોદર જુગાભાઈએ ખુશીથી ૦-૪-૦ બા. સદર ૧૦૨ વાઘોડીયા સ. ગુ. કન્યાશાળા ૩૧-૩-૯૭ આસિ. સ્કુલ ઇન્સ્પેક્ટર મોહનલાલે ખુશીથી ૦-૮-૦ બા કન્યાઓને પતાસાં વહેંચ્યા ૧૦૩ ચોરંદા સ. ગુ. શાળા ૫-૩-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ૧-૦-૦ બા છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. એકંદર ૧૦૬-૦-૯ બા. ૨-૮-૦ કિ. ૭૪૩-૧૪-૩ ક.

તૈયાર કરનાર ફાર્બુન
સ્કુલ ઇન્સ્પેક્ટર નાથાભાઈ

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

૩

વડોદરા વિભાગની ગ્રામ્યશાળાઓમાં વેહેંચાયલું ઇનામ.

માહે માર્ચ સન ૧૮૯૭.

૧ વડદલા ૯-૩-૯૭ દેશાઇ અમૃતલાલ ત્રીજભુખણદાસ બા. ૧-૮-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો ગોરધન ગંગાદીન બા. ૦-૮-૦ મુખી કાળીદાસ નાથા ૦-૮-૦ નાથા અલીભાઇ ૦-૮-૦ બા. ૨ વડસાલા ૧૫-૩-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ૩-૦-૦ બા. સદર.

માહે એપ્રીલ સન ૧૮૯૭.

૧ વેમાલી ૧૯-૪-૯૭ આદર બાઇજી ૦-૪-૦ બા. સદર મેહેતાજી ભોગીલાલ લલુભાઈ ૦-૮-૦ બા. લીલાધર ત્રીભોવન ૦-૪-૦ બા. સુખદેવસીંગ ગોરપસીંગ ૦-૪-૦ બા. ૨ કાટણા ૨૩-૪-૯૭ લોકો તરફથી ૧-૦-૦ ક સદર ૩ અંકોટા ૨૬-૪-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ૦-૮-૦ બા. સદર ૪ સીસવા ૨૯-૪-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ૦-૧૫-૦ બા. સદર.

માહે મે સન ૧૮૯૭.

૧ હરણી ૧ ૫-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ૧-૦-૦ બા. સદર ૨ છાણી કન્યાશાળા ૧૮-૫-૯૭ ગામ લોકો તરફથી ૨-૧૦-૦ બા. કન્યાઓને કાપડ.

Jeyshanker P. Joshi.
ડે. એ. ઇનસ્પેકટર વડોદરા વિભાગ.

કલોલ વિભાગની ગ્રામ્યશાળાઓમાં વેહેંચાયલું ઇનામ.

માહે માર્ચ સન ૧૮૯૭.

કડવાડ તા. દેહેગામ ૨૩-૩-૯૭ ભટ. નરસીરામ પિતાંબરે પોતાના છોકરાને નિશાળે બેશાડીને ૨-૦-૦ ક. ૧-૦-૦ રોકડો મેહેતાજીને ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં

માહે એપ્રીલ સન ૧૮૯૭.

૧ પાનસર તા. કલોલ ૨૧-૪-૯૭ શા. કેવળદાસ ત્રિભોવનદાસ ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પતાસાં ૨ કરોળી તા. દેહેગામ ૫-૪-૯૭ મેદરા તા દશક્રોઇના પા. મોતીભાઇ ગણેશજીએ પોતાના દિકરાના લગન પ્રસંગે ૧-૦-૦ બા. છોકરાઓને પતાસાં. ૩ સાંપા તા. દેહેગામ ૨૬-૪-૯૭ શા. બેહેચરદાસ દીપચંદ તથા તલાટિ લલુભાઇ રામચંદ્ર વિગેરે મળીને પરીક્ષા વખતે ૧-૮-૦ ક. છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસાં. ૪ ગિયોડ તા. દેહેગામ ૧-૪-૯૭ કપડવણજના ઇનામદાર બારોટ ગોપાળભાઇ જેઠાભાઇએ નિશાળ તપાસીને ૧-૦-૦ ક. છોકરાઓને પેહેલી ચોપડીઓ. મે ૧૮૯૭ ૧ વડવાસા તા. દેહેગામ પરીક્ષા વખતે હવાલદાર જુમ્માભાઇ જમાલભાઇ તથા મેહેતાજીએ મળીને ૧-૧૨-૦ ક ૧-૪-૦ કન્યાઓને છીંટ ૦-૮-૦ છોકરાઓને પતાસાં ૨ સાંપા તા. દેહેગામ ૫-૫-૯૭ મુખી કાળીદાસ ખુમાજીએ પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસાડીને ૧-૮-૦ ક. છોકરાઓને ૦-૮-૦ પતાસાં ૧-૦-૦ ચોપડીઓ ૩ હાલોલ તા. આતરસુંબા પરીક્ષા વખતે ગામ લોકો મળીને ૨-૮-૦ ક. છોકરાઓને ૧-૮-૦ પુસ્તકો ૧-૦-૦ પતાસાં ૨૫-૫-૯૭ પીહીઝતા. પેટલાદના પા. ચતુરભાઈ ભગવાનદાસે પોતાની ખુશીથી ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં

Jivanlal M. Gandhi.
ડે. એ. વિભાગ કલોલ.

પેટલાદ વિભાગ.

માહે ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૭.

૧ સીંઆલી તાલુકે પેટલાદ તા. ૧૫ બાવાજી મનોરભાઇ વિગેરે બા. ૧ છોકરાંઓને મીઠાઈ. ૨ ભડેરજ તાલુકે પેટલાદ તા. ૨૮ ગામ લોકો બા. ૧ છોકરાંને ખારેકો. ૩ પોઇચા તાલુકે સાવલી તા. ૪ મોતીલાલ નાથજી વિગેરે બા. ૩-૬-૦ છોકરાંને પુસ્તકો. કુલ. ૫-૬-૦ બા.

માહે માર્ચ સન ૧૮૯૭.

૧ નવા ગામ તાલુકે પેટલાદ તા. ૩૧ મે. વલ્લભભાઇ રણછોડભાઇ બા. ૧

રાને પતાસા. ભડકદ તાલુકે પેટલાદ તા ૨૬ તળશીભાઇ અંબેરભાઇ વિગેરે બા ૧ છોકરાને પતાસાં. ૩ મહાદરા તાલુકે પેટલાદ તા. ૧૫ બેહેચરભાઇ શંભુદાસ બા ૨ સદર. ૪ રીંઝાવ તાલુકે પેટલાદ ગામ લોકો રૂ ૨-૮-૦ બા ૧-૦-૦ પુસ્તકો તથા પતાસાં છોકરાને કાવીઠા તાલુકે પેટલાદ રઘુહેડ સાભળદાસ બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા. ૬ ટીંબા તાલુકે પેટલાદ તા ૨૬ નંદાભાઇ મોતીભાઈ મુખી રૂ ૧-૦-૦ છોકરાને પુસ્તકો કુલ. ૭-૮-૦ રૂ ૧-૦-૦ બા

માહે એપ્રીલ સન ૧૮૯૭.

૧ બાંધણી તાલુકે પેટલાદ કન્યાશાળા તા ૯ દયા હરજી સાવલાના બા ૧-૦-૦ કન્યાઓને ચોપડા તથા મેવો નાર તાલુકે પેટલાદ તા. ૧૪ મેહેતાજી જેસંગભાઈ કાશીભાઇ વિગેરે બા ૧-૮-૯ છોકરાને પુસ્તકો તથા પતાસા સુણેવ તાલુકે પેટલાદ તા ૧૪ બાપુભાઇ સાભળદાસ વિગેરે ૨ સદર મજુસર તાલુકે સાવલી તા. ૨૫ દાજીભાઇ દેવશંકર બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા કુલ ૫-૮-૦ બા

માહે મે સન ૧૮૯૭.

૧ વીરોલ તાલુકે પેટલાદ તા ૩૦ ગામ લોકો ૩-૮-૦ રૂ છોકરાને પુસ્તકો. ૨ લાલપુરા તાલુકે પેટલાદ તા ૨૬ સદર ૧-૦-૦ બા છોકરાને પતાસા. કુલ ૩-૮-૦ રૂ ૧-૦-૦ બા

માહે જુન સન ૧૮૯૭.

૧ બાકરોળ તાલુકે પેટલાદ કન્યાશાળા તા ૨૮ દેસાઈ જેરાભાઇ નરસીભાઈ બા ૪-૦-૦ કન્યાઓને પુસ્તકો તથા પતાસા ૨ ભડકદ તાલુકે પેટલાદ તા ૯ પ્રભુદાસ સેઠ તથા ગામલોકો બા ૫-૮-૦ મેહેતાજીને પાઘડી તથા છોકરાને પતાસા. ૩ રુપોલી તાલુકે પેટલાદ તા. ૧૦ ગામ લોકો ૩-૮-૦ બા મેહેતાજીને પાઘડી તથા છોકરાને સાકર કુલ ૧૩-૦-૦ બા એકંદર કુલ ૭-૦-૦ રૂ ૩૦-૧૪-૦ બા

તૈયાર કરનાર	તપાસનાર	Jethbhai G Parikh
નાથાલાલ હરગોવિંદદાસ	ગિરધરલાલ ક શાહ	ડે એ ઇ પેટલાદ વિભાગ

માહે ઓક્ટોમ્બર સન ૧૮૯૬.

૧ કઠલાલ તાલુકે દેહગામ તા ૨૮ ગોર સોમનાથ રાજારામે પોતાના છોકરાને નિશાળે બેસાડીને ખુશી દાખલ રૂ ૧ ૮-૦ છોકરાઓને પતાસા

માહે નવેમ્બર સન ૧૮૯૬.

૧ શેરીસા તાલુકે કલોલ શેઠ જગજી તથા ચુનીલાલ છગનલાલ વિગેરે એ મળીને ૧-૨-૦ રૂ૦ છોકરાઓને પતાસા કલોલ વિભાગ

માહે જુન ૧૮૯૬.

૧ વડસર તા૦ કલોલ તા ૧૨ પા જીવતા પીતાંબરે પોતાની ખુશીથી ૧-૦-૦ રૂ૦ છોકરાઓને પતાસા. ૨ બાલવા તા૦ કલોલ તા ૧૦ ગામ પંચો અને શા મગન તારાચંદે મળીને ૧-૮-૦ રૂ૦ ૧-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો ૦-૮-૦ પતાસાં.

Jeevanlal M. Gandhi.

પુ જાલાલ બેહેચર ડે. એ ઇ વિ કલોલ

વડોદરા રાજ્યની દેશી કેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં માહે એપ્રીલ સન ૧૮૯૭ ના માસમા પરચુરણ વેહેંચાયેલા ઇનામનું પત્રક

૧ પાટણ સ ગુ શાળા ન. ૧ તા ૨૮ શેઠ લાલજીભાઇ કુંવરજીભાઇએ ખુશીથી રૂ ૧૫-૭-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસા વેહેંચ્યા ૨ સદર ન ૨ તા ૩૦ સદર રૂ. ૧૦-૦-૦ સદર ૩ સદર નં ૩ તા ૩૦ સદર રૂ ૧૦-૦-૦ સદર. ૪ પાટણ. સ ગુ કન્યાશાળા નં. ૧ નાગદાર કિશનભાઈ બહાદુરે તથા સહગૃહસ્થોએ બા. ૩-૦-૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં. ૫ સદર નં ૨ તા ૨૮ શેઠ લાલજીભાઇ કુંવરભાઇએ ખુશીથી રૂ ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યા ૬ પાટણ મ. મરેઠ-

શાળા તા. ૩૦ સદર. રૂ. ૫—૦—૦ છોકરાઓને પુસ્તકો પતાસાં વેહેચ્યાં. ૭ મણુંદ સ. ગુ. શાળા જેશંગભાઇ મોરારભાઇ તરફથી. બા. ૩૦—૦—૦ છોકરાઓને પક્વાન જમાડયાં. ૮ જગરાલ. ,, તા. ૧૯ વાગડોદ થાણાના નાયબ ફોજદાર એમણે. બા. ૧—૦—૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૯ વસાઈ. ,, અમથાલાલ ગુલાબદાસે ખુશીથી. શિ. ૦—૮—૦ સદર ૧૦ ચોરંદા. ,, તા. ૫ જોરાભાઇ નથાઃગુલાભાઇએ ખુશીથી. બા. ૦—૮—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૧૧ કણઝટ. ,, તા. ૧૭ શા. મોતી ધર્મદાસે ખુશીથી. બા. ૧—૦—૦ સદર. ૧૨ ધાયજ. ,, તા. ૬ ગામ લોકોએ મેળાવડા વખતે. બા ૨—૪—૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૧૩ માસર. ,, તા. ૨૫ પટેલ મથુરભાઇ કાશીભાઇએ ખુશીથી. બા. ૧—૦—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં ૧૪ વડજ. ,, તા. ૬ ગામના સદ્‌ગ્રહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે બા ૯—૮—૦ છોકરાઓને પુસ્તકો ને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૧૫ બરકાલ ,, તા. ૨૦ પંડ્યા શંભુરામજી તથા પંડયા નરોતમ એમણે ખુશીથી. બા. ૩—૦—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૧૬ કલોલ. ,, તા. ૧૫ નારાયણ ગોપાળદાસે ખુશીથી. રૂ. ૨—૦—૦ સદર. ૧૭ સેરથા. ,, તા. ૫ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થો તથા મેમ્બર ભાઇશંકર એમણે રૂ. ૨—૦—૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૧૮ ૧૮ મોટી આદરજ. ,, તા ૧૦ હરીલાલ પ્રભાશંકર. રૂ. ૦—૪—૦ સદર. ૧૯ સાંતેજ. ,, તા. ૨૬ નવાડી ડુંગરભાઈ કાશીશંકરે ખુશીથી. રૂ. ૦—૮—૦ સદર. ૨૦ વાનોલ. ,, સમજીભાઇ તથા સવજીભાઇએ ખુશીથી. રૂ. ૦—૮—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૨૧ ટીંટોડા. ,, તા ૧૧ ગામના મહાજન તરફથી મેળાવડા વખતે રૂ. ૨—૮—૦ સદર. ૨૨ ઇસંડ. ,, મુખી ઇશ્વર રત્નનાથે મેળાવડા વખતે રૂ. ૧—૦—૦ સદર. ૨૩ આતરસુંબા. ,, તા ૧૯ બાવા લાલદાસજી અમરદાસે ખુશીથી બા. ૧—૪—૦ છોકરાઓને બરફી વેહેચી. ૨૪ આતરસુંબા સ. ઉર્દુ. સ્કુલ તા. ૧૨ અબદુલ રસુલે ખુશીથી બા. ૦—૮—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૨૫ બહીયલ. સ. ગુ શાળા તા. ૧૫ શા. ગુલાબચંદ રાયચંદે ખુશીથી બા. ૧—૦—૦ સદર. ૨૬ હાથીજણ. સ. ગુ. શાળા. તા ૨૩ પટેલ અંબઇદાસ ભાઇજીએ ખુશીથી રૂ. ૧૨—૦—૦ છોકરાઓને જમાડયા. ૨૭ રાજપુર. ,, તા. ૨૨ મેહરબાન કડી માહાલના વહીવટદાર સાહેબે રૂ. ૧—૭—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં ૨૮ થોળ. ,, તા. ૨૯ પા. મોતી બાવસંગે ખુશીથી શિ. છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૨૯ વામજ. ,, મેહેરબાન કડી વિભાગના નાયબ સુબાસાહેબે રૂ. ૦—૮—૦ સદર. ૪૦ વીડજ. ,, તા. ૩ બારોટ છોટાલાલ તથા પટેલ નથુદાસ એમણે રૂ. ૨—૦—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૩૧ અગોલ. ,, તા. ૧૦ મેહેરબાન કડીમાહાલના વહીવટદારસાહેબે રૂ. ૦—૮—૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૩૨ સુરજ. ,, તા. ૧ ગામના મહાજન તરફથી રૂ. ૨—૦—૦ છોકરાઓને પાણી પીવા માટે. ૩૩ ડાંગરવા. ,, તા. ૧૩ પટેલ મુળએ ઉજીદાસે ખુશીથી રૂ. ૦—૮—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૩૪ ગોઝારીયા. સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૧૫ જસુભાઇ ચીમનભાઇએ ખુશીથી રૂ. ૦—૬—૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યા ૩૫ જગુદાલ. સ. ગુ શાળા. તા. ૩૦ શા. રેવા જેઠાએ ખુશીથી બા ૯—૬—૦ છોકરાઓને ગોળ વેહેચ્યો. ૩૬ ગરાગ. ,, ફત્તા સદા તથા ઉમેદરામ સુખરામે ખુશીથી રૂ ૧—૮—૦ છોકરાઓને ખાંડ વેહેંચી. ૩૭ કુકરવાડા. ,, તા. ૨ આ. મેહેસાણાને વિજાપુર માહાલના દરોગાસાહેબે રૂ. ૧—૦—૦ છોકરાઓને ખાંડ વેહેચી. ૩૮ ગવાડા. ,, તા. ૨૯ શા હીરાચંદ તલકચંદે ખુશીથી રૂ. ૧—૦—૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૩૯ દેવરાસણ. ,, તા. ૮ શા છગન ગુલાબચંદે ખુશીથી બા. ૧-૮-૦ સાકર. ૪૦ પાંચોટ. ,, ગામના કેટલાક સદ્‌ગ્રહસ્થોએ મેળાવડા વખતે બા. ૨-૦-૦ સદર. ૪૧ બલોલ ,, તા. ૨૬ સદર. બા ૫-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૪૨ છઠીઆરડા ,, તા. ૨૪ સ્કુલ કમીટીના મેમ્બરોએ ૧-૪-૦ બા. સદર ૪૩

અમૃતેશ ,, તા. ૨૬ મેજમુર છગનલાલ તથા શા મનુ ગમાને ખુશીથી ૦—૭—૦ આ સદર. ૪૪ ચાસ ,, તા ૧ મેહેરબાન ડહેન ગાકોરના કુંવરે આવાને ૦—૮—૦ લિ. સદર ૪૫ ઇજા સ. અંત્યજ શાળા તા ૨૫ મદનલાલ તરફથી મેળાવડા વખતે ૨—૦—૦ આ સદર ૪૬ ડભોડા મ ગુ શાળા તા ૨૮ મા મોતી પીતાંબર તથા નાનજી નાગરે ખુશીથી ૨—૮—૦ આ. છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૪૭ છત્રાલ ,તા ૧ શેઠ દોલત સગજી કુબેર સગજી તથા શા અમૃતલાલ તથા પટેલ ભોગાદાસ એમણે ૩—૮—૦ આ છોકરાઓને પુસ્તકો તથા પતાસા વહેંચ્યા ૪૮ પલીયડ , તા ૨૮ ગામ લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૩—૮—૦ સદ . ૪ દેહગામ સ. ગુ ક પાઠશાળા તા ૩૦ જુલ કમેટીના મેમ્બરોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે આ ૧—૦—૦ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૫૦ દેહગામ સ ગુ શાળા તા ૩૦ સદર આ ૪ ૫—૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યા ૫૧ વડોદરા સ ગુ શાળા નં ૩ તા ૨ આદિ વિઠ્ઠલદાસ આત્મારામ ખુશીથી આ ૧—૮—૦ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૫૨ વડો રા સ ગુ રાવપુરા ઉર્દુ સ્કુલ તા ૨૨ બાપુભાઈએ ખુશીથી ૦—૮—૦ આ છોકરાઓને ચણા વહેંચ્યા ૫૩ ,, વાડી , તા. ૧૯ વડોદરાના આનંદમોહન ઘોષબાબુએ ખુશીથી આ. ૫—૦—૦ છોકરાઓને ચોપડી આપી. ૫૪ વડોદરા સ ઉર્દુ કન્યાશાળા તા. ૧ મહેરબાન મા. મા. અબ્બાસઅલી સાહેબે આ ૧૨—૦—૦ કન્યાઓને મીઠાઈ વહેંચી ૫૫ છાણી સ ગુ શાળા તા ૧૩ છગનલાલ તથા બાપુ તથા પ્રાગજીભાઈ એમણે ખુશીથી આ ૨—૧૩—૦ છોકરાઓને ખારેકો વહેંચી ૫૬ કોયલી ,,તા ૨૧ દાભાઈ તથા લલુભાઈ તથા ગામના સદગૃહસ્થોએ આ ૮—૯—૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા પતાસા વહેંચ્યા ૫૭ બાપની સ ગુ શાળા ગામ લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે આ ૧૧—૪—૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા પતાસા વહેંચ્યા ૫૮ ઇટોલા ,, તા ૧૩ સદર આ ૬—૮—૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વહેંચ્યાં. ૫૯ કલાલી , તા. ૯ સદર આ ૨—૮—૦ સદર ૬૦ ઇસરામ , કાળીદાસ ભગવાને ખુશીથી આ ૦—૮—૦ ક, ૧—૮—૦ સદર ૬૧ દશરથ તા ૧૩ રણછોડલાલ હરીશંકરે ખુશીથી આ ૦—૮—૦ છોકરાઓને ચણા વહેંચ્યા ૬૨ કુમાડ ,, તા. ૧૯ ગામ લોકોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે આ ૫—૧૨—૦ છોકરાઓને લુગડાં તથા ચોપડીઓ વહેંચી ૬૩ પેટલાદ સ ગુ કન્યા શાળા તા ૨૧ હેડમીસ્ટ્રેસ સરજુ ગોદાવરી ખુશીથી આ ૧—૦—૦ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૬૪ ધનાલી સ ગુ. શાળા તા ૧૦ છોટાલાલ તથા નાનાભાઈ પ્રભુદાસે ખુશીથી આ ૧—૦—૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યા. ૬૫ સીમરડા ,, તા ૧૦ બારોટ ઉમેદ અખુભાઈએ ખુશીથી આ ૦—૮—૦ સદર. ૬૬ માંગરી ,, તા ૩ આદિ મોતીલાલ વજેભાઈએ ખુશીથી આ. ૦—૮—૦ સદર ૬૭ મેદેવાર ,, તા ૧૦ કહેણ સનુ ફીગોરે ખુશીથી આ. ૧—૦—૦ સદર ૬૮ પીજ સ અંત્યજ શાળા તા. ૨૩ રેવર સાવા ભગતે ખુશીથી આ. ૦—૮—૦ સદર. ૬૯ વસો સ ગુ શાળા તા ૫ વ્યાસ બાપુજી મગનજીએ ખુશીથી આ. ૨—૦—૦ સદર ૭૦ વસો સ ગુ કન્યા શાળા તા ૨૩ મેહેરબાન આ. આ વિદ્યાધિકારી સાહેબે વીઝીટ કરીને ક ૧—૦—૦ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યાં ૭૧ નાર સ ગુ શાળા તા ૧૦ પટેલ પ્રભુદાસ શામળભાઈએ ખુશીથી આ ૨—૦—૦ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૭૨ રૂપજ ,, તા. ૧૯ પટેલ રણછોડ હીરાભાઈ તથા મેની દેવજીએ ખુશીથી ૧—૦—૦ સદર. ૭૩ ભાલેજ ,, તા. ૭ મરઘાભાઈ જુહાભાઈએ ખુશીથી આ ૦—૮—૦ સદર ૭૪ મલેજ ,, તા. ૮ ગામ લોકો તરફથી આ ૧—૮—૦ છોકરાઓને દૂધ પાયું. ૭૫ ફેરેલ સ ગુ શાળા તા ૨૦ પટેલ બાળભાઈ ખુશાલભાઈએ ખુશીથી આ. ૦—૮—૦ છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૭૬ ભાદરણગામ ,, તા. ૧૦ શંકરભાઈ વહાલાભાઈએ આ ૦—૮—૦ છોકરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં ૭૮ ગોધરા ,, તા. ૯

દુન ત્રીલોકનાથ પ્રમાનંદ મુનશી એમણે ક. ૫-૧૨—૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૭૯ સાવલી સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૧૨ મેહેરબાન રા. બા. સરસુબા સાહેબ એમણે વીઝીટ કરીને બા. ૩—૦—૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૮૦ મધરોળ સ. ગુ. શાળા તા. ૧ મીંજલાલ છગનલાલ તથા ત્રીકમભાઇએ ખુશીથી બા. ૧—૮—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૮૧ દ્વારકા. તા. ૩૦ શેઠ કાળીદાસ જુઠાભાઇએ ખુશીથી ક. ૯૭—૭—૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૮૨ દ્વારકાં સ. ગુ. નાઇટશાળા. તા. ૩૦ શેઠ કાળીદાસ જુઠાભાઇએ ખુશીથી ક. ૧૦—૨—૦ સદર. ૮૩ દ્વારકા સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૩૦ સદર ક. ૧૮—૧૨—૦ કન્યાઓને કાપડ વેહેચ્યું ૮૪ દ્વારકાં. સ. ગુ. વેદશાળા સદર ક. ૫૬—૧૦—૦ છોકરાઓને કાપડ વેહેચ્યું. ૮૫ દ્વારકાં. સ. સંસ્કૃત પાઠશાળા તા. ૩૦ સદર ક. ૫૭—૧૦—૦ સદર. ૮૬ દ્વારકાં સ. મરેઠી શાળા તા. ૩૦ સદર ક. ૫૭—૬—૦ સદર. ૮૭ વરસડા. સ. ગુ. શાળા તા. ૩૦ ગામના સદ્‌ગૃહસ્થોએ ખુશીથી ક. છોકરાને સાકર વેહેચી. ૮૮ મોટા આંકડીયા ,, તા. ૩ શેઠ નરભેરામ નંદલાલ તથા શેઠ મુળજી એમણે ખુશીથી ક ૧—૮—૦ સદર. ૮૯ અમરેલી. સ. અંત્યજબોરડિંગ તા. ૨૮ અબદુલ ગફુરે તથા મેમણ મુસાઅહમદે ખુશીથી ક. ૨—૦—૦ સદર. ૯૦ હાલરીયા સ. ગુ. ફરજીયાત શાળા તા. ૨૨ કણબી. વાઘા હદાએ ખુશીથી ક. ૦—૧૨—૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૯૧ સાગોડરી. ,, તા. ૧ પટેલ. કુવરજી જશાએ ખુશીથી ક. ૧—૦—૦ સદર. ૯૨ વીઠલપુર. ,, તા. ૧૨ પટેલ નથુ હરદાસે ખુશીથી ક. ૦—૮—૦ સદર. ૯૩ કામરેજ.,, તા. ૨૧ રા. મોહનભાઇ લલ્લુભાઇએ ખુશીથી ૧—૦—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૯૪ કઠોર. સ. ગુ. કન્યાશાળા. તા. ૧૫ ગુલાબચંદ હરજીવને ખુશીથી ક. ૧—૦—૦ કન્યાઓને પેંડા વેહેચ્યાં. ૯૫ ધલા. સ. ગુ. શાળા. ૧૫ સોની. ઉત્તમ ખુશાલે ખુશીથી. ક. ૦—૧૨—૦ છોકરાઓને ખાજુર વહેંચ્યું. ૯૬ ગડત.,, તા. ૨૦ પટવા ગોરધનદાસ દ્વારકાંદાસે ખુશીથી ક. ૧-૮-૦ છોકરાઓને ટોપી આપી. ૯૭ ડોલવાણ. ,, ગામના સદ્‌ગૃહસ્થોએ મેળાવડા વખતે ક. ૧—૧૪—૦ છોકરાઓને સાકર વહેંચી ૯૮ વ્યારા. તા. ૧૩ આ. નવસારી પ્રાંતના સરફોજદાર ખુશીથી ક.૧—૦—૦ સદર. ૯૯ હથુરણ. સ. ઉર્દુ. સ્કુલ તા. ૨૮ મુનસી તુરેબાજખાં ફતેહખાંએ ખુશીથી ક. સદર. ૧૦૦ સોનગઢ. સ ગુ. કન્યાશાળા તા. ૨૯ ધુળીયાના એજંટ જમસેદજી શેરીયાદજી એમણે ક. ૧—૦—૦ કન્યાઓને સાકર વેહેચી. ૧૦૨ નવસારી સ. ઉર્દુ સ્કુલ તા. ૧૬ આછામીયાં તથા અબદુલ રેહેમાને ખુશીથી ક૦ ૨—૦—૦ છોકરાઓને પતાસા વહેંચ્યા ૧૦૩ નવસારી સ, ગુ. શાળા તા. ૧૬ વઇદ દીનમણી નરોત્તમે ખુશીથી ક૦ ૦—૧૨—૦ સદર. ૧૦૪ નવસારી સ. મરેઠી શાળા. તા. ૭ પાગેદાર તથા પાડુરંગ રાવજી તરફથી ક. ૫—૦—૦ છોકરાઓને પાણી માટે. ૧૦૫ રતનપુર સ ગુ. શાળા તા. ૨૯ શેઠ ખોડા દેવચંદે મેળાવડા વખતે ૫—૦—૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૧૦૬ કોડીનાર. ,, તા. ૧૬ મેહેરબાન રા. સા. અમરેલી પ્રાંતના ઈજનીયર સાહેબે ક. ૩—૦—૦ સદર. ૧૦૭ દામનગર. ,, ડાક્ટર. પરસોતમ દયાશંકર તથા ફોજદાર છગનલાલ ઉમીયાશંકર તથા શેઠ જેઠાલાલ જીવન એમણે. છોકરાઓને પાણીની પરબમાં આપ્યા. ૧૦૮ ગુવાલી ,, તા. ૧૮ કલ્યાણદાસ તથા મુળજી કાશીરામે ખુશીથી બા. ૦—૧૨—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૧૦૯ બહાદરપુર. ,, તા. ૨૮ આસિ. શંકરલાલ છગનલાલે ખુશીથી ૧—૦—૦ સદર. ૧૧૦ વાઘોડીયા. સ. ગુ. કન્યાશાળા. તા. ૧૯ મેહેરબાન રા બા. મહાલાનીહાય સરસુબા સાહેબ એમણે બા. ૧—૦—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૧૧૧ વાઘોડીયા સ. ગુ. શાળા. તા. ૧૯ સદર. બા. ૨—૦—૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. એકંદર બા. ૧૪૦—૭—૦ શિ. ૧—૮—૦ ક૦ ૪૫૩—૧૨—૦

તૈયાર કરનાર કા.
માણેકલાલ નાથાભાઇ પટેલ.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

सरक्युलरो.

વરહુકમ નંબર ૫૩.

મોટી ઉમરની બાઇઓને કેળવણી મળે તે માટે કેટલેક ઠેકાણે જનાના કલાસ કરેલા છે મોટી ઉમરની બાઇઓને એક જગાએથી બીજી જગાએ જવાનું હોય તેમ કેટલેક પ્રસગે બને ત્રણ ત્રણ માસ સુધી ગેરહાજર રહેવાનુ તેમને થાય. સબબ એક માસ કરતા વધારે મુદતની ગેરહાજરી થાય તો નામ કમી કરવા સ નં. ૫૮ તા ૧૬-૩-૯૭ નો કરવામા આવેલ છે તે જનાના કલાસને લાગુ ન કરતા તેમા ત્રણ માસ કરતા જેની વધારે મુદતની ગેરહાજરી થાય તેનુજ નામ કમી કરવુ. તા. ૮ એપ્રીલ સ ૧૮૯૮ મુ વડોદરા J A. DALAL.

દસ્તુર વરહુકમ નબર ૫૪ વિદ્યાધિકારી.

મુખ્ય શિક્ષણપદ્ધતિ પાઠશાળા ના ૩૧ માર્ચ સ. ૧૮૯૮ ને રોજ બંધ પડવાની છે તેથી ચાલુ સાલની પરીક્ષા મે માસમા થશે સબબ આ ખાતાના કોઇ પણ શિક્ષકને કોઇ પણ પરીક્ષા આપવી હોય તેમણે તુરત વરહુકમ નં ૧૧ તા ૨૨-૧૧-૯૭ ને અનુસરી મજુરી મેળવી પરીક્ષાને માટે જરૂ પરીક્ષાની તારીખ મુકરર થયે જેમને મંજુરી મળી હશે તેમને તે તારીખ રા રા કલાભવનના પ્રિન્સિપાલ સાહેબ જણાવશે

કોઇને કંઇ અભ્યાસ બાબત પૂછવુ હોય તો તેમણે પરભારું રા રા કલાભવનના પ્રિન્સિપાલ સાહેબને પૂછવુ એટલે તેઓ તેમને તુરત પરભારા જણાવશે.

ગ આ ખાતના એજ્યુકેશનલ સાહેબોએ જે શિક્ષકને પરીક્ષા આપવાની મજુરી આપવામા આવે તે લખાણ રા રા કલાભવનના પ્રિન્સિપાલ સાહેબની મારફતે ન મોકલતાં પરભારું મોકલવુ જોઇએ અને તુરત તે બાબતની ખબર ઉમેદવાર ભવનમા આપવાનું કરવુ જોઇએ કે જેથી પરીક્ષાની તારીખ તેઓ પરભારા તે તરફ જણાવી દે તા ૧૧ એપ્રીલ સ ૧૮૯૮ વડોદરા J A DALAL.

વરહુકમ હિ. જા. નં. ૫૫. વિદ્યાધિકારી

સ. નં. ૧૨ સન ૧૮૯૧-૯૨ મા જણાવેલી કિમતે છોકરાઓને પુસ્તકો આપવાનાં ને નફાની રકમ ડેપોમાથી તરત ખાતે જમા કરવું ઠરાવાથી ગમે તે વખતે પુસ્તકો મગાવા સબ ડેપો તરફ માગણી કરે છે તેથી ત્યાના હેડમાસ્તરને ઘણું કામ પડે છે અને તેથી શાળાના કામમા હરકત આવે છે એવુ જણાયાથી ઠરાવવામા આવે છે કે—જેને પુસ્તકો મંગાવવાના હોય તેમણે જે તે માસની તા ૧૨ અને તા ૨૭ના રોજ મગાવવા તજવીજ કરવી જોઇએ તા ૧૩ માહે એપ્રીલ સને ૧૮૯૮ J A DALAL.

અ. પ્ર. વરહુકમ હિ. જા. નં ૫૬. વિદ્યાધિકારી.

અહીંનુ હિસાબીખાતુ કમી થવાના કારણે વરહુકમ નબર ૪૦ તા ૨-૬-૯૭ ની કલમ ૨ થી પગારપત્રક વગેરેના નાણા જેના તેને અદા કર્યાની ઇનાયતી પાવતીઓ આ તરફ મોકલવાનુ બંધ થયુ છે એટલે ઇનાયતી પાવતી લેવાનુ કારણ રહેલુ નથી. માટે પાઠશાળાની નાણા અદા કરવાના હોય તો હમેશા રહેતી રસમ પ્રમાણે સહી લઇ નાણા અદા કરવા

બીજે સ્થળે નાણાં હુંડીથી કે મનીઆર્ડરથી અદા કરવામા આવતી ઇનાયતી પાવતી લેવામાં આવ્યા હરકત નથી તા ૧૯ માહે એપ્રીલ સને ૧૮૯૮ J. A. DALAL.

અ. પ્ર. વરહુકમ નં. ૫૭. વિદ્યાધિકારી

હવે ખાનગી અગાઉ શાહીવાળા નાણાનુ ચલણ હતું તે બંધ થઇ હવે બાબાશાઇ રૂપીઆ તથા બાબાશાઇ પૈસાનું સરકાર તરફથી ચલણ થયુ છે પરતુ તેનો વેપારી વર્ગમા પુરેપુરો વહીવટ થયો નથી તેથી કેટલે ઠેકાણે મહેતાજીઓ તરફથી ફંડીંગ વગેરેના નાણાનો હિસાબ કે કલદાર રૂપીઆમા તથા કલદાર પૈસામા ખરચ થયેલો લખવામા આવ્યો છે તે રીવાજ બંધ કરવા મનવણી મે રા. બા. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબ તરફથી ઉપર નબર ૧૯૦૫ તા ૨૫ માર્ચ સન ૧૮૯૮ થી લખાણ આવ્યુ છે માટે આ વરહુકમ મળ્યા બાદ સરકારી હેવું નાણુ બાબાશાઇ કર્યા તે સિવાય કોઇના તરફથી આખર નહીં થવા

રહેવી જોઇએ. અર્થાત બાબાશાઈ નાણામાંજ ખરચ કરવા રિવાજ રાખવો.
૧૩ માહે એપ્રીલ સને ૧૮૯૮. J. A. DALAL.

આં. પ્ર. વટહુકમ હિ. જા. નં. ૫૮. વિદ્યાધિકારી.

આ આફીસના સ. જા. નં. ૨૨ તા. ૧૦-૧-૮૯ થી સ. નં. ૧૨ સને ૧૮૮૧-૮૨ તથા સને ૧૮૮૨-૮૩ માં જણાવેલી કોમના છોકરાઓને પુસ્તકો આપવાનાં તે ડેપોમાંથી દરેક વખતે રૂ. ૧૦) સુધીનાં પુસ્તકો આપવાની છુટ છે પરંતુ તેથી કેટલેક ઠેકાણે છોકરાઓની સંખ્યા વધારે હોવાના કારણે હરકતો પડે છે માટે સદર સરક્યુલરને અનુસરો દરેક વખતે રૂ. ૨૦) કરતાં વધારે નહી અને વરસ દહાડામાં રૂ. ૫૦) પચાસ કરતાં વધારે નહીં એવી ડેપો તરફ ચોપડીઓની માગણી કરવા છુટ છે અને તે પ્રમાણે ડેપોમાંથી ત્યાંના આઝમ હેડમાસ્તરે આપવા તજવીજ કરવી. તા. ૧૩ માહે એપ્રીલ સને ૧૮૯૮.

J. A. DALAL.

આં. પ્ર. વટહુકમ જા. ન. ૫૯. વિદ્યાધિકારી.

છેવટ અદાનો દાખલો કોણે કેવી રીતે આપવો, તેમાં શું શું હકીકત લખવી તે બદલનો ખુલાસો નગદી હિસાબી નમુનાના પુસ્તક પૈકી સાધારણ નિયમની કલમ ૩૮ થી ૪૨ તથા નમુના નંબર ૨૧૧-૨૧૨ ના ખુલાસાની કલમ ૫ માં સ્પષ્ટ રીતે બતાવેલી તે પ્રમાણે કેટલેક ઠેકાણેથી તેવા દાખલા નહીં આવવાથી મે. રા. બા. એકાઉન્ટંટ જનરલ સાહેબનો વટ હુકમ નંબર ૨૯ તા ૨૪-૨-૯૮ નો આજ્ઞાપત્રીકા પાન ૪૮૨ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયો છે તે આધારેઆ ખાતાના માસ્તરો તથા અધિકારીઓને જણાવવામાં આવે છે કે હવેથી છેવટ અદાના દાખલા આપનાર સર્વ મહેતાજીઓ, હેડમાસ્તર તથા અમલદારોએ એવાં દાખલામાં નિયમમાં બતાવેલી પૂરેપૂરી સર્વ હકીકત દાખલ કરવી જોઇએ. એકાદ હકીકત કોઇ ઇસમના સંબંધે ન હોય તો તેના દાખલામાં તે હકીકત નથી એમ સ્પષ્ટ લખવું જોઇએ. તૈયારીની રજા આપવામાં આવી હોય અગર સરકારી લહેણું હોય તો તે હકીકત દાખલ કરવી જોઇએ પણ કોઇ ઇસમના બાબતમાં એ હકીકત ન હોય તો તેના દાખલામાં તૈયારીની રજા આપી નથી. સરકારી વિગેરે લહેણું નથી એ બાબતો સ્પષ્ટ લખવી જોઇએ. મતલબ કે છેવટ અદાના દાખલામાં જેટલી હકીકત લખવા ઠરેલું છે તે પ્રમાણે દરેક ઇસમના દાખલામાં લખવું જોઇએ. છેવટ અદાના દાખલા મહેતાજીઓને ખજીનામાંથી મળતા હતા પણ હવે આબોઆકટની એકજ નકલ મહાલમાં જવાથી તેવા દાખલા ખજીનામાંથી મળવા હરકત છે, એ બાબત લખાણ ચાલતાં છેવટ મે. રા. બા. એકાઉન્ટંટ જનરલ સાહેબે પોતાના શેરા નંબર ૨૪૧૯ તા ૪-૪ ૯૮ માં જણાવ્યું છે કે ફેરબદલીના કારણે મહેતાજીઓના છેવટ અદાના દાખલા નવા આવનાર ઇસમને આપવા અને દફતર ઉપરથી તે સંબંધની તમામ હકીકત દાખલ કરવી છેવટ અદાના દાખલામાં નિયમ પ્રમાણે સર્વ હકીકત નહીં હશે તો ખજીનાના અમલદાર પેમેન્ટ કરશે નહીં. તા. ૧૫ માહે એપ્રીલ સને ૧૮૯૮. J. A. DALAL.

આ. પ્ર. વટહુકમ નં. ૬૦ વિદ્યાધિકારી.

કોઇ છોકરો વ્યાકરણના સબ હેડમાં નાપાસ થાય તો તેને ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવો નહીં એવું વટહુકમ નં. ૧૭ તા. ૨૭-૧૧-૯૭ માં જણાવવામાં આવ્યું છે. પણ હમણાં એક શાળાની વિઝિટ લેતાં પાંચમા ધોરણના વર્ગમાં કવિતામાંથી પાંચ શબ્દો પદચ્છેદ કરવાને આપ્યા તો એક છોકરાએ એક પણ શબ્દનું ખરૂં પદચ્છેદ કર્યું નહીં. અને ક્રિયાપદની જગાએ વિશેષણ એવી એવી ભૂલો કરી. તે ઉપરથી શિક્ષકના સંબંધે શક લાગતાં તે ધોરણના શિક્ષકને એ પાંચ શબ્દનું પદચ્છેદ લખવા કહ્યું તો તે પણ બીલકુલ ખોટું તેમણે લખ્યું. ક્રિયાપદનું પદચ્છેદ નામની માફક વિભક્તિ લગાડી કર્યું. અને બીજી એવી સાધારણ બાબતમાં પણ ભૂલો કરી. તો પછી જ્યાં શિક્ષક શીખવી નહીં શકે ત્યાં છોકરાને શિક્ષા કરવી એ ઠીક કહેવાય નહીં, માટે આ સાલ એ પેટા વિષયમાં કોઈ છોકરો નાપાસ થાય તો તેટલાજ માટે તે છોકરાને ઉપલા વર્ગમાં ચઢાવવાને અટકાવવાની જરૂર નથી. શિક્ષકો વિષે હવે શું કરવું તે બાબત બીજો વટહુકમ કાઢવામાં આવશે. તા. ૧૮ એપ્રીલ સ. ૧૮૯૮ મુ. હેડગામ J. A. DALAL.

દેશી કેળવણી ખાતાની ગુજરાતી શાળાઓમાં ઇનામમાં આપવાને સારૂ નીચે જણાવેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો મંજૂર કરવામાં આવે છે.

અનુક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ.	કર્તા અથવા પ્રકટ કર્તા	કિંમત રૂ	આ	પૈ.	વિશેષ હકીકત.
૩૦૯	વિજળી વિકટોરીઆ	બાઈ પુતળીબાઈ જહાંગીર કાબરાજી	૦	૪	૦	
૩૧૦	મહિસુરની મુસાફરી.	રા. બા. હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા	૦	૪	૦	
૩૧૧	દીર્ઘાયુષ્ય શી રીતે થવાય (ગુજરાતી ત્રિપિકા.)	રા. બા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ	૧	૦	૦	
૩૧૨	વચનામૃત અથવા બાળ માળા	રા. ચુનીલાલ સન્નુભાઈ શાહ	૦	૬	૦	
૩૧૩	બાળ મનનપોથી	રા. નગીનદાસ ચુનીલાલ ભટ	૦	૧	૦	
૩૧૪	મિત્ર લાભ	રા. રા. ડોલિકરામ મહેતા સ. ડીઅર વકીલ દાસાનુદાસ	૦	૬	૦	હલકા સંસ્કૃત શાળાઓ માટે
૩૧૫	બીજી સંસ્કૃત ક્રમ.	સદર	૦	૪	૦	સદર
૩૧૬	ઘર સંસાર	રા. મથુરભાઈ મોતીરામ પટેલ	૦	૬	૦	,, કન્યાશાળાઓને માટે.
૩૧૭	શિશુ શિક્ષા	રા. મોહનલાલ ઇશ્વર ભટ્ટ	૦	૧	૦	
૩૧૮	સાહિત્ય સંગ્રહ.	રા. કહાનજી ધર્મસિંહ	૨	૪	૦	
૩૧૯	ભારત વર્ષનો ઇતિહાસ	રા. જેરામ ... પ્રાણશંકર	૦	૬	૦	
૩૨૦	એશીઆ યુરોપ વગેરે ખંડમાંની મહાપ્રજાઓમાં જનસ્વભાવના સાહિત્યિક દૃષ્ટાંત.	મેસર્સ એન એમ એન્ડ કંપની કાલબાદેવીરોડ મુંબઈ	૦	૨	૦	
૩૨૧	મહાજન મંડળ	રા. મગનલાલ નરોત્તમ પટેલ	૧	૦	૦	
૩૨૨	નીતિ શાસ્ત્રનાં મૂળતત્વ ભાગ ૧ લો.	રા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ	૦	૪	૦	
૩૨૩	દીપોત્સવી અથવા દીવાળી.	રા. કહાનજી ધર્મસિંહ	૦	૦	૬	
૩૨૪	શાન્તિ સુધા	રા. મણીશંકર ઉમીયાશંકર ભટ્ટ	૨	૦	૦	,,
૩૨૫	બૃહત્ કાવ્યદોહન ભાગ ૫ મો.	રા. રા. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ	૩	૦	૦	
૩૨૬	[illegible]	વે. શા. સં. ૨. રા. વામન શાસ્ત્રી ઇસ્લામપુરકર	૨	૮	૦	સંસ્કૃત શાળાઓ માટે.

३२७	કર્તવ્ય.	ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી.	૧	૮	૦	
૩૨૮	સાઠ સંવત્સરી કુંડળીયા	રા. દેવજી ઉકાભાઇ ગોકવાણા.	૧	૦	૦	
૩૨૯	પાક શાસ્ત્ર ભાગ ૧ લો.	રા. બા. છગનલાલ હાકોરદાસ, મોદી. ટ્રાન્સલેટર.	૦	૧૨	૦	કન્યા શાળાઓ માટે ખાસ કરી પાકશાસ્ત્ર જ્યાં ચાલતું હોય ત્યાં
૩૩૦	સદર ભાગ ૨ જો.	સદર.	૦	૧૦	૦	
૩૩૧	યુનાઇટેડ્ સ્ટેટસની લોક સ્થિતિ.	રા ચુનીલાલ બાપુજી.	૧	૮	૦	કન્યા શાળાઓ માટે
૩૩૨	સતિ સીતા.	સૌ બાઇ જેકોર હરિભાઇ.	૦	૪	૦	
૩૩૩	કલિવિડમ્બન શતક.	સુવિચારદર્શક મંડળી મુંબઇ.	૦	૨	૦	
૩૩૪	જનરલ જ્યૉર્જ વૉશિંગટનનું જીવન ચરિત્ર.	પ્રકાશક રા. દામોદર સાંવલેરામ.	૧	૮	૦	
૩૩૫	નીતિ નિપુણ નીતમલાલ.	રા હીરાચંદ મેનજી.	૧	૦	૦	કાઠિયાવાડ તરફની શાળાઓ માટે

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

देशी केळवणी खातानी मराठी शाळाओमां इनाममां आपवा सारु नीचे जणावेलां पुस्तको मंजुर करवामां आव्यां छे.

अनुक्रम नंबर.	पुस्तकनुं नाम.	कर्त्ता अथवा प्रकट कर्त्ता.	किंमत. रु.	आ.	पै.	विशेष हकीकत.
२१८	आरोग्य शास्त्र भा. १ लो.	रा. रा. बालाजी प्रभाकर मोडक.	१	८	०	
२१९	सदर भा. २ जो.	सदर.	१	८	०	
२२०	ग्राम्य संस्था.		१	१२	०	
२२१	नीतिशास्त्राचें मूळतत्व.	रा. वासुदेव गणेश सहस्रबुध.	०	१०	०	
२२२	शिक्षण मिमांसा.	सदर.				
२२३	धर्माची आवश्यकता आणि व्याख्या.	रा. जनार्दन महादेव				
२२४	आर्य धर्माचा इतिहास.					
२२५	मुलांचे-चिमुकले पुस्तकालय नीतिधर्म पाठ १ लो.					
२२६	पानपतची मोहिम.					
७	संतचरित्रें.					

...ચાધોરે ... તેને ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવ... જણાવવામાં આવ્યું છે. ૫મ... વર્ગમાં કવિતામાંથી પાંચ શબ્દો ... એક પણ શબ્દનું ખરું પદચ્છેદ કર્યું નહીં, ...ની એવી ભૂલો કરી. તે ઉપરથી શિક્ષકના સંબંધે ...પાંચ શબ્દનું પદચ્છેદ લખવા કહ્યું તો તે પણ બીલકુલ ...છેદ નામની માફક વિભક્તિ લગાડી દીધું. અને જાતી ...કરી. તો પછી જ્યાં શિક્ષક શીખવી નહીં શકે ત્યાં ...ી, માટે આ સાલ એ પેટા વિષયમાં કોઈ છોકરો ...ી ઉપલા વર્ગમાં ચઢાવવાને અટકાવવાની જરૂર ...ત બીજે વરઘુકમ કાઢવામાં આવશે. તા. ૧૮

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

જાહેરખબર.

ગ. બા. હરગોવિંદદાસ કાનદાસ કંઠારવાળાનાં રચેલ પુસ્તકોની નવીન આવૃત્તિઓ—

પાણીપત	... ...	૦– ૪–૦
દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન ભા. ૧	... ...	૦– ૪–૦
દેશી કારીગરીને ઉત્તેજન ભા. ૨	... ...	૦– ૬–૦
અંધેરી નગરીનો ગંધર્વસેન.	... ...	૦–૧૨–૦
મહીસુરની મુસાફરી	... ...	૦– ૪–૦
બે બહેનો	... ...	૦– ૮–૦
ગુણી રૂપસુંદરી	... ...	૦– ૪–૦
* લઘુ વ્યાકરણ.	... ...	૦– ૧–૩
* નવું વ્યાકરણ.	... ...	૦–૧૨–૦
* નવું અંકગણિત.	... ...	૧– ૪–૦
* ભૂતળવિદ્યા.	... ...	૦– ૭–૦
નીતિ અને ધાર્મિક ધર્મ	... ...	૦– ૨–૩

* ચિન્હવાળાં પુસ્તક વડોદરા [illegible] અને [illegible] છાપખાનાઓથી કે [illegible] મળશે. [illegible]

સોનેરી તક-કિંમતી ભેટ!

મહાજન-મંડળ.

“ મહાજન મંડળ ” નામે [illegible] તરફથી [illegible] છે, જેમાં [illegible] ૮૦૦ [illegible] ઐતિહાસિક [illegible], [illegible], [illegible], અને [illegible] છે. [illegible] ૧૫૦૦ પૃષ્ઠો [illegible] આ [illegible] ગ્રંથ [illegible] કરવામાં આવ્યો છે. [illegible] સુંદર છપાઈ [illegible] છે. [illegible] અભિપ્રાય છે [illegible] (૩૫૦) [illegible] રૂ. ૯–૮–૦ [illegible] છે. [illegible] મંગાવી લેવું.

ઠે. આંબલીઆરા ।
અમદાવાદ [illegible] ।

મંગળદાસ નરોત્તમદાસ પટેલ.
“ [illegible] ” ઓફીસ.

જાહેર ખબર

વડોદરા કળાભવનને લગતી શિક્ષણપદ્ધતિ શાળાની છેવટની પરીક્ષા મે ૧૮૯૮થી ભવનના મકાનમા બપોરના સાત વાગતાથી શરૂ થશે. ઉમેદવારોને પરિક્ષામા બેસવાની પરવાનગી મળી હોય તેઓએ દાખલા સાથે લઈને વખતસર ભવનમા હાજર થવુ.

કળા ભવન
વડોદરા, તા ૧ ૪ ૯૮.

RAOJI M PATEL,
પ્રિન્સિપાલ-કળાભવન

નીચેનાં પુસ્તકો તેના પ્રસિદ્ધકર્તા તરફથી મળ્યાં છે તે બદલ આભાર થયો છે.

કીમત રૂ આ

१ दत्तात्रेय तंत्रम्. ,,
२ आर्य समाजीय रहस्य. ,, ०—[illegible]
३ सन्ध्याकल्प ,, ०
४ अंग्रेजी योगज्ञान. ,,
५ शिल्पशास्त्रांतर्गत आयतत्व. ,, ०—[illegible]
६ श्री सामवेदीय छान्दोगानाम् आन्हिकम् ,,

આ પુસ્તક વડોદરામા પ્રસિદ્ધ કર્તા સોમેશ્વર ત્રિવેદી હરિજી ભગવાનજી પાસેથી મળશે

૭ નીતિ શાસ્ત્રમાં મૂળતત્વ—અંગ્રેજી ઉપરથી તૈયાર કરનાર ગોવિંદભાઈ ભાઈ દેસાઈ, બી એ એલ એલ બી નાયબપ્રાંત ન્યાયાધીશ વડોદરા. નીતિ શીખવવાનું આ સારૂ પુસ્તક છે ભાષા શુદ્ધ અને સહેલી છે તથા છપાઈ સારી છે કીમત ૦ ૪—૦ એ ઠેકાણા કર્તા પાસેથી અથવા નૂતન વિલાસ પ્રેસમાંથી મળશે.

જાહેરખબર.

શિશુશિક્ષણ નીતિસાર—ગુજરાતી ભાષામા તથા બાળબોધ લિપિમાં [illegible] (નીતિદર્પણ [illegible]) નામ ભાગમાંથી નીતિ [illegible] પુસ્તક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રસાર કરનારા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ૦—૨—૦ [illegible] ૧૧—૪—૯૮

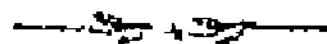
[illegible]
[illegible]

નિવેદકર્તા
[illegible]
[illegible]

શ્રી

સંવત ૧૯૫૪ જ્યેષ્ઠ

પુસ્તક ૧૦ મું અંક ૮ મો

પ્રસિદ્ધ કર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

વડોદરા

“ [illegible] ” માં છાપ્યું

ઈ. સ. ૧૮૯૮

दोधकवृत्त

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान वधाये;
प्रीति वधे पसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो

પુસ્તક ૧૦ મું   જેઠ   સંવત્ ૧૯૫૪   અંક ૮ મો

નીતિવચન.

(ભર્તૃહરિનો અનુવાદ)

મનહર

શું વિશેષ ?

ક્ષમા ગુણ હોય તો શું વચનથી છે વિરોધ,
ક્રોધ હોય દેહમાં તો શત્રુનું શું કામ છે?
જ્ઞાતિ હોય સાથી તો શું દેવતાનું કામ કહો,
હોય સાચા સ્નેહી ત્યાં શું ઔષધનું કામ છે?
દુર્જન જો હૃદયમાં તો સાપની જરૂર કશી?
ધનનું શું કામ કહી વિદ્યામાં વિશ્રામ છે?
લાજ હોય તો શું ભારે ભૂષણથી ભૂષણ છે?
રાજ્યની વિસાત શી? ને કવિતાનું કામ જ   ૧

કોણ બચ્યો ?

દ્રવ્ય લખલૂટ પામી કોને નથી ગર્વ થયો?

વિષયી થયો ને કોને આપદા નથી અડી?
સુંદરીએ કોનું મન ક્ષુભિત કરેલું નથી?
કોની દેહ કાળકેરા કરમાં નથી પડી?
રાજાનો સદાય કોણ વા'લેરો થઈને વર્ત્યો?
માગણ થઈને કોને મોટાઈ મોંઘી જડી?
દુષ્ટકેરી જાળમાં ફસાયેલો પુરુષ કોણ
ક્ષેમ ને કુશળ રહી છટક્યો છેલ્લી ઘડી? ૨

જીત.

મિત્ર જીત મેલ છોડી, શત્રુ જીત નીતિ જોડી,
લોભી જીત દામ તોડી, થોડી થોડી વારમાં;
વિપ્ર જીત માન આપી, નારી જીત પ્રેમ થાપી,
બંધુને સમાન માપી જીત તું વિચાર માં;
ક્રોધીને વખાણ કરી, ગુરૂને પ્રણામ કરી,
મૂર્ખનું લે ચિત્ત હરી વાતના વિચારમાં;
જ્ઞાની સાથ જ્ઞાન ગાઈ, રસીકને રસ પાઈ,
શીલથી સકલ ભાઈ જીતી લે સંસારમાં. ૩

પામે.

કામી તે કલંક પામે, ચઢચો તે નિપાત પામે,
માગણ લઘુતા પામે, એમાં શી નવાઈ છે?
લોભી અપકીર્તિ પામે, ના લડે તે હાર પામે;
દોષ દેખી પ્રીતિ પામે, મૂર્ખના જે ભાઈ છે;
નિર્ધન ઠગાઇ પામે, શોકથી ઉન્માદ પામે,
ચિંતાતુર શંકા પામે, ત્યાં શી ચતુરાઇ છે,
જુગારી તે દુઃખ પામે, દુર્વાક[1] અપ્રીતિ પામે,
નિશદિન શાંતિ પામે, જેનામાં ભલાઈ છે. ૪

ભૂષણ.

નીતિ તો ભૂમિપતિનું ભૂષણ ગણાય ભારે,
નમ્રતા સદૈવ છે ઘરેણું ગુણવાનનું;
લાજ અંગનાનું, ઘરબારીનું ઘરેણું દ્રવ્ય,
બ્રાહ્મણનું શાંતિ, ક્ષમા રૂપી બળવાનનું;
શરીરનું રૂપ, સ્મૃતિ મનનું ઘરેણું મોટું,
ઘરનું શિશુઓ ને કવિતા બુદ્ધિમાનનું;

૧ નઠારાં વેણ બોલનારો.

વાણીનુ ઘરેણુ વખણાય છે [1]પ્રસાદ રૂપી,
સજજનને વા'લુ છે, ઘરેણુ સનમાનનુ. ૫

નાઠુ.

કૃપણથી કીર્તિ નાઠી, ગુણ નાઠા ક્રોધ દેખી,
સત્ય નાઠુ છળ દેખી, કુલ નાઠુ કેલથી,
ધન નાઠુ વ્યસનોથી, સ્થિરતા વિપત્તિઓથી,
સિદ્ધિઓ પ્રમાદ દેખી નાશી ચાલી સે'લથી,
નીચતાથી કુલ નાઠુ મદથી વિનય નાઠો,
પુરૂષપણુય નાઠુ છે ખરાબ એવથી,
આદર દરિદ્રતાથી સુખ શાંતિ તૃષ્ણાથી,
આત્મજ્ઞાન નાઠુ જાય મમતાના મેવથી ૬

બળ

રાજાનુ પ્રતાપ બળ સ્ત્રીનુ બળ યૌવન છે,
માગણનુ બળ 'પૂઠે લાગવુ' પેખાય છે,
સજ્જનનુ સત્ય બળ ડોળ તે અસજ્જનનુ,
સયમ જોગીનુ બળ જગમા વખાય છે,
કુટુબનુ સપ બળ ધન છે સેવાનુ બળ,
ગુણ તે મહાબળ ઉન્નતિનુ કેવાય છે,
થોડા ધનવાળાનુ છે સચય છે રૂડુ બળ,
શાતિકારી બળ તો વિવેક વખણાય છે ૭

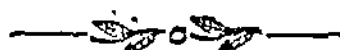
શોભે છે

હાથી [2]મદમાથી શોભે, સર શોભે કમળથી,
રાત શોભે પૂર્ણિમાના ચદ્રના પ્રકાશથી,
શીલથી ઘરૂણી શોભે, વેગથી તુરંગ શોભે,
સુરગ [3]આગાર શોભે, નિત્યના ઉત્વાસથી,
વાણી શોભે વ્યાકરણે હસ ચક્રવાકે નહી,
સભા શોભે શુભ સદા પડિત સમાસથી,
સુપુત્રથી વશ શોભે, દેશ શોભે ભૂપતિથી,
ત્રણે લોક શોભે પરમેશ અવિનાશથી ૮

---

[1] નિર્મળતા [2] મદથી તોફાન કરનારો [3] ઘર

काळा पाटियां उपर आकृतिओ दोरवानी आवश्यकता.

શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીઓને આનુભવિક સૂચના.
(વિકટર, એચ. એ. ના અંગ્રેજી લેખ પરથી).

(अ) શિક્ષકોને.

પાઠ આપતી વખતે જે વસ્તુ કે પ્રાણીનું વર્ણન પાઠમાં હોય તેની આકૃતિ કાળા પાટિયાપર દોરવાની ઘણી અગત્ય છે. પ્રથમથી સારી રીતે તૈયાર કરી આણેલું ચિત્ર ઘણું ઉપયોગી નથી, પણ બાળકોના દેખતાજ રૂપરેષાદર્શક ચિત્ર દોરવામાં આવે તે ઘણું જરૂરનું છે. બાળકોમાં ઉત્પાદક શક્તિ હોય છે એ વાત માનસિક શાસ્ત્રથી સિદ્ધ થયેલી છે, અને તેથી તેઓ કોઇ પણ વસ્તુ પોતાની નજર આગળ થાય તે જોવાને ઘણા આતુર હોય છે. તેમની નજર આગળ ચિત્ર દોરવાથી તેમની જિજ્ઞાસા જાગ્રત થાય છે, શીખવામાં તેમને રસ પડે છે, અને તેમની અવલોકન શક્તિ તથા ઉત્પાદક શક્તિ કેળવાય છે. જે છોકરા સારૂં ધ્યાન આપે તેના બદલામાં તેમને પ્રોત્સાહિત કરવાને પાઠ થઇ રહ્યા પછી તેમને પોતાની મેળે તેવી આકૃતિઓ દોરવાની પરવાનગી આપવી. જો તમે એમ કરશો તો તેઓ કેટલું ધ્યાન આપે છે તે જોઇને તમે આશ્ચર્ય પામશો.

હું હમેશા આ પ્રકારને અનુસરૂં છું. છોકરા પ્રથમ તેમની નોટબુકમાં પેનસિલથી ચિત્ર કાઢતા અને પછી તેમાં શાહી પૂરતા. શરૂઆતમાં આ પદ્ધતિથી તમને સારૂ પરિણામ નજરે નહિ પડે; પણ તેથી નાઉમેદ ન થતાં જો આ ક્રમ તમે ચાલુ રાખશો તો આગળ જતાં તમને કેટલો સુધારો થયો છે તે જણાઈ આવશે.

કેટલાક શિક્ષકોને સારાં ચિત્ર કાઢતાં ન આવડતાં હોવાથી તેઓ બેડોળ આકૃતિઓ પાટિયાપર કાઢતાં હાસી થવાના ભયથી બીહે છે અને તેથી જરૂર હોય ત્યાં પણ પાટીયાપર આકૃતિઓ કાઢવાનું બિલકુલ માંડી વાળે છે. પણ આ ખરેખરી ભૂલ છે; કેમકે આકૃતિ નજ કાઢવી, તેના કરતાં તે ગમે તેવી બેડોળ કાઢી હોય તો પણ ઠીક. પાટિયા ઉપર આકૃતિઓ કાઢવા માટે ચિત્રવિદ્યામાં કુશળ કારીગર થવાની કાંઇ જરૂર નથી. ટ્રેનિંગસ્કૂલોમાં હસ્તાવલેખનનો વિષય દાખલ કરવાથી શિક્ષકોની આ મુસ્કેલી હવે નાશ પામવાની આશા છે. શાળાઓમાં પણ આ વિષયનું શિક્ષણ આપવાની ગોઠવણ શાળાખાતાના અધિકારીઓ કરે એ ઇચ્છવા જેવું છે.

પાટીયાપર જે આકૃતિઓ કાઢવામાં આવે તેમાં સ્વચ્છતા અને પ્રમાણ ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. વાસ્તવિક પ્રમાણ ઉપર ધ્યાન ન આપવાથી બાળકોના મન ઉપર પદાર્થની આકૃતિની તેવી છાપ પડશે, અને પાછળથી તે છાપ ભૂસાવી મુસ્કેલ પડશે. શિક્ષકે આ કામ માટે દરરોજ થોડોક વખત આકૃતિઓ કાઢવાનો અભ્યાસ કરવો. આમ કરવાથી પ્રમાણ શુદ્ધ આકૃતિઓ કાઢવાની ઝડપ વધશે. વાચન પુસ્તકોમાં કેટલીક એવી રૂપરેષા દર્શક આકૃતિઓ કાઢેલી હોય છે તેની નકલ કરવાનો અભ્યાસ કરવાની અહીં ભલામણ કરવામાં આવે છે.

(આ) વિદ્યાર્થીઓ માટે.

આકૃતિલેખન એ વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસનો ઉપયોગી ભાગ છે પણ દુર્દૈવથી આ બાબત ઉપર જોઇએ તેટલું ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી ભૂગોળવિદ્યા શીખનારને નકશો દોરવો જેટલો ઉપયોગી છે, તેટલુંજ ઉપયોગી બીજી બાબતોને માટે આકૃતિ લેખન છે શાળામાં અભ્યાસ કરનારા અથવા ખાનગી અભ્યાસ કરીને પરીક્ષામાં તૈયાર થનારા વિદ્યાર્થીઓ પોતાની નોટબુકોમાં તેવી તેવી આકૃતિઓ દોરવાનો અભ્યાસ કરે એ તેમને ઘણું ફાયદાકારક છે, પણ તેવી નોટબુકો ક્વચિતજ જોવામાં આવે છે એ ઘણું શોચનીય છે, ખરૂં પૂછો તો છોકરાઓના સ્વૈચ્છિક તેવા કામ તરફ કેટલાક શિક્ષકો નાપસંદગી બતાવી તેમને તેમ કરતા અટકાવે છે. છોકરાને નકલ કરવાની ટેવ હોય છે. એ ટેવનો સદુપયોગ કરીને પાઠમાં આવેલી વસ્તુઓનું આકૃતિલેખન કરવાને તેમને ઉત્તેજન મળે તો તેઓ નોટબુકોમાં નકામાં ચિત્રો કાઢતા અટકશે અને શિક્ષણને મદદ મળશે

ભૂગોળવિદ્યાનો પાઠ ચાલતો હોય ત્યારે વિદ્યાર્થીએ દેશ, ખંડ કે પ્રાંતના નકશાની હદ બતાવનારી લીટી પ્રથમ નોટબુકમાં ચીતરવી અને પછી ક્રમ જેમ તેમાંના નદી, પર્વત, કે ગામ શીખવામાં આવે તેમ તેમ તેમાં યોગ્ય જગોએ દાખલ કરતા જવું પરીક્ષાને માટે તૈયાર થવાને નકશો જોઇને તેમાંના સ્થાન યાદ રાખવામાં આવે છે તે કરતાં આ રીતથી સ્થાન વધારે યાદ રહે છે. આવી રીતે એક નકશો પૂરો થાય એટલે ફરીને વગર જોયે બીજો નકશો કાઢવો અને તેમાં સ્થળાદિ લખવાં. પહેલા સાથે મેળવી જોતાં તેમાં ક્યાં ક્યાં ભૂલ થયેલી છે તે માલમ પડશે અને સુધારો કરવાનું બની આવશે જો કોઇ રેલવે, દરિયા કિનારો, કે ખુશકીનો માર્ગ તમે શોધતા હો તો તેનો પણ નકશો ચીતરીને તમે અભ્યાસ કરો તો તે વધારે હિતકારક થશે.

ઇતિહાસના પાઠમાં આકૃતિલેખનનો ઝાઝો ઉપયોગ નથી તો પણ જો કોઇ લડાઇનાં સ્થળ કે એવીજ બીજી જગાઓ તેમાં આવતી હોય તો જરૂર નકશો કાઢીને પછી ઇતિહાસ વાંચવો, કે જેથી કયું લશ્કર ક્યાં હતું, ક્યાંથી ક્યાં ગયું, શત્રુઓ ક્યાં ગયા, ક્યા લશ્કરને સ્થળનો કેવો લાભ મળી શકે તેમ હતું, ઇત્યાદિ ધ્યાનમાં આવશે છાપેલા નકશાઓ સંક્ષિપ્ત હોય છે માટે આવે પ્રસંગે ઇતિહાસમાંના વર્ણન પરથી તે સ્થળનો નવીન વિસ્તૃત નકશો ઉપજાવી કાઢવાની જરૂર છે

રસાયન, યંત્રશાસ્ત્ર ભૂસ્તર, અને બીજી વિદ્યાઓ શીખનાર ની નોટબુકો આકૃતિઓથી ભરપૂર હોવી જોઇએ એ નક્કી સમજવું કે જે કોઇ વિદ્યાર્થી પુષ્કળ આકૃતિઓ કાઢ્યા સિવાય વિદ્યાનો અભ્યાસ કરે છે તે પરીક્ષામાં સારો દેખાવ આપી શકતો નથી

પરીક્ષા વખતે લખાવેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર કેવળ વર્ણનથીજે આપે છે, તેના કરતાં સ્વચ્છ આકૃતિ કાઢીને તે ઉત્તર સ્પષ્ટ સમજાય એમ આપ્યો હોય તો પરીક્ષક બેશક તેને વધારે દોકડા આપે છે.

काव्यदोष.

ઘણાક માણસોને કવિતા વાંચવાની પ્રીતિ હોય છે, અને તેથી તેઓ સારાં કાવ્યો ગુજરાતી ભાષામાં શોધે છે. કોઈ વખત તેઓ સારાંમાઠાં કાવ્યના ગુણદોષ પણ તપાસવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ ગુજરાતીમાં તેવા સાહિત્યના ગ્રંથ વિરલ હોવાથી કવિતામાં દોષ કેવા કેવા પ્રકારના બની જાય છે, અને તેવા દોષને કયા લક્ષણથી ઓળખવા, એ વાત તેઓ જાણતા નહિ હોવાથી કપોલકલ્પિત ગુણદોષ માને છે, અને તેટલા ઉપરથી સંતુષ્ટ થાય છે. ઘણાક જણને ગુજરાતી કવિતાની પરીક્ષા કરવાની જરૂર પડે છે. તેમણે જો સંસ્કૃત ભાષાના સાહિત્યનું યથાવત્ અધ્યયન કર્યું હોય છે તો તો કવિતાના દોષ તદનુસાર પારખી કાઢે છે; પણ કેટલાક વિદ્વાનોને વિદ્યાની તે શાખા તરફ ઝાઝું લક્ષ આપવાની અનુકૂળતા નહિ બની આવવાથી તેવે પ્રસંગે જોઇએ તેટલી દક્ષતા એ કામમાં બતાવી શકતા નથી. કોઇ વિદ્વાન કહે છે તેમ સ્ત્રી અને કવિતાને અનેક રીતે સહજ દૂષણ લાગવાનો સંભવ છે, તથાપિ પતિવ્રતા સ્ત્રીની પેઠે કસોટીથી નિર્દોષ મનાયલી સ્ત્રી અને કવિતા પ્રત્યે કોણ માનની લાગણીથી નહિ જુએ ! અસ્તુ. સંસ્કૃત ગ્રંથોમાંથી ઉતારો કરી કેટલાક મહત્વના કાવ્યદોષ વાંચનારની માહિતી ખાતર અહીં આપીએ છીએ:

દોષનું લક્ષણ—કાવ્યદોષનું લક્ષણ વિદ્વાનો વિવિધ રીતે કરે છે. કેટલાક કહે છે કે " ગુણોનો અભાવ તે દોષ." કાવ્ય ગુણો ન હોય એટલે અર્થાત્ જે રહ્યું તે દોષમય છે, એ ઉપર કહેલી વ્યાખ્યાને નાપસંદ કરી બીજો વિદ્વાન કહે છે કે " ગુણોનું પ્રતિબંધજનકત્વ તે દોષ." અર્થાત્ જે વસ્તુ કવિતામાં હોવાથી કવિતાના ગુણો નાશ પામે છે કે જણાતા નથી, અથવા જે વસ્તુ કવિતામાં ન હોત તો જે રહેત તે ગુણજ રહેત, તે વસ્તુને કવિતાનો દોષ કહે છે. પણ એના કરતાં આ લક્ષણ વધારે સ્પષ્ટ છેઃ—**જે વસ્તુ શબ્દમાં કે અર્થમાં હોઇને તે ચિત્તમાં પ્રવેશ કરવાથી કવિતાની રમણીયતા ખંડિત થાય છે, તે વસ્તુને દોષ કહે છે.**

કેટલાક દોષ કવિતાના શબ્દમાં હોય છે, કેટલાક વાક્યમાં હોય છે અને કેટલાક અર્થમાં હોય છે. એ ઉપરથી આપણે કાવ્યદોષના **પદદોષ**, **વાક્યદોષ**, તથા **અર્થદોષ** એવા ત્રણ પ્રકાર પાડી અનુક્રમે ગુજરાતી ભાષાને બંધબેસતા મુખ્ય મુખ્ય દોષ સંક્ષેપમાં બતાવીશું.

પદદોષ.

૧ શ્રુતિકટુ—કાનને કઠોર લાગે એવા શબ્દ કે અક્ષરનો સમુદાય. ઘણુંકરીને અઘોષ મહાપ્રાણ અક્ષરો એવા હોય છે.

૨ અપ્રયુક્ત—વ્યાકરણના નિયમથી વિરૂદ્ધ. જેમ, " ગઈ છોકરી છોકરો હાથમાંથી." ' ગઇ ' ને ઠેકાણે ' ગયાં ' જોઇએ.

૩ અસમર્થ—જે કહેવાનું તાત્પર્ય છે તે વિષયના અર્થની પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરવાને અસમર્થ. જેમ, લોક કરે છે કામ શું ? " અહીં કહેવાની મતલબ એ છે કે, " શું કરવા

જુએ છે ? " પણ લોક શબ્દનો પ્રચલિત અર્થ જુદો હોવાથી 'જોવાના' અર્થની પ્રતીતિ તેથી ઉત્પન્ન કરવામાં એ શબ્દ અસમર્થ થાય છે

૪ નિહતાર્થ—પ્રસિદ્ધ અર્થ વાચક શબ્દ મૂકીને અપ્રસિદ્ધ અર્થનું તિરોધાન[1] તે નિહતાર્થ. જેમ, રાતો રંગ કહેવો હોય ત્યાં ' શોણિત ' શબ્દ મૂકવાથી, શોણિતનો અપ્રસિદ્ધ અર્થ જે રાતો રંગ તેનું, તેના પ્રસિદ્ધ અર્થ ' લોહી ' વડે તિરોધાન થાય છે

૫ અનુચિતાર્થ—જે શબ્દ અનુચિત[2] અર્થનો બોધ કરે છે તે શબ્દને અનુચિતાર્થ કહે છે અર્થાત્[3] વર્ણનીય[4] પદાર્થમાં વિરૂપતાનો બોધ કરનાર વર્ણન તે અનુચિતાર્થ કહેવાય જેમ, " આ સ્ત્રી અદ્ભુત રસરૂપી ઝાડની ડાળો ઉપર ક્રીડારૂપી કૌતુક કરનારી વાનરી જેવી શોભે છે " અહીંઆ વાનરી એવું રૂપક મૂકવાથી આની વિરૂપતાની વ્યંજના થાય છે, માટે એ ' અનુચિતાર્થ ' નામે પદદોષ છે

૬ નિરર્થક—જે શબ્દો માત્ર પાદપૂરણને માટેજ મૂક્યા હોય તે કવિતામાં કાંઇ વિશેષ ચમત્કારજનક ન હોવાથી નિરર્થક હોઇને દોષ રૂપ છે જેમ " આવોજ, બેસોજ, જાઓ પધારો " એમાં જ નિરર્થક છે, માટે તે દોષરૂપ છે

૭ અવાચક—જે ઉપસર્ગના યોગવડે જે ધાતુનો જે અર્થ થતો હોય તે અર્થમાં તે ધાતુ તે ઉપસર્ગવિના વાપરવો, તે અવાચક નામે દોષ છે, કેમકે તેથી જે અર્થ બોલનાના લક્ષ્યમાં આવવો જોઇએ તે આવતો નથી જેમ કે, " શત્રુ સમૂળા નૃપ તે હરે છે " અહીં "સહરે છે ' જોઇએ. તાત્પર્ય કે જ્યાં અધિક કહેવાની જરૂર છે ત્યાં ન્યૂન પ્રયોગ કરવો અથવા વિપરીત પ્રયોગ કરવો તે અવાચકત્વ કહેવાય છે

૮ અશ્લીલ—આ દોષ ત્રણ પ્રકારનો છે, લજ્જાજનક અશ્લીલ, જુગુપ્સાજનક અશ્લીલ. અને અમંગળ જનક અશ્લીલ. જેમ, " કાન્તાના નાશમાં વાયુ આનંદનો હેતુ કેમ થાય ! " એમાં કાન્તાનો વિરહ કહેવાને ઠામે નાશ કહ્યો છે, એ અમંગળ છે; વાયુ શબ્દથી અપાનવાયુ સમજાય એમ છે માટે એ જુગુપ્સા છે, અને હેતુ શબ્દ પુલ્લિંગ બોધક છે માટે લજ્જા દોષ છે.

આ દોષ અનિત્ય છે, માટે હાસ્ય અને કરૂણમાં તે દોષ નથી, પણ ગુણ છે

૯ સંદિગ્ધ—જે પદ કે વાક્યથી અનેક અર્થનો બોધ થતો હોય, અર્થાત્ જે પદથી અર્થમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થતો હોય, તેને સંદિગ્ધ દોષ કહે છે. જેમ, " શેરીમાંહે વાતથી કીસ કંપે " એના બે અર્થ થઇ શકે. શેરીમાં જે વાત ચાલે છે તેથી મન કંપે છે, એ એક; અને શેરીમાં જે વાયુ વાય છે તેથી શરીર કંપે છે એ બીજો અહીં વાત તથા કીસ શબ્દોનો કયો અર્થ ગ્રહણ કરવો એ સંદેહ રહે છે માટે એ સંદિગ્ધ દોષ છે

શ્લેષરચનામાં આ દોષ ગણાય નહિ

૧૦ અપ્રતીત—જે અર્થ કાવ્ય વગેરેમાં અપ્રસિદ્ધ હોઇને શાસ્ત્રમાંજ પ્રસિદ્ધ હોય—અર્થાત્ અમુક શાસ્ત્રની પરિભાષાનો શબ્દ યોજવો તે અપ્રતીત દોષ જેમ, ' વીતાશુમાં ' શબ્દ માત્ર ન્યાયશાસ્ત્રમાંજ પ્રસિદ્ધ છે, માટે એ શબ્દની કાવ્યમાં યોજના દોષરૂપ છે. તેમજ ' આશય ' શબ્દનો અર્થ યોગશાસ્ત્રમાં કહેલો છે તેજ લેવો, એ પણ અપ્રતીત દોષ છે ઇત્યાદિ (અપૂર્ણ)

---

૧ આડું થવું. ૨ અઘટિત. ૩ વર્ણન કરવા યોગ્ય. ૪ શબ્દાર્થમાં

गणितनी युक्तिओ.

સરવાળા અને બાદબાકી.

ગણિતનો વિષય નાનાં છોકરાંને નીરસ લાગેછે. પણ જો તેમાં કેટલીક યુક્તિઓ કામે લગાડી હોય તો તેને રસમય કરી શકાયછે. સરવાળા અને બાદબાકીના સંબંધમ ઉદાહરણ તરિકે કેટલીક યુક્તિઓ અહીં બતાવીછે, જે નાનાં છોકરાંને સમજાવવાથી તેમને આનંદ થશે, એમ અમારૂં માનવું છેઃ–

૧. નાનાં છોકરાંને સમજાવવું કે ૧–૩–૫–૭ વગેરે આંકડા એકી સંખ્યા કહેવાય છે; અને ૨,૪,૬,૮, વગેરે બેકી કહેવાયછે.

૨. બે એકી આંકડાનો કે બે બેકી આંકડાનો સરવાળો બેકી આવેછે. ૪+૬=૧૦; ૫+૩=૮.

૩. એકી અને બેકી આંકડાનો સરવાળો એકી આવે છે. ૩+૪=૭.

૪. નવમાં કોઇ આંકડો ઉમેરીએ તો સરવાળાનો એકમ ઉમેરેલા આંકડા કરતાં એક ઓછો થાય છે. ૯+૮=૧૭. જવાબનો એકમ ૭ એ ઉમેરેલા ૮ કરતાં એક ઓછો છે.

૫. કોઈ બે પાસેના આંકડાનો સરવાળો, તેમાંના નાના આકડાની બમણાઇમાં એક ઉમેરિયે તેની બરોબર થાય છે. ૬+૭=૧૩ એટલે ૬×૨+૧=૧૩.

૬ એકીમાંથી એકી કે બેકીમાંથી બેકી બાદ કરતાં બાકી બેકી રહે છે. ૬–૪=૨; ૯–૭=૨.

૭. કોઇ સંખ્યામાંથી ૯ બાદ કર્યા હોય તો બાદબાકીનો એકમ બાદાંકના એકમ કરતાં એક વધારે આવે છે. ૧૭–૯=૮, અને તે ૧૭ માંના ૭ માં એક ઉમેરીએ તેની બરોબર છે.

૮. મોટી સંખ્યામાંથી નાની સંખ્યા બાદ કરતાં પ્રથમ નાની સંખ્યા ૧૦ માંથી બાદ કરી બાદબાકીમાં દશક ઉપરના આંકડા ઉમેરી દેવા. જેમ, ૧૫ માંથી ૮ બાદ કરવા હોય તો ૧૦–૮=૨, અને ૨ + ૫=૭. એજ પ્રમાણે ૧૯ માંથી ૮ બાદ કરવા હોય તો, (૧૦–૮) + ૯=૧૧.

शाळोपयोगी पत्रो.

(પૃષ્ઠ ૯૦ થી ચાલુ.)

પત્ર ૩ જો.

શિક્ષણની અસર ક્યા પ્રમાણમાં થાય છે?

"રાજનગર–" સોમવાર.
(રાત્રીના દસ વાગે)

મિત્રમણિ 'મોહન,'

તારો પત્ર મળ્યો છે. તને સારી શાળા મળેલી જોઇ તને જેવો આનંદ થાય છે, તે-

રોજ બનકે તેથી પણ વિશેષ મને આનંદ થાય છે કારણ, તને ત્યાં શિક્ષણના અનેક જાતના અનુભવો થશે ને તેનો લાભ મને મળશે. જેમ જેમ જેવા જેવા અનુભવો થાય, તેવા તેવા મને હરહમેશાં તું લખતો રહીશજ મને પણ થોડા વખત પછી તેવા અનુભવોનો ઉપયોગ કરવાનો-વિશેષ નવીન અનુભવો લેવાનો પ્રસંગ આવે તેમ છે, તે તું ક્યાં જાણતો નથી ?

ભાઇ, ગઈ કાલે રાત્રીના પાછલા ભાગમાં એકદમ ઉંઘ ઉડી ગઇ વાંચવા ઉઠવાનો વિચાર થતો હતો પણ ઉઠી શકાયું નહીં. પાછી નિદ્રા આવી નહીં-એમ ને એમ શયનપર પડ્યો રહ્યો. સ્થૂળ શરીર શયનપર અને બેલાડી મન જૂદા જૂદા તરંગો ભણી, એમ બન્ને વિભક્ત થઇ ગયા. મન અનેક તરંગોને મળી આવી પાછું "કેળવણીની અસર ક્યા પ્રમાણમાં થતી હશે ?" આ પ્રશ્નને ભેટ્યું તત્ સંબંધી અનેક વિચારો કર્યા, તે હમેશાં યાદ રાખવા જોગ મને લાગે છે તે એજ કેઃ-

"ઘણીવાર માણસોને બીજની સાથે સરખાવવામાં આવે છે જેમકે બીજમાં જેમ આખું વૃક્ષ સમાયલું છે, તેમજ બાળકમાં આખું મનુષ્ય સમાયલું છે. પણ આ પ્રમાણે કહેવું વાજબી નથી. જેઓ આ પ્રમાણે સરખામણી કરે છે, તેઓનો હેતુ એમ હશે કે, 'બીજમાં જેમ અમુક ગુણો રહેલા હોય છે, તે ગુણો તેનો યોગ્ય ખોરાક મળે વૃદ્ધિ પામે છે; તેમજ મનુષ્યમાં પણ અમુક અંશો સદ્‌ગુણ વા દુર્ગુણના રહેલા હોય છે. કે જે તેને યોગ્ય ખોરાક મળેથી વૃદ્ધિગત થાય છે.' પણ આ સરખામણીમાં એ તપાસવાનું છે કે, મનુષ્યમાં અમુક અંશો ઉપરાંત ઇચ્છા, બુદ્ધિ, નીતિ, વગેરે શક્તિઓના અંશો રહેલા હોય છે, અને બીજમાં તેવું કશું હોતું નથી મનુષ્ય એ સામાજીક એટલે સમાજમાં રહેનાર પ્રાણી છે. અને તેથી તેના પર દરેક મનુષ્યની અસર થાય છે બીજના ઉપર કાંઇ દરેક વૃક્ષની અસર થતી જણાતી નથી પણ મનુષ્યની અસર સંબંધે પણ એમ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે, 'મનુષ્યને સમાજથી —આસપાસની સ્થિતિથી જે અસર થાય છે, તે બધા મનુષ્યોને એક સરખી રીતે ન થતાં કોઇને ઓછી, કોઇને વધારે એમ કેમ થતું હશે ? શું સમાજની અસર સમાજથીજ થાય છે કે મનુષ્ય બધી સ્થિતિઓમાંથી પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણેજ અસર ગ્રહણ કરી લે છે ! ખરું તો એ છે કે, મનુષ્ય પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણેજ આસપાસની સ્થિતિમાંથી-સમાજમાંથી અસર- દુર્ગુણ વા સદ્‌ગુણ લે છે દાખલા તરીકે એકજ વર્ગમાં સાથેજ શીખનારા વિદ્યાર્થીઓમાં ઘણીવાર એવું બને છે કે, એકના એક શિક્ષકના તેના તેજ બોલોમાંથી કેટલાએક વિદ્યાર્થીઓ વાક્યો યાદ રાખે છે, કેટલાએક શબ્દોજ યાદ રાખે છે; કેટલાએક વિચાર કરીને યાદ રાખે છે, અને કેટલાએક તે ઉપર પોતાના આસપાસના-આગળ ઉપરના વિચારો સાથે મળેલા જ્ઞાનને સંબંધ કરીને તેમાંથી યોગ્ય સાર ખેંચી લે છે એમ દરેક પોતાની શક્તિ—યોગ્યતા પ્રમાણે સારા વા નરસામાંથી સાર ખેંચે છે. કંઇ સમાજ-આસપાસની સ્થિતિથીજ એ અસર મળે છે, એમ કહી શકાય નહીં. આસપાસની સ્થિતિ ભલે તેવી સારી હોય તો પણ મનુષ્ય-કે જેમાં જન્મથીજ ખરાબ અંશના ગુણો વધારે હોય તે ખરાબજ થઇ શકે છે એમ પણ બનેલું છે, કે એકને એક સરખી સ્થિતિમાં ઉછરેલા બે બાળકો પણ સરખી સ્થિતિનાં નીવડતા નથી જ્યારે એક રાજ્ય ચલાવે છે ત્યારે બીજો તેનો

નાશ કરવાને મથે છે; એક જ્યારે નવી શોધમાં આગળ વધવાને ઉત્સાહી છે ત્યારે બીજો જુની શોધોનો પણ નાશ ઇચ્છતો જણાય છે. એક જ્યારે વિદ્યાનો પ્રસાર કરવા ધારે છે ત્યારે બીજો તેનો તિરસ્કાર કરી અન્ય જનોને વિદ્યાથી દૂર રાખવા સતત ઉદ્યોગ કરતો હોય છે; એક જ્યારે પૈસાને સુખનું સાધન ગણે છે ત્યારે બીજો આબરૂ—કીર્તિ—ને સુખનું સાધન ગણે છે; એક જ્યારે ઉદ્યોગને ચાહે છે ત્યારે બીજો નિવૃત્તિને ઇચ્છે છે. આમ ઘણાના સંબંધમાં વિકૃતિ થતી દૃશ્ય થાય છે. આ ઉપરથી હવે એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે, મનુષ્યો–બાળકો પોતાની ઇશ્વરદત્ત બક્ષીસ પ્રમાણેજ આગળ ઉપર વધી શકે છે–યોગ્યાયોગ્ય ગ્રહણ કરી શકે છે, "

" હવે શંકા એ આવે છે કે, ' જ્યારે યોગ્યતા પ્રમાણેજ સંવૃદ્ધિ થઇ શકે છે; ત્યારે કેટલાએક સમર્થ શિક્ષકો કેટલાએક વિદ્યાર્થીઓ કે જે ઘણાં વર્ષ દુર્ગુણી રહેલા હોય -તેઓને પણ આગળ જતાં સદ્‌ગુણી કરી દેછે તે શાથી? જો યોગ્યતાનો પ્રતાપ હોય તો તેમાં ફેરફાર થાયજ કેમ ? ' આ શંકાનું સમાધાન એવી રીતે થઇ શકે છે કે, ' મનુષ્યમાં મૂળ કેટલાંએક બીજ હોય છે, એ તો નક્કીજ. બીજ શા પ્રમાણમાં સારાં યા નરસાં હોય છે, તેને શોધવું એ માનુષી શક્તિની બહાર છે, એટલે તેનો નિર્ણય આપણાથી કરી શકાય તેમ નથી; તો પણ તે પ્રમાણને જે પ્રમાણે આસપાસથી વિકાસ મળી શકે, તે પ્રમાણે તેનું પ્રસ્ફોટન થઇ શકે છે. જો સદ્‌ગુણના અંશોને વધારે વિકાસ મળી શકે, તો તેમાં જે દુર્ગુણના અંશો જન્મથી–મૂળથીજ મળેલા હોય છે તે દબાઇ રહે છે, અને મનુષ્ય સદ્‌ગુણી થઇ પડે છે. જો દુર્ગુણના બીજને વિકાસ મળી શકે તો મનુષ્ય દુર્ગુણી થઇ જાય; અને તેમાં જે જન્મથીજ સદ્‌ગુણનાં બીજ હોય તે પ્રચ્છન્ન થઇ જાય. તેજ પ્રમાણે જે માણસ સમર્થ શિક્ષકની પાસે સુધરી શકે છે, તે માણસના સંબંધમાં સમજી શકાય. કારણ કે તે માણસ જ્યાંસુધી સમર્થ શિક્ષકને મળ્યો નહોતો, ત્યાં સુધી તેનાં બીજાંજ બીજો વિકસ્યાં હતાં, જ્યારે સમર્થ શિક્ષકને મળ્યો ત્યારે યોગ્ય મનુષ્યત્વનાં બીજ વિકસતાં મૂળ વિકસેલાં બીજ કરતાં પણ નવા બીજનું પ્રમાણ વધી પડ્યું, તેથીજ તે સુધરી—સદ્‌ગુણી થઇ શક્યો "

" ત્યારે કેળવણી પર કેટલી શ્રદ્ધા રાખવી ? આ પ્રશ્ન દૃષ્ટિ મર્યાદા સામે ખડો થાય છે. માત્ર કેળવણીથીજ સારૂં થઇ શકે છે, ફક્ત કેળવણીજ 'જે કંઇ કરે છે' તે કરી શકે છે; એમ કહેવું એ તો અતિશયોક્તિ જણાય છે. કારણ કે એવા પણ દાખલાઓ બનેલા છે કે, જે મૂળથીજ દુર્ગુણી હોય, તે કેળવણીથી પણ સુધરી શક્યા નથી. વળી કેટલાએક કેળવણીથી સુધરી શક્યાના પણ દાખલાઓ આપણે જોઇએ છીએ. પરંતુ બધા કેળવણીથીજ સુધરે છે, એમ કહેવું એ જરા ભારે પડતું ગણાય. મનુષ્યને સુધરવાનો આધાર તેની ઇશ્વરદત્ત યોગ્યતા ઉપર છે, એ વાત હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. કેળવણીથી કંઇ થતું નથી એમ કહેવું એ પણ કેળવણી ઉપર આરોપ મૂક્યા જેવું થાય છે. કારણ, કેળવણી સારી યા નરસી જેવી મળે તેવી અસર કરી શકે છે. પણ સ્વાભાવિક યોગ્યતા કેળવણીથી નષ્ટ થઇ જાય છે, એમ કહી શકાય નહીં. "

(અપૂર્ણ.) મુસાફર.

રંગનો ઉપયોગ.

(પાછલા અંકથી ચાલુ.)

રમત રમવાના દડા પણ રંગીન કરવા.

બાળકોને રમવાના દડા રંગીન કરવાથી કેટલાક ફાયદા છે. આ પરથી આપણે બાળકોને રંગની પાકી ખાત્રી કરાવીએ છીએ. જેમ, રાતા રંગનો દડો જે છોકરા પાસે હોય તેવા ઉભા થાઓ ત્યારે બાળકો તરતજ પોતાનો દડો જોઇ ઉભા થશે ને આ મુજબ આપણે મૂળ તેમજ મિશ્ર રંગ બાળકોને રમતમાંજ શીખવી શકીશું ને તેમાં બીલકુલ મહેનત પડશે નહિ માટે આ પ્રમાણે દરેક શિક્ષકભાઇઓએ કરવા ચૂકવું નહિ

શાળામાં છોકરાઓને સીધા બેસવાને માટે રંગની લીટીઓ કાઢી આપી હોય તો તેથી ફાયદો છે. એથી છોકરાઓ સરખા બેસતા શીખે છે, તથા વ્યવસ્થાનો ગુણ સચવાય છે

શાળાની ભીંતો તેમજ જમીન ઉપર રંગીન લીટીઓ તેમજ ચિત્રો કરવા ધારે તો થાય.

બીજું, શાળાને શોભાયમાન તેમજ દીપાવતી કરવાને શાળાની ભીંતો ઉપર રંગબેરંગી ચિત્રો કરવા કિંવા સુશોભિત રંગ લગાડવો. જેથી શાળા દીપી નીકળે ને બાળકો પણ ચિત્રો જોવાની લાલચથી શાળામાં વહેલા વહેલા આવે એથી હાજરી પણ સારી રહે બીજું વધારે શોભા કરવાને માટે રંગબેરંગી શાહીથી બોધક વાક્યો, જેવા કે, 'સત્યમેવ જયતિ' 'સાચને આંચ નથી' 'ક્ષમા એ શૂરવીરોનું ભૂષણ છે.' 'પરોપકાર જેવું એકે પણ પુણ્ય નથી' 'અતિ લોભ તે પાપનું મૂળ' વગેરે લખવાં કેમકે તે વાક્યો છોકરાઓ વાંચે ને તે પ્રમાણે વર્તતા શીખે તો ઘણો ફાયદો છે દરેક શિક્ષક ભાઇઓએ પોતાની શાળામાં સગવડ પ્રમાણે તકતાઓ અગર બોધક વાક્યોના પાટીયા અવશ્ય કરવા, એવી મારી ખાસ ભલામણ છે

શાળામાં રંગનું એક નાનું સરખું સંગ્રહસ્થાન રાખવું.

શિક્ષક ધારે તો શાળામાં એક નાના સરખા રંગના સંગ્રહસ્થાનમાં બધી રંગની ચીજો મૂકી શકે જેમકે, રંગીન દડા (ઉનના કિંવા દોરાઓ ગુંથેલા), ગુલાબનું ઝાડ તેમજ ફૂલ (રંગીન કાગળનું), મેઘધનુષ્ય (મૂળ તેમજ મિશ્ર રંગનું બનાવેલું), રંગ પારખવાને માટે રંગીન ચકરડીઓ, તેમજ રંગીન ભમરડાઓ

આ સંગ્રહસ્થાન પરથી આપણે નાના બાળકોને આ ફલાણો રંગ, તેમજ આ રંગ મળીને ફલાણો રંગ થાય છે એમ કહેવા કરતાં તેઓ પોતાની મેળે ઝડપથી ઓળખી શકશે.

પદ્ધતિ—આંખ તથા અજવાળાથી રંગ જોઇ શકાય છે.

રંગ શાથી જોઇ શકાય છે? એમ પણ વખતે પ્રશ્ન કરવો કારણ કે આપણા

કોને આપણે વિચાર કરતાં શીખવીએ છીએ. આવો પ્રશ્ન પૂછી બાળકો પાસેથી જવાબ માગવો. પણ જો તેઓ જવાબ આપી શકે નહિ, ત્યારે સૂચક પ્રશ્નથી પૂછવું કે આ કયો રંગ છે ? લાલ. તેને કહેવું કે તમારી આંખો બંધ કરો; પછી પૂછવું કે આ કયો રંગ છે ?

આ પ્રમાણે તેની પાસેથી " **આંખ તેમજ અજવાળાથી રંગ જોઇ શકાય** છે " એમ સાબીત કરી બતાવવું. આવા પ્રશ્નો કરવાથી બાળકોને વિચાર કરવાની ટેવ પડે છે.

ઉંચા ધોરણ માટે—સૂર્યની અંદર દરેક જાતના રંગો રહેલા છે, આ વાત મેઘધનુષ્ય ઉપરથી શાબીત કરી બતાવવી. આ તથા આવું પરચુરણ જ્ઞાન ઊંચા ધોરણમાં આપવું.

રંગનું શિક્ષણ.

કેટલેક ઠેકાણે રંગોનું શિક્ષણ ફક્ત પોપટીયુંજ અપાય છે. જેમ કે, આ રાતો રંગ, આ પીળો, એમ શિક્ષક મોઢેથી કહી દઇ છોકરાઓ પાસે ગોખાવે છે. પણ ખરું જોતાં શિક્ષકે પ્રથમ સૂચક પ્રશ્નો પૂછવા ને તે પરથી મૂળ વાત ઉપર બાળકોને ઉતારવા. અને તેમ કરી આપણો હેતુ પાર પાડવો. આમ થાય તોજ બાળકોને બરોબર યાદ રહે છે, તથા રસ પડે છે.

પદ્ધતિ.

હવે સૂચક પ્રશ્નોવડે કેવી રીતે શીખવવું તે તરફ જરા વિચાર કરીએ. ધારો કે, બાળકોને આપણે લીલો, નારંગી, તેમજ જાંબુડિઓ, આ ત્રણે મિશ્ર રંગો શીખવવા છે. હવે આપણી પાસે ત્રણે રંગો છે, પણ બાળકો તેમનાં નામ જાણતા નથી.

આપણે પ્રથમ પ્રશ્ન કરવો કે, બાળકો ! તમને આ ત્રણે રંગમાંથી કયો રંગ વધારે ગમે છે ? બાળક—(આંગળથી બતાવીને) **પેલો**. તમે એ રંગ જેવું કંઇ દીઠું છે ? હા, **પોપટ**. આ સામું શું છે ? ઝાડ. ત્યારે તેનો રંગ કેવો છે ? **આ રંગ જેવો**. તમને તેનું નામ કહું ? **હાજી**. તે રંગનું નામ **લીલો** કહેવાય છે. કેમ ? ત્યારે કયો રંગ તમને વધારે ગમે છે ? **લીલો**. આ પ્રમાણે રંગની સમજ પાડવાથી તે કોઇ દિવસ પણ ભૂલશે નહિ.

પછી નારંગી રંગ તેના હાથમાં આપી પૂછવું કે, આ રંગ જેવી કોઇ ખાવાની વસ્તુ બાળી છે ? **હાજી નારંગી**. ત્યારે આ રંગનું નામ પણ તેજ છે. કારણ કે તેના જેવો છે. તો આ રંગ કયો ? **નારંગી**. પછી જાંબુડાં (ખાવાનાં) ઉપરથી જાંબુડીઓ રંગ છે એમ નક્કી કરી બતાવવું.

इबारतने माटे वात.

એક શોખી છોકરો.

વેંટવર્થ વંશમાં એક અમીરને એક છોકરો હતો. તે જ્યારે નાનો હતો ત્યારે તે ગરીબોની ઘણી દયા રાખતો, તેમને લાડ લડાવતો અને તેમની ઘણીક અડચણો દૂર કરતો.

એમાં વધારે વખાણવા જેવું એ હતું કે તેમને લાડ લડાવવા માટે જે પૈસા જોઇએ તે પોતાના બાપ કે કોઇની પાસેથી લેતો નહોતો, પણ તેનો બાપ જે તેને ગજવા ખર્ચનું નાણું આપતો, તે બીજા છોકરાઓની માફક ન ઉડાવતાં તે ખર્ચમાં વાપરતો હતો. વળી તે જે ખર્ચ કરતો હતો તે એવી તો છૂપી રીતે કરતો કે તેની કોઇને ખબર પડતી નહિ. એક દિવસે એવું બન્યું કે તેની પાસેથી પૈસા ખૂટી ગયા અને બાપની પાસેથી નિયમ પ્રમાણે મળવાને વાર હતી. એવામાં તેને કેટલોક ખર્ચ કરવાની જરૂર પડી એથી એ શોખી છોકરાએ પોતાના ચાકર પાસે થોડાક ઉછીના પૈસા માગ્યા. તેના બાપની રજા વિના ઉછીના પૈસા આપવાનું ચાકરને ઠીક ન લાગવાથી તેને પૈસા આપવાનો વાયદો કરી તેણે નવરાશની વેળાએ તેના બાપને પૂછ્યું. એ સાંભળી તેનો બાપ આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો કે એને હું પૂરતા પૈસા આપું છું, તો પણ એ પૈસા વિનાનો કેમ થઇ ગયો! પછી તેણે ચાકરને પૂછ્યું કે તે છોકરો પોતાના પૈસા શામાં વાપરે છે, તેની તને ખબર છે? ચાકરે કહ્યું, ના. ત્યારે અમીરે તેને કહ્યું કે, તું છોકરા પાસે એવી કબુલત લે કે તે પૈસા શામાં ખર્ચે છે તે જણાવે. જો તે એવી કબુલાત આપે તો તેને પૈસા ઉછીના આપવા અને તે શામાં ખર્ચ્યા તેની ખબર તને મળે કે તુરત તે મને કહેજે.

પછી ચાકરે એ સરતે પૈસા ધીરવાને પેલા છોકરાને જણાવ્યું, તે તેને ઘણું અણગમતું લાગ્યું; પણ છેવટે ઘણીજ આનાકાનીથી તેમ કરવાનું કબુલ કર્યું. પછી જેવા તે ચાકરે તેને પૈસા આપ્યા કે તરતજ તે લઇને બહાર ચાલ્યો. તે પૈસા તેણે શામાં ખર્ચ્યા તે ખરૂં કહેશે કે ખોટું, એવો ચાકરને શક પડવાથી તેણે છૂપી રીતે તપાસ કરવાનો ઠરાવ કર્યો. તે તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો, તો એવું માલમ પડ્યું કે તે છોકરો ઘરમાંથી ગયો તેવોજ એક કાપડવાળાની દુકાને ગયો, અને પોતાની પાસે જેટલા પૈસા હતા તે સઘળાના બનુસ અને ફલાનેલ ખરીદ કર્યાં, અને તે સઘળાં કેટલીક ગરીબ સ્ત્રીઓ—જેમના અંગ ઉપર [illegible] સરખી કડકડતી ટાઢના વખતમાં ઓઢવા પેહેરવાના પૂરાં વસ્ત્ર પણ નહતાં તેમને વહેંચી આપ્યાં. આ વાતની ખબર ચાકરે તરત તેના બાપને કરી, તે સાંભળીને તે ઘણોજ ખુશી થયો. એક નાનો છોકરો પોતાના બીજા મોજશોખને વિસારી મૂકી આવાં ગરીબ માણસોની દયા મનમાં લાવે, અને તેમને કોઇ ન જાણે તેવી રીતે પોતાથી બને તેટલી મદદ કરે, તેવા સદ્ગુણી છોકરાના માબાપને હર્ષ કેમ ન થાય? તેઓ પોતાને ઘેર એવાં છોકરાં જોઇ પોતાને ભાગ્યશાળી કેમ ન સમજે? ખરેખર! જે માબાપો ખરાં ભાગ્યશાળી હશે, તેમનેજ ત્યાં એવાં રૂડાં છોકરાં હશે. આ જોઇ અમીરે પોતાના પુત્રનાં ઘણાંજ વખાણ કર્યાં, અને ત્યારથી એવા ભલા કામોમાં તે જેટલા પૈસા માગે તેટલા તેને આપવા માંડ્યા.

किन्डरगार्टनपध्धति.

(રા. રા. ચુનીલાલ બાપુજી મોદી.)

કિન્ડરગાર્ટનનો હેતુ નાનપણથી આઠ વર્ષનાં બાળકોને કેળવણી આપવાનો અને તેમની

પણ બક્ષીસ.—ફ્રોબેલના એ શબ્દના ઉપયોગ ઉપર વાંચનારનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ, કારણ કે તેની મરજી એવી છે કે નિશાળના સરસામાનમાં કંઇ પણ ચીજ એવી નહિ જોઈએ કે તે ખડબચડી અને અટકાવ કરનારી હોય.

બક્ષીસ કે જેથી છોકરાઓને મોટામાં મોટું કામ મળે છે અને જેનો તેઓને કંટાળો આવતો નથી તે રંગેલા પટાનો કાગળ છે. જે કાગળ તેઓને નમૂનામાં વણવાને આપવામાં આવે છે. આ ગમ્મત કદી પૂરી થતી નથી.

બીજી બક્ષીસો જેનું સવિસ્તર વર્ણન કિન્ડરગાર્ટનની ચોપડીમાં આપેલું છે, તે બાળકોની કુદરતી શક્તિઓ ખીલવવાના વિચારથી જ્યાં સુધી ભૂમિતિની અને બીજી આકૃતિઓ ઉત્પન્ન કરવાને જે વસ્તુ વપરાય છે તે આવે ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવી.

તે વસ્તુ પાણીની અંદર ભીંજાયલા વટાણાની બનેલી છે. તેઓને જ્યારે બરાબર નરમ થયા હોય ત્યારે પાતળા લાકડાના કકડા અથવા તાર જોડવામાં કામે લગાડે છે અને કુદરતી વસ્તુઓની આકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ખુરસીઓ અને ભૂગોળ વિદ્યા સંબંધી આકૃતિ એ તેઓનો ઘણો સાદો દાખલો છે. ટીપમાં છેલ્લી પણ નાનામાં નાની નહિ એવી બાબત નકલ કરવાની છે. અગાડી વધેલા વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગને વાસ્તે તે છે. તેના ઉપયોગો મનશક્તિ ખીલવવાને માટે એટલા બધા જાણીતા છે કે તે ઉપર વધારે વિસ્તારથી લખવાની જરૂર નથી. ફક્ત એટલુંજ કહેવું બસ છે કે સાધારણ અક્કલનો છોકરો નજીવી કીંમતના અને સાદા ઓજારોથી એવી તો સરસ નકલ કરશે કે જેથી ચિત્રકળાનો તેને શોખ વધશે અને છોકરાનું મન ઘણેજ દરજે સુધરતું જશે.

આ પ્રમાણે નિયમસર ગોઠવેલાં રમત, ગાયન, અને નાચથી બાળકો સદા સુખી અને આનંદી રહે છે. બાળકો સમજી શકે એવા અને જોઇએ તે કરતાં વધારે લંબાણમાં નહીં લખેલા પાઠોથી તેઓને કેટલુંક શીખવાનું મળે છે. બક્ષીસો આંખને કેળવે છે, અને જેટલું તેઓ સમજી શકે તેટલું જ્ઞાન અને ચિત્રકળાનો શોખ તેઓના મગજમાં ઠસાવે છે. કાગળને વાળવાનું અને વણવાનું કામ, ઘન, લાકડીઓ, અને છેલ્લું નકલ કરવાનું કામ એ સઘળું આંગળીઓને ઝડપવાળી કરે છે. અખાડાની કસરતથી કેટલેક દરજ્જે બધાનાં શરીર સંગીન થાય છે; અને ઘણીવાર નિશાળોમાં થાય છે તેમ નબળા છોકરાઓ વધારે નબળા થતા અટકે છે, અને મોટપણે તેઓના વધારે દોસ્તદારોની સાથે રમતમાં ભાગ લઇ શકે છે.

गायकवाडसरकारनुं केळवणी खातुं.

इनामपत्रकों.

વડોદરા રાજ્યની દેશી કેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં માહે જુન સન ૧૮૯૭ ના માસમાં પરચુરણ વેહેચાયેલાં ઇનામનું પત્રક.

૧ બાલીસણા. સ. ગુ. શાળા. તા. ૨૯ મોતી શંકરભાઇ તથા બાવા કાનદાસ બા. ૪૨-૮-૦ છોકરાઓને જમાડ્યા, તથા પતાસાં વેહેચ્યાં. ૨ રણુંજ. " તાજ-

મદ મદ મદે ખુશીથી. આ ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યાં. ૩ સંડેર. ,, ગામલોકોએ
મેળાવડા વખતે. રૂ ૨-૦-૦ સદર. ૪ રૂપાલ ,, તા ૧૮ શેઠ પ્રેહલાદજી ભાઇએ ખુ
શીથી. શિ ૧-૦-૦ સદર ૫ કલોલ સ ગુ કન્યાશાળા તા. ૧૪ શેઠ ગોરધનદાસ તથા
શેઠ ચુનીલાલ એમણે રૂ ૧-૮-૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેચ્યા. ૬ નારદીપુર. ,, તા ૨૩
પટેલ લલ્લુ મગન તથા લલ્લુ છગન એમણે આ. ૧-૦-૦ સદર. ૭ સઇજ સ. ગુ શાળા.
તા. ૬ ગામના સદ્ગૃહસ્થોએ મેળાવડા વખતે રૂ. ૧૧-૪-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો તથા લુગ-
ડાને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૮ ટીંટોડા ,, જુહાભાઈ રણછોડ એમણે રૂ ૨-૦-૦ પાણીની
પરબમાં આપ્યા ૯ આતરસુંબા સ. ગુ કન્યાશાળા તા. ૨૩ હેડકલાર્ક ભોગીલાલ છગન-
લાલે. આ. ૦-૮-૦ રૂ ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેચ્યા ૧૦ અડીયલ સ. ગુ શાળા.
તા ૩૧ શા અમથા મોતીચંદે ખુશીથી ૨-૦-૦ પાણીની પરબમાં આપ્યા ૧૧ પરાંતીજ.
,, તા ૨૫ પટેલ ગમાજી ઉમાજીએ ખુશીથી રૂ ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં.
૧૨ વદુ ,, તા ૫ પટેલ ભાઇજીભાઇ તથા કેટલાક લોકોએ આ ૫-૨-૦ પાણીની પ-
રબમાં આપ્યા. ૧૩ ડભાસા ,, શેઠ રણછોડદાસ તથા ગામલોકોએ આ. ૧-૦-૦ રૂ
૨-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યા ૧૪ રણુજ ,, તા ૨૯ પટેલ તળશીભાઇ દાજીભા-
ઈએ આ. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યા ૧૫ ચાલુસદ ,, તા ૫ ગામ લોકોએ
પરીક્ષા વખતે ૭-૦-૦ સદર ૧૬ સિદ્ધપુર. ,, તા. ૨૪ મુખ્યમના ભાટીયાએ ખુશીથી.
રૂ. ૨-૦-૦ છોકરાઓને પાઇઓ વેહેચી ૧૭ ખેરવા ,, તા ૧૮ ગામના સદ્ગૃહસ્થોએ.
પરીક્ષા વખતે. ૩-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યા. ૧૮ વિજાપુર સ. ઉર્દુસ્કુલ. તા. ૩૦
મુસલમાન સદ્ગૃહસ્થોએ પરીક્ષા વખતે રૂ ૦-૮-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં ૧૯
ગોઝારીયા સ ગુ શાળા તા ૧૧ મહેતા નરોત્તમદાસજી જમનાદાસજીએ ખુશીથી રૂ.
૩-૦-૦ છોકરાઓને કેરીઓ આપી ૨૦ ગોઝારીયા સ ગુ કન્યાશાળા તા ૫ સદર. રૂ.
૨-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યા ૨૧ વસાઇ સ ગુ શાળા તા ૧૯ ગામના સદ્ગૃ-
હસ્થોએ પરીક્ષા વખતે ૩-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યા. ૨૨ સમાઇ ,, તા. ૨૦
શા. મુળચંદ માનચંદે ખુશીથી. ૦-૧૨-૦ સદર ૨૩ વિશનગર સ ગુ કન્યાશાળા તા.
૨૮ રે. રા. નારણલાલ નભેરામ તથા મે આ આ વાડીલાલજી સાહેબ તથા રા રા મહા-
સુખભાઇ એમણે રૂ ૧૩-૮-૦ કન્યાઓને પુસ્તકો તથા પેનો ને પતાસા વેહેચ્યાં. ૨૪
ગુંજા. સ. ગુ. શાળા. તા. ૧ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ ઈનામ મેળાવડા વખતે આ ૪-૦
-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યા. ૨૫ વાલમ ,, તા ૪ પટેલ ખુમાલ બેચરજીએ ખુશી
થી. આ ૩-૦-૦ છોકરાઓને કેરીઓ વેહેચી. ૨૬ કડા. સ ગુ. શાળા. તા. ૬ જાની પ્ર-
હલાદજી દેવજી કરે ખુશીથી. રૂ. ૧૦-૦-૦ છોકરાઓને જમાડ્યા. ૨૭ ખેરાળુ ,, તા ૮
કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે આ. ૩-૧૦-૦ રૂ ૩-૦-૦ છોકરાઓને
પતાસાં વેહેચ્યાં. ૨૮ ખેરાળુ સ ગુ. કન્યાશાળા તા. ૮ કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોએ મેળાવડા
વખતે આ. ૩-૪-૦ કન્યાઓને છીંટ આપી ૨૯ સિદ્ધપુર ,, તા. ૧૮ આજીરેશન માસ્તર
હીરાલાલભાઈ એમણે રૂ ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યા. ૩૦ કુકેરા સ ગુ શાળા
તા ૨૮ મહારાજ ગુલાબગર દુર્ગાગીરજી એમણે આ. ૦-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી.
૩૧ મુંજપુર ,, તા ૫ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ આ ૧-૦-૦ સદર. ૩૨ બેચ ,, તા ૨૬
પા. છોટાલાલ ગુલાબદાસ તથા કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોએ રૂ ૧-૧૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો

વેહેચ્યાં. ૩૩ કરખડી ,, તા. ૨૬ પા. લલુભાઇ અંબઇદાસે ખુશીથી બા. ૨-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૩૪ ડભકા ,, મેહેતાજી છોટાલાલ રામશંકર એમણે ક. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૩૫ દરાપુરા ,, તા. ૧૦ ઉમેદભાઇ વેહેરીભાઇ એમણે બા. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૩૬ કરજણ ,, તા. ૨૬ ડાકટર તથા ત્રીલોકનાથ પરમાનંદ મુનસી એમણે ક. ૪-૪-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૩૭ કંડારી ,, તા. ૫ વરધભાઇ કેસુરે ખુશીથી બા. ૨-૦-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૩૮ ધટોલા ,, તા. ૨૮ પટેલ પ્રાગભાઇ દેસાઇભાઇએ ૧-૪-૦ સદર. ૩૯ રૂવાદ ,, તા. ૯ મોતીલાલ ખેહેચર એમણે બા. ૧-૦-૦ સદર. ૪૦ કીનખીલોડ ,, તા. ૩ ગામના સદ્‌ગ્રહસ્થોએ ખુશીથી બા. ૧-૮-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૪૧ પીપળી ,, તા. ૩૦ પટેલ પરસોતમ જેઠાભાઇએ ખુશીથી બા. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યા. ૪૨ ભાદરણ સ. ગુ. કન્યાશાળા ગામના કેટલાક સદ્‌ગૃહસ્થોએ બા. ૫-૦-૦ કન્યાઓને છીંટ આપી. ૪૩ ભાદરણ સ. ગુ. શાળા સદર બા. ૪-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૪૪ બામણગામ ,, તા. ૨૮ મંગળભાઇ મીઠાભાઇએ ક. ૧-૧૩-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૪૫ વાલવોડ ,, તા. ૧૧ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ બા. ૧-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૪૬ સીસ્વા ,, તા. ૮ કાળીદાસ તથા દેવશંકર એમણે બા. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યાં. ૪૭ રૂણજ ,, તા. ૧ પટેલ ડુંગરભાઇ છબાભાઇએ તથા કેટલાક ગૃહસ્થોએ બા. ૧૦-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૪૮ નાર સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૫ અનોપરામ તથા વૈદ વામનરાવ એમણે ૧-૮-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૪૯ મઘરોળ સ. ગુ. શાળા તા. ૨૩ જીવવલ્લભ છગનલાલે ખુશીથી બા. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૫૦ કાસર ,, તા. ૨૬ જોશી રેવાશંકર તથા મુખી હાથીભાઇ એમણે ૨-૦-૦ બા. સદર. ૫૧ ડભોઉ ,, તા. ૧૧ જેઠાભાઇ હરગોવિંદ એમણે બા. ૧-૮-૦ સદર. ૫૨ વસો સ. અંત્યજશાળા તા. ૧૬ મોતીભાઇ મથુરદાસ એમણે બા. ૦-૮-૦ સદર. ૫૩ વસો સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૫ ભવાની દેવીપ્રસાદ તથા નારણભાઈ એમણે બા. ૩-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૫૪ વસો સ. ગુ શાળા તા. ૧૨ પટેલ નારણભાઈ જેઠાભાઇ એમણે બા. ૭-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૫૫ પેટલાદ સ. ગુ. બ્રેન્ચ શાળા તા. ૧૫ કાશીદાસ નારણદાસે બા. ૨-૦-૦ છોકરાઓને કેરીઓ વેહેચી. ૫૬ પેટલાદ સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૧૫ સદર. બા. ૪-૦-૦ કન્યાઓને કેરીઓ વેહેચી. ૫૭ બાકરોળ સ. ગુ. શાળા તા. ૨૮ આપા સાહેબ તથા ગામ લોકોએ મેળાવડા વખતે બા. ૨-૦-૦ ક. ૯-૧૪-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૫૮ મોગરી ,, તા. ૨૬ શાળાના માસ્તરો તથા મેમ્બરોએ મળીને બા. ૫-૦-૦ સદર. ૫૯ મેહેલાવ ,, તા. ૧૨ ગામ લોકોએ મેળાવડા વખતે બા. ૨-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૬૦ મેહેલાવ સ. ગુ. કન્યા શાળા તા. ૧૬ ભીખાભાઇ નાથાભાઇએ ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૬૧ ચાંગા સ. ગુ. શાળા તા. ૫ ગામ લોકોએ મેળાવડા વખતે ૧-૮-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૬૨ પાડગોળ ,, તા. ૩૦ સુથાર ડોસુભાઇ ફત્તેહભાઇએ બા. ૧-૦-૦ સદર. ૬૩ નવસારી ,, શેઠ મીજભુખણદાસ તથા છોટાલાલ તથા જીભોવન મળીને ક. ૧૨-૦-૦ પાણીની પરબમાં આપ્યા. ૬૪ નવસારી સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૩ મે. ખા. બા. દલાલ સાહેબ એમણે ક. ૨-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં.

અપૂર્ણ.

देशी केळवणीखातुं.

કી. જા. નં. ૧૧૮૫.

પરહુકમ.

ઝુ. મોરખુના બીજા ભાગમાં તનારીના નમુના ચલાવવાના છે તે વિષયનું જે છાપેલું પુસ્તક હતું તે હાલના નવા નમુના પ્રમાણે હોવાથી "મુલકી હિસાબના નમુના" (ગામમજકુરથી) એ નામનું નવું પુસ્તક કનકારે કિંમત રૂ ૧-૮-૦ નું તૈયાર કરાવેલું તે છપાઈને સરકારી મુખ્ય કિતાબખાનામાં આવેલું છે તે પુસ્તકની જરૂર પુરતી નકલો જેમને જોઈએ તેમણે પોતપોતાના તાબાના ખાતાના તરફ માગણી કરવી અને પેટા કિતાબખાનાના હેડમાસ્તરો તથા મેહેતાજીઓએ આ તરફ ખાસ માગણી કરવી એટલે આ તરફથી તેટલી બુકો મોકલવામાં આવશે

પહેલા બીજા ને ત્રીજા ધોરણની અને તેવીજ બીજી મોટી શાળાઓમાં જ્યાં કદાપિ તે ધોરણ ન ચાલતું હોય ત્યાં નિશાળ વાચનારીમાં શિક્ષકોની માહેતી માટે જોઈએ તો જે શાળામાં કંટીજન્ટ ખાતેથી તે પુસ્તક ખરીદ કરવાની સવડ હોય ત્યાં તે લેવા પ્રાંતના ડા. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની મંજુરી મેળવી ગરડી કિંમતથી આ તરફથી મગાવશે તો મોકલવામાં આવશે. તા ૧૫ એપ્રીલ સને ૧૮૯૮ નું વડોદરા

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી

પરહુકમ જા. નં. ૬૧ સ. ૧૮૯૭–૯૮.

ત્રીજા દરજ્જાની ગ્રાંટ-ઇન-એઇડ એટલે મદદ લેનારી ખાનગી શાળાઓને જે મદદ આપવાનું નિબંધ ૧ લા ની કલમ ૧૧૩ માં ઠરેલું તે કરતાં વધારે ગ્રાંટ આપવાની બાબતમાં આ તરફથી સરક્યુલર નં. ૪૬ તા ૪-૧-૯૫ નો કરવામાં આવેલો તેના અમલની મુદત ગયા જાનેવારી માસમાં પૂરી થવાથી તે બદલ હજુરમાં ટીપણ નં ૬૮ તા ૨-૨-૯૮ નું રજુ કરવામાં આવેલું તે ઉપર શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબનો હજુર હુકમ નં. ૭૬ તા ૨૫-૪-૯૮ નો થયેલો. તે અન્વયે જણાવવાનું કે—

૧ ત્રીજા દરજ્જાની મદદ લેનારી ખાનગી શાળાઓ પૈકી જેમાં વિદ્યાર્થીની સંખ્યા ૫૦ (પચાસ) ઉપરાંત હોય ત્યાં પચાસ કરતાં જાસ્તી દરેક છોકરા બદલ આઠ આના ખાતાવાર પ્રમાણે મદદ આપવી, પરંતુ તે શાળાની મદદની એકંદર રકમ રૂ (૧૦) દશ માસવાર કરતાં જાસ્તી ન થવી જોઈએ

૨ ઉપર મુજબ પચાસ કરતાં દરેક વધુ વિદ્યાર્થી બદલ જે આઠ આના આપવાના તે બાર માસની સરાસરી સંખ્યા ઉપર ગણવું જોઈએ એટલે દરમાસે ખાતે રહેલી વિદ્યાર્થીની સંખ્યાના બાર માસના આંકડાનો સરવાળો કરી તેને બારે ભાગી જે આવી સંખ્યા આવે તે ઉપર આપવાનું રાખવું

૩ ઉપરના હુજુર હુકમમાં બે વર્ષ પછી ફેરફાર કરવાનો કે કેમ તે સારૂ યોગ્ય માહીતી સાથે હકીકત હજુરમાં ફરી રજુ કરવાની છે માટે વટહુકમ નં. ૪૬ તા. ૪-૧-૯૬ માં માગેલી હકીકત સન ૧૯૦૦ ના જાનેવારી આખરે દરેક પરીક્ષક અધિકારી તરફથી આવવી જોઈએ.

૪ આ વધારો તા. ૧ મે સન ૧૮૯૮થી કાયમને માટે મંજુર થયેલો છે સબબ તેનો લાભ વધારે શાળાઓ લે એમ તજવીજ પરીક્ષક અધિકારીઓ તરફથી થશે.

ઉપર પ્રમાણે અમલ થવો જોઇએ. તા. ૪ મે સન ૧૮૯૮.

J. A. DALAL.

અં. પ્ર. વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૬૨ સન ૧૮૯૭-૯૮.

શાળાઓ વ ઓફીસોના ઉપયોગ સારૂ જેમના તાબામાં સરકારી મકાનો છે અને જે ઇમારતોની સાલ દરસાલ નળીયાં ચલાઇ તથા સાધારણ દુરસ્તી આ ખાતેથી થાય છે. તેવાં મકાનોની સદર ખરચ બદલ પાકી નિમનોક હુજુર હુકમ નં. ૨૮૯ તા. ૧૨-૪-૯૮ અન્વયે બાંધી આપવાની છે માટે આથી જણાવવાનું કે:—

૨ જેમના તાબામાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ મકાનો હોય તેમણે પાછલી પાંચ સાલોમાં નળીયાં ચળાઇ તથા સાધારણ દુરસ્તી બદલ થયેલા ખરચના આંકડા નીચેના નમુનાના કોષ્ટકમાં ભરી, પોતાના પ્રાંતના રા. બા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફ મોકલવા એટલે તેમના તરફથી એકત્ર થઈ પ્રત્યેક મકાન બદલ પાકી નિમનોકની રકમ નક્કી કરવામાં આવશે અને તે પછી પોતાના પ્રાંતની શાળાઓનાં મકાનોની હકીકત પત્રક રૂપે અભિપ્રાય સહ આ તરફ મોકલશે.

૩ સ્પેશીયલ ઇન્સ્ટીટ્યુશન વાળાએ સદરહુ હકીકત આ તરફ પરભારી મોકલવી.

શાળાનું નામ.	મકાનનું માપ.		પાંચસાલી ખરચના આંકડા					પાંચ સાલની સરાસરીનો આંકડો.	પાકી નિમનોક કેટલી થવી જોઇએ તે. રકમ કયા નાણામાં.	પ્ર. સા. નો અભિપ્રાય કેટલી રકમ બદલ છે તે.	સરાસરી કરતાં જાસ્તી હશે તો તેનું કારણ.
	લંબાઇ	પહોળાઇ.	૧૮૯૨-૯૩	૧૮૯૩-૯૪	૧૮૯૪-૯૫	૧૮૯૫-૯૬	૧૮૯૬-૯૭				

જે મકાનો ખાસ ભાડે કરતાં ઓછી ભાડથી મળેલા હોય તેનો ને શાળા બદલ કેટલી ભાડ માટે સદરહુ ખાતાનો ખરચ થ... તેની ભાડનો ખરચ કલ્પના, તેની સરેરાશ મંજુરી, કરવાની કેટલા ભાગ ભાડી ખાતાના ખરચ બીલકુલ નહીં પડયો હશે તો તે સાત ખાનામાં શૂન્ય મૂકી, સરેરાશમાંથી તે ભાડ બાતલ કરવી.

ટીપ—મકાન સરકારી નહીં હશે, પરંતુ સદર ખાતાનો ખરચ, જે મકાન પાછળ થતો હશે તેને સરકારી મકાન તરીકે ગણી હકીકત દાખલ કરવાની છે, તેમજ પાયખાનાનો ખરચ પણ દુરસ્તીમાં દાખલ કરવાનો છે

૫ સદરહુ બદલની હકીકત આ વહુકમ પોહોંચતા તુરત જે તે શાળાના મેહેતાજી તથા હેડમાસ્તરે તૈયાર કરી પ્રાતના રા બા ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફ મોકલવી ને રા બા ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે પોતાના પ્રાતની હકીકત જેમ બને તેમ તાકીદે મગાવી આ તરફ મોકલીદેવી. તા ૬ ઠ્ઠી માહે મે સ ૧૮૯૮ મુ વડોદરા

J A DALAL.

વિદ્યાધિકારી.

વહુકમ જા. નં. ૬૩.

જે મેહેતાજીઓ અગર હેડ માસ્તરો પોસ્ટનું કામ કરે છે, તેમણે સરક્યુલર જા. નં. ૪૬ તા. ૩૦મી માર્ચ સને ૧૮૯૫ પ્રમાણે અમલ કરવો જોઈએ સદરહુ સરક્યુલરનો અમલ પૂરેપૂરો થતો નથી એવું એક કામે જણાઈ આવ્યું છે માટે આ વહુકમથી સૂચના કરવામાં આવે છે, કે સદરહુ વહુકમ પ્રમાણે જેમના તરફથી અમલ થતો નથી એમ માલમ પડશે તેમને સખ્ત શિક્ષા કરવામાં આવશે તા ૧૨ મી માહે મે સને ૧૮૯૮ મુ. વડોદરા

J A DALAL.

દામોદર. વિદ્યાધિકારી

વહુકમ જા. નં. ૬૮.

એક મહેતાજીએ નામદાર દિ બા દિવાન સાહેબ તરફ ખાતાની નિમનોક વિરૂદ્ધ ખોટી ફરિયાદ કીધી હતી અને તેમાં ખાતાના અધિકારીઓ વિષે ખોટી રીતે ઘણા હલકા શબ્દો વાપર્યા હતા, તે સબબને લીધે કેટલીક તપાસ પછી પકડવામાં આવ્યો, પણ તેણે પોતાની કસુર કબુલ કરીને માફી માગી તે ઉપરથી તેને બારમાસ સુધી એક ગ્રેડ ઉતારવામાં આવ્યો છે આવા કામને માટે આ પહેલ વહેલીજ શિક્ષા છે તેથી રહેમ નજરથી કસુરના

હુકમ નં. ૬૯.

ખા. સા. ઉર્દુ એકઝામિનરને ઉર્દુશાળાઓનાં દફતર તપાસણી વખતે કોઇ સામાન કે પુસ્તક કમી કરવાની સ્થિતિમાં જણાય તો તે કમી કરવા તથા તે હરાજ કરવાનો અધિકાર રા. સા. ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર જેટલો અધિકાર મળવા આ તરફથી ટીપણ નં. ૮૨ તા. ૧૮-૩-૯૮નું રજુ કરવામાં આવેલું તે લગત નામદાર દિ. બા. દિવાનસાહેબ એમના નં. ૨૦૭ તા. ૨૧-૪-૯૮ના શેરાથી મંજુરી મળી છે તે અધિકાર નિચે પ્રમાણે છેઃ-

" નિરૂપયોગી ડેડસ્ટાક સામાન, પુસ્તકો, નકશા, ભરતકામ, તથા હરાજ કરવા લાયક થએલું દફતર, અનાજ, કપડાં, વગેરેની કોઇ પણ જીન્નસની રૂ. ૨૦) સુધીની હરાજી મંજુર કરવાનો તેમજ નિરૂપયોગી થએલી કે ખવાએલી કોઇ પણ રૂ. ૨૦) સુધીની એક જીન્નસ વ્યાજબી કારણ માલુમ પડેથી ખર્ચ ન લેતાં માફ કરવાનો તથા તે હિસાબમાંથી કમી કરવાનો અધિકાર."

ઉપર મુજબ અધિકાર ખા. સા. ઉર્દુ એકઝામીનરને આપવામાં આવ્યો છે માટે આ બદલ લાગતાવળગતાવાળાઓએ અમલ કરવો. તા. ૧૬ માહે મે સન ૧૮૯૮ મુ. વડોદરા.

J. A. DALAL.

દામોદર. વિદ્યાધિકારી.

શ્રી

સંવત ૧૯૫૪ આષાઢ

[illegible]

પુસ્તક ૧૦ મું અંક ૧ લો

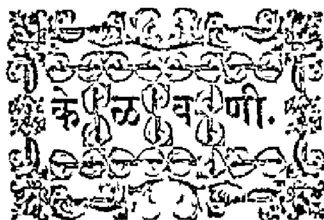
પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ

વડોદરા

શ્રી [illegible] [illegible] છાપ્યું

સને ૧૮૯૮

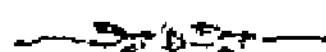

दोधकवृत्त.

भणे पढे बढे धर्म सधाये, ज्ञान बढे मनमान बधाये;
प्रीति बधे बधरे जश भारा, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મું. આષાઢ સંવત્ ૧૯૫૪ અંક ૯ મો.

शारदास्तुति.

નારાચછંદ.

અખંડ કીર્તિ જેહની જણાય સર્વ ખંડમાં,
પ્રચંડ જેહનો પ્રતાપ વ્યાપ્ત થાય પિંડમાં,
નિરક્ષરોની શત્રુ, સાક્ષરોની જેહ સંપદા,
સહાય તે થજો સદૈવ શુદ્ધ દેવી શારદા. ૧
અનેક લોકશોકના નિવારણે નિપુણ જે,
પવિત્ર જ્ઞાનદીપને પ્રદીપ્ત રાખનાર જે;
અપાય થાય અજ્ઞાનને ન એવું આચરે કદા,
સહાય તે થજો સદૈવ શુદ્ધ દેવી શારદા. ૨
રહેમથી વહેમનો વિનાશ ક્ષિપ્ર જે કરે,
સુસ્ફૂર્તિના તરંગ ચિત્તમાંહી જે ભરે,

સુઝાડનાર જે વિશુદ્ધ માર્ગનીજ છે સદા,
સહાય તે થજો સદૈવ શુદ્ધ દેવી શારદા. ૩
કવિત્વનાં સુતત્વ જે ઉદાર આપનાર છે,
મહા મટાડી મૂર્ખતા ભવાબ્ધિ તારનાર છે;
ઉપાય જે અનેકથી હરે હરેક આપદા,
સહાય તે થજો સદૈવ શુદ્ધ દેવી શારદા. ૪

કવિત.

ભક્ત અનુરક્ત તેને શક્ત તો બનાવી દીધા,
જ્ઞાનપાન પાસે મોટી સુધા તે મીઠી નથી;
ચતુર બનાવી ચતુરાનનને યોગ્ય કીધા,
દીધા લાભ લાખો તેની લખેલી ચીઠી નથી;
રાજા વરરાજાના સમાન માન વાળા કીધા,
જ્ઞાનથી પવિત્ર જેને ચઢેલી પીઠી નથી;
શારદાના જેવી વરદાન આપનારી દેવી,
દુનિયામાં આજ સુધી અમે તો દીઠી નથી. ૫
પ્રતાપી પ્રધાન કોઇ લોકને બનાવી દીધા,
કોઇનું કલ્યાણ કોડ રીતે જેણે કર્યું છે;
હજારો જનોને જેણે આનંદનું દાન દીધું,
હજારોના દારિદ્રનું દુઃખ જેણે હર્યું છે;
તિમિર વસેલું કોટિ સૂર્યથી ખસે ન એવું,—
ચિત્તથી ખસેડી ભલું તેજ જેણે ભર્યું છે;
જે દેવીને સેવીને સમસ્ત લોક સૌખ્ય પામે,
ધન્ય દેવી શારદા એ ધન્ય નામ ધર્યું છે. ૬

કાશીશંકર મૂળશંકર

શાળોપયોગી પત્રો.

(પાછલા અંકથી ચાલુ)

"પણ આ કેળવણી વાળી બીજો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે 'મનુષ્ય પોતાના આચરણના પ્રબંધમાં—કેળવણીના સંબંધમાં શું [illegible] છે? ' જ્યારે આપણે એમ કહીએ કે, 'યોજના પ્રમાણેજ કેળવણી આપી શકાય—કેળવણીની અસર થઇ શકે ' ત્યારે કહેવાનો હેતુ શો છે? મનુષ્ય [illegible] પોતાના [illegible] એથી શકે! પણ એ બે વચ્ચેમાં મનુષ્ય સ્વતંત્ર છે કે [illegible] અમુક તરફ થઇ જાય છે? આના ઉત્તરમાં પણ મનુષ્ય સ્વતંત્ર [illegible] કહી શકાતું નથી. મનુષ્ય એમ ધારે કે મારે વડોદરે અથવા મુંબઇ જવું છે પણ [illegible] સુધી તે ગયો નથી, ત્યાં સુધી તો તે એમજ ધારે કે હું એમાંના ગમે તે ગામ [illegible] પણ ન જ્યારે અમુક ગામે ગયો, ત્યારે આપણને શું જણાશે? તેથી તે [illegible] કે તે સ્વાભાવિક યોજના પ્રમાણેજ [illegible] નહીં [illegible] તેથી યોજવાનું [illegible] શું જણાયું? મનુષ્યના વર્તનનો આધાર સ્વેચ્છા પર નથી, પણ તેમાં જ યોજના રહેલી છે તેના સ્વાભાવિક વર્તનું પર છે."

"હવે કેળવણીના સંબંધમાં [illegible] યોજના ઉપર વધારે આધાર છે, ત્યારે કેળવણી આપનારને નિરુત્સાહ થવાનો [illegible] કે તેઓ ધારે કે આપણાથી આમાં—કેળવણીમાં [illegible] નથી, [illegible] થઇ શકે તેમ છે' આવી ધારણા ધરી તેઓ પોતાનું કાર્ય કરી પણ શકે નહીં ના, ના, એમ નથી. એનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે—"

"કેળવણી પર અનિયમિત શ્રદ્ધા કે અનિયમ અશ્રદ્ધા હોય એ બન્નેમાં ભૂલ છે. સામાન્ય શ્રદ્ધા હોવીજ જોઇએ બધા મનુષ્યોમાં યોજના હોયછેજ એવું કોઇ પણ મનુષ્યપ્રાણી નથી કે જેમાં [illegible] સ્વાભાવિક યોજના ન હોય. જ્યારે દરેક મનુષ્યમાં ગમે તે [illegible] સ્વાભાવિક યોજના હોય છે જ, ત્યારે તેમને બધા મનુષ્યોને—અમુક કેળવણી આપી [illegible] હવે જ્યારે બધા મનુષ્યોને અમુક કેળવણી આપી શકાય છે, ત્યારે શિક્ષકોને નિરુત્સાહી થવાનો કશો સબબ નથી. તેમાં વળી પ્રાથમિક શિક્ષકોને તો આ બહુ [illegible] નથી; કારણ કે તેઓએ તો બાળકોની યોજના [illegible] કરી હોતી નથી—તે [illegible] યોજના [illegible] તેમ નથી. કોઇ [illegible] નથી; પણ ઘણા [illegible] અનુભવે જાણી શકાય તેવી વાત છે. અને તેટલા માટે પ્રાથમિક શિક્ષકોએ તો—તમારા જેવાઓએ શ્રદ્ધાપૂર્વક યોજના જોઇ શકાય. તેથી યોજના ઉપર પ્રયત્ન કરતા રહેવું જોઇએ કોઇ મનુષ્યમાં પણ યોજના નથી. એમ જ્યારે છેજ નહીં, ત્યારે પછી કેળવણી આપનાર શિક્ષકોને શ્રદ્ધા—ઉત્સાહ વિનાના થવાનું [illegible] પણ કારણ નથી."

"આવા આવા વિવાદો ફિલસુફો (તત્વજ્ઞો) કરે છે. સત્ય નિર્ણય શું થશે તે કોણ જાણે !"

વિચારો નવીન છે. હજુ શંકાશીલ પણ જણાય છે. પણ આવા વિચારો થાય છે, એ આગળ ઉપર કોઈ અમુક સત્ય–તત્વ શોધી શકશે ખરા. આપણો કેળવણીનો પ્રદેશ હજુ આપણને અપૂર્ણ જણાયો છે, તેથીજ વિચારો શંકાશીલ રહે છે. જેમ જેમ પ્રદેશની વિશેષ વિશેષ માહિતી મળતી જશે, તેમ તેમ શંકાશીલ વિચારોમાંથી સત્યસૂત્ર મળતું જશે.

ભાઈ, આ વિષય સંબંધી હજુ વધારે સવિસ્તર વિચારોની આવશ્યકતા છે; પણ તેમ કરવાને અત્યારે પત્ર અને વખત બેઉ ના પાડે છે. માટે અત્યારે આટલેથીજ પતાવું છું. નવીન વિચારોની નવીનતા જણાવજે. "બાળકોને કયા કયા પ્રકારની કેળવણીની આવશ્યકતા છે." આ બાબત તને તારી શાળાના અનુભવમાંથી જે જે ગોગ્ય વિચારો આવ્યા હોય તે જણાવજે. મિત્રગણ બહુજ સંભારે છે. મિત્રમંડળ સરસ્વતી માતાના પ્રેમથી કુશળાનંદમાં છે. તારી કુશળતા જાણવાને અત્યંત ઉત્સુક છે. હાલ એજ.

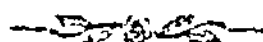
નવી તરંગ ભૂમીમાં અનાયાસે જય ચડેલો તારો હિતાકાંક્ષી–

લી.

"પ્રાણલાલ"

મુસાફર.

ગણિતની યુક્તિઓ.

કેટલાક આંકડાના ચમત્કારીક ગુણો.

એકી સંખ્યા.

ત્રણ પછીની બધી અવિભાજ્ય એકી સંખ્યામાં જો એક ઉમેરિયે કે બાદ કરિયે તો તેને ૬ એ નિઃશેષ ભાગી શકાશે. જેમ, ૧૩ એ અવિભાજ્ય સંખ્યા છે. તેમાંથી ૧ બાદ કરતાં ૧૨ રહે છે અને તેને ૬ થી નિઃશેષ ભાગી શકાય છે. તેજ પ્રમાણે ૫+૧=૬; ૭–૧=૬; ૧૧+૧=૧૨; ૧૭+૧=૧૮; ૧૯–૧=૧૮; ૨૩+૧=૨૪; ૨૯+૧=૩૦; ઇત્યાદિ.

ત્રણની સંખ્યા.

તમારી ઈચ્છામાં આવે તેવી કોઈ પણ બે સંખ્યાઓ લેશો, તો પણ તે બેમાંની એક સંખ્યા, અથવા તે બેનો સરવાળો, અથવા તે બેની બાદબાકી, ત્રણ કે ત્રણનો કોઈ પૂર્ણ ભાજ્ય થશે. જો તમે ૩ અને ૮ લેશો, તો તેમાંની પહેલી સંખ્યા ૩ છેજ; જો તમે ૧ અને ૨ લેશો તો તેનો સરવાળો ૩ છેજ; જો તમે ૪ અને ૬ લેશો તો તેમાંની બીજી સંખ્યા ૩ નો ભાજ્ય છેજ; જો તમે ૪ અને ૭ લેશો તો તેની બાદબાકી ત્રણ છેજ; જો તમે ૨૦ અને ૨૫ લેશો તો તેમનો સરવાળો ત્રણનો ભાજ્ય થવાનો; જો ૧૫ અને ૨૨ લેશો તો પહેલી સંખ્યા ત્રણનો ભાજ્ય છે; ૧૭ અને ૨૬ લેશો તો તેમની બાદબાકી ત્રણનો ભાજ્ય છે. અને એ રીતે ગમે તે બે સંખ્યા લેવાથી ઉપર પ્રમાણે ત્રણ કે ત્રણનો ભાજ્ય આવશે.

પાંચની સંખ્યા.

જો પાંચને તેજ સંખ્યાએ ગુણવામાં આવે, વળી તેના ગુણાકારને તે ગુણાકાર સાથે ગુણવામાં આવે, અર્થાત પાંચનો કોઇ પણ ઘાત કરવામાં આવે, તો ગુણાકારનો છેલ્લો આંકડો પાંચજ આવશે. જેમ, ૫×૫=૨૫, ૨૫×૨૫=૬૨૫, ૧૨૫×૧૨૫=૧૫૬૨૫, ઇ૦. ને એજ પ્રમાણે છનો પણ કોઇ ઘાત કરવામાં આવે તો છેલ્લો આંકડો હમેશાં છગડોજ આવવાનો

જો કોઇ આંકડાને પાંચે અથવા પાંચના કોઈ ઘાતે ભાગવાનો હોય, તો તે ફક્ત સાદા સરવાળાથી બની શકશે. જો પાંચે ભાગવા હોય તો ભાજ્યાંકને બમણા કરવા અથવા ભાજ્યાંકમાં તેજ ભાજ્યાંક ઉમેરવા અને તેનો છેલ્લો આંકડો જુદો કાઢવો એ છેલ્લો આંકડો દશાંશ થશે અને તેની પહેલાના આંકડા પૂર્ણાંક થશે. જેમ ૨૬૧ ને પાંચે ભાગવા હોય તો, ૨૬૧+૨૬૧=૫૨૨, છેલ્લો આંકડો જુદો કાઢતાં ૫૨ ૨ જવાબ આવશે.

જો કોઇ આંકડાને ૨૫ વડે ભાગવાના હોય તો ભાજ્યને ચારે ગુણીને છેલ્લા બે આંકડા કાપવા, એટલે કાપેલા આંકડા શતાંશ અને તેની પહેલાના પૂર્ણાંક થશે જેમ, ૨૬૧÷૨૫ એટલે ૨૬૧+૨૬૧+૨૬૧+૨૬૧=૧૦૦૪ જો ૧૨૫ વડે ભાગવા હોય તો ભાજ્યને આઠે ગુણી છેલ્લા ત્રણ આંકડા કાપવા તે સહસ્ત્રાંશ થશે જેમ ૨૬૧ ÷ ૧૨૫=(૨૬૧×૮=૨૦૮૮) ૨.૦૮૮. આ ઉપરથી એવી રીત નીકળે છે કે પાંચના જેટલા ઘને ભાગવાના હોય, તેટલા ઘાત બેના કરી તે વડે ભાજ્યને ગુણી ઘાતપ્રકાશક જેટલા આંકડા ગુણાકારમાં છેલ્લેથી ગણીને કાપવા.

નવનો આંકડો.

નવના આંકડાનો નીચેનો ચમત્કારિક સ્વભાવ સાધારણ રીતે બધા જાણતા નહિ હોય.—

૯ × ૧ = ૯
૯ × ૨ = ૧૮ અને ૧ + ૮ = ૯
૯ × ૩ = ૨૭ ,, ૨ + ૭ = ૯
૯ × ૪ = ૩૬ ,, ૩ + ૬ = ૯
૯ × ૫ = ૪૫ ,, ૪ + ૫ = ૯
૯ × ૬ = ૫૪ ,, ૫ + ૪ = ૯
૯ × ૭ = ૬૩ ,, ૬ + ૩ = ૯
૯ × ૮ = ૭૨ ,, ૭ + ૨ = ૯
૯ × ૯ = ૮૧ ,, ૮ + ૧ = ૯
૯ × ૪૫ = ૪૦૫

ઉપરના કોઠાથી જોવામાં આવશે કે—

૧ નવને દરેક આંકડે ગુણવાથી આવેલા ગુણાકાર (૪૦૫) ના આંકડાનો સરવાળો ૯ થાય છે એટલે ૪+૦+૫=૯

૨. નવને ગુણનાર દરેક આંકડાનો સરવાળો (૪૫ ના આંકડાનો સરવાળો (૪+૫=૯) નવ થાય છે

૩ ગુણાકારના આંકડાઓનો સરવાળો ૯ થાય છે તે જમણા હાથના કોઠામાં કરી બતાવ્યો છે

૪. નવના ગુણાકારના સરવાળા (૪૦૫) ને નવે ભાગતાં જે (૪૫) આવે છે તેનો સરવાળો (૪+૫) પણ નવ થાય છે .

આજં મિતિની ભૂગોળ.

પશ્ચિમ આફ્રિકા.

(ટીચર્સએડમાંથી.)

આફ્રિકાનો નકશો જોતાં તેના મધ્યમાં રેતીનું મોટું મેદાન અને કિનારે કિનારે શેહેરો હોય એવું ભાસે છે. ભૂગોળના પુસ્તકમાં નદીઓ, નગરો અને પ્રાન્તોનાં થોડાંક નામ સિવાય આફ્રિકા સંબંધી વિશેષ માહિતી ભાગ્યેજ શિક્ષકો બાળકોને આપી શકે છે. હમણા કેટલાંક વર્ષથી યુરોપની પ્રજાઓ આફ્રિકામાં પણ પગપેસારો અને શોધ કરતી ચાલી છે તે ઉપરથી તે ખંડ વિષે કેટલીક વિશેષ માહિતી મળતી જાય છે. અમારા શિક્ષક બંધુઓની જાણ માટે પશ્ચિમ આફ્રિકા સંબંધી કેટલીક હકીકત અહીં લખીએ છીએ.

નાઈજર નદી.

નાઇજર કે કવોરા નદ સીએરાલિઓનની પાછળના કોંગ પર્વતની એક બખોલમાંથી નીકળે છે. ઉપલાણા ભાગમાં એ નદીનું નામ જોલિબા છે. એ નદી ૨૫૦૦ મૈલ લાંબી વહીને બાવીશ મુખથી ગીનીના અખાતમાં મળે છે. આ જગોએ જે ડેલ્ટા (ત્રિકોણ ભુમિ) બને છે તે નાઇલ નદીના ડેલ્ટા કરતાં પણ મોટો છે, અને લગભગ આખા આયર્લાંડ દેશ જેટલો વિસ્તૃત છે. આફ્રિકાની મોટી નદીઓમાં આ નદી ત્રીજે નંબરે છે. એ નદીના માર્ગમાં કેટલીક જગોએ તેના કાંઠાનો દેખાવ વિલક્ષણ અને સુંદર છે. એ નદીનાં પાણી દશ લાખ ચોરસ મૈલ જેટલા પ્રદેશમાં ફરી વળે છે, અને તેથી તે પ્રદેશ શાક ભાજી અને વનસ્પતિથી ઉભરાઇ જાય છે, પણ નદીના ભેજવાળા કિનારાની હવા રોગીષ્ટ છે. નાઈજરના નીચલા ભાગના પ્રદેશને "નાઈજર ભૂમિ" અથવા "તેલિયા નદીની ભૂમિ" કહે છે. બેનૂ, સોકોતો અને ચાડા, એ ત્રણ નદીઓ નાઇજરને મળનારી નદીઓમાં મુખ્ય છે. સે, બૌસા, તિમ્બકતુ, લોકોજા, આસાબા, બેનિન, અને આકાસા, એ નાઈજરના કાંઠાનાં મુખ્ય શહેરો છે.

લાગોસ.

લાગોસ એ ગીનીના કાંઠા ઉપર અંગ્રેજી સંસ્થાન છે. તેની વસ્તી ૯૦૦૦૦ છે. તેમાં કાપડ અને કોપરેલ મુખ્યત્વે કરીને ઉત્પન્ન થાય છે. એ સંસ્થાનનો ઘણો વેપાર લીવરપૂલ સાથે ચાલે છે, અને તેથી તેને પશ્ચિમ આફ્રિકાનું લીવરપૂલ કહે છે. લાગોસ અને આબિયોકૂતા એ તેમાં મુખ્ય શેહેરો છે.

શેહેરો—૧ લાગોસ શેહેર દરિયા કિનારા પર છે. પણ ત્યાંનાં હવા પાણી સારાં નથી. પશ્ચિમનાં બીજાં શેહેરોમાં એ સૌથી મોટું છે. તેની વસ્તી ત્રીસ હજાર માણસની છે. સુતરેલ કાપડ, દારૂ અને તમાકુ, એ વસ્તુઓ એ દેશમાં આયાત કરવામાં આવે છે. લીવરપૂલથી એ શેહેર ૪૩૦૦ મૈલ દૂર છે.

૨. આબિઓકુતા એ ઓગન નદી ઉપર દરિયા કિનારાથી ૮૦ મૈલ છેટે આવેલું છે તેની પશ્ચિમના દાહોમીના રાજ્યની સરહદથી તે છેક જ પાસે છે ખ્રિસ્તી ધર્મ પસારનારા મિશનરીઓમાંના ઘણાક અહીં રહે છે અને તેથી ખરૂં જોતાં મિશનરીઓનું તે મથક છે. અને ૧૮૫૨ માં એક કોલકરાર કરવામાં આવ્યો હતો તેથી કરીને ગુલામનો વેપાર અને નરમેધ (જીવતા માણસનું બળિદાન આપવું) આ બે ઘાતકી કૃત્યો ત્યાંથી બંધ થયાં છે આબિઓકુતાથી ઈબાદાનમાં થઈને શહેર છ સા સુધી હમણાં રૈલવે બાંધવાનું ચાલુ થયું છે

૪ લાગોસ એ શહેર ઉત્તર અક્ષાંસ ૯ થી ૨૦ કે ૩૦ મૈલ દક્ષિણમાં આવેલું છે. સને ૧૮૮૯ માં અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ વચ્ચે જે કરાર થયા તેમાં તે ઓળખાવેલું છે.

બૂસા.

એ બોર્ગુના રાજ્યની રાજધાની છે અને ૧૮૮૫ માં એ રાજાને અંગ્રેજ સરકાર સાથે જે કરાર થયા તેમાં એ શહેર જણાવ્યું છે આફ્રિકાનો મુસાફર મંગોપાર્ક સને ૧૮૦૬ માં આ શહેરમાં મરી ગયો એ શહેર, ચાડા નદી નૈજરને મળે છે તે જગ્યાએથી ઉત્તરમાં ત્રણેક મૈલ છે, અને એક ખડકવાળા બેટ ઉપર વસેલું હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે મજબુત છે. એ શહેરની વસ્તી આશરે ૧૬૦૫૦ છે

ગોમ્બા.

ગુબીન નામે નદી નૈજરને જે જગ્યાએ મળે છે, તેને સામે કિનારે આ શહેર આવેલું છે મી. ક્લેપર્ટન નામે પ્રખ્યાત મુસાફર સોકોટો નામે ગામ તરફ આવતો હતો ત્યારે આ ગામની પડોશમાં તેનો સરસામાન તથા મુસાફરીના નોંધો વગેરે કાગળો લુંટાયા હતા

નિક્કી.

આ શહેર વેપારનું મોટું મથક છે, અને લાગોસની રેલવે જે હાલ બંધાય છે તે પૂરી થશે ત્યારે આ શહેર વધારે આબાદ થશે એમ મનાય છે સને ૧૮૯૭ માં ગ્રેટબ્રિટન અને ફ્રાન્સ વચ્ચે આ શહેર માટે વાંધો પડ્યો હતો, કેમકે બોર્ગુના રાજા સાથે ૧૮૯૪ માં મેજર લુગાર્ડે જે કરાર કર્યા હતા તે આધારે અંગ્રેજો તેના પર દાવો કરતા હતા લાગોસથી ઉત્તરમાં ૨૫૦ મૈલ અને નાઈજરથી પશ્ચિમમાં ૧૦૦ મૈલ પર આ શહેર આવેલું છે

નુપે.

નુપેનું રાજ્ય નૈજરના ડાબા કાંઠા પર કે પૂર્વમાં આવેલું છે દક્ષિણમાં બેનૂ નદીનો સંગમ નૈજર સાથે થાય છે ત્યાંથી તે ઉત્તરમાં લગભગ ૧૦° ઉત્તર અક્ષાંસ આગળ બીદા શહેર છે ત્યાં સુધી એનો વિસ્તાર છે. નુપેનું જૂનું રાજ્ય સને ૧૮૨૫ માં નાશ કરવામાં આવ્યું અને તે વખતથી ત્યાંના ઘણા લોકો જેઓ પહેલાં મૂર્તિપૂજક હતા તેઓ મુસલમાન થયા છે ત્યાંનો આમીર કે રાજા ગાન્દુના સુલતાનને વાર્ષિક ખંડણી આપે છે એ રાજ્યમાં ફાકિયા નામે જાતના લોકોનો ઘણો જુલમ હતો, તે અટકાવવાને સને ૧૮૯૬ માં એક સવારી કરવામાં આવી હતી, અને ૧૮૯૭ માં ત્યાંની રાજધાની બીદા કબજે કર્યું હતું.

રાજધાની—બીદા એ રાજધાની છે તે કિલ્લાબંધી શહેર હોઈને તેમાં ૬૦,૦૦૦ માણસની વસ્તી છે.

ઈલોરિન.

ઈલોરિનના રાજ્યમાં ઇલોરિન એ મુખ્ય શહેર છે. બેનીનના અખાતથી ઇશાન ખૂણામાં તે ૧૫૦ માઈલ દૂર છે. તેના મુખ્ય રહેવાશીઓને યોરૂબાન કહે છે. મુખ્ય ધર્મ મુસલમાની છે. બજારોમ વેહેપાર ખૂબ ચાલે છે.

બેનિન.

બેનિનના રાજ્યની પૂર્વમાં નૈજર, ઉત્તરમાં બોરગુ, દક્ષિણમાં બેનિનનો અખાત, અને પશ્ચિમમાં દાહોમીનો મુલક છે. કિનારો નીચો અને સપાટ છે. મુલક ઘણો ફળદ્રૂપ છે, અને વસ્તી ઘીચ છે કોપરેલ, મીઠું, ગુલામો, અને ચામડાં મોટા જથામાં દેશાવર ખાતે મોકલવામાં આવે છે. ચોખા, મકાઈ, રૂ, ખાંડ અને તંબાકુ, એ મુખ્યપેદાશ છે.

મુખ્ય શેહરો—બેનિન નદી ઉપર બેનિન નામે રાજધાનીમાં ૧૫,૦૦૦ ની વસ્તી છે. એ શહેરમાંથી હમણાં ગુલામનો વેપાર બંધ કરવામાં આવ્યો છે; તથાપિ હજી બીજો વેપાર પુષ્કળ ચાલે છે.

મુખ્ય જાતો.

૧. **નુપે**—યોરૂબા જાતની એક શાખા નૂપે કરીને છે. આ લોકો શાંત અને ઉદ્યોગી છે. તેઓ ઘણે ભાગે વેપારી, ખેડૂત, વણકર, લુહાર અને કુંભારનું કામ કરે છે.

૨. **એબેઓકુટા**—યુરોબા જાતના લોકોમા આ શાખાના લોકો ઘણા છે. પેહેલાં આ લોકોની વસ્તી ઘણી હતી, પણ તેમની ઘણી સંખ્યા અમેરિકા ખાતે ખેતીવાડીનું કામ કરવાને ચઢાવવામાં આવી છે. બાકી રહેલામાંના ઘણાકને ખ્રિસ્તી કર્યા છે; તથાપિ મોટો ભાગ મૂર્તિ પૂજક છે. તેઓ સુકુ કરીને એક બળવાન દેવને પૂજે છે તથા તે દેવ ગુફાઓમાં તથા આકાશમાં રહે છે એમ તેઓ માને છે. છેક હમણા સુધી તેઓ તેને મનુષ્યનુ-જુવાન છોકરીઓનું- બલિદાન આપતા હતા.

૩. **માન્દીંગો**—આ જાતના લોકો સેનેગાલ તથા આટ્લાંટિકની વચમાં રહે છે. તેમાંના ઘણાખરા તો શુદ્ધ હબસી છે; બીજા હજી મૂર્તિપૂજક છે તથા તેમનામાં હલકી જાતનો સુધારો થયો છે. તેઓ અરધી સુધરેલી અને અરધી જ ગલી સ્થિતિમાં છે.

૪. **હોસા**—આ જાતના લોકો નૈજરની પૂર્વ તરફ વસે છે. તેઓ બધા હબસી છે અને ખેતીનો, ભરવાડનો કે બીજો ધંધો કરે છે.

૫. **ફોલા**—આ જાત મૂર લોકોના વંશની છે. તેઓ ધર્મે મુસલમાન છે. ઉષ્ણ કટીબંધમાં વસતી બીજી બધી જાતો કરતાં આ લોકો ઘણા ચંચળ છે.

અર્વાચીન ઇતિહાસ.

સને ૧૮૯૦ માં થયેલા કરારની રૂઈએ દાહોમી અને લાગોસની હદ દરિયા કાંઠાથી આરંભીને ઉત્તરમાં ઉત્તર અક્ષાંસ નવ સુધી લેઇ જવામાં આવી છે. તેની પેલી પારના મુલક વિષે હજી માહિતી મળી નથી.

એજ કરારની રૂઇએ ઉત્તરમાં સેથી બારૂવા સુધીની હદ સીધી લીટીમાં મુકરર કરી છે.

નવેંબર ૧૮૯૭ માં નિકીના સંબંધમાં તકરાર ઉપસ્થિત થઇ હતી.

જે દેશ ઉપર અંગ્રેજો પોતાનો દાવો કરે છે તેના એક ભાગમાં હમણાં નિગ્રી, કાબેશા અને ટિંબાકટુમાં ફ્રેન્ચો થાણાં કરીને પડ્યા છે અને અંગ્રેજો સોકોટા અને બોરીમાં તેમની પાછળ પડ્યા છે નાઇજરની પાસે પાસે થાણાં પ્રાપ્ત કરવામાં ફ્રેન્ચોની મતલબ એવી છે કે તેમને નાઇજરને રસ્તે દરીઆમાં જવું આવવું સહેલું પડે.

છોકરાઓમાટે નીતિપાઠ.

એક ઉડાઉ કવિ–ઓલિવર ગોલ્ડસ્મિથ.

પોતાની સ્થિતિ વિષે બેદરકાર અને ઉડાઉ માણસ ગમે તેટલા વિદ્વાન હોય તથાપિ દરિદ્રતાના દુઃખમાંથી છૂટી શકતા નથી, એમ આપણે ઓલિવર ગોલ્ડસ્મિથના ચરિત્ર ઉપરથી જાણી શકીએ છીએ. ઓલિવર ગોલ્ડસ્મિથ એ પ્રખ્યાત અંગ્રેજ કવિ હતો તેનો જન્મ સને ૧૭૨૮ માં એક આયર્લંડના પાદરીને ઘેર થયો હતો એ નિશાળમાં જે બુદ્ધિશાળી માલમ થઈ નહિ તેમાં "ઓલિવર ગોલ્ડસ્મિથ સાથી અલ્પબુદ્ધ બાળક છે" "વિકાર ઓફ વેકફિલ્ડ અથવા વેકફિલ્ડનો પાદરી" એ નામના એક વાર્તા તેણે અંગ્રેજી ભાષામાં લખી છે. તે હજી પણ તે ઉત્તમ ગણાય છે અને ગુજરાતી ભાષામાં પણ તેનું ભાષાંતર થએલું છે. વળી એણે "શી સ્ટુપ્સ ટુ કોન્કર" એ નામનું એક હાસ્યરસનું નાટક લખ્યું છે તે હજુ સુધી રંગભૂમિ ઉપર ભજવાય છે તથા ચમત્કારિક બનાવોથી ભરેલું છે. તેણે "ડેઝર્ટેડ વિલેજ ઉજ્જડ થએલું ગામડું" એ નામે એક કાવ્ય લખેલું છે તેમાં કહેલું છે. આ કાવ્યને લીધે તે એટલો બધો વખણાયો છે કે હમણાંના અંગ્રેજ કવિઓમાં તે અગ્રેસર ગણાય છે આટલી બધી કવિત્વશક્તિ અને બુદ્ધિ છતાં પણ તેની જીંદગી દુઃખભરેલી સ્થિતિમાં ગુજરી છે તે નિરંતર દરિદ્રતાની અધમ સ્થિતિમાંજ રહેવા પામ્યો હતો અને જ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે પણ તે ઘણો દેવાદાર હતો તથા તેનું કરજ ફીટવાની તેને આશા નહોતી

તે નિશાળમાં અભ્યાસ કરતો હતો તે વખતે પણ બીજા છોકરા તેને દુઃખ દેવામાં કસર રાખતા નહોતા. તેના મોઢા ઉપર શીતળાના ડાઘ પડી ગએલા હતા, તેની આકૃતિ બેડોળ હતી, અને તે સ્વભાવે ઘણો શરમાળ અને બીકણ હતો.

પાઠશાળા છોડ્યા પછી તેણે કેટલાક ધંધા કરી જોયા પણ કોઇમાં તેને ફતેહ મળી નહિ. તે શિક્ષક થયો, વકીલ થયો, ડાક્તર થયો, પણ એકેમાં તે વિજયી નીવડ્યો નહિ. એક વાર લંડનની એક નિશાળમાં તે હેલ્પર શિક્ષક તરીકે નોકરી કરતો હતો, ત્યારે કોઈ દયાળુ પુરૂષને તેનો ગરીબાઇભરેલો દેખાવ જોઇને દયા આવી તેથી તેણે એને કેટલાક પૈસા આપ્યા. એ પૈસા આપ્યા કે તરતજ તેણે તે બધા પૈસાના એક જાતના ગોળા ખરીદ કરી પોતાના ઓરડામાં મોકલ્યાં આ રીતે છોકરપણામાં અને પોતાની સ્થિતિ સુધારવાને બેદરકારપણામાં તે દહાડા કાઢવા લાગ્યો. એક વખત તેના લેણદારોએ તેના ઉપર ફરિયાદી કરી, પણ તેમનું દેવું ચુકવવાનાં નાણાં તેની પાસે નહોતાં તેથી તે કેદમાં પડ્યો હતો આ કેદખાનામાંથી છૂટ

વાને તેણે પોતાની લખેલી " વિકાર ઓફ્ વેકફિલ્ડ " નામની ચોપડી ૬૦ પૌન્ડ માટે વેચી અને કરજ પતાવી દીધું. "શી સ્ટૂપ્સ ટુ કૉન્કર" એ નામના નાટકના તેને ૬૦૦ પૌન્ડ મળ્યા પૈસા પાસે આવ્યા કે તરતજ તેણે એક ઘર ખરીદ કર્યું. તેને સામાન સરજામથી શણગાર્યું, પોતાના મિત્રોને મિજબાનીઓ આપી, અને થોડાજ વખતમા હતો તેવો ને તેવો ગરીબ બની રહ્યો

સને૧૮૭૪ના એપ્રિલની ૪થી તારીખે તે લડનમા પોતાના ઘરમાં મરી ગયો તેજ ઘરની પાસે થોડાક વારને અતરે આ ઘણા બુદ્ધિમાન પણ બેદરકાર માણસના સ્મરણચિન્હ તરિકે એક મૃત્યુસ્તભ ઊભો કરવામા આવ્યો છે, તે આજ પણ છે

श्रीमंत सरकार सयाजीराव महाराज गायकवाड एमना वंशनी पुण्यनामावळी.

સવૈયા એકત્રીસા છંદ.

શ્રીમંત સરકાર સેનાખાસખેલ્ સમશેર બહાદુર ગાયવાડ;
સયાજી મહારાજાજી રાજે વડોદરા ગાદીપર આજ. ૧
ફતેસિંહ યુવરાજ બિરાજે જયસિંહ છે ગુણવાન કુમાર;
શિવાજી ત્રીજા ગુણવંતા ને ધૈર્યશીલ ચોથા સુકુમાર. ૨
માતુશ્રી મહારાણી જમનાબાઈ ભૂપતિનાં નિરધાર;
રાયતણી મહારાણી ચીમનાબાઇને નમવું ધરિ પ્યાર;
કુમારિકા ઇંદિરા રાજા સદ્‌ગુણી છે સરવે પરિવાર;
સુખમાં રાખો સદા હરી તે થાજો દિન દિન જય જયકાર. ૩
મહારાજાના રાજ્યકુટુંબની નામાવળી ભણવી પાવન;
દિન દિન વૃદ્ધિ પામો એની શુક્લ વિધુ સમ છે ધન્ય ધન્ય. ૪

હ બ. ગર્ગે ઈ. ગા. કામરેજ.

सुभाषित.

(આ સુભાષિતનો અર્થ શિક્ષકે છોકરાંને સમજાવવો તથા નિબધ લેખનમાં તેનો ઉપયોગ કરાવવો.)

૧ નમ્મો કારીગર હમેશા પોતાનાં ઓજારનો વાક કાઢે છે

૨. દામ કરતાં નામ બહુ.
૩. વચન આપતાં ધીમા થવું, પણ પાળતાં ઉતાવળા થવું.
૪ દરેક દહાડો આપ ભરવામાં ઉમેરો કરે છે
૫. જે કોઈને 'ના' કહી શકતો નથી તે નક્કી ભિખારી થવાનો
૬. જે કામ તમારાથી બની શકે તે માટે બીજાને તસ્દી આપશો નહિ.
૭ કોઈનું ભલું કરવાથી કાંઈ નુકશાન થતું નથી.
૮ કુવો સુકાય નહિ, ત્યાં સુધી પાણીની કીમત આપણે જાણી શકતા નથી.
૯. તમારે જે ન જોઈએ તે તમે ખરીદો, એટલે તમારે જેના વગર ચાલે નહિ તે તમારે વેચવું પડશે.
૧૦ ગબડતી કુંચી હમેશાં ચળકતી રહે છે.
૧૧. ન કરવા કરતાં મોડું કરવું તે ઠીક, પણ કાંઈ હંમેશાં મોડું ન કરવું તે વળી તેથી ઠીક
૧૨ ખાલી કોથળી અક્કડ રહી શકતી નથી
૧૩ જીંદગીને ટુંકી કહે છે, પણ તે બને છે લખાવની
૧૪ અજાણપણા કરતાં બેકાળજીપણું વધારે નુકશાન કરે છે
૧૫ પૈસાની કીંમત જાણવી હોય તો ઉછીના કરજે કાઢી જો
૧૬. સતત યત્ન એ સફળતાની કુંચી છે.
૧૭. માલિકના બે હાથ કરતાં તેની આંખ વધારે કમાય છે

રંગનો ઉપયોગ.

(પાછળના અંકથી ચાલુ)

રંગ શીખવવામાં શિક્ષકોને સૂચના.

શિક્ષકો! જ્યાં સુધી રંગનું શિક્ષણ આ પ્રમાણે આપશો નહિ ત્યાં સુધી બાળકોને રંગની પાકી ખાત્રી સુઝેજ નહિ ને તેઓ બરોબર રંગ ઓળખશેજ નહિ તો ખાત્રી! તમે રંગનું ગમે તે કાંઈ પણ શિક્ષણ આપો ત્યારે તમારે મોઢેથી કહી ન દેવું પણ બાળકોને મોઢેથી એ વાત કબુલ કરાવવી એમ થતાં તેઓ આપેથી શીખેલું ગણાશે.

શાળામાં રંગનો ઉપયોગ થવાથી ફાયદો.

આ પ્રમાણે શાળામાં રંગનો ઉપયોગ થવાથી ફાયદો શો છે, તે જણાવ્યા પછી હું મારો વિષય પુરો કરીશ. કે આકાશના તારાઓ જોઈ આપણને ઉમંગ ઉપજતો, તેજ રમોત અગાડીમાં જોઈ આપણને આનંદ થાય છે " જે અજવાળિત અને ખગોળ કુદરતી જોઈ આપણને મનોજ ભેદ થતો, તેજ કુદરતી રંગીન અને ચિત્ર સરખાં જોવાથી

આપણને હર્ષ થાય છે. તથા બાળકો પણ ખુશી થાય છે."

' જે બાળકોના પોશાક જોવાથી આપણને સૂગ ચઢની તે રંગીન અને ભભકાબંધ પોશાકથી આપણને કેટલો આનંદ થાય છે! તે વિચાર કરવો તમને સોંપુછું. "

' જે કૉપી જોવાની આપણને ઇચ્છા ન થતી, તેજ કૉપીમાં રંગ આ એ અક્ષરવાળી વસ્તુ વાપર્યાથી આપણને તે જોવાની હોંસ થાય છે.'

' જે ખડીયા હાથમા લેવાથી આપણા હાથ તેમજ કપડાં બગડતાં તેજ ખડીયા ઉપર લોહચુંબક જેવી વસ્તુ (રંગ) વાપર્યાથી આપણા હાથમાં બિલકુલ ડાઘ પડતો નથી તથા તે સુશોભિત લાગે છે.'

' જે દડાથી ફક્ત રમીનેજ ખુશી થતા તેજ દડા ઉપર રંગ વાપર્યાથી આપણે રમી, નજરને ખુશી કરી, રંગના પ્રકાર શીખીએ છીએ: આશું ઓછો ફાયદો ?

રંગ આ વસ્તુ લોહચુંબકના કરતાં વિશેષ આકર્ષણ કરે છે.

' જે શાળાની ભીંતો તેમજ જમીન બીહામણી કિંવા ઉજડ જેવી લાગતી તેજ ભીંતો ઉપર અત્યારે-રંગ ' રાગ્ત ' હોવાથી બધા માણસો તેને જોઈ માન આપે છે. ભણેલા માણસો સારી શીખામણ વાંચી ખુશી થાય છે તેમજ બાળકો જે ભીંત પાસે બેસવાને બીહીતા તે ભીંત પાસે હોંસે હોંસે અને પરાણે બેસે છે! મિત્રો! શું રંગ આ વસ્તુ લોહચુંબકના જેવી નથી ? આ ભીંત ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે કે બાળકોનાં મન ભીત તરફ આકર્ષાય છે શાથી આકર્ષાય છે ? ભીત તો હતી તે તેજ છે; કંઇ નવી ભીંત નથી ચણી. પણ તેમા કયી વસ્તુનો ઉમેરો થયો ? રંગનો તો મને ફરી એક વખત કહેવા દો કે, રંગ આ વસ્તુ લોહચુંબકના કરતાં વિશેષ આકર્ષણ કરે છે.'

રંગનું સંગ્રહસ્થાન રાખવાથી થતા ફાયદાઓ.

જે શાળાની અંદર રંગ કેટલા છે, રંગના પ્રકારે કેટલા છે, આવી આવી મોટી વાત ન આવડતી તેજ શાળામાં રંગનું સંગ્રહસ્થાન રાખવાથી દરેક બાળકને રંગ વિશે માહિતી થઇ છે. ને બધા વિદ્યાર્થી રંગ કેટલા છે, વગેરે શીખી ગયાં છે આ શુ ઓછો લાભ છે ?

છેવટની વિનંતી કિંવા ' સારો મત '.

આ બધી વાતો ઉપરથી નક્કી થાય છે. કે શાળામાં રંગનો ઉપયોગ કરવાથી ઘણોજ ફાયદો છે. તો દરેક શિક્ષક ભાઇઓ તરફ મારી છેવટની વિનંતિ એટલીજ છે કે ' બધા ભાઇઓએ પોતાની શાળામા રંગ જેવી અમૂલ્ય ચીજનો ઉપયોગ કરવો. એમ થશે તોજ આપનો અમૂલ્ય રોકેલો વખત તથા વાંચવાને લીધેલો શ્રમ યોગ્ય ગણાશે. મિત્રો ! કહેવા કરતાં કરી બતાવવું વધારે ઉત્તમ માની આજનો ટુંક નિબંધ લખ્યો છે તો તેની અંદરથી આપ સાહેબો ભૂલ ચૂક સુધારી ગરીબ સેવકને આભારી બનાવશો, એવી આશા રાખી હું મારો વિષય સમાપ્ત કરૂં છું, ને સભાસદો પાસેથી બેસવાની રજા લઉં છું.

परचुरण माहिती.

સ્કૂલ ન્યુસપેપર ઉપરથી.

તાર મારફતે ફોટોગ્રાફ મોકલી શકાય.

લખેલા સંદેશા તારમા હજારો ગાઉ સુધી મોકલવામા આવે છે એ સાઉ જમા-

નાની મોટરમાં મોટી શોધ છે; પણ તેવાજ તાર મારફતે એકેના એક જાય શકે એ તેના કરતાં પણ વધારે આશ્ચર્ય ઉપજાવનારી શોધ છે. હમણાં તાર મારફતે છબીઓ મોકલવાનું યંત્ર શોધી કાઢવામાં આવ્યું છે. એ જાણીને વળી તેથી વધારે આશ્ચર્ય લાગશે. સંપૂર્ણ ફોટોગ્રાફ તાર મારફતે મોકલી આપવાને વીસ મિનિટ લાગે છે.

સીવતાં આવડવું આવશ્યક છે.

દરેક છોકરાને સોય ઝાલતાં આવડવી જોઇએ. તેના ડગલાનું બટન તૂટી ગયું હોય, તેના કમખામાં બખીઓ કાટ્યું હોય, તેનું મોજું સમારી લેવાનું હોય, તો તેને વખતસર ન સીવી લેવાથી થોડા વખતમાં તે ઘણું નકામું થઇ જાય છે. એવો સહજમાંજ સીવતાં ન આવડવાથી ઘણીવાર છોકરા કપડાં ફાટેલાં પહેરી ફરે છે. બાળપણમાં ઘર આગળજ નહિ, પણ મોટપણે બહાર મુસાફરીમાં આ હુન્નરનો બહુ ઉપયોગ થાય છે. તમને જાણીને વિસ્મય લાગશે કે ઇંગ્લંડનો મોટો પ્રખ્યાત સીવવાના કામમાં ઘણો નિપુણ હતો. લંડનનો મુખ્ય ધર્મગુરુ સીવવાના કામમાં એક્કો હતો. પરગણામાં તો પાદરીઓ ગુંથણકામમાં કેળવાયેલા ગણાય છે.

છોકરાંએ રમત કરતાં સંભાળ રાખવી.

દુનિયામાં એવી ચીજો ઘણી હોય છે કે જે છોકરાછોકરીઓના રમવાના સાધન તરીકે કદી પણ વપરાતી નથી પરંતુ આ વાત છોકરા જલદી સમજી શકતા નથી. ઘણી ચીજો એવી છે કે તેમને બહુ સંભાળથી હાથમાં ઝાલવી પડે છે. ચપ્પુ સાથે રમનારા છોકરાઓનો કોઈ અવયવ કપાવાનું બનાવ ઘણીવાર બને છે. એક છોકરો અને છોકરી બે જણ એક વાર રમતાં હતાં તેવામાં તેમાંના એકનો ભાઈ આવ્યો અને તેની સાથે રમવાનો ઠરાવ કર્યો. થોડોક દારૂ તેમણે લાકડા ઉપર ઢોળ્યો અને તે બન્ને ઘણાજ દાઝી ગયા. એક છોકરી દિવાસળીની પેટી સાથે રમતી હતી, તેથી તેના લુગડાં સળગી ઉઠ્યાં, અને પરિણામે તે બિચારી મૃત્યુ પામી.

ફૅશન.*

પાત્રો.

ચંદુ—મોહન—ધીરજરામ—ગોપાળદાસ (મોહનનો બાપ)—વિઠ્ઠલ

પ્રવેશ ૧ લો.

ચંદુ—કેમ મોહન! પેટી ભરી છે કે!

મોહન—હા ભાઈ તો છે.

ધીરજરામ—ખરે ચંદુ, તું એની ફેર શું કરવા પડ્યો છે! એનાથી શું થવાનું છે! લે હું આ રૂપિયો લાવ્યો, ચાલો ઉપડીએ.

ચંદુ—યાદ રાખ મોહન, અમારી ગોઠી તોડવામાં લાણુ કાઢવાના નથી. કેમ ધીરજ, કાલે તારો હિસાબ ખરો કર્યો તેથી તારો નંબર બીજો આવ્યો નહોતો ? મોહનભાઇ છેલા ગયા હતા.

મોહન—હા. અને પછી છગન પાસેથી એ હિસાબ શિખ્યો હતો. કેમ ધીરજ, તમને એ હિસાબ આવડે છે કે ? આજ માસ્તર સાહેબ ફરીને એ હિસાબ લખાવવાના છે.

ધીરજરામ—અમારા ચંદુ કુશળ રહે. જ્યાં સુધી ભાઇ છે ત્યાં સુધી મારો હિસાબ ખોટો પડવાનો નથી.

મોહન—ચંદુ ન હોયતો ?

ધીરજ—તો-તો -બીજા મરી ગયા છે ? મરઘડો હશે ત્યાંજ વહાણું વાતું હશે.

મોહન—મેં રૂપીઆ તો માગ્યો હતો પણ બાપા કહે કે તારે શામાં વાપરવો છે તે કહું તો આપું.

ચંદુ—(ધીરજને) ચાલ જવા દે એ માથાકુટ. ચાલ વાલંમની ધર્મશાળામાં જઇએ. વિઠ્ઠલ આવીને વાટ જોતો હશે.

મોહન—બાપા રૂપિઓ આપશે તો હું પણ લઇને આવું છું.

ચંદુ—ઠીક (સર્વે જાય છે).

---

* આ અને બીજાં સંભાષણો વસો-એંગ્લો વર્નાક્યુલરના માસ્તર રા.રા. મંગનભાઇ ચતુરભાઈ અમીન તરફથી મળેલાં છે. ઇનામ સમારંભ વખતે સભાસદોને રંજન કરવા માટે તથા બાળકોને નીતિના પાઠ મળવા માટે એ અતિ ઉપયોગી છે. આ સંભાષણો જે ગૃહસ્થોએ અને અમલદારોએ સાંભળ્યાં છે, તેમણે ઘણી ખુશી બતાવી વારંવાર સાંભળવા આતુરતા બતાવી છે. આવાં સંભાષણ શિક્ષકો ઇનામ સમારંભ વખતે જનરંજન માટે તૈયાર કરાવે તો ઇનામની સભાઓ લોકપ્રિય થતી જાય તેમ છે.

મેનેજર કેળવણી.

પ્રવેશ ૨ જો.

વિઠ્ઠલ—(ચંદુ અને ધીરજને આવતા જોઇને) કેમ ભાઇ હજુ પાંચ નહિ વાગ્યા હોય. ગાયકવાડી પાંચની વાર હશે હજુ.

ચંદુ—અરે, પેલા મોહન સાથે પંચાત ચાલી એટલે વાર લાગી.

ધીરજ—હેં હેં. લગાર બેસવું પડયું એમાં તપી ગયા. હજી તો મારે પચીશ ઠેકાણે જવાનું છે.

વિઠ્ઠલ—નવરા તો અમેજ તો !

ધીરજ—તારે ગરજ હશે તો બેઠો હઈશ.

વિઠ્ઠલ—ના ના, તારે માટે બેઠા હઇશું. ફૂતરં જેણે હું જ બાર બેચું છું. બે હિસાબ જોવા હશે તો ચંદુભાઇ જોવા દેશે. મારે તારો શી ઓશિયાળી છે. ઓછો પટપટારો કરો.

ધીરજ—વિચારીને બોલ, વિ ઢ. કોણે તને અહીં બોલાવ્યો છે ?

વિઠ્ઠલ—તારા બાપની ધર્મશાળા હશે. સાહેબે પાંચ રૂપિઆ આપ્યા છે. અમથી નથી થઇ.

ધીરજ—તે માટે તારા બાપની થઇ ગઇ, લાવ મારે ફિકર

વિઠ્ઠલ—આપી દીધેલા વિના આજ માગવા આવ્યો છે! કેમ ચંદુ, તમે તો બેઠા જોતા હશો. મારે તો પૈસો લેવા જવાનું છે. દયા આપવાનું પુન્ય કરાવે છે તમારી પેઠે નવરા નથી બેઠી રેવા. આ ચાલ્યા (જાય છે).

ચંદુ—ધીરજ તું તો તકરારી છે એની જોડે શું કરવા ટેચ કરવી પડે

ધીરજ—જવા દે એનું નામ See this cap, cane and coat. (આ ટોપી, સોટી ને કોટ જો)

ચંદુ—વાહ, વિઠ્ઠલ કેવો મામડીઆ જેવો દેખાય છે આટલો શિવાયો ગયો ત્યારે સ્ટાકિંગ દીધા છે એને પગે! કયા રાજા ભોજ ને ક્યા ગાંગો તેલી

ધીરજ—જવા દે એનું નામ (ટોપી હાથમાં લઇ માથું ખજોળતો) બાબર રાજા ખાંજર જેવા છે

ચંદુ—તમારે કેવા જોઇએ છીએ?

ધીરજ—કટ (ચહેરો કાતરેલા) કરેલા નથી આવડતું, જાણે પેટનું ઉંદર કાતરેલો હોય તેમ અમદાવાદથી રૂપીયાનું હેર ઓઇલ લાવ્યો છું, ટોપી કેવી ફેશનવાળી છે, પણ (માપે મૂકતાં) જરા મૂંડી ઉપર અંબાડી

ચંદુ—(હસી પડે છે) વાહ ધીરજભાઇ! ગીતા હજામ પાસે ચેહેરો કતરાવો, અહીં કંઇ લાવ્યા છો?

ધીરજ—જો આ મુગાના પૈસા જોવો (રૂપીઓ દેખાડે છે) કહો, જે કરવું હોય તે

ચંદુ—આજ તો શિવરાત્રી છે જરી ફરીશું?

ધીરજ—રૂપીઆની બરફી ફીવા ખાવામાં પુરતી છે અડધા રૂપીઆની લઇ આવ. વધશે તેના ભાવ લાવીશું.

ચંદુ—ઠીક લાવ (લઇને જાય છે તે વખતે)

ધીરજ—પાન સોપારી ભૂલ નહીં દીવાસળીઓ તો છે બીડીઓ પણ લેતો આવજે. મિત્ર હો તો વાસે જેસ હૂંજે

ચંદુ—(મોડેક જઇ પાછો આવે છે) અરે, મોહન અને એનો બાપ ગોપાળજી આવે છે.

ગોપાળજી—કેમ અલ્યા, મોહન તો મારે રૂપીઓ માગે છે?

ધીરજ—કંઇ નહીં કાકા એ તો કનુ આજ શિવરાત્રી છે, તે મેળામાંથી કંઇ રાખી લાવીએ.

ગોપાળજી—અહે તહેવારને દહાડે આનંદ કરો જાવ, શું રાખવાનો વિચાર છે?

ધીરજ—મોરા કાકા લાલ મારો તો એમ વિચાર હતો કે મોહનને એક ફેશનદાર ટોપી અપાવું

ગોપાળજી—આ ટોપી કેવી છે? કેવી ટકાઉ અને મજબૂત છે?

ધીરજ—ફેશનદાર આ છે!

ગોપાળજી—અરે તમારી ફેશન દેશ બોળવા તો બેઠી છે ધારો કે એક રૂપીઆની નવી ટોપી ગોખની કે ફેશનની ખાતર રાખીએ. પરંતુ તેના સિવાય હાલની ટોપીએ મોહન, તને ચાલે કે ન ચાલે!

મોહન--ચાલે તો ખરૂં.

ધીરજ--બરફી લાવીએ ત્યારે ? આજ શીવરાત્રી છે.

ગોપાળજી--બરફી, જીભના એક ઘડીભર આનંદને માટે ! એક રાતની વાણીને માટે ! મૂર્ખ છોકરાઓ, જે રૂપીઓ ઘડીવારમાં ઉડાવી દઇ તમારા મનનેજ આનંદ આપો તેજ રૂપીઓ બીજી રીતે કેટલો કામમાં આવે તે જુઓ. જો તેના કોહરા રાખો તેની ઘેંસ કરી હોય ને ભૂખે ટળવળતાં તમારી ઉમરનાં બાળકોને વહેંચી હોય તો તમારી બરફીથી જેટલો આનંદ થાય તેટલો, અરે તેથી પણ વધારે આનંદ મરતાં બાળકોને નહીં થાય? જો તેની ડગલી ટોપી ને છેટી લાવી ગરીબ છોકરાને આપી હોય તો તેના બાર મહીના ન નીકળે ? ઊનાળામાં એક રૂપિઆની દોડાની ભાજી કે મહુડાંથી કેટલા બધા ગરીબોનું પોષણ થાય ! મોહનના કોટમાંથી એક રૂપિઓ બચાવીને અંત્યજ શાળાનાં બધાં છોકરાંને લુગડાંની એક એક ઠીંગળી આપી હોય તો તેમને શિયાળામાં પહેરવાની ફાટેલી ડગલીઓને કેટલી બધી આધારભૂત થાય ? મને લાગે છે કે સો છોકરાની ટાઢ ખાળવા માટે મોહન બાપ્ર પોતાના ડગલામાંથી બચાવ કરવા ના પાડશે નહીં. દવાની તંગીથી મરવા પડેલા એકાદ માણસનો જીવ બચાવવા એક રૂપિઓ ખરચ્યો હોય તો તેથી તે આખા જન્મારાનો આભારી થશે. એક દોકડાના વ્યાજે એક રૂપીઓ મૂક્યો હોય તો સો વર્ષપર મારા પરિવારને આખું ગામ વેચાતું રાખી શકે એટલા રૂપીઆ થાય-એક લાખ રૂપીઆ થાય. એક રૂપીઆના લાકડાનો ટેકો હજાર રૂપીઆનું ઘર પડતું અટકાવે. એક રૂપીઆની માટી ફાટેલા વહેલા આગળ નાખી હોય તો આખું ગામ તણાતું બંધ રહે. એક રૂપીઆના શાકથી પાંચસો માણસની ન્યાતનું શાક થાય, અને એક રૂપીઆના મીઠાથી આખું ગામ જમે. છોકરાઓ હજી તમને રૂપીઓ શી રીતે કમાવાય છે, તે માલુમ નથી: પરંતુ જેમ જેમ મોટપણે તમને અનુભવ મળતો જશે તેમ તેમ જણાશે કે એવા ઘણા ઉપયોગ છે કે જેમાં રૂપીઓ વાપરવાથી જેટલા લાભ થાય તેટલા લાભ તમારા શોખમાં કે ફેશનમાં રહેતા નથી. આજથી તમે ફેશનને ઓળખતા થયાછો તો આગળ ઉપર તેના પંજામાં કેટલા ફસાશો ! (નિઃશ્વાસ નાખી) હાલનું કાળબળ એવુંજ છે ! ગૃહસ્થો, જુઓ આ કેળવણી, જૂઓ આ વિલાયતીનો સહવાસ, ફેશનને જો મૂળ ઘાલ્યુ તો આપણે તેને દૂર કરી શકવાના નથી. બ્રિટન. તારા સહવાસથી અમો લાભ કરતાં હાનિમાં ઘણા આવીએ છીએ. શાથી ? અમારા અજ્ઞાનથીજ અમારે તારી પાસેથી જે ગ્રહણ કરવાનું તેથી ઉલટાજ ગુણ ગ્રહણ કરીએ છીએ. તારૂં શૂર, સ્વતંત્રતા, સાહસ, અમો લેતા નથી; પણ તારૂં વ્યસન, ફેશન અને સંસારી કુચાલો લઈએ છીએ. ભલે તું વહેપાર અર્થે, તારા પેટ અર્થે, તારાં છોકરાંના ઉદ્યોગ કે પોષણ અર્થે, તારો માલ અત્રે મોકલે, પણ ફેશન મોકલીશ નહીં. કોઈ દિન અમે સુધરીશું, ઉદ્યોગી થઇશું, ખરી કેળવણી પામીશું; તારો વહેપાર, તારો માલ અટકાવી શકીશું; તારૂં શૂર, તારી સ્વતંત્રતા, તારૂં સાહસ ગ્રહણ કરીશું; પરંતુ અફસોસ ! તારી સાથે આવેલી ફેશન અમે અટકાવી શકનાર નથી. કેળવણીની કન્યા-સુધારાની સખી-વહેપારની વહુ-પૈસાની પુત્રી-અને આળસની અગ્રેસર એ ફેશન. બ્રિટનપુત્ર, એ ફેશન અમારે જોઈતી નથી. તારીજ કેળવણી અમને અમારી ભુલ બતાવશે. સદ્ગૃહસ્થો, આ કુમળા મનનાં બાળકમાંજ-આ કેળવણીના અંકુરમાંજ તેણે કેવો મજબૂત પ્રવેશ કર્યો છે !

(અપૂર્ણ).

(પાછલા અંકથી ચાલુ)

૬૫ નડીઆદ સ. ઉર્દુ નંબર અબદાલીખાં મુબારકમીયાંએ રૂ ૧–૦–૦ પાણીની પરબમાં આપ્યા ૬૬ વેરમાસ શુ શાળા તા. ૧૪ રૈયાની દુરબારકર એમણે રૂ ૧–૦–૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યા ૬૭ વેરમાસ. શુ કન્યાશાળા તા ૧૪ મદર રૂ ૧–૦–૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેચ્યા. ૬૮ મરોલી સ શુ શાળા તા. ૧૮ લોકલ કમેટીના મેમ્બરોએ રૂ ૨–૦–૦ છોકરાઓને ખાઉ વેહેંચી ૬૯ ... ડી ,, તા. ૩૦ કેટલાક ગૃહસ્થોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે રૂ. ૩–૦–૦ છોકરાઓને મીઠાઈ વેહેંચી ૭૦ ઉમરાઠ ,, તા ૧૫ સદર. ૭–૨–૦ કન્યાઓને ઓઢણીઓ આપી ૭૧ સંદેસપુર ,, તા. ૫ ખુશાલભાઇ જીવણજીએ રૂ ૧–૦–૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યાં ૭૨ પરબળુ. ,, તા ૧૪ શેઠ કેસરચંદ ભીખાજીએ ખુશીથી ૧–૦–૦ છોકરાઓને ખાઉ વેહેંચી ૭૩ દેલવાડા ,, તા. ૫ લોકલ કમેટીના મેમ્બરોએ ખુશીથી રૂ. ૧–૮–૦ સદર ૭૪ ગણદેવી. ,, તા. ૧૫ મુસલમાન ગૃહસ્થો તરફથી ૩–૦–૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યા. ૭૫ ગણદેવી. મ. ઉર્દુશાળા. અંજુમન ઇસલામે ખુશીથી રૂ ૨–૦–૦ સદર ૭૬ ગણદેવી સ. શુ કન્યાશાળા તા. ૧૮ નાની ગોપાળદાસ જગજીવનદાસે ખુશીથી રૂ ૧–૦–૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેચ્યા ૭૭, પલસાણા સ શુ શાળા પેટા માસ્તર તથા બાપુભાઇ એમણે રૂ. ૩–૦–૦ પાણીની પરબમાં આપ્યા ૭૮ કઠોર. સ. ઉર્દુ. નંબર અરીસા ઇબ્રાહીમજીએ ખુશીથી રૂ ૦–૧૨–૦ સદર ૭૯ પરીયાવ મ. શુ.શાળા ગામના ગૃહસ્થોએ ખુશીથી રૂ ૧–૦–૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યા ૮૦ મઢુવા સ શુ. શાળા. તા. ૪ શા રતનચંદ ખુશ ખુશીથી રૂ ૦–૮–૦ છોકરાઓને વેહેંચી ૮૧ બારડોલી ,, તા. ૨૦ ભરૂચાક ગણેશદાનાએ ખુશીથી રૂ ૦–૮–૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી ૮૨ ... સ. શુ. શાળા તા ૫ ગામના ગૃહસ્થોએ ખુશીથી રૂ ૩–૦–૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. કડીનગર મ. શુ કન્યાશાળા તા ૩ કાશીનાથ તથા મહાદેવ એમણે ખુશીથી, રૂ. ૦–૮–૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેચ્યા ૮૪ મોટા ભાંડવા સ શુ શાળા. તા ૨૩ ત્રીભુવન દેવચંદ એમણે ખુશીથી રૂ. ૦–૪–૦ છોકરાઓને ખાઉ વેહેંચી ૮૫ મોટા અડારીવા સ. શુ શાળા તા. ૧૮ ગામ લોકોએ મેળાવડા વખતે, રૂ ૧–૦–૦ સદર ૮૬ ...પુરા ,, તા. ૧૪ પટેલ કુબેર દેવજીએ ખુશીથી રૂ. ૦–૮–૦ સદર ૮૭ સરસીયા સ શુ શાળા. તા. ૩૦ શેઠ મોતીચંદ જેચંદ ખુશીથી રૂ ૦–૪–૦ સદર ૮૮ ... સ શુ કન્યાશાળા. તા ૨૬ ન મ ર. ભાઇચંદ અમરજીએ ખુશીથી. ૦–૧૨–૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેચ્યાં ૮૯ બેટ. સ. શુ શાળા. તા ૧૫ શ્રી રઘનાથજી લક્ષ્મીદાસ એમણે રૂ ૧૦–૮–૦ છોકરાઓને કેરીઓ વેહેંચી ૯૦ બેટ સ શુ કન્યાશાળા. તા ૧૫ સદર રૂ ૩–૧૨–૦ કન્યાઓને કેરીઓ વેહેંચી. ૯૧ બેટ. દ્વ મ્રિમજી ... સરકારી પાઠશાળા તા ૧૬ સદર રૂ ૨–૦–૦ છોકરાઓને કેરીઓ વેહેંચી ૯૨ વડોદરા. સ શુ કન્યાશાળા નં ૩ તા. ૧૮ સુથાર ... ભાઇજીએ ખુશીથી. બા ૧–૦–૦ કન્યાઓને પેંડા વેહેચ્યા. ૯૩ વડોદરા. સ. હીંદુસ્તાની ઉર્દુશાળા. અંજુમને ઇસલામ તરફથી બા ૬–૫–૩ છોકરાઓને ચોપડીઓ આપી ૯૪ વડોદરા સ. શુ. કન્યા શા નં. ૧ ને વાગનેર ... ... ઝવેરભાઇએ ખુશીથી બા. ૧–૦–૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેચ્યા ૯૫ મ... સ શુ. શાળા. મે. રા ... અમૃતલાલ દામોદરદાસ વહીવટદાર સાહેબ બા ૧–૦–૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેચ્યાં. ૯૬ બહાદરપુર સ. શુ. શાળા, તા ૧૬ ... તથા મેમ્બરોએ ખુશીથી બા ૪–૩–૦ કન્યાઓને ... આપી ૯૭ ... સ શુ. ઉર્દુ નંબર. અનજુમન ઇસલામ

રૂ

એમણે ખુશીથી. ક. ૫-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. ૯૮ બહાદરપુર. સ. ગુ. શાળા. તા. ૧૯ સ્કૂલકમેટીના મેમ્બરોએ બા. ૩-૮-૦ પતાસાં વેહેચ્યાં. ૯૯ ડભોઇ. સ. ગુ. કન્યાશાળા. તા. ૨૦ પટોલાના પટેલ કાળીદાસ નારણભાઈ એમણે બા. ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં ૧૦૦ શુવાવી. સ. ગુ શાળા. તા. ૧ પટેલ. રાયજીભાઈ તથા બાપુ પુરશોતમ એમણે બા. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૧૦૧ તીલકવાડા. ,, તા. ૨ દરજી મનસુખ બાપુએ ખુશીથી બા. છોકરાઓને ચણા વેહેચ્યા.કુલ બા. રૂ. ૧૬૧-૧૩-૩. સિક્કાઇ રૂ. ૧-૦-૦. કલદાર. ૧૭૩-૧૧-૬.

તૈયાર કરનાર કારકુન. J. A. DALAL.

માણેકલાલ નાથાભાઇ પટેલ. વિદ્યાધિકારી.

વડોદરા રાજ્યની દેશી કેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં માહે જુલાઇ સન ૧૮૯૭ ના માસમાં પરચુરણ વેહેચાયેલાં ઇનામ.

૧ પાંટણ. સ. ગુ. કન્યાશાળા. નં. ૧ તા. ૮ જડીયા. મણીલાલ નાનાલાલે ખુશીથી. બા. ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૨ પાટણ. સ. ઉર્દુ સ્કુલ. તા. ૧૨ મુસલમાન સદગૃહસ્થોએ બા.૫-૮-૦ છોકરાંઓને પુસ્તકો વેહચ્યાં. ૩ મણુંદ. સ. ગુ. શાળા. તા. ૨૭ શા. મોતીચંદ જેઠા તથા હરગોવિંદ એમણે બા. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહચ્યાં. ૪ વાગડોદ. ,, તા. ૧ પટેલ. જીભાઇ ગલાએ ખુશીથી. ક. ૦-૮-૦ સદર. ૫ ચાણસ્મા. ,, તા. ૪ આસિ. મુળીદાસ પુંજાએ ખુશીથી. બા. ૧-૪-૦ સદર. ૬ ધીણોજ. ,, ગામના સદ્ગૃહસ્થોએ બા. પાણીની પરબમાં આપ્યા. ૭ ધીણોજ. સ. ગુ. કન્યાશાળા: તા. ૨૮ સીતાશરણ રામશરણે ખુશીથી બા. ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહચ્યાં. ૮ કંબોઇ. સ. ગુ. શાળા. પટેલ પ્રભુદાસ અમીચંદે ખુશીથી બા. ૧-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૯ નવસારી સ. ઉર્દૂસ્કુલ. અમ્દામીયાં ગુલામમીયાંએ ક. ૧-૦-૦ પાણીની પરબમાં આપ્યો. ૧૦ ટાટા કન્યાશાળા. પારસી ગૃહસ્થોએ ૫-૦-૦ કન્યાઓને મીઠાઇ વેહેંચી. ૧૧ આમલી સ. ગુ. શાળા. તા. ૧૬ નાગરજી ડાહ્યા તથા વસન ગોપાળ એમણે ક. ૦-૮-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહચ્યાં. ૧૨. તવડી. તા. ૩ પારસી ગૃહસ્થોએ ખુશીથી. ક. ૭-૬-૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ આપી. ૧૩ વેસ્મા. ,, તા. ૨૦ શેઠ ફીકાભાઇ તથા શેઠ બાપુભાઇ એમણે ક. ૧-૦-૦ છોકરાઓને ખાંડ વહેચી. ૧૪ પોંસરા. ,, તા. ૫ સદર શાળાના છઠ્ઠાં ધોરણના વિદ્યાર્થીઓએ ખુશીથી. ક. ૫-૪-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહચ્યાં. ૧૫ ડાભેલ ,, તા. ૧૯ શેઠ. ગાંડા ભીખાજીએ ખુશીથી. ક. ૦-૮-૦ સદર. ૧૬ બારા. ,, તા. ૨૬ ગામના સદ્ગૃહસ્થોએ ક. ૨-૧૦-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૧૭ વાવ. ગામ લોકોએ શાળા નવા મકાનમાં જવાથી. ક. ૨૬-૮-૦ સદર. ૧૮ કઠુરણ. સ. ઉર્દુસ્કુલ, તા. ૨૬ ગુરેબાજખાં ફતેહખાંએ ખુશીથી ક. ૦-૧૪-૩ છોકરાઓને ચોપડીઓ આપી. ૧૯ માંગરોળ. સ. ગુ. શાળા. તા. ૧૫ આજગ વાકલના ફોજદાર એમણે ખુશીથી. ક. ૧-૦-૦ છોકરાઓને સાકર વહેચી. ૧૦ મહુવા સ. ધાણુકા બોર્ડિંગ સ્કુલ. તા. ૨૭ હેડમાસ્તર. જેશંકર છોટાલાલ એમણે ખુશીથી. ક. ૧-૦-૦ સદર. ૨૧ સોનગઢ. ,, તા. ૧૦ મેજદાર. ખાલપા પાંચીયા તથા બેચર વેણીદાસ એમણે ક. ૨-૦-૦ સદર. ૨૨ સોનગઢ. સ. ગુ. શાળા. સદર. ક. ૦-૧૨-૦ સદર. ૨૩ સોનગઢ સ. ગુ. કન્યાશાળા. તા. ૨૦ સદર. ક. ૦-૧૨-૦ કન્યાઓને ખાંડ વેહેંચી. ૨૪ શીનોર સ. ગુ. શાળા. તા. ૨૯ બાળાશંકર વિશ્વનાથ એમણે બા. ૧-૮-૦ છોક-

કરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં. ૨૫ પાદરા. સ ગુ કન્યાશાળા માણેકલાલ મોતીલાલ એમણે ખુશીથી. આ ૦-૧૨-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં ૨૬ આણી સ ગુ શાળા. તા ૧૬ અમનલાલ ખુશાલદાસ એમણે આ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં ૨૭ નંદલાલપુર. ,, તા. ૧૭ પટેલ ધર્મદાસ કહાનદાસ એમણે ખુશીથી, આ ૦-૪-૦ સદર ૨૮ ગોરવા. સ ગુ. શાળા તા. ૩૧ નરોત્તમ મથુરભાઇ એમને આ. ૦-૯-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં. ૨૯ કરોલ. સ. ગુ કન્યાશાળા. તા ૨ અમથાભાઇ તથા કેશાભાઇ તથા શેઠ. મોરધનદાસ એમણે ક. ૨-૪-૦ કન્યાઓને પતાસા વહેંચ્યા. ૩૦ કઠેવ સ ઉર્દુ કુલ તા ૧ મુસલમાન ગૃહસ્થોએ ખુશીથી. આ. ૩-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યા ૩૧ નારદીપુર સ. ગુ કન્યાશાળા તા ૭ મા મોહનલાલ તથા છમનલાલ એમણે ક ૦-૧૨-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યા ૩૨ સૈદર. સ ગુ શાળા તા ૯ પટેલ ડુંગરભાઇ અરેકભાઇએ. ક ૦-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી ૩૩ દેદગામ., તા ૧૯ મે નરમભાઇ મગુભાઇ એમણે વીજોર કરીને આ ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં ૩૪ દેદગામ સ ગુ કન્યાશાળા તા. ૧૯ સદર. આ ૦-૪-૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેંચ્યા. ૩૫ દેદગામ સ ઉર્દુ કુલ તા. ૧૯ સદર ૦-૪-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યા ૩૬ છાપા સ ગુ શાળા તા. ૧૫ જીવરામ ખુશાલે ખુશીથી ક ૧-૦-૦ છોકરાઓને ખાંડ વેહેંચી ૩૭ આનગસુબા ,, તા. ૩૧ આજમ દેશાઇદાર એમણે ખુશીથી આ ૪-૦-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં ૩૮ આતરસુંબા. સ ગુ. કન્યાશાળા. તા ૩૧ સદર આ ૧-૦-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૩૯ આગ્લોલ. સ ગુ. શાળા તા. ૨૩ ભીમાભાઇ સોરંગજીએ ખુશીથી ક. ૦-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૪૦ મરાડા ,, મોહનજી રૂપજીએ ખુશીથી ક ૨-૦-૦ પાણીની પરબમાં આપ્યા. ૪૧ સુણાવ ,, તા ૮ મા ધર્મા ઓતમરામ તથા ભાઇ પુરૂષોત્તમ એમણે ક. ૧-૮-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૪૨ ધરૂ ,, ૨૮ તલાટી જમાદાર કેશવલાલ કેશવદાસે, ખુશીથી ક છોકરાઓને ખાંડ વેહેંચી. ૪૩ મેશ આદરજ ,, તા. ૨૦ પટેલ લાલદાસ નારણદાસે ખુશીથી ૧-૦-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૪૪ કડી. સ ઉર્દુ કુલ ગામના મહાજન તરફથી ૦-૧૨-૦ સદર. ૪૫ વામજ. સ. ગુ. શાળા. તા. ,૧ મંછારામ તથા શા ગોપીનાથ એમણે આ ૪-૦-૦ છોકરાને પતાસા વેહેંચ્યા ૪૬ વડનગર સ. ગુ કન્યાશાળા તા ૨૬ શેઠ. કુબેરદાસ સોભાગચંદ એમણે. આ ૦-૮-૦ કન્યાઓને પતાસા વેહેંચ્યા ૪૭ કમરીપા સ ગુ શાળા. તા ૯ શીવરામ અમીચંદે ખુશીથી આ ૦-૪-૦ છોકરાઓને પતાસા વેહેંચ્યાં ૪૮ સિદ્ધપુર સ. ઉર્દુ કુલ. તા. ૨૬ વહોરા. અબદુલ હુસેનજીએ ખુશીથી આ ૧-૦-૦ સદર ૪૯ સિદ્ધપુર. સ ઉર્દુ કન્યાશાળા. તા ૫ મહાનભાઇ રસુલ રોકડમાંદે ખુશીથી આ ૨-૦-૦ છોકરાઓને પુસ્તક વેહેંચ્યા ૫૦ ઉંઝા સ ગુ કન્યાશાળા તા ૨૯ સોની. નથુભાઇ તથા સોની હરજીવન એમણે આ. ૧-૪-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં ૫૧ ચલોડી. સ. ગુ. શાળા તા ૨ મ. જમાદાર ઈશ્વરલાલ મોતીરામજી એમણે. આ. ૧-૦-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેંચી. ૫૨ ડેસર. ,, લોકલ કમેટીના મેમ્બરોએ આ. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેંચ્યાં. ૫૩ પીજ સ. અંત્યજ શાળા તા ૧ ગયાપ્રસાદ તથા રણછોડ મીઠાએ આ. ૦-૧૨-૦ સદર. ૫૪ સોજીત્રા સ. ગુ. કન્યાશાળા. ચુનીભાઇ તળશીભાઇએ. ૦-૮-૦ પાણીની પરબમા આપ્યો. ૫૫ પીજ સ ગુ શાળા લોકલ કમેટીના મેમ્બરોએ આ.

૩-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૫૬ પીઝ. સ. ગુ. કન્યાશાળા. સદર. બા. ૪-૦-૦ કન્યાઓને છીટ આપી. ૫૭ વસો. સ. ગુ. શાળા. તા. ૧ પટેલ. ડુંગરભાઇ ઝવેરભાઇએ ૩-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૫૮ ધર્મજ. ,, પા. નાગરભાઇ નરોતમે ખુશીથી બા. ૧-૮-૦ પાણીની પરબમાં આપ્યો. ૫૯ નાર. સ. ગુ. શા. તા. ૫ અનોપરામ દેવશંકરે ખુશીથી ૨-૮-૦ ઇનામ તરીકે આપ્યા. ૬૦ ગાના. સ. ગુ. શાળા. તા. ૭ મુલજીભાઇ બાપુભાઇએ બા. ૧-૦-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૬૧ ચાંગા. ,, તા. ૨૪ ગોવિંદભાઈ તથા મોતીભાઇ એમણે ૧-૧૨-૦ સદર. ૬૨ સીમરડા. ,, તા. ૫ રામદાસ તથા કાશીભાઈ એમણે. ૩-૦-૦ સદર. ૬૩ કાવીઠા. ,, તા. ૧૯ શા. ઝવેર તથા રતનચંદ એમણે બા. ૨-૪-૦ સદર. ૬૪ કોયલી. ,, તા. ૧ પા. ભગવાનદાસ તથા લલુભાઈ એમણે બા. ૭-૮-૦ સદર. ૬૫ વરણામા ,, તા. ૫ નરોતમ તથા શા. ત્રીભોવન હરગોવિંદ એમણે બા. ૧-૮-૦ સદર. ૬૬ મકરપુરા. ,, તા. ૨૦ ગામલોકો તરફથી મેલાવડા વખતે બા. ૮-૪-૦ સદર. ૬૭ મકરપુરા. સ. ગુ. નાઈટ શાળા. તા. ૨૦ સદર. બા. ૩-૦-૦ સદર. ૬૮ વડોદરા. સ. ગુ. શાળા નંબર ૫ તા. ૧ રા. રા. શ્રીનૃસિંહાચાર્યજીના છોકરાને શાળામાં બેસાડીને રા. સા. નર્મદાદાસ ગોકળદાસ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ એમણે બા. ૩-૦-૦ સદર. ૬૯ વડોદરા. સ. અંત્યજ કન્યાશાળા અમૃતા કાશી તરફથી ખુશીથી. બા. ૦-૪-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૭૦ ચલાળા સ. ગુ. શાળા. તા. ૧૦ કેટલાક સદ્ગૃહસ્થોએ ખુશીથી. ક. ૩-૮-૦ છોકરાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૭૧ ચલાળા. સ. ગુ. કન્યાશાળા. તા. ૧ પોરેખ. મેંગળજી હંસરાજે ખુશીથી. ક. ૦-૮-૦ કન્યાઓને પતાસાં વેહેચ્યાં. ૭૨ દારકાં ,, તા. ૨ હેડમાસ્તર નારણજી પ્રેમજી એમણે ક. ૦-૬-૦ કન્યાઓને પુસ્તકો વેહેચ્યાં. દારકાં. સ. ગુ. શાળા. તા. ૫ શેઠ. વસનજી લક્ષ્મીદાસ તથા શેઠ માધવજી એમણે ક. ૭-૦-૦ કસરતના છોકરાઓને લંગોટ તથા જાંગીયા વેહેચ્યાં. ૭૪ કોડીનાર. સ. ગુ. કન્યાશાળા. તા. ૧ ડાહ્યાભાઇ જેઠાભાઇ એમણે ક. ૧-૪-૦ કન્યાઓને સાકર વેહેચી. ૭૫ બારા સ. ગુ. શાળા. તા. ૨૧ જાની ભાઈજી હીરજી તથા ભીમજી ધનજી એમણે ક. ૦-૪-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી. ૭૬ ધારી. ,, તલાટી પ્રાણજીવનદાસ હરીવલ્લભ એમણે ક. ૦-૮-૦ સદર. ૭૭ કોડીનાર. ,, તા. ૫ શેઠ વલભ ગીરધરે ખુશીથી. ક. ૧-૦-૦ સદર. ૭૮ વરતાળા. ,, તા. ૨૮ ખારવા જેઠા જેરામ એમણે ખુશીથી. ક. ૦-૧૨-૦ સદર. ૭૯ નવાગામ. ,, તા. ૧૬ વોહોરા સંઘજી પ્રેમજીએ ખુશીથી. ક. ૦-૪-૦ છોકરાઓને ગોળ વેહેચ્યો. ૮૦ દેવળીયા. સ. ગુ શાળા. બ્રાહ્મણ નારણજી બેચરે ખુશીથી. ક. ૧-૦-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી ૮૧ કણબીપુરા. સ. ગુ ફરજીઆત શાળા. વકીલ વીરજી સવદાગે બાપુજીએ ખુશીથી. ક. ૧-૧-૦ છોકરાઓને દરાખ વેહેચી. ૮૩ ચકગઢ. ,, દરજી ગીગા રામજીએ ખુશીથી. ક. ૦-૪-૦ છોકરાઓને સાકર વેહેચી ૮૪ સાલાવદર સ. ગુ. કે. કન્યાશાળા તા. ૫ માસ્તર છગનલાલ પીતાંબરદાસે ખુશીથી. ૦-૮-૦ કન્યાઓને સાકર વેહેચી. ૮૫ સોનગઢ સ. ગુ. કન્યાશાળા તા. ૧ સ્કુલ કમેટીના મેમ્બરોએ ઇનામ મેળાવડા વખતે ૨-૧૦-૦ કન્યાઓને ચોપડી તથા ખાંડ ને ચણીયા આપ્યા.

તૈયાર કરનાર. કારકુન.   સં. પ્ર.   J. A. DALAL
માણેકલાલ નાથાભાઇ પટેલ.   વિદ્યાધિકારી.

દેશીકેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં લાયબ્રેરીમાં રાખવા સારૂ નીચે જણાવેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો મંજુર કરવામાં આવે છે.

અનુક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ.	કર્તા અથવા પ્રકટ કર્તા	કિંમત રૂ.	આ.	પા.	વિશેષ હકીકત
૨૩૫	હિંદુસ્તાનમાંના સાપ ભા. ૧ લો	વિષ્ણુ ગોવિંદ શીરગાંવકર	૨	૦	૦	ઠે વડોદરા મામાની પોળ આગળ
૨૩૬	ચરિત્ર મંદિર	કેશવલાલ વિશ્વનાથ ત્રિવેદી	૨	૮	૦	ઠે અમદાવાદ રીચી રોડ. [illegible] પોળ.
૨૩૭	શ્રીબોધ	રેવાશંકર પીતાંબર વ્યાસ ઠે વડોદરા સત્યમુદ્રાલય પ્રેસ	૦	૦	૬	કન્યાશાળા માટે ખાસ.
૨૩૮	વિદુરનીતિસાર	સદર	૦	૦	૬	
૨૩૯	મનોરંજક સુબોધ	હરીશંકર દયારામ વ્યાસ	૦	૮	૦	ઠે છગનલાલ મનસુખને ત્યાં અમદાવાદ
૨૪૦	બાળ વર્ધન ભા. ૧	પુસ્તક પ્રસારક મંડળી	૦	૧	૦	
૨૪૧	રાજધર્મ	છગનલાલ હરીદાસ મોદી એન્ડ કં. વડોદરા પ્રાંત	૦	૧૦	૦	
૨૪૨	[illegible]	શાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી જામનગર	૨	૦	૦	
૨૪૩	ચેસ્ટરફિલ્ડનો પુત્ર પ્રતિ ઉપદેશ	હરગોવિંદ [illegible] તથા મણીરામ નથુભાઈ	૦	૧૨	૦	
૨૪૪	જગતના મહાત્માઓ [illegible] નું ચરિત્ર.	કૃષ્ણજીરાવ રામચંદ્ર સાખરેકર વડોદરા	૨	૦	૦	ઠે વડોદરા હજુર-કામદાર કચેરી
૨૪૫	દયા અને સહનશીલતા	કાશીશંકર મગરકર.	૦	૩	૦	ઠે વડોદરા. બાગ-વાડામાં.
૨૪૬	ગોપાળગીતા.	[illegible]	૦	૧૦	૦	
૨૪૭	પ્રહલાદનું ચરિત્ર	સદર	૦	૨	૦	
૨૪૮	હિંદુસ્તાનના આબાદીની આરોગ્યતા.	શા૦ ૫૦ સોમાભાઈ અમદાવાદ	૦	૦	૩	
૪૯	સ્વામી શ્રી દયાનંદ સરસ્વતીનું જીવનચરિત્ર	શ્રી આર્યોદય [illegible] મંડળી અમદાવાદ	૦	૧૪	૦	

૨૫૦	પંચોપાખ્યાન.	મણીશંકર ઉમીયાશંકર ભટ્ટ	૧	૪	૦	ઠે. વડોદરા વાડી. દાળીયાપોળ.
૨૫૧	ઘરમાં રમવાની રમતો	ગોવિંદભાઇ હાથીભાઇ દેસાઈ. ના. પ્રાં. ન્યાયાધીશ વડોદરા.	૦	૪	૦	
૨૫૨	ગુજરાત તથા ગા૦ રા૦ ઈતિ. ની અને હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની નોટ.	જીવણલાલ મગનલાલ. વડોદરા લીમડાપોળ	૦	૨	૦	
૨૫૩	મહીસુરની મુસાફરી.	હરગોવિંદદાસ દ્વારકાંદાસ કાંટાવાળા. વડોદરા લીમડાપોળ.	૦	૪	૦	
૨૫૪	સાહિત્ય સંગ્રહ.	કહાનજી ધર્મસિંહ	૨	૪	૦	ઠે. ગાયવાડી (કાંદેવલ) ડોસાભાલજીના ગાળામાં. મુંબાઇ.
૨૫૫	ભારતવર્ષનો ઈતિહાસ.	રેવાશંકર પ્રાણશંકર.	૦	૬	૦	ઠે. પ્રનાસુથારની પોળ શાસ્ત્રીના ખાંચામાં અમદાવાદ.
૨૫૬	એશિયા યુરોપ વગેરે ખંડોમાંની મહા પ્રજાઓમાં જનસ્વભાવનાં લાક્ષણીક દ્રષ્ટાંત	એન. એમ. એન્ડ કંપની	૦	૨	૦	ઠે. કાલબાદેવીરોડ મુંબાઇ.
૨૫૭	મહાજન મંડળ.	મગનલાલ નરોત્તમદાસ પટેલ.	૦	૧૦	૦	ઠે. આંબલીઆરા. કપડવણજ પોષ્ટ.
૨૫૮	શ્રી યોગદર્શન અનુભવ	મનમોહનદાસ દયાળદાસ	૮	૦	૦	સુરત સનાતનધર્મ સભાના મંત્રી.
૨૫૯	નીતિ શાસ્ત્રનાં મુળતત્વ ભા. ૧	ગોવિંદભાઇ હાથીભાઈ દેસાઇ ના. પ્રાં. ન્યાયાધીશ વડોદરા.	૦	૪	૦	
૨૬૦	સદર ભા. ૨	સદર.	૦	૬	૦	
૨૬૧	શાન્તીસુધા.	મણીશંકર ઉમીયાશંકર ભટ્ટ	૨	૦	૦	ઠે. વડોદરા. વાડી. દાળીયાપોળ.
૨૬૨	બૃહત કાવ્યદોહન ભા.૫	ઈચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઇ	૩	૦	૦	ગુ. પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના મેનેજર કોટમાં મુંબાઇ.
૨૬૩	ઘર ખર્ચની આવડત અથવા કરકેસર.	ડૉ. રતનભદ્ર મણીભદ્ર. સીવીલ. સરજન અમરેલી	૧	૦	૦	
૨૬૪	સહનશીલ સુંદરી.	બાઇ. બીખાઇજી લીમજી બાઇ. પાલમોટ, તારદેવ મુંબાઇ.	૨	૦	૦	
૨૬૫	ઓખામંડળના વાઘેરોની ગાદીની. અને દ્વારકાં પ્રવાસ.	દુર્લભજી જટાશંકર મકોડી નેટીવજનરલ લાયબ્રેરી મુ. દ્વારકા.	૦	૧૨	૦	કાઠીયાવાડ મારે.
૨૬૬	સંસારી ચિત્ર.	બાઇ પારવતી વડોદરા.	૧	૪	૦	

૨૬૭	નવલ ગ્રંથાવળી ભાગ ૧	ધીમતરામ નવલરામ.	૨	૦	૦	આમ. કાશીનાથ
	,, ૨		૨	૦	૦	પ્રગટે દસ્કોઇ.
	,, ૩		૧	૧૨	૦	ઇડર અમદાવાદ.
	,, ૪		૧	૮	૦	
૨૬૮	શ્રી તુકારામચરિત્ર.	કાશીનાથ રાવજી વૈદ્ય	૦	૮	૦	ગીરગામ પોષ્ટ. પંચમુખી માવતીની કાપડ ગલી
૨૬૯	બેન્જામીન ફ્રેંકલીન	ગુ વ સોસાઇટી અમદાવાદ	૧	૦	૦	
૨૭૦	ઘરકંદર અને ઘંટુના	ઘેલાભાઇ મોતીલાલ.	૦	૧૨	૦	અમદાવાદ યુનીયન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના મેનેજર.
૨૭૧	ઉદ્દવરૂપ રામાયણ	ગુ. વ સોસાઇટી અમદાવાદ	૧	૧૨	૦	
૨૭૨	પશુઉપચાર.	કાવસજી મેહેરવાનજી એ પોલીસ ઓફીસ ઓર્ટ ફોર્ટ મુંબાઇ	૦	૨	૦	જનાવરપર ઘાતકી પણું અટકાવનાર મંડળીના સેક્રેટરી
૨૭૩	વિદ્યાર્થીનો આગતનો બોધ	છગનલાલ લખુભાઇ મેહેતાજી ગોધાવીયા	૦	૨	૦	
૨૭૪	શ્રી વસંતવિલાસીકા	હીરાચંદ જમમેદજી.	૦	૮	૦	ગુ મીત્ર તથા ગુ. દર્પણના મેનેજર સુરત
૨૭૫	પતંજલ યોગદર્શન.	ગુ વ સોસાઇટી અમદાવાદ	૧	૦	૦	
૨૭૬	કેલેન્સ.	અદર	૧	૮	૦	
૨૭૭	બાઇ સંદરસરી કુંડળીયા	દેવજી ક્રાભાઇ મકવાણા	૧	૦	૦	દેવી વાસુ મારફત શ્રી ગુ. સરધાર રાજકોટ થઇ
૨૭૮	જુનાગઢ રેટસ્ની ભોગ સ્થિતિ	જુનીનાથ બાપુજી મોદી.	૧	૪	૦	અમદાવાદ આંદા સુરજ મેહેલ.
૨૭૯	સતી સીતા	કેશર દનીબાઈ જોશી કે આ મમજીક બંદર મુંબાઈ	૦	૪	૦	કન્યાશાળા માટે.
૨૮૦	કવિ વિશ્રમેની સુતક.	દરજીવન મોકળદાસ મુંબાઈ	૦	૨	૦	
૨૮૧	અનેક ઓને વૈદ્યિક નવુ જીવન ચરિત્ર	દામોદર આત્મારામ વડેદરા રાવપુરા	૧	૮	૦	
૨૮૨	નીતિ નીપુણ મોતમાળ	હીરાચંદ મનજી મેહેતા કાર્ડ એજન્ટ ઇ. કાઠીયાવાડ ઠે. રાજકોટ.	૧	૦	૦	કાઠીઆવાડમાં
૨૮૩	ગઝલ.	પ્રાણજીવન રણછોડ દવે	૦	૮	૦	કે રસુલ આગ્નર. ગઢડા (કાઠીયાવાડ)

૨૮૪	ગણિત સંગ્રહ	ગ. હુલેરાય છગનલાલ ઠે લીમડી.	૦	૩

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

વટહુકમ જા. ન. ૬૮

શાળાઓમા વિદ્યાર્થીઓને કવિતા તાલ રાગ સાથે શીખવવામા આવે તો તે ફાયદાકારક છે કવિતાના રાગ વગેરે શિક્ષકોને માલમ હોય તો તે સારી રીતે શીખવી શકે, માટે પ્રથમ શિક્ષકોએ તે જાણવુ જરૂરનુ છે વડોદરા, પાટણ અને નવસારી એ ત્રણ ઠેકાણે હાલ ગાયનશાળાઓ છે તથા ત્યાના શિક્ષકોને ગાયનનુ જ્ઞાન મેળવવા માર્ગ છે, પરંતુ ગાયનશાળામા શાળાઓના વિદ્યાર્થી સિવાય બીજાઓ પાસેથી ફી લેવામા આવતી હોવાથી તેમાથી શાળાખાતાના રૂ ૧૨) અને તેથી કમી પગારના શિક્ષકોને મુક્ત કરવાની બાબતમા આ ખાતાના અધિકારીઓની ચાલુ સાલની કમેટીમા વિચાર થતા તે બાબત હજુરમા ટીપણ ન. ૧૧૪ તા ૧૭-૫-૯૮ નુ રજુ કરવામા આવેલુ તે ઉપર શ્રીમત સરકાર મહારાજા સાહેબની હજુરથી હુ હુ. નં. ૪૨ તા ૩૧-૫-૯૮ નો થયો છે તેમા અહીંની ભલામણ મજુર કરેલી છે, તેથી જણાવવાનુ કે- શાળા ખાતાના રૂ ૧૨) અને તેની અંદરના પગારના શિક્ષકો જે તે સ્થળની ગાયનશાળામા અભ્યાસ કરવા દાખલ થાય તો તેમની પાસેથી ફી લેવી નહી

આ વટહુકમ પહોચ્યા બાદ લાગતા વળગતા તરફથી તેનો અમલ થવો જોઇએ.
તા ૬ જુન સને ૧૮૯૮

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

દાખેદર

વટહુકમ જા. ન. ૬૯

પાટણ વિભાગના રા. રા ડેપ્યુટી એજ્યુ કેશનલ ઇન્સ્પેકટર એમને પોતાના વિભાગની એક મરાઠી શાળાની ભેટ લેતા જણાયુ કે—મરાઠી શાળાઓમાં બીજા ધોરણની કોપી ત્રીજામા, ત્રીજાની ચોથામા, ચોથાની પાચમામા, અને પાચમાની છઠ્ઠામા, એ પ્રમાણે ચાલે છે આ રીત બરોબર ન હોવાથી એ બાબત બદોબસ્ત થવા માટે પ્રકરણ આ તરફ મોકલાવ્યુ તે લગત ચારે પ્રાતના રા બા ઇન્સ્પેકટર સાહેબોનો મત લેતા એક સરખો અભિપ્રાય થયો કે— " કોપીઓ પર જે ધોરણ લખેલા છે તે કોપીનેજ ધોરણમા ચલાવવી જોઇએ વગેરે "-આ પ્રમાણે નીકાલ થતા આ રાજ્યની દરેક મરાઠી શાળાના આજમ હેડમાસ્તર તથા મેહેતાજીને જણાવવામા આવે છે કે પોતપોતાની શાળાની ચાલુ સાલની વાર્ષિક પરીક્ષા થઇ ગયા બાદ કોપી પર જે ધોરણ લખેલુ છે તે કોપી તેજ ધોરણમા ચલાવવા તજવીજ કરવી વ પરીક્ષક અધિકારીઓએ પરીક્ષા લખતે સદરહુનો અમલ થતા બાબત જોવુ આ પ્રમાણે થતા છઠ્ઠા ધોરણને માટે છાપેલી કોપી નથી, સબબ એ ધોરણમા પાચમા ધોરણની કોપી કરતા પોણા ભાગના કદના અક્ષરોની સાદી કોપી લખાવવા બીજો હુકમ થતા સુધી તજવીજ કરવી તા ૭ જુન સને ૧૮૯૮

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી.

દાખેદર

આ

સંવત ૧૯૫૪ | શ્રાવણ

કેળવણી

પલ્લવ ૧૦ મું | અંક ૧૦ મો

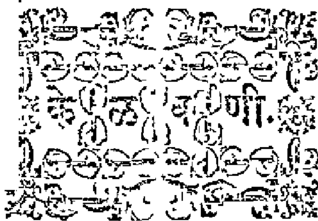
પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ

વડોદરા

[illegible] છાપ્યું

ઈ. સ. ૧૮૯૮

दोधकवृत्त

अर्थ मळे वळी धर्म मघाले, ज्ञान मळे सनमान पमाये;
प्रीति वधे प्रसरे जश मारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो

પુસ્તક ૧૦ મું. શ્રાવણ સંવત ૧૯૫૪ અંક ૧૦ મો.

सज्जन थवा विषे बोध.

તોટક છંદ

કર તું નર સજ્જન સંગતને, ન થકે નબળો પડિ જગ તને;
ન અડીશ જુગારિની પંગતને, ન ભજાવીશ તું સુવર્ણ રતને. ૧
પરકેરૂં વખાણ મુખે કરજે, નવ નિંદક વેણ ઉચાર કરજે,
મધુરાં વચનો રૂપિ સાકર જે, વળી સત્ય ગણી નિત્ય વાપરજે. ૨
ગુરૂ માતપિતા જનને નમજે, ગમ જીશ ગુમાનવિષે ન ભજે;
કહું વાયક તેમનું તું ખમજે, સદગુણિ સદા બનિને રમજે ૩
વ્યસની બનજે નિત્ય જ્ઞાન તણો, વ્યસનો નહિ કાં હિતકારિ ભણો,
રવિ ગુપ્ત કરે તમ કેર-ઘણો, પણ જ્ઞાનરવિ ગુણ આપ ઘણો. ૪
નવ નિંદ્ય કર્મ તું આચરજે, જન બુરૂં વદે નવ તું કરજે,
જગમાં જશ મેળવિને ફરજે, ગુણરૂપિ હિરા મણિ મન ધરજે. ૫
મનને વશ રાખિ બધું કરિયે, મનને વશ તે ન થવું જરિયે,

મનને વશ રાખિ સુખે ફરિયે, મનને વશ થાઇ દુખે મરિયે. ૬
ઘડિયે ઘડિયે હરિને ભજિયે, પ્રભુના પર પ્રીતિ સદા સજિયે;
સ્મૃતિ ઇશની ના મનથી તજિયે, કર ભક્તિ સમો ગુણુ છે હજિયે. ૭

फॅशन.

(પાછલા અંકથી ચાલુ.)

અરે એગનો વાંક ક્યાં કાઢું છું. હાજર થયેલા ગ્રહસ્થોમાં ફૅશને કોને નથી ફસાવ્યા? જે અમદાવાદી બાસ્તો ને ગજીયું વાપરતા તેમનાજ પુત્રોને આજ જગનાથી ને મલમલ વગર ક્યાં ચાલે છે? ખુંપડાંની છત્રી થઇ, પાઘડીની ટોપી થઇ, લાકડીની સોટી (સ્ટિક) થઇ, હુકાની બીડી થઇ, અફિણનો દારૂ થયો, નળીઆંનાં પતરાં થયાં, કોડીઆની ચીમની થઈ, દવાનું મેડિશિન થયું, બળદગાડીની ઘોડાગાડી થઇ; સીવવાનો સંચો વધ્યો, ધોબીનો ધંધો વધ્યો, અને સોનીનો ઘાટ વધ્યો. ગ્રહસ્થો, આમાં તમે કયું ગ્રહણ નથી કર્યું કે હું બાળકોનો વાંક કાઢવા જાઉંછું. અફસોસ! જે ફૅશન અત્યારથીજ આટલી પ્રસરી છે તે આગળ બાળકોના વહિવટમાં શું નહીં કરે? ફૅશન, ફૅશન, અમે તને વધાવી લેતા નથી. યુરોપિયનો-અરે એકલા ઈંગ્રેજો-બ્રિટનપુત્રો તારૂં પોષણ કરવાને પૂરતા સમર્થ છે. ગ્રહસ્થો, આજના કાળમાં—આપણા બ્રાહ્મણોના કળિકાળમાં-વૈભવમાં, શોખમાં, મોજમાં, અંજાતા જઇએ છીએ. શું, હિંદુસ્તાનના ગ્રહયોગમાં લોટી, સોટી ને લંગોટીજ છે? ગૃહસ્થો, એ ગ્રહની શાંતિ કરવાને માટે સ્વદેશહિતનો હમેશ **જપ** કરો, સ્વાત્માર્પણનો **હોમ** કરો, વિદ્યાનું **તપ** કરો, અને સંપની દોરીથી ખાટલાને પાયે ગ્રહને બાંધી દો. ચાલો, તૈયાર થાવ અમારાં હિતનાં વચનો સાનમાં સમજી લ્યો. બાળકો, મારૂં કહ્યું તમારી સમજ શક્તિની બહાર છે, તોપણ સાર તો સમજ્યા હશોજ. કંઇ હરકત નહીં. જાઓ, આજ શિવરાત્રીના મેળામાં મઝા કરો. ત્યાં તમે ત્રણેને આ એક એક રૂપીઓ વાપરવા આપું છું. જાવ આનંદ કરો. મારા વસોના (જે ગામ હોય તે મૂકવું) ગુજરાતના, હિંદુસ્તાનના ભવિષ્યના હેતસ્વી પુત્રો, જાવ આનંદ કરો.

પ્રવેશ ૩ જો.

મોહન—કેમ ચંદુ, કાલે મેળામાં કેવી મઝા હતી? વસોવાની સુખપાલની પાસેજ હું તો આડી ગયો હતો.

ધીરજ—ખરેજ, ગરીબ છોકરા એક બે પૈસાનું ચવાણું કે રમકડાં લઇને કેટલો આનંદ કરતા! એમને મન તો જાણે રાજ્ય મળ્યું. રૂપીઓ આપણને વહાલો લાગેછે તેના કરતાં એક રૂપીઆના ચોસટ પૈસા છોકરાંને વહાલા લાગે છે. ગોપાળજી કાકા કહેતા

હતા ને ખરૂં જ છે. જેને મજુરો અને કારીગરો રોકડખર્ચ કુળીઆં બાંધીને કાને ફૂલના તોરા કે ડમરાનાં છોગાં ખોસીને કેવા આનંદથી ફરતા હતા! તે વખતે મને તો એમજ લાગ્યું કે મારા રૈયતદાર કેમ, કેમ કે ઠાઠ કરતા એમની મજા નાખીને ધોએલી ડમણી, કાંબીયું અને ડગોરો વધારે આનંદ આપતા હતા. એમના ગાયનના લલકારા તો આપ-ણને આવડેજ નહીં.

ચંદુ—અરે ગોપાળજી કાકા આવ્યા

ગોપાળજી—કેમ છોકરાઓ, શી વાતો કરો છો? કાલે મેળામાં કેવી મજા પડી હતી?

સર્વે સાથે—બહુજ સારી

ગોપાળજી—કહો, હવે રૂપીઆનો તમે દરેકે શો ઉપયોગ કર્યો?

ધીરજ—મારા મનને તો ગરીબ છોકરાને આનંદ કરાવવાનું જ આવ્યું એટલે ચગડોળ આગળ જઈને ચગડોળવાળાને રૂપીઓ આપી બેસવા ઇચ્છતા છોકરાને બેસાડ્યા-અહીં તે વખતે તેમને જે આનંદ થયો તે જોઈ મને પણ એટલો આનંદ થયો કે પક-વાન ખાધે તોપણ આટલો આનંદ ન થાય

ચંદુ—મારી પાસે સાંકળ છોડવાનો કોયડો હતો. પેલા પિંપરવાળા ચોતરા ઉપર બેઠો હતો. જે છોકરો એ કોયડો છોડતો તેને એક એક આનો ઇનામ આપતો. જીતેલાને થતો આનંદ જોઈ મને પણ આનંદ થતો.

મોહન—હું તો પેલા ચોપડીઓ વેચનારના આગળ ઉભો હતો. એટલામાં એક ગરીબ છોકરો આવી પહોંચ્યો. પરમ દિવસેજ એ અમારી નિશાળમાં દાખલ થયો છે. બહુ ગરીબ છે. માસ્તર સાહેબે તેને ગરીબ કરી છે તેણે મને કહ્યું કે—શેઠજી, મારી પાસે ચોપડીઓ નથી જો તમારી જુની ચોપડીઓ આપો તો હું મારા જીવની માફક જાળવીશ, ને પોરશુ પૂરું થયે પાછી આપીશ. મેં એને રૂપીઆની ચોપડીઓ અપાવી તે છોકરો મને સલામ કરી આનંદભર્યો ચાલતો થયો. તે વખતે મને ઘણી દયાની સાથે આનંદ થયો.

ગોપાળજી—છોકરાઓ, તમે તમારા રૂપીઆનો પ્રથમ ધારેલા કરતા સારો ઉપ-યોગ કર્યો છે. ધીરજે એક ઘડીવારના આનંદમાં રૂપીઓ ખરચ્યો તોપણ તેમાં પરમાર્થ રહ્યો છે માટે એ કામ સારૂ છે. ચંદુએ કોયડો છોડવામાં ખરચ્યો. એથી હોશિઆર, બુદ્ધિવાળા છોકરાઓને લાભ થયો. વિદ્યાને એટલું ઉત્તેજન મળ્યું છે. એ કાર્ય હું ધીરજ કરતા ઉત્તમ ગણું છું. મોહને ગરીબ છોકરાને ચોપડીઓ લઈ આપી એને હું સર્વોત્તમ ગણું છું. વિદ્યાદાન એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ દાન છે. તારો એક રૂપિયો ખર્ચેલો વખતે લાખ રૂપીઆનું કામ કરશે. જો છોકરો ભણશે તેનો આખો જન્મારો સુધરશે. પૈસાનું દાન કર-વાથી માણસને થોડીવાર લાભ મળે છે. પરંતુ કેમ નથી બનતું કે—પૈસા જેટલા સારે માર્ગે વપરાય છે તેટલાજ ખરાબ તેથી વધારે ખોટે માર્ગે વપરાય છે? દાન લેનારના પૈસાનો લાભ નીચ માણસો લે છે. ચોરીમાં, બદફેલીમાં, કે નીચ વ્યસનમાં તે વપરાય જાય છે. પરંતુ વિદ્યાદાન—જે માણસોનો આખો જન્મારો સુધારે છે તે દાન કદી એળે જતું કે ચોરાતું નથી. એના વડે માણસ પોતાનું પેટ તો ચલાવે છે, એટલુંજ નહીં, પણ તેના સહવાસથી તેનું જોઈને બીજા વધારે ભણે છે, અને તેથી દેશમાં વિદ્યાનો વધારો થતો જાય છે. શ્રીમંત સરકાર મહારાજાના રાજ્યમાં જાત કોને જે વિદ્યાનો લાભ અપાય છે તે એટલાજ ઉદ્દેશથી છે. ઠેકાણે ઠેકાણે શાળાઓ કાઢીને આપણને ભણાવવાનાં સાધન કરી આપ્યાં છે.

તો તે સાથે આપણી રૈયતની એટલીજ ફરજ છે કે તેનો જેમ બને તેમ વધારે લાભ લેવો—કેળવાવવો, એટલે બીજાઓને મદદ કરી ભણાવવા.

ધીરજ—ઠીક, અમે આપના હિત વચન કદી ભુલનાર નથી. પ્રથમ અમે રૂપીઆ કુમાર્ગે વાપરવાનો ધારો હતો તેને અમે લોકોપયોગમાં વાપર્યો. ઉપયોગ પસંદ કરવામા અમારી બાળકબુદ્ધિથી ભુલ થઈ છે, તોપણ અમારા હિતને માટે અમને જે શિખામણ મળી છે તે કોઈ દિવસ ભુલનાર નથી.

ચંદુ—હું પણ ભૂલનાર નથી

મોહન—હું પણ ભુલનાર નથી. આપે પુત્રભાવથી દીધેલી શિખામણ હું પણ ભૂલનાર નથી.

ધીરજ—વારૂ ત્યારે પેલી બાળકોને ભણાવવાની કવિતા બોલી ગ્રહસ્થો પાસેથી રજા લ્યો

વૈદરભી વનમાં વલવલે, એ રાગ.

બાળ ભણાવો હેતથી, આશિષ દેશે સર્વ;
સુખથી જીવતર કાઢશે, મૂકી માન ને ગર્વ. બાળ૦ ૧
આપો પાઇ દીનને, ખૂશી થાશે વિશેષ;
દાન વિદ્યા દીધા થકી, કેમ રાખે કલેશ. બાળ૦ ૨
દાન દીધાથી વસૂ તણુ, થાશે બાળ કુપાત્ર;
ઊડાવી દઇ દાન એ, થાશે દુ:ખીજ માત્ર. બાળ૦ ૩
વિદ્યા કહો કેમ ખૂટશે, કરશે ફતેહ કેમ;
લોહની માફક ચળકશે, કરશો ઉપયોગ જેમ. બાળ૦ ૪
ઋષિએ યત્ન કર્યા જુઓ, કેવો પ્રાચીનકાળ;
માટે ભવિષ્ય લખ્યાં ઘણા, પુસ્તક ભણવા બાળ. બાળ૦ ૫
આપનો પણ છે ધર્મ એ, ભણવા બાળને માટ;
સાધન આપો હેતથી, લઈ આશિષ ઠાટ. બાળ૦ ૬
ધર્મ ધનાઢ્ય ગણી કરે, વાવ કૂવા તળાવ;
(પણ) ધર્મ છે શ્રેષ્ઠ આ દાનનો, ગાલે જીદગી નાવ. બાળ૦ ૭
ઈશ્વર પ્રસન્ન કરવાને, ધરવા અમર નામ;
બાળ રીઝાવો દઈ ઘણાં, ઘણા હેતે ઇનામ બાળ૦ ૮

મ. ચ.

શાળોપયોગી પત્રો.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

પત્ર, ૪ થો.

બાળકોનું અવલોકન.

"ચમનપુર"-પુરની શાળા.

પ્યારા મિત્ર પ્રાણલાલ,

તારો પત્ર મળ્યો. વાંચી વિચાર્યો. અનેક નવીનતાદર્શક નવીન વિચારોએ મનને ભમાવ્યું. ઉત્તરની માગણીના શબ્દો ... કંઈક તત્ત્વ ભર્યા વિચાર કરવાનું મન થતાં પાછું શાંત થતાં ઉત્તર લખવા બેઠો છું.

ભાઈ, 'બાળકોને કયા કયા પ્રકારની કેળવણી આપવી' એ બાબતનો વિચાર કરવો–નિર્ણય કરવો, તે પહેલાં એક ઘણી અગત્યની બાબત જાણવાની જરૂર છે. તે જો આધુનિક શિક્ષકો ધારે તો કરી શકે તેમ છે. તેને માટે હાલ બબ્બે ચાર શાસ્ત્રવેત્તાઓએ લખવા માંડ્યું છે, પણ જેટલે સારો થવું જોઈએ, તેટલે અંશે તે કાર્ય પૂર્ણ થયું નથી. કામ માત્ર અવલોકનનું છે જેથી ધારે તો માબાપ પણ ઘણું કરી શકે પણ શિક્ષકો તો ખાસ કરી શકે; કારણ કે તેનાજ હાથનું અને વિશેષ કરીને તેનાજ ઉપયોગનું કાર્ય છે. તે કાર્ય એજ કે 'બાળકોનું અવલોકન કરવું.'

નાનું બાળક કયા ક્રમે મોટું થાય છે, તે દરેક બાબત કયા ક્રમે શીખે છે. પહેલો કયો અક્ષર શીખે છે; પછી કયો, પછી કયો; પગે ચાલતાં ક્યારે આવે છે, પછી કયું, પછી કયું, પહેલાં કયી વસ્તુ ઉપર તેનો હાથ જાય છે પછી કયી ઉપર, પછી કયી ઉપર, પહેલાં કયી બાબત પસંદ પડતી નથી, પછી કયી પછી કયી, અને તેજ પ્રમાણે દરેક બાબતમાં નાનું બાળક પહેલું શું શું કરે છે પછી શું કરે છે, પછી શું કરે છે, અને તેમ થતાં થતાં છેવટ કઈ રીતે વધે છે આ બધું હમેશાં બાળકના સહવાસમાં રહેનારો માણસ ધારે તો જાણી શકે, અને જો જાણે તો બાળકોની માનસિક ઘટનાનું જ્ઞાન–શિક્ષણમાં જે કેટલું અગત્યનું છે તે–જાણી શકે ... પણ આ કાર્ય એકાદ બાળકના અવલોકનથી પાર પડે તેવું નથી, પણ ઘણાં બાળકોનાં અવલોકન કરે, તેનાં અવલોકનોની નોંધ રાખી તે ઉપર પૂર્ણ વિચાર કરે, વિચાર કરી દરેકની જુદી જુદી નોંધોને એકત્ર કરી યોગ્ય રૂપમાં ગોઠવે ... ત્યારે આ કાર્ય પાર પડી શકે તેવું છે. આમ થતાં તેમાંથી નીકળતાં પરિણામો–પદ્ધતિઓ જે મળશે તે અનહદ લાભ છે. આવાં ઉત્તમ કાર્ય માટે ઇંગ્લંડ જેવા સુધરેલા દેશમાં તો જો કોઈ માણસ એકાદ બાળકના અવલોકનની નોંધ રાખે તો તેને અત્યંત માન મળે છે. તેની માગણીઓ ઉપર ઉપરી થાય છે તેવું જ્યારે આપણા આર્યાવર્તમાં થશે, ત્યારે શિક્ષણ જેવા ઉત્કૃષ્ટ વિષયની ઉન્નતિનો ખરેખર આરંભ થયા સિવાય રહેવાનો નથી.

મિત્ર, અહીં હું એકાદ બે અવલોકનોની નોંધ આપું છું તેની સાથે અવલોકન

પરથી ઉદ્દ્ભવતા વિચારો પણ આપવા ચૂકીશ નહીં. તું પણ વિચારજે કે તેથી અનહદ લાભ વિદ્વાનો માને છે તે માન્યતા અનુભવથી પણ ખરી ઠરે છે કે નહીં ?

" આપણે ધારીએ કે, હું આપણા ઘરના એક અંદરના ભાગમાં બેઠો છું; બહારના ભાગમાં તું એક સુરસ વાજીંત્ર લઈ બેઠો છે; વચ્ચેના ભાગમાં એક સુભગ, અને પગ વિનાનું એટલે બોલતાં ચાલતાં ન શીખેલું બાળક સ્વેચ્છા મુજબ રમે છે. બાળકની દૃષ્ટિ મારી તરફ પડી; મેં તેડવાની પેઠે લાંબા હાથ તેની સામે કર્યા ને જરા હસ્યો. હસતું હસતું અને લાંબા હાથ કરતું કરતું રમતું બાળક શરીર ઘસતું મારી પાસે આવવાના યત્નમાં પડયુ. વચ્ચે ઉમરો આવ્યો; તે ઓળંગી અંદર આવવું, એ એક મહાભગીરથ કાર્ય તેને લાગ્યા જેવું તેના મો પરના દેખાવથી દેખાયુ; જરા ત્યાં થોભ્યું. કંઇક વિચાર કર્યા જેવું કરી ઉમરો ઓળંગવા ઉદ્યોગ આરંભ્યો. પ્રથમ હાથવતી ઉમરાને ઝાલી એક પગ ઉમરાપર આણ્યો. પગ ઠેરવીને મૂકયો; અને ઉમરાની બેઠક કરી તેજ સ્થિતિમાં ઉમરાપર બેઠું પોતે ધારેલા કાર્યમાં કાંઇક સફળ થયા બદલ આનંદ બતાવતું હોય તેમ મારા તરફ જોઇ સ્મિત હાસ્ય કર્યું 'હમણા પડી જશે.' એ ભયથી હું તેડવા ઉઠવાનો વિચાર કરૂં છું, એટલામાં બીજો બાહેરનો પગ ધીમેથી ઉમરાપર લીધો; અને બેઉ પગ ઉમરાના અંદરના ભાગમાં લટકતા રાખ્યા. હાથ જમીનને અડકાડી નીચે ઉતરી મારી પાસે આવવાની તૈયારી કરવા લાગ્યું, પણ 'હવે તો ખચીત પડશે ને ગોં તથા કપાળમાં લાગશે. એ ભીતિથી હું ઉઠયો અને તેની પાસે ગયો; એટલામા ઇસારાથી મને સમજાવવા લાગ્યું કે, 'હું મારા યત્નમાં ફળીભૂત હવડેજ થઈશ.' મારી સામે દૃષ્ટિ કરી કે તુરતજ મેં તેને હેતથી તેડી ચુંબન કરી કેડ પર બેસાડયું; એટલે આનંદથી મને બાઝી પડયું અને નાનકડા પગ હલાવવા લાગ્યું. હું લખતો હતો એટલે કાને કાચનું હોલ્ડર મૂકેલું તે તરફ તેની ચકોર દૃષ્ટિ ગઇ, લાંબો હાથ કર્યો ખરો; પણ કાન સુધી પહોચી શક્યો નહી. કેડપર બેઠાં બેઠાં ઉંચુ થતું હોય તેમ મને લાગ્યું; ચળવળાટપરથી હું સમજ્યો કે તેને હોલ્ડર જોઇએ છીએ. તુરતજ મે તેના હાથ આગળ ધર્યું; ઘણા હર્ષથી મારી આંખો સામે, દૃષ્ટિ કરતા કરતાં હોલ્ડર ઝડપથી ઉપાડી લીધું; ને જાણે કોઇ મહાન ફિલસુફ એક વસ્તુપર વિચારમાં મગ્ન થઇ ગયો હોય, અને ધારેલા વિચાર પૂર્ણ થયા બાદ સામાને તે સંબંધે કંઈ પૂછી ઉત્તરની આકાંક્ષાએ સામા તરફ એકી નજરે જોઇ રહે, તેમ જોઇ રહ્યું.

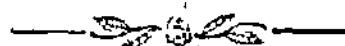
" હવે તેં તારૂં વાજીંત્ર વગાડવાનું શરૂ કર્યું; ઝીણો મધુર કોમળ સ્વર તેને કાને પડયો. મારા તરફ જોઇ રહેલું બાળક એકદમ ચડપ કરતું ફર્યું; જે તરફથી સ્વર આવતો હતો તે તરફ દૃષ્ટિ ગઈ. તને જોઇ શક્યું નહીં, પણ સ્વરની દિશા–તારી તરફ આવવાનો આગ્રહ કરતું હોય તેમ મારા હાથની આંગળીએ ઝાલી સ્વરની દિશા તરફ જવાની સૂચના કરવા લાગ્યું–મારો હાથ પોતાના હાથમાં લઇ તે તરફ ઈસારો કરીને 'સ્વર આવે છે ત્યાં ચાલો' એમ સૂચવ્યું. હું તુરતજ સમજી ગયો. તારી પાસે આવ્યો; એટલામાં આ .કની ચતુર દૃષ્ટિ ઘણી તરફ ફરી વળી; પણ સ્વરની દિશા ફેર થઇ નહોતી. તારી ામે આવ્યા. જે સ્વર દૂરથી ને ફક્ત કાનેજ સંભળાતો હતો, તે સ્વર પાસે અને વાજીંત્ર નજરે જોઇ, મનમાં ને મનમાં આનંદ માનતું હોય, તેમ તેના મોંપર આનંદ દૃષ્ટિગોચર

થતો હતો. હવે તેને મારી જરૂર ન હોય તેમ નીચે ઉતારવા યત્ન કરવા લાગ્યુ. મેં તુરતજ નીચે મૂકી દીધું. વાજીંત્રપર હોલ્ડરવાળો હાથે ઝડપ મારી; ને તેડી લીધું. ખોળામા બેસારી એક હાથ તેની પીઠ પછવાડેથી લાવી ડાબા હાથને હાથવતી અને જમણા હાથને પેટ અને પડખાના ભાગવતી, એમ બેઉ હાથ અને કેટલોક શરીરનો ભાગ બંધનમા લઇ લીધા. બીજે હાથે વાજીંત્ર ઝાલી હું વગી વગાડવા લાગ્યો બાળકનુ મન અને દૃષ્ટિ બને તારા વાજીંત્રમાં ભેરાઇ ગયાં તે અત્યારે વાજીંત્ર સિવાય બીજા કશાને જોતુ નથી, ને તેથીજ તે તારા હાથના બંધનમા પણ રહ્યુ છે વાજીંત્રમા તેનુ મન મગ્ન થઇ ગયુ પોતાને લેવાની ઇચ્છા પણ તારા બંધનમાથી મુક્ત થવા યત્ન કર્યો, તે જરા વધારે બંધન કર્યું. તેણે વધારે યત્ન કર્યો. એના યત્ને તારા બંધનને હારી કાઢ્યું—પ્રબલ યત્ન થતા તે તારી મેળેજ બંધન છોડી દીધુ. વાજીંત્રને પકડ્યું; પોતાને વગાડવાની, જોવાની ઇચ્છા થતી હોય તેમ જણાવા અને માગવાની સૂચના નિશાની હાથ કરવા લાગ્યુ. મારું હોલ્ડર પાછુ લેવા મેં માગણી કરી—વગર માગે ખેંચી લીધુ, તોપણ વાજીંત્રમય થઇ ગયેલું બાળક તેમાંનું કંઇ જાણી ગયુજ નહી પ્રથમ મેં માગ્યુ ત્યારે હોલ્ડરવાળો હાથ સં-ઘરી લેનારું તે અત્યારે હોલ્ડર ખેંચી લેતા છતા કંઇ બોલ્યુ નહીં—તે તરફ દૃષ્ટિજ ગઇ નહી, તેનું કારણ પણ તારું નવું જોએલુ વાજીંત્રજ હતુ તેં વાજીંત્ર આપવા ના પાડી, તેનો હાથ તર-છોડી નાખ્યો. વધારે આગ્રહ કરવા લાગ્યુ, તે બીજી વાર પણ હાથ તરછોડી નાખ્યો મારી તરફ જોઇ રોવા લાગ્યું. મેં તેડી લીધુ, તેની રમવાની હમેશની ચીજોમાંની અનેક ચીજો આપી, કાચનું હોલ્ડર પાછું આપ્યું, પણ અત્યારે તેમાથી એક ચીજ તેને પસંદ પડી નહીં જે જે આપવા લાગ્યો તે તેને હાથથી ફેંકી દેવા લાગ્યુ. કેટલીક ચીજો ભાગ હાથમાં લેતાં પહેલાંજ તે લેવાની નાખુશી બતાવવા હાથ અને પગ વતી તેને તરછોડવા લાગ્યુ. પગ પછાડતું પછાડતું રડવાનુ લાગ્યું, હું તો ગભરાયો. (હું ગભરાયો કે કેમ તે જોવાનો મને અવકાશજ મળ્યો નહોતો.) કેમે કરતા રડતું રહે નહીં, અને વાજીંત્ર અપાવવાનો આગ્રહ છોડે નહીં ઉતરવાની એક યુક્તિ મને મળી. વાજીંત્ર જેવી એક ઘુઘરી પેટીપર નજરે પડી, તે લઇ તેના હાથમા આપી નજરથી તો એક વખત છેતરાયુ રડતું બંધ થયુ, ફુસકાં ખાતું ખાતું હું જેમ વગાડતો હતો તેમ વગાડવા લાગ્યુ; પણ ઘુઘરી તે શી રીતે વગાડે ? હવા અંદર રહે ત્યારે વગાડે ના ? છેવટે ઘુઘરી વાગી નહીં એટલે તેને પણ મારા પર ફેંકી દઇ પાછું રડવાનું અને પગ પછાડવા આરંભ્યુ. ભાગ્ય યોગે તેની મા બાહે-ર ગયેલી તે આવી, ભલે તે કારણભર ભલે તેવુ રડતુ હોય, પણ માતા પાસે જઇ શાંત થવુ બાળક આજ તેની વ્હાલી માતા પાસે પણ ન ગયું તેની માતાએ ઘણા આગ્રહથી યુક્તિઓ અજમાવી; પણ બાળક એકનુ બે થયુ નહીં. આવો તાલ જોઇ તારું મન પણ ભળ્યું—ગભરાયું, બાળકની દયા આવી હોય તેમ થયુ—લાગ્યું ત્યારે વાજીંત્ર તેં બાળકના હાથમા મૂક્યુ. બાળકે તારા મો સામું જોઇ વાજીંત્ર લીધુ, પ્રથમ ઘુઘરીથી છેતરાયલા બાળકે બીજી વખત ન છેતરાય એટલા માટે વાજીંત્રને નિહાળી જોયું, અને વગાડી પણ જોયુ, જેવુ માગતું હતું, તેવુંજ લાગ્યું. એકદમ મનનો અને શરીરનો દેખાવ ફેરવાઇ ગયો. અત્યાર પહેલા જે રડતું હતું, પગ પછાડતુ હતું, અને દિલગીર દેખાતું હતું, તે હવે આન-દિત દેખાવા લાગ્યુ—પોતાની આનંદિત દૃષ્ટિ ચોમેર ફેરવવા લાગ્યું—પછીજ માતાને ભેટ-

હી જોઈ, હાથમાં વાજીંત્ર ગચ પકડી માતા પાસે ગયું; અને વાજીંત્ર બતાવી જાણે ફરિયાદ કરતું હોય, અથવા પોતે જીત મેળવી છે એ સૂચવી આનંદ પ્રદર્શિત કરતું હોય, તેમ સ્તનપાન કરતાં કરતાં વાજીંત્રવાળો હાથ માતાના મોં આગળ ધરી કરવા લાગ્યું; અને પછી તે હાથ બીજા સ્તનપર રાખી શાંત મુદ્રાથી–સ્વસ્થ ચિત્તે સ્તનપાન કરતું કરતું નિદ્રાવશ થયું. નિદ્રાવશ થયા પછી પણ તેના મોં પર આનંદ ઝળકતો જણાતો હતો (અપૂર્ણ.)

मुसाफर.

क्यूबा.

હમણા અમેરિકા અને સ્પેનને ક્યુબાના સંબંધમાં લડાઈ ચાલેછે, ત્યારે તે સંબંધી કાંઇ માહિતી શિક્ષકોને ઉપયોગી થઇ પડશે, એમ ધારી સંક્ષેપમાં હકીકત આપીએ છીએ. કારિબિયન સમુદ્ર તથા આટ્‌લાંટિક મહાસાગરની વચ્ચે આશરે ૧૦૦૦ ટાપુઓનો એક દ્વીપસમૂહ છે; તેના બાહામા, મોટા આન્ટીલીઝ, વગેરે ભાગ પાડ્યા છે, એ વાત ભુગોળવિદ્યામાંથી જણાયલી છે. એમાંના મોટા આન્ટીલીઝમાં ક્યૂબા, હાયતી, પોર્ટોરિકો, અને જમેકા વગેરે દ્વીપો આવેલા છે. ક્યૂબા અને પોર્ટોરિકો સ્પેનને તાબે છે; હાયતી અને સાનડોમિંગોમાં સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે; અને જમેકા ગ્રેટબ્રિટનને તાબે છે.

ક્યૂબા બેટ સૌથી મોટો છે અને તે ફ્લોરિડાના દ્વિપકલ્પથી દક્ષિણમાં ૧૫૦ મૈલ દૂર છે તથાપિ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્‌સના કીવેસ્ટ નામે બંદરથી ફક્ત ૫૦ મૈલજ થાય છે.

સ્પેનિયાર્ડ લોકો ક્યૂબાને આન્ટીલીઝનું રત્ન કહે છે. એ ૮૦૦ મૈલ લાંબો અને સરાસરી ૫૦ મૈલ પહોળો છે. તેનો કિનારો ખડકવાળો અને છછરો છે તથા દરિયામાં પરવાળાના ખડકો છે તેથી વહાણને જવાને મુશ્કેલી પડે છે. તેની વચમાં પર્વતોની હાર લાંબી ને લાંબી ગયેલી છે. પર્વતની તળેટી આગળનું મેદાન ઘણું ફળદ્રૂપ છે. સોનું રૂપું, ત્રાંબું, લોઢું, આરસ, વગેરે ખનીજની અને રોઝવૂડ, માહોગની, દેવદાર, વગેરે કીમતી લાકડાની પેદાશ ઘણી છે. નાળિયેર અને જંગલી નારંગીનાં ઝાડની પેદાશ ત્યાં એટલી બધી છે કે જાણે આખો બેટ એક બગીચા જેવો લાગે છે. ત્યાંથી ખાંડ, ગોળ, બીડીઓ, તંબાકુ, અને કાફી વગેરે માલ મોટા જથામાં પરદેશ ખાતે મોકલાય છે.

ક્યૂબાની રાજધાની હાવાના બેટના વાયવ્ય ખુણામાં દરિયા કાંઠે છે. તેની વસતી બે લાખની છે. અને વેપારમાં તેના કરતાં ફક્ત ન્યૂયોર્કજ ચડે છે. શેહેરની ઈમારતો પથ્થરની છે બંદરનું રક્ષણ કરવાને છ કિલ્લા બાંધેલા છે.

આ શહેર સ્પેનિયાર્ડોએ સન ૧૫૧૯માં વસાવ્યું હતું. કોલંબસને, પ્રથમ સાનડોમીંગોમાં દાટ્યો હતો ત્યાંથી કાઢીને સને ૧૭૯૬ માં હાવાનાના એક દેવળમાં આણ્યો હતો.

આખા બેટનો વિસ્તાર ૪૦૦૦૦ ચો. મૈલ છે, વસ્તી ૧૬ લાખ માણસની છે અને તે મુખ્યત્વે કરીને સ્પેનિયાર્ડ તથા હબસી વગેરેની છે ૧૪૯૨ માં કોલંબસે અમેરિકા ખંડ શોધી કાઢ્યો ત્યારથી એ બેટ સ્પેનને કબજે છે એમ છતાં ત્યાંના વતની લોકો ઘણીવાર સ્વતંત્ર થવાને ઉપાય કર્યા કરે છે.

" * महेताजी केवो होवो जोइए. "

(લખનાર કરૂણાશંકર જયશંકર)

મારો આજનો વિષય " મહેતાજી કેવા હોવા જોઇએ " આ છે એ વિષયના નામ ઉપરથીજ સર્વે સાહેબોને ધ્યાનમાં આવ્યું હશેજ કે આજના નિબંધમાં મહેતાજીનામાં કેવા ગુણ હોવા જોઇએ, તેની રીતભાત કેવી હોવી જોઇએ, વગેરે બાબતનો વિચાર આવશે. મહેતાજીના ગુણ વિષે કહેતાં તેમના બહારના દેખાવ કરતાં અંદરના સદ્ગુણોને હું વધારે વજન આપું છું; કેમકે શરીરે રૂપાળા હોવું અથવા ઘરેણાં લુગડાં વગેરે પહેરીને શોભાયમાન થવું; એને મહેતાજીના ધંધા સાથે ઘણો થોડો સંબંધ રહે છે. વળી બહારનો સારો દેખાવ આંતરીય સદ્ગુણો વગર ઘણી લાંબી મુદત ટકી શકતો નથી. જેમકે એક મૂર્ખ માણસને વિદ્વાનનો પોશાક પહેરાવ્યો હોય અથવા એક કુતરાને વાઘનો પોશાક પહેરાવ્યો હોય, તો આ બનાવ તેમને બોલવાનો પ્રસંગ ન આવે ત્યાં સુધીજ સાચ રૂપમાં ટકી શકે છે; માટે મહેતાજીના બહારના દેખાવ ઉપર વધારે લક્ષ ન આપતાં મહેતાજીનામાં આંતરીય સદ્ગુણ કેવા હોવા જોઇએ તેનો પ્રથમ વિચાર કરિયે અને બહારના દેખાવ સંબંધ યોગ્ય વખતે જે વાત કહેવા સરખી હશે, તે આખેર આમાં કહેવું રાખીશું કે જેથી વધારે અનુકૂળ થશે, એમ હું ધારૂં છું.

મહેતાજીઓ પણ મનુષ્ય વર્ગ પૈકીનાજ હોય છે તેથી દરેક મનુષ્યને જગતમાં સારા થઈ યશ મેળવવાને જે સદ્ગુણોની જરૂર છે તે સામાન્ય સદ્ગુણો પણ મહેતાજીમાં હોવા જોઇએ. પરંતુ આપણે તો ખાસ મહેતાજી વર્ગને માટેજ કહેવાનું છે. તેથી પ્રથમ તો ખાસ મહેતાજીમાં કયા કયા ગુણ જોઇએ, તે વિષે કહી પાછળથી સામાન્ય બાબતનો વિષે વિચાર કરવાનું અનુકૂળ થશે.

મહેતાજીના ધંધાને અંગે ખાસ કરીને તેમનામાં નીચેના ચાર સદ્ગુણ હોવાની જરૂર છે ૧ જ્ઞાન, ૨ અનુભવ, ૩ ઉમંગ, ૪ ચતુરાઈ, આ ચાર સદ્ગુણો કેવી રીતે જોઇએ, તેનું ટુંકામાં વિવેચન કરવું ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧ જ્ઞાન—મહેતાજી જ્ઞાની હોવા જોઇએ, એ તો સર્વના સમજવામાં સારી રીતે છે કેમકે મહેતાજીને પોતાને બીજાને જ્ઞાન આપવાનું છે તે આપણા લોકની સાધારણ કહેવત પ્રમાણે " કુવામાં હોય તો હવાડામાં આવે " એટલે મહેતાજી જ્ઞાની હોય તોજ બીજાને

---

* ગયે વર્ષે કડી પ્રાન્તમાં શિક્ષકસમાજ ભરાયો હતો, તે વખતે કેટલાંક ઉત્તમ અને શિક્ષકોએ જાણવા લાયક ભાષણો થયાં હતાં. આ ભાષણોમાંનાં ઘણાંક જો કે મોટાં છે, તથાપિ તેનો લાભ સઘળા શિક્ષકોને મળે તે હેતુથી તેમાંનો ઉપયોગી ભાગ મે. આ. ના વિદ્યાધિકારી સાહેબ એમની ઇચ્છાનુસાર ક્રમે કરીને પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આશા છે કે શિક્ષકવર્ગ તેને વાંચી મનન કરી તેનો સદુપયોગ કરશે—મેનેજર, કેળવણી

ન હોય તો જોઈએ તેટલું ખરીદાતું નથી. માટે જે જ્ઞાન આપણે છોકરાઓને આપવાનું છે તે છોકરાઓને પસંદ પડતા રૂપમાં મૂકાય અને તેથી જ્ઞાનનો મૂળ હેતુ સચવાય એમ કરવાને મહેતાજીમાં ચોક્કસ અને વિશાળ જ્ઞાનની ઘણીજ જરૂર છે અને એ પ્રમાણે મહેતાજીનામાં જ્ઞાન નહિ હશે તો તે પોતાની નિશાળ ઉત્તમ સ્થિતિમાં લાવી શકશે નહિ. આ પ્રમાણે મહેતાજીએ જ્ઞાન મેળવવું, એ જરૂરનું છે એટલુંજ નહિ, પણ તે મેળવેલા જ્ઞાનને સાચવી રાખી તેને આગળ વધારતા રહેવું જોઈએ. મહેતાજી થયા એટલે હવે શિખરે પહોંચ્યા અને જગતમાં હવે કંઈ કરવાનું રહ્યું નથી એમ જે મહેતાજી સમજે છે તે ખોટા ખ્યાલ છે. મહેતાજીએ પોતાની અવસ્થા હમેશાં વિદ્યાર્થીના જેવી રાખવી જોઈએ અને પોતાના જ્ઞાનમાં હમેશાં વધારો કર્યા કરવો જોઈએ. એ ખાસ કરીને એમને માથે મોટી ફરજ રહેલી છે અને એ જ્ઞાન સિવાય પણ શીખવવાની કળા, વ્યવસ્થા રાખવાની યુક્તિ વગેરે બાબતનો અભ્યાસ મહેતાજીએ હમેશાં આગળ વધારતા રહેવું. કેટલાક જૂના કે નવા મહેતાજીઓ ગામડામાં કે સાધારણ કસબામાં મહેતાજી હોય છે અને એટલામાં બીજા કોઈ તેવા જાણીતા ન હોય અને તેવા ગામડામાં નીચલા ધોરણો શીખવવાનો પ્રસંગ વિશેષ હોય છે, અને તેમાં વધારે જ્ઞાનની જરૂર ન પડવાથી પોતે મેળવેલું જ્ઞાન પણ હું સૌથી વધારે જ્ઞાની છું માટે હવે વધારે જ્ઞાનની શી જરૂર છે એવો પ્રમાદ ગણી પોતાનામાં હોય તે પણ ખોઈ બેસે છે. તેથી આગળ ઉપલા ધોરણો શીખવવાના કે બીજે કોઈ તેવો પ્રસંગ આવે ત્યારે ખોયેલા જ્ઞાનનો પસ્તાવો થાય છે. માટે સારા મહેતાજીએ એવો પ્રમાદ કદી રાખવો નહિ.

મહેતાજી અનુભવી હોવા જોઈએ. મહેતાજીનું કામ ઘણું ઝીણું અને ગુંચવણ ભરેલું છે. તેમાં અનેક યુક્તિઓનો ખપ છે. અનેક અડચણો આવી પડે છે. આ બધી અડચણો સમાધાનીથી ખસેડવી અને દરેક પ્રસંગે કાંઈ યુક્તિ શોધી કાઢી કુનેહમંદ ઉતરવું વગેરે બાબતોમાં મહેતાજીને લાંબા અનુભવની જરૂર છે. ઘણા વર્ષના અનુભવી મહેતાજીને જે ગુણો તેને પ્રાપ્ત થાય છે. મહેતાજીના ખાસ ગુણો આવવા એટલે હોશિયાર મહેતાજી થવું, એ દરેક માણસની ઈચ્છાને સ્વાધીન નથી. એ કંઈ વસ્ત્ર નથી કે ગમે તે માણસ પહેરી ઓઢી રહે. પણ એ રીતે યોગ્ય મહેતાજી થવાને માટે પ્રથમ મહેતાજીએ પોતાના ધંધાનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. તે પછીથી તે મેળવેલા જ્ઞાનનો પોતાના ધંધામાં વિચારપૂર્વક અનુભવ કરવો જોઈએ અને એ અનુભવમાં દિન પ્રતિદિન પોતાના બુદ્ધિઅનુસાર અમુક નિયમો ધીરજપૂર્વક નિશ્ચયનો થાય ત્યારે તે સારા મહેતાજી થાય. પાછલા વર્ષોમાં મહેતાજીએ જે અનુભવ મેળવ્યો હોય તે આગામી વર્ષોના મહેતાજીની યોજનાના ઉપયોગમાં ઉપયોગ કરે છે. ભૂમિતિની આગલી પ્રતિજ્ઞા જેમ પાછલી પ્રતિજ્ઞાની સાથે સંબંધ રાખે છે, અને ઘણીખરી વખત પાછલી પ્રતિજ્ઞા જાણ્યા સિવાય આગલી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી, તે ન્યાય મહેતાજીના અનુભવને ઘણે અંશે લાગુ પડે છે. અનુભવી મહેતાજીએ જે ઘણા સંબંધી ઘણી અડચણો ઓળંગેલી હોય છે, તેથી તે એવી અડચણો ઝટ ખસેડી શકે છે. પોતે શીખવા કરતાં બીજાને શીખવવું, એ કામ જરા વધારે અઘરું છે. પોતે શીખેલા માણસો બીજાને સંતોષકારક રીતે શીખવી ન શકે એવા પણ કેટલાક દાખલાઓ છે. વળી બીજા ધંધાઓ સાથે મહેતાજીના ધંધાનો સરખાવો કરતાં તેમાં ઘણો ભેદ જણાય છે. તે એ કે બીજા ધંધાધારીઓનું સાહિત્ય ઘણું કરીને જડ હોય છે પણ મહેતાજીને જેના ઉપર કાર્ય કરવાનું છે તે, બાળકો ચૈતન્યવાળા છે, માટે તેમને પોતાના ઈરાદા પ્રમાણે વર્તાવવાને મહેતાજીને કેટલાક અનુભવથી તેમના સ્વભાવ જાણી લેવાની જરૂર છે. અને તેથી

જ્ઞાન આપી શકે એ તો દેખીતુંજ છે. પણ વિશેષમાં એટલું યાદ રાખવું જોઇએ કે જેટલું શીખવવાનું હોય, તેનાથી મહેતાજીને વધારે આવડવું જોઇએ, કેમકે પોતાને શીખવવાની બાબત મહેતાજીએ પૂર્ણ રીતે સમજીને યાદ રાખી ન હોય તો, છોકરાઓના મનમાં સરળતાથી ઠસી જાય એવી ખુશકારક રીતે તેઓ શીખવી શકશે નહિ. આપણી હાલની વાંચનમાળામાં તથા બીજી મંજુર થયેલી ટેક્સ્ટ બુકોમાં કુદરતી વનસ્પતિ વગેરે સંબંધી અનેક શાખાઓના જુદા જુદા પાઠોનો સમાવેશ કરેલો છે. તો આ બધી શાખાઓનું મહેતાજીએ પૂર્ણ રીતે અધ્યયન કરવું, એ ન બની શકે એવું છે. તોપણ એટલું તો જરૂરનું છે કે મહેતાજીને જે વિષયો શીખવવાના છે તે બરાબર રીતે શીખવી શકાય, એ પ્રમાણે મહેતાજીએ તે મનન કરેલા હોવા જોઇએ અને તે વિષયો કી રીતે શીખવવા, એ જેમાં બતાવેલું છે. તે એટલે શિક્ષણશાસ્ત્ર એ બે બાબતનો તેણે પૂર્ણ રીતે અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઇએ; કેમકે આ બેઉ બાબતો તેને મહેતાજીના ધંધામાં ઘણી ઉપયોગી છે. અને આટલા જ્ઞાન વિના તો મહેતાજી પોતાના કામમાં ફતેહમંદ થશે નહિ. આ બે બાબતોમાં જેમ મહેતાજીનું વધારે જ્ઞાન તેમ તેની લોકમાં અને નિશાળમાં પ્રતિષ્ઠા વધારે થવાની. નિશાળમાં અને લોકોમાં મહેતાજીનું વજન હોવાની ખાસ જરૂર છે, કેમકે તે વગર તેની શાળાની સુધારણા સંબંધી અનેક કોસિસો વ્યર્થ જાય છે, અને તેથી તે પોતાના કામમાં નિષ્ફળ નિવડે છે. માટે મહેતાજી નિશાળમાં અને ગામમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાવા જોઇએ અને એ પ્રતિષ્ઠા પાડવાનું મુખ્ય સાધન મહેતાજીનું જ્ઞાનછે. એટલે મહેતાજીમાં જ્ઞાન હશે તોજ તે લોકમાં સારા ગણાશે. મહેતાજીમાં જ્ઞાન છે કે નહિં તેની પરીક્ષા—જરા નવાઇ જેવું છે તો પણ ખરું છે કે એ પરીક્ષા-મહેતાજીના વિદ્યાર્થીઓજ કરે છે. મહેતાજીની શીખવવાની ઢબ ઉપરથી તથા તેમના રોજના કામકાજ ઉપરથી વિદ્યાર્થીઓ ઝટ પારખી કાઢે છે કે મહેતાજીનામાં આટલું જ્ઞાન છે માટે તેમની પરીક્ષામાં પાસ થવું, એજ મહેતાજીને પોતાના કામમાં જશ મેળવવાનું પહેલું પગથિયું છે, કેમકે મહેતાજીમાં જ્ઞાન છે, એમ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર છાપ પડવાથી તેઓ ગામમા પોતાનાં માબાપ ને સગાવહાલાં સ્નેહીઓને મોઢે અનેક રીતે ચર્ચા કરી મહેતાજીનું માન વધારશે અને એથી ઉલટું થશે તો મહેતાજીને એક પછી એક અનેક અડચણો આવી તેઓ પોતાના કામમાં આગળ વધવાને બદલે ઉલટા કંટાળશે. આવો પ્રસંગ બનતાં સુધી મહેતાજીએ આવવા દેવો નહિ. પણ કદાચ આવી જાય તો તે વખતે ગભરાવું નહિ. પણ હીમતથી પાછું પોતાની સારી પ્રતિષ્ઠા પાડવા ઝટ સાવચેત થઈ જવું અને જ્યાં ભૂલ થઈ હોય, તે સુધારી પાછી કુંચી હાથ કરવી. આ પ્રમાણે મહેતાજીનામાં શીખવવાના વિષયોનું અને શિક્ષણશાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોવાની જરૂર છે. છોકરાઓને સમજણ પડે, તેને સારૂ વિષયને સાદા રૂપમાં મૂકવાની શક્તિ છોકરાઓને લક્ષ દેતાં કરવાની અને તેમની બુદ્ધિ ખીલવવાની શક્તિ, વાંચેલી બાબત વિશે અનેક રીતે ચર્ચા કરી શકાય, એ બધાને માટે મહેતાજીનામાં ચોક્કસ અને વિશાળ જ્ઞાનની જરૂર છે. તે નિરીક્ષણ, પરીક્ષણ, અને શિક્ષણ એ ત્રણના ભેદાભેદ સમજી શકવા સમર્થ જોઇએ. આપણે બજારમાં માલ લેવા જઇએ ત્યારે પ્રથમ જે ચીજ આપણે લેવી હોય, તે આપણને ગમવી જોઇએ અને તે માટે વેપારી લોકો જે સારા નમુના હોય છે તે ઉપર મૂકે છે. આથી ઘરાક તે ચીજ લેવા લોભાય છે. આવીજ યુક્તિ મહેતાજીને શીખવવાની જરૂર પડે છે. મહેતાજી એ જાણે એક વેપારી છે. વિદ્યા એ વેચવાના પદાર્થને ઠેકાણે છે અને છોકરાઓ એ તેમનાં ગ્રાહક છે; માટે મહેતાજીએ જે જ્ઞાન આપવાનું છે, તે હમેશાં આગળ રાખવું જોઇએ. જેમ વસ્તુ પસંદ નહિ પડવાથી તેનું કાંઈ ઘરાક થતું નથી, તેમ છોકરાઓને જ્ઞાન રૂચતું

ન હોય તો તેઓ તે ખરીદતા નથી માટે જે જ્ઞાન આપણે છોકરાઓને આપવાનું છે તે છોકરાઓને પસંદ પડતા રૂપમાં મૂકાય અને તેથી જ્ઞાનનો મૂળ હેતુ બરાબર પાર પડે એમ કરવાને મહેતાજીમાં યોગ્ય અને વિશાળ જ્ઞાનની વધુ જરૂર છે અને એ પ્રમાણે મહેતાજીનામાં જ્ઞાન નહિ હશે તો તે પોતાની નિશાળ ઉત્તમ સ્થિતિમાં લાવી શકશે નહિ. આ પ્રમાણે મહેતાજીએ જ્ઞાન મેળવવું, એ જરૂરનું છે એટલું જ નહિ પણ તે મેળવેલા જ્ઞાનને સાચવી રાખી તેને આગળ વધારતા રહેવું જોઈએ. મહેતાજી થયા એટલે હવે શિખરે પહોંચ્યા અને જગતમાં હવે કંઈ કરવાનું રહ્યું નથી એમ જો મહેતાજી સમજે છે તે ખોટા ભાવ છે. મહેતાજીએ પોતાની અવસ્થા હમેશાં વિદ્યાર્થીના જેવી રાખવી જોઈએ અને પોતાના જ્ઞાનમાં હમેશાં વધારો કર્યા કરવો જોઈએ. એ ખાસ કરીને એમને માથે મોટી ફરજ રહેલી છે અને એ જ્ઞાન સિવાય પણ શીખવવાની કળા, વ્યવસ્થા રાખવાની યુક્તિ વગેરે બાબતનો અભ્યાસ મહેતાજીએ હમેશાં આગળ વધારતા રહેવું. કેટલાક જુના કે નવા મહેતાજીઓ અભ્યાસ કે સાધારણ કરવામાં મહેતાજી થાય છે અને એટલામાં બીજા બધા તેવા જ અભ્યાસીના ન હોય અને તેવા ગામડાંમાં નીચલા વર્ગો શીખવવાનો પ્રસંગ વિશેષ હોય છે, અને તેમાં વધારે જ્ઞાનની જરૂર ન પડવાથી પોતે મેળવેલું જ્ઞાન બસ છે, હું જ સૌથી વધારે જ્ઞાની છું, માટે હવે વધારે જ્ઞાનની શી જરૂર છે એવો પ્રમાદ ગણી પોતાનામાં હોય તે પણ ખોઈ બેસે છે તેથી આગળ ઉંચા ધોરણો શીખવવાનો કે બીજો કોઈ તેવો પ્રસંગ આવે ત્યારે ખોયેલા જ્ઞાનનો પસ્તાવો થાય છે. માટે સારા મહેતાજીએ એવો પ્રમાદ કદી રાખવો નહિ.

મહેતાજી અનુભવી હોવા જોઈએ. મહેતાજીનું કામ ઘણું ઊંચું અને ગુંચવણ ભરેલું છે તેમાં અનેક મુશ્કેલીઓનો ભય છે. અનેક અડચણો આવી પડે છે. આ બધી અડચણો સમજવાની ખરેખરી અને દરેક પ્રસંગ કાંઈ યુક્તિ શોધી કાઢી તેનો ઉત્તર ઉકેલવું વગેરે બાબતોમાં મહેતાજીને ઘણા અનુભવની જરૂર છે. ઘણા વર્ષના અનુભવી મહેતાજીને પોતાના ગુણો તેને પ્રાપ્ત થાય છે. મહેતાજીને યોગ્ય બુદ્ધિ આવવા એટલે હોશિયાર મહેતાજી થવું, એ દરેક માણસની ઇચ્છાને સ્વાધીન નથી. એ કાંઈ વસ્ત્ર નથી કે ગમે તે માણસ પહેરી ઓઢી રહે, પણ એ રીતે યોગ્ય મહેતાજી થવાને વાસ્તે પ્રથમ મહેતાજીએ પોતાના ધંધાનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ ને પછીથી તે મેળવેલા જ્ઞાનનો પોતાના ધંધામાં વિચારપૂર્વક અનુભવ કરવો જોઈએ અને એ અનુભવમાં દિન પ્રતિદિન પોતાના બુદ્ધિબળાનુસારથી અમુક નિયમો લક્ષપૂર્વક નિકાળવો. જ્યારે તે સારો મહેતાજી થાય. પાછલા વખતમાં મહેતાજીએ જે અનુભવ મેળવેલો હોય તે આગલા વર્ષના મહેતાજીને શીખવવાના કામમાં વધારો કરે છે. ભૂમિતિની આગલી પ્રતિજ્ઞા જેમ પાછલી પ્રતિજ્ઞાના આધારે સમજાય છે, અને ઘણીખરી વખત પાછલી પ્રતિજ્ઞા જાણ્યા સિવાય આગલી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ થઈ શકતી નથી, તે ન્યાયે મહેતાજીના અનુભવને ઘણે અંશે લાગુ પડે છે. અનુભવી મહેતાજીએ તે ધંધા સંબંધી ઘણી અડચણો ઓળખેલી હોય છે, તેથી તે એવી અડચણો ઝટ ખમી શકે છે. પોતે શીખવા કરતાં બીજાને શીખવવું, એ કામ ઘણું વધારે અઘરું છે. પોતે શીખેલા માણસો બીજાને સંતોષકારક રીતે શીખવી ન શકે એવા પણ કેટલાક દાખલાઓ છે. વળી બીજા ધંધાઓ સાથે મહેતાજીના ધંધાનો સરખાવો કરતાં તેમાં ઘણો ભેદ જણાય છે. તે એ કે બીજા ધંધાવાળાઓનું ગણિત પણ કરીને જડ હોય છે પણ મહેતાજીને જેના ઉપર કામ કરવાનું છે તે, બાળકો ચૈતન્યવાળા છે, માટે તેમને પોતાની મરજી પ્રમાણે વર્તાવવાને મહેતાજીને કેટલાક અનુભવથી તેમના સ્વભાવ જાણવી બહુ જરૂર છે, અને તેથી

આ પ્રમાણે અનુભવી મહેતાજી હશે, તો તે વહેલો ફ્તેહમંદ થશે; માટે મહેતાજીએ પોતાના ધંધાનું જ્ઞાન મેળવી, તે જ્ઞાનનો ઉમંગથી અનુભવ કરતા રહેવું જોઇએ.

મહેતાજી ઉમંગી જોઇએ–ઉમંગી મહેતાજી હોય તેજ પોતાના કામમાં આગળ પડે છે. સાધારણ રીતે "રોતો જાય તે મુવાની ખબર લાવે" એ કહેવત પ્રમાણે જે મહેતાજી પોતાના ઉદરપોષણને માટે પરાણે પરાણે મહેતાજીનું કામ કરે છે, અને જે "આ કામ મારૂંજ છે અને તે કોઇ પણ પ્રકારે મારે સારી રીતે પૂરૂં કરવુંજ જોઇએ." એમ સમજીને કરે છે, એ બે મહેતાજીઓના કામમાં ઘણો તફાવત હોય, એ દેખીતુંજ છે. અને તે પ્રમાણે ઉમંગી મહેતાજીનું કામ આગળ પડતું આપણે જોઇએ પણ છીએ. બાળકોને શીખવવાનું અને તેમાં પણ વિશેષ કરીને નાના બાળકોને શીખવવાનું કામ ઘણું ગુંચવણ ભરેલું છે અને તેમાં ઘણી યુક્તિઓનો અને મહેનતનો ખપ છે. તેથી જે મહેતાજીના કામમાં અનેક વાર નાસીપાસ થયાના પ્રસંગ આવે છે, તો તેવે પ્રસંગે એક નહિ તો બીજી એમ જુદી જુદી યુક્તિથી તે કામ પાર ઉતારવાને મહેતાજી ખાસ કરીને ઉમંગી હોવો જોઇએ. અને તેની પાછળ મહેનત લઇ મંડ્યા રહેવાની ટેવ મહેતાજીએ રાખવી જોઈએ. પોતાની શાળા આબાદ કરવામાં વાસ્તવિક અભિમાનવાળો પરંતુ પોતાના કર્ત્તવ્યના અભિમાન વગરનો હોવો જોઇએ ઉત્સાહી મહેતાજી હોય તેજ બાળકોને વાસ્તવિક કેળવણી આપી તેમને દુનિયાદારીના કામમાં ઉપયોગી કરે છે અને એવા મહેતાજીથીજ દેશને ફાયદો છે. મહેતાજીએ આબરૂ મેળવવાની ખાતર કે લોકોમાં મહેનતુ દેખાવાની ખાતર ઉમંગનો ડોળ કરવાનો નથી. પણ વાસ્તવિક રીતેજ આપણો ધર્મ છે અને તે આપણે તન અને મનથી યથાર્થરીતે બજાવવો જોઇએ, એમ અંતઃકરણમાં નક્કી કરી તેની પાછળ મંડવું જોઇએ. આ ફરજ જેના મનમાં દૃઢ થઈ ગઇ છે, તેવા ઉત્સાહી મહેતાજીને ઉપરીના રોકાણની આવશ્યકતાજ નથી. પરંતુ માણસ માત્ર ભૂલને પાત્ર છે. આ નિયમ લક્ષમાં લઇએ તો ખરૂં ધારીને કરવા જતાં પણ ભૂલ થવાનો સંભવ છે, તો તેવે વખતે તે ભૂલને સુધારી યોગ્ય રસ્તે ચઢાવવા મમતાળુ ઉપરીનીજ જરૂર છે. મહેતાજીએ એમ ન સમજવું જોઇએ કે હું ફક્ત ૭ કલાકનો સરકારનો નોકર છું અને તેટલી મુદત મારે કામ કરવું જોઈએ. પછી છોકરાઓને ન આવડે તો તેમાં હું કાંઇ દોષિત નથી. આવો વિચાર રાખવાથી કંઈ ફળ નથી પણ ઉમંગી મહેતાજીએ તો માન મળો કે ન મળો, નોકરી ૭ કલાકની થાઓ કે ચોવીસ કલાકની થાઓ પણ જે કામ આપણે માથે લીધું છે તે તો આપણે સિદ્ધ કરવું જોઇએ એમ જોવાનું છે. હાલના વખતમાં કેટલાક મહેતાજીઓ ઉપરીના ડરથીજ અથવા બીજા કોઇ માણસનું દબાણ હોય ત્યાં સુધીજ તેઓ પોતાનું કામ યથાર્થ કરે છે અને પછી ઉપરીની ગેરહાજરીમાં ખળતા વાપરે છે. બધાજ મહેતાજી આવા છે એમ હું કહેતો નથી તેમ ધારતો નથી. પણ મારી કહેવાની મતલબ એવી છે કે, સારા મહેતાજી થવા ઇચ્છનારે આ પ્રમાણે કદી કરવું નહિ. જો આપણે મહેતાજીનું કામ કબુલ કર્યું છે, તો પછી એ આપણું હમેશનું કર્ત્તવ્ય છે, એમ સમજીને યથાર્થ રીતે ઉમંગથી કરવું જોઇએ. ઉપરી સાહેબનું દબાણ હોય ત્યારે માણસ કામ કરે એમાં નવાઇ નથી, પરંતુ વગર દબાણે પોતાની ફરજ સમજીને સદાકાળ પોતાનું કામ ઉમંગથી કર્યા જવું, એવો મહેતાજીનો મુખ્ય ધર્મ છે. મહેતાજીએ સમજવું જોઇએ, કે કરેલા કામનો લાભ મળ્યા વગર રહેતો નથી. એ દિવસ વહેલો મોડો મળે અને એક વખત કદાચ ઉપરી અધિકારી સાહેબના જાણવામાં ન આવે તોપણ હમેશાં કાંઇ તે પ્રમાણે થતું નથી, માટે ઉમંગી મહેતાજીએ તો એજ ચિંતવન કરતા રહેવું કે આ બાળકો જેઓના સુખ દુઃખનો જન્મારા સુધીનો આધાર આપણી

કેળવણી ઉપર રહેલો છે, તેઓનું વધારેમાં વધારે હિત આપણાથી શી રીતે કરી શકાય ? એનો વિચાર કર્યા કરવો ને વિચાર કર્યા કરવો એટલુંજ બસ નથી પણ એવો રસ્તો હાથ કરવાને અનેક પ્રયત્નો કરવા જોઇએ, અને કાર્ય એ પ્રયત્ન વશ હોવાથી એવા ઉમંગી અને ઉદ્યોગી મહેતાજીને કેળવણીની નવી નવી યુક્તિઓ પણ મળી આવે છે અને તેથી એ વધારે ફતેહમંદ નીવડી આગળ પડે છે. મહેતાજીએ નિશાળને કંટાળાની જગ્યા માનવી નહિ જોઇએ પણ એ નિશાળ આપણું નિરીક્ષણ સ્થળ છે અને તેમાં નિરીક્ષ્ય પદાર્થ બાળકો છે, તેથી તેના મનની અને સ્વભાવની બરાબર નિરીક્ષા કરીને તેઓ કયે રસ્તે અને કયા સાધનથી આપણા કામમાં સામેલ થઇ જશે, એ માટે એક પછી એક એમ અનેક યુક્તિઓ ઉમંગથી અજમાવવી જોઇએ, ત્યારે ઉંચ્ચ તેમાં ફળીભૂત થવાય છે. આ પ્રમાણે મહેતાજી ઉમંગી હોવા જોઇએ એન માટે જેટલું કહીએ તેટલું થોડું છે. ઉમંગી મહેતાજી પોતાના કામમાં દિન પ્રતિદિન જુસ્સાથી આગળ વધે છે અને તે પ્રમાણે તેનું ફળ પણ તેને મળતું જાય છે. (અપૂર્ણ)

वाचन पुस्तकोनी नोंध.

થોડું એક પણ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન મેળવ્યા પછી કોઇ પણ વિચારવાન્ માણસને તેનો ઉપયોગ કર્યા વગર રહેવું ગમતું નથી. જ્ઞાન ગમે તેટલું મેળવાય, પણ જ્યારે તે જ્ઞાનનો વ્યાવહારિક સ્થિતિમાં ઉપયોગ થાય, ત્યારેજ તે જ્ઞાનથી સર્વને લાભ થાય છે. ઘણા જણ જ્ઞાન મેળવે છે, અને તેજ જ્ઞાનના પાછા પુસ્તકો પણ લખે છે, અગર તો વક્તા થઇ ભાષણ પણ કરી શકે છે, અને ખરેખર એ બધું અસરકારક રીતે પણ કરી શકે છે. પરંતુ તેજ જ્ઞાની ઉપયોગ કરવા બેસતાં ઘણીવાર નાહિમ્મત થઇ જાય છે. તેનું કારણ એજ છે કે કોઇપણ જ્ઞાન મેળવવું કે સમજી જવું તેના કરતાં તેને ઉપયોગમાં મૂકવું, એ કામ વધારે મુશ્કેલ છે; ઇંગ્લંડના ઇતિહાસમાંથી પાર્લામેન્ટની ઉત્પત્તિ શી રીતે થઇ, તે જાણવું અગર સમજવું, એ થોડું મુશ્કેલ છે. પણ તેવાજ પ્રકારનું કામ પોતાના સંબંધમાં કરી બતાવવું એ વધારે મુશ્કેલ છે. શિક્ષણશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરી જવું, કે તેના સૂત્રો સમજી જવા, એ થોડું મુશ્કેલ છે પણ તેનો આધુનિક બાળકોના શિક્ષણમાં ઉપયોગ કરવો, એ વધારે મુશ્કેલ છે. હવે ખરું જોતાં તો જ્યાં સુધી જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી શકે, તેટલી શક્તિ સુધી કોઇ પણ જ્ઞાનને જાણે નહીં ત્યાં સુધી તે અપૂર્ણજ છે. એટલે એવો અપૂર્ણ તે જ્ઞાની કહેવાયજ નહીં, કારણ કે તે જ્ઞાનના એક પાસામાંજ ભમે છે અને તેમણે જ્ઞાનની ખરી કીમત અનુભવીજ નથી. કેમકે જ્ઞાનનું ખરૂં સુખ, તે જ્ઞાનના પુસ્તકો વાંચવા માત્રથી નહીં, પણ તેનો કર્તવ્યમાં ઉપયોગ કરવાથી મળે છે. જ્ઞાનની અદ્ભુત શક્તિનો અનુભવ પણ ત્યાંજ થાય છે અને જેમ જેમ કર્તવ્યમાં જ્ઞાનનો વધારે ઉપયોગ થતો જાય, તેમ તેમ જ્ઞાનમાંથી નવી નવી ખૂબીઓ અને નવું નવું સુખ મળતું જાય છે.

આવા વિચારોથી એવું કંઇક આરંભવા ઉલટ થઇ છે. જો કે હું જે કામ આરંભું છું, તે કોઇ પણ શિક્ષક વિચાર કરે તો કરી શકે તેવું છે, પણ ઘણા શિક્ષકોને અવકાશ મળતો નથી, અને ઘણાને તેમ કરતાં અડચણો આવી પડે છે તેટલા માટે મારાથી જે કંઇ થાય તે કરીને હું જ શિક્ષક બંધુઓની સમક્ષ મૂકું છું. જો શિક્ષક બંધુઓ એને વાંચવા

ની તરફી લેશે, વિચારશે, અને યોગ્યાયોગ્યતા તપાસી મને સુધારો વધારો કરવા જણાવશે, તો હું ઘણા ઉપકારની સાથે કબુલ કરીશ.

કામનો પ્રકાર જણાવું તો બીજો કંઇ નથી, પણ આપણાં ધોરણોમાં ચાલતાં વાંચન પુસ્તકોમાં કયી કયી બાબતો શીખવવાની છે, તે બધી બાબતો દરેક પાઠવાર સ્પષ્ટ કરી આપવી; બાબતોમાં આટલું આટલું કરવાનું છે, તેટલા બધા વિસ્તારથી નહીં પણ મુખ્ય સૂચક મુદ્દા બતાવી આપવા, કે જે પરથી કોઇપણ મહેનતુ શિક્ષક પોતાને શોધ કરવાના પ્રયાસ વગર માત્ર શીખવવાની હોંસથી સારી રીતે શીખવી શકે. ટૂંકામાં અને શિક્ષણપદ્ધતિની ભાષામાં કહું તો દરેક પાઠની સંક્ષિપ્ત નોંધ કરી આપવી.

દરેક પાઠની નોંધમાં નીચે પ્રમાણે હકીકત નીચે જણાવેલા હેતુને ખાતર આપવાની છે:—

૧. **પ્રદર્શન**—એટલે એ પાઠને સમજાવવા માટે જે કંઇ સાધન જોઇએ તે. પ્રદર્શનનો ખરો ઉપયોગ કરવો, એ શિક્ષકોના હાથમાં છે તોપણ મારે કહેવું જોઇએ, કે કોઇપણ પ્રદર્શન બાળકોની પાસે લાવવાથીજ બસ સમજવું નહીં આપણે જે ચીજ પ્રદર્શન તરીકે બતાવવા ઇચ્છીએ છીએ; તે ચીજ કેટલીક વાર બાળકોએ જોયલી હોય છે, અને કેટલીક વાર નથી જોયલી હોતી તોપણ તેને એકલી બતાવવાથીજ બસ નથી. બતાવેલી ચીજ ઉપર શિક્ષકના તરફથી પાડમાં આવેલી હકીકત ઉપરાંત પુષ્કળ વિવેચન થવું જોઇએ, કે જેથી બાળકોને તેમાં કંઇક રસ પડે. વળી કેટલીક ચીજ એવી હોય છે, કે જેને ઘણીવાર બાળકોએ જોયલી હોય છે, અને તેથી ' તેમાં શું બતાવવું ' એમ ઘણીવાર આપણને આળસ થઇ જાય છે. પણ એ ભૂલ છે. જે ચીજ બાળકે જોઈ છે, તે તેમાં અમુક જોવા જેવું છે એવી દૃષ્ટિથી જોઇ નથી; પણ માત્ર સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોઇ છે જેથી પ્રદર્શન વખતે તો ખાસ વિશેષ દૃષ્ટિથી અને જે લક્ષણને માટે તે ચીજને પ્રદર્શનમાં લાવવામાં આવી હોય, તે લક્ષણ તેના લક્ષમાં આવે તેવી રીતે જોવરાવવી જોઇએ.

૨. **નવા શબ્દો**—એટલે એ પાઠમાં જે શબ્દો બાળકોના જૂના જ્ઞાન કરતાં વધારે આપ્યા હોય તે જૂના શબ્દોનું જ્ઞાન થઇ ગયેલું હોવાથી આ નવા શબ્દોનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે. આમાં પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે નવા શબ્દને બદલે બીજો કોઇ જૂનો શબ્દ આપી દેવાથી તે શબ્દનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થઇ જતુ નથી. વળી દીલગીરીની સાથે મારે નોંધ લેવી પડે છે કે ઘણીવાર તો પ્રચલિત પધ્ધતિમાં નવા શબ્દોના અર્થ આપતાં નવાને બદલે જૂના તો રહ્યા, પણ પાછા નવાજ આપવામાં આવે છે. આથી અર્થની સમજ જરા પણ ન આવતાં પરિણામે બાળકોનાં સમજ વગરના શબ્દોનું ભંડોળ એકઠું થાય છે. તેટલા માટે ખરો અર્થ સમજાવતાં તો તે શબ્દનો બીજાં વાકયો સાથે આગળ પાછળ સંબંધ બતાવી કેટલીક સમજણની હકીકત બાળકના મનપર લાવવી જોઇએ, અને કેટલાક દાખલા આપી તથા તેમની પાસેથી લઈ તેને ખૂબ ઠસાવવું જોઇએ.

કોઈ એમ શંકા કરે કે દરેક શબ્દનું એટલું બધું સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપતાં તો આખા વરસમાં એક પણ ચોપડી પૂરી થાય નહીં, પણ મારા ધારવા પ્રમાણે તો આ શંકા અનુભવ વગરની છે. કારણ કે દરેક શબ્દનું મૂળથીજ જો સ્પષ્ટ જ્ઞાન અપાતું હોય, તો પ્રથમ કદાચ વધારે મહેનત પડે; પણ પાછળથી એટલું બધું સરળ કામ ચાલે કે જેમાં મહેનત થોડી અને આનંદ વધારે થાય. તેના કરતાં તમામ શબ્દોનું પોપટીઉં જ્ઞાન આપવાથી આપણને પ્રથમ કદાચ ઓછી મહેનત પડે; પણ બાળકોને તો એટલી બધી અને આપ-

ખાને પણ પાકાથી—પરીક્ષામાં સારૂં પરિણામ લાવવા માટે–એટલી બધી મહેનત પડે, કે જેમાં વિષાદ સિવાય બીજું પરિણામ અનુભવાય નહીં. વળી જે કોઈએ પ્રથમથીજ દરેક શબ્દનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપવાનો અનુભવ કર્યો હશે, તેમને નામા અનુભવ એમ પણ માલૂમ પડ્યું હશે, કે છઠ્ઠી ચોપડીના શબ્દનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપવાથી જ છઠ્ઠી સાતમી ચોપડીમાં માત્ર નવા શબ્દોજ શીખવવાના બાકી રહે છે, " પણ પોપટીઉં જ્ઞાન આપવાથી છઠ્ઠી ચોપડીમાં આવેલા ગયેલા શબ્દો પણ સાતમી ચોપડીમાં ફરી શીખવવા પડે છે " અને તેમજ દરેક ચોપડીમાં પાછલી ચોપડી વખતે જે સ્પષ્ટ જ્ઞાન માટે બહુ મહેનત કરી હોય છે, તે નકામી જતી નથી, પરંતુ ગોખણપટ્ટી મહેનત તદન નકામી જાય છે. વળી આ સ્પષ્ટ જ્ઞાન શીખવતાં આવા નવા જ્ઞાનને મેળવનારા છોકરાઓના રમિક સવાલોના જવાબ આપતાં જે આનંદ થાય છે તે તો જુદોજ. સિવાય ખૂબીથી શબ્દનું જ્ઞાન આપનારને બીજો એક મોટો લાભ થાય છે, તે તો ફક્ત વાંચનારજ લક્ષમાં હશે. સર્વ વિદ્વાન કબુલ કરે છે કે દરેક મનુષ્યે ભાષા સારી રીતે સમજવી જોઈએ; અને જે કોઈ ભાષાને પણ બરોબર સમજતો નથી, તેને મનુષ્ય તરીકે પણ ગણી શકાય નહીં, કારણ કે ભાષા એ સર્વ પ્રકારના વિચાર અને શાસ્ત્રને સમજાવનારી છે. આ જે ભાષા—તેની શરૂઆત આપણાં વાચન પુસ્તકોથી થાય છે. અને તેટલા માટે શરૂઆતથીજ તેને બાળક વિશેષ સમજે, તો તે તેને જીંદગી પર્યંત લાભકારક છે. કોઈ પણ સારો શિક્ષક બાળકનો આ જીંદગી પર્યંતનો સંગીન લાભ કદાપિ ચૂકશે નહીં અને તેમ છતાં કોઈ સ્વાર્થનોજ વિચાર કરે તો તેને પણ ભાષાનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપવું, એ નિરૂપયોગી નહીં લાગે, કારણ કે ભાષાને બરાબર સમજનારો વિદ્યાર્થી બીજા પણ પુસ્તકો—ગણિત—વ્યાકરણ—ઇતિહાસ—વગેરે ઘણી સારી રીતે સમજી શકે છે. તેથી હાલનું પોપટીઉં જ્ઞાન આપતાં જે વાચન ચોપડીઓના શબ્દો ગોખાવવાના સાથે ગણિતના આંક (લીટીવાળા) દાખલા બહુ સમજાવવા પડે છે, અને વ્યાકરણ તો ઘણી માથાકૂટ કરતાં છતાં પણ છોકરાઓ કલમોના કલમો ગોખ્યાજ જાય છે; અને તેમજ બીજાઓને પણ વિષયને જે સમજાવવાની પુષ્કળ મહેનત કરવી પડે છે, તે તમામ બચે માટે પ્રથમથીજ સ્પષ્ટ જ્ઞાન આપવું, એ યોગ્ય તેમજ બાળકોને અને શિક્ષકોને પણ લાભકારક છે.

ઉપર જણાવેલા નવા શબ્દોમાં પણ પાછા બે વિભાગ પડે છે. એક અર્થ સમજાવવા લાયક નવા શબ્દો અને બીજા જોડણી સમજાવવા લાયક નવા શબ્દો. ઘણાખરા શબ્દ એવા પણ નીકળશે કે જેમાં એ બન્ને કામ કરવાનાં હોય, પણ થોડાએક એકેક કામ કરવા જેવા પણ નીકળશે, તેથી તેને જુદા જુદા પેટામાં બતાવેલા છે. જે શબ્દો જોડણી કરાવવાલાયક લખેલા હોય; તેની જોડણી સબબે એ પાઠ વખતે વિવેચન કરી તે જોડણી બાળકના ધ્યાનમાં રહે તેમ કરવું જોઈએ.

૩ સવાલો—આખા પાઠની સમજણ પુછવાને માટે છેવટ કેટલાકએક સવાલો મોકલવામાં આવ્યા છે. બનતા સુધી સવાલો એટલા બોલ્યા છે, કે જે છોકરો એ બધા સવાલના જવાબ આપી શકે, તે ઘણું કરીને આખો પાઠ સમજ્યો હોય.

હવે એક વાત કહેવાની રહે છે, કે કોઈ એમ કહે કે આ લેખમાં સવાલો અને શબ્દો આપવામાં આવ્યા છે, પણ તેના જવાબો કે સમજુતી આપેલી નથી, માટે તે નિરૂપયોગી છે. તો તેનો જવાબ એ છે કે આ લેખ શિક્ષકોને માટે છે, બાળકોને માટે નથી. મારો વિચાર આ લેખ બાળકના હાથમાં આપીને તેને કકડાટ મોઢે કરવાનો નથી પણ મારા શિ-

ક્ષકબંધુઓ પોતાને અવકાશના અભાવે દરેક પાઠ શીખવતી વખતે જે નોંધ કરી શકતા નથી, તે કંઈક મારાથી થાય તેવી રીતે કરી આપવાનો છે.

પ્રથમ આ પ્રકારની નોંધ હું છઠ્ઠી ચોપડીથી શરૂ કરૂં છું. આથી કોઇએ એમ ન ધારવું, કે છઠ્ઠી ચોપડી શીખવવાના પ્રથમ ક્રમને લાયક છે, અગર તો સરળ છે. માત્ર મારી સરળતાની ખાતર-મારી સ્થિતિને અનુકૂળ હોવાથી હું છઠ્ઠીથી શરૂઆત કરૂં છું.

(અપૂર્ણ.)

ચર્ચાપત્રોના ખુલાસા.

વૈશાખ માસમાં આપેલાં ચર્ચાપત્રોના ખુલાસા નીચે લખેલા ગૃહસ્થો તરફથી મળ્યા છે:—

૧. હરગોવિંદ હાથીભાઈ બારોટ—ઉભરાટ તા. નવસારીની શાળાના મહેતાજી.
૨. નર્મદાશંકર માણેકલાલ —કુંવરવાડા તા. ડભોઇના મહેતાજી.
૩. મોહનજી ગોકળદાસ ગઢીયા—દેવળિયા તા. અમરેલીના મહેતાજી.
૪. માધવરાવ નારાયણરાવ—અરકાલ શાળાના વિદ્યાર્થી.
૫. મણિલાલ બકોરભાઈ—માંડવાના મહેતાજી.

ઉપરના ગૃહસ્થોએ મોકલેલા ખુલાસાઓ જો કે લગભગ સરખા અને ઠીક છે તથાપિ કેટલાક અતિશય વિસ્તારવાળા હોવાથી અત્રે આપી શકતા નથી. રા. મણિલાલ બકોરભાઈએ સંક્ષેપમાં આપેલા ખુલાસા દાખલ કર્યા છે:—

૧

૧ અનંગપાળ કુંવરને એમ લખ્યું છે, તેને ઠેકાણે અનંગપાળ તુંવારને એમ જોઇએ. રજપુત કુળની તુંવાર નામે એક શાખા છે. રજપુતોમાં માના પીયેરના કોઈપણ સંબંધીની કન્યા લેવાનો ચાલ અદ્યાપિ પર્યંત છે.

૨ યદ્યપિ પૃથુરાયના મરણ સંબંધે જુદા જુદા લેખોમાં જુદું જુદું છે, પરંતુ બળવાન શત્રુને જીવતો રહેવા દીધાથી અનેક પ્રકારે ભય ઉપજવાનો સંભવ જાણી ક્રૂર શાહાબુદ્દીને પૃથુરાયને કતલ કરાવ્યો એમ માનવું વધારે સંભવિત છે.

૨ ઇ. સ ના અગિયારમા સૈકામાં મરણ પામેલા માણસનો ભ્રમ પંદરમા સૈકામાં કોઇ ગળતા નામના કારણને લીધેજ થાય એ હાંસીજનક છે.

૩ ચંદના રાસામાં "શાહાબુદીનને પૃથુરાયે તીર માર્યું ને પછી ચંદ તથા પૃથુરાય અન્યો અન્ય કપાઇ મુવા" એમ છે; પરંતુ ઘણા લેખોથી એમ માનવાને કારણ છે કે ભરતખંડ જીત્યા પછી શાહાબુદ્દીન સ્વદેશ ગયો અને પોતાના ભાઈના મરણથી શાહાબુદીન પાદશાહ થયો. એટલે શાહાબુદીનને પૃથુરાયે માર્યો એમ માની શકાય નહિ.

૨

૧ હિસાબ ગણનારની ભૂલથી તેવું ગણી જવાબ લખાયલો હોવો જોઇએ.
૨ બન્ને શબ્દો એકજ અર્થના છે.
૩ ઝને બદલે "ચ" ભૂલથી મૂકાયલો હોવો જોઇએ.
૪ નિરર્થક જેવો છે.
૫ અંધકારને લખો.

(અપૂર્ણ.)

देशी केळवणी खातानी शाळाओमां लाइब्रेरीमां राखवा सारु नीचे जणावेलां मराठी पुस्तको मंजुर करवामां आव्यां छे.

अनुक्रम नंबर	पुस्तकनुं नाम	कर्ता अथवा प्रकटकर्ता	किंमत रु	आ	पै	विशेष हकीकत
२२८	औरंगजेब बादशाहचें चरित्र पूर्वार्ध सदर उत्तरार्ध	चिंतामण गंगाधर सदर	१	८	०	
२२९	डॉ. बेनजामिन फ्रेंकलिनचें चरित्र	गोविंद नारायण टीपणीस	१	४	०	
२३०	निबंध मार्गदर्शी भा. १	रघुनाथ बळवंत धुळे	०	१	६	
२३१	मराठी विद्या	नारायण हरी पनकी बड गाव	०	८	०	
२३२	श्रीमती देवी अहल्याबाई साहेब होळकर यांचें चरित्र	गोविंद एकनाथ गोसावी इस्लामपूर जील्हा बेळगाव	०	१२	०	
२३३	कन्या शिक्षण	रा. रा. गणपत बाळकृष्ण पग अने बडोदरा रावपुरा	०	६	०	
२३४	स. मराठी कोश करनाना पु. नि.	कवा नाना पदमजी मुंबई ...	०	८	०	
२३५	स " बोगदना पुस्तको	सदर	०	३	०	
२३६	धनशतनी मोहीम	दामोदर सावळेराम बडोदरा रावपुरा	३	८	०	
२३७	मन चरित्रे	मणाररराव आगाजी	०	१२	०	टे. बडोदरा वाडी गोवारवाडा पासे
२३८	हिंदुस्थानातील एतद्देशीय विद्यमान राजे संस्थानें व जहागीरी यांचा इतिवृत्त पूर्वार्ध	कृष्णाजी बाबळ गोडबोले ठ कुरुंदवाड	२	०	०	
२३९	श्रीरमती	दामोदर सावळेराम अने कंपनी बडोदरा रावपुरा	१	०	०	
२४०	ऋणनिषेध	लाड आणि कंपनी बडोदरा रावपुरा	०	४	०	
२४१	अर्थशास्त्र	दामोदर सावळेराम बडोदरा रावपुरा.	१	८	०	
२४२	पुष्पगुच्छ	मोरो गणेश लेंडे.	०	९	६	नागाव तालुका अमीनगर जाणा कोसंबामा मराठी शाळाना शिक्षक.
२४३	ऐतिहासिक गोष्टी	सदर	०	१	०	
२४४	गणित आणि ...		०	५	६	
२४५	उपदेशमाळ ३	"	०	१	६	

२४६	समाज सुधारणाचे कित्येक बाजु.	रा. राजे बडोदरा प्रांत सुबा ऑफीस.	१	०	०	प्रसिद्ध करनार ख-ळे आणि कपनी. व-डोदरा.
२४७	समश्लोकी भगवद्गीता.	बाबाजी अनंत प्रभु तेंडु-लकर मुंबई गीरगाव.	१	४	०	गणेश रामजीची वाडी हरीवरदा प्रीन्टींग प्रेसचे मालक.
२४८	स्त्रीयांचें कर्तव्य.	मि. नारायण भास्कर तथा बावण बापु कोरगांवकर.	१	८	०	ट्रान्सलेटर. हाइ-कोर्ट मुंबई.
२४९	इसापनीति भा. २	हरी कृष्ण दामले. पुना.	०	४	०	
२५०	उपदेशपर मनोरंजक गोष्टी	गणेश विष्णु साठे.	०	०	९	क्लार्क. डि. ओ प.
	भा. १–२		०	१	६	इ. पुणा.
२५१	पदार्थ वर्णन भा. १.	बाळाजी प्रभाकर मोडक.	१	०	०	कोल्हापुर राजा-राम कोलेजमां शास्त्री.
२५२	चीनचा इतिहास भा. १.	रामचंद्र महादेव तर्टे इंदोर	०	८	०	
२५३	निबंध लेखनचर्चा.	दामोदर सावळेराम वडो-दरा रावपुरा	०	४	०	
२५४	प्राचीन भरतभुमी.	गोविंदराव अमृत वैद्य. च-र्हावटदार.	१	८	०	
२५५	निबंधमार्गादर्श.	रघुनाथ बळवंत घाटपाडे. धुळे. खोलगली.	०	३	०	
२५६	एकईलभाट्टि.	श्रीधर भीकाजी गोखले.	०	१	६	स्कुलमास्तर नेंवरे जिल्हे रत्नागीरी.
२५७	गुजरात देशनो इतिहास.	तुकाराम जावजी निर्णय-सागरना अधिपति मुंबई.	१	४	०	
२५८	मराठ्यांचा पत्रबंध इति०	जनार्दन महादेव गुर्जर. बुकसेलर रामवाडी मुंबई.	०	७	०	
२५९	शाळागुरुमंत्र.	गोविंद दामोदर दीक्षीत. हे. मा. मराठीस्कुल धा-रवाड.	०	१	६	
२६०	नशीब आणि उद्योग.	तुकाराम जावजी निर्णय-सागर प्रेसना अधिपति. मुंबई.	०	४	६	
२६१	वीणकामाचें पुस्तक.	मेहेरबाई अब्राहाम मुं-बाई फोकलेंड टेरेस ता-डदेव.	०	८	०	कन्याशाळामां.
२६२	लोकरीचें वीणकाम भा. २.	रुक्मिणीबाई संझगीरी.	१	०	०	सदर.
२६३	आरोग्यशास्त्र भा. १.	बाळाजी प्रभाकर मोडक. कोल्हापुर. राजाराम का-लेजमां शास्त्री.	१	०	०	
२६४	सदर भा. २.	”	१	८	०	
२६५	नीतिशास्त्रनां मुख्यतत्व.	वासुदेव गणेश सहस्रबुद्धे.	०	१०	०	ठे मुंबई. गीरगाम; गोरगावकर बील्डींग २२.
२६६	शिक्षणमिमांसा.	सदर.	१	४	०	”

J. A. DALAL.
विद्याधिकारी.

વરદુહુકમ નંબર ૭૦

આ રાજ્યની ઊર્દુશાળાઓને માટે ગ્રેડ કરેલા ન હોવાથી તે મુકરર થવા માટે હજુરમાં ટીપણ નં. ૮૮ તા. ૫-૮-૯૮ નું રજુ કરવામાં આવેલું, તે ઉપર શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબની હજુરથી હુકમ નં. [illegible] તા. ૧૯-૫-૯૮ નો થયો છે તે આધારે જ જણાવવાનું કે—સરકારી, ગુજરાતી તથા મરાઠી છોકરાઓની શાળાઓ માટે જે ગ્રેડ મંજુર થયેલા છે તે ગ્રેડ ઊર્દુ છોકરાઓની શાળાઓને તા. ૧ જુલાઈ સને ૧૮૯૮ થી લાગુ કરવામાં આવ્યા છે. કેટલીક જગાઓ ગ્રેડ [illegible] એક વર્ષ લગી [illegible] છે તે બાબત પ્રાંતોના રા. બા. એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તરફ લખવામાં આવેલું છે. મતલબ તેમના તરફથી જે પ્રમાણે લખાણ આવે તેને અનુસરીને [illegible] અમલ કરવાનો છે. તા. ૧૫ જુન સને ૧૮૯૮

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

ડભોદર.

વરદુહુકમ નં. ૭૧.

એક શાળાના મહેતાજીએ [illegible] ની કેજ્યુઅલ રજાની માગણી કરી પરંતુ વધારે રજા ભોગવવાના ઈરાદે [illegible] ની તથા વધારે દિવસ ગેરહાજર રહેલા તે દિવસોની પણ હાજરીપત્રકમાં ખોટી હાજરી પૂરી તથા પોતાનો ગુન્હો છુપાવવા માટે કાગળોમાં ખોટી તારીખો નાખી એ બાબત તપાસ થતાં મહેતાજી ગુન્હેગાર માલમ પડવાથી તેમની [illegible] ઉપર નજર રાખી હાલ તેમને મહેતાજીના (રૂ. ૧૮) આસિસ્ટંટની જગા ઉપરથી રૂ. ૧૨) ના આસિસ્ટંટની જગા ઉપર ડીગ્રેડ કરી મુકવામાં આવ્યા છે તથા તેમના આસિસ્ટંટે મહેતાજીની ગેરહાજરીમાં ખોટી હાજરી [illegible] તે કારણે આસિસ્ટંટનો એક એક માસનો પગાર દંડ કરવામાં આવ્યો છે. મતલબ આથી સૂચવવાનું કે મહેતા તરફથી આવો ગુન્હો થશે તો તેમને સખ્ત શિક્ષા થશે. તા. ૧૮ જુન સન ૧૮૯૮ નું વડોદરા

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

ડામોદર

વરદુહુકમ નંબર ૭૨.

આ ખાતાના રૂ. ૧૦) ના કમી પગારના ઉપશિક્ષકોને એક વર્ષમાં વીસ દિવસની કેજ્યુઅલ રજા મળે છે તે ઉપરાંત વધારે મહેનતની રજા નિયમ બીજાનો કલમ ૪ ઉપર મુજબ અરધા પગારે કપાતે આપવામાં આવે છે. પૂરા પગારે વધારે દિવસની રજા આપવાની બાબતમાં હજુરમાં ટીપણ નં. ૩૫ તા. ૨૦-૧૧-૯૭ નું રજુ કરવામાં આવેલું તે ઉપર શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબની હજુરથી હજુર હુકમ નંબર ૪૭ તા. ૧૪-૬-૯૮ નો હુકમ થયો તે આધારે લખવાનું કે—

૧ આ ખાતાના રૂ. ૧૦) ની અંદરના પગારના ઉપશિક્ષકોને એક વર્ષમાં વીસ દિવસની કેજ્યુઅલ રજા મળે છે તેને બદલે હવેથી ત્રીસ દિવસની રજા પૂરા પગારે મળશે આ રજાનું નામ "દેશી કારખાનાના નીચલા નોકરોની રજા" એવું રાખવામાં આવેલું છે.

૨ આ રજા એકી વખતે પંદર દિવસ સુધીની આપી શકાશે.

૩ કેજ્યુઅલ રજા આપવાને બીજા જે જે નિયમ છે તે આ રજાને લાગુ સમજવા.

૪ આવા નોકરોને આજસુધી કેજ્યુઅલ રજા આપવાનો જેમને અધિકાર છે તેમણે આ વટહુકમને આધારે રજા આપવાની છે; એટલે શાળાના મુખ્ય મહેતાજીઓ દસ દિવસ સુધીની રજા એકી વખતે આપતા તે હવે જરૂર પડે વધારેમાં વધારે એકી વખતે પંદર દિવસ સુધી આપી શકે. આવી રજા એક વર્ષમાં ત્રીસ દિવસ કરતાં જાદે થવી ન જોઈએ.

૫ નિબંધ ભાગ ૨ જાની કલમ ૩૫૨ માં " વીસ દિવસની કેજ્યુઅલ રજા " એવા શબ્દો છે તેને બદલે " ત્રીસ દિવસની રજા " એવા શબ્દો દાખલ કરી તે કલમનો અમલ કરવો.

ઉપર પ્રમાણેનો અમલ તા. ૧ આગષ્ટ સને ૧૮૯૮થી કરવો તા. ૨૪ જુન સને ૧૮૯૮

J. A. DALAL,

દામોદર. વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૭૪.

શાળાઓના કેટલાક શિક્ષકો જેમને વ્યાકરણનો વિષય શીખવવાનો હોય છે; તેમને પોતાનેજ વ્યાકરણ ખબર હોતું નથી. અને તેનું વાસ્તવિક કારણ એટલુંજ જણાય છે કે આજ સુધી વ્યાકરણના પેટા વિષયમાં પાસ થવાની આવશ્યકતા નહોતી અને તેથી વ્યાકરણનો એક અક્ષર જાણ્યા વગર પણ છઠ્ઠા ધોરણમાં પાસ થઈને કેટલાક નોકરી ઉપર લાગી ગયેલા છે. આવું તેમના પોતાના કહેવાથી, તેમજ પરીક્ષક અધિકારીઓના કહેવાથી જણાય છે. તો હવે એ વિષે શો બંદોબસ્ત કરવો તે માટે બધા પરીક્ષક અધિકારીઓના અભિપ્રાય મંગાવી નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કરવામાં આવે છે.

૧. દરેક શાળામાં જે જે શિક્ષકો વ્યાકરણ ન જાણતા હોય તેમણે મુખ્ય મહેતાજીને તે વાત જાહેર કરવી તથા મુખ્ય મહેતાજીએ તે ઉપરથી વ્યાકરણનો વિષય યોગ્ય મુદતમાં સારી રીતે થઈ શકે એવો તેમની જોડે બંદોબસ્ત કરવો. પરીક્ષક અધિકારીઓનો એવો મત છે કે દર અઠવાડીએ જે જે શાળામાં જ્ઞાનવર્ધક સભા ભરાય છે, તેમાંજ કેટલીક મુદત સુધી આ વિષય ઉપર ભાષણ, સમજણ તથા ચર્ચા ચાલશે તો સારો ફાયદો થશે.

૨. જ્યાં આ પ્રમાણે ઉપરી શિક્ષકની સવડ ન હોય ત્યાંના મહેતાજીએ સવડ પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી લેવો તેમ પ્રાંતના રા. બા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે કોઈ મોટી શાળામાં તેની બદલી બીજી અડચણ વગર થઈ શકતી હોય તો તે પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી આપવો. છતાં એ ઉપરાંત કોઇ તેવા મહેતાજીની સૂચના આવશે તો તેને માટે બનતા સુધી વિશેષ બંદોબસ્ત કરી આપવામાં આવશે.

૩. આવતી સાલની પરીક્ષા વખતે દરેક શાળામાં પરીક્ષક અધિકારીએ ખાત્રી કરવી કે જે જે વર્ગમાં વ્યાકરણ શિખવાય છે તે તે વર્ગના શિક્ષકો પાસે એ પેટાવિષયમાં પાસ થવાનું સર્ટિફીકેટ છે કે નહીં અથવા તેઓએ વ્યાકરણનું સારૂં જ્ઞાન મેળવેલાનું શાળાના મુખ્ય મહેતાજીની સહીનું સર્ટિફિકેટ છે કે નહિ. જો આવું એક સર્ટિફિકેટ નહોય તો પરીક્ષક અધિકારીએ પોતાની ખાત્રી માટે તેની ટુંકામાં વ્યાકરણની પરીક્ષા કરી જોવી અને તેનો તેને દાખલો આપવો.

૪ કોઈ પણ વર્ગની પરીક્ષા લેતાં વ્યાકરણના વિષયમાં છોકરાઓ સારું જ્ઞાન ન બતાવે અને શિક્ષકના જ્ઞાન બાબત શક જાય તો ઉપરના દાખલા દેખું કર્યાં છતાં પણ પરીક્ષક અધિકારીએ તેની પરીક્ષા લેવી અને એ વિષયનું તેને જ્ઞાન ન જણાય તો તે વિષે આ તરફ લખાણ કરવું. આ જ્ઞાન કેળવણીમાં શાસ્ત્રીય અગર સંપૂર્ણ હોવાની જરૂર નથી, પરંતુ સાધારણ રીતે છઠ્ઠા ધોરણ સુધી શીખવી શકે એટલું હોવું જોઈએ.

૫. વ્યાકરણ ન જાણવાથી જે શિક્ષક શીખવી ન શકે એવા જાહેર કરવામાં આવશે, તેમની બદલી જે ધોરણમાં વ્યાકરણ નથી આવતું તેવા ધોરણમાં કરવામાં આવશે અને જ્યાં સુધી તે વિષયનો [illegible] દાખવી ન બતાવે ત્યાં સુધી તેને ઉપલા ધોરણ માટે નાલાયક ગણવામાં આવશે.

ઉપર પ્રમાણે બરોબર અમલ આ સરક્યુલર પહોંચ્યા બાદ લાગતા વળગતા તરફથી થવો જોઈએ. તા. ૨૭ જુન સન ૧૮૯૮

J A DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

સરક્યુલર નંબર ૭૫.

આ ખાતાની કન્યાશાળાઓ માટે બધી સ્કુલ કમિટીઓ તા. ૧-૮-૯૮ થી બંધ કરવાનો અને હવે પછી કન્યાશાળાઓના નવીન નોકર તેના માટે આવી કમિટીઓ નહીં નીમવાનો ઠરાવ નંબર ૩૬૨ તારીખ ૬-૭-૯૮ નો કરવામાં આવ્યો છે, સબબ લાગતાવળગતાઓએ તે મુજબ તજવીજ કરવી, અને જ્યાં સ્કુલ કમિટીઓ હોય ત્યાંની કન્યાશાળાના મહેતાજી અગર હેડમિસ્ટ્રેસે આ બાબત કમિટીના દરેક મેમ્બરને લખી સૂચના આપી દેવી.

કન્યાશાળાઓ માટે સ્કુલ કમિટી બંધ થવાથી નિબંધ ૨ જાની કલમ ૪૫૬-૪૫૭ માં નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કરી તે મુજબ જેમને તેમણે અમલ કરવો —

કલમ ૪૫૬ માં—પહેલી લીટીમાં ' નિશાળ ઉપર સામાન્ય દેખરેખ રાખવી ' ઇત્યાદિ તેને બદલે ' છોકરીઓની નિશાળ ઉપર સામાન્ય દેખરેખ રાખવી ' એ પ્રમાણે લખવું.

કલમ ૪૫૭ ઈ માં—' મહેતાજીએ કમિટીના સમગ્ર મેમ્બરોનો લેખી અભિપ્રાય લેવો' તેની પછી નીચે પ્રમાણે ઉમેરવું ' કન્યાશાળાઓ માટે તે ગામે ગુજરાતી શાળા હોય તેના મહેતાજી કે હેડ માસ્તરનો લેખી અભિપ્રાય લેવો '

ફ ' કમિટીના એક કે વધારે મેમ્બરની સમક્ષ આપી પત્રકમાં તેમની સહી કરાવવી. ' તેની પછી નીચે પ્રમાણે ઉમેરવું —

' કન્યાશાળા માટે તે ગામે ગુજરાતી શાળા હોય તેના મહેતાજી કે હેડમાસ્તરની સમક્ષ સામાન આપી પત્રકમાં તેમની સહી કરાવવી

આ કલમમાં જણાવેલા કામ બદલ ઉપરના ફેરફાર મુજબ તારીખ ૧-૮-૯૮ થી તજવીજ રાખવાની છે તારીખ ૬ જુલાઈ સને ૧૮૯૮.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી

વરહુકમ નંબર ૯૩.

વડોદરા દેશી કેલવણીખાતાના સુધારા વધારાની સૂચના કરવા નિમાયલી કમિટીના રીપોર્ટ ભાગ ૧ લામાં કલમ ૨૦૨ ની પેટા કલમ ૩ માં જણાવેલું છે કે સંગ્રહસ્થાનની ચીજો ગોઠવવામાં કંઈ નિયમ રાખવામાં આવતો નથી એટલે જોઈતી ચીજો કાઢવાને ઘણી અડચણ પડે છે. આ બાબતનો નિકાલ મે. ખા. બા. કેરશાસપજી સાહેબ તરફથી યાદી નં. ૧૯૩ તા. ૨૯-૪-૯૫ થી થયો છે તેમાં જણાવેલું છે કે સંગ્રહસ્થાનમાં કયી કયી ચીજો રાખવી તેની યાદી તૈયાર કરાવી તે ચીજો જથાવાર ગોઠવવાની તજવીજ થવી જોઇએ.

આ ઉપરથી ગુજરાતી, મરાઠી તથા ઉર્દુ શાળાઓ માટે ચાલતી વાંચનશાળામાં આવતી ચીજો જે સાધારણ રીતે બહાર છોકરાંઓના જોવામાં આવતી નથી તેવી જરૂરની ચીજો તથા પ્રાણીઓનાં ચિત્ર કે નમુના પસંદ કરી તેમને જથ્થાવાર ગોઠવી મોકલવા વડોદરા જ્ઞાનવર્ધક સભા તરફ લખતાં આ સાથેની યાદ પ્રમાણે ચીજો તથા નમુના ગુજરાતી, મરાઠી તથા ઉર્દુ શાળાઓ માટે જૂદા જૂદા પસંદ થઇ આવ્યા છે. સબબ દરેક શાળાના મુખ્ય શિક્ષકે એ જથ્થાને અનુસરીને જથ્થાવાર નામ નમુના નંબર ૨૪ ના પત્રકમાં લખવાનો રીવાજ રાખવો તથા ચીજો પણ જથ્થાવાર ગોઠવી રાખવી. તા. ૨૭ જુન સને ૧૮૯૮ મુકામ વડોદરા.

J. A. DALAL
વિદ્યાધિકારી.

मराठी शाळाओ माटे.

जथा १–लष्करी वाजा, वीणा, सारंगी, घड्याळ, सूक्ष्मदर्शक यंत्र, दुर्बीन, तस्वीर, वायुभारमापक यंत्र, उष्णतामापक यंत्र, वाफ्याची पेटी, आरसा, वाफेचें यंत्र, मींग, हंडी, ग्लास, पर्जन्यमापक यंत्र, होका यंत्र, दोन ओंसाचा काचेचा चंबु, काचेची नळी एक वार, हंडी रसायनांत उपयोगी पडेल अशी, काचेचा खलवत्ता, वायु धरण्याची काचेची नळी, हैड्रोजन काढण्या साठीं काचेचा चंबु, वाटल्या रुंद तोंडाच्या नग ४, लोहचुंबक, पाणसळ यंत्र, काचेची पीचकारी, जलतरंग, मृदंग, वीणा, सारंगी, टेलीफोन, कागदाचे दोन नळ, कांश्याचे ध्वनीवाहक यंत्र, सतार, फोनोग्राफ, फोटोग्राफ, ब्रेक (गती रोधक यंत्र), तांबडें मींग, त्रिकोणी लोलक, दुंदुभी (नगारा), घड्याळ वीजेने चालणारें.

जथा २–तोळा, गुंज, शेर, पायली, पौन्ड, अधोली, चवली, पावली, दीडकी, कवडी, अधेली, चांदवडचा रुपया. चींचवडचा रुपया, भडोची रुपया, बडोदी रुपया, खंबायती रुपया, अमदावादी रुपया, फार्दिंग, गीनी, क्रौन, ग्राट.

जथा ३–बाजरी, तांदूळ, उडदाची डाळ, तुरीची डाळ, गहूं, पावटे, वाटाणे, मठ, हरबरा, मुगाची डाळ, चवळी, मसुर.

जथा ४–जिरें, खसखस, वेदाणा, बदामगीर, खडीसाखर, वेलदोड्याची पूड, घुवामाखर, नारळ, गुळ, खोबरें, लवंग, हींग, धणे, हळद, नीळ, दालचीनी, तमालपत्र, दगडफूल, काफी (बुंद), कस्तुरी, लाख, गंधक, तुरटी, शेंदेलोण, जायपत्री, सोरा, जायफळ, बेहडे, अक्रोड.

जथा ५–दोरखंड, चित्रविचित्र रंगाचा गालीचा, घोंगर, चाबुक, टोपी, खोगीर, बुरुस, सतरंजी, घोंगडी, काकडा, गंडेरी पदरी साडी, जरीकाठी चोळी, शालजोडी, दुलई, कशीदाची चोळी, कुर्ता, झोळणा, सुत, लुगडे, पीशवी, रुमाल, अल्पाक, लोंकर सर्व जातींची, खादी, बनात, बनात, फ्लॅनेल, कापुस, मलमल, टेप (फीत), नाग, नरट, पोतें, काथ्या, रेशीम, मखमल, कांकरी, चेंडु, तंबु, गोंदडी, विमान, पाराचुट (छत्री), मशाल, पायमोजे, हातमोजे, कनात.

जथा ६–तांबडा रंग, गुलाबी रंग, नारंगी रंग, नीळा रंग, काळा रंग, जांभळा रंग, करडा रंग, चुना, सफेदा, अस्मानीरंग

जथा ७–भूगोल, खगोल, U या आकृतीची नळीका, षटकोणी आकार, वर्तुळ, समभुज त्रिकोण, समद्विभुज त्रिकोण, विषमभुज त्रिकोण, काटकोन त्रिकोण, विशालकोन त्रिकोण, लघुकोन त्रिकोण, काटकोन चौकोन, चौरस, आयत, समभुज चौकोन, विषमभुज चौकोन.

जथा ८–टोळधाड, पाणबुड्या मासा, साळुंकी, पाकोळी, घार, बगळा, कावळा, टट्टू, वाघ, मरडा, मेंढी, घोडा, गाय, म्हैस, बैल, खेचर, सर्प, मोर, रेशमाचा कीडा, बोकड, गाढव, पोपट, गीधाड, चिमणी, मांजर, मृग, बेडूक, उंदीर, पोपट, लांडगा, कबुतर, कोंबडी, टोळ, पतंग, शेळी, बगळी, उंट, कोंबडा, नक्र (मगर), सुसर, अजगर, हत्ती, सिंह, कोल्हा, कुत्रा.

जथा ९–थार, केळीचें पान, कोथींबीर, आवळे, हिरवे केळ, फणस, कोबीचा कांदा, काजु, डाळें, मागीक, सुपारी, कोहळा, मेथा, तांबडा भोपळा, वांगे, कारले, कच्चा अंबा, पीकलें केळें, खरबुज, सुरण, घोसाळे, शेवग्याची शेंग, आंबा पीकलेला, सीताफळ, नारिंग, अंजीर, वडाचें झाड, सफरचंद, जी सर्व जातीचें, मकेचें कणीस, करवंदें, द्राक्ष, कमळाचें फूल, अंजीरवृक्ष, अननस, बदाम.

जथा १०–तीळ, तीळाचें तेल, एरंडा, एरंड्याचें तेल, खोबरें, खोबऱ्याचें तेल, जायफळाचें तेल, अक्रोडाचें तेल.

આવૃત્તિ ૨ જી

સર્વેની માહિતીનું પુસ્તક.

ડાહ્યાભાઇ રણછોડજી કૃત

આ પુસ્તક પટેલ તલાટીની પરીક્ષાને માટે સરકારે ઇનામ છે એમા માપણીનુ કામ ઘણા પ્રકારની આકૃતિઓ સાથે પૂર્ણ અ આપીને બનાવેલુ છે, સોઅર, કામદેર અને પટેલ તલાટીની પરીક્ષા ઉપયોગી છે હરકોઇ ખાનગી માણસોને પણ તે બહુ જ ઉપયોગી રે રોના હદનિશાન સબધી, ખેતરોના નંબર પાડવા સબંધી, માપણી ઓ સહિત આપેલી છે ટુકામા સુગમ રીતે માપણી કરવાનું કામ આ પુ શકે તેમ છે બારીકીથી વાંચી જેવાથી પોતાની મેળે જ માપણીનું કામ ૨૫॥ રાખેલી છે વાચી અનુભવ મેળવી જુઓ. પ્રથમ રૂ ૧—૪—૦ કી ઘટાડીને હાલ રૂ ૦—૧૨—૦ રાખી છે

ગુ. ચોથા ધોરણ-
ના વિદ્યાર્થીઓને
ઉપયોગી.

इतिहास भूगोळनी नोट.

એમા ગુજરાતનો તથા ગાયકવાડી રાજ્યનો ઇતિહાસ, હિ. અને હિંદુસ્તાનનો નકશો દાખલ કરેલ છે પાનાં ૫૦નું કદ છતાં આઠ આને રાખી છે સામટી રાખનારને કીફાયતભાવે આપવામાં આવશે

खास जाणवाजोग बाबतो.

ઉપર લખેલાં પુસ્તકો સામટાં ખરીદનારને નીચે લખેલા લાભ પુસ્તકો નીચે લખેલી કીમતે મળશે.

મુલકી નિયમો	રૂ.	૦—૧૦—૦	૧ ડની
પોલીસ ફોજદારી કાયદાની માહીતી. . . .	રૂ	૦—૭—૦	કી ફક્ત રૂ.
સર્વે (માપણી) ની માહીતીનુ પુસ્તક. .	રૂ	૦—૬—૦	મળશે, એ
આગ કાયદાનું એકીકરણ	રૂ.	૦—૫—૦	ચેમાં
ઇતિહાસ તથા ભૂગોળની નોટ	રૂ.	૦—૨—૦	

એ ગીને રોકાપન ભાવથી મળશે તે ઉપરાંત ઓરડામાં [illegible] વાળી આપવામાં આવશે ટપાલથી મંગાવનારને પોસ્ટ [illegible] આના ફક્ત ચાર આના આપવા પડશે

જુઓ—આ પુસ્તકો અમે હવે ફરીથી છપાવનાર નથી. દરેકની જુજ પ્રત છે માટે તાકીદે નહી મગાવશો તો પાછળથી તેમની માગણી સ્વીકારી એ મુશ્કેલ છે આવો લાભ ચૂકશો તો પસ્તાવાનું કારણ થઇ પડશે કારણ કે હિસાબ બંધ કરવા માટે જ આ યોજના રાખી છે. મગાવનારે નીચેના

જીવણલાલ મગનલાલ ઠાકોર. શીમડા પાળ.

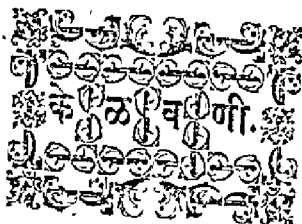
ઝવેરભાઇ ઉમેદભાઇ માસ્તર, યુનિયન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસની

अनुक्रमणिका.

ગ્રાહકોને સૂચના.

કેળવણીના પાછલા અંકો સિલક નથી, મજબ ચાલુ સાલના પાછલા અંકો મંગાવવા કોઈએ તસ્દી લેવી નહિ હવે પછી જેમનું લવાજમ આવશે તે સં ૧૯૫૫ ની સાલ માટે જમા રાખવામાં આવશે

જે ગ્રાહકોનું આવતી સાલનું લવાજમ આસો સુદી ૧૫ સુધીમાં આવશે તેમનેજ કેળવણી મળી શકશે ઉપલી મુદતમાં લવાજમ નહિ પહોંચાડનાર જૂના ગ્રાહક હશે તથાપિ કાર્તિકથી તેમના તરફ ચોપાનિયું મોકલાતું બંધ થશે.

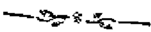

दोधकवृत्त.

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान पमाये;
प्रीति वंध वधारे जश भारे, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મું. ભાદરવો. સંવત ૧૯૫૪ અંક ૧૧ મો.

पुस्तकनुं माहात्म्य.

કુંડળિયા.

પ્યારા નહિ કદી છોડશો, પુસ્તકને પળવાર,
પુસ્તક પર પરમેશ્વરે, રચ્યો સકળ સંસાર,
રચ્યો સકળ સંસાર, સારરમાં ભારૂજ એ છે,
ચમત્કારિ કોઈનાં કારણમાં કારજ એ છે,
ભૂત ભવિષ્ય જાણવા કાચ આંખ્યોના આરા,
કરે અકલથી જોઈ કોઈ કારીગર પ્યારા. ૧
પોથી રૂપી કમળના આમળ દળ વિષે વાસ,
વસે સરસ્વતિ સાધવી, પૂરે મનની આશ,
પૂરે મનની આશ, નામ શાં દેખું તેના,
તેના વણ સુધર્યાં ધરામાં કારજ કેના?
સરવે ચાતુર લોક એક તે ગોથી ગોથી,
વાંચે છે દિન રાત, નેમથી પ્રેમે પોથી. ૨

વાનો હોવાથી મહેતાજીનામાં અમલ ચલાવવાની શક્તિ હોવી જોઇએ. જે મહેતાજીમાં એ શક્તિ નથી હોતી તેમને બીજાના વિચાર ઉપર, અવલંબીને રહેવું પડે છે. તેથી તેવા મહેતાજીની નિશાળમાં મહેતાજીના ધારવા પ્રમાણે કોઇ કામ થતું નથી. આવા નબળા મનના મહેતાજીનો નિશાળમાં ભારબોજ પડતો નથી. આને માટે મહેતાજીના શરીરનો બહારનો દેખાવ પણ કેટલીક રીતે ઉપયોગી છે. ભવ્ય દેખાવ અને જુસ્સાદાર મહેતાજીને જોઇનેજ નિશાળીઆના મનમાં મહેતાજીનો સ્વાભાવિક દાબ બેશી જાય છે. તોપણ એટલું તો ખરૂં છે કે, અંદરના ગુણો વગર આવો ઉપરના દેખાવનો દાબ ઝાઝી મુદત ટકતો નથી. પણ મહેતાજી ગુણવાન હોય, અને તેની સાથે ભવ્ય અને જુસ્સાદાર હોય, તો તેનો દાબ શાળામાં સારી રીતે પડે છે. અંહીં એટલું પણ કહેવાની જરૂર છે કે, મહેતાજી શરીરે કોઈ પણ જાતની ખોડવાળો ન જોઇયે; કેમકે એવા ખોડવાળા મહેતાજી હોવાથી તેનું નિશાળમાં વજન ન પડતાં મહેતાજી તરીકેનું કામ સારી રીતે ચલાવી શકતો નથી. આવાજ કારણથી મહેતાજીને યોગ્ય જ્ઞાન આપવાની ટ્રેનિંગ સ્કૂલમાં આવા ખોડવાળાને નહીં દાખલ કરવાનો કાયદો ઠરાવ્યો હશે એમ મને લાગે છે. અમલ ચલાવવાની શક્તિ કેટલાક મહેતાજીઓમાં સ્વાભાવિક હોય છે ખરી, તોપણ જેમનામાં એ ન હોય, તે મહેતાજીએ પ્રયત્નથી તે મેળવી લેવી જોઇએ. અને તે મેળવવા માટે મુખ્યત્વે કરીને મહેતાજી દૃઢ હોવો જોઇએ. કેમકે દૃઢ મનનો મહેતાજી હોય તો તે અમલ ચલાવી શકે દૃઢતા મેળવવા માટે મહેતાજીએ જે નિયમો ધ્યાનમાં રાખવા જેવા છે, તે શિક્ષણશાસ્ત્રના પ્રસિદ્ધ પુસ્તકોમાં આપેલા છે, તે મહેતાજીએ લક્ષમાં રાખવા જોઇએ. તે નિયમો અને તેનું વિવેચન આ સમાજના ઘણા સાહેબોના જાણવામાં છે તેથી તેનું ફરીથી પિષ્ટપેષણ કરવું હું દુરસ્ત ધારતો નથી. વળી તેમ કરવું એ કેટલીક રીતે મારા વિષયની બહાર જવા જેવું છે. તોપણ એ મુખ્ય ત્રણ નિયમો માત્ર યાદ કરાવી આગળ બોલવા ધારૂં છું.

૧ આજ્ઞા આપ્યાની પૂર્વે સારી પેઠે વિચાર કરવો; પણ એક વાર આજ્ઞા આપી તો પછી તે પળાવવીજ જોઇએ.

૨ જે હુકમ પળાવવાનો નિશ્ચય ન કર્યો હોય, તે હુકમ કદી તમારે કરવો નહિ

૩ જે હુકમ કર્યો હોય, તે મહેતાજીએ કદી ભૂલવો નહીં.—આ ત્રણ નિયમો અને તેના વિવેચનનો વિચારપૂર્વક અમલ કરી દૃઢતા અને તે ઉપરથી અમલ કરવાની શક્તિ [illegible]જીએ મેળવવી જોઇએ.

મહેતાજીએ પોતાની નિશાળ ઉપર પૂર્ણ દેખરેખ રાખવી જોઇએ. મોટી સ્કૂલોમાં જ્યાં જૂદા જૂદા શિક્ષકોથી શીખવાય છે, ત્યાં મહેતાજી એમ ભરોંસો રાખે કે બધું યથા-યોગ્ય ચાલેછે તો તે બરાબર નથી. મહેતાજી જાતે સતત ઉદ્યોગથી તજવીજ કર્યા કરે. તોજ તે બરાબર ચાલે છે. મહેતાજીને આળસુ થવું પાલવશે નહીં. પણ તેણે પોતાની નિશાળ અને નિશાળીઆ ઉપર પૂરતી દેખરેખ રાખવી જોઇએ. નિશાળરૂપી રાજ્ય ચલા-વવાને મહેતાજીરૂપી રાજાને નિયમ શિવાય ચાલતું નથી. તો તેમાંના ઘણા નિયમો આપણા ખાતાના ઉપરી સાહેબોએ કરી આપ્યા છે તેને અનુસરીને કે બીજા અંતરવ્યવ-સ્થાને માટે કંઈ સહજ નિયમ કરવાની જરૂર લાગે, તો તે સાદા રૂપમાં, બધાને સમજાય એવા અને જેનો અમલ થઈ શકે એવા કરવા અને તે બધાને સ્પષ્ટતાથી સમજાવી તે પ્રમાણે પોતે પ્રથમ વર્તી દાખલો આપવો. અને પછી બીજાઓને તે પ્રમાણે ચલાવવા

પણાથી વર્તાવશે. મહેતાજીએ પોતાની નિશાળ આબાદ કરવી, એ તેની મુખ્ય ફરજ છે. અને આબાદ કરવી એટલે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધે, અને શિક્ષણનું કામ ઉત્તમ રીતે ચાલે આ બેઉ વાના મહેતાજીની પૂરતી દેખરેખ વિના બની શકે એવા નથી. મહેતાજીએ યાદ રાખવું કે, બધા શિક્ષકો કંઈ સરખા હોતા નથી. માટે તેને યોગ્ય કરવાને, અને તેમાં પણ નાનાં બાળકોને શીખવવા માટે યોગ્ય કરવાને મહેતાજીએ સદા તત્પર રહેવું જોઈએ

પોતે નાનાં છોકરાઓના વર્ગમાં શીખવી બતાવવું અને તે પદ્ધતિ ઉપશિક્ષકોને આગ્રહથી સમજાવવી. ઉપશિક્ષકોની અડચણો દૂર કરવી તથા તેમના મનની શંકાઓનું સમાધાન કરવું આવી રીતે યત્નશીલ મહેતાજી હશે તે પોતાની નિશાળને આબાદ કરી શકશે. ઉપશિક્ષકો બરાબર ભણાવે, પોતાની નિશાળના વિદ્યાર્થીઓ વગર કારણે ગેરહાજર ન રહે, વિગેરે બાબતો ઉપર પણ મહેતાજીએ પૂરતી દેખરેખ રાખવી જોઈએ મહેતાજીએ સાદી અને સ્વાભાવિક રીતે વર્તવું જોઈએ,—કેટલાક મહેતાજીઓ મોટા ઓફીસરનો ડોળ કરી લોકોની સાથે વિશેષ દમામથી રહે છે આમ કરવાથી આળસુ સમજુ લોકોમાં કદાચ પોતાનું કામ સાધી લેવામાં મહેતાજી ફાવી જાય, પણ સમજુ અને જ્ઞાની લોકોમાં એવા ખોટા ડોળથી મહેતાજીની હલકાઈ જણાય છે માટે મહેતાજીએ યોગ્ય ડોળ અને અયોગ્ય રીતભાત ન રાખતાં સાદી અને સ્વાભાવિક રીતે રહેવું જોઈએ લોકોમાં અધિકારી તરીકે રહેવા કરતાં લોકોનું ભલું કરનાર તરીકે, પરંતુ એ સારૂં છે બધાની સાથે મિલનસાર સ્વભાવ રાખવો પરંતુ એટલું યાદ રાખવું કે, આમ કરવામાં હદથી વધારે નરમાશ બતાવી લોકોમાં પોતાની હલકાઈ દેખાડવી નહીં. પોતાના કામને અને સ્થિતિને અનુસરીને યોગ્ય સભ્યતાથી રહેવું અને છોકરવાદીપણું ન રાખતાં શાન્તતા અને ગંભીરતા રાખી સારા આબરૂદાર માણસોમાં વજન પડે એવી રીતભાત રાખવી મહેતાજીએ સોબત પણ મોટી ઉમરના ડાહ્યા અને આબરૂદાર માણસોની રાખવી છોકરા અને દુર્વ્યસની લોકોની સોબતમાં મહેતાજીએ રહેવું નહીં, કેમકે એથી યદ્યપિ તે એવા ન હોય તોપણ આથી લોકોનો મહેતાજી ઉપર ભાવ રહેતો નથી. મહેતાજીએ મોટું મન રાખી કોઈની હલકી અને ખાનગી બાબતોમાં વિશેષ ધ્યાન આપવું નહીં. ઉપશિક્ષકોથી કદાચ મહેતાજીની મરજીપસંદ ન થયું તો ઇર્ષ્યાથી તેના અહિતમાં પ્રવૃત્ત થવું નહિ, પણ પ્રેમથી તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો. તેમણે જાણી જોઈનેજ એવું કર્યું અથવા ખોટા વિચારથીજ કર્યું એમ ધારવું નહીં, પણ મનમાં સીધી સરળ રીતે વિચાર કરવા ખાસ કારણ મળે તોપણ પ્રત્યક્ષ નજરે જોયા સિવાય વહેમ અને હલકા મનથી કોઈની સાથે બગાડવું નહીં

મહેતાજી સુનીતિવાન હોવા જોઈએ—કેમકે તેઓ પોતે સુનીતિવાન નહીં હશે તો તેમના હાથ નીચેના વિદ્યાર્થીઓ કદી સુનીતિવાન થવાના નથી કહેવા કરતાં કરી બતાવવાની અસર વધારે થાય છે. પોપટના બે બચ્ચાની વાત પ્રમાણે સોબતની અસર થયાવિના રહેતી નથી માટે મહેતાજી અનીતિવાન હશે તો તેના હાથ નીચેના મજાબુત બાળકો અનીતિવાન થવાનાં ને જગતમાં આવા મહેતાજીઓની સંખ્યા વધારે હોય તો દુનિઆનો ઘણો ભાગ અનીતિવાન થવાની ધાસ્તી રહે માટે મહેતાજીએ પોતે સદાચારથી વર્તી પોતાના હાથ નીચેના ઉપશિક્ષકોને, વિદ્યાર્થીઓને સુનીતિવાન થવાનો પૂરતો દાખલો બેસાડવો જોઈએ બાળકોના સાહજીક સ્વભાવ પ્રમાણે તે બીજાનું જોઈ જોઈને તેવું કરવા યત્ન કરે છે કહ્યું છે કે, यद्यदाचरति श्रेष्ठ स्तत्तदेवेतरो जनः स यत् प्रमाणं कुरुते लोक स्तदनुवर्तते ॥ માટે મહેતાજીની વર્તણુક પ્રશંસનીય હોવી જોઈએ કે જેથી વિદ્યાર્થીઓ

શાન્તપણે જે કાર્ય થાય છે, તે બીજાને ગંભીર અને અસરકારક જણાય છે. માટે મહેતાજીએ બોલવાચાલવાની પદ્ધતિ શાન્ત રાખવી ઉચિત છે. નર્મદાશંકર કવિ એક ઠેકાણે કહે છે કે, ગુરૂ (મહેતાજી) એ ઇશ્વરજ્ઞાન, અનેક વિદ્યા, સારા વિચાર, ક્ષમા, વૈરાગ્ય, સંતોષ, વિવેક, ઉદારતા, અને ગંભીરતાનાં શોભિતાં કવચ પહેરવાં જોઇએ. કાયાયકી અંધકારને આઘો ખસેડીને તેઓએ ઇંદ્રિયોને જીતવી જોઇએ. દિન પ્રતિદિન વિદ્યામાં અને નિયમોમાં બહુ બહુ પ્રકારનો ફેરફાર થતો જાય છે, તે સર્વ લક્ષમાં લઈ તે પ્રમાણે પોતે ફેરફાર કરતા રહેવું જોઇએ. કૂડ કપટ અને આશા તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. પરધન અને પરસ્ત્રી જોઇને નજર બગાડવી નહીં. કોઈ વખત પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ન બનેથી ક્રોધને કદાપિ વશ થવું નહીં. ગુરૂએ શંકા પૂછનારને રસ્તો બરોબર આવાથી બતાવવો જોઇએ. શત્રુ મિત્રને સરખા ગણવા. મહેતાજીએ સહજસાજ બાબતમાં નઠારી કલ્પના કરવી નહિ. પોતાના ઉપશિક્ષકોને તથા વિદ્યાર્થીઓને આપવાની શીખામણ પોતે અવશ્ય પાળવી. પોતાના શિષ્યોને તેણે પુત્ર સમાન ગણવા. જેટલી મર્યાદાથી બાપે છોકરા સાથે અને રાજાએ પ્રજા સાથે વર્તવું જોઇએ, તેથી વધારે મર્યાદાથી અને વધારે ભારમાં તથા માનમાં મહેતાજીએ પોતાના શિષ્યો સાથે વર્તવું જોઇએ. કેમકે બાપના કરતાં પણ મહેતાજી કેટલીક બાબતોમાં શ્રેષ્ઠ છે. તેના આપેલા જ્ઞાનથી શિષ્યો સંસારમાં સાવધાનીથી સન્માર્ગે ચાલી શકે છે. જો મહેતાજી પોતાનાં શિષ્યો અને ઉપશિક્ષકો ઉપર અસરકારક અને જાથુ રહે એવી સત્તા બેસાડવા ઇચ્છતા હશે, તો પ્રીતિ, માન, મુરાતબ, સત્યતા, નિષ્કપટપણું, મળતાવડાપણું, ન્યાય, ધૈર્ય, અને યથાર્થતા એ ગુણો તેના લક્ષણોમાં હોવા જરૂરના છે, એમ પણ એક પ્રખ્યાત માણસ કહે છે. તથાસ્તુ.

કરૂણાશંકર જયશંકર.

હેડમાસ્તર સ. ગુ. શાળા ચાણસ્મા.

काव्यदोष.

(પાછળ પૃષ્ટ ૧૪૧ થી ચાલુ.)

૧૧ શિથિલ—વિલક્ષણ વાકયરચના એ શિથિલ દોષ છે. જેમ મહારાજાશ્રીના ચંદ્ર સમાન કાન્તિવાળા રૂપિયાની કીર્તિ દિગંતમાં નૃત્ય કરે છે.” જ્યાં ‘મહારાજાની કીર્ત્તિ’ કહેવી જોઈએ ત્યાં રૂપિયાની કીર્ત્તિ કહીને વિલક્ષણ વાકયરચના કરી છે. એ શિથિલ દોષ છે.

૧૨ ગ્રામ્ય—ખેડૂત વગેરે અચતુર લોકોનેજ માત્ર ચમત્કાર ઉપજાવે તે ગ્રામ્ય સમજવું. જેમ ‘કડ, ગાળ, મને નેડો લાગ્યો,’ ઈત્યાદિ. આ દોષ અનિત્ય છે માટે વિદૂષકના મુખમાં તે દોષરૂપ નથી, તેમજ હાસ્યાદિ રસમાં તે ગુણરૂપ છે.

ક્લિષ્ટ—મોટી અર્થ પરંપરાવડે થોડા તાત્પર્યવાળા વિષયનાં અર્થની પ્રતીતિ થવી તે ક્લિષ્ટત્વ દોષ કહેવાય છે. જેમ “હરિપ્રિયાપિતૃવધૂપ્રવાહ જેવું તારૂં વચન છે.” અર્થાત્ હરિની પ્રિયા લક્ષ્મી, તેના પિતા સમુદ્ર, તેની સ્ત્રી ગંગા, મતલબ કે ગંગાના પ્રવાહ જેવું તારૂં વચન છે. અહીં “ગંગાના પ્રવાહ જેવું વચન” કહેવાને બદલે જે લંબાણ કર્યું છે તે ક્લિષ્ટત્વ દોષ છે. એવી રીતે અર્થ ખેંચી કાઢવાને કલેશ પડે છે, માટે એ દોષ છે. આ દોષ સમાસાત્મક પદમાં જાણવો. (અપૂર્ણ.)

देशी केळवणीखातुं.

(પરહુકમ નં. ૯૩ની પુરવણી–પાછલા અંકથી ચાલુ.)

ગુજરાતી શાળાઓ માટે.

જથ્થો નંબર ૧ લો. યંત્ર, સંચા, વાહન જોવાના કામ વગેરે — ૧ ઘોડાગાડી ૨ હોડી ૩ વહાણ ૪ બળદ તમામ પ્રકારના ૫ પંડોબાળ તમામ ચક્ર તથા ભાગ સહીત ૬ આગગાડી. ૭ દાંડી, કુહાડ. ને ખીલોટી કામ ૮ સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર, દુરબીન ને ત્રિપાઈના કામ વગેરે ૯ ચીકણ ભરવાનો સંચો ૧૦ વણવા કાંતવાના સંચા ૧૧ હેડકાવન ૧૨ આરગંડ લેમ્પ ૧૩ વાતિકશક્તિઓ. ૧૪ બળ જોડને અંતર ગોળ કામ ૧૫ પવન ચક્કી ને જળ ચક્કી. ૧૬ સૂતરાં પીવાનો સંચો ૧૭ વીજળીની બેટરી.

જથ્થો નંબર ૨ જો. તમામ જાતના શિક્કા.

જથ્થો નંબર ૩ જો. (अ) મુખ્ય ધાન્ય ૧ શાળગરો ૨ કોંમ ૩ ચાણુ. ૪ જુવાર, બાજરી વગેરે તમામ જાતના દેશાવરના (ब) કઠોળ ૧ મસુર (क) ધાન્ય સબંધી પદાર્થ

જથ્થો નંબર ૪ થો. ઓષધીનો તમામ સામાન ૧ હીંગળકની ૨ કરંડ ૩ બેડા.

જથ્થો નંબર ૫ મો. (अ) સુતર કે કાપડ તથા સુતરને તેને લગતા પદાર્થ ૧ કપાસની ૨ જાતો ૩ જાળ ૪ ડેરા નંબુ (ब) ઉનનું કાપડ ને ઉન સબંધી પદાર્થ ૧ ભરત નમુના ૨ ગુંથ સુતા નમુના (क) રેશમી કાપડ રેશમ ને તેને લગતા પદાર્થ ૧ રેશમના કીડા તથા કોશેટા સહીત તથા કોશેટામાંથી નીકળેલ ચીર અને તેના પર કારીગીરી થએલા તમામ હીરની જાત (ड) બાબા રંગ તથા તેને લગતી પદાર્થ

જથ્થો નંબર ૬ ઠ્ઠો. રંગ તથા રંગ બનાવવાના તેવા પદાર્થ.

જથ્થો નંબર ૭ મો. આકૃતિઓ દરેક જાતની ૧ ભૂમિતિની આકૃતિઓ.

જથ્થો ૮ મો. (अ) ચિત્ર નામુનાના નકશા વગેરે એમાં ૧ પશુ ૨ પક્ષી ૩ જંતુ ૪ ઝાડોનાં ચિત્ર ૫ નકશા ૬ ચક્રીઓ ૨ ફુલનાંના ચિત્ર બચ્ચા સાથે ૩ બગલો દરેક જાતના ૪ ઝાડો ૫ પાન ૬ ભંગીયાનનો દેખાવ. ૭ ઝાડનો દેખાવ ૮ મારવાડી વગેરે દેશાવર જુદા પણ લોકોના ભાઈ પુરૂષોનો પહેરવેશ સાથે દેખાવ. ૯ વીંછી દરેક પ્રકારના શિકારી શિકાર સાથે. ૧૦ પોપટ, મેના, બુલ. ૧૧ શહેર ગામડા ને કરવાનો દેખાવ. ૧૨ કીલ્લાનો દેખાવ ૧૩ ભાગના હોડાઈ ચિત્ર. ૧૪ મધપુડો ૧૫ ઘોડા તમામ જાતના. ૧૬ દરિયાઈ દેખાવ ૧૭ વેગ તમામ જાતના ૧૮ બકરા ,, ૧૯ નદીનો દેખાવ મુખ તથા મૂળ સાથે ૨૦ પહાડનો દેખાવ નદીના નિકાસ સાથે ૨૧ પહાડી કિલ્લાનો દેખાવ ૨૨ વહાણોનો દેખાવ ૨૩ કબુતર દરેક જાતના. ૨૪ ચિત્રાક તમામ જાતના ૨૫ ચિત્ર તમામ જાતના ૨૬ ચાદર તમામ જાતના. ૨૭ મકોડ઼ તથા અસ્ત્ર વગેરે દરેક જાતના ૨૮ સર્પોની જુદી જુદી જાતના નમુના. ૨૯ સિંહ. ૩૦ શિયાળનું ચિત્ર, વાઘ, રીંછ વગેરે ૩૧ ચિત્તા તમામ જાત ૩૨ હાથીના તમામ ચિત્ર ૩૩ સુવર. ૩૪ માછલા જાતવાર ૩૫ મગરનું ચિત્ર. ૩૬ રેન્ડીઅર. ૩૭ ઊંટ ૩૮ ખજુરીના ચિત્ર. ૩૯ ફુલના ચિત્ર દરેક જાતના ૪૦ કેળ, ખજુરી, નાળીએરી વગેરે ફળ ઝાડોના ચિત્ર ૪૧ સાકર ૪૨ વાંસ ૪૩ વનનો દેખાવ ૪૪ મીઠું ૪૫ રણનો દેખાવ ૪૬ ગીધ, લક્કડખોદ, બાજ, સારસ, ચકવાક વગેરે તમામ જાતના ચિત્ર. ૪૭ ચિત્રાના દેખાવ સહ ૪૮ ગામનો દેખાવ ૪૯ ગાળુના અજવાળાનો માણસ પડે, એવા ચિત્ર ૫૦ જુદા ૫૧ જાડનો દેખાવ ૫૨ જવાળામુખી પર્વતનો દેખાવ. ૫૩ સાગર ૫૪ નારી તેના બચ્ચા સહ ૫૫ પ્રેમનો દેખાવ. ૫૬ ઘાડી ૫૭ નહાર. ૫૮ સુમધ્ય ચિત્ર ૫૯ હિમાલયનું ચિત્ર ૬૦ સૂરજનું ચિત્ર. ૬૧ પરોણીના જુદા જુદા

પ્રકાર. ૬૨ સગણુનો ઉતરતી વખતનો દેખાવ. ૬૩ ઘુડ. ૬૪ બિલ્લી. ૬૫ કોયલ. ૬૬ ગેંડો ૬૭ તીડનું ચિત્ર. ૬૮ વાઘનું શિકારી ચિત્ર. ૬૯ કાંગારૂ. ૭૦ મગર. ૭૧ બલુન છત્રી ચડતી પડતી વખતનો દેખાવ. ૭૨ વહેલનો શિકાર કરતી વખતનો દેખાવ. ૭૩ સૂરજ-માળાનો દેખાવ. ૭૪ પૃથ્વીના દૈનિક ગતિનો દેખાવ ૭૫ ચંદ્રની ક્ષયવૃદ્ધિ. ૭૬ ગ્રહણનો દેખાવ ૭૭ માણસનું હાડપીંજર. ૭૮ કસ્તુરી મૃગનો ડુંગો. ૭૯ મેઘધનુષ્યનું ચિત્ર. ૮૦ પાર્લામેંટનો દેખાવ. ૮૧ દીવાદાંડીનો નમુનો. ૮૨ ખરાબાવાળા દરિયાનો દેખાવ. ૮૩ તગલ, સીલ, દરિયાઇ ઘોડો, રસોઇ. ઝુબ્બા, જલઘોડો. સિંહ વગેરે ચિત્ર. ૮૪ લોહીનું ફરવું સમજાય એવું ચિત્ર. ૮૫ સાંઢો, પાટલાઘો, ચંદનઘો, વગેરે. ૮૬ ચંદ્રની કળાનો દેખાવ ૮૭ બામ માછલી, કાળુ માછલી. (च) પ્રાણીનાં રમકડાં માટીનાં અગર બીજા પદાર્થના. (क) પ્રાણીથી થતી નીપજના પદાર્થ. ૧ ઇંડા દરેક જાતના ૨ ગોકળગાય.

જથો નવમો. વનસ્પતિ(अ) ઝાડના નમુના કે તેનાં ચિત્ર. ૧ ઘાસના જૂદા પ્રકાર. ૨ કપાસ તમામ જાતના. ૩ તમામ જાતના ઝાડનાં મૂળ ડાળાં વગેરે. ૫ ખસખસના છોડના ફળ સાથે દેખાવ ૬ ઝાડના જુદા જુદા રેસા, છાલ, તાડી, દારૂ, વગરે ૭ કપૂર, હિંગનું ઝાડ, ગુંદ, ચાહીના છોડનુંચિત્ર. ૮ સીડર લાકડું.(ब)ફળના નમુના કે તેનાં ચિત્ર. ૧ દ્રાક્ષ. ૨ બદામ. ૩ શેતુર ૪ દાડેમ. ૫ તજ, જાવંત્રી વિગેરે કરીઆતું.(क)ફુલ કે તેનાં ચિત્ર. (ड) કંદમાળના નમુના કે તેના ચિત્ર. (ह) દરેક જાતના બીજથી ફણાંન આવે તેવાં. ૧ સણુના બી, ભીંડી, દોરી. ૨ શેરડાના ભીડી ને બી ૩ કૌવચ.

જથો ૧૦મો. તેલી પદાર્થ, તથા તેનાં તેલ, ચરબી વગેરે સરસવ, કાળુજીરૂં.

જથો ૧૧મો. (अ)લાકડકામ. ૧ હળ. ૨ ગાડું. ૩ ગાડી. ૪. માફો ૫. ડમણીયું. ૬ રેંકડો. ૭ રથ. ૮ બગી. ૯ એકકો. ૧૦ સઘરામ ૧૧ છીપાના બીબાં ૧૨ સાગ, સુખડ વગેરેના નમુના. ૧૩ પારણું. ૧૪ પૃથ્વીના નાના ગોળા દરેક સ્કુલમાં અપાય તેવા તે બે ભાગ થાય તેવા (ब) ધાતુ તથા તેનું નામ. ૧ તાસક. ૨ ખાણમાંથી નીકળતી સ્થિતિની ધાતુઓ. ૩ મજાધરા ૪ કોષ્ટકોનાં વજન ૫ તોલ. ૬ બંદુકની ગોળી, છરા. ૭ શિરોઇ ૮ ચાંચવો ૯ જંતરડો. ૧૦ લગડી. ૧૧ અડી. ૧૨ ટાંકણી તથા તેના અવયવ. ૧૩ ખરૂં લોઢું ૧૪ ફરશી, રંદો, આરી. ૧૫ છીણી, રેતરડી, કરવત, કટારી, તીર. ૧૬ ચમચા. ૧૭ છરીકાંટા. ૧૮ સંચારો ૧૯ નાળચું. ૨૦ ચહાદાની. ૨૧ છાપવાનાં બીબાં, સાધન વગેરે ૨૨ તારનું કાનસ (ડેવીડનદીવલ).

જથો ૧૨મો. (अ) પથ્થર તથા તેના પદાર્થ. ૧ ચકમકનો પથ્થર. ૨. આનેટ પથ્થર. (ब)માટી તથા તેના પદાર્થ માટી તમામ જાતની ૧ ચલાણું.

જથો ૧૩મો. દરીઆઈ પેદાશના પદાર્થ શંખલા વિગેરે તમામ દરિયાઇ પદાર્થ. શંખ, ચક્ર ગદા, પદ્મ. મોતીની છીપ.

જથો ૧૪મો સુગંધી તેલ, ભુકી તથા બીજા પદાર્થ.

જથો ૧૫મો ચામડાકામ તાજવાં ચામડાનાં, રૂંવાટી તમામ પ્રાણીની, તાંત, મોચીનાં સાહિત્ય, જોડા તમામ જાતના, મીરાનઇ, પીશોરી, ચંપલ, બુટ, દક્ષણી, સપાટ, લેડીસ્ટુર, પંજાબી, બરફ ઊપર ચાલવાના જોડા.

જથો ૧૬મો. પરચુરણ–ઉપરના જથામાં સમાસ ન થાય તેવા. ૧ હીરા, માણેક, રત્નો વિગેરે ૨ કાગળ તમામ જાતના ૩ પ્લંબેગો ૪ કોહીનુરનો નમુનો ૫ સરખા કદનાં રબ્બર, સિસું, લાકડાના ગોળા નાના મોટા. ૬ આંધળાને વાંચવાની ચોપડી. ૭ બિસ્કોટ.

ઉર્દુશાળાઓ. માટે.

જથો નંબર ૧ લો. યંત્ર, સંચા, વાજીંત્ર જોવાના કાચ વગેરે. ૧ નગારૂં. ૨ સરણાઇ. ૩ ઢોલ. ૪ રેંટ. ૫ અસ્ત્રી લોઢાની લૂગડાં બેસાડવાની. ૬ કાટું. ૭ ઘાણી. ૮ ચરખો ૯ બિંગલ.

જથો નંબર ૨ જો તમામ જાતના શિક્કા. ૧ દરેક જાતના પૈસા. ૨ દરેક જાતના રૂપાના શિક્કા. ૩ સોનું. ૪ રૂપું. ૫ જસત. ૬ કલઇ.

જથ્થો નંબર ૩ જો (अ) મુખ્ય ધાન્ય ૧ ઘઉં દરેક જાતના ૨ ચોખા દરેક જાતના ૩ ચણા ૪ બાજરી. ૫ કોદરા (ब) કઠોળ ૧ તુવેર ૨ ઊડદ. ૩ મસૂર (क) ધાન્ય સંબંધી પદાર્થ

જથ્થો નંબર ૪ થો ગાંધીનો તમામ સામાન ૧ આમળી. ૨ બાદીઆન. ૩ સોફ (વરીઆળી) ૪ કરન ફુળ ૫ એલચી

જથ્થો નંબર ૫ મો. (अ) સુતરાઉ કાપડ તથા સુતર ને તેને લગતા લગતા પદાર્થ. ૧ અરેસો ૨ રેઝાઇ ૩ જાજમ ૪ મલમલ ૫ દોરીઓ ૬ નેન ૭ શેતો ૮ કનાત. ૯ તંબુ ૧૦ ખાઝ. (ब) ઊનનું કાપડ ને ઊન સબંધીના પદાર્થ ૧ સાલ ૨ દેસાલો ૩ કામળી. (क) રેશમી કાપડ રેશમ ને તેને લગતા પદાર્થ ૧ મખમલ કે કિનખાબ (ड) બીજા રેશા તથા તે સંબંધી પદાર્થ

જથ્થો નંબર ૬ ઠ્ઠો રંગ તથા રંગ બનાવવાના પદાર્થો ૧ દરેક જાતના રંગ

જથ્થો નંબર ૭ મો આકૃતિઓ દરેક જાતની ૧ દાગીના ૨ ગાડી ૩ પહાડ ૪ સ્ત્રી. ૫ હાથી. ૬ શેતરંજ ૭ ચોપાટ ૮ પાન-સુકલ ૯ બેડી ૧૦ નાવ ૧૧ હાથકડી.

જથ્થો નંબર ૮ મો (अ) ચિત્ર પ્રાણીના નકશા, વગેરે એના ૧ પશુ, ૨ પક્ષી ૩ જંતુ, ૪ બીજા ચિત્ર. ૫ નકશા ૧ બકરી ૨ ગાય ૩ ભેંસ ૪ ઘેટા ૫ હરણ ૬ વાઘ. ૭ શિયાળ. ૮ ચીતો ૯ ટીમરવા ૧૦ ભૂંડ ૧૧ સાબર. ૧૨ ચીતલ ૧૩ ગધેડ ૧૪ હાથી. ૧૫ કુતરો ૧૬ ગીધ ૧૭ ગીધ ૧૮ સસલું. ૧૯ માછલી ૨૦ દરિયાની ગાડીઓ. ૨૧ ખિસકોલી ૨૨ ઉંદર. ૨૩ છછુંદર ૨૪ કબુતર ૨૫ ઘુવડ ૨૬ ચામાચીડીયું ૨૭ કાગડો ૨૮ શિકરો. ૨૯ ચીલ ૩૦ નીલકંઠ ૩૧ તીતર ૩૨ ભમરો ૩૩ અબાબીલ ૩૪ તુગમતી ૩૫ બગલા ૩૬ જલમુરગ ૩૭ વારસ ૩૮ શકરખોરો ૩૯ મકડી ૪૦ કંદિરાઓ ૪૧ ખરેર ૪૨ હવાસિલ ૪૩ કુલંગ ૪૪ બેડકી ૪૫ શુતરમુરગ ૪૬ રેશમના કીડા ૪૭ મધમાખી ૪૮ લાખના કીડા ૪૯ મગરમચ્છ ૫૦ ખચ્ચર ૫૧ ચકલી ૫૨ ઘોડો ૫૩ ઊંટ. ૫૪ બકરા ૫૫ નેવળ ૫૬ સાપ ૫૭ છીપકલી ૫૮ હરણ ૫૯ તિતર ૬૦ કોયલ. ૬૧ હંસ ૬૨ મુર્ગાબી ૬૩ ખાર ખીસકોલી ૬૪ કાકુ ૬૫ ગિરગટ ૬૬ મોર ૬૭ પોપટ. ૬૮ મરગટો.

જથ્થો નંબર ૯ મો વનસ્પતિ (अ) ઝાડના નમૂના કે તેના ચિત્ર ૧ આકડો. ૨ તુવેર. ૩ ઘાસ ૪ તાડ ૫ બાવળ ૬ સિસમ ૭ કેળ ૮ શેતુર ૯ નારંગી ૧૦ પોસ્ત (ખસખસનાં ઝાડ) ૧૧ ગુલાબ ૧૨ શુખડ ૧૩ દેવદાર ૧૪ વાસ ૧૫ વડ ૧૬ પીપળો ૧૭ આંબો. ૧૮ લીમડો ૧૯ કપાસ ૨૦ શેરડી ૨૧ સેબ ૨૨ અખરોટ ૨૩ ખજુર ૨૪ નારીએલ. ૨૫ એલચી ૨૬ આમલી ૨૭ દાડમ (ब) ફુળના નમુના કે તેના ચિત્ર ૧ દરેક જાતના સુકા તથા લીલા ફુળના નમુના (क) ફૂલ કે તેના ચિત્ર (ड) કંદમૂળના નમુના કે તેના ચિત્ર. ૧ દરેક જાતના જો વખત બગડે નહિ એવા હોય તો.

જથ્થો નંબર ૧૦ મો. તેલી પદાર્થ તથા તેનાં તેલ ચરબી વગેરે ૧ તલ. ૨ મગફળી ૩ કપાસીઆ. ૪ કસુંબી ૫ દીવેલી ૬ સરસવ

જથ્થો નંબર ૧૧ મો (अ) લાકડ કામ ૧ ટાંગો ૨ એક્કો ૩ ડોળી ૪ ચોકી ૫ મ્યાનો ૬ ગાડી ૭ રથ ૮ હોડી ૯ ખાસડી ૧૦ ઘાણી ૧૧ ઘંટી (ब) ધાતુ તથા તેના નામ ૧ કટોરો ૨ તવો ૩ ચિમટો ૪ પાનદાન ૫ ઉગાલદાન. ૬ પીકદાન ૭ અત્તરદાન ૮ ગીલ ૯ તોપ ૧૦ બંદુક ૧૧ નેજો. ૧૨ ભાલ ૧૩ સુપડું ૧૪ સિરોહી ૧૫ કુહાડી

જથ્થો નંબર ૧૨ મો. (अ) પથ્થર તથા તેના પદાર્થ ૧ બુત (મૂર્તિ) ૨ ચાકડી. ૩ માટી તમામ જાતની-માટી દરેક જાતની ૧ માટીના વાસણ

જથ્થો નંબર ૧૩ મો. દરિયાઇ પેદાશના પદાર્થ ૧ કોડી. ૨ શંખ ૩ મોતી ૪ મીઠું દરેક જાતનું. ૫ દરીઆઇ નાળીએર ૬ મોતીની છીપ

જથ્થો નંબર ૧૪ મો. સુગંધી તેજ ભુકી તથા બીજા પદાર્થ ૧ કપુર ૨ લોબાન ૩ અંબર ૪ કસ્તુરી ૫ અગર ૬ અત્તર ૭ મહેંદ (સુખડ.)

જથ્થો નંબર ૧૫ મો. ચામડા કામ ૧ લગામ ૨ જીન ૩ ચાબુક ૪ કોસ. ૫ સુંઢીયું કોસ. ૬ જોડા. ૭ તાસ્મવાં ૮ ૨ પાટીવાળું ચામડું. ૯ નાલ

જથ્થો નંબર ૧૬મો. પરચુરણ ઉપરના જથ્થામાં સમાસ ન થાય તેવા. ૧ હાથી દાંત. ૨ ઝવેરાત. ૩ કાગળ દરેક જાતના ૪ લાખ. ૫ સુરજતત. ૬ ટોકરી. ૭ આરસી. ૮ છત્રી. ૯ કાતર ૧૦ મોરછળ. અમબર. ૧૨ હોકો દરેક જાતનો. ૧૩ આગગાડી. ૧૪ પંખો ૧૫ પાંજરૂં. ૧૬ આરી. ૧૭ બનેટી. ૧૮ રકાબી. ૧૯ ચમચો. ૨૦ મંદીરનો દેખાવ. ૨૧ સીડી. ૨૨ ઝુંપડીનો દેખાવ.

વટહુકમ નંબર ૭૬.

ઉર્દુશાળાઓને માટે નિબંધ ભાગ ૨ જામાં ધોરણો છપાયલાં છે તેમાં કેટલોક ફેરફાર કરી ધોરણો નક્કી કરવામાં આવ્યાં છે તે આ સાથે છાપવામાં આવેલાં છે તે પ્રમાણે ઉર્દુશાળાઓના મુનશીઓએ પોતાની શાળાઓમાં અભ્યાસ ચલાવવો.

સદરહુ વટહુકમનો અમલ તા. ૧ માહે ઑગસ્ટ સન ૧૮૯૮થી કરવો. તા. ૨૦ માહે જુલાઇ સન ૧૮૯૮ મુ. વડોદરા.

દામોદર　　　　J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

ઉર્દુ શાળાઓ માટે.

ધોરણ બહાર.

ટોકડા. કલાક.

૨૫　૧૦　પહેલો વિષય—આંક ત્રીશ એકા સુધી.

૨૫　૮　બીજો વિષય—ગુજરાતી મૂળાક્ષર તથા ઉર્દુ હરફ પૂરા.

આ ધોરણમાં નીચે પ્રમાણે ટુકડીઓ રાખવીઃ—

ટુકડી ૧ લી. આંક ૧ થી ૧૦૦ સુધી.

ટુકડી ૨ જી—એક એકાથી દાન સુધી આંક.

ટુકડી ૩ જી—અગીઆરાથી વીસા સુધી આંક તથા ગુજરાતી સ્વર પૂરા. ઉર્દુ હરફ અલિફથી ગૈન સુધી.

ટુકડી ચોથી—આંક ત્રીસા સુધી. ગુજરાતી મૂળાક્ષર તથા ઉર્દુ હરફ પૂરા.

ટીપ—ગુજરાતી છોકરાના ધોરણ બહારની ટીપો લાગુ છે.

ધોરણ ૧ લું.

૫૦　૧૨　પેહેલો વિષય—આંક એકત્રીસાથી ચાળીસા સુધી પાયા, અડધા, પોણા, સવાયાં, દોઢાં, અઢીયાં, એટલા આંક અનુક્રમે. દરેક આંક માત્ર ૨૦ સુધીજ ચલાવવા.

ટીપ—શિક્ષકો કદાપિ આંક આગળ શીખવે અથવા પુછે તથાપિ પરીક્ષામાં ૨૦ થી ઉપર આંક પૂછાશે નહિ.

૫૦　૮　બીજો વિષય—વાંચન.

(૨૫) क ગુજરાતી પહેલી ચોપડી પૂરી.

(૨૫) ख ઉર્દુ કાયદામાંથી ૨૦ પૃષ્ઠ સુધી.

૨૫ ૪ ત્રીજો વિષય—લેખન.
ગુજરાતી બારાક્ષરી પૂરી વાચન ચોપડીમાંથી શબ્દનું ડિકટેશન માત્ર ગુજરાતીમાં. ઉર્દુ સેહ દરદી લખ્ત તથા ગુલદસ્તાની મારીનની કોપી નં. ૧ લો

ટીપ—ગુજરાતી ધોરણ ૧ લાની ટીપ લાગુ સમજવી.

ધોરણ ૨ જું

૫૦ ૬ પેહેલો વિષય—ગણિત.
(૩૦) ક લાખ સુધી સખ્યા પરિમાણના સરવાળા તથા બાદબાકી ને દશ હજાર સુધીની સંખ્યાને બધુ આંકડાથી ગુણતા તથા એ આંકડાવડે ભાગતા. ઉર્દુ આંક ૧ થી ૧૦૦ સુધી
(૨૦) ખ આંક બાકી રહેલા પુરા, પર દુ બધા ૨૦ સુધી ચલાવવા દેશીહિસાબ ભાગ ૧ લા માહેની ખાતે તથા રકા પૈસાના હિસાબ મોઢેથી.

૫૦ ૫ બીજો વિષય—ગુજરાતી વાચન.
(૨૦) ક ગુજરાતી બીજી ચોપડી પૂરીનુ વાચન
(૧૫) ખ મતલબ તથા શબ્દાર્થ
(૧૫) ગ કવિતા વાચન ચોપડીમાંથી બધીનો મુખપાઠ શબ્દાર્થ સાથે.

૫૦ ૫ ત્રીજો વિષય—ઉર્દુ વાંચન.
(૨૦) ક ઉર્દુ પહેલી પૂરી
(૧૫) ખ મતલબ તથા શબ્દાર્થ
(૧૫) ગ કવિતા ઉર્દુ પેહેલીની નઝમ (કવિતા) પૂરી અર્થ સાથે માત્ર ૭૨ લીટી મોઢે.

૫૦ ૫ ચોથો વિષય—લેખન.
(૧૫) ક ગુજરાતી ડિકટેશન વાંચેલા પુસ્તકમાંથી શબ્દોનું.
(૧૫) ખ ઉર્દુ ડિકટેશન વાંચેલા પુસ્તકમાંથી નાના જુમલા.
(૧૦) ગ ગુજરાતી કોપી ધોરણ ૨ જાની બાળબોધ લિપિ
(૧૦) ઘ ઉર્દુ કોપી બુક ગુલદસ્તાની મારીન ભાગ ૨ જો

૫૦ ૩ પાચમો વિષય—ભૂગોળ.
નકશા સાથે ગાયકવાડી રાજ્યની ભૂગોળની મુખ્ય મુખ્ય હકીકત તથા દિશાઓ શબ્દ. પરિભાષાના જ્ઞાન સાથે.

ટીપ—ગુજરાતી છોકરાના ધોરણ ૨ જાની નીચલી ટીપ લાગુ સમજવી.

ધોરણ ૩ જું.

૫૦ ૬ પેહેલો વિષય—ગણિત
(૨૫) ક સાદા ગુણાકાર, ભાગાકાર, દેશી કોઠો અને ઇંગ્રેજી નાણાંનું, વજનનું, કાળમાનનું કોઠક, વિવિધ સરવાળા, બાદબાકી ગુણાકાર અને ભાગાકાર

ટીપ—(સર્વેના સહેલા હિસાબ)

(૫) ख રીતિજ્ઞાન—રીતોની સમજણ.
(૫) ग ઉર્દુ પા આનાથી રૂપીઆસુધીના હિસાબ. (વધારે નહિ).
(૧૫) घ દેશી હિસાબ—ભાગ ૨ જામાંથી શેર, મણ, અને કળશીનાં લેખાં આણુપાણુ વિનાનાં.

૫૦ ૫ બીજો વિષય—ગુજરાતી વાંચન.
(૨૦) क ગુજરાતી ચોથી ચોપડીના પાઠ ૧૦૦.
(૧૫) ख મતલબ તથા શબ્દાર્થ.
(૧૫) ग કવિતા નીચે જણાવેલા પાઠની ૮૦ લીટી મુખપાઠ અર્થ સાથે

પાઠ.	લીટી.	પાઠ.	લીટી.
૩	૮	૩૭	૬
૧૨–૧૩	૩૨	૫૭	૧૦
૨૦	૧૨	૭૫	૧૨

૫૦ ૫ ત્રીજો વિષય—ઉર્દુ વાંચન.
(૨૦) क ઉર્દુ બીજીનાં પૃષ્ઠ ૭૬ સુધી.
(૧૫) ख મતલબ તથા શબ્દાર્થ.
(૧૫) ग ઉર્દુ બીજીની નઝમ પૂરી. મુખપાઠ શબ્દાર્થ વગેરે.

૫૦ ૫ ચોથો વિષય—લેખન.
(૧૫) क ઉર્દુ ડિક્ટેશન વાંચેલા પુસ્તકમાંથી પાંચલીટીનું.
(૧૫) ख ગુજરાતી ડિક્ટેશન વાંચેલા પુસ્તકમાંથી પાંચ લીટીનું.
(૧૦) ग ગુજરાતી કોપી ધોરણ ૩ જાની.
(૧૦) घ ઉર્દુ કોપી ગુલદસ્તાની ગારીન ભાગ ૩ જો.

ટીપ—મુસલમાનોનાં ૧૦૦ સહેલાં નામો લખતાં આવડે માટે મુનશીઓએ આવાં ૧૦૦ નામોની એક ટીપ શાળામાં બનાવી ચોઢી રાખવી.

૫૦ ૩ પાંચમો વિષય—ભૂગોળ.
(૩૫) क મુંબાઇ ઇલાકાનું સામાન્ય જ્ઞાન ગુજરાતના વિશેષ જ્ઞાન સાથે.
(૧૫) ख ગુજરાતનો નકશો ચિતરતાં.

ટીપ—ગુજરાતી ધોરણ ત્રીજામાં આપેલી ટીપ લાગુ સમજવી.

ધોરણ ૪ થું.

આ ધોરણમાં પાસ થયા પછી ઇંગ્રેજીમાં જવાશે.

૧૦૦ ૭ા પહેલો વિષય—ગણિત.
(૫૦) क ગણિત-વ્યવહારી અપૂર્ણાંક તથા સાદી ત્રિરાશીના સહેલા હિસાબ. ઉર્દુ રકમ ૫૦ સુધી લખતાં આવડે.

ટીપ.—૧ ચાર રીતોનું માત્ર સાદું જ્ઞાન.
૨ કોઇક સાથેના સંયુક્ત વ્યવહારી અપૂર્ણાંક નહિ.
૩ આણુપાણુના હિસાબ. ચારે રીતોનું માત્ર સાદું જ્ઞાન. ગુણુક ભાજક આણુપાણુ નહિ તેમજ બેથી વધારે આંકડા નહિ.

૪ કોઇક સાથેના હિસાબ નહિ; માત્ર રૂપીયા આનાજ હોય
(૧૦) ख રીતિ ઝીંન–રીતોની સમજણ
(૧૦) ग ઉર્દુ રકમ ૫૦ સુધીની
(૩૦) घ દેશી હિસાબ સોના રૂપાના તથા મુસારાના હિસાબના લેખાની કુચીની રીતે સ્લેટપર કરતા આવડે (મગજને બોજો નહિ, માત્ર રીતનું જ્ઞાન આપવું.

૧૦૦ ૭॥ બીજો વિષય—ગુજરાતી વાચન.
(૨૦) क વાંચન ગુજરાતી પાચમીના પાઠ ૯૮ સુધી (ઇતિહાસ. ભૂગોળના પાઠ સિવાય.)
(૨૦) ख મતલબ તથા શબ્દાર્થ
(૨૦) ग કવિતા નીચલા પાઠોમાંથી ૧૦૮ લીટી મુખપાઠ સમજુતી અન્વયાર્થ સાથે

પાઠ	લીટી	પાઠ	લીટી
૨૩	૨૪	૭૭ ૯૮	૪૯
૪૧–૪૨	૩૬		કુલ ૧૦૮

(૨૫) घ વ્યાકરણ–શબ્દના વર્ગ ઓળખના તથા નામને જાતિ વચન અને વિભક્તિ લગાડતા
(૧૫) ङ સારા અક્ષરે લખેલા કાગળો વાચના

૧૦૦ ૭। ત્રીજો વિષય–ઉર્દુ વાચન
(૨૦) क વાચન–ઉર્દુ ત્રીજીના પૃષ્ઠ ૮૩
(૨૫) ख મતલબ તથા શબ્દાર્થ
(૧૫) ग કવિતા ઉર્દુ કરીમાની ૭૪ લીટી અદલકીમિફ્ત સુધી મુખ પાઠ.
(૩૦) घ રૂકાતે ઉર્દુમાંથી બીજી ફૂસલના કાગળો વાંચવા તથા દોસ્તોને અનેક મજમુનના કાગળો લખવા

૧૦૦ ૫ ચોથો વિષય— લેખન
(૧૫) क ગુજરાતી ડિક્ટેશન વાચેલા ભાગમાંથી ૫ લીટીનું
(૧૫) ख ઉર્દુ ડિક્ટેશન વાચેલા ભાગમાંથી ૫ લીટીનું
(૧૦) ग ગુજરાતી ધોરણ ૪ થાની કોપી
(૧૦) घ ઉર્દુ કોપી ખુશ્ખતાની મારીન ભાગ ૪ થો.
(૨૦) ङ ગુજરાતીમાં ચીઠ્ઠીઓ તથા કાગળ લખવા.
(૨૦) च ઇનશામાંથી ઉર્દુ ચીઠ્ઠીઓ તથા કાગળ લખવા.
(૧૦) छ હિંદુ મુસલમાનોનાં ૧૦૦ નામ ત્રીજા ધોરણમાં નહિ આવેલા તેવા.

ટીપ—આવાં નામોની એક ટીપ શાળામાં રાખવી

૧૦૦ ૫॥ પાચમો વિષય ઇતિહાસ–ભૂગોળ.
(૫૦) क આખકવાડી રાજ્યનો ઇતિહાસ પૂરો
(૩૫) ख ભૂગોળ ત્રીજા ધોરણ ઉપરાંત હિંદુસ્તાનની ભૂગોળનું

સાધારણ જ્ઞાન નકશા સાથે.
(૧૫) ग હિંદુસ્તાનનો નકશો ચિતરતાં.

ધોરણ ૫ મું.

૧૦૦ પેહેલો વિષય—ગણિત.
(૫૦) क અંકગણિત—ત્રિરાશીના કઠિણ હિસાબ, સાદુવ્યાજ, પંચરાશી, દશાંશની ચાર રીતોનું જ્ઞાન, સહેલા હિસાબ કોઠકના ઉપયોગ વિનાના.
(૧૦) ख રીતિજ્ઞાન—રીતોની સમજણ
(૧૦) ग ઉર્દું રકમ ૧૦૦ સુધી.
(૩૦) घ દેશી હિસાબ—સેકડા, હજાર, વ્યાજ, લુગડાનાં સ્લેટ ઉપર કુંચીની રીતોએ.

૧૦૦ ૭॥ બીજો વિષય—ગુજરાતી વાંચન.
(૨૦) क ગુજરાતી વાંચન છઠ્ઠી ચોપડીના પાઠ ૧૦૧થી પૂરી. ઇતિહાસ, ટિબેટ, ઈરાન, ઇલાકાના પાઠ સિવાય.)
(૨૦) ख મતલબ તથા શબ્દાર્થ.
(૨૦) ग કવિતા નીચલા પાઠોમાંથી ૧૦૦લીટીનો મુખપાઠ સમજુતી અન્વયાર્થ સાથે.

પાઠ.	લીટી.	પાઠ.	લીટી.
૧૫૯	૨૪	૧૪૬	૩૬
૧૩૨	૪૦		કુલ.૧૦૦

(૨૫) घ વ્યાકરણ હ. કૃ. લઘુવ્યાકરણમાંથી સહેલું પદચ્છેદ તથા શબ્દની વ્યાખ્યાનું જ્ઞાન.
(૧૫) ङ ગુજરાતી કાગળ વાંચતાં.

૧૦૦ ૭॥ ત્રીજો વિષય—ઉર્દું વાંચન.
(૨૦) क ઉર્દું ચોથીનાં પૃષ્ઠ ૮૨ થી ૧૫૬ સુધી.
(૨૦) ख મતલબ તથા શબ્દાર્થ.
(૨૦) ग કવિતા મજમુએ સખુન પૃષ્ટ ૬ થી ૧૯ ની સારી રીતે સમજુતી અન્વય વગેરે.
(૨૫) घ વ્યાકરણ સર્ફ સગીરમાંથી પૃષ્ઠ ૧૦.
(૧૫) ङ ઉર્દું કાગળ વાંચન.

ટીપ—દરેક મુદરીસે કોઇ પણ ૧૦૦ કાગળ અથવા કાર્ડ સંગ્રહ કરી તેમાંથી વંચાવવા તથા પરીક્ષા વખતે રજુ કરવા.

૧૦૦ ૫ ચોથો વિષય—લેખન.
(૧૫) क ગુજરાતી ડિકટેશન વાંચેલા ભાગમાંથી ૫ લીટીનું.
(૧૫) ख ઉર્દું ડિકટેશન વાંચેલા ભાગમાંથી ૫ લીટીનું.
(૧૦) ग ગુજરાતી કોપી ધોરણ ૫ ની.
(૧૦) घ ઉર્દું કોપી ગુલદસ્તાની બારીક ભાગ-૫માની.
(૧૦) ङ ગુજરાતી ઇબારત,—ગરેણીઉં ખત, વેચાણખત, તથા પાવતીઓ.

(૨૦) ઘ ઉર્દૂ ઇબારત–રૂક્કાને ઉર્દૂમાંથી કૂમસ ૧ લી તથા ૩ જી (અક્ષરો તથા ખુદો [નાના] ને કાગળો લખતા).

(૧૦) છ મુસલમાનોના ૧૦૦ કદમ નામો તથા વિશાકા લખવાની રીત ચોથા ધોરણમાં શીખવેલા સિવાયના

૧૦૦ ૫મો પાંચમો વિષય– ઇતિહાસ–ભૂગોળ.

(૫૦) ક કિસ્સે હિંદ ભાગ ૨ જો મોગલવંશ પૂરો

(૩૫) ખ ભૂગોળ એશીઆ પૂરો

(૧૫) ગ નકશો ચિતરવો–હિંદુસ્તાનનો. મુખ્ય મુખ્ય ભાગ, નદીઓ, પર્વતો, તથા શેહેરો સાથે

ધોરણ ૬ ઠું.

૧૦૦ ૧લો પેહેલો વિષય—ગણિત

(૫૦) ક અંકગણિત–ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ બે વર્ષ સુધીના હિસાબની રીતિ લેતી, ગેર, નફોતોટો, પ્રમાણભાગ, બીજે પ્રકારનું પત્રાણું

(૫) ખ રીતિક ન–રીતોની સમજણ

(૧૫) ગ દેશી હિસાબ–પાછલા ધોરણોનું પુનરાવર્તન, સ્લેટ પર કાચું હિસાબ

(૧૦) ઘ ઉર્દૂ રકમ–દસલાખ સુધીની રકમ મકાનેથી લખતા શીર, મધ્ય, તથા અધોગ લખતા, આગલા ધોરણોનું પુનરાવર્તન.

(૨૦) ઙ રોજમેળ તથા ખાતાવહી

૧૦૦ ૨જો બીજો વિષય—ગુજરાતી વાચન.

(૨૦) ક ગુજરાતી સાતમી ચોપડીના પેહેલેથી પાઠ ૧૦૦ (ઇતિહાસ તથા પ્રાણીના પાઠો સિવાય)

(૨૦) ખ અનવય તથા શબ્દાર્થ

(૨૦) ગ કવિતા નીચલા પાઠોમાંથી ૯૦ લીટી મુખપાઠ તથા ૧૦૦ પાઠમાંથી પાઠ ૧–૨–૧૦ સિવાયના તમામ પાઠની કવિતા અન્વયાર્થ સાથે

પાઠ	લીટી	પાઠ	લીટી
૬૧	૪૦	૫૯	૧૮
૧૭	૩૨		કુલ ૯૦

(૨૫) ઘ વ્યાકરણ ૬ ઠું. મધુ વ્યાકરણ પૂરું તથા અર્થ પદચ્છેદ

(૧૫) ઙ જીર્ણ અક્ષરનો કાગળ વાંચતા. ખરાબ અક્ષર ઉપર પરીક્ષકે છૂટ આપવી

૧૦૦ ૩જો ત્રીજો વિષય– ઉર્દૂ વાચન.

(૨૦) ક ઉર્દૂ તાલીમનન સુક પૃષ્ઠ ૧થી ૯૬ સુધી પહેલી સાત કલમ પૂરી.

(૨૦) ખ મતલબ તથા શબ્દાર્થ

(૨૦) ग કવિતા મજમુએ સખુન પૃષ્ઠ ૨૬થી ૫૨ સુધી આત્ર સારી સમજુતી અન્વય સાથે.

(૨૫) घ વ્યાકરણ—સર્ફ સગીર પુરૂં.

(૧૫) ङ ઉર્દુ કાગળ વાંચત. મહતૂએ એહમદીમાંથી કાગળો વાંચતાં

૧૦૦ ૫ ચોથો વિષય—લેખન.

(૧૫) क ગુજરાતી ડિકટેશન પાંચ લીટીનું.

(૨૦) ख ઉર્દુ ડિકટેશન પાંચ લીટીનું.

(૧૦) ग ગુજરાતી કોપી બુક કારકુની અક્ષરે લખેલી ચોપડી બતાવવી.

(૧૦) घ ઉર્દુ કોપી ગુલદસ્તાની ગારીન ભાગ ૬.

(૨૦) ङ નિબંધ તથા રિપોર્ટ.

(૨૫) च ઉર્દુ ઇબારત—ખેનામા, રહેનનામા, રસીદ, અરજીઓ અને તમસ્સુક.

૧૦૦ ૫॥ પાંચમો વિષય—ઇતિહાસ ભૂગોળ.

(૫૦) क કિસ્સે હિંદ ભાગ ૨. ધોરણ ૫મા ઉપરાંત પુરો.

(૩૫) ख ભૂગોળ—યૂરોપ તથા પૃથ્વીનું સાધારણ જ્ઞાન.

(૧૫) ग હિંદુસ્તાનનો નકશો પૂર્ણ રીતે કાઢતાં.

ટીપ. ઉર્દુ સ્કુલોમાં સાતમા ધોરણનો અભ્યાસ ચલાવવો હોય તો ગુજરાતી છોકરા માટે તે ધોરણનો જે અભ્યાસ મુકરર કર્યો છે તેને અનુસરીને ઉર્દુ એકઝામીનરે અભ્યાસક્રમ તૈયાર કરીને વિદ્યાધિકારીની મંજુરી મેળવવી. તા. ૨૦ માહે જુલાઇ ૧૮૯૮ વડોદરા.

J. A. DALAL.

દામોદર. વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નં. ७९.

હાલમાં એક ઠેકાણે એક ઉમેદવારે શાળાના પ્રમાણપત્રમાં તેની વિરૂદ્ધમાં થયેલા શેરાને પાણીથી કાઢી નાંખેલો જણાયો, તે જગાએ અસલ શું લખાણ હતું તે જાણવાની જરૂર જણાઇ તેથી જે શાળા મારફતે પ્રમાણપત્ર મળેલું હતું ત્યાંથી દાખલો મેળવવાની તપાસ કરી તો માલુમ પડયું કે ત્યાં પ્રમાણપત્રનું રજીષ્ટર રહેતું નથી. તો આ વટહુકમથી જણાવવામાં આવે છે કે હવેથી દરેક શાળામાં જે જે પ્રમાણપત્ર અપાય તેની નકલ અવશ્ય રહેવી જોઇએ અને તેને માટે શાળાના મુખ્ય શિક્ષકને જવાબદાર ગણવામાં આવશે. તારીખ ૩૦ જુલાઇ સને ૧૮૯૮ મુ. વડોદરા.

દામોદર. J. A. DALAL,

વિદ્યાધિકારી.

ચાલુ ઠરાવ નંબર ૧.

વિદ્યાધિકારીને યોગ્ય લાગે તે સ્થળની સરકારી શાળાઓમાંથી પેહેલા અને બીજા ધોરણના વર્ગો કમી કરી ખાનગી શાળાઓમાં આપવાની બાબતમાં નિયમ કરવામાં આવી સર્વેની જાણ માટે આ સાથે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા છે. આ નિયમોને "નોંધાયલી બાળશાખા શાળાના નિયમો" એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. તા. ૮ ઑગસ્ટ સન ૧૮૯૮

J A DALAL.
વિદ્યાધિકારી

નોંધાયલી બાળશાખાશાળાના નિયમો.

નામ ૧ નીચેના નિયમ પ્રમાણે જે શાળાઓ નોંધવામાં આવશે તેને "નોંધાયલી બાળશાખા શાળા" એવું નામ આપવામાં આવશે.

ધોરણ. ૨ "નોંધાયલી બાળશાખાશાળાઓ"માં સરકારી શાળાઓ માટે ઠરેલાં પહેલા ધોરણ અને ધોરણ પહેલા [illegible] વર્ગો રહેશે તે ઉપરાંતના ધોરણો તેમાં શીખવવા દેવામાં આવશે નહિ.

મેહેતાજી ૩ આવી શાળાના મેહેતાજી જૂના અનુભવી સરકારી શાળા પ્રમાણે શિક્ષણ આપવાને લાયક હોવા જોઇએ અગર છઠ્ઠા ધોરણ કે તેથી ઉંચા ધોરણમાં પસાર થયેલ, અથવા ટ્રેન કે તૈયાર થયેલ ધોરણમાં પસાર થયેલા હોવા જોઇએ.

શિક્ષણ ૪ આવી શાળાઓમાં સરકારી ધોરણ પ્રમાણે અભ્યાસ ચાલશે. રમત આકાર અને [illegible] ઉપયોગ ધોરણ પ્રમાણે [illegible] નહીં પણ પ્રમાણે [illegible] અને [illegible] શિક્ષણ આપનારાઓને પરીક્ષક અધિકારીઓની ભલામણ પ્રમાણે કિંમત મદદ આપવામાં આવશે.

વખત. ૫ આવી શાળાઓમાં શીખવવાનો વખત સરકારી શાળાઓ જેટલો રાખવો આવશ્યક નથી. પણ શાળાના સરકારી શાળા મુજબ દરરોજના કુલ [illegible] કલાક કરતાં ઓછો વખત હોવો જોઇએ નહિ.

સંખ્યા. ૬ આવી શાળામાં ઓછામાં ઓછી ૧૦ વિદ્યાર્થીની સંખ્યા હોવી જોઇએ.

કન્યાઓ ૭ આવી શાળાઓમાં [illegible] કન્યાશાળાના [illegible] છોકરાઓ ભેગી [illegible] વર્ષની ઉંમરની છોકરીઓ પણ દાખલ કરી શકાશે.

ફીના ૮ સરકારી શાળા માટે ઠરેલા દર કરતાં વધારે ફી લેવી નહીં, [illegible] પ્રમાણે મફત શિક્ષણ પણ આપવું. તેમાંથી ખુશીથી કોઈ [illegible] આપનાર શોધી, અથવા [illegible] ફી આપશે તેને લેવામાં હરકત નથી પણ સરકારી ધારા વિરુદ્ધ કોઈ પણ માગણી કરશે તો ગ્રાંટ બંધ કરવામાં આવશે અથવા યોગ્ય શિક્ષા કરવામાં આવશે.

[illegible] ૯ [illegible], [illegible] ગામોની ટોળીમાં છોકરાઓને [illegible] નંબર ૧૨ સન ૧૮૯૧-૯૨

પ્રમાણે મફત શિક્ષણ આપવું પડશે; પણ તેમને પુસ્તક સામાન સ્થાનિક હેડમાસ્તર અથવા મેહેતાજીની મારફત સરકારી શાળાઓની માફક સરકારથી આપવામાં આવશે. આવા દરેક છોકરા દીઠ ૧૨૦ દિવસની હાજરી હશે તો દરમહા અર્ધા આના કલદાર લેખે ફી સરકારથી મળશે.

ઇનામ. ૧૦ સો છોકરે પાંચ રૂપિઆ પ્રમાણે સેંકડે ૨૦ છોકરાંને સરકારથી ઇનામ આપવામાં આવશે.

મકાન. ૧૧ મકાન સ્વચ્છ, હવા અજવાળાવાળું ને સંખ્યાના પ્રમાણમાં છૂટવાળું હોવું જોઇએ. મકાન બદલ કાંઇ પણ રકમ સરકાર તરફથી મળશે નહિ.

સામાન. ૧૨ આવી શાળામાં શિક્ષણને માટે પૂરતો સામાન રાખવો જોઇએ. ખાસ કરીને નીચે પ્રમાણે સામાન દરેક શાળામાં હોવા જોઇએ.

૧ ઘોડી પાટીઉ. ૨ લખોટા યંત્ર ૩ રંગ આકારની પેટી. ૪ મૂળાક્ષરના નકશા ૫ ઝાલર ૬ ઘડીઆળ અગર કલાકની શીશી.

દફતર. ૧૩ છોકરાંની રોજ હાજરી પૂરવા માટે વર્ગવાર હાજરીપત્રક માસવાર રાખવાં જોઇએ અને તે બગડે નહીં અથવા ફાટી નજાય તેવી સંભાળ રાખવી. વર્ષ આખરે તે તમામ માસવાર અનુક્રમ મુજબ ભેગાં બાંધવા. એનાં છાપેલા ફૉર્મ તે સ્થળની સરકારી શાળાના મેહેતાજી તરફથી મળશે.

ટીપ.— સરકારી કામકાજનું વર્ષ તા. ૧ ઑગસ્ટથી જુલાઇ આખર સુધીનું ગણવું.

૧૪ શાળાઓમાં દાખલ થનાર છોકરાંની હકીકત સમજવા માટે વાર્ષિકરજીસ્ટર રાખવું. સરકારી શાળામાં જે નમુના પ્રમાણે રહેછે તે પ્રમાણે રાખવું.

૧૫ એક માસનું માસિક પત્રક બીજા માસની પહેલી તારીખે તે સ્થળની સરકારી શાળાના મેહેતાજી તરફ મોકલવું માસિક પત્રકનાં છાપેલાં ફૉર્મ સરકારી શાળામાંથી મળશે.

ખાતા માટે હકીકત. ૧૬ શાળા સંબંધી વખતો વખત જે જે હકીકત પત્રક વગેરે ખાતાના અધિકારી માગે તે મોકલવી જોઇએ.

દેખરેખ.-૧૭ આવી શાળાની રીતસર પરીક્ષા વર્ષમાં નિદાન એક વાર લેવામાં આવશે. સ્થાનિક સરકારી શાળાના હેડમાસ્તર અગર મેહેતાજી મહિનામાં નિદાન એક વાર આ શાળાની ભેટ લેશે; અને શિક્ષણ વગેરે બાબતમાં જરૂર પુરતી લેખી સુચના આપશે અગર જણાવવા જેવી હકીકત બદલ યોગ્ય અધિકારી તરફ લખશે.

તેહેવાર. ૧૮ આવી શાળામાં ગામઠી રિવાજ પ્રમાણે વાર તેહેવાર પાળી શકાશે

સરકારી મદદ. ૧૯ આવી શાળામાં નીચે પ્રમાણે પરીક્ષાના પરિણામ ઉપરથી સરકાર તરફથી મદદ આપવામાં આવશે.

ક ધોરણ બહાર.—દરેક પસાર થયેલ છોકરા બદલ ચાર આના અને કન્યા બદલ પાંચ આના બાબાશાહી પ્રમાણે.

ખ પહેલું ધોરણ.—દરેક પસાર થયેલા છોકરા બદલ એક રૂપીઓ અને કન્યા બદલ સવા રૂપીઓ બાબાશાહી પ્રમાણે.

ટીપ ૧ જેની હાજરી ૧૫૦ દિવસની પૂરી નહિ હોય તેની પસાર થયા બદલ ગ્રાન્ટ મળશે નહિ.

ટીપ. ૨ એક વખત અમુક ધોરણમાં પસાર થયેલા વિદ્યાર્થીને તેજ ધોરણમાં ફરી પરીક્ષા આપવા બેસાડવો નહિ.

ગ વર્ષની સરેરાશ હાજરી ઉપર છોકરા દીઠ રૂ ૧ ના બાબાસાઈ આપવામાં આવશે.

ઘ ઉપરની રકમ ઉપરાંત આવી શાળાવાળા ગામમાં સાતથી નવ વર્ષની વયના બધા છોકરા પૈકી નિદાન સેંકડે ૫૦ ટકા અભ્યાસ કરેછે એવી પરીક્ષક અધિકારીની ખાત્રી કરી આપેથી આવી શાળાના મહેતાજીને રૂ. ૧૦) થી રૂ ૨૦) બાબાસાઈ સુધી ઇનામ આપવામાં આવશે

પસાર થયેલાં છોકરાં ૨૦ આવી શાળામાંથી પહેલા ધોરણમા પસાર થતા છોકરા તે સ્થળની સરકારી શાળામાંજ બીજા ધોરણમા દાખલ કરાવવા જોઇએ આવાં છોકરા કોઇ બીજી શાળામા દાખલ થતા દેવામા આવશે નહિ

અરજી. ૨૧ સાથેના પરિશિષ્ટ ક ના નમુના પ્રમાણે આવી શાળા ઉઘાડવાની ઇચ્છા રાખનારે ઉમેદવારે અરજી વિદ્યાધિકારીને કરવી

૨૨ આવી શાળા માટે અરજી કરનારે પોતાની શાળા બરાબર ચલાવવા બાબત તથા વગર પરવાનગીએ બંધ ન કરવા બાબત કરાર પરિશિષ્ટ ખ ના નમુના પ્રમાણે કરી આપવો પડશે, તેમાં દસ્તાવેજ પ્રમાણે આ રાજ્યનો લાયક જામીન રૂ ૧૦૦) નો આપવો પડશે.

૨૩ જે સ્થળે આવી શાખા શાળાઓ ઉઘાડવાની માગણી થશે તે જગ્યાની સરકારી શાળાની હાલની અને શાખાશાળા ઉઘાડ્યા પછીની સ્થિતિ ઉપર તથા એવીજ બીજી બાબતો ઉપર લક્ષ આપ્યા પછી યોગ્ય જણાશે તો પરવાનગી આપવામા આવશે. કોઇ પણ સ્થળે આવી શાખાશાળા ઉઘાડવીજ જોઈએ એવી તકરાર સાંભળવામા આવશે નહિ ખાતાના મુખ્ય અધિકારી તરફથી કોઇ પણ બાબત ઉપર છેવટ હુકમ થઈ તેના ઉપર વિવાદ (અપીલ) રહેશે નહિ

૨૪ ખાસ કારણસર આ નિયમોમા અપવાદ વિદ્યાધિકારી કરી શકશે.

મુ વડોદરા. તા ૮ માહે અગસ્ટ સને ૧૮૯૮

J A DALAL

વિદ્યાધિકારી.

અરજીનો નમુનો પરિશિષ્ટ ક.

મેહેરબાન આ. બા વિદ્યાધિકારી સાહેબની હજુર

વડોદરા.

સલામ સાથે વિનંતિ કરવાની કે મદદ લેનારી ખાનગી બાળ શાખા શાળા સબંધી

પ્રસિધ્ધ થએલા તા ૮-૮-૯૮ ના નિયમોથી વાકેફ થઇ મોજે　　- તાલુકે　　　પ્રાંત
ના ગામે ગુજરાતી બાળશાખાશાળા ઉઘાડવા આ અરજી સાદર કરવામાં આવે છે. તે સંબંધી હકીકત નીચે પ્રમાણે છે:—

નંબર.	બાબત.	ખુલાસો.
૧	ખાનગી બાળશાખાશાળા કરવાનું ગામ, તાલુકો ને પ્રાંત.	
૨	ગામની કુલ વસ્તી.	
૩	કયી જ્ઞાતની શાળા કરવાની તે.	
૪	મેહેતાજી કે માલીકનું નામ બાપના નામ તથા અટક સાથે.	
૫	મેહેતાજી કે માલીકના વતનનું ગામ, તાલુકો અને પ્રાંત.	
૬	મેહેતાજી કે માલીકની જાત તથા ઉમર	
૭	મેહેતાજી કે માલીકનો અભ્યાસ કયા ધોરણ આખર સુધી? તે તેમા પાસ છે કે કેમ?	
૮	મેહેતાજી કે માલીકે કોઈ પણ પરીક્ષા પસાર કરી હોય ને તેનું પ્રમાણ પત્ર હોય તો તે અસલ મોકલવું (તેની નકલ કરી લેઇ પરત મોકલવામાં આવશે.	
૯	શાળા બેસવા મકાનની કેવી સોઈ છે તે ખુલાસાવાર લખવું.	
૧૦	મેહેતાજી કે માલીક હાલ શો ધંધો કરે છે ને તેનું વાર્ષિક કે માસિક ઉત્પન્ન આશરે કેટલું છે?	
૧૧	નિયમમાં જણાવેલી તમામ સરતો કબુલ છે કે કેમ?	

ઉપર પ્રમાણે મારી હકીકત છે તે વિદિત થતાં ખાનગી બાળશાખાશાળા ઉઘાડવા મેહેરબાનીથી પરવાનગી મળે નિયમ મુજબ સ્થાપના કાયમ ઉપર કરાર લખી આપીશ તથા લાયક જામીન આપીશ. કરાર તથા લાયક જામીન આપ્યા બાદ શાળા સ્થાપન કરીશ.

તા.　　માહે　　સને.

સહી

પરિશિષ્ટ ख

શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ સેનાખાસખેલ સમશેર બહાદુર વિદ્યમાન નિધિકારી સાહેબ.

હું ________ જાતે ________ રેહનાર
હાલ રહેનારી મોજે ________ તાલુકે ________ પ્રાંત ________
ના ગામનો તે આ કરાર લખી આપુ છું કે—મોજે ________ તાલુકે ________
પ્રાંત ________ ના ગામમાં સરકાર પરવાનગીથી મેં ખાનગી ગુજરાતી બાળશાખાશાળા તા. ________ થી સ્થાપન કરેલી છે. આ શાળાઓ ઉઘાડવા બદલ પ્રસિદ્ધ થએલા નિયમોને અનુસરી તમામ કામ બરાબર કરીશ અને આ શાળા નજુની કાયમ રાખીશ. સરકારની મંજુરી સિવાય બંધ કરીશ નહીં. ગાળાતાના અધિકારીઓના

હુકમ મુજબ કામ ચલાવીશ તથા વર્તણુક રાખીશ અને જે જે પત્રકો વગેરે મોકલવામાં આવશે, તે વખતો વખત મોકલાવીશ. આ પ્રમાણે વર્તવામાં કસુર કરૂં તો રૂ ૧૦૦) અંકે રૂપીઆ સો ખાવાળાઇ સુધી હું મારી ખાનગી મીલકતમાંથી ભરપાઈ આપીશ. એ બાબત મેં જામીન ______ રહેનાર ______ ને આપ્યો છે.

આ કરાર મેં મારી રાજી ખુશી તથા અક્કલ હુશીઆરીથી લખી આપ્યો છે તે કબુલ છે. તા. ___ માહે ___ સને ૧૮

સહી. સાક્ષી

અમારી રૂબરૂ

(સહી) અમલદારની

હોદ્દો

હું ______ અને ______ ઉમર વર્ષ ______ નો રહેનાર મોજે ______ તાલુકે ______ પ્રાંત ______ ના આમનો જામીન થઇ લખી આપું છું કે—મજકૂર સખસે લખી આપ્યા પ્રમાણે તેના તરફથી વર્તણુક ન થાય તો અથવા [illegible] વિરુદ્ધ વર્તણુક થાય તો, તેનો અખત્યાર ન લેતા, આ બદલ રૂ ૧૦૦) અંકે સો ખાવાળાઇ હું મા[illegible] મિલકતમાંથી ભરપાઈ આપીશ. આ જામીનખત મેં મારી રાજી ખુશીથી તથા અક્કલ હુશીઆરીથી લખી આપ્યું છે તે કબુલ મંજુર છે તા. ___ માહે ___ સને

સહી સાક્ષી

અમારી રૂબરૂ

(સહી) અમલદારની

હોદ્દો

વરહુકમ નંબર ૨૦

પગારપત્રક વગેરે કાયમ નિમણૂક અર્થના બીલો ઉપર મંજૂરીની મહોર મારી [illegible] કરવાનો રિવાજ બંધ કરવા સબંધે મેહેરબાન રા. બા. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબ તરફથી વરહુકમ નંબર ૩૭ તારીખ ૨ જુલાઈ સન ૧૮૯૮ નો તા ૭ જુલાઈ સન ૧૮૯૮ ની આજ્ઞાપત્રિકાના પાન ૭૨૧–૭૨૨ ઉપર પ્રસિદ્ધ થએલો છે તેમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે—

"શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબના હજુરનો હુકમ નંબર ૭૮ તા. ૨૬ માહે એપ્રીલ સન ૧૮૯૮ નો [illegible] આધારે આ વરહુકમ કરવામાં આવે છે કે-કાયમ નિમણૂક માટે બજેટમાં જે રકમ બરાબર મંજુર થાય છે તે રકમની ફાળવણી કચેરીદાર કરવામાં આવે છે પણ એ કચેરીદાર ફાળવણીમાં ભરેલી રકમ પૂરી થયા ભાગી પુરવણી જેવી અમર પત્રકના નામા કરી મંજુરી મેળવવી પડે છે અને તે મંજુરી મેળવવામાં દિવસ ગત થાય છે અને તેથી પગાર વિગેરે મળવા ઢીલ થાય છે. તે દરકાર દૂર કરવા પગારપત્રક વિગેરે કાયમ નિમણૂકી અર્થના બીલો ઉપર મંજૂરીની મહોર મારી કરવાનો રિવાજ બંધ કરવામાં આવે છે."

"મુલકી તથા ન્યાયખાતાના અમલદારો જેઓનો પગાર અમુક પગાર મુકરર છે અને જેઓને એક ડેપ્યુટી [illegible] તેઓને મળતા પગારથી નિભાવને બરકત જેવું નથી, તેવા અમલદારોએ જે જગાએ તેઓની નિમનોક થઈ હોય તે જગાથી,

आ

संवत् १९६४ प्रथम आवृत्ति

[illegible] वाणी

पुस्तक १० मुं अंक १२ मा

પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નન્દિરામ ભટ્ટ.

વડોદરા

શ્રી [illegible] [illegible] છાપ્યું

ઇ. સ. ૧૯૦૮

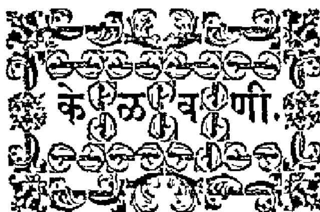
अनुक्रमणिका

ગ્રાહકોને મેહેરબાનીભરી સૂચના.

કેળવણીના પાછલા અંકો સિલક નથી. સબબ ચાલુ સાલના પાછલા અંકો મંગાવવા કોઇએ તસ્દી લેવી નહિ. હવે પછી જેમનું લવાજમ આવશે તે સં. ૧૯૫૫ ની સાલ માટે જમા રાખવામાં આવશે.

જેમનું આવતી સાલનું લવાજમ આસો સુદી ૧૫ સુધીમાં આવશે તેમનેજ કેળવણી મળી શકશે. ઉપલી મુદતમાં લવાજમ નહિ પહોંચાડનાર જૂના ગ્રાહક હશે તથાપિ કાર્તિકથી તેમના તરફ ચોપાનિયું મોકલાતું બંધ થશે. કેમકે કેળવણીના અંકો ગ્રાહક પૂરતાંજ છપાવવામાં આવે છે.

મેનેજર.

दोधकवृत्त.

अर्थ मळे वळी धर्म सधाये, ज्ञान मळे सनमान वधाये;
प्रीति वधे पसरे जश सारो, ए शिशुशिक्षण धर्म अमारो.

પુસ્તક ૧૦ મું. આશ્વિન. સંવત્ ૧૯૫૪. અંક ૧૧ મો.

नियमित थवा विषे.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

વાયે વાયુપ્રચંડ, મેઘ વરસે, ફેલાય વિદ્યુત આ,
છાયું વાદળ ઘોર, કાંઈ ન દિસે, દીવા અધારે થયા;
ઢાંકે મેઘ ઉગે ન સૂર સવિતા તારા તથા ચંદ્રમા,
તેને શું હશે સદા નિયમથી તે કોનિ રાખે તમા ? ૧
દુઃખી થાય કદાપિ આખિ દુનિયા પીડાય દુષ્કાળમાં,
જામે જોરથિ જો લડાઇ જગમાં રૂડા બુરા હાલમાં,
એવા કાંઈ ઉપદ્રવો નિરખિને અંબુધિ ના આળસે,
ભર્તીઓટ કર્યા કરે નિયમથી, ના નીમથી તે ખસે. ૨
શીયાળો વહિ જાય કે તરત ત્યાં પૂઠે વસંતે પડે,
આવે ને વળિ ગ્રીષ્મ કે પછી વળી વર્ષાદ આવી અડે;
શાણી તેવિ શરદ્ ઋતુ ક્રમ કદી છોડવિ છોડે નહીં,
શસ્ત્રોમાં કહ્યું એ જુઓ અનિયમે દોડાવ્યું દોડે નહીં. ૩

એવાં એક નહીં અનેક પણુ છે દષ્ટાંત આ લોકમાં,
નિત્યે જે નિયમે કરી વરતતા આનંદમાં શોકમાં;
એવો જ્યાં સુધિ આગ્રહી નવ બને અભ્યાસિ કે માનવી,
ત્યાં સૂધી કશું કામ સિદ્ધ કરવા આશા નહીં માનવી. ૪
માટે થા નિયમીત વીર સઘળે ઉદ્યોગ અભ્યાસમાં,
ભૂમીમાં, જળમાં, પ્રવાસપળમાં, બાહેર કે વાસમાં;
ખાવામાં, શુભ ખેલમાં, ખલકમાં તું સર્વ ખાતાં વિષે,
છોડીને નિયમીતતા ફલ કદી ધારેલું ના પામશે. ૫
ધાર્યું ધૂળ થશે, બધે પત જશે, વિશ્વાસ ઉઠી જશે,
મિથ્યા યત્ન જશે, લબાડિ બનશે, ફેરા નકામા થશે;
મે'ણાં સાંભળશે, જનાદિ હસશે, રસ્તો નહીં સૂઝશે,
પસ્તાશે પછી અંત, જે નિયમને છોડી સુખે વર્તશે. ૬

परीक्षा अने परीक्षक.

૧ પરીક્ષકોએ શિક્ષકો સાથે સભ્યતાથી ને છોકરાઓ સાથે નરમાશથી તથા વિવેકથી વર્તવું જોઇએ. પરીક્ષા લેતી વખતે તેણે પોતાનો મિજાજ પૂર્ણ રીતે કબજામાં રાખવો જોઇએ, અને છોકરાઓ સન્મુખ પ્રસન્ન વદને પોતાનું કામ કરવું જોઇએ.

૨ પરીક્ષા લેવામાં વિચારપૂર્વક વર્તવું જોઇએ કોઇ જાતનો ખોટો વિચાર મનમાં ન આવવા દેતાં પ્રમાણિકપણાથી ને ઉદાર દિલથી કામ કરવું જોઇએ.

૩ છોકરાઓ ન સમજે તેવી ભાષા પરીક્ષકે વાપરવી નહી. જે પ્રશ્નોના જવાબ પૂર્ણ રીતે આપી ન શકાય અથવા જે પ્રશ્નોના જવાબ પોતેજ ન દઇ શકે તેવું પૂછવુ ન જોઇએ.

૪ કેળવણી એટલે શું અને તેનાથી શું ફળ થઇ શકે, તથા કેળવણી આપવાનો હેતુ શો છે, તેનો તેણે વિચારપૂર્વક અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઇએ.

૫ પરીક્ષકે લાંબા વખત સુધી ફતેહમંદ રીતે નિશાળનુ કામ કરી તે બાબત સંપૂર્ણ માહિતી મેળવવી જોઇએ, કે તેની કસાયલી આંખથી અને અનુભવી વિચારથી, નિશાળનાં સાહિત્ય અને તેનો ઉપયોગ કરવાની રીતના ગુણ દોષ ઝટ નજર તળે લઈ શકે.

૬ આ દેશમાં ચાલતી શિક્ષણની રીત અને બીજા સુધરેલા દેશની શિક્ષણ આપવાની ઉત્તમ પદ્ધતિઓથી તે સારો વાકેફગાર હોવો જોઈએ, કે તપાસવામાં આવતી શાળાઓમાં એ સંબંધી ખામીઓ જોઇ શકે, અને નિશાળોમાં જે જે સુધારાની જરૂર જણાય તે શિક્ષકોને બરાબર સૂચવી શકે.

* શાળાઓની પરીક્ષા વખતે અગર ભેટ વખતે નીચે જણાવેલી બાબતોપર પરીક્ષકનું ધ્યાન ખેંચાવું જોઇએ છીએ તથા તે ઝટ પકડી કાઢવાને તેનું મન ને આંખ કેળવાયલાં હોવાં જોઇએ છીએ.

૧ છોકરાંની વર્તણુક, વખતસર આવવું, સભ્યતા, શુદ્ધભાષા, પ્રમાણિકપણું અને સ્વચ્છતા.

૨ નીતિની કેળવણીના સંબંધમાં શાળામાં કેટલે દરજ્જે કામ થયેલું જણાય છે ?

૩ શાળાનો બંદોબસ્ત કેવો છે

૪ શાળાના મકાનની ને સામાનની સ્વચ્છતા ને ગોઠવણ કેવા પ્રકારની છે તેમજ છોકરાને આ સદ્ગુણ પળાવવામાં શિક્ષકોએ કેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે?

૫ કેવળ પુસ્તકો ભણાવવાનોજ હેતુ સચવાયો છે કે છોકરાના લક્ષણ ઉપર કાંઇ અમલ કરવાનું થાય છે ?

૧ પોતાના કામમાં બરાબર ધ્યાન આપવાની ટેવ.
૨ ગડબડાટ કર્યા સિવાય ચુપકીથી કામ કરવું.
૩ અપ્રમાણિકપણાથી દૂર રહેવાની ટેવ
૪ ભાષા શુદ્ધ બોલવાની ટેવ.
૫ શિક્ષકના હુકમને વગર ઢીલે તુરત અને બરાબર રીતે તાબે થવાની ટેવ.
૬ બીજા માણસોનું માન રાખવાની ટેવ
૭ પોતાના સાથીઓનું કે બીજાઓનું મન ન દુખાય એવી વર્તણુક.
૮ નિયમિત અને વખતસર આવવાની ટેવ.
૯ સભ્યતાથી બોલવાની ટેવ.
૧૦ અપશબ્દો અથવા વઢકણા બોલ ન બોલવા

(અપૂર્ણ)

वाचन पुस्तकोनी नोंध.

(પાછલા અંકથી ચાલુ.)

પાઠ ૧ લો—મધપૂડામાં ઉદ્યોગ.

૧. + પ્રદર્શન—તીડનું ચિત્ર, મધમાખીનું ચિત્ર. (આ ચિત્રો તેની આકૃતિ સમજાવવાને માટે નહીં; પણ સહેજ જોવાને માટે. ચિત્ર પાસે રાખી આ બન્નેનું કામ સમજાવવું.)

+ આ પાઠમાં ૧. પ્રદર્શન, ૨ નવા શબ્દો. અને તેના પેટામાં ક સમજ માટે તથા ખ જોડણી માટે. અને ૩. સવાલો આ પ્રમાણે લખવામાં આવ્યું છે, પણ હવેના બીજા પાઠોમાં તે પ્રમાણે લાંબુ લાંબુ નહીં લખતાં માત્ર તેના અનુક્રમ અંક ૧: ૨: અને તેના પેટામાં ક. ખ તથા ૩. એ પ્રમાણે લખવામાં આવશે. જે પરથી આ પાઠમાં આપેલાં નામો તે તે ઠેકાણે સમજી લેવાં.

૨. નવા શબ્દો—

અ સમજ માટે—× ઉદ્યોગ, વિદ્યા, અમૂલ્ય, અભ્યાસ, નમનતાઇ(નમ્રતા) અપવાસી (उपवासी) વિલાસ, ભવિષ્ય, અપરાધ, નિર્ધન.

વ જોડણી માટે—દુઃખી.

૩. સવાલો—આ પાઠમાં તીડનો દાખલો શા માટે લીધો છે ?

તીડ અને માખી ઉપરથી આપણે શી શી શીખામણ લેવી ?

આ વાત તો દાણા સંઘરવાની છે તેમાથી તમે (છોકરા) શુ સાર લેશો ?—તમારે કઇ દાણા સંઘરવા જવા છે ?

આ પાઠ શું સમજાવવા લખ્યો છે ?

માખીએ તીડને તરછોડી કહાડ્યું તે ખરું કર્યું કે ખોટું ? ખરૂં હોય તો કેમ ને ખોટું હોય તો કેમ ?

આળસુને મદદ કરવી તેમાં અપરાધ શું ?

જે શબ્દની પહેલાં " હર " અને " બેર " આવતા હોય તેવા શબ્દો ગણાવો.

વખતને નકામો ન કાઢવા માટે તમે શુ કરશો ?

પાઠ ૨ જો—ફરીથી કરો.

૧. જાત મહેનતમાથી એકાદ બે ચરિત્ર કહેવાં.

૨. અ નામર્દ, નાહિંમત, નાદાની. આરંભ, પરિણામ, નિષ્ફળ, ઉમંગ, ઘટવુ, નિરાશા, ઉદાસ, તોલ (तुल्य.)

વ પરિણામ, ઉમંગ.

૩ ફરીથી કરો એટલે શુ ?

એનો સારો ઉપયોગ કયો અને ખોટો કયો ? ચોપડી બહારના દાખલા આપો.

કેવા કામમા એનો ઉપયોગ કરવો ?

" જો તે કરના માડવું ઘટે છે તો તે પાર પાડવું પણ ઘટે છે." એટલે શું ?

હર કોઇ કામ શરૂ કરતા શું વિચાર કરવો ?

તમે હાલ જે જે કામ કરો છો તેમાંનાં કયાં કયાં કામ ફરી ફરીને કરવા જેવાં છે અને કયા કયા નથી ?

પાઠ ૩–૪. રેશમ.

૧. કિનખાબ, સાટિન, મશરૂ, હીર, રેંટર, ચેળ, રેશમના કારખાનાનો તખ્તો, ખત ગીઉં, સરેસ, કોગેટો, ફૂટ, ફવાંડી, ફીરકી, ચીનનું સહજ જ્ઞાન મોઢેથી કહેવું.

૨. અ—આશ્ચર્યકારક, દીરાગળ, ઉત્પત્તિ, પાદશાહ, બેગમ, ખ્રિસ્તી, ગોસાંઈ, વંશ, પારદર્શક, પુખ્ત, ઉધઇ, સુસ્ત, સળંગ, વિલાયત, ફવાંડી, ફીરકી, માતબર, કારખાનાં, પુષ્કળ.

× જે શબ્દો મોટે અક્ષરે લખેલા છે તેની જોડણી પણ સમજાવવાની છે.

ઘ—ચિનભાળ, સાટિન, શેતૂર, પૂર્વ, પશ્ચિમ, એશિયા, યુરોપ, ઈટાલી, દક્ષિણ, મુલકી, હિંદુસ્તાન, ફ્રાન્સ, ઇંગ્લાંડ.

૩. રેશમને માટે તમે આગળ શું શીખી ગયા છો?
એની પ્રથમ ઉત્પત્તિ ક્યાં થઈ? ત્યાંથી યુરોપમાં શી રીતે આવ્યું?
કીડો રેશમ શી રીતે બનાવે છે? મૂળથી માંડીને કહો.
રેશમની કોકડીનું વર્ણન કરો.
કોકડી પરથી રેશમને ઉકેલવાને શી શી યુક્તિ કરવી જોઈએ?
કીડા વગર પણ હાલ લાકડાના ગરમાંથી રેશમ બનાવવામાં આવે છે તેની હકીકત કહેવી.
આપણા દેશમાં રેશમ વધારવાને માટે શું શું કરવું જોઈએ?

પાઠ ૫–૬ ભોંય.

૧. કઠણ, નક્કર અને નરમ પથ્થર, કોઈક ભોંયમાંથી મળી આવેલો ખાર, ધાતુ, કોહી ગયેલું ખાતર, ભોંયમાંથી નીકળેલો કોલસો, ધરતીકંપથી થયેલા કોઈ એક ગામનું ચિત્ર, જ્વાળામુખીનું ચિત્ર.

૨. ગ—મુખ્ય, ભૂગોળવિદ્યા, દ્વીપ, મહાદ્વીપ, અનુક્રમ, વર્ણન, શોધ, કઠણ તથા નક્કર, પડ, એકાએક, ચોકસાઈ, ઝરણું, ધડાકો, ખાર, ધરતીકંપ, બંદર, જ્વાળામુખી, સુરંગ, ગદા, છાળો, વિદ્વાન, ઉત્પન્ન, કોહી જવું, પરમેશ્વર, નાશ.
ઘ—પૃથ્વી, સમુદ્ર, કોલસો.

૩. ભોંય શેની શેની બની છે?
કઠણ અને નક્કર પથ્થરમાં શો ફેર?
નરમ પથ્થરની માટી શી રીતે થાય?
કઠણ અને નક્કર પથ્થરની રેતી શી રીતે થાય?
કઠણ અને નક્કર પથ્થર ક્યાંથી નીકળે?—કેવી રીતે?
ખેડવા લાયક ભોંય શી રીતે બને?
ભોંયમાં કોલસા ક્યાંથી?
ધૂળ, પથરા, કાંકરા, રેતી, ખાતરવાળી માટી, કોલસા, એ બધું શેમાં શેમાંથી થયું?
અનુક્રમ વાર ગણીને આપો.
આ બધું થવાથી આપણને શો લાભ? એ લાભ કોણે આપ્યો?
કોઈ પણ ચીજ મરી ગઈ એટલે શું?
જે બાબત તમે હમેશાં જોતા હતા અને જેને માટે કદી વિચાર નહોતા કરતા તેને માટે વિચાર કરવાથી કેટલું બધું જાણવાનું મળ્યું? આ ઉપરથી તમારે શો નિયમ રાખવો જોઈએ?
ધરતીકંપ અને જ્વાળામુખી પર્વતો હમેશાં આપણને લાભ આપે છે?
દુનીઆમાં જે કાંઈ થાય છે તે બધું આપણા સુખ માટેજ થાય છે!

પાઠ ૭. કરોળીઆ

૧. કરોળીઆની કેટલીક જાતનાં ચિત્ર, કરોળીઆની જાળ, મોઢીનું પગ, કરોળી-

આનું પડ, ભમરીનું દર. ઉપરાંત કરોળીઓ જાળ કેવી રીતે બાંધે છે, તેનું ચિત્ર કહાડી બતાવવું.

૨. અ—જાળ, સુઘડ, મધ્યભાગ, રોપા, અસ્તર; યુક્તિ, માદા, મચ્છરાદિક,
 બ—ચકર્રું ઝાકળ, ઢાંકણું બિલકુલ.

૩. કરોળીઓ કેટલી રીતે તાંતણા લટકાવે છે?
 શા કારણને માટે તાંતણા લટકાવે છે?
 જૂદા જૂદા કરોળીઆ કેટલે કેટલે ઠેકાણે રહે છે? અને ત્યાં કેવાં કેવાં ઘર કરીને રહે છે?
 પાણીમાં ચાલતા કરોળીઆ ત્યાં કેવી રીતે રહે છે?
 કરોળીઓ તાંતણો કેવી રીતે કાઢે છે?

પાઠ ૮. પસ્તાવાનાં કામ કરવા વિષે.

૨. અ—હાસો, વેલા, પછી, પસ્તાવો, છાવરે, દુષ્ટના, ચૌટે ચકલે, તોફાની, ફૂલવું, ફાંકડો, દેવાળું, ડુલવું, જીવિકાવૃક્ષ, છોલવું, સુખદાતા, ભેગ, ઘાટ, તડવું, ભાગવું પુંજી, પેખી, ધારણા, ઘડો, ખત્તા, ખેદ, સ્નેહી તાજી બુદ્ધિ, તીખી, (तीक्ष्ण), ઉન્મત્ત, શિક્ષા, દિક્ષા,
 બ—મૂર્ખ, મૂછાળો, પીડા.

૩. પહેલી, ચોથી, નવમી અને બારમી કડીના અન્વય કરો?
 કયાં કયાં કામ કરનારને પાછળથી પસ્તાવું પડે છે?
 પસ્તાવો કયે વખતે થાય છે?
 પસ્તાવો ન કરવો પડે તેને માટે શું ઉપાય કરવો?

काव्यदोष.

(પાછલા અંકથી ચાલુ.)

૧૪ અવિમૃષ્ટ વિધેયાંશ—જ્યારે વિધેય સમાસ વડે આચ્છાદિત હોય એટલે વિધેય એજ બીજા કોઈનું વિશેષણ થતું હોય, ત્યારે આ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ, "તીરસરખા કટાક્ષ કામી પુરૂષના હૃદયમાં પેસે છે." આ જગોએ પેસવારૂપ વિધિ છે, અને તે તીરની પેઠે પેસે છે એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. 'તીર સરખા' એ વિધેય પદ છે. એ પદ સમાસવાળું થઈ જવાથી કટાક્ષનું વિશેષણ થાય છે, અને 'પેસે છે' નું વિશેષણ થતું નથી, માટે અહીં વિધેય સમાસથી આચ્છાદિત થયેલું છે. અને તેથી પેસવાના વિધિનું ઉદ્બોધન ન થતાં કટાક્ષની સમાનતા માત્રનું બોધન થાય છે, એવી રીતે વાક્યનો ચમત્કાર ભંગ પામે છે, માટે એ દોષ છે. 'તીરની પેઠે' લખ્યું હોત તો દોષ થાત નહિ.

૧૫ વિરૂદ્ધમતિકૃત્—વર્ણનના વિષયના અર્થથી વિરૂદ્ધ અર્થનું જે બોધક થાય તે વિરૂદ્ધમતિકૃત્ સમજવું. જેમ હું "અપરાધીન છું." એ વાક્યમાં 'હું પરાધીન નથી' એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ છે; તથાપિ 'અપર (બીજા) ને આધીન' એવો વિરૂદ્ધ અર્થ પણ તેમાંથી નીકળે છે, માટે એ 'વિરૂદ્ધમતિકૃત' દોષ છે. 'સંદેહ' દોષમાં વિરૂદ્ધતા હોતી નથી માટે આ દોષ સંદેહથી જુદો છે.

૧૬ અન્વય સંગત—જે પદ જેનું વિશેષણ હોવાનું લાગે છે, તે પદ તેનું વિશેષણ ન છતાં બીજાનું છે એમ પ્રતીતિ થાય ત્યાં અન્વયસંગતત્વ જાણવું. જેમ,

" કાળા કુંમરે જોયા નભમાં મેઘ વડિત સહ દીસે "
"જાણું મધરાત આવુક બધું હોય ભગવા રીસે."

અહીં " કાળા " એ મેઘનું વિશેષણ કહેવું છે, તે છતાં કુંમરનું વિશેષણ હોય એવો ભાસ થાય છે, તે અન્વયસંગત નામે દોષ છે. (અપૂર્ણ)

एक नाना छोकरानी हमित.

સને ૧૮૭૮ માં જે વખતે તુરકી અને આસ્ટ્રીઆ વચ્ચે લડાઇ ચાલતી હતી ત્યારે એક દિવસે એવું બન્યું કે એક તુરકી પુરૂષ અને છોકરો એક ચાલનું ગાડું ભરતા હતા, એટલામાં આસ્ટ્રીઅન લશ્કરના કેટલાક માણસો અનાજ તથા ચારો શોધવાને અને મળે તે લુંટી લેવાને નીકળેલા હતા, તેઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા, અને તેમના ઉપર હુમલો કર્યો. એ જોઇને પેલો પુરૂષ તો ગભરાઇ ગયો, પણ છોકરો, જેની ઉમર માત્ર બાર વર્ષની હતી, તે તરતજ ગાડા ઉપર ચડી ગયો અને પોતાના હાથમાં બે પીસ્તોલ લઇ તેમની સાથે લડવા લાગ્યો. એ હીમતવાન છોકરો એવી તો બહાદુરીથી લડ્યો કે પેલા માણસોને ગાડાની પાસે આવવાજ દીધા નહિ; પણ એમ કરતાં તેની પાસેનો દારૂગોળો થઇ રહ્યો ત્યારે તે બહાદુર છોકરાએ પીસ્તોલો નાખી દઇ તરતજ હાથમાં પોતાનું ધારીયું લીધું અને તે વડે લડીને પોતાનો બચાવ કરવા લાગ્યો. પણ કમનસીબે તેના ગાડાને જોડેલા પેલા બળદો ગભરાઇ જવાથી તે ગાડું ઉંધુ વળી ગયું, અને તેથી તે બહાદુર છોકરો અને તેની સાથેનો પુરૂષ બન્ને જખ્મી થયા. આ વખતે પેલા સિપાઇઓનું ફાવવાથી તેઓએ તે બન્નેને જખ્મીને પકડ્યા, અને પોતાની છાવણીમાં લઇ ગયા. અહીં તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે તે ગાડા તળે દબાવાથી તે બન્નેને બહુજ વાગ્યું હતું, અને તેમના પગ ભાંગી ગયા હતા. આ જખમોની તપાસ કરતી વખતે તેઓને એટલું તો ભારે દરદ થતું હતું કે, પેલા પુરૂષની આંખમાંથી દડદડ આંસુ નીકળી પડ્યાં હતાં. પણ પેલા હીમતવાન છોકરાએ એટલું બધું ધૈર્ય રાખ્યું હતું કે પોતાને થએલી ઇજાનું નિશાન સુદ્ધાં માલમ પડવા દીધું નહિ. એટલુંજ નહિ, પણ પોતાની સાથેના પુરૂષની આંખમાંથી આંસુ પડતાં જોઇ તેને કહ્યું કે "આ કુતરાઓની સામે આ પ્રમાણે નામર્દપણું બતાવવામાં તું ઘણુંજ ખોટું કરે છે."

K. C.

सत्यवक्ता मोती.

(સંભાષણ.)

પ્રવેશ ૧ લો.

મોહન—ચાલો ભવના! વિઠ્ઠલભાઇ ક્રિકેટ રમવા તો આવતાજ નથી!
જવેર—પરીક્ષા આવે છે એટલે એને તો મરવાનો પણ વખત નહીં મળતો હોય.

વિઠ્ઠલ—બે મહિના મોસાળ ગયો હતો તેથી લેસન થયાં નથી, એટલે વાંચવામાં રોકાઉં છું, પણ કાલે તો જેઠા કાકાએ વ્યાજ કાઢવા બેસાડ્યો હતો.

મોહન—ઇંગ્રેજી ભણ્યો તો એ વ્યાજ કાઢવાનું રહ્યું હજુ!

મોતી—એટલે શું? ભણ્યો એટલે ખાવાનું પણ નહીં જોઇતું હોય! માબાપ આપણા હિત માટે ભણાવે તો તેમના કામમાં મદદ નહીં કરવી?

ઝવેર—હા, ને તારી માફક ચારના ભારા લાવવા. આપણાથી તો એ ન બને.

મોતી—માબાપ આપણને શા માટે ભણાવતાં હશે?

મોહન—ભણાવવાની તેમની ફરજ છે. માસ્તર સાહેબે ભાષણમાં કહ્યું હતું તે ભૂલી ગયો?

મોતી—હા, અને સાથે છોકરાંએ માબાપની આજ્ઞામાં રહી તેમની સેવાચાકરી કરવી એ પણ નહોતું કહ્યું!

મોહન—મને તો મારા કાકાએ કહ્યું છે કે જે ખરચ થાય તે આપીશ, પણ ભણજે. ભણવાને બાને જે કહીએ તે હાજરા હજુર. એક દહાડો બંદાને એવીજ લહેર આવી કે બૂટ સ્ટૉકિંગ પહેરીએ. કાકાને કહ્યું કે માસ્તર સાહેબ બૂટ સ્ટૉકિંગ વગર નિશાળે પેસવા દેતા નથી. અત્યારે ને અત્યારે લાવી આપો. શનિવારે બંદા કેવા ભપકાથી આવ્યા હતા!

ઝવેર—અગાબર છે. મોટા થઈશું ત્યારે ઘણાંએ વૈતરાં કરવાનાં છે.

મોહન—વૈતરાં શા માટે કરવાં? આ ઘોડા (પગ દેખાડે છે) આબાદ જોઇએ ઘડી બે ઘડી દુકાનમાં શેઠ સાહેબ થઇ આવ્યા પછી ટાઢા પહોરની લહેર લેવા રામ સરોવરે જઇએ. ગુમાસ્તાને ગરજ હોયતો આવે દોડતો દોડતો.

મોતી—તમારા જેવા મ્હોટા લોકને જેમ કરો તેમ પાલવે.

ધીરજ—અલ્યા, માસ્તર સાહેબે એકસરસાઇઝમાં પોતપોતાનાં નામ લખવાનાં કહ્યાં છે તે ભૂલી ગયા?

ઝવેર—હા લાવો લખીએ.

(એક છોકરો ટેબલ પરથી કાચનું હોલ્ડર લે છે. છોકરા એક પછી એક નામ લખવા માંડે છે. એટલામાં મોતીના હાથમાંથી હોલ્ડર પડી જઇ ભાગી જાય છે. મોતી દિલગીર થાય છે.)

મોહન—એમાં એ એ શું કરે છે? કોણે ભાગ્યું છે? આપણે ક્યારે ભાગ્યું છે? સાવ મૂકી આવું.

(મોતી ધીરજ સામું જૂએ છે.)

ધીરજ—એ તો એમજ. (મોતીને)

વિઠ્ઠલ—સોડિઓ ખાવાનું બને. હાથ પગ જોડી બેસ એટલે ભગવાન મદદ કરવા આવશે! એમાં શા મહોટા મોર મારવાના હતા? ક્યાં માસ્તર જોવા આવ્યા છે. તને પૂછે તો ના કહેજે; અમે સાક્ષિ પૂરીશું.

મોહન—અહીં તો ત્રણ ચાર છીએ, પણ આખું ગામ જોતું હતું કે પગીએ કોટવાળને માર્યો. સાહેબ પણ જાણતા હતા કે કોણે તોફાન કર્યું છે. પણ જુબાની હતી નહિ,

ને તહોમતદારને દિલગિરી સાથે છોડી દેવો પડયો, વખત આવે સો પુર્ણ રહેશે હમણા તો પોબારા મળો!

સર્વે—હા એમજ (મોતી વગર)

(બધા છોકરા જાય છે)

પ્રવેશ ૨ જો

માસ્તર—(વર્ગમાં આવે છે, છોકરા ઉભા થયા છે, ને સલામ કરે છે) Well sit down, Stand up, right, left, front, sit down Well Mohan go on. (બેશી જાઓ, ઉભા થાઓ, જમણા, ડાબા, સીધા, બેશી જાઓ. વારુ મોહન, વાચવા માંડ.) મોહન પાસે ચોપડી નથી. તેમજ બીજા કેટલાક પાસે નથી ચોપડી નહી લાવવાનુ કારણ દરેકને માસ્તર પુછે છે, કોઈ કહે છે કે મને બાપા લાવી આપતા નથી, કોઈ કહે ગરીબ છુ, કોઈ જુની ચોપડી બતાવે છે ને પુછે છે કે આ ચાલશે ? તો માસ્તર ના કહે છે અને ટેબલમાંથી રાખવાનું કહે છે એક છોકરો બજારમાંથી ખરીદેલી નવી ચોપડી બતાવે છે તો તે પણ નામંજુર કરી ટેબલમાંથી લેવાનુ કહે છે પોતાને કમિશન મળે ત્યારે. પછી છોકરા પાઠ વાચવા માંડે છે, માસ્તર માર્ક આપે છે, ભુલો પ્રમાણે નબરની ચઢ ઉતર થાય છે, મોહ છોકરા બડબડે છે કે માસ્તરે (ચોકડા આપવામાં) વગ કરી વગેરે પાઠ વચાઈ રહ્યા પછી માસ્તર તે પાઠ સમજાવે છે કે—(પાઠ સાચુ બોલવા વિષેનો છે)

“ આજનો પાઠ ઘણો ઉપયોગી છે દરેક માણસે સાચુ બોલવાની ટેવ રાખવી જો બધો સમાજ સત્ય પ્રમાણિક વ્યવહારમા પ્રવૃત્ત હોય તો કેટલા બધો વ્યર્થ પ્રયત્ન ઓછો થાત ! જુઠું બોલનારને પોતાનુ જુઠું, સાચા રૂપમા બતાવવા પોતાની અમુલ્ય અકલ ને વખત વાપરવો પડે છે સંબંધમા આવનાર પૌને જુઠાથી ઠગાય નહી માટે તેને પણ બુધ્ધિને ને વખતનો વ્યય કરવો પડે છે ત્યારે વ્યવહારને પણ તેટલોજ બંદોબસ્ત રાખવો પડે છે સત્યયુગમા લોકો થોડી મેહેનતે ઘણુ કમાતા તેનુ કારણ આજ છે. છોકરાઓ, તમે બધા જો પ્રમાણિક હોત, તો તમારા પ્રપંચ શોધવા ને દેખરેખ રાખવામા મારો જે વખત જાય છે તે ન જાય ને તે વખત તમને અભ્યાસમા રોકાત, તો અત્યાર કરતા તમને બમણું શિક્ષણ આપી શકુ. પણ જેમ પુરીના ગરબડિયા નરકના ઉંચે સ્થાને જવાને દરેક વસ્તુનું વલણ હોય છે તેથી વસ્તુ ઉંચી લઈ જવામા મહેનત પડે છે. તેમ પ્રકારે પોતાના સત્ય નિયમો એટલે ઉચ્ચ સ્થાને રાખવા છે કે તેને પહોંચવાનો પ્રયત્ન માણસ છોડી દઈ નીચ સ્થાનના વર્તનમાં બળે છે. તમે પણ ચાલો છો, પણ સાભળો છો શિખામણની વાતો મોઢે કરી છે, છતાં ખોટે રસ્તે જતા વહેવા તત્પર થાઓ છો, એ સ્વાભાવિક છે પણ જુઠું તે જુઠુંજ છે તેનું ફળ પણ જુઠુંજ છે તેટલા માટેજ શોધ મજુની જરૂર છે પણ નહી તો એકજ નિયમ થોડા દિવસ આગ્રહથી પાળશો, તો પછી તેની વિરુદ્ધ જવાને તમને લાલચ થશે નહી. (એટલામાં ભાંગેલા ટેબલ ઉપર નજર પડવાથી) પણ આ ટેબલ કોણે ભાંગ્યું ? ”

ઝવેર—અમે જાણતા નથી, સાહેબ

માસ્તર—કોણ ટેબલ પાસે આવ્યું હતુ ?

ઝવેર બધા ચાર છોકરા હારે—ના સાહેબ

માસ્તર—મારા રેમમે નહી આવવા મે તમને સખત મનાઈ કરી છે બોલ મોહન, નહી તો નામોથી ચાર માર્ક જશે. ”

વિઠ્ઠલ—અમે તો બે કલાકથી વર્ગ બહાર હતા.

માસ્તર—(ગુસ્સે થઇને) બસ આખા વર્ગે આને મારે વેઠવું પડશે. કેમ બોલો છો કે નહીં? સિપાઈ, સોટી લાવ, ઉભા થાવ, ચાલો, માની લો, તમારી મેળે માની લો, નહીં તો ડબલ (બેવડી) શિક્ષા કરીશ.

મોહન—(બરબડે છે) શી રીતે ?

મોતી—(ધ્રુજતો ધ્રુજતો) સાહેબ—(કંઇ કહેવા જાય છે એટલામાં માસ્તર બોલી ઉઠે છે.)

માસ્તર—બસ, તમે મારૂં અપમાન કરો છો. આ વખતે તમને છોડનાર નથી. (થોડી વાર ચૂપ થઇને બેસી રહે છે) પછી—

મોતી—(હિંમત આવવાથી એકદમ ઉઠીને) સાહેબ, મેં બાંગ્યું.

માસ્તર—હજી તો તમારી ધ્યાનમાં નહીં આવતું હોય. કેમ મોહન, એણે બાંગ્યું?

મોહન—ના સાહેબ.

માસ્તર—બીજો કોઇ જાણો છો ?

સર્વ છોકરા—મોતી તો ટબલે અડકયોજ નથી, સાહેબ!

માસ્તર—યાદ રાખ મોતી, મોંઢામોઢ મારૂં અપમાન, ચાલો ધરો હાથ (Hold up your hand).

મોતી—સાહેબ, હું સાચું કહું છું.

વિઠ્ઠલ—(બાજુપર) તેનીજ એ શિક્ષા.

માસ્તર—(ત્રણ ચાર સોટીઓ મારે છે.) જા, ચાલ્યો જા વર્ગ બહાર. જે છોકરા મારૂં અપમાન કરશે તેની એવી વલે. બોલ્યો નહીં ત્યારે માથે ચઢી વાગ્યા! જાઓ, કાલે તમારી વલે. Stand up, left, go one by one (ઉભા થાઓ, ડાબા, એક પછી એક જાઓ.)

છોકરા—(સલામ કરતા ને મનમાં હરખાતા હરખાતા જાય છે.)

(અપૂર્ણ.)

संग्रहस्थाननी आवश्यकता विषे.

સંગ્રહસ્થાન એટલે શું.

વાંચન ફરોમાં તથા બીજી ચોપડીઓમાં પ્રાણી અને પદાર્થોનાં નામો આવે છે. તેથી તથા બીજાં રમૂજી અખતરા, સ્થાનિક નીપજ વગેરે પદાર્થોનો જમાવ કરી શાળામાં રાખવાં, એને સંગ્રહસ્થાન કહે છે. તેમાં કેટલાક પ્રત્યક્ષ પદાર્થ રાખવામાં આવે છે કેટલાકનાં ચિત્ર રાખવામાં આવે છે, કેટલાક નમુના એટલે લાકડા, માટી, પથ્થર કે ધાતુના આકાર કરી રાખવામાં આવે છે.

સંગ્રહસ્થાનની ગોઠવણ.

તેની ગોઠવણ એવી જાતની જોઇએ કે જ્યારે જોઇએ ત્યારે તુરત, તે વસ્તુ ચિત્ર કે નમુનો કહાડી શકાય, અને એટલા કારણસર તેના વર્ગ ઠરાવવામાં આવ્યા છે. જે વસ્તુ પ્રવાહી હોય ને બગડી જાય એવી હોય, તેને કાચની શીશીઓમાં ભરી મજબુત બુચ મારવા જોઇએ. કેટલીક વસ્તુઓ દાબડીઓમાં ભરી શકાય એવી હોય તો તે તેમાં ભરવી જોઇએ અને કેટલીકને છુટી મુકવાની કે દોરડે બાંધી ટાંગવાની હોય તેને તેમ કરવું જોઇએ. દરેક વસ્તુ ઉપર શી વસ્તુ છે, તેની ચીઠ્ઠી ચોટવી, તેમજ નંબર નાખી નંબર વાર ગોઠવવી કે જ્યારે જોઇએ, ત્યારે તરત જડી આવે તેમ કોઈ વસ્તુ લીધી હોય, તે પાછી તેજ જગ્યાએ મુકી શકાય. *એક હોલમાં વસ્તુઓનાં ચિત્ર, નકશા વગેરે હોય તો તે ભીંતે લટકાવી રા*ખવા અને કેટલાક નમુના ટાંગી શકાય એવા અને મોટા હોય, તે ખીંટીએ તેમજ છાપરામાં ટાંગી રાખવા, પણ એવી રીતે રાખવા કે દરેક જોનારથી બરાબર દેખી શકાય અને છેટેથી જોતાં પણ તેનો ભાવ મનમાં ઉતરે. જે નમુના નાના છે અને જે પદાર્થ શીશીઓમાં કે દાબડીઓમાં ભરેલા હોય તે કબાટની અંદર વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવવા કે દરેકના નામ અને નંબર દેખી શકાય અને તે પણ વર્ગવાર ગોઠવવા. એકજ ખાનામાં વધારે પદાર્થો એકની પાછળ એક મુકેલા હોય, તો બારણાં આગળની ઓળ કરતાં પાછળની ઓળો ઉંચી જોઇએ, તે એટલી ઉંચી રાખવી કે શીશીઓમાં હોય તે શું છે તે જાણી શકાય અને દાબડીઓમાં હોય તો, ચીઠ્ઠીઓ બરાબર જોનારની સાથે વાંચી શકાય, તેમજ બીજા નમુના હોય તે પણ શું છે, તે તુરત ધ્યાનમાં આવે. બનતા સુધી એ દાબડાની બાબતે ગોઠવવામાં આવે તો રચના પણ સારી દેખાય અને થોડી જગ્યામાં સમાવેશ વધારે વસ્તુઓનો થાય, તેમજ તેના ઉપરના ભાગમાં પાટીઆમાં ખીલીઓ મારીને અથવા લાકડીએ બાંધીને બહુ વજનવાળા નહીં એવા નમુના બાંધવા અને તેની ગોઠવણ એવી કરવી કે સુશોભિત લાગે અને એટલા ઉંચા બાંધવા કે નીચેની વસ્તુઓની પેઠે તે દરેક દેખી શકાય અને કોઇ પણ વસ્તુ કે નમુના લેતાં બીજા પદાર્થોને ખસેડવાની જરૂર પડે નહીં. વનસ્પતિ, ધાન્ય વગેરેના નમુના કાગળના પુઠા ઉપર ટાંકણીઓ તાર વગેરે જોડે છે તેમ બાંધી રાખી ગોઠવવા કે જે નમુનો જોવો હોય તે લઇ શકાય અને પાછો તે જગ્યાએ મુકી શકાય. એવા નમુનાના પુઠાં કબાટના કમાડે અંદરના ભાગમાં ચોડી શકાય અથવા ભીંતે પણ ટાંગી શકાય. કાપડ, સુખડ, વગેરે ચુમડાંના નમુના એક ચોપડી જેવું કરી દરેક પાનામાં ચોડવા કે જેથી ઘણા નમુના એકજ પુસ્તકમાં રહી શકે અને તે સારા રહે તેમજ જગ્યા થોડી રોકે. તે નમુનાની નીચે શું છે તે તથા અનુક્રમ નંબર નાખવો. દરેક જાતનું લાકડું ઓળખવાને તેના કકડા પણ કોઇ પણ આકારના સુશોભિત દેખાય તેવા ચોરસ ત્રિકોણ વગેરે આકૃતિના બનાવરાવી ગોઠવવા. પરંતુ બેડોળ કકડા ગોઠવવા નહીં. જેવી જાતની વસ્તુઓ હોય તે પ્રમાણે તેની યોગ્ય જગ્યા *જોઈ રચના અને શોભાયમાન દેખાય તેમ ગોઠવવી.*

સંગ્રહસ્થાન કેવી જાતનું જોઈએ.

સંગ્રહસ્થાન કેવી જાતનું જોઇએ તે સબંધી ઘણા મતભેદ પડે છે. કેટલાકનું કહેવું એમ થાય છે, કે પાઠમાં તેમજ બીજી ચોપડીઓમાં આવતા બધા પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવો. કેટલાકનું કહેવું એમ થાય છે, કે જે પદાર્થ હમેશાં જોવામાં આવે છે તેવા પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવાની જરૂર નથી પણ જે પદાર્થ નજરે પડતા નથી તેવાજ વધારે પદાર્થ એકઠા કરવા.

શું છે, તે બતાવ્યા સિવાય શીખવાનો કેટલોક વખત વ્યર્થ ગુમાવ્યા બરાબર છે; માટે સંગ્રહસ્થાન વગર કોઇ પણ શાળામાં ચાલી શકેજ નહિ અને તેથી આપણી શાળાઓમાં રાખવામાં તે આવ્યું છે અને તે સંબંધી સરક્યુલરો અને વટહુકમો થયા છે, તેમજ પરીક્ષા વખતે તે બાબત જોવામાં આવે છે.

સંગ્રહસ્થાનથી શાળાને કેવી અને કેટલી મદદ મળે છે.

કોઇ હકીકત સમજાવતાં અગર પાઠ આપતાં તેમાં આવેલા પદાર્થો અગર પ્રાણીઓ વિષે પ્રત્યક્ષ ચિત્ર કે નમુના દેખાડયા સિવાય સમજાવે તો તેમાં જેટલો વખત જાય તેના દશમા ભાગ કરતાં પણ ઓછા વખતમાં પ્રત્યક્ષ પ્રાણી અથવા પદાર્થથી સમજાવી શકાય-અને તે વળી બરાબર પાકું થશે. પહેલી રીતે સમજાવતાં વખત પુષ્કળ જાય તો પણ પાકું થશે નહિ, માટે સંગ્રહસ્થાન એ શિક્ષકને શિક્ષણના કામમાં અતિ ઉપયોગી સાધન છે. જેમ દાળ વગેરેમાં મીઠું છે તેમજ શિક્ષણમાં સંગ્રહસ્થાન (પ્રત્યક્ષ વસ્તુ) નો ઉપયોગ છે. કેટલીક વખત તો તેના વગર છોકરા અને શિક્ષક બન્તે નિરાશ થાય છે. છોકરા સમજતા નથી અને શિક્ષકનું સમજાવી સમજાવીને માથું પાકીજાય છે, એટલે બન્તે નિરાશ થઇ,ને અને પરિણામે છોકરાને શિક્ષા બીનચૂકે પામવાનો પ્રસંગ આવે છે. ભૂમિતિ શીખવવામાં પ્રત્યક્ષ પાટિયા ઉપર કૃતિ કરી બતાવ્યા વગર સમજણ પડતી નથી. તેમજ વસ્તુઓ પ્રત્યક્ષ જોયા વગર પાઠમાં સમજણ પડતી નથી; પણ હકીકત એવી છે, કે ભૂમિતિમાં છોકરાને સમજણ પડી છે કે નહિ, એટલે આવડી કે નહિ, એ જાણવાનું જેવું સાધન છે તેવું આમાં પ્રત્યક્ષ જણાતું નથી. એટલે તે સંબંધી જ્યારે ઊંડા ઉતરે ત્યારેજ માલમ પડે છે. માટે સંગ્રહસ્થાન એ શિક્ષણના કામને ઘણુંજ મદદકર્તા છે, એટલે બુધ્ધિની કેળવણીનો ધોરી માર્ગ છે. આવી રીતે ઘણી વસ્તુઓનુ પ્રત્યક્ષ અવલોકન થવાથી તેના ગુણ વગેરે જાણવામાં આવેથી બીજી નવીન બાબતો વિષે પણ વિચાર ચલાવી શકાય છે. કેમકે જેણે ઘણાં યંત્ર જોયેલાં અને ગોઠવેલાં હોય, તે બીજી કોઇ નવીન રચના પણ કરે માટે સંગ્રહસ્થાન, એ શિક્ષકને ઉમંગી બનાવનાર તેમજ છોકરાંઓને રસવાળાં અને તાજાં મગજવાળાં કરનાર છે.

સંગ્રહસ્થાનની આવશ્યકતા.

ઉપરની એકંદર બાબતોથી ખુલ્લું છે કે શાળાઓમાં સંગ્રહસ્થાનની કેટલી આવશ્યકતા છે. સંગ્રહસ્થાન વગરની શાળા તે શાળાજ નથી, એમ કહેવાને કોઇ પણ જાતનો બાધ આવતો નથી. જો કે મુંબાઇમાં, અને વડોદરામાં જેવાં સંગ્રહસ્થાન છે એટલે દરેકજે શાળામાં થઇ શકે નહીં અને તેટલાની જરૂર પણ નથી. આપણી શરૂઆતની શાળાઓ કહી શકાય; પરંતુ સાત ચોપડીઓમાં જે જ્ઞાન છે તેટલું જ્ઞાન મેળવે, તો ઘણી અગત્યની બાબતો શીખી બુદ્ધિની કેળવણીનો ઉઠાવ થાય અને જ્ઞાન સંપાદન કરી શકે. પણ એટલી સ્થિતિએ છોકરા પહોંચતા નથી તેનું ખાસ કારણ સંગ્રહસ્થાન અને તેના ઉપયોગની ખામી ગણી શકાય. કેટલાક પાઠો એવા છે કે દરેક ઉપરની ચોપડીમાં તેના સંબંધી વિશેષ વાતો આવે છે પરંતુ પ્રથમથીજ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ વગર જ્ઞાન કાચું રહે છે, એટલે આગળ અંધારૂં રહે છે અને તેથી જે જ્ઞાનસંપાદન થવું જોઇએ તે થતું નથી; માત્ર છોકરાની સ્મરણશક્તિનોજ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એટલે ગોખાવી મારવામાં આવે છે. માટે દરેક પાઠ વખતે પ્રત્યક્ષ વસ્તુ કે પ્રાણી વગર

આગળ ફરવું ભરતું ન જોઈએ તેના અભાવે નમૂના, તેના અભાવે ચિત્ર અને તેના અભાવે એને મળતો બીજા પ્રાણી કે વસ્તુનો નમૂનો અગર ચિત્ર બતાવી સમજાવવું, પણ જ્યારે આમાનું કોઈ પણ સાધન મેળવી શકાય તેમ નજ હોય તો પછી વ્યાખ્યાન કરી સમજાવવું; પરંતુ ઉપરની દરેક રીતોમાં અનુક્રમે જ્ઞાન ઓછું મળવાનું અને મન ઉપર છાપ ઓછી બેસવાની. બે જણ સરખા જ્ઞાનવાળા હોય તો જેણે વિશેષ જોયું છે તેજ આગળ પડી આવશે, તો પછી છોકરાની બુદ્ધિ તેના વગર જડ રહે એમાં કાંઈ શક જેવું નથી આગળ કહી ગયા કે સંગ્રહસ્થાન વગરની શાળા તે શાળાજ નથી; માત્ર છોકરાને પૂરી રાખવાનું સ્થાન છે, માટે દરેક શાળામાં સંગ્રહસ્થાનની આવશ્યકતા છે.

હાલ શાળાઓમાં થતો સંગ્રહસ્થાનનો ઉપયોગ

દરેક જણ જાણે છે કે હાલ શાળાઓમાં સંગ્રહસ્થાનનો કેવો ઉપયોગ થાય છે કેટલીક શાળાઓમાં એવું બને છે કે જાણે, ચારસે કે પાંચસે વસ્તુઓ એકઠી કરી એટલે કૃતાર્થ થયા એ તો માત્ર સાચવી રાખવી. કોઈ વખત કબાટ ઉઘાડવું નહીં, કારણ તેમાં કચરો પડે અને વસ્તુ આઘી પાછી થઈ જાય તો ચિત્રિત વખતે ઠપકામાં આવવું પડે આવું પણ કેટલીક શાળામાં બનતું હશે. કેટલીક જગ્યાએ એમ બને છે કે શિક્ષકોને જે પદ્ધત પડી ગઈ હોય છે તેથી જુદી રીતે ચાલવું અને ભણવું બરાબર થઈ પડે છે તેઓ એમ સમજે છે કે વળી છોકરાઓને વસ્તુઓ દેખાડવી એમાં તે શું? એ નવરી માથાકૂટ શી? સાહેબ આવશે તે વખતે છોકરાઓને પૂછશે માટે વખતે મરજીમાં આવે તો થોડી એક વસ્તુઓ આપવા જરા તેમાં ફાવે હોય તો બેચાર વસ્તુઓ તારવી કાઢી છોકરાને બતાવી જાય કે આ ફળ, આ ઝાડી, આ પ્રાણી, એમ કરી પાછી મૂકી આવે એ પ્રસંગો પણ કેટલીક જગ્યાએ ચાલુ હોવાજ જોઈએ. કોઈ ઉપયોગ કરવા ધારશે તો થોડા દહાડા કરશે અને પછી મૂળની પદ્ધતિ પકડશે. ઘણી વખત એવું બને છે કે વસ્તુઓ બધી હોતી નથી વખતે હોય છે અને સંગ્રહસ્થાન રાખનાર પાસે માગે છે તો તેજ કાઢી આપવાને માટે કહેશે, નથી, અથવા બગડી ગઈ છે. આમ બને એટલે તેનો ઉત્સાહ ભાગી જાય વળી પાઠ આપવામાં વસ્તુ જોઈતી હોય તેનો આગલે દહાડે વિચાર કરી રાખ્યો હોયજ નહીં. પછી જ્યારે પાઠ આપતાં ખપ પડે ત્યારે કહેશે કે ફલાણી વસ્તુ જોઈએ પણ તુરત મળી શકે નહીં એટલે ચલાવી લો. એમ કરતાં મન ઉપર આળસની છાપ પડી જાય. એકંદર જોતાં બરાબર ઉપયોગ થોડીજ જગાએ થતો હોવો જોઈએ, કારણ એમાં ફડાકૂટ બહુ પડે છે અને એવી માથાકૂટ કરવાને કેટલોક શિક્ષકવર્ગ રાજી હોતો નથી વળી તેજ વસ્તુનું સારું જ્ઞાન શિક્ષકને પણ હોતું નથી, વગેરે કારણોથી જોઈએ તેવો ઉપયોગ થતો નથી

ઉપસંહાર.

આ ઉપરથી જણાવવામાં આવ્યું કે શાળામાં સંગ્રહસ્થાનની આવશ્યકતા છે અને તે સારી રીતે વ્યવસ્થાવાળું જોઈએ. તેમજ બનતાં સુધી બધી વસ્તુઓ, નમૂના કે ચિત્ર જોઈએ ને તે મૂકવાની જગા સોઈવાળી પસંદ કરવી જો ક્લાસવાર સંગ્રહસ્થાન હોય, તો તે વધારે ઉત્તમ છે આ બધાની સાથે જો તેનો ઉપયોગ ન હોય, તો પછી તે કશા પણ ઉપયોગનું નથી, માટે દરેકે તેનો સારો ઉપયોગ કરવો, એ ઉત્તમ છે. એ શિક્ષક તથા છોકરાં

બન્ને ને ફાયદાકારક છે માટે દરેક જણ જેમ વધારે ઉપયોગ થાય, એમ કરશે. હાલ દિવસે દિવસે ઘણી જગ્યાએ ઊપયોગ થાય છે તોપણ જેમ વધારે ઉપયોગ થશે તેમ ફાયદાકારક નીવડશે.

કેશવલાલ છોટાલાલ.
હેડ માસ્તર, ઉંઝા.

ચર્ચાપત્રોના ખુલાસા.

(પાછલા અંકથી ચાલુ.)

૩

૧. એક વાક્યોનો ભાવ એકજ જણાય છે, અને તેથી પુનરૂક્તિદોષ સંભવે છે.
૨. " ભદ્ર વિષે કવિતા " એ ઠેકાણે ભદ્રનો અર્થ મકાન છે. કવિતાની પહેલી લીટીમાં ભદ્ર શબ્દનો અર્થ કલ્યાણવાચક છે, અને " ભદ્ર દિસે ભયંકાર " ત્યાં ભદ્રનો અર્થ મકાન કરવાનો છે.
૩. ભદ્રની પાસે ત્રણ દરવાજા છે, તે દરેકથી જુદે જુદે ઠેકાણે જઈ શકાય છે; એટલે તે સ્થળોના ગુણ દોષના વર્ણન સાથે બોધક વાક્ય છે.

૪

૧. કેટલાએક માણસો અપદાર્થવાચક શબ્દોને પણ ચીજ શબ્દ જોડી વ્યવહરે છે, જો તમારા મિત્રે તેમ લખ્યું હોય તો તે " મોજ શોખ " નિમિત્ત આલસ્યાદિ કોઇ દુર્ગુણ હોવો જોઈએ તે જો કોઇ પદાર્થને ઉદ્દેશી લખ્યું હોય તો તે અનેક તરેહના વ્યસનોમાંની એકાદ હોવી જોઇએ.
૨ તેમને રગત લાગે તેવી રીતે.
૩ લખનાર ખુલાસો કરશે.
૪. લક્ષ્મીબાઇનું બીજું નામ પાર્વતીબાઈ હોવું જોઇએ.

૫

વિવેચનવાળાં ચર્ચાપત્રો પ્રસિધ્ધ થવા હરકત છે તેથી ટુંકામાં ખુલાસા લખ્યા છે.

૧. વિશ્વ વ્યવસ્થામાં સંકળાયલાં અંગોમા અમુક અંગને " શ્રેષ્ઠ " એમ કહેવું બાધિત છે, તથાપિ એકાદને સ્પષ્ટ કહેવાનો જો આગ્રહ હોય તો અનેક રીતે વિચારતાં પણ " વર્ષાઋતુજ શ્રેષ્ઠ છે " એમ કહી શકાય.
૨. કાળ અને નીતિનો જો કે અન્યોન્યાશ્રય સંબંધ છે, તથાપિ " નીતિને આધીન કાળ છે " એમ સાધારણ રીતે માની શકાય
૩. કોઇ પણ ગુણનો એ અતિક્રમ થતાં તેમાં કેટલે અંશે દોષ વ્યાપે છે પણ પ્રશ્નનો ખુલાસો " અતિ લોભ તે પાપનું મૂળ " અને " સંતોષી તે સદા સુખી " એ લોકોક્તિમાં સ્પષ્ટ છે
૪ (વધારે દૂર ન જતાં) ખરી રીતે કહીએ તો વિશ્વ વ્યવસ્થા-ઋતુ-કાળને આધીન છે.
૫ મન માનતો ખુલાસો કોઇ સારા કવિથી થઈ શકશે.
૬ બંને શબ્દોમાં એક બીજાનો ભાવ છે; પણ અમુકનીજ ગરજ સારવાની પ્રવૃત્તિ કરનારને પરગજુ અને જનસમૂહના લાભને માટે સદા સર્વદા પ્રવૃત્તિમાં રહેનારને પરોપકારી કહી શકાય.
૭ મુખ્ય હેતુ અક્ષર જ્ઞાન થવાનો છે.

देशी केळवणीखातुं.

પરહુકમ નંબર ૩.

મરાઠી આંકમા દરેક જાતની જે શાળાઓમા પાચમા અને છઠ્ઠા ધોરણનો અભ્યાસ ચાલતો હોય તેમાં એક વધારે ઉપશિક્ષક રૂ. ७) મહીનાનો આપવા હુજુરમા ટિપ્પણ રજુ કરવામાં આવેલ, તે પ્રમાણે શ્રીમંત સરકાર મહારાજા સાહેબ એમની હજુરથી મંજુરી મળેલી છે સબબ એવી જે શાળામા વધારાના ઉપશિક્ષકની જરૂર હોય ત્યાના મહેતાજીએ પુરતી હકિકત સાથે રિપોર્ટ પોતાના વિભાગના રા. સા. ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સપેક્ટર તરફ કરવો એટલે તેમના તથા પ્રાંતના રા. બા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના અભિપ્રાય ઉપરથી યોગ્ય રીતે કરવામાં આવશે. તા. ૧૦ માહે આગષ્ટ સને ૧૮૯૮ મુ. વડોદરા.

દામોદર.

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

પરહુકમ ન. ४.

પેટા કિતાબખાનામાં કેટલાંક રદ્દી થયેલા છાપેલા ફાર્મોનો કેવો ઉપયોગ કરવો તે સબંધમાં મહેતાજીઓ તરફથી રીપોર્ટો આવે છે તેથી સર્વ ઠેકાણે એક સરખો વહીવટ રહેવા માટે જણાવવામાં આવે છે કે—છાપેલા ફાર્મો પૈકી જે ફાર્મો કમી થયાં હોય અથવા ઉપયોગ લેવાને બાધ થયા હોય તેવાં ફાર્મો રદ્દ થયેલાં સમજી નીચે પ્રમાણે તેની વ્યવસ્થા કરવી —

૧ એક બાજુએ છાપેલા ફાર્મો હોય તેનો ઉપયોગ સરકારી કામને માટે પાકીટો બનાવવાના કામ તરફ કરવો.

૨ બન્ને બાજુએ છાપેલા ફાર્મો હોય તેનો ઉપયોગ લાયબ્રેરીની ચોપડીઓને પૂઠાં કરાવવાના કામ તરફ કરવો.

૩. કલમ ૨ પ્રમાણે પૂઠાં કરતા ફાર્મો વધારે હોય તો તેની નિયમ મુજબ હરાજી કરવી.

ઉપર પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવી. તા. ૧૬–૮–૯૮.

દામોદર.

J A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નંબર ૫.

આ તરફથી સરક્યુલર નંબર ૫૫ તા. ૧૭-૫-૯૫ નો કન્યાશાળામાં સારી હાજરી રાખવા માટે દરેક શાળામાં રૂ. ૩) કલદાર સુધી ઇનામ આપવા થયેલો છે. તેની હકીકતનાં પત્રકો પ્રાંતના રા. બા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેકટર સાહેબો તરફથી અભિપ્રાય સહ આવેલાં છે તે જોતાં તેથી સંખ્યામાં તથા હાજરીની ટકાવારીમાં દેખીતો વધારો થયો હોય એમ જણાતું નથી. કેટલેક ઠેકાણે, જેમ કે દેહગામ, ગણદેવી, ઉંઝા, ડભોઇ, વિગેરે ઠેકાણે સંખ્યા તથા હાજરી કમી થયેની છે. તેમ રા બા. ઇન્સ્પેકટર સાહેબો પણ શક પડતો અભિપ્રાય જણાવે છે કે સદરહુ સરક્યુલરથી આબાદીમાં વધારો થયો છે કે કેમ તે કહી શકાતું નથી. આ બાબતમા દર સાલ થોડો ખર્ચ થાય છે તો પણ ખાસ વધારો ન થતો હોય તો પ્રત્યેક શાળામા આવી રકમ ખર્ચ કરવાની જરૂર નથી. સબબ થયેલો સરક્યુલર રદ કરી આ વટહુકમ કરવામા આવે છે કેઃ—

જે જે ઠેકાણે પ્રથમના વટહુકમનો અમલ થવાથી સંખ્યામાં તથા હાજરીની ટકાવારીમાં ખરેખરો વધારો થશે એમ વિભાગના રા. સા. ડેપ્યુટી એજ્યુ. ઇન્સ્પેકટરને અથવા પ્રાતના રા. બા. એજ્યુ ઇન્સ્પેકટર સાહેબને જણાય (મુખ્યત્વે કરીને નવી ઉઘડતી શાળાઓમા) તે તે શાળાઓમા ઇનામ આપવા માટે આ તરફની મંજુરી લેવા રિવાજ રાખવો. બનતા સુધી પોતાના વિભાગમાં અથવા પ્રાંતમાં એવી જેટલી શાળાઓ હોય તેનુ વર્ષમા જાન્યુઆરી તથા જુલાઇ આખર સુધીની મુદતનું સામટું બે હપ્તે પત્રક, પાછલી બે સાલોથી સંખ્યા તથા હાજરીની ટકાવારીમાં કેટલો કેટલો વધારો થાય છે તે જણાવી મોકલવાનો રિવાજ રાખવો કે જેથી લખાપઢીમાં વધારો થાય નહીં.

ઉપર પ્રમાણે જે જે શાળાઓ માટે આ તરફથી મંજુરી મળે તે તે શાળાઓમાં કયી કયી કન્યાઓને ઇનામ આપવું, તે પ્રાંતના રા. બા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેકટર સાહેબે હાલ ચાલતા ધોરણ પ્રમાણે નક્કી કરી મંજુરી આપવી અને તે પ્રમાણે જેમને તેમને ઇનામ આપામલુ છે કે કેમ તથા મંજુરી મેળવતી વખતે મેહેતાજીએ જણાવેલી હકીકત ખરી છે કે કેમ તે પરીક્ષક અધિકારીએ દફ્તર તપાસણી વખતે તપાસતા રહેવું. તા. ૨૯ ઑગષ્ટ સન ૧૮૯૮.

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

વટહુકમ નંબર ૬.

રા. બા એજ્યુ. ઇન્સ્પેકટર સાહેબોએ પોતાના પ્રાંતના ડેપ્યુટીઓ તથા મેહેતાજીઓની સભા ભરી શાળોપયોગી બાબતોનો બોધ કરવા સંબંધે વટહુકમ નં. ૫૮ તા. ૧ લી જુન સન ૧૮૯૫ નો કરવામાં આવેલો છે. એ બદલની મંજુરી ત્રણ વર્ષની હતી તે ૧૮૯૭-૯૮ આખરે પૂરી થવાથી આગળને માટે મંજુરી મળવા ટીપણ નં. ૧ તા. ૮-૮-૯૮ નું કરવામાં આવેલું. તે લગત નામદાર હિ. બા. દિવાન

સાહેબની મંજુરીથી હુ. નં ૧ તા. ૧૫-૮-૯૮ ના હુકમથી અહીંની દરખાસ્ત મંજુર થઇ છે. તે અન્વયે જણાવવાનું કે — એ કામ સંબંધી જેમના ખાતામાં ખર્ચ થવાનો તે ખાતા અધિકારી, મેહેરબાન તથા તાબાના નોકરોની ફુરસદની વિગેરે માટે આશરે રકમની રકમ ઠરેલ ખર્ચના તકલાદમાં છે તેમાં રૂ. (૪૦૦) આપવામાં આવેલ છે તેની વેહેંચણી નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવે છે.

૧૨૫ વડોદરા પ્રાંત ખાતે.	૭૫ નવસારી પ્રાંત ખાતે
૧૨૫ કડી પ્રાંત ખાતે.	૭૫ અમરેલી પ્રાંત ખાતે

કુલ રૂ ૪૦૦)

ઉપરની વિગતે રૂ. ૪૦૦) ની વેહેંચણી દર વર્ષે માટે કરવામાં આવી છે. સબબ એ સંબંધી ઉપર જણાવેલા વરહુકમ નંબર ૫૮ તા. ૧-૬-૯૫ મા જણાવ્યા પ્રમાણે અમલ બીજો હુકમ થતાં સુધી જે તે પ્રાંતના રા. રા. એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ કરતા રહેશે તા. ૧ સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૯૮.

J A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

વરહુકમ નં. ૭.

રા. રા. નારાયણરાવ ભાસ્કર ખરે કડી પ્રાંતના એજ્યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ એમના તરફથી " શાળા કવાયત ભાગ ૧ લો " એ નામનું નાનું પુસ્તક કિંમત રૂ ૦-૨-૦ ને આનાનું બહાર પડ્યું છે. આ ખાતાની મરજીમુજબ શાળાએમાં કવાયત શીખવાય છે. કસરત તથા કવાયત શીખવવામાં આ પુસ્તક વધારે ઉપયોગી થઇ પડશે એમ જણાય છે સબબ શાળાઓના હેડ માસ્તરો તથા મહેતાજીઓને આથી સૂચના આપવામાં આવે છે કે જેમણે તેમણે પોતાની શાળાના કંટિજંટમાંથી સદર પુસ્તકની એક પ્રત શાળાના ઉપયોગ માટે ખરીદ કરવી. પુસ્તક તેઓ સાહેબ તરફથી મળશે. તા ૧ માહે સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૯૮ મુ વડોદરા.

ક્રમેલર.

J. A DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

સૂચના ૮.

વરહુકમ નંબર ૧ તા. ૮-૮-૯૮ થી નોંધાયેલી ખાનગી શાળાઓના નિયમો આ હમણાના ઉપરવણી સોપાનીઆના અંક ૧૧ માં પ્રસિદ્ધ થયા છે, તેમાં વધારો તથા સુધારો નીચે પ્રમાણે છે—

૩ ખાનગી શાળા શિક્ષણ આપનાર પોતે સ્થાપન કરી શકે, અગર નિયમોને અનુસરી શિક્ષકો રાખી શાળાના માલીક તરીકે કોઇ કમિટી અથવા ખાનગી ગૃહસ્થ સ્થાપન કરી શકે

ટીપ ૧ લી:—જે જગાએ કોઇ કમિટી અથવા ગૃહસ્થ આવી શાળા ચલાવવા માટે તૈયાર હશે તે જગાએ આ નિયમને લગતી સર્વે ગોઠવણ અને જવાબદારી તેમના ઉપર રાખી તે કમિટીના સેક્રેટરી અથવા તે ખાનગી ગૃહસ્થ સાથે પત્ર વ્યવહાર રહેશે. મહેતાજી વિગેરે તેના માલીકના ખાનગી નોકર તરીકે ગણવામાં આવશે અને મદદની રકમ વિગેરે આપવામાં આવશે.

ટીપ ૨ જી:—કોઇ કમિટી આવી શાળા સ્થાપન કરવા માગે તો કમિટીના બંધારણની પૂર્ણ હકીકત અરજી સાથે લખાઈ આવવી જોઇએ.

કલમ ૯ ના હેડીંગની બાબતમાં હેડીંગમાં "કાળી ભીલ" છે ત્યાં " કાળી ભીલ વગેરે" જોઇએ. સદર કલમમાં "સરક્યુલર નં. ૧૨ સને ૧૮૮૧–૮૨ પ્રમાણે " એ કાઢી નાખવામા આવે છે.

કલમ ૧૨ ની લીટી બેમાં " હોવા " ને બદલે " હોવો " વાંચવો.

કલમ ૧૫ માં " એક માસનું " છે ત્યાં " દરેક માસનું " જોઇએ.

કલમ ૧૬ માં " તે મોકલવી જોઈએ " છે ત્યાં તે " મોકલવાં જોઇએ " જોઇએ.

કલમ ૧૯ ની બાબતમા " સરકારી મદદ " છે ત્યાં " સરકાર મદદ " જોઇએ.

સદર કલમની નિશાની ઘ ની લીટી ચોથીમા " ઇનામ " શબ્દ છે તેની આગળ " ખાસ " શબ્દ ઉમેરવો.

કલમ ૨૧ મા " પસાર થતા છોકરાં " છે ત્યાં " પસાર થયેલાં છોકરાં " જોઇએ.

કલમ ૨૩ ની બાબત " કરાર " શબ્દ હેડીંગમાં વાંચવો.

ઉપર જણાવેલી કલમ ૩ દાખલ કરવાથી કલમના અનુક્રમમાં ત્રણથી એકેકનો વધારો સમજવો એટલે એકંદર ૨૫ કલમો સમજવી.

પરિશિષ્ટ क માં સુધારો.

અરજીના કોઠાના ખાસન ૨ મા નંબર ૫ માં " ગામા " છે ત્યાં " ગામ " જોઇએ અને નં ૭ મા " મહેતાજી કે માલીકનો " છે તેને બદલે " મહેતાજીનો " જોઇએ. તથા " સુધી " શબ્દની પછી પશ્નાર્થ ચિન્હ છે તે કાઢી નાખી " તે " ને બદલે " ને " વાચવો તથા નં. ૮ માં " મહેતાજી કે માલીક " છે તેને બદલે " મહેતાજીએ " જોઈએ.

બીજા પેરેગ્રાફમા " મહેરબાનીથી પરવાનગી મળે " છે તેને બદલે " મેહેરબાનીથી પરવાનગી આપશો. પરવાનગી મળે " એ પ્રમાણે વાંચવું. " કરાર તથા લાયક જમીન " છે ત્યાં " કરાર તથા જમીન " જોઇએ.

પરિશિષ્ટ ख માં સુધારો.

પેહેલી લીટીમાં " વિદ્યમાન વિદ્યાધિકારી " છે ત્યાં " વિદ્યમાન મેહેરબાન વિદ્યાધિકારી " જોઇએ. નવમી લીટીમાં " શાળાતાના " છે ત્યાં " શાળા ખાતાના " જોઇએ. બારમી લીટીમાં " સે બાબાશાઇ સુધી " છે ત્યાં " સે બાબાશાઇ " જોઇએ; તથા જમીનના લેખની ત્રીજી લીટીમાં " ગામનો " એ શબ્દ પછી " સદરહુનો " એટલું વધારે સમજવું.

ઉપર પ્રમાણે સુધારો વધારો સમજી અમલ કરવો. તા. ૭ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૮

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

देशी केळवणी खातानी शाळाओमां लायब्रेरी खाते राखवा सारु नीचे जणावेलां मराठी पुस्तको मंजुर करवामां आवे छे.

अनुक्रम नंबर.	पुस्तकनु नाम.	कर्ता अथवा प्रकटकर्ता	किंमत रु	आ	पै	विशेष हकीकत
1	माउन्टस्टुअर्ट एल्फिन्स्टनचें चरित्र	रा विष्णु वासुदेव नाडकर्ण हे मा म्युनिसीपल शाळा नं २ ठाणा	२	०	०	
	श्री शिवछत्रपति महाराज	रा पुरुषोत्तम गोविंद नाडकर्णी	१	०	०	ठे विविधज्ञान विस्ताराचा मेनेजर मुम्बाई
	हिंमत बहादर	सदर	१	०	०	सदर
	क्वायर्नाचे आयमर.	रा रामकृष्ण माधवराव चोणकर	०	९	०	ठे नं ९ खेतवाडी ... मुम्बाई
	जवानमर्द ब्राह्मणभाई	जनार्दन महादेव गुर्जर	०	२	०	ठे रामवाडी मुम्बाई

દસ્તખત

J A DALAL
વિદ્યાધિકારી

દેશીકેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં લાઇબ્રેરી ખાતે રાખવા સારૂ નીચે જણાવેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો મંજૂર કરવામા આવે છે.

અનુક્રમ નંબર.	પુસ્તકનુ નામ	કર્તા અથવા પ્રકટકર્તા	કિંમત રૂ	આ	પૈ	વિશેષ હકીકત
૨૮૫	વિશ્વભેદ	મી. અલાદીનશરીફ માલે મહમદ નેશવત કાઠીયાવાડ	૦	૧૨	૦	
૨૮૬	મોતીલાલ અથવા વકેલ છોકરો.	રા. મદનલાલ લલ્લુભાઇ મુનસફ ગીરગામ બેકરોડ મુંબાઈ	૧	૮	૦	
૨૮૭	મીરાતુલ ઉરૂશ ...	મી. કરમઅલી રહીમ નાનજીઆણી નડીઆદ.	૦	૯	૬	ઉરદુ શાળાઓ માટે મંજુર
૨૮૮	તવારીખે નવસારી.	શે. સોરાબજી મંચેરજી દેસાઇ.	૨	૮	૦	દેસાઇ દીવાન નવસારી.
૨૮૯	રાજસ્નેહ (રવીકનગોગં)	યોજનાર મણિશંકર રતનજી ભટ.				મળવાનું ઠેકાણું. નૂતનવિલાસ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, વડોદરા.

તાનમાં મુ-	મી. દીનશાજી અરદેશર તાલેયારખાં. વડોદરા.	૧	૦	૦

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

देशी केळवणी खातानी शाळाओमां इनाममां आपवाने सारु नीचे जणावेलां मराठी पुस्तको मंजूर करवामां आवे छे.

अनुक्रम नंबर	पुस्तकनुं नाम.	कर्त्ता अथवा प्रकट कर्त्ता	किंमत. रु.	आ	पै.	विशेष हकीकत.
२२७	वीरमती.	रा. दामोदर सावळेराम अने कंपनी वडोदरा.	१	०	०	
२२८	ऋण निषेध.	खळे आणि कंपनी वडोदरा.	०	५	०	
२२९	शूरवीर रामराव धोरपडे नाटक.	रा. विष्णु घोंडदेव करवे. वडोदरा. मराठी शा. न. ४ आसिस्टंट.	०	८	०	
२३०	अर्थशास्त्र.	रा. दामोदर सावळेराम अनि कंपनी. वडोदरा	१	८	०	
२३१	पुष्प गुच्छ.	रा. मोरो गणेश लोंढे. ठे. नागाम. ता अलीबाग. जील्ला कोलाबा. मराठी शिक्षक	०	१	६	
२३२	ऐतिहासिक संगीत.	सदर.	०	१	६	
२३३	मशीन आणि उद्योग.	सदर.	०	५	६	
२३४	पुष्पमाला.	सदर.	०	१	६	
२३५	उपदेशमाला.	सदर.	०	१	६	
२३६	माउन्टस्टुअर्ट ॲल्फिन्स्टननु चरित्र.	रा. विष्णु वासुदेव नाटेकर हे. मा. म्युनीसिपाल शाळा नं. २ थाणा.	२	०	०	
२३७	श्री छत्रपति महाराज.	रा पुरुषोत्तम गोविंद नाडकर्णी विविधज्ञान विस्तारना मेनेजर. मुंबाई.	१	०	०	
२३८	हिंमत बहादर.	सदर.	२	०	०	
२३९	कवाइतीचे प्रायमर.	रा. रामकृष्ण माधवराव चोणकर. न. ९ चेवुलवाडी मार्केट पोष्ट मुंबाई.	०	१	०	
२४०	विक्टोरिया राणी गीत.	गोविंद पांडुरंग टीलक.	०	४	०	स्कुलमास्तर कन्याशाळा हातकणगले. पेटा आळ्तें. इलाके कोल्हापुर.
२४१	मराठ्यांचा मर्दुमकी भा २	रा. जनार्दन बाबुदेव गुजर बुकसेलर. रामवाडी मुंबाई.	०	३	०	

२४२	जवानमर्द [illegible] मोरले बापु	सदर.	०	२	०	(१३)
२४३	मराठ्यांच्या मर्दुमकी भा १.	सदर	०	२	०	
२४४	जवानमर्द मराठे गडी	सदर	०	५	०	
२४५	मराठेशाही सुभेदार मल्हारराव होळकर.	सदर.	०	२	०	

J. A. DALAL.
વિદ્યાધિકારી.

દેશી કેળવણી ખાતાની શાળાઓમાં ઈનામમાં આપવાને સારૂ નીચે જણાવેલાં ગુજરાતી પુસ્તકો મંજૂર કરવામાં આવે છે.

અનુક્રમ નંબર	પુસ્તકનું નામ	ગ્રંથ અથવા પ્રેરક કર્તા	કિંમત રૂ	આ	પા.	વિશેષ હકીકત
૩૩૬	ઘરખર્ચની આવડત અથવા કરકસર.	ડા. રતનબાઈ મણીભદ્ર સીવીલ સરજન અમરેલી	૧	૦	૦	
૩૩૭	વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર પ્રથમ ભાગનો સમાગમ	રા. છોટાલાલ જીવણલાલ આસિ. માસ્તર વડોદરા હા. સ્કુ	૦	૪	૦	
૩૩૮	નીતિ શાસ્ત્રનાં મૂળતત્વ ભાગ ૨.	રા. બા. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ વડોદરા.	૦	૬	૦	
૩૩૯	નાટક કથારસ ભા ૨.	રા. હરજીવન ગોકળદાસ. કીકલવાડી મુંબાઈ	૦	૧૨	૦	
૩૪૦	શૂરવીર શિવાજી ચરિત્ર	રા. મગનલાલ જોઇતારામ કારકુન વિદ્યાધિકારી કચેરી	૦	૬	૦	
૩૪૧	દલપતિ વિરહ વિલાપ.	રા. કાશીશંકર મૂળશંકર દે લાડવાડો વડોદરા	૦	૧	૦	
૩૪૨	વિશ્વભેદ.	મી. અલાઉદીન શરીફ સાલે મહમદ વેરાવળ કાઠીયાવાડ	૦	૧૨	૦	
૩૪૩ ૭	મોતીલાલ અથવા નઠારો છોકરો	રા. મદનલાલ લલ્લુભાઈ મુનસફ ઠે. ગીરગામ બેકરોડ મુંબાઈ	૧	૮	૦	
૩૪૪	સીલેકટ પરશીયન ગ્રાન્ડ પેજ	મી. કરમઅલી રહીમ નાનજીઆણી નડિઆદ.	૦	૯	૬	ઉરદુશાળાઓમાટે
૩૪૫	સુશ્રુષા કળા.	બાઈ ખોરસેદબાઈ પેસ્તનજી નવરોજજી ડાકટર	૨	૦	૦	ડૉ. [illegible] ની મોટીને [illegible]. (કન્યાશાળાઓમાટે)
૩૪૬	શારદા વિક્રમ વિજયમાળા	રા. ભાઈચંદ રવિશંકર જોશી મુ. ટીંબરવા નવસારી પ્રાંત	૦	૧	૦	

श्री.

संवत् १९५५.　　　　द्वितीयाश्विन.

કેળવણી

पुस्तक १० मुं.　　　　अंक ११ मो.

પ્રસિદ્ધકર્તા

છોટાલાલ નરભેરામ ભટ્ટ.

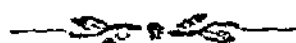
વડોદરા-

“ ધી-ચંદ્રપ્રકાશ ” માં છાપ્યું.

ઈ. સ. ૧૮૯૮

માત તાત ને ગુરૂતણા કહ્યા વિષે રહે,
તેમનાં કઠોર વેણ તોય તે સદા સહે;
લોકલાજ લોપવાનિ વૃત્તિ પાછિ વાળજે,
એટલું કરી પછી તું ચાહ્ય તેમ ચાલજે. ૩
દીન દુઃખમાં પડેલ દેખિ ધારજે દયા,
તે થયા કૃતાર્થ દામ જે પરાર્થમાં ગયા;
માર્ગ આ પરોપકારનો પ્રશસ્ત ઝાલજે,
એટલું કરી પછી તું ચાહ્ય તેમ ચાલજે. ૫
કોઈ થાય ક્રોધિ તોય તું સદૈવ શાન્ત થા,
દુષ્ટ દુઃખદાયિ દેખિ દીલમાંહિ દાન્ત થા;
આદરે અનાડ તોય માફિ સાફ આલજે,
એટલું કરી પછી તું ચાહ્ય તેમ ચાલજે. ૬
સૌનિ સાથ આપનો સ્વધર્મ દીલ ધારજે,
મોટું પેટ રાખિને મનોવિકાર મારજે;
સભ્યતા ધરી અસભ્યતાદિ દોષ ટાળજે,
એટલું કરી પછી તું ચાહ્ય તેમ ચાલજે. ૭
શાસ્ત્રમાં કહેલું વેણ સાચું સદ્ય માનજે,
સાંચિ રાખ તેથકી તું હોય સત્ય જ્ઞાન જે;
ઇશમાંહિ પ્રીતિ ધારિ આણ તેનિ પાળજે,
એટલું કરી પછી તું ચાહ્ય તેમ ચાલજે. ૮

શાળાની હાજરી.

નિશાળના બધા કામનો આધાર હાજરી ઉપરજ છે કેટલાક શિક્ષકોને બોલતા સાંભળીએ છીએ કે અમે ઘણો પ્રયત્ન કરીએ છીએ, છતાં છોકરાની હાજરી સારી રહેતી નથી; તેમાં વિશેષે કરીને ધોરણબહારમાં તો બહુજ માથાકૂટ કરવી પડે છે. તેમ થવામાં [illegible] કરીને તેમનીજ કચાશ હોય છે અથવા મહેનત અવળે રસ્તે કરવામાં આવતી હોય [illegible] જણાય છે. તેથી એ પ્રમાણે હાજરી નહિ થવાનાં શાં કારણો છે અને કેવી રીતે તે કારણોનું મૂળ ઓછું થઈ ધીમે ધીમે હાજરીમાં ચોક્કસ વધારો અને સુધારો થઇ શકે એવી એવી બાબતોનો વિચાર કરી તે ઉપરથી પરિણામે કેટલાક નિયમોનું દિગ્દર્શન આમ કર્યું છે. જે સારા અને ઉત્સાહી શિક્ષકોના ઉત્સાહ અને યુક્તિમાં પુષ્કળ જોસ આપી કેળવણીના વધારાને તથા સંગીનપણાને માટે લેવાતા ઉપાયોમાં એક અગત્યનો વધારો કરશે, એમ અમને લાગે છે.

હાજરી વધારવાની યુક્તિઓના જ્ઞાનને અભાવે અથવા હાજરી કેમ વધારવી, તેનો વિચાર કરવાના આળસથી ઘણા માણસો નિરુત્સાહ થયેલા જોવા જાણવામાં આવ્યા છે, અને ઘણા માણસોનું સારું શિક્ષણ અને પુષ્કળ મેહેનત વ્યર્થ ગયેલાં જોયાં છે. આવાં આવાં અનિષ્ટ પરિણામો દૂર કરવામાં જો આ વિચારથી કંઇ પણ મદદ થાય, તો આ વિષયમાં નિયમો ખોળવામાં થયેલો પ્રયાસ અને મજૂરી સફળ થયા ગણાય. હું તો એથી વ્યક્તિ વ્યક્તિના ફાયદા ઉપરાંત સમગ્ર શિક્ષક-મંડળ અને આખા જનસમૂહને ફાયદો છે, એમ ખાત્રી-પૂર્વક માનું છું; તેથીજ ટૂંકામાં અને હલકામાં હલકા ઉપશિક્ષકથી માંડી સર્વેને સમજાય તેવા માર્ગસૂચક નિયમો જણાવું છું. પણ તે પહેલાં સારી હાજરી વિના શા શા માઠાં પરિણામ થાય છે તેમાંના કાંઇક જોઇ જઇએ તો તે જોતાંજ સારી હાજરીથી શું શું લાભ છે તે પણ જણાયા વિના નહિ રહે

સારી હાજરી વિના નિશાળ ધીમે ધીમે પાયમાલ થઇ જાય છે અને કોઇ કોઇ વાર ભાંગી પડે છે—તેના સર્વ શિક્ષકોની મહેનતનો ઘણો ભાગ અફળ જાય છે શિક્ષકોમાં મહેનત કરવાનો ઉત્સાહ રહેતો નથી તેથી કર્તવ્ય-વિમુખ થવાય છે, અને લોકો કે ઉપરીઓનો તેમ વિદ્યાર્થીઓનો પણ શિક્ષકો ઉપર ભાવ રહેતો નથી, નુકસાન વેઠવું પડે છે, ઠપકા ખાવા પડે છે અને મન બંધ થઇ જઇ હમેશાં ઉદાસી કે અપ્રસન્નતા રહે છે. શીખવવાને માટે ઘેરથી ઘણો વિચાર કરી સારી તૈયારીથી ઉત્સાહ અને જોસ-જોર આવેલો શિક્ષક જ્યારે વર્ગમાંથી ઘણા છોકરાને ગેરહાજર જુએ છે ત્યારે તુરત તેનું મગજ નરમ થઇ જાય છે; તેથી શિક્ષણનો ઉત્સાહ મંદ પડી જઇ તેને ઠેકાણે દિલગીરી ને કંટાળો આવી સ્ટુલ કે ખુરસી પર પડે છે. આમ થવાથી શિક્ષકોને, વિદ્યાર્થીઓને, ગામને અને આખા ખાતાને એમ ચો-તરફ નુકસાનજ થાય છે સમજુ માણસોએ એવા નુકસાનને કંઇ નાનુંસૂનું માનવું જોઇતું નથી અને શિક્ષકોએ તો એમજ માનવું જોઇએ છે કે અમારા મે-આર કે દમ જણુની સેહેજ નિષ્કાળજીથી ટટલી બધી જગાએ અને કેવું કેવું નુકસાન થઇ જાય છે તથા તેની માઠી અસર ચેપી રોગની પેઠે કેવી જલ્દી ફેલાય છે એ નિષ્કાળજીથી તેમને પોતાને કે બીજા કોઇને કંઇ પણ ફાયદો થતો નથી. અને ઉલટા અધિકારી, ગામ-લોક વગેરેના અભાવ-પાત્ર થવાય છે વળી જરા વધારે વિચાર કરે તો કોઇને પણ સહેજ જણાઇ આવે એવું છે કે, એવી નિષ્કાળજી અને એવું આળસ અથવા મનમોજીપણું જે પ્રકારની મનની ખુશાલી માટે રાખવામાં આવે છે, તે પ્રકારની ગમ્મત મનને ભોગવવાનો મારગજ એથી તો બંધ થઇ જાય છે અને ઉલટા નિરુત્સાહી, કમ વગરના, ઉદાસ, અપ્રસન્ન અને હમેશને માટે નિર્માલ્ય થઇ જવાય છે તથા વિચાર અને ખંતથી કામ કરનાર જેવું તેજ અને બળ રહી શકતું નથી; માટે હાજરી સારી રાખવાનું લક્ષ અને તેની યુક્તિ ખોળી કાઢવાના વિચાર એ મારા શિક્ષકોનું કર્તવ્ય—અને તેમને માન તથા પ્રતિષ્ઠા અપાવનારું તથા કામ દીપાવનારું સાધન છે.

સંખ્યાની બાબતમાં નિશાળની આબાદી વધારવાના ઉપાયો પૈકીનો મારામાં મારો ઇલાજ “ હાજરી ઉપરની દેખરેખ ” છે જો હાજરી ઉપર સારી દેખરેખ રહી તે સારી થાય તો ફરવાનો સંભવ થોડોજ રહે છે મતલબ કોઇ ખાસ કારણે ઉઠે તેજ એટલે નવા આવનારનો ‘ વધારો ’ તુરત દેખાઇ આવે છે, પણ દેખરેખ સારી ન રહેતી હોય તો ઉલટું, છોકરાઓ વધારે ઉઠવાથી સહજ થઇ આવેલો વધારો ઉઠી ગયાની ‘ ખોટ ’જ પૂરી શકતો નથી એટલે વધારો ન થતાં ઉલટી ‘ ખાધ ’ આવી સંખ્યા આબાદ થતી નથી.

બીજ ઉપરના સંસ્કારથીજ લાભ છે. ઝાડને સારાં અને પુષ્કળ ફળ થવા સારૂ તેના મૂળમાંજ પોષણ થવું જોઇએ. સમાજના સુધારા માટે દરેક વ્યક્તિએ સુધરવું જોઇએ. યુનિવર્સીટીઓના સારા પરિણામને માટે પ્રાથમિક-શિક્ષણ સંગીન મળવું જોઇએ. ઉપલાં ધોરણના સારા માટે હલકાં ધોરણમાં સારૂં કામ થવું જોઇએ, અને નીચલાં ધોરણ આશ્રમ એટલું ધોરણબહારનું બરાબર, ખીચોખીચ, વધારેમાં વધારે બની શકે તેટલું ભરવું જોઇએ. ઉપલા પેરેગ્રાફમાં કહેલી વધઘટની વાત એ ધોરણબહારને વધારેમાં વધારે લાગુ પડે છે.

સારી હાજરી.

એ બાબતમાં નીચેની યુક્તિઓ ઉપયોગી થશેઃ—

(૧) ધોરણ બહારના છોકરાઓના રહેવાના મહોલ્લાવાર જથા પાડવા અને તે જથાનો કાગળ વર્ગમાં પાટીયાપર ચોંટી રાખવો. દરેક વર્ગમાં એ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો તેથી વિશેષ લાભ થાય.

(૨) આખી નિશાળના છોકરાઓનું મહોલ્લાવાર એક લીસ્ટ (તેમાં પાછી વર્ગવાર વ્યવસ્થા પાડું) મુખ્ય-શિક્ષકે પોતાની પાસે નોટ બુકમાં રાખવું.

(૩) સારી હાજરી થતા સુધી અને જ્યાં બની શકે એમ હોય ત્યાં હમ્મેશાં ધોરણ બહારના છોકરાઓને જથાવાર પોતપોતાના મહોલ્લાવાળાઓને સાથે બેસાડવા કે જેથી તેઓ પોતાના મહોલ્લાના બધા સાથીઓને સારી રીતે જાણે, ઓળખે, અને હળી જાય.

(૪) આઠવાડીએ કે પખવાડીએ શાળાના વખત બહાર ચોગાનમાં કે બીજે અનુકૂળ ઠેકાણે આખી શાળાના બધા છોકરાઓને ભેગા કરી તેમને મહોલ્લાવાર ઉભા રાખવા જેથી ઉપલાં ધોરણના છોકરાઓ પણ જાણી શકે કે આપણા મહોલ્લાના બધા થઇને આટલા અને અમુક અમુક છોકરા નિશાળે આવે છે.

(૫) ધોરણ બહારમાં કરેલી વ્યવસ્થા ચારેક દિવસ જથાવાર ચાલ્યા પછી તેમને સમજાવવું કે નિશાળમાં આવતી વખતે પોતાના મહોલ્લાના છોકરાઓને તેડતા આવે. સાંજે સાંજે મહોલ્લામાં એકઠા થાય અને આંક ગોખે, એમ થવા માટે એક બે મોટા હોય તેમને વડ નિશાળીઆ ઠરાવવા. તેમને રોજ ગઇ કાલની હકીકત પૂછતા રહી ઉત્સાહ આપવો. કોઈ કોઇ વાર હલકાં ને સાધારણ ઇનામ જેવાં કે કાગળ, પેન, પેન્સિલ, ચિત્રનો કાગળ, વગેરે આપવાં, જેથી તેઓ પોતાની થતી બુજ સમજી પ્રસન્નતાથી એ પ્રમાણે કર્યા કરે.

ઉપલાં ધોરણના છોકરાઓને પણ સમજાવવું કે તમારા મહોલ્લાના છોકરાઓને બોલાવવા, રોકવા, ન આવતું હોય તે પૂછે તો બતાવવું ને શાળામાં આવે એવી તપાસ ને તજવીજ રાખવી.

ઉપલા ધોરણમાંથી જે આગ સમજુ હોય તેમાંના બબ્બે મહોલ્લાવાર વડા ઠરાવવા; અને શાળામાં નવા છોકરા લાવવા તથા ગેરહાજર ને હાજર કરવાના [illegible] તેમને સૂચન કરી તેવાનાં નામ લખી આપવાં, એટલે ને તેમની તદ- [illegible] માબાપને જણાવે ને બીજે દહાડે બાળ તેડીને આવે. [illegible] કામ બદલ કંઇક લાભ આપવો. (અપૂર્ણ). [illegible]

वस्तुपाठ.

સાઈકલ.

સાઈકલ એ અંગ્રેજી શબ્દ છે. એનો સામાન્ય અર્થ ગોળાકાર પૈડું એવો થાય છે. પરંતુ પાછળથી બેના પૈડાથી ચાલતા યંત્રને એ નામ આપવામાં આવ્યું છે.

આશરે એક સૈકા ઉપર વિલાયતમાં એક જાતની પગે ચાલતી ગાડી વપરાતી હતી. એના મોજી તેને છેલપોડો કહેતા હતા. છેલપોડાને આગળ પાછળ એમ બે પૈડાં હતાં અને તે બન્ને સરખાં હતાં. આ પૈડાંને વચમાં એક લાકડાના સળિયાથી જોડી દીધેલાં હતાં. બન્ને પૈડાંની બરોબર મધ્યે લાકડાના સળિયા ઉપર જીન મૂકવામાં આવતું હતું.

આ ગાડી ચલાવવાની રીત ઘણી ન્યારી હતી. જેમ ઘોડા ઉપર બેસે તેમ બેસનાર આ ગાડી ઉપર પહોળા પગ કરીને બેસતો હતો. પછી જમીનને પાનીફરતી જમણા તથા ડાબા પગે લાત મારે એટલે ગાડી ચાલવા લાગતી હતી. એમ કરતાં કરતાં અમુક વેગ જ્યારે ગાડીને પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે લાતો મારવી બંધ કરી ગાડીને એની મેળે જવા દેતો હતો, અને જ્યારે પાછો વેગ કમી થાય અટલે જમીનને ઠોકર મારી પાછો વેગ પ્રાપ્ત કરતો હતો.

આશરે ૫૦ વરસ ઉપર એ ગાડીમાં સુધારો કરી એક નવી જાતની પગની ગાડી શોધી કાઢવામાં આવી. તેને "કાઠનો ઘોડો" કહેતા હતા. એ ઘોડાને બે પાસે બે પગડાં હતાં, તે વારાફરતી પગવડે દબાવવાથી તે ઘોડાની ધારી ખરી ફરતી હતી અને તેથી પૈડાંને ગતિ મળવાથી ગાડી ચાલતી હતી.

ત્યાર પછી વીશેક વરસે એક નવી જાતની ગાડીઓ બનાવવામાં આવી તેને 'બાઈસીકલ' કહે છે, કેમકે એને બે પૈડાં હોય છે. જૂના નમૂના કરતાં એમાં ઘણો સુધારો કરવામાં આવ્યો છે. પણ જ્યાં સુધી એના પૈડાંની પાટો ઈન્ડિયન રબરની કરવામાં આવી નહોતી ત્યાં સુધી તેનો વાપર ઘણો થતો નહોતો, કેમકે રબરની પાટો હોવાથી ગાડી પરના સ્વારને ખડબચડી જમીન પર આંચકા લાગતા નથી. પહેલાં તો એ પાટો નક્કર બનાવવામાં આવતી, પણ હમણાં તો તે પોલી બનાવે છે અને તેમાં ધમણવડે વાયુ ભરે છે.

હલકા પૈડાંના બાઈસીકલો બનાવતી વખતે તેમાં એક સુધારો સૌથી સરસ કર્યો છે તે એ કે, તે પૈડાંની કિનારી (પૂઠીયું) બહુ સાંકડી કરી છે અને તેનાપર રબરની પાટ મજબૂત બેસાડી છે, અને તેના આરા પણ પાતળા લોઢાના તારના કરેલા છે. આ જાતનું પૈડું એટલું હલકું તથા સુંદર અને તેની સાથે મજબૂત છે કે મોટેભાગે તેથી કરીને બાઈસિકલ ઘણાજ વપરાવા લાગ્યાં છે.

બીજો સુધારો એ કરવામાં આવ્યો છે કે બાઈસિકલનું આગળનું પૈડું મોટું અને પાછળનું નાનું કર્યું છે, અને મોટા આગળના એક ઘણા પ્રવીણ કરેલા બાઈસીકલના મોટા વાળો હાથો મૂક્યો છે.

ત્રણ પૈડાંની એક ગાડી કરી છે તેને ટ્રાયસિકલ કહે છે. એની બનાવટ પણ બાઈસિકલના જેવીજ છે, પણ બાઈસીકલ કરતાં એમાં પડવાનો ભય ઘણો ઓછો હોય છે; તથાપિ

બીજ ઉપરના સંસ્કારથીજ લાભ છે. ઝાડને સારાં અને પુષ્કળ ફળ થવા સારૂ તેના મૂળમાંજ પોષણ થવું જોઇએ. સમાજના સુધારા માટે દરેક વ્યક્તિએ સુધરવું જોઇએ. યુનિવર્સીટીઓના સારા પરિણામને માટે પ્રાંથમિક-શિક્ષણ સંગીન મળવું જોઇએ. ઉપલાં ધોરણના સારા માટે હલકાં ધોરણમાં સારૂં કામ થવું જોઇએ, અને નીચલાં ધોરણ અથવા એટલું ધોરણબહારજ બરચક, ખીચોખીચ, વધારેમાં વધારે બની શકે તેટલું ભરવું જોઇએ. ઉપલા પેરેગ્રાફમાં કહેલી વધઘટની વાત એ ધોરણબહારને વધારેમાં વધારે લાગુ પડે છે.

સારી હાજરી.

એ બાબતમાં નીચેની યુક્તિઓ ઉપયોગી થશેઃ—

(૧) ધોરણ બહારના છોકરાઓના રહેવાના મહોલ્લાવાર જથા પાડવા અને તે જથાનો કાગળ વર્ગમાં પાટીયાપર ચોટી રાખવો. દરેક વર્ગમાં એ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો તેથી વિશેષ લાભ થાય.

(૨) આખી નિશાળના છોકરાઓનું મહોલ્લાવાર એક લીસ્ટ (તેમાં પાછી વર્ગવાર વ્યવસ્થા વાળું) મુખ્ય-શિક્ષકે પોતાની પાસે નોટ બુકમાં રાખવું.

(૩) સારી હાજરી થતા સુધી અને જ્યાં બની શકે એમ હોય ત્યાં હમ્મેશાં ધોરણ બહારના છોકરાઓને જથાવાર પોતપોતાના મહોલ્લાવાળાઓને સાથે બેસાડવા કે જેથી તેઓ પોતાના મહોલ્લાના બધા સાથીઓને સારી રીતે જાણે, ઓળખે, અને હળી જાય

(૪) અઠવાડીએ કે પખવાડીએ શાળાના વખત બહાર ચોગાનમાં કે બીજે અનુકૂળ ઠેકાણે આખી શાળાના બધા છોકરાઓને ભેગા કરી તેમને મહોલ્લાવાર ઉભા રાખવા જેથી ઉપલાં ધોરણના છોકરાઓ પણ જાણી શકે કે આપણા મહોલ્લાના બધા થઈને આટલા અને અમુક અમુક છોકરા નિશાળે આવે છે.

(૫) ધોરણ બહારમાં કરેલી વ્યવસ્થા ગારેક દિવસ જથાવાર ચાલ્યા પછી તેમને સમજાવવું કે નિશાળમાં આવતી વખતે પોતાના મહોલ્લાના છોકરાઓને તેડતા આવે. સાંજે સાંજે મહોલ્લામાં એકઠા થાય અને આંક ગોખે, એમ થવા માટે એક બે મોટા હોય તેમને વડ નિશાળીયા ઠરાવવા. તેમને રોજ ગઇ કાલની હકીકત પૂછતા રહી ઉત્સાહ આપવો. કોઈ કોઇ વાર હલકાં ને સાધારણ ઇનામ જેવાં કે કાગળ, પેન, પેન્સિલ, ચિત્રનો કાગળ, વગેરે આપવાં, જેથી તેઓ પોતાની થતી બુજ સમજી પ્રસન્નતાથી એ પ્રમાણે કર્યા કરે.

ઉપલાં ધોરણના છોકરાઓને પણ સમજાવવું કે તમારા મહોલ્લાના છોકરાઓને બોલાવવા, રોકવા, ન આવતું હોય તે પૂછે તો બતાવવું ને શાળામાં આવે એવા તપાસ ને તજવીજ રાખવી.

(૬) ઉપલા ધોરણમાંથી જે આગ અમજુ હોય તેમાંના બબ્બે મહોલ્લાવાર વડા ઠરાવવા; અને શાળામાં નવા છોકરા લાવવા તથા ગેરહાજરને હાજર કરવાના કામની તેમને સૂચના કરી તેઓનાં નામ લખી આપવાં. એટલે તે તેમની તજવીજ કરે, તેમનાં માબાપને સમજાવે ને બીજે દહાડે ખાસ તેડીને આવે. આવા છોકરાઓને તેમના કામ બદલ કંઇક લાભ આપવો. (અપૂર્ણ). J.

હતા, તેમાં પણ પ્રથમ રંગાકારની પેટી વધારે ઉપયોગી હોવાથી તેની પ્રથમ શરૂઆત કરી હતી.

રંગઆકારની પેટી.

આ પેટીમાં રંગ, આકાર, અને કક્કાના પત્તા એ ત્રણ ભાગનો હોયછે. તેમાં પ્રથમ શરૂઆત રંગની કરવાની છે, કેમકે બાળકોની અવલોકનશક્તિ પ્રથમ તીવ્ર હોય છે, તેથી સ્વાભાવિક રીતેજ તે રંગ ઉપર ઠરેછે. માટે પહેલું પગથીઉં રંગ શીખવવાનું છે. જે પૂઠા ઉપર રંગનો કાગળ ચોડેલો છે, તેને મળતું એકાદ પત્તું હાથમાં લઇ તેવો રંગ પૂઠામાં શોધાવવો. આમ કરવાથી બાળકને પત્તાના ઢગલામાં નજર ન રાખતાં થોડામાંથી શોધી કાઢવાનું મળેછે. અને બાળકની અવલોકનશક્તિ કેળવાય છે. મુખ્ય રંગના પછી મિશ્ર રંગના નામ પણ આપવા દરકાર નથી. જેવા કે—લાલ, પીળો, વાદળી, લીલો, વગેરે, પણ બીજા રંગનાં નામ આપી ગુંચવાડામાં નાખવા નહિ, કેમકે એથી તેઓ કંટાળી જઈ તેમાં લક્ષ આપતા નથી. પછી એ રંગની બાજી વસ્તુઓના નામ આપી પૂઠા ઉપર રંગ બતાવી પત્તામાંથી શોધાવવા.

રંગ પછી આકાર શીખવવાનો છે, તેમાં ઉપરની સૂચનાઓ ઘણે અંશે લાગુ પડે છે. પ્રસિદ્ધ આકારનાં જેવા કે પૈડું ચક્ર, બીજનો ચંદ્ર, ભમરડો વગેરેના નામ આપવા. બાજી તેવી ચીજોના ઉદાહરણો લાવ્યા એ આકારના સમજ તેમના મગજમાં ઠસશે. અપ્રસિદ્ધ આકારના નામ આપવાની જરૂર નથી.

આ પેટીમાં કક્કાનાં પત્તા છે. તે કક્કો શીખવવાનો અને તે શીખ્યા પછી પાકો કરાવવાને કામના છે અલબત તેનું એક પ્રદર્શન છે એમ કહીશું તો તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. કક્કાના કાનામાત્ર વગરના પત્તા ૩૬ જ એક ગમત તરીકે ઓળખતા થશે અને પછી એ પત્તા સાથે સાથે મૂકી જુદા જુદા નામ કરાવવાથી તેમને ઘણી ગમ્મત પડશે અને કક્કો પાકો થશે. તેવા નામ—જેમ કે નગર, મગન, છગન, પગ, ઘર. ઇત્યાદિ. જુદા જુદા અક્ષરો સાથે સાથે મૂકી આવું નામ થશે, તે વાંચવાથી તેઓ એની એજ ખુશીથી એ કરશે અને એથી કક્કાના અક્ષરો ઓળખી રાખવાને ઝાઝી મેહેનત પડશે નહિ.

બાળ કવાયત.

આ કામ નિયમિત થવું જોઈએ અને બધાએ એક સાથે કરવું જોઇએ. શિક્ષકે આપેલો હુકમ વિદ્યાર્થીઓ બરોબર અમલમાં મૂકે એ ઉપર શિક્ષકે ખાસ લક્ષ આપવું જોઇએ. જેમ કે ઉભા થાઓ, એમ શિક્ષકે હુકમ કર્યો, તો બધાએ સાથે તુરત ઉભા થવું જોઇએ. એક સાથે ઊભા થઇ શકશે નહિ, એમ લાગે તો પ્રથમ તેમને ઉભડક (અધુકડા) બેસાડવા, પછી ઉભા કરવા. ડાબા જમણા વગેરે વ્યવસ્થિત રીતે કરી શકે તે પહેલાં—પ્રથમ શરીરના ભાગો ઓળખાવવા કે ડાબો હાથ કયો ? જમણો હાથ કયો ? વગેરે. હાથ ઉંચા કરે તો બેઉ હથેળીઓ સામસામી રાખી આંગળાં સાથે રાખે, અને બરાબર સીધા ઉંચા કરાવવા જોઇએ. આ કામ કરાવતા પ્રથમ હાથમાંથી પેન વગેરે બધું નીચે મૂકાવવું.

આંક.

એરીથમેટીકન (લખોટા યંત્ર) એ એક આંક શીખવવાનું પ્રદર્શન છે. છોકરા નિશાળમાં આવે તેમને શરૂઆતમાં પ્રથમ એની મદદથી ગણતાં શીખવવું. લખોટા યંત્રમાં

એક લખોટો જૂદો મૂકી ' એક ' એમ શિક્ષકે બોલવું અને તે છોકરાઓ પાસે બોલાવવું. શિક્ષકને બદલે જરા વધારે શીખેલો છોકરો ગણાવે તોપણ ચાલે. એમ પ્રથમ દશ સુધી અને પછી ધીમે ધીમે વધારે ગણતાં શીખવવું. દશ સુધીના આંકડાની સમજણ છોકરાઓના શરીરના ભાગો ઉપરથી તથા કચુકા, લખોટા વગેરેથી આપી શકાય. જેમ તમારે એક શું શું છે. માથું, નાક, જીભ, વગેરે. હાથ, પગ, વગેરે બે છે. ત્રણ શરીરના ભાગોમાં કાંઇ મળી શકતાં નથી તો લખોટા લઇ સમજાવવા. ઢોરને ચાર પગ, ને આંચળ હોય છે. હાથ પગને આંગળાં પાંચ હોય છે આગળ પછી લખોટા ઉપરથી સમજાવવા, અને ફરી ફરીને સમજાવવા. દશની અંદરના ટુંકા ટુંકા સરવાળા અને બાદબાકી પણ એ લખોટા યંત્રની મદદથી કરી શકાય. એ વખતે હમેશાં સંયુક્ત સંખ્યા લેવી. જેમ ચીમન પાસે એક લખોટો છે, અને તારી પાસે બે છે, તો બધા થઇને કેટલા થયા ? વગેરે. ન આવડે ત્યાં ખાસ પ્રદર્શન કરી શીખવવું.

નાનું બાળક શરૂઆતમાં નિશાળે આવે ત્યારે તેને લીટા કરવાની ઘણી ટેવ હોય છે. એ ટેવ શિક્ષણના કામમાં ઉપયોગી કરી લેવાને એકડા લખાવવાની શરૂઆત કરાવતાં પહેલાં કિન્ડરગાર્ટનના નિયમ પ્રમાણે લીટા કઢાવવા, કે જે આંકડા બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

* * * * * *

આંકડા ગણવાનો વિશેષ મહાવરો કરાવવાનો અને વિશેષ સમજણ આપવાને સાદાં રમવાનાં ગંજીફાનાં પત્તાંનો ઉપયોગ કરી શકાય. જેમ એક્કાનું પત્તું હાથમાં લઇ આમાં કેટલી ટીપકીઓ (દાણા) છે ? એક. દુરીનું પત્તું હાથમાં લઇ આમાં કેટલી છે ? બે. તેમાં પણ એક ઉપર અને એક નીચે. તીરીમાં ત્રણ છે અને તે એક ઉપર, એક નીચે, અને એક વચ્ચે છે. ચોકામાં બે ઉપર અને બે નીચે છે, અથવા બે ડાબા હાથ તરફ અને બે જમણા હાથ તરફ છે. આ પ્રમાણે આગળ પણ જૂદી જૂદી રીતે સમજાવી શકાય. વિશેષ કસોટીથી શીખવવાને પછી એમ પણ પૂછી શકાય કે આ દશ પત્તાંમાંથી ગમે તે બે જૂદાં જૂદાં પત્તાં લઈ દશ કરી આપો. જેમ કે, ૮+૨, ૯+૧, ૭+૩ વગેરે.

આગળ સો સુધીના આંક શીખવવાને અને તે પાકા કરાવવાને આકારની પેટીમાં એકડા બગડાનાં છૂટાં પત્તાં હોય છે, તેવાં વિશેષ તૈયાર કરી રાખવાથી બેતાળીસ કરવા હોય તો ૪ અને ૨ સાથે સાથે મૂકવા. આથી તેમને રમુજ પડશે અને પાકી સમજણ થશે. વળી તે ઉલટ સુલટ મૂકવાથી ૨ અને ૪ એટલે ચોવીસ થશે.

આગળ આંક શીખતાં ૨૪, ૩૬ વગેરે કયા કયા આંકમાં આવે છે, એમ પણ પૂછી પાકું કરાવાય. આંકનો ગડીઓ લખી આપવામાં પણ એક નીચે એક હારબંધ આવવું જોઇએ.

૨૬ ૧ ૨૬
૨૬ ૨ ૫૨
૨૬ ૩ ૭૮ ઇત્યાદિ.

આંકના ગડીઆ ઉપરથી થતા સેહેલા હિસાબ એરિથમેટીકની મદદથી આંકના ઉપયોગ તરીકે શીખવવા. જેમ એક પૈસાની ચાર પેનો આવે તો ત્રણ પૈસાની કેટલી લાવશો ? તમારે ત્યાં ૭ કેરીઓ આવી છે અને તમે ત્રણ બાઇઓ છો તો દરેકને કેટકેટલી આવશે ? ઇત્યાદિ સહેલા ગુણાકાર, ભાગાકાર પણ એજ વખતે સમજણ સાથે શીખવવા જોઇએ.'

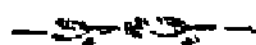
વાંચન.

વાંચન શીખવવામાં ઘણે ભાગે છોકરાઓ શીખેલા પાઠની મતલબ એક વાત તરીકે કહી શકતા નથી. આને માટે શિક્ષકે શરૂઆતથી છોકરાઓ સાથે ટુંકી ટુંકી વાતો, જેમકે, તમારે હાથ કેટલા ? ઘોડો અને ગાયમાં શો ફેર છે ? વગેરે વાતો તેમની પાસે કહેવરાવ-

વાણી તથા બાહની ગાનવમ બોલાવતા પણ તે પોતાના શબ્દમાજ વાર્તાના રૂપના જોવે એમ ધ્યાન આપવાથી ઘણું કરીને આવી રે પકરી

આવી આવી અનેક બાબતો દાખલા દઈને અનેક રીતે સમજાવી હતી અને તેને વચ્ચે તથા ઉપરે પણ પુષ્ટિ તરીકે આ વિભાગના ડે. એ ઇન્સ્પેક્ટર રા. સા. ગોવર્ધનદાસભાઈ એમના તરફથી ઘણી ઉત્તમ સૂચનાઓ થઈ હતી. (અપૂર્ણ)

काव्यदोष.

(આવુ પાઠશા ભાગથી)

વાક્યદોષ.

૧. પ્રતિકૂલાક્ષર—રસાદિકમાં અનુચિત અક્ષરનો પ્રયોગ કરવો તે પ્રતિકૂલાક્ષર દોષ કહેવાય છે જેમ શૃંગારમાં કોમળ અક્ષરોનો પ્રયોગ કરવા જોઈએ અને વીરરસમાં કઠોર અક્ષરોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ ના કરીને શૃંગારમાં કઠોર અક્ષરોનો પ્રયોગ કરવા અને વીરરસમાં કોમળ અક્ષરોનો પ્રયોગ કરવો તે પ્રતિકૂલાક્ષર દોષ કહેવાય. જેમ, હે અમદ, રણમાં બીજીરીતે એવા મારવાને તું સમર્થ નથી " એ વાક્યને બદલે " હે અમદ, યુદ્ધમાં બળ કર એવા દુશ્મનોના તને માર નાખો. " એમ લખ્યું હોત તો દોષ ન કહેવાત

૨. હતવૃત્તત્વ—શાસ્ત્રીય દોષ ન છતાં પણ કાંઈ કઠોરતા માલમ પડતો દોષ હોય તે હતવૃત્ત દોષ કહેવાય છે જેમ,– ' રમા છે રૂડા છંદ હતવૃત્તે " એમાં " હતવૃત્ત " નો ' હ ' પછી છતા ' વ ' મા જોડી દેવા પડેછે

૩. ન્યૂન—અપેક્ષિત (જરૂરનું) વચન ન કહેવું તે ન્યૂનત્વ નામે દોષ કહેવાય છે જેમ, " તારા મુખથી ધોળા થયેલી પૃથ્વીથી આકાશ માત્ર ગયું છે " આહી યશને પુષ્પનું રૂપ આપ્યું ત્યારે અપયશને કાળું રૂપ આપવું જોઈતું હતું, તે ન હોવાથી ન્યૂનત્વ દોષ થયો છે.

૪. અધિક—અપેક્ષિત કરતા અધિક કહેવું તે અધિકત્વ નામે દોષ કહેવાય છે જેમ " તારા શત્રુને અગ્નિના રૂપી નાખજો ક્રોધે " આહીં ' વના ' શબ્દનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. ' અગ્નિ નાખજો ' કહ્યું હોત તો ચાલત

૫. કથિત—એક વાર કહ્યું વચન ફરીને કહેવામાં આવે તે કથિત નામે દોષ કહેવાય છે જેમ " શ્યામ કમળ સમાન શ્યામ નેત્રવાળી " એમ બેઉવાર ' શ્યામ ' શબ્દ આવેલો છે, એટલે ફરીને ' શ્યામ ' કહેવાની જરૂર નહોતી.

૬. પતત્પ્રકર્ષ—જે અનુપ્રાસ કે યમકનો આરંભમાં અંગીકાર કર્યો હોય અને આગળ જતા તે અનુપ્રાસ કે યમકનો ત્યાગ કરી દેવો, તેને પતત્પ્રકર્ષ નામે દોષ કહે છે. જેમ,

વસંતતિલકા.

" આવ્યો કેશ સ્વર સવાર ત્રિક હળર, આવ્યો ગુરંગ અરિ ઓરિ ભરી મળાર.
" આવ્યો દિવ, ઘણ ભિરે રવિને પ્રભાત, દીઠો સુની મંજુને રાય નિર સ "

એમાં ગાઓ, જાઓ, ધાઓ, એવા પ્રાસ ત્રણ ચરણમાં અંગીકાર કર્યા પછી ચોથા ચરણમાં ' ઇચ્છો ' પદ મૂકીને તે પ્રાસનો ત્યાગ કર્યો છે તે પતત્પ્રકર્ષ દોષ છે. ત્યાં એમ લખ્યું હોત કે, " ન્હાઓ સુતીર્થ જળમાં કરિ ત્યાં નિવાસ ". તો દોષ થાત નહિ.

૭. **સમાપ્ત પુનરાત્ત**—એક વાકયનો અન્વય સમાપ્ત કર્યા પછી વિશેષ નહિ બતાવનારૂં વિશેષણ પાછળથી મૂકવું તે. જેમ " અમૃતનું પાત્ર અને નેત્રને આનંદ આપનાર હિમકિરણ (ચંદ્ર) ઉગે છે. એ સમુદ્રનો બાંધવ છે. " એમાં સમુદ્ર બાંધવતા રૂપ વિશેષણ પાછળથી કહેવામાં આવ્યું, તેથી ચંદ્રના વર્ણનને કાંઇ વિશેષ ઉપકાર થયો નથી; પણ તેથી બીજો વાકયાર્થ હોય તેમ પ્રતીત થાય છે, માટે એ સમાપ્તપુનરાત્ત નામે દોષ છે.

સંકીર્ણ—જ્યારે એક વાકય અથવા તે વાકયના શબ્દો બીજા વાકયમાં ભળી ગયા હોય, ત્યારે સંકીર્ણ દોષ કહેવાય છે. જેમ,

" મુખથી શોભે રાત્રિ, કાન્તા ચંદ્રેકરી અધિક શોભે. "

એમાં રાત્રીવાળા વાકયમાં કાન્તાવાળા વાકયમાંનો મુખ્ય શબ્દ મૂકયો છે, અને કાન્તાવાળા વાકયમાં રાત્રીવાળા વાકયમાનો ચંદ્ર શબ્દ મૂકયો છે, તે પરસ્પર વાકયોના શબ્દોનું સંકીર્ણપણું બતાવે છે. માટે—

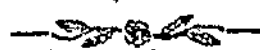
" ચંદ્રે શોભે રાત્રી, મુખથી કાન્તા જુઓ અધિક શોભે. "

એમ હોત તો સંકીર્ણ દોષ ન કહેવાત.

બીજું ઉદાહરણ:—તારા યશના પુરથી ભરેલું આ બ્રહ્માંડ, હે રાજન્ સાંભળ, દૂધથી ભરેલા સોનાના ઘડા જેવું શોભે છે. " એમાં, " તારા યશના પૂરથી ભરેલું આ બ્રહ્માંડ દૂધથી ભરેલા સોનાના ઘડા જેવું શોભેછે. " એ એક વાકયમાં ' હે રાજન્, તું સાંભળ. એમ લખેલું છે તે વાકયનું સંકીર્ણપણું બતાવે છે.

અમતાર્થાન્તર—કોઇ પણ રસના વર્ણનમાં જે રસ તેનો વિરોધી હોય અથવા જે રસનું વર્ણન કરવાનું તે ગ્યગ ન હોય, તેના ઉદ્દીપન વિભાવનું, અનુભાવનું કે વ્યભિચારી ભાવનું વર્ણન કરવું તે અમતાર્થાન્તર નામે દોષ કહેવાય છે. જેમ, શોક વિનાના અજ રાજાએ ઇંદુમતીના હૃદય પરથી હાથ કાઢીને તેનું આલિંગન કર્યું. " અજ રાજાની સ્ત્રી ઇંદુમતી મૃત્યુ પામી છે તેથી કરુણરસ વર્ણ્ય છે; એમ છતાં શૃંગારનું વ્યંજક જે આલિંગન, તે અહીં મૂકવાથી વિરૂદ્ધ રસની વ્યંજના થઇ છે, માટે એ અમતાર્થાન્તર દોષ છે.

शिक्षकोनुं कर्त्तव्य.

દરેક મનુષ્યે પ્રથમ પોતાનું કર્ત્તવ્ય શું છે તે સમજવું જોઇએ; કારણ કે કર્ત્તવ્યના જ્ઞાનથી તેનો હેતુ બરાબર સમજાય છે, અને હેતુજ્ઞાનથી સાધનોનો બરાબર ઉપયોગ, ઇષ્ટાનિષ્ટ અને શકયાશકય કલ્પના કરી શકાય છે; અને શામાટે, તેમજ કેવી રીતે કરવું, તે સમજાય છે. વળી કર્ત્તવ્યની અજ્ઞાનતાથી કેટલાંક મનુષ્યો આત્મપ્રશંસામાં કિંવા સંતોષમાં લીન થઇ જીવનની કુશળતાના માટે અયોગ્ય થઇ પડે છે.

શિક્ષણનો પ્રદેશ ઘણો વિસ્તોર્ણ છે, અને જનસમાજમાં ઘણીવાર તેનું સાધારણ

કલ્પનાથી ઓછું માન-માપ કરવામાં આવે છે, પણ તેમ કરવામાં વિચાર દોષ થાય છે આ વિસ્તીર્ણ પ્રદેશમાં ક્રિયા કરનાર ' ફક્ત શિક્ષકોનેજ ગણવાથી વિષયનું બંધારણ-સ્વરૂપ સંકોચન પામે છે; કારણ કે પ્રાથમિક કે બધા પ્રકારની પ્રત્યક્ષ શાળાઓના પાઠકો સિવાય પણ ઓછા વત્તા અંગે શિક્ષણના પ્રદેશમાં કામ કરનારા સમાજમાં હોય છે

" બાળકોના વિચાર કેટલા અને કેવા છે, તેમની શક્તિ કેવી અને કેટલી છે, કયે વખતે શું કરવા ઇચ્છા કરે છે અમુક વખતે અમુક રસ્તે દોરવાથી શું, કેવી રીતે (અને શા માટે તેવું) પરિણામ આવશે. " આ પ્રમાણે બાળકોના મગજ અને હૃદય સંબંધી વિચાર કરનારા માનસ શાસ્ત્રીઓ શિક્ષણના પ્રદેશમાં પ્રથમ પદ ધારણ કરે છે ફિલસુફોએ પણ શિક્ષણના વિષયનું થોડું ઘણું નિરાકરણ કરવા મથન કરેલું અને કરે છે અને એ રીતે એ પ્રદેશમાંના ક્રિયા કરનારની ગણનામાં (તે પણ) ગણી શકાય છે શરીરના અવયવો, ઇંદ્રિઓ વગેરેના બંધારણ, ઘટના અને વૃદ્ધિ સંકોચન સંબંધી વિચારો શારીરિક શાસ્ત્રીઓ કરે છે અને તેના સંકોચનમાંથી મુક્ત થવાના રસ્તા બતાવે છે, અને એ પ્રમાણે શિક્ષણના પ્રદેશમાં અમુક અંશે ભાગ લે છે ધર્મશાસ્ત્રીઓ પણ સિદ્ધાંત અને નીતિમૈત્ર તેમજ તે મેળવવાના રસ્તા કેટલાક અંગે દર્શાવી ભાગ લે છે.

શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ શિક્ષણના વિષયો શિક્ષકોના ગુણ, સ્વભાવ, કામ કરવાના રસ્તા-રૂપે વખતે, કેવી રીતે કામ કરવું વગેરે વિચાર મેળવવાના મૂળતત્વો શિક્ષણના વિષયની પદ્ધતિઓ વગેરે બાબતનું નિરૂપણ ફિલસુફો, માનસશાસ્ત્રીઓ, શારીરિક શાસ્ત્રીઓ, અને ધર્મશાસ્ત્રીઓ વગેરેના વિચાર સિદ્ધાંતને અવલંબીને કરે છે

વળી આ (શિક્ષણ) પ્રદેશમાં ભાગ લેનાર પ્રચલિત બંધારણ પ્રમાણે રાજ્યો, ખાતાના બંધારણ—ધોરણો અને નિયમો વગેરે ઘડનાર, ઉપયોગી સાધનો પૂરાં પાડનાર, ઉપયોગ કરવાની પદ્ધતિઓ મુકરર કરનાર, શિક્ષકોને લાયક કરનાર અને અનુકૂળતાઓ કરી આપનાર વ્યવસ્થાપકો, અને તેમના હાથ નીચેના ઉપવ્યવસ્થાપકો છે.

નાની વયમાં માતાપિતા, કુટુંબ પરિજન અને સમાજ બંધારણ તેમજ કુદરત શિક્ષણની શરૂઆત કરે છે, અને ત્યારપછી યોગ્ય વયે બાળકો પ્રાથમિક શાળાઓ સાથે તેઓના શિક્ષકોના સંબંધમાં આવી શકે છે, અને તે પછી પણ સમાજ બંધારણ અને કુદરત ઓછા વત્તા અંગે સંબંધમાં રહેછેજ

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જણાય છે કે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકો શિક્ષણના પ્રદેશમાં છેક છેવટની પાયરીએ આવે છે, અને ઉત્તરોત્તર શિક્ષણના પાઠકો તેમના કરતાં પણ વધારે દૂર રહે છે. આવી જાતની સ્થિતિ જાણી શિક્ષકોએ દિલગીર થવાનું કે "કંઇ કરવાનું નથી' એમ વિચારી સંતુષ્ટ થઇ બેસી રહેવાનું નથી. કેમકે શિક્ષણ પ્રદેશમાં શિક્ષકોનું સ્થિતિસ્થાન દૂર છે, પણ કામ કરવાનું પ્રમાણ તેટલું નથી.

"કહેવું સહેલ છે અને કરવું મુશ્કેલ છે"; શિક્ષકોને કહેવાનું નથી, પણ કરવાનું છે. શિક્ષણ પ્રદેશમાંના બધા કર્મકારોની યોજનાઓ સમજી સંગમાનુસાર યોગ્ય ઉપયોગ કરવાનો છે અને નવું ઉત્પન્ન કરવાનું નહીં પણ સંવર્ધન કરવાનું છે. માટે મૂળ સ્થિતિનો વાસ્તવિક અનુભવ,

† સમાજ બંધારણની અનુસ્વતર સ્થિતિને લીધે વ્યવસ્થાની ખરી અયોગ્ય અધિકારિના કારણે સરળ રસ્તે ક્રમણ કરવાને બધારે વધતો ભોગવવી પડે છે. તે, પણ વિચારવાનું [illegible] [illegible] કારણ રહેલું છે—કે કારણ જણાય છે.

અર્થ ઘટતો હોય તો શી રીતે ઘટે છે ?

૨. શીતળ નીરે નાહિ ઠારીને, નહિ નાહું ને નેહેરી
નેહેરી શબ્દ કયા ભાગમાં બોલાતો હશે ? કઈ ભાષાનો એ શબ્દ છે ને તે વસ્તુ કઈ?

૩. કુહેકિકાઓથી દિશાઓના પ્રાન્ત ઢંકાઇ જવા લાગ્યા
કુહેકિકાનો અર્થ ભાષા અને મૂળ?

૪. દિવાભીતાદિ રજનીશ્વર ચિહ્નમનો બહાથી તિમિરમય થઇ રહેલાં વૃક્ષોમાં વિરામ લેતાં પક્ષીઓને ક્ષપકન કરી રહી રહીને બોલતા હતા. દિવાભીત એ પક્ષીઓમાં ઘુવડ સિવાય બીજા કોઇનો સમાવેશ થતો હશે.

૫. જ્યુઠ કે બાવાઓના ઝુંડના મુખ્યને જે શબ્દથી બોલાવવામાં આવે છે તે શબ્દ ગુજરાતીમાં ખરો કરી ગણશો ? તમારા ધારવા પ્રમાણે એને માટે ગુજરાતના સુધરેલા વર્ગમાં શો શબ્દ બોલાય છે અને તે શબ્દનું મૂળ શું ?

૬ નસાન્ભળ નારી લહે, જાણે નૈષ્ણીકર્મ નૈષ્ણીકર્મ કોને કહે છે ?

૭. ઈશાન, વાયવ્ય નૈઋત્ય અને અગ્નિ એ ખુણાઓના નામ કયા ઉપર આધાર રહીને પડ્યાં હશે કે એમને એમ ? જો કયા આધારથી પડ્યાં હશે તો તે શા ઉપરથી ?

૮. (૧) ક્યાં ખારો ખાવો ભાભ (૨) વ્હાલો પ્રાણ થકીજ પ્રતાપ.
(૩) ફરી કર્મની રેખા રતી (૪) આવ રે વરસાદ ઘેબરીઓ પ્રસાદ;
ઉની ઉની રોટલી ને કારેલાનું શાક
(૫) પી જતી આજ ને આજ, કાલ અભિમાની, જોર ભરી આવી ચુમાઇ ઉર
ચોરી કુળિ જતી લોહ કુહાડી
(૬) મધુ પીતા પ્રતિબિમ્બ, હરિ મુખથી નિજ પાત્રમાં આવે;
ને પીતા આરોપી, અર્પી જગ નિજ બંગોજ ઝુંપાવે
(૭) ગુરુ આજ,ખડી શિશુ પાસ કરી નભ દ્દોય ઉગ્યો ન રવિ ન શશિ
આ વાક્યોમાં કંઇ ભૂલ હોય તે સુધારવા સાથે સ્પષ્ટ અર્થને સમજણ (સાધારણ નહિ) વિદ્વાન નરો જણાવશો.

૯ ઘાંટ, કસરત, ટીમણ, હાયવે, સમમ, કે નાડીયા, સ્નેહ,બહુ રાજ સ્વાધ્યાયી, આભાન ઘટિકા, લેહ, તમ્બોડ, વિચક્ષિત, આવિષ્કાર, મોર લક્ષ્મી, ઉદ્ગોળ, ત્રિશિપાત, પાસુલ, આનુકિ, ઉપરના શબ્દોને વિવેચન વ્યુત્પત્તિ ને અર્થથી સમજાવો.

૧૦ આભાસ એમાં ભાનો અર્થ શો ? જો, ભાનો અર્થ આકાશ માનીએ તો ભ-માગ એટલે આકાશમાં મારતું હોય તો ભ ઉભાસ પણ આકાશમાં મરતાને લાગુ છે. તો આભાસનો અર્થ શી રીતે સમજી લેશો ?

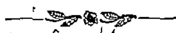
૧૧. મરતું મડદું પૂરે નરકથી તારવા પિંડ સમજાવો પૂર નરકથી કેમ તારે ? પ્રોષિત માના અર્થ, મડ મડકો સદામાં ઠસાવવા છતાં આ સવાલ ઉભો રહ્યો છે.

૧૨. નાગ પર બેઠા તે એક્કોદાર ભાષામાં બોલ્યો. નાગ શબ્દમાં શું કહેવાય ?

૧૩. નિશાળ, નિશાન, તથા વનસ્પતિ એના અર્થ સાથે સમજાવશો ?

૧૪. ઈશ્વર શબ્દની વ્યુત્પત્તિ પ્રશ્નવાર હોય તો એ મળતા કેમ ? પ્રશ્ન બોલે હોય તો ...નો અર્થ ?

इनाम पत्रको.

પેટલાદ વિભાગ.

માહે આગષ્ટ સન ૧૮૯૭.

૧ જાલુધ તાલુકે પેટલાદ તા ૧૮-૮-૯૭ દાભાઇ છીવા બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા.

સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૯૭.

૧૦કુનપાડ તાલુકે સાવલી તા ૫-૯-૯૭ અમીન ભગુભાઇ નારણદાસ વિગેરે. બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા.

અકટોબર સન ૧૮૯૭.

૧ ભડકદ તાલુકે પેટલાદ તા. ૮-૧૦-૯૭ છગનલાલ જોઇતાભાઇ બા ૨-૦-૦ છોકરાને પતાસા

નવેમ્બર સન ૧૮૯૭.

૧ અરડી તાલુકે પેટલાદ તા ૧-૧૧-૯૭ રણછોડદાસ ગોપાળજી બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા ૨ ભડકદ તાલુકે પેટલાદ, તા ૧૨-૧૧-૯૭ મોતીભાઈ ગડબડભાઇ બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા ૩ નાટના તાલુકે પેટલાદ તા ૨૦-૧૧-૯૭ મેહેતાજી મથુરભાઇ ડુગરભાઇ બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા ૪ વીરોળ તાલુકે પેટલાદ તા ૨૫-૧૧-૯૭ મેહેતાજી ઝવેરભાઇ ત્રીકમભાઇ બા. ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા ૫ બાલીંટા તાલુકે પેટલાદ ૨૫-૧૧-૯૭ દાદાભાઇ ઝવેરભાઇ વિગેરે બા ૧-૮-૦ છોકરાને પતાસા તથા સાકર

ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૭.

૧ બોરિયા તાલુકે પેટલાદ તા ૫-૧૨-૯૭ સ્ટેશન માસ્તર-છોટાલાલ ગોપાળદાસ ક ૨-૦-૦ છોકરાને પુસ્તકો ૨ બોરીયા તાલુકે પેટલાદ તા ૫-૧૨-૯૭ નાનાભાઇ દાદાભાઇ વિગેરે બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા ૩ કથેલી તાલુકે પેટલાદ તા. ૩૦-૧૨-૯૭ જીભાઇ જોરાભાઇ બા ૧-૦-૦ છોકરાને પતાસા ૪ પેટલાદ તાલુકે પેટલાદ તા ૧૫-૧૨-૯૭ તલાટી મહાશંકર આદિત્યરામ તથા મેહેતાજી પુરૂષોત્તમ છગનલાલ ક ૧-૦-૦ છોકરાને પુસ્તકો. ૫ સુંદરા તાલુકે પેટલાદ તા ૩૧-૧૨-૯૭ મે પેટલાદ તાલુકાના વહીવટદાર સાહેબ વિગેરે બા ૧-૮-૦ છોકરાને સાકર ૬ શીલાવ તાલુકે પેટલાદ તા ૧૫-૧૨-૯૭ જળસણના રાયજીભાઇ વસ્તાભાઇ બા. ૨-૦-૦ છોકરાને પતાસા.

જાનેવારી સન ૧૮૯૮.

૧ માલાવાડા તાલુકે પેટલાદ તા ૬-૧-૯૮ ઠકર જેઠાભાઈ ... પોતાના

મણીલાલ પ્રાણજીવનદાસ વિગેરે આ ૧૦-૮-૦ છોકરાંને પુસ્તકો. ૨ પેટલી તાલુકે પેટલાદ તા. ૨૪-૧-૯૮ અમાસના શિવશંકર આદિત્યરામ વિગેરે આ ૧-૦-૦ છોકરાંને પતાસાં. ૩ પ્રથલ તાલુકે પેટલાદ તા. ૨૫-૧-૯૮ પા. લખાભાઈ મેઘેશ્વરભાઈ ૨-૮-૦ આ. છોકરાંને પુસ્તકો ૪. ભાવીઠાં તાલુકે પેટલાદ તા. ૭-૧-૯૮ કાશાભાઈ વરજભાઈ ૧-૦-૦ આ. છોકરાંને સાકર ૫ ફીણાવ તાલુકે પેટલાદ તા ૨૭-૧-૯૮ છોટાલાલ કપુરચંદ તથા દેસાઈભાઈ ખુશાલભાઈ ૨-૧૨-૦ છોકરાંને સાકર ૬ સુણવ તાલુકે પેટલાદ ૨૩-૧-૯૮ ભારોટ ફુલજી છભાઈ ૧-૦-૦ આ છોકરાંને પતાસા. ૭ કુનપાડ તાલુકે સાજત્રી ૧૫-૧-૯૮ ભારીથ શાભાઈ છતા ૧-૦-૦ આ. છોકરાંને પતાસા

તૈયાર કરનાર	તપાસનાર	Jeebhai G. Parikh.
નાથાલાલ હરગોવિંદદાસ	ગિરધરલાલ હ શાહ.	ડે. એ ઇ પેટલાદ વિભાગ

મેહેસાણા વિભાગ

માહે અક્ટોબર સને ૧૮૯૮

૧ બોરીસણા મા શાળા તાલુકે કડી તા ૨૨-૧૦-૯૭ રૂ ૨-૦-૦ મજકુરની મા. શાળાના મહેતાજી ગીરજાશંકર મીરધરભાઈએ પોતાને પુત્ર જન્મ થયાની ખુશાલીમાં એક રૂપિયા કલદારના પુસ્તકો તથા એક રૂપિયા બાબાશાઈની સાકર છોકરાઓને આપ્યા.

માહે નવેમ્બર સને ૧૮૯૮

૨ પામોલ મા. શાળા તાલુકે વીજાપુર તા ૮-૧૧ ૯૭ રૂ. ૧-૮-૦ વિજાપુરના રા. રા વકીલ ત્રીકમલાલ લલ્લુભાઈએ રૂ. ૧ના પુસ્તકો તથા આઠ આના કલદારની સાકર છોકરાઓને વેહેંચી

માહે ડીસેમ્બર સને ૧૮૯૮

૩ પામોલ મા શાળા તાલુકે વીજાપુર તા. ૫-૨૨-૯૭ રૂ ૫-૦-૦ મહેસાણાના શા. વાડીલાલ ગલાલજી પોતાનું લગ્ન મજકુર ગામે કરવા આવ્યાની ખુશાલીમાં પીતળના પવાલામાં સાકર ભરીને છોકરાઓને પાંચ રૂપિયા કલદારનાં આપ્યા.

માહે ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૮

વીહાર મા. શાળા તાલુકે વિજાપુર તા ૨૬-૨-૯૮ રૂ ૧-૦-૦ મજકુર પુરગોતમ નરભેરામે એક રૂપિયા કલદારનાં પતાસા છોકરાંઓને આપ્યા.

માહે માર્ચ સને ૧૮૯૮.

૫ ડૈયલ તાલુકે કડી તા ૩૦-૩-૯૮ રૂ ૨-૮-૦ મજકુરના ભાવા લાડલીદાસજી પરમહંસજીએ વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે ખુશાલીમાં પાસ થયેલા છોકરા, છોકરીઓને ઇનામ તથા કપડું અઢી રૂપિયા કલદારનું આપ્યું.

છગનલાલ મોતીલાલ	Valabh N. Parekh
બી. કા.	ડે. એ ઇ મેહેસાણા વિભાગ.

વટહુકમ નં. ૧૩.

ચુકથી જાદે અદા થયેલા પૈસા વસુલ કરવા બદલ હુકમો થાય છે ને તે વસુલ કરવાની રકમ નાની હોય છે તેથી તેની હુંડી ન કઢાવતાં તેજ મહાલે પાકે ખાતે જમા કરાવવા સંબંધે મહેરબાન રા. બા. એકાઉંટંટ જનરલ સાહેબ તરફથી વટહુકમ નં. ૨૪ તા. ૨૨ ફેબ્રુવારી સ. ૧૮૯૮ નો તા. ૩ માર્ચ સ. ૧૮૯૮ ની આજ્ઞાપત્રિકાના પાન ૪૮૧ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલો છે તેમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

> "ચુકથી જાદે અદા થયેલા પૈસા વસુલ કરવા બદલ હુકમો થાય છે તે ઘણું કરી વેપારી લોકો પાસેથી તથા સરકારી નોકરો પાસેથી વસુલ કરવાના હોય છે. વેપારી લોકો ઘણે ભાગે મહાલ તથા કચેરીની સ્થળ સીમમાં રહેનારા હોવાથી તેમનાથી વસુલ લેઈ જે તે મહાલમાં પરત જમા કરવાને હરકત આવતી નથી. કવચિત પ્રસંગે બીજા મહાલ અગર કચેરીના ઠેકાણે રેહેનારા હોવાથી વસુલ કરવા લખી મોકલવાનો પ્રસંગ આવે છે. તેમજ સરકારી નોકર જે તે મહાલ તથા કચેરીમાં કાયમ રહેલો હોય તો વસુલ કરવા હરકત આવતી નથી પણ તેની બદલી બીજા મહાલે અગર કચેરીમાં થયેલી હોય તો લખાણ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે.
>
> એવાં લખાણો બીજા મહાલ અગર કચેરી તરફ જવાથી તે પૈસા વસુલ કરી જે તે મહાલની હુંડી ખાતે જમા કરી હુંડીઓ આપવામાં આવે છે. એવી આવેલી હુંડીઓ નાની નાની રકમોની એટલે એક પાઇ સુધીની ચાલુ સાલમાં માહે ડીસેંબર સુધી સુમારે ૪૪ અપાયલી છે; ને અપાયલી હુંડીઓના સામા મહાલે જમા ખર્ચ ન થવાથી પડી રેહેવાના કારણે અહીંથી નિકાલ કરવા બદલ લખાણો કરવાં પડે છે ને તેના તુમારો ચાલે છે. એવી રીતે હુંડીઓ સંબંધી કામ વધેલું આ તરફના દાખલા ઉપરથી જણાય છે.
>
> આ કામ કમી થવા એવાં લખાણો જેના તરફ આવે તેમણે જો સરકારી નોકરો પાસેથી પૈસા વસુલ કરવાના હોય તો તેમના પગારમાંથી તથા વેપારી પાસેથી વસુલ કરવાના હોય તો રોકડ વસુલ કરી પાકે ખાતે જમા કરવા, ને જેમના તરફથી લખાણ આવેલું હોય તેમના તરફ લખી જણાવવું. આ પ્રમાણે ઠરાવવાથી ચુકથી જાદે અપાયલા ઠેકાણેના ખર્ચમાંથી રકમ કમી ન થતાં જે ઠેકાણે વસુલ કર્યા તે ઠેકાણે પાકે ખાતે જમા થયેલા એન. હિસાબે કાયમ રેહેશે, એટલી હરકત છે.
>
> ૪. ઉપર બતાવેલી હરકતની તુલના, હુંડીઓ સબંધી થયેલા કામ

હાથે કરવા કુંડીઓનું કામ મર્યાદિત થયેલ છે ને આવી બીજી કોઈઓથી વસુલ કરવાની રકમોની સંખ્યા જુજ છે માટે હવેથી એવા રૈયા વસુલ કરવા બદલ એક કચેરી અગર ખાતામાંથી બીજી કચેરી અગર ખાતાઓમાં લખાણો આવે, ત્યારે તે પણ સરકારી નોકરો તરફથી વસુલ થવાના હોય તો તે જે તે ખાતાના પગારમાંથી તથા વેપારી પાસેથી વસુલ થવાના હોય તો તેની પાસેથી રોકડ વસુલ કરી પાકે ખાતે જમા કરવા. ને આ પ્રમાણે બને ખાતાઓની રોકડ વસુલ કરેલી રકમોની ખબર લખાણ આવેલા કોઈને લખી જણાવવી. "

ઉપર પ્રમાણે સરસુબા વટહુકમમાં જણાવ્યું છે, સબબ જેમણે તેમણે એ વટહુકમ પ્રમાણે અમલ કરવો. તા. ૮ આકટોબર સન ૧૮૯૮

J. A. DALAL.

દસ્તુખ. અ. પ્ર. વિધાધિકારી.

વટહુકમ નં. ૧૪ સને ૧૮૯૮

આ ખાતાના મારતે તથા અધિકારીઓ તરફથી જે તે ખાતાના બીલ આ તરફ મંજુર થવા આવે છે તે મંજુર કરી જેમના તેમના તરફ પરત મોકલવામાં આવે છે. તેઓ મંજુર થએલા બીલના નાણાં જે તે મહાલની તીજોરીમાંથી લઈ જેને તેને અદા કરી તેની પાવતીઓ કેટલાક આ તરફ મોકલે છે અને કેટલાક બારોબાર એકાઉન્ટન્ટ ખાતે મોકલે છે આથી એક સરખો વહીવટ રહેતો નથી. બીલની પાવતીઓ મોકલવા મે. રા. બા. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબ તરફથી જા. નં. ૭૫ તા. ૩-૧૦-૯૮ ના એક હુકમે લખાણ આવ્યાથી જણાવવામાં આવે છે કે, અહીનું દિવાની ખાતું કરી મંગાવી હવે જે તે ખાતાની પાવતીઓ બારોબાર મે. રા. બા. એકાઉન્ટન્ટ જનરલ સાહેબ તરફ મોકલવી. અને બીલ સાથેના સાધનીક કાગળો પણ બીલ સાથે મળેલ રાખી મોકલવા બીલ સાથે કામગીરીના રીપોર્ટ અગર નાણાં આપ્યા પછી પાવતીઓ કે બીલ સાધનીક કાગળો એકાઉન્ટન્ટ ખાતે મોકલવા કોઈના તરફથી રહી ન જાય તેવી તજવીજ જેમના તેમના તરફથી રહેવી જોઈએ. તા. ૧૦ માહે આકટોબર સને ૧૮૯૮

J. A. DALAL.

દસ્તુખ મેરિટલ. અ. પ્ર. વિધાધિકારી.

જાહેરખબર.

વડોદરા કલાભવનમાં ૧૮૯૮-૯૯ નાં વર્ષનું પૂર્વ સત્ર બુધવાર તા. ૧૬ નવેમ્બર ૧૮૯૮ થી શરૂ થાય છે; માટે દાખલ થનાર ઉમેદવારે તે તારીખે અગર તે પછી એક માસની અંદર આ તરફ આવી હાજર થવું જોઇએ. તે મુદત પછી દાખલ થવા આવનારને કોઇ ખાસ અને સબળ કારણ બતાવ્યા સિવાય દાખલ કરવામાં આવશે નહીં. ભવનમાં ચિત્ર, શિલ્પ, યંત્ર, રંગ, અને કૃષિ એ પ્રમાણે પાંચ જુદી જુદી શાળાઓ છે.

કૃષિશાળામાં ફક્ત આ રાજ્યના વતનીનેજ દાખલ કરવામાં આવે છે.

કોઇ પણ શાળામાં દાખલ થનાર વિદ્યાર્થીએ નિદાન દેશી કેળવણી ખાતાના છઠ્ઠા ધોરણ સુધી અગર ઇંગ્રેજી કેળવણી ખાતાના ત્રીજા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઇએ.

દાખલ થતી વખતે વિદ્યાર્થીની ઉમર તેર વર્ષ કરતાં ઓછી હોવી ન જોઇએ.

કલાભવનને લગતા નજરબાગ કારખાનામાં આખો દિવસ સુથારી, લુહારી, અગર વણાટનું કામ શીખવાની જેમની મરજી હશે તેમને કર્મકાર તરીકે દાખલ કરી તે કામ શીખવવામાં આવશે.

કારીગર વર્ગના તેમજ ઇતર વર્ગના ગરીબ અને નિરાધાર વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી કાંઈ પણ ફી લેવામાં આવશે નહીં. તે સિવાયના વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી ફક્ત દાખલ થતી વખતે એક રૂપીઓ બાબાશાઇ ફી લેવામાં આવશે. તે પછી માસિક ફી બીલકુલ લેવામાં આવશે નહીં.

દાખલ થયા પછી ત્રણ માસ સુધી જે વિદ્યાર્થીઓ અને કર્મકારો નિયમિત હાજર રહી પોતાના અભ્યાસથી શિક્ષકને સંતોષ આપશે તેમને યોગ્યતા પ્રમાણે શિષ્યવૃત્તિ આપવામાં આવશે.

આ સિવાય જેમને અભ્યાસક્રમ સબંધી અગર બીજી કોઇ પણ પ્રકારની વિશેષ માહિતીની જરૂર હોય તેમણે અર્ધા આનાની ટિકિટ બીડી આ તરફ લખી જણાવવું; એટલે ભવનના બોધકપત્રકની છાપેલી એક નકલ મોકલી આપવામાં આવશે, અગર જરૂર જણાયે લેખી ખુલાસો મોકલવામાં આવશે.

કલાભવન
વડોદરા, તા. ૪-૧૦-૯૮.

RAOJI M. PATEL.
પ્રિન્સિપાલ—કલાભવન.